
DOMENICO
TERRES
Negoziante
di
Libri
NAPOLI

SAMUEL PUFENDORF

J. N. Bernigeroth fc. 1743.

SAM. L. B. A PUFENDORF

DE

JURE NATURÆ

ET

GENTIUM,

LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clarissimorum

JO. NICOLAI HERTII

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI.

Accedit

ERIS SCANDICA.

Recensuit & ANIMADVERSIONIBUS illustravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS PRIMUS.

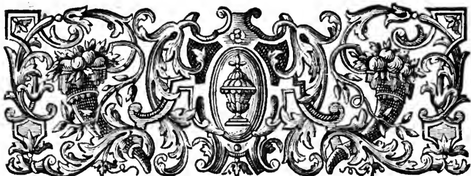
Francofurti & Lipsiae.

EX OFFICINA KNOCHIANA.

MDCCXLI[illegible]

Cum Privil. Sacrae Caesareae Majestatis, & Sereniss. Poloniae Regis Elect. Sax. ac Reipubl. Helvet.

LECTORI BENEVOLO
S.

CCIPENSER iſte non omnium horarum eſt, adeoque nec epulis Tuis inferri debet ſine coronis & tibiis. Exhibemus enim SAMVELIS, Liberi Baronis de PVFENDORF Iuris Naturae & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobiliſſima, vt plene & ſolide, ſic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Iuris Diuini & humani omnis ſcientia, eruditionis accuratione & venuſtiſſima ſtili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit HVGO GROTIVS. Sed quum belligerantium potiſſimum officiis ordinandis ſcriptum ſit opus immortale de Iure Belli & Pacis, non explet id ſpeciem perfecti Syſtematis. Vnde penitus noua fere ſunt, quae a Pufendorfio toto libro I. dicuntur, totiesque deinde Grotius ab eodem ſuppletur. Praeterea argumentis nimis ſaepe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis ſibi fere ſoli ſapit.

Quae tamen non a quibusuis diiudicari facile possunt, praesertim autem Militibus captu difficilia sunt, qui Iura Belli & Pacis tanquam gentilem sibi possessionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, vt propter stili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana sint, isque adeo omnes vtilitatis numeros complectatur.

Thomas quoque Hobbesius superiore seculo insignem famam in hoc studiorum genere nactus est. Nouum enim & insolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro suo de Ciue, Ius Naturae, Methodo ei Geometrarum aemula, exsequendum suscepisset. Arridebant adhaec multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium aduersus omnes minabatur, nisi suis staretur praeceptis. Dum tamen id simul agit, vt Potestatem Regiam contra ciues seditiosos tueatur & homines fanaticos, lentas Imperiis aures absterreat, ne in Iura Maiestatis circa sacra inuolent, & Diuina Humanaque omnia misceant; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum & tumultus plebis sopitum missus erat. Quare eorum exemplum sequi deprehensus fuit, qui baculum curuum nimis flectendo efficiunt, vt in alterum latus emineat, suique sic similis quodammodo idemque & dissimilis fiat. Ab hoc vero incommodo solicite sibi cauit Pufendorfius, qui Principi dando quae sunt Principis, Populo contra tribuens quae sunt Populi, vt cetera Iura Maiestatica pleraque omnia, sic illud circa Sacra iustis limitibus circumscripsit. Hisce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Iure Naturae adeptus est. Nam qui postea has litteras attigerunt, quorum apprime multi sunt, eorum nemo verecundiae adeo limites transsiliit, vt cum ipso de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum riuuli eorum manarunt.

De

De vita summi Viri iam alii differuerunt, inter quos exstant Ioannes Fabricivs[1] & Niceronivs[2] e quibus praecipua delibabo, inspersis hic illic obseruationibus, quae mihi subnatae sunt e lectione Eridis Scandicae. Natus est igitur Samvel Pvfendorfivs die 8. Ianuar. An. MDCXXXII.[3] Flöhae, qui pagus Misniae non longe abest ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Eliam Pufendorfium, Verbi Diuini Ministrum, qui prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudiuit, & eundem deinde, flagrantem incredibili cupiditate discendi, primo Grimmam, in scholam Prouincialem, deinde vero Lipsiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Vbi, quum per annos aliquot, primo studiis quae ad humanitatem faciunt, tum Philosophiae, dein Theologiae, & tandem etiam Iuris prudentiae operam sedulo nauasset Pufendorfius, Ienam concessit, allectus celebritate Erhardi Weigelii. Et hunc quidem Analysin Aristotelicam ex Euclide restituisse non sine laude commemorat[4], quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Pufendorfio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea sermone exposuerat[5], & Pufendorfium ad capessenda Iuris Naturae studia strenue saepe cohortatus erat[6]. Non enim praeceptorem eum tantum, verum etiam hospitem habuit. Accidit autem, vt eodem hic Museo vteretur, in quo antea spiritum reddiderat Stahlivs, vnde orta nostro iocandi occasio, quum a Velthemio, Metaphysico Ienensi premeretur. *Quin &*, inquit[7], *cum Ienae eo ipso Museo, in quo Stahlius animam exhalauerat, vterer, quotiescunque respirarem, Atomos quasdam distin-*

 ctionum

1) Bibliothecae T. IV. p. 133.
2) Memoires des Hommes Illustres Tom. XIIX. p. 224. seqq.
3) Ita legitur Berolini in Epitaphio eivs.
4) De I. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.
5) Eris Scandica p. 102.
6) Praefatio Elementorvm Iurisprud. vniuers.
7) Erid. Scand. p. 248.

ctionum & terminorum Metaphyſicorum videbar deglutire, quibus aër iſte pertinaciſſime infectus erat. Poſtea tamen diuerſum coelum pulueres illos vltro diſcuſſit, & ex tota illa ſcientia id praecipuum remanſit, quod ſciam, eum, qui iſta ſola ſcit, nihil ſcire. Neque tamen Ienae vltra annum commoratus eſt, ſed Lipſiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde euocatus fuit, vt ſtudiis praeeſſet filii Illuſtris COYETTI Legati Suecici. Ceterum Ienae Lauream Magiſtralem cepit [1], neque vllos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iisdemque obtrectatoribus, Schwartzio & Becmanno ignominiae cauſſa Magiſter Samuel Pufendorfius adpellatus eſt [2]. Poſtremis autem temporibus ſatis liberaliter Lipſiae vixiſſe videtur. Vſus enim eſt conuictu IOANNIS BORNII Iureconſulti, ita tamen vt, ſicuti & antea fecerat, ſolis litteris immoreretur, neque in corporis quae iuuenilem aetatem decent, exercitiis verſaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbiſſime collegae Lundinenſes, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didiciſti, neque peregrinaſti* [3]. Scilicet vterque & Schwartzius & Becmannus Belgium & Galliam inuiſerant, in qua peregrinatione illud Schwartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumeniſecis in Hollandia ſubduceretur, quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedeſtri itinere abſoluerat & Pariſiis per ſolum octiduum commoratus fuerat [4]. Becmannus autem Polonice ſaltandi arte beſlus ſibi homo videbatur, vir alias maximi corporis terribilique facie, ſolebatque ſaltationibus ſuis efficere vt Lundini non Matronae tantum & Virgines, verum etiam ancillae in conuiuiis laſſitudine deficerent & ab eo acquieſcere cuperent [5]. Idem Becman-

1) ERIS SCANDICA, p.
2) ERIS SCANDICA, p. 133.
3) ERIS SCANDICA, ibid.
4) ERIS SCANDICA, p. 66.
5) ERIS SCANDICA, p. 166.

mannus palaeſtrae vehementer operam dediſſe videri volebat, & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante & pollicem premente PETRO WINSTRVPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula eiusdem cum circumforaneo Laniſta decertauit [1]; ſed ſimul, vt ſunt res humanae, vapulauit non perfunctorie [2].

HAFNIAE degens Pufendorfius, recrudeſcente bello, quod inter Danos & Suecos gerebatur, confeſtim cum omni Legati Comitatu, ipſe enim Coyettus ad Regem Sueciae excurrerat, cuſtodiae mancipatur & in ea per octo menſes detinetur. In hanc coniectus ſolitudinem ad veteres amores reuertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomae Hobbeſii Scripta diligenter legit, & inter ſe confert, paullatimque quaedam addere, quaedam reiicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quae enim aliis languorem adferunt, ſolitudo & cuſtodia, ea nobile Pufendorfii ingenium quam maxime acuebant. Inde ſuborta ELEMENTA IVRISPRVDENTIAE VNIVERSALIS, quae biennio poſt, quum Hagam Comitum excurriſſet, typis exſcribi fuit, & dedicauit CAROLO LVDOVICO, Electori Palatino. Inuſitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet LVDOVICI [3] gratam ſibi fuiſſe hanc dedicationem teſtatus eſt, Pufendorfiumque non ita multo poſt, ad ſubeundam Profeſſionem Iuris Naturae & Gentium, quam primus omnium in Germania ornauit, Heidelbergam euocat.

VERSATVM ſe ibi dicit Pufendorfius per ſeptennium [4] poteratque ſibi ſua facile ſorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos iuuentutis Germanicae, tum etiam Suecanae. Verum Lundinum in Scaniam eum inui-

1) ERIS SCANDICA, p. 99. & 241.
2) ERIS SCANDICA, p. 116.
3) Delineat. Hiſt. Iur. Nat. p. 75.
4) ERIS SCANDICA, p. 18.

inuitabat idem gentis Suecicae fauor, quem Heideldergae expertus erat. Eo igitur, arcessente eum Rege CAROLO XI. concessit, & deinde, non ipse minus constante Suecorum gratia floruit, quam eorum partibus & commodis studiosissime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de IVRE NATVRAE & GENTIVM Opus A. MDCLXXII. in 4to, quae editio omnium est emendatissima, nisi quod quarta parte auctior est, quae Francofurti ad Moenum MDCLXXXIV. in 4to prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illustratur, quae ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emissa fuit. Erant autem inter collegas ipsius etiam IOSVA quidam SCHWARTZIVS, ex ordine Theologorum & NICOLAVS BECMANNVS, ICtus, quorum neuter vltra artis suae compendia sapiebant. Hi, quum Pufendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adolescentum splendidorum numero efflorescere, se contra in solitudine, tanquam in scopulis relinqui viderent, inuidia viri incensi, consilium ceperunt collabefaciendi eum. Adspergebatur ideo Pufendorfius infamia Heterodoxiae. Color inde sumtus, quod qui per VII. annos Heidelbergae amice cum Reformatis vixisset, & toties HOBBESIVM, Anglum, eundemque, vt aiebant, Caluinianum laudaret, non posset non videri altius imbibisse complures Reformatorum sententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Ecclesia. Detorquebatur huc, quicquid noui speciem haberet in Scriptis Pufendorfii, ipseque INDIFFERENTISMI, vt vocant, non tantum contemplatione religionis sed etiam exemplo Hobbesii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inscriptione atrocissimi Scripti Becmanniani inprimis manifestum, quae ita se habet: *Nicolai Beckmanni legitima defensio contra Magistri Samuelis Pufendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem & iustitiam, vt carnatus diabolus & singularis mendaciorum arti-*

artifex, per fictitia sua entia moralia (diabolica puto) toti honesto & erudito orbi malitiose ac ignominiose exponere voluit. Naturalis siue brutalis & gentilis Pufendorfii spiritus vsque adeo enormiter se exserit, & peruersa operatur, vt nec diabolum, nec infernum, nec vitam aeternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam statuat esse indifferentem, boni ac mali nec praemium, nec poenam futuram, hoc tamen pro Satyrico suo ingenio firmiter credit, si viris honestis & proximo suo audacter & malitiose calumnietur, quod semper aliquid fecis, siue mendacii in animis legentium haereat. Impressum A. 1677.

DIRVM illud inde exarsit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari vtrinque acerbitate gestum est, & in quo Schwartzius primum Indicem Nouitatum, in Pufendorfii Iure Naturae & Gentium obuiarum conscripsit, quem deinde Becmannus interpolatum, vt testatior esset memoria, Gissae edidit, donec vtrique accederent FRIDERICVS GESENIVS, Antistes Gardelebiensis, VALENTINVS VELTHEMIVS, Professor Ienensis, IO. IOACH. ZENTGRAVIVS, Theologus Argentoratensis, cum IOANNE SCHERZERO & VALENTINO ALBERTI, Theologis Lipsiensibus, Inter quorum certamina CAROLVS quoque SCHARENSCHMIDIVS in armis fuit, aegre ferens, Germaniam a Pufendorfio Rebuspublicis Irregularibus accenseri. Quarum contentionum Historiam diligenter exposuerunt IO. FRID. LVDOVICI [1] & CHRISTIANVS THOMASIVS [2].

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiae tempore obsidionis eius delitescere [3] cogitur Pufendorfius, vnde tandem Holmiam vocatus & defuncto Loccenio, Consiliario & Historiographo Regio successor datus est [4]. Quodsi gubernator praecipua laude fertur, qui nauem ex hieme, ma-

1) In Delineat. Histor. Iur. Nat. p. 73. seqq.
2) In paulo pleniore Hist. Iur. Nat. p. 90. sq.
3) ERIS SCANDICA, p. 159.
4) ERIS SCANDICA, p. 144.

marique ſcopuloſo ſeruat; cur non ſingularis eius exiſtimetur prudentia, qui ex tot tamque grauibus procellis Academicis ad incolumitatem peruenit. In quo munere in primis Commentariis de Rebus Suecicis ſub GVSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GVSTAVI Suecorum Rege litteris mandata vehementer illuſtratus fuit. Tandem Berolinum arceſſitus Hiſtoriam FRIDERICI WILHELMI M. Electoris Brandenburgici conſcripſit, & hoc quoque aeterno opere inter Hiſtoricos Pragmaticos TACITIS & THVANIS accenſeri meruit. Depromta autem, vt Holmiae, ſic Berolini pleraque ex Aularum Regeſtis fuere. Inter quae quum in poſtremo opere Sereniſſimae Domus Brandenburgicae Arcana quibusdam euulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulae iuſſu immutata fuerunt: Vnde hodie rariora ſunt, quae illibata manſere. Quo pertinent ſequentes verſiculi:

Principis inuicti virtutem artesque Miniſtrûm
Quaeque bona e forulis geſta petita fide.
Non ſine iudicio Scriptor dum prodit & ornat
Quae fugienda notat, quaeque ſequenda docet.
Non hoſtis bene facta premit cenſura maligna
Non ſocii errores gratia blanda tegit,
Qui ſapit Hiſtoricum communes ſeruat in vſus
Nec temere arcanum ſupprimit Aula ſuum.

Poſtremo a Rege Sueciae A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Pufendorfius & non ita multo poſt Berolini rebus humanis valedixit, die 26. Octobris anni eiusdem.

SED redeo ad IVS NATVRAE & GENTIVM. Quae igitur ſunt eae praecipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi ſuſpiciunt? Ingenium verſatile, iudicium acre, perſpicuitas

cuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiae immenſae, genus dicendi natiuum & dulce. Ita autem rationes ſuas compoſuerat AVCTOR, vt primo omnium exponeret Naturam Entium, ſiue Modorum Naturae humanae Moralium, qui motibus Phyſicis ab ente intelligente, qualis eſt homo, ſuperadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem diſciplinarum moralium, & eas vtique demonſtrari poſſe, oſtendit. Qui ante Grotium de doctrina morum ſoliciti fuerunt, ad vnum fere omnes THEOLOGI erant, qui ſua intereſſe putabant, hanc artem in recondito haberi, vt in doctrina morum, a ſe, tanquam e tripode Apollinis, deciſiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac noua arte euerſum fuit. Demonſtrationis autem vocabulo laxius vtitur, id omne pro demonſtrato habens, quod ex probe ſtabilitis propoſitionibus fundamentalibus prono alueo deducatur. Fruſtra igitur hic GEOMETRARVM Axiomata, Theoremata & Corollaria quaeſiueris. Deſunt enim hae ſpinae horto noſtro, & cum iis, quicquid apud Geometras triſte & aridum eſt, quorum loco omnia hic naturali pulcritudine eniteſcunt. Transit deinde PVFENDORFIVS ad actiones morales ipſas, & poſtquam Naturam, Originem & Formam earum docuit, commonſtrat, non conuenire Naturae & indoli hominis, vt viuat ſine lege, ſed potius ingenio eius congruere, vt quamdiu Inſtitutis Ciuilibus caret, ſecundum Ius Naturae agat. Explicatur poſtea, quid ſit Ius Naturae, cuius praecepta in duos faſciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga ſe ipſos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorundam reprehenſiones *, quod omiſerit officia erga Deum. Suppleuimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Pufendorfius

b ipſe

*) ERIS SCANDICA, p. 308.

ipse Officiis Hominis & ciuis inseruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra sunt quae nuper monuit Celeberrimus eorum interpres, Dn. EVERARDVS OTTO. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Ciuili considerat AVCTOR. Istius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Sermone, de Iureiurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique & de Contractibus. In quibus quidem omnibus si quis laedatur, in Statu Naturali, ius suum, solis armis exsequi potest. In Statu Oeconomico officia coniugum mutua subducuntur, vt & ea, quae inter parentes & liberos, dominos & seruos intercedunt. Lasciuire non paucis AVCTOR visus est in capite de Officiis Coniugum, in primis quum Polygamiam quoque Iure Naturae licitam censeret. Quare ipsi quoque a CHRISTIANO VIGILE, seu, si mauis Friderico Gesenio tributus fuit SINCERI WAHRENBERGII dialogus de Polygamia. Sed, vt ipse PVFENDORFIVS satis docuit[1], innocuam, si iustis limitibus circumscribatur, sententiam suam esse, eo, quod Polygamia, licet illa omnibus Diuinis legibus absolute & semper fuisset permissa, tamen legibus ciuilibus, tanquam plerisque ciuitatibus exitiosa proscribi deberet, & inter Christianos paucissimi dentur, qui duas pluresue vxores simul habere vel cupiant; ita verus Dialogi Auctor est IOANNES LYSERVS[2]. In postrema denique parte huius Operis, quae ad Statum Ciuilem pertinet, illustratur Ius Publicum vniuersale. Exposita enim origine & Natura Ciuitatis, iura Summorum Imperantium, quae adpellari solent Maiestatica, recensentur & illustrantur. Succensebatur autem Auctori a quibusdam, quod, praeeunte Hobbesio, neminem Criminis reum ad poenam

1) ERID. SCANDICAE, p. 46. 47.

2) De quo conferri possunt P. BAELIVS in Dictionario Historico-Critico, Articulo LYSERVS, & CHRISTIANVS THOMASIVS in paullo pleniore Historia Iuris Naturalis, p. 94.

poenam ſubeundam obligari tradidiſſet, cui ſententiae deinde inter ceteros ſubſcripſerunt CHRISTIANVS THOMASIVS [1] & NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS [2]. Sed hunc quoque errorem refutauimus [3].

NVLLA autem pars huius Operis magis inimica & infeſta ſenſit virorum doctorum iudicia, quam qua vtrumque Auctoris proponitur Principium, ſiue propoſitio cardinalis, ex qua concluſiones deinde omnes deducendae erant. Eorum alterum principium *eſſendi*, alterum principium *cognoſcendi* vocari ſolet. Illud AVCTORI in *Voluntate Diuina*, hoc in *Socialitate* quaeritur. Contra prius caelum & terram, inter ceteros, mouit VELTHEMIVS, indignatus, ſic ſibi eripi Honeſtum & Turpe *per ſe* & *antecedenter* ad voluntatem Diuinam tale, in quo ſolo, tamquam in ſacra ancora, conſiſtere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et ſane non immerito Tyrannicum vocabatur Principium Pufendorfii, quod improuide Hobbeſio, ſuae cauſſae ſeruienti, & omne iuſtum ex Principis voluntate metienti, ſublegiſſet. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in ſe praeſtabile eſſe obſeruat, id omne Deo, omnium opifici & dominatori, in eminentiſſimo gradu tribuit; vnio ſane abſolutiſſima ſimul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus poteſt, niſi quod conueniat Naturae humanae. Nam qui liberrimus eſſe dicitur, idem & ſapientiſſimus eſt, & qui iuſtiſſimus, idem & optimus, nec opinione diſtrahi poſſunt, quae natura cohaerent. Seduxit AVCTOREM ab hoc temperamento Hobbeſii amor, & cum eo coniunctum ſtudium nimium, receptis ſententiis contradicendi, & ſemel dicta praefracte tuendi cupido. Adgnoſcit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque vt inducerentur, poſtulaſſe ipſam hominis conditionem a Creatore Optimo*

 Ma-

1) Fundam. I. N. & G. p. 197.
2) In Via ad Ius Naturae, p. 445.
3) In nota 6. ad L. VIII. c. 3. §. 4.

Maximo eidem pro bonitate & sapientia sua adſignatam, & paullo poſt, *Actus, de quibus naturali lege diſponatur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem, etſi vt iſti actu exiſtant libera hominum voluntas efficiat*, & in §. 6. verſus finem *entia moralia non ex neceſſitate abſoluta ſed hypothetica poſita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus liberi adſignauerit, repetit*, eoque ipſe ſententiae noſtrae, quodammodo ſubſcribit, niſi quod deinde in alia omnia ſecedit.

VERVM vt fulcienda fuit AVCTORIS propoſitio fundamentalis, quae principium eſſendi dicitur; ſic per ſe ſtat principium eius cognoſcendi, quod eſt Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philoſophorum calculis: nec dicam, praeceptum Chriſti, quo proximum diligere iubemur ſicuti nosmetipſos, in ſanctiſſimam reſolui ſocietatis legem. Sufficit ex eius ſtudio, mediantibus aliis praeceptis, duci poſſe Officia omnia Iuris Naturae erga alios, & nosmetipſos, quatenus haec Iuris perfecti ſunt, & ad ea obſeruanda cogi poſſumus. Officia enim erga Deum hic ſeponi ſupra monitum fuit. Vel ſic tamen AVCTOR L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum eſſe ſuaſit. Quidni enim conſtantius quis, id, quod ſuarum eſt partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, ſcelerum vindicem colat, &, reuerentia Diuini Numinis, ſtudium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex praeſenti vtilitate aeſtimet, & cuncta ſibi permiſſa credat, quae vindictae humanae ſubduci poſſe confidat: de quo merito dixeris:

Sit ſpes fallendi, miſcebit ſacra profanis.

EQVIDEM non ignoramus, plerosque Doctores Iuris Naturae recentiores, ingenii exercendi cauſſa, aut, vt altius, quam maiores ſapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propoſitiones fundamentales excogitaſſe, partim nul-

nullum eiusmodi principium admittere voluisse. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod prae se fert Socialitas, vel disciplinae terminos, modo ampliando, modo contrahendo, in alia eam latitudine considerant, vel denique vitrea fracta adferunt, ne cassa quidem nuce digna, eoque somniare magis quam differere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod existimarent, immediate statim ad tale principium de omnibus quaestionibus iudicium ferri debere. Quod tamen non magis disciplinae nostrae indoles patitur, quam si faber catenam fabricari velit, cuius annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, nisi quis scopas dissolutas & arenam sine calce malit, studiorum admittendi sunt gradus, vt pedetentim descendendo, omnes ex fonte conclusiones deducantur, & in eundem, si retrogrediaris, pedetentim refluant.

ATQVI, inquis, vel ea ipsa, quae modo laudasti, Officia erga nosmetipsos parum congrue ex socialitate deriuari videntur. Vincunt enim quoties cum iis quae aliis debemus colliduntur, adeoque Socialitate antiquiora sunt, & proinde illis praeponi, non ex iis deriuari debebant. Sic ratiocinari video IOANNEM NICOLAVM HERTIVM V. C. * Sed fallitur Dominus HERTIVS. Socialitas enim non ex aliis tantum, sed aliis & nobis simul consistit, &, vt in collisione, ea erga alios, iis erga nosmetipsos cedunt, sic vtraque Socialitati rectissime subordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infestas sibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod caedes sui ipsius Socialitati repugnet. Qui, si caussentur in eas se redactos fuisse angustias, vt Socialitati prodesse se posse diffiderent, insanienti sapientiae eorundem sic occurritur, vt dicamus, poteris prodesse Societati exemplo fortitudinis, constantiae

 &

*) De Socialitate primo Iuris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

& patientiae, si quamuis crucieris, si quamuis vraris, si in Phalaridis quamuis tauro sis, stationem tamen tuam tuitus fueris, donec te auocet, qui te in ea posuit, Deus Optimus Maximus.

MORTVI vt terrae mandentur, nisi cadauera eorum publice exponi sceleris interdum grauitas postulet, ex lege Socialitatis quoque ad Officia humanitatis refert AVCTOR L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturae retulisset Grotius. Atque hic quoque recte rationes subducit PVFENDORFIVS. Obest enim foetor cadauerum superstitibus, eaque dum sepelimus, tenero illi mentis nostrae consulimus, quo homo viuus semper horret adspectum hominis mortui. Similiter saeuitia in bestias contemplatione socialitatis recte interdicitur ab AVCTORE L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodesse possunt, quibus nos, dum ea enecamus, supersedere nos posse credimus, & in sui similes saeui esse solent, qui saeuitiae in brutis adsueuerunt.

IGITVR finibus, quos sibi constituit AVCTOR satis *adaequatum* est principium Socialitatis. Vtinam idem, instas, non esset *obscurum!* Capere enim te negas, si quando collidantur officia maioris, & minoris Societatis, vtrius commoda praeferenda sint, & vtrum officio tuo satisfecisse videaris, si Societati, cui adscriptus fueris, prodesse fategeris, dum damnum paras Societati maiori. Atqui pro Auctore hic respondebit M. ANTONINVS ex ea secta Philosophus, quae & ipsa Socialitatis studium commendare solebat: Ἡ δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. *Φύσις λογικὴ καὶ πολιτική· πόλις καὶ πατρὶς, ὡς μὲν Ἀντονίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· Τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. At Natura mea rationis est compos, & ciuili societati accommodata. Ciuitas mihi est & patria, quatenus quidem Antoninus sum, Roma: quatenus homo, mundus: haec igitur tantum mihi sunt vtilia, quae his ciuitatibus conducunt.* E qui-

quibus adparet, primum minoris Ciuitatis commoda curare nos oportere, tum, & si fieri id possit, maioris: neutri autem vlla ratione nisi lacessitos iniuria damno esse debere.

DISPLICVIT porro nobis, quod dissimulare non possumus, AVCTOR, quando vitae futurae exspectationem, & animae immortalitatem, qua nullus locus in tota Philosophia magis est necessarius, in Iure naturae seponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quamquam animus*, inquit, *hominis [non solum] ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, suique destructionem vehementer auersetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleuerit persuasio de animae a corpore separatae duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: eiusmodi tamen circa haec persuasio; in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur.* Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19. virum fortem ex consimili ratione intelligi posse, ait, *etiamsi ab immortalitate animae abstrahatur.*

QVANTOPERE vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaborauerint Philosophi, & adhuc elaborent, omnibus notum est. Praecipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quae hodie dicuntur de Monade, & Ente simplici ac Indiuisibili, PVFENDORFII aetate iam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non sit Modus Substantiae *extensae*, ex qua aeque certos nos esse quidam contendunt, mentem post corporis dissolutionem superstitem fore, ac vbi valemus, certi sumus, sequenti nos momento superstites fore *. Accedunt aliae rationes secundariae, veluti quod immortalis sit anima, quae aeternitatem metitur, quae complectitur infinitum, quae in coelum penetrat, & descendit in terrae abyssum, quae denique fruitur contemplatione immensitatis diuinae. Neque

*) Add. BAELII Dictionarium Historico-Criticum Art. Lucrece.

que tamen his omnibus vtitur AVCTOR noſter, ſed ſatis habet adduxiſſe deſiderium immortalitatis, conſenſum gentium, quae non penitus extra mores proiectae fuerint, & iuſtitiam Diuinam, qua quum malis hic ſaepe bene, bonis male ſit, vitam multi futuram ſperauerint, in qua, inuerſo rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum ſit. Imo hoc poſterius argumentum ipſe frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum eſſe ait, quodlibet recte factum neceſſario aliquo praemio extrinſeco eſſe mactandum.* Deprauatum ergo & hic iudicium Auctoris lectione HOBBESII videtur, vtpote qui non tantum animam extenſam eſſe, blaterat, ſed vltra progreſſus, plane quidquam dari negat, quod extenſum non ſit, Leuiathanis c. 4. Fateor vel ſic impium videri ipſi PVFENDORFIO L. II. c. 3. §. 19. ſi quis neget animae immortalitatem; eamque ex Verbo Diuino lucidiſſime intelligi, eundem adgnoſcere in Praefat. Officiorum d. l. Sed haec quidem purgandae huic noxae minime ſufficiunt. Nam, ſi vel poſſibilis tantum eſſet animae immortalitas, rationem eius haberi in Iure Naturae noſtra intererat, quia per eam adſtringitur obligatio interna, qua Dei reuerentia in officio continentur homines: tantum abeſt, vt in tanta grauiſſimorum argumentorum copia, omiſſis palmariis, eleuatis ceteris, animae immortalitatem tanquam ſententiam minus neceſſariam ſemouere deberet. Non obſunt haec hominibus quidem Chriſtianis, qui, vt in Reſurrectione corporis, certi ſunt, futurum, vt corpus natura mortale & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in aeternum; ſic idem de anima, etiamſi eam natura mortalem eſſe opinarentur, credere poſſunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis vſu pollent, ſcribere ſe profitebatur AVCTOR, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei iniiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem & ſanctitatem obligarentur.

Quae

Quae quanquam ita ſunt, non tamen ideo ſecum pugnat PVFENDORFIVS, quando vim iurisiurandi in iure Naturae admittit. Eſt enim id adhuc validum ſocietatis vinculum, quatenus Deus periuros etiam in hac vita punire intelligi poteſt, iidemque poenis humanis obnoxii ſunt.

VLTIMVS locus de AVCTORIS noſtri virtutibus & vitiis ad eruditionem eius pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat BOECLERVS [1]. Nam quum apud Illuſtr. Boineburgium de Elementis eius Iurisprudentiae vniuerſalis iudicium ferret, conſtare ſibi aiebat [2] inuictis argumentis, Puſendorſium in lectione veterum non tam verſatum eſſe, quam iactitet. Neque ſe temere hic decipi addit, vtpote qui nimis diu hoc ſaxum voluerit. Intelligi enim Ariſtotelem, Platonem & alios ſapientes Graecos Puſendorſio non niſi alieno ore loquentes, interpretes autem ipſorum Graecos, infinita doctrina plenos, Poëtas porro cum doctiſſimis Scholaſticis Graecis, omne denique genus Scriptorum Graecorum ne a limine quidem ei ſalutatos eſſe. Pauca dari, quae de Latinis habeamus. At Graecorum theſauros immenſos & inexhauſtos eſſe. Confirmantur haec eo, quod Ariſtotelis, Platonis & ceterorum Graecorum Opera in his quoque libris ſaepe Latine tantum, interdum perfunctorie [3] adducuntur, & tot praeterea loca a Puſendorſio excitantur ad rem nihil facientia, vt ex Florilegiis ſapere videri poſſit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiae ſermonis Graeci L. IV. c. II. §. 10. manifeſtus reus videtur. Locum XENOPHONTIS ex Hiſt. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. Ἀντέλεγον, inquit, περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, υἱὸς Φάσκων Ἀγιδος

1) In' Epiſtola, quam poſt HABERKORNIVM edidit THOMASIVS ad calcem paulo plenior. Hiſt. Iur. Nat. p. 179. ſq.

2) IBID. p. 182.

3) Veluti PLATONIS T. I. pag. 97. PHILOSTRATI p. 447.

δος εἶναι, Ἀγησίλαος δὲ ἀδελφός. Εἰπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ' ὁ νόμος, ὦ Ἀγησίλαε, οὐκ ἀδελφὸν, ἀλλ' υἱὸν βασιλέως βασιλεύειν κελεύει· εἰ δὲ υἱὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλεύει· ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Ἀγησίλαος. πῶς, ἐμοῦ γε ὄντος; ὅτι ὃν τινα καλεῖς πατέρα, οὐκ ἔφησε εἶναι ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν. ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα. συνεμαρτύρησε ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' οὗ γάρ τοι ἔφυγε, καὶ οὐκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Agesilaus, Leotychidem, qui se Agidis filium perhibebat, successorem eius in Regno esse posse, quatuor ex caussis. Primo, quod Agis Leotychidem filium suum esse negasset, tum quod idem mater eius profiteatur, quae rem longe certius sciat: porro, quod Neptunus, vt Leotychidem mentiri indicaret, patrem eius terrae motu e cubiculo in hominum conspectum expulerit, & quod, post illud tempus quo pater eius adulter fugerit, Leotychides mense natus sit decimo. Horum autem verborum summam sic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset.* In quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, sola prima recte se habet, secunda plane a verbis eius abit, tertia autem & quarta sensum eorum inuertit, & quae in tertia de decimo mense dicuntur, vt constet Leotychidam esse filium adulteri, eo detorquentur, vt constet, eum non esse filium Agidis; quae denique in quarta de Neptuno adulterum propulsante referuntur, frustra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

VERVM

Verum Pufendorfio non exiguam ſermonis Graeci facultatem fuiſſe, indicio ſunt Ioannis Mevrsii Miſcellanea Laconica, ſiue variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & Lavrembergii Graecia Antiqua, quod opus vtrumque ab eo Amſtelodami editum fuit MDCLXI. in 4to. A placitorum porro Moralium Doctore nemo aequus iudex tam exactam linguae Graecae requiſiuerit notitiam, quam a Grammatico, quem ſolum omnia Scholiaſtarum ſcrinia excuſſiſſe oportet. Latine ſubinde Scriptorum Graecorum verba exhibendo, Lectoribus conſulere voluit Pvfendorfivs, quorum multi Graeca horrent, & qui rariſſime damnum fecerunt, quum fere omnes hi loci recte translati ſint. Quodſi ſemel & iterum in exhibenda Graecorum ſententia falſus eſt Avctor; facile in immenſa locorum copia excuſatio ei parari poteſt ab humana imbecillitate:

Namque vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cauit Natura *.

Flores, qui ab argumentis, quorum cauſſa adducuntur, alieni ſunt, aeque facile e penu Avctoris quam e Florilegiis depromti eſſe poſſunt; & quicquid id ſit, dandum eſt aliquid Avctori, acerbum iudicium Boecleri a ſe amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis veriſimiliter non inſpecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hauſit, qui Graecorum ſenſum ſola diuinatione adſequutus ſibi videbatur.

Atqve haec quidem de Pvfendorfio, eiusdemque Iure Naturae & Gentium celare Te noluimus Beneuole Lector. Iam, quid ipſi in hoc opere praeſtiterimus, vt indicetur, exſpectas. Prima igitur nobis cura fuit, vt labes, quae poſt Hertii curam contextui adhaerebant, quanto poſſent, eluerentur ſtudio. Deinde ſoliciti fuimus, vt Auctorum,

 quos

*) Horat. de Art. Poët. v. 351. ſeqq.

quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipso fit, designarentur accuratius. Porro in id incubuimus, vt eiusdem sententias, quoties verae essent, confirmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτητος nobis videretur Auctor noster, sed quod deprehendissemus, quosdam male saepe mentem eius percepisse, alios contradicendi libidine complura sine caussa damnasse. Quae autem recta nobis videbantur, ea collatis praecipue legibus Diuinis & Romanis illustrauimus. Et Scripturae quidem S. consensu Ius Naturae non tantum collustratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Iuris aequitas facilius exigitur, si instituta eius ad normam Iuris vniuersalis examinentur. Quae quidem aequitas potissima eius pars est, quum eam propter receptum sit Ius Quiritium, & placita arbitraria, quae in eo occurrunt, veteri Reipublicae Romanae plerumque propria sint. Noui, multos etiam in applicatione forensi Iuris Romani, arbitraria naturalibus miscere: sed hi fere Bartoli glandibus vescuntur, pane reperto, Iurisque disciplina non ad iuuandam societatem humanam vtuntur, sed ad pessundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus si leges Corporis Iuris Iustinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Vt enim ex his armatorum multitudo prognata, quae inter se domestico bello conflixit; sic ex fragmentis Iureconsultorum & Constitutionibus Principum, illotis quando manibus tractantur, innumerae indies lites eaedemque superfluae nascuntur.

- - - *Crescitque seges clypeata virorum.*
Exemploque pari sunt omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres *.

Inseruimus nostris Annotationes NICOLAI HERTII, cum, quod profectae a manu viri perelegantis & pereruditi ingenii, tum quod plenae essent Philologicae, Historicae & Iuridicae eiusdemque Pragmaticae lectionis. Quae autem a Celeberrimo Viro, IOANNE BARBEYRACO, qui Pufendorfium & omnem rem litterariam dudum sibi meritis deuinxit, tradita fuerunt, in praestantissimis Commentariis ad versionem Gallicam Operis nostri, eius messis praecipuam partem non malo sed bono carmine in horrea tua excantauimus, adeo libero caeterum stilo, vt plus addidisse, quam ab eo nos accepisse iure meritoque dicamus. Indices tres, vnus *Auctorum* alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicae* quoque noua ratione a nobis adiecti sunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere posse videbatur.

*) OVIDIVS Metam. L. III. v. 110 - 122. 123.

SERE-

SERENISSIMO POTENTISSIMOQVE

PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

CAROLO XI.

SVECORVM, GOTHORVM,

VANDALORVMQVE REGI, AC

PRINCIPI HAEREDITARIO,

MAGNO PRINCIPI FINLANDIAE,

DVCI SCANIAE, ESTHONIAE, LIVONIAE,

CARELIAE, BREMAE, VERDAE, STETINI, POMERANIAE, CASSVBIAE ET VANDALIAE,

PRINCIPI RVGIAE,

DOMINO INGRIAE ET WISMARIAE,

NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIAE,

IVLIACI, CLIVIAE, ET MONTIVM DVCI,

ETC. ETC. ETC.

SERENISSIME
AC
POTENTISSIME REX,
DOMINE CLEMENTISSIME.

NON longe ſunt arceſſendae rationes, REX AVGVSTISSIME, quas excuſandae audaciae meae debeam allegare, quod huncce librum MAIESTATI TVAE conſecrare ſuſtineam. In ſapientiſſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus eſt Deus, Ipſe ſibi vindicabat prima quaeque foecunditatis ſpecimina non animalium duntaxat, ſed & quae mortalium prouocata labore terra quotannis profunderet: ſcilicet quod fas eſſet, antequam ipſi eas res vſibus ſuis adplicarent, publice profiteri, omnem iſtam naturae vbertatem Dei beneficium eſſe; illum animantibus vires ſeſe multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi inſeuiſſe; Eiusdem dono feliciſſima ſe regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut ſingularis affectus argumentum habetur, primitias ſelectiorum fructuum offerre, queis poſt tarde labentis anni moras ipſa nouitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine, & hicce liber ad MAIESTATIS TVAE delubrum deponitur; primus quippe ingenii foetus, in CAROLINA TVA conceptus editusque, qui publicam eruditi orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam MAIESTATIS TVAE auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita viuacitatem ſibi, fatumque praecepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane & improbum foret. Caeterum eius voti fiduciam ex ipſa potiſſimum CAROLINAE gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen praeferre iuſſerit MAIESTAS TVA, eiusdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoque iſthaec futurae foecunditatis rudimenta haut reiectum iri ſpes eſt, quod & caetera eiusdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod eiusmodi potiſſimum monumento teneros annos inſignire MA-

IESTAS

IESTAS TVA voluerit, id & futurae Tuae magnitudini laetiſſimo praeludit augurio, quaſi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, quae geſtis Tuis dicendis ſit defatiganda: & de MAIESTATIS TVAE in pietatem, honeſtamque animorum culturam propenſione ſplendidiſſime teſtatur. Quanquàm ad iſtam capeſſendam MAIESTAS TVA non modo excitato Muſis nouo delubro, ſed & proprio exemplo ciues ſuos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici ſucceſſu MAIESTAS TVA viuidam iſtam capaciſſimi ingenii vim per omne ſapientiae genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum fuerit illis, quos ſummo rerum humanarum faſtigio Deus deſtinauit. Iam primum ſincero de diuinis ſenſu imbutus animus, vt Supremi Numinis pace conciliata ſemper meminerit omnia ad ipſius placitum ac gloriam referre, atque ita ſubiectum ſibi gregem moderari, vt ratio eidem conſtare poſſit apud illum, cui in reges ipſos imperium eſt. Simulque perſpectum, ſanctiſſima morum praecepta, quae cum diuinis myſteriis ſimul inculcantur, ita cum indole vitae ciuilis conſpirare, vt iſta per impetrantes aeque ac ciues expreſſa beatiſſimum reip. ſtatum producere ſint idonea. Inde curae fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitae humanae genium, mores ac ſtudia mortalium expendere, quae vis irritandi animos, componendique, quibus mediis ciuitati intus quies, aduerſus exteros ſecuritas conſtet. Aliorum praeterea exempla Principum, ac inprimis Maiorum Tuorum bello ac pace egregie geſta perluſtrata, quae & ſtimulos ad paria aut maiora patranda ſubdere poſſent, & planiſſimam deſignare viam offenſa procul ad immortalem gloriam graſſandi. Denique nec illa Regiorum ſtudiorum poſtrema pars fuit, noſſe, quae inſtituta mortalium vitam temperent, quae hominibus inuicem obligatio, quibus legibus diuerſorum inter ſe populorum negotia regantur, quae cauſa aut compages ciuilium ſocietatum, quae imperantium poteſtas, quod ciuium aduerſus hos, aut inter ſe vinculum. Quorum pleraque cum iſti libro deducere propoſitum fuerit, vel ipſa argumenti commendatione apud MAIESTATEM TVAM molliorem ſibi admiſſionem pollicetur. Praeſertim cum MAIESTAS TVA huic diſciplinae maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni ſui Academiis publice doceri iuſſit. Scilicet quod indignum videretur, Vlpiani ac Papiniani decretis omnia pulpita reſonare; Creatoris O. M. leges, per congenitae rationis lumen mortalibus inſinuatas, incultu velut obſoleſcere, reliquarum vtique legum fundamentum & norma, iura ciuilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum vna ciuitate, totiusque ciuitatis ſalus & tranquillitas ſingulorum ciuium incolumitate potior eſt. Et cum MAIESTAS TVA ad iſthanc diſciplinam in recens abs ſe inſti-

tuta

tuta CAROLINA docendam lautis me conditionibus clementissime euocare dignata sit, non visa fuit ratio magis idonea expromendae deuotissimae venerationi eo nomine MAIESTATI TVAE debitae, quam si isthoc qualicunque documento declararem, saltem voluntatis affatim esse, si qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quae commissa est, Spartam conferendi. Quodsi conatus iste MAIESTATI TVAE quocunque nomine probatus fuerit, neque caeterorum, qui aequi sunt, fauorem despero, neque iniquorum maleuolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus sceptrum MAIESTATIS TVAE secundet, vt CAROLIS, GVSTAVISQVE Tuis per gesta Tua non minus splendoris accedat, quam Familiae, Regnoque Tuo ipsi intulerunt; TVAMQVE MAIESTATEM coelos adeuntem non nisi seri nepotes videant; postquam CAROLVM VNDECIMVM, delicias & miraculum seculi praesentis, admirationem & exemplum futurorum absoluerit.

SACRAE REGIAE

MAIESTATIS TVAE

deuotissimus & humillimus seruus,

SAMVEL PVFENDORF.

LECTORI BENEVOLO
S. P.

SI ingenio aut induſtriae meae ſatis confiderem, ſuperuacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operae ſumſerim circa excolendam & illuſtrandam nobiliſſimam atque vtiliſſimam diſciplinam; quae diu neglecta & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuae adſeri coepit: cum id apud omneis ſat fauoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimuero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiae intulerunt; cauſas huius inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam aduerſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam iuuenilibus annis Elementa quaedam huius diſciplinae in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irreuerentia aduerſus eruditiſſimnm ſeculum, quam vt illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quae apud pleroſque bonos excuſationem ex aetatis atque conatus ſimplicitate inuenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cuiusdam ſycophantae commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi iam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam vltro confutauerint: & mihi nunquam par viſum fuerit, iſti homini tantum dignationis addere, vt reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMVS ELECTOR PALATINVS ad iſthanc diſciplinam in Academia Heidelbergenſi docendam clementiſſime me euocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere iuſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eandem Profeſſionem Iuris Naturalis

ralis & Gentium in ſuas Academias recepiſſe videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, vt ad eam diſciplinam excolendam aliquid conferrem, quae primo me interprete in publicas cathedras adſcendiſſet. Et ſane poterat adhuc illa ſuppeditare materiam, quae non minus ingenii quam induſtriae caperet; nec ſolum σωματοποιεῖν, quod erudito cuipiam Viro viſum, heic relictum: hauſtum forte ex illo QVINTILIANI Hiſt. Or. L. V. c. 10. *Dicta ſunt omnia, antequam praeciperentur, mox ea ſcriptores obſeruata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hactenus tuliſſe iudicatus fuit non praeter meritum HVGO GROTIVS, qui & primus ſeculum ad iſtam diſciplinam aeſtimandam euocaſſe videtur, & ita in eadem eſt verſatus, vt circa magnam ipſius partem caeteris nil niſi ſpicilegii laborem reliquerit. Quantumcunque tamen eius viri fama nobis cordi ſit, qui & peculiari nomine eiusdem Filio obſtricti ſumus; fatendum tamen eſt, non pauca ab ipſo plane eſſe praeterita, quaedam leui duntaxat brachio tractata, quaedam denique admiſta, quae & ipſum hominem fuiſſe arguerent. Inprimis autem non exiguam nobiliſſimo operi labem adſpergunt, queis paſſim a receptis orthodoxae Eccleſiae ſententiis diuerſus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infeliciſſimus labor mihi ſemper viſus fuit, circa diuina aliquid nouare; cum tanta aliarum rerum ſuperſit copia, in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per iſthaec etiam vere ac vtiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum aſperrimae cenſurae prouocantur, qui alias contra tales viros ne hiſcere quidem digni erant. Conati quidem ſunt Viri quidam docti editis ad iſtius libros *de Iure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi: quorum vnus & alter operae pretium fecit non ſpernendum. Aliis tamen longe vtilius iudicatum fuit, totam iſtam materiam denuo incudi ſubiicere, ac in nouam formam refingere. Sic & THOMAS HOBBES in operibus ſuis ad ciuilem ſcientiam ſpectantibus plurima habet quantiuis pretii, & nemo, cui rerum eiusmodi eſt intellectus, negauerit, tam profunde ipſum ſocietatis humanae & ciuilis compagem rimatum fuiſſe, vt pauci priorum cum ipſo heic comparari queant. Et qua a vero aberrat, occaſionem tamen ad talia meditanda ſuggerit, quae fortaſſe alias nemini in mentem veniſſent. Sed quod & hic in religione peculiaria ſibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipſo apud multos non citra rationem ſui auerſationem excitauit. Quanquam & illud non raro contingere videas, vt ab illis maximo cum ſupercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. IOANNES SELDENVS nemini fortaſſe ſecundus haberi poſſet, ſi ei propoſitum fuiſſet, eadem ἀκριβείᾳ ius naturale ad vniuerſum humanum genus, quam ad tradita Ebraeorum accommodare; aut ſi vnius populi ſcita pro ſufficienti pro-

ti promulgatione iuris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo causis motus operi huic manum admoui, atque vniuersam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atque id laboraui, vt omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati auctores impegerant, declinarem. Id quoque pensi habens, quod est apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. XII. c. vlt. *Si hanc cogitationem homines habuissent, vt nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac vt transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De caetero vti omnibus, a quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum *benignum* sit, *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii* contra *animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere:* ita in eiusmodi materia, in qua suo iure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo grauiores rationes ducebant. Eoque hautquidquam offensam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in viuis sunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diuersus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & vt non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi sumsi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras efferuescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAIESTAS adprobatione sua clementissime dignata est, me nullius praeterea censoris auctoritatem formidare. Atque istis quidem; quos aut fastus cum ignorantia coniunctus, aut petulans quaedam πολυπραγμοσύνη ad talia censenda propellit, promtissimum fuerit occinere illud: me sutor vltra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, queis diuinas literas explicare iniunctum, nonnullas quaestiones, ad hanc disciplinam proprie pertinentes, sibi definiendas sumsere, ideo aut hae in articulos fidei potuerunt abire, aut sanae rationi vltima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis maiorem heic sibi auctoritatem arrogare conuenit, quam quibus isthaec ex professo aguntur. Neque vero nouitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem & mathesin incognitis antea inuentis immortali sua cum gloria illustrarunt. QVINTILIANVS

Inst

Inſt. Or. L. III. c. 6. *Superuacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire praeteritis.* IDEM L. IIX. c. 6. *Tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Add. BACONI de Verulamio Cogitata & Viſa p. m. 581. 582. & Noui Organi L. I. c. 89. vbi rationem reddit, quare *verſus incrementa, & nouas velut oras philoſophiae, omnia ex parte religionis prauarum ſuſpicionum & impotentis faſtidii plena ſint.* Quanquam antiquitati debitum me honorem non detraxiſſe conſtat, vtpote qui paſſim antiquos potiſſimum auctores dictorum meorum teſtes excitem. Recentiorum ſcriptorum nubem allegando cumulare, ſuperuacuum viſum. Inprimis autem quare illos hinc excluſerim ſcriptores, qui inter ſectae Romanae addictos mores ſibi atque conſcientias hominum regendas ſumſere, quos ipſe GROTIVS & alii magno agmine in partes vocare gaudent; eius rei ratio mihi apud cordatos ſatis puto conſtabit. Scilicet iſtis hominibns ſuorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypotheſin ſubſternere ſolenne eſt: ſed praeter illa, quae a ICtis mutuari ſolent, friuolas vt plurimum quaeſtiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de caetero integras legiones ſuae ſectae ſcriptorum allegaſſe praeclarum habent, quorum vnum ſi noueris, omnes noueris, ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: vt tamen vix vlla ſit quaeſtio, in qua iſti in partes non diſcedant. Cuius inſtituti haec eſt arcana ratio, vt poſtquam inter fundamenta ſacrae iſtorum Reipublicae eſt, hominum conſcientias non ratione, ſed auctoritate ſacerdotum regi, vbique in promtu ſit auctorum nubes, quae qualemcunque ſententiam ſtabilire idonea ſit, prout quemque perſuaderi ipſorum intereſt. Atque inde bono publico peſſime mereri arbitramur, qui in tanta ſolidarum ſcientiarum luce ad iſtas adhuc nugas, regni tenebrarum foetum iuxta ac ſtabilimentum, iuuentutem manuducere laborant. Turpiter vero otio ſuo abutitur, & vulpes iungit ac hircos mulget, qui iſta in vtramque partem diſceptare, & cum ſana ratione conciliare ſatagit. Caeterum id quoque monere viſum, me fundamentum vniuerſi iuris naturalis poſuiſſe ſocialitatem hominis; quod nullum aliud principum deprehenderem, ad quod admittendum, ipſa mortalium conditione ſuffragante, adigi poſſent omnes homines, quamcunque demum circa diuina perſuaſionem haberent. Neque vero poſito hoc fundamento, iuſto arctiores huius diſciplinae videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cuiusdam operis arguit. Equidem dicitur: *Ius naturale ſocietate eſſe antiquius.* Verum praeterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exſiſtere, antequam exſiſtat obiectum, in quod illa exerceri poſſit: etiam effatum Numinis,

 ſtatim

ſtatim atque primus hominum conditus fuit, extat: non eſt bonum hominem eſſe ſolum. Dantur ſane & officia ſeu *virtutes tum aduerſus Deum, tum cuiuslibet aduerſus ſeipſum.* Verum cum religio, quatenus ad diſciplinam iuris naturalis pertinet, intra ſphaeram huius vitae terminetur: eo quoque intuitu ad ſocialitatem referri poteſt, quatenus illa ſocietatibus hominum efficaciſſimum vinculum praebet. Et quae aduerſus ſeipſum homini obſeruanda ſunt, eundem vtique ſocietati commodiorem reddunt. Quaenam autem ſit illa *morum honeſtas & innocentia vbique & extra ſocietatem ſeruanda*, ſeu citra reflexionem ad alios homines, nondum diſpicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media adplicare, in naturae arbitrio relictum; eoque ſi ſocietatis tantum eſſet ius naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile*: id inane eſt. Nam natura hominis ſemper ad ſocialitatem in genere a Creatore determinata eſt; ſed peculiares ſocietates conſtituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo ius naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius eſt, quam hoc; naturam hominis, quatenus a Creatore ſocialis facta eſt, eſſe regulam & fundamentum eius iuris, quod in ſocietate tam vniuerſali, quam particulari ſit ſequendum. Neque vero maiorem firmitatem aut lucem huic diſciplinae inferunt, qui iſthoc fundamentum commendant: *Eius, quod naturaliter vnumquodque iuſtum ſit, vltimum argumentum eſſe ipſam naturam, quae legem ſui facit. Ductum naturae ſequendum, ac diligenter conſiderandum, ad quod ex ſe in moralibus ducat, vnde nos cohibeat. Quocirca ius naturale quaerendum in conuenientia & disconuenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non vt per corruptam progeniem, & improbos mores nunc deprauata eſt, ſed quae primitus concreata eſt integra & incorrupta.* Enimuero praeterquam quod pleraque haec dicta videantur petere id, quod eſt in principio, & obſcurum per aeque obſcurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus a Deo creatam fuiſſe integram, & poſt culpa hominis deprauatam, quaeſtio facti eſt, de cuius veritate non niſi ex diuinarum auctoritate literarum conſtare poteſt. Et conſequenter iſthoc fundamentum illi tantum ex Chriſtianis admittunt, qui cum noſtris Eccleſiis peccatum originis agnoſcunt. Aſt cum haec diſciplina non ſolos Chriſtianos, ſed vniuerſum mortalium genus ſpectet; tale ſane principium conſtituere conuenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos ſit, abnuere queat. Sed de iſthac re iudicium penes ſapientes eſto. Quod ſupereſt, vti bonos & cordatos viros huncce laborem meum ſuo fauore dignaturos eſſe non deſpero; ita ſicubi forte hallucinatus fuero, id vt humanae conditionis imperfectioni adſcribant, ſummopere peto; cum inhumana plane, ac veſaniae

proxima

proxima sit immanitas, propter vnam aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere, iuxta illud HORATII: *Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cauit natura.* Neque vero ea est mihi superbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, vt monitu sapientiorum aliquid didicisse aut emendasse erubescendum mihi ducturus sim. Quin & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuipiam cordato erubescendum sit adplicare sibi illud MARCI ANTONINI L. VI. §. 21. *Si quis conuincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re vlla minus recte vel sentiam, vel me geram, laeto lubentique animo mutabo.* Ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ᾽ ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη. βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας. *Sector enim veritatem, a qua nemo vnquam laesus est. Laeditur vero, qui in errore suo & ignorantia persistit.* Neque ex eorum numero esse velim, de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. c. 10. Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι. *Sunt pertinaces suae sententiae homines, & inerudití. & rustici.* B. V.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

PRAEFATIO

ALTERI EDITIONI PRAEMISSA.

Lectori Beneuolo S.

ABES heic alteram editionem operis nostri de Iure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, quae vel ad integritatem huius disciplinae, vel ad eiusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quae a quibusdam vni & alteri loco obiecta, quaeque hisce a me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, conuelli non tantum, sed & foedari compagem operis causati, admixtione illorum, quae maleuolis inscitia fere aut calumniandi libido suggessit. Quibus a me occursum est magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Supersunt non pauca, quae ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia, eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumtus faciendi ansam praebeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diuersarum editionum emendis. Sed si Deus vitam prorogauerit, & per alias occupationes horas subcisiuas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendis iis, quae adhuc desiderari videntur. Nam praeterquam quod passim occurrant circa hanc disciplinam prauae sententiae, quas conuelli veritatis intersit, non vnum restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti foenerari, dignationemque eiusdem & veram aestimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam Iuris Naturalis & Gentium, seu Iuris omnes homines gentesque obligantis in libris Iuris Romani occurrere, sed quibus non pauca positiua, & ad peculiares rationes Romanae ciuitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe a se inuicem separata fuerint, non potest non notitia Iuris inde prouenire confusa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Vnde meo iudicio magnopere expediret succinctum

mu. em

indicem formare in libros Iuris Romani, quo indigitentur, quae ibi ad Ius Naturale, quaeque ad positiuum ius spectent, sique adeo accurate *fines* inter Ius Naturale, seu vniuersale, & Ius Romanum proprie dictum, seu ciuitati Romanae peculiare *regantur*. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Graecanica*, sed quem alia necessaria magis hactenus intercepere. In eo recensere institueram dogmata Politica a Graecis scriptoribus, cumprimis Platone & Aristotele, tradita, quae deinceps sese in Auctores Romanos ac huius quoque seculi scholas scriptoresque diffudere: e quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac conuulsiones ciuitatum parere apta inueniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis auctoritate coniurationes inire narrantur Catilinariae similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cruor sanguine mistus, sed cereuisia fecibus turbida pateris circumlata sit. Sed & operae pretium foret inuestigare, num quid perfectius & sublimius praeceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecae, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana vltra communes officiorum regulas Iure naturali traditas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum ciuitatum saepe videantur discrepare a regulis officiorum, quas priuatis inter se seruare necessum est, haut abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis priuati Iuris sint exemti, & quousque probari possint illa, quae per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quaeque Gallis vocabulo *Coups d' Etat* veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio iuxta ac rerum ciuilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sinit futuri temporis caligo. Et fortasse inuenietur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos subleuauerit. Interim vti id vnice mihi elaboratur, vt pro modulo ingenii aliquid publico vtile enitar; ita & Tuum, Beneuole Lector, fauorem aduersus liuoris morsicationes mihi decenter deposco.

B. V.

e BENE-

BENEVOLO LECTORI

S. P. D.

IOANNES NICOLAVS HERTIVS.

Prodit nunc tertia vice in Germania opus Sam. Pufendorfii de Naturae & Gentium Iure, noua hac editione annotatis meis qualibuscunque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, caussa non vna fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Iure passim notas ac commentaria scribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, nosse licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibusdam aequare, in nonnullis superare, non iniquis rerum aestimatoribus videri queat. Primus sane Pufendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque esse Philosophiam, quam vocant, primam, eiusque fundamenta ita posuit, vt non difficile sit, plura superstruere, commodatura non tantum disciplinae huic, sed & rei familiaris parandae ac tuendae regendarumque ciuitatum prudentiae. Ad eam, vt hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteristice, siue disciplina de moribus hominum, aut si cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cuius specimen Theophrastus dedit, & ante ipsum Aristoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim existimandum, quasi disciplina haec ipsius iurisprudentiae vniuersalis sit propria. Porro methodus siue tractandi ordo, quo Pufendorfius vtitur, est sine exemplo. Postquam enim egit de Subiecto, hoc est, de actionibus moralibus earumque vera indole ac natura, tum de Legibus ac inprimis de Naturae ac Gentium Iure, quibus actiones illae gubernantur, ad principia naturalis Iuris ipsa siue ad notiones in natura positas se contulit, easque ita considerauit secundum triplicem statum, naturalem dico, oeconomicum ac ciuilem, vt nihil inuestigationem effugere, aut, si quid desit, facile suppleri queat. Quod vt oculis quasi cernatur, operis seriem in tabella, quam heic subiungo, adumbrare libuit. Iam & ratio demonstrandi talis est, vt in ea desiderare nihil possis. Si quaestiones incidunt controuersae, eas plane, dilucide ac sine tricis expedit. Postremum doctrinae, quae heic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam sunt idoneae. Nemo certe felicius refutauit Hobbesium, propriis ipsum subinde configens telis. Neque tamen spreuit scriptorem acutum & in demonstrandi arte, quam a Mathe-

Mathematicis petitam ad res morales transtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quae e floribus venenatis mel fugunt, & in fauos suos recondunt. Quanquam id aemulis aut inimicis occasionem calumniandi non vnam dederit, quasi & in libris hisce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Pufendorfius ipse absterserit, erroresque discusserit scriptis, quae in publico vbiuis prostant, nolui ea annotatis ingerere, aut saltem parce attigi. Iustius forte naeui quidam alii poterant notari, de quibus ita iudicaui, vt modestiae limites non egrederer. Quo more etiam vsus sum, cum aliorum opiniones in partes vocaui, vt nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla vberiorem expositionem illustrationemque requirere visa: & profecto non semel conquerentes audiui Studiosos iuuenes, deterreri se a lectione ob operis obscuritatem. Quorum quaestus etsi non omnino iusti essent, dedi tamen operam, vt dictis cum aliunde, tum ex ipso Auctore maiorem lucem foenerarer. A conglomerandis Auctorum, & inprimis ICtorum medii & recentioris aeui, nominibus, quod praestare facillimum mihi erat, ex destinato abstinui, contentus rationes ipsas adferre. Magis libuit, selecta veterum Philosophorum, aut Poëtarum, aut Romani iuris Auctorum dicta adiungere. Scio id quibusdam displicere, quod dicta eiusmodi ab Ethnicis profecta sint; quod illi ipsi Philosophi inter se dissenserint, adhaec talia iactitare scholasticum quid sapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos vt sensu suo abundare libenter patior; ita nescio, an in Republica literaria, quam liberam vtique esse oportet, mores allegari queant. Non quicquid e schola est, & summis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Dissensus ille veterum intra certos terminos constitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in disciplina hac, quae ad vniuersum genus humanum pertinet, audiri debent, vt intelligamus, naturalis iuris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam esse. Caeterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quae in priores editiones irrepserunt, diligenter repurgatum dedi; integrum tamen & ne minima quidem sui parte mutilatum, ne crimen suppositi partus mihi obiici iure possit. Si quid autem mihi humanitus contigit, si quid erratum est, qui tempus, intra quod annotata haecce conscribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in subita annotatorum lectione deprehendi, quisque suopte iudicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Gissae XII. Calend. Martii MDCCVI.

INDEX CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

LIBER SECVNDVS.

LIBER

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTVS.

LIBER SEPTIMVS.

LIBER

LIBER OCTAVVS.

SERIES

SERIES OPERIS
SAMVELIS PVFENDORFII
De Iure Naturae & Gentium.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

IVRE NATVRAE

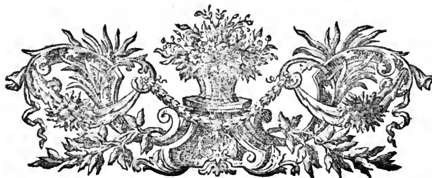
ET

GENTIVM

LIBER PRIMVS,

PRAECOGNITA EIVS IVRIS

CONTINENS.

CAPVT PRIMVM.

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIVM MORALIVM.

D Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinae suae indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adiuncto, quae cuiusque rerum generis in vniuersum natura sit atque conditio. Verum vti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc praestitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hactenus sumsere; ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alii leui duntaxat brachio attigerunt, velut inania,

aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cuius vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam a plerisque doctrinam heic praemittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut nouitate sua lectorem morentur, cui eiusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque isthaec delicatis innutriti literis fastidiant, & ad noua vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, vt si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam flosculos verborum sectantes [1], tolerent. Nam qua ratione isthaec commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per taediosas ambages maiore obscuritate eadem inuoluere velimus. Abs nouitatis calumnia vindicabit nos illud CICERONIS de Finibus L. III. c. 1. *Imponenda noua nouis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius vsus vulgaris communisque non sit, multam nouitatem nominum esse.* Adductis dein is tum artium liberalium, tum opificiorum [exemplis] subiungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vitae: de qua disserens accipere verba de foro non potest.* MANILIVS Astron. L. III. v. 39. et seqq.

Ornari res ipsa negat, contenta doceri,
Et si qua externa referantur nomina lingua,
Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti
Possunt, & propria melius sub voce notantur [2].

Sed & si quis nullo modo isthaec tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§. II. RES igitur omnes, quarum complexu hoc vniuersum componitur, vti suis constant principiis, quae cuiusque essentiae constituendae assignauit, & attemperauit Creator optimus maximus, ita earum quaelibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiae redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare; postquam naturae vocabulo designari sueuit tum ipsa rerum creatarum vniuersitas, tum modus ille & actus

§. I. 1) CICERO de Finib. Bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur: istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est; plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.*

2) Addatur LVCRETIVS L. I. v. 137. & sqq. & HORATIVS in Arte Poetica, v. 48. & sqq. quem locum recte restituit BAXTERVS.

§. II. * De insigni hominis praestantia, siue corpus, siue animam eius spectemus, praeclare differit CICERO I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc PLATO I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *diuinum miraculum*, SENECA I. de ira 5. *optimum naturae opus & commendatissimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

§. III. 1) Modi enim substantiae inseparabiliter cohaerent, ita, vt nunquam per se existere possint. Accidentia contra per se verae substantiae sunt, & existere possint independenter a Subiecto, cui adiecta esse concipiuntur.

2) Qualis est *figura* corporis: veluti rotunditas, quadratura, qui modi externi appellantur.

rerum, ex congenitis ipsarum viribus fluens: per quas producuntur infinitae illae motuum varietates, quibus omnia in hocce vniuerso agitari cernimus. Ac caetera quidem, quae operationes suas vel citra omnem sensum, vel cum sensu tantum directo, aut parum exquisite reflexo, exercent, solo naturae instinctu aguntur, suasque actiones modis quibusdam a se ipsis inuentis temperare haut quidquam norunt *. Ast homini vti praeter insignem corporis habilitatem datum est singulare mentis lumen, cuius ope res posset accuratius comprehendere, eas inter se conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum conuenientia inter se iudicare; nec non vt motus suos non ad eundem semper modum cogeretur exserere, sed eosdem expromere, suspendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quaedam inuenire aut adhibere, quibus vtraque facultas insigniter adiuuaretur ac dirigeretur. Quid notionum inuentum fuerit subleuando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum est curatius tradere. Nobis illud iam est dispiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potissimum actus certum attributi genus rebus & motibus [hominum] naturalibus sit superimpositum, ex quo peculiaris quaedam conuenientia in actionibus humanis resultaret, & insignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et ista attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad ista exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diuersum ab horrida brutorum simplicitate habitum faciemque induant.

§. III. Exinde commodissime videmur entia moralia posse definire, quod sint modi quidam; rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitae humanae conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latissime diuidere in substantiam & modum, quam in substantiam & accidens [1]. Modus porro vti substantiae contradistinguitur; ita eo ipso satis patet, entia moralia non per se subsistere, sed in substantiis, earumque motibus fundari, ipsasque certa duntaxat ratione afficere. Caeterum modorum alii ex ipsa re naturaliter velut profluunt [2], alii per potentiam intelligentem rebus modisque physicis superadduntur [3]. Quod enim intellectu praeditum est, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter se collatione tales potest notiones formare, quae ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneae [4]. Et ex

 hoc

3) Veluti *amor* aut desiderium in re amata vel desiderata.

4) Quae proinde a physicis multifariam differunt, non tantum fine, de quo auctor hic agit & subiecto, sed & inprimis essentia, hoc est, impositione, quae facit, vt, quod fieri physice nequit, fiat interdum moraliter: deinde quod in physicis est monstrum, in moralibus nihil vitii habeat; quando v. g. pater & filius, aut magna hominum multitudo pro vna persona habentur; aut e contrario homo vnus plures sustinet personas: postremum, quae moralia sunt in entibus physicis, sine vlla horum laesione aliquando minuantur, aut prorsus tollantur, de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut sublato ente physico permaneant, e.g. existimatio post mortem. Quanquam negari nequeat, entium moralium & naturalium magnam interdum esse similitudinem. E.g. corporis humani & ciuitatis; quae etiam corpus vocatur, & animam sine vitam habere dicitur: de quo alibi. Dicta illustrat mordax iocus Antisthenis apud LAERTIVM L. V. *Consulebat is Atheniensibus, vt asinos equos esse decernerent: hisque id absurdum existimantibus: Atqui, inquiebat, Imperatores apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, sed solum porrigenda manu decernuntur.* H.

hoc genere quoque ſunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEVM optimum maximum dixeris, qui vtique noluit, vt mortales hanc vitam ſine cultu, ſine more, ad brutorum inſtar tranſirent, ſed vt iſta, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipſorum hominum poſt ſuperaddita, prout vitae humanae excolendae, & velut in ordinem dirigendae, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem pateſcit, qui non eſt, vti entium phyſicorum, perfectio huius vniuerſi, ſed peculiariter perfectio vitae humanae, quatenus prae brutorum vita decori cuiusdam ordinis capax erat, vtque in re maxime vaga, qualis eſt motus animi humani, concinna aliqua harmonia inueniretur.

§. IV. Porro vti modus originarius producendi entia phyſica eſt creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius poſſis exprimere, quam per vocabulum *impoſitionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinſecis ſubſtantiae rerum proueniunt, ſed rebus iam exiſtentibus & phyſice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus ſunt ſuperaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque vnice per eorundem determinationem exiſtentiam nanciſcuntur. Ac per eadem ipſis certi quoque effectus aſſignantur, qui iterum eorundem lubitu poſſunt deleri, nulla mutatione phyſica in re, cui erant ſuperadditi, proueniente. Vnde vis operandi quae illis ineſt, non in hoc conſiſtit, vt intrinſeca ſua efficacia motum aliquem phyſicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, ſed tum in eo, vt pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipſis ſit moderanda; tum vt peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones aduerſus alium cum peculiari effectu [1] exercendas. Et efficacia quidem entium moralium a DEO inſtitutorum inde fluit, quod penes ipſum tanquam creatorem fuerit [2], libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumſcribere, & reluctantem intentato aliquo malo verſus eam, quam ipſe vult, partem flectere. Sed & homines abs ſeſe inuentis vim potuerunt addere, per ſuas vires repraeſentato aliquo malo ei, qui ſeſe iſtis conformare detrectauerit.

§. V. Cvm igitur entia moralia ſint inſtituta ad conciliandum ordinem vitae mortalium; cui fini requiritur, vt & illi, queis ad eam normam eſt viuendum, certo ſe modo inuicem habeant, & actiones ſuas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana vſus eſt, certo modo ſeſe gerant: ideo eadem potiſſimum velut inhaerere intelliguntur *hominibus*, ipſorumque *actionibus*,

§. IV. 1) Id eſt, vt vi & virtute entium moralium idonei ſiamus ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel ex diuerſo ab aliis exigendum.

2) Quod ita capiendum, vt dicamus, etſi ſumma libertate gaudeat eique integrum fuerit hominem et ratione donare, et non donare, tamen cum ſemel eum, rationabilem et ſociabilem creare decreuiſſet, non potuiſſe non, pro ſumma ſapientia ſua impoſitionem entium moralium naturae huic rationali & ſociabili conuenienter facere. Perinde vt Architectus etſi ei integrum ſit, vel palatium extruere, vel caſam; tamen, ſi caſam ſemel aedificare decreuerit, naturae caſae conuenienter aedificat, ſi aedificare maluerit palatium, indoli palatii. Quare entia moralia non mere arbitraria ſunt, ſed impoſitio, vt auctor loquitur, diuina, nititur partim indole naturae humanae, partim ſapientia diuina, qua Deus non poteſt

nibus, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adiuuante eam induſtria hominum, productis. Quamuis autem iuxta haec tria ſubiecta eorundem diuiſio non abſurde poterat inſtitui; concinnius tamen viſum fuit, ad normam entium phyſicorum * iſta quoque moralia in claſſes redigere. Idque tum quia in illa maiori ſtudio inquiſiuere Philoſophi, ſic vt ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere poſſit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium phyſicorum intellectus noſter materiae immerſus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per ſe ſubſiſtant, adeoque in vniuerſum non in claſſe ſubſtantiarum, ſed modorum ſint cenſenda: deprehendimus tamen quaedam concipi ad modum ſubſtantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua ſubſtantiis corporeis quantitates et qualitates inhaerent. Verum quemadmodum ſubſtantiae phyſicae velut ſupponunt ſpatium, in quo ſuam quam habent naturalem exiſtentiam ponunt, & motus ſuos phyſicos exercent: ita ad harum analogiam etiam perſonae potiſſimum morales dicuntur, & intelliguntur eſſe in *ſtatu*; qui itidem iis velut ſupponitur aut ſubſternitur, vt in eo actiones atque effectus ſuos exſerant. Inde natura ſtatus non incongrue exprimi poteſt, quod ſit ens morale ſuppoſitiuum, ob analogiam, quam habet cum ſpatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, ſed eo deſtinatum, vt caeteris velut ſubſternatur, eaque certo modo ſuſtineat. Sic & certi ſtatus ſunt inſtituti non propter ſe, ſed vt in iis perſonae morales exſiſtere intelligantur *. Quanquam in eo differat ſtatus a ſpatio, quod hoc ſit quoddam ſubſtantiae genus immobile, & extenſum primo ac per ſe, quod etiam ſublatis rebus naturalibus exſiſtere queat; ſtatus vero (vt & caetera moralia formaliter conſiderata & qua talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita vt remotis perſonis, quae in ſtatu illo morali eſſe intelliguntur, ipſe quoque ſtatus exiſtentiam ſuam vix amplius tueri poſſe videatur.

§. VII. Porro vti ſpatium duplex eſt; vnum, ſecundum quod res *vbi* eſſe dicuntur, aut in loco, v. g. hic illic; alterum, ſecundum quod dicuntur eſſe *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis eſſe generis ſtatum animaduertimus, vnum qui notat *vbi* morale, ſeu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat reſpectum ad tempus; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in iſto tempore exſiſtere dicuntur. Prior ſtatus loco analogus conſiderari poteſt vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus reſultat: vel *determinate*, quatenus etiam reſpectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem inuoluit. Status hominis indeterminate conſideratus, eſt vel *naturalis*, vel *aduentitius*. Natu-

poteſt velle finem, niſi velit etiam media, ad obtinendum eum neceſſaria. Etſi autem voluntas diuina nunquam ſeparari debeat a bonitate & ſapientia eius, tamen entia moralia voluntati diuinae praecipue tribuuntur, 1) quia voluntas eſt principium actionum diuinarum, 2) quia ſapientia et bonitate ſua Deus liberrime vtitur, haec libertas autem ſine voluntate intelligi nequit.

§. V. * Facit autem auctor eorum claſſes potiſſimum quatuor, *ſtatum*, de quo §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *perſonam moralem*, §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

§. VI. * Quando v. g. princeps ciuium ſuorum aliquem, vt virtutis ei praemium tribuat, dignitate auget alias ſuperuacua, ſed qua is, in cuius gratiam id ſit, ſingulari honore adficitur. Ex quo genere ſunt omnes tituli dignitatum honorarii.

Naturalem hominis ſtatum vocamus, non quod is citra omnem impoſitionem ex phyſicis principiis eſſentiae humanae fluat; ſed quod ex impoſitione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem ſtatim ab ipſa natiuitate, comitetur. Solemus autem ſtatum hominis naturalem conſiderare vel *abſolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo conſideratum ſtatum hominis naturalem tantiſper, cum commodiore vocabulo deſtituamur, vocabimus humanitatem, ſeu conditionem illam, in qua homo eſſe genitus intelligitur, dum eximium prae aliis animantibus eum eſſe voluit Creator. CICERO de Offic. L. I. c. 28. *Nobis perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia, praeſtantiaque animantium reliquorum* [1]. Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, colensque & ipſius opera admirans; quodque diuerſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certae obligationes proueniant, nec minus certa eidem iura competant, non abs re fuerit heic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illae perfectiones, quae non niſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia viuere & ſentire incipit [2], licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & eius quod agitur; igitur non niſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere nouit. Aſt iura, quae in aliis, rationis vſu iam gaudentibus, obligationem quid praeſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit, vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc ius competat, ne ab aliis laedantur, ſane ſi eius quoque, qui in vtero eſt, corpus dolo malo laedatur, iniuria fit non parentibus ſolis, ſed & ipſi foetui; quam etiam eundem adultum poſtea ſuo nomine exſequi poſſe arbitramur, vbi de ea intellexerit [3]. Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in vtero mater-

no

§. VII. 1) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem: nam & citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

3) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, iure hoc legatum petere poteſt natus, iuſtae aetatis factus, cum ius ſuum interea ſaluum habuerit. Quo ſenſu ICti Romani regulam ſeruabant: Qui in vtero eſt, perinde, ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quaeritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei conuenienter, antequam edatur, mulieris portionem vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe, negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna vtique nobis infertur iniuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus aut ſarciri damnum petamus.

4) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Geneu. 793. 794. edit. Paris. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22. 23. Verba Philonis haec ſunt: Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἐμβληθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονούσῃ τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῶον, ἄνθρωπον. Εἰ δ' ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνησκέτω. *Si quidem nondum fictus & formatus ſit foetus, mulcetur & propter iniuriam, & quia impedimentum factum eſt naturae molienti et fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi iam formatus erat, et quibusuis membris ſuus ordo ſua qualitas tribuet, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis diuinae haec eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem praegnantem, vt foetus eius exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta,*

multen-

no coaluerit [4], si quis efficiat, vt illud corrumpatur atque elidatur, in massam illam iniurius dici non poterit; etsi reuera in legem naturae peccet, societati humanae membrum intercipiendo; & iniuriam faciat ciuitati, quam ciue, & parentibus, quam prole sperata spoliat. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se inuicem habere ex nuda illa & vniuersali cognatione, quae ex similitudine naturae resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter vnus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali inuicem viuere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum vnus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque iniuria sint cogniti. Quo etiam accedit tertia *status naturalis* consideratio, prout nempe abstracta intelliguntur omnia inuenta, & instituta humana, aut homini diuinitus suggesta, queis vitae huic decor & commoditas fuit conciliata. *Aduentitius* autem status est, qui nascentibus, aut iam natis facto aliquo humano superuenit. Cuius diuisiones infra commodius adducentur. Vbi obiter obseruandum, non esse quod putet aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam exstitisse, aut exsistere posse, ideo quod nunquam exstiterint plures homines, qui nuda illa naturae similitudine, prout a cognatione abstrahit, citra vinculum aduentitium inter se fuerint coniuncti. Euam quippe Adamo vinculo coniugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe a communi stirpe sunt remoti; nec idem vlterius fere iudicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiaria homines vocabula inuenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non exstiterit [5]; idem tamen deinceps lapsu temporum emersit [6], postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortae necessitudinis sensus foret extinctus.

§. VIII.

multentur pro multa, quam eis imposuerit vir mulieris, eamque dent apud iudices: si autem mors fuerit sequuta, animam pro anima dabis. Quae verba, cum ad mortem matris solius restringat Iosephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte vtriusque, et matris, et foetus, intelligit. Interpretatur enim hanc legem ita: *vt, si partus adhuc rudis & informis sit, percussor arbitrarie puniatur; si vero iam formatus, morte multetur:* quam interpretationem etiam secuti sunt LXX. interpretes, et ex qua in foro distinctio repeti solet partus in *animatum* & *non animatum*. LEMPEREVR de Legibus Hebraeorum forensibus c. VIII. §. 2. p. 200. IOANNES CLERICVS ad Exodum d. l. SELDENVS de Iur. Nat. & Gent. sec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

5) Quando homines primum in familias sui iuris, & postea in diuersas ciuitates segregari coeperunt; aut ciuitates in anarchiam siue cycopli-cam confusionem delabuntur. In vniuerso genere humano, ita vt singuli sui iuris essent, nunquam obtinuit; singi tamen non inepte nec sine fructu potest, vt ex comparatione naturalis status ciuilium coetuum praestantiam eorumque structuram penitus cognoscamus v. AVCTOR L. II. c. 2. Iam & consideratio haecce prudentiam gignit. v. AVCTOR L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. c. 1. §. 9. SORBERIANA p. 127. seq. H.

6) Talia exempla ciuitatum, quae, resoluto vinculo ciuili, in statu naturali versatae sint, etiam Historiae recentiores suppeditant. Sic Frisia, post tempora Caroli M. nullum Principem passa, tandem in resolutam plane licentiam degenerauit. Qua conditione per integrum fere saeculum decimum quintum Frisii in vero statu naturali vixere. Vid. HVBERVS de Iur. Ciuit. Sect. I. c. 3. §. 7. Simile exemplum in Germania occurrit tempore magni illius interregni.

§. VIII. QVANQVAM autem omnis ſtatus reſpectum aliquem & habitudinem inuoluat aduerſus alios in eo, qui in ſtatu eſſe dicitur; cum quemlibet ſtatum comitetur ius aut obligatio aliqua, quae ſine obiecto, in quo vim ſuam exſerat, non intelligitur: magis expreſſe tamen quidam ſtatus reſpectum erga alios homines notant; quibus ſcilicet ſimul exprimitur modus, quo ſua negotia inuicem expediunt homines. Vti ſunt praecipue *pax*, & *bellum* [1]. LIBANIVS Progymn. p. 5. *Δύο καιρεὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. Sunt tempora duo, penes quae totius vitae eſt arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe eſt ſtatus ille, quo homines inter ſe quiete, & citra iniurias violentas agunt, & quae inuicem debent, velut ex obligatione & vltro praeſtant. Bellum contra eſt ſtatus iniurias violentas mutuo inferentium & propulſantium, aut quae ſibi debentur vi extorquere nitentium. Diuidi poteſt *pax* in *communem*, quae aduerſus quoslibet homines per ſola officia, ex mero iure naturae fluentia, colitur: & *peculiarem*, quae expreſſis foederibus, & certis praeſtationibus conſtat [2]. Quae iterum eſt vel *interna* [3], inter membra eiusdem reipublicae: vel *externa*, erga alios extra noſtram rempublicam conſtitutos [4], amicos vulgares, aut peculiares ac foederatos. *Bellum* aliquod *commune* aut vniuerſale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud ſit conſectarium ſtatus beſtiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur, eſt [5] vel *internum*, ſeu ciuile; vel *externum*. Illud geritur inter eiusdem reipublicae membra [6]; hoc inter eos, qui eadem ciuitate non continentur. Quando ſuſpenduntur actus bellici, ſtatu manente, *induciae* vocantur.

§. IX. DETERMINATE conſiderari poſſunt aliqui ſtatus prout adiunctam habent intenſionem aut remiſſionem exiſtimationis, ſeu prout multum aut parum honorifici cenſentur. Cum enim quemlibet ſtatum aliqua iura aut obligationes comitentur: eo ſplendidior plerumque cenſetur ſtatus, quo plura & validiora iura is adiuncta habuerit; aut ſi obligationes eo tendant, vt tales teneatur praeſtare operas, quae inſignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quae craſſo labore obeuntur, vtplurimum parum dignationis habere iudicantur.

§. X. POSTERIVS genus ſtatus, quod reſpectum ad tempus habet cum effectu morali conſideratum [1], diuidi poteſt I. in *iunioratum* & *senioratum*. Quorum vterque dicitur vel in reſpectu ad durationem exiſtentiae in vita

§. VIII. 1) Iam dudum ARISTOTELES VII. Pol. 14. dixerat: *Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. Vita autem omnis in negotium & otium, bellum & pacem diuiſa eſt.* H.

2) Et vocatur concordia, *μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσι, maximum bonorum ciuitatibus*, ARISTOTELI II. Pol. 2. H.

3) Quae non omni vi turbatur, ſed ea tantum, qua ſe non vſuros primi paciſcentes promiſerunt. Sic pax interna non turbatur, ſi magiſtratus ad coercendos transgreſſores legum vi vtatur: quod contra fit, ſi ciues reum poenae vi aperta eximere tentent, aut magiſtratui renitantur verſanti in exercitio iurium ſuorum.

4) Qui inter belligerantes neutras partes ſequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

5) Cui affine bellum ſociale. Ita H. GROTIVS L. I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum ſcribere inſtitui, quod ſociale haud immerito dixeris, Quanquam & ciuilis in ſpeciem tranſiit, intentis domi partibus ſub Principis & legum nomine.* H.

vita humana, vocaturque aetas; cuius gradus infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, aetas virilis, ſtata, vergens, ſenilis, decrepita: vel in reſpectu ad ſtatum aliquem aduentitium, prout quis diu in eo fuit verſatus. II. In *maiorennitatem*, quando quis per aetatem cenſetur idoneus ad bona ſua proprio Marte adminiſtranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob iudicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus ſuis non ſatis dextre praeeſſe poſſe praeſumatur. Cui ſtatui apud diuerſos populos diuerſi termini conſtituti deprehenduntur. A minorennitate differt aetas doli capax, cui itidem in vniuerſum certus terminus aſſignari nequit [2]. Memorabilem modum doli explorandi refert AELIANVS L. V. c. 16. *Puer eum auream laminam, quae ex Dianae corona deciderat, ſuſtuliſſet, in iudicium adductus eſt. Iudices igitur crepundia, talos, & laminam auream propoſuerunt puero: qui cum iterum ad aurum ſe contuliſſet, plexus eſt tanquam ſacrilegus.*

§. XI. ANTEQVAM ad alia diſcedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum vno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & ſtatum, & attributum ſtatui proprium. Quae tamen reuera diſtincta ſunt, & diuerſo modo concipiuntur. (SENECA de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis, commodatiſque.*) Sic v. g. libertas pro ſtatu concipitur ad analogiam ſpatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis actiuae. Sic nobilitas alias notat ſtatum, alias attributum perſonae, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, paciſque et ſtatum, & conuentionem notat. Sed nec illud praetereundum, quemadmodum vna perſona in pluribus ſtatibus ſimul exſiſtere poteſt, modo obligationes, quae ſtatus illos comitantur, ſibi inuicem non aduerſentur: ita obligationes, quae vni cuipiam ſtatui adhaerent, poſſe ex diuerſis principiis per partes deriuari. Vnde haud ſtatim ille, qui obligationes ex vno aliquo principio fluentes colligit, reliquis praetermiſſis, eiusmodi format ſtatum, cui praeter eas, quarum ipſe meminit, nullae poſſint adhaerere obligationes aut debeant. Sic qui ex ſolis Scripturis Sacris partes officii ſacerdotum colligit, hautquidquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quae ex conſtitutionibus ſingularum ciuitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum neceſſitas ex lumine rationis colligi poteſt [1], nequaquam pertendimus, eiusmodi ſtatum hominum vnquam exſtitiſſe, aut iam

 eſſe

6) Quod bellum, quando in ipſo apparatu exſtinguitur, *ſeditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio* & *bellum ciuile*. Illa a ciuibus arma contra Maieſtatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter ſe committuntur in Ariſtocratia & Democratia.

§. X. 1) Quae diuiſio etiam in perſonis moralibus locum habet. V. de Romana ciuitate FLORVS in prologo libri primi. H.

2) Iuris Romani enim arbitrarius eſt terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiae contra proximi, vt doli non capaces excuſantur, *L. 3. D. de Reg. Iur. §. 18. I. de Obl. quae ex del.* Sunt autem pueri infantiae proximi ab anno ſeptimo ad decimum & dimidium; cum puellae vsque ad nonum et dimidium, infantiae proximis accenſeantur.

§. XI. 1) Quibus proinde opponuntur arbitraria *diuina & humana*, ſiue ciuilia: ex qua oppoſitione tres diſtinctae diſciplinae naſcuntur, I. *Iuris naturae*, II. *Theologiae*, III. *Iuris Ciuilis.*

esſe poſſe aut debere, in quo ſolae iſtae obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortaſſe ſuperuacuum fuerit, multis inquirere, an talis ſtatus hominum exſiſtere vnquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc eſt, quod aliqui tradunt: *Si homo manſiſſet in ſtatu ſanctitatis primaeuae, ſolam naturae legem, vti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuiſſe, niſi quod vna aut altera poſitiua accedere poterat* [2]. Neſcio enim, an probabile ſit, genus humanum, vtut peccati expers, perpetuo intra vnius horti ſpatia aeuum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam ac varias artes inuentas cultura vitae allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiusmodi ſocietates ſine legibus poſitiuis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. ENTIA moralia, quae ad analogiam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonae* morales [1], quae ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in vnum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonae morales vel *ſimplices* vel *compoſitae*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicae* vel *priuatae*, prout ipſorum munus immediate ad vſum ſocietatis ciuilis, aut proprium cuiusque commodum ſpectat [2]. Perſonae publicae ex vſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *eccleſiaſticas* [3]. Illae ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quaedam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quaedam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exſequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicae & magiſtratibus vt talibus praeſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem ciuilem immediate aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repraeſentatiuas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quae ſcilicet poteſtate & auctori-

2) Quae ſententia *Valentini* inprimis ALBERTI fuit, Theologi Lipſienſis, quocum litem habuit noſter de principio Iuris Naturae, quod illi non *ſocialitas* ſed *ſtatus integritatis* eſſe videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Iur. Nat. p. 31. *facile pauciſſimis legibus poſitiuis contentus eſſe poterat, quippe quod ius naturae poſſederit ex amuſſim. &c. quamdiu integer, ab eo aberrare haud potuerit.*

§. XII. 1) Monet hic Cl. BARBEYRACVS, ICtis Romanis homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſeruos autem in numero rerum haberi. Eadem ſententia HEINECCII eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. et ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duae diuerſae ſeruorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſerui, vtique perſonae ſunt: nam omnes homines in liberos et ſeruos diuiduntur in *pr. Inſt. de Iur. perſon. & L. 3. D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

2) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati praeſunt, praeficimur; cum munera priuata voluntate tantum priuatorum conferantur. Errori anſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati et *Status* Ciuilis. Nam illud conſtat, ſeruos in Statu Ciuili perſona carere, cum neque ciuibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

3) Perſonae autem Politicae ſunt, quae negotia directo ad ſocietatem Ciuilem, conſideratam vt

auctoritate agendi ab aliquo instructae, huius vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: vt sunt legati, vicarii, syndici & similes. Etsi recentius commentum sit distinguere inter eos ministros [4], qui habent *characterem repraesentantem*, vti sunt presse dicti Legati: & inter ministros secundi ordinis, puta Missos, aut Residentes, qui fastigium eorum, a quibus mittuntur, haut ita, sicut priores repraesentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542 [5]. Istorum instar aliquod inter priuatas personas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet HOBBES Leuiathane c. XVI. in ciuitatibus non raro contingere, vt quis repraesentet & gerat personam rei cuiusdam inanimatae, quaeque adeo per se persona non est, puta Ecclesiae, Nosocomii, pontis, &c. Nam non necessarium videtur, per fictionem quandam istarum rerum aliquam personam constitui; cum simplicissime dicatur, a ciuitate certis hominibus iniunctam curam colligendi reditus istis rebus seruandis destinatos, & quae eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quae personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuiuis agnoscere in procliui est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholae generent, neminem eruditum fugere potest. Priuatarum personarum magna est varietas. Praecipuae illarum differentiae desumuntur 1. ex negotio, quaestu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & vnde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus coniunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis vtitur in ciuitate. Quo intuitu alius est ciuis, pleno aut minus pleno iure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia vxor, alius filius, & seruus; quae sunt membra velut ordinaria familiae, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; vnde sunt nobiles, quorum diuersis in ciuitatibus diuersi gradus; & plebeii. 5. Ex sexu & aetate. Hinc est puer, iuuenis, vir, senex: illinc mas, foemina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione [6], ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis inuoluunt,

B 3

vt talem pertinentia auctoritate publica administrant, cum e contrario personae Ecclesiasticae dicantur, quibus sola cura sacrorum relicta est.

4) Vbi errant Carolus Paschalius, Richardus Zouchaeus, et alii, qui talem legatum, alteram quasi, seu geminam mittentis personam esse existimant, ita vt idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem missa est legatio; quippe qui in territorio suo sit potior. Etenim character ille summum legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec insignibus summo imperanti propriis vtitur, nec vindicare sibi poterit, vt vero Regi, qui forte praesens est, praeferatur H.

5) Vid. CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK Quaest. Iur. Publ. L. II. c. 9. p. 248. seq. et AMELOT DE LA HOVSSAYE dans ses Memoires Historiques et Politiques T. I. voce Ambassadeur.

6) Hinc androgynis sexus assignatur, graui in mutantes poena (in Hispania Viuicomburio) sancita. In Gallia cum infans quidam per errorem sequioris sexus habitus esset, post annum aetatis vigesimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, iussus est & nomen & habitum maris sumere. Vt memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus positiuis, sed & naturae iure maribus licent, quae foeminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

uunt, quatenus diuerſos ſexus diuerſa decere intelliguntur, alioque modo diſpari cum ſexu agere conuenit.

§. XIII. PERSONA moralis *compoſita* conſtituitur, quando plura indiuidua humana ita inter ſe vniuntur, vt quae vi iſtius vnionis volunt aut agunt, pro vna voluntate, vnaque actione, non pro pluribus cenſeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando ſinguli voluntatem ſuam voluntati vnius hominis aut concilii ita ſubiiciunt, vt pro omnium voluntate & actione velint agnoſcere, & ab aliis haberi, quicquid iſte decreuerit aut geſſerit circa illa, quae ad vnionis eius naturam vt talem ſpectant, & fini eiusdem congruunt. Vnde eſt, quod cum alias vbi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero perſonae phyſicae ſeu indiuidua humana ibi numerantur; in perſonam tamen compoſitam coalitis vna voluntas tribuatur, & quae ab illis vt talibus proficiſcitur actio, vna cenſeatur, vtut plura indiuidua phyſica ad eandem concurrerint. Hinc etiam eiusmodi perſona compoſita iura ac bona peculiaria poteſt ac ſolet obtinere, quae haut quidquam ſinguli ex iſto corpore, qua tales, ſibi arrogare aut vindicare poſſint. Sed & illud heic obſeruandum, quemadmodum corpora phyſica manent eadem, etſi ſucceſſu temporis per varias particularum acceſſiones ac deceſſiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; ſic per particularem indiuiduorum ſucceſſionem non deſinere eandem manere perſonam, niſi vno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quae prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Perſonas porro morales compoſitas, ſeu ſocietates ad modum perſonarum ſimplicium diuidere poſſumus in *publicas* & *priuatas*. Illae iterum ſunt vel *ſacrae* vel *politicae*. Inter ſacras alias poſſumus vocare *generales*, vt eſt eccleſia catholica, eccleſia particularis vel certis ciuitatum terminis comprehenſa, vel publicis confeſſionum formulis diſtincta: vel *ſpeciales*, vt ſunt concilia & ſynodi, conſiſtoria, presbyteria &c. Societas politica itidem eſt vel *generalis*, vt reſpublica, cuius multae ſpecies, ſimplices, compoſitae, regulares, irregulares; vel *particularis*, vt Senatus, ordo equeſtris, tribus, parlamentum &c. Societas *ſagata* dicitur exercitus, cuius partes ſunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *priuatae* non ſolum ſunt familiae, ſed & in ciuitatibus, quae vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & ſimilia. Omnes ſpecies minutatim heic colligere, operae pretium non videbatur.

§. XIV. ID PORRO circa naturam perſonarum moralium ſimplicium obſeruabimus, quemadmodum vnus idemque homo in diuerſis ſtatibus, ſibi inuicem non repugnantibus, eſſe poteſt *. Ita vnus idemque ſimul plures velut perſonas gerere poteſt, modo munia, quae perſonas illas comitantur, ab eodem ſimul obiri queant. Nam vti ex naturali ratione idem non poteſt eſſe maritus & vxor, filius & filia; nec ex morali ratione ſimul dominus & ſeruus, iudex & reus, actor & teſtis: ita nil prohibet, quo minus idem ſimul eſſe queat

§. XIV. * Illuſtraui hoc pluribus exemplis Diſſertatione *de Homine vno plures ſuſtinente perſonas* in Tom. III. Comment. atque opuſcul. H.

queat v. g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro aduocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud CICERONIS Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum est, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum vna communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeque eius, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quae proprie singulis est tributa.* His *tertia adiungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodamus.* IDEM de Oratore: L. II. c. 24. *Tres personas vnus sustineo, meam, aduersarii, iudicis.* Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare satis intelligebant, excusatum iuerunt; scilicet vt in eodem numine plures velut personae conciperentur, prout per diuersas operationes in rerum natura sese illud exserit. SENECA de Benefic. L. IV. c. 7. *Tot appellationes DEI possunt esse, quot munera.* MAXIMVS TYRIVS differt. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703. *Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, Deorum vna natura, sed multa sunt nomina. Nos vero a subsidio, quod hominibus praestant, singulis eorum, quae nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini noua persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut nouas in eo qualitates physicas produci, veteresue augeri: sed quicquid noui heic generatur, id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui obseruarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & priuatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. IVVENALIS Sat. VII. v. 135. 136. sqq.

> - - *Purpura vendit*
> *Causidicum, vendunt amethystina, conuenit illis,*
> *Et strepitu & facie maioris viuere census.*

Nisi quod saepe ingenia quaedam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. n. 3. 4. Quin tamen DEVS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV, 9. 1 Sam. X, 6. 9. Matth. X, 1. 19. 20. Ex superioribus etiam patet, Iudaeos quondam regenerationi suae, per quam ante hac gentili noua persona Proselyti iustitiae imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. SELDENVS de I. N. & G. L. II. c. 4. vbi & eius erroris caussa notatur, quod scil. crederent, Proselyto nouam animam infundi.

§. XV. MONENDVM denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut vmbras et simulacra quandoque fingere, quae istas

per

per ludicrum repraesentent. Vnde factum, vt personae vocabulum sibi peculiariter scena vindicarit. Fictae autem personae essentia in eo consistit, vt alterius feriae personae habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem prae se fert; & quae abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt [1], sed sola repraesentationis dexteritate aestimantur. Quam ob caussam, vt hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriae Episcopus adprobauerit baptismum a puero Athanasio inter ludendum [2] collatum, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. II. c. 16. Adde quae ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud PETRVM SVAVEM Hist. Concil. Trident. L. II. p. m. 214. 215. Ast veras personas morales quae producit impositio haudquicquam ita est libera, quin eiusmodi qualitates debeat praesupponere, quae aptae sint, vt solidus aliquis effectus in vita humana inde proueniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem consulem creare, dummodo ciuis Romanus ille foret, & inania saltem istius muneris obire nosset. Ast quod equo suo Incitato consulatum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias personam indueret, data familia, domo ac supellectile, quo inuitati eius nomine lautius acciperentur. Vid. SVETONIVS Calig. c. 55. Par vesania, cum summa impietate coniuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, ciuitatum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud TACITVM Annalium IV. c. 37. 38. [3] Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis iudicare in procliui est.

§. XVI. ENIMVERO vt *Res*, quatenus sub obiectum iuris veniunt, in censum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diuersum statum aut munus tanquam diuersae personae concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostrae, aut alienae, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quaedam res dominium subierunt, reliquae dominio vacuae fuerunt relictae, non noua qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit exsistere, quae hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Vti enim, quum res in communione primaeua forent, homini ius erat, in medio posita occupando vsibus suis adplicare: ita dominio constituto ius peculiare fuit datum domino de re dispo-

§. XV. 1) Quo pertinet *commentitia Platonis respublica*, vt CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale siue politicum, simulacrum ciuitatis, quae nusquam reperitur, humano tantum ingenio in id euecta, supra quod adscendi non potest. Quanquam eius consideratio vsus non contemnendos in vita ciuili habeat. H.

2) Quod hodie multis falsi suspectum videri eleganter obseruat Cl. BARBEYRACVS, eo quod Athanasius, cum ei Baptismus conferretur, iam XVIII annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanasii a Patribus Benedictinis scriptam. Quicquid sit, fini, quem auctor propositum habet, vel sola facti possibilitas suffecerit.

3) Cui simile, quod Imperator Sinensium, mortuos declarat sanctos, aut, vt ipsi amant loqui, Spiritus

diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſae non niſi denominationem aliquam extrinſecam inde ſunt ſortitae, prout iſtius iuris & obligationis obiectum conſtituunt. Sic quando certae res dicuntur religioſae & ſacrae, non in ipſis rebus inhaeret qualitas moralis & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quae obligatio quando remittitur, in promiſcuum vſum illae iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, vt moralitas non formaliter, ſed obiectiue duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. Hactenvs de entibus moralibus, quae concipiuntur ad analogiam ſubſtantiarum. Diſpiciendum iam de iis quoque, quae & formaliter ſunt modi, & vt tales concipiuntur. Videntur autem modi commodiſſime poſſe diſtribui in *affectiuos*, & *aeſtimatiuos:* ſecundum illos perſonae certa ratione affectae intelliguntur, ſecundum hos perſonae & res aeſtimari aptae ſunt. Illi vocabulo *Qualitatis*, hi *Quantitatis* latiſſime accepto veniunt. Qualitates, quantum noſtro inſtituto ſufficit, diuidi poſſunt in *formales* & *operatiuas*. Illae ſunt, quae non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, ſed tantum ad inſtar nudae formae ſubiecto conueniunt, & tribuuntur. Vnde iſtas quoque attributa ſimplicia poſſis vocare. Operatiua qualitas eſt vel *prima* vel *orta*. Illa eſt, ſecundum quam res apta aut efficax eſſe concipitur ad actum, & eſt vel *interna* [1] vel *externa* [2], quam etiam dicere poſſis patibilem qualitatem moralem. Orta eſt, quae a prima prouenit, vt actus [3].

§. XVIII. Inter attributa moralia eminent *Tituli*, quibus deſignantur diſcrimina perſonarum in vita communi ſecundum aeſtimationem ac ſtatum. Hi in duplici potiſſimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intenſionem exiſtimationis perſonarum in vita communi, earumue qualitates peculiares; ſtatum autem connotant & innuunt, clarius aut obſcurius, prout ille titulus paucis aut pluribus ſtatibus aſſignari ſueuit. Vti ſunt nomina adiectiua, quae vocabulis perſonarum honoris cauſſa ſolent adiungi, verbi gratia, ſereniſſimus, eminentiſſimus, illuſtriſſimus, quorum ſignificatio pro ratione ſubſtantiuorum, quibus iunguntur, creſcit aut decreſcit [1]. Quidam autem tituli directe notant aliquem ſtatum, aut ſitum ſeu locum peculiarem in ſtatu, indirecte vero connotant intenſionem exiſtimationis, quae illi ſtatui aut officio ſolet adhaerere: vt ſunt nomina perſonarum moralium, ſaltem honorificum ſtatum obtinentium. Quae heic ſpectantur non tam in ſe, quatenus ſunt notiones alterius intellectui ſtatum & officium alicuius perſonae repraeſentantes; quam quatenus ex impoſitione hominum iura,

ritus efficit puros, vt refert Lvdovic le Comte nouis Comment. de ſtatu praeſenti Chinae ep. 9. verſ. Cinquiemement. H.

§. XVII. 1) Quae ſcilicet perſonae *ineſt*, vt poteſtas, ius, obligatio.

2) Quae aliunde perſonae accedit, vt honor, ignominia, auctoritas, fides.

3) Qui ratione qualitatis operantis ſe habet, vt effectus ad cauſſam.

§. XVIII. 1) Quos proinde reales, vt illos nominales, vocabulis in ſchola vſitatis efferre poſſis. H.

iura, poteſtatem, ac munus denotant eius, cui tribuuntur [2]. Inde non eſt prorſus de nihilo, quod interdum magno ardore ſuper titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur ſtatus, munus, poteſtas atque iura, quae iſte titulus exprimere aut innuere ſolet. Id autem accurate heic obſeruandum, quod circa pleroſque titulos impoſitio non ſit perpetua & vniformis, ſed apud diuerſos populos, aut apud eosdem diuerſis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud maiores noſtros oppido quam ſimplices & modici; & quod olim viro principi ſatis erat, hodie mediocri ſcribae faſtiditur. Inde eiusmodi titulorum incrementa non ſemper augmentum dignitatis arguunt; ſed vbi, titulis gliſcentibus, res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe [3] eſt cenſendum [4]. Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata plerisque ex illo ordine adſit, aut adeſſe debeat. Quo titulo & illi frui ſolent, qui rem ipſam non poſſident. Sic ex ordine literario aliqui clariſſimi & doctiſſimi audiunt, qui nihil minus ſunt. Sic etiam ignauus nobilis maxime ſtrenuus ſolet ſalutari. Saepe quoque priuati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eosdem parui pendere ex conditione praeſenti rerum ſuarum ducunt. Quin & in poſterioris generis titulis [5] ſaepiſſime contingit, vt titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & ius non parum augeatur [6], aut [7] decreſcat. Sed & hoc frequentiſſimum [8] eſt, vt apud diuerſas ciuitates eodem vocabulo diuerſus dignitatis gradus exprimatur. Vnde valde imperitum foret, omnes, qui vbique locorum eundem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſeruandum [9], aliquando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus & emolumentis illis, quae alias iſtum titulum comitari ſolent; eo duntaxat ſine, vt exteriora inſignia & certum inter ciues ſuos locum per eum conſequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, vt idem titulus aliquando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatae ditionis, aliquando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo iure, vbi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. XIX.

2) Secus ac DOMINICVS BAVDIVS III. epiſt. 41. iudicat, non aliud inde ſolatium capi exiſtimans, *quam vt euoluti patrii auitique patrimonii poſſeſſione, vanis ſaltem nominibus ſe oblectare poſſint.* At Batani Hiſpanis renuentibus, ita abſiſtere ſeptem Nationum & Lingae ac Tarantiorum imperio, vt nec titulos nec inſignia vſurparent, & exempla Regum Galliae, Angliae, Hiſpaniaeque adſerentibus, reſpondebant: *Regna ſua Maieſtate defendi; at liberis populis nunquam ſatis ſollicite caueri*, apud H. GROTIVM L. XVII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicendum de inſignibus. V. Diſceptationem inter Eliſabetham Angliae & Mariam Scotiae Reginam, apud CAMBDENVM ad A. 1559. & 1560. & de cauſſis belli inter Suecos & Danos LOCCENIVM L. VII. Hiſtor. Suecan. ad A. 1561. H.

3) Pro *decreuiſſe.*

4) Referas huc quod ſcribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicae Conſules dicti, quorum nemo Conſularis habitus, niſi qui animo exſtitit in Rempublicam Conſularis.* V. quae ſequuntur. H.

5) Huc pertinet quod THVANVS L. XXIII. ad A. 1559. occaſione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum ſaepius dixiſſe: *Torquem conchyliatum, poſtquam indignis promiſcue communicari coepiſſet, non iam eſſe fortium Virorum inſigne, ſed omnium beſtiarum collare.* H.

6) Vt exemplo Archi-Officiorum Imperii conſtat, quibus olim munera Imperatoris Aulica deſignabantur, cum nunc Principibus propria ſint.

7) Quod contigit Magiſtratibus veteris Reipublicae Romanae, cum, qui antea praecipue rerum

§. XIX. OPERATIVAE qualitates [1] morales sunt vel *actiuae* vel *passiuae*. Illarum nobilissimae species sunt *Potestas*, *Ius* & *Obligatio*. *Potestas* est, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere potest. Qui effectus est, vt alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut vt valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quae antea aberat. Est enim haec qualitas maxime velut diffusiua sui. Diuiditur potestas ratione efficaciae in *perfectam* & *imperfectam*. Illa est, cuius exercitium etiam per vim adferi potest aduersus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in ciuitatibus exseritur potissimum per actionem, extra ciuitates per bellum.) Haec est, cuius exercitio si quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, vt ad idem asserendum actionem, aut bellandi ius non habeat, nisi forte, quod eidem efficaciae deest, necessitas suppleuerit [2]. Dein intuitu subiecti potestas diuiditur in *personalem* & *communicabilem*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullae differentiae occurrunt. Quaedam enim potestates ita arcte cum persona sunt coniunctae, vt earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus vxoris, quam per vicarium obire leges hautquidquam admiserint. Quarundam autem, etsi ipsae quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum possunt, ita tamen, vt omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo istae radicaliter haerent [3]. Ex quo genere est potestas regum, qui voluntate populi sunt constituti. Isti enim ius regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus eiusdem exercendos opera ministrorum vti possunt. Potestas communicabilis est, quae ab vno in alterum recte transferri potest, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut consensu superioris [4]. Denique respectu obiectorum pleraeque potestates ad quatuor species reuocari possunt. Respiciunt enim illae vel *Personas* vel *Res*, & vtrasque vel *proprias* vel *alienas*. Potestas in personam actionesque proprias vocatur *Libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi sit tradendum.) Quae

 tamen

rum administrationi praefuissent, Consules, Praetores et Proconsules, occupata Republica inane nomen gererent potestate eorum omni ad Praefectos vrbi, Praefectos Praetorio et Praesides delata. Conferantur de his M. AVGVSTI CAMPIANI de officio et potestate Magistratuum Romanorum libri duo, editi Geneuae M. DCC. XXVIII. 4.

8) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex singulari arcano Reipublicae, dum v. g. Principes audiunt, qui reuera sunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. ciuil. Part. I. sect. 6. §. 13.

9) De Ducibus iisdemque Paribus Curiae, in Gallia GRAMMONDVS L. I. Histor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane est Ducatus: Vacuus auctoritate titulus.* H.

§. XIX. 1) Supple, *primae, internae*, ex §. 17. in fin.

2) Sic, si innoxius nobis transitus negetur, inhumaniter quidem nobiscum agitur, ita tamen, vt vi transitus fieri nequeat. Quodsi salui alias nulla ratione esse possimus, veluti, si infensus nobis hostis insistat, cui pares esse nequeamus, inuito etiam Principe vicino transire licet.

3) Eodem refert H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. ius patrium v. AVCTOR L. VI. c. 2. §. 9. Haut dubie etiam huc spectant seruitutes personales. H.

4) Talis apud veteres erat patria potestas, quae a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc translationem fieri primum auctoritate populi, deinde magistratus. Vid. GELLIVS L. V. c. 19. et tituli Institutionum et Pandectarum de Adoptionibus.

tamen non tanquam diuiſum principium ab eo, cui tribuitur, eſt concipienda, aut tanquam vis ſeipſum inuitum ad quid adſtringendi, conf. *L. 51. D. de recept. L. 13. D. ad L. Aquil.* ſed vt facultas de ſe ſuisque actionibus proprio ex arbitrio diſponendi; quae & ipſa inuoluit negationem impedimenti ex alia quadam poteſtate ſuperiore prouenientis. Poteſtas in res proprias vocatur *Dominium.* Poteſtas in perſonas alias *Imperium* [5] proprie eſt; poteſtas in rem alienam *Seruitus.*

§. XX. IVRIS vocabulum valde eſt ambiguum. Praeter illas enim ſignificationes, quibus vſurpatur pro lege, & complexu ſeu Syſtemate legum homogenearum, vt & pro ſententia a iudice pronunciata; frequentiſſimum eſt, vt accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel perſonis imperamus, vel res tenemus, aut cuius vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula poteſtatis & iuris id diſcriminis intercedere, quod illa magis inſinuet actualem praeſentiam dictae qualitatis in res vel perſonas, obſcurius autem connotet modum, quo quis ea ſit potitus. Ius autem proprie & perſpicue indicat, recte eam fuiſſe adquiſitam, & recte iam obtineri. Quia tamen pleraeque ſpecies poteſtatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret [1], eam heic peculiariter iuris vocabulo inſignire placuit, etſi propter peruulgatum vſum aliis eiusdem vocabuli ſignificationibus abſtinere nolimus. Referimus autem ius ad qualitates actiuas eo reſpectu, quod propter illud aliquid ab altero poſſit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales paſſiuas* cenſetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere poteſt. Sunt enim qualitates paſſiuae, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere poteſt. Earum tres dari videntur ſpecies. Vna, ſecundum quam recte quid admittimus, ſed ita tamen, vt nulla nobis ſit poteſtas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis eſt habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Eiusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia iudici, ne a partibus quocunque praetextu donum accipiat, interdici poteſt [2]. Altera, ſecundum quam idonei ſumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem vt ab inuito id poſſit extorqueri, niſi forte ſubigente neceſſitate, ſed ita tamen, vt alter idem ex virtute aliqua morali praeſtare teneatur. Haec [3] GROTIO vocatur aptitudo [4]. Tertia ſecundum quam nos alterum vel inuitum ad quid exhibendum poſſumus adigere, & ipſe ad idem plene eſt obligatus ex lege aliqua poenam definitam dictitante. Obſeruandum autem & hoc, multa communiter venire

5) Quod diuiditur 1) in abſolutum et limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. 2) in publicum et priuatum. Illud perſonis publicis, veluti magiſtratibus competit commodi publici cauſſa: hoc priuati vtuntur in priuatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in ſeruos, mariti in vxorem, praeceptoris in diſcipulos, tutoris in pupillos.

§. XX. 1) Vulgo ius ad rem appellatur. VLPIANVS in *L. 12. D. Quod metus cauſſa,* iuncta *L. 10. ſeq. D. de V. S.* niſi fallor, ius crediti vocat. H.

2) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis iniuſte a magiſtratibus extortis ita dictum, et propter quod repetitur quod iudici datum eſt, quo magis vel minus officium ſuum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Iul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie ſaeculum vocatur.

3) AVCTORI ius imperfectum, v. infra c. 7. §. 7.

venire sub censum iurium, quae, si accurate velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac iure presse dictis, inuoluentia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic ciuitas seu ius ciuitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius ciuitatis membris peculiares, & ius fruendi commodis eisdem propriis, supponens obligationem erga eandem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios & ius commodis eiusdem ordinis fruendi, cui insuper intensio existimationis adhaeret.

§. XXI. [1] OBLIGATIO est, per quam quis praestare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cuius speciebus infra pluribus [2] agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles [3], quae certo modo iudicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates physicas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiua afficitur; vt est honor, ignominia, auctoritas, grauitas, claritas, obscuritas, & similia.

§. XXII. IAM pauca quoque subnectenda de modis aestimatiuis seu *Quantitatibus moralibus*. Adparet enim, in vita communi personas & res aestimari non tantum secundum extensionem substantiae physicae, aut intensionem motus, & qualitatum physicarum, prout considerantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus resultans: sed & secundum aliud quantitatis genus, & diuersum a quantitate tam physica quam mathematica; quae quantitas ex impositione, & determinatione potentiae rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quae dicitur *Pretium*, & in personis, quae dicitur *Existimatio*, quarum vtraque sub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quae peculiari vocabulo caret *. De singulis suo loco agetur. Atque isthaec de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. CAETERVM entia moralia vti impositioni suam debent originem; ita ab eadem stabilitatem quoque, aut mutationes sortiuntur, & vbi ista velut cessauerit, ipsa simul euanescunt; non secus atque extincto lumine vmbra simul disparet. Et quidem, quae diuina ex impositione orta sunt, non nisi diuino arbitrio iterum tolluntur. Quae hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, vt quod semel est factum, factum non sit, vt qui consul fuit, consul non fuerit; vt tamen quis, quod fuit, desinat esse, id tota die videmus, simulque

 vt

§. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. CICERO pro Cn. Plancio: *Dissimilis est pecuniae debitio, & gratiae.* H.

4) Conf. infra C. VII. §. 7. Vbi distinctio iuris perfecti & imperfecti latius exponitur.

§. XXI. 1) Confer infra c. 6. §. 5. & seq. Quanquam haec etiam interdum actiue, hoc est, ius ad rem, vi cuius creditori siue promissario debetur, significet. *Rubric. & tit. Inst. Per quas person. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. iunct. L. 3. D. de Sentent. pass. & restit.* Vt fieri saepius consueuit in rebus se mutuo respicientibus. H.

2) Vid. C. 6. §. 5. huius libri ex L. III. c. 4.

3) Quae supra §. 17. extremo *primae externae* appellatae fuerunt.

§. XXII. *) Vid. de pretio L. V. c. 1. de existimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. I. c. 8.

vt entia moralia, quae in aliquo haerebant, penitus exolefcant, nullo velut veftigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis phyficae eualefcere poteft. Vnde valde imperitum eft credere, fi alicui perfona quaedam imponatur, per nudam impofitionem moralem ipfi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic fi ex plebeio quis fiat nobilis, iura duntaxat noua accipit, fubftantia & qualitates phyficae ne hilum quidem mutantur *. Nobilis fi fuo ordine eiiciatur, iurium tantum fuorum iacturam facit; quae natura dedit, omnia integra perftant.

CAPVT II.

DE CERTITVDINE DISCIPLINARVM, QVAE CIRCA MORALIA VERSANTVR.

I. *Plerique difciplinis moralibus certitudinem apodicticam abiudicant.*
II. *Quid fit demonftratio?*
III. *Principia demonftrationum.*
IV. *In illam duntaxat difciplinam moralem cadit demonftratio, quae de rectitudine & prauitate actionum humanarum agit.*
V. *Obiicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honeftum aut turpe ante omnem impofitionem?*
VII. *An iftius rei argumentum fit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii fententia expenditur.*
X. *In quantitatibus moralibus datur latitudo.*
XI. *Quid vocetur moraliter certum?*

I. INOLITA dudum plerosque eruditorum tenet perfuafio, difciplinis moralibus deeffe illam certitudinem, qua fcientiae aliae, & cum primis mathematicae gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonftrationes, ex quibus folis liquida fcientia, metuque erroris vacua prouenit; fed quae circa eafdem cognofcuntur, probabili duntaxat opinione conftare. Quae res quidem immane quantum nocuit nobiliffimis, vitaeque humanae maxime neceffariis difciplinis. Inde enim factum, vt fufpenfo fere brachio docti excolerent, quae tam lubrico inniti fundamento credebant; & plaufibilis heic negligentibus excufatio fuppetebat, certis demonftrationibus ifta hautquidquam contineri, fed craffa duntaxat Minerua poffe tractari. Quem

§. XXIII. *) Plane vt Demetrius Phalereus, cum Athenienfes Statuas fuas deturbauiffe audiffet; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas pofuerunt*, apud LAERTIVM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exftinguuntur videfis libri huius capite vltimo §. 6.

§. I. *) Forte autem excufari poteft Ariftoteles: Scribebat enim difcipulis, qui pro recepto aeui iftius more mathematicis fcientiis erant imbuti. Monuit

Quem errorem haud parum aluit auctoritas ARISTOTELIS, quem plerique intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo vlterius progrederetur humani ingenii ſolertia non haberet. Eius ſunt de diſciplinis moralibus iſthaec decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. 1. *Τὸ ἀκριβὲς ἐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. Accurata tractatio non ſimili modo in vnoquoque genere exquirenda eſt. Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. Honeſta autem & iuſta, de quibus ciuilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam tantumque errorem in ſe habent, vt lege, non natura eſſe videantur. Ἀγαπητὸν ἐν περὶ τοιέτων καὶ ἐκ τοιέτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Minerua, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένε γάρ ἐςιν ἐπὶ τοσἕτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τἕ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικἕ τε πιθανολογἕντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi eatenus exactam in vnoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus vtentem adprobare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur.* Enimuero vti ſola huius auctoritate hautquidquam mouemur *; ita quid ad rationes ipſius aut aliorum praecipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca praemiſerimus.

§. II. DEMONSTRARE igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam e certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quanquam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abiudicauit; tamen vnius atque alterius vocabuli praua interpretatio effecit, vt plurimi philoſophorum hactenus miſere heic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiae partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanauit, quod cum *Subiectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſunt interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtratiuo ſubiectum concluſionis, praedicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno vtuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *Homo* ſubiectum demonſtrationis habetur: qui vtique ens neceſſarium [1]. Enimuero ſubiectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cuius neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Vbi quidem parum intereſt, an ſubiectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exſiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita eius exſiſtentia certae ipſi affectiones neceſſario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathema-

Monuit igitur, vt ne expectent tales demonſtrationes, quae ἀκρίβειαν mathematicam exaequent, ſed quales materia haecce ſuppeditare poſſit. Hinc I. Metaphyſic. parte altera cap. vlt. ſcribit: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν ἐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quaerenda eſt.* V. SAMVEL RACHEL Introduct. in philoſoph. moral. Ariſtot. c. 12. H.

§. II. 1) Non quod ita exſiſtat, vt non poſſit non exſiſtere, quod ſoli Deo conuenit: ſed quod neceſſario exſiſtat, quia Deus eum exſiſtere voluit.

thematicis curae eſt, neceſſarium an contingens ſit ens triangulum, dummodo id demonſtretur, eius angulos eſſe duobus rectis aequales. Adeoque neceſſarium dicitur ſubiectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione praedicatum ſubiecto cohaeret. [2].

§. III. QVALES autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit, ex fine, & effectu huius facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quaerimus, id eſt, cognitio certa, liquida, vndiquaque & perpetuo ſibi conſtans, & ab erroris metu immunis. *Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. Omnes id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus.* ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VI. c. 3. Igitur *veras* eſſe illas neceſſum eſt, reapſe, non ex ſola conceſſione, aut ex hypotheſi. Nam etſi ex poſita hypotheſi multae concluſiones concatenatae deduci queant: non poſſunt non tamen, quae ex principio velut precario aut illiquido deriuantur, ſcaturiginis ſuae indolem ſapere. Et ſi vel maxime dentur duae hypotheſes contrariae, quarum alterutram veram eſſe neceſſum ſit; ex iiſdem tamen *τὸ ὅτι* duntaxat indubitato demonſtrari poterit, *τὸ διότι* firmitatem ſuae hypotheſeos ſemper tanquam conditionem ſupponet. Eaſdem quoque oportet eſſe *primas*, idque vt vel vlteriori probatione non indigeant, ſed ipſa ſui euidentia fidem mereantur; vel vt demum vltimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quaedam propoſitiones a primis principiis propius, quaedam longius abſunt; ita non eſt credendum, quamuis demonſtrationem vnico ſyllogiſmo ſemper debere abſolui; ſed a propoſitione demonſtranda argumentationes eousque ſunt continuandae, donec ad primum aliquod principium deueniatur. Non enim illi ſolum recte ratiocinantur, qui ſubinde *quicquid, atqui, ergo* ingeminant, ſed & qui incipiendo a principiis euidentiſſimis texere norunt diſcurſum ex conſequentibus continuo neceſſariis. Requiritur & hoc, vt *immediatae* ſint eaedem, id eſt, citra interruptionem aut hiatum ex ſe continuo fluentes [1]. Ad catenae namque inſtar conſertam oportet eſſe argumentationem demonſtratiuam, ſingulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum vna abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages.

Cauſae

2) Proinde etſi actiones humanae non exſiſtant neceſſario, ſed a libera determinatione hominis, tanquam entis neceſſarii, dependeant; ſufficit tamen, poſitis relationibus inter actiones et regulam, ad quam examinantur, ius aliquod et obligationem eadem neceſſitate naſci poſſe, qua, poſito triangulo, tres eius anguli aequales ſunt duobus angulis rectis.

§. III. 1) Quodlibet enim membrum demonſtrationis ſua ſponte et ſine alio argumento ex proxime antecedenti propoſitione manare eiusdemque certitudo ex ſola illius inſpectione pateſcere debet, ita, vt ratio ſibi relicta ſola et ſimplici conſideratione anteriorum cognoſcat conuenientiam aut inconuenientiam, ideae producentis et productae.

2) Profeſſor Matheſeos apud Ienenſes, qui primus auctorem noſtrum excitauit ad exercenda iuris naturae ſtudia, eidemque conſiliis ſuis hac parte magnopere profuit, vt teſtatur auctor in praefatione Elementorum iurisprudentiae vniuerſalis. Praeiuerat autem Weigelio in primis NICOLAVS HEMMINGIVS in libello de lege naturae apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergae 1564. Ceterum inter eos, qui demonſtrationibus in iure naturae locum eſſe negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Iuris naturae, editis Francofurti 1724.

§. IV. 1) Intelligit prudentiam, quae *in ſuis rebus domeſtica, in publicis ciuilis appellari ſolet,* vt loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

2) Enim-

Caufae denique *conclufionis* ideo ſunt, quod rationem contineant, quare in propoſitione demonſtrabili praedicatum ſubiecto neceſſario competat. Quae omnia prolixius explanauit ERHARD. WEIGELIVS [a] in Analyſi Ariſtotelica ex Euclide reſtituta, quo ex noſtratibus de illa doctrina hactenus nemo melius eſt meritus.

§. IV. HIS praemiſſis vlterius & hoc obſeruandum; etſi quicquid eſt diſciplinarum moralium id habeant commune, vt non intra nudam theoriam ſubſiſtant, ſed in vſum transferri debeant: non leue tamen diſcrimen inter duas illarum praecipuas licet deprehendere; quarum vna verſatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges [t], altera circa dextram gubernationem actionum ſuarum & alienarum, ad ſecuritatem & vtilitatem potiſſimum publicam. Poſterior quippe haec ſedem ſuam potiſſimum ſortitur ſub prudentia, quam ARISTOTELES *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit: Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγȣ πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitum verum cum ratione actiuum circa ea, quae bona & mala homini ſunt.* Vnde prudentis officium dicto loco ita deſignatur: Δοκεῖ δὴ Φρονίμȣ εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βȣλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri eſſe proprium, poſſe recte conſultare de iis, quae ſibi ipſi bona ſunt & vtilia ad bene viuendum in vniuerſum.* Atque haec ſua dogmata ſuperſtruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque euentuum in rebus humanis obſeruatione & collatione. Fabius apud LIVIVM Lib. XXII. c. 39. *Non euentus modo hoc docet, ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadem ratio quae fuit, futuraque donec eaedem res manebunt, immutabilis eſt* [2]. Iſta tamen axiomata tam firma eſſe non videntur, vt inde demonſtrationes indubiae deduci queant, propter inſignem lubricitatem, & inconſtantiam, quae ſubinde in hominum ingeniis occurrit; & quod euentus rerum ſaepenumero leui momento impulſi in diuerſum cadant [3]. Accedit quod in adplicatione iſtorum axiomatum humana perſpicacia frequenter fallatur propter improuiſos caſus, qui omnia repente turbant; & quod diuina prouidentia mortalibus etiam aſtutiſſime diſpoſita ſaepe eludere ſoleat. Vnde qui in actu rerum verſantur conſilia ſua hautquidquam ad ἀκρίβειαν demonſtrationum exigere laborant [4]; ſed vbi ſagaciſſima circumſpectione, & quadam quaſi diuinatione fuerunt vſi, euentum

2) Enim vero argumenta, quibus vtitur Auctor, non euincunt, nullam ciuilium rerum demonſtrationem eſſe. Etenim negotia hominum ciuilia, ex hypotheſi quidem conſiderata, multiplicem habent neceſſitatem, idque ſecundum omnes cauſarum ſpecies, vt optime docuit H. CONRINGIVS de prudent. ciuil. c. 8. aſſerens, rerum ciuilium plerumque dari aliquam certam notitiam, vtut de harum potiore parte nihil pronunciari poſſit, quod non interdum exceptionem ſuam patiatur & fallat: quaedam etiam rerum ciuilium fluxa & inſtabilia ſint, vt de iis certi nihil haberi poſſit per aliquam ἀπόδειξιν; ſed quicquid earum intelligitur, illud omne veriſimili duntaxat collectione percipiatur. Praeterea ſeparanda diligenter demonſtratio rerum ciuilium & eorum, quae ſecundum eam decreta ſunt, executio, quam varii ſaepe caſus interturbant. Plane vt in hac ipſa diſciplina cauſae obſcuram ſaepe habent diſceptationem, licet ius ipſum certo demonſtrari queat. H.

3) Vnde eſt, quod euentus hiſtorici ſaepe numero veriſimilitudine omni deſtituuntur.

4) Sic in vita communi pauca admodum euidentibus ducti argumentis, pleraque veriſimilibus tantum impulſi rationibus agimus. Quod dudum SENECAE obſeruatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic, reſpondebimus*, inquit, *nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire,* qua

tum fatis committunt. Vid. 2 Samuel. X. v. 12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit, possibiliaque inter se comparari queant, ac certo sciri, quidnam ex duobus possibilibus non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando exsistant, sed etiam quodnam e pluribus causis, quod a paucioribus nunc exsistentibus aut mox extituris fieri possit; quod autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat eius expectatio: (vid. Richardus CVMBERLAND de legibus naturae c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia possibilia menti humanae semper & vbique occurrunt, & rite ponderantur, & propter casus improuisos multa, quae magis possibilia iudicabantur, vbi in rem praesentem fuerit peruentum, secus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere putant sequi illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. VI. c. 12. *Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον ἀποδείξεων· Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est, quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur.* Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quae considerat, quid in actionibus humanis sit rectum & prauum, & cuius praecipuam partem nos iam tradere instituimus [5], omnino eiusmodi fundamentis nititur, vt exinde genuinae demonstrationes, quae solidam scientiam parere sunt aptae, deduci queant. Adeoque eiusdem decreta ex certis principiis ita deriuari possunt, vt dubitationi locus non amplius supersit. SENECA de beneficiis L. VII. c. 1. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit.* Quod eo clarius fiet, si quae in contrarium heic adduci possunt, discusserimus. Quanquam in eo fallat HOBBES de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. scientiam iusti & iniusti, aequi & iniqui, a priori [6] demonstrari posse putat, quod principia, quibus iustum & aequum, & contra iniustum & iniurium quid sit cognoscitur; i. e. iustitiae causas, nimirum leges & pacta ipsi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque iustitia, neque iniustitia, neque boni neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias. Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus [7], sicuti & fraus sub vocabulo *publici* latet [8].

§. V.

qua ducit verisimilitudo. OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIVM. *Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus; quum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit.* EXPECTA, VT NISI BENE CESSVRA NON FACIAS ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTV VITA CONSISTAT. *Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.* Similis locus apud ARNOBIVM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

5) Traduntur tamen ab Auctore in posterioribus duobus libris huius operis etiam fundamenta et praecipuae quaestiones Artis politicae.

6) Id est, per rationes ex ipsa rerum essentia depromtas.

7) Videatur huius libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

8) Qua scilicet contendit, determinationem omnis boni vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

§. V. Svnt igitur, qui iactant, res morales in vniuersum esse incertas ac instabiles. Non posse autem maiorem certitudinem esse ipsius scientiae, quam earum rerum, quae sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoque ipso non sint absolute necessaria [1], non tamen adeo dissoluto ac vago modo prouenerunt, vt eam ob caussam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraque enim vt inducerentur, postulauit ipsa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; vt isthaec saltem incerta atque instabilia vocari hautquidquam possint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanae ideo morales dicantur, quod sint non necessariae, sed liberae; ex eo tamen non consequitur, positis certis principiis non posse competere illis actionibus eiusmodi affectiones, quae de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsecam habere vim ad socialitatem; etsi vt isti actu existant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e nostris actibus prouenturi respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinauimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes inde pendentes necessarius est, & plane naturalis, eoque demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri iudicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel vnica aliam actioni affectionem conciliare videatur; vnde & legislatores raro possint ferre eiusmodi legem, quae nullam admittat exceptionem [2], atque adeo vbi deserta legis litera non sit ad aequitatem recurrendum [3]. Nam dantur vtique certa principia, ex quibus ostendi possit, quantam vim quaelibet circumstantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, vt legislatores saepe non ita anxii sint circa excipiendos a legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus vtantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quaeuis circumstantia circa actionem aliquam valeat [4]. Et ex his fere petenda est ratio *L. 3. 4. 5. 6. D.* de Legib. *Iura constitui oportet, vt dixit Theophrastus in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου. Ex his, quae forte vno aliquo casu accidere possunt, iura*

§. V. 1) Imo, cum, vt mox ostendetur, actiones humanae vtique *antecedenter* ad voluntatem diuinam bonae vel malae sint, entia moralia etiam absolute necessaria dici possint, quibus tamen non infirmatur, sed potius corroboratur inductio auctoris.

2) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum est, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri potest: quod vt non detrahit certitudini artis praestantissimae; sic scientiae morali nihil ideo decedit, quod nulla vnquam lex lata est, quae non admiserit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

3) Seneca ep. 94. obiicienti, infinita praecepta esse, respondet: *Falsum id esse: nam de maximis ac necessariis rebus non esse infinita. Et liset tenues differentias habeant, quas exigunt tempora, loca, personae; tamen his quoque dari praecepta generalia.* H.

4) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, vt Seneca ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam iustam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

non constituuntur. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod semel & bis existit, praetereunt legislatores.* Ast hinc non conficitur, quod decreta iuris perpetui aliquando fallant; sed quod operae pretium non sit, vt legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes; cum illi per iudices ex principiis iuris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CVMBERLAND de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.

§. VI. AD hoc tamen, vt disciplina iuris naturae, circa quam occupamur, & quae genuinam ac solidam doctrinam moralem & ciuilem absoluit, verae scientiae mensuram implere possit [1], hautquidquam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere, quaedam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & haec facere obiectum iuris naturalis & perpetui; cum illa, quae ideo honesta aut turpia sunt, quia legislator voluit, sub legum positiuarum censum veniant. Cum enim honestas siue necessitas moralis, & turpitudo sint affectiones actionum humanarum, ortae ex conuenientia aut disconuenientia a norma seu lege; lex vero sit iussum superioris; non adparet, quomodo honestas aut turpitudo intelligi possit ante legem, & citra superioris impositionem. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Iure efficitur in actibus discrimen boni & mali, seu turpis & honesti. In personis nascitur inde ad officium exsequendum obligatio & debitio.* Et sane qui extra impositionem diuinam moralitatis actionum humanarum aeternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam vt Deo adiungant principium aliquod coaeternum extrinsecum [2], quod ipse in assignandis rerum formis sequi necessum habuerit. Fatentur praeterea omnes, Deum vti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito eiusdem fuisse, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quae ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic vt reuera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam diuina quam humana, sint indifferentes; earum autem aliquae ideo tantum naturaliter honestae aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturae, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipso motu, & adplicatione potentiae physicae per se insit aliqua moralitas [3]. Huc facit etiam illud PLATONIS Conuiuio [p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.] Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά· οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι

§. VI. 1) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quae contra Antagonistas disputauit Specim. controuers. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. seq. c. 3. §. 9. seq. & alibi. H.

2) Quo principio coaeterno extrinseco opus non est, cum idem, quod ab eo exspectatur, praestet principium intrinsecum sapientiae et bonitatis diuinae, qua Deus ea, quae naturae humanae conueniunt, intelligit, quia perfecte sapiens est, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari potest, dari actiones antecedenter ad voluntatem diuinam bonas vel malas.

3) Sic hominem occidere in latrone crimen est, actio contra laudabilis, saltem haut vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quouis, versante in moderamine inculpatae tutelae.

4) Has duas voces, quae in vulgatis Editionibus

ἐκ ἔςι τέτων αὐτὸ καθ' αὐτὸ καλὸν ἐδὲν ἔτε αἰσχρόν [4]. *ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιῦτον ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρόν. Actionis cuiuslibet haec est conditio, vt suapte natura neque honesta sit neque turpis, vt ea quae nunc agimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honestum; quod non recte, turpe exsistit.* Atque id deinceps ad amorem quoque adplicat [5]. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis grauissimo se scelere fuerat obstricturus [6]. Non quod motus physicus hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quae a bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter huius & illius actiones exsistere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normae moralis, potest quidem ista fortasse homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adiuuare. Verum vt citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id aeque est impossibile, atque coecum natum discrimina colorum diiudicare. Aliud argumentum suppeditat Io. Adamus OSIANDER in Notis ad Grotium p. 60. *Si daretur aliquid bonum et malum morale ante legem, quomodo obligatio, quae non nisi a superiore proficiscitur, ibi adesse posset? nam bonum et malum morale inuoluit respectum ad personam, quae istam actionem edit; cui si nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum.* Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus physici in actionibus humanis a nobis tantum statui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali praeceptae ex determinatione primae causae natiuam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones vetitae contrarium. Verum haec ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se hautquidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quae non sunt moraliter bona, vtpote nec voluntariae actiones, nec vlla lege imperatae; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis laesionibus abstinere, cibo & potu moderate vti, sobolis curam agere, ad brutorum conseruationem aeque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus nat. c. 5. §. 9. Vnde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, vltima resolutio fieri potest in vires earun-

bus omitti solent, bene restituit CL. BARBEYRACVS.

5) Vnde aliud pro Auctoris sententia argumentum nascitur. Si enim actus honestatem aut turpitudinem ex se & natura sua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non inesset? Cur mutuae lanienae, promiscui concubitus, & alia iuri naturae contraria, in brutis peccata non censerentur? Nimirum Deus natura, iuris & decori intelligente, hominem prae caeteris animantibus exornare voluit. H.

6) Bene AVGVSTINVS L. III. de doctrin. Christian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis sunt pleraeque bestiae, quia vilioribus aluntur escis: Nam in omnibus huiusmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus vsimur, sed ex causa vtendi & modo appetendi, vel probandum est, vel improbandum, quod facimus.* H.

earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, ſigillatim aut coniunctim ſpectatis, conciliandam. Sed non ſemper vice verſa, quicquid habet vires naturales ad iuuandum & nocendum in quouis genere animalium, id legis naturalis obiectum eſt. Opponitur quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. II. c. 6. Ὀυ πᾶσα δ᾽ ἐπιδέχεται πρᾶξις ὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ ἐυθὺς ὠνόμασαι συνειλημμένα μετὰ τῆς Φαυλότητος, ἐιον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, Φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ ἀυτὰ Φαῦλα εἶναι, ἀλλ᾽ ὐχ᾽ αἱ ὑπερβολαὶ ἀυτῶν, ὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. Ὀυ ἔςιν ὖν ὐδέποτε περὶ ταῦτα κατορθῦν, ἀλλ᾽ ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum prauitate implicantur, vt maleuolentia, impudentia, inuidia: & item actiones, vt adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim haec & eiuſcemodi ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum, aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: vt nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit.* Enimuero non ſequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quae vitium deſignant per ſe, non propter exceſſum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in ſe turpis citra reſpectum ad legem. Quin haec ipſa vocabula non notant nudos & ſimplices motus actusue phyſicos; ſed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales [7]. Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & inuidia praui habentur affectus, quam quia per legem naturae ab homine nihil humani debet eſſe alienum; cui repugnat non niſi ex aliorum malis laetitiam capere, & intabeſcere videndo ſucceſſus hominum. Add. STOBAEVS ſerm. CXI. Sic quid eſt impudentia, niſi praua firmitas animi aduerſus ea, quibus patrandis leges erubeſcere iubebant? Nam non erubeſcere, vbi leges id nolunt, extra reprehenſionem eſt. Sic adulterium eſt pollutio vxoris alienae, quam leges ſoli marito ſuo addicebant. Furtum eſt attrectatio rei alienae inuito domino, quem leges ſolum eius arbitrum volebant. Homicidium eſt caedes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtus eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere iubebant ob reuerentiam, quam vicino ſanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque iudicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus remoueas reſpectum ad legem & illud, quod in iſtis actionibus eſt morale, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo vtique indifferentia ſunt; miſceri cum illa, quae origini tuae naturali proxime iuncta eſt: miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare ius competit; eripere vitam ei, qui ſimilis tecum eſt ſpeciei: ſumere rem, quam alius in ſuos vſus deſtinauerat, cui tamen nullum ius per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam aegre concipere queant, inde eſt, quod a teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quae opinio ſimplici ad-

7) Sic, ſi aegrotus, medici iuſſu, vinum, ſanitatis cauſſa, donec vſum rationis amitteret, hauſerit, actus hic phyſicus vitio carebit: contra, ſi idem, ſanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitioſa actione morali.

8) *Materiale* eſt ipſa turpitudo, in his actionibus regnans; *formale* contra inſtitutio, ſeu educatio dicenda eſt, qua ſola plerique crimina & vitia deteſtari didicerunt, non autem, vt debebant, legis naturalis reuerentia. Ita monſtro multis

ci adhuc menti impressa, in vim naturalis cuiusdam affectus videtur inualuisse; adeoque efficit, vt paucis in mentem veniat inter materiale & formale [8] istarum actionum distinguere. Vnde adparet, non satis expendisse hanc rem GROTIVM de I. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quae diuina se potentia non extendit eo quod contradictionem inuoluant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non possunt non bis duo esse quatuor, quia bis duo & quatuor reipsa sunt vnum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifestissima autem contradictio est, idem simul esse idem, & non esse idem. Ast talis sane contradictio non adparet in actibus iuri naturae aduersantibus. Vnde IDEM mox eam malitiam deriuatum it ex comparatione *ad naturam sana ratione vtentem.* Atqui in ipso vocabulo *sanae rationis*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis a Creatore homini iniunctam. Sicuti etiam ib. §. 12. aliquid iuris naturalis esse, probari, ait, ex conuenientia aut disconuenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali.* Atqui socialem naturam homo sortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito diuino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, vt sociali, conuenientium vel disconuenientium ex eodem fonte deriuari par est. Vt adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus libere assignauit. Neque in dictis sacrae Scripturae, quae dicto loco allegantur, alterius sententiae defensoribus aliquid est praesidii. Nam sine dubio ab initio Deus humano generi denunciauit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI, 6. & se cuique daturum secundum sua opera. Rom. II, 6. Abs quo cum veracitas eum sua discedere non patiatur, recte huc prouocat Abrahamus Genes. XVIII, 25. Add. Ez. XVIII, 25. Rom. III, 6. Ast quomodo inde sequitur [9]; moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem diuinam [10]? Sicuti necdum adparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud Esai. c. V, 3. merito omitti culturam eius rei, in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique Mich. VI, 2. dicitur quidem, proprio ex iudicio mortales intelligere, par esse, vt pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege iniunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore est; praecepta iuris naturae esse aeternae veritatis; ita limitandum, vt ne ista aeternitas vltra impositionem diuinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam reuera aeternitas, quae legi naturae attribuitur, ex oppositione legum positiuarum, quae mutationi subiectae sunt, aestimanda & interpretanda est.

§. VII.

multis similis videtur incestus, quod a teneris horrori eius adsueuerunt, non autem quod distincte animo eorum obuersetur oppositio legis naturalis & nefariae eiusmodi coniunctionis

9) Vid. CL. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

10) Hoc ita commode fiet, si dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata est, aliter saluam esse non posse, nisi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota 2. §. VI. c. 2.

§. VII. NONNVLLA etiam apud vulgum probabilitate vrgeri poteſt; actionibus humanis honeſtatem ac turpitudinem per ſe & ex ſua natura ineſſe, non autem ex impoſitione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem ſenſum videatur habere ipſe ſanguis, ad iſtorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis inuitis, faciem rubore ſuffundens. Iam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum phyſicum. Quin contra, cum certus motus ſanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus phyſicus ex actione turpi reſultet, turpitudinem quoque affectionem ſeu qualitatem phyſicam & neceſſariam actionis habendam. Vbi fatemur quidem [1], ſapientiſſimum Creatorem animis hominum indidiſſe affectum pudoris, qui eſſet velut cuſtos virtutis, & validum fraenum reprimendae malitiae. Probabile quoque videtur, ni Deus voluiſſet hominem ſuas actiones ad legem componere, ipſum hunc affectum animis humanis non fuiſſe inſiturum; cum citra hoc nullus eiusdem vſus adpareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quaeque adeo impoſitioni ſuam debeat originem, in homine ſaltem mediate producere effectum phyſicum; quippe cum anima, corpori coniunctiſſima, dum iſta moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipſo quoque motum parti alicui corporis poſſit imprimere. Probe autem obſeruandum, pudorem oriri non ex ſola actionum turpitudine, verum ex quauis re, etiam moraliter non turpi, quae exiſtimationem noſtram laedere creditur. *Eſt* quippe *pudor ſpecies aliqua triſtitiae, fundata ſuper amorem ſuimet ipſius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii*, iuxta CARTESIVM de Paſſion. art. 205 [2]. Aut, vti ARISTOTELES loquitur Rhetor. L. II. c. 6. *Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. Dolor quidam, & confuſio in iis, quae ad offenſionem exiſtimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitioſum eſt animal homo, ſuaeque praeſtantiae cumprimis iactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repoſitam habet, ſi talia in ſe deprehendat, quibus ſe prae aliis efferre, ac gloriari queat. De cuius praeſtantiae opinione, vbi quid apud alios ſibi deceſſurum metuit, penitiſſimam animo concipit triſtitiam; cuius ſignum in propria velut humanae dignitatis ſede adparet, dum cor repente ſanguinem verſus faciem propellit. Aſt non ex ſola peccatorum abſtinentia praeſtantiam ſuam vult aeſtimari homo, ſed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil ineſt. Vnde multos videmus valde erubeſcere puſilla ſtatura, claudicatione, caluitio, ſtruma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, ſordidis veſtibus, ignorantia etiam quae citra culpam adeſt, errore etiam innoxio [3] aliisque rebus, quae moraliter turpes non ſunt. Add. SIRACIDES c. XLII. 19. ſqq. Et

§. VII. 1) Praeſertim circa res Veneris. V. AVCTOR L. VI. c. 1. §. 31. H.

2) Et IV. Eth. 9. *φόβος τις ἀδοξίας, metus quidam infamiae.* Quanquam pudor interdum non tam hominum & famae, quam aequi & boni, aut certe eius, quod aequius meliusque eſt, reſpectum ſignificat. Vt pluribus probat H. GROTIVS III. de I. B. & P. 10. §. 1. H.

3) Nam *rubor grauiſſimis quoque viris ſubitus offunditur.* vt ait SENECA ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus geſtis, erubeſcebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompeius, coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. Fabianum, quum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a nouitate rei, quae inexercitatos etſi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

Et inter peccata illa potiſſimum ruborem incutiunt, quae peculiariter infirmitatem aut abiectionem animi arguunt, quaeque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosuis, ſed apud illos, a quibus praecipue aeſtimari cupimus. Vid. ARISTOTELES Rhetor. L. II. c. 6 [4]. Qui autem ſemel exiſtimationis curam digeſſerunt, etiam turpiſſimis non amplius erubeſcunt. Add. CARTESIVS de Paſſion. Art. 207. Iſthaec tamen omnia hautquidquam faciunt ad detrahendam diſciplinis moralibus certitudinem, quae adhuc ſatis firma haberi poteſt, ſi vel maxime moralitas actionum humanarum impoſitioni originem debeat.

§. VIII. SED quid fiet de tantopere iactata latitudine morali, quae ſubinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicae opponitur; anne & illa certitudini huius diſciplinae aliquid detrahit? Id vero manifeſte adparebit, ſi conſideretur, quousque demonſtrationes heic adhibendas afferamus, & in quibus demum rebus iſta latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potiſſimum demonſtrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, vt eas, actionibus & perſonis certo competere, & quibus de cauſis, conſtet; puta, an haec actio ſit iuſta vel iniuſta, an in hanc perſonam, in genere conſideratam, cadat hoc ius, aut haec obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis ſuis principiis & cauſis deduci poſſe aſſerimus, vt nemo ſanus iſta in dubium reuocare queat. Et ſi qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipſi per ſe nihil officit. Equidem in ipſa actionum bonitate & malitia, quatenus notat conuenientiam aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin ſtatim, quod a recto diſceſſerit, in ſe prauum ſit habendum. Contingit nihilominus, vt alio reſpectu, ſaltem inter homines, aliquod heic quoque deprehendatur latitudinis inſtar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate eſt.) Et quidem primo, quia in ipſis legibus vis adſtringendi mortales non eodem ſe modo ſemper habet, ſed circa quaſdam actiones praecipiendas aut vetandas laxior, circa alias ſtrictior adparet. Vnde eſt, vt aliud iure ſtricto, aliud ex aequitate, ſeu ex iuſtitia ſtricte dicta, aut ex aequo & bono deberi dicatur. Quae in eo differunt, quod iſtius praeſtandi maior neceſſitas incumbat, ad hoc autem mollius adſtringamur; etſi huius quam illius obiectum latius ſeſe extendat [1]. Latius quippe patent aliarum virtutum, quam iuſtitiae officia. Quin & contingit, vt inter homines, & in foro humano leuium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quaedam etiam tam languido modo praecipiuntur, vt fere in cuiusuis pudore poſita cenſeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehenſionem non adeo formidet, qui omiſerit. Et huc referre videtur GROTIVS L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum,*

4) Apud quos *magnitudo infamiae nouiſſima voluptas eſt*, vt ait TACITVS XI. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in med. H.

§. VIII. 1) Virtutum in primis, quae ſpectant affectuum moderationem, aut prudentiam diſpenſatricem in elargiendis, quae cuique homini aut coetui ſunt propria. V. SENECA de Ira L. II. c. 27. *Quam anguſta innocentia eſt ad Legem bonum eſſe! quanto latius Officiorum patet, quam Iuris regula! quam multa Pietas, Humanitas, Liberalitas, Iuſtitia, Fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas ſunt.* GROTIVS prolegom. de I. B. & P. §. 9. 10. 41. AVCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 15. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

tum, diuortium, matrimonium cum pluribus foeminis, antequam lege diuina ista interdicerentur. *Sunt quidem haec*, ait, *eiusmodi, vt eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia, vt absque lege diuina nefas* (id est, atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. II. c. vlt. Ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo siue ad maius, siue ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet.* Saepe etiam accidit, vt aliquid in se sit indebitum ac indifferens, vt tamen eius omissio quam actio, aut vice versa, maiorem vtilitatem semper, aut certo tempore adferat [2]. Quo pertinet illud *Apostoli* 1 Cor. VI, 12. VII, 6. 7. 8. 9. X, 23. [3] Eodem spectat quoque illud GROTII de I. B. & P. L. I. c. I. §. 10. *Interdum per abusionem ea, quae ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dici iuris naturalis.* Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum presse consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen vnum bonum altero melius dici pro diuerso necessitatis gradu, qui in vtroque deprehenditur, & per quem vnum alteri cedit, si vtrumque simul obiri nequit; vid. Matth. VIII, 21. 22. vbi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi. Actor. VI, 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius praedicare Euangelium [4]. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitas & indifferentes vtilitas metitur, vna melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea prouenit.

§. IX. EX HISCE quoque explicanda sunt, quae a GROTIO L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa caussas dubiorum in actionibus moralibus. Vbi ait, *in moralibus non aeque, vt in mathematicis disciplinis, certitudinem inueniri: quod eo euenit, quia mathematicae disciplinae a materia omni formas separant, & quia formae ipsae tales plerumque sunt, vt nihil habeant interiectum, sicut inter rectum & curuum nihil est medii. At in moralibus circumstantiae etiam minimae variant materiam, & formae, de quibus agitur, solent habere interiectum aliquid, ea latitudine, vt modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: vnde ambiguitas saepe incidit, vt in crepusculo, aut in aqua frigida calescente.* Vbi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum mouetur, nondum liquido constat, iustum an iniustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosae plenam aleae, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reipublicae expediat iniurias bello exsequi, an potius

2) Talis est consuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis distinguuntur, non, quod earum inspectio per se turpis sit, sed quod saepissime tetrae libidinis occasio exstiterit.

3) V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. H.

4) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

§. IX. *) Veluti in restitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum restitut.* quae, si fieret propter rem minimam, maximum secum incommodum ducere videbatur, quia restitutione in inte-

potius easdem digerere aut differre, ne intempestiue suscepta vltio plura mala arcessat. Sed quod causae dubitandi proueniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratae dantur demonstrationes, causa non est abstractio a materia, sed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumstantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem, id est, efficere, vt ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinae moralis. Nam & linea, quae vel minimum a rectitudine discedit, in curuitatem degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis prouenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro ciuili semper verum non est, vbi saepe minima non curat Praetor *. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter praeceptum & vetitum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id vllius incertitudinis causa exsistit; neque exinde formatur eiusmodi medium, quod rectum an prauum sit dignoscere liquido non liceat. Vnde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Haec enim sunt ex eo genere, quae solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quae vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de vtroque aeque negantur. Aeque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non adparet.

§. X. Re vera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potissimum nomine disciplinae Mathematicae morales subtilitate iudicantur excellere. Cuius rei ratio dependet a diuersa natura quantitatis physicae, & moralis. Physicae enim quantitates inter se exactissime comparari, mensurarique ac in certas partes diuidi possunt: idque quia repraesentantur in materia sensibus subiecta. Vnde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem istae inter se habeant, accedentibus praesertim numeris, quorum ope ista omnia subtilissime exprimuntur. Ac sunt praeterea quantitates istae aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Ast quantitates morales proueniunt ex impositione & aestimatione entium intelligentium & liberorum; quorum iudicium atque placitum vti sub mensuram physicam non cadit; ita quod ista tanquam quantitatem sua impositione concipiunt atque determinant, ad similem mensuram reuocari nequit, sed velut libertatem ac laxitatem suae originis retinet. Neque vero finis, ob

 quem

integrum vtrinque caussa redintegratur. Resautem minima, nominatim in restitutione ex capite doli, visa est, si damnum duos non excederet aureos, *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Praetori graue visum fuit propter minorem quantitatem ignominioso hoc iudicio aliquem conueniri. In aliis autem etiam rem minimam Praetor curauit. Proposuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

quem quantitates morales sunt introductae, eiusmodi subtilitatem & minutiarum consectationem requirebat; sed ad vitae humanae vsum sufficiebat, *παχυλῶς* personas, res atque actiones aestimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum [1], siue existimationis; per quam fit vt licet intelligamus, vnam personam alteri esse praeferendam; non tamen praecise possimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo vna alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diuersarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, praeterquam quae functionem in suo genere recipiunt, pretia ad vnguem exaequari possunt; de caetero fere pro aequalibus habentur, prout quaeque hominum conuentio & placitum determinauit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exaequatio inter delicta & poenas instituitur. Quis enim examussim definiuerit, quot plagae, & qua violentia incussae atrocitatem certi, verbi gratia furti exaequent; sed heic quoque aestimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitae humanae negotiis insignis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores ciuiles non omnia ad viuum solent resecare. *Aliter leges*, inquit CICERO Offic. L. III. c. 17. *aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu teneri res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Et in dicundo iure [2] minima fere a Praetore non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut iure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoque *L. 105. D. de solutionibus.* Porro in exercenda iustitia vindicatiua non solum clementiae, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud TACITI Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos vtilitate publica rependitur.* Et illud Iasonis Pheraei apud PLVTARCHVM de sanitate tuenda, p. 135. Ed. Wechel. & in Praecept. gerendae reipublicae p. 817: *Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. Necesse esse, vt in minutis rebus iniuste agant, qui in magnis iustitiam seruare velint.* Quin & pleraeque virtutes extra iustitiam in exercitio sui sat laxa libertate & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, aequitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Vnde iustus audit, qui paucula iniusta etiam studio perpetrat [3]. Denique si quando in moralibus nonnullae quantitates ad punctum vsque reductae deprehendantur, vti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam praecisa determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum prouenit. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes

§. X. 1) Seu mensura meriti, de qua videsis GVNDLINGIVM Iur. nat. C. IV. §. 26.

2) Bene dicit *fere*: Obtinet enim hoc tantum, vbi Praetor extra ordinem succurrit. Alias enim etiam de rebus minimis ius dicitur. Quo spectat *βοιδίου δίκη*, *simi iudicium*, in iure Attico. v. Scholiastem Aristophanis in Equitibus, cuius locum quoque in suum Lexicon transcripsit Suidas, & MEVRSIVM in Solone c. 20. Adde de Vmbra *l. 1. §. pen. de arbor. caeden l.* de fimo & stercore *l. 17. §. 2. D. si seruit. vindic. l. 7. §. 6. l. vlt. §. 3. quod vi & clam. l. vnic. D. de via publ.*

tiones patere arbitramur; quod nempe illae circa quantitates potiſſimum, quae ex ſua natura exactiſſime determinari aptae ſunt, verſentur; hae autem certam duntaxat qualitatem de ſubiecto demonſtrare ſatagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. CAVENDVM tamen eſt, ne hanc, quam hactenus adſtructum iuimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quae ſaepe quaeſtionibus facti adplicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc vel illud moraliter certum eſſe, quod a teſtibus fide dignis fuit confirmatum *. Iſthaec enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua praeſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quae niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc a priori non ſatis diſtinxit ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem praecepta Ethicae aeque euidentia eſſe concedit, atque ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *Concluſiones* tamen *particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſaepe obſcuritatis coniunctum habere, quod res ipſae, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes ſint.* Et exempli loco ſubiungit: *Moralis certitudo & euidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus & grauis iureiurando ſolenniter confirmat. Quae tamen euidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem iuſtum & grauem peierare, cum poſſit virtute ſua deficere.* Atqui longe alia eſt certitudo, qua ſcitur, periurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non peierare; neque poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quae ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, a noſtra memoria remotiſſima, & cuius non amplius teſtimonia velut realia extant, praeſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quae multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditauerunt.

 CAPVT

publ.. l. 2. §. 9. ne quid in loco publ. l. 13. de re militari. l. 9. §. 3. ad exhib. Adde *l. 14. §. 2. de condict. furtiu.* H.

3) Vid. infra c. 7. §. 6.

§. XI. *) Bene Hugo GROTIVS L. II. de I. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla eſt certa perceptio: ſed ea, quae ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio: quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inueniuntur, qui quaeue partui & educationi adfuerint: at de patre huius gradus certitudo haberi non poteſt.* Adde EVNDEM de verit. Religion. Chriſtian. L. II. §. 22. H.

* *

CAPVT III.

DE INTELLECTV HOMINIS,
PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

CVM disciplinae huius, quam euoluendam suscepimus, hoc praecipuum sit opus [1], vt quid in actionibus humanis rectum aut prauum, bonum aut malum, iustum aut iniustum sit, demonstretur: ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis prae brutis maxime elucet, quod iste [2] nobilissima praeditus est anima, quae & insigni lumine circa cognoscendas & diiudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut reiiciendas pollet. Sic vt eo nomine actiones humanae longe eminentiori classe censeantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere

§. I. 1) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturae iure, & ex huius principiis demonstratur, quid in actionibus illis honestum aut turpe, iustum vel iniustun sit, disciplinae huius subiectum constituunt. Vt pluribus docui Comment. de iurispr. vniuers. sect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem subiecto hoc ab aliis disciplinis distinguatur. H.

2) LVCRETIVS L. III. v. 94. 95.

Primum animum dico, mentem quem saepe vocamus,
In quo consilium vitae regimenque locatum est. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum esse,* dicit CICERO L. III. Tusculan. Quaest. Add. EVND. L. V. de finib. c. 13. H.

3) Qua in re commodum est mediam tenere, viam, inter eos, qui bestias pro machinis Automatis habent, et eos, qui plus rationis iis inesse censent, quam homini. Inter illos regnat CARTESIVS in dissertatione de methodo, inter hos principem locum tenet RORARIVS in libro: *quod animalia ratione melius vtantur, quam homines.* Vtique enim in iis agnoscimus vestigia rationis, quum a singularibus ea ad vniuersalia concludere cernimus, dum ex vno homine omnes nouerunt,

fere reflexionem [3] eliciunt, quicquid in contrarium moliatur CHARON de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animae humanae potentia, quae inſtar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cuius duae velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario ſuſceptas exſerit [4]. Vna eſt, per quam velut in ſpeculo obiectum voluntati ſiſtitur, & quae in ipſo ſit ratio conuenientiae aut diſconuenientiae, bonitatis aut malitiae, ſimpliciter oſtenditur [5]. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiae, quae ſeſe circa multa obiecta in vtramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum ſit, iudicatur, ſimulque de mediis ad finem maxime accommodatis conſultatur. Vbi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariae initium eſſe ab intellectu hominis [6]. Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido.* Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non ſemper ſit diſtincta; cum etiam confuſa ad hoc ſufficere poſſit, vt voluntas ſeſe moueat. Inde ſaepe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. Est autem circa priorem intellectus facultatem obſeruandum, illam eſſe ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradiſtinctas *liberis* facultatibus; ſic vt penes hominem non ſit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui ſeſe offerunt; neque voluntas intellectum poſſit cohibere, ne alicui propoſitioni aſſentiatur, quae ei clara & manifeſta adparet. Id tamen eſt penes hominem, obiecto conſiderando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiae exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat ſuperficie haerere, ſed in ipſa rei velut viſcera penetrare. Quo facto etiam accuratum de obiecto ſequi poteſt iudicium. Quemadmodum in diſcernendis per viſum rebus multum intereſt, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. Richard. CVMBERLAND de legibus naturae c. 2. §. 9. Vnde obiter intelligitur, quousque culturae, & legibus circa hanc animae partem locus ſit. [1] Id ſcilicet humana opera praeſtari nequit, vt intellectus res aliter adprehendat, quam iſtae adparent. Et cum aſſenſus ſeu fides non poſſit non reſpondere ſpeciei ab intellectu adprehenſae; non poteſt quis aliter de re iudicare, quam prout ipſe eandem percepiſſe viſus eſt; neque vt ſecus faciat, vlla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & ſimplici mandato [2] ſapiens eſſe poteſt [3]. Quia tamen obiter conſiderantem multa ſolent fugere, quae curioſe rimantibus vltro ſeſe velut

nouerunt, ad haec conſpecta coniungere & diuidere obiecta, quod niſi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique diſtinguere bonum a malo in vſum vitae ac libertatis ſuae ac paruulorum ſuorum poſſint, etſi hae facultates minime accedant praeſtantiae intellectus humani.

4) Vis animi indicatrix. H.

5) Vis animi conſultrix. H.

6) *Certe amare aliquid, niſi notum, non poteſt,* ait AVGVSTINVS L. X. de Trinit. c. 1. H.

§. II. 1) *Ea nimirum*, vt recte ait H. GROTIVS I. Annal. Belgic. *quae corpore exercemus, mortis & cruciatuum metu, vi atque imperio obnoxia ſunt, verum animus, vt eſt liber & immortalis, ſi quid per ſe arripuit, non ferro nec igne, euiceris: quin ipſa inuitant pericula, beatumque & glorioſum habetur, extra ſceleris conſcientiam crudelia atque iniuſta perpeti: cuius rei documento ſunt & veterum Chriſtianorum res & haec tempora.* H.

2) Cui ſcilicet deſit mandandi ratio.

3) Ex his refelli poſſunt, qui in ciuitate religionem cuiusque arbitrio permittendam eſſe contendunt. Quam in ſententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicuius veritatis impedire potest, alia obiecta obiiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & vt huic idonea suppetat occasio, illi prospicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam poenis sancire possunt, vt quis solicite adhibeat illa media, quibus rerum obscuritas dispelli, earundemque genuina conditio repraesentari valet.

§. III. Porro cum intellectus velut facem praeferat nostris actionibus, eoque non recte praelucente, non possimus non in deuia aberrare; pro certo statuendum est, & in ipsa facultate adprehensiua: & in iudicio naturalem inesse rectitudinem, quae, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec vtrumque ita deprauari, vt circa easdem non possimus non decipi. Sane speculum male conformatum vtique distortas imagines refert; & bilis linguae suffusa de saporibus recte iudicare prohibet. Nec vitio nobis verti posset, quod male egerimus, si bonum & malum liquido discernere non datum; & non nisi per summam iniquitatem imputaueris errorem, quem exuisse nunquam licuit. Ergo nisi omnem actionum moralitatem velimus euertere, omnino tenendum est, intellectum hominis naturaliter esse rectum, & praemissa debita inquisitione res obiectas liquido, & prout in se sunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, saltem circa generalia praecepta iuris naturalis, ita posse deprauari, vt quae inde suscipiuntur actiones prauae, ipsi nequeant imputari, velut ex inuincibili errore aut ignorantia profectae. Conf. Rich. Cumberland de legibus naturae c. 2. §. 10. Quo loco monemus, non esse nobis heic sermonem, quid circa res a peculiari Dei reuelatione pendentes intellectus iam noster valeat citra singularem diuinitus allubescentem gratiam; de quo alterius disciplinae est inquirere. Neque de eo sumus soliciti, an quis circa veritates theoreticas, subtili mentis indagine inuestigandas, per prauam informationem falsam opinionem ita possit imbibere, vt ea se exsoluere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus est ad actiones legi naturae rite attemperandas. Vbi arbitramur, nullum hominem aetate matura, & rationis compotem tam hebetem esse, quin comprehendere queat * saltem generalia iuris naturalis praecepta, & quae in vita communi frequentissimum vsum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & sociali habeant conuenientiam perspicere. Et vt maxime quis per socordiam de vno atque altero praecepto nunquam cogitauerit, aut per praecipitantiam & temeritatem falsas de agendis opiniones conceperit, aut ex praua informatione, vel corrupto per vitiosam assuetudinem

§. III. *) Vere Grotius proleg. de iur. B. & P. §. 39. *Principia eius iuris, si modo animum recte aduertas, per se patent atque euidentia sunt, ferme ad modum eorum, quae sensibus externis percipimus, qui & ipsi, bene conformatis sentiendi instrumentis, & si caetera necessaria adsint, non fallunt. Et in mathematicis quaedam sunt notitiae primae, aut primis proximae: quaedam demonstrationes, quae statim & intelligunt & assensum obtinent; quaedam verae quidem, sed non omnibus patentes.* Vt idem ait L. II. c. 20. §. 43. H.

§. IV. 1) De qua v. infra L. II. c. 3. §. 20. H.
2) Et est dictamen rationis secundum legem in actu rerum. Vel, vt alii definiunt, est dictamen ex cognitis principiis singularem aliquam actionem, his illisue circumstantiis determinatam, praeci-

nem, prauosque affectus animo, veritatem & neceſſitatem eorundem in dubium reuocauerit, aut contrarias legi naturali agendi regulas ſibi finxerit: iſtam tamen ignorantiam, aut errorem hautquidquam arbitramur inuincibilem, quique adeo efficiat, vt inde ſuſceptae actiones non poſſint imputari. Ita enim iſta ſunt expoſita, ita penitus naturae inſita, vt nunquam eousque obbruteſcere poſſit homo, quin ad iſta adprehendenda, ac diiudicanda ſit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quaedam ingenii vis, aut peculiaris rationis ſolertia, ſed ſufficiat qualecunque natiuae rationis lumen; modo morbo mens non ſit oppreſſa. Quo facit illud CICERONIS Tuſc. Quaeſt. L. III. c. 5. quando *ſtultitiam*, id eſt, *inconſtantiam ſanitate vacantem, tueri poſſe, ait, mediocritatem officiorum, & vitae communem cultum, atque vſitatum; furorem autem eſſe mentis ad omnia coecitatem.*

§. IV. SOLET praeterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iſte cognitione legum eſt imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conſcius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut conſequitur; diſtinctionis cauſa, poſſumus vocare *antecedentem*, vel *conſequentem* [1]. Haec eſt iudicium velut reflexum intellectus ſuper omiſſis aut commiſſis adprobans bene, damnans ſecus facta; quod comes ſequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique iſta teſtimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de caeterorum hominum erga nos beneuolentia, aut infenſo animo, ſperare iubet. PLINIVS Paneg. c. 74. *Alius fortaſſe alium, ipſum ſe nemo deceperit. Introſpiciat modo vitam, ſeque quid mereatur interroget.* [2]. Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum ſit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Vbi tamen probe obſeruandum, conſcientiae nullo alio reſpectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum eſt imbuta [3]; nam harum proprie eſt actiones humanas dirigere. Vnde ſi quis iudicio practico aut conſcientiae peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quae a lege non dependeat aut proueniat, quibuslibet hominum phantaſiis vim legum tribuit, & ſummam confuſionem negotiis humanis inducit. Et fatendum eſt, iſthunc vocabuli conſcientiae ſenſum neque in diuinis literis, neque apud veteres auctores Latinos, quantum mihi conſtat, occurrere, ſed a Scholaſticis primo introductum, ac nuperis ſeculis qui vocantur caſus conſcientiae inuentos a callidis ſacerdotibus, flectendis ad ſuam libidinem hominum animis. Imo ſi genuinum eius vocabuli ſenſum attendamus, contra conſcientiam facere nihil aliud notat, quam ſcientem & volentem quid patrare,

praecipiens, vel prohibens, aut etiam ſuadens, vel diſſuadens. H.

3) Legi enim obſequi non poſſumus, niſi eius conſcii ſimus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conſcientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua procliue eſt, agnoſcere prouidentiam diuinam, ſtudentem hominis rectitudini. Obſeruantur hi motus in ſurdis & mutis quoque, qui deliquerunt, certiſſimo indicio, nimis impiam eſſe Tolandi ſententiam, qua is conſcientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. IVVENALIS Sat. XIII. v. 2.

- - - *Prima eſt haec vltio quod ſe,*
Iudice, nemo nocens abſoluitur: improba quamuis,
Gratia fallaci Praetoris vicerit vrna.

re, quod malum eſſe noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab vſu proſcripto in bono ſenſu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conſcientia recte informata duplici ſe modo habet; vel enim liquido intelligit perſuaſionem, quam ſuper agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, ſeu cum legibus congruere, quae norma ſunt actionum & conſcientiae: vel perſuaſionem quidem ſuam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium reuocet idoneas rationes videt, etſi eandem ad formam demonſtrationis deducere non norit, ſed topicis [1] fere argumentis adquieſcat. Illam vulgo ſolent vocare conſcientiam *rectam* [2], hanc *probabilem.* Circa conſcientiam rectam haec traditur regula: omnis actio ſpontanea, quae fit contra eandem, & omnis omiſſio actionis, quam eadem neceſſariam dictitat, eſt peccatum; & quidem tanto grauius, quo liquidius officium ſuum homo intelligebat, cuius transgreſſio eo maiorem animi malitiam arguit. Vid. Lucae XII, 47. 48. Conſcientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipſam perſuaſionis veritatem, ſed quod eandem ad modum demonſtrationis adornatam ita artificio ſe deducere ignoret, adeoque rectitudinis ſuae ita euidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, vt alii loquuntur, probabile in ſe, ſed tantum reſpectu noſtri intellectus. Et iſta ratione pleraque pars mortalium ſuas actiones regit. Paucis quippe vitae humanae officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perluſtraſſe datum eſt [3]. Plurimos vitae communis tenor, & docentium, extra fraudis ſuſpicionem poſitorum, auctoritas, & ipſa adſuetudo, & manifeſtus actionum decor aut vſus ita ſecuros reddit, vt in talium rationes curioſius inquirere ſuperuacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendioſa quaedam inſtrumenta opera ſua exegiſſe ſatis habet; artificioſa eorundem demonſtratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propoſitiones, quae a primis principiis longius diſtant, quaeque adeo operoſiore deductione indigent; qualem comprehendere eſt fere ſupra captum eorum, qui ſcientiis variis animum non habent ſubactum. Quo pacto tamen nihil praeſidii accedit peſtilenti iſti probabilitati, quam recentiores Caſuiſtae, & Ieſuitae [4] potiſſimum comminiſcuntur, quae ſeſe in ſolam auctoritatem vnius Doctoris, etiam a rationibus deſtituti, & abs quo caeteri diſſentiunt, reſoluit. Quo figmento omnem doctrinam moralem ſubuerti, conſcientiasque hominum a libidine ſacerdotum, commodis ſuis velificantium, ſuſpendi [5] manifeſte oſtendit Lud. MONTALTIVS in Literis ad prouincialem [Epiſtola V.] & ad easdem Wendrockius, & Sam. Rachelius. Vbi illud inſuper obſeruamus, male ab

iſtis

§. V. 1) Seu *popularibus.*

2) Imo haec melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta eſſe poſſit. At poteſt tamen eadem falſa eſſe, quia quum ratiocinando decipi poſſimus ſub ſpecie certitudinis, id multo magis fieri poteſt, ſub ſpecie probabilitatis.

3) *Vnaquaeque gens hoc legem naturae putat, quod didicit*, ait HIERONYMVS II. aduerſus Iouinianum. V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. H.

4) Inter quos exſtant Escobar, Tambourinus, Diana.

5) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recenſebo. Vere dixit, quisquis dixit, *totam hanc Caſuiſtarum ſcientiam nihil aliud eſſe, quam artem cum Deo cauillandi.* H.

iſtis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut iuris. In quaeſtionibus equidem facti vnius viri grauis auctoritas poteſt efficere aliquam probabilem praeſumtionem, & probationem ſemiplenam. Sed in definiendo iure abſurdum plane, & temerarium fuerit, vnius viri effato, rationibus non ſuffulto, & abs quo alii non minori auctoritate praediti in diuerſa abeunt, tantum tribuere, vt illud pro norma agendorum tuto poſſit admitti.

§. VI. Caeterum ſolent vulgo nonnullae regulae pro informanda conſcientia probabili tradi; de quibus noſtra ſententia eſt, eas locum poſſe habere, quando inter ſe collidi videtur ius ſtrictum & aequitas; aut quando vtraque pars eſt quidem extra obligationem legum, ita tamen, vt vel vna propius ad honeſtum videatur accedere, vel vna magis apta iudicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proueniat, quam altera. Nam in iis, quae lege aliqua proprie praecipiuntur aut vetantur, non datur eiusmodi electio, vt vno reiecto alterum liceat ſuſcipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut iubeant, non per plura ac diuerſa velut aequipollentia ſibi ſatisfieri velint;) ſed in licitis duntaxat, quaeque adeo extra leges ſunt poſita. Sunt autem regulae iſtae fere tales: I. In conſcientia probabili duabus ſententiis propoſitis, quarum cum neutra legi aduerſetur, vna firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, vtralibet ſuſcipi poteſt. II. Duabus ſententiis propoſitis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi praefertur. III. In conſcientia probabili vir doctus eam ſententiam ſequi poteſt, quae ſibi probabiliſſima videtur [1], etſi aliis forte talis non videatur; niſi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutiſſime ſequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte poteſt iuſſu ſuperiorum agere, quod illicitum certo non nouit, etiamſi non ita probabile ſibi videatur. VI. In rebus parui momenti, ſi vtrinque ſint probabilia argumenta, vtrumlibet poteſt eligi. VII. In rebus magni momenti, ſi vtrinque ſe oſtendant argumenta probabilia, praeferenda eſt pars tutior, ſeu vbi, ſi vel maxime a ſcopo ſit aberratum, non adeo graue prouenire poteſt malum, quam ſi ex altera parte fuiſſet impactum [2].

§. VII. Porro etſi nobis heic maxime de bono & malo, iuſtoque & iniuſto agere ſit propoſitum, diſquiſitioni de vtili & inutili [1] ad aliam diſciplinam reiecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa vtile iudicium intellectus reſpicere debeat. Praeſertim cum ſuperiores hisce fere nitantur, & in dirigendis noſtris

§. VI. 1) Cui regulae in primis locus eſt in ſubitaneis, vitae humanae caſibus, in quibus neceſſitate adigimur ad conſilium e veſtigio capiendum.

2) Sic ſi de rei alicuius ſorte quaeratur, praeſtat dimittere ſontem, quam punire innocentem. Grotius de I. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod iam Traianus imperator monuit in *L. 5. D. de poenis.* *Sed nec de ſuſpicionibus*, inquit Vlpianus *debere aliquem damnari D. Traianus Aſſiduo Seuero reſcripſit: Satius enim eſſe impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.* Similiter ſi paria pro bello & pace ſuffragia lata ſint, calculum noſtrum paci adiici, intereſt, quia bellum tot malis obnoxium eſt.

§. VII. 1) Pro *Noxio.*

actionibus non minima soleat haberi ratio vtilitatis: iuxta illud *Apostoli* 1 Corinth. VI, 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat [2], *sed non omnia expediunt*. Et in muneribus ciuilibus saepe negotia iniuncta alicuius prudentiae & dexteritati committuntur; vbi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus vtile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quae circa talia institui solent, ad quae necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam exsecutionem agenti relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali aestimatione, (id est in quantum humana prouidentia inter incerta casuum, & futuri obscuritatem penetrare potest,) plus mali quam boni aut etiam tantundem mali atque boni, videtur oriturum. Cuius ratio in propatulo est. Tantum enim de cuiusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adiunctum, adeoque exuit rationem boni, si aequale fuerit malum. Infaustum censetur praedium, cuius reditus impensas non superant. CATO de Re rustica L. I. c. 1. *Ager quamuis quaestuosus si sumtuosus sit, non multum superest.* Suscipiuntur quippe eiusmodi res, de quibus iam loquimur, eo fine, vt emolumenti quid inde nobis adquiratur. XENOPHON rerum Graec. L. VI. [p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.] *Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus saepius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, vt non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque aleae lusores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum iam antea partum. Videmus enim tales vt plurimum ad extremam redigi inopiam. Quae & nos considerare decet, neque vnquam eo certaminis descendere, vbi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit.* LVCANVS L. I. vers. 282.

Par labor atque metus pretio maiore petuntur.

Huc etiam potest facere illud ISOCRATIS Archidamo, [p. 212. Ed. Paris. 1621.] *Propositis duabus rebus bonis, quarum altera euidens est, altera obscura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controuersam velle amplecti* [3]? Ex quibus ista deducit consectaria GROTIVS L. II. c. 24. §. 5. *I. Si res, de qua agitur, aequalem, morali aestimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum*, id est, si aeque facile damnum quam lucrum ex ea prouenire possit: *Ita demum*

2) Verba Apostoli ad insequentia potius, quam ad praecedentia referenda sunt, vt apparet ex totius contextus inspectione, cuius memorabilem interpretationem videsis apud BOCHARTVM Tom. I. pag. 1025.

3) Cuius tamen regulae videntur subtilius elaboratae esse, quam vt in humanis negotiis locum inuenire queant. V. AVCTOR L. I. c. 2. §. 4. Adde BOXHORNIVM Disquisit. politic. cas. 37. H.

4) Locus hic Arnobii non ad secundam, sed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confestim apparebit, vtriusque verba inter se contendentibus.

5) Hanc vocem Grotio restituit Cl. BARBAYRACVS in editione Amstelaedamensi anni 1720. p. 630. n. 3. in fine.

§. VIII. 1) THOMASIVS Institut. Iurispr. Diu. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conscientiam dubiam, quia dubitatio non sit animi iudicium, sed tantum iudicii suspensio. Reiicitur haec sententia a TITIO Obseruat. XIIX. ad Auctoris nostri libellum de officio hominis & Ciu. quia et cogitatio fluctuans cogitatio sit, nec iudicium abscisse decisionem requirat, sed indoli eius sufficiat, si deliberetur. Quibus consequens esse putat, vt conscientiam dubiam adesse dicamus,

mum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, id est, si lucrum longe maius futurum est, vbi res bene cesserit, quam damnum, vbi secus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, vbi sors fauerit. Conf. EPICTETI Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur esse aequale bonum & malum, quod a re, de qua quaeritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum maior sit*, id est, si facilius sit lucrum inde, quam damnum prouenire. Facere huc potest illud ARNOBII L. II. [p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.] *Cum haec sit conditio futurorum, vt teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus aduenerit, aperiatur non fuisse mendacium* [4]. Adde Pensées de M. PASCAL. cap. VII. *III. Si videatur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum maior sit collata efficaciae ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*, id est, si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum prouenire potest; *aut si bonum sit maius comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata* [efficaciae [5]] *ad bonum*, id est, si efficacia, qua malum prae bono prouenire potest, minor sit, quam excessus boni prae malo. IV. Vbi autem rei tam bonum quam malum, vt & efficacia ad vtrumque sit ineuidens, cauti est re abstinere, vbi nulla necessitas vrserit.

§. VIII. QVODSI autem iudicium intellectus anceps haereat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *Conscientia dubia* [1]. De hac isthaec fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit [2], actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in aequilibrio adhuc haerente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violauit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an haec actio legi repugnet, nihilominus siue repugnet, siue non, eam suscipiam. CICERO de Offic. L. I. c. 9. *Bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites aequum sit an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat iniuriae.* Sub-

unus, si quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem eius decernat. Qua in lite Titius de eo, quod fit, Thomasius contra de eo disserit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio est. Praeferenda tamen Thomasii sententia, quoniam vtique suspendendus est actus, de cuius iustitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta sit, nec caret proteruiae nota, qui tam praecipitanter agit, vt de exploranda voluntate diuina antea laborare superuacuum ducat. Iam dudum id CICERONI obseruatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene praecipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere, quod dubites aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat, iniuriae.* Id est, qui dubitat de iustitia actionis, & nihilominus agit, eo ipso animum prodit agendi praeter ius. Quod & Paulo Apostolo visum, Rom. XIV, 23. *Qui ambigit*, inquit, *si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide.*

2) ARISTOTELES Metaph. I. Ἧι γὰρ ἀπορῆ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur; vtroque enim modo impossibile est ad vlteriora procedere.* H.

iungit GROTIVS L. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non posse*, vt nempe actione abstineatur, *vbi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de vtroque an aequum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, vbi electio euadi non potest, minus malum rationem induit boni* [3]. Vbi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; vbi sane lucri instar est, minori damno maius potuisse declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, vt duae leges affirmatiuae, aut altera affirmatiua, altera negatiua videantur inter se velut collidi, sic vt vtrique eodem tempore nequeat satisfieri. Heic simpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse maius peccatum videtur. Reuera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra eiusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse desinit, vbi validioris legis implendae necessitas incumbit. Sic verbi gratia vbi collisio fit inter praeceptum affirmatiuum, *da eleemosynam*, & negatiuum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, vt eleemosynae suppetat materia; iuxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, vt eueniant bona.* In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia praecepta affirmatiua vim obligandi non exserunt, vbi agendi materia deficit. Sic vbi collisio fit inter duo praecepta affirmatiua, verbi gratia, pare Deo, & pare magistratui, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit SOCRATES [4] apud *Platonem* in Apologia [pag. 23. Edit. Francof. Ficini]: Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ; πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. *O viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, vbi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando vtrique simul nequit satisfieri.

§. IX. CVM dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimauerit, & contra. Eiusmodi scrupulus vbi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam super-

3) V. AVCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque heic: illum, qui contemplatiue dubitat (seu qui dubium habet, quod tantum in intellectu haeret, & non simul voluntatem in vtramque partem trahit) posse actiuo iudicio aliquando non dubitare; quoniam credere potest, in re dubia obsequendum superiori. Quae distinctio iudicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haut posse, concedit ipse GROTIVS L. II. de I. B. & P. 26. §. 4. At vbi dubitatur de iustitia belli, id locum habere negat, de quo v. AVCTOR infra L. VIII. c. 1. §. 6. & 8. H.

4) Nisi quod Dei nomine Platoni DAEMON, siue genius Socratis venit. CLERICVS Art. Crit. T. I. p. 145. 146. edition. 2.

§. X. 1) A ICtis, at a Logicis ignorantia prauae negationis. H.

2) Quam doctrinam recte TITIVS obs. XXIV. neque adaequatam, neque satis perspicuam dicit. Quare ignorantiam concinnius considerat 1) ratione *obiecti ad negotium suum relati*, vnde fit error

ſuperſtitione oritur, negligendus atque animo eiiciendus eſt. Add. CARTESIVS de Paſſion. art. 170. & 177. vbi contra *Fluctuationem animi*, & *Morſus conſcientiae*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* praeſcribit, *aſſueſcere formandis iudiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quae ſeſe offerunt.* Sed addendum eſt; iudicia illa eſſe formanda ex genuina & ſolida ſcientia morali, ſeu diſciplina iuris naturalis, ac religione Chriſtiana, a ſuperſtitioſis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obſirmari quidem fortaſſe animus vtcunque poteſt, ne morſus aut fluctuationes ſentiat; ſed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quae dicto loco ſequuntur: *& cenſendo ſemper officium praeſtari, cum ſit quod melius eſſe iudicatur, etſi forte peſſime iudicetur.* Atqui hoc non eſt morbum curare, ſed per anodynum male temperatum ſtuporem animo inducere.

§. X. VBI circa actionem aliquam ſuſcipiendam aut omittendam deeſt cognitio intellectus [1], vocatur *Ignorantia.* Quae, quantum ad inſtitutum noſtrum, diuiditur vel reſpectu *influxus in actionem*, vel *reſpectu originis* [2]. Priori reſpectu eſt duplex: alia enim eſt cauſa eius, quod ignoranter fit, alia non [3]. Illam poſſis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem.* Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua praeſente actio fuiſſet impedita [4]. Qualis erat in Abimelecho Gen. XX, 4. 5. qui ſi cognouiſſet, Saram Abrahami eſſe vxorem, hautquidquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Haec negat in intellectu eam cognitionem, quae factum non impediiſſet, ita vt aliquis nihilominus id facturus fuiſſet, etiamſi cognouiſſet, quod ignorauit [5]. Vt ſi quis improuiſo hoſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciuiſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quenquam laedendi, contorquet. Quo pertinet dictum iſtius, qui cum lapidem deuolueret in canem, aberrante eo in nouercam impulit, eamque occidit, ait: T'αὐτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται [6]: *Fors melius conſilium cepit quam nos.* Iſthaec duo ita aliqui volunt diſcernere, vt quod ex priori ignorantiae ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante.* Etſi & in poſteriori caſu non niſi fortuitum homicidium proprie ſit admiſſum. Nam prauus ille affectus cum vitio quidem eſt coniunctus, ad caedem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia diuiditur in *voluntariam* & *inuoluntariam.* Illa quibusdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; haec antecedens, & inuincibilis. Illa,

error efficax & concomitans; 2) ratione *obiecti in ſe ſpectati*, vnde ſit ignorantia iuris & facti 3) ratione *conſenſus*, vnde ſit error voluntarius & inuoluntarius.

3) Clarius, illam diſplicentia, hanc delectatione comitatam. H.

4) Siue, ignorantia efficax eſt, qua quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ea cognitione priuatus fuiſſet, qua exiſtente actionem non ſuſcepiſſet. Haec ignorantia caret imputatione: talis eſt eius, qui mandatum exſequitur, ignorans mandantem deceſſiſſe *§. 10. Inſt. l. 26 & 28. D. Mandati*, cuius argumentum plerumque eſt poenitentia.

5) Siue ignorantia concomitans eſt, qua quis aliquid fecit, quod feciſſet, etſi ignorantia non laboraſſet. Cuius argumentum plerumque eſt facti adprobatio. Ob talem ignorantiam, ſi eſſentialis ſit, actio plerumque redhibitoria, ſi accidentalis, actio quanti minoris ſit, inſtituitur *l. 1. §. 1. l. 37. D. de Aedil. Ed.* Quae ignorantia merito imputatur.

6) Imo apud PLVTARCHVM de animi tranquilli-

Illa, (fiue fit directe affectata, fiue per ofcitantiam & focordiam contracta,) eft [7], cum quis ea ignorat, quae fcire poterat & debebat. Haec eft, cum quis ignorat circa certam rem, quae nec fcire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro inuincibilis eft vel talis *in fe, fed non in fua caufa:* vel *in fe & in fua caufa fimul.* Illa eft, quando quis in ipfa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac difpellere nequit; in culpa tamen eft, quare in eam ignorantiam inciderit [8]. Sic faepe, qui per ebrietatem peccat, plane nefcit, quid agat: eft tamen in culpa, quare iftud nefciat [9]. Haec eft, quando quis non tantum ea ignorat, quae fcire ante actionem non potuit [10], fed etiam in culpa non fuit, cur in ifta haereret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quae habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Euftratius.* Vbi diftinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Heic enim, etfi ebrius aut iratus faepe quid agant, ignorent; actionis tamen caufa non eft ignorantia, fed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compefcere penes hominem erat. Addit deinde, inuitos dici non poffe, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipfe vocat in electione [11], & vniuerfalium. Nam ifta quilibet fcire tenebatur [12]. Sed ignorantiam, quae circa particularia verfatur, actionem reddere inuitam. Particularia illa funt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo inftrumento, [cuius caufa,] & quo modo. Haec omnia fimul ignorare nemo fanus poteft. Saltem enim quis intelliget feipfum agere. Sed circa fingula reliqua ignorantia interuenire poteft. In eo quod agitur, dicunt lapfos fe effe, qui locuti funt, quod nolebant [13]. Item fi quis catapultam oftendere amico volens, iaculum emifit, amicumque vulnerauit. Circa quid, & in quo, (quae idem funt,) ignorantia verfatur, vt fi filium hoftem quis putet, & interficiat. Circa inftrumentum; vt fi quis haftam mucronatam, quam credat obtufam effe, in aliquem proiiciat, atque ita imprudens interficiat. Cuius caufa; vt fi pharmacum alicui falutis caufa exhibeamus, idque mortiferum effe ignoremus. Quo modo; vt fi quis docendi caufa leuiter percutere volens, ictum vehementem inflixit [14]. ICti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia iuris & facti. Verum ifti hanc non tam confiderant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad ius aut actionem

quillitate p. 467. C. T. II. Edit. WECHEL. ita loquitur ὀυδ᾽ ὅυτω καλῶς, ne fic quidem male.

7) Vbi quis, vt Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus eft.* H.

8) V. infra c. 4. §. 8. H.

9) Interdum tamen abfoluendus erit, fi eius aetatis vel conditionis fit, vt vim vini nefciuiffe praefumi poffit, qua ratione clericum, qui ebrius homicidium fecerit, criminis abfoluit WIESTNER *X. de homicid. art. 6.* quod admittendum eft, fi Clericus alias frugi fuerit & fobrietatis ftudiofus.

10) V. g. fi quis dolo alterius decipiatur, vt apud Plautum in milite gloriofo: *Nos facetis fabricis & doctis dolis glaucomam ob oculos obiiciemus: cumque ita faciemus, vt, quod viderit, non viderit.* H.

11) Id eft, quando ignoramus, bonum ne & honeftum vtili & iucundo, an hoc bono & honefto praeferre debeamus.

12) Veluti furtum non effe faciendum vel non committendum adulterium, aut homicidium.

13) Vel, quod filere fe debere ignorabant. Haec enim eft fententia Ariftotelis, quam referre voluit Auctor. Et vtitur Philofophus exemplo Poetae Aefchyli, qui, accufatus, quod in Tragoediis fuis Sacra Eleufinia euulgaffet, abfolutus

nem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quae circa vtramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia iuris vt plurimum cum aliqua negligentia culpabili ſit coniuncta [15], ignorantia facti non item; igitur aequitatem ferre, vt illa quidem noceat, haec non obſit.

§. XI. QVANDO autem non ſolum cognitio veri deficit, ſed & eius loco falſa perſuaſio animum occupauit, ſic vt haec pro vera habeatur [1], in *errore* verſari animus humanus dicitur. Qui error itidem eſt vel vincibilis, vel inuincibilis. Ille eſt, quem quis adhibita diligentia moraliter poſſibili, ſeu quam communis conditio rerum humanarum admittit, diſcutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter poſſibili diſcutere non valuit. Vbi obſeruandum, licet admitteretur illa ſententia M. ANTONINI L. IX. c. 42. (Add. ARRIANVS ad Epictetum L. I. c. 28.) *Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. Quisquis delinquit, a propoſito aberrat, & deceptus eſt:* tamen cum ille error non fuerit inuincibilis, per eundem neque praue facta a numero peccatorum eximi, neque iisdem promiſcue veniam indulgendam [2].

§. XII. ACCVRATE autem obſeruandum, quod diuerſos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu ſuſcipere poteſt, & intermittere, ſeu quarum exercitium in ipſius arbitrio eſt relictum; & circa illas actiones, quae lege aut iuſſu ſuperioris illi ſunt praeceptae vel interdictae. Circa prioris generis actiones error conſenſum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non ſequuntur iſti effectus, qui alias ex actione, in quam conſenſeris, fluere apti ſunt; praeſertim vbi iſte error non ex ſupina nimis incuria obrepſerit. Inde in pactis error circa rem, eiusue qualitatem, cuius intuitu quis ad paciſcendum fuit motus, pactum reddit inualidum. Cenſetur enim heic aliquis conſenſiſſe non abſolute, ſed ſuppoſita praeſentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni conſenſum ſuum ſuperſtruxit. Qua non adparente, conſenſus quoque nullus fuiſſe intelligitur. Qua de re infra ſuo loco pluribus agetur.

§. XIII. AST vero aliter ſe res videtur habere circa actiones neceſſarias, ſeu a ſuperiore praeceptas, aut vetitas. Vbi diſtinguendum eſt, vtrum error

lutus eſt, quod ignoraſſet, euulgari ea non debere.

14) Adde tempus & locum. Ignorare enim poſſimus tempus, quo aliquid agimus, Feſtum eſſe, ſacrum autem vel religioſum locum, in quo agentes conſiſtimus. Dantur etiam circumſtantiae particulares, quarum ignorantia non minus ſine excuſatione eſt, quam illa principiorum generalium, veluti ſi aliquis a nobis occidatur telum iacientibus in loco publico; nouiſſe enim debebamus, locum publicum quotidie hominum frequentia obſideri.

15) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error eſſe dicitur *in l. final. D. pro ſuo.* Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcunque; non impedire quo minus actio imputetur agenti, ſi quidem actio illa reſpiciat tertium, qui in culpa non fuit, vt erraret. *v. l. 12. & 13. D. de nouation.* H.

§. XI. 1) Quem ICti errorem, Logici *ignorantiam prauae diſpoſitionis* vocant. H.

2) Sine qua reſtrictione ſi accipiatur locus Antonini, peccato is philoſophico occaſionem praebere poſſit.

error verſetur circa theoriam, an vero circa praxin; ſeu vtrum aliquis falſam habeat opinionem circa actionum neceſſitatem, putetque intermittendas eſſe, quae faciendae erant, & vice verſa; an vero in ipſo actionis exercitio error intercurrat, per quem ſecus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma praeſcripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino cenſeantur eſſe vincibiles. Qui enim alicuius actiones ad normam adſtringere vult, is vtique voluntatem ſuam ſufficienter declarare debet, vt ab illo, quem obligare inſtituit, liquido cognoſci queat. Alias enim iniquiſſime exigitur obſequium legis ignotae, aut cuius ſenſum genuinum eruere ſit ſupra captum eorum, quibus illa eſt lata. Ergo ſi quis in theoria erret, id eſt, ſi quis ſibi perſuaſerit, praeceptum eſſe, quod eſt interdictum, & contra, cenſetur non adhibuiſſe debitam diligentiam; adeoque non poterit recuſare, quo minus ipſi imputetur, quod ex tali errore fuit commiſſum. Id ipſum alias ſic effertur: Si conſcientia verſatur in errore vincibili circa rem malam *, peccat homo tam ſi ſecundum, quam ſi contra eandem agit, id eſt, ſi perſuaſerit ſibi, actionem eſſe praeceptam, quae erat intermittenda, aut contra intermittendam, quae erat praecepta, peccat, ſi illam ſuſceperit, & hanc intermiſerit. Nam talis actio aut intermiſſio reuera diſcrepat a lege: & agens verum legis ſenſum cognoſcere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccauerit, ſi actionem reuera interdictam, quam tamen ipſe praeceptam credebat, omiſerit; & actionem reuera praeceptam, quam tamen interdictam putabat, ſuſceperit. Etſi enim nullus heic ſit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iſte iudicat, conſcientiam ſuam legi congruere; ideo ſaltem proaereſis iſta legi repugnans pro peccato ipſi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Vnde adparet, ex iudicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quae pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe iniuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit. Adde *l. 46. §. 8. D. de furtis.*

§. XIV. QVODSI tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem; id eſt, ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum aut omittendum, quod reuera eſt indifferens; peccabit tantum, ſi contra fecerit, atque falſa opinio ſuggerit, ob prauitatem proaereſeos; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quae non violatur, ſiue quis iſta ſuſcipiat, ſiue omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non praebet. Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex eiusmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones

§. XIII. *) Hinc peccant, qui in eos, quos Deos putant, irreuerentes atque irreligioſi ſunt: nec minus peccant, quod falſos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. H. GROTIVS de I. B. & P. 20. §. 51. & in not. AVCTOR infra L. IV. c. 2. § 4. H.

§. XV. *) Hoc non eſt perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore vxorem, alteri iam nuptam, aut proximo ſanguine ſibi iunctam. Heic nec adulterium nec inceſtus committitur, & liberi inde nati cenſentur legitimi; praeſertim ſi vterque coniugum impedimentum ignorauit: nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari poteſt, Henricus ARONDELIVS apud Thuanum L. XIII. hiſtor. ad A. 1553. loquutus de Maria, poſtea Angliae Regina, quae ex matrimonio, ob inceſtum

nes legibus praeceptas. Sic ſi legislator praemium obſequentibus legum conſtituiſſet, id ſane ſibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret diſpoſitum, obſeruauit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus praeceptarum frequentius eſt, vt error interueniat; puta ſi obiectum actionis legitimum fuerit ſubtractum, & pro eodem aliud ſubſtitutum. Item ſi circa tempus, & locum exſecutionis praeſcriptae ſit erratum. Tales actiones *, vti non conſequitur ille effectus, quem alias recte adplicitae actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, ſiquidem iſte non ex culpabili negligentia ſit contractus. Quod alii ſic efferunt: error interueniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitioſa. Seneca Herc. fur. [verſ. 1237. Ed. Gronou.]

Quis nomen vnquam ſceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, ſi ſoluas illi, cui debes; vbi per errorem ſolueris, peccatum non admiſiſti; prior tamen obligatio non fuit ſublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconſulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia ſit abuſurus, de proba actione gloriari hautquidquam poterit; excuſabitur tamen a participatione flagitii, quaſi ipſe ei patrando quid contulerit. Verum vbi quis praeciſe obiectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iuſſus, vix effugere poterit, quo minus ipſi effectus actionis praue adplicitae imputentur, niſi errorem moraliter inuincibilem demonſtrauerit. Sic ſi ſeruo tuo praeceperis, vt certa te hora noctis excitet, non audietur iſte, ſi pulſus aeris non recte abs ſe numeratos dixerit: culpa tamen carebit, ſi caſu aliquo ipſum horologium aberrauerit.

§. XVI. Sed et illud ſaepe contingit, vt in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab obiecto, quod ſibi quis deſtinauerat, deuiatur. Quo ipſo agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipſa grauior aut leuior habebitur, prout obiectum fuerit, in quod illa caſu inciderit. Sic qui inimicum ſuum telo petere deſtinauerat, ſi alium quempiam caſu percuſſerit *, homicida nihilominus erit. Vid. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis. L. 14. D. ad L. Corneliam de ſicariis* & Grotius in ſparſ. florum ad h. l. Ipſa tamen caedes eo plus, aut minus atrocitatis habere iudicabitur, quo praeſtantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere ſternitur. Huc etiam pertinet caſus, quando quis praeter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus laedere. Nam de hoc ex ipſo facto decernitur. Vbi autem in obiectum

 licitum

ceſtum diſſoluto, nata fuerat: *Vti ſcitis, matrimonii bona fide contracti, etiamſi poſtea vt illicitum diſſoluatur, ea vis eſt, vt liberi ex eo ſuſcepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decreuit.* Pertinent huc quae ſuſe dixi Commentat. de matrimonio putatiuo, §. 21. ſeq. H.

§. XVI. *) Quoniam ad homicidium ſufficit adeſſe animum occidendi in genere, & id in cuiuscunque perſona eſt illicitum. Ita ſaepius iudicatum, v. Ioann. a Sande Deciſ. Friſic. L. V. tit. 9. def. 6. Carpzov. ad Conſtit. Saxonic. Part. IV. Conſtit. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, praeterquam quod ex praua intentione agentis profluit. Sic vt error talis efficiat ne iste actus proprie eius vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud SENECAE de Constantia sapientis c. 7. *Si quis cum vxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit.* Add. IDEM de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tamen LIBANIUS Declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.

CAPVT IV.

DE VOLVNTATE HOMINIS, PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Voluntatis actus.*
II. *Libertas voluntatis.*
III. *Indifferentia voluntatis necessario asserenda.*
IV. *Voluntas quomodo in bonum feratur.*
V. *Voluntatem solicitant constitutiones certae corporis.*
VI. *Item habitus.*
VII. *Et affectus.*
VIII. *Nec non ebrietas.*
IX. *Actiones mixtae.*
X. *Inuitum quid.*

CVM sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animae [1] voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; vt obiectis propositis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad illud se moueret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis se auerteret, quae sibi non conuenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere, per quarum vnam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, vt ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati sueuerunt vocari. Actus eliciti sunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, vt volitio, intentio, fruitio: caeteri circa media, vt consensus, electio, & vsus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille praesens sit, an absens; seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant volun-

§. I. 1) Quae secundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. est μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ, *appetitio boni cum ratione coniuncta.* H.

voluntatem ſimplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicuius natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen vt ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter mouerit. Intentio ſeu proaereſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumque actu producere aut conſequi nititur. Haec cum ſit coniuncta cum conatu, & ſpe finem adſequendi, facile colligitur, qualia ſunt illa, circa quae occupatur. Nempe, vti Aristoteles dicit ad Nicom. III. c. 4. Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio eſſe videtur, quae in noſtra poteſtate ſita ſunt.* Προαιρεῖται τις, ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι᾽ αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quae* [a ſe ipſo] *fieri poſſe exiſtimauerit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime eſt eorum, quae fieri non poſſunt.* Idem Nicom. VI. c. 2. Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ᾽ ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil eſt eligibile quod factum eſt; non enim conſultat quis de eo quod factum eſt, ſed de eo quod futurum eſt, eſſeque aliter poteſt: quod autem factum eſt, quin factum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque ſola hac ipſe priuatur Deus, vt facta minime infecta poſſit reddere.* Eſt quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione & cogitatione.* Caeterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiae, tamen in vſu vitae ciuilis illa fere diuiditur tantum in plenam & ſemiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius ſufficienter expenſa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, vbi ſufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine eſt concuſſa. Fruitio eſt quies ſeu delectatio voluntatis in fine iam obtento, & praeſente. Cui opponitur poenitentia, quae eſt auerſatio, vt plurimum cum pudore & dolore coniuncta, eius, quod antea a nobis fuit deſtinatum, aut effectum. Conſenſus dicitur ſimplex adprobatio mediorum, quatenus vtilia iudicantur ad finem; quae media, vbi in noſtra poteſtate ſunt ſita, electio ad finem obtinendum deſtinat [2], & ad vſus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, executioni dantur.

§. II. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua poſitis omnibus ad agendum requiſitis, ex pluribus obiectis propoſitis vnum vel aliqua poteſt eligere, reliqua reiicere; aut vno duntaxat propoſito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requiſita ad agendum alias *) vocabulo occaſionis comprehendi ſolent, a quibus vltima agentis determinatio tanquam ſeparatum quid concipitur; quippe qua ad caetera requiſita accedente, actio vtique ſequitur. Sic vt iſta requiſita contradiſtinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus obiectis vnum vel aliqua eligendi libertatem ſpecificationis, ſeu contrarietatis; facultatem circa vnius duntaxat obiecti electionem aut reiectionem verſantem, libertatem contradictionis ſeu exercitii adpellant. Intelligitur autem ſpontaneitati ſuperaddere libertas tum indiffe-

G 3

2) Etiam negatiue: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. *infra* c. 5. §. 2. H.

§. II. *) V. *infra* c. 5. §. 5. H.

indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita vt voluntas alterum actuum suorum, nempe τὸ velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa obiectum propositum particulare (nam in vniuersum non potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale auersari,) vtrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita vt voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi vt alicui res quaepiam adpetenda vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, sed ab obiecti conditione, prout id boni vel mali faciem repraesentat; tamen ista appetitio & auersio, quae obiecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc superfit libertas ad actum externum circa id obiectum sese determinandi; praesertim cum vnius mali facies tantisper velut adpetibilis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma HOBBESII de homine c. XI. §. 2. quasi appetitio & auersio necessario sequatur praeconceptum iucunditatis & molestiae, ex ipsis obiectis adfuturae, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis adprobationis ab efficaci seu proaeresi est distinguenda; quarum haec non ita necessario ab obiectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum apposita conditione hac,* si voluerit. *Nam vt quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, vtrum velit nec ne, absurde dicitur.* Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est, id ipsum, quod propositio asserit, eidem tanquam conditionem velle adiicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem: Petrus currit, si currit. Quis hanc adiectionem conditionem vocauerit? Adparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab Antonio LE GRAND Instit. Philos. Cartes. part. 7. art. 5. Quasi non possit non homo adpetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa; quodque adeo homo peccet, quia malum non clare & distincte percipit.

§. III. CAETERVM primaria voluntatis affectio, & quae immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non sit adstricta, (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthaec intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius est tenendum, quod ista sublata actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. ARRIANVS in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & auersationem? Aliud desiderium, & alia auersatio. Qui mihi mortis metum obiicit, cogit me, inquit. Non id quod obiicitur; sed illud quod praestare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coëgit opinio, hoc est, voluntatem voluntas.* IDEM L. I. c. 29.

Προαί-

§. III. *) Bene quoque ARISTOTELES III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis situm est, easdem non agere possumus: & quas non agere in nobis situm est, earundem quoque agendarum potestas nostra est. Itaque si quid agere quod honestum sit, in nobis situm est, non agere quoque, quod non agi turpe sit, in nobis erit situm.* Mox cum dixisset, quod dicitur: *Sponte improbus*

Προαίρεσιν ὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese. Add. SIMPLICIVS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. Atque hoc reuera facere censendi sunt, qui nescio quam praedeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem motus in se, vt consideratur tanquam ens physicum, a causa prima ita sit determinatus, vt non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde a causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex praescientia diuina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quae licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum praescientiae, vti alia, quae a rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum diuinum ita causas secundas comitari, vt hisce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipsis assignauit; adeoque vt ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. LVCIAN. Minoë, [T. I. pag. 322.] & Ioue confutato [T. I. pag. 117. & seqq. Edit. Amstel.] Ant. LE GRAND Inst. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicae noxia sint eiusmodi dogmata, bene monet GROTIVS opusc. de dogmatis Reipublicae noxiis. *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, euadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in Republica minime esse tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. [pag. 605. Ed. Wechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.] *Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' ὐ τὸν θεόν. Malorum quamlibet aliam praeter Deum causam quaere decet. Nec temere* SVETONIVS [in vita Tib.] cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad Timaeum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quae necessitatem animis imprimat agendi quaecunque aguntur, nulla relicta homini libertate.* SALLVSTIVS Philosophus de diis & mundo c. 9. *Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Εἱμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθὺς, τὺς δὲ Θεὺς ποιῶν ἐςὶ κακύς. Iniustitias, & per lasciuiam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac scelestos efficiet.* Apud PLAVTVM Aulular. [Act. IV. Sc. X. v. 12. 13.] cum vnus diceret:

Deos credo voluisse, nam ni vellent, non fiet scio:

Lepide regerit alter: Eu.

At ego Deos credo voluisse, vt apud te me in neruo enicem. *.

§. IV. SED vt ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quaedam monenda sunt. Et quidem licet bonum a quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic vt omne ens, quod reuera exsistit,

bus nemo, nec inuitus beatus nullus est, partim verum, partim falsum videri; addit: *Nam inuitus beatus est nemo. Vitiositas autem sponte nostra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem esse principium ac parentem actionum quemadmodum & liberorum.* Conf. AVCTOR infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. GROTIVM L. IV. de Ver. Relig. Christian. §. 11. vbi in not. insignia Iustini, Tatiani, & alia loca profert. H.

exſiſtit, bonum eſſe feratur; nos tamen, non attenta hac ſignificatione, cuius nullum vſum perſpicimus, bonum hactenus tantum conſideramus, prout idem reſpectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo eſſe intelligitur. Quo intuitu natura boni conſiſtere videtur in aptitudine illa, qua res quaepiam alteri prodeſſe, eandem conſeruare, aut perficere idonea eſt. Et quia haecce aptitudo ab ipſa rerum natura, & natiua aut per induſtriam adaptata habilitate dependet; ideo iſthoc *bonum*, quod *naturale* poſſumus vocare, firmum eſt, atque vniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum adpetitum hominis vltroneum non excitat niſi cognitum, ſaltem ſub confuſa notione; & vera cognitio velut ſenſualis [1] ſatis craſſe rerum genuinam indolem, & quae inde prouenire apta ſunt repraeſentet, ipſi quoque intellectui ſaepe errores obrepant, ſenſuumque atque affectuum impetus velut obſtrepant: inde fit, vt aliqui notionem boni falſo alicui rei imponant, vnde oritur bonum, quo vocant *imaginarium*. Et de caetero ſinguli homines quamlibet rem, quantum in ea ſui commodi, ſuaeque conſeruationis & perfectionis rationem contineri intelligunt, eandem etiam appetunt amantque; ac vice verſa prout malum concipiunt, ita & illud auerſantur. Vti tamen ad rationem boni, eiusque vim eliciendi adpetitum non praeciſe requiritur, vt illud conſideretur tanquam ſoli adpetenti bonum, & prout abſtrahit a commodo aliorum, praeſertim cum ob ſocialitatem & coniunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare poſſit: ita inter omnes homines ſatis concors eſt conſenſus circa generalem boni naturam, eiusque partes & ſpecies praecipuas, vt propter diſſenſum circa particularia quaedam hautquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcuſſa & vniformis boni notio, vel illa vnice in libertate naturali abs cuiusuis, in ciuitate a ſummi imperantis opinione dependere, eaque ſola metienda tradi debeat. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 3. vbi quos HOBBES circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra ſuo loco agitur. His ita praemiſſis, manifeſtum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, vt bonum in genere ſemper adpetat, malum in genere ſemper auerſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi iudicas. Atque in iſthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat adpetitu ſimplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiae ſuae vires exſerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diuerſa procliuium. Idque hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona & mala homini hautquidquam adpareant velut pura, & ſimplicia, ſed inuicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in ſingulis hominibus ad peculiaria quaedam ſingularis inclinatio, neque omnibus ſolida & duratura a fucatis & momenta-

neis

§. IV. 1) Qua ſola, vt plurimum homines gaudent.

2) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

3) M. ANTONINVS ad ſe ipſum L. VI. §. 27. Πῶς οὐχ ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾷν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum eſt, hominibus non permittere, vt ad ea conuertantur, quae ipſis vtilia et ſalutaria videantur.*

neis liceat difcernere [2]; inde infinita fere in voluntatibus ac ftudiis hominum folet oriri varietas, & omnes fuum fibi bonum, fed diuerfa via quaefitum eunt. Imo & multi, quae fibi bona funt, ignorant, eoque non adpetunt; multi prae adparente facie mali, bonum adiunctum non aeftimant, eoque reiiciunt, quod adpetendum erat; & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν. ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, fimpliciter quidem ac reuera voluntati adpetibile effe id, quod eft bonum: unicuique vero id, quod videtur vnicuique* [3]. Poffis huc adplicare illud GVNTHERI Ligurino L. III. [v. 289. & feqq.]

- - - Tantum falfa loquendo,
Fallere nemo poteft: veri fub imagine falfum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.

Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem fefe offerunt fimul fpecies bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quae poftquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram fe partem voluntas intrinfece determinat. Et quae hoc modo fufcipitur actio, fpontanea dicitur, de qua ARISTOTELES Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cuius principium eft in eo qui agit, particularia cognofcente, in quibus actio confiftit.* Ad quem locum EVSTRATIVS: *Vtraeque hae particulae ad fpontaneum conftituendum neceffariae funt, vt fcilicet & principium fit in agente, & agens particularia cognofcat. Nam & qui ex ignoratione agit, in fe agendi habet principium; & qui particularia cognofcit, agere violentia inductus poteft.*

§. V. ENIMVERO non femper contingit, vt velut in aequilibrio pofitus animus citra vllum accedens momentum fefe ad agendum vel non agendum adplicet [1]. Quin faepenumero per varias caufas verfus vnam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita grauiter incumbit, vt illius vires non amplius locum inuenire cenfeantur. Quemadmodum non femper fecundo vento pelagus decurrit nauita; fed aliquando transuerfa licet frementibus Zephyris clauum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excuffus procellarum libidini nauem committere cogitur. Inter illa igitur, quae voluntatem hominis verfus alterutram partem vergere faciunt, funt peculiares ingeniorum difpofitiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde procliues redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in fingulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur coeli nos ambientis, folique genius, (LVCANVS L. VIII. verf. 365.

Emollit gentes clementia coeli.

HERO-

§. V. 1) Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 10. *Quaecunque homines agunt, ob vnam e feptem cauffis agant neceffe eft: fortunam, vim, naturam, confuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

HERODOTVS Calliope [circa fin.]: *Natura comparatum est, vt e mollibus regionibus molles viri exsistant, neque ex eadem terra admirandae fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 42.) [2] humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, aetate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque caussis proueniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas vtitur, & similia. Add. HOBBES de Homine c. 13. & BACO de Verulamio de augment. scient. L. IV. c. 1. [3] Circa quae omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, vt voluntas nullo modo possit in diuersam partem pertendere, in quantum istae spectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIVS II. Sat. 8. [vers. 39. 40.]

Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit.
Si modo culturae patientem commodet aurem.

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. [p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.] *Πάντα μὲν ἔν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι* [4]. *Mihi quidem videtur omnia bona atque honesta homines, exercitatione consequi posse.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis constitutione orti, quo minus exsistant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, vt sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validis in Venerem stimulis agitetur, vt eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, vt citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. 1 Corinth. VII, 2. Et PLATO L. IIX. de Legibus, recte disputat, posse etiam in Graeca ciuitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, vtut istae apud eam gentem in publicos mores tunc inualuissent. Idem sentiendum de illis, quae apud HORATIVM de arte poëtica, & passim de moribus aetatum traduntur. Sic sint ad auaritiam procliues senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum iniuriam rem quaerere, nec alios suis bonis iniuste fraudare. Add. HVARTES Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. VALDE quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, vt expedite & libenter actio aliqua suscipiatur, obiectoque praesente in id velut trahi animus videatur. Atque eiusmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi coniunctae *habituum* vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disciplinae suae partem, explicatis vndecim virtutum vocabulis, repraesentasse se crediderint. Illud tantum in

2) V. SENECA L. II. de ira c. 18. 19. 20. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum transeuntem.* H.

3) Vide de influxu astrorum in religionem hominis H. GROTIVM L. IV. de Ver. Religion. Christian. II. Addenda his limitatio, nisi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, vti solet melancholicis aliquando accidere. H.

4) Quae verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cuius versione vtitur. Verus eorum sensus hic est: *Mihi quidem frigere videntur omnia bona atque honesta, si fiat absque exer-*

in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conseruantes; & vitia contra, quibus procliues redduntur agere illa, quae ad seipsos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est HOBBESIVS de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *nisi in vita ciuili virtutum & vitiorum communem mensuram non inueniri:* Eoque *talem non dari in naturali statu, qua virtus aut vitium aestimari & definiri possint.* Sane enim definitio a nobis proposita etiam in naturali statu locum inuenit. Ad quam exigenda sunt, quae in ciuitatibus tanquam virtutes praecipi debent. Et si in ciuitate aliquid praeciperetur, in quod ista definitio non quadrat, id praeceptum absurdum erit habendum. Varietas, quae in legibus diuersarum ciuitatum conspicitur, non efficit, vt non detur communis aliqua & vniformis definitio virtutum. Nam ea diuersitas vel versatur circa ea, quae extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod praecepto alicui legis naturalis alicubi vis legis ciuilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiam. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia prauique mores diuturna assuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic vt aegerrime iis resistatur: (Calpurnius FLACCVS Declam. 2. *Vbi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est.* Et LVCIANVS aduersus indoctum: Ὀυ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοφαγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adsuefacta facile desierit.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 37. [1] non ideo tamen inde profectae actiones inter spontaneas censeri desinunt. Quin etiam, licet illae actiones, quibus habitus introducitur, quaeque eum praecedunt pleniore cum proaeresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quae post contractum habitum fiunt, vbi velut vltro & citra iussum voluntatis facultates reliquae in obiectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malilitiae earundem videtur decedere. Nam sane inconueniens fuerit, vt ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut vt ideo minus quis censeatur peccasse, quia saepe peccauit. Praesertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 8. Ὀυχ ὁμοίως αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀῤῥωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. *Non simili modo actiones spontaneae sunt, atque habitus; actionum enim a principio vsque ad finem domini sumus, cum singula quaeque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in aegrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita vti, etiam habitus*

exercitio. Quo tamen sensu hic locus nihil facit ad sententiam Auctoris.

§. VI. 1) ARISTOPHANES Vespis:

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχῃ τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Vsus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti suos
Permutent melioribus.

V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. II.

tus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum EVSTRATIVS: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non aduertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atque vlterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluissent* [z]. *Vt in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, vt aduertere, nisi vbi profecerit, queat nemo.*

§. VII. NON PARVM quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, obiecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; praeterquam quod iidem non parum iudicium intellectus obfuscant. PINDARVS Olymp. Od. 7. Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam sapientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur [1], quemque vsum illi habeant, argute cumprimis tradidit CARTESIVS de Passionibus, & Anton. LE GRAND Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri potest HOBBES Leuiathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus vtcunque vehementes [2] voluntatis vim hautquidquam omnino extinguere: quin *illos ipsos quoque, qui imbecilliores animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industriae adhiberetur ad eos instituendos & dirigendos* [3], quod ostendit CARTESIVS dicto loco art. 50. CICERO Tusc. Qu. 1. 3. *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt.* Et fallit Medea ap. OVIDIVM met. 7. quando dicit: sed *trahit inuitam noua vis;* praesertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; *aliudque cupido, mens aliud suadet. Video meliora proboque deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit GROTIVS ad Matth. c. V. v. 22. diuersa esse τὸ πάθος, τὴν ὀργήν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis insitum euelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus vti

z) Ex quibus intelligitur quam sedulo nos cauere oporteat etiam ab iis, quae malae consuetudini malisue moribus vel minimam in nobis occasionem praebere possint.

§. VII. 1) SENECA Epist. CXVI. in fin. *Scis, quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re: vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: Non posse praetenditur. - - - Atque nihil est tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris adfectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

2) Nam sui iuris non sunt, sed voluntatis, tanquam dominae, imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. H.

3) Ita saltem, vt nulla inde actio nascatur, punienda in foro humano. Quod omnium legislatorum iudicio confirmatur, vtpote quibus, peccata,

vti liceat. Quia autem pars animi, in qua sunt τὰ πάθη, per se est ἄλογος, inde fieri, vt non expectato rationis iudicio ὁρμαὶ sese exserant: quae nisi diligenter refraenentur, solere sequi συγκατάθεσιν, cum scilicet pars illa, quae data est moderandis affectibus, habenis remissis trahi se patitur. Esse autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philosophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu aut inualescant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri solere. SENECA de Ira II. 4. Sed & peculiaria homini instrumenta a natura esse data moderandis affectibus simulque maximam vitae & valetudini hominis noxam, prae reliquis animalibus ex violentis & male coërcitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos maiorem homini necessitatem incumbere, docet Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 26. 27. Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos obseruatur, quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniae habeant, quo infestius naturae humanae minatur malum, quod ipsos excitauerat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conseruandam non necessario, quam excipere malum ad naturae destructionem tendens; quicquid ARISTOTELES Nicom. II. c. 2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam irae* [4]. Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro praesenti voluptate euenturi inde mali aleam subiisse; adeoque cum iam fruitus fuerit aliqua re, quae ipsius iudicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo praetextu, vt malum id sibi mitigetur, postulare potest. Ast qui terrore mali imminentis quid secus commisit, ei humanae teneritas naturae vehementer patrocinatur, quod leuissimo malo, vt ipse iudicabat, voluerit defungi [5]. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. DENIQVE voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas [1], ex potu potissimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem auidissime vsurpato, proueniens; quae violento

 motu

peccata omnia in furore passionum admissa visa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, nisi eis sedisset, in potestate nostra posita esse, sedare passionum rabiem.

4) Idem tamen ARISTOTELES aliter iudicasse dicitur L. III. c. 12. Χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius est, molesta ferre, quam a iucundis abstinere.* Sed loquitur Philosophus in priori loco de *Ira*, in posteriore de *patientia*, quod facile, si mens non laeua fuisset, intelligere poterat MVRETVS in commentario posthumo ad haec loca, laudato a Cl. BARBEYRACO, in primis cum Princeps philosophorum L. VII. c. 7. & 15. latissime euincat, difficilius libidinem quam iram subigi.

5) L. VIII. c. 3. §. 21. Adde de ira infra c. 7. §. 16. in calce. H.

§. VIII. 1) ANTIPHANES Aeolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς εὐβουλίας
Quo sub duce
Audacia antecursor est prudentiae.

Diphilus Comicus apud H. GROTIVM in excerptis de Baccho:

Ταπεινὸν μέγα φρονεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπείθεις γελᾶν
Τὸν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασεῖν

Tu solus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoues,
Suppeditas arma inermi, timido audaciam.

motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat [2], & ad libidinem cumprimis, (PROPERTIVS L. IV. *Potae non satis vnus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines procliues reddit: sic vt Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum, quod mentes immutaret*; *apud* HYGINVM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus euenit, e quibus aurigae sunt excussi. Nam vt hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multa delicta impellitur mente subuersa.* Eoque lex Minois apud Cretenses talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare inuicem usque ad ebrietatem.* PLATO Minoë. Add. PLINIVS N. H. L. XIV. c. 22. ARISTOPHANES Vespis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνε γίνεται καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potasse valde noxium est: vinum facit pultare ianuam, & fores confringere, tum pendere aera post solutam crapulam.* Apud Indos ebrietas summopere improbatur, quam inter quinque grauissima peccata numerant, quae sunt I. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam nouerca, & vxor praeceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Conuersari cum illis, qui haec faciunt. MANILIVS Astrom. L. V. *Ardescit vitio vitium, viresque ministrat Bacchus, & in flamma saeuas exsuscitat iras.* Machometes religionis subsidio fuit vsus, vt auidissimas vini nationes ab eiusdem vsu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut praesumere poterat [3], non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descendente, qui tectum suum ipse per petulantiam deiecit: PLAVTVS Aulular. *Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod lubeat, licet* [4]. Etsi in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere in cuiusuis est arbitrio, ipsa, vbi mentem nimis obfuscauit, id efficiat, vt ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus [5]. Et isthaec quidem fere sunt, quae voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quae tamen, quantacunque sit, neque intrinsecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit inuitam, vtut tendente forsitan in diuersum libidine. Quo adplicare possis illud ARISTOTELIS Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Absurdum est, inuita ea esse dicere, quae oportet appetere.* Dicimus autem, quod voluntatem *inclinare debet* obligatio. Nam ea est humani ingenii prauitas,

2) V. EVRIPIDEM Cyclope. H.

3) Peccat enim quidem per ignorantiam inuincibilem, sed non in se & sua caussa. V. supra c. 3. §. 11. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

4) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

5) Quod de *effectu*, ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* distinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica* an *summa*. In *illa* perpetratae *Actiones* voluntariae manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem vsum rationis, intererit II. fueritne ebrietas *voluntaria* an *inuoluntaria*. Nam si inuoluntaria fuerit, actio ab inuito profecta, ideoque excusanda videbitur. E contrario si ebrietas voluntaria fuerit, secernendi erunt III. actus *liciti* ab *illicitis*: Ex actu quidem licito, quales sunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis vsus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, vtique imputabuntur, quia in iis etiam sola culpa, sine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo grauius quam alias actus eiusmodi puniri possint, si quis animo ad flagitium obfirmato se inebriauerit, vbi nimirum ebrietas dolo

tas, vt saepe ipsum interdictum peccandi libidinem accendat. OVIDIVS Amorum III. El. 4. vers. 9. 10. 17. 25. 31.

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.
Quicquid seruatur, cupimus magis: ipsaque furem
Cura vocat. Iuuat inconcessa voluptas.
Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas
Semina nequitiae languidiora facit.

Id quod pressius referre possis partim ad prauam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & solicitudo custodiae vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam aduersus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram circumscribi ab eo, in quem male affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amati placito adplicare.

§. IX. PRAETEREA & hoc obseruandum [1], voluntatem quandoque ab imminentibus grauissimis malis, & quae communem animi humani firmitatem iudicantur excedere, ita vehementer vrgeri, vt in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtae ex spontaneis & inuitis. Hactenus enim spontaneae sunt [2], quod vtique principium est in agente; sciente singula, quae actioni insunt; quodque adeo voluntas pro praesenti tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut maius malum foret subeundum. Id quod pro praesenti conditione naturam boni imitatur, quatenus vtrumque simul non potest declinari. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. *Minus malum, si ad maius comparetur, boni locum obtinet.* QVINTILIANVS Inst. Or. L. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent leuius.* Huc pertinet & illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών, ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo sponte absoluta sua abiicit, sed ob salutem tum suam, tum aliorum omnes, modo mentis sint compotes, facere id videntur. Mistae igitur huiusmodi actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes.* Ex inuito autem eiusmodi actiones id trahunt,

dolo praetexitur & roborandae audaciae adhibetur. Confer. TITIVS Obseru. XXXVII.

§. IX. 1) EVRIPIDES Electra.

Αἰδῆσεις γὰρ οὖν
Κἀκ τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς.
Saepe etiam mala
Externa mentem vellicant sensu sui.
Et
Ἀλλ' ἔχει νόσον
Πενία· διδάσκει γ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν.
Sed vitio haud caret.
Peccare egestas multa nolentes docet.

2) LVCRETIVS L. II. de Rer. natur.

Iamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere saepe.
Praecipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit.

AVGVSTINVS libro de Spiritu c. 31. *Si subtilius aduertamus, etiam quod quisque inuitus facere dicitur, si facit, voluntarie facit: sed quia mallet aliud, ideo inuitus, hoc est, nolens facere dicitur.* II.

hunt, quod ad eas contra ſuam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas ſuſceptura, ſi grauius malum alia via liceret effugere [3]. Quam ob cauſam id quoque cum inuitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere ſpontaneas conſequuntur, in hiſce omnino aut ſaltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio iniungatur [4], vt ne per intentatam quidem mortem, quae inter naturalia mala terribiliſſimum habetur, ab ea diſcedere debeat: tamen vbi iſta expreſſe non adparet, hautquidquam facile eadem praeſumitur, tanquam conditione humana aſperior; & vbi illa deeſt, ſtultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Vnde nonnulla, quae alias extra talem caſum perpetrata reprehenſionem erant meritura, ſi propter incumbentem eiusmodi neceſſitatem ſuſcipiantur [5], ab aequis hominibus laudantur [6]; alia commiſeratione magis, quam indignatione digna habentur [7], alia excuſatio penitus aut ex parte proſequitur [8], in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium deuoluitur, eo, qui factum exſecutus eſt, innocente declarato. Quo pertinet illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. *Ob huiuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid*, id eſt, indecorum, *aut moleſtum ſuſtinuerint* [9]. *Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur, cum ea, quae non debet, agit quiſpiam ob eiusmodi, quae & humanam naturam excedunt, & a nullo ſuſtinerentur. Quaedam autem fortaſſe ſunt, ad quae perpetranda nemo cogi, compelline poteſt: ſed potius extrema quaeque pati ac mori conuenit.* Add. EVSTRATIVS ad d. l. [10]: Vbi tamen neſcio an in Epiſcopo cumprimis Chriſtiano probari poſſit, quod is actionis mixtae exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena vxore turpe cum ſit, efficitur non turpe, ſi interficiendi tyranni cauſa fiat.*

§. X. DENIQVE cum ad ſpontaneum requiratur, tum vt principium motus ſit in agente, ſeu vt agens voluntatis ſuae impulſu ad agendum acceſſerit, tum vt ſciuerit, quid ageretur; adparet, vbi alterutrum horum aut vtrumque deficit; actionem reddi inuitam. ARISTOTELES Nic. III. c. 1. *Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ,*

3) Scilicet in negotiis indifferentibus aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

4) Si ſcilicet violatio legis contemtum Dei inuoluat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

5) Verbi gratia occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 11. H.

6) Verbi gratia caedes infantis, vt mater famem depellat. V. IOSEPHVS VII. de Bell. Iudaic. 8. vbi flebile narrat exemplum H. [Recentius exemplum inuenitur apud CARPZOVIVM L. VI. Reſp. 94. n. 19. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus vxoris vetulae, a ſe occiſae, indomitam famem ſedatum iuit, cui poena extra ordinem ideo dictata fuit.]

7) Nimirum doloris iuſti impatientia facit, vt quis mitius puniatur. V. de foemina Smyrnaea, filii ſui necem mariti & huius filii nece vlta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare ſuſtinuit, VALERIVS Maximus L. VII. c. 1. in fine. GELLIVS XII. N. A. 7. AMMIANVS Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

8) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phoceenſibus Iuſtinum L. VIII. c. 1. H. [Quod exemplum parum huc pertinere, Iuſtini verba inſpicientibus, confeſtim patebit.]

9) Veluti ſi mulier aut virgo ſe ipſam occidat ad euitandum pudicitiae damnum, cuius ei minae inferantur ab homine impotente, & qui libidinem ſuam quacunque ratione expletam velit. Videatur infra L. II. c. 4. §. 19. Exemplum, quo Hertius vtitur, mariti adulterum in ipſo delicto depre-

βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. Videntur inuita ea esse, quae aut vi, aut ignoratione efficiuntur. Circa posteriora recte monet, IDEM ib. c. 2. *Τῆς διὰ τοιαύτην τὴν ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένης, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. Oportet, vt actio, quae ex tali ignoratione inuoluntarie facta esse dicitur* [1], *dolorem ac poenitentiam afferat.* Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita vt auersationem, ac dissensum suum signis, & praecipue reluctantia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa ARISTOTELES Nic. III. c. 1. affert: *Οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαιτό ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint.* Quo referri potest exemplum de naui rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quaestor ex lege publicare volebat; apud CICERONEM de inuentione L. II. [2]. Sic amici Lucretiam *consolantur aegram animi, auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & vnde consilium absuerit, culpam abesse*, apud LIVIVM L. I. c. 58. Ista autem reluctatio in foro ciuili adfuisse praesumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quae communiter sponte admitti non censentur, vbi omnia signa actualis consensus deficiunt; quae nonnullis dicitur reluctatio interpretatiua. Vt quando in lege Ebraica vim passa iudicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde PHILO Iudaeus de legibus specialibus, [p. 608.] negat legem patrocinari puellae, quae in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellae, quae in vrbe clamare non potuit, aut nequidquam clamauit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in praesens, vt vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, vt in istum statum perueniret. Quo referre possis stuprum Dinae illatum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, vt in talem perueniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *si in culpa non fuit*, id est [3], si aliquid praeter officii aut prudentiae leges non suscepit. Nam si quis munere sibi iniuncto fungitur, vel alias iure suo vtitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAP.

deprehensum, occidentis, ad §. VII. referendum est, vbi de irae effectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas*, de quibus Auctor hoc loco disserit. Idem dicendum de femina Smyrnaea, quam HERTIVS in nota 8. propter necem mariti in ius vocat.

10) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. 19. §. 2. & in not. Caeterum caussis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendae artes magicae, quibus fieri experientia docet, vt homines ferantur in genera quaedam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad Iurispr. c. 6. §. 4. H.

§. X. 1) Atqui supra AVCTOR Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non censeri commissum. Nimirum peccat quidem, qui facto improbo iam perpetrato non indolescit, sed laetatur: est enim actio haec non mere inuita, sed suo modo spontanea. Tamen ea vt homicidium non potest imputari.

2) V. infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII, 26. Nec Christiani primorum temporum Diis Gentilium sacrificasse censendi sunt, etsi ad altaria eorum adducti, thus, manibus suis intrusum, impulsi iniicerent in ignem. H.

3) ARISTOPHANES Vespis:

CAPVT V.

DE ACTIONIBVS MORALIBVS IN GENERE, DEQVE EARVNDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEV AD IMPVTATIONEM APTITVDINE.

I. *Actio moralis quid?*
II. *Eius materiale.*
III. *Et formale; vbi de caussa morali.*
IV. *Actio moralis formaliter considerata semper est ens positiuum.*
V. *Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.*
VI. *Imputari non possunt homini necessaria.*
VII. *Vegetabilium facultatum effectus.*
VIII. *Impossibilia.*
IX. *Coacta; vbi de mera exsecutione.*
X. *Per ignorantiam patrata.*
XI. *Per somnum visa.*
XII. *Mala futura.*
XIII. *Malae tamen actiones, etiam ex habitu profectae omnino imputantur.*
XIV. *Actiones alienae quomodo imputentur.*

POSTQVAM pro ratione instituti nostri intellectum & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanae id trahunt, vt peculiari ab actionibus brutorum classe censeri queant; proximum est, vt de moralibus actionibus in genere dispiciamus[1], circa quarum rectitudinem aut prauitatem inuestigandam haecce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariae cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatae. Voluntarias actiones vocamus illas, quae a voluntate hominis tanquam a causa libera ita dependent, vt citra ipsius determinationem, ab actibus eiusdem elicitis praeuia cognitione intellectus profectam, non fierent; quaeque adeo, vt fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quae heic considerantur non quatenus sunt motus producti a potentia aliqua per naturam

Ἀνὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
Καί πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα·
Ἐτύγχανεν γὰρ οὐ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
Κἄπειτ' ἐπιστὰς εἶπ' ἀνὴρ αὐτῷ φίλος.
Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.
Sybarita quidam praeceps de curru datus,
Graue vulnus, & quidem ipso in capite, acceperat,
Ignarus quippe fraena regere quadrupedum.
Quem sic amicus astans coepit alloqui:
Quam quisque callet artem, in ea se exerceat.

Conf. *L. VIII. §. 1. & vlt. D. ad L. Aquil. §. 8. Instit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. I. *) Et ab actionibus physicis distinguuntur non tantum operatione ipsa (nam omittendo etiam moraliter agere censemur) sed & imprimis imputatiuitate. Ita, vt vno vtamur exemplo, concumbere actio est, ad quam physice consideratam, nihil refert in quo fuit subiecto, modo hoc sit habile ad actum recipiendum. At in consideratione morali concubitus pro diuersitate subiecti oppido differt: est enim cum scorto fornicatio, cum

turam constituta, sed quatenus a decreto voluntatis, potentiae ad vtramque contradictionis partem flecti aptae, proficiscuntur. Duo quippe inuoluit actio voluntaria; vnum est quasi materiale, quod est motus potentiae per naturam exsistentis, seu eiusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia eius motus seu exercitii a decreto voluntatis, secundum quam vt a causa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proueniens, quam voluntaria dicitur. Enimuero actio voluntaria vlterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus praeuio voluntatis decreto susceptus; vel reflexiue, quatenus effectus eius homini imputari possunt. Quam reflexionem complexae actiones voluntariae * speciali vocis vsu dicuntur humanae. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsaeque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantes actionibus mores adpellantur; inde factum, vt ipsae actiones humanae moralium vocabulo designentur.

§. II. Actionvm moralium posteriori modo consideratarum * essentia duo complectitur, vnum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiae physicae, puta, locomotiuae, appetitus sensitiui, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis; (nam iudicium ex qualitate obiecti adparente ita dependet, vt circa istud voluntatis directioni non sit locus, etsi in formando illo iudicio non sint nullae arbitrii & industriae partes [2],) imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout praecise spectatur vt effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non priuatio motus alicuius physici[1], quem homo vel in se, vel in sua causa poterat producere. Nam non minus omittendo quam committendo poenae fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa obiecta, comparatae per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusue, aut vtrorumque priuationes possunt esse materiale actionum mearum moralium [3], sed & isthaec omnia ab aliis [4] immediate profecta, siquidem a mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartae amasii peccata amator luebat [5]. Aelianvs V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus mo-

 ralibus

cum honesta vidua vel virgine stuprum; cum vxore alterius adulterium; cum illa, quae proxima cognatione iungitur, incestus; cum bruto Sodomia; cum propria vxore honesta res. H.

§. II. 1) Scilicet, quatenus sunt actiones voluntariae, quarum effectus hominibus imputari possint.

2) Conf. supra C. 3. §. 2.

3) V. infra §. 14. & L. III. c. 1. §. 5. H.

4) Quando nimirum nostrum est, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commouere, excitare potro, aut impedire habitus honestos, vel inhonestos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etsi non ipsi agamus, & solius negligentiae rei simus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commissa est, quales sunt parentes, domini, praeceptores.

5) Quod exemplum a moribus nostris satis remotum est. Dicuntur autem hi Amasii castissimo amicitiae primum vinculo adolescentulis iuncti fuisse & excitandis solum virtutis in iis scintillulis

ralibus velut materiam praebere poſſunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quae ſunt capaces directionis a voluntate mea proficiſcentis [6]. Hinc in ipſa lege diuina domino imputatur damnum a boue cornupeta datum, ſiquidem quadrupedis vitium ipſi antea fuerat notum. Add. *L. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. ſi Quadrupes L. 11. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Wiſigothorum L. VIII. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, ſi per ipſius negligentiam vitis omnem foecunditatem in ſarmenta effudit [7]. Sic ignis voracitatem luit, qui ſubiecit; vaſtationes a mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud QVINTILIANVM Inſtit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, ac-que illo in inſaniam, & per praecipitia delato, accuſatur, quod cauſa mortis extiterit.* IDEM L. VII. c. 3. *Iuuenes, qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt; vt in littore coenarent. Vnius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater eius a transmarina peregrinatione cum ad littus idem adpuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe; dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe.* Denique & materiale actionum mearum moralium poſſunt eſſe admiſſiones ſeu receptiones actionum alterius, quatenus illae vt perpetrarentur, ego in culpa fui [8]. Sic foeminae ex parte imputatur ſtuprum violentum, ſi per temeritatem ſeſe contulit in illa loca, vbi praeuidere poterat vim ſibi illatum iri.

§. III. [1] FORMALE actionis moralis conſiſtit in imputatiuitate, vt ita loquar, per quam effectus actionis voluntariae agenti poteſt imputari, ſeu tanquam ad ipſum proprie pertinens haberi, ſiue ipſe agens effectum quoque phyſice produxerit, ſiue vt per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipſum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Cauſa moralis* adpellatur. Vnde facile intelligitur, cauſae moralis proprie ac ſtricte loquendo formalem rationem in imputatione, ſed terminaliter ſpectata conſiſtere; adeoque eam nihil eſſe aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus eſt, ideo quod eius auctor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde ſiue boni quid fuerit, ſiue mali, eidem in acceptis ſit referendum, ſic vt pro vtroque rationem reddere teneatur. Sic cauſa moralis laeſionis in altero eſt, ſiue quis ipſi propriis manibus caput tuber reddiderit, ſiue fuſte id diminuerit, ſiue canes in eundem incitauerit, ſiue ſicarios immiſerit. Sic muli cauſa moralis eſt Ana [2]. Gen. XXXVI, 24. Sic cauſa moralis diuerſi coloris in ouibus Labanis erat Iacob. Gen. XXX, 37. Sic LYSIAS orat. contra Agoratum, [c. 22. Ed. Wechel.] cuius delatione aliquot

lis inſeruiiſſe, donec haec coniunctio degeneraret in foedam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacaedemonem. Vid. POTTERI Archaeologia Graeca et PERIZONIVS ad Aelianum dicto loco: ii igitur Amaſii, quum quaſi cuſtodes & inſpectores perpetui eorum eſſent, quos amarent; minime mirandum eſt, horum admiſſa ipſis imputata fuiſſe.

6) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

7) V. *L. 30. §. pen. D. ad L. Aquiliam.* H.

8) V. ſupra c. 4. §. vlt. ICtorum verbum eſt: *Neceſſitas, in quam quis ſponte ſe coniecit, non excuſat.* H. [Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accuſari poſſit praeter infortunium, cuius innocens cauſſa fuerunt, qui abſentis nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt, et quod ipſi parum prouidere potuerunt.]

§. III. 1) Sunt alii, qui id quaerunt in conuenientia aut diſconuenientia cum lege, ſeu quatenus

quot ciues ad mortem erant compulsi, dicit: Οὐκ ὢν αἴτιος τοῦ θανάτου, οὗτος ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐστί. *Qui itaque causa ipsis fuit mortis, hic est manifestarius.* OVIDIVS Heroid. ep. II. [vers. 146. 147.]

Phyllida Demophoon leto dedit, hospes, amantem;
Ille necis caussam praebuit, ipsa manum.

Etsi non semper, qui nudam occasionem praebuit, vt aliquid ab altero fieret, facti causa moralis potest haberi. Vnde stolida erat, non crudelis solum sententia Cn. Pisonis apud SENECAM de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci iuberet militem, ob cuius occisi suspicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci iubeo, quia causa damnationis commilitoni fuisti.* Neque valde videtur opus esse, vt cum AVCTORE dissertationis de principiis iusti & decori, p. m. 161. distinguamus inter causam moralem *per se, & per accidens.* Nam & obscurus est iste terminus, *causa per accidens,* ac inanibus litigiis ansam praebere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari potest, eam causam moralem per accidens hautquidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etsi hoc manifestum sit, ad ipsam imputationis grauitatem non parum interesse, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam [3], aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit. Ex hoc enim contingit, vt alicui actio imputetur non velut contra iustitiae, sed contra prudentiae, aut prouidentiae leges admissa; vtque adeo aliquis non malitiose, sed imprudenter duntaxat aut praecipitanter egisse, iudicetur. Non tamen abs re fuerit paulo pressius nonnulla expendere, quae eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid sua natura malum est, ita vt nunquam bonum fieri possit; illud per accidens sequi potest ad vsum aut defensionem mei iuris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab vsu iuris mei.* Similem regulam proponit quoque GROTIVS L. III. c. 1. §. 4. sed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene restringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum sequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad vsum rei, ad quam ius habeo, sequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum vsum rei ius non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod a Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime prauus quispiam homo sit offendendus; idque exemplo Saluatoris nostri confirmant. Enimuero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit a vocabulo causae per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est, causam mali nominare omnis boni fontem.

tenus secundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputatiuitas respectum ad legem non excludit, sed inuoluit. Quando autem dispicitur, an actio aliqua sit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Conuenientia cum lege aut disconuenientia est potius formale actionis bonae vel malae. Verbo: Actionis quatenus producta est, formale consistit in imputatiuitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

2) Quod tamen est ex falsa versione vocis הימם. Significantur ea non muli, sed gens. Proinde verba Mosis non sic reddi debuerunt: qui inuenit mulos in deserto, sed qui obuios habuit Iemeenses, vt liquido probauit BOCHARTVS in Hierozoico P. I. L. II. c. 21.

3) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam aut imperitiam male obligato, mors. V. *L. 30. §. vlt. D. ad L. Aquil.* H.

Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam eius peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui iure ſuo vtitur, nemini iniuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet ius habeat ſanitatem ſuam conſeruandi, licere medicata potione vti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrietas, aut (vltronea) effuſio ſeminis* [4], *aut abortus*, (quando ſcilicet alias matri & partui ſimul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento vtitur, eſſe duntaxat cauſam per accidens: Heic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in praeſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe*, id eſt, reuera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qui ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicii incedat, & ſcalas conſcendat*, hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuae necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratae ſibi mortis dici queat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuae necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. IV. Est autem & hoc obſeruandum, quod formale actionis moralis, id eſt, imputatiuitas, habeat rationem formae poſitiuae, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiua eiusdem reſultant. Adeoque moralis actio ens poſitiuum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſiue materiale eius ſit motus phyſicus *, ſiue motus phyſici priuatio. Vt enim aliquid in genere morum ſit ens poſitiuum, ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo verae affectiones eiusdem generis emanant: cum, vt non entis nullae ſunt affectiones; ita illud, cui certae ac poſitiuae competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici hautquidquam poſſit.

§. V. Caeterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari poſſit, (in quo formalem eiusdem rationem conſiſtere diximus;) eius cauſa nulla eſt alia, quam quod in poteſtate & facultate alicuius fuit, illam fieri vel non fieri; ſuſcipi vel omitti. Id quod adeo manifeſtum eſt, vt etiam imperitiſſimi mortalium, vbi ſuper facto aut omiſſo aliquo accuſantur, non efficaciorem ſe poſſe excuſationem afferre putent, quam ſi dicant; penes ſe

4) Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, aborto procurato, matrem conualituram eſſe. V. Nicol. Henelivm Otio Vratislau. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

§. IV. *) Vt in intermiſſione actionis malae, aut etiam bonae, v. infra c. 9. §. 4. H.

§. V. 1) V. infra c. 7. §. 16. H.

2) Vel conuentione expreſſa, quae vt plurimum valet in contractibus; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

3) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam caſus fortuitus non promiſſus praeſtatur, veluti ſi quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adſtrictus erat, etſi caſus ex hac abſciſſe culpa ortus non ſit. Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

§. VI. 1) Anicetus libertus apud Tacitvm XIV. Annal. 3. in peſſima cauſſa non male aiebat: *Quem adeo iniquum (fore) vt ſceleri aſſignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Vnde obiter intelligimus, damnandam merito eſſe conſuetudinem,

ſe non ſtetiſſe, quo minus id factum vel non factum fuerit. Vnde primarium axioma in moralibus eſt habendum, quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quae vt fiant vel non fiant, penes ipſum eſt. Seu, quod eodem recidit; quod quaelibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem eſt fieri vel non fieri, ipſi poſſit imputari. Et contra; id quod neque in ſe, neque in ſua cauſa penes aliquem fuit [1], non poteſt ipſi velut ex debito imputari. Neque huic regulae obſtat, quod aliquando quis caſum fortuitum, qui vtique in noſtra facultate non eſt, teneatur praeſtare. Nam illud non fit [2], niſi vltro ſe quis ad hoc obligauerit [3]. Aſt hoc vtique penes aliquem eſt, obſtringere ſe ad farciendum damnum, quod a cauſa extra directionem noſtram poſita prouenit. Porro vt aliqua actio, ſeu factum, poſſit imputari, ſufficit, ſi non inuita fuerit, iuxta illa, quae Cap. praec. §. 10. diximus: & vt directioni noſtrae voluntatis fuerit ſubiecta. Sed vt omiſſio alicui recte imputetur, requiritur, vt facultas, & occaſio actionem ſuſcipiendi adfuerit. Quae occaſio iſthaec quatuor videtur complecti; vt obiectum actionis ſit in promptu; vt adſit commodus locus, vbi ab aliis non poſſimus impediri, aut poſt actionem malo aliquo mactari; vt adſit commodum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, ſit idoneum: vt denique vires agendi naturales ſuppetant. Vbi horum quidpiam citra alicuius culpam defecerit, abſurdum & iniquum fuerit ipſi imputare, cur quid factum non ſit. CICERO de Inuent. L. I. [c. 27.] *Occaſio eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.* Add. CARTESIVS de paſſion. art. 144. 145. 146.

§. VI. HIS in genere praemiſſis, operae pretium fuerit diſtinctius, & in ſpecie conſiderare, quae homini poſſint imputari, quae non. Non poſſunt igitur imputari vlli hominum [1], quae proueniunt ex neceſſitate phyſica, aut quibusuis cauſis, extra directionem hominum poſitis. Sic ſtultum eſt, quod de regibus Mexicanis traditur: eos ſub initium regni ſubditis promiſiſſe, ſe effecturos, vt ſol iuſto tempore oriatur, & occidat, vt pluuiae, quando opus eſt, cadant, vt terra fruges proferat [2]. Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſae naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret [3]. Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi vberrimam praebent materiam, quatenus ab homine vis earundem actiua fuit elicita, aut confirmata, actiua paſſiuis

dinem, apud multos populos olim frequentatam, quae naufragorum bona fiſco vindicat. *Quod enim ius habet fiſcus* (verba ſunt CONSTANTINI *L. 1. C. de naufrag. L. 12.*) *in aliena calamitate, vt in re tam luctuoſa compendium ſectetur.* V. *L. 7. pr. de incend. ruin. naufrag.* AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

2) Quod prudentiae, quam fere nimiam dixeris, horum Regum & amori in populum ſuum acceptum fert KREBSIVS de ligno & lapide P. I. Claſſ. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIVM Obſ. XCVII. quibus, ſi in ſe eſſet, coelum etiam & tempeſtates ciuium ſuorum votis propitia ſe velle oſtenderent. Vidiſſes enim augeri hac promiſſione fiduciam ciuium ſuorum, hominum ſimplicium quidem; ceterum ſtudioſorum recti.

3) Pertinet huc *L. 6. §. 7. D. de Offic. Praeſid. Sicuti medico euentus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet. Praetextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium eſſe non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce. H.

suis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur vbertas frugum, quantum ipsius diligens cultura foecunditatem agri lacessiuit: incendiorum damnum illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Iacobi solertiae, Genes. XXX, 37. Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam ista omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum [aut non determinandum] mouerit. Quo intuitu triennalis siccitas precibus Eliae imputari poterat. 1 Reg. XVII, 1. Iacob. V, 17. Sic deprecante Aeaco diuturnam siccitatem Graeciae cessasse, in fabulis est. APOLLODORVS L. III. [c. 11. §. 6. Edit. Paris. 1675.] Sic & mors illorum, quos pestilentia extinguebat, aliquatenus poterat Dauidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. 2 Samuel. XXIV, 13. 17.

§. VII. IMPVTARI quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quae in ipsius corpore deprehenduntur, prout istae per natiuitatem, aut ex causis ab ipso non dependentibus exsistunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis obiectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest. Sed debilitatem naturae per industriam corrigere, natiuasque vires augere, laudi; & contra easdem per socordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Vnde nemini poterit exprobrari corpus imbecillum; tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum; siquidem debilitates istae nulla ipsius culpa fuerint contractae. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consueuimus. Qui enim natura deformes sunt, eo reprehendit nemo; sed illos, qui δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales euaserunt. Simili modo, si turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicuius mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit coecus, coecitatem exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum obiurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excoecatus fuerit* [1]. Similia habet PLVTARCHVS de audiendis Poëtis: [p. 35. Edit. Wechel. T. II.] *Vlysses Thersitae non claudicationem, non caluitiem, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, coecitatis, aut similium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cuius non penes nos, sed penes fortunam est causa.* Et mox: *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quae reuera corre-*

§. VII. 1) Apud PHAEDRVM Eunuchus ad improbum, damnum amissi corporis insectantem, aiebat:

Sed quid fortunae stulte delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Bene ARISTOTELES X. Eth. 9. Τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας. *Quod ad naturae donum attinet, non est id penes nos, sed diuina quadam ex causa inest vere felicibus.* Apud Vtopienses irridere deformem ac mutilum, turpe ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, sed irrisori, qui cuiquam, quod in eius potestate non erat, vt fugeret,

correctione, aut insectatione indigent. Add. IDEM Sympofiacon L. II. quaeft. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen fine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur iuuenis, quisquis zonae menfuram excefferat.* Quod ventrem prominulum in illa aetate ex ingluuie & defidia prouenire iudicarent. NICOLAVS Damafcenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent menfurae certae, intra quam fi venter cuiusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* [2]. Huc fpectant & caeterae facultates, quae a natura citra noftram operam infunt; puta, quod quis ingenio praeditus eft acuto, aut ftupido, fenfibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta fit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 10. *Πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. Multa ex iis, quae funt natura, fcientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque fpontaneum eft, neque inuitum: vt fenefcere vel mori.* Quae, vt imputentur, idonea non funt. Referre quoque huc poffis, quod parentibus imputari nequeat prauos genuiffe filios, modo ipfi prauitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit fententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipfo interfectam iure pronunciabat, *quia tale portentum peperiffet;* apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. V. [c. 10. p. 196. Edit. Lipf. 1709.]

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quae vires noftras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico eft; modo illa impotentia per culpam noftram non fit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impoffibilium nullam effe obligationem: neminem lege fua cenferi praecepiffe impoffibilia [1]; adeoque fi in aliqua lege, vt & conuentione aut teftamento, tale quid occurrat, id pro non adiecto haberi, aut commodiorem eius inueniendam interpretationem.

- - - Nulla potentia vires
Praeftandi, ne quid peccet amicus habet.

OVID. de Ponto L. I. El. 8. [v. 37. 38.] QVINTILIANVS Inft. Or. L. VI. c. 3. *Inhumana folet videri fortunae infectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipfos, qui obiecerunt, poteft.* Huc etiam pertinet id, quod HERODOTVS Vrania [pag. 315. Ed. Steph. 1575.] memorat, cum Themiftocles Andrios pecuniam pofceret, duabus validiffimis deabus fubnixus, *Suadela & Neceffitate;* illi validiores deas oppofuerunt, *Inopiam & Impoffibilitatem.* Probe autem obferuandum, aliud dici *phyfice*, aliud *moraliter impoffibile.* Prior impoffibilitas ponit obftaculum, quod ipfam voluntatem conftringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impoffibilitas nullum

fugeret, id vitii loco ftulte exprobret. Thomas MORVS L. II. Vtop. H.

2) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῇ, σιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται.

§. VIII. 1) Imo AVCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impoffibiles, conuentionibus adiectas nullam facere promiffionem, recte ftatuit, & qua ratione promiffa circa impoffibilia irrita fint, vel valeant, diftincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & feqq. H.

lum impedimentum ponit superans agendi efficaciam in voluntate haerentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atque hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, vt gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, vt aliquis ita circumspecte & sancte viuat [2], vt ne minimo quidem, saltem per affectuum praecipitantiam, offendat. Ex hisce infert AVCTOR de Princip. iusti & decori, p. 174. *Non posse quidem legislatorem praecipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de iis, quae impossibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere, si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuiuis liberum est veritatem dicere, ergo & toti ciuium multitudini; certissimum tamen est, nunquam Rempublicam tam beatam futuram, vt singuli ciues a mendacio sibi sint temperaturi: attamen illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec a peccato excusat. Sic legis adimpletionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obsequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem a singulis actibus peccaminosis sibi cauere potest, quam ciues singuli a mendacio sese intemeratos conseruare: quod tamen nunquam euenturum est.* Quae quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet; quare isthaec non potius admitti debeant [3], quam illa GROTII L. II. c. 20. §. 19. vbi de peccatis, quae aliqui vocant, quotidianae incursationis agit: *Imo dubitari potest, an haec recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant.* Quomodo enim velut collectim sumti eiusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Etsi in foro humano iidem fere extra poenam positi sint.

§. IX. IMPVTARI quoque nequeunt, quae quis coacte patitur [1], aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui ista excepit, aut exsecutus est; rationem duntaxat obiecti aut instrumenti physici habet. Dionysius HALICARNASSEVS L. I. [p. 47. edit. Sylburg. c. 58. Edit. Oxon.] Ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκέσιον. [2] *Omne inuoluntarium meretur veniam.* CICERO de Inuent. L. I. c. [30.] *Si iis, qui imprudentes*

2) Vere enim Aeschylus apud STOBAEVM:
Ἁμαρτάνει τι καὶ σοφοῦ σοφώτερος.
Sapiente qui plus sapiat, est cum labitur.
Et stupendum est Velleii PATERCVLI I. Histor. 12. quod T. Scipioni Aemiliano dedit elogium, *nihil ipsum in vita, nisi laudandum, aut fecisse, aut dixisse, aut sensisse.* H.

3) V. & infra L. VIII. c. 3. §. 14. H.

§. IX. 1) Conf. Lib. II. c. 6.

2) Et Cleon apud THVCYDIDEM III. histor. Ξύγγνωμον γὰρ ἐστὶ τὸ ἀκούσιον. *Venia enim dignum est inuoluntarium.* Oedipus apud SOPHOCLEM Oedip. in Colono:
Πῶς γ' ἂν τό γ' ἆκον πρᾶγμ' ἂν εἰκότως ψέγοις;
Nec sponte factum cur mihi obiectas probro?
Adde quae Athenienses in purgatione sui apud eundem THVCYDIDEM L. IV. differunt: TERTVLLIANVS in Apologetico: *Etiam leges veniam concedunt ex inuoluntate & necessitate delinquenti.* Adde H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 5. H.

3) Fusius hoc exponit, & quibus cautionibus admitti possit, tradit AVCTOR L. VIII. c. 1. §. 6. Mihi ita videtur, quoties executio ad contemtum Dei pertinet, quiduis potius perferendum esse, quam vt ministerium ad rem illicitam prae-

ter laeserunt, ignosci conuenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactum autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: sed etiam quando quis intentato vitae periculo, aut alio grauissimo malo, ab altero compellitur ad suscipiendam exsecutionem facinoris, quod ipse alias vehementer auersatur; ita tamen vt non ipse, sed alter ille eius facinoris Auctor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impegerit; aut si quis violentum stuprum foeminae intulerit, quae nulla sua culpa alienam libidinem prouocauit. Cuius quidem corpori hoc modo contumelia infertur, vt tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus est tantum violatum, animus insons;* dicebat Lucretia apud LIVIVM L. I. c. 58. De cuius facto eleganter differit Henr. STEPHANVS Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequidquam excusaueris, quae sibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum est, verbi gratia, si quis satelles iubeatur virum, quem ipse insontem nouit, interficere, nisi ipse malit interfici [3]. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda exsecutio iniungatur, quae neque a persona ipsius abhorret, neque vt cum dispendio vitae detrectetur ratio est; cum is sua nece innocentem hautquidquam sic seruaturus [4]. Fatendum tamen est, exsecutionem quorundam actuum ita esse grauem aut foedam, vt generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit haesura. Quo facit locus ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. supra adductus. Et exempli loco potest esse, si quis iubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia inuincibili admisso Oedipus ita indoluit, vt oculos sibi ipse eruerit. Vnde etiam in illo loco ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Vt si tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliquid agere iuberet; & si id agerent, salui essent; si non agerent, perirent:* τὸ αἰσχρὸν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cuius exemplum iam attulimus, extendatur.

§. X. IGNORANTIA quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit inuitam. XENOPHON Instit. Cyri L. [III. p. 41. Ed.

praebeatur, exemplo Iudaeorum, qui sub Alexandro M. Babylone ad Beli templum extruendum materiam aggerere renuebant, vt ex Hecataeo refert IOSEPHVS aduersus Apionem. Quam in rem etiam insignia extant Iudaeorum circa Manassis Iudaeorum, & Antiochi Syriae Regis tempora; sed multo plura Martyrum inter Christianos, qui induci non poterant, vt leui etiam simulatione, puta thuris in aram iactu, a grauissimis se suppliciis liberarent. V. insignem locum EVSEBII L. VIII. histor. Eccl. c. 9. Add. AVCTOR L. II. c. 6. §. 2. II.

4) Imo, quum iustitiae repugnet, occidere hominem, quem innocentem noueris, & praeterea verendum sit, ne tyrannus, qui hoc fieri iussit, promissi, nostrae salutis contemplatione facti nimis negligens sit, turpi triste, tanquam honestius praeferendum erit, & summum iure *nefas* videbitur vt ait IVVENALIS Sat. VIII. v. 84. *Animam praeferre pudori.* Sed ipse Auctor noster, animi hac parte fluctuantis fuisse videtur, quum imperatum incestum, cum matre perpetrandum, paullo post penitus recusandum censeat. Vid. quae dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Iurisprud. Diu. L. II. c. 5. §. 2. §. 149. & 165. seqq.

Ed. Steph. c. 1. num. 20. Ed. Oxon.] *Ὁπόσα ἀγνείᾳ ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι. πάντα ἀκούσια ταῦτ' ἔγωγε νομίζω. Quaecunque per errorem homines delinquunt, ea praeter animi sententiam committi arbitror.* E V R I P I D E S Hippol. Coron. [verſ. 1334. 1335.] *Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. Erroris culpam primum ſoluis, quod neſcieris.* Quam ad rem illuſtrandam cumprimis faciunt luculenta quaedam apud A R I S T O T E L E M loca; puta Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocunque perpetrandi aliquid cauſa fuerit ignorantia, id non ſit ſponte, & proinde ne afficit quidem iniuria. At cum ipſe ſuae cauſa fuerit ignorantiae, perpetrauitque quippiam ex ignorantia, cuius ipſe extiterit cauſa, is plane afficit iniuria, ac eiusmodi iure criminis arguetur: velut in ebriis euenit. Vino namque merſi ſi quid mali perpetrarint, ſine controuerſia afferunt iniuriam: quandoquidem ipſi ſibi eius ignorantiae cauſa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, vt ignorantes caederent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quae ex ipſis gignuntur facientibus, vt qui per ipſas inferunt iniuriam, ſint iniuſti. Quorum autem ipſi non ſunt cauſa; ſed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniuſti. Eſt enimuero eiusmodi naturalis, velut neſcii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inſcitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniuſti. Ipſa ſiquidem haec faciendi cauſa eſt inſcitia. Neque ipſi ſuae ſunt cauſa inſcitiae; ideo ne iniuſti quidem dicuntur.* S E N E C A Phoeniſſis. [v. 249. & ſequ.]

Aliquis intra viſcera
Materna letum praecocis fati tulit.
Sed nunquid & peccauit?

Quod tamen nolim vltra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipſos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod iſta in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, ſed per modum nudae emendationis, ne per talia moleſtiam aliis faceſſant, aut illo, cui teneris in annis adſueuerunt, poſt adultiores quoque facti delectentur. Idem de furioſis & mente motis habendum, quibus citra ſuam culpam iſte morbus prouenit. His enim ſi quando verbera infliguntur, non magis rationem poenae delicto reſpondentis habent, quam quae equo calcitroſo impinguntur, vt calces deinceps iactare deſiſtat. Add. Ant. M A T T H A E V S de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Aſt qui ignorantiae ſuae cauſa eſt, ac ſciens volens effecit, vt ignoraret, quae noſſe poterat, & debebat, perinde habetur, ac ſi ſciens, & deliberato quid animo patraſſet, A R I S T O T E L E S Magn. moral. L. I. c. 9. *Aegrotos & deformes deprehendimus, cum ipſos putamus ſibi aut morbi alicuius aut deformitatis eſſe auctores, quia videlicet in ipſis id fuiſſe poſitum intelligitur.* Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, caſtigant, ac puniunt, ſi tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cuius ipſi ſibi cauſam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quispiam fuiſſe videatur. Vnde ebriis duplices poenae* [1] *inſtitutae ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt:*
eum

§. X. 1) Vna, quod ebrietati indulſerint, altera quod in ebrietate peccauerint. Non enim de omnibus ebriis a..tur, ſed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiſerint.

2) V. infra L. II. c. 3. §. 13. circa finem, & ſupra c. 3. §. 10. H.

3) ICti culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

cum sui quisque in eo dominus sit, vt non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quae ad leges pertinent; quae quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quaecunque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendae diligentiae domini sint, ac potestatem habeant. PLAVTVS Truculento act. IV. sc. 3. [v. 57. 58.]

> *Non vinum hominibus moderari; sed vino homines solent,*
> *Qui quidem probi sunt.*

Sic & [2] imputationem tollit non ignorantia vniuersalium, & eius quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quae in facto versatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 2. *Inuitus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quae in electione consistit, inuiti est causa, sed prauitatis: neque ea quae est vniuersalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quae circa particularia versatur, in quibus, & circa quae actio exsistit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane inuitus agit.* Exemplum a CICERONE de Inuent. L. III. [c. 31.] tale adfertur. Lex alicubi extabat, *ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei Deo, qui ibi esset, vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianae eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur.* Quod si autem ab alicuius facto malitia quidem abfuerit, & vltro contracta ignorantia, sed haec duntaxat per aliquam inaduertentiam obrepserit, (quod [3] ARISTOTELI proprie ἁμαρτήματος nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti potest illud QVINTILIANI Inst. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honestus est, magnos duces sequentibus.* Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illustrauit GROTIVS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quae philtrum amatori praebuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam [4] Areopagitae absoluerunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod iudicium tamen omnino praesupponendum fuit, foeminae isti nunquam in mentem venisse, poculum illud vllo modo noxium esse posse. Alias enim potior est *L. 38. §. 5. D. de poenis.* Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. ad *L. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.*

§. XI. CVM QVOQVE non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa [1], quae quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum dele-

4) V. Nic. HENELIVS Otio Vratislau. c. 21. vbi hanc eorum sententiam exagitat. H.

§. XI. 1) Aut reuera agit. Quo pertinent exempla in somniis alios laedentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. vnic. de homicidio.* & TIRAQVELLVM libro de poenis temperand. caus. 5. H.

delectatione immorans [2], eorum imagines alte animo impressit. NONNVS Dionys. L. XLII. [p. 1096. v. 44. 45.]

- - - Ἀντίτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Vnde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud TACITVM A. XI. [c. 4.] Add. Ammian. MARCELLINVS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piscator ille apud THEOCRITVM Idyl. 22. [in fine,] qui per somnum iurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de iuramento ab Euagrio per somnum facto, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. VI. c. 30. [3]) Neque incestus Caesar ob somnium, quod refertur apud SVETON. Caes. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quae

- - Placita resoluta quiete
Saepe videt, quod amat, visa est quoque iungere fratri
Corpus & erubuit, quamuis sopita iaceret.

apud OVIDIVM Metam. L. X. [v. 458. & seqq.] Neque vana omnino sunt, quae PLVTARCHVS de profect. virtut. sent. [I. 82. 83.] disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. Epicurus apud Diogenem LAERTIVM L. X. dicit, sapientem καὶ καθ' ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in somniis quoque sibi similem futurum.* Nonnulli etiam huc adplicant Psalmum XVII, 3. Add. CLAVDIANVS praefat. ad L. II. de raptu Proserpinae [4]. THEOCRITVS Idyll. 22. [vers. 44. 45.] Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In somno quaeuis canis panes diuinat.*

§. XII. DENIQVE contra rationem est, vt futuri alicuius facinoris mali imputatio ad antegressos actus velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus a praesenti quopiam aut praeterito nostro actu, tanquam effectus necessarius a sua causa, dependeat. Nam vt effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, vt per impu-

2) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam somnium dormientis. Et solent hac parte plerumque vigilantes peccasse, qui sibi dormientes in amantium amplexibus haerere videntur, dum simili redit sub imagine somnus. In iis etiam, qui se magorum conuentibus adesse somniant, animus saepe antecessit corporis moram, de quibus egit BAELIVS Reponse aux Quest. d' un Provinc.. T. I. p. 304. 305.

3) Pollutionem nocturnam non spontaneam, etsi cum imaginatione coniunctam, non esse immunditiem, disputauit Ioann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem seminis fluxum immunditiem existimant. L. V. Iuris Graeco-Romani. [Add. Edmundus BONEFIDIVS Iuris Orientalis L. III. p. 216.] V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad iurispr. c. 6, §. 36. 37. H.

4) Indicare verisimiliter voluit PVFENDORFIVS CLAVDIANI poëma in VI. Consulatum Honorii:

Omnia, quae sensu voluuntur vota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat nauita merces
Et vigil elapsas, quaerit auarus opes.

Vbi vide Casp. BARTHIVM in annotationibus p. 714. seq.

Addi hic potuissent Somnambuli; inueniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, caedunt, vulnerant, imo etiam occidunt,

Imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in anteceſſum exſerat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, ſub aliquo titulo beneficium impertire. Aſt cum malae actiones non niſi ex debito queant imputari, abſurdum prorſus fuerit, retrorſum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commiſſurus id erat, actionis communicatio interceſſit. CICERO de inuentione L. I. [c. 49.] *Remotum eſt, quod vltra quam ſatis eſt petitur, hoc modo: Quid ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantae ſeditiones ortae non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur.* *

§. XIII. EXTRA haec nulla actio humana inuita & imputationis incapax cenſeri debet, ſi vel maxime eam ſuſcipi a ſana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem PLATO de Leg. L. V. [p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini] tradit: *in iis iniuriis, quae tales ſunt, vt ſanari poſſint, noſſe inprimis oportet, nullum iniuſtum ſponte iniuſtum eſſe. Nemo enim vnquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quae ſibi praeſtantiſſima ſunt*; vti eſt ſuus cuique animus. Add. IDEM in Timaeo p. m. 1085. A. & Marſilius FICINVS praefat. ad Platon. L. IX. de LL. & APVLEIVS de Philoſophia. Ariſtippus dicebat apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 95. Edit. Amſter.] *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna eſſe; neque enim volentem quenquam errare, ſed perturbatione aliqua coactum.* Eadem ſententia extat apud Marcum ANTONINVM L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI. §. 18. Quam ſententiam non vno in loco refellit ARISTOTELES. Sic Magn. moral. L. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non eſt, probis vel malis eſſe: quandoquidem ſi quis roget aliquem, velitne iuſtus eſſe, an iniuſtus? nemo delegerit iniuſtitiam. Inde perſpicuum eſt, ſi mali ſint aliqui, non ſponte* [1] *eos eſſe malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento reiicit Ariſtoteles, quod alias abſurde legiſlator bona iuberet, mala vetaret aut plecteret, ni vtraque eſſent ἐφ' ἡμῖν, in noſtra poteſtate. Et quod alias abſurde virtutem laus, vitium vituperatio conſe-

dunt, quo pertinet *c. vn. X. de Homicid. voluntar. & caſuali.* Memorabile exemplum talis ſomnambuli habet MARVILLE Melanges d'hiſtoire & de Litterature. L. II. p. 237. Vbi facile apparet, adhuc culpae reum eſſe ſomnambulum, ſi morbi ſui conſcius arma non ſepoſuerit, reliquasue ſibi peccandi occaſiones praeſciderit, etſi tunc editi ſint hi actus, quum agenti minime praeluceret intellectus, & ad eius nutum decerneret voluntas.

§. XII. *) Ex eodem principio deducimus, euentus deſtinatis aduerſos conſilium danti non poſſe imputari: non enim euentus, vt conſilia, in cuiusquam poteſtate ſitus eſt. CICERO XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui conſilium dat, praeſtare praeter fidem?* Iam ante THVCYDIDES L. III. *Quod ſi quis non rectum conſilium dederit, is non modo multa nulla, ſed ne ignominia quidem puniendus eſt.* SENECA VII. de benef. 13. *Si omnia fecit vt ſanaret, peregit medicus partes ſuas. Etiam damnato reo conſtat oratori eloquentiae officium, ſi omni arte vſus eſt. Laus Imperatori etiam victo & Duci redditur, ſi & prudentia & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt.* Adde CICERONEM pro L. Manilia c. 19. DEMOSTHENEM orat. de corona contra AESCHINEM. PICCARTVM I. Obſ. polit. 10. BOXHORNIVM diſquiſit. politic. caſ. 14. conſ. AVCTOR infra §. 14. poſt. med. II.

§. XIII. 1) SALLVSTIVS Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia praemiis exercetur: vbi ea dempſeris, nemo omnium gratuito malus eſt.*

consequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Vbi recte quoque reiicit argumentum, *Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ᾽ ὁποῖός ποθ᾽ ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ.* *Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasiae autem dominus est nemo, sed talis vnicuique finis adparet, qualis quisque est.* Nam id vtique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, vt quid iustum sit, quid non, recte intelligamus. Add. EVSTRATIVS ad d. l. Sic & Ibidem recte docet ARISTOTELES: vti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, inuitam non reddit actionem; ita nec prauos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem inuitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus iniustus efficitur, sponte iniustus est; non tamen si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit.* (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito [2], vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest. *Nam neque qui aegrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte aegrotet, tum intemperanter viuendo, tum Medicorum praeceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non aegrotare; vbi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem proiecit, resumere eum amplius non potest, quamuis in eo proiiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & iniusto & intemperanti a principio licebat non esse eiusmodi: vnde sponte eiusmodi sunt: vbi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet;* antequam scil. sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quae AVCTOR de princip. iusti & decori p. m. 165. seqq. disputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, reuera non esse peccata, nec poena dignos, si in se considerentur* [3]. *Illos quippe nulla causalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. At si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quae voluntas tunc est causa vitii moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorum dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas a voluntate proficiscatur. Imo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, siue motum animae physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actu esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diuersam ab ea, qua verbi gratia sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem eius, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur.* Quae isthac similitudine declarari possunt. Pedis

2) Id est, malos, vt malos, semper adfectare personam virorum bonorum.

3) Id est, si culpam separamus, qua eos contraximus. Ceterum haec Velthuysenii Philosophemata recte plus subtilitatis, quam vtilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO.

§. XIV. 1) Praesertim in meritis, quae personalia sunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. iunct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

2) Hinc sola scientia crimen aliquod commissum esse, non imputatur scientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quaest. 2.* Nisi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quaerente possessore rem aut furem occultauerit. V. *L. 4. §. vlt. D. de condict. ob turpem caus. c. 4. X. de furtis.* Quin etiam in reticentes scelus commissum lege ciuili poena statui queat, dubitandum non est; vt apud Romanos in conscios perpetrati criminis maiestatis, aut etiam parricidii, similiumue. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Iul.*

Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quiescit, non peccare contra regulas artis saltatoriae. Sed vbi loripes gressus male formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem eius, qui pedem mouit. Addit; *causam quare malos habitus oderimus esse, tum quod multis actionibus homo eum comparauerit; tum quod homines istis imbuti in actus malos soleant esse procliues. Et quanquam isti sint morbi animae; non tamen illos per se poena dignos esse, sed quia voluntarie contracti sunt.* Sicuti si puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. XIV. PORRO imputari homini solent non propriae duntaxat, sed & alienae actiones. Quod tamen vt recte fiat, necessum est, vt ad eas iste aliquo modo efficaciter concurrerit [1]. Alias enim ratio non fert, vt effectus actionis moralis de persona in personam transeant, nisi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Arriani EPICTETVS L. I. c. 28. *Δι' ἀλλότριον ἔργον πλάιει ὐδείς. Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus ANTONINVS L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex aequo res indifferens est arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula eius. Etiamsi enim alter alterius causa mutuo nati simus, mentium tamen nostrarum peculiaris sua constat potestas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non est visum, ne alieni arbitrii esset miserum me facere.* Sic cum etiam nobis inuitis sonus ad aures accidat [2], crimine caret aliquid audiuisse; si nihil praeterea accesserit. LVCIANVS de imaginibus [Apolog. in fine]: *'Εκτὸς εἰ μήτινα νομίζεις ἀκροάσεως εὐθύνην εἶναι. nisi putes & in auditione culpam quandam esse.* Etsi aliquando quieta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud TACITVM Ann. I. [35.] Germanicus, cum seditiosi imperium ipsi offerrent, *quasi scelere contaminaretur praeceps tribunali desiluit.* THEMISTIVS orat. [XIX. de humanitate Theodosii p. 230. Ed. Paris. Harduini.] *Olim in eiusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur; parque & idem erat noxae genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum praeter voluntatem audisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedisset, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset: cum fere vnus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut ianua carentibus & apertis aedibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti.* Quandoque igitur contingit, vt ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperauit [3]. Nempe

Iul. Maiest. L. 6. D. ad L. Pompei. de parricid. L. vnic. C. de raptu virgin. Quanquam si quis norit aut compertum habeat, crimen adhuc commissum iri, ipsum ius nat. dictet, id a conscio aperiendum esse, vt damnum alii imminens auertatur, etsi leges ciuiles huiusmodi reticentiam non semper puniant. V. multa ICtorum & Moralistarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis.* H.

3) Quod ne quidem admitti potest, in eiusmodi mancipiis, qualia erant ea Graecorum, in quae domini Despotica plane potestate vtebantur, & de quibus est apud SPANHEMIVM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod supra monuimus §. IX. nota 2. actioni malae nec a iussu superioris excusationem peti posse.

Nempe ſi quis ſubiecto ſibi, ſub comminatione grauiſſimorum malorum, & quae repraeſentandi facultas ipſi eſt, meram exſecutionem alicuius actionis iniungat. Quo ſpectat illud PROCOPII Hiſt. Goth. L. I. [p. 175. Edit. Auguſtae Vindelic.] *Legatus mittentis iuſſu verba enunciat; eorum culpam, ſi quid peccatur, non ipſi, ſed ei qui imperauit, aequum eſt imputari: cum legato obſequii incumbat neceſſitas.* Sic cum in Senatu Romano decretum eſſet de Conſule Romano Samnitibus dedendo, ſtolide quidam cenſuit, eum quoque dedendum, qui dum foedus feritur, porcam tenuerat. CICERO de Inuent. L. II. [c. 30.] MAMERTINVS Paneg. 1. [c. 11. n. 5.] *Ab Imperatore proficiſcitur, etiam quod per alios adminiſtratur.* SENECA Troad. [v. 870. 871. Edit. Gronou.]

Ad auctores redit ſceleris coacti culpa.

Apud APPIANVM Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium & alios inſidiarum ſibi ſtructarum reos occidiſſet, Attilii libertos illaeſos dimiſit, *ὡς δεσπότῃ διακονησαμένους, tanquam patroni ſui miniſtros.* Sed frequentius eſt, vt & ei, qui actionem patrauit, illa ſimul imputetur. Idque fit triplici potiſſimum modo: vel vt alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel vt vterque pari velut paſſu ambulet; vel vt alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Vbique autem concurſus ad actionem alienam fit vel poſitiue, vel priuatiue; ſeu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur cauſa actionis ab alio immediate patratae habetur, qui iubet aliquid fieri ab eo, qui ipſius eſt imperio ſubiectus; vel qui auctoritate duntaxat ſua, cui non facile erat reluctari, aliquem permouet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, ſtricte accepto, iniungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud TACITVM Ann. III. de M. Piſone, quem ipſe *crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe iuſſa nec potuiſſe filium detrectare.* Add. *L. 37. princ. D. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. ſeqq. D. de iniuriis.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam vt iſto ſe crimine obſtringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui conſenſum requiſitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius MAXIMVS L. II. c. 8. §. 2. LIBANIVS progymn. [p. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli.] Οὐ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἂν ποτε ἐπέπρακτο, τοῦτον ἡγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. *Abſque cuius permiſſu nunquam perpetraretur, eum poenas commiſſi perſoluere debere ſtatuit.* IDEM ibid. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. *Maleficiorum auctores non tam putandi ſunt illi, qui patrarunt illa manibus ſuis, quam qui vt patrari poſſent copiam dedere.* Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri ius erat illud ab ipſo exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L. 45. D. ad L. Aquil.*

4) CICERO IV. in Verrem. *Si innocentes exiſtimari volumus, non ſolum nos abſtinentes, ſed etiam noſtros omnes praeſtare debemus.* In imperio Sinenſi & regno Siamenſi parentes de factis liberorum ſuorum, magiſtratus de factis & delictis miniſtrorum ſuorum rationem reddere ſunt obſtricti, ob ea etiam poenis obnoxii. Vid. LOVBERIVS de regno Siamenſi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

5) Et in Sinenſi Imperio inhumana illa quidem, ſed in ſpeciem neceſſaria, ob quorundam perfidiam ac auaritiam, conſuetudo eſt, vt Duces

L. Aquil. L. 2. D. de noxal. act. L. 1. §. 1. D. si famil. furt. fec. dic. SENECA Troad. [verf. 291.]

Qui non vetat peccare, cum possit, iubet.

SOPHOCLES Philoctete [p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.] Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. *Delinquentes fiunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes paedagogo pueri obfoniis edendis dediti pugnum incuffit; Ὀρθῶς ὡ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. *Recte non ei, qui non didiciffet, fed qui non docuiffet, culpam imputans.* PLVTARCHVS libro; *virtutem doceri poſſe.* Vid. quoque AELIANVS L. III. c. 10. IVVENALIS Sat. XIV. [verf. 233. 234.]

Nemo fatis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeo indulgent fibi latius ipfi.

Add. *L. 4. §. 2. D. de Offic. proconf.* Apud TACITVM A. IV. [c. 20. num. 5. Ed. Rycqu.] Meffalinus cenfuit: *Cauendum SCto, vt quanquam infontes magiſtratus, & culpae alienae nefcii* [4], *prouincialibus vxorum criminibus, perinde quam fuis plecterentur* [5]. Sic & legibus Angliae maritus pro offenfis vxoris, lingua aut opere aduerfus alterum patratis, refpondere, & fatisfactionem praeftare tenetur, eo quod non fit vfus poteftate fua, qua pollet circa errata eius corrigenda. Quin fi maritus fimul & vxor feloniam committant, per leges vxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte acceſſorii, quod propter obfequium, quo marito tenetur, neceffitas ipfi illata credatur. Edward CHAMBERLAINE Notitia Angliae Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. MATTHAEVS dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adiuuat; puta qui furi per feneftras in aedes inuadenti fcalas fuppofuit; qui alicui nummos ex crumena excuffit, vt ab altero rapi poffent; qui alterius pecora fugauit, vt alius eadem interciperet. Add. *L. 54. §. 4. L. 66. §. 2. D. de furtis.* Qui receptum praeftat, iuxta verficulum PHOCYLIDIS [verf. 128.]

Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κρύψας.
Vterque fur, & qui furatus eſt, & qui occultauit.

PLATO de LL. L. XII. [pag. 991. Edit. Francof. Ficini.] *Si quis rem furto fublatam fciens receperit, in eadem culpa fit, qua ille, qui furatus eſt. L. 1. princ. D. de fugitiuis* [6]. Add. t. t. *D. de receptatoribus.* Et edictum Regis THEODORICI, c. 116. De adiutoribus adulteriorum vid. *L. 8. L. 9. D. ad L. Iuliam de adulteriis.* Periander Corinthiorum tyrannus τὰς προαγωγοὺς πάσας κατεπόντισε, *lenas*

ces & praefecti rei morte mulctentur, in quorum adminiftratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis aduerfo Marte pugnam iniit; fi commiffam fibi prouinciam perdidit; fi populi defectione milites feditione tumultuantur; ea Reipublicae vulnera vndecunque prouenerint, ad praefectos tranfeunt, quorum paucis vita relinquitur. Perfuafi enim funt Imperatores, illa non ex inconftantis fortunae viciffitudine orta, fed vel ex negligentia, vel perfidia. Vt obferuauit MARTINIVS libello de bello Tatarico, fiue regni Sinenfis a Tataris tyrannice deuaftati enarratione. H.

6) Et VI. Capitular. Francor. 159. H.

lenas omnes mari demersit. HERACLIDES de Politiis. Add. Ant. MATTHAEVS de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet iniuriam patienti, id non fecit. CICERO Off. I. [c. 7.] *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.* Add. Ant. MATTHAEVS Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum praesidium milites, vbi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe censebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. XXXIII, 6. [7] Sic apud Aegyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagae certo numero inflictae, ac triduo cibis interdictum. Diodor. SICVLVS L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautae, caup. stab. L. II. l. 6. D. ad L. Pompeiam de parricidiis L. 7. d. t. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis L. 6. § 8. D. de Re militari.* Sic & Abas Persiae Rex, vt latrones extirparet, decretum emisit [8], vt si quis occisus aut spoliatus esset, incolae proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus DE VALLE Itin. Part. II. Epist. 1. Sic apud Spartanos, *qui se praesente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente.* PLVTARCH. Institut. Lacon. [p. 237. Ed. Wechel. T. II.] Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda sontibus supplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri.* Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui sine manumissione. t. t. D. de magistratibus conueniendis.* De silentio quoque, atque dissimulatione magistratuum egregie PLATO de LL. L. IX. [pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.] *Secundus ille hostis est ciuitati, qui quamuis particeps huius sceleris* (nempe laesae maiestatis) *non sit; tamen cum amplissimis fungatur in ea republica magistratibus, eas coniurationes non animaduertit, & si animaduertit, timiditate quadam patriae non succurrit.* Addatur historia de filiabus Scedasi apud PLVTARCHVM in amatoriis narrationibus. GROTIVS ad Prouerb. XXIX, 24. *Par furi est, qui a magistratu adiuratus furem sibi notum non indicat.* Vid. quoque Leuit. V, 1. Sic & qui furiosum suae custodiae creditum negligentius habuerit, & iste aliquem laeserit, custos ex facto tenebitur; etsi ipsi furioso nihil imputetur [9]. Vid. *L. 14. D. de Offic. praesidis.* Minus principales autem causae alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, vt ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad prauum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed prauam suam voluntatem luere potest. OVIDIVS Trist. L. V. Eleg. vlt. [dist. vlt.]

Qui

7) Hanc legem forte secutus est Moses, nece Aegyptii iniuriam popularis sui vindicans Exod. II, 12. Est autem Diodoro SICVLO d. l. praecipue sermo de latronibus. H.

8) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus retulit legem Prouinciae cuiusdam Italiae, qua cautum erat, vt omne damnum furtumque proxima ciuitas aut vicus resarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus & Comitib. prouincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiae apud BVCHANANVM L. IX. Rer. Scotic. sub Rege 98. ab initio. H.

Qui monet vt facias, quod iam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta suo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. I. v. vlt. QVINTILIANVS Declam. 255. *Natura simile est, facere scelus & probare.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. [10] Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, vt negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. SOCRATES ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur *§. 11. Inst. de Obligat. quae ex del. nasc.* & quae ibi *Interpret.* disputant; vtrum verba, *Ope & consilio*, coniunctim, an disiunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adiuuit. *L. 52. §. 13. D. de Furtis.* Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, verbi gratia, si quis de paupertate querentem hortetur, vt furto rem sibi quaerat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in aedes sit penetrandum, & quo tempore, vbi res amoueri aptae sint positae, aut quae ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 7. Est praeterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam obseruandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem a patrante in consulentem plane deuolui; nisi hic peculiariter ad euentum praestandum sit obligatus. Inde non iniuria queritur Diodotus apud THVCYDIDEM L. III. [c. 43. p. 173. Ed. Oxon.] quod oratores consilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suae auscultationis. Addit: *Equidem si tam suasor, quam is qui credit, damnum subiret, prudentius iudicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commoueмini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites praebuistis.* Inde in vniuersum pronunciat HOBBES Leuiath. c. 25. *Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare iure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchae vel coetui consilium dat petenti, siue placeat, siue displiceat, puniri non potest, vt quod volentibus datum est.* (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sententiam dicat, & rei de qua consulit, notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si ciuis ciui consilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum est, siue consilium id a praua intentione, siue ab ignorantia tantum procedat, puniri a ciuitate potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano salis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cuius aequitatem commendat Georg. BATEVS Elencho motuum

9) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamur, ac si ipsi aliquid commisissemus. Quamuis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furiosis nihil imputari possit, sufficit tamen, custodem vice eius fungi, & huius negligentia laesionem contigisse.

10) De commendatione & consilio quousque in actibus licitis imputari queant, agere solent Commentatores §. 6. *Inst. de mandat. & ad tit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo qui in alien. potestat.* H.

tuum Anglic. part. I. *Rex nunquam poteſt errare, aut cuiquam iniuriam facere: quippe in adminiſtros & conſiliarios, (quorum eſt admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam iubenti parere) tam culpa omnis, quam poena deriuari & ſolet, & debet.* Add. GELLIVS L.I.c.3. de Chilone, qui conſcientiae vellicationes ſenſit, quod amicum facinoris manifeſtum ipſe clam condemnauerat, ſed aliis iudicibus, vt eum abſoluerent, perſuaſerat. Memorabile eſt quoque illud apud EVNDEM L. II. c.18. vbi refert, furem eſſe hominis iudicatum, qui quum fugitiuus forte praeter oculos domini iret, obtentu togae tanquam ſe amiciens obſtitiſſet, ne iſte a domino videretur. Huc, an ad priorem claſſem pertinent, qui exemplo ſuo alios accendunt ad peccatum, quod citra iſtud omiſſuri erant. Matth. XXIIX, v.6. IVVENALIS Sat. I. [verſ. 79. & ſeqq.]

- - - Grex totus in Agris
Vnius ſcabie cadit & porrigine porci,
Vuaque conſpecta liuorem ducit ab vua.

Add. GROTIVS L. II. c. 17. §. 6. ſeqq. & cap. 21. §. 1. ſeqq. Anton. MATTHAEVS de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. ſeqq. Ex hactenus dictis facile perſpicitur ratio iuxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, eius Auctor ipſe cenſetur. *L. 1. §. 1. D. de eo, per quem factum erit:* noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impertimur: quod iuſſu noſtro circa res nos ſpectantes ab altero geſtum eſt, nos ipſos obligat: noſtra actio habetur, cuius exſecutionem alteri iniunximus; & ſimilia. Porro de illa actionum communicatione, quae ex coitione in vnum corpus morale reſultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permiſſione, ſeu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impediuit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, vt non ſolum per vires ſuas naturales eam impedire valuerit, ſed vt obligatio quoque ipſi incubuerit eandem impediendi [11]. Vbi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Vnde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; id eſt, negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Haec enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi [12]. Rotunde LVCIANVS de mercede conductis, in fine. *Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένε. Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit.* Sic iocularis tantum locutio eſt, quando verbi gratia permittere dicimus, vt pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptae, quam prohibere nobis non eſt iniunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut vbi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſe-

11) Quod parum conuenire videri poſſit principio Socialitatis, quo, vt eſt apud CICERONEM I. De offic. c. 7. *is, qui iniuriam ab altero propulſare poteſt, ſi non auertat, non minus in vitio eſt, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deſerat.* Sed recte monet GROTIVS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Intereſſe inter officia iuſtitiae attributricis & expletricis, ita, vt ex illius quidem praeceptis vir bonus ad auertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex iuſtitia expletrice non obligetur: niſi aliud perſonae,

obrepserit, & intra gradum diligentiae, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonae, quam de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me iure vti permisit, seu non impediuit, id est, qui nullam mihi iniuriam intulit.

* *

CAPVT VI.

DE NORMA ACTIONVM MORALIVM, SEV DE LEGE IN GENERE.

I. *Lex differt a Consilio;*
II. *A pacto;*
III. *Et iure.*
IV. *Quid sit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Vnde sit, vt quis possit obligari?*
VII. *Sibi ipsi nemo obligatur.*
VIII. *Qui obligandus est, debet habere superiorem.*
IX. *Vnde sit, vt quis alteri possit obligationem iniungere.*
X. *Id non esse ex nudis viribus:*
XI. *Neque ex sola naturae praestantia.*
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XIII. *Legislator & lex debent esse cognita.*
XIV. *Partes legis essentiales quae?*
XV. *Permissio legis quid?*
XVI. *Materia legum.*
XVII. *Lege quis obligetur?*
XVIII. *Legis diuisio.*

DISPICIENDVM porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam vbi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates sortiuntur. Vbi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quae cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibusdam cum ea confunduntur; vti est *Consilium, Pactum, & Ius.* Et a consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa re petitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad praesens negotium, potestatem non habet, sic vt obligatio nulla eidem directe adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Etsi consilium obligationi occasionem praebere possit, quatenus notitiam alicui imprimit, quae obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit aegroto praescribere, quid

sonae, veluti custodis qualitas exigat, aut lege ciuili cautum sit. De qua proinde posteriore iustitiae specie, accipiendus est Auctor.

12) Quod iisdem verbis dixerat PLATO II. de Rep. cuius locum ita vertit in Timaeo CHALCIDIVS: *Caussa penes optantem: Deus extra culpam.* H. Vnde imperite ille, apud PRVDENTIVM Hamartig. v. 640. nihil interesse putat, maline auctor sit Deus, an, quum prohibere id possit, permittat.

quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, aegrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex iure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturae, quae vnicuique curam vitae & incolumitatis suae imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hae tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium praestetur, sed potestas praecipientis, qui vbi voluntatis suae decretum significauit, obligationem subdito adfert, omnino iuxta praescriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes praecepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quae traduntur HOBBESIO de Ciue c. 14. §. 1. *Consilium est praeceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quae praecipitur.* Lex autem seu *mandatum est praeceptum, in quo parendi ratio desumitur a voluntate praecipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic iubeo, nisi stet pro ratione voluntas.* Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem praecipientis. Inde quoque *lex est eius, qui potestatem habet in eos, quibus praecepit; consilium eius, qui potestatem non habet. Facere id quod lege praecipitur, officii, quod consilio, arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem eius, cui praecipitur*, eumque finem hic ipse aestimare, & probare potest. Lex autem, vtut saepe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus praecipitur; horum tamen non est finem aestimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui praecipit. *Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique ius consiliarii tollitur arbitrio eius, cui consilium datur: ius legislatoris non tollitur arbitrio eius, cui imponitur lex.* Add. *L. 2. §. 6. D. mandati.*

§. II. NEQVE vero sat accurate illi antiquorum, qui leges *κοινὰς συνθήκας* & *ὁμολογίας communes conuentiones* subinde vocant. Sicut apud ISOCRATEM aduersus Callimachum lex de amnestia *τῆς πόλεως συνθήκη* vocatur: & ARISTOTELEM Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & passim apud Graecos. Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. X. [p. 629. Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.] dicitur, *συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους, leges esse commune ciuitatis conuentum.* Praeterquam enim quod nec diuinae positiuae, nec naturales leges a conuentione hominum ortae sint, adeoque ad ciuiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hae quidem proprie pacta aut conuentiones sunt, licet in constituenda potestate ciuili legislatoria pacta interuenerint. Equidem satis adparet, Graecos, vti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas ciuitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscente ac iubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conuentionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob causam, quod maior pars populi debeat consentire, leges democraticae pacta proprie vocari possunt *. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes coetum vniuersorum

§. II. *) Lex autem fit vi summae potestatis, etiam in statu populari, dum populus, quod vult, per suffragia declarat. H.

§. III. *) Et vulgo ius naturale permissiuum dicitur, nec id male, si vocabulum legis in significatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quae de variis iuris naturalis permissiui appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

§. IV. 1) Plane vt CHALCIDIVS ad Timaeum: *Quid est lex nisi iussum, sciscens honesta, prohibens contraria;* H.

2) Quae

ſorum eſt, ſeſe explicat; dum illud pro voluntate & decreto vniuerſorum habetur, in quod maior pars conſenſit. Sic vt longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non conſenſerit, non tenetur, neque aliter pactum coire poteſt: illic autem etiam non conſentiens per ſuffragia plurium obſtringitur. De caetero, quae inter pactum & legem differentia ſit, in aprico eſt. *Pactum enim eſt promiſſum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine ſua a noſtro arbitrio dependeant, *prius determinatur*, *quid faciendum ſit*, *quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quae poteſtatem alterius in nos ſupponit, *ante obligamur ad faciendum*: *quid vero faciendum ſit*, *poſt determinatur.* Adeoque pacto non tenetur, niſi qui ſuo conſenſu ſeſe obſtrinxerit; lege autem obligamur, quia antea eiusdem autori obſequium debebamus. Vid. HOBBESIVS d. l. §. 2. Add. quoque notata GROTIO ad Matth. inſcript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. DENIQVE iuris vocabulum vti cum lege ſaepe idem ſignificat, vbi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cauendum, ne pro lege id accipiamus, quando poteſtatem aliquid agendi, legibus conceſſam aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc vel illud lege diuina faciendi ius eſſe dicitur, putemus, idem lege diuina praeceptum; adeoque recte a nobis fieri poſſe, etiam ſi legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia poteſtatem agendi habeat, quae a viribus ſuis naturalibus proficiſci poſſunt, niſi quae per legem prohibetur *; inde vſus loquendi fert, vt quae legis alicuius ſpecie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi ius eſſe dicatur, igitur in hoc quidem ſignificatu ius ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis conſtringitur.

§. IV. IN GENERE autem [1] lex commodiſſime videtur definiri per decretum, quo ſuperior ſibi ſubiectum obligat, vt ad iſtius praeſcriptum actiones ſuas componat [2]. *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubiecto eſt inſinuatum tali modo, vt neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id iuſſo nobis heic aequipollet. Vbi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decretum vocet [3] an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, vt viua voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legiſlatoris ſubiectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem HOBBESII de Ciue c. 3. §. vlt. dum leges naturae eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatae; non autem quatenus*

2) Quae definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quae ad ius praeceptiuum pertinent, conuenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere iubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

3) Vt ARISTOTELES X. Eth. 9. & alibi. H.

nnt ſunt concluſiones quaedam ratione intellectae de agendis & omittendis. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur ſolum, legum naturalium obſeruantiam eſſe generi humano proficuam, ſed & Deum velle ac iubere [4], vt mortales ad iſtarum normam actiones ſuas dirigant. Id quod ad eſſentiam legis ſufficit. Quanquam & hoc reponi poſſit, leges naturales, etiam vt ſunt dictamina rationis, non poſſe aliter quam per modum orationis concipi. [5]. Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum eſt*, notandum eſt; ipſum ſupponere, dari aliquod iuſtum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturae rectum non facere, ſed iam antea exiſtens duntaxat ſignificare. De qua hypotheſi quid ſentiendum [6], ſupra a nobis fuit expoſitum. De caetero illud planum eſt, ſub legibus comprehendi non ſolum, quae ad iuſtitiam proprie dictam pertinent, quae ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; ſed & quae ad alias virtutes ſpectant [7], & in ipſo agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiae ſpecies, quae ipſi patranti plurimum obſunt, ferri poſſunt & ſolent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrenſium aegrotans vinum merum bibiſſet, niſi iubente Medico, etiamſi ad priſtinam valetudinem rediiſſet, mors & ſupplicium erat conſtitutum, quoniam non iuſſus biberat* [8]. Apud AELIANVM V. H. L. II. c. 37. quae poena tamen ſine dubio nimis eſt rigida. Huc ſpectant quoque leges ſumtuariae [9], quae modum praeſcribunt expenſis in victum, veſtes, aedificia, aliumque adparatum. In quas ſi quis peccauerit, nemini facit iniuriam, cum eos ſumtus de ſuo faciat. Neque tamen dubium, quin ciuis ad parſimoniam, quae cuique maxime prodeſt, per leges adſtringi queat.

§. V. CAETERVM cum in definitione legum dictum ſit, illas a ſuperiore proficiſci, & in ſe habere vim obligandi; neceſſarium videtur hoc loco oſtendere, quid obligatio ſit, & vnde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & vti quis alterum obligare queat; ſeu quod eodem redit, vnde ſit, quod quis alteri pro imperio quid iniungere poſſit. Obligationem igitur ſupra definiuimus, per qualitatem moralem operatiuam, qua quis praeſtare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem conſideramus, prout haeret in eo, qui obligatur. Secus atque Richard. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout eſt actus legiſlatoris, quo actiones legi ſuae conformes eis, quibus lex fertur, neceſſarias eſſe indicat.) ICti Romani vocarunt vinculum iuris, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei praeſtandae. Iniicitur enim per eandem velut fraenum aliquod morale noſtrae agendi libertati, vt in diuerſam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non poſſimus. Etſi per eam voluntas hautquidquam ita ſtringi queat, vt ſaltem de facto & ſuo periculo in diuerſa abire non detur.

Quo

4) Velle enim Deum, vt ius naturae obſeruemus, ex conſtitutione naturae humanae colligi poteſt: a qua ſeria Dei voluntate prona illatio ad praeceptum, cum Deus, quicquid vult; illud etiam praecipere intelligatur.

5) Poteſt tamen ea defendi, ſi lex conſideretur vt conſtituta. H.

6) C. 2. §. 6. H.

7) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait ARISTOTELES V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. verſ. πρὸς πάντα μὲν. & 4. Eundem 1. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

Quo ſenſu verum eſt illud ARRIANI in Epicteto L. IV. c. 12. *προαιρέσεως ἀλλοτρίας οὐδεὶς κύριος. Alienae voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, vt in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio prae iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto haec ad indifferentiam ſuam vltro redeat: obligatio verò moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, vt in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam iudicare, ni praeſcriptae ſeſe normae reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanae de futuro deliberanti afferre queat, praeter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quae facimus prouenturi; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendae ſunt actiones, quae agenti recte imputari poſſunt *. Et in hoc praecipue obligatio differt a coactione, quod licet vtraque vltimo metum aliquem oſtentet; haec tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratae per ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, vt quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula deuianti eſt propoſitum, cum vltro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. QVOD igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, vna quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quae in vtramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quae ad vniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, vt quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quae per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & vbi ſeſe ad aliquid ſemel determinauit, ſeu vbi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur vt ab ipſius voluntate profectum, hautquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quandò lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuae decreto occaſionem praebere poteſt, vt ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita iam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quae ab ICtis ſuper *poenitentia* traduntur. Si enim vltima & generalis cauſa quaeratur, quare in quibuſdam actibus poenitentia ſit licita in

 aliis

8) Leges, quae Zaleuco tribuuntur, ad vnam omnes ſuppoſitae ſunt. Vid. BENTLEIVS in Diſſertat. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

9) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Exſtat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes eius Academicas, iunctim excuſas Lundini 1675. & iterum Amſtelaedami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

§. V. *) Cuius obſeruationis vſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leuiath. c. 20. Conf. AVCTOR L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinsecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecae ſuae libertati fuit relicta. Prius autem vtplurimum fieri ſueuit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet laedendus; adeoque inde occaſio foret oritura ſocialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri ius quaeſitum eſſe dicitur, per quod iam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, vt ſi id non praeſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in ciuitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri ius non eſt quaeſitum [1], ibi poenitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem ius nondum eſt quaeſitum, quando a ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Vnde & hoc patet, quare leges poſitiuae ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt ius quaeſitum, cuius vi exigere is poſſit, vt illae leges perpetuo maneant. Etſi non paucae ciuitates per iusiurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere inſtituerint: [2] Imo ſi vel maxime talis clauſula [3] ſit addita, poſterius decretum iſti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clauſulam nemini ſit ius quaeſitum. Abſurdum enim eſt, per ſtatutum praecedens ſtatutum futurum velle fruſtrari. Abſoluta quippe poteſtas ſeipſam conſtringere nequit, neque quod natura eſt reuocabile figi poteſt. Vid. CICERO ad Atticum III. ep. 23. Apud THVCYDIDEM L. II. [c. 24. p. 98.] Athenienſes mille talenta in arce reponunt, capitis poena indicta, ſi quis ſuaderet aut decerneret, vt in alios vſus ea pecunia conuerteretur, niſi hoſtes claſſe vrbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud EVNDEM L. VIII. [c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.] Quando autem Principes conſtitutionibus quibusdam expreſſe addunt; licet peculiari reſcripto quid illis aduerſum iuſſerint, ei tamen a magiſtratibus aut iudicibus non eſſe parendum: id non eum habet effectum, quaſi iſtas abrogare ipſi nequeant; ſed potius ſignificant, poſteriora reſcripta non eſſe ſeria, aut ſibi per imprudentiam excidiſſe. Quandoque etiam ſubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non ſuſtinebant. Add. *L. 1. & 2. C. ſi nuptiae ex reſcripto petantur.* Accurate tamen diſtinguendum inter ipſam legem poſitiuam, & ius illud, quod occaſione eius legis eſt quaeſitum. Illa abrogari a legiſlatore iterum poteſt, manente tamen iure, quod occaſione legis, quamdiu illa durauit, fuit partum. Nam ſimul cum lege omnes eius effectus

§. VI. 1) Vid. AVCTOR infr. L. III. c. 5. ſeq. H.

2) Hunc locum illuſtraui Diſſert. de lege clauſula, ne abrogari poſſit, munita. H.

3) Diſtinguit ibi Hertius inter iusiurandum ad Deum, & ad homines directum, illud iuratum cenſens, cum hac formula conceptum fuerit, *Iuramus tibi Deus*, quo caſu lex ſacrata mutari nequeat, propter ius Deo quaeſitum. Sed praeſtat, legem ſacratam promiſcue aeſtimari interna vtilitate, ita, vt quandoquidem religione diuini Numinis munita eſt, temere quidem mutari non poſſit, ceterum tacita ei ineſſe clauſula videatur, quoad ſalutaris videbitur, ita, vt ſi reipublicae pernicioſa eſſe incipiat, adhuc mutari poſſit. Agnouit id Tiberius Gracchus apud PLVTARCHVM in eius vita p. 531. & ſeq. vt pote qui

fectus antegressos tollere, iniquissimum foret. Verbi gratia, Si in ciuitate lex sit; *vti paterfamilias super re sua legassit, ita ius esto;* sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, vt deinceps omnes hereditates ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creuerant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliae omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullauit: quod factum merito irridet Henric. STEPHANVS Apol. pro Herodoto c. 40. Sed & [4] separandi sunt a legibus alii actus, qui a summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conuentiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis ius quaesitum est, quod inuitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo iuri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut heredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum eiusmodi cessione iuri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil iuris amplius competit. Ex eadem ratione, quia viuo testatore ex testamento nemini adhuc ius est quaesitum, testamentum licet mutare, etiam vbi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam haec illud quidem efficit, vt posterius non seria voluntate profectum praesumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento reuocata sit, prius vtique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conuentionum super eadem re pugna deprehendatur, posterius priori derogabit.

§. VII. EX DICTIS quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conuentionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem ius quaeritur, hoc ipsi remittere est integrum, vbi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui ius quaesitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis seipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra praestationem alicuius rei possit. Id quod qui potest, iam actu ipso liber est. Adde, quod nulla eiusmodi obligationis est futura vtilitas, cum nec praestando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat [1]. Add. SENECA de Beneficiis L. V. c. 7. seqq. Quando autem dicitur, verbi gratia,

quem-

qui, cum Octauio Tribunatum, lege sacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam potestatem sanctimoniam quidem a populo habere dixit, sed non aduersus populum.* Et si lex alias sacrata acciperetur, interdum ad ea, quae moraliter impossibilia sunt, obligaret.

4) De quibus ex professo agit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 14. H.

§. VII. 1) Vbi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet nisi inter duos locum.* Mox: *Cecidit se: iniuriarum cum quo agat non habet.* Apud PHAEDRVM caluus, cum muscam abacturus alapam sibi grauem duceret, derisus a musca aiebat:

Mecum facile redeo in gratiam,
Quia non fuisse mentem laedendi scio. H.

quemlibet obligari ad se ipsum conseruandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhaerentis exercitium in ipso homine terminari. Quae tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui eius obligationis exercitium exigendi, eiusdemque neglectum vindicandi ius sit. Adeoque hactenus homo seipsum conseruare tenetur, quatenus Dei seruus, & societatis humanae pars est, cui sese vtilem iussu Dei praestare debet. Sicuti & dominus seruum, & ciuitas ciuem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit [2]. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris coetibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi iurare, puta, quod hoc vel illud sit omissurus, in quod ipsum prauus adpetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cuius exactio penes Deum est. Conf. FELDENVS ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. ALTERA autem causa, quare voluntati hominis, ad normam sese componere idoneae, eadem praescribi possit cum hoc effectu, vt eam sequi vtique teneatur, est, quod is a potestate superioris non sit immunis. Haec duo faciunt, vt homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam vbi alicuius agentis vires per naturam ad vniformem agendi modum sunt alligatae, ita vt motu intrinseco in diuersum nequeant discedere, actio physica, non moralis producitur, quae ex necessitate potius, quam ex obligatione prouenire dicitur. Vbi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati fraenum possit inicere. Et si maxime is in agendo certum modum obseruet, & a quibusdam actionibus constanter abstineat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, vt ille obligationis sit capax, qui & [superiorem habet, &] normam praescriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diuersa flexilem; quae tamen, vbi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse praeditum patet.

§. IX. INTRODVCITVR autem obligatio in animum hominis proprie a superiore, id est tali, cui non solum sint vires malum aliquod repraesentandi contranitentibus; sed & cui iustae sint causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim vbi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significauit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reuerentia temperatum; illum quidem ex ipsius potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quae etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Vnde arbitramur ius iniungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, ius alteri imperandi, legesque praescribendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut praestantia naturae. Equidem solae vires contra inclinationem meam

2) Quales erant illi pollice trunci, qui sibi pollices amputauerant, vt armis tractandis impares essent.

meam eo me possunt permouere, vt malim alterius voluntati tantisper parere, quam eiusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et vbi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, vbi rationibus id meis conducere iudicauero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. TERENTIVS Adelph. [Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.]

Malo coactus qui suum officium facit;
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet;
Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.

§. X. QVO LOCO expendi merentur, quae tradit HOBBESIVS de Ciue c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali ius regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse a sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Ius omne in alios vel est a natura, vel a pacto. A natura id ius deriuatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam ius esset omnibus in omnia, vnicuique ius erat in omnes regnandi ipsi naturae coaeuum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex aequalitate virium resultantem, quae bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis caeteros potentia in tantum anteisset, vt resistere ei ne omnes quidem coniunctis viribus potuissent, ratio quare de iure a natura sibi concesso decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi ius domini in caeteros omnes propter potentiae excessum, qua & se & illos conseruare potuisset. Iis igitur, quorum potentiae resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipsa potentia deriuatur.* Enimuero in his non vnum est, quod censuram mereatur. Nam primo nescio an satis cohaereant illae locutiones; *ius imperandi ex solis viribus est a natura concessum;* & idem ius a natura deriuatur, *eo ipso quod a natura non sit sublatum.* Alias enim non statim, quod a me non est sublatum, illud a me est concessum. Et cum *non sublatum* & *concessum esse* vnum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam a natura, ius illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit ius omnibus in omnia*, dextre est explicandum. Ius ipsi est libertas, quam quisque habet facultatibus naturalibus vtendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, id est remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus vti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dictitat, & quidem ad sui conseruationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam iniungi. Diuersa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in statu naturali vti ius est alios cogendi; ita alii cogentibus iure resistunt. Atqui cum iure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim praesupponit tales causas, quae intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, vt ex propriae rationis dictamine iudicet non recte, adeoque non iure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere,

tendere, & hoc modo ſibi grauius malum arceſſere; (PINDARVS Pythior. od. 2. [v. 173. & ſeqq. Edit. Oxon.]

Ποτὶ κέντρον δέ τοι
Λακτιζέμεν τελέθει,
Ὀλισθηρὸς οἶμος,
Contra ſtimulum calcitrare eſt lubrica via:)

Remanet tamen ius omnes vias tentandi, ſi qua etiam per vim alterius vis poſſit excuti, aut ſubterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quae a GROTIO paſſim *extrinſecae* opponitur, nequit conſiſtere. Adeoque per nudam vim non ipſum ius reſiſtendi, ſed tantum eiusdem exercitium extinguitur. Declarari poteſt res exemplo brutorum, quibuſcum homines in ſtatu ex lege viuimus. Quaecunque eorum viribus ſuperare poſſumus, ſubiugamus, & ſeruitio noſtro admouemus. Aſt ſi qua vim noſtram effugere potuerint, nemo iniuriam ſibi ab ipſis factam queritur. Nec eſt, quod quis regerat, bruta obligationis non eſſe capacia, adeoque non niſi ſola vi poſſe ſtringi. Nam & ipſe HOBBESIVS de Ciue c. 8. §. 2. agnoſcit, bello captum, obligationis vtique capacem, quousque ſolis vinculis naturalibus coërcetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides interceſſerit; adeoque talem ſeſe captori per fugam ſubtrahere, aut etiam vi in eundem inſurgere poſſe, quamprimum commodam occaſionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura conſtituit, vt quod alieno metu magnum eſt, ſuo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbeſianum *Natura dedit ius in omnia*, abſurde & nullo ſenſu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dediſſe potuit, cum natura ſit vel ipſe Deus, vel opus Dei? Ex hiſce igitur rationibus, & quia non ſatis dignum id bonitate diuina videtur, hautquidquam ius dominandi, ſeu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex ſola & nuda ipſius omnipotentia deriuandum arbitramur. Quae porro ab IPSO ex Sacris Literis proferuntur, iſthanc theſin non adſtruunt. Quando Deus ad potentiam ſuam prouocat, circa calamitates Iobo immiſſas, ex eo non conſequitur, Deo nullum ius in creaturas competere, niſi ex nuda ipſius potentia. Quin ipſe Iobus initio recte agnoſcebat, quo iure Deus ipſum bonis, atque liberis ſpoliaſſet. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abſtulit*; quaſi diceret: Quare ſuum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat conceſſit? Add. SENECA ad Polybium, c. 29. Verum vbi ſuperante aegritudine cum Deo expoſtulare inſtitueret, recte Deus retundendae contumaci querelae potentiam ſuam allegat, poſtquam iſte alias imperii diuini rationes aeſtimare neglexerat. Quemadmodum caeteris contumacibus ſubditis facere ſolemus, vt quando rationes audire detrectant, vim ipſis oſtentemus; vt videant, ſtultos ſe quoque, non malos duntaxat eſſe, qui nobis cornua obuertere audeant. Sic ſi quis queratur, quod bonis mala, malis bona eueniant; vbi genuinas eius rei cauſas agnoſcere detrectat,

§. X. 1) Eius generis dicta alia vid. apud H. GROTIVM proleg. de I. B. & P. §. 3. & L. II. c. 22. §. 3. H.

trectat, ei demum vltimo loco potentia diuina occinitur; quasi diceremus, quia tibi vtique credis iniuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adparet, male HOBBESIVM inferre, obligationem ad praestandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam haec sola facere potest, vt quis stultum iudicet, obsequio grauius malum non redimere: non autem per eandem adimitur ius, quo minus quis & desiderare, & omnem mouere lapidem possit; vt alterius vim liceat effugere. Quod ius tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento ius suum aduersus Saulum assertum ibat Saluator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, Actor. IX, 5. sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac vna ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subuertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt [1]. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 105. pag. 344. Edit. Oxon.] legatus Atheniensium: *ingenio vtimur omnium hominum, vt quibus praeualeant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi vsi sumus: sed iam ante solitam accepimus, vtimurque ea in perpetuum permansura.* Dionysius HALICARNASSEVS L. I. [c. 5. pag. 5. Ed. Oxon.] Φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν ὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τὺς κρείττονας. *Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere praestantioribus.* Apud PLVTARCHVM Camillo [p. 136. Edit. Wechel.] Πρεσβύτατος νόμος, *antiquissima lex* Brenno vocatur, ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῦ Θεῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία καὶ γὰρ τύτοις ἐκ φύσεως ἔνεστιν, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων. *Quae fortibus res largitur ignauorum, ducta a Deo, & ad bruta vsque terminans. Nam & his natura comparatum est, vt praeferri imbecillioribus velint praestantiora.* Apud LIVIVM L. V. c. 36. breuius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quae differit Callicles apud PLATONEM Gorgia, [pag. 329. Ed. Francof. Ficini, pag. 483. A. B. Ed. Steph. T. I.] Vbi praesupponit, plerumque contraria inter se esse, naturam atque legem. Nam verbi gratia natura turpius esse iniuriam accipere, vtpote πάθημα ὐκ ἀνδρὸς ἀλλ' ἀνδραπόδυ, *passionem non viri, sed mancipii*; & tamen lege turpius esse iniuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine [2] viribus inferiores, constituisse, & laudes ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores qua in re excedere eos possint; ἡ δέ γε (οἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνοι ἄν, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τῦ ἀδυνατωτέρυ. *Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat aequum esse, vt praestantiores potentioresque omnia caeteris habeant superiora.* Inde quod Xerxes

2) Verbis Platonis conuenientius AVCTOR haec ita extulisset: *Idque legislatores tanquam potentioribus perinde ac multitudo viribus inferiores constituisse.*

Xerxes contra Graecos, Darius contra Scythas ex eo praetexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse *κατὰ νόμον τὸν τῆς Φύσεως, iuxta legem naturae.* Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de iusto) opprimi: contra si quis ista legum vincula abrumpat, in eo *ἐκλάμπειν τὸ τῆς Φύσεως δίκαιον, exsplendescere ius illud naturale.* Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boues abegisse, *ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου Φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ᾽ ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. Vtpote naturali ipso iure dictante, & boues, & caetera omnia, quae ab hominibus possidentur, illius qui praestantior sit atque valentior, esse debere.* Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridae. Faciliori cum temperamento admitti potest illud PLVTARCHI Pelopida. [p. 290.] *Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ Φύσιν ἀποδίδωσι. Prima & antiquissima lex naturae ei, cui salute opus est, imperatorem illum, qui valet conseruare, praeficit.*

§. XI. SVNT ALII *, qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri iniungendi deducunt ex *ὑπεροχῇ* seu eminentia naturae, quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem praestantissimam est *τὸ ἡγεμονικόν*, siue vis directrix. Quam in rem allegatur locus CICERONIS Tuscul. L. III. [c. 5.] *Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia.* ARISTOTELES quoque adducitur, qui iudicat, si quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturae eminentiam insuper volunt tribuere *ἀνυπευθυνίαν*; eamque ob causam, si homo brutis, quibus excellit, secus quam decet vtatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim iure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, vt altera alterius causa facta dici possit; Deumque ob illam naturae praestantiam ius hominis in bruta declarasse. Vnde si quis pecude sua abutens a magistratu coërceatur, id non fieri in fauorem bruti, sed ob alios ciues, quorum saepe interest, ne quis re sua male vtatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens prae corpore excellat. Enimuero ex sola naturae *ὑπεροχῇ* ius iniungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturae praestantia inuoluit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura praeditum: neque diuersi gradus perfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam vnius ab altera habent coniunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda,

§. XI. *) Quibuscum fecisse videtur, qui originem Obligationis, qua diuinae legi homo obstringitur, arcessiuit a summa Dei maiestate, *ὑπεροχῇ* & eminentia essentiali, refutatus ab VLRICO HVBERO Part. II. Digress. L. I. c. 6. §. 3. seqq. H.

da, in feipfo habeat principium regendi fuas actiones, quod ipfe fibi fufficere iudicare poteft; non adparet ratio, quare ftatim propriae confcientiae dictamine conuictus debeat intelligi, fi fuo potius, quam alterius, cui natura praeftantior, arbitrio agat. Inde etfi impia fit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate fua fumma cum pace frui, longe femotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob praua ab iisdem acta ira tangantur: recte tamen iftis pofitis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipfi nec prodeffe poteft & vult, nec obeffe? Nam admirationem quidem tam nobilis effentiae contemplatio excitare poteft, obligationem non poteft. Chriftiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnofcimus; Apoc. XXII, 9. Marc. ANTONINVS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorfus re confilia ineunt, quod tamen impium eft credere, quorfum tunc immolemus, fupplicemus, iuremus, alia faciamus finguli, tanquam fi Deos praefentes & conuerfantes nobifcum habeamus.* CICERO de Natura Deorum L. I. [c. 2.] *Fuerunt, qui omnino nullam habere cenferent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum fi vera fententia eft, quae poteft effe pietas? quae fanctitas? quae religio? Haec enim omnia pure ac cafte tribuenda Deorum numini ita funt, fi animaduertuntur ab iis, & fi eft aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque poffunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animaduertunt, nec eft, quod ab his ad hominum vitam permanare poffit: quid eft, quod vllos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In fpecie autem fictae fimulationis ficut reliquae virtutes, ita pietas ineffe non poteft, cum qua fimul & fanctitatem & religionem tolli neceffe eft: quibus fublatis, perturbatio vitae fequitur & magna confufio.* Item: [c. 41.] *Quae pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum fit, ei deberi poteft?* IDEM. L. II. de Nat. Deorum [c. 25.] *Iupiter dicitur a maioribus noftris Optimus Maximus: & quidem ante optimus, id eft, beneficentiffimus, quam maximus; quia maius eft, certeque gratius prodeffe, quam opes magnas habere.* OVIDIVS de Ponto L. II. El. 9. [verf. 23. 24.]

Nam quid erit, quare folito dignemur honore
Numina, fi demas velle iuuare Deos?

Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, fed fola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturae contrarium effent factura, fiquidem hominum iugum excuffum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diuerfa fuppofita intelligitur; & propter phyficam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animae eft obnoxium. Denique fi rex per liberam electionem fit conftituendus, praeftantiffimo vtique diadema fuerit imponendum. Quo fenfu recte fe habet illud Cyri apud PLVTARCHVM in Apohth. [pag. 172. Ed. Wechel.] Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non praeftantior fit fubiectis.* Et ita quoque capienda funt, quae Socrates difputat apud XENOPHONTEM Memorab. L. III.

p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non iure ex ſola praeſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII. Qvae cvm ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, vt mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere [1], vt aut ab iſto inſignia [2] quaedam bona ſint in me profecta, aut vt ipſe vltro in eiusdem directionem conſenſerim. Plinivs Paneg. [cap. 38. Edit. Cellarii.] *Non vti inter pecudes; ſic lex naturae poteſtatem & imperium valentioribus dedit.* Nam vti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII, 24. ſeqq. Et qui homini dedit, vt libere poſſet agere, quare non is iure ſuo aliquam eius libertatis particulam circumſcribere queat? Qui vero vltro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi vt ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, vt ne per nouam illam ſubiectionem praeiudicetur iuri tertii alicuius, rite fundato, & vt vni fas ſit talem habere ſubiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quae intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtrae libertati iniicere intelliguntur. Enimuero quia naturalis humanae voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi leuitas aut malitia, vt iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quisque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, praeter metum mali alicuius, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cuius intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic vt demum vltima velut firmitas obligationibus accedat a vi, vtque qui earundem obſeruationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, vt graue aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter prauos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui iuſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium adparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quoſuis immorigeros coërcere poſſit. Sophocles Aiace flagellifero. [p. 61. Ed. H. Steph.]

'Ου γὰρ ποτ' ἔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεςήκοι δέος·

'Ουκ

§. XII. 1) Haec ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum ius tribuit: neque quicquam cauſſae eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet praeſtantioris, obſequium inuitus ſubire debeat. Plane vt nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamuis infirmior, ſub imperium redigi iure poteſt. Vti vero ab hac Avctoris ſententia abiit etiam Vlricus Hvbervs Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, fundamentum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eundem, velut opificium ſuum, pro ſumma

Ουκ ἂν ϛρατόςγε σωφρόνως ἄρχοιτ᾽ ἔτι,
Μηδὲν φόβȣ πρόβλημα μετ᾽ αἰδȣ̃ς ἔχων.

Non enim vnquam in ciuitate leges bene
Se habebunt, si absit metus;
Neque exercitus moderato imperio regi poterit,
Si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.

Arriani EPICTETVS L. I. c. 29. *Ἄνθρωπος ἀνθρώπȣ κύριος ȣ̉κ ἔϛι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τȣ́των, ἄγαγέ μοι τὸν καίσαρα, καὶ ὄψει πῶς εὐϛαθῶ. Homo hominis dominus non est, sed mors & vita, voluptas & dolor. Non absque his adduc mihi Caesarem, & videbis, quam sim constans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, ius esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum vix assequuntur leges, ni viribus sint succinctae, quae inuitis quoque fibulam iniicere possint. Sicut Solon, vti ipse praedicabat, res confecit maximas, *ὁμȣ̃ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας, simul vim, & ius copulans.* PLVTARCHVS Solone. [p. 86. Ed. Wechel.] Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud OVIDIVM Metam. L. VIII. [v. 59.]

In causaque valet causamque iuuantibus armis.

Nam quod de laetitia conscientiae ex impletione officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quae scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ipsum ex viribus Dei omnipotentis prouenit, cui facillimum per semetipsos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. IVVENALIS Sat. XIII. [vers. 193. & seqq.]

\- - - *Cur tamen hos tu,*
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & coeco verbere caedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Poena autem vehemens & multo saeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et sane totius generis humani quam maxime interest, abs nemine in dubium vocari; tribunal diuinum, corruptioni impenetrabile; subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiaeque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud PLVTARCHVM aduersus Colotem. [p. 1152.] *Facilius vrbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata ciuitatem coire aut constare* [3]. Hisce igitur fundamentis nititur potestas eorum, qui aliis efficaciter leges sunt praescripturi.

 §. XIII.

ma sua sapientia fingere & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obsequium hominis respondere debet. H.

2) Instruxit & exornauit Cl. BARBEYRACVS hanc notam Hertii in sua versione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res est, quaerens 1) in dependentia naturali hominis a summo Numine, 2) in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos praemiis adficere facile possit: contemplatione vero obligationis erga principem agnoscens sententiam auctoris, qua ea ex pacto deriuatur, quod seruari debere, voluntati diuinae conueniens est.

3) Quam porro ciuitatibus necessaria sit religio, plenius exponit AVCTOR de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 4. §. 9.

§. XIII. CAETERVM vt lex vim ſuam directiuam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam praeſtare quis poſſit, ſi neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, nouerit. Vbi tamen ſufficiet ſemel id cognouiſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum obliuioni tradat, ideo obligatione hautquidquam ſoluitur; cum bene poſſet meminiſſe, ſi, quod debebat, parendi ſtudium habuiſſet. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere poteſt. Legum namque naturalium eundem eſſe auctorem, qui totius vniuerſi, nemo ignorabit, qui ratione vti nouerit. Multo minus legum ciuilium lator ciui obſcurus eſſe poteſt; quippe cum ille vel expreſſo ciuium conſenſu conſtituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo ſe ſubiiciunt. Porro lex naturae quomodo ex contemplatione humanae conditionis cognoſcatur, alibi exponetur. Ciuiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perſpicue, ſubiectis innoteſcunt. In qua de duobus conſtare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui ſummum in ciuitate habet imperium; tum quae ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, quando ipſe, qui ſummo gaudet imperio, legem vel voce ſua promulgat, vel per eos, qui ſunt ab ipſo delegati. Hi quin auctoritate ſummi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla eſt cauſa, ſi conſtat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipſius voluntatem adhiberi [1], ſi in vſum iudiciorum iſtae leges deducantur; ſique nihil contineant, quod ſummae iſtius poteſtati deroget. Neque enim credibile eſt, miniſtrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non eſt, aut eiusmodi munus vltro ſibi arrogaturum; cum eiusmodi conanti nulla ſit ſpes latendi, aut poenas tam proterui auſu effugiendi. Vt autem ſententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri poteſt perſpicuitate vti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conſcriptas proponebat. Dio CASSIVS L. LIX. in excerptis Peireſcianis. Si quid in legibus obſcurum videatur, eius declaratio petenda erit a legislatore, aut illis, qui ad ius ſecundum illas dicendum publice ſunt conſtituti. Horum enim eſt, leges ad ſingulos caſus [2], obſeruata recta interpretatione adplicare, ſeu factis ſingularibus propoſitis declarare, quidnam circa illas legislator diſpoſuerit. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 14. §. 11. 12. 13. & Leuiath. c. 26. Caeterum hoc loco & illud monendum [3], qui contendunt, ad hoc vt leges ſubditos in conſcientia obligent, requiri conſenſum populi, id neque de legibus naturalibus verum eſſe, neque de ciuilibus monarcharum aut optimatium, niſi vbi in pacto inter imperantes & ciues ita conuentum eſt; nec niſi de conſenſu implicito, quatenus qui in alicuius imperium conſenſit, eo ipſo in omnes actus iſtius imperii conſenſiſſe intelligitur. Etſi hoc ſane vtiliſſimum ſit ad ſubditorum vltroneum obſequium eliciendum, ſi conſentientibus & adprobantibus ipſis leges ferantur, eiusmodi cumprimis, quae in mores eorundem abire debeant.

§. XIII. 1) Diſtinctius rem AVCTOR ſignificat, de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *fruſtra in dubium vocatur, ſi conſtet, hoc eum munere, quod in ciuitate gerunt, eſſe coniunctum, & ipſos regulariter ad idem adhiberi.*

2) De qua interpretatione paſſim agunt ICti. V. STRV-

debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud XENOPHONTEM Apomnem. Lib. I. [p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.] Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μὴ, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. *Omnia, quae quispiam non per suasum quempiam siue in scriptis, siue non scriptis impellat agere potius vis mihi esse videtur, quam lex.* Conf. SANDERSONVS de Obligat. conscient. praelect. 7. §. 22. seqq.

§. XIV. PORRO vti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum vt ipse intelligat, quid alteri praescribi conueniat; tum vt vires habeat malum aliquod repraesentandi, si ad praescriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraueniendi:) ita quaelibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per vnam definitur, quid faciendum, quidue omittendum; per alteram significatur, quodnam malum praeceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *Sanctio.* De qua vt paulo latius disquiramus, ansam praebet Rich. CVMBERLAND de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum praeter communem ICtorum sententiam non poenis solum, sed & praemiis leges, & quidem magis principaliter quam poenis sanciri tradit. Imo de sanctione legis naturalis ait; impossibile esse, vllis signis naturalibus hominibus apertius & efficacius suadere, [vt quicquam agant] aut cum auctoritate indicare hoc a rectore vniuersi imperari, quam si perpetuis & naturalibus praemiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in sanctione legum ab hominibus vsurpentur conceptus negatiui, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit esse bonum illud positiuum, cuius adquisitio aut retentio ex amolitione causarum illi contrariarum speratur. Priuationes & negationes voluntatem humanam non mouere; nec alia ratione fugam mali illius esse obiectum, quam quatenus conseruationem alicuius boni connotat. Quicquid virium tribui solet poenis malisue naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum resoluendum esse in vim impulsiuam aut attractiuam illorum bonorum, quibus a poenis aut malis priuarentur. Ea omnia, quae ob mortis aut egestatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitae & opum fieri dicenda esse. Nullum esse morti locum, nisi vita praecessisset, nec posse illam metui, nisi haec prius expeteretur. Naturam rerum magis mouere affectus boni praesentis amore, aut futuri spe, quam mali odio, metuue; ac bona adpeti non propter oppositam eis priuationem, sed propter intrinsecam eorum conuenientiam cum natura nostra. Leges ciuiles magis stabiliri a fine earum, qui est bonum publicum, cuius pars aliqua singulis bonis ciuibus communicatur; quam per poenas, quas minantur, quarum metu tantum mouentur pauci pessimique. Hactenus CVMBERLAND. Circa quae illud primo obseruandum est;

V. STRVVIVS Exc. 2. Synt. iur. ciuil. §. 47. sq. ZIEGLER Dicastic. concl. 36. H.

3) Non tantum Moralistae, sed & ICti quidam. V. MAVRITIVM de libris iuris commun. §. 27. vbi ita sentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni & sacerdot. c. 16. §. 2. & seq. Quibus ex AVCTORE occurri potest. Vnde sequitur, fundantem se in lege non habere opus, vt probet, legem in vsu esse. H.

eſt; ſi ſub ſanctionis vocabulo etiam bona & praemia legis obſeruantiam ſequentia comprehendere velimus, requiri vt iſta bona ex obſeruantia legis promanent, & hac velut redimantur. Iam autem adparet, non omnia quae obtinemus bona per obſeruantiam legum nobis conciliari, eoque iſthaec in rationem praemiorum venire non poſſe. Sic vitam noſtram & nosmetipſos vna cum omnibus facultatibus naturalibus, quas poſſidemus, non obtinemus tanquam praemium ſeruatae legis; ſed diuina bonitas iſta nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare poſſemus. Quarum duratio ex intrinſecis ſubſtantiae viribus proueniens, itidem ex obſeruantia legis non deriuatur, ſed beneficium creatoris eſt; *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluuiam cadere patitur ſuper iuſtos & iniuſtos.* Sic & quae labore & induſtria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obſeruantiae, ſed Creatori, qui vires largitus eſt, & ſibimetipſi in acceptis refert. Aſt hic per leges effectus obtineri poteſt, vt & tuta nobis praeſtentur, quae liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria induſtria adquiſiuimus, aduerſus incurſum aliarum creaturarum, quae illa laedere aut perdere poſſent; & vt bona noſtra multis modis augeantur. Haec ergo ſola, in quantum penes legislatorem eſt ea praeſtare, rationem praemiorum poſſunt habere; quae etiam vt efficaciam habeant animos ad obſequium legum diſponendi, a legislatore ſignificandum eſt, iſtum effectum ex ea cauſa ſecuturum. Deinde & hoc obſeruandum, etſi voluntas ad agendum moueri poſſit, oſtentato bono ex actione prouenturo; id tamen non ſtatim neceſſitatem adfert faciendi, ni poenae comminatio adiecta ſit, quae non-agentem manſura ſit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali conſecutione prouenit, id quidem indicium effuſiſſimae in Creatore bonitatis eſt, lubenter iſtud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande inuitantis, & velut ſuadentis. Non tamen ſtatim hoc neceſſarium eſt argumentum, eundem imperare, vt omnino id bonum, praeſtita actione, nobis adquiramus; cum ipſi ſufficere poſſit benignitatis ſuae fruendae occaſionem obtuliſſe. Aſt ſi ob omiſſionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non ſupereſt, quin ea actio vtique imperetur. Accedit quoque, quod vtique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per poſſeſſionem boni moueantur [1]. Equidem & efficaces ſtimulos habet adquiſitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione a praeſenti aliquo malo ſit coniunctum. Senſus tamen iucunditatis ipſo tractu poſſeſſionis velut hebeſcit, ac abſumto iſto motu animi, quem abſentia boni, aut recens eiusdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quaedam adquieſcentia ſupereſt. Vnde & multi tunc demum bona ſua

§. XIV. 1) Sententia contraria, homines ſcilicet fruitione boni praeſentis magis, quam metu mali futuri moueri, eſt inter paradoxa Baeliana, quam late tractat hic philoſophus dans ſes Penſées ſur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACVS in nota 4. eademque plane aureola. ad h. §.

2) Tollendae confuſioni, quae in ſequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parentheſin hic collocatam exemplo Cl. BARBEYRACI, transtulismus ad finem Periodi, ſuo eam ſimul nexu ſoluentes.

3) Inter Principum Conſtitutiones legis imperfectae exemplum NOODTIO Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batau. 1724. occurrere videtur in *L. 3. C. de patr. pot.* qui, quod ſupereſt, leges omnes hodie eſſe perfectas ex Conſtitutione Theodoſii & Valentiniani *L. 5. C. de Legibus* obſeruat p. 13. Quae

ſua aeſtimare incipiunt, quando illa amiſerunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Aſt dolor, in quem demum omnia mala & bonorum priuationes reſoluuntur, non eſt nuda priuatio, ſed aliquid quam maxime poſitiuum, ac tantas vires habens, vt ſenſum & aeſtimationem omnium bonorum extinguere poſſit, ſic vt in ipſius remedium aliquando & mors optetur. Vnde ſatis puto ratio conſtat legislatoribus ciuilibus, quod leges ſuas per poenas potius, quam praemia ſancire ſoleant [2]. Nam oſtentatione poenarum excutiendus erat torpor iſte, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum coniuncta eſt, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Obſeruantia tamen humanarum legum ſat fructuoſa eſt ob retentionem & fruitionem bonorum, quae vitam ciuilem comitantur; & ſi ordinariarum virtutum exercitium ſingularibus ſemper praemiis ſanciendum foret, nulla materia in haecce ſuffectura erat. Igitur illecebrae ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodiſſime videbantur reprimi poſſe. Atque inde eſt, quod ciuiles leges poenam in violatores ſemper habent coniunctam, dum vel expreſſe deſignant genus multae aut ſupplicii; vel eo non definito idem arbitrio iudicis, legumque exſecutoris relictum innuunt. Equidem ICti Romani quasdam leges faciunt imperfectas [3], quibus nempe ſanctio poenalis deeſt [4]. Qualis memoratur lex Cincia [5], cui nulla alia fertur adiecta clauſula quam haec: *Qui ſecus fecerit, improbe feciſſe videbitur.* Verum putauerim, in iſta lege vel infamiam fuiſſe poenae loco, vel penes Cenſores fuiſſe, violationis manifeſtos aliqua nota inurere. Quanquam transgreſſores eius legis non ab omni poena immunes fuiſſe ex TACITI Ann. XIII. c. 42. colligi videtur. CICERO de LL. L. II. [c. 9.] *Periurii poena diuina exitium, humana dedecus.* Extat tamen aliud exemplum legis imperfectae apud LIVIVM L. X. c. 9. *Valeria lex, quum eum, qui prouocaſſet, virgis caedi ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis aduerſus ea feciſſet, nihil vltra, quam improbe factum, adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) viſum, credo, vinculum ſatis validum legis, nunc vix ſerio ita minetur quiſquam.* Ad eandem claſſem poſſis referre legem Zaleuci: *Ne quis ciuium implacabili inimicum odio perſequatur; ſed ita inimicitias eum illo ſuſcipiat, tanquam breui in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem ſecus fecerit, vt pro immitis ferocisque ingenii homine cenſeatur.* Diodorus SICVLVS L. XII. c. 20. Niſi infamiam in poenae locum ſubire dixeris. Sicuti in hiſce eiusdem legibus apud EVNDEM d. l. c. 21. *Mulier ingenua, niſi forte ebria ſit, non ſit vna ancilla comitatior. Extra vrbem noctu pedem non efferto: niſi cum moechum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro veſtes ne circumdato, niſi meretricem agere velit. Vir annulum ſubaureum, aut veſtem Mileſiae parem ne geſtato,*

Quae ſententia non penitus probatur SCHVLTINGIO ad Vlpianum Tit. I. §. 1. Ceterum legem Papiam Pappaeam quoque imperfectam fuiſſe, monet HEINECCIVS ad hanc legem L. II. c. 2. §. 5.

4) De qua VLPIANVS *tit. 1.* ab initio in fragment. & BRVMMERVS pec. commentar. ad hanc legem. H.

5) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A. V. DXLIX. Cornelio & Sempronio Coſſ. quam erudito commentario illuſtrauit Fridericus BRVMMERVS, Lipſienſis edito Lutetiae Pariſiorum 1668. & recuſo Lipſiae 1712. quem in quibusdam aberrantem in viam reduxit HEINECCIVS Antiquit. Tom. I. p. 481.

to, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde foedis poenarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus poenae annexis, a noxio ciues luxu & intemperantiae studio facillime auertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio ciuium exponi sustinebat. Add. *L. 14. §. 14. D. de relig. L. 3. §. 4. D. de sepulcro violato.* Sic igitur legis duae sunt partes [6], altera definitiua, altera vindicatiua, siue sanctio poenalis; duae partes, inquam, eiusdem legis, non duae species legum. Nam vti superuacuum est dicere, *hoc fac*, si praeterea nihil sequatur; ita absurdum est dicere, *poenas dabis*, ni causa, quae poenam mereatur, fuerit significata. Probe autem obseruandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quae poena violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id est facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid praestandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem huius duntaxat est instrumentum, per quod subiecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Vnde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directiuam, & coactiuam, ni per vim coactiuam intelligas clausulam poenalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subiectis repraesentat. Vis autem coactiua, id est, potestas exigendi a subiectis conformationem actionum ad normam ipsis praescriptam, poenasque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut exsecutorem est. LIBANIVS Orat. V. *Ipsis certe legibus opus est iudicibus, qui quae leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adsunt: neque si quis eas aduocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedent: duntaxat per eos, qui iudicant, adiuuant.* Etsi frequens valde sit apud scriptores, vt per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuatur. Quale est illud APVLEII de Mundo [p. 749.]: *Quod est lex in vrbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus.* Quod autem apud LIVIVM L. II. c. 1. [7] *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui a legibus praescriptis discedere non liceat. Caeterum cogere dicuntur legislatores, vt tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, vt diuersum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repraesentata peccantibus poena efficiant, vt nemo

6) Vbi obseruandum, leges vindicare non vno modo· vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum est non rescindentes. Cuiusmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Vlpianus, loco iam adducto. Adde H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane iure naturae actus irritus dici non potest, eo quod vitiosus est, nisi accedat potestatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Caeterum sunt leges quaedam, latae propterea, vt ad virtutum studia homines excitent, quales memorantur ab ARISTOTELE VII. Pol. 2. Quibus si vim tantum directiuam tribuas, forte non erraueris. H.

7) Et apud HERODOTVM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis praeest Domina lex, quam multo magis metuunt, quam tui te.* Nimirum in ciuitatibus, quae polycratico regimine vtuntur, legum publicarum custodia maximi est momenti. V. elegans oratio Baptistae NANI L. VII. Histor. Venet. ad A. 1628. H.

§. XV. 1) Quod non videtur admittendum, quum certissimum sit, praeter leges praeceptiuas, quibus ad faciendum, & prohibitiuas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permissiuas, quibus ius nobis, seu facultas, aliqua conceditur, pro arbitrio nostro re aliqua vtendi & in cuius exercitio nemini nos turbare integrum est. Quum enim hac posteriore parte aliorum obligatio iuri nostro respondeat, maxime interest, legem *per-*

mo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem poenam legi parere, quam eandem violare praestabilius sit.

§. XV. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusae intelliguntur [1]. Vtut Modestinvs L. 7. D. de LL. tradat: *Legis virtus haec est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quae lex permittit, illa neque praecipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quae neque vetantur, neque praecipiuntur, in cuiusuis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hactenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quae ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quae tertium quemuis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si, quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quae plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniuentiae indulgeatur. Vti verbi gratia leges ciuiles marito permittunt caedem vxoris in adulterio deprehensae; neque tamen vetant, quo minus alius eam caedem impediat. Enimuero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat [2], sed ex propria cuiusque libertate. Circa quae enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic praecipue est effectus, vt ne quis mihi innoxium eiusdem exercitium turbet. Sic vt expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, superuacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, vt quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas vltro velut reuiuiscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent vti legislatores ciuiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges vsuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris [3], quod alicubi licentia corpore quaestum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non disputo. Vid.

permissiuam a *praeceptiua* & *probibitiua* separari, eo quod obligatio & ius sic distant, quod huic renunciari possit, quum illi vsquequaque adstricti simus. Sic vnicuiuis ius est, ducendi vxorem, ita tamen, vt abstinere liceat matrimonio. Sic SCtum Macedonianum permittit, vti exceptione eius, sic tamen, vt non intercedat, quo minus mutuum, a filio familias contractum, a patre exsoluatur. Prius iam Cicero agnouit L. II. de Inuent. c. 49. Vnde se rectissime habet Modestini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipsius Auctoris nostri, vtpote hac parte fluctuantis, Philosophiam huc redire videas, p. 108. lin. 7. in verbis: *vel quia vt hoc liceret, definiuit.* Quare perperam Pufendorfii errorem adoptauit Gvndlingivs Iur. Nat. C. I. §. 44.

2) Atqui libertas haecce a Deo ita homini est concessa, vt ab alio laedi aut auferri citra iustam caussam hautquaquam possit. Vi sane libertatis, maxime in naturali statu, homo facit, quae non sunt vetita, licite non pauca habet & poscit alios: hinc occupat res, paciscitur, contrahit, de rebus suis disponit. Vnde complura iura oriuntur. V. *infra L. II. c. 3. §. 24.* Mihi videtur nomen legis esse ex eorum genere, quae Aristoteli dicuntur πρὸς ἓν καὶ ἀφ᾽ ἑνὸς, & praecipue pertinere ad legem, quae naturalem libertatem constringit, & *necessitans* vocatur infra c. 7. § 3. Adde supra §. 3. H.

3) De quo multa lectu digna habet Nicol. Henelivs Otii Vratislau. c. 50. H.

EVAGRIVS Hist. Eccles. L. III. c. 39. de chrysargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anastasium sublato. De caetero distinguere solent permissionem, quae lege fit, in plenam, quae ius dat omnino licite agendi, & minus plenam [4], quae impunitatem dat a poena, aut libertatem ab impedimento, aut vtrumque. Quod autem quaedam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum [5], vt in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia vt hoc liceret definiuit [6], vel denique quia leges ciuiles multa cuiusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. *L. 144. D. de reg. iur.* & ibi notata Iacobo GODOFREDO. Circa permissionem legis ac fori ciuilis aliqui accuratius obseruant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt praeteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis, verbi gratia, ita conceptae, vt legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quae tolerando, conniuendo, dissimulandoque vel in praesens, vel in longum, vt in consuetudinem eualeant; potestas ciuilis transmittit. Non potest tamen permissio legis ciuilis efficere, vt actus aliquis non sit contra ius diuinum, aut extra poenae diuinitus imminentis metum. Sed & illud obseruandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege ciuili vetante aut iubente definitum est; non esse cauillanda verba legis ciuilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem vltro inesse intelliguntur. Quin & semper cogitandum de iure naturali aut honestate, quae perpetuum legis ciuilis supplementum habetur. Nec quae tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri iuris nomine aestimari queunt. Quae omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. Vid. BOECLER. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. MATERIA legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, hautquidquam illius vis ideo expirat; sed relinquitur legislatori potestas poenam exigendi eo nomine, quod legibus suis iam satisfieri nequeat. De caetero legem ferre quam subiectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & eum summa iniquitate coniunctum. Sed circa quae singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. XVII. QVIS lege obligari possit, facile ex iure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subiectus. Quem autem voluerit

4) V. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 13. H.

5) Et eorum contractibus, quantum subditos attinet, V. H. GROTIVS L. II. c. 14. §. 6. n. 2. H.

6) Ex causis, quas AVCTOR adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

§. XVII. 1) V. H. GROTIVS Dissert. de aequitate, indulgentia & facilitate, vbi differentiam illustrat exemplis. Breuiter dici potest: aequitatem esse ius naturale ipsum, & ita vocari intuitu iuris arbitrarii. ARISTOTELES I. Rhetor. 13. *Aequum bonum est ius quoddam, scripta lege praetermissum.* At dispensatio est relaxatio legis in personis, factis, aut rebus singularibus. H.

rit obligare legislator, ex ipsa lege satis perspicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis sunt obligandi designantur vel per expressam determinationem, quae fit aut signo vniuersali, aut restrictione ad certa indiuidua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum subiectus in se deprehendit, simul intelligit, sese illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori subiectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis potest adplicari. Alias enim turba & confusio inter ciues orietur; cui euitandae leges potissimum sunt inuentae. Adeoque nemo abs lege censebitur exemtus; nisi peculiariter priuilegium suum demonstrauerit. Etsi & hoc fieri soleat, vt quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *dispensare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit eiusdem effectum vtique etiam in certa persona suspendere. Differt autem isthaec dispensatio ab aequitate [1], (quam cum illa quidam confundunt [2],) quod illam adhibere possit non nisi legislatoria potestate praeditus; hanc aut etiam inferior iudex adhibere non possit tantum, sed & debeat, adeo vt si nudam legis literam secutus fuerit in casu, vbi aequitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse sit censendus. Adeoque dispensatio ex mera legislatoris gratia, aequitas autem ex officio iudicis dependet. Etsi circa dispensationem indulgendam prudentia opus sit, ne dum ea promiscue conceditur, vis & auctoritas legis eneruetur: vel si citra grauissimas causas reliquis, qui sunt eiusdem conditionis, denegatur, inuidiae & indignationi causa praebeatur, quod aequales aequali gratia digni non sint habiti [3]. Exemplum subtilis dispensationis extat apud PLVTARCHVM Apophth. Lac. [p. 214.] & in Agesilao, [p. 612. 613. Ed. Wechel.] vbi Agesilaus leges ad vnam diem suspendit, hac formula κοιμάσθων οἱ νόμοι σήμερον. *Dormiant leges hodie*, (vti est apud APPIANVM Alex. Lybico.) [p. 68. Ed. Stephani] ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eundem [PLVTARCHVM in] Demetrio, [pag. 900.] cum Demetrius omnibus mysteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parua quidem mysteria mense Anthestereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgauit, vt mensis Munichion, quo Demetrius Athenas aduentabat, Anthestereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. IDEM Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plausibilius est, quod IDEM Demosthene [pag. 859.] narrat: Quum Demosthenes ab exilio reuocatus multa pecuniaria districtus maneret, quam gratis ius non erat remittere, hoc modo ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, *eludebant legem*. Morem habebant, vt Iouis Seruatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa praebenda Demostheni locauerunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat aestimata. Compar exemplum est apud Diodorum SICVLVM L. XIII. c. 100. & PLVTARCHVM Lysandro [p. 436.] Cum Lacedaemoniorum lege vnus eundem magistratum bis capessere

2) Siue interpretatione secundum aequitatem.

3) Huic simile ap. APPIANVM Alexandrin. in Punicis. *Scipioni consulatum populus Rom. offerebat, sed obstabat aetas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque connitente vno Tribunorum plebis, Coss. permiserunt, vt Tribuni Pl. legem hanc in annum vnum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo.* Addit APPIANVS: *Quod exemplum videtur sumtum a Lacedaemoniis, qui quum necessitate coacti leges posthabere, captos ad Pylum absoluerunt, feruntur dixisse: Dormiant leges hodie.* Adde de P. Scipione maiore Valer. MAXIMVM L. III. c. 7. n. 1. & de Agesilao L. VII. c. 2. de externis n. 12. H.

pessere prohiberetur, Araco classis imperium fuit traditum, sed Lysander legatus illi adiunctus, cum mandatis: *Ne dux a consiliis eius vnquam discedat.* Add. Valer. MAXIMVS L. VI. c. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod Gabriel NAVDAEVS Coups d' Estat cap. 3. p. m. 193. Hispanis in vsu esse refert, vt occultos iudices dent in eum, quem laesi status reum aestimant, ac processum secreto contra illum instituant, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam exsecutioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. XVIII. DIVISIO legis commodissime fit respectu originis in *diuinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, haec hominem habet auctorem, sed si lex consideretur, quam necessariam conuenientiam illa cum subiectis habeat, alia ratione diuiditur in *naturalem* & *positiuam*. Illa est, quae cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, vt humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ita mauis, quae bonitatem velut naturalem seu vtilitatem ex natiua sua efficacia in ordine ad genus humanum in vniuersum habet. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humanae naturae in vniuersum inuestigari & cognosci possit. Haec est, quae ex generali conditione naturae humanae hautquidquam fluit, sed quae abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec haec sua ratione & vsu, quem saltem certae hominum societati praestat, carere debeat. Aliqui ius positiuum adpellare solent *voluntarium* [1], non quod ipsa quoque lex naturalis non sit a voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam conuenientiam cum natura humana habebat, vt in vniuersum illi seruandae foret necessarium, aut vt citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Vnde & ipsius rationes non ab vniuersali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria vtilitate certorum coetuum petuntur. TACITVS A. XII. [c. 6.] *morem accommodari prout conducat.* Adeoque posita iam hominum socialitate istae per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positiuae indolem intelligendam aliquo modo facit [2] illud ARISTOTELIS Nicom. L. V. c. 10. *Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ᾽ οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω·*

οὗ δὲ

§. XVIII. 1) Stat pro eo GROTIVS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIVS in Institut. Iurisprud. Diuinae, qui deinde sententiam mutauit in Fundamentis Iur. Nat. & G. quo facto plerique omnes eiusmodi ius diuinum positiuum vniuersale dari negauerunt. Quare iam pauci norunt, quae sit ratio, quare, quum de poena occisoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quaeritur, in iudiciis Christianis satis constanter ad praeceptum adhuc Noachicum, & Leges Mosaicas, de incestu decurri soleat. Verum tunc strictius sumitur vox legis positiuae vniuersalis, quatenus scilicet vniuersim cum Iudaeis Christianos obligat. Quum enim veteris quoque foederis, placita generalia sequantur Christiani, vtique praeceptis publicae vtilitatis, honestatis, temperantiae ac decoris, quae Iudaeis in legis forma proposita fuerunt vniuersim adhuc obligantur, etsi exemti sint iis institutis, quae ad figuram Reipublicae Iudaicae & cultum Leuiticum pertinent, postquam Respublica Iudaica sublata, & vmbra cultus Iudaici exoriente vera luce aduentus Christi, Domini nostri, euanuit.

2) Quem vide & I. Rhet. 13. Caeterum ex dictis non vna differentia legis naturalis & arbitra-

riae

ὂ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. *Iura ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt: non enim vbique sunt aequales vinariae & frumentariae mensurae; sed maiores sunt, vbi emunt; minores, vbi vendunt.* Caeterum *lex diuina* quidem alia *naturalis*, alia *positiua* est. Lex autem *humana*, presse accepta, omnis *positiua* est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPVT VII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVALITATIBVS.

PROXIMVM iam est, vt de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Iuxta illas ergo actiones dicuntur [1] necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae, bonae vel malae, iustae vel iniustae. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositae; quae proprio vocabulo destituuntur, bonitas & malitia, iustitia & iniustitia [2].

§. II.

riae potest colligi. Illa pro scopo habet bonum humani generis; haec vtile cuiusque ciuitatis, quod cum oppido variet, non potest non insignis legum humanarum varietas existere: cum e contrario quae est in naturali lege diuersitas, non nisi ex diuersitate triplicis status, naturalis dico, oeconomici & ciuilis, eorumque propria indole resultet. Illa originem refert ad Deum, haec ad homines. Illa occupatur circa agenda vel omittenda ex natura & conditione, a Deo homini attributa; haec circa indifferentia, nisi quod interdum naturali legi addit aliquid vel detrahit. Illius iussio explicatur mentis opera; huius verbis aut factis: Illa mutationi non subiacet; haec saepius mutatur. H.

§. I. 1) Haec ita distinguuntur: Necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae actiones dicuntur intuitu originis: bonae vel malae aspectu legis, iustae vel iniustae aspectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliae fauorabiles sint, aliae odiosae. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. H.

2) Moralitati actionum dilucidis aliquot diuisionibus lucem affudit TITIVS ad opus minus Auctoris obseru. LXIV. & LXV.

§. II. ACTIO necessaria est, quam ex lege aut iussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut iussum fuit datum. In hoc enim consistit haecce actionum moralium necessitas, quod illae omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit ICtis, vt illa, quae ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. *L. 15. D. de Condit. instit.* Opponitur autem necessariae actioni, non solum actio vetita, quae legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neque praecipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cuiusuis arbitrio est relictum. CICERO pro Balbo: [c. 3. in fin.] *Est aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* LIBANIVS Declam. 16. [pag. 444. C. Edit. Paris. Morelli.] *Ἃ ȣ̓ κεκέλευϛαί τις ποιεῖν, ταῦτα ȣ̓δὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. Quae non iussus est aliquis facere, haec quo minus faciat non prohibitus est.* Ex vsu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quae neque diuina neque humana lex vetat, quaeque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt ; sed etiam illa, quae legibus naturalibus prohibita lex ciuilis hactenus permittit, vt nullam illis in foro humano poenam imponat; sed suo cuiusque pudori ista committat. CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 19.] *Peccare nemini licet, & sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Seuero tradit LAMPRIDIVS: [in vita Alex. c. 24.] *Habuit in animo, vt exoletos vetaret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in priuatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur* [2]. Illa possumus dicere perfecte, haec imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quae omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, vt humanam coërcitionem non metuat. SENECA de clementia L. I. c. 18. *Cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturae est, cuius tu.* Add. GROTIVS L. III. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. III. ACTIONEM bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicuius cedere intelligitur, alibi agitur, etsi haec circa ea, quae lege naturali, & vtplurimum etiam ciuili lege praecipiuntur, cum illa morali sit coniuncta, & inter animalia rationalia illi ansam velut dederit,) dicimus, quae cum lege congruit: malam, quae ab eadem discrepat. Scilicet for-

§. II. 1) Hac notione licito opponitur honestum. PAVLLVS *l. 144. d. R. I. Non omne quod licet honestum est.* Conf. *l. 104. eod.* SENECA consol. ad Polyb. c. 26. *Caesari quoque ipsi, cui multa licent, propter hoc ipsum multa non licent.* H.

2) Quatenus permissio est vel plena, vel minus plena, V. supra c. 6. §. 15. H.

§. III. *) SENECA ep. 120. p. 594. Ed. Gron. 1672. *Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & Honestum & Bonum iudicante. - - - Noueramus corporis sanitatem: ex hac cogitauimus esse aliquam & Animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus, esse & Animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obstupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari.*

§. IV. 1) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

formalis ratio bonitatis & malitiae actionum consistit in habitudine, seu relatione determinatiua ad normam directiuam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, &, si humana sit, iuri diuino non repugnantem.) Quatenus enim ex praescripto normae proficiscitur, & iuxta eam instituitur actio proaeretica, ita vt ad eandem exacte congruat, bona dicitur *. Quatenus contra praescriptum normae suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & vno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro vti quaeuis norma directiua, verbi gratia pyxis nautica; causa dicitur rectitudinis itinerariae, & peruentionis ad portum, non tam quatenus nauis eum secat cursum, qui cum directione eius coincidit, quam prout ex praescripto eiusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id est, cum intentione obedientiam eidem praestandi proficiscitur. Vnde si quis casu, aut citra vllam cogitationem de obsequio legi praestando, id agit, quod in lege praecipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam aiente, id est non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti displosione auem deiecit, perite & artificiose iaculatus dici nequit.

§. IV. Porro cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel obiectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, vti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in obiectum, eo fine, iisque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Vbi tamen notandum, vt actio aliqua sit bona, necessum esse, tum vt secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum vt quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa [1], sed ad praestandam obedientiam legi debitam sit exercita [2]. Vnde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic praemii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sicut ille, qui dum Iasonem trucidare intendit, vomicam secuit, apud Valer. Maximvm L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui potestate sua legitima malo fine vtitur, verbi gratia iudex potestate sumendi poenas a noxiis ad satiandam priuatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero euentu, prauo [3] consilio rem gessenrant.* Livivs L. XXXVIII. c. 48. & Valer. Maximvs L. II. c. 7. §. 1. ext. Etsi contra actio, alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haut-

2) Hanc bonum factum, sed non bene factum, dicunt aliqui. Quo pertinet quod Critonius Scotus Parrio, de coniuratione in Reginam Angliae quaerenti, respondisse memoratur apud Thvanvm Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis aduerbiis quam nominibus gaudere: & magis placere, bene & legitime, quam bonum & legitimum: ita vt nullum bonum liceat facere, nisi bene & legitime.* Evripides Electra:

Δίκαια μὲν νῦν ἥ δ' ἔχει, σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς.
Si iusta patitur illa, non & tu facis. H.

3) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepisse videtur, sed inconsultam libidinem significat, quemadmodum Livii verba recte exposuit Montanvs dans ses Essais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, vt eleganter obseruat. Cl. Barbeyracvs in annotatione (1) ad h. §.

hautquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit vti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, vt eueniant bona. Vt enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in vnico requiſito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque ſtatim actio ſit mala, ſi vel agentis qualitas, vel obiectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio a lege diſcrepet. Ac vanum eſt, quod aliqui dicunt, actionem quoad ſubſtantiam operis bonam eſſe poſſe, etiamſi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad eſſentiam actionis moralis cumprimis etiam pertinet finis, quippe cohaerens cum intentione, quae eſt principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum eſt, referre actionem ad malum finem: ſed hoc quoque, referre eandem ad diuerſum finem, quam qui legibus eſt praeſcriptus. Matth. VI, 5. IVVENALIS Sat. VIII. [v. 215. 216.] *Cauſa facit rem diſſimilem.* Imo non ſolum perfectum facinus, & quod finem ſuum obtinuit [4], ſed etiam inchoatum duntaxat pro ſcelere reputatur; quod etiam interdum leges ciuiles eadem poena, aut non multo leuiore, quam conſummatum plectunt, prout expedire iudicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. SENECA de conſtantia ſapientis c. 7. *Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpae ſatis eſt, perfecta ſunt.*

§. V. ISTHAEC actionis bonitas, & malitia vti formaliter in ea, quam diximus, conuenientia & disconuenientia ad normam moralem conſiſtit: ita efficienter vnice ab illo dependet, abs quo iſta actio lege praeſcripta, aut interdicta exercetur. Huius quippe determinatio actionem ita conſtituit in genere entium moralium, vt ipſi ſoli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis ſane illos torſit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malae actionis formalem rationem in priuatione congruentiae cum lege collocarunt. Enimuero etſi poſitio cuiuscunque formae priuationem; aut abſentiam contrariae formae neceſſario inferat; tamen oppido quam falſus eſt opinionis, qui eſſentiam rei in iſta priuatione quaeſiuerit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem eſſe priuationem curuitatis, & curuitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inſcitia rerum moralium ſubegit. Qui enim omnium phyſicorum entium creator eſt Deus hautquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & cauſa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium ſubtilitatis ſpecimen autumant, Deum quoquo modo inter cauſas peccandi immiſcuiſſe. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil abſurdius iudicabit, quam inquirere; an is ſit cauſa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum ſuum commiſſam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt, non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam verbi gratia deformitatis

4) Quale non eſt cogitatio (animae ſemetipſam alloquentis ſermo) ſaltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. GELLIVS L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienſes, qui de defectione deliberauerant, excuſantem. H.

§. V. *) Praetermiſit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis TITIVS Obſ. LXV. & Thomas GATAKERVS de natura & vſu ſortis, Londini 1609. c. V. §. 4.

mitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditauit. Vocabulum autem causae in impropriam, & a communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, vt irreuerentiam erga diuinum Numen non citra ambitionem ostentes. PHILO Iudaeus de profugis [pag. 462. Ed. Paris.]: *Quae potest esse blasphemia grauior, quam contendere, non ex nobis mala prouenire, sed ex Deo?* Maximus TYRIVS dissert. 3. [pag. 36. Edit. Dauis.] *Ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννὺς,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας ἡμαρτημένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα*, &c. *Haec nomina nihil aliud sunt, quam humanae improbitatis speciosus praetextus, quae culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nam & Erynnis, & mala scaeua, & vis Deorum, & si quae alia vocabula, quae fatalem exprimunt potentiam, in animo nostro circumgestamus*, &c. IDEM Differt. 25. [pag. 253. & seqq.] *Αὐτοῦ τοῦ ἑλομένου μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀναίτιος. Malitiam qui assumit, culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquat* *.

§. VI. IAM DE iustitia quoque dispiciamus: circa quam cumprimis obseruandum, eius significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis vsurpatur [1], iustum esse significat idem, quod iuste faciendo delectari, iustitiae studere, vel conari facere in omni re id, quod iustum est. Et esse iniustum, est negligere iustitiam vel eam non debito suo, sed praesenti commodo mensurandam existimare. Sic vt iusti hominis non paucae possint actiones iniustae, & iniusti iustae esse. Iustus quippe homo dicendus est, qui iusta facit propter praeceptum legis, iniusta non nisi per infirmitatem: iniustus, qui iusta facit propter poenam legi adiunctam; iniusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudue emolumentum. HOBBESIVS de Ciue cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud PLINII Panegyrici [cap. 56.]: *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest.* Philemon apud STOBAEVM Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ᾽ ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ᾽ ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων,
Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ᾽ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

§. VI. 1) Seu quod eodem recidit, bene agere secundum legem, de quo §. 4. Quanquam interdum iustum esse referatur ad personam, non aiente, sed negante sensu. Quomodo operans iuste interdum agere dicitur, qui non iniuste agit, etiamsi id quod agit, iustum non sit; & recte distinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. *Τὸ ἀδικεῖν & τὸ ἄδικον πράττειν, iniuste agere, & agere quod iniustum est.* Atque hoc aspectu litigium aut bellum vtrinque potest esse iustum. V. H. GROTIVS L. II. de I. B. & F. C. 23. §. 13. H.

Non iustus omnis abstinens iniuriae est,
Sed qui nocere cum potest, tunc abstinet:
Nec qui recusat parua, sed qui maximis
Tentatus, animi robur inuictum gerit:
Nec quisquis ista quolibet praestat modo:
Sed qui dolosi nescius fuci, integra
Probitate, iustus esse, non credi studet.

Archytas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel iniuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *iudicium non ex vno tempore, sed ex vita tota faciendum.* Huc spectat & iudicium Agathiae L. V. [c. 3.] de illis, qui terrore atrocis terrae motus Byzantii certatim bona opera fecissent. *Haec omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare coepit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non iustitia reuera, neque pietas solida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed* μηχανή τις ἄτακτος, καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη, *machinatio quaedam incomposita, & velut nundinatio fallacissima ad subterfugiendum ac propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem iustitiae, ICtis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suum cuique tribuendi; spectare ad iustitiam personarum, non actionum [2]. Id quod mihi satis inconueniens [3] videtur, cum iurisprudentia maxime circa iustitiam actionum sit occupata; iustitiae personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. Differt autem iustitia actionum a bonitate [1] in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet conuenientiam cum lege, iustitia autem praeterea inuoluat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio iusta nobis dicitur, quae ex proaeresi adplicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque iustitia hoc modo erit [2] recta adplicatio actionum ad personam. Diuisionem eiusdem nobis desumere placet potissimum ab ipsa materia, quae debetur, aut velut ex debito alteri adplicatur. Vbi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illae absoluuntur motu quodam alicuius potentiae, certa ratione ad obiectum adplicito; vti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, auersatio, consolatio, laudatio,

2) At ICtis Romanis & sua constat ratio, considerantibus iustitiam, vt est finis iurisprudentiae. H.

3) Vtique haec iustitiae definitio vice iustitiae actionum, cuius nerui artusque obsequium legum sunt, sistit iustitiam personarum, quae in voluntatis constantia locum tuetur. Sed vel sic satis bene se habet antiqua haec & Authentica iustitiae descriptio: facit enim, vt, quantum in nobis sit, meminerimus obsequium legibus sponte praestandum esse, officii magis contemplatione, quam metu sanctionis, quo omnium inter se actionum nostrarum iusta concordia iuuetur vtilitas humanae coniunctionis.

§. VII. 1) A bonitate proprie non differt iustitia, sed species eius est, vt ipse auctor monuit, supra §. IV. Igitur praestitisset, distingui actiones bonas ratione *obiectorum*, vt aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quae pietati, aliis *aliorum hominum*, quae iustitiae, aliis *nostrummetipsorum*, quae temperantiae tribuerentur.

tio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod obiectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hae autem sunt coniunctae cum translatione alicuius commodi, vel incommodi in personam, aduersus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, reipsa alterius personam aut res iuuante vel laedente. Deinde sunt & actiones, quae in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quaedam autem pretio, inter homines aestimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc obseruandum, quaedam deberi nobis ex iure perfecto, quaedam ex imperfecto [3]. Illo modo quae nobis debentur, vbi vltro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea praestanda alterum adigere; aut in eadem ciuitate si viuamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum ius auctores frequenter solent exprimere [4], addito vocabulo *sui*; verbi gratia ille *suo iure* hoc postulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est, inter eos quidem, qui in naturali libertate inuicem viuunt, diuersitas praeceptorum iuris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Vnde cum minus necessarium sit, haec quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam haec rigidiori posse modo exigi: cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorem & molestiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa haec non item; adeoque cum haec cuiusque pudori ac conscientiae relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors grauis necessitas subigat. Verum in ciuitatibus discrimen illud ex legibus ciuilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi ciuitates vtplurimum heic iuris naturalis vestigia sint secutae [5], nisi qua peculiares ipsarum rationes diuersum suaderent.

§. VIII. QVANDO igitur exhibentur alicui actiones aut res, quae illi ex iure duntaxat imperfecto debentur, aut quando aduersus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur obseruari iustitia vniuersalis. Vt quando quis consilio, re, aut opera egenti subuenit, & officia pietatis, reuerentiae, grati animi, humanitatis, beneficentiae exhibet, aduersus quos ista exhibere tenetur. Haec iustitia illud tantum spectat, vt praestetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod praestatur, sit aequale causae illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors

 longe

2) ARISTOTELES V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sola ex omnibus virtutibus iustitia alienum videtur esse bonum: quia ad alterum refertur & pertinet. Alterum enim vtilitati consulit.* Ante dixerat: *Eam non existere in aliquo, verum foras progredi.* CICERO II. de inuention. & 3. ad Herennium *iustitia cuique ius suum & dignitatem tribuit.* SENECA epist. 91. *iustitia res sacra est, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui.* H.

3) Obligationes, quae ex iure perfecto nascuntur, solae verae obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectae in solo foro Diuino obligent, eo quod pudori, conscientiae, & timori summi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum lusus in hac diuisione exulat.

4) Quae tamen vox interdum strictius accipitur, vt opponatur ei quod in credito est. *L. 27. §. 2. L. 34. pr. de aur. & argento legato.* H.

5) AVCTOR exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 17. H.

longe ſupra fuerit. Aſt quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille ius perfectum habebat, iuſtitia particularis * dicitur.

§. IX. Ius porro iſthoc oritur vel ſingulis ex pacto [1] (tacito, aut expreſſo) cum ſocietate aliqua inito hoc fine, vt ipſius membra fiant; vel ſocietati ex pacto eodem cum ſingulis, vt eos ſibi membra adiungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Vbi exercentur ea, quae ex pacto ſocietatis cum membro, aut membri cum ſocietate ob finem iam dictum inito debentur, vocatur iuſtitia diſtributiua. Quandocunque enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quae ſocietati, vt tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quae ad ſocietatem, qua talem, ſeruandam faciunt. Determinatio autem ratae partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum aeſtimationem operae, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſeruandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum eius ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Vti contra determinatio ratae partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum aeſtimationem commodorum, quae illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e ſocietate percepta. Inde cum vtplurimum vnum membrum plus conferat ad ſocietatem conſeruandam, quam alterum, & vnum quoque prae altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaque inter eaſdem inaequalitate, in iuſtitia diſtributiua ſit obſeruanda aequalitas comparata. Quae in hoc conſiſtit, vt quomodo ſe habet dignitas ſeu meritum vnius ad dignitatem alterius [2]; ſic ſe quoque habeat praemium vnius ad praemium alterius. Nam, vti loquitur Philo Iudaeus de Monarchia [Lib. II. pag. 640. Edit. Geneu. pag. 829. A. Edit. Pariſ.] *Aequalia dignitate imparibus tribuere eſt inaequalitas.* Arriani Epictetus L. III. c. 17. *Νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστί. Ea naturae lex eſt, meliorem, in eo quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior* [3]. Sic verbi gratia ſi diſtribuenda ſint VI. inter Caium, Seium, & Titium, poſito Titii merita ſuperare merita Caii triplo, duplo Seii, Titio danda erunt III. Seio II. Caio I. Nec ad hanc aequalitatem requiritur, vt praemium ſimpliciter exaequet meritum perſonae; ſed ſufficit, vt quam proportionem habet dignitas vnius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet

§. VIII. *) Aſt, inquis, ſic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri vetat ſenſus communis. Eſt enim iuſtitia particularis pars vniuerſalis, & proinde, quemadmodum hominem diuidere non poſſumus in hominem & manum, vel manum in manum & digitum auricularem, ſic iuſtitiae quoque vniuerſali opponi nequit iuſtitia particularis. Sed hic non eſt diuiſio, ſed potius diſtinctio vocabuli in diuerſos ſignificatus. Saltem ita rationes ſubduxiſſe videtur Ariſtoteles Ethicorum L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

§. IX. 1) Imo dantur officia pactum omne praecedentia, veluti ne contemnamus quenquam, vel laedamus; quae nomine rei conueniente dicuntur officia *modeſtiae*, quum quae ex pacto oriuntur, contra ſatis concinne nomine officiorum *iuſtitiae* ab illis ſeparari poſſint.

debet adplicari. At vero quod HOBBESIVS de ciue c. 3. § 6. aequalitati respectiuae, quae in hac iustitiae specie obseruatur, euertendae adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronunciato Saluatoris nostri Matth. XX, 13. id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in iustitiam commutatiuam, (quae contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quae ex iustitia commutatiua debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit iustitia vniuersalis, adiicit; modo caeteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram iustitiam distributiuam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum ius, sed ratione quantitatis velut inaequale, habent, rata portio assignanda; Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, hautquidquam innuit, factum id ad iustitiam distributiuam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex iustitia vtique commutatiua, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas GROTIVS L. I. c. I. §. 8. mouet, obseruandum, ipsius iustitiam expletricem cum commutatiua, & attributricem cum distributiua hautquidquam ad amussim coincidere; neque diuisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis desumitur ab ipsa potissimum materia, quae debetur, & ex debendi origine; ipsi autem a modo, & velut intensione, qua quid debetur. Vnde ratio adparet, quare distributio lucri in contractu societatis illi ad iustitiam expletricem, nobis ad distributiuam pertineat. Etsi vt in contractu societatis proportio geometrica [4] obseruetur, ex accidente est; cum non necessum sit, vt socii inaequalia contulerint, sed potuerint etiam aequalia contulisse. Quo facto simplex erit aequalitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *si vnus tantum aptus inueniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet* [5]: vlterius dispiciendum, an iste ad illud munus habeat ius perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad iustitiam vniuersalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, vt plurimum, non semper in iustitia distributiua locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen vtriusque iustitiae ab vsu diuersae proportionis desumsimus. Sic & legata assignare non ad distributiuam, sed ad vniuersalem iustitiam spectat. Et quando ciuitas de communi reddit, quod ciuium quidam in publicum impenderunt, commutatiua, non distributiua exercetur iustitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo ciuitas ciuem recepit, sed ex peculiari, & diuerso plane contractu.

§. X.

2) Quod tamen ad honores haut extendendum. De quo vid. AVCTOR L. III. c. I. §. 3. H.

3) Imo hic locus si sequentia Arriani inspiciuntur, ita reddendus erat: *Ea naturae lex est, meliorem, eo, quod est melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* Quo tamen sensu nihil hic locus ad rem facit.

4) Quae distantias inaequales metitur, veluti quando dicimus, quemadmodum distant quatuor ab octo, sic distant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde praemia distribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti vt centurio sextuplo plus praedae ferat, quam miles gregarius.

5) Sic si vnus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, solus aptus erit Professioni huius linguae. Si vnus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, solus aptus erit muneri Architecti militaris.

§. X. Ast si alicui exhibeantur, quae debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur iustitia commutatiua. Ea pacta cum hoc spectent, vt pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem aequipollentem, saltem quae mea aestimatione talis sit, facile adparet ratio, cur haec iustitiae species requirat aequalitatem simplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem [1], nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi Plvtarchvs de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo sensu usurpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut praestatur, exacte quantum moralis fert aestimatio, respondere debet. Nam quod Hobbes de Ciue c. 3. §. 6. obiicit: *Si res nostras vendamus, quanti possumus, iniuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit* [2]; infra pluribus excutietur. De iustitia vindicatiua, quae ex mente nostra peculiarem speciem constituit [3]; infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operae pretium quoque fuerit Grotii sententiam super iustitia expendisse, quam ille, neglecta differentia vniuersalis, & particularis iustitiae, in *expletricem*, & *attributricem* dispescit; cuius discrimen fundatur in diuersitate iuris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad iustitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex iure perfecto ei debebatur, quodque iure suo postulare poterat: ad iustitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex iure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum haec videtur. Quod ex iure perfecto mihi debetur, id aliquo modo iam meum esse intelligitur, sic vt quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse iudicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Vnde si accipiam quod ex iure perfecto debetur, non aliquid noui mihi tribuitur, sed res duntaxat, quae aberat, & cuius locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia qui librum ex bibliotheca mea commodato sumsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quae accipienda ius imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem praestanda possit adigi. Vnde ridiculum foret, verbi gratia si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, sutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex iure imperfecto quid alteri praestat, reuera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius isthanc iustitiam vocat comitem earum virtutum, quae aliis hominibus vtilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiae, humanitatis, & similium. Nam ad talia habenda aliis ius duntaxat imperfectum competit.

§. X. 1) Quae distantias aequales inter se contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo distant a quatuor, ita nonaginta octo distant a centum. Perinde enim aestimationes in contractibus aestimantur, quum verbi gratia eodem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

2) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

3) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

petit. Quod autem Grotius huc quoque refert prouidentiam rectricem, id potiſſimum arbitror pertinere ad illa praemia diſtribuenda, ad quae ciues ius duntaxat imperfectum habent; vbi licet amplior diſtribuenti ſit libertas, quam circa ea, quae ex contractu debentur; tamen conſultiſſimum fuerit, heic quoque meritorum cuiusque rationem habere, praeueniendis querelis, & aemulationi. Quo ſpectat illud ISOCRATIS Areopagitico, vbi de antiquis Reipublicae Athenienſis adminiſtratoribus agit: Μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τούτων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαστον, τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῃροῦντο. *Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo exiſtimentur aequalitatis genera, quorum alterum vnum & idem ſingulis, alterum vnicuique quod conuenit tribuit, non ignorarunt, vtra vtri praeferenda eſſet: ſed illam quidem aequalitatem, quae bonos malosque iisdem rebus dignatur, vt iniquam reiecerunt; eam autem, quae vnicuique pro merito honores praemiaque attribuit* [1], *ſequendam ſibi, praebendamque duxerunt.* Quare autem Grotius receptis Ariſtotelicorum terminis vſus non fuerit, hanc ipſe rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutatiuae iuſtitiae ideo expletrici examuſſim non quadrat, quod vt poſſeſſor rei meae illam mihi reddat, non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad iuſtitiam expletricem pertinet. Scilicet vtut ius mihi perfectum ſit rem meam abs quouis poſſeſſore vindicandi: non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniuerim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus iuſtitiae expletricis, circa quem non interuenit συνάλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς iuſtitiae ideo attributrici vndiquaque non congruit, quia διανέμειν ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui iuſtitia attributrix exercetur, etiam quando vni duntaxat quid praeſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus [2].

§. XII. ARISTOTELIS genuina mens ſuper ſpeciebus iuſtitiae, quantum nobis licuit aſſequi, haec videtur: Iuſtitia vniuerſalis, quae ipſi eſt, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον, *vniuerſae virtutis vſus erga alium*, Nicom. V. c. 5. virtus eſt, quae ad omnes homines pertinet. Particularis iuſtitiae tres facit ſpecies; vnam διανεμητικήν, diſtributiuam, quae cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας: *In diſtributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut caeterarum rerum, quae diuidi in eos poſſunt, qui eiusdem ciuitatis participes ſunt.* Altera διορθωτική, *correctiua*, quae in corrigendis συναλλάγμασι conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia inuita. Illa συναλλάγματα vltroneo conſenſu conſtant, vt ſunt emtio vendi-

§. XI. 1) Imo, *poenas attribuit.* Hic enim ſignificatus vocis κολάζουσαν.

2) Quae Grotii rationes ſatis manifeſte euincunt, diuiſionem, qua vtitur, iuſtitiae in expletricem & attributricem, accuratiorem eſſe ea Ariſtotelis, qua iuſtitia in commutatiuam & diſtributiuam diſpeſcitur.

venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, vsura, sponsio. Haec in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συνάλλαγμα inuitum statuitur, quod verbi gratia in furto res mea me inuito ad furem transit; ex quo inaequalitas oritur, vt ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quae sic corrigenda est, vt quantum ille plus habet, ipsi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quae VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Heic emtor habet III. venditor nouem, iustum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quo posterior numerus priorem superat *, sunt aequales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmeticam proprie sic dictam institui tradatur. Vid. Ioh. a FELDEN ad Grotii L. I. c. 1. §. 8. Atque hae duae species iustitiae proprie, aut praecipue ad eos pertinent, qui in ciuitatibus cum imperio sunt. Horum enim est, non priuatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inaequalitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad aequalitatem reducere. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. *Iniustum hoc, cum sit inaequale, aequare conatur iudex.* Tertia iustitiae species ipsi est τὸ ἀντιπεπονθὸς, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines inuicem factae, reguntur, dum res diuersae & inaequales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricae demum exaequantur; verbi gratia si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, si quis pro vno equo duodecim calceos acceperit. Vid. ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. & Michaël EPHESIVS ad d. l. Atque isthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in priuatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Aristotelis aliam iustitiae speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut praecipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitius inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam ciuitatis Graecanicae. In qua cum non eadem omnibus ciuibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quae nonnisi in certum genus ciuium caderent.

§. XIII. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 6. & Leuiath. cap. 15. iustitiam videtur tantum vniformem facere, quae nihil aliud sit, quam seruatio fidei, & pactorum impletio [1]. Quae sententia mutuo sumta est ab Epicuro apud Diogenem LAERTIVM L. X. circa finem. [§. 50. 51. Ed. Amst.] Et commutatiuam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Iustitiam autem distributiuam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando

§. XII. *) Legendum sine dubio, *quia excessus, quo posterior numerus secundum superat, & excessus, quo secundus priorem superat, sunt aequales:* quemadmodum poscente id manifeste sensu, hunc locum restituit Cl. BARBEYRACVS.

§. XIII. 1) Vbi tamen notandum est, Hobbesium nullum pretium rebus ipsis inesse censere.

2) Plane vt de brutis animantibus nequit dici, iis ius inter se esse. HESIODVS operibus:

Iuppi-

quando cuique partium, quae in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam aequalitatem in iustitia obseruari, quam isthanc, quod cum aequales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus iuris, quam alteri concedat, nisi id iuris per pacta sibi fuerit adquisitum. Porro cum iniuria, siue actio aut omissio iniusta, ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, iniuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cuius sententiae suae rationem petit ex illo suo dogmate de iure in omnia a natura concesso, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum; quo quis iure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuiuis ius sit faciendi erga alterum quaecunque velit; is autem, qui iure suo vtitur, iniuriam non faciat. Conf. GASSENDVS Syntagm. philos. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimuero infra pluribus ostendemus, ius illud in omnia non posse vlterius extendi, quam quod natura concedat homini vti omnibus mediis, quae recta ratio iudicat facere ad ipsius conseruationem stabilem, atque diuturnam; sicut & IPSE c. 1. §. 7. in definitione *Iuris* vsum *Rationis* posuit. Iam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam laedendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis pluribus hominibus, iure aequalibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes ius competere; cum vtique vnius ius ad omnia non possit non caeterorum iura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est [2], ius fingere, quod nullum effectum in ordine aduersus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale ius est, cui alter pari iure possit resistere? Quis dixerit, me ius habere alteri quid imperandi, si ille pari iure imperata mea potest negligere? Aut me ius habere verberibus quempiam caedendi, si pari iure & cum foenore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi ius hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine iure* faciat, *iniuriam* inferre. Contra alteri ius est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, iniuria vtique eidem fit. Vnde ius illud, quo violato iniuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quaesitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interueniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, iniuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod iustitia non minus, quam dominium rerum ciuitatibus demum suam debeat originem, quod IDEM Leuiath. d. c. asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, vt iustitia omnis resolui possit in fidem pactis praestandam, vt contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium iussu, aut saltem permissu initum esse. Add. CVMBERLAND de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam

Q 2 alias

Iuppiter hanc posuit legem mortalibus ipse.
Fit fera namque feris & piscis piscibus esca,
Alitibusque ales: nullo quia iure tenentur.
Ast hominum generi data lux praestantior aequi.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. posset etiam huc applicari, quod CICERO ad Trebatium ICtum, qui ad Epicuri castra transisse narrabatur, scripsit: *Quod ius statues communi diuiduudo, quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur.* H.

alias damnum, & iniuria omnino differant, & fieri queat, vt sola iniuria in vnum, damnum in alterum redundet [3]; tamen hautquaquam admittendum, quod HOBBESIVS d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non iniuria, cui quid subtrahitur, aut qui laeditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit: *Si dominus seruo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, vt pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, iniuriam autem domino soli facit.* Verum si pecuniam debitam iussus soluere seruus non soluerit, damnum non patietur creditor, cui salua aduersus dominum manet actio [4]. Nec si beneficium iussus dare seruus non dederit, alter damnum passus est. Quanquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quae aliis nomine sui domini debebat dare, ipse intercepit, & sibi retinuit. Praeterquam enim quod beneficio, vtpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. GROTIVS L. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia serui, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Etsi vel maxime isti tertio iniuriam seruus non fecit, non tamen ideo fecit, quod iure poterat; cum alteri vtique super seruo iusta conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in Leuiath. ita proponitur: *Priuati, quae inuicem debent, remittere possunt; sed furta, caedes, aliasque violentias, quibus laesi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum iniuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui ciuitatis personam repraesentat, seu legislator.* Quae concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui laesus est, iniuriam non fuisse factam. Sed prout de Ciue d. l. hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit: *In ciuitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum; iniuriam soli illi, qui totius ciuitatis potestatem habet.* Quid? an qui me laedit ciuis non mihi, sed soli regi iniuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali viuunt, ius in omnia obtinere, id quoque inter ciues eiusdem Reipublicae locum habebit? Qui sane communem dominum agnoscunt. Nam quod subiungit: *Si is, qui damnum accipit, iniuriam expostularet, is qui fecit, sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abest, vt licet *nulla pacta* peculiaria *intercesserint, in hac oratione nihil reprehendendum sit,* vt potius a sensu communi eum discessisse sint iudicaturi homines, qui hac exceptione laesi querelas repulsurum se sperauerit. Id tamen recte ab EODEM d. l. obseruatur; *Iniustitiae vocabulum significare relatiue ad legem; iniuriae autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam vbi quid iniustum est factum, omnes id iniustum vocare possunt, seu omnibus id iniustum est. Sed iniuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed alii; & quandoque nemini priuato, sed ciuitati tantum; verbi gratia in caede per duellum ex prouocatione facta. Nam de iniuria

3) Veluti si quis vnum vulnerare velit & per errorem alterum vulneret. Hic enim iniuria alii, quam damnum illatum est.

4) Oblique tamen fieri potest, vt & seruum ideo obligatum habeat, veluti, si huius dominus interea factus sit non soluendo, aut, si a seruo eo tempore, quo pecunia exsolui debuit creditori, creditorum ipsius factus sit concursus, cui auertendo impar fuerit propter subductam sibi, serui culpa, hanc pecuniam: solius enim serui admissio hoc damnum fecit.

ria ſibi facta ne ipſe quidem, qui laeſus eſt, queri poteſt, ideo quia conſenſit in aleam pugnae legibus vetitae. Sed legislatori vtique violatum ſuum interdictum exſequi fas erit.

§. XIV. Cognito quid iuſtitia ſit, facile de iniuſtitia, eiusque ſpeciebus colligere licet; ſimulque quod actio iniuſta ſit, quae ex proaereſi praue adplicatur ad perſonam, cui diuerſa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipſi debebatur. Iniuſtum quippe eſt, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi poteſtas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipſi debebatur *. Nam bona eius ſunt naturae, vt cuiuis citra cauſam tribui poſſint, ſiquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quae quis meritus eſt, citra iniuriam ipſi non inferre poſſumus, ſi id aliis damno non ſit. Adeoque iniuſta actiovel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitae negatio ſiue intermiſſio moraliter pro actione cenſetur.

§. XV. Caeterum ſolet iniuſta actio ex proaereſi ſuſcepta, & quae ius alterius perfectum laedit, vno vocabulo dici *Iniuria.* De qua vt accurate percipiatur, ſciendum [1], aliquem laedi poſſe triplici modo; vel vt denegetur, quod ipſe debebat habere; (Marcus ANTONINVS L. IX. §. 5. Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. *Saepenumero contingit, vt iniuſte agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel vt ipſi ſuum, quod iam habet, auferatur; vel vt mali quid inferatur, cuius inferendi poteſtas alteri non erat. Circa priorem modum eſt obſeruandum, deberi aliquid alicui vel ex mero iure [2] naturae, ita tamen, vt ad ea perfectum ius non habeat, vti ſunt officia humanitatis, beneficentiae, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione noſtra ad leges ciuiles, qua nos adſtringimus ad praeſtanda ea, quae leges iſtae alteri iubent exhibere. Haec ſi denegantur alicui, proprie iniuria dicitur: non autem ſi iſta, etiamſi in ius naturae peccetur. Neque vero per ipſum ius naturae vi ad iſta praeſtanda alterum licet adigere, ſaltem vbi imperium in iſtum non competit, niſi fors neceſſitas vrgeat; quippe cum iſtorum genius officiorum requirat, vt vltro, & citra metum poenae praeſtentur. Et hactenus duntaxat verum eſt illud Hobbeſianum; *iniuriam non fieri niſi ei, quicum pactum interceſſit.* At vero, quando alicui inuito, & non laceſſenti, dedita opera malum infertur, ſiue erepto bono quopiam, quod iam poſſidebat, ſiue inflicto poſitiue malo aliquo, ſemper iniuria fit, ſiue pactum interceſſerit, ſiue non. Id enim cuilibet homini natura iuris tribuit, ne ab altero homine ipſi citra antegreſſum ſuum meritum mali quid inferatur: neque homini fas eſt, vt ipſe alterum non laceſſitus laedat, niſi quantum neceſſitas imperii exercendi poſtulauerit. Addimus, *non laceſſitus.* Nam ad iniuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius. Ὁ γὰρ

 διότι

§. XIV. *) Haec periodus parum cohaeret antecedentibus & conſequentibus, quare ea recte omiſſa eſt a Cl. BARBEYRACO, in primis cum ſententia eiusdem repetatur in periodo penultima.

§. XV. 1) Hippodamus apud ARISTOTELEM II. Politic. 6. pr. tria eſſe aiebat, ex quibus lites oriantur, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. *contumeliam, damnum, caedem.* H.

2) Quod & abſolutum vocare poſſis, ſi illud, quod ex facto naſcitur, hypotheticum appellare velis.

διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit [3], *iniuriam facere minime videtur.* ARISTOTELES Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. PORRO ad iniuriam proprie dictam requiritur [1], vt ex proaeresi, & destinato consilio alteri nocendi, aut aegre faciendi, processerit. Inde non solent iniuriae venire nomine eiusmodi laesiones, quae casu fortuito fiunt ab ignaro, & inuito; puta, si miles, dum iaculis se exercet in loco solito transeuntem traiecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi ius, improuiso deiecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum iaculo traiecerat, ita excusatur: *Non vetitis operam dabat, sed iustis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui iaculabantur, iaculatus est: neque a scopo aberrans, in eos, qui a scopo discesserant, iaculatus puerum attigit, sed omnia recte, vt sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. *ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. Iuste, vel iniuste factum spontaneo, & invito definitur. Item ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. Quando praeter rationem euenerit laesio, infortunium est. ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. Quando vero non praeter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum Michael EPHESIVS: *Laesiones aliae ex ignoratione fiunt, & inuitis nobis, aliae ex cognitione, & sponte. Earum autem, quae ex ignoratione fiunt, aliae praeter rationem & inopinato efficiuntur, aliae inuoluntariae quidem sunt, non inopinato tamen, & praeter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, laesiones quae ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdiuisionem quandam facit, inquitque eas quae praeter rationem fiunt, infortunia; quae non praeter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem praeter rationem, ea quae praeter*

3) Nam qui alterum sine causa per vim inuadit, ius sibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. XVI. 1) Quae iniuria dolus vocatur a ICtis. Sed & DONATVS ad Terentium: *Dolus est, si scientes laeserimus: culpa, si nescientes: Alterum sceleris, alterum stultitiae est.* H.

2) Quae semel, nec amplius ita vocatur in *L. 44. D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumscribitur, & eo gradu negligentiae designatur, quem quisque diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Sic clausa & signata tradenda est cista, quae deponitur, quum claudere & signare cistas, quas diligentissime curant, diligentissimi soleant patresfamilias. Ceterum commode ICti veteres culpam in tres gradus diuidunt, quum sic facilius, quam si plures admitterentur momentum illud significari possit, quo vnusquisque gradus incipit & finitur. Ponitur enim vna media, a qua altera defectu, altera excessu eius distat, etsi vtraque ei appropinquet. In applicatione vero culpae exigendae natura negotii inspicitur, plus aut minus diligentiae poscens. Sic in emto vendito vtrinque culpa leuis praestanda quia vtrinque commodum & onus. In deposito a parte solius depositarii culpa lata sarcitur, quia commodum omne a parte deponentis est. In commodato naturaliter culpa leuissima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis vtilitas sequitur. Sed hic in diuersa abierunt ICti veteres. Caius, vt alias, rem naturaliter aestimat, & ideo *exactissimam* poscit in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Vlpianus contra leui contentus est in *L. 13. §. 1. D. de Pignor. act.* vtens sine dubio ciuili ratione, qua commodatum dari non solet, nisi amicis, & his aliquid remittendum visum est ex naturali praestatione. Et Vlpiani sententiam probant imperatores Diocletianus & Maximianus in *L. 19. C. de Pignoribus*, & Iustinianus in *§. 2. Inst. quibus modis re contr. oblig.* quae ideo iuris ciuilis nouissimi videri debet. Aliter quidem rationes subducit Gerh. NOODT V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & Lib. IV. c. 3. tentans *l. 13. §. 1. D. de Pign. act.* leuissima emendatione, &, quae ita nonnullis proba-

ter expectationem & inopinato raro contingunt: vt si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assistentem percusserit; aut dum in loco iaculatur, qua nullus transire consueuerit, de improuiso forte quadam occurrentem emisso iam telo vulnerauit. Haec enim atque huiusmodi caetera inexpectata, praeterque opinionem eueuerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiturum esse aliquem, qua nemo vnquam transire visus fuerat. At quae licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata, & praeter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, vbi multi versari consueuerunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque huiusmodi laesio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium causae habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad iaculandum se contulit, qua transituros esse aliquos verisimile erat. Atque eiusmodi ἁμάρτημα ICtis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quae scire & obseruare debuisset ac potuisset. Eius tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiae, cuius omissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & vltra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura iuxta cuiusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfamilias in suis rebus adhibet. Huic quae opponitur culpa leuissima [2] illi leuis [3], isti lata [4] dici sueuit. Circa culpam latam obseruant, eam dolo aequiparari in contractibus & similibus negotiis ciuilibus, & vbi de reparando damno agitur [5], non item in criminibus [6]: etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum leuis, & leuissima culpa habeant, passim ICti docent, vbi de praestationibus in contractibus agunt. Enim vero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat

probatur, vt ouo Columbi eam comparent. Sed vel per solam *L. 19. C. de pignor.* stare haec emendatio non potest, vti stabat ouum Columbi, premitque eam praeterea *d. §. 2. Inst. Quibus modis re contr.* cum hae Institutiones compositione saltem Pandectis posteriores, adeoque in dubio eis praeferendae sint: in quibus verba: *si modo alius diligentior potuerit eam rem custodire,* culpam leuem in abstracto denotant. Qua ratione etiam carere possumus commento Cuiacii, quo is Lib. XIX. Obs. c. 24. distinguit, vtrum solius accipientis, an vtriusque caussa commodatum contractum sit, & de illa specie Caium, de hac Vlpianum intelligit. Nam quum generalis vtriusque sit elocutio, generalis quoque vtriusque interpretatio esse debet, quae, vt a nobis proposita fuit, satis se habet expedite.

3) Qua negligentia diligentia seponitur, quam praestare solent homines frugi, *L. 11. D. de Peric. & Comm. rei vend.* & custodia quam bonus paterfamilias rebus suis adhiberet. *L. 35. §. 4. D. de Contract. emt.* qualis est, quam in aedibus custodiendis, agris colendis, rebus adseruandis alii eiusdem conditionis homines adhibere solent, &, qua, verbi gratia, pignus cistae includitur, eique clauis abstrahitur.

4) Lata culpa est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L. 213. 223. D. de R. I. L. 9. §. 2. D. de iuris & facti ignor.* veluti si quis ignem inferat loco, qui stramine vel foeno repletus sit.

5) Magna negligentia culpa est: magna culpa dolus est, *L. 226. D. de V. S. L. 32. D.* Depositi. Confer. NOODTII Probabilia Iuris L. I. c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

6) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur, L. 7. D. ad Leg. Cornel. de sicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, si sicarium vulnerare aliquem iusserimus, & aberrante per culpam eius ferro, caedes secuta sit, caedis tenemur, etsi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamuis duello congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, tamen caedis tenentur, si ea ex culpa eorum orta sit. Vid. Casus similis in *L. 38. §. 8. D. de poenis.*

taxat femiplena, ad laedendum alterum impellitur, non ideo iſta laeſio ab iniuriae nota eximitur, vtut propter eandem iniuſti adpellationem quis non ſtatim ſortiatur. Inde ARISTOTELES Nicom. d. l. *Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· ἐστιν ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. At eum cognoſcens quidem, ſed ſine tamen praeconſultatione agit quiſpiam, iniuſte factum eſt* [7]; *vt ſunt quae ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui neceſſarii, naturaleſque hominibus accidunt. Qui in his enim laedunt, & peccant, iniuſte quidem agunt, ſuntque haec iniuſte facta, nondum tamen iniuſti ob haec, neque praui ipſi homines habentur; quippe cum laeſio ipſa ex prauitate minime euenerit. Nam cum ex electione laeſerit quiſpiam, tunc demum iniuſtus ac prauus eſt. Quocirca recte ea, quae ex ira fiunt, non eſſe ex prouidentia iudicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram prouocauit.*

§. XVII. DENIQVE & inuito debet fieri, quae dicenda eſt iniuria [1]. Nam volenti non fieri iniuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. ARISTOTELES Nicom. V. c. 11. *Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών· Laeditur igitur aliquis ſponte, & iniuſte patitur; nullus tamen eſt, qui iniuria ſponte afficiatur.* Cuius ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non praeſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis iniuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario inuoluat. Vbi tamen ſupponitur, vt homo pleno rationis vſu gaudeat [2], nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. HOBBESII demonſtratio de Ciue c. 3. §. 7. in eo laborat, quod praeſupponit, iniuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam ARISTOTELES Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram iugulauerit [3], non ſibi facere iniuriam, ſed ciuitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo huiusmodi miniſtro priuat [4]. Vnde etiam ciuitas, vtpote abs tali homine offenſa, eum multare conſueuit, illata ipſius cadaueri, ac memoriae aliqua ignominia. Add.

7) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα.

Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tuſculan. c. 23. iram dixit *initium inſaniae.* Conf. EVNDEM L. III. Idem ARISTOTELES V. Politic. 10. *μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, non vti ratione motum animi.* Et mox: *Cum ira ſecum habeat aegritudinem, non eſſe facile ſubducere rationem.* Apud eundem d. l. c. 11. eſt: *iratos abiicere cogitationem ſui.* Hinc ICti aſſerunt, etiam homicidium per dolorem aut iram, ex iuſta cauſſa prouenientem, mitius puniendum eſſe. V. MEVIVS part. III. Decif. 358. H.

§. XVII. 1) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & vbi *tertius* ſimul non laeditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet fauori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

2) *Et* negotium, quod geritur, intelligat. Quare iniuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamuis volente, parui emit. Praeterea conſenſus volentis id tantum, quod intereſt, tollit; non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto adhuc

Add. Mich. EPHES. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falsa sit illa ARISTOTELIS sententia: Ὀυ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτενεῖν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *Lex non iubet, seipsum quempiam occidere: quae autem non iubet, vetat.* Nisi τὸ κελεύειν ARISTOTELI h. l. idem quod permittere significat.

CAPVT VIII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium absoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in foro diuino?*
III. *Qualis intentio sufficiat in foro humano?*
IV. *Quid sit actio perfecta seu completa?*
V. *Quantitas actionum relatiua.*

CONSEQVENS est, vt de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eaedem aestimentur, & velut quantae concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias aestimari vel *absolute* & in se, vel *relate* & ad se mutuo. Circa absolutam aestimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, si eam formaliter & praecise consideremus, nihil animaduertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cuius nulla esse mensura intelligitur. Vnde etiam formaliter & praecise spectata actio bona non est altera melior; etsi materialiter & ratione obiecti, nec non quoad intensionem obligationis, vna sit praestantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, distantiam vtique maiorem aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine vnum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, maius aut minus aestimari potest; sicuti vna curuitas magis a rectitudine discedit, quam altera. Nam nihili est [1] ratiocinium Zenonis apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 120. Ed. Amst.] *Peccata omnia*

hic iudici integra est, etsi id commissum sit in consentiente.

3) Haec sola ratio non sufficit. Quid enim si homo minus frugi aut publicae rei inutilis sit? Verior est quam habet AVCTOR supra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 16. H.

4) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

§. I. 1) Imo verissimum, si res in se consideretur, etsi, propter hominis ad peccandum procliuitatem, in foro humano discrimen fiat inter peccatum maius & minus. Dissimulatur a magistratu peccatum minus, quia alias ciuibus omnibus pereundum esset. Sicuti enim omnis linea curua, etsi vel minimum a rectitudine deflectat, curua, non recta est, eaque ratione omnes curuae inter se pares sunt: sic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malae sunt, & hoc sensu peccata omnia aequalia. Quod & Theologi admittunt, quando in foro diuino peccata omnia eatenus aequalia esse dicunt, vt homo vel propter minimum poenae aeternae reus sit. Ciuiliter igitur rem aestimans sententiam Stoicorum exagitat HORATIVS L. I. Sat. III. v. 115.

omnia esse aequalia. Vt enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque fraus fraude, neque peccatum peccato maius est. Nam & qui centum stadiis, & qui vno a Canopo abest, aeque vterque Canopi non est: Sic etiam qui magis minusue peccat, aeque vterque a recte facto abest. Quoniam autem isthaec distantia a lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur, cuius magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima huius disciplinae *Elementa* [a] iuuenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo sphaerico ista declarare. Quae nunc plano lubet modo exponere, cum eiusmodi argutiae istam magis, quam maturiorem aetatem decere iudicentur.

§. II. PORRO CVM ad actionis bonitatem requiratur non solum, vt fiat id, quod lex iubet, sed etiam vt fiat ea intentione, quae eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc [1] vt actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum vt quod lege praescribitur iuxta omnes partes impleatur, tum vt agentis animum vnice excitet studium legislatori promtum obsequium exhibendi. Inde cum lege diuina iubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quae cum plenissima intentione fuerit suscepta, & vbi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam vt creatoris optimi maximi voluntati satisfieret. Eoque magis, quod istum vtpote καρδιογνώστην ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem suam iactare sustinebit [2].

§. III. AST IN foro humano remissiore diligentia licet defungi [1]. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum ciuitatis procuratum eant [2], quod plerumque per exterius actionis exercitium prouenit, quae demum cunque sit agentis intentio [3]: inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege praescriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per coniecturas, aut signa in sensus incurrentia, quae inter mortales hautquid-

a) Puta, *iurisprudentiae vniuersalis*, excusa Hagae Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Moenum a. 1680. p. 311. & seqq.

§. II. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. &. 4. H.

2) Eximia est haec periphrasis constantis & perpetuae voluntatis, qua viri boni voluntati diuinae obtemperare nituntur, & cui ipsa conscientia humana suffragatur. Etsi enim vel iustus quoque cadat septies in die, tamen & in ea indolis nostrae imbecillitate suauissimo perfundimur laetitiae sensu, quoties pura est nostra voluntas, actiones nostras ad amussim voluntatis diuinae conformandi: cum contra mens nostra contristetur, quoties nostra voluntas voluntati Diuinae rebellis ad alium finem tendit, quam vt plenitudini desiderii creatoris optimi maximi satisfiat.

§. III. 1) Videtur tamen sapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte exegisse. Caute enim Vlpiano in *L. 10. pr. D. de I. & I.* Iustitia constans & perpetua voluntas dicitur, ius suum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adsuescunt. Vnde διὰ τοῦ αὐτοῦ, vt officii nostri ratio eo fortius animis nostris insideat, quanquam vtrumque eodem redit, & constans, & perpetua exigitur voluntas.

2. Conf. NOODT de religione, iure gentium ab imperio libera.

3) Cato apud GELLIVM L. VII. N. A. c. 3. aiebat:

quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quae in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem aestimant duntaxat sensualiter, seu prout sagacitatis humanae conditio, ac vitae ciuilis vsus admittit; ac parum fere sunt soliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobauerit. In actionibus tamen malis vtique etiam inter homines maior habetur ratio intentionis. Et quidem vbi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quae ex ignorantia aut errore inuincibili suscipiuntur, actio pro inuita habebitur; quae vti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De caetero quaeuis actionum malarum, quae ex proaeresi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem iudices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis coniecturis atque indiciis aestimare sueuerunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. QVOD AVTEM actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quae vltimum quasi complementum attigit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quae ab ista perfectione discedunt, eo inferior quaelibet censetur, prout ab isthac abfuerit, siue pars aliqua pleno operi defuerit [1], siue intra conatum opus substiterit [2]. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quae propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiae quaeque obtinet, quo longius citra vltimum complementum substiterit. Vbi tamen circa obiecta [3] actionum, prout legibus designantur, obseruandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quaedam enim diuisionem admittunt, quaedam secus; seu quaedam ita sunt comparata, vt necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animaduertitur. Quaedam enim obiecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quae diuidi possunt, tanquam species. Sic affirmatiua lex quinti praecepti in decalogo, per Mosen diuinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Haec comprehen-

 dit

aiebat: *Facta sola censenda atque in iudicium vocanda; sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias.* Add. CICERONIS III. de officiis locus supra c. 2. §. 10. H.

§. IV. 1) Vbi multum refert, vtrum conatus a principio interno, hoc est, mutatione voluntatis, quam poenitentiam dicimus, an vero ab externo, puta casu, vi maiore aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis aut indifferentibus interdum locum habet, quod SENECA dixit VII. de Benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia tentasse.* H.

2) SENECA L. VII. de Benef. c. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit Medicus partes suas; etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiamsi tu beneficium non recepisti.*

3) Pro, *circa materiam* actionum. Occasionem erroris detexit Cl. BARBEYRACVS in not. 2. ad h. §.

dit sub se velut species conseruationem vitae, membrorum, sanitatis, auersionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis. Opposita vero lex, quae prohibet laedere corpus proximi, complectitur sub se caedem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L. 15. §. 1. D. de Iniuriis.* Sic sexti praecepti lex affirmatiua, quae castimoniam iniungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam a venere illicita. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscoenos, cogitationes foedas. Heic verbi gratia verba impudica proprie se non habent ad adulterium instar gradus aut partis. Sed quia legislator diuinus compendii gratia sub vna lege generali multos actus speciales voluit comprehendere; inde solidum & integrum peccatum contra sextum praeceptum patrauit aeque, qui simpliciter scortatus est, quam qui moechatus est. Vnde circa haecce obiecta, vbi non fit, quod lege praecipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri. Ast vero quaedam obiecta actionum, per leges determinata, ita sunt diuisibilia, vt ea, in quae diuidi possunt, contineant ad modum partium integralium. Vbi non statim totum est patrandum, totumue omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest eius pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex iubet operario mercedem integram exsolui, eius pars solui, pars negari [non] potest [4]. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quae priorem haut contingit [5].

§. V. PRAETEREA cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius obiectum versetur; ex vna etiam plus boni, maliue, quam ex altera proueniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum vnam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum vnam altera longe deteriorem haberi. Quo spectat proprie illud HORATII Serm. L. I. Sat. 3. [vers. 115. 116. 117.]

Nec vincet ratio hoc, tantundem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus diuum sacra legerit.

Add. CICERO pro Muraena, vbi falso Stoicorum illud dogma de aequalitate peccatorum exagitat. Etsi non insuper sit habendum istud HORATII I. ep. 1. [v. 55. 56.]

De mille fabae modiis quum surripis vnum:
Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.

Quae est actionum aestimatio *relatiua.* De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur *.

CAPVT

4) Adiecimus, monente Cl. BARBEYRACO, particulam negatiuam, quae antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo sensui.

5) Addendum ex Elem. iurisprudentiae vniuers. p. 319. *& in aliam simul legem impingit.*

§. V. *) Conferenda hic etiam AVCTORIS Elementa iurisprudentiae vniuersalis p. 327.

§. I. 1) Id est, *praemia* vel *poenas.*

2) Ita SENECA II. de Benef. c. 17. *Superbos & imputatores* dixit, qui magni aestimant beneficia sua, & alios eo nomine sibi habere volunt obliga-

CAPVT IX.

DE ACTIONVM MORALIVM IMPVTATIONE.

QVID REQVIRATVR, vt actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest vt videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus vt illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Vbi prius separandae sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quae in cuiusque arbitrio relictae sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem auctorem declarat; simulque effectus ipsarum [1] in istum actu redundare, aut in eodem haerere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius vsum & emolumentum exercuit, significat, sese in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Etsi posterior haecce vocabuli imputandi significatio [2] frequentius apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode legis tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & vsum actio fuit suscepta.

§. II. PRIORIS imputationis vulgo circumfertur diuisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratae, quos iste sibi alias iure vindicare non poterat, ex beneuolentia deriuat: vel etiam ex alicuius actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se prouenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa fauorabilia locum habet, circa odiosa non item [1]. Quemadmodum enim ea bonorum natura est, vt etiam gratis alicui, & citra praetextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatae actionis alicuius, quae alias ad ipsum non pertinebat, aut cuius intui-

 tu

obligatos. Qualis ille a PHILEMONE descriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:
Bene quod fecisti id exprobrasti non bene:
Verbis mendicis operam opimam destruis,
Iactans amico quod per te euenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

§. II. 1) Distinctio, qua alias ICti, conuentionum & legum contemplatione vtuntur inter res *odiosas*, *fauorabiles & mixtas*, infra ab AVCTORE exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de fauorabilibus & odiosis per *se* & *simpliciter talibus* agitur.

tu tale quid iure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, vt ex eiusmodi praetextu in alterum velim deriuare effectus actionis malae, quae cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconueniens est, vt ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quae natura cuiuis homini vt tali dedit, aut imponantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cauit [2]. Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus insigni patris merita imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium poena afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, vt delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut vt & illa eripiantur, quae non nisi sub certa lege in eum transitura, aut eiusdem mansura erant. Quo ipso tamen hautquidquam tali malo inuoluitur, quod alias naturae ipsius conditio respuebat. Nam nullo priuilegio natura liberis cauit, vt bona paterna ipsi omnino possideant, aut vt ad certos honores admittantur [3]. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem a parentibus illaesa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neque deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum auctor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo vsque procedi potest contra liberos innoxios, vt illi extra ciuitatem facessere adigantur. Nam a natura nemo ius habet, vt in hac vel illa ciuitate perpetuo degat, sed id iuris facto suo aut alieno adquirit; cui retinendo haec potest adiuncta esse conditio: vt amittatur, vbi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicuius iuris a conditione casuali suspendi, rationi non repugnat [4]. Quanquam alicubi leges ciuiles heic iusto duriores esse, nemo inficias iuerit.

§. III. IMPVTATIO autem ex debito in hoc consistit, vt ii, quorum interest, actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Vnde si in lege aliqua actioni bonae certum sit constitutum praemium, vbi custos legis ab aliquo istam actionem patratam agnouerit, manifestum est, hunc istud praemium suo iure posse petere. Vbi autem quis nude pro imperio, & citra promissum praemium facere quid iussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis praemii loco erit habendum, istius offensam, quae secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, vbi actio vetita fuit patrata, si quis pro istius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & exsecutio non spectat, bene facta adprobauerint, male facta reprehenderint, nihil praeter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc adplicari potest illud Diodori SICVLI in Excerptis Peirescianis: *Ἔστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς.*

Laus

2) Quod fit, vbi simul posteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in posteris quoque pensandum, effecit interdum, vt regna fierent hereditaria. V. POLYBIVS L. VI. histor. c. 4. & 5. H.

3) Quid enim si pater ante mortem bona sua per luxuriam dissipasset? V. H. GROTIVS Lib. II. de I. B. & P. c. 21. §. 10. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 30. H.

4) Vid. L. VIII. c. 3. §. 33. H.

§. III. *) Ita transactio de crimine capitali publicae accusationi non obstat. V. *L. 5. §. fin. ad L. Iul. de vi public.* A. MATTHAEI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quaest. crim.

Laus est, quasi quoddam virtutis praemium nullo constans sumtu: vituperium vero poena est vitii absque vulnere. Est tamen vlterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si vnus eorum istam non imputauerit agenti, caeterorum iuri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges iniuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit *. Quo ipso tamen publicae superiorum praetensioni, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, ius humani fori non tollit. Ast quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis obiectum aut directores, id est, aduersus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Vnde si iniuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cuius vsum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite praestitit sibi pro imperio iniuncta, adprobationem sui facti experitur cum a caeteris, tum imprimis ab eo, qui iniunxit. Mercedis quid insuper praetendere hautquidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. Luc. XVII, 9. 10. Eandem ob rationem nemo postulare potest, vt sibi ad producendum aliquod ius imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinuerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex iubebat, facientem graue malum iure maneret [1], isthoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud Senecam L. IV. controu. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & praemium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit.* Et recte Cicero Philip. II. [c. 3.] negat se ideo Antonio deuinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non-entia, quorum nullae sint affectiones positiuae. Etsi reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coërcitio facultatis naturalis concipiuntur. Ast contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis vtique est, vt id ipsi queam imputare, id est, meo iure postulare, vt ille isthoc factum velut a me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Vt tamen isthaec imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi [2], in recipiente voluntas expressa aut praesumta ab isto illud admittendi [3]. Nam operae, quae inuito obtruditur, imputatio recte repellitur [4]. Et impudenter mihi imputat, quod quis

erim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Ateius Capito apud Tacitum III. Annal. 70. *Sane lentus in suo dolere esset*; (Tiberius) *Reipublicae iniurias ne largiretur.* H.

§. IV. 1) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

2) Quo referri debuisset exemplum tyrannicidae supra, loco non suo exhibitum.

3) Hinc solutum pro inuito actione negotiorum gestorum repeti nequit. V. *L. 8. §. f. D. L. fin. C. negot. gest. L. 40. D. mandati.* H.

4) Hinc quaerenti Vlyssi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic responderet:

Πάντων δ' ἑταίρων ὕστερον θοινάσομαι.

Te post sodales vltimo epulabor loco.

Vlysses

quis nullo mei respectu, aut etiam vt mihi noceret, egit. Sic stulte petiturus est praemium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomicam ipsius alias incurabilem diffecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud TACITVM H. I. [c. 71.] *Marius Celsus constanter seruatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum vltro imputauit.* Add. Genes. XLV, 5. L. 20. [5] Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres, a quibus domo paterna fuerat eiecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, vt dignitatis tantae auctoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin*; apud Zonaram Tom. III. [in Theodosio Iuniore.] Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum interuenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo vlterius isthoc in negotio tendat, inuenit. Conf. Matth. XX, 13. 14. Quo spectat illud HOBBESII Leuiath. c. X. *meritum praesupponit ius ex promisso.*

§. V. EX HISCE facile colligitur, quae sit indoles meriti, aut quaenam sint actiones meritoriae, quas alii etiam aduersus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti praecipue est praestatio operae indebitae, & quam a nobis exigendi alter ius non habebat. Qui enim praestitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum expleuit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. M. SENECA L. I. controu. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est.* Iulius CAPITOLINVS in Antonino Pio, [c. 2.] cum rationem cognominis memorasset, quod socerum aetate fessa manu, praesente Senatu, leuasset, addit: *Quod quidem non satis magnae pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat.* Nec indebita inuito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum vtilitas reddundauerit. Vnde manifestum est [1], mortali aduersus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi diuinae examussim implendae par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitae promissionis, quam destituere bonitas [2] ipsius non fert; non autem quod exinde ius proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio iniunctae actiones immediate meritum non gignunt, valiturum aduersus eum, qui iniunxit. Etsi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, saepe iussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandae obsequii promtitudini: ad quae tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Vnde & ista non mercedis, sed praemii liberalis nomine solent venire. EVRIPIDES in Rheso [v. 162. 163.] Παντὶ προσκείμενον κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adiunctum praemium duplicem voluptatem parit.*

Quod

Vlysses regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.

Das hospiti equidem munus egregium Cyclops. H.

5) Plane, vt H. GROTIVS in Sophompan. Iosephum introducit loquentem, cum fratribus:

Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas
Meretur. Est cur gratias vobis agam,
Per quos honores proximos regno tuli. H.

§. V. 1) Optime hoc demonstrat H. GROTIVS ad Lucam XVII. 7. H.

2) Adde *&* *veracitas ipsius*, quas voces recte in versione sua expleuit Cl. BARBEYRACVS ex Auctoris Elem. Iurispr. vniuers. p. 336. Per hanc enim potissimum virtutem, Deo, tanquam sanctissimo promissori credimus. Vid. Nehem IX, 8. 33. 1 Ioannis I. 9. vbi iusti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in sermone, neque in moribus.

3) Vbi scilicet animus adfuit inducendae obligationis huiusmodi, verbi gratia si quis alterius negotium vtiliter gessit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

Quod ſi tamen legislatores actione aliqua praeſtita expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam iure poſtulari ſtatuant; quin id recte & ſuo iure petere agens queat, dubium non eſt. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta eſt nuda intermiſſio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. VI. c. II. *Non eſt iuſtitiae opus ab iniuſtis abſtinere, neque prudentiae opus eſt, ſtulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiae in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum eſt, quod non eſſe malus videaris: omne enim, quod aeque ab honore poenaque diſtat, virtus non eſt.* Add. Lucae XVIII, II. Ammianus MARCELLINVS L. XXX. c. II. *Nec enim aliena non rapere laudis eſt.* Superſunt igitur ad adquirendum aduerſus homines meritum actiones, quae ipſis, ſaltem perfecte, non debentur; ſiue nulla prorſus obligatio ad eas praeſtandas adſtringat; ſiue naturalis quidem ratio eas iubeat, aut ſuadeat, adplicatione tamen ad certas perſonas in noſtro relicta arbitrio; ſiue iure ciuili duntaxat illae non praecipiantur. Nam quae alteri perfecte debeo, ad ea ipſe iam ius obtinet, adeo vt ſi illa praeſtentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in praeſens ius habebam: iis quippe negatis aut retentis iniuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo iam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu diſponendi ſit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Aſt quando extra obligationem perfectam alteri quid praeſto, id vtique cum mihi decedat iſtique adcreſcat, relinquit apud me [3] ius perfectum, aut imperfectum recipiendi ab iſto quid aequipollens. Et hoc ipſum meritum eſt [4]. Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Huius expletionem quando expreſſa conuentione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & aequitate alterius relinquitur [5], *Praemium* vocatur. Quod eſt vel res corporalis, vt pecunia, praedium; vel incorporalis [6], vt conceſſio priuilegii, immunitatum; vel moralis, vt honor, dignitas; vel notionalis [7], vt ſtatuae, inſcriptiones, coronae, & ſimilia. Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. II. c. 7. Et ſic quidem ex actionibus indebitis, potiſſimum quatenus aliis ſunt vtiles, meritum reſultat. Sicut contra exactionibus prauis, cumprimis illis, quibus alteri damnum iniuria datur, enaſcitur demeritum, cuius vi quis ad illud damnum penſandum adſtringitur. In vniuerſum autem malae actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur ſubeundae poenae. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. CAETERVM quemadmodum actualis imputatio facit exiſtere effectus actionum moralium; ita eiusdem ceſſatio ac velut reuocatio eosdem abolet. Iſthaec pari fere modo circa actiones bonas, & malas ſeſe videtur habere. Actiones

4) Vbi docet *& a ſeruo beneficium accipi poſſe; & quod affectu amici ſit, deſinere eſſe miniſterium.* Quo pertinet & Hebraeorum prouerbium Maimonidi memoratum: *Ei datur praemium, qui quid iniuſſus facit:* Cyrus apud Xenophontem Hyſtaſpae, qui omnia imperata ſedulo fecerat, quaerenti, cur ſibi Chryſantas praeferretur, reſpondebat: *Chryſantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum inuocatus ad noſtra negotia aderat; deinde non hoc ſolum quod iuſſus erat, verum id quoque, quod ex vſu nobis eſſe ſentiebat, exequebatur.* H.

5) Siue honorarium a ICtis. H.

6) Vid. de hac diſtinctione ICtorum infra L. IV. c. 10. §. 7.

7) Siue talis, quae notionem excitet in animis hominum ex inſtituto humano.

nes bonas, & malas, quamdiu tales ſunt, ſeu quamdiu legibus praecipiuntur, aut interdicuntur, non poteſt non ſequi imputatio ſimplex. Abolita autem lege, iſthaec quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitae imputationem ille tantum remittere poteſt, cuius intereſt effectus actionis ipſo actu exſiſtere. Vnde ſi quis operam praeſtitit, imputationem remiſerit, merces non amplius peti poteſt. Quam remiſſionem facere non eſt in arbitrio eius, cui opera eſt exhibita. Creditoris quippe eſt debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malae imputationem efficacem tollere penes eos eſt, quorum intereſt, eos effectus actu exſiſtere, id eſt, eius, qui laeſus fuit, & legumlatoris, atque cuſtodis; non autem eius, qui malam actionem perpetrauit. Qui iura ciuilia tractant, quinque potiſſimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo vbi poena legibus definita fuerit exſoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem poena adaequata nemo punitur. Etſi multae poenae velut lituram poſt ſe relinquunt. Vid. SVETONIVS Claudio c. *16*. Saepe etiam exhauſta poena corporali [1], moralis poena ſiue infamia, eiusque ſigna perdurant. Deinde quem iudices abſoluerunt, in foro ciuili pro innocente habetur. Tertio [2], ſi reus moriatur. Etſi ad terrorem caeterorum in atrociſſimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadauera, bona, ac memoriam ſaeuiri ſoleat. Quarto, lapſu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, vt poſtea propter iſta in iudicium delinquens non vocetur. SENECA Oedipo: *Latere ſemper patere, quod latuit diu.* Etſi diuturnitate temporis crimen deleri neget LYSIAS Orat. XII. Et denique ſi criminis venia ab eo, qui ſummum in ciuitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. MATTHAEVS de criminibus ad *L. 48. D. tit. 19.* Caeterum vti velut ſopiti latent effectus actionis malae, quamdiu illa ignoratur, aut penitus diſſimulatur, aut velut in anteceſſum condonatur: ita vbi ſemel iſti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem poteſt, quod in illis eſt morale, non autem, ſi quid circa eosdem phyſici intercurrit. Quod enim ſemel factum, id phyſice infectum fieri nequit; vt tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici poteſt. Sic qui propter delictum fuſtigatus fuit, verbera quidem, quae ſemel tergo excepit, retinet [3]; infamia tamen decreto imperantium extingui poteſt. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum eſt illud OVIDII de Ponto L. I. El. 1. *Eſtque pati poenam, quam meruiſſe, minus. Poena poteſt demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne ſim, cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; grauiter illos hallucinari, qui, vt reatus actionis malae tollatur, praeter non-imputationem, ſeu condonationem requirunt infuſionem qualitatis alicuius contrariae, ſeu habitus iuſtitiae. Quemadmodum maculas parietis delemus ſuperinducto tectorio; aut foetorem accenſo thure diſſipamus. In quem errorem iſtos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo phyſicae ſolent. Id quod quam abſurdum ſit, ex ſuperioribus facile potuit colligi.

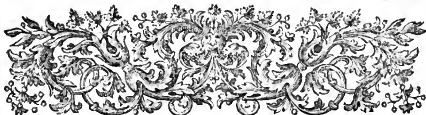
1) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.

2) V. L. III. c. 1. §. 11. H.

3) SYMMACHVS X. ep. 3. *Notatus indicio exploratiſſimum remedium veniae imperialis implorat, vt indicati remiſſione famae ſuae vulnus excludat.* Exemplum famae, a Papa Carafis reſtitutae, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Hiſtor. ad A. MDLXVI. H.

SAMV-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

HOMINIS NATVRAE NON CONGRVERE, VT VIVAT EXLEX.

I. *An lex in hominem cadat dubitatur?*
II. *Libertas in genere quid?*
III. *Libertas in Deo qualis?*
IV. *Libertas brutorum qualis?*
V. *Haec ne homini indulgeretur, obstabat ipsius dignitas.*
VI. *Prauitas.*
VII. *Varietas ingeniorum.*
VIII. *Et imbecillitas ac naturalis incultus.*

POSTQVAM priori libro res morales in genere, ac frequentissimi vsus vocabula sunt explicata, quae sparsim inserta compagem huius disciplinae erant interruptura; iam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conueniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum euadet, quare Creator optimus maximus homini non indulserit eiusmodi libertatem, vt omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret [1], nulli iuri, regulae, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, id est, facultatem ex intrinseco velut impulsu sese conuertendi ad eas res, quae ipsi congruae videntur, & auertendi sese ab illis, quae displicent, & quidem vt illa voluntas cogi sit nescia; dubitare quis possit, annon bonitatem ipsius decuerit, vt pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum vti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat adplicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quae necessario intermittenda, multa nolle, quae necessario suscipienda sunt [2].

§. I. 1) Quale hominis monstrum erat Cyclops ille apud HOMERVM, dicens:
Οὐδ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
Οὔτε σεῦ, οὔθ' ἑτάρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύῃ.
Non odium deuito Iouis, nec caetera parcam,
Vel tibi, vel sociis, si non mutauero mentem. H.

2) Non necessitate *physica*, sed *morali*, quae exposita fuit supra, L. I. c. 6. §. 14. in fine, & c. 7. §. 2. ita, vt *necessitas* & *obligatio* hic sint Synonyma.

§. II. Vt igitvr paulo altius rem repetamus, ante omnia oftendendum videtur, omnimodam libertatem humanae naturae effe inutilem ac perniciofam; adeoque ad falutem ipfius conducere, vt legibus ifta conftringatur. Ex quo ipfo fimul patebit, quousque illi fraena recte potuerint laxari. Heic igitur fciendum eft, libertatem in genere concipi per facultatem intrinfecam agendi aut omittendi, quod [1] quis ipfe iudicauerit. Dum *Facultatem* dicimus, eo ipfo innuimus illi, cui libertas tribuitur, ineffe vires ad aliquid agendum, ac vim mouendi non folum feipfum, fed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinfecam* dicimus, vt intelligatur, motum & vim illam oriri ex principio intrinfeco, non autem ex impulfione violenta & extrinfeca; quomodo lignum quoque interdum alienis neruis mobile exfiftit. Additur denique, *quod quis ipfe iudicauerit*, vt innuatur, non temere, & coeco quodam impetu motum excitari, fed praefupponi agentem rem obiectam, faltem vtcunque cognouiffe, ac poft qualemcunque deliberationem demum ad agendum fefe determinaffe, adeoque immediatam agendi rationem fuiffe, quia ipfi fic vifum fuerit. Sed & illud fimul intelligitur, alia impedimenta [2], quae motum inhibere, aut in diuerfum detorquere poffint, hinc abeffe debere, vbi illibatae libertati locus ftatuitur.

§. III. His positis adparet, fi quis rerum vniuerfitatem perluftret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; vti funt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra fenfum eft. Alia libertate gaudent, fed fecundum diuerfos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nefcia in folum Deum optimum maximum cadit, quae tanquam nobiliffimum attributum perfectiffimae ipfius effentiae concipitur. Quae & ipfa nullam circumfcriptionem admittit, & cum omnipotentia eft coniuncta. Vnde quod Deus quaedam non agit [1], aut non omnia femper agit [2], illud non eft ex defectu libertatis, fed ex proprio beneplacito. Pfalm CXV, 3. Ephef. I, 11. [3] Quod autem idem quaedam non poffe agere dicitur, id non prouenit ex aliquo impedimento extrinfecus accedente, naturali aut morali, fed ex proprio placito [4], quod mortales ad magnitudinem & praeftantiam ipfius attemperatum concipimus. In quem fenfum interpretandum eft illud tritum: Deus fibi ipfe eft lex. Hinc & quando Deo tribuitur iuftitia, non illa eft intelligenda refpicere aliquam obligationem, aut ius in altero, ficut iuftitiae humanae natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectiffimae fuae naturae congruere ipfe operibus, & per reuelationes oftendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus, quo, quae recte a nobis aduerfus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promiffa non fallunt, id non inde eft, quod eius libertas fuerit circumfcripta per obligationem ex promiffo ortam; fed quia prae-

§. II. 1) Quae hic fumitur pro poteftate agendi, fefeue mouendi.

2) Quorum alia *Phyfica* funt, vt vinculum, ferrum, carcer; alia *moralia*, vt obligatio, lex, imperium, auctoritas. Vid. Auctor. Element. Iurispr. vniuerf. p. 20.

§. III. 1) Et, verbi gratia, non plures lunas terrae circumponit, vt plures lunas circumpofuit Ioui & Saturno: Apologia Pufendorf. §. 7.

2) Quod, verbi gratia, fieret, fi quotidie crearet noua corpora animata, vel inanimata.

praestantiae diuinae conuenit efficere, ne frustra quis expectauerit, quod ab ipso expectare est iussus: aut quia promissa fallere imperfectionem aliquam inuoluit, quae a Deo quam longissime abest. Qua de causa etiam mortales promissa diuina non velut iure nostro postulamus, sed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic, quod in promissis humanis, obtinet; solue quod debes; promissum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa Dei, quam quae citra promissum ab ipso praestantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quae in Deum cadit, vtcunque balbutire possumus. Etsi illud manifestum sit, libertatem isthanc diuinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 7. §. 6.

§. IV. ANIMANTIA bruta, quae infra nostram conditionem posita sunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quae eatenus quidem valde est ignobilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptae, & hebetudo sensuum, ac abiectio adpetitus neque circa multa obiecta, idque sat superfunctorie versetur, & non nisi ab iis, quae ventri inseruiunt, crassis fere, & vbique obuiis excitetur. De caetero nullus illis mos, nulla lex, nullum ius, quo aut inter se, aut aduersus homines debeant vti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum coniunctione, & nonnulla beneuolentiae specie, non fidei religione contineatur. Plerisque vbi Venerem expleuere, nullum amoris vestigium superest, nec vlla pudoris aut sanguinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolis amor; sed qui eousque durat, quoad alere seipsam illa queat. Vlterius neque genitoribus geniti cura, & amor obliuione penitus deletur. Neque istis gratiae reponendae, velut ex debito, aut vllius officii sollicitudo. Sic quae carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac deuorant, quaecunque palato arriserint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Iam cum illa leges dominii ignorent, vbi fames subegerit, saepe acriter super illis, quae in medio exposita sunt, certatur; & quae iam ab aliis congesta in suos vsus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla praerogatiua, nisi quam sola virium eminentia tribuit [1]. Equidem apud quaedam bruta instar aliquod amicitiae & societatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim viuere amant, & quae prae caeteris feritate sunt praedita, in diuersa potius genera, quam in proprium saeuiunt. Quo spectat illud IVVENALIS Sat. XV. [v. 159. & sqq.]

- - - - - - - Parcit
Cognatis maculis fera: quando leoni.

Fortior

3) Fusius hoc & quae sequuntur exsequitur AVCTOR infra c. 3. §. 5. & 6. H.

4) Exempla eorum, quae a Deo absolute fieri nequeunt, mendacium, verbi gratia, sunt, & perfidia. Sed cum Deus, tanquam ens liberrimum, obligationis & impedimenti omnis expers sit, impotentia, quae hac parte Deo tribuitur, non aliunde originem habet, quam ex infinita perfectione ipsius. Vid. infra c. 3. §. 5. & 6.

§. IV. 1) Et alia simulacra virtutum vid. infra c. 3. §. 2. H.

Fortior eripuit vitam leo? quo nemore vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam; saeuis inter se conuenit vrsis.

Verum praeterquam quod non citra figuram poëticam isthaec dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnae pacis; quippe quae statim, vbi ventris respectus interuenerit, abrumpitur. Blande inter sese lusitant catelli; sed offam in medium proiice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla aduersus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adsuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, vbi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum adpetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum hautquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam saepissime coercetur. Quod si quis quaerat, quare isthaec exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum iuris intelligentem. Inde non videbatur tanta sollicitudine fouenda & circumscribenda securitas animantium, in quae maximo numero producenda non solum foecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quae anima immortali destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu vnice prouenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coërcitione opus habebant, quod adpetitus eorundem non nisi fame, siti & Venere stimuletur, cui sedandae istis paratam fere, & copiosam materiam natura procurauit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset [2], abunde ipsis virium ac solertiae competit. Add. CHARRON de la Sagesse, L. I. c. 34. n. 11.

§. V. ENIM VERO quare Creator eiusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conueniat, plures rationes adparent, ex conditione naturae humanae, primigenia [1] aut post superueniente, resultantes. Requirebat humanae naturae dignitas, & praestan-

2) ANTIPHON:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα.
Natura quorum superat, arte haec vincimus.
V. H. GROTIVS L. IV. de Verit. Relig. Christian. §. 6. & in notis. H.

§. V. 1) Quo nomine hic venit conditio, in qua homo nascitur, quando e manibus quasi creatoris sui in huius luminis auras mittitur, consideratus pure ac simpliciter, vt homo, antequam vllum facultatum suarum vsum fecerit: quum contra *superueniens* dicatur, in qua, praecipue postquam facultatibus suis vti coepit, sibi relictus versatur. De illa hoc paragrapho agitur, de hac tribus sequentibus.

2) Quod exemplo animalium quorundam, longaeuorum, veluti cerui, tum etiam arborum quarundam, veluti quercus, manifestum, vt pote quae, etsi intellectu, imo arbores etiam sensu fere careant, tamen diutissime viuunt.

3) Nam, quae alimenta, quae remedia, quae exercitia corpori nostro quam maxime conueniant, vitamque nostram omnium diutissime producant, plerisque parum exploratum est, imo id saepe vel sagacissimos philosophos & expertissimos medicos fugit.

4) Vid. infra c. 2. §. 20. not. 2.

5) Quod CICERO obseruauit, enumerans commoda, quibus homo bestiis praestat. De Off. L. I. c. 4. *Eademque*, inquit, *natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitae societatem. - - - Nec vero illa parua vis naturae est rationisque, quod vnum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis dictisque qui modus.*

praeſtantia, qua caeteras animantes eminet, vt certam ad normam ipſius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res diiudicandi & eligendi praeditam, & in plurimas artes ſolertiſſimam. Ob quam ille audit *ſanctius* reliquis *animal, mentisque capacius altae, & quod dominari in caetera poſſet.* SOLINVS c. 3. hominem vocat animal, *quod rerum natura ſenſus iudicio, & rationis capacitate praepoſuit omnibus.* Animam porro ad longe nobiliorem finem deſtinatam eſſe a Creatore, quam vt corpuſculo huic pro ſale ſit, vel inde colligitur, quod eiusmodi praecipue facultatibus exſplendeſcat, quae ad conſeruationem corporis parum aut nihil videntur conferre, ſic vt iſthoc longe minore velut adparatu incolume eſſe potuerit [2]. Sane enim animae humanae vis circa illa ſeſe quam maxime exſerit [3], quae ad cultum Numinis [4], vitamque ſocialem [5] ac ciuilem ſpectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere [6], & quid ſibi congruat, vel non congruat, iudicare; notiones vniuerſales a ſingularibus, abſtractas formare; ſigna, per quae notiones in animo haerentes aliis communicari queant, comminiſci, numerum, pondera, ac menſuram intelligere, atque iſta inter ſe comparare; ordinem eiusque vim intelligere, & obſeruare; affectus vltro excitare, ſiſtere, ac moderari; plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata ſub praeſentem velut obtutum reuocare; in ſeipſam aciem ſuam reflectere, ac ſua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conſcientiae vis promanat. Quorum omnium exiguus vſus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac inſociabili intelligitur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 4. [7] Qui & ex ſtructura corporis humani praeclara adfert, d. l. §. 33. ſeqq. Iam quo ſplendidioribus donis Creator hominem inſtruxerat, quo plura ipſius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obſoleſcere, aut ſine ordine, ſine decore temere velut effundi, & conſumi. Neque vero fruſtra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, vtque eidem ſeſe poſſet attemperare; ſed par omnino erat conceſſis ipſum facultatibus ita vti, vt exinde Creatoris gloria exſplendeſceret, ipſique homini amplior felicitas proueniret.

6) Vid. infra c. 3. §. 10. n. 5. & CICERO de Nat. Deor. L. II. c. 59.

7) Egregius quoque CICERONIS I. de LL. c. 9. locus eſt. *Ipſum autem,* inquit, *hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites attribuit, ac nuncios: & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. Nam cum caeteras animanteis abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad coelique quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitauit: Tum ſpeciem ita formauit oris, vt in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante eſſe, praeter hominem, poteſt, indicat mores: Cuius vim Graeci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quae conciliatrix eſt humanae maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: & hunc locum ſatis, vt mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generauit, & ornauit Deus, perſpicuum ſit illud (ne omnia diſſerantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quae etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima & inchoata intelligentia, genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit.* Conf. EVNDEM Lib. II. de natura Deor. c. 54. & ſeq. H.

niret. Poſſis quoque huc adplicare illud MANILII Aſtron. L. II. [v. 580. & ſeqq.]

- - Quis dubitet hominem coniungere coelo?
Eximiam natura dedit linguamque capaxque
Ingenium, volucremque animum. Quem denique in vnum
Deſcendit Deus, atque habitat, ſeque ipſe requirit.

§. VI. SED ET quare conſultum non eſſet, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat [1] ipſius prae hiſce prauitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque ſtudia penitius fuerit rimatus. Quod bruta ſolicitat, venter eſt, & Venus; & haec quidem non niſi certis temporibus ſtimulat, & non ob ſuperfluam titillationem, ſed excitandae ſoboli exercetur. Quo fine obtento, vltro velut ſopita quieſcit. OPPIANVS Cyneg. I. 3.

Ου γάρ τοι θήρεσσι νόμος, γαστέρ' ὅτε πλήθει,
Εἰς λέχος ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

Non enim feris eſt conſuetudo, venter cum plenus eſt, cubile ineuntibus perficere venereum opus. Aſt hominis libido hautquidquam certis temporum articulis duntaxat exardeſcit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conſeruandae ſpeciei neceſſarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum a natura paſſim expoſitum, & qui nullo praeterea adparatu nulliſue condimentis indigeat. Hic ſi quieſcat, nihil inſuper curarum negotium faceſſit. Nec in iras [2], & ad laedendum alium temere exardeſcunt bruta, fame ac Venere vacua, niſi laceſſantur. Aſt hominis venter non ſatiari duntaxat, ſed & titillari vult [3]. Veſtibus ne indigerent bruta, natura dedit. Aſt homo nuditatis ſuae teneritatem in occaſionem oſtentandae vanitatis & ſuperbiae arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluuie turget homo. Superflua habendi libido [4], ambitio, gloriaeque & alios eminendi cupiditas [5], inuidia, aemulatio, ingeniorumque contentio, ſuperſtitio, cura rerum futurarum, curioſitas, mortales ſubinde agitat: quorum omnium ſenſu bruta hautquidquam tanguntur. MANILIVS Aſtron. L. IV. [v. 4. & ſeqq.]

- - - Nullo votorum fine beati
Victuros agimus ſemper, nec viuimus vnquam,
Pauperiorque bonis quisque eſt, quo plura requirit:
Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat.
Quumque ſui paruos vſus natura repoſcat,
Materiam ſtruimus magnae per vota ruinae,
Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas,
Et ſummum cenſus pretium eſt effundere cenſum.

LIBA-

§. VI. 1) Et quidem inſignis. Quam in rem plura ſapientum effata attuli Elem. pr. ciu. Part. I. ſect. 1. §. 5. ſeqq. Adde quae AVCTOR habet L. VII. c. 1. §. 3. poſt med. H.

2) SENECA Ep. CIII. *Nunquam enim illas* [feras] *ad nocendum niſi neceſſitas incitat: aut fame aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet.*

LIBANIVS Declam. IX. [pag. 345. 346. Ed. Parif. Morell.] *Nonne mite quidem animal verborum tenus homo est: Sed rebus ipsis agreste & effraene? Nam quaenam leonum aduersus leones expeditio? quod bellum inter eiusdem generis belluas? quod apud illas est periurium? quae pactorum violatio? quae perfidia tanta & auaritia? quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commessationes aut crapulas; quae norunt adulteria?* Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata suscipi. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11. In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum ius eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo, nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc inuicem inferant, quando lex & poena imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus fraenum compesceret? Add. ARISTOTELES Problem. sect. 29. quaest. 7. PLINIVS H. N. L. XVIII. Prooemio. IAMBLICHVS Protrept. c. 20. *Vt homines inter se viuant familiariter, simulque contra legum praescriptum, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto maius ipsis damnum inferretur, quam si quisque sigillatim vitam institueret. Itaque propter hasce necessitates tam lex, quam iustitia regis loco inter homines sunt, neque vllo modo illa abesse ab iis, vel remoueri possunt.* MANILIVS Astron. L. II. p. 47. Edit. Boecleri v. 13. & seqq.

§. VII. ACCEDIT, quod in homine longe maior sit ingenii diuersitas, & varietas, quam in vllo genere brutorum. Singula brutorum genera consimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & adpetitu ducuntur. Vnum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulcrum. HORATIVS II. Sat. 1. [vers. 27. 28.]

> - - *Quot capitum viuunt, totidem studiorum*
> *Millia.* - - - - -

PHILEMON apud Stobaeum Serm. 2. Ἐὰν τρισμυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγοι, μίαν Φύσιν Ἀπαξάπασιν ὄψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν Καθενὸς, τοσούτους ἐστὶ καὶ τρόπους ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget, vnam naturam omnibus cernet inesse, modumque vitae & tenorem parem. Nostrum autem quot corpora numero, totidem est & vitae rationes cernere.* PLINIVS Paneg. [c. 76. n. 4. Ed. Cellarii.] *Nulla magis omnibus displicent, quam quae sic fiunt, tanquam omnibus placeant.* Nec simplici aut vniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixta. Imo idem homo saepe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupiuit, ab eodem alio tempore summopere abhorret.

3) Et saepe plus alimentorum appetit, quam digerere possit stomachus eius, addit AVCTOR de Offic. L. I. c. 3. §. 4.

4) PLINIVS Hist. Nat. Lib. VII. Prooem. *Vni* (animantium) *ambitio, vni auaritia, vni immensa viuendi cupido, vni superstitio, vni sepulturae cura atque etiam post se de futuro.*

5) Memoria iniuriarum & eam comitans vindictae studium, addit AVCTOR de Offic. hom. & ciu. L. I. c. 3. §. 4.

- - - Magno curarum fluctuat aestu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.

Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quae iam in infinitis fere vitae generibus cernitur. QVINTVS Calaber L. I.

Πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁ μὲν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα
Eadem quidem generis origo est vniuersis hominibus,
Στρωφῶντ' ἄλλος ἐπ' ἄλλα. - - -
Sed circa munia alius alia versatur. - - -

Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo foedior, & inamoenior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, quae omnimoda similitudo hautquidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diuersa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diuersa officia diuersis sint exhibenda, ac diuerso nos modo erga diuersos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examussim essent similes, nec vnus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscititiis, quae infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam praebere possent. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diuersitate latet, dum ex eadem vni haec, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, vt cuilibet formam, quae sibi pulcerrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, inuenire liceat.

§. VIII. DENIQVE vt citra legem non viueret homo, requirebat quoque ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, vt eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quaerendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem a prima aetate diuturna imbecillitas comitatur. QVINTILIANVS Declam. 306. *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque foetibus est statim ingressus, & ad vbera impetus: nobis tollendus infans, & aduersus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis saepe labitur* * THEOCRITVS Idyll. 26. [vers. 50.]

Ἄλλ

§. VIII. *) SENECA de Consolat. ad Marciam C. XI. *Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: quum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum: frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus*

Ἄλλȣ δ' ἄλλεν ἔθηκε Θεὸς γ' ἐπιδευέα φωτῶν.
Nam Deus alium alio indigere statuit viro.

Add. PLINIVS H. N. L. VII. praefat. Quot anni requiruntur, quam solicita informatio, vt quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interueniente sermocinatione, nutritum, vt quo velit ambulare queat, de caetero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuique adeo nihil sit scientiae, nisi quod ex proprio velut ingenio pullulauit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum. Quam miserandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obuia leuare, repellendis aëris iniuriis antra subire, aut musco gramineue corpus tegere, tempus taediosissimum per otium exigere, ad quemuis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere, denique fame, frigore aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserrimam vitam inter omnia animantia degit, a coniunctione, & societate sui similium habet. *Non est bonum hominem esse solum*, non ad matrimonium duntaxat, sed & societatem cum aliis hominibus in vniuersum pertinet. Societas autem inter homines sine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma seruari potest. Igitur ne foedissimus omnium animantium, & miserrimus esset homo, exlegem eundem viuere hautquidquam conueniebat. Caeterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque PLVTARCHVS de audit. [pag. 37. Edit. Wechel.] Τῷ λόγῳ τȣ̀ς ἑπομένȣς ἄξιόν ἐϛι μόνȣς ἐλευθέρȣς νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βȣ́λεσθαι μαθόντες, ὡς βȣ́λονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεϛι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μεταινοῦντι ἑκȣ́σιον. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi viuunt vt volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Ineruditae autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum poenitentia coniunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quae quidem reuera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, semper cum vinculo aliquo, sanae rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.

rursus fieri & otio iturum in talem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae solicitaeque tutelae, precarii spiritus & male haerentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Sors semper nutrimentum sibi vitiosum & inutile. Quem locum, haec scribens, ante oculos habuisse videtur Auctor.

CAPVT II.

DE STATV HOMINVM NATVRALI.

PER STATVM hominis naturalem * non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura vltimo intendit; sed in qua homo per ipsam natiuitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inuenta, atque instituta humana, aut homini diuinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & vniuersum vitae humanae cultum, sed etiam potissimum societates ciuiles, quarum ex ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu vt distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quae ipsum incommoda, quae itidem iura eundem comitentur; id est, quae conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inuentum, & citra introductas ciuitates: vel *in ordine ad alios homines;* pacis an belli faciem ille habeat, id est, an homines, qui inuicem in naturali libertate viuunt, vt neuter alteri sit subiectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut absolutus, qui aduersus omnes omnino homines aequaliter se habet, vel *limitatus* & restrictus, prout certam duntaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel vt concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate viuere; vel vt intelligantur

§. I. *) Huc referendum, quod CICERO dixit V. de finib. 9. *Omnem naturam esse conseruatricem sui, idque habere propositum, quasi finem & extremum, se vt custodiat quam in optimo generis sui statu.* MOX: *Homini id esse in bonis vltimum, secundum naturam viuere.* Quod ita interpretatur, *viuere ex natura vndique perfecta & nihil requirente.* E contrario H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 5. §. 9. & §. 15. Statum naturalem opponit statui legis Christianae, velut perfectissimo. Addenda his noua significatio, auctorem habens Iacobum Thomasium, in societate ciuili statum naturalem, qui citra legem, ab arbitrio humano venientem, in naturali ratione fundatur, a ciuili distinguentem. Hoc loco intelligitur naturalis status, qui ante factum huma-

gantur cum aliquibus in societatem ciuilem coaluisse, cum caeteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. II. Vt igitvr status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra vlla subsidia & inuenta humana, aut diuinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo vndecunque in huncce mundum proiectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post natiuitatem ipsi accidens, & quidem vt non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla praeuia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foueri. Huius conditio non potest non miserrima concipi, siue ponas illum infantem fuisse, cum ita vndecunque exoriretur, siue iusta iam praeditum statura ac robore. Sane infanti miserrime fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal vbera misero praebuisset [1]: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen iusta iam statura, vtique nudus erit concipiendus, non nisi inarticulatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *stupefactus nouo penderet lumine mundi*, vti Manilivs L. I. [vers. 68.] loquitur: cui fame vellicante obuium quiduis arriperetur, gustuque praetentaretur, sitim obuius liquor leuaret, contra iniurias aëris antra aut densae arbores qualecunque suffugium darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculta sibi solis relictos concipiamus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitae cultum proficerent, *& varias vsus meditando extunderet artes?* Id quod facile agnoscet, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus iam in vita nostra vtimur, & quam difficile cuiuis futurum fuerit omnia ista proprio Marte inuenire, ni aliorum hominum manuductio & opera praeiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex diuinis literis ignorabant, tam foeda de primaeuo hominum statu prodere. Horativs Sermon. L. I. satyr. 3. [vers. 99. & seqq.]

Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Vnguibus & pugnis, dein fustibus atque ita porro
Pugnabant armis, quae post fabricauerat vsus:

Donec

humanum omne existit. Qua notione factum & natura sibi aliquando opponuntur. V. *L. 20. §. 1. D. de Seruitut. praed. rustic. L. 1. §. idem aiunt de aqua & aqua pluuia arcenda.* Add. Avctor infra §. 4. circa finem. H.

§ II. 1) Specimen capi potest ex puero, ab vrsis educato, A. MDCLXI. capto, & Warsauiam ad Regem Poloniae Casimirum adducto. V. Hartknoch. L. I. de Polon. c. 2. p. 108. Cui non dissimile pueri, luporum alumni, in Hassia, quod commemorat Auctor supplementor. Lamberti Schaffnaburgens. ad. A. 1344. Adde historiam pueri, a capra educati, apud Procopivm L. II. Gothicor. H. De infante A. MCCCXLIV. apud Cattos inuento, vid. Hertivs in Dissertat. de socialitate primo iur. natur. principio, Sect I. §. 8.

Donec verba, quibus voces, sensusque notarent,
Nominaque inuenere, dehinc absistere bello,
Oppida coeperunt munire, & condere leges,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Sic LVCRETIVS L. V. [vers. 923. & seqq.]

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
Durius, vt decuit, tellus quod dura creasset.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque. At sedare sitim fluuii fontesque vocabant.
Nec dum res igni scibant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum.
Sed nemora, atque cauos montes, syluasque colebant,
Verbera ventorum vitare, imbresque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se scibant, nec legibus vti.
Quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
Sponte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus.
Et Venus in syluis iniebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido.
Illud erat curae, quod secla ferarum
Infestam miseris faciebant saepe quietem.
Inde casas postquam, ac pelles, ignemque pararunt;
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum;
Castaque priuatae Veneris connubia laeta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam:
Tum genus humanum primum mollescere coepit.
Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus
Non ita iam possent coeli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires, puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc & amicitiam coeperunt iungere habentes
Finitima inter se, nec laedere, nec violare:
Et pueros commendarunt, muliebreque seclum;
Vocibus & gestu cum balbe significarent,
Imbecillorum esse aequum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni,
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.

At

2) Qualis non olim tantum, sed & hodie visa est in gentibus ferinae prope indolis, quarum exempla adduxi in Part. I. Elem. prud. ciuil. Sect. I. a pr. Quibus adde Hunnos, *inconsultorum animalium ritu, quid honestum inhonestumue sit, penitus ignorantes, nullius religionis aut superstitionis*

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere, & vtilitas expressit nomina rerum.

Gemina hisce habet Diodorus SICVLVS L. I. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egisse, memorant: vt qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari vsu edocti; & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnouerunt.* Mox: *Primi homines, cum nihil dum ad vitam vtile inuentum esset, laboriose vitam sustentarunt, vtpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adsueti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terrae foetus ad necessarios vsus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adseruationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitae conducibilia inuenire coeperunt.* Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO pro P. Sextio [c. 42.] *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque ciuili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam ius, atque vis.* Similis locus occurrit apud EVNDEM de Inuentione L. I. [c. 2.] EVRIPIDES Supplicibus: [vers. 202. & seqq.]

Laudo, quisquis deorum nostram vitam
A belluino & confuso ritu suis descripsit finibus?
Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam
Verborum sensuumque linguam, vt voces cognoscere
Possemus, & fructus alimoniam, desuperque alimoniae
Infusas guttas, quae terrae foetus alant,
Et irrigent solum. Adhaec aduersus hiemem,
Quae sint praesidia, ad arcendum coeli iniurias.
Item nauigationes maris, per quas inter nos
Haberemus rerum permutationes, quibus quaeque indiget Terra.

Et solenne est Poëtis inuentionem rerum vitae humanae vtilissimarum ad Deos referre. Vid. OPPIANVS Halieut. L. II. v. 16. seqq. Isthaec vtut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio auctores istos non fefellit; quod eiusmodi originibus generis humani positis [2], talem quoque, qualem ipsi delineant, eiusdem faciem extitisse necessum fuerit [3]. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aëris temperie, terraeque vltronea fertilitate, quae primis mundi temporibus extiterit; quasi alias genus humanum ita recens enatum seruari non potuerit, si ea, quae nunc est,

nis reuerentia districtos. Vt eos describit Ammianus MARCELLINVS L. XXXI. c. 2. H.

3) Conf. AVCTORIS Dissertatio de statu hominum naturali §. 1.

est, aëris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset quaerendus. Vid. OVIDIVS Metamorph. L. I. v. 107. VIRGILIVS Georg. II. v. 336. LVCRETIVS L. [V. vers. 816. 817.]

At nouitas mundi nec frigora prima ciebat,
Nec nimios aestus, nec magnis viribus auras.

Enimuero quanquam primaeuos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet [4], (vid. Genes. III, 21. 23. IV, 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & foeda conditio generis humani futura fuerat, nullis ciuitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsim rexisset, adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de vniuerso genere humano dici potuisset, quod de Cyclopibus extat apud EVRIPIDEM Cyclope: [vers. 120.]

Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
Vagi pastores, nec vllus vlla in re alteri paret.

Eiuscemodi status incommoda neruose repraesentauit HOBBESIVS de Ciue cap. 10. §. 1. *Extra ciuitatem* [5], *propriis tantum viribus protegimur; in ciuitate, omnium. Extra ciuitatem fructus ab industria nemini certus; in ciuitate omnibus. Denique extra ciuitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in ciuitate imperium rationis, pax, securitas, diuitiae, ornatus, societas, elegantia, scientiae, beneuolentia.* Conf. POLYBIVS L. IV. cap. 45. vbi de miseria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & iudicauerim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda ciuitatum iactat, quam si ipsi ob oculos repraesententur naturalis status incommoda. Quae recte aestimant, apud quos in prouerbii vicem receptum est: *Nisi iudicia forent, vnus alterum deuoraret.*

§. III.

4) Quod ex laudata Auctoris Dissertatione illustratur a Cl. BARBEYRACO in nota 5. ad hunc Paragraphum, in qua imprimis memorabile exemplum est vsus ignis incognitus incolis insularum Canariarum & Philippinarum, vt & Chinensis alicuius, propter amoenitatem, qua horto assimilabatur, los jardenas appellatae, quod refert Georg. HORNIVS de Orig. gent. American. L. I. c. 8. & L. II. c. 9.

5) Inseruit Auctor haec verba Hobbesii omisso nullo, libello etiam suo de Offic. hom. & ciu. L. II. c. 1. §. 9. & quidem illaudato auctore. Idem in probanda quoque generaliter sententia eorum iusto liberalior fuisse videtur. Refutarunt eum latissime TITIVS Obs. 460. 461. & Cl. BARBEYRACVS nota 7. & seqq. quorum argumenta hic recenseri, lectoris interesse videtur, quum status vtriusque, naturalis & ciuilis commoda & incommoda sistant. Igitur I. in statu naturali fructus industriae cuiuis satis certi; in statu contra ciuili laborum nostrorum prouentus saepe a malis Principibus pessundantur. II. Timor poenarum etsi in statu ciuili continendae plebi sufficiat; parum tamen illo proficimus contra proceres & amicos Principum vtpote solitos leges eludere. III. In statu ciuili damnum onus maximum societatis humanae a potentioribus oritur, vtpote qui animi motibus etiam vehementissimis obsecundare sueuerunt: cuius contra insanae potentiae nullum temere exemplum in statu naturali inueniretur, vbi & impotentiae exempla deficerent, auertendo damno tali imparis. IV. Bella statum naturae non necessario sequerentur, quod Auctor pluribus contra Hobbesium probat infra §. 5. V. Darentur quidem decertationes hostiles, sed non tam graues vt in ciuitatibus, nec ex tam immani congredientium numero conflatae, et ex quibus, vt hodie fit, tantum non integra regna & totae prouinciae deuastarentur. VI. Modi reprimendae malitiae neque in statu naturae deficerent. Vide, quae dicentur infra L. VII. c. 1. §. 7. nota 1. eidem contra difficilius occurritur in ciuitatibus

propter

§. III. Qvae ivra porro ſtatum hominis naturalem comitentur, facile colligi poteſt tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non poſſunt non ad conſeruationem ſui corporis, vitaeque; nec non ad diſpellenda ea, quae eandem deſtruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt ſtatu nullius hominis imperio ſunt ſubiecti [1]. Ex priori enim conſequitur, quod in naturali ſtatu conſtitui poſſint omnibus in medio poſitis vti, frui, omniaque adhibere, & agere, quae ad conſeruationem ſui faciunt, in quantum aliorum ius inde non laeditur. Ex poſteriori autem, quod iidem ſicuti propriis viribus, ita & proprio iudicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, vtantur ad procurandam ſui defenſionem, atque conſeruationem. Atque hoc quoque reſpectu ille ſtatus nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegreſſum humanum factum ſui iuris poteſtatisque, ac nullius alterius hominis poteſtati ſubiectus eſſe intelligitur. Quo ipſo etiam quiuis cuiuis alteri, cui neque ipſe ſubiectus eſt, neque eundem ſibi ſubiectum habet, aequalis habetur. Atque in hunc ſenſum corrigenda & interpretanda ſunt tradita ab Hobbesio de Ciue c. I. §. 7. ſeqq. *Iuris naturalis fundamentum primum eſſe, vt quisque vitam & membra ſua quantum poteſt tueatur, omnemque operam det, vt a morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conſeruetque.* Cui conſequens ſit, vt, *quoniam fruſtra ius habet ad finem, cui ius ad media denegatur, vnusquisque ius habeat vtendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſeruare ſe non poteſt.* Cum autem in naturali ſtatu nemo alium hominem habeat ſuperiorem, cuius arbitrio ſuam voluntatem, ſuumque iudicium ſubmiſerit; inde *quilibet naturali iure iudex eſt*, id eſt, quilibet ex proprio iudicio definit, *vtrum media quibus vſurus eſt, & actio quam acturus eſt, ad conſeruationem vitae vel membrorum ſuorum neceſſaria ſint, nec ne.* Nam ſi vel maxime quis alteri heic conſilium ſuppeditare inſtituat; tamen cum alter iſti voluntatem ſuam atque iudicium non ſubiecerit, licebit huic de eiusdem conſilio iudicare, an ſibi congruens

propter miniſteria & potentiam procerum. VII. Ad victum & amictum neceſſaria facile vnicuiuis tribuerent ſuus labor & ſolertia, iisdemque proinde ſoli ignaui aut prodigi carerent, perinde vt iis carent in ciuitate. VIII. Barbaries, ſolitudo, & tenebrae ignorantiae in compluribus quoque regnis, in primis Aſiae, Africae & Americae obuiae. IX. Ambitionis, auaritiae, voluptatis, iniuſtitiae & crudelitatis monſtra ciuitatibus fere propria ſunt, vtpote in Aulis in primis dominantia, vnde non lenta contagione ad ſubditos ſerpunt. X. Pax & ſecuritas ex ſtatu ciuili non minus exules, quam e ſtatu naturali, quod non tantum bella crudeliſſime geſta docent, ſed etiam perſecutiones teſtantur, propter ſacrorum diuerſitatem ciuibus illatae. XI. Diuitiis certe prae ſtatu naturali adfluere ciuilem, negant exempla tot mendicorum & hominum, quibus minus nihilo eſt, in ciuitatibus obuia. XII. In ciuitatibus decori, ſtudii ſocietatis, elegantiae, ſcientiarum, beneuolentiae nominibus ſaepe vanitas, ſtultitia, pedantismus, odia & ſubtiles fallendi artes teguntur: quodſi autem his moribus boni aliquid ineſt, id neque a ſtatu naturali penitus alienum. Praeterea haec perpolita vita, hae elegantiae, haec vrbanitas, & ceterae vrbanitatis ſuauitates in ſolis vrbibus maioribus inueniuntur, ruri contra vbiuis, etiam in regnis cultiſſimis, plena omnia ſqualoris & ruſticitatis. Ex quibus manifeſtum eſt, nec ciuilem ſane ſtatum, vt alias in rebus humanis nihil, ex omni parte beatum eſſe. Vtut enim ſtatus ciuilis reprimendae hominum malitiae accommodatior ſit, quam naturalis, eoque ſocietatem eorum & felicitatem magis promoueat, ſi recte & ſapienter imperium eius adminiſtretur; tamen, ſi ſumma in republica poteſtas viribus ſuis vel per ſe, vel per ſuos in imperio adminiſtros abutatur, multo is infelicior eſt, quam ſtatus naturalis, quod in primis ex bellis & ſeditionibus manifeſtum.

§. III. 1) Principium hoc cum eo, quod ſequitur, ad vnum reduci poteſt. In hoc ſtatu licere omnia, quae non ſunt vetita. Cui addendum alterum: Cum omnes in eo ſint pares, eos tractandos eſſe vt pares. De quo infra L. III. c. 4. H.

gruens fit, vel minus. Adeoque iste faciet, quod alter suaserit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi arridet, & consequenter ex proprii iudicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit: *Naturam dedisse vnicuique ius in omnia, hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines vllis pactis sese inuicem obstrinxissent, vnicuique licuisse facere, quaecunque & in quoscunque libebat, & possidere, vti frui omnibus, quae volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in statu naturae mensuram iuris esse vtilitatem.* Quae vtut prima fronte paradoxa videantur, tamen hautquidquam aliquam licentiam quiduis in quosuis patrandi inde deduci debere agnoscet, qui cogitauerit [2], (Hobbesium) in isthoc statu hominem vtique legum naturalium, & sanae rationis regimini subiicere. Quae licentia cum nequaquam sit, neque abs sano homine haberi possit idoneum medium ad conseruationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulsisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere praesumat, magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehensurus. Sic vt demum effati istius sensus huc redeat: natura res ad hominis conseruationem facientes in medio posuit, antequam per pacta homines istas inter se diuiderent: & qui neminem habet superiorem, ex propriae eiusque sanae rationis dictamine quaeuis agere potest, quae ad diuturnam sui conseruationem faciunt. Quod si tamen ita crassa fuit (Hobbesii) sententia, qualem prima fronte verba eius prae se ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane respuit, ipse viderit, quomodo meritam castigationem declinauerit. Id sane manifestum est, Auctorem Tractatus Theologico-Politici, quem Spinosam Exiudaeum vocat Sam. Maresius, ius illud in omnia naturalem statum comitans sat horride descripsisse, quod discussisse non abs re fuerit. Is igitur *per ius & institutum naturae nihil aliud intelligit, quam regulas naturae vniuscuiusque indiuidui, secundum quas vnumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo exsistendum & operandum; verbi gratia, pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali iure aqua potiuntur, & magni minores comedunt.* Vbi notandum, hoc loco per vocabulum *Iuris* non notari legem, iuxta quam agendum sit, & quid citra iniuriam agere quis possit; sed facultatem agendi [3]: eoque non recte inferri, omnia, ad quae agenda ius aliquis habet, necessario quoque eundem agere debere. Deinde vti impropria est acceptio vocabuli, *Legis naturalis*, quando notat id, secundum quod vnaquaeque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non praeditis conspicitur, iuris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat ius ad agendum habere dicimus, qui praeuia ratione agit. Pergit Ille: *Naturam absolute consideratam ius summum habere ad omnia quae potest, hoc est, ius naturae se eousque extendere, quousque eius potentia se extendit; naturae enim potentia ipsa Dei potentia est, qui ius summum ad omnia habet.* Heic si per

2) Enimuero cum Hobbesius nulli in hoc statu iniuriam fieri posse expresse statuat, eumque hostilem esse contendat, non nisi dicis gratia legum naturalium meminisse videtur. H.

3) Transposuimus haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, quum antea sine sensu legeretur: *Legem, iuxta quam agendum sit, sed facultatem agendi & quid citra iniuriam agere quis possit.*

4) Et satis aliunde constat, Spinozam non agnoscere Deum, tanquam ens intelligens & perfectissi-

ſi per *naturam abſolute conſideratam* intelligitur Deus iunctim cum rebus creatis [4], concedimus iſtam aſſertionem, Deoque ius ſummum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem eſſentiae ipſius ſit attemperatum. Sed ſi per naturam intelligatur vniuerſitas rerum creatarum, Deo contradiſtincta, tunc negamus, potentiam naturae eſſe ipſius Dei potentiam, & illam cum hac aeque late patere. Nam eſt quidem potentia naturae a Deo producta, vt tamen totam potentiam Dei non exhauriat; ſed limitibus ab ipſo aſſignatis circumſcribatur. Exinde ISTE ſic infert: *Quia vniuerſalis potentia totius naturae nihil eſt praeter potentiam omnium indiuiduorum ſimul, hinc ſequitur, vnumquodque indiuiduum ius ſummum habere ad omnia quae poteſt, ſiue ius vniuscuiusque eo vsque ſe extendere, quousque eius determinata potentia ſe extendit.* Aſt ego non puto haec conſequi: potentia totius naturae eſt potentia omnium indiuiduorum ſimul: ergo quodlibet indiuiduum habet ſummum ius ad omnia. Quin potius quodlibet indiuiduum certam & definitam iuris particulam obtinet; eoque hautquidquam ſingula indiuidua ſibi illud ius arrogare poterunt, quod cuiuis ex vniuerſitate naturae competit. Addit: *Et quia ſumma lex naturae eſt, vt vnaquaeque res in ſuo ſtatu, quantum in ſe eſt, conetur perſeuerare, idque nulla alterius, ſed tantum ſui habita ratione, hinc ſequitur, vnumquodque indiuiduum ius ſummum ad hoc habere, id eſt, ad exſiſtendum & operandum, prout naturaliter determinatum eſt.* Vbi praeterquam quod vocabulum *Legis naturae* improprie ſumitur, ſaltem de hominibus falſum eſt, ipſorum naturam ita eſſe determinatam, vt conetur perſeuerare *nulla alterius*, ſed ſui tantum habita ratione [5]. Sed & proprie *naturaliter* determinatae illae res dicuntur, quae ad vniformem agendi modum alligatae ſunt, agentibus liberis contradiſtinctae: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipſos eſt, non a natura, ſed a lege ad certi quid determinati ſunt; & inde non ſtatim illis ius ad agendum competit, quod intra vires naturae ipſorum eſt. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, ſi refectis ambagibus ita proponantur: Deus habet ius ſummum ad omnia; naturae potentia eſt Dei potentia: ergo & natura ius habet ad omnia; potentia autem naturae eſt potentia omnium indiuiduorum ſimul: ergo ſingula indiuidua ius ad omnia habent. Iudicet qui poteſt, num in hoc ratiocinio iuſta ſit connexio. Falſo autem Spinoſa pronunciat, *nullam heic agnoſcendam differentiam inter homines & reliqua naturae indiuidua;* (cum non niſi de hominum iure quaeſtio inſtitui queat;) *neque inter homines ratione praeditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes & ſanos.* Quanquam enim aliis promtior, aliis tardior vſus rationis ſit; cui tamen vllus rationis vſus eſt, ſaltem id intelligere poteſt, ad ſui conſeruationem iure illimitato in omnia ſibi opus non eſſe, idque adeo ſibi non poſſe competere. Quibus autem nullus rationis vſus eſt, de eorum iure fruſtra quaeritur; neque ex morbidis hominibus de natiua conditione humani

generis

fectiſſimum. Huic enim mundus Deus eſt, quem aeternum & increatum eſſe, ſupponit.

5) Quod adeo verum eſt, vt Hobbeſius, cuius ſententia parum recedit ab hypotheſi Spinozae, illimitato huic Iuri omnium in omnes ſuperſtruat neceſſitatem pacta ineundi, quibus, vt ipſi videtur, iuſtitia omnis nititur, eo, quod fieri non poſſit, vt genus humanum conſeruetur, ſi omnes vtantur iure ſuo. Vid. Liber eius de Ciue c. 1. §. 11. & 13. & c. 11. §. 3. Ipſe Spinoza tamen, quod auctor obſeruat, in fine paragraphi, fatetur, tutius nos rationis praecepta ſequi, quam ſola naturae deſideria.

generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per ius in omnia, seruari nequit. Frustra est ratio ab ILLO subiuncta: *Quicquid enim vnaquaeque res ex legibus naturae suae agit, id summo iure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest.* Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturae suae agit, ius in omnia affectare, aut ad idem exercendum a natura determinatum esse. Fallit igitur conclusio Spinosae: *Inter homines, quamdiu sub imperio solius rationis viuere considerantur, tam illi, qui rationem nondum nouit, seu qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus adpetitus summo iure viuit, quam ille, qui ex legibus rationis suae vitam suam dirigit. Hoc est, sicuti sapiens ius summum habet ad omnia, quae ratio dictat, siue ex legibus rationis viuendi: sic etiam ignarus & animi impotens summum ius habet ad omnia, quae appetitus suadet, siue ex legibus appetitus viuendi.* Atqui status naturalis & imperium naturae in homine rationem vtique includit, nec aliis legibus sapiens, aliis hebetior viuere tenetur. Qui porro solo appetitu reguntur, in eos ius & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus a ratione abit, non ex iure aut legibus viuitur, sed aberrationes legum committuntur. Non minore falsitate laborant consectaria, quae ex praemissis deducuntur: *Ius naturale vniuscuiusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis; sed contra omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram viuendi rationem noscere possunt, & virtutis habitum adquirere, magna aetatis pars, etsi bene educati fuerint, transit, & nihilominus interim viuere tenentur, seque quantum in se est conseruare, nempe ex solo appetitus impulsu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex sana ratione viuendi denegauit; & propterea non magis ex legibus sanae mentis viuere tenetur, quam felis ex legibus naturae leoninae.* Enimuero vt quis iuxta rationem viuere teneatur, non necessum est, vt *naturaliter determinatus* sit ad operandum iuxta leges rationis, id est, vt aliter agere non possit; sed sufficit tantum habere naturalis potentiae, ex qua possit ab iniuriis & molestiis inferendis abstinere, quo nihil est facilius. Sicuti & modus seipsum conseruandi non adeo est operosus, vt iure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per aetatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratior actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc sese exserentis. Quo minus tamen, quae ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura prouidit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & aliis istorum directionem commendauit. Falsa denique est & isthaec illatio: *Quicquid itaque vnusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi vtile vel ductu sanae rationis, vel ex affectuum imperio iudicat, id summo naturae iure adpetere, & quacunque ratione siue vi, siue dolo, siue precibus, siue quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum.* Item: *Ex quibus sequitur, ius & institutum naturae, sub quo omnes*

§. IV. 1) Vnde fit, in ciuitate summum imperantem, intuitu externorum, esse in statu naturali: at intuitu ciuitatis considerari, vel vt caput, siue qua est imperans, vel vt partem ciuitatis, siue qua est ciuis. Cui consequens est, statum naturalem mere talem non parum a temperato differre. In illo quis facile malus & nequam, in hoc quilibet bonus esse, praesumitur, etiam

omnes nascuntur, & maxima ex parte viuunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus suadet, auersari. Haec assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantum extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conseruandi, quae non alicui animanti ex instinctu suae naturae vsurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quaeratur, num in homines ius in omnia aduersus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum Spinosae ob oculos fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanae rationis, quae non nisi hominum verum vtile & conseruationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quae totius naturae, cuius homo particula est, aeternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox fatetur, hominibus esse vtilius secundum leges & certa nostrae rationis dictamina viuere, quae verum hominis vtile intendunt. Ast quid opus erat ius fingere, cuius vsus homini, si saluus esse vellet, necessario deserendus erat; cum caeteris animalibus, qui aliquod instar iuris in omnia exercet, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale ius eidem naturaliter competeret.

§. IV. FATEMVR tamen, vniuersum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali exstitisse; neque etiam exsistere potuisse, ideo quod diuinarum auctoritate literarum persuasi, ex vno pari coniugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo vtique Eua sua maritali imperio fuit subiecta. Genes. III, 16. Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in eiusmodi statu vniuersum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar e terra prouenissent, aut, sicuti Cadmaei fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repraesentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout Hobbesio illud deformatur, vbi

- - - - - Furit omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.

OVID. Metam. 3. [v. 122. 123.] Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit [1], nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum ciuilem, aut illi analogum, coaluerunt; aduersus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etsi quo plures, quoque minores in coetus genus humanum fuit diuisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, & nunc postquam idem in ciuitates concessit, illi mutuo in naturali statu viuunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent [2]. Sic priscis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres,

etiam externorum intuitu. V. AVCTOR L. III. c. 6. §. 9. ante med. Quod inde prouenit, quia bonis moribus, legibus, institutis & disciplina cruditates status naturalis, mere talis, in ciuitate vel tolli penitus, vel temperari possunt. H.

2) V. Element. Prud. ciuil. Part. I. Sect. 1. §. 1. & §. 11. sect. 3. §. 4. H.

fratres, ac finguli peculiarem fibi familiam, & ab alia non pendentem conftituebant, in libertate & ftatu naturali mutuo viuere incipiebant [3]. Adeoque non quidem primi mortalium, fed horum pofteri in naturali ftatu exfiftere actu coeperunt. Atque ifthoc modo temperatus hicce ftatus, inter eos maxime, qui in ciuitates coiuerunt, illis quidem incommodis caret, quae mero ftatui naturali adhaerent; & infuper ampliffimi inter mortales faftigii inftar habetur, totius ciuitatis viribus fubnixum; in hifce terris neminem fuperiorem agnofcere. Sic vt ciuitates earumque rectores ftatum fuum eximie libertatis naturalis nomine infignire queant, quippe qui iftis viribus funt fuccincti, vt eam fecure exercere queant. Cum illis, qui in ftatu mere naturali finguli degunt, parum laetabile, aut vtile fit, neminem habere fuperiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem falus fua perpetuo in ancipiti haeret. Fruftra autem funt, qui iftam libertatem naturalem aut non exiftere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat focietatem ordinatam, ordo autem fine imperio non intelligatur, cum nulla focietas fine imperio fit, imperium potius res vere naturalis fit dicenda. Cui probando adducitur locus CICERONIS L. III. de LL. *Nihil tam aptum eft ad ius conditionemque naturae, quam imperium: fine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuerfum genus ftare, nec rerum natura omnis, nec ipfe mundus poteft. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terraeque, & hominum vita iuffis fupremae legis obtemperat.* Inde Hobbefius accufatur; quod ftatum mere naturalem nominauerit, & finxerit, qualis non effet homine dignus, aut naturalis humanus; fed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam vt omnibus omnia liceat agere, appetere, poffidere, nulla eft ratio, nulla natura recte atque integre iudicans, quae dictet. Deprauatae naturae impetus eiusmodi effe poffe, non dictata rectae rationis, quae eo ipfo quod focietatem adpetit, ordinem focietatis adpetit: qui licentiam eiuscemodi motibus incompofitis omnem praecludit. Ordo enim effe qui poteft, nifi ad primum aliquod tendat? Id primum eft & fummum, & omnia moderari aptum, id eft, imperium, fiue fumma in focietate poteftas: fine cuius refpectu focietas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inftrumento vtitur. Huc vfque progredi naturam, vt imperium in omni focietate naturale effe, libertatem autem, quae imperium omne adfpernaretur, cum natura pugnare demonftret. Vid. BOECLERVS ad Grotii proleg. Enimvero quid de his fit fentiendum; ex fuperioribus facile conftare potuit. Mere naturalis ftatus dicitur conditio hominis, prout abftrahit ab illis, quae inftituto humano ipfi fuperuenerunt; non quod natura hominem, vt in ifto ftatu degeret, deftinauerit [4]. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, feu congenita dici poteft; non quod naturae repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quae fit exemta ab obligatione legis naturalis, imperiique diuini. Libertas autem, quae omne imperium humanum adfpernatur, non magis cum natura

3) Vid. de his PLATO Lib. de Legib. III. Stephan. & ARISTOTELES Politicor. L. I. paulo poft initium p. 680. 681. Tom. II. Edit. c. II. p. 297. D. Ed. Parif.

natura pugnat, quam eadem progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, id eſt naturae intentio fuit, vt homines imperia inter ſe conſtituerent. Sed non minus naturale eſt, vt qui id ſummum in alios homines gerit, ipſe ab imperio humano ſit immunis, adeoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni ſummo ſuperius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in vniuerſum naturale eſt, vt qui non habet dominum, ex dictamine propriae rationis ſe ac ſuas actiones gubernet.

§. V. MAIORIS momenti diſquiſitio eſt, an ſtatus naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; ſeu quod eodem redit, an qui in ſtatu naturali viuunt, id eſt, qui neque communem habent dominum, neque vnus alteri paret, aut imperat, inuicem pro hoſtibus, an vero pro pacatis & amicis ſint habendi? Quo loco potiſſimum meretur expendi ſententia Hobbeſii, qui vti ſtatum mere naturalem vocat bellum non ſimplex, ſed omnium in omnes; ita qui in eandem ciuitatem coiuere hoſtilem ſtatum inuicem exuere tradit, reliquos hoſtium loco manere. Sic de Ciue c. 9. §. 3. *Hoſtis eſt quisque cuique, cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status ciuitatum inter ſe naturalis, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco Pax dicenda eſt, ſed reſpiratio; in qua hoſtis alter alterius motum vultumque obſeruans, ſecuritatem ſuam non ex pactis, ſed ex viribus & conſiliis aduerſarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *aeſtimat.* Plane vti piſcium ſtatum deſcribit OPPIANVS Halieut. L. II. [verſ. 44. & ſeqq.] Πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώουσιν· ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ Δάπτει ἀφαυροτέρους· ἄλλῳ δ' ἐπινήχεται ἄλλος πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέρῳ πόρσυνεν ἐδωδήν. *Omnes enim infeſti inuicem & infenſi natant. Validior quippe ſemper deuorat imbecilliorem; alter alterum perſequitur exitium intentans; & vnus alteri in cibum cedit.* IDEM ibid. Οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν Ἔρχονται. τὸ καὶ οὔποτ' ἐσόψεαι ὑπνεύοντας Ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ Ἐγρήσσει πανάϋπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ Φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλόωσι. *Hi autem omnes exitioſi inuicem exiſtunt. Inde nunquam videas dormientes piſces: ſed ipſis ſemper & oculi & mens vigilant inſomnes, quia metuunt quidem ſemper validiorem obuiam venientem, imbecilliores vero perſequuntur.* Add. POLYBIVS L. XV. c. 20. HOBBESIVS in Leuiathan. c. 13. adiungit: Bellum non eſt illud duntaxat tempus, quo pugnis & praeliis confligitur, ſed quo voluntas pugnandi ſatis declaratur. Nam ſicut prauam tempeſtatem vocamus non ſolum, quando procellae ruunt, ſed & quando aër ad iſtas producendas eſt diſpoſitus; ita bellum quoque non tantum praeliis, ſed & aperta hominum ad pugnandum procliuitate aeſtimamus. Neque vero primus iſta Hobbeſius tradidit; verum eadem iamdudum habentur apud PLATONEM Libr. I. de LL. [princ. pag. 769. 770. Edit. Wechel. Ficini & 625. 626. Tom. II. Ed. H. Steph.] vbi dum Clinias Cretenſis rationem reddit, quare Cretenſium legislator multa inſtituta rem militarem ſpectantia introduxerit, ita ſubiungit: Ἄνοιαν δή μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων, ὅτι πόλεμος

4) V. infra c. 3. §. 16. H.

πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. In quo ſane arbitror eum ſtultitiae crimine permultos condemnaſſe, quod minime intelligant, bellum ciuitatibus omnibus cum omnibus iuge ac perpetuum eſſe. Quam enim plerique pacem nominant, id eſſe nomen ſolummodo exiſtimandum: re vero ipſa omnibus ciuitatibus aduerſus omnes non indictum bellum natura eſſe. Vbi & hoc obiter obſeruandum, minus accurate a non nemine quaeſtionem hanc ita explicari, quod per ſtatum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur ſeorſim victuri, aut extra ſocietatem conſtituti eſſe, eumque eſſe ſtatum belli, id eſt, propoſiti, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita vt ſenſus ſit; ſi homines viuerent extra ſocietatem, verſarentur in perpetua diſcordia; vel ſi homines vitam ſocialem non viuerent, in ſtatu perpetuae diſcordiae victuri eſſent *. Nam ſtatus naturalis & vita ſocialis ſibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in ſtatu naturali viuunt, ſocialem inuicem vitam agere poſſint, debeantque, & ſaepenumero ſoleant. Enimuero cum ſuper hac quaeſtione ſundentur omnes fere conſiderationes, quas ciuitatum rectores circa vicinas ciuitates agitare debent ac ſolent, operae pretium puto fuerit, quae in vtramque partem adferri poſſunt argumenta preſſius expendere.

§. VI. QVOD IGITVR ſtatus naturalis ſit ſtatus belli HOBBESIVS de Ciue c. 1. & Leuiath. c. 13. ita demonſtrare conatur. Nimirum vt homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipſo in ſtatu belli verſetur, cauſam eſſe, quod hominibus & facultas & voluntas ſit inuicem nocendi. Facultatem nocendi inde oſtendit, quod homines adultae aetatis ſint viribus inuicem aequales. Nam licet ſaepiſſime vnus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri poſſe, vt etiam imbecillior ex inſidiis, aut conſpiratione cum aliis inita, vel robuſtiſſimum opprimat; cuius vitalia aeque ad mortem recipiendam idonea quam debiliſſimi cuiusque. SENECA de Ira L. I. c. 3. *Nemo tam humilis eſt; qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit, ad nocendum potentes ſumus* *. Neque vero naturalem ſolertiam, qua vnus alterum ſolet excedere, id praeſtare poſſe, vt abs tali periculo tutus ſit, cui nullum niſi in ſe ſolo praeſidium. Cum porro maximum malorum, quod homines inuicem inferre poſſunt, ſit mors; eam autem tam robuſtus debiliori, quam hic illi queat inferre; conſequens eſſe, vt qui maximum inferre inuicem poſſunt, ſint viribus (in effectu) aequales. Voluntatem autem nocendi nonnullis ineſſe ex neceſſitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui ſibi omnia volunt licere, & prae caeteris honorem arrogant, aliosque petulanter laceſſunt; non poſſe non reliquis, modeſto licet ſint ingenio, ac libenter eadem aliis, quae ſibi, velint permittere, neceſſitatem naſci ſeſe contra iſtorum ferociam defendendi. Datur quippe non vnus, qui

Iura negat ſibi nata, nihil non arrogat armis,

aut vti MANILIVS Aſtron. L. V. loquitur, [verſ. 120. & ſeqq.]

Nec

§. V. *) Clarius, non ſocialitas, aut ſocietas aequatoria, ſed rectoria ſtatui naturali opponitur. V. quae dicemus ad §. 8. H.

Nec pacem a bello, ciuem discernit ab hoste.
Ipse sibi lex est, & qua fert cunque voluntas,
Praecipitat vires: laus est contendere cuncta.

Et [verſ. 489. & ſeqq.] cui

Nulla quies placet; in nullo sunt otia fructu;
Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus,
Seditio, clamorque iuuat. - - -

Frequentiſſime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perſpicaciorem ſeſe credit; & contra alterius arrogantiam moleſtiſſime fert. Vnde fieri, vt non modo contra contendere, ſed & ſimpliciter non conſentire ſit odioſum. Nam cum duo contradictoria ſimul vera eſſe non poſſint, qui non conſentit alteri, tacite ipſum erroris arguit; qui in valde multis diſſentit, pro ſtupido ipſum habet, quippe qui tam manifeſtam veritatem, vti quilibet de ſua ſententia credit, perſpicere nequeat. CICERO Offic. I. [c. 27.] *Falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse.* Huc pertinet illud HORATII Ep. I. [verſ. 83.]

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Et IVVENALIS Sat. XV. [verſ. 35. & ſeqq.]

- - - *Numina vicinorum*
Odit vterque locus, quum solos credat habendos
Esse deos, quos ipse colit.

Inde cum omnis animi voluptas in hoc ſita ſit, vt quis aliis ſeſe praeferre queat, non poſſe non quandoque ſigna contemtus aduerſus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare ſolet. CICERO Off. I. c. 8. *Quicquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, vt difficillimum sit sanctam seruare societatem.* Neque ſolum *in Graecorum leuitate ista peruersitas, vt maledictis insectentur eos, a quibus de veritate dissentiunt.* IDEM de Fin. L. II. Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 40. n. 6. 7. 8. Denique & inde creberrimam prouenire cauſam, quare nocere inuicem velint homines, dum plures ad vnam & eandem rem animum ſimul adiiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem diuidere poſſint aut velint. Quae ſane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna diiudicandum eſt. Socrates apud XENOPHONTEM Memorab. L. II. [c. 6. §. 21. Edit. Oxon. p. 437. Ed. Steph.] *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propensi sunt; alter etenim altero eget, ac inuicem miserentur, & vtilitatibus inuicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque iucunda putant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia atque cupiditas plus habendi atque inuidia odium parit.* SENECA de Ira L. III. c. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle.*

§. VI. *) CVRTIVS Lib. VII. c. 8. n. 15. *Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fit. Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab inualido.*

velle. Ista quae adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri; eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. At cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat, quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo iudicio aestimat; non posse non oriri cupidinem praeueniendi potius alios, quam ipsorum sese inuasionibus praebendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cuiusdam belli omnium in omnes. Cuius consectarium sit, vt quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quaecunque sibi expedire iudicauerit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri iniuriam; quippe cum iustitia & iniustitia tantum locum habeat inter eos, qui in ciuitates coaluerunt. Etsi inepta sui conseruandi media vsurpando contra rationem peccare quis queat.

§. VII. ISTHAEC quidem vtcunque tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso HOBBESIO accipi, ex c. 8. §. 1. de Ciue videtur colligi, vbi ita dicit: *Vt redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent iamiam subito e terra fungorum more exorti & adulti, sine omni vnius ad alterum obligatione.* Alio tamen loco, IDEM de Ciue c. 13. §. 7. & passim, non per modum hypotheseos, sed serio statum ciuitatum vocat *naturalem*, id est, *hostilem*. Quae ita concilianda videntur, vt illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali inuicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito e terra fuisset prognata; reuera tamen status ille naturalis exsistat inter quosdam homines, qui nempe inuicem subiecti non sunt, nec communem habent dominum, vt iam omnes sunt ciuitates. Sicuti etiam IPSE expresse in Leuiath. c. 13. dicit: *Quanquam tempus nunquam fuerit, in quo vnusquisque vniuscuiusque hostis erat: Reges tamen & personae summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt.* Enimuero pro contraria sententia in primis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum auctoritas nos edocet; quae sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque inuicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini ex terra diuinitus producto adiungitur socia, cuius materia ex illo ipso desumta, vt eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumtam; quam insuper sanctissimo ipsi foedere adiunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum

§. VII. 1) Antea legebatur, *ne illa pacate viuerent*, manifesta contradictione eorum, quae praecedunt.

2) AVGVSTINVS L. XII. de Ciuit. Dei c. 21. *Vnum atque singulum creauit, non vtique solum, sine humana societate deserendum; sed vt eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis vnitas vinculumque concordiae, si non tantum inter se naturae similitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur: quando nec ipsam quidem foeminam, copulandam viro, sicut ipsum, creare ei placuit, sed ex ipso, vt omne ex homine vno diffunderetur genus humanum.* Si cui argumentum hocce non satisfaciat, addenda caetera, quibus socialitas probatur in cap. sequent. H.

3) Cuius praesumtionis contrarium satis elucet ex ipsa traditione paganorum. Vid. GROTIVS de

cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quae ex similitudine naturae resultare potest; & de qua loquitur *L. 3. D. de Iust. & Iure.* Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali; quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores iunctam, conciliat; etsi eius sensus inter remotiores a communi stirpe fere exoleuerit, quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, a primaeuo & naturali statu desciuisse est censendus. Aduersus quae frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coaeuae generi humano, vt homines pacate viuerent, e contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi impacate [1] viuerent. Ad quae reponimus, inquiri heic a nobis de statu naturali, non qualis abstrahendo concipi possit, sed qualis reuera exstat. Iam autem cum primi homines in tali statu exstiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu caeteri quoque homines prouenerunt [2]; manifestum est, homines, si primae suae originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes inuicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductae, ne status naturalis exsisteret; sed quia genus humanum aliter propagari & seruari nequibat. Status autem naturalis inde emersit, quod multiplicati homines vna societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi praesupponere velis [3], ab initio multitudinem hominum abs se inuicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud ARISTOTELIS Rhetor. L. I. c. 11. Ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐςὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod est secundum naturam, iucundum est, & quae cognata sunt, secundum naturam inuicem sunt, omnia cognata & similia iucunda sunt plerumque, vt homo homini* [4]. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri.* Nec insuper habendum illud EIVSDEM de Nat. Deorum L. I. [c. 27.] *Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas, vllam esse terra marique belluam, quae non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura praescripsit, vt nihil pulcrius quam hominem putaret?* QVINTILIANVS Declam. V. *Publica omnium mortalium, quippe sub vno parente naturae, cognatio est* [5]. Add. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 9. vbi argumentum de similitudine naturae, ad conciliationem mutuam faciente, prolixius deducit. Et Rich. CVMBERLAND. de Leg. nat. c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum [6], quod

de Veritate Religion. Christianae L. I. §. 16. & interpretes ad Acta Apostolorum XVII. 26.

4) Et V. de Finib. 23. *Natura hominis sic generata est, ut habeat quiddam innatum, quasi ciuile atque populare, quod Graeci πολιτικὸν vocant.* H.

5) Qui etiam cognationis inter homines meminit passim. V. *L. 3. de rebus suis. §. 4. & l. 12. §. 26.* vbi Gatakerus & *ad L. 2. §. 1.* H.

6) PROCOPIVS d. l.

Φύσει μὲν γὰρ οὐδένες τῶν πάντων ἀνθρώπων δικαίως ἂν ἢ ἐναντίως ἀλλήλοις ἔχοιεν· αἱ δὲ πράξεις ἑκάστων ἢ τῷ ὁμοτρόπῳ ἐς ξυμμαχίαν συνάπτουσι, ἢ τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης ἐς τὸ δυσμενὲς διακρίνουσι· φίλους ἂν οὕτω τύχοι ἢ πολεμίους ἀλλήλους ποιοῦσιν.

quod ait Belisarius apud PROCOPIVM Hist. Vandal. L. II. [cap. 15. pag. 145. Ed. Aug. Vindel.] *Natura homines hominibus neque addicti neque subiecti sunt. Facta cuiusque aut connexu societatem, aut diuersitate inimicitiam prouocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.*

§. VIII. SED NEC deest, quod Hobbesii rationibus reponatur [1]. Non possunt sibi inuicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disiungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem praesentem. Neque res meae nisi per praesentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se dissiti, quamdiu non propius inter se iunguntur, nocere inuicem nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere, scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censeri [2]. Deinde illa ipsa virium aequalitas, quam Hobbesius adstruit, voluntatem nocendi [3] potius refraenare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum aequali in pugnam descendere amat, nisi necessitate vrgente, aut vbi occasio rei bene gerendae fiduciam subministrat. Alias enim pugnam citra necessitatem inire, in qua illatae plagae non minore impetu sint refundendae, & vbi per pugnantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim vbi cum pari in pugnam descenditur, vbi vtriusque vita periculo exponitur, neutri tantum e victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam suam aleae exposuisse. Periculum enim vitae meae plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde incerta est mea, sed vtrique hinc aliquid decedit, quod neutri cedit in emolumentum. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 29. Inde Scythae apud CVRTIVM L. VII. c. 8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic CAESAR de B. C. L. III. [c. 10. pag. 471. Edit. Dauis.] Pompeium monet; *hoc vnum esse tempus de pace agendi, dum sibi vterque confideret, & pares ambo viderentur.* Et FLORVS L. IV. c. 10. *Expertis inuicem Parthis atque Romanis, quum Crassus atque Pacorus vtrinque virium mutuarum documenta fecissent, pari rursum reuerentia integrata amicitia.* Apud THVCYDIDEM L. III. [§. 11. Edit. Oxon.] mutuus metus tutissimas reddere dicitur societates; *quippe qui eas*

§. VIII. 1) Cl. AVCTOR Meditat. polit. c. 4. §. 2. regerit: tales pro neutris habendos, non pro amicis: deinde non quaeri de actu, sed de facultate nocendi. Ad haec respondeo: non nisi, cum alii belligerantur, quem neutrarum partium intelligi; & hunc tamen illis aequum se praebere oportere. Facultatem autem frustra esse, quae in actum deduci nequit. H.

2) Regerit idem AVCTOR iurium tamen aequalitatem propositum laedendi in nobis fouere. At quaeso quaenam est illa iurium aequalitas? an ius illud omnium in omnia? Non sane: Ius enim intelligi nequit, quod alius aeque habet praepediendi, & vbi vtrinque nulla sit iniuria, vt inter bestias; quibus idem Auctor degentes in naturali statu, nescio an conuenienter, comparauit. Caeterum Auctor noster non negat, pacem in statu naturali satis esse debilem & infidam. V. infra §. 12. & alibi. H.

3) Melius dixisset, *desiderii nocendi delectum* cum de talibus loquatur, qui in impotentia nocendi positi sunt.

4) Vid. infra C. V. §. 6. & Lib. III. c. 6. §. 9. et L. VIII. c. 5. not. 3.

5) GELLIVS L. VII. Noct. Atticar. c. 3. contra Tironem disputans, negat, humanae vitae negotia,

eas violare cupit, dum ambigit, an superior esse possit, absterretur. Sed & causae, quae ab Hobbesio adducuntur, quare homines sese mutuo velint laedere, particulares duntaxat sunt, adeoque hautquidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quosdam. Neque enim semper contingit, vt modestis intermixti habitent feroces ac praui, aut hos lubido subeat illos lacessendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent. Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leuiter tentat. Denique non ita maligne necessitatibus mortalium Creator prospexit, vt circa eandem rem afferendam plures semper concurrere debeant. Et potest quidem communis hominum malitia causam praebere, vt ne quis temere cuiuis fidat, & velut nudum latus praebeat: praesertim si eum non penitius nouerit [4]; vti est apud PLAVTVM Asinar. *Lupus est homo homini, non homo, quem qualis sit non nouit.* Sed vt ista suspicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat [5], nemo sanus admiserit. Recte CICERO Offic. I. [cap. 7. in fine] *iniurias* vocat, *quae a metu proficiscuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo.* Eo minus autem tolerabilis est Hobbesii opinio [6]; quod naturalem suum statum duntaxat per subitionem imperii alterius, & coitionem in eandem ciuitatem tolli vult. Nam illas saltem ciuitates in statu belli inuicem versari, quae foederibus & amicitia iunguntur, a sensu omnium populorum abhorret. Nec statim nulla pax est, quae non satis fida est. Sicuti non statim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanae mutabiles sunt.

§. IX. EST PORRO & hoc probe obseruandum, heic agi non de statu naturali animantis, quod solo impetu & inclinationibus animae sensitiuae regatur; sed cuius pars praecipua, & cui in caeteras facultates regimen, sit ratio; quae etiam in naturali statu communem, eamque firmam & vniformem habet mensuram, rerum nempe naturam, quae sese saltem circa generalia viuendi praecepta, legemque naturalem suggerendam facilem admodum praebet atque expositam. Et istius rationis vsum legitimum hautquidquam excludere, sed potius cum aliarum facultatum operatione coniungere debet, qui statum naturalem hominis est rite designaturus. Cum igitur non solam affectuum

negotia, & actiones, et officia, vel occupandi, vel differendi, vel etiam vlciscendi, vel cauendi, similia esse pugnae gladiatoriae. *Nam gladiatori composito ad pugnandum, pugnam quam propositam esse fortem, aut occidere, si occupauerit; aut occumbere, si cessauerit. Hominum autem vitam non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscriptam esse, vt idcirco prior iniuriam facere debeas, quam, ni feceris, pati possis.* H.

6) Hostilem sc. Nam alias opposita vtique sunt status naturalis & societas rectoria, atque ex illo in hanc transitur. Neque negari potest, per ciuiles coetus mala naturalis status maxime tolli. Quo adspectu ciuitas *societatum omnium princeps* ab Aristotele dicitur et Cicerone. Eodem referri potest eiusdem Ciceronis locus, oratione pro Sextio: *Inter hanc vitam perpolitam humanitate* (quae in ciuitatibus in primis conspicitur) *& illam immanem, nihil tam interest, quam vis & ius. Horum vtro vti volumus, altero est carendum. Vim volumus? extingui ius necesse est, id est, iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est.* Enimuero hinc neutiquam sequitur, in naturali statu pacem aut societatem aequatoriam esse haut posse. Status enim naturalis recte diuiditur in statum vel belli, vel pacis. H.

affectuum libidinem, sed & rationem, non sane vnice suis se commodis dimetientem, audire possit homo; a bello, in quod per prauos affectus impellitur, quale est etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potissimum argumento reuocatur, nimirum quod deprehendit, bellum altero non lacessente susceptum esse & indecorum, & inutile *. Sane enim facile licet homini colligere, se non extitisse a seipso, sed ab aliquo superiore productum, quique adeo in ipsum potestatem habeat. Cum autem duplici sese velut principio impelli sentiat, quorum vnum praesentibus tantum immineat, alterum etiam futura & absentia cogitatione complectatur, & illius quidem instinctu in periculosa, ancipitia, ac deformia se videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido potest inde iudicare, Creatorem non velle vt prioris, sed vt posterioris ductui, obtemperet. Quo cum manifesta accedat vtilitas pacis, ad quam ratio reuocat, non potest non naturaliter homo ad pacem inclinare. Praesertim cum postea, si quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex euentu deprehendat, se deteriora secutum; ac fere optet, infecta posse fieri, quae contra rationem facta sunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum statum, etiam extra ciuitates consideratorum, non esse bellum, sed pacem; quae hisce fere legibus constat, vt quis alterum non lacessentem non laedat, suisque quemuis bonis frui patiatur, ac si qua conuenerunt, fideliter praestet, ac libenter aliorum commoda promoueat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim status naturalis hominis vsum rationis includat, non potest quoque aut debet ab eo separari obligatio, quam ratio subinde ostentat. Et quia quilibet homo in seipso deprehendere potest, bonum sibi esse, si ita se gerat, vt aliis hominibus beneuolis potius, quam infensis vtatur: propter naturae similitudinem facile praesumere potest, alios quoque paria sentire. Ac ideo male circa designandum eundem statum praesupponitur, homines saltem plerosque ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoque male status naturalis vocatur, quem neglectus aut abusus principii maxime naturalis producit. Atque isthaec omnia prolixissime demonstrat Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. qui adeundus, si cui nostra nondum sufficiant.

§. X. NEQVE EST, quod aliquis nobis occinat, barbariem apud plerosque priscorum populorum, quos iuuit semper recentes conuectare [1] praedas, &, viuere rapto; quibusque adeo inter modos rem quaerendi, vitaeque genera fuit λῃστικὴ, seu praedatoria. Sicuti & ARISTOTELI Polit. L. I. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piscatorum, venatorum ponitur *βίος λῃστρικὸς, vita latronum.* Et mox d. l. *ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται,*

§. IX. *) Seu potius *damnosum*. Quem sensum consequentia manifeste poscunt. Vid. not. 1. ad §. 7. c. 3. L. I.

§. X. 1) VIRGILIVS Aeneidos L. IX. v. 612. 613.

- - - - *Semperque recentes*
Conuectare iuuat praedas, & viuere rapto.

2) Idem ius diu post mansit apud Saxones, quos propterea *archipiratas* vocat Sidonius, Aruernorum Episcopus, VIII. ep. 6. & apud Normannos, de quibus Saxo et alii videantur. De Gallanis, infesto hodie Habessinis populo in Africa, v. Iob. LVDOLF. L. I. Hist. Aethiopic. c. 16. n. 24. seq. H.

ἴσαι, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ἣ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quaerendae. Nam venandi ars pars eius est. Qua vti oportet & ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura iustum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. HOMERVS Odyss. γ. v. 73. & Odyss. ι. v. 252. ad quae verba DIDYMVS: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum.* Diodorus SICVLVS L. III. c. 49. *Libyes nullum omnino ius, nullam quocunque pacto fidem erga peregrinos seruant* [2]. De Germanis CAESAR de B. G. L. VI. [c. 23.] *Latrocinia nullam habent infamiam, qua extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendae, ac desidiae minuendae causa fieri praedicant.* Ibidem dicit, *maximam ciuitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere.* Paria habet MELA L. III. c. 3. de Germanis: *Ius in viribus habent, adeo vt ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni.* Etsi TACITVS [de Mor. Germ. c. 46.] de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid syluarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare.* De Hispanis PLVTARCHVS in Mario, [p. 408. Ed. Wechel.] ad id vsque tempus latrocinari inter pulcerrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Graecis eadem THVCYDIDES L. I. [c. 5.] Quo referunt aliqui *L. vlt. D. de collegiis*, vbi rata habentur pacta [3], τῶν ἐπὶ λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui praedae causa coëunt. Etsi SALMASIVS de vsuris Lib. I. cap. 12. ibi legendum putet [4] ἢ εἰς καπηλείαν, *aut in cauponationem.* Sic & apud POLYBIVM Lib. III. cap. 24. in foedere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, *ne Romani vltra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarseium praedas agerent, neue mercaturam exercerent*, quasi vtrumque pari iure tunc aestimatum fuerit. De Phocensibus IVSTINVS L. XLIII. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, *quod illis temporibus gloriae habebatur.* Sextus EMPIRICVS Pyrrhon. hypoth. L. III. c. 24. *Praedari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo vt eos, qui inter praedandum obiissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, iudicarent. Et Nestor quidem apud Poetam postquam Telemachum, & qui eum eo erant, comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Praedones quo more solent? Atqui si praedari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & beneuolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset.* Huc aliquo modo pertinet etiam *L. 2. D. de captiu. & postlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt.* (conf. *L. 118. D. de verb. signif.*) *Quod autem ex nostro ad eos peruc-*

3) Quae male intellexit interpres, dum vertit: *qui et multum simul habitantes sunt.* Videtur fane Solon in hoc respexisse ad veterem illum Graecorum morem, cuius meminit Thucydides. H. [Legem SOLONIS exhibet, melius, quam antea Latine reddit et interpretatur, laudatus Dn. van BYNCKERSHOEK dicto obseru. L. I. c. 16.]

4) Indigno facinore, vt censet Illustr. van BYNCKERSHOECK Obseruat. L. I. c. 16. qui veterem lectionem ἐπὶ λείαν seruat, & in Zelandia, vnde sibi origo sit, tempore belli, sodalitia eiusmodi ad praedas mari agendas quotidie iniri, & eum quaestum ibi longe vberrimum esse, obseruat.

peruenit, illorum sit, & liber homo noster ab iis captus, & eorum sit. Dio Cassivs L. LIV. de Rhaetis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiae finibus praedas egerant, Romanosque & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestauerant: id quidem consuetudine iam receptum erat, vt in eos, qui nullo essent foedere iuncti, ita statuerent.* Isocrates Panathenaico, [p. 481. 482. Edit. Paris. 1621.] de Triballis dicit, eos *concordiores inter se esse, quam vllos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt.* Add. Grotivs L. II. c. 15. §. 5. Vbi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuiuis populo peculiares essent Dii. Add. Ivvenal. Sat. XV. [5] Enimuero ad ista recte regeritur, dictatum sanae rationis apud multas quondam gentes per prauos mores fuisse obliteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia [6] violari iura naturae; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese coniecerunt. Nam vtique vt quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu ciuitatum inter se, naturali vtique, adparet. Neque admittendum, quod idem Hobbesivs de Ciue c. 5. §. 2. adserit: *Rebus sic stantibus λῃστικὴν non fuisse contra legem naturae.* Nam illos quidem, qui ex prauo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli iure poteramus depraedari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos iniuria praeuerterat. Neque enim si alii impudenter legem naturae violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subiungit, *id vitae genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Vti quibusdam *moris fuit, caetera rapientibus & vitae parcere, & a bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturae abstinere.* Ad quod ipsum tamen non lege naturae fuerint obstricti; sed eosdem hoc modo gloriae suae consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriae quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. XI. Caetervm eo ipso quod asserimus, pacem aduersus omnes homines, vt tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, vt sunt

5) Ex cuius verbis: v. 33. sequ.

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium & nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tentyra: Summus vtrinque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum,
Odit vterque locus; quum solos credat habendos,
Esse Deos, quos ipse colit.

patesit, paganos quoque diuersorum sacrorum caussa, in mutuas iras exarsisse, ita, vt hoc vitium generis humani, non vnius alteriusue religionis esse videri possit. Aliud Cl. Barbeyraco videtur, qui rem hic *singularem* a Iuuenali referri putat, quum alias constet, paganos religionis solius caussa nunquam cum aliis committi solitos fuisse. Sed hoc forsitan gratis adfirmatur, et vel ex sola Historia Maccabaeorum refellitur, neque vlla idonea ratio fingi potest, quare pagana religio hac parte reliquis praestantior videri debeat, in communi hominum omnium pertinacia. Ceterum neque Christiani vel Iudaei, Turcaeue continuis, semper & vbique, propter cultus diuini diffi-

ſunt ratione praediti, ſtringuntur, neque vt illa ab initio introducatur, abs conuentione hominum oriri. Vnde etiam pactis aut foederibus ſolam iſthanc pacem vniuerſalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil ſuperadditur obligationi legis naturae, ſeu non conuenitur de praeſtando quopiam, ad quod non iam antea homines ipſa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim vtrumque in naturali aequalitate permanere, ſic vt nullo amplius vinculo teneatur ad ſeruandum pactum, quam reuerentia aduerſus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipſum poſſit redundare. Niſi quod maiori cum malitia & foeditate videatur coniunctum, id non ſeruare, de quo quis expreſſe eſt teſtatus. Sic & idem licentiae in iuris naturae violatorem laeſo datur, ſiue pactum aliquod antegreſſum fuerit, ſiue non. Vnde & abhorret a conſuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cuius capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non ſit violaturus id, quod iam a natura expreſſe fuerat praeceptum. Et parum id videtur reuerens erga diuinum Numen, quaſi ipſius iuſſum non ſatis iam neceſſitatis nobis attuliſſet, niſi & ipſi in idem vltro conſentiremus; aut quaſi ex noſtro arbitrio ea obligatio dependeret. Vnde in quolibet pacto ponendum eſt aliquid, quod alias alter ipſo iure naturae a me exigere non poterat, quodue antea eidem ex eodem iure perfecte non debebam, ſed quod demum poſt declaratum & acceptatum ab altero meum conſenſum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri ſua miniſteria addicit, hautquidquam pro capitibus pacti expreſſe, & immediate conſtituit, quod perfide aduerſus ipſum non ſit acturus, quod furtis ipſum non ſit expilaturus; ita erubeſcenda eſt conuentio, in qua quis ad nihil aliud alteri ſeſe obſtringit, quam quod non ſit aduerſus ipſum violaturus pacem vniuerſalem, id eſt, quod non ſit vſurus in illum iure in beſtias adhiberi ſolito. Quod ſi tamen inter quasdam gentes barbarae iſtae depraedationes in vſu fuerunt, reducendae paci vniuerſali pacto opus eſt, in quo ad exercendam inuicem legem naturalem conſpiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hactenus colliſi, arma ponunt; vbi ſi de peculiaribus quibusdam praeſtationibus non conuenitur, non niſi communis illa pax reducitur [1]. Dantur tamen exempla non pauca ciuitatum, eo neceſſitatis redactarum, vt pacem iſtam vniuerſalem, & iniuriarum abſtinentiam non pactis ſolum, ſed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas viuere rapto iudicatum. CLAVDIANVS [in prim. Conſ. Stilichon. L. I. v. 210. 211.]

diſſimilitudinem, odiis miſcentur, adeoque apud hos quoque tyrannidis in conſcientias ſtudium *ſingulare* eſt, et proinde haud incongrue pagani iis ab auctore adiunguntur.

6) De his latrociniis gentium duae exſtant diſſertationes Iacobi THOMASII Obſeruat. Halenſium T. VI. et VII. quarum altera inſcribitur, Hiſtoria de latrocinio gentis in gentem; altera moralitas latrociniorum gentis in gentem. Occaſionem his latrociniis praeſtitit ignorantia legum naturalium et verae religionis, plenae manſuetudinis. Si qua vero darentur gentes, quibus perſpecta eſſet horum bellorum iniuſtitia, reliquarum tamen exemplum ſequi coactae erant, cum conſeruationis ſuae ſtudio, tum iure quodammodo Repreſſaliarum. Certe ſic Iudaei rem gerere ſoliti erant, vt conſtat exemplo Iephtae, de quo videatur Ioannes CLERICVS ad librum Iudicum c. XI. v. 3. p. 167. not. b. in fine.

§. XI. 1) V. H. GROTIVM L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 22. & in not. H.

Illi terribiles, quibus otia vendere semper
Mos erat, & foeda requiem mercede pacisci.

Quod si inter populos, qui hactenus neque beneficiis, neque iniuriis, pace aut bello fuere cogniti, foedera ineantur, in quibus circa peculiaria quaepiam praestanda non conuenitur, illa amicitiae sanciendae caussa iniri feruntur; quae sane arctiorem coniunctionem, quam naturalis illa pax, iudicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicuius contestationis de obseruando deinceps mutuo officio [2]. Sicuti etiam qui primitus inuicem innotescunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis beneuolentiam mutuam exprimere sueuerunt.

§. XII. FATENDVM tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem & infidam, quaeque adeo sola salutem hominum citra alia praesidia maligne admodum custodit. Sic vt adplicari huc possit illud OVIDII Tristium L. V. El. 2. [vers. 71.]

Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam [1].

Cuius rei caussa est malitia hominum, & effraenis augendae propriae potentiae libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud SALLVSTIVM Iugurth. [c. 6.] Micipsam *terrebat natura mortalium auida imperii, & praeceps ad explendam animi cupidinem: praeterea oportunitas, quae etiam mediocres viros spe praedae transuersos agit.* Quae eousque validis stimulis mortalium animos subigit, vt ne mansuetissima quidem doctrina Christi, vbique pacem, humanitatem, mansuetudinem, beneuolentiam, propensionem ad condonandas iniurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiae mundanae inculcans, inter Christianos iniustissimas insidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic vt in nonnullos quoque Principes Christianos congruat illud PLVTARCHI Pyrrho [pag. 389. Edit. Wechel.]: *Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamque dispescunt termini, circumscribunt: hi non video, vbi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab iniuria. Imo bellum gerunt semper, quod iustum iis sit, vt insidientur, & inuideant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace vtuntur praesenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex vsu.* Nec in solos Romanos & Poenos quadrat illud Velleii PATERCVLI L. I. c. 12. *Aut bellum inter eos populos; aut belli praeparatio, aut infida pax fuit.* Ergo vti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacessere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suaeque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, vt tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quae mox in bellum erumpere possit. Conf. SOPHOCLES Aiace flagell. v. 688. seqq. Et subinde meditandum illud Dionysii HALICARNASSEI L. VI. [c. 87. pag. 394. Ed. Oxon.

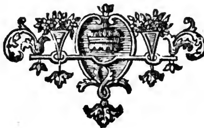
2) Siue quod ab altero iure exigi nequit, vt apparet ex iis, quae paullo ante ab AVCTORE adlata fuerunt.

§. XII. 1) Accedente praesertim impunitate. Bene CICERO II. de finib. *Quae libido se non proripiet ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impu-*

Oxon.] Ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι πονηρὰ δρᾷν, οὐκ ἐκλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis sit potestas malefaciendi, nec voluntas defutura est.* Quam ob caussam quoque

- - - Σώφρονος δ' ἀπιστίας
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia nihil est hominibus vtilius. EVRIPIDES Helena. [verſ. 1633. 1634.] Et cordatum hominem agere decet μὴ ὡς πρόβατον, εἰ καὶ ἐπιεικής, ἢ βλαπτικόν, ὡς θηρίον [2], *nec vt ouem, licet mansuetum pecus sit, nec vt feram, nocendi studio.* Add. HOBBESIVS de Ciue c. 13. §. 7. 8. Apud TACITVM de Mor. German. [c. 35.] inuidenda laus Chaucorum: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla prouocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod vt superiores agant, non per iniurias adsequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.* Contra IDEM de Cheruscis [c. 36.] *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt; idque iucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; vbi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur.* Scilicet, vti est apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. I. de regno [pag. 6. C. Ed. Parif. Morell.]: Τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *Iis, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace viuere.*

impunitate, aut licentia? conf. Part. I. Elem. Pr. Ciuil. sect. 1. §. 10. H.

2) Quae verba, nescio cuius, male Euripidi tribuit interpres Anglus, vt obseruat Cl. BARBEYRAC, in nota 7. ad h. §.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI IN GENERE.

POSTQVAM igitur conditio hominis non ferebat, vt ille viueret exlex, actionesque suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est, vt dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, vt est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam iuris seu legis naturae vocabulo insignire vsu inualuit; quam & legem vniuersalem vocare possis, quod ad eandem vniuersum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positiuae leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, vnde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positiuum ius sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quae superstruuntur, vltro ruere sit necessum. Bene PLATO in Cratylo [pag. 299. Edit. Francof. Ficini.] *Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ*

§. II. 1) Quae sententia Stoicorum fuit, vt intelligi potest ex iis, quae habet Iu. LIPSIVS Physiol. Stoic. L. I. Diss. VIII. & L. III. Diss. IV. Stoicos autem secuti sunt Iureconsulti veteres in primis artis suae notionibus. Ceterum ex adducta definitione minime euinci potest, ICtos bestiis tribuisse rationem. Definitur enim instinctus ille, quem vtique ex aeterna lege homo cum ceteris animalibus communem habet, & vnde tutela sui ipsius, maris et feminae coniunctio, liberorum procreatio, et educatio proficiscuntur. Haec prima naturae secum reputans Quintus MVCIVS in *L. 1. §. 11. D. si quadrupes pauperiem fec. dicatur*, cum arietes vel boues commisissent, distinxit:

μὴ ὑπέκειται. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quisque circa rei cuiusque principium statuendum differere multa, diligentissimeque considerare, vtrum recte decernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, caetera iam principium sequi debent.* Quod in primis circa hanc disciplinam accurate obseruandum, quo verius est illud LACTANTII L. III. c. 7. *Quoniam in disponendo vitae statu, formandisque moribus periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam necesse est adhiberi, vt sciamus, quomodo nos oporteat viuere. Hic nullus dissidio, nullus errori est locus; vnum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam vno quasi ore praecipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis euertitur.* Nec minus bene DIOGENES Apolloniata: Λόγε παντὸς ἀρχόμενον, δοκεῖ μοι χρεὼς εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι· τὴν δὲ ἑρμηνείαν ἁπλῆν καὶ σεμνήν. *Omnis mihi videtur sermonis principium a perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & grauem esse adhibendam.* Diogenes LAERTIVS L. IX. [Segm. 57.]

§. II. IVRECONSVLTI Romani ius naturae definiebant, *quod natura omnia animalia docuit*; quodque adeo homini peculiare non sit, sed *cuius peritia caetera quoque animantia censeantur.* Sic vt ex hac hypothesi iuris naturalis illa sint, in quae bruta aeque ac homines communiter ferri, & a quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, ius dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quae sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima vniuersi, cuius reliquae animae sint quaedam ἀποσπασμάτια seu particulae [1], quae in se eiusdem naturae, diuersas edant operationes, prout in diuersum corpus inciderint, organaque vires suas exserendi sortitae fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, sed animas habere similes, atque inuicem communicare. Vid. VIRGILIVS Aeneid. L. VI. v. 724. seqq. OVIDIVS Metam. L. XV. v. 75. seqq. Enim vero tale ius homini cum brutis commune eruditi passim reiiciunt; quippe cum ius in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. HESIODVS Op. & Dier. [v. 276. & seqq. Ed. Clerici.]

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ ἐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. - - - -

Hanc enim hominibus legem constituit Iupiter piscibus quidem, & bestiis & auibus, vt se inuicem comedant, quoniam iustitia non inest illis. Sed hominibus dedit iustitiam. Et

stinxit: vt, si quidem is perisset, qui adgressus erat, cessaret actio; si is, qui non prouocauerat, competeret, quia se quidem non tueri per instinctum non posset aries vel bos, ceterum ferocia aut lascinia periisset, si ipse adgressus esset. Similiter noxae dabantur filius filiaue familias, qui quaeue damnum proteruia contra instinctum naturalem dedisset, vt pote quod sui ipsius tutela a damno aliis dato vehementer distet, exemplo animalis, quod feritate sua praeter naturam pauperiem fecisse diceretur, *§. 7. Inst. de Noxal. act.* Quodsi id ius naturae appelletur, quod per rationem innotescit, bestiis id non competere ipse VLPIANVS adgnoscit in *L. 1. §. 3. D. Si quadrupes pauper. fec. dic.* animal iniuriam fecisse negans, quod sensu careat.

Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter ſeſe ſimiles, quibus exercitis homo legi ſatisfeciſſe dicitur; reuera tamen magnum inter eos eſt diſcrimen, quod ex ſimplici naturae inclinatione apud bruta iidem proueniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cuius ſenſum iſta non habent. Vnde non ſine figura intelligendi ſunt, qui brutis quibusdam animantibus iuſtitiam, fortitudinem, miſericordiam, gratitudinem, caſtitatem tribuunt, ideo quod iſtarum virtutum ſimulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. SELDENVS de Iur. nat. & gent. L. I. c. 5. Quae enim extrinſeca facie ſimilia videntur, hautquidquam eadem ſunt, ſi ex diuerſo intrinſecus principio profluxerint. Caeterum quod GROTIVS in Prolegom. de I. B. & P. & L. I. de Verit. Rel. Chriſt. S. 7. a ratione aliqua, aut principio intelligente extrinſeco eſſe putat actus nonnullos brutorum inſigniter ordinatos, vti formicarum & apum, & quod in quibusdam vtilitatis propriae ſtudium ſuorum foetuum aut congenerum reſpectu temperatur; id hoc tantum ſenſu admitti poteſt, quod a Deo Creatore natura ipſorum ad tales actus edendos ſit attemperata, non autem quod principium aliquod externum iſta dirigat, ſicut gubernator nauem [2]. Neque arduum eſt intelligere, quare par ſolertia in aliis non difficilioribus hautquidquam deprehendatur, ſi quis recentiorum Philoſophorum ſententiam aſſumat [3], quicquid formae eſt in brutis; id ex figura & diſpoſitione particularum, motuque reſultare. Praeſertim cum & inter homines inuenias, qui cum circa certos actus ingenio ſint promtiſſimo, circa alios nequidquam abſtruſiores aut difficiliores mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa diſpoſitione partium, & in primis cerebri & ſpirituum prouenire poteſt. Conf. PLVTARCHVS conuiuio VII. ſapientum p. 163. E. Edit. Wechel. Iſthanc autem indolem brutorum; ex qua certos actus edunt, qui *ius naturae in brutis* adpellare gaudent, vocabulo iuris praeter neceſſitatem abutuntur [4]. Sed & nullum inuenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cuius contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicuius ſceleris plurimum iudicetur facere, ſi oſtendatur, ab iſtiusmodi facto ipſa quoque bruta abhorrere. Sic PLATO L. VIII. de Legibus [pag. 913. Ed. Francof. Ficini] in prohibenda maſcula Venere ad beſtiarum naturam

2) Vid. BAELII Dictionarium hiſtorico-criticum T. III. p. 2610. Edit. ſecundae.

3) Quam tamen auctor ipſe adoptaſſe non videtur, vt apparet ex compluribus locis huius operis vid. nota 1) ad L. I. c. 3. §. 1.

4) Vid. BAELII Diction. T. I. p. 475. 476.

5) Andromache apud EVRIPIDEM: in Troadibus, cum dixiſſet, ſe abominari eam, quae priorem virum cum amiſerit, nouis connubiis alium amet: nam ne equam quidem, quae ſeiuncta fuerit a compare, cum qua nutrita fuerat, facile trahere iugum exclamat:

Καί τοι τὸ θηριῶδες ἄφθογγόν τ' ἔφυ,
ξυνέσει τ' ἄχρηστον, τῇ φύσει τε λείπεται.

Atqui haec beſtia eſt & muta,
Et rationis vſu caret, & natura inferior eſt hominibus.

Apud AIMOINVM L. IV. c. 30. Dagobertus Rex ita filios ſuos alloquitur: *Vos autem, boni filii, conſiderantes primam naturae religionem, cuius gratia etiam beſtias ligat, manete fratres.* Nota ſunt, quae complures, cum veteres, tum noui auctores de ciconiarum pietate in ſenes parentes memorant. Inde ciconia *pietaticultrix* dicta a Publio SYRO, πελαργικοὶ νόμοι ab ARISTOPHANE in auibus dicti, *quaſi ciconiariae leges*, quibus liberi parentes alere tenentur. Adde quae de delphinis & thunnis, parentes ſenio debilitatos alentibus, ex variis auctoribus probauit

turam recte prouocari posse ait, inter quas eiusmodi foeditas hautquidquam deprehenditur [5]. Theseus apud SENECAM Hippolyto. v. 913.

Ferae quoque ipsae Veneris euitant nefas,
Generisque leges inscius seruat pudor.

Add. OPPIANVS Cyneg. L. I. v. 239. seqq. Sic contra parentes ἀστόργους adferri possunt, quae IDEM Halieut. L. I. v. 702. seqq. habet.

§. III. CONATI sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem iuris inter homines & bruta conquisitis vndique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quae ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud Genes. IX, 5. *Sanguinem vestrum a manu cuncti animalis requiram;* aliqui interpretantur, quod Deus velit vlcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluuium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint [1]. Aliqui ita; Deum homicidii poenam etiam per feras bestias exacturum [2]. Aliqui illud *omne viuens* [3], capiunt de homine tantum, quasi diceret, nullus homo caedem humanam impune feret. Leuit. XVIII, 23. & XX, 15. 16. iubentur equidem bestiae, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem [4], sine vllo aetatis discrimine, vetula vacca, an iuuencula fuerit. Quod discrimen tamen Ebraei in hominibus vtriusque sexus obseruandum volebant, adeo vt si puer nouennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiae qualiscunque aetatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam aetatem coitum in lege interdictum fieri non admittant [5]. Enimuero id factum, non quod brutum deliquerit, sed partim, ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim, ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. GRATIANVS caus. 15. quaest. 1. c. 4. *Pecora credendum est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit PHILO Iudaeus de specialibus legibus [pag. 605. Ed. Geneu.] *ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex huiusmodi piaculis detestabilibus, quae nemo honestus ferat in suis possessionibus* [6]. Sic Deus Deuteron. XIII, 15. 16. bruta,

uit VOSSIVS L. IV. de idololatr. gent. c. 16. H. GROTIVS L. II. d. I. B. & P. c. 19. §. 2. in not. similia adferens, obseruat: *Nullum esse in homine factum laudabile, cuius non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit.* H.

§. III. 1) Quae interpretatio solis Rabbinorum somniis debetur. Vid. SELDENVS d. I. N. & G. sec. Hebraeos L. I. c. 5. pag. 64. Ed. Argentor.

2) Verba quippe Mosis ita reddentes: *Repetam sanguinem vestrum per manum vniuscuiusuis animalis.* Quam versionem tamen non fert praepositio textus Authentici.

3) Quod in solo Pentateucho Samaritano legitur, sed qui hoc loco corruptus est. Vid. CLERICVS ad Genes. IX. 5.

4) Cuius lapidationis itidem a solis Rabbinis mentio fit, quum Scriptura sacra modum non designet, quo pereundum sit huic animalium generi.

5) Singulare est, quod memorauit PLINIVS L. VIII. N. H. 16. *Polybium leones ob hominum appetitum crucifixos vidisse, quia caeteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa.* H.

6) Omisit hic Auctor rationem, quae palmariae facile locum tueri possit, scilicet, quod Deus, vt horror, quo haec crimina prosequebatur, eo magis hominibus innotesceret, voluerit, vt detruderentur ea omnia, quae ratione quacunque generandis his flagitiis inseruiissent.

bruta, idololatriae ſane non capacia, interfici iubet [7], ad repraeſentandam delicti atrocitatem. Id praeterea obſeruant, quando gentilis apud Ebraeos degens cum bruto rem habuiſſet; hominem quidem ſupplicium luiſſe, bruto autem nihil mali illatum. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. & MORNACIVS ad *L. vlt. D. de his, qui effud. vel deiec.* Exod. XXI, 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccaſſet, ſed partim, ne in poſterum aliis ſimilem noxam inferret, partim, vt puniretur dominus in re ſua, quia eam negligenter cuſtodiiſſet. Quae etiam cauſa erat, quod eiusmodi bouis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amiſſione ſui pecoris, quando leuis tantum culpa ipſius interuenerat, ſeu quando ignorabat ferociam bouis. Aſt ſi dominus vitium nouerat, ipſe quoque poenas capite dabat. Vbi itidem obſeruant Ebraei, bouem fuiſſe occiſum duntaxat, quando Iudaeum interfecerat, non quando gentilem. Enimuero inſtrumenta alicuius maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inuſitatum fuit. Sic ex DEMOSTHENIS oratione contra Ariſtocratem, & AESCHINIS contra Cteſiphontem adparet, ex Athenienſium legibus lapidem, lignum, ſecurim, & id genus alia, quotiens homicidii inſtrumenta fuerant, in prytaneo in iudicium deducta, velut in poenam [8]. Sic ſtatuam Theagenis, quae caſu ſuo aliquem oppreſſerat, Thaſii in mare protrahendam decreuerunt. Vid. Dio CHRYSOSTOMVS in Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. AMBROSIVS Hexaëmeri L. V. c. 3. aſinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta iſto ſuſcepto peccent, ſed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur Leuit. XIX, 19. Videantur SELDENVS d. l. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii [9]. Quae de proceſſu aduerſus mures apud Burgundos inſtituto referuntur apud THVANVM L. VI. iocularia ſunt [10]. Quid ſi tamen pro excuſandis ICtis Romanis dicamus, ipſos *L. 1. §. 3. D. de Iuſt. & Iure*, vocabulo iuris naturalis [11] minus proprie vti, pro ordine a Creatore conſtituto circa illa

7) Quam ob cauſam etiam in res reorum inanimatas ira exercita. Dictator apud LIVIVM L. IV. c. 15. & 16. de Maelio quod regnum affectaſſet, occiſo, *non ſatis eſſe*, inquit, *ſanguine eius expiatum, niſi tecta parietesque, intra quae tantum amentiae conceptum eſſet, diſſiparentur. Domum deinde, vt monumento area eſſet oppreſſae nefariae ſpei, dirui extemplo iuſſit.* Huiusmodi quinque exempla extare in Rep. Romana, obſeruauit CICERO oratione pro domo. Karthagenenſes domum Hannibalis a fundamentis disiecerunt, teſte Cornelio NEPOTE in Hannibale c. 7. Apud Hebraeos & in Oriente moris fuit, ob quaedam delicta domos in latrinas vertere. v. Eſdr. VI, 11. Dan. II, 5. vbi Grot. in annotat. Alibi vetitum fuit, domum vnquam inſtaurare, vt inane ſolum monumentum eſſet delicti. V. 3 Maccab. H.

8) Anno MDLIII. dolium, reprobis mercibus plenum, a carnifice ad minucllas poſitum & abhinc in Albim proiectum, memorat Ant. WECKIVS L. IV. Deſcript. ciuitat. Dreſdenſ. tit. 10. H.

9) Et aduerſus locuſtas in eadem Burgundia, prolixe narrat THOMAE de noxia animal. c. 27. multa habens egregia de ſupplicio brutorum animalium. H.

10) Officiales tamen inter ceteros Lugdunenſes ſaeculo XV. grauiter ſententias dederunt contra beſtias, quae regioni ſuae infeſtae erant. Aduocatos etiam interdum vtrinque datos nouimus, quorum alii cauſam beſtiarum agerent, alii pro populo ſtarent, antequam ſententia ferretur. Vid. *l' Hiſtoire Critique des Pratiques ſuperſtitieuſes par le Pere le* BRVN & ſumma eius, quae praeſto eſt, dans les Nouuelles de *la Republique des lettres, Menſe Iulio A. 1702. Articulo VII. p. 63.*

11) Vel intellexiſſe eos, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν dicta veteribus, ſiue *prima naturae*, de quibus differit

illa potiſſimum, quae ad conſeruandam ipſam naturam, id eſt, ſpeciem & indiuidua animalium faciunt [12]. Cuius rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & foeminae coniunctio, ſobolis procreatio, & educatio, nec non defenſio ſui tanquam iſtius iuris praecipua capita exprimuntur [13]: Sicuti & praeter multos alios iſto vocabulo ad ſimilem fere modum abuſus eſt IVO Pariſinus, in tractatu de iure naturali a Deo rebus creatis conſtituto. Nec non CARTESIVS in principiis philoſophiae. Appoſite tamen PLVTARCHVS de Amore prolis [p. 495. B. C. Ed. Wechel.]: *Natura ſicut in plantis ſylveſtribus, vt labruſcis, caprificis, oleaſtris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoque amorem foetus inſeuit imperfectum, & non pertinentem ad iuſtitiam, neque vltra vtilitatem ſeſe proferentem. Homini vero, quem protulit, vt animal eſſet ratione praeditum ac ciuile, iuſtitiamque, leges, & Deum coleret, vrbesque conderet, & amice cum aliis viueret; ſemina quoque harum rerum praeclara, pulcra, & foecunda inſeruit, amorem ſcilicet prolis, ſecuta in hoc prima principia, quae in ipſa corporis inſunt conſtructione.*

§. IV. ALIQVI obiectum iuris naturalis conſtituunt actus illos, quibus per ſe ineſt moralis neceſſitas aut turpitudo, quique adeo in ſua natura ſunt debiti aut illiciti, eoque a Deo neceſſario praecepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota diſtare tradunt ius naturale non ab humano tantum iure, ſed & a diuino voluntario ſeu poſitiuo; quod non ea praecipit aut vetat, quae per ſe ac ſuapte natura debita ſunt aut illicita, ſed vetando illicita, praecipiendo debita facit. Lege enim naturali quae vetantur, non ideo turpia eſſe, quia Deus vetuit, ſed ideo Deum iſta vetuiſſe, quia in ſe erant turpia. Sic & quae eadem lege praecipiuntur, non ideo honeſta aut neceſſaria fieri, quia a Deo praecipiuntur, ſed ideo praecipi, quia in ſe ſint honeſta. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. Enimuero praeterquam quod in obſcuro maneat, hac ſententia admiſſa, quinam demum ſint illi actus in ſe illiciti, & quo indicio ab aliis actibus

differit Taurus apud GELLIVM L. XII. N. A. c. 5. H.

12) Quatenus ſcilicet ab homine, perinde ac animali quaedam ſine collectione et diſceptatione, ſolo ſenſu, naturae impulſu percipiuntur. Sic animalia non minus, quam homo ſentiunt, & iure hoc naturae auerſantur calorem, frigus, famem, ſitim; & appetunt contraria. Generandi quoque appetitus apud homines, vt apud animalia, ex hoc iure naturae eſt, niſi quod homo, vt animal nobilius, et cui rationis praeterea donata ſit praerogatiua, hos motus naturae, ad deſtinatos ei fines attemperare debet, quum bruta animalia ſolis ſenſibus obtemperent.

13) Defenſio ſui ipſius in *L. 3. D. de I. & I.* demum nominatur, & ad ius gentium refertur, quod male habet pleroſque interpretes, eo quod cetera animalia quoque vi reſiſtant, & ea ideo propulſatio iniuriae ad ius naturae referenda videatur. Verum Iure naturae vis iniuſta repellitur, quatenus *vis*, idque monere Vlpianus ſuperuacuum cenſet, quod adfectum, tendentem ad ſui conſeruationem, primis naturae deberi, vltro liquebat omnibus. Eadem contra vis, iure gentium propulſatur, quatenus *vis iniuſta*. Ius naturae etiam ſine ratione exercetur. Sine vlla enim cogitatione, vlloue conſilio ſit, quicquid natura praecipit. Ius gentium contra ſequimur cum diſcrimine aequi & iniqui. Sic ſupplicium meritus, & ad poenam damnatus, ſi ſententiae ſe non ſubmittat, ſed, quo poteſt modo contranitatur, Ius Naturae ſequitur; id enim rationem quamuis probat expediendae ſalutis. Contra, vt quis meritam criminis poenam ſubire paratus ſit, ratio facit, cui, dum obſequitur damnatus, paret iuri gentium. Huius enim praeceptum eſt, non propulſare, niſi vim iniuſtam: iniuſta autem vis non eſt, quae a legibus & magiſtratibus infertur.

bus liquido internoſcantur *; quae item ratio ſit proxima, quare iidem tales ſint; etiam ſupra oſtenſum L. I. c. 2. §. 6. nullos actus in ſe eſſe debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec eſt, quod aliquem moueat illa dubitatio: ſi omnis actuum humanorum moralitas a lege dependet, annon Deus potuerit legem naturae ita formare, vt contraria forent praecepta illis, quae iam ſunt, verbi gratia, vt inter officia hominis mutua eſſe occidere, furari, moechari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta ſeruare, mutuum reddere, & ſimilia. Heic etſi ſuperuacuum ac petulans videatur, quaerere quid Deus facere potuerit, cum conſtet quid fecerit: tamen, ſi cui etiam vana conuellere cordi ſit, facile reponere poteſt, illam dubitationem non obſcure contradictionem inuoluere. Nam etſi nulla neceſſitas Deum adegerit, vt omnino hominem crearet; (valde enim ieiune de potentia Dei ſentiunt, qui putant, ipſius gloriam in obſcuro fuiſſe haeſuram, ſi terricolas nunquam condidiſſet. Vid. Iobi XXXVIII, 7.) tamen poſtquam ipſum deſtinaſſet creare animal rationale ac ſociale, non poterat non lex naturalis ipſi congruere, non ex neceſſitate abſoluta; ſed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuiſſet adſtrictus, non ſociale animal, ſed alia feri & horridi ſpecies animantis fuiſſet producta. Quo tamen non obſtante firmum manet, ante omnem legem quosuis actus eſſe indifferentes. Nam eo ipſo, dum Deus decreuit creare hominem, id eſt, tale animal, cui non omnes actus deberent eſſe indifferentes, legem quoque ſimul eidem conſtituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in ſe ante legem indifferentes aſſerimus, conſequitur; Deum, ſi voluiſſet, potuiſſe conſtituere, vt blaſphemiis aut contemtu coleretur. Quod facit VASQVIVS Controu. illuſtr. L. I. c. 27. n. 9. ſeqq. Nam ſacra Herculis Lindii, de quibus inter alios eſt apud LACTANTIVM L. I. c. 21. inſanorum hominum commentum ſunt. Nam creatura rationalis, id eſt, cui Deus indidit facultatem, res vti ſunt, adprehendendi, non poteſt Deum aliter concipere, quam non ſolum infinita quadam eminentia, ſed & ſummo in ipſam imperio praeditum. Secus enim inane idolum, & quiduis potius, quam Deum conciperet. Iam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentiſſimum ſimul, & abiectum; quod mihi imperat, tanquam cui poſſim recte inſultare; exercere aliquid tanquam ſignum aeſtimandi eminentiam diuinae naturae, & diuini imperii, quod directe, & per ſe contrarium huius notat. Quando igitur Deum talia lege ſancire non poſſe dicitur, id non plus ipſius omnipotentiae detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, vt quae facta ſunt fiant infecta, nequit. Eſt praeterea & hoc monendum, ſi definitio iuris naturalis iſti fundamento de neceſſaria honeſtate, & turpitudine quorundam actuum ſuperſtruatur, eam non poſſe non fieri obſcuram, & velut in circulum reuolui. Id quod Grotianam definitionem perpendenti ſat manifeſtum eſt. Et recte Rich. CVMBERLAND de

§. V. *) Imo internoſci ii facile poſſunt, ſi animaduertamus, Deum, qui res omnes proportionibus ſuis inſtruxit, pro immenſa ſapientia ſua, rebus etiam conuenienter praecipere, ita, vt quae indoli humanae conueniunt, velle, quae repugnant, nolle videatur. Vnde ſponte manant praecepta, neminem occidendum, non eſſe furandum, moechandum, calumniandum, gratum contra animum exhiberi debere, ſeruari pacta, mutuumque reddi, ac ſimilia. Quae adſtruendae philoſophiae Grotianae ſufficere videntur.

§. V. 1) Haec iuſtitia potius ex ſapientia ipſius, & ſan-

de Leg. nat. c. 5. §. 9. monet, in definitione legis naturalis bonum ſumendum eſſe pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio abſurde fiat per ea, quae definitum iam ante notum ſupponunt.

§. V. Qvi ivris naturalis prototypum in ipſo Deo inueſtigant, in duas partes diſcedunt. Alii enim primum velut fontem ipſius in voluntate diuina collocant; quae cum ſit ſumme libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturae poſſe mutari, imo contrarium eius praecipi, quemadmodum in legibus poſitiuis fieri ſolet. Alii vero in ſanctitate & iuſtitia [1] Dei eſſentiali illud fundari adſerunt, ſic vt ius naturae iſtam velut ἐκτύπωμα aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem iuris naturalis prouenire, quod iuſtitia ac ſanctitas Dei vtique omnem alterationem atque mutationem reſpuat. Nobis circa priorem ſententiam monendum videtur, in voluntate diuina quidem poſitum fuiſſe, tale animal, cui lex naturae congrueret, producere, vel non. Sed iam poſtquam a Deo creatus eſt homo, animal quod citra obſeruationem legis naturalis ſaluum eſſe nequit; inde hautquidquam fas eſt credere, eundem velle legem naturae tollere aut immutare, quamdiu naturae humanae nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege praeceptae naturali conſequentia ad ſocialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariae pari neceſſitate hanc deſtruunt, id eſt, quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & ſimilia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, iniuria, ingratitudo eoſdem irritandi. Adeoque poſita rerum, & humanae naturae conſtantia, etſi ex beneplacito diuino illa ab initio ſic formata fuerit, lex naturae firma & immota perſiſtit: ſecus atque illae leges, quae ita abs diuina voluntate dependent, vt abs hominum conditione in vniuerſum ita neceſſario deſiderari non videantur. Praeterea per hanc ſententiam Deus quidem auctor legis naturalis conſtituitur, de quo nemini ſano dubitare licet; verum illud adhuc in obſcuro manet, vnde demum voluntas iſta diuina ſit cognoſcenda, & quo indicio conſtare poſſit, hoc vel illud ſub lege naturali Deum voluiſſe comprehendere. Atque idem incommodum etiam poſteriorem ſententiam comitatur. Nam etſi nemo tam impius ſit futurus, qui adſerere audeat, legem naturalem continere aliquid in ſe ſanctitati & iuſtitiae diuinae repugnans: Quo ſenſu quoque admittitur illud Evripidis Hecuba v. 800.

Νόμῳ - - - γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

Lege ipſos deos cenſemus: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad ſanctitatem & iuſtitiam diuinam eſſe expreſſam, vt quo modo ſeſe Deus erga creaturas ſuas, & peculiariter aduerſus homines gerit, taliter etiam ſeſe homines inuicem, iubente naturali lege, gerere debeant. Add. Rich. Cvmberland de

[1] & ſanctitate naſcitur: Pro illa enim Deus vidit, quae naturae humanae conuenirent, pro hac naturam hominis talem eſſe voluit, vt eidem conuenirent. Vtramque prouidentiae nomine complectitur Iuſtinianus in *§. 11. I. de I. N. G. & C. Sed naturalia quidem* inquiens *iura, quae apud omnes gentes peraeque obſeruantur, diuina quaedam prouidentiae conſtituta.* Ex qua prouidentia perinde, ac e ſapientia & ſanctitate Dei, recte elicitur immutabilitas Iuris naturae. Eſt enim ius naturae immutabile, quia immutabilis prouidentia ipſius, quod inde intelligitur, quod 1) immutabilis ſapientia, 2) immutabilis ſanctitas ipſius.

de Legibus naturae proleg. §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim adparet, quomodo ius, inter aequales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo iure, quo creator erga creaturam suam vtitur: id est, quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis diuinae, quae nulla lege, nullaque obligatione coërceri apta est. Quae enim ex Scripturis sacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinet, & officii est obseruans. Ad isthunc modum quis sanctitatem Dei conceperit? Iustus inter homines habetur, cui cordi est neminem laedere, suum cuique tribuere [2]. Ast Deo vtique ius est, quod creauit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neque vero Deus vlli hominum debere quidquam potest, vt eo negato iniuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promisit, id seruat, non quod istis ex promisso ius aduersus Deum quaesitum sit; sed quia magnitudine & bonitate eius indignum foret, iubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promisit non seruat, is vel facultate praestandi deficitur, vel ex leuitate aut malitia bene conceptum propositum post deserit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quae tempore praestandi promissi est, ignorauit. Quae omnia cum imperfectione sunt coniuncta. Vnde promissa sua non potest non Deus seruare, homo non debet non seruare. Et humanum promissum cadit in debitum: Dei promissa ex mera gratia praestantur. Quas regulas iustitia Dei vindicatiua obseruet, supra nostrum est captum. Saltem hoc constat, eandem non vsquequaque vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde ARISTOTELES Nicom. X. cap. 8. Πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς Θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας. ὅτι καλόν. ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. εἰ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεοῖς. *Quales actiones diis attribuere debemus? iustas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent, atque alia huiusmodi inter se contraherent. Nunquid fortes, vt formidolosa sustineant, periclitenturque, quia honestum sit? An liberales? Sed cui dabunt? absurdum quippe, si etiam ipsis numum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si temperantes eos esse asseruerimus, quidnam eiusmodi essent? quod enim prauas cupiditates non habeant, molesta atque inuidiosa laus est. Si denum omnia percurramus, quae ad actiones attinent, praua & indigna diis videbuntur.* CATVLLVS [carm. LXIX. ad Mallium vers. 142.]

Atqui

2) Et tamen Deo quoque iustitia recte tribuitur, quatenus nemini iniuriam facit; imo beneficus est, & quod cuique conuenit, pro summa sua sapientia dispensat, bonos & se colentes remuneratur; malos, interdum etiam in hac vita, mirabiliter punit. Quo aspectu PLATO in Theaeteto dixit: *Conandum esse, ut Deo similes efficiamur prudentia, iustitia & sanctitate.* Deinde *Nihil Deo similius esse, quam iustissimum hominem.* STRABO L. XIX. Geograph. ab antiquis dictum memorat: *Beneficentia proxime ad Deos accedi ab hominibus.* Bene AVGVSTINVS libro de praedestinatione et gratia c. 2. *Quis ita desipiat, vel potius quis ita blasphemet, ut dicat,* *de*

Atqui nec diuis homines componier aequum est.

Caeterum exinde quod commune Deo cum hominibus ius non videatur admittendum, facile responsio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturae dispensauerit, dum Abrahamum iussit mactare filium. Israëlitas subducere Aegyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est ius in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi aequalem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturae, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur ius Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. Vbi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando obiectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse desiit [3]. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex, neque obiectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in eius ius successit. Sic igitur haec lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum, quia in dominium eius fiscus successit.

§. VI. SED NEQUE argumenta AVCTORIS de principiis iusti & decori [1] p. 254. id videntur efficere, vt *ius naturale* duplex statuamus, *diuinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat.* Cum enim omni iuri siue legi insit obligatio, quae extrinsecum aliquod & superius principium praesupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *Deum a se ipso, aut a sua essentia obligari* [2]. Neque vero ex Roman. I, 32. exsculpseris, tale ius in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturae potuerint, proximum erat eos intellexisse, Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturae Deo quidem ius nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam poenam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde iuri, id est legi Deum obnoxium concluserit? Sed & ambigue dicitur, *supremum ius Dei in creaturas ratione naturali innotescere iis principiis, quae inter homines iuris & aequitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. Vid. Lucae VI, 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa seruare iniunxit, idem promissa ipsis facta firmiter seruaturus. Rom. III, 4. Ebr. VI, 17. 18. Ab humanis iudi-

de iustitia Dei lege humanae iustitiae disputandum? Quae profecto, si iustitia Dei aduersatur, iniusta est. Ab illo enim, qui summe iustus est, omne, quod qualitercunque iustum est, manare manifestum est. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem & omnia quae sunt condentem, regentem atque seruantem Dei sapientiam perdat humanae sapientiae arbitrio? v. AVCTOR infra §. 12. H.

3) Quod est in *L. 31. D. depositi*, de qua conf. AVCTOR L. IV. c. 13. §. 5. H.

§. VI. 1) Est is Velthuysenius, cuius sententiam tamen male cepit Auctor, vt latius ostendit Cl. BARBEYRAC. in not. 4.

2) Hunc locum apud Velthuysenium non inuenit Cl. BARBEYRACVS, qui ideo alii Auctori, nescio cui, tribuendus est.

iudicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. 2 Paralip. XIX, 7. Rom. II, 2. Ast si hoc asseritur, Deo non plus iuris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, vt credamus, domino eminentissimo non plus esse iuris in seruum, quam seruo in conseruum natura aequalem: seu vt Grotii terminis vtar, *ius rectorium & aequatorium* examussim coincidere. Sed nec citra animaduersionem praeteriri debet, quod IDEM Auctor p. m. 52. asserit: *Deum debere necessario leges naturales tanquam iustas aestimare, posito & constituto ordine in hoc vniuerso, qualem iam esse quorumuis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *Deus debet necessario*, maiestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quae ex diuino beneplacito originem duxit. Neque ratio ab ipso subiuncta illam thesin satis adstruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quae a re, salua ratione, separari non potest.* Illam quippe naturam, vna cum adhaerente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suae voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licita nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignauerit; qua salua, quae ad eandem quadrant honesta, quae discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus ius, neque habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quae abs diuina dispositione non dependeat, infert.

§. VII. QVI IVS naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumque, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur auctorem ARISTOTELEM [1] Nicom. V. c. 10. vbi *Δίκαιον Φυσικὸν, iustum naturale* vocat, *τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή* [2], *quod vbique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam Rhetor. L. I. c. 13. dicit: *Ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, Φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune iustum & iniustum, etiamsi nulla societas inuicem sit, nullaque pactio.* CICERO Tuscul. quaest. L. I. [cap. 13, 14.] *Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est. Et omnium consensus naturae vox est.* Enimuero praeterquam [1] quod modus hic ius naturae probandi sit a posteriori, & ex quo nondum constet, quare iure naturae ita sit dispositum; idem etiam reuera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum vniuersi generis humani prouocare, ideo HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu vtenti

§. VII. 1) Imo reliqui philosophi quoque ita rationes subduxisse possint. Nam sic quoque ICti veteres loquuntur. Ecce enim, quod apud omnes populos peraeque custoditur, vocatur ius gentium in §. 1. *Inst.* & *I. N. G. & C.* quasi quo iure omnes gentes vtantur. Videntur autem veteres, exemplo gentium cognitarum & moratarum vti per denominationem potissimae generis humani partis.

2) Nec, vt PLVTARCHVS de Stoic. contradict. ait, *Antipodes latet, quod ista sint eadem. H.*

vtenti impoſſibile foret contra legem naturae peccare [4], quippe cum ipſo, qui vtique generis humani pars eſt, in diuerſum abeunte, conſenſus humani generis iam ſit mancus. Dein quia iniquum ſit, naturae leges ab eorum conſenſu recipere, qui eas violant ſaepius, quam obſeruant. Nam vti ISOCRATES Orat. ad Philippum [pag. 153. Ed. Pariſ. 1621.] loquitur: *Πάντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν, ἢ κατορθῦν, ita natura comparatum eſt, vt omnes ſaepius peccemus, quam officio fungamur.* Nec felicius ad *omnium gentium* conſenſum prouocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & inſtituta ſunt cognita? Quin nec res ſuccedet, ſi dicamus, moratiorum populorum conſenſum ſufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quae gens, cui aliqua ſeipſam conſeruandi ratio conſtat, vltro ſeſe barbaram agnoſcet? aut quae tantum ſibi tribuet, vt ad ſuos mores reliquas omnes exigi poſtulet; quae ab iſtis diſcrepauerit, eam barbaram declaret? Quondam Graeculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros deſpiciebat. In eum faſtum dein Romani ſuccedebant. Hodie pauci quidam populi Europae id nobis ſumſimus, vt cultura morum reliquis ſuperiores nos feramus. Aſt dantur ex aduerſo populi, qui ſeſe nobis longe praeferunt. Iamdudum a Chinenſibus Europaeis vnus duntaxat oculus relictus, caeteri coecitatis damnati. Add. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 8. & L. I. c. 39. vbi inter ſtolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & reiicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud a moribus & opinionibus noſtris vulgaribus abhorret. IDEM L. II. c. 2. n. 7. Nec deſunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cauillantur, velut ſubſidium noſtrae hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate eniteſcant; & ad bonam mentem paucis opus ſit literis. Neque ſemper literae bonos mores ſortiuntur comites. PLATO epiſt. X. *Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τῦτο ἐγώ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. Firmitatem, fidem, ſinceritatem veram eſſe philoſophiam exiſtimo.* Sed & quaedam nationes operoſo adparatu inanium aut ſuperfluarum rerum vehementer ſibi placent, deſpectis iis, quibus ſimplicior vita degitur. Atqui ſaepe apud hos, quam illos, maior morum innocentia. Adpoſite IVSTINVS L. II. c. 2. de Scythis: *Admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Graeci longa ſapientium doctrina, praeceptiſque philoſophorum conſequi nequeunt; cultoſque mores incultae barbariei collatione ſuperari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.* Valer. MAXIMVS L. I. c. 1. §. 2. inter externa. Non pauca quoque occurrunt apud Sextum EMPIRICVM Pyrrhon. hypotyp. L. II. c. 5. quae huc adplicari poſſint. Praeterea in iſto conſenſu per ſe parum momenti eſſe, argumento eſt & hoc, quod & plures ſint ſtulti, quam ſapientes, & pauci inueſtigatis ipſarum rerum fundamentis opiniones ſuas conceperint: plerique caeco aſſenſu citra proprium iudicium atque ſcrutinium alios prae-

3) Et hactenus etiam admittit H. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 1. §. 12. Conf. L. II. c. 5. §. 12. n. 3. H.

4) Imo id inde minime ſequitur, quum & homines culti peccent; & aliud ſit, leges ſcire, aliud, ſecundum eas agere. Vt ſe ipſa gens barbaram profiteatur, neceſſe non eſt, ſed ſufficit, eam nobis talem videri.

praeeuntes fecuti fint [5]. Accedit denique, quod licet de confenfu plerorumque populorum faltem circa generalia praecepta legis naturalis fat liquido conftare videatur, ac de eorum quoque confenfu, quos ignoramus, praefumere poffimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti funt, propter naturae fimilitudinem: tamen ex hoc ipfo tutius colligitur, quid ifti erga ciues fuos obferuari aequum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multis promifcue hoftile odium, & quos hoftili modo tractare nefas non fuit iudicatum. Add. Mich. MONTAIGNE Effais L.I. c.30.

§. VIII. QVANQVAM autem vfus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad oftendendum, aliquid effe licitum, quam iure naturae praeceptum: tamen vt ne illud quidem femper tuto liceat concludere, faciunt inftituta difcrepantia aut contraria celebrium populorum [1]. Sic vt non male adplicari heic poffit illud Socratis [2] apud PLATONEM Alcibiade [L.I. pag. 434. Ed. Wechel. Ficini:] *Ὀυκ εἰς σπȣδάιȣς γε διδασκάλȣς καταφεύγεις, εἰς τȣ̀ς πολλȣ̀ς ἀναφέρων. Non ad probatos confugis praeceptores, cum ad vulgus te refers.* Scilicet vti eft apud PLVTARCHVM Themiftocle [p. 125. B. Edit. Wechel.]: *Νόμοι διαφέρȣσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. Leges mortalibus difcrepantes funt, aliis alia honefta.* Et apud TACITVM Hift. III. [c. 33.] *Vtque exercitu vario linguis, moribus, cui ciues, focii, externi intereffent, diuerfae cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.* Speciminis loco ifthaec funto. ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes fibi inuicem infantes ad epulandum mutuare.* Quas ipfe paulo poft vocat *ἀλογίςȣς, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, irrationabiles, ferinos, & folo fenfu viuentes.* EVSEBIVS de Praeparat. Euangel. L.I. cap. 3. dum foedos mores per doctrinam Euangelii correctos recenfet, inter alia enumerat Perfarum concubitus cum matribus & filiabus, (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes LAERTIVS prooemio.) efum carnis humanae, & iugulationem liberorum ex praetextu religionis apud Scythas; & quod Maffagetae, ac Derbices propinquos fenio confectos iugulauerint, & epulati fint; Tibareni feniores praecipitarint; Hyrcani alitibus, Cafpii canibus mortuos proiecerint deuorandos. Quo referuntur peruigilia foeda [3], adulteriis ftuprisque mixta, in honorem deorum, victimaeque humanae. IDEM L. VI. c. 8. ex Bardefane Syro: *Apud Getules lex eft, vt foeminae quibuscunque velint, mifceantur, ac praecipue aduenis, nec ideo a maritis accufentur, aut adulterae vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulterae omnes interimuntur, & fufpectae folummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui vxorem, aut filium, aut filiam, aut caelibem fratrem, aut innuptam fororem interfecerit, nec accufatur quidem; lege namque ita fanci-*

5) Adde, etiam poffe inftitutum aliquod inter complures populos habere locum ex caufa fingulari: Ita IOSEPHVS II. aduerfus Apionem obferuauit, nullam effe vrbem Graecam, nullam Barbaram, quam non peruaferit mos feptimae diei, qua Iudaei feriantur. Quod vnde manarit, ex facris literis conftat. Conf. H. GROTIVM de veritat. religion. Chriftian. L. I. §. 16. n. 23. feq. H.

§. VIII. 1) Ex quibus exemplis non magis cogi poteft, non dari ius gentium, quam quidem ex hodierno diffenfu philofophorum & ICtorum inferre licet, non dari Ius naturae. Sunt ea enim partim fabulofa, partim indifferentia. Quae vero tertii generis habentur, & hiftorica fide *nixa* a praeceptis iuris naturae *recedunt*, ea facti funt, & id tantum probant, gentes non femper iuri naturae

ſancitum eſt. In Atriis qui aliquid vel minimum furatus eſt, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, ſputis dedecoratur. Graecorum ſapientes ſpecioſos pueros ſequi non verentur. Multi apud Britannos vnam vxorem habent, apud Parthos contra multae foeminae vnum maritum. Sextus EMPIRICVS Pyrrh. Hypotyp. L. III. c. 24. vt oſtenderet, circa turpia & honeſta nihil certi eſſe, magnam eiusmodi repugnantium inſtitutorum cumulat farraginem. Vbi tamen in ipſo limine grauiter impingit, dum ait: *Παρ᾽ ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισθαι τὸ τῆς ἀῤῥενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ᾽ ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur maſcula Venere vti: apud Germanos autem, vt fertur, turpe non eſt, ſed vnum ex iis, quae vſu recepta ſunt.* Nam eousque quidem ei vitio dediti erant Graeci, vt PLATO de LL. L. VIII. aliquot rationibus opus iudicet ad oſtendendum, fieri poſſe, vt per leges id coërceatur. Neque ſolos Boeotios ab ea labe immunes fuiſſe, arguere videtur Cornel. NEPOS Epaminonda c. 4. ni forte poſterioribus ſeculis apud Thebanos id exoleuit, quod innuere videntur ſequentia verba: *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuiſſe dicitur.* Sed quod de Germanis ſubiungit, id adeo inficetum eſt mendacium, vt mirum ſit, quomodo illud in mentem venire potuerit vlli, qui vel minimam notitiam iſtius nationis habuerit. Addit; Cynicos philoſophos, & Zenonem Citticum, & Cleanthem, & Chryſippum *ἀῤῥενομιξίαν* indifferentem habuiſſe. Quosdam Indorum publice cum vxoribus congredi turpe non iudicare. Mulieres corpus proſtituere apud multos ex Aegyptiis etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quaerere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, a ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quaeſtu a meretrice facto aliquem ſuſtentare vitam. Perſas cum matribus, Aegyptios cum ſororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Citticus Zenon a ratione non alienum dixerat. (Add. IDEM d. l. c. 25. vbi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi poteſt.) Chryſippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex ſorore liberos procreare. Platonem vxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis veſci; quod ipſi quoque Stoici adprobauerint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianae hoſpites immolare. Eosdem parentes ſexaginta annos praetergreſſos iugulare. Solonis lege permiſſum vnicuique apud Athenienſes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedaemonios punitos fures, non quod furati, ſed quod deprehenſi ſint. Amazones, ſi quos parerent mares, claudos reddidiſſe, vt nullum forti viro dignum facinus edere poſſent. Multa deinde ſubnectit de diuerſis opinionibus circa Deos, de diuerſitate rituum ſacrorum, de ſepeliendi more, de morte. Add. Diogenes LAERTIVS in

Pyrrhone

turae conuenienter egiſſe, non autem *praecepta eiusdem incognita eis fuiſſe.* Satis eſt, nullam gentem tam barbaram eſſe, vt ei perſpecta non ſint generalia Iuris naturae capita, neminem ſcilicet laedendum, pacta ſeruanda eſſe, & ſimilia.

2) In quo tamen non de conſenſu gentium, ſed de opinionibus vulgi agitur.

3) Conf. H. GROTIVM L. II. de ver. Rel. Chriſtian. §. 11. Apud Babylonios feminae omnes corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quam Mylittam vocabant. V. HERODOTVM. L. I. STRABONEM L. XVI. Geograph. Alia multa a recta ratione deflectentia inſtituta congeſſit Georg. CALIXTVS epitom. Theol. moralis p. 49. ſeq. II.

Pyrrhone L. IX. [§. 23. 24.] CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 27.] *Aegyptiorum imbutae mentes prauitatis erroribus quamuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent* [4]. Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur BVSBEQVIVS epist. 3. Et Abyssinis in more esse positum, vt fures partem rei furtiuae regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant [5], memorat Franc. Aluarez. Pertinet quoque huc luculentus locus PHILONIS Iudaei de temulentia [pag. 208. 209. Ed. Geneu. 268. 269. Ed. Parif. 1646.]: *Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quae pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Graecis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quaenam? institutiones ab aetate tenera, consuetudines patriae, leges antiquae, ex quibus vniuersis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones, gentes, ciuitates, vicos denique ac domos, saltem viri discrepant a muliereulis, & pueri a caeteris. Nam quae nobis turpia videntur, illis honesta: quae decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaque turba, morum legumque vtcunque inductarum serua, ab incunabulis obedire his haut secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel maiorum traditionibus; & mentem sinens inexercitatam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, cateruatim diuisi decernunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis paruisque.* Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 22. & CHARRON de la Sagesse L. II. c. 8. §. 4. 7.

§. IX. SED & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo iure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inueniri natio, quae nudo iure naturae regatur; sed quaelibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus vtitur, quando ipsi ciues inter se negotii quid habent. Quin & saepe ipsa gentium inter se negotia ex iure ciuili, vtrique communi, aut iure naturali, sed multis positiuis additamentis velut vestito, definiuntur. Vnde non ita facile est perspicere, quid illae nationes pro naturali, quid pro positiuo & ciuili iure habuerint. Quid quod saepe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? AGATHIAS L. II. [c. 10.] *Manifestum est, singulas hominum nationes, si cui legi, quae a multo tempore obtinuerit, assueuerint, optimam eam, aequissimamque iudicare; & sicubi quid praeter eam fiat, reiectaneum id ipsis ac ridiculum videri, dignumque cui fides abrogetur.* Quam in

4) Adde AVCTOREM supra c. 2. §. 10. de latrociniis & depraedationibus populorum olim in honore habitis. Nec omittenda heic depraedatio naufragorum, a multis olim populis vsurpata, & alicubi inter regalia & fisci compendia numerata. De qua v. H. GROTIVS Sparf. flor. ad *tit. C. de naufragiis.* A. MATTHAEI not. & obseruat. ad Annal. Egmundan. c. 67. & quae attuli testimonia Dissertat. de Superiorit. territor. §. 56. Add. Sixtin. L. II. de Regal. c. 3. n. 91. sequ. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. 11.

5) Quod hodie quoque in ipsa Germania fit, quando Iudaei in quorumdam Imperii Statuum locis monetariis aurum argentumue rapinis, furtoue corrasum marsupiis tectum apponunt, nulli tangendum, inspiciendumue, nisi ei, qui testae id fundendum immittat, probe plerumque gnaro, mala illud fide conquisitum esse.

§. IX. 1) Et L. III. Princip. *Natura paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter, malis moribus opinionibusque deprauati, sic restinguimus, vt nusquam naturae lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perdu-*

in rem facit illud apud HERODOTVM Thalia. [pag. 112. Ed. Graec. H. Steph.] *Darius accitos Graecos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, iuxta Indorum aliquot morem, vesci; hi negabant se vlla pecunia ad hoc posse induci: rogauit dein pariter Indos, quantum acciperent, vt patres defunctos ipsi iuxta Graecorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari iubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, vt licet illa falsa sit, vix vnquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenii perspicacia. ARISTOTELES Problemat. sect. 18. quaest. 6. Ὅ, τι δὲ ἄν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ εἰς ἂν συνεθισθῶσιν, ἐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quae principio aliqui sibi delegerint, quibusque insueuerint, in iis ne iudicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum iam corruptus est propter prauas praesumptiones* [1]. CICERO Tusculan. Quaest. L. IV. [c. 3.] *Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimum iudicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcunque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt.* Et paulo post: *Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere.* Add. Mich. MONTAIGNE Ess. L. I. c. 22. Philo Iudaeus de Abrahamo: *Inueterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud Sexti EMPIRICI Pyrrhon. Hypot. L. III. c. 24. Ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra vllam opinionem vitae communis obseruationem.* Et illud EVRIPIDIS Bacchis. [vers. 201. & seqq.]

Πατέρες παραδοχὰς, ἃς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
Κεκτήμεθ', ἐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος,
Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν εὕρηται φρενῶν.

Patris traditiones, quas coaetaneas nobis diu seruamus; eas nulla labefaciet ratio, neque si maximis sapientia sit exquisita ingeniis [2]. Quo referre possis illud Apostoli 1 Corinth. XI, 14. Et aliquo modo illud PLATONIS de LL. L. VII. [pag. 884. A. Edit. Wechel. Ficini] ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra vtamur, cum natura fere ad vtramque partem aeque se habeat [3]. Sic apud multos populos non exigua est barbae dignitas. Vid. ARRIANI

perduceret. Nunc autem simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuo prauitate et in summa opinionum peruersitate versamur: ut cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatae natura ipsa cedat. SENECA ep. 123. *Inter causas malorum nostrorum est, quod viuimus ad exempla; nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur.* Paulo post: *Recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est.* AVGVSTINVS L. III. de doctrina Christian. c. 8. *Fit plerumque, vt quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis ac temporis homines vituperare atque damnare consueuerunt: & ea tantum probanda atque laudanda, quae consuetudo eorum, cum quibus viuit, admittit.* H.

2) V. infr. L. V. c. 3. §. 10. Huc etiam pertinet quod AVGVSTINVS ait L. III. de doctr. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

3) In India aequales, se inuicem salutantes, barbam prehendunt. V. infra L. IV. c. 1. §. 2. H.

RIANI Epictetus L. I. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Parte II. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi hautquidquam adsuetudini eas vires tribuamus, vt rationis iudicium eousque detorquere ac deprauare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 6.

§. X. CAETERVM ista legum atque morum apud diuersas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum ius naturale dari; atque omne ius ex vtilitate singularum ciuitatum promanasse, eaque vnice metiendum esse [1]. Sic enim HORATIVS Serm. L. I. Sat. 3. [vers. 98. & vers. 111. seqq.]

- - - Vtilitas iusti prope mater & aequi.
Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est,
Tempora si fastosque velis euoluere mundi.
Nec natura potest iusto secernere iniquum,
Diuidit vt bona diuersis, fugienda petendis.

OVIDIVS Heroid. I. Epist. 4. [vers. 131. & seqq.]

Ista vetus pietas, aeuo moritura futuro,
Rustica, Saturno regna tenente, fuit.
Iupiter esse pium statuit quocunque iuuaret.

LVCANVS L. VIII. [vers. 488. & seqq.]

- - - - Sidera terra
Vt distant, & flamma mari, sic vtile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit; euertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quae regna inuisa tuetur.

Crasse quoque valde super origine iusti & iniusti loquitur Aristippus apud Diog. LAERTIVM L. II. [§. 93.] & Pyrrho ap. EVNDEM L. IX. [§. 61.] Late quondam super hac re disputauerat Carneades, cuius argumenta contraxit LACTANTIVS Diu. Instit. L. V. c. 16. [2]. *Iura sibi homines pro vtilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus saepe mutata; ius autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad vtilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si iusti velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum.* Add. GROTII Prolegomena ad libr. de I. B. & P. Ad isthaec dissoluenda conueniens erit praemittere illud CICERONIS Offic. II. [c. 3.] *In hoc verbo,* (vtilis,) *lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, vt ab honesto vtile secerneret, & constitueret*

§. X. 1) Euripides *Aeolo:*
τί δ' αἰσχρὸν; εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;
Quid turpe, nisi quod esse turpe visus putas?

Quem versum tamen Antisthenes correxit hoc modo:

Αἰσχρὸν

stitueret honestum aliquid quod vtile non esset, & vtile, quod non honestum. Qua nulla pernicies maior hominum vitae potuit afferri. Et quod IDEM Offic. L. III. [c. 3.] tradit: *Socratem solitum exsecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione distraxissent.* Scilicet imposuerunt isti imperitioribus ambiguo vtilitatis vocabulo, quae duplex est, prout ex diuerso principio aestimatur. Aliud enim vtile videtur affectuum male compositorum prauo iudicio, qui praesentibus fere, accito transituris commodis imminent, de futuro parum soliciti. Aliud sana ratio vtile iudicat, quae non tantum ante pedes posita considerat, sed & quid in futurum sit inde emersurum perpendit. Cui adeo id demum vere est vtile, quod in vniuersum tale est, & ad diuturnitatem facit: (Marcus ANTONINVS L. VII. §. 74. ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν. *Emolumentum est actio omnis naturae consentanea.*) Nequaquam autem adpetendum iudicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen post sese est tracturum. Quemadmodum maligna valde est voluptas, inter febriles ardores gelida sese ingurgitare, mox acerbissimis ideo doloribus excruciari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, vt non solum honestae sint, id est, quae ad honorem, existimationem & dignitatem hominis conseruandam & augendam faciant, sed & vtiles, eaedem exsistant, seu quae commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipsius conferant. Quod attributum vsque adeo dignationem virtutis non dedecet, vt in diuinis quoque literis *pietas ad omnia vtilis* dicatur, tanquam quae promissionem habeat huius & illius vitae. Sed quae actiones legi naturali repugnant, semper quidem turpes sunt, aliquando tamen vtilitatis quid & saepius iucunditatis producere videntur, sed quae neque ad diuturnitatem valet, & quam longe maiorum moles malorum a tergo sequitur. Vid. Prouerb. XX, 17. V, 3. 4. IX, 17. 18. XXI, 6. Facit quoque huc illud CICERONIS Offic. I. [c. 4.] *Inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod haec tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodque praesens est, se accommodat, paululum admodum sentiens praeteritum aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & caussas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusque praesentibus adiungit, atque annectit futuras, facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias.* Ergo tantum abest, vt etiam ciuilia iura intuitu spuriae istius & momentaneae vtilitatis sint constituta, vt vel praecipuus harum finis sit, ne ciues isti vtilitate suas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra respectum ad alios homines, velit, cum caeteris quoque eandem detur viam insistere, non poterit non inde emergere summa rerum confusio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo statu nihil homini inutilius [3], nihil inconuenientius. Cum contra manifestum sit, longe certiorem spem vtilitatis ab aliis sibi accessurae concipere posse, qui legem naturalem obseruando alios sibi demereri studet, quam qui potentiae suae confisus quaelibet quibuslibet pro lubitu inferre instituit. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2. Neque vero morta-

Αἰσχρὸν τόγ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ. Antistheni sane tribuit Plutarchus: at Diogeni Cynico Stobaeus. H.

2) Qui verba haec e CICERONIS L. III. de Republica deprom ferat.

3) Pro *perniciosius*. Vid. supra c. 2. §. 9. n. 1.

mortalibus licet aliquam vtilitatem fingere, quae non in vniuerſum valere queat; cum nemini per naturam hoc priuilegii conceſſum ſit, vt, quo is iure in alios vtitur, idem alii, aduerſus ipſum non viciſſim exerceant. Inde fruſtra credis, vtile tibi eſſe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & reſiſtere, & pari aduerſus te licentia vti poſſint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipſum exempla redire queant. Prou. I, 13. 14. ſeqq. ISOCRATES Areopagitico [p. 252.] [4]: *Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus cenſebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, ſi deſinerent clientelas ſibi adſciſcere, paruis reditibus ſpoliatum iri: illos, ſi deeſſent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos.* IDEM Orat. de pace [pag. 285.], fundamentum conſiliorum ſuorum in eo collocat, vt ciuibus ſuis perſuaſum ſit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. *Plus vtilitatis & lucri eſſe in tranquillitate quam in conatu ſuperuacaneo multarum rerum: & iuſtitiam praeſtare iniuriae, ſuarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in ſequentibus luculenter deducit. Neque etiam eſt, quod quis ſuae potentiae tantum tribuat, vt ſibi ab aliis paria reponi non poſſe credat. Omnis quippe potentia ex coniunctione cum aliis hominibus reſultat, quos ſola vi nequidquam continueris. Igitur ſi omnia licet vtilitate illa ſpuria metiri, etiam potentiſſimi cuiusque ſalus toties in lubrico verſatur, quoties vlli vtile videtur ipſum perire: & eam qui viam ſequitur, ſuo exemplo docet alios tantundem contra ipſum audere. Adeoque non iuſtitia, ſed iniuſtitia reuera eſt ſumma ſtultitia, quae neque in vniuerſum, neque ad diuturnitatem prodeſt, etiamſi cui malitia ſua aliquantiſper ſuccedere videatur; & ipſam ſalutem hominis, quae ſocietate continetur, it euerſum. Idque non in ſingulos duntaxat homines, ſed & in integras ciuitates congruit, quarum nulla hactenus tam copioſa aut firma extitit, vt aliarum amicitia non indiguerit, nec ſaltem a pluribus coniunctis laedi potuerit. QVINTILIANVS Declam. 255. *Nunquam prodeſt malum exemplum: etiamſi in praeſenti occaſione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet.* DEMOSTHENES Olynth. 2. Οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. *Non fieri poteſt, vt per iniurias, & periuria, & mendacia ſtabilis potentia comparetur.* Conſpirant cum hiſce, quae quondam circa iuſtitiam Epicurus tradebat, teſte GASSENDO philoſ. Epicuri Syntag. Part. III. cap. 24. & 25. *Iuſtitia non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe nihil earum rerum defuturum, quas natura non deprauata deſideret. Cuius in mente iniuſtitia conſedit, hoc ipſo quod adeſt, non poteſt non turbulenta fieri: etſi vero molita quidpiam eſt, quamuis occulte fecerit, nunquam tamen confidet, id fore ſemper occultum. Cumque iuſtitia ad commune bonum ſit excogitata, neceſſe eſt, ius ſeu iuſtum,*

4) Qui locus nihil plane ad rem facit. Videatur ille, qui infra adducetur ad §. XXI. n. 4.

5) Neque hic, neque ſequens locus Quinctiliani inſtituto Auctoris magnopere inſeruire videntur. Vtroque is illud tantum vult, malos vitia ſua bonis nominibus tegere, & in iis virtutis adfectare ſpeciem: neque quicquam ibi eſt, quod ad *vtilitatem* iuſtitiae oppoſitam pertineat. Magis ad ſententiam auctoris facit SENECA Epiſt. XLVIII. *Nec poteſt quisquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates ſuas conuertit: alteri viuas*

ſtum, quod ſpectat, tale quidpiam ſit, quod ſit omnibus & ſingulis, qui participes ſunt ſocietatis, bonum. Et quia vnusquisque id, quod ſibi eſt bonum, natura duce expetit, neceſſe eſt id, quod eſt ius ſeu iuſtum quidpiam, ſecundum naturam ſit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud eſt, quam teſſera vtilitatis, ſeu ea, conſpirantibus votis propoſita vtilitas, vt homines ad inuicem neque laedant, neque laedantur, atque adeo ſecure degant: quod vt bonum & vtile eſt, ita quisque natura duce expetit. Etſi quae poſt de vtilitate apud diuerſos diuerſa, & inde iuſto variabili ſubnectuntur, non de iure naturali, ſed ciuili duntaxat poſſint admitti. Breuiter Diodorus SICVLVS L. XXV. Eclog. 1. *Epicurus in libro, quem ratas doctrinas inſcripſit, vitam cum iuſtitia coniunctam perturbatione vacare pronunciat: iniuſtam vero perturbatione quamplurima refertam eſſe.* LVCRETIVS L. V. [verſ. 1151. & ſeqq.]

Circumretit enim vis atque iniuria quemque,
Atque vnde exorta eſt, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile eſt placidam ac placatam ducere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis.

Porro quantopere a communi velut ſenſu abhorreat, omnes actiones ex vtilitate, iuſtitiae contradiſtincta, metiri, nemini non conſtat. Adpoſite nihili alias Sophiſta Protagoras apud PLATONEM Protagora *. [pag. 225. Edit. Francof. Ficini p. 323. A. B. Tom. I. Edit. Stephani.] *In caeteris facultatibus, ſi quis ſe iactet, puta quod tibicen optimus ſit, eum tamen in eo ipſe ſit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero vt inſanum admonent, & increpant. Contra vero iniuſtitia accidit. Nam licet ſciant aliqui quempiam iniuſtum eſſe, tamen ſi ille hoc coram neſcientibus fateatur, inſanire eum exiſtimant, neque patefaciendam cenſent iniquitatem, imo ſemper, ſiue ea praeditus ſit, ſiue non, iuſtitiam oſtentandam: cum vero qui non ſimulat iuſtitiam delirare, tanquam oporteat vnumquemque aut iſtius participem eſſe, aut ex hominum coetu exterminari.* QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. III. c. 8. *Nec enim quisquam tam malus eſt, vt malus videri velit.* Quin & nemo eſt, quin honeſtius loquatur, quam aut ſentiat, aut faciat. Sed & diuina prouidentia tam peſtilentis dogmatis aſſertores ipſo euentu ſatis arguit. Vt ex infinitis exemplis vnum duntaxat aut alterum attingamus; Lyſander ille *homo verſutus, & pleraque fraudibus miſcens, iusque in ſola ponens vtilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem aiebat, ſed vtriusque pretium & dignitatem vſu definiebat; qui pueros talis, viros ſacramentis decipi debere* iactauit; vti eſt apud PLVTARCHVM Lacon. apophth. [pag. 229. Edit. Wechel.] & POLYAENVM Strateg. L. I. [c. 45.] an firmiori fundamento fortunas ſuas ſuperſtruxit, quam ſi omnia ad veritatem & honeſtatem retuliſſet? Vid. Cornel. NEPOS Lyſandro. Sic Ageſilaus, qui alias in omni ſermone *iuſtitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe cum fortitu-*

viuas oportet, ſi vis tibi viuere. Haec ſocietas diligenter & ſancte obſeruanda eſt, quae nos omnes omnibus, miſcet, & indicat aliquod eſſe commune ius generis humani.) Et ARRIANVS Differt. Epict. L. I. c. 19. p. 76. Καθόλου τε [ὁ Ζεὺς] τοιαύτην φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, εἰ μή τι εἰς τὸ κοινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται. οὕτως οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν.

titudinis, si adsit iustitia, nullus sit vsus; factum Phoebidae, Cadmeam occupantis defendit hoc colore: Ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴτι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. Τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύῃ. *Ipsum factum, quatenus ex vsu foret, spectandum. Nam quae essent e republica Lacedaemoniorum, ea, vt nemo mandet, debere vltro fieri.* Verum annon id ipsum factum occasionem praebuit, vt Spartani imperio Graeciae exciderent?

§. XI. His positis facilem habent, quae obiiciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio: *Ciuitates sibi diuersa iura statuerunt pro ratione vtilitatis*, ergo non datur ius naturale & perpetuum. Omnia quippe iura ciuilia saltem praecipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, praesupponunt, aut includunt; quae hautquidquam destruuntur per illa, quae istis superaddi peculiaris singularum ciuitatum vtilitas requisiuit. *Iura* poenalia, seu sanctiones poenales, *metu iniusti inuenta,* admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendae hominum malitiae. Quod vero Horatius negabat, naturam posse iusto secernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta vtique sensu percipiunt, quae corpori conueniant, quae noceant, citra tamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, *Romanis, si iusti esse velint, id est, si aliena restituant ad casas fore redeundum*, igitur iustitiam esse stultitiam; id speciem aliquam ad vulgus habet, penitus inspicientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id iuris in nos statuere, quo ipsi aduersus alios vtimur, sane hautquidquam vtile est aliena per iniuriam rapiendo, alios ad nostra rapienda inuitare. Ac in definiendo vtili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quid in vniuersum & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur, iniuste rapta restituendo ad pristinas fortunae angustias vltro sese reuoluere. At vbi postea Princeps deprehensis furtis eas opes fisco adplicuerit, praue solertem collectorem patibulo aut carceri mancipauerit; credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modica re, innocenter parta, contentus esse maluit? Sic nescio an satius fuerat vrbi Romanae intra modicas & iuste quaesitas opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera saeuire, & eneruem trun-

§. XI. 1) *Bonus vir,* inquit, *si habeat seruum fugitiuum, vel domum insalubrem ac pestilentem, quae vitia solus sciat, & ideo proscribat, vt vendat: vtrumne profitebitur, fugitiuum seruum ac pestilentem domum vendere, an celabit emtorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino non vendet: Si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet; sed idem malus, quia fallet. Rursus, si reperiat aliquem qui auricalcum se putet vendere, cum sit illud aurum: aut plumbum, cum sit argentum: tacebitne vt id paruo emat: an indicabit, vt magno? stultum plane videtur, malle magno.* Lactantius L. V. c. 17. n. 5. 6. 7.

2) *Nempe iustitia est, hominem non occidere, alienum prorsus non attingere, quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis, imbecillior viribus, tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit, vt ipse conscendat eaque nixus euadat, maxime cum sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet; ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit, quam manus inferre alteri: iam non iustus ille, sed stultus est: qui vitae suae non parcat, dum parcit alienae.* Item *Si acie suorum fusa, hostes insequi coeperint; & iustus*

truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quae Lactantius l. d. adfert [1], operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam aedium dissimulare, vt eo pluris illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactauerit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga saucium integer equo deturbare possit [2], vt ipse potius quam alter seruetur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur, quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. AVCTOR de Princip. iusti & decori p. 114. seqq.

§. XII. [1] IDEM Auctor de Principiis iusti & decori isthac via ius naturale inuestigare instituit. * Principio praesupponit, *Deum esse & mundum condidisse in sapientia;* de quo nemo sanus litem mouebit. Addit, *Eundem virtutes iustitiae & veritatis exercere velle in mundi regimine.* Ps. XCVI, v. vlt. Enimuero praeterquam quod vix videatur veritas & iustitia diuina ad modum *Virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, iustitiae quae Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam eius, quae mortalibus est inuicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus iuxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; haec vero inter pares natura, eidemque summo domino subiectos locum habeat. Iustitiam porro tam diuinam, quam humanam eodem modulo metiendam esse, hautquidquam inde statim euincitur, quod in Sacris Literis saepe ad exemplum Dei reuocamur. Luc. VI, 35. Matth. V, 44. 45. XIIX, 33. quippe cum in istis locis argumentum a minori ad maius [2] ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum in creando mundo sibi finem proposuisse:* ac *media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem:* denique *hominem non impune laturum, si deuiat ab illo ordine, quem ab homine obseruari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & praemio afficiendum, qui vitam & mores instituit, iuxta ordinem a Deo praescriptum; iustitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam poenarum & praemiorum legitimam distributionem.* Vbi nescio, an vllo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem *constituisse*, aut ordinem illum homini constitutum, id est, obseruationem legis naturalis producere finem mundi a Deo conditi.

iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem eine parcet, vt ipse occidatur; an deiiciet ex equo, vt ipse possit hostem effugere? quod si fecerit, sapiens, sed idem malus, si non fecerit, iustus, sed idem stultus sit necesse est. IBID. n. 10. & seq.

§. XII. 1) Est is Lambertus Velthuysius. Cuius demonstrandi rationes licet singulae non satis concludant, in principiis tamen iuris naturae ab AVCTORE non discedit; Ait enim: *Quicquid in genere & sua natura ita comparatum est, vt sine ingenti noxa generis humani eo homines carere non possint; aut quod, si promiscue permittatur, non leui damno multabit genus humanum, id lege naturali prohibitum esse.* Ante dixerat: *Cum proximus meus in eadem sit constitutus dignitate, quam DEus me sustinere voluit, iisdem etiam priuilegiis gaudere debet, quibus ego.* H.

2) Imo e contrario *a maiori ad minus.* Illatio enim haec est: Si Deus, qui aeterna felicitate fruitur, sibique solus sufficit, & venia nunquam indiget, adhuc miseretur hominum a se creatorum, qui delinquendo saepissime ipsius iram prouocarunt; multo minus perpetuae inimicitiae esse debent hominis in hominem, cuius venia quotidie indiget, & cuius auxilio carere non potest.

diti. Sicuti nec illa, quae fequuntur, facile quis digefferit: *Naturalem in Deo neceffitatem hominibus imponere neceffitatem ftudii virtutum, & fugae vitiorum.* Verum fi vel maxime ifthaec omnia daremus, ac eruendo dein iuri naturali talia fubfterneremus effata: *Quaecunque natura fua ita funt comparata, vt finem in creatione mundi a Deo intentum impediant, illa omnia iure naturali prohibita funt: quaecunque autem iftius funt naturae, vt fine iis idem finis obtineri non poffit, illa omnia iure naturali funt imperata:* nondum tamen liquido & diftincte intelligere datur, quam neceffariam relationem fingula iuris naturalis praecepta ad eum finem habeant; cum ille ipfe finis nondum fat dilucide fit defignatus. Sic verbi gratia operofa admodum deductione opus fuerit, vt intelligam, fine honore parentum non poffe obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia eiusmodi vocabula haeret, nifi propiora, & magis diftincta principia adfumferit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum iuris naturalis, qui nihil aliud, quam hoc ingeminare nouit: *Cum mundus in fapientia fit ordinatus, & homini partes agendi in hoc vniuerfo affignatae fint: ordo ille neceffario homini indicare debet, quodnam cuiusque in agendo fit officium.*

§. XIII. IN EO plerique conueniunt, ius naturale ex ipfa hominis ratione eruendum, idemque adeo ex iftius recte fe habentis dictamine profluere. Dio CHRYSOSTOMVS Orat. X. [pag. 110. C. Ed. Morelli] quae infcribitur de Seruis. Νῦν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σεαυτῦ, ὅτι σοί πρακτέον ἐςὶ, καὶ ὅπως. *Mentem*

§. XIII. 1) Difplicet hoc, & quod poftea AVCTOR ait, *facilitatem aequum ab iniquo difcernendi ex affuetudine prouenire,* Vlrico HVBERO Part. II. Digreff. L. I. c. 5. §. 6. Quoniam inutilis & erronea haec fit opinio. Inutilis, quia reddat hominem, contra dictamen naturae peccantem, minus ἀναπολόγητον, fi copiam inftitutionis non habuerit. Erronea, quia fine dubio & literis facris & euidenti experientiae repugnet: nam Paulum ad Rom. II. 14. in his verbis: τὰ ἔθνη νόμον μὴ ἔχοντα φύσει τὰ τῦ νόμυ ποιῆ. *Gentiles, lege carentes, natura quae legis funt faciunt,* opponere inter fe ius quod pofitum, & quod congenitum, τὸ νόμιμον ἀεὶ φύσει πεφυκὸς, *ius quod natura femper exfiftit,* ut EVRIPIDES, in Bacchis vocat. Rurfus Paulum verbis, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει. *Ipfa vos natura docet,* perfpicue inculcare, non ab informatione & exemplo aliorum, fed a proprio natiuoque inftinctu effe doctrinam iuris naturae. Experientiae refragari; quia fi quis fe ipfum valide confideret, aliquod interius principium fentiat. Et fane negandum non eft, hominem, inter homines alios agentem, fuopte ingenio, citra aliorum inftitutionem, quid iuris naturae fit, poffe cognofcere. Propofitiones enim eius vniuerfales, & quae iis proxime infunt, non opus habent operofa aut artificiofa demonftratione, qualis ad contextum artis alicuius requiritur; fed vulgaris & naturalis fufficit, cuiusmodi in vulgo etiam quotidie deprehenditur. Vnde apud Barbaros etiam populos interdum infignem iuftitiae cultum cernere eft. Equidem libenter Auctori concedimus, iuris naturalis praecepta ad modum diftinctorum & actualium principiorum non innafci: Fatemur quoque, bonam educationem & formationem ad excitandos iuris in natura pofiti igniculos, & in alteram partem corruptelas morum ad extinguendos illos multum poffe. Vere enim PLVTARCHVS Libro de auditione: *Hoc vtique clarum eft, adolefcentem, fi a difciplina omni arceatur, nec fermonem vllum, quo erudiatur, guftauerit, non modo fterilem prorfus fore, virtutem quod attinet, vt nihil fructus germinisue eiusmodi producat, fed & ad vitia facile defciturum, agreftia multa ex animo, tanquam ex terra inculta & inexercitata, emittentem: impetus enim animi ad voluptatem ferentes, finiftrasque de labore fufpiciones, habet, non extrinfecus illapfos, aut fermonibus immiffos, fed indigenas quosdam, innumerabilium affectuum morborumque fontes: quos fi quis dimiffos permiferit, qua funt nati, procedere, nec inftitutis bonis tollendo, nec diuertendo, naturam compofuerit, nullum vtique eft animal, quod non homine manfuetius fit futurum.* Verum inde non fequitur, principia iuris in hominibus ab affuefactione & informatione pendere. Ipfe Auctor infra §. 20. dicit, *vt lex naturae obliget, fufficere fimplicem notitiam, neque artificiofam eiusdem demon-*

Mentem habens scies ex temetipso, quid tibi sit faciendum & quomodo. Quo nomine etiam Sacrae Literae eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Vbi illud manifestum iudicamus, etsi diuinae literae liquidius cognoscendo iuri naturali plurimam lucem adferant; illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessae, & adhuc superstitis, posse inuestigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur praefracte contendere, animis hominum ab ipsa natiuitate congenita, & velut impressa esse iuris naturalis saltem generalia praecepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quae statim atque vsus sermonis accesserit [1], citra vlteriorem informationem aut mediationem abs homine possint exprimi. Haec enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosius puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentium profectus accuratius obseruare instituerit. Nec insuper habendum [2], quod Sacrae Literae infantilem aetatem describere soleant ignorantia recti & turpis [3]; adultiorem istius notitia. Vid. Ionae IV, 11. Deuteron. I, 39. Esai. VII, 14. 15. 16. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus Naturae, Prolegom. §. 5. qui & ipse d. l. §. 7. 8. clare demonstrat, etsi congenitae illae propositiones abnuantur, reuera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo, tanquam primo motore, animis hominum imprimi; ex quo cuiuis patere quoque potest, ipsum velle & iubere, vt iuxta eam legem homines faciant. Quae a plerisque nimis presse vrgetur phrasis Rom. II, 15. figurata est [4]; ac nihil aliud notat [5], quam liquidam, altaque mente repostam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua conuictus sit, vndecunque demum ead-

demonstrationem ac deductionem ad hunc finem requiri. Et mox: *Notitiae iuris naturalis veritatem necessariam ex ratiocinatione seu usu naturalis iuris posse colligi.* Deinde supra §. 9. in fine: *Assuetudini eas vires haud quaquam tribuendas esse, vt rationis iudicium detorquere queat, quo ipsi impossibile sit, veritatem extra leges naturales perspicere.* Bene CICERO V. de Finib. 15. *Est natura sic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: Ob eamque causam parui virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur: sunt enim prima elementa naturae: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur: nam cum ita nati, factique simus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, vt eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturae perueniat extremum: nam, vt saepe iam dixi, in infirma aetate, imbecillaque mente vis naturae per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturae vim, sed ita, vt progredi possit longius, per se sit tamen inchoata.* H.

2) Plane vt HOMERVS Odysseae τ.

Οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· Πάρος δὲ τι νήπιος ἦα.

Omnia noui
Quae bona, quae mala sunt: fueram puer insciens ante. H.

3) Seu potius boni & mali, quod tamen in exemplo adducto magis ad vtile & damnosum, quam ad rectum & turpe, siue honestum & inhonestum, refertur. Vid. Ludouicus CAPPELLVS ad Genes. III, 5. ad quem locum etiam consuluisse profuerit Ioannem CLERICVM. Ceterum loci Scripturae sacrae ab Auctore excitati eorum sententiae fauere videntur, qui ideas innatas dari negant, quoniam, qui dicit *omnia*, nihil sane excipit, eoque cunctis ideis innatis locum praescindit. Idem autem loquendi modus etiam apud Scriptores profanos obuius. Vid. CLERICI Ars critica P. II. S. I. c. 2. §. 26. p. 153. 154. T. 1. 2. Edit. HESIODVS Theogon. v. 900. Edit. CLERICI.

4) Conferatur GROTIVS ad hunc locum & CLERICVS in arte Critica p. 194. & seqq. Tom. I. 2. Edit.

5) Cui tamen natura rationalis, insita homini, principium dedit. Theonoë apud EVRIPIDEM Helena.

Ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς Δίκης ἐμοὶ μέγα
Ἐν τῇ φύσει.

Magnum enim iustitiae sacellum mihi inest
In natura. H.

eadem animo impressa sit. Sicut quae Ier. XVII, 1. *tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia vtique, hautquidquam ab ipsa statim natiuitate erant cognita. Add. Luc. II, 51. Prov. VII, 3. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas aequum ab iniquo discernendi, id ex adsuetudine prouenit: dum a teneris annis, & statim atque vsum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, haec poenam sequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitae communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, vt paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista coeperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quae a vulgo tamen expedite, & citra haesitationem obeuntur. Exempli loco AVCTOR de Princip. iusti & decori affert: *Si quispiam in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: si autem quispiam ira percitus homicidium perpetrauerit, omnes eius libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quae haec est, *quia plus periculi cuiuis ex fure, qui cuiusuis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo lacessitus fuerat.* Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectae rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, vt ex contemplatione conditionis humanae liquido perspicere possit, ad normam eius legis sibi necessario viuendum: simulque inuestigare principium, ex quo eiusdem praecepta solide & plane demonstrari queant. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 4. §. 3. Neque obstat, quod qua ratione praecepta legis naturalis artificiose demonstrentur, a plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adsuetudine, aut vitae communis tenore legem naturae addiscere & obseruare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inuenta vocari queunt, solidissima ratione subnixa. Ex hisce etiam liquet, vnde rectitudo rationis circa eruendum ius naturae sit metienda; seu vnde constet, an dictamen aliquod rectae, an vero prauae rationis sit. Nimirum rectae rationis dictamina sunt vera principia, quae cum rerum natura probe obseruata & examinata conueniunt, & quae ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra prauae rationis dictamen est, vbi quis vel falsa principia ponit, vel per ἀσυλλογιστίαν falsas conclusiones format. Eo ipso enim quo lex naturalis a rerum natura imprimi dicitur, veram eandem esse insinuatur; quia illa non indicat, nisi quod exsistit, eiusque causa est, in quo nihil vnquam est falsi; quippe cum falsum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohaerentes disiungentium, aut natura disiunctas coniungentium. Add. Rich. CVMBERLAND c. 5. §. 1. Quo obseruato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati deliria, aut incompositam animi cupidinem pro lege naturali venditare possit. Nam nequidquam ad rationem prouocat, qui asserta sua ex legitimis principiis naturaeque rerum congruentibus demonstrare nequit: quippe cum vtique veritas & rectitudo in conuenientia conceptuum & propositionum cum rebus ipsis, quae per istas exprimendae sunt, consistat.

Qui

Qui autem per ingenii hebetudinem demonstrationes nectere ignorat, valde impudens est, si sui cerebri dictatis, quatenus a receptis sententiis abeunt, aliquid tribuendum postulauerit. Sed & indolem demonstrationum intelligentibus facile patet, principia non solum necessario vera, & prima esse, debere, sed etiam propria, & velut domestica huic disciplinae, de qua anquiritur, & ita perspicua, vt animus, percepta ex illis assertionis causa, placide adquiescat, nec vlterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectae rationis dictamina eliciendi impegerunt non solum illi, quorum fundamenta iuris naturalis hactenus discussimus; sed & qui credunt, sufficiens se legis naturalis fundamentum constituisse, si dicant: *Honestatem naturalem consistere in concordia rationis, & adpetitus, cuius honestatis norma sit excellentia & dignitas humanae naturae, & finis ille nobilissimus, propter quem videmur a natura in vniuersi huius possessionem immissi.* Nam si vel maxime sic argumenter: haec actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo est honesta, & ideo facienda; nondum adeptus sum liquidam & distinctam scientiam, cui mens mea firmiter queat adquiescere; sed in obscuro adhuc est, in quonam illa excellentia consistat, & quae causa sit, cur ea homini competat. Sicuti si quis sacerdoti dicat: non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati sacerdotis; verum quidem dicit, sed non ideo vltimam rationem, & post quam dubio non amplius locus sit, expressit. Conf. RACHELIVS Prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. seqq. Caeterum quanquam non cuiusuis sit, legem naturalem artificiosa deductione ex principio suo eruere; vt tamen omnibus hominibus, vsu rationis gaudentibus, illa cognita dici possit, sufficit, quod saltem mediocria ingenia eam demonstrationem sibi ab aliis propositam capere, & eiusdem veritatem, collata naturae suae conditione, liquido perspicere queant. Vulgo autem, quod legem naturae ex populari informatione, vsuque publico haurire solet, ad eiusdem certitudinem satis esse debet auctoritas superiorum, qui illud in ciuitatibus exerceri curant; & quod ipsi rationes probabiles desint, quibus eiusdem veritas labefactari, aut conuelli possit; & quod praesentem ipsius vtilitatem quotidie deprehendit. Quo ipso etiam lex naturalis sufficienter promulgata intelligitur, ita vt nemo adultus & mentis compos inuincibilem eius ignorantiam obtendere possit. Pro facili quoque cognitione eius, quod ius naturale dictitat, HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 26. & Leuiath. c. 15. hancce regulam commendat, *vt cum quis dubitet, id quod facturus in alterum sit, iure naturali facturus sit, nec ne, putet se esse in illius alterius loco.* Hoc modo enim vbi amor proprius, & perturbationes, quae vnam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatae fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quae regula ab ipso Saluatore nostro confirmatur Matth. VII, 12. MOSCHVS Idyll. V. [6] [vers. vlt.]

Στέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν' ἢν φιλέητε, φιλῆσθε.
Diligite amantes, vt si ametis, redamemini.

Add-

6) Qui locus Moschi sine damno lectoris ab auctore omitti potuerat, quum longe sanctius sit Saluatoris praeceptum, vtpote, quo etiam eos diligere debemus, qui nos odio prosequuntur, ideoque religione longissime superet illud monitum sapientiae paganae, *vt ameris amabilis esto.*

Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 12. Aristoteles apud Diogenem LAERTIVM, rogatus, erga amicos quales esse debeamus, dixit: Ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *Quales eos erga nos esse optamus. L. 1. & L. vlt. D. quod quis iuris in alterum.* SENECA de Ira L. III. [c. 12.] *Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio, & quae facere vellemus, pati nolumus.* Confucii dictum est apud MARTINIVM Hist. Sin. L. IV. c. 25. *Ni facias vlli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur ciuibus, quos ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Ynca Manco Capac, imperii Peruani fundatore, apud GARCILASSVM Comment. Reg. L. I. c. 21. Eam tamen regulam SHARROK de Officiis sec. Ius Naturae c. 2. n. 11. eo nomine vniuersalem non censet, quod alias iudici de latronibus calculum laturo, illi sint absoluendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuiuis indigenti, quantum petierit, dandum sit, quia ipse indigens hoc velim; aut quod seruo meo calceos purgare debeam, quia hoc, vt mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enim vero facile sibi constabit isthaec regula, si obseruetur, non vnam duntaxat, sed vtramque simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quae alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego; saluo vtrinque officio, ab altero postulare queam [7]. Fatemur tamen, id praeceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit consectarium illius legis de aequaliter habendis nobis cum aliis hominibus, adeoque a priori demonstrari queat.

§. XIV. NOBIS nulla via propior videtur, & magis adposita, ad inuestigandum ius naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: etsi in ea consideratione necessario etiam ad alia, quae extra hominem sunt, reflexio sit facienda, ac inprimis ad ea, quae ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Siue enim ad promouendam ipsius felicitatem, siue ad coërcendam eiusdem malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini est imposita; non felicius eadem addiscetur, quam perspecto, qua ipse subsidio, qua fraeno opes habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, queis sensus sui inest, vt seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conseruare, quae bona sibi videntur nitatur adquirere, mala repellere. CICERO de Fin. L. III. [c. 5.] *Simul atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status, diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre.* Valerius FLACCVS [Argon.] L. V. [644.]

Est amor, & rerum cunctis tutela suarum.

Add.

7) Atqui, aequalitas illa potius est hypothesis, quam principium in hac disciplina. V. infra AVCTOR L. III. c. 2. §. 1. in fine & §. 2. H.

§. XIV. 1) MENANDER apud Stobaeum:
Οὐκ ἔστι μεῖζον ἡδονὴ ταύτης πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ' ἰδεῖν τινα
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.
Maior nulla genitori datur,
Virtute quam si videat ac prudentia.
Florere quenquam de suo exortum satu. Conf. Prouerb. Salomonis X, 1. XV, 20. XVII, 21. H.

2) Videatur pulcherrimum certamen inter Orestem

Add. Diogenes LAERTIVS L. VII. [§. 85.] in Zenone. Marcus ANTONINVS L. XI. §. 8. EPICTETI Ench. c. 38. n. 2. Et iste quidem cuiuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, vt quaeuis inclinatio erga quemuis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsos: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolescere. Sicuti CARTESIVS de Passionibus c. 82. ait: *Amor, quo fertur bonus parens in suos liberos, adeo purus est, vt nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos aliter possidere velit, quam iam habet; vel illis iungi arctius, quam iam est; sed eos considerans tanquam alios seipsos, quaerit eorum bonum vt suum proprium; quin etiam maiori cum cura, vtpote cum concipiat se & illos vnum totum constituere, cuius melior pars ipse non sit, saepe eorum vtilitatem suae praefert, nec metuit se perdere, vt eos seruet.* Vid. 2 Samuel. XVIII, 33. EVRIPIDES Alcestide v. 653. seqq. ad v. 705. Enimuero praeterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo saepe mala liberorum in se translata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum aetas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes [1], quod gloriae sibi esse iudicent, tales genuisse. Vid. Luc. XI, 27. *Qui tanti talem genuere parentes.* VIRGILIVS Aen. I. [vers. 606.] Sicut vice versa Epaminandos eorum, quae ipsi euenissent bona atque commoda, omnium hoc sibi aiebat accidisse iucundissimum, quod vtroque parente viuente, Lacedaemonios ad Leuctra vicisset. PLVTARCHVS Apophth. [L. II. p. 193. Ed. Wechel.] Sed & multos pro aliis sat aequo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu prosequuti sunt, aut quibus sese penitus deuouerunt. Quibuscum ita sese iunctos atque vnitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, vt alterum tanquam maiorem partem conseruent. Vid. CARTESIVS d. l. c. 83. De Soldurìis CAESAR de bello Gallico L. III. [c. 22.] PROCOPIVS de bello Persico L. I. c. 3. *Apud Hunnos Ephthalitas opulentiores quique amicos sibi adiungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper habent conuiuas, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos iure. At vbi fato concessit, qui illos sibi sodales adsciuerat, obtinuit consuetudo, vt ipsi adhuc vitae pleni in tumulum cum mortuo inferantur.* Quales deuotiones adhuc apud Iaponenses frequentari testatur Franc. CARRON in descript. Iaponiae cap. 7. De Aethiopibus vid. Diodorus SICVLVS L. III. c. 7. [2] Verum talibus iactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quaeque adeo ipsa vita bene emi iudicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam proiiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, sui nunquam obliuiscitur [3]; & communem hominum affectum bene expressit Satanas apud Iobum II, 4. Praeter hunc amorem sui, studiumque

stem & Pyladem, vter pro altero mori possit, apud EVRIPIDEM Iphigenia in Tauris, act. 3. Et Graeci pariter ac Romani persuasi erant, vitae suae ius esse penes quemque. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 11.

3) EVRIPIDES Oreste: H.

Πανταχῦ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον, ἢ θανῦν τοῖς σώφροσιν.
Quin vbique vita morte dulcior prudentibus.

Mox:

Πᾶς ἀνὴρ κἂν δῦλος ᾖ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὁρῶν.
Dulcis est visura lucis omnibus: seruis quoque. H.

diumque ſeipſum omnibus modis conſeruandi, deprehenditur quoque in homine ſumma imbecillitas, atque naturalis indigentia, vt ſi homo ſolus absque vllo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deſtitutus concipiatur, vita ipſi in poenam data videri poſſit. Manifeſtum quoque eſt, poſt diuinum Numen homini non plus ſubſidii atque ſolatii poſſe accedere, quam ab aliis hominibus [4]. Quanquam enim ſingulorum vires ad ſeipſos conſeruandos adeo tenues deprehendantur, vt multarum rerum & hominum opera ad bene & commode viuendum indigeant, cum ad pleraque hominibus vtiliſſima & summe neceſſaria efficienda ſingulos & vires & tempus defecturum ſit, ni plures hominum operas coniunxerint: tamen viciſſim ſinguli in aliorum vſus multa poſſunt praeſtare, quibus ipſi non egent, & quae adeo ipſis nulli erant futura vſui, niſi in alios diſpenſarentur homines. SENECA de Ira L. I. c. 5. *Homo in adiutorium mutuum generatus eſt.* Marcus ANTONINUS L. II. c. 1. *Γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν, ad mutuas operas nati ſumus, quomodo pedes, manus, palpebrae, dentium ſuperiorum inferiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus inuicem nocumenti & moleſtiae inferre poſſunt, & ſaepe volunt, vel inſtigante praua libidine, vel ſubigente neceſſitate ſeipſos contra aliorum noxas defendendi. Quae omnia quotidie in oculos noſtros incurrunt, & ſupra cap. 1. L. II. latius ſunt deducta. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum aſſignaſſe, non quod quilibet ſeipſum ſolum reliquis omnibus vbique praeferre debeat, aut omnia propria vtilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo ſeparata eſt, ſummum ſibi ſcopum proponere. Sed quia amorem proprium naturaliter homo prius ſentit, quam aliorum curam, eo ipſo, quod naturaliter prius eſt ſentire ſui, quam aliorum exſiſtentiam. Deinde quia, vt ego mei ipſius curam habeam, ad neminem propius, quam ad me ipſum ſpectat. Licet enim ſcopum nobis praefigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars ſim, cuius ſaluti aliqua etiam cura debetur, nemo ſane eſt, cui diſtincta magis & ſpecialis mei cura incumbere poſſit, quam mihimet ipſi.

§. XV. EX HISCE poſitis facile eſt fundamentum legis naturalis inuenire. Scilicet manifeſto adparet, hominem eſſe animal ſui conſeruandi ſtudio-

4) Similiter CICERO de Officiis L. II. c. 3. 4. 5. late probat, nihil eſſe, vnde plus boni maliue hominibus immineat, quam ab aliis hominibus. *Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & proſint & obſint: primum hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare animos hominum, & ad vſus ſuos adiungere.*

§. XV. 1) Quod minus prona conſequentia elici contendit TITIUS Obſ. 78. Sed hic fallitur vir aliquando nimium acutus. Deriuat enim ſocialitatem noſter ex omnibus his qualitatibus hominis coniunctim ſumtis, non ex ſingulis ſeparatim. Quod ſupereſt amor noſtri ipſius vtique non vnicum eſt fundamentum ſocialitatis, quum plures dentur occaſiones, in quibus noſtram ſalutem alienae poſtponere debeamus, quae proinde ſocialitatis effectus, non autem cauſſa ſunt. Vid. n. 5. ad h. §. & quae ab ipſo auctore dicuntur initio §. XVI. Praeterea officia erga Deum & nos ipſos pleraque locum habent, etſi homo vel maxime ſolus & extra omnem ſocietatem humanam viuat. Quae ſocialitas earum imprimis obligationum fons eſt, quibus aliis obſtringimur, veluti, vt neminem contemnamus, neminem laedamus, damnum datum reparemus & beneficiis beneficia rependamus.

2) Teſtatum reliquit Auctor noſter, initio §. ſequentis & Speciminis Controuerſ. c. 5. §. 25. vt

& Spi-

ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio ſeruari ineptum, ad mutua commoda promouenda maxime idoneum [1], idem tamen ſaepe malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Eiusmodi animali, vt ſaluum ſit, bonisque fruatur, quae in ipſius conditionem heic cadunt, neceſſarium eſt, vt ſit ſociabile, id eſt, vt coniungi cum ſui ſimilibus velit, & aduerſus illos ita ſe gerat, vt ne iſti anſam accipiant eum laedendi, ſed potius rationem habeant eiusdem commoda ſeruandi, aut promouendi. CICERO de LL. L. I. [c. 5.] *Non opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius, patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem coniunctionemque perſpexeris.* IAMBLICHVS Protrept. c. 20. Σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἕνα διαίτης. *Vt homines ſimul, & tamen ſine lege viuant, fieri non poteſt. Eo enim pacto maius ipſis damnum inferetur, quam ſi quisque ſigillatim vitam inſtitueret.* Inde fundamentalis lex naturae iſthaec erit: *Cuilibet homini, quantum in ſe, colendam & conſeruandam eſſe pacificam aduerſus alios ſocialitatem, indoli & ſcopo generis humani in vniuerſum congruentem.* Neque enim per ſocialitatem heic intelligimus praeciſe procliuitatem ad iungendas ſocietates particulares, quae etiam malo fine & modo iniri poſſunt, vti eſt coniunctio latronum; quaſi ſufficeret qualicunque intentione ſeſe cum altero coniunxiſſe. Sed per ſocialitatem innuimus eiusmodi diſpoſitionem hominis erga quemuis hominem, per quam ipſi beneuolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione coniunctus intelligitur. Vt adeo falſiſſimum ſit, eam, quam nos inſinuamus ſocialitatem indifferenter ſe ad bonam & malam ſocietatem habere. Diximus autem, cuilibet homini ſocialitatem colendam, & actu exercendam *quantum in ſe.* Quia cum penes nos non ſit praeſtare, vt alii omnes ſeſe erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio noſtro ſatisfecimus, ſi nihil eorum, quae in noſtra erant facultate omiſimus, quod iſtos, vt viciſſim erga nos ſociabiles eſſent, permouere poſſet. Ex quo conſequitur, quia qui obligat ad finem, ſimul obligare intelligitur ad media, ſine quibus finis non poteſt obtineri; *Omnia, quae ad iſtam ſocialitatem neceſſario faciunt, iure naturali praecepta, quae eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Iſthanc viam eruendo iuri naturali non planiſſimam ſolum eſſe patet; ſed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique ſapientum magno conſenſu agnoſcunt [2]. Multa teſtimonia accumulare opus non eſt. In-

 ſtar

& Spicilegii Controuerſiarum c. 1. §. 14. hoc ſibi praecipue conſtitutum eſſe, vt officia hominum mutua, ſiue erga alios explicet. Officia erga Deum, ex ipſius ſententia pars theologiae naturalis ſunt, cui in doctrina Iuris naturae non alia contemplatione locus eſt, quam qua numinis cultus firmiſſimum ſocietatis ciuilis vinculum eſt. Officia hominis erga ſe ipſum partim e Religione, partim e ſtudio ſocietatis manant, ita, vt, ſi homo non penderet a Deo, & extra ſocietatem aliorum viueret, nulli obligationi erga ſe ipſum adſtrictus eſſe intelligi poſſet. Sed cum neceſſitas officiorum erga Deum et nosmetipſos non minus ex recta ratione perſpici poſſit, quam ea officiorum erga alios, & praeterea dentur officia erga noſmetipſos 1. ſine contemplatione ſocietatis, imo etiam 2. in ſocietate, quando officia erga alios & noſmetipſos colliduntur, ſatius ſane feciſſet auctor, ſi huc quoque animum aduertiſſet. Rem omnem V. regulis complectimur. Igitur. I. cultum ſupremo numini debemus, tanquam enti perfectiſſimo, a quo omnia noſtra profecta ſunt, & a quo toti pendemus. II. Poſt Deum, & nos vt amemus, neceſſe eſt, noſtraeque conſeruationi ſtudeamus, ſi vera felicitate potiri ſatagamus. III. Cum homo homini natura aequalis ſit, & ſine homine vix ſaluus eſſe poſſit, homini ab homine praeſtanda ſunt officia ſocialitatis. IV. Officiis erga Deum cedunt

ſtar omnium poteſt eſſe [3] illud SENECAE de Benefic. L. IV. c. 18. [4] *Quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? praeda animalium & victimae, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Haec morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes.* Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν. χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. *Vir virum, & vrbs ſeruat vrbem. Manus manum lauat, & digitus digitum. Salus omnis in ſociis.* PLINIVS N. H. L. IX. c. 46. Add. Marcus ANTONINVS L. IV. §. 4. qui & L. V. §. 16. Τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζώου κοινωνίαν, *bonum animalis rationalis ſocietatem* vocat; & L. V. §. 29. ac paſſim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν, *animal ad ſocietatem natum* pronunciat. Add. IDEM L. VII. §. 55. LIBANIVS Declam. 19. Φύσις ἄνθρωπον ἀνθρώπου συνεργάτην εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε, *Natura hominem homini adiutorem & ſocium vitae effecit.* Quanquam & aliae accedant cauſae, licet minus principales, aut argumenta ſocialis in homine naturae; puta, quod nihil perpetua ſolitudine homini ſit triſtius; (CICERO de Fin. L. III. [c. 20.] *Nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia.* Vnde *facile intelligitur, nos ad coniunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos.*) quod inutilis alias foret lingua, nobiliſſimum inſtrumentum, per quam ſolus homo prae caeteris animantibus animi ſenſa articulato ſono poteſt exprimere; (vid. QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. II. c. 16.) quod optimus quisque praeclare agendo inter alios ſeſe oſtentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter ſecundarias duntaxat rationes ſocialitatis habendum eſt, quod tradit CICERO Offic. L. I. [c. 44.] [5] *Quod ſi omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula diuina, vt aiunt, ſuppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita. Nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quaereret, tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet, quod IDEM Offic. L. III. [c. 5.] dicit: *Magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſeruandis aut iuuandis maximos labores moleſtiasque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio coeleſtium collocauit, quam viuere in ſolitudine non modo ſine vllis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, vt excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem EIVSDEM in Laelio [c. 8.] ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam ſocialitatem

cedunt omnia reliqua officia. V. Quando officium ergo nosmetipſos committitur cum officio ſocialitatis, ordinata caritas, recte incipit a ſe ipſo. Ita panis fruſtulum nemo alteri dare obſtringitur, ſi ipſi fame alias pereundum ſit. Quod & apoſtolus probat 2 Cor. VIII, 13. & SENECA de Benefic. II. 15. *Dabo egenti, ſed vt ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed vt ipſe non peream.* Conf. HERTIVS de Colliſione Legum, & NOODT Comm. ad Pand. p. 5.

3) IDEM ep. 103. *Ab homine homini quotidianum*

tatem ſpectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia eſt, & ſocietas. adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res vtilitatis eſſet habitura* Caeterum a noſtra lege fundamentali non abit illa Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. cap. I. §. 4. de ſtudio communis boni, & exhibenda erga omnes beneuolentia quantum fieri poteſt maxima. Nam & nos dum ſociabilem eſſe debere hominem tradimus, ei non ſuum bonum, ab aliis diſtinctum, pro ſcopo habendum, ſed & caeterorum innuimus, nec vlli commodum ſuum cum oppreſſione aut neglectu reliquorum quaerendum, nec cuiquam ſuam felicitatem ſperandam, ſi alios negligat, aut iniuriis laceſſat. Ex ſocialitate porro hominis, & quod quisque non ſibi ſoli, ſed generi humano natus ſit, egregia quaedam conſectaria deducit Baco de VERVLAMIO de Augment. Scient. L. VII. c. I. puta, quod vita actiua ſit praeferenda contemplatiuae, quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quaerenda ſit; quod propter caſus improuiſos rebus gerendis ſubtrahere nos non debeamus, aut a conſortio aliorum nos remouere; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus ciuilibus ſubducere nos non debeamus. Quo loco & ilud monet; nullam omnibus ſeculis repertam philoſophiam, religionem, legem, diſciplinam, quae tantum bonum communionis exaltauit, bonum vero indiuiduale depreſſit, quantum fides Chriſtiana.

§. XVI. CONSIDEREMVS iam, an cum hisce pugnent, quae traduntur ab HOBBESIO de Ciue c. I. §. 2. Cuius quidem mens a quibusdam eruditis nimis quam ſiniſtre fuit accepta, quaſi is doceret: *Natura inter homines non ſocietatem, ſed diſcordiam inſtitutam eſſe:* ex quo conſequi credunt, *vt omnis ſocietas humana contra naturae fuerit inſtitutum.* Conf. CONRINGIVS de ciuili Prudentia c. 14. in fine. Quod perinde eſt, ac ſi diceremː nulli homini per naturam actu loquela connaſcitur, ergo omnis loquela, quae addiſcitur, eſt contra naturae inſtitutum. Aut, omnes homines per naturam paruuli in lucem producuntur, ergo vt illi adoleſcant contra naturam eſt. Aut, homines natura ſunt obnoxii morbis, ergo contra naturam eſt, diaeta & medicamentis morbos anteuertere aut depellere. Equidem prima fronte Hobbeſii doctrina ſatis paradoxa videtur, praeſertim vbi quis ambiguitatem vocabuli *Naturae* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo obſeruandum fuerit: amorem proprium, & ſocialitatem hautquidquam ſibi inuicem opponi debere; ſed potius ita temperandas eas inclinationes, vt ne per illum haec perturbetur aut euertatur. (ARRIANI Epictetus L. I. c. 19. Ὀυκέτι ἀκοινώνητον γίνεται. τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν. *Priuatae vtilitatis ſtudium a communitate non excluditur.*) Iſtud temperamentum vbi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque ſuum commodum quaerere inſtituat cum laeſione aliorum, enaſcitur quicquid eſt turbarum, quo genus mortalium inuicem

anum periculum. Mox: *Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit: vt cogites, quod hominis ſit officium, Alterum intuere, ne laedaris: Alterum, ne laedas.* H.

4) *Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi adfectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil aeque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium.* Paullo ante.

5) *Nec verum eſt, quod dicitur a quibusdam, propter neceſſitatem vitae, quod ea, quae natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem.* Paullo ante.

uicem colliditur. Quae vt declinentur, ipsa salutis propriae cura iubet socialitatis leges obseruari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriae salutis cura Hobbesius leges naturales sat argute deduxit; circa eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquido ex illa constare, saluti hominum expedire, vt ab hominibus iuxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; ius est homini ista media ad sui conseruationem adhibere; ergo & ad eadem obseruanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde vt illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoque cauendum vehementer est, ne quis inde concludat; vbi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem laedendae non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam vllum aliorum animantium, promouere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus damni [1] ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cuiusuis hominis praestantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in caeterorum commodum proficiscuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulantia: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique vtilitas vnicus scopus recte haberetur, vbi plures eadem in re [2] summam suam vtilitatem versari iudicent, necessum erit, vt aut plurium scopi contradictionem inuoluentes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus praetendere possit, suum scopum alterius scopo praeferendum, necessario fuerit admittendum, non debere hominem ita suam sibi vtilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad suam tantum vtilitatem neglectis caeteris trahere aggrediens, & incassum laborabit, cum impossibile sit, res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet. Praeterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius vtilitati inseruit, sequitur, caeteris iidem malum esse, quia ipsorum vtilitati inseruire nequit. Atqui sic idem ab vno adpetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines ansam praebere. Vid. late Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. Argute quoque BACO Sermon. fidel. c. 23. *Centrum plane ignobile est actionum hominis cuiuspiam, Commodum proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficisci possit, nihilque in se is habeat, quod vel metuam, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cogna-

§. XVI. 1) Antea *commodi* legebatur, quod mendum sustulit Cl. BARBEIRACVS in nota 1. ad h. §.

2) Mauult. Cl. BARBEIRACVS in nota 2. *vbi plures in rebus oppositis*: hoc sibi velle putans auctoris ratiocinium, & Cumberlandium de Legibus Naturae C. V. §. 16. quem, haec scribens ante oculos habuerit Pufendorfius: sed recepta Pufendorfii lectio sic satis intelligi potest, nec quicquam recedit a mente Cumberlandii.

3) Nimirum indigentia, infirmitas, periculum ex aliis hominibus & alia, causae quidem esse possunt, quae homines impellant ad colendam socialitatem, verum non solae, nec praecipuae, vt AVCTOR infra ostendit §. 20. Quanquam, vt vere obseruauit H. GROTIVS Prolegom. de I. B. & P. §. 22. *Nulla est tam valida ciuitas, quae non ali-*

cognatum & aequalem haberi natura vult [3]. Quae etiam sola ratio, si caeterae deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Vnde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & iustitiam colens, tantisque pollens viribus, vt reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoque ab aliis laedendis hautquidquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populos in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in seruitutem abstraheret alios, prout sibi expedire iudicaret, vtique ab hoc directe ius naturae violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conseruare, etiamsi nullum fors ius aduersus alios adhiberet. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Non magis vituperandus est proditor patriae, quam communis vtilitatis aut salutis desertor propter suam vtilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probauerit [4], quod particulamaliquam iustitiae inter se exerceant, & quasdam leges obseruent: quodque ipsorum Princeps aequaliter praedam distribuat, & qui eorum cuiquam, qui vna latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. CICERO Offic. L. II. [c. 11.] Atque hoc eo diligentius obseruandum est, quo liquidius adparet, ad violandum ius naturae potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, saluti suae iam abunde prospectum; non esse quod aduersus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De caetero vti cura propriae salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Saluatoris nostri dicto adparet, vbi iubet, nos *proximum diligere, sicut nos ipsos.* Chrysippus apud CICERONEM Off. L. III. [c. 10.] *Qui stadium currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, vt vincat; supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad vsum, non iniquum est: alteri surripere ius non est.* Quin & hoc ratio satis dictitat, quod cui salus & conseruatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem a beneuolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, vt pro bene factis paria sibi reponi velint, vbi id non fit, animum benefaciendi exuant: vtique nemo sanus sui conseruationem ita sibi pro scopo proponere potest, vt aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis vt alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse maleuolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius sit, alios homines ad istos coërcendos & extirpandos esse incubituros.

§. XVII.

aliquando aliorum ope indigere possit, vel ad commercia, vel ad arcendas multarum externarum gentium iunctas in se vires. Vnde etiam a potentissimis populis & Regibus foedera appeti videmus. SOPHOCLES Aiace flagellitenente.

Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν,
Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν.
Modicus validi, validusque iterum
Modici sese sustentat ope.

Non minus prudenter idem GROTIVS L. III. Histor. Belgic. ad A. 1594. *Cunctis, qui fas atque honestum in suo vsu habent, nec vllo obtentu dedecus mutatur, & ne diu perfidia fruantur, ipsi aduersum se documento sunt.* Conf AVCTOR supra §. 10. H.

4) Nam vt SENECA ait 7. Excerpt. Controv. I. *Naturae iura sacra sunt, etiam apud piratas.* H.

§. XVII. Deinde non ſequitur; ſinguli homines, quando certis cum hominibus in particularem ſocietatem aut coetum coëunt, peculiare aliquod commodum ſpectant, quod exinde ſit in ipſos redundaturum; igitur natura humana in vniuerſum non eſt deſtinata ad ſocialitatem; aut aduerſus illum ſocialis eſſe non teneor, ex quo ſingulare aliquod emolumentum mihi non proſpicio. Nam hoc ſane in aperto eſt, quod certi homines in certam ſocietatis ſpeciem coaleſcant, id prouenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem ſingularem magis apud hos, quam illos obtinere ſe poſſe puteut. Praeterquam tamen quod regulariter nulli homini conueniat, vt in nulla particulari ſocietate viuat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa ſocialitas, & pax comiter colenda; quae in eo fere conſiſtit, vt laeſionibus iniuſtis abſtineatur, & quantum per arctiores licet obligationes, commoda & bona inuicem promoueantur, & communicentur.

§. XVIII. Vnde facile adparet, quid reſpondendum ſit ad iſtam obiectionem: *Si homo amaret hominem naturaliter, id eſt, vt hominem, nulla ratio reddi poſſet, quare vnusquisque vnumquemque non aeque amaret, vt aeque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum ſocietate ſibi prae caeteris honor defertur, aut vtilitas* [1]. Scilicet confunditur heic communis illa ſocialitas cum peculiaribus & arctioribus ſocietatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus cauſis prouenit. Nam reuera ad communem iſtum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo ſit. Natura quippe ob cauſas ſupra dictas reuera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines conſtituit, abs qua nemo eſt excludendus, niſi per immania ſcelera ſeſe eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris ſapientiam lex naturalis ita humanae naturae ſit adaptata, vt eius obſeruatio ſemper cum vtilitate & commodo hominum ſit coniuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in aſſignanda huius ratione non ad commodum inde proueniens, ſed ad communem naturam ſolet prouocari, verbi gratia, ſi ratio reddenda ſit, quare homo homini nocere non debeat, non ſolet dici, quia id vtile eſt, etſi reuera id ſit quam vtiliſſimum; ſed quia & alter homo, id eſt, a natura cognatum animal eſt, cui nocere nefas. Lucianus in Amoribus: [T. I. p. 893. Edit. Amſt.] Ὀυ κατὰ ταύτα τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσμενίζομεν, ἀλλά πως φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες, ἥδιω τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγούμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ᾽ ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνησάμενοι, μᾶλλον εὐφραινόμεθα. *Non vt bruta animantia ſolitarias conuerſationes amamus, ſed amica quodammodo ſocietate coniuncti, & ſuauiora mutua bona, aduerſa leuiora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes maiori laetitia afficimur.* Sic Dio Chryſosto-

§. XVIII. 1) Aduerſus haec & quae ſequuntur nonnulla regerit Avctor Medit. Polit. c. 4. §. 4. negat enim, hominem qua talem amari ab homine, niſi reſpectus commodorum accedat. Cui reponimus, negantem hoc opus habere, vt deſtruat argumenta, quibus ſocialitatem probauit noſter. H.

2) L. VII. c. 1. H.

§. XIX. 1) Cuſtodite heic loquitur Avctor. Nam Deum venerari & colere eique parere, haud dubie ex ſocialitate non fluit: imo hanc illius conſequens eſſe, liquet ex hoc §. & infra c. 4. §. 3. & L. III. c. 4. §. 4. Et quod homo conſeruationi

SOSTOMVS Orat. XII. dicit, Iouem *φίλιον* & *ἑταιρεῖον* cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem vllius hostem aut inimicum;* *ξένιον* autem, *quod ne hospites quidem oporteat negligere, μὴ δὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. Neque exterum existimare vllum hominem.* Enimuero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quae maiori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod maior sit ingeniorum inter ipsos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut procliuis ad commoda eius promouenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Caeterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & vtilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte aestimare norit. Id quod hautquaquam naturae hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles nos esse natura iussit, vt nostri curam negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, vt per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adiungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis laedatur, singulisue membris iniuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, ciuitatum non a mutua hominum beneuolentia, sed a mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac praecautione futuri mali sumto. Nam praeterquam quod non de origine ciuilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturae humanae conditioni congruit, vt cum singuli aut pauci iniuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminent, plures inter se vniti aduersus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, vt societas aliqua naturae congrua dicatur, ex sola beneuolentia mutua coaluisse. Quae tamen neque in ciuitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua beneuolentia inuicem iungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, ciuitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit *ζῶον πολιτικὸν* [2], infra fusius agetur, quando de origine ciuitatum erit inquirendum.

§. XIX. CAETERVM isthoc principium deducendi iuris naturalis non genuinum solum & manifestum [1], sed & sufficiens [2] atque adaequatum esse

tioni sui studere debeat, seque possit aduersus alios defendere, non nisi per indirectum ex socialitate deducitur, vt euincunt satis, quae AVCTOR ipse habet supra §. 14. & infra c. 4. §. 16. 19. & c. 5. [2]Tria ergo sunt principia vniuersalia & prima: & qui aliter existimant, vel confundunt hypotheses cum principiis. Ad hypothesin sane pertinet, si quis dicat, *voluntatem & iussum Creatoris esse vnicum & adaequatum iuris naturae principium.* Nam licet hoc verum sit, sine volun-

esse arbitramur hactenus, vt non sit vllum praeceptum iuris naturalis, alios homines spectans, cuius ratio non vltimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, vt ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit praesupponere, Deum esse, & per ipsius prouidentiam tum omnia, tum in primis genus humanum gubernari. Neque enim adstipulari possumus Grotio, qui in Prolegomenis autumat, iura naturalia *locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana* [3]. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quae necessario superiorem ponit [4]. Recte CICERO de Natura Deor. L. I. [c. 2.] *Atque haut scio, an pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & vna excellentissima iustitia tollatur.* LIBANIVS Declam. 3. [pag. 250. C. Edit. Paris.] Τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγωρίᾳ πίστις οὐχ ἕπεται. *Numinis despectionem nulla fides sequitur.* Etsi fortasse possent obseruari intuitu vtilitatis, sicuti quae a Medicis regendae valetudini praescribuntur [5]. Videtur autem Grotii sententia expressa ex illo M. ANTONINI L. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Dii ineunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero vnicuique, quod est constitutioni & naturae ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & ciuilis est, ciuitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus; hisce ciuitatibus quae vtilia, & mihi sunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco substernatur simul immortalitas animae; cum alias praemium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium reuocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse iniungi, vt pro patria ad necem vsque pugnet. Praeterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio velut extrinseco esse mactandum; id sane in confesso est, penes summum imperium esse, ciues armare, & in hostem educere pro securitate ciuitatis, ac, vbi ratio belli postulauerit, sub poena capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Iam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo. Est vero minus malum,

tate summi rerum opificis in homine non esse vel intelligi posse ius naturae: tamen vt scias, quid iuri naturae congruat, nec ne, aliis propositionibus est opus. Sic si quis quaerat, cur, iniuriam alteri facere, iure naturae sit vetitum, frustra responderes: quia Deus voluit; id enim est in quaestione. Ne iam dicam, multa Deum voluisse, & velle posse, quae iuri naturae adscribi nequeunt; vel talia substituunt, quae non nisi verborum sono ab iis discrepant. Caeterum qui socialitatem inter principia non ferunt, vtplurimum hanc & societates particulares commiscent; quae tamen diuersa esse, satis innuit definitio socialitatis supra §. 15. proposita. Videantur, si libet, quae dixi fusius dissertatione *de socialitate primo iuris naturalis principio.* Quod vero nonnemo socialitatem propterea negat esse principium, quoniam ea, vt medium ad conseruationem sui, sit data homini; id nostram potius firmat sententiam. Etenim si omnes & singuli homines ita sentiunt, non potest non socialitas principium esse officiorum omnium, quae ad alios homines pertinent. Quanquam rectius dicatur, socialem vitam cuique ob conseruationem sui & humani generis a Deo imperatam esse. Illud AVCTOR ipse fassus est L. VI. c. 1. 32. prohibitionis matrimonii inter personas, proxima necessitudine coniunctas, alias, quam ex socialitate, rationes quaerendas esse. H.

2) Vid. nota 2. ad §. XV.

malum, pugnare cum periculo, & ad extremum vsque spiritum, quam certam subire mortem. Igitur stultissimus iuxta & ignauissimus foret miles, qui non mallet hostis dextra cadere, antecipata sui vltione, quam carnifici cum ignominia iugulum praebere. Quo adplicari potest illud IAMBLICHI in Protreptico: *Φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. Metu plurium malorum sustinent, qui ex illis fortes sunt, mortem, quandocunque sustinent.* Sufficere autem videtur, vt quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet; neque ad conseruationem ciuitatum, aut societatis inter homines in vniuersum requiritur, vt omnibus insit firmitas animi, terrore mortis concuti nescia; quae sane non in quasuis animas cadit. Quid quod fortitudinis vsus non in eo solum conspicitur, vt mors vbi opus sit, intrepide subeatur, sed vel praecipue vt mortis periculum acriter propulsetur. Nam & saepe non aliud remedium periculorum, quam pericula sunt; & *mors* etiam *fugacem persequitur virum, nec parcit imbellis iuuentae poplitibus timidoque tergo* [6]. Neque vero sequitur, nisi immortalitas animae supponatur, collocandum hominis summum bonum in voluptate. Nam praeterquam quod in disciplina iuris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animae non negatur, sed duntaxat ab eadem abstrahitur, voluptas illa corporis, quae vulgo Epicuri summum bonum dicitur, ad conseruationem, socialitatem, pacem, & tranquillitatem generis humani non facit, sed potius eidem aduersatur. Alia autem est indoles, alius scopus religionis Christianae ab hac disciplina iuris naturalis; eoque recte Apostolus miserrimos dicit fore Christianos omnium mortalium, si in hac tantum vita in Christum sperarent.

§. XX. ENIM VERO vt isthaec rationis dictamina vim legis obtineant, sublimiori principio opus est. Quanquam enim eorum vtilitas sit longe manifestissima; illa tamen sola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab istis discedi posset, si cui vtilitatem eam negligere allubesceret, aut alia se via vtilitati suae magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, vt in diuersum, quandocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata seruanda conspirauerint; diutius tamen eadem hautquidquam subsistent, quam ipsorum consen-

sus

3) Verum Grotius nihil aliud monere voluit, quam praecepta iuris naturae ita niti indole & natura generis humani, vt & Atheo constare possit, e re ipsius esse, facere iusta, omittere iniusta. Vltra progressus BAELIVS dans ses Pensées sur la Comete p. 554. 3. Edit. etiam ideo id fieri posse contendit, quod Atheus honestum sanae rationi conforme esse intelligat. Quod ante Baelium BACO etiam asseuerauerat in Sermon. fidel. c. 17. Illa ceterum comparatio Baelii, qua ingenti molimine Atheismum superstitioni confert, inanis est, vt ostendit BVDDEVS de Atheismo & superstitione c. IV. §. 5. p. 346. seq.

4) Et pertinent huc, quae de religionis vi & effectibus attulit ipse GROTIVS II. de I. B. & P. c. 20. §. 3. conf. AVCTOR c. 4. §. 3. H.

5) Et inniti supra reiectae Scholasticorum & Moralistarum hypothesi, quasi ius naturae voluntatem diuinam antecedat, & ab obiecto se diffundat in praeceptum. v. L. I. c. 2. §. 6. & hoc cap. 3. §. 4. H.

6) Attamen spes vitae futurae & exspectatio praemiorum, quae viros bonos, quod vel sola nos ratio docet, post hanc vitam sequuntur, fortius remedium est minuendi terroris, quem mortis metus incutere solet, adeoque argumento ab immortalitate animae ducto, suum adhuc constat pondus. Conf. Balth. BRANCHV Leibnitius vindicatus, obseruat. T. I. p. 122.

ſus durauerit. Neque ſolum ſi omnibus, qui conſpirauerunt, ſimul diſcedere placuerit, obligatio expirabit; (ſicuti iam, quando a pactis mutuo diſſenſu reſilitur, fieri ſueuit:) ſed etiam durante eo conſenſu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de ſeruandis pactis nondum vim legis induerit, id quod ſupponitur; adeoque etiam ſingulis pro lubitu, caeteris licet diſſentientibus, ab eiusmodi placito licebit abire. Denique ne ſolum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere poſſe videtur. Nam cum illud exſurgere nequeat, niſi mediantibus pactis, haec vero ex lege vim ſuam mutuentur; non adparet, quomodo enaſci poſſit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, niſi dictamina rationis prius in legem eualuerint. Aut ſi maxime fingere velis, imperium humanum ſolo hominum conſenſu ſtare, ac per illud dictamina rationis pro legibus obſeruanda iniungi: tamen non ampliorem, quam leges poſitiuae, vim eadem obtinerent, quae a voluntate legiſlatoris in origine & duratione dependent. Conf. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 7. Igitur omnino ſtatuendum eſt, obligationem legis naturalis eſſe ab ipſo Deo Creatore, ac ſummo generis humani moderatore, qui homines creaturas ſuas ad iſtam obſeruandam pro imperio adſtrinxit. Atque hoc ipſum ex lumine rationis demonſtrari poteſt. Deum vniuerſi huius conditorem ac rectorem eſſe, cum a ſapientibus dudum ſit manifeſte oſtenſum, & nemo pius id in controuerſiam vocet, iam ſupponimus [1]. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, vt hic citra ſociabilem vitam ſeruari nequeat, eaque de cauſa eidem indiderit animum, notionum huc inſeruientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipſo tanquam primo motore profectum, animis inſinuet, earumque neceſſariam connexionem ac veritatem perſpicue repraeſentet: intelligitur ſane eundem quoque voluiſſe, vt homo actiones ſuas attemperet illi velut indoli, quam vitae hominum prae brutis peculiariter ipſe aſſignaſſe cernitur. Cum autem non aliter, quam obſeruata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque a Creatore obligatum hominem ad iſthanc ſeruandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inuentum, ac ex eorum libidine mutabile, ſed expreſſe ab ipſo Creatore huic fini procurando conſtitutum. Qui enim alicui pro imperio iniungit finem, cenſetur quoque eundem obligaſſe ad vſurpanda illa media, ſine quibus finis non poteſt obtineri. Vid. M. ANTONINVS L. IX. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus a Numine iniunctam eſſe, non inde ſolum patet, quod ea ſit conditione iam praeditum genus

§. XX. 1) Cui conſiderationi alia, eaque potior addenda. Cum Deus hominem, tanta ſupra beſtias nobilitate conſtitutum, produxerit, haut dubie vt gloriam diuinam faceret illuſtriorem; adhaec eundem tot communicandi inſtrumentis, ad vitam ſocialem opportunis, inſtruxerit, non difficulter intelligi, Deum velle, vt homines inter ſe placide ac iuſte vitam agant, cultu omni ac veneratione Deum proſequentes, & ſe mutua beneuolentia complectentes. LACTANTIVS libro de ira c. 14. *Deus, ſicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tanquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerumque coeleſtium. Solus eſt enim, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere. Idcirco enim conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt. Ideo ſolus praeter caeteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt, ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe videatur. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare poteſtatem Domini ſui poſſit. Poſtremo idcirco ei cuncta ſubiecta ſunt, ut factori atque artifici Deo eſſet ipſe ſubiectus. Si ergo Deus hominem ſuum voluit eſſe cultorem, ideoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur:*

genus humanum, vt, ni haec persuasio firma subsistat, saluum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primae causae factum sit, vt ex actibus lege naturali praeceptis humani generis felicitas, & ex vetitis eiusdem infelicitas naturali consecutione proueniret: sed & quod in nullo animantium praeter ipsum vllus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur [2]. Quo accedit tener admodum conscientiae sensus in animis hominum non corruptorum, quo conuincuntur, in legem naturae peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud TACITI Ann. VI. [c. 6.] de Tiberio: *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & ictus; quando vt corpora verberibus, ita saeuitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur.* CICERO de Finibus L. I. [c. 16.] *Si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi esse & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus supplicii causa importari putant.* SENECA apud Lactantium L. VI. c. 24. *Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?* ALBRICVS de Deorum imaginibus [c. 22. p. 326. in fin. Ed. Munck.] *Nunquam malitia liberae frontis est.* Add. IVVENALIS Sat. 13. [vers. 193.] Contra de bona conscientia MARTIALIS L. X. Ep. 23.

Ampliat aetatis spatium sibi vir bonus: hoc est
Viuere bis, vita posse priore frui.

Add. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii Thyanaei L. VII. c. 17. Habuissent porro leges naturae perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque reuelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocunque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec vt rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subiectam sentiret, peculiaris reuelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negauerit, eos quoque, queis Scripturae Sacrae non innotuerunt, in legem naturae peccasse: quod dici non posset, si quidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Vnde non possumus probare illud HOBBESII c. 3. §. vlt. *Cum naturae, quae vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quaedam ratione intellectae, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio eius, qui aliquid fieri vel non fieri aliis iure imperat: igitur non esse*

tur: vtique iustissimum est, & Deum colere, videlicet eum, qui tanta praestiterit: & amare hominem, qui sit nobiscum diuini iuris societate coniunctus. Nec enim fas est, cultorem Dei a Dei cultore violari. Vnde intelligitur, religionis ac iustitiae causa esse hominem figuratum. Cuius rei testis est M. Tullius in libris de legibus, ita dicens: Sed omnium quae in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profecto praestabilius, quam plane intelligi nos ad iustitiam esse natos. *Quod si est verissimum, Deus ergo vult omnes homines esse iustos, id est, Deum & hominem charos habere, Deum scilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota iustitia consistit. Qui ergo aut Deum non agnoscit, aut homini nocet, iniuste & contra naturam suam viuit, & hoc modo rumpit institutum legemque diuinam.* H.

2) Etiam Regum. STATIVS:

Pallidumque visa
Matris lampade respicit Neronem.

Plura veterum dicta comportauit GRVTERVS ad illum Taciti locum XV. Ann. 36. *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus.* Add. FORSTNER. ad XIV. Ann. 10. AVCTOR supra L. I. c. 6. §. 12. infra L. III. c. 4. §. 6. H.

esse illas proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; sed duntaxat quatenus a Deo in Scripturis lata sunt. Enim vero nos de essentia legis non arbitramur, vt sit oratio, seu vt per vocabula in orationem formata subiectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturae aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti IPSE d. l. c. XV. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacita rectae rationis dictamina.* e. q. s. Sed & leges naturae ratiocinando erutae non nisi per modum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus ciuilibus, scripto, an viua voce promulgentur: ita lex diuina aeque obligabit, siue per ipsum Deum visibili specie, & humanae vocis sonitu assimulato, siue per sanctissimos viros, peculiari diuinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; siue denique per naturalem rationem ex contemplatione humanae conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturae, sed medium, quo rite vsurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam reuelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter reuelatum censetur, cuius colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi ineuitabilis fuit praebita. Sicut vtique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam iudicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionum congruentia cogitandi ansam accipere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat c. I. §. 11. & c. 5. §. I. Quanquam autem, vt lex obliget, necessum sit, eam subiectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, eiusque fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cuiusuis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam vt lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa eiusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium praecipua iuris naturalis capita a Numine fuisse tradita, quae deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus eius iuris poterit dici notitia, quatenus eiusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu vsu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repraesentantes, ex contemplatione naturae rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad auctorem naturae Deum referuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. I. §. 10. [3] Caeterum originem naturalis iuris ad Deum refert praestantissimus quisque sapientum, PLVTAR-

3) Hippolytus apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:

Εἴπερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.

Siquidem homines legibus vtimur Deorum:

CICERO II. De LL. *Ius naturae rationem rectam* dicit *summi Iouis*: V. H. GROTIVM Prolegom. de I. B. & P. §. 12. & in notis. H.

4) Et in Hippolyto obtecto

Ὦ Μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμᾶς.

Ἱππό-

TARCHVS de Auditione [T. II. pag. 37. D. Ed. Wechel.] Ταυτόν ἐςι τὸ ἕπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem est Deum sequi, & parere rationi.* Pulcre cumprimis Cicero L. III. de Republ. apud LACTANTIVM L. VI. c. 8. *Est quidem vera lex, recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quae vocet ad officium iubendo; vetando a fraude deterreat: quae tamen neque probos frustra iubet aut vetat; nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec obrogari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & sempiterna, & immutabilis continebit; vnusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis huius inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi caetera supplicia, quae putantur, effugerit.* SOPHOCLES Oedipo tyranno [pag. 157. Ed. H. Steph.] Νόμοι ὑψίποδες, οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες ὧν ὄλυμπος πατὴρ μόνος, οὐδὲ νιν θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν. *Leges excelsae, quae coelitus datae sunt, quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 8. Vbi ostendit, etsi gentiles per deprauatos hominum mores ipsa iuris naturalis capita a gentibus interdum violari, & iniquis constitutionibus velut obrui agnouerint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, siue quod reuera est iustum ex deorum praescripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanauit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quae illos manerent, qui immania scelera contra ius naturae commisissent. Nam cum poenas violati iuris naturalis a diis exigi crederent, sane & eosdem illius iuris auctores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra fauorem Numinis exerceri. IAMBLICHVS Protrept. c. 13. Ἓν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἔςαι ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τούτων πράγματα. *Hoc vnum igitur verum cogitandum est, non euenturum viro bono vllum malum tam viuenti, quam mortuo: neque negliguntur huius viri res ab diis immortalibus* [a]. EVRIPIDES Ione: [vers. 1620. & seqq.] Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὔποτ' εὐπράξειαν ἄν. *Tandem quae merentur boni consequuntur: mali autem, vt digni sunt, nunquam felices erunt.* Deinde docet, apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in interuallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, iura naturalia & vniuersalia a Deo humano generi lata fuisse, quae postea corpori legum Mosaicarum sint inserta. Inde elegans annotatio CHRYSOSTOMI Orat. 12. ad Pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto, nullam addidisse rationem, quod illa

Ἱππόλυθ' ἥρως διὰ σωφροσύνην.
Οὐ ποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
Δύναμις μείζων.
Ἦλθε γὰρ ἢ πρόσθ', ἢ μετόπισθεν,
Τῆς εὐσεβίης ἡ χάρις ἐσθλή.
Quos tu es quantos,

Hippolyte heros, nactus honores,
Casto vitae tramite? namque haec
Virtus homines prima coronat:
Cito vel sero sequitur semper
Pietatem debita merces. H.

illa iam antea tanquam iuris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast praecepto de sabbatho, quia positiuum, solicite rationem adiunctam. Addatur quoque Ibid. c. 9. & L. VII. c. 9. 10. Denique quasuis leges a religione maximam firmitatem sumere sapientissimi quique legislatores intellexerunt, quibus a cultu Numinis leges suas auspicari solenne est. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diodorum SICVLVM L. XII. c. 21.

§. XXI. OPERAE pretium quoque est, super *Sanctione* legis naturalis paulo curatius dispicere. Vbi praeter ea, quae supra de sanctione legum in genere tradita sunt, praemittimus, bona iuxta atque mala, quae homini obueniunt, in tres posse classes diuidi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut vltronea aliorum hominum beneuolentia proficiscuntur, aut etiam per industriam hominis, ad quam is libere & vltro se determinauit, adquiruntur. Quae legum obseruantiae non deberi adparet. Alia autem exactione legibus praecepta per naturalem consecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, assignauit. Quae Rich. Cumberland praemia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proueniunt arbitrio legislatoris, aut conuentione hominum: quorum illa κατ' ἐξοχὴν praemia, aut praemia arbitraria, haec mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipsam naturam hominis, & conditionem sequuntur, abstrahendo vnde ea conditio primitus orta sit, aut citra peculiarem culpam eius, cui incumbunt, contigerunt. Quae sano sensu possis vocare mala fatalia, fati vocabulo non opposito diuinae dispositioni, sed peculiari culpae eius, qui isto malo premitur. Alia per naturalem consecutionem & connexionem ex peccatis proueniunt; quae a quibusdam vocari solent *Poenae naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & dispositionem legislatoris extra naturalium effectuum consecutionem; vbi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio est legislatoris. Et haec nobis poenae vocantur proprie dictae, aut laxiore vocabuli sensu poenae arbitrariae. His praemissis dicimus, etsi Creator optimus maximus obsequium a nobis pro imperio potuisset exigere, fructu aliquo in nos redundante plane sterile; placuisse tamen ipsius bonitati naturam rerum & hominum ita disponere, vt obseruantiam legum naturalium bona quaedam, violationem mala naturali quadam connexione sequerentur. Ac obseruantiam quidem legum naturalium comitatur serenitas & securitas conscientiae cum bona fiducia coniuncta [1], bona constitutio & tranquillitas animi, conseruatio corporis a multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quae ex beneuolentia & mutuis officiis aliorum hominum conci-

§. XXI. 1) Phaedra apud EVRIPIDEM in Hippolyto:

Μόνον δὲ τοῦτό φάσ' ἁμιλλᾶσθαι βίῳ,
Γνώμην δικαίαν κ' ἀγαθὴν ὅτῳ παρῇ
Vnum sed aiunt par esse vitae bonum,
Cum rectus animus nil sibi conscit mali.

Mox:

Φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἁπανταχοῦ καλὸν,
Καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.
Proh, quanta secum decora, quam fert gloriam
Mens temperata ad castitatis regulam!

Chorus apud eundem in Bacchis:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου δ' ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία.
Ὁ δὲ τᾶς ἡσυχίας,
Βίοτος, καὶ τὸ φρονεῖν, ἀσά-
λευτόν τε μένει, καὶ συνέχει
Δῶμα.

Spre-

conciliari possunt. Sic SENECA de Ira L. II. c. 13. *magnum praemium* vocatur *felicis animi immota tranquillitas.* IDEM ibid. *Facilis est ad beatam vitam via. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur.* Add. IDEM de Ira L. II. c. 30. & vlt. & L. III. c. 5. & 25. Huc spectant, quae ex Prodico de Hercule in biuio constituto habentur apud XENOPHONTEM [Memor. Socrat. Lib. II. p. 430. Ed. Steph. c. 1. §. 21. & seqq. Ed. Oxon.] Prouerb. II. v. 4. VIII, 18. X, 9. XI, 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII, 20. Sir. VI, 5. VII, 37. 39. XXXI, 28. Contra ex violatione eiusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conscientiae, perturbatio, & corruptio animi, destructio corporis, ac infinita mala, quae ab irritata violentia aliorum hominum, & a subtractione auxilii eorundem prouenire possunt. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 4. Ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιῶν. *Qui iniuste agit, sibi nocet, dum malum se facit.* CICERO de homine perdito: *Vlciscentur illum mores sui.* Prouerb. V, 9. 10. 11. VI, 33. 34. 35. XII, 13. XIV, 14. 22. 32. 34. XVII, 13. XIX, 29. XX, 1. XXII, 5. XXIII, 20. 28. seqq. Sirac. XIX, 3. XXXI, 22. seqq. 39. 40. Quanquam autem haec praemia, & mala, quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis prouenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, inuidia, & alia mala reponantur, alii contra scelerum suorum fructu impune gaudeant; adeoque infallibiliter non praesciatur pro meritis nostris paria nobis ab aliis hominibus repositum iri, (nam qui in nobismetipsis producitur fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum est, ex bonis & iustis actionibus commoda tanta cum certitudine sequi, quanta ex oppositis vitiis cum ratione sperare non possumus. Prou. XI, 31. [2] Ac licet non semper omnia illa bona consequantur, quae alias per rerum naturam consequi idonea erant; euidens tamen probabilitas est, illorum non pauca secutura, aut saltem plura, quam ex malis actionibus sperari possunt. Et sic hoc modo saluti nostrae longe melius consulimus, & longe probabiliorem spem concipere possumus, fore vt ab aliis vicissim quid ad emolumentum nostrum conferatur, quam si nullo ad caeteros homines habito respectu ad solam nostram vtilitatem omnia referremus; multoque magis, si vi doloque aduersus alios adhibita ex ipsorum damno lucrum nostrum quaerere institueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpensis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen obseruandum, heic vbi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae supra ad primam classem referebamus, & quae consilio & industria nostra vel non possunt adquiri, vel non possunt euitari. Haec enim bonis aeque ac malis acci-

Spretrix legis iniquitas,
Effrenisque loquacitas,
In fines miseros ruunt.
Vitae prouidus at tenor,
Seruatorque modestiae,
Tranquillo manet in gradu,
Et tutam retinet domum. H.

2) Si boni male habeantur, mali floreant. Hinc LVCANVS L. III. Pharsal.

- - - Seruat multos fortuna nocentes,
Et tantum miseris irasci Numina possunt.

Quamquam huius longe aliae causae sint, quam vulgus existimat, quas exposui Commentar. de Iurispr. vniuers. sect. 1. §. 25. H.

accidere possunt & solent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura sortiri potest. Sic mors nunc bonos aeque ac malos rapit. Verum illa tantum heic aestimantur, quae a ratione humana prouideri possunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus nostris. Caeterum quanquam pars bonorum, quae per obseruationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a beneuolentia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane sint in nostra potestate: tamen cum & ipsos probabile sit eundem nobiscum finem habere, saltem vtplurimum isti effectus ab aliis dependentes erunt sperandi, etsi in antecessum non ita accurate possint determinari. Et vix vllus tam infensos sibi homines expertus est, vt non plurima aliorum beneuolentiae sese agnoscat debere. Sane mala, quae ab hominibus prouenerunt, nunquam eualescere potuerunt ad totius generis humani destructionem: quod indicio est, actiones bonas saepius effectu suo fuisse potitos, quam eodem excidisse. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improuisum concursum causarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut vltro inundent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum vt lex tale quid praecipiat. Quin ratio satis euidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, vt e prouiso fine, mediisque quae possumus optimis adhibitis agamus, quam vt seposito consilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & in primis a Rich. Cumberland de Legibus naturae diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum ciuilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi [3]; seu num etiam poena arbitraria leges naturales a Numine sint sancitae; praesertim postquam animaduertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere? Vbi quid Sacrae Literae heic definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem huius quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa plerasque apud gentes traditio de Nemesi diuina [4], deque poenis inferorum. Quo facit Ionae I, 7. Actor. XXVIII. v. 4. vbi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum a Iona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenses vtique praesupponebant, manu velut regia scelera diui-

3) Quibus verbis alluditur ad morem veterum regum Romanorum, qui ex Republica quae videbantur & legibus moribusue patriis nondum definita erant manu rexisse dicuntur Pomponio, in *L. 2. §. 1. D. de O. I.* Quo sensu manus etiam accipi videtur a TACITO Annal. L. III. c. 27. n. 5. & in Agricol. c. 9.

4) Quo nomine vindicta veniebat, qua Deus impios persequitur. Credebatur enim haec Dea vlcisci crimina, quae ab hominibus, negligentia eorundem aut impotentia relicta essent impunita. Colebatur a Romanis in bellum ituris, vt ita significarent, se nisi iusta bella nunquam suscipere. Videatur pulcherrima eius descriptio apud Ammianum MARCELLINVM L. XIV. c. 2.

§. XXII. 1) Duplex enim est officiorum genus, quae ex Iure naturae proficiscuntur. Alterum ex constitutione hominis naturali, &, vt vulgo loquuntur, primaeua nascitur: alterum ex statu aduentitio, siue hypothesi quadam superueniente. Ita belli hypothesis est iniuria, captiuitatis bellum, seruitutis captiuitas. Posterius autem homines, vsu exigente & humanis necessitatibus sibi constituisse dicuntur, eo quod praecepta Iuris generalia, rebus circumstantibus pro temporis ratione applicita fuerunt. Inde

diuinitus vindicari. Add. GROTIVS de Veritate Relig. Christ. L. I. §. 19. 20. 21. 22. & L. II. §. 9. Et sane cum constet, Deum velle, vt istae leges ab hominibus obseruentur, & vero adpareat, a quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi: valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; praesertim cum morsus conscientiae & defectus securitatis, in quo facinorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exaequare non videantur. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. §. 25. Verum quia ratio a priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista poena praesupponit positiuam voluntatis diuinae determinationem, quam citra peculiarem Dei reuelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quaestionem obscuri adhuc quid habere.

§. XXII. CIRCA materiam legis naturalis GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. obseruat, multa vulgo iuris naturalis dici non proprie, sed *reductiue*, quibus ius illud non repugnat; sicut iusta adpellantur non solum, quae ex iustitia debentur, sed etiam quae cum iustitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permissa. Commodius tamen fortasse istam distinctionem adplicaueris ad illa instituta, quae pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suasit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & eiusmodi quaestiones inter ICtos agitari audias, verbi gratia, an dominia rerum, an vsucapio, testamenti factio, emtio venditio, sint iuris naturalis? Ad quas adposite responderi non potest, nisi separaueris ea, circa quae ius naturae disponit praecipiendo aut vetando, ab illis, quae ratio socialitatis ab hominibus institui suasit [1], aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; vt haec reductiue ad ius naturae dicantur spectare. Sic dominium rerum a natura quidem immediate non est, neque expressum aliquod ac determinatum praeceptum illi introducendo fingi potest; iuris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primaeuam communionem non amplius tulit. Sic vt vsucapio sit, disertum legis naturalis praeceptum non extat: positis tamen distinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem fauebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic vltimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini praecipit; sed ex posito dominio naturaliter consequitur, vt moriturus de bonis suis dispo-

de primum dominia distincta, &, quod his consequens est, agris termini positi: inde & commercia, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutae, adiuuandae communis vtilitatis caussa. IVVENALIS Sat. XV. v. 140. & seqq.

- - Quis enim bonus, & face dignus
Arcana, quaedam Cereris vult esse sacerdos,
Vlla aliena sibi credat mala? separat hoc nos
A grege mutorum, atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces,
Atque exercendis, capiendisque artibus apti
Sensum a coelesti demissum traximus arce
Cuius egent prona, & terram spectantia. Mundi
Principio communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus vt nos
Adfectus petere auxilium & praestare iuberet,
Dispersos trahere in populum, migrare vetusto
De nemore, & proauis habitatas linquere siluas:
Aedificare domos, laribus coniungere nostris
Tectum aliud, tutos vicino limite somnos
Vt collata daret fiducia: protegere armis
Lapsum, aut ingenti nutantem vulnere ciuem
Communi dare signa tuba, defendier isdem
Turribus, atque vna portarum claue teneri.

disponere, aut vt quiuis suas res alienare, aut alienas per contractum adquirere possit. IDEM dein d. l. monet [2], interdum abusiue dici iuris naturalis, quae ratio quidem dictat esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cuius generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressae liberalitatis, misericordiae & mansuetudinis, & quando quis praeter necessitatem de iure suo remittit. Quae illustrantur per illud Apostoli 1 Cor. X,23. VI,12. VII,38. [3]. Sic & VLPIANVS *L.4. §.1. D. de alien. iud. mut. caus. Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret: haec enim cogitatio eius, qui lites execratur, non est vituperanda.* Sic Socrates nebulonem, a quo iniuria fuerat affectus, in ius noluit vocare, aestimans eam, velut asinus ipsum calce feriisset. Sic Cato, *cum illi os percussum esset, non excanduit, non vindicauit iniuriam; ne remisit quidem, sed factum negauit. Melius putauit non agnoscere, quam vindicare.* SENECA de Ira L. II. c. 32. & de Constantia sapientis c. 14.

§. XXIII. EST DENIQVE & illud heic expendendum, an detur peculiare ius gentium, positiuum, & iuri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis conuenit. Multis ius naturae & ius gentium in se vnum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & HOBBESIVS de Ciue cap. XIV,4.5. naturalem legem diuidit *in naturalem hominum, & naturalem ciuitatum, quae vulgo ius gentium adpellatur. Praecepta vtriusque*, addit, *eadem sunt: sed quia ciuitates semel institutae induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, adplicata totis ciuitatibus, nationibus siue gentibus, vocatur ius Gentium.* Cui sententiae & nos plane subscribimus. Nec praeterea aliud ius gentium voluntarium seu positiuum dari arbitramur, quod quidem legis proprie dictae vim habeat [1], quae gentes tanquam a superiore profecta stringat. Add. BOECLERVS ad Grot. L.I. c.1. §. 14. & ad L.II. c. 4. §. 9. Inde nobis reuera non con-

2) Vid. Supra L. I. c. 2. §. 8. n. 2.

3) Et in *L. 1. §. 3. & 4. D. de periculo & commod. rei vendit. Licet venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est. Effundere autem non statim poterit, priusquam testando denunciet emtori, vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur. Si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius.* Ad quam legem videatur HVBERVS in Eunomia.

§. XXIII. 1) Quatenus enim exempla eius rationibus generalibus nituntur, eatenus Iuris naturalis dicenda sunt. Cetera vero, quae ex conuentione expressa vel tacita repetuntur, solos paciscentes obstringere videri possunt: ad reliquas autem gentes non pertinent. Omnes enim gentes natura aequales sunt, & proinde nulla suis pactionibus alteri legem dicere potest. Satis autem apparet, esse inter haec talia, quae recte quidem praestentur, peti autem nulla ratione possint. Vnde occasio iuris gentium ex voluntate earum & virtutis studio repetenda, quod & nominis ratio patitur. Voluere enim rectores earum non solum fortes & iusti, sed etiam magnanimi & misericordes videri, idque vt probum & rectum tractum est in exemplum. Inde Darius Alexandri sibi non minus iustitiam quam virtutem esse perspectam Besso respondet apud CVRTIVM V. 12. inde idem, vt fides ei facta est, humanitatis & clementiae qua in captiuam vxorem Alexander vsus erat, apud eundem IV. 10. *Dii patrii* inquit, *primum mihi stabilite regnum, deinde, si de me transactum est, precor, ne quis Asiae rex sit, quam iste tam iustus hostis, tam misericors victor.* Qua de caussa 1) ne veneno in bello vti liceret, placuit: tum, 2) vt mitior quam olim captiuorum esset conditio, denique 3) vt legatis sua constaret sanctitas, etiam delinquentibus in regione aliena, & 4) vt bella non inferrentur, sine praecedenti solemni indictione. Vtilitatis postea publicae non minor quam virtutis honos fuit apud gentes cultas. Inde probatae gentibus

5) reprae-

contradicunt, quibus ius naturae id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali conſiſtit; ius gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiae noſtrae, cui quam maxime per ſocialitatem ſuccurritur, fluit. Nam nos poſitiuum aliquod ius gentium, a ſuperiore profectum, negamus. Quae autem ex indigentia humanae naturae colliguntur, ad ius naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere noluimus, quia hoc modo ratio conſtituitur norma ſui ipſius, & quae iſthac via ſuſcipitur demonſtratio legum naturalium, in circulum reuoluitur. Pleraque autem, quae apud ICtos Romanos, aliosque ad ius gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel [2] ad ius naturae pertinent [3], vel ad ius ciuile ſingularum gentium, quod iſtis in rebus, quae alias vniuerſali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conſpirat. Ex quibus tamen peculiaris ſpecies iuris non recte conſtituitur; quippe cum iſta iura gentibus inter ſe ſint communia non ex aliqua conuentione aut obligatione mutua; ſed ex placito peculiari legislatorum in ſingulis ciuitatibus per accidens conſpirent. Vnde & eadem ab vno populo inconſultis aliis mutari poſſunt, ac ſaepe numero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane reiicienda videatur ſententia FELDENI ad Grot. L. II. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. vbi tradit, quod ICtis Romanis ius gentium ſit facultas ad actus & negotia peregrinis in ciuitate Romana competens [4]; ius ciuile autem proprium ſit ciuium, peregrinos excludens. Vnde teſtamenta & matrimonia dici iuris ciuilis [5], contractus autem iuris gentium; quod illorum ſoli ciues, horum autem etiam peregrini Romae participes eſſent. Apud multos quoque ſub vocabulo iuris gentium venire ſolent quae [illegible] conſuetudines, inter plerasque gentes, ſaltem quae cultiorum & humaniorum ſibi famam vindicant, potiſſimum circa bellum tacito quodam conſenſu vſurpari ſolitae. Poſtquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quaerere, id eſt in eo praeſtantiam ſuam prae caeteris hominibus oſtendere, quod quis multos homines

 auderet,

5) repreſſaliae, & actibus 6) ſecundum inſtituta alius gentis celebratis, apud alias quoque ſua tributa auctoritas. Poſtremo, quum de praecedentia quoque ſaepe lites inter gentium principes emergerent, iuri gentium voluntario tributus 7) eſt ordo earum, qui ſemel placuerat, propter potentiam, aliudue praeſtantiae genus: qua in re primis temporibus multum valuit iudicium Pontificis Romani.

2) De quo in §. 24. agitur. H.

3) Ab H. GROTIO L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 5. c. 8. §. 1. & §. 26. L. III. c. 1. §. 1. *dictum, ius ciuile plurium gentium; lex ciuilis multarum nationum; ius multis populis ſeorſim commune;* a SELDENO de mari clauſo c. 3. *ius gentium domeſticum.* H.

4) Imo ita non ſapiunt ICti veteres, Iuris gentium nomine potius intelligentes id, quod nos ius naturae appellamus, ſeu, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, & quod gentibus omnibus rectam rationem ſequentibus commune eſt, & quod non inepte in primaeuum & ſecundarium diuiditur. Illuc referenda ſunt officia abſoluta, veluti vt nemini liceat ſui commodi cauſſa alteri nocere, huc ea, quae auctori in §. XXIV. ex legibus conditionalibus naſci dicuntur, & certam conditionem aduentitiam ponunt.

5) Qua in re rurſus fallitur Feldenus. Quamuis enim teſtamento ſolemnitatibus certis opus eſſet, vt iure ciuili validum haberetur & peregrini Iure Romano neque teſtari, neque heredes eſſe poſſent; teſtamenta tamen iuris gentium habebantur, quum a milite inſtitui poſſent in opus publicum perpetuo damnati & in inſulam deportati, vt ea quidem, quae Iuris Ciuilis ſunt, non haberent; quae vero iuris gentium ſunt, haberent. *L. 17. §. 1. D. de Poen. L. 13. §. 2. D. de Teſtam. mil.* Matrimonia quoque iisdem iuris gentium erant, vtut connubia, ſeu nuptiae, iure ciuili validae non eſſent, niſi inter ciues Romanos. VLPIANVS Tit. V. §. 3. 4. SENECA de Benef. IV. 35. BOETHIVS in Top. Cic. c. 4.

auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut iniusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam inuidiae nimis exponerent magni bellatores, vsurpata omni licentia iusti belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum [6]. Vnde ortae consuetudines circa exemtiones certarum rerum & personarum a vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captiuos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab Alberico Comensi e Flaminia introductus, & in Italia superioribus seculis vsitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni industria incumbendum contenderant, vt a se atque a militibus omnem laborem & metum adimerent, ne vllae caedes fierent, capi tantummodo vtrinque liceret, & sine vllo pretio dimitti. In obiecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, in tentoria iacerent. Castra praeterea nullo vallo, nullaue fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Haec omnia in eorum militaribus, atque ab ipsis inuentis institutis permissa erant.* MACHIAVELLVS Principe c. 12. Cui non dispar conuentio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis inuicem vterentur, legitur apud STRABONEM L. X. Quo referre quoque possis Indorum morem, quo per intestina bella agricolae ab omni noxa liberi praestabantur, ARRIANVS in Indicis [cap. 11. Ed. Gronou] [7]. Caeterum consuetudines illae, licet videantur continere obligationem, ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per ius naturae recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cuiusdam ruditatis; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitiae inter gladiatores accusatur, qui alterum non iuxta regulas artis vulnerauerit. Igitur si quis iusta gerit bella, solo naturae iure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum easdem malit obseruare, vt & ipse hostem in se suosue minus saeuum experiatur. Ast qui iniustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, vt saltem cum aliquo temperamento sceleстus sit. Quae tamen rationes cum generales non sint, ius aliquod vniuersale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Praesertim cum quilibet iis, quae non nisi tacito consensu nituntur, exsoluere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & caeteri ista aduersus se non adhibeant. Vnde & videmus, plurimas eiusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut aduersum istis morem inualuisse. Nec est quod non nemo quiritetur [8], quasi hac

6) Ad eas in Europa introducendas quondam non parum valuit auctoritas Pontificis Romani. Ita sub Innocentio II. in Concilio Lateranens. Can. 29. statutum: vt anathemate percellerentur, qui balistis & sagittis vterentur aduersus Christianos. v. *cap. vnic. X. de sagittar.* H.

7) Sane consuetudo, quam habet vim in ciuitatibus ex tacita summi imperantis voluntate accipit. Ast inter liberos populos quis determinabit, quot actus requirantur, & quantum temporis ad eam introducendam sit necessarium? Iam etsi nouae exsurgant ciuitates, quis eas obligatas esse dixerit iure a se nondum probato. H. [Addatur HERTII dissertatio de Lytro, §. 2.]

8) Designare, vt videtur, Auctor voluit, Samuelem Rachelium, ICtum Kiloniensem, quem ita sensisse in dissertatione sua de iure gentium colligas ex iis, quae habet HERTIVS in dissertatione sua de Lytro §. 11.

9) Vide quae dicentur in nota 1. ad §. XII. c. 9. L. VIII.

hac doctrina securitatis, vtilitatis, aut salutis gentium praesidia destruantur; quae sane non in illis consuetudinibus; sed in obseruantia iuris naturalis, longe vtique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad ius naturale referatur, eius dignationi sane longe magis consulitur, quam si eius origo ad simplicem gentium conuentionem referatur. Inter praecipua capita iuris gentium voluntaria Grotius numerat ius legationum [9]. Vbi arbitramur, ipso iure naturae legatos esse inuiolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum prae se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum prae alterius commodo quaerant. Cum enim eiusmodi personae sint necessariae ad pacem conciliandam, seruandam, aut arctius per foedera & pacta adstringendam, quam ipsum ius naturae omnibus modis honestis amplecti iubet; vtique & cauisse censetur idem ius securitati personarum, sine quibus finis ab eodem praeceptus obtineri nequit. Add. MARSELAER Legato L. II. c. 13. Cui coniunctum est, vt legati saltem circa ea, quae officium ipsorum spectant, sint exemti a iurisdictione & coactione eius, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, praeterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere [10]. At vero quae alia vulgo legatis tribuuntur priuilegia, iis praesertim, qui magis ad expiscanda alterius reipublicae secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco haerent; illa ex mera eius, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem vllius iuris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, vt sui quoque pari modo tractentur. Ius quoque sepulturae [11], quod itidem peculiare caput iuris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. Ant. MATTHAEI de Crimin. Proleg. c. 2. §. 5. Neque caetera tanti sunt, vt peculiarem iuris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate iuris naturalis locum sortiri queant [12]. Sed quod non nemo ad ius gentium quoque referre instituit peculiaria conuenta duorum pluriumue populorum, foederibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Etsi enim illis stare lex naturalis de seruanda fide iubet, legum tamen & iuris vocabulo valde improprie veniunt. Et praeterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem iuris constituunt, quam pacta singulorum ciuium inter se ad corpus iuris ciuilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque SELDE-

NVS

10) Henricus IV. Gall. Rex cum Balthazar Zunica legatus Hispanicus scribam, quod dolos Regi struxisset, captum, reposceret, respondebat apud H. GROTIVM L. XIV. Hist. Belgic. ad A. 1605. *Si quis forte legatus arcana per artes rimaretur, dissimulari mutuo & ignosci: cruenta consilia & iugulum petentia a se refelli.* Tandem tamen scriba legato redditus, *probatumque Regi dolos dolis, quam bello vlcisci.* Adde quae de toto hoc argumento dixi pluribus Comment. de Lyro sect. 1. Vnde, nisi fallor, refelli abunde possunt, quae Auctori singulatim reposuere Vlric. HVBERVS Eunomia Roman. ad L. 1. Digestor. BECMANNUS medit. Polit. c. 2. §. 8. sequ. H.

11) Conf. GRIBNERI Iurisprudentia naturalis L. I. c. 12. §. 2.

12) CONRINGIVS, & eum secutus Sam. RACHELIVS de iure gent. §. 12. Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 15. Ἡ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. *Pactum lex quaedam priuatus est, & de certo negotio.* H.

NVS de mari clauſo L. I. c. 2. De iure non ſcripto, ſeu conſuetudine praeter alios vid. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 5.

§. XXIV. DISTRIBVTIO iuris naturalis iſthaec nobis videtur expeditiſſima, vt primo loco conſideretur, quomodo iſtius iuſſu quis ſeſe debeat gerere aduerſus *ſeipſum*; deinde; quomodo aduerſus *alios homines*. Praecepta iuris naturalis, quae alios homines ſpectant, iterum poſſunt diuidi in *abſoluta & hypothetica*. Illa ſunt, quae omnes homines in quouis ſtatu obligant, ac citra poſitionem alicuius inſtituti, per homines introducti aut formati [1]. Haec autem certum ſtatum aut inſtitutum, per homines formatum aut receptum, praeſupponunt. Quod GROTIVS d. l. ſic expreſſit: *Ius naturale non de iis tantum agit, quae citra voluntatem humanam exiſtunt, ſed & de multis, quae voluntatis humanae actum conſequuntur.* Vnde licet dominia rerum, qualia nunc ſunt, voluntas humana conſtituerit; iis tamen poſitis ipſum ius naturale dictitat, nefas eſſe alienam rem inuito domino ſubtrahere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de furtis. L. 42. D. de verb. ſign.* Scilicet multa dantur, quae quoad exercitium actus arbitraria ſunt, ſeu ibi in arbitrio hominum poſitum eſt, actum aliquem ſuſcipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit ſuſceptus, ex aliquo praecepto iuris naturalis, neceſſitas moralis ſeu obligatio ipſum conſequitur, aut ex eo lem modus & circumſtantiae determinantur. Sic verbi gratia, etſi ius naturae non praecipiat, vt ab altero emam; poſito tamen, me libere emere, idem iubet, ne alterius damno lucrum meum quaeram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima ſunt iuris naturalis praecepta, quae niſi poſito dominio rerum diſtincto, atque imperio ciuili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges poſitiuas eſſe iuris naturalis; eo quod per conſenſum noſtrum alterius nos ſummo imperio ſubdamus, cuius iuſſis vt pareamus, ipſa lex naturae praecipit. Equidem id certum eſt, violatores legum ciuilium propter intercedens iſtud pactum mediate in ipſam quoque naturae legem peccare. Eſt tamen ingens adhuc diſcrimen inter leges naturales hypotheticas, & ciuiles poſitiuas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in vniuerſum conſiderati; harum autem ratio deſumta eſt ex peculiari certae alicuius ciuitatis vtilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges ciuiles poſitiuae praecepta iuris naturalis hypothetica non ſunt, ſed ex praecepto hypothetico vim obligandi in

§. XXIV. 1) Vbi obſeruandum, ſtatum aut inſtitutum, ſi nihil inhoneſti in ſe contineat, ad ius naturale referri, quod H. GROTIVS *pro certo rerum ſtatu*, eius frater Guilielmus *dominatiuum*, vulgo *permiſſiuum* vocant; Auctor autem ſupra §. 22. *ius naturale reductiue tale* maluit appellare. At ius ex tali ſtatu fluens, ſiue hypotheticum ab Auctore inſignitum, H. Grotius dixit, quod *actum voluntatis humanae conſequitur*; Aueſanus, ICtus Gallus, *ius naturale per recreationem*. Caeterum ius naturale hypotheticum ab illo, quod ſimpliciter eſt tale, in eo praecipue, differt, quod facilius quam illud mutationem recipiat, ac in eo praecipue ad voluntatem illorum, qui auctores fuere inſtituti, reſpiciendum ſit. V. Auctor infra cap. 6. §. 2. circa finem, & §. 5. & L. IV. c. 4. §. 13. & paſſim. H.

2) Ceterum, quae ab Auctore hoc capite dicta ſunt, ad ius naturae praeceptiuum tantum pertinent, cui tamen addi neceſſe eſt ius *permiſſiuum*, quod ea ſaltem fieri ſinit, quae conuenientia, aut diſconuenientia neceſſaria cum lege naturae deſtituuntur. Ex quo iure manant libertas, imperium & aliae res ſimiles. Videtur id Auctor ipſe agno-

in foro diuino mutuantur. Eorum autem inſtitutorum, quibus praecepta hypothetica nituntur, tria potiſſimum deprehendimus, *ſermonem*, *dominium rerum*, *earundemque pretium*, & *imperium humanum*. Et ſecundum hanc partitionem nobis deinceps haec diſciplina tractabitur [a].

CAPVT IV.

DE PRAESTATIONIBVS HOMINIS ADVERSVS SEIPSVM, TAM CIRCA CVLTVRAM ANIMI, QVAM CVRAM CORPORIS ET VITAE.

I. *Homini cultura ſui eſt neceſſaria.*
II. *Circa quae verſetur?*
III. *Animus primo religione imbuendus.*
IV. *Ei aduerſantes opiniones extirpandae.*
V. *Notitia ſui eſt neceſſaria.*
VI. *Noſcendus homini ſuus animus, ſuumque officium;*
VII. *Et quouſque vires ipſius ſe extendant.*
VIII. *Supra vires non nitendum.*
IX. *Quantum circa exiſtimationem laborandum:*
X. *Quantum circa opes;*
XI. *Et circa delectationes.*
XII. *Affectus ratione regendi.*
XIII. *De ſtudiis literarum.*
XIV. *De cura corporis.*
XV. *De vſu vitae.*
XVI. *An ſit aliqua obligatio ad ſeruandam vitam.*
XVII. *Vita quatenus in aliorum vſus impendenda:*
XVIII. *Aut pro altero periculo exponenda.*
XIX. *An propria caedes ſit licita.*

ETSI HOMO cum caeteris animantibus hoc commune habeat, quod ſua conſeruatio [1] curae ipſi ſit, ac vt quam optime ſeſe habeat, vltro gaudeat: tamen quod ea cura [2], longe exquiſitior & ſublimioris indolis eſſe debeat, quam qua bruta defunguntur, cauſa eſt non ſolum, quod iſte prae his longe plura accepit, eximiam & fructuoſam cultu-

agnouiſſe L. I. c. 6. §. 15. vt ibi in nota 2. indicauimus.

§. I. 1) Ad quaeſtionem, Quomodo homo ſibi ipſi obligatus eſſe poſſit, auctor denuum reſpondet in §. 16. vbi videatur nota 2. Quod inde forſitan eſt, quod priores XV. §§. huius capitis ſecundae demum editioni ab eo inſerti ſunt, & id facientis menti non obuerſaretur, tractationi huic ita moram iniici.

2) Bene hic, Auctor curam conſeruationis, curae perfectionis praemittit, quum perfici nequeamus, niſi ſalui ſimus. Quicquid tamen hoc, & ſequentibus XIII. §. §. dicit, ad ideam poſteriorem, id eſt, ad perfectionem, pertinet. Ceterum ſecundum ea principia, quae ſupra in n. 2. ad §. 15. c. 3. poſuimus, notandum eſt, officia hominis erga ſe ipſum apud hominem fluere ex amore ſui ipſius bene ordinato, quo nimirum vniuiuis integrum eſt tendere ad ſummum felicitatis humanae gradum.

culturam admittentia; ſed etiam quia praeſtationes, queis obſtrictus eſt, decenter obire nequit, ni cultura inſitam facultatem promouerit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod opere circa ſeipſum excolendum ſumit homo non in ipſo ſolo terminatur, ſed fructum ſuum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo praeſtantior quis ſibi ipſi fuerit, eo nobilior huius vniuerſi ciuis, & munificentior habetur. Eoque homo leges ſocialitatis, cui a Creatore deſtinatus eſt, implere ſtudens, merito primam circa ſe ipſum operam collocare debet, eo felicius officiis aduerſus alios ſatisfacturus, quo curatius circa ſui perfectionem laborauerit. Et qui ſibi eſt ipſe inutilis ignauusque, ab eo caeteri nequidquam emolumenti quid expectauerint. Habet autem iſta cura non minus neceſſitatis, quam ſolicitudinis, quod non ſolum in ſumma omnium rerum ignorantia naſcantur homines, quorum teneri adhuc animi facile prauarum opinionum ſordibus imbui poſſunt, quas aegre deinceps iterum elueris [3], ſed & per congenitas iam libidines in deuia a recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quae niſi coërceantur, per totam vitam prauarum colluuiem actionum progenerant. Praeſertim cum vana ſit querela illa apud EVRIPIDEM Supplicibus [verſ. 1080. & ſeqq.]:

Ὤι μοι. τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξορθούμεθ' ἄν.

Hei mihi, quare non licet hoc hominibus,
Bis fieri iuuenes, & rurſus ſenes.
Nam in aedibus quidem ſi quid non recte ſe habeat, id
Poſterioribus ſententiis emendamus:
Vitam vero non licet: ſi autem eſſemus iuuenes
Bis, & ſenes, ſi quis peccauiſſet, id nos
Duplicis vitae facti compotes corrigeremus.

Cum autem ex duabus homo conſtet, partibus anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium eſt, hoc inſtrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas ſibi partes vindicat.

§. II. CVLTVRA animi, ad quam capeſſendam omnes homines obſtringuntur, & quae ad rite obeundum hominis officium eſt neceſſaria, huc potiſſi-

3) Id quod etiam magnis viris ſubinde contingit. Vere SENECA praefat. L. III. Quaeſt. Natur. *Innumerabiles ſunt, qui vrbes, qui populos habuere in poteſtate: pauciſſimi qui ſe.* H.

§. III. 1) SENECA Epiſt. 95. *Primus eſt Deorum cultus; deos credere: deinde reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe, qui praeſident mundo, qui vniuerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant quosdam & coercent & irrogant poenas, & aliquando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare, bonus eſto. Satis illos coluit, quisquis imitatus eſt.*

2) De Offic. hom. et. ciu. L. 1. c. 4.

3) Siue piae illius fiduciae, qua homo ad fidele obſequium

potiſſimum redit, vt recte ſeſe habeant ſententiae de rebus, quae ad officium ipſius reſpiciunt, ac vt rite formetur iudicium & aeſtimatio circa res, quae adpetitum ſtimulare ſolent, vtque motus animi ad normam ſanae rationis reuocentur, & temperentur.

§. III. Inter ſententias igitur, quas penitus imbibiſſe omnes homines oportet, princeps eſt ea, quae circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem huius vniuerſi verſatur; quod ſcilicet reuera exſiſtat ſummum aliquod ens, abs quo caeterae res originem, & motus ſui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, ſicut verbi gratia pondus horologio appenſum id impellit; ſed quod intelligens ſit, & liberum: quod idem tum in vniuerſum mundum, tum in genus humanum, quin & ſingulos homines regimen exerceat; cuius notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio iniuncta, quorum obſeruatio ipſi probetur, violatio & neglectus diſpliceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra reſpectum perſonarum rationem ſit exacturum [1]. In hac autem perſuaſione non ſolum praecipuum hominis officium vertitur, de quo alibi [2] plenius egimus, quod huc tranſcribendum non duximus; ſed etiam ea [3] fundamentum eſt illius adquieſcentiae, qua hominum animi intrinſece perfunduntur [4], quin & illa ipſa velut firmamentum eſt omnis probitatis, aduerſus alios homines exercendae, & citra quam nemini recte feciſſe ſerio cordi eſt, nec aliis de cuiusdam probitate ſatis cautum creditur. Boethius de Conſolat. Philoſ. *Magna vobis neceſſitas incumbit probitatis, cum degatis ſub oculis iudicis omnia cernentis.* Grotius ad libr. Sapient. cap. XII, 1. *Quanquam magnifice dicunt quidam, honeſtum per ſe expetendum; tanta tamen in animo eſt vis eorum, quae conſpicimus, vt niſi adſit de diuina prouidentia, & quidem facta hominum repenſante perſuaſio, ſimulque leges quaedam, quae in rectam viam homines dirigant, fieri non poſſit, quin extra orbitam euagentur, & quidem ſaepe grauiter. Nam vt vaga eſt hominum ratio, vbi affectus, & blandientes affectibus mores acceſſere, facile reperit rebus prauis velamenta, obſtatque ſibi, donec plane obſurdeſcat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & prouidentiae ipſius cognitionem non ſolicite cuſtodiunt, ſed de ea re ſententias cuiusque permittunt arbitratui; quo nihil poteſt reperiri, non iam dico bonis moribus, ſed & reipublicae exitioſius.* Quanquam autem ex decretis religionis Chriſtianae conſtet, Deum non quouis genere cultus hominibus propitiari hactenus, vt peculiari ipſos gratia complecti, & aeternae felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipſe ſingulari modo generi humano promulgauit: habet tamen quaeuis ſeria perſuaſio de Numine, eiusque prouidentia ſub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam,

ſequium compoſitus in Deum totus recumbit. Seneca praefat. L. III. Quaeſt. Nat. *Quid eſt praecipuum? Poſſe laeto animo aduerſa tolerare: quicquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes, omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt.* H.

4) Philo de Abrahamo; Τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν, εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον, ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Eiusdem eſt indolis, pium eſſe & hominum amantem; & in eodem vtrumque reperitur, ſanctitas erga Deum & iuſtitia erga homines.* Idem ad Decalogum: Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων. *Fieri non poteſt, vt pius ſit erga eum, qui non conſpicitur, is qui impius eſt in eos, quos de proximo videt.* H.

ciam, vt homines reddat officii obferuantiores [5]. LVCIANVS de Imaginibus: Ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέργῳ σέβουσιν, οὗτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν· *Quicunque numen non fuperfunctorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint.* Argumento eft, quod & olim & nunc dentur religioni pro falute animarum peftiferae addicti, puta Muhammedanae, aut Ethnicae, quos propter fuam de prouidentia Numinis perfuafionem non fpernenda honefti & officii cura agitat, vt faltem quoad exteriores actus plurimis Chriftianorum non videantur concedere. Imo funt, qui ex longinquis peregrinationibus obferuaffe fe ferant, Chriftianam religionem peculiares populorum verfus certa vitia inclinationes non mutaffe, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis difcerni. Cuius rei tamen caufam ego putauerim, quod religio Chriftiana, quam plerique non tam proprio iudicio, quam adfuetudine, & ex vfu ciuitatis, in qua nati funt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo haereat, quodque adeo tam paucis cordi eft iuxta fcita eiusdem animum fuum emendare. Quin enim faltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere poffint, fiquidem profeffione fua dignos fefe gerere ferio laborarent, mihi dubium non eft [6].

§. IV. VTI ERGO ifthaec perfuafio, & quae praeterea fuper cultu Numinis recta ratio, aut fingularis reuelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia eft implantanda: ita quae huic repugnant opiniones folicite excludendae [1]. Nec folum heic intelligimus Atheismum, & [2] Epicureismum; fed alias quoque opiniones non paucas, verae religioni, bonis moribus & focietati humanae exitiofas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime intereft. Quas inter eft illa de fato Stoico, feu de immutabili confecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nifi inftrumenta redduntur fuarum actionum, quas libere moderari penes ipfos non fit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis fuae actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem vfum religio, quamque aequitatem leges ac poenae habeant. SENECA Oedipo [verf. 1019.]: *Fati ifta culpa eft; nemo fit fato nocens.* Add. IDEM ibid. v. 980. feqq. HOMERVS Iliad. τ. [verf. 86. 87.] Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς. *Ego non in culpa fum, fed Iupiter, & fatum, & aëriuaga Erinnys.* Quem obtentum tamen lepide elufit magis, quam fuftulit Zeno apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 23. Ed. Amftel.] *Seruum in furto deprehenfum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi vt furarer, fatum erat: & vt vapulares, inquit.* Melius Marcus ANTONINVS L. II. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιπέπτῃ

5) Difputat hoc loco Cl. BARBEYRACVS latius contra Petrum Baelium, oftenfurus, e focietate fuperftitioforum minus mali metuendum effe, quam ex focietate Atheorum. Qua in controuerfia album fententiae eius calculum eiicimus.

6) Adde, quod etfi Chriftiani praeceptis religionis fuae minus obfequantur, eoque paganis faepe fatis fimiles fint, Chriftianismus tamen in fe fpectatus innumeris praerogatiuis pollet prae Paganifmo. Qua de re videri poteft Ioannes CLERICVS dans fon traité de l' incredulité P. II. c. 5. p. 222. & feqq. Exemplis, quibus vtitur Clericus, adiicienda abolitio moris nefarii, quo

ῥιάπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο. *Dii, ne in ea, quae vere mala sunt, incidat quispiam, in ipsius arbitrio prorsus posuere.* Cognatum huic dogma est, quod consecutiones causarum & effectuum, seu illa velut catena rerum a Creatore constituta tam immobilem habeat legem, vt Deus circa eandem ne in particularibus quidem casibus libertatis sibi quid reseruarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, poenitentiae, & emendationis perimi videntur. Quo pertinet & illa persuasio antiquissima iuxta ac diffusissima, quasi positus siderum actionibus & euentibus humanis indispensabilem quandam necessitatem adferat; aut quod prima nascendi hora vniuersum vitae curriculum temperet. Cuius inter alios sese adsertorem fert MANILIVS, qui L. IV. [vers. 79. & seqq.] ita pronuntiat:

- - - *Furit alter amore,*
Et pontum tranare potest, & vertere Troiam,
Alterius sors est scribendis legibus apta:
Ecce patrem nati perimunt, natosque parentes,
Mutuaque armati coëunt in vulnera fratres:
Non nostrum hoc bellum est, coguntur tanta mouere,
Inque suas ferri poenas lacerandaque membra.
Hoc quoque fatale est sic ipsum expendere fatum.

Et haec superstitio magnam adhuc partem Orientis occupat, vbi nihil alicuius momenti suscipitur, nisi consultis astrologis, quae ipsorum phrasis, vt legant quod in coelo scriptum est. Quam in rem facetam historiam narrat BERNIER de rebus gestis in regno Mogolis de hortulano Regis Persarum Abas, qui arbores, ex consilio astrologi auspicatissima hora a Rege positas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad astrologum conuersus; miseram ipsum horam elegisse, inquit, quod arbores meridie positae, vespera sint erutae. Item, de seruo aliquo Goa profugo, qui in vrbe Dehli populo fidenter multa praedicebat, inspecta subinde pyxide nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobilissimis instrumentis; & cum, quia antea eum norant, nouam eius professionem & adparatum mirarentur, reposuit: *Atal bestias tal astrologuo.* Enimuero ista astrologia reuera nihil est aliud, quam speciosum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam suapte arte freti; & si res, vti dixerint, cadat, ingenti sunt in gloria; si quid aliter eueniat, in obliuionem eorum dicta abeunt. TACITVS Hist. I. [c. 22.] istos pseudo-mathematicos vocat *genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax.* Add. HOBBESIVS de Homine c. 14. §. 12. AGATHIAS L. I. [c. 1.] *Malorum causam non*

quo, tam apud Graecos, quam Romanos paganos, recens natos liberos exponere fas erat, de quo conferendus Gerardus NOODT in Iulio Paulo.

§. IV. 1) Qualem ore Sisyphi describit EVRIPIDES Sisypho. H.

2) Quem professus est Cyclops apud Euripidem in eius nominis Tragoedia:

Haec pecora non Dis ipse, sed macto mihi
Ventrique, Numen quod mihi sanctissimum:
Quicunque sapiunt, hoc Iovem magnum putant,
Potare & esse totos quod libet dies,
Nec sibi nocere: caüidos, qui legibus
Tinxere vitam simplicem mortalium,
Plorare iubeo: non omittam, quin meo
Animo ipse sim morigerus, ac te devorem. H.

non arbitror esse in siderum cursu, constitutisque fatalibus, & incredibili necessitate. Quippe si vincit vbique fati vis, periit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, disciplinae in irritum cadunt: euanescunt spes eorum, qui vitam honestissimam egerunt. Sed nec fas reor caedes mutuas & vulnera Deo adscribere. Vid. quoque GROTIVS de Verit. Rel. Christ. L. IV. §. 11. Ac praeter alia mala, quae hanc opinionem sequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum soliciti sunt circa actiones suas ad normam sanae rationis dirigendas [3]. Cordate EVRIPIDES Helena [vers. 763.]

Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἥτ' εὐβουλία.
Optimus vates prudentia & bona consultatio.

STATIVS Thebaid. III. [vers. 582.]

- - - *Quid crastina volueret aetas*
Scire nefas homini. Nos prauum ac debile vulgus
Scrutamur penitus superos: hinc pallor & irae,
Hinc scelus, insidiaeque & nulla modestia voti.

Perniciosa quoque est persuasio [4], quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitae. Item, quod Numen capiatur eiusmodi inuentis hominum, adsumtisque vitae institutis, quae ad societatem humanam & ciuilem, ad sanae rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant [5]. Quo pertinent pleraque instituta Monachorum, quorum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quaeuis superstitio; quae abiecte valde de Deo, eiusque cultu sentit. Cum contra quiuis cordatus debeat esse θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας, *pius sine superstitione.* Marcus ANTONINVS L. VI. §. 30. Add. BACO Sermon. fidel. c. 17. Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut imitamenta pietatis & exteriora cultus diuini accurate obita pensare queant iniustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pecunias corradere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, vti vocant, relinquat. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 5. §. 25. seqq. Praua quoque est opinio, simplicem hominem posse non solum pro se officio suo aduersus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in

3) Et Iphigen. in Aulide:

Τὸ μαντικὸν πᾶν σπέρμα, φιλότιμον κακόν.
Totum genus vatum est gloriae cupidum & malum. Et postea:

Τίς δὲ μάντις ἐστ' ἀνήρ;
Ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει
Τυχών· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ, διοίχεται.
Vates quis est?
Qui multa dicit falsa, tum si ita res cadit,
Vera vtique: si frustratus euentis, abit.

V. & AVCTOR infra L. V. c. 5. §. 6. in fine. H.

4) MENANDER, vertente H. Grotio in excerptis:

Adducat si quis victimas, o Pamphile,
Siue ex caprigeno pecore, siue ex bucero,
Siue adeo pecudes alias, aut dono ferat
Paludamentum ex auro, siue ex purpura,
Aut ex ebore, aut smaragdo sigillares,
Atque his propitium speret adipisci Deum,
Decipitur vanitate mentis credulae.

Sed

in alios transfundat, ſic vt alieno merito humano defectus neglecti officii velut ſuppleri queat. Nec melior eſt illa opinio, quaſi propter ſatisfactionem & meritum Chriſti homines minus teneantur probitati, morumque ſanctimoniae ſtudere; aut quod eiusdem fiducia ſecuritatem peccandi praeſtet. Cui enim perſuaſum eſt, ſibi propter alienum meritum peccata remitti; ni eidem quoque perſuaſum ſit, ipſi propriam incumbere obligationem ſummo ſtudio in ſanctimoniam vitae incumbendi, vix poterit in diſſolutam licentiam non prolabi. Illa non minus peſtilens quam bruta eſt opinio, Numen dexteritati & nequitiae ſcelerum indulgere, & quaedam peccata habere velut iocularia. Sicuti veteres Poëtae nugantur, Deos periuria amantum negligere, & furtis illis ignoſcere. TIBVLLVS L. III. [Eleg. VI. verſ. 49. 50.] *Periuria ridet amantum Iupiter, & ventos irrita ferre iubet* [6]. Quorum veſania eo prouecta eſt, vt ſcelera ab ipſis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis ſceleribus certos Deos velut praeſides praeficerent. Recte FVLGENTIVS Mythol. L. I. [c. 18.] *Si furtis praeſuere dii* (Mercurius & Lauerna) *non erat opus criminibus, iudice, ex quo culpae habuere coeleſtem auctorem.* SENECA Hippolyto: [v. 195. & ſeqq.]

- - - - DEVM eſſe
Amorem, turpis & vitio fauens
Finxit libido: quo quae liberior foret,
Titulum furori Numinis falſo addidit.

EVRIPIDES Ione [verſ. 449. & ſeqq.]

\- - - Ὀυκέτ' ἀνθρώπȣς κακῶς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμȣ́μεθ', ἀλλὰ τȣ̀ς διδάσκοντας τάδε·

Non amplius homines accuſari iuſtum eſt, ſi Deorum vitia imitemur; ſed Deos qui docent haec. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hiſpano, Chriſtianum ſe iactanti, & filium Dei creatoris coeli & terrae, & venire, vt eius legem annunciet, reponebat: *Si Deus tuus te iubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, vrentem, occidentem, & facientem omnia mala, quae animo concipere potes: ſcias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut eius legem ſuſcepturos.* Hieron. BENZONIS Hiſt. noui orb. L. II. cap. 13. Malum quoque eſt credere, Deo placere preces, quas quis fundit, vt alii homines immerito malo mactentur, quo ipſis lucri aperiatur occaſio. Puta, ſi accolae littoris orent, vt multa circa id fiant naufragia [7]. Nec ſanctiores iudicauerim ſupplicationes, quae inſtituuntur,

Sed oportet ipſum hominem eſſe puris moribus,
Non felem virginalem, non adulterum:
Non furem, non qui occidit quaeſti gratia.
Nec acuis filum, Pamphile, concupiueris,
Quando ipſe praeſens Deus inſpectat omnia.
Adde eundem GROTIVM L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 12. H.

5) V. infra L. III. c. 3. §. 2. H.

6) Vt & H. GROTIVM L. II. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 13. n. 1. Cordate EVRIPIDES Iphigenia in Tauris, poſtquam nonnulla, quae Diis attribuebantur, apud Graecos, retuliſſet, ſibi incredibilia, addit:

Ὀυδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν·

Nullum Deorum quippe crediderim malum. H.

7) Obtendi ſolent ſumtus Fiſci in muniendis ripis & explorandis ſyrtibus, incertitudo domini eiusdemque explorandi difficultas: quibus conſequens ſit, publicum eſſe, de cuius priuato dominio conſtare non poſſit.

tur, quando quis iniustum alteri bellum infert, aut vbi successus in tali bello arriserit. Praua quoque opinio est, partem esse religionis & cultus diuini, vllum praeceptum legis naturalis aduersus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam persuasum est; hostili odio prosequendos, qui a nostra religione sunt alieni: religionem gladio esse propagandam; diuersis a religione nostra fidem non esse seruandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in externa conuersatione velut immundos auersandos; quaeuis scelera, proditionem, perfidiam, seditionem, rebellionem, esse licita, imo laudabilia, si ad religionem promouendam suscipiantur. Perniciosa quoque opinio est, ad solidam felicitatem nihil interesse, virtuti quis studeat, an vitiis sese dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. CICERO de Nat. Deorum L. III. [c.35.] *Diuina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & malorum.* Item, nil sublimius esse homini expectandum, quam vt praesenti sensuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne ius, etiam quod naturale vocatur, esse commentum humanum, nec ad auctorem Deum referri, ab eoque vim & sanctimoniam obtinere. Hae igitur & similes opiniones plane sunt eradicandae, quippe quae officium hominis erga Deum destruunt, ac firmum studium mores ad sanam rationem componendi intercipiunt.

§. V. POST HAEC cuique cultura sui circa hoc potissimum occupatur, vt seipsum, suamque naturam probe exploret, & nosse discat. Quam inquisitionem, tanquam iter verae sapientiae praeeuntem; tanti fecit vetustas, vt aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam sit: *γνῶθι σεαυτόν* *, *nosce teipsum.* De quo CICERO Tuscul. I. [c.22.] *Praeceptum Apollinis, quo monet, vt se quisque noscat, non, credo, id praecipit, vt membra nostra, aut staturam, figuramue noscamus: neque nos corpora sumus. Cum igitur* Nosce te *dicit, Hoc dicit: Nosce animum tuum; nam corpus quasi vas est, aut aliquod animae receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te.* Add. quae CASAVBONVS ad Persii Sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suae conditionis ac muneris, quod sibi in hoc orbe gerendum impositum est, dum animaduertit, se non a seipso extitisse, sed sublimiori principio origines suas debere; se nobilioribus facultatibus dotatum, quam quae circa se conspicit bruta; se denique non solum, nec sibi soli natum, sed partem esse generis humani, aduersus quod sociabilem se teneatur gerere. Ex hisce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. Marcus ANTONINVS L. X. §. 6. PERSIVS Sat. 3.

- - *Quem*

§. V. *) In Graeco versu est:

Τὸ, γνῶθι σαυτὸν, πανταχοῦ 'στὶ χρήσιμον.
Hoc, nosce temet, vtile est per omnia.

Verum Gnomologos describat, qui velit ad §. §. sequ. dicta Sapientum cumulare. H.

§. VI. 1) SENECA Epist. LXXI. *Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet, quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum: Errant consilia nostra, quia non habent, quo dirigantur. Ignoranti quem portum*

- - - *Quem te Deus esse*
Iussit, & humana qua parte locatus es in re,
Disce. - - - - - -

Sed & ad cognitionem sui pertinet, vt quis norit, quae sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cumprimis respicit in explicatione eius dicti aurei Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. IV. [c. 2. §. 24. & seqq. Ed. Oxon. p. 463. 464. Ed. H. Stephani.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 36. Cui coniunctum est, vt norit, quis cuiusque actionis humanae sit effectus; tum quem respectum & vsum res extra hominem positae ad ipsum hominem habeant.

§. VI. EX HAC igitur notitia sequitur, vt homo intelligat, se esse imperio Dei subiectum, ac pro captu donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam maiestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese aduersus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus a Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non coeco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quae agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda [1]. Cui consequens est, vt & finem sibi proponat, naturae suae conuenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, vt neque ad mediorum adplicationem prius progrediatur, quam de fine constiterit; nec finem statuat, cui adsequendo media deficiant. Cui coniunctum est, vt quia verum & rectum semper vniforme est, ita iudicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter iudicet, sibique postquam recte iudicauerit, semper constet. Tum vt voluntas & adpetitus rectum iudicium non praecurrat, sed subsequatur, nec eiusdem decretis obluctetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter aget, & constanter, & moderate. Qualem Catonem suum describit LVCANVS L. II. [vers. 381. & seqq.]

- - - *Seruare modum, finemque tenere.*
Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam,
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Secus qui agit, per hunc mundum voluitur potius, quam procedit; & *toto disconuenit ordine vitae*; nec ad felicitatem vnquam adspirabit. Nam, vti SOPHOCLES Antigone [pag. 268. Edit. H. Steph.] ait: Πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum est* [2].

§. VII. SVAS AVTEM vires, suamque potentiam si rite cognouerit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, vltra quos sese

tum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit quia viuimus casu.

2) Vel potius, *Sapientia multo maioris est facienda quam fortuna vel prosperitas.* Qua ratione hoc dictum redditur a Triclinio in scholiis. Quo sensu tamen id nihil facit ad sententiam Auctoris. Auctor versionis, quam Pufendorfius sequutus est, non animaduertit, πρῶτον hic habere vim comparandi.

ſeſe non extendat; eoque plurima eſſe in hoc vniuerſo, quae dirigere, aut quibus obſiſtere nulle ratione queat. Aliqua non quidem abſolute ſupra hominis potentiam ſunt, ſed quae tamen intercurſu & oppoſitione aliarum potentiarum intercipi poſſunt. Quaedam denique noſtrae potentiae non aliter cedunt, quam ſi eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conſpirat notiſſima diſtinctio philoſophiae Stoicae, qua aliqua ἐφ' ἡμῖν, ſeu in noſtra poteſtate conſtituta, caetera οὐκ ἐφ' ἡμῖν eſſe dicuntur. Quod maxime intra potentiam noſtram poſitum videtur, eſt liberum noſtrum arbitrium, eiusque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumſtent, contumaciae quid habentia*, & quae ab aequilibrio ſuo id vergere faciant: tamen neque propius quid iſto eſt homini, neque magis coniunctum, & quod minus a potentiis externis intercipi queat; cuiusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Vnde in id praecipue cuiuis incumbendum eſt, vt ſuis facultatibus & viribus bene, & ad praeſcriptum ſanae rationis vtatur, ſaltem vt conſtans & perpetuum habeat propoſitum, quantum in ſe eſt, faciendi, quae ſuo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud eſt, ex quo quilibet homo eſt aeſtimandus, & quo cuiusque intrinſeca praeſtantia & probitas eſt metienda. ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. Τί οὖν δεῖ; τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν· τοῖς δὲ ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. *Quid ergo eſt opus? vt ea, quae in noſtra poteſtate ſunt, quam optima faciamus: caeteris autem pro ipſorum natura vtamur.*

§. VIII. CIRCA caetera autem, quae extra nos poſita ſunt, ita laborabit homo, ſi & vires noſtras non excedant, & ad finem eius legitimum faciant, & digna ſunt, propter quae labor ſumatur. Quae ſupra nos ſunt, improba ſpe & vano conatu non affectabit, & ſtultum ducet magno conatu finem perſequi, quem nouit vires ſuas vna cum auxiliis merito expectatis aſſequi non poſſe, aut ni ſaltem certo conſtet, ſpem probabilem finem ſuum obtinendi pluris valere, quam effectum vllum, quem eodem tempore conatu ſuo certo poſſit producere. Caetera prouidentiae diuinae committet, & ad ea placide excipienda, quantum poteſt, animum obſirmabit; nec ſeſe inquietabit ob mala, quae ſine ſua culpa obuenerunt, aut poſthac obuenire poterunt; adeoque moleſtiarum magnam partem ſibi praeſcindet, quas vel vana ſpes, in improbos conatus ſollicitans, vel dolor, ira, metuſue progignere ſolet. ARRIANVS Epicteto L. II. c. 7. Ἄλλο τι ἄμεινον, ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν; *Quid conducit magis, quam quod Deo viſum eſt?* LIBANIVS Declam. 21. Ὁ χρηστὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προείληπτο, κρίνεται· κἂν μὴ τὸ πέρας ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἧττόν ἐστι σπουδαῖος. *Probus vir ac virtute praeditus propoſito ex iis quae animo praecipit praedicatur; & quamuis euentus conſultis rebus dignus non ſequatur, nihilominus frugi eſt.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non debere ſibi hominem, in quantum ſolo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adſpirare, quam quae naſcitur ex prudenti facultatum ſuarum regimine, & ex ſubſidiis illis, quae nouimus prouidentiam

§. VII. *) V. ſupra L. I. c. 4. §. 5. H.

am diuinam in vniuersi huius administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti coecae velut aleae res non est committenda, vbi prouidentiae humanae locus est: ita si quantum penes nos est, factum sit, de caetero improuisum, & a nostra directione non pendentem euentum a nobis non posse praestari. Nam vti *ὐ στρατηγικὸν τὸ ὐκ ᾤμην, non est imperatorium dicere, non putaram,* quod est dictum Iphicratis apud POLYAENVM Strateg. L. III. [cap. IX. num. 17. Edit. Maasuici.] etiam quibusuis cordatis adplicandum: ita recte Poëta.

- - - - Careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta probanda putat.

Quae tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, vt successum infallibile argumentum putent iustae causae, & velut suffragium coeli, quo illa comprobetur. Sed quae ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. *Multi* quippe *committunt eadem diuerso crimina fato. Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.* IVVENALIS Sat. 13. [vers. 104. 105.] Sed & illud inde consequitur, sicut sapientis est, non quod ante pedes modo est, videre, sed etiam illa, quae futura sunt, prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus vrgere, nec ab eo vel metu, vel praesentis voluptatis illecebris in transuersum abripi: ita stolidi esse aduersus torrentem niti, & non potius se rebus accommodare, quatenus illae se nobis accommodare nolunt. MARTIALIS: *Cedere maiori virtutis fama secunda est.* Denique quia circa futuros euentus prouidentia humana vehementer coecutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen saepe praeter nostram spem cadunt; *Thryphiodoro* vocatur *ὀμίχλη ἄσκοτος ἐσσομένων, caligo obscura futurorum:* inde nec praesentibus nimis secure confidendum, nec futura superuacua anxietate & cura praecipienda. Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, aduersis desperatio procul habenda. Quae omnia infinitis sapientum dictis illustrare in procliui foret. Pauca tantum florum instar spargere suffecerit. ARRIANVS Epicteto L. II. c. 1. *Πρὸς τὰ ἀπροαίρετα θαῤῥεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι. Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quae nostri sunt arbitrii.* PLVTARCHVS de superstitione: *Ἀρετῆς ἐλπὶς ὁ θεὸς ἐστιν, ὐ δειλίας πρόφασις. Virtutis spes, non timiditatis praetextus est Deus.* IVVENALIS Sat. X. *Nullum numen abest, si sit Prudentia.* HORATIVS Carm. III, 4. *Vis consilii expers mole ruit sua, Vim temperatam dii quoque promouent in maius.* LVCRETIVS L. III. *Petere quod inane est, nec datur vnquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est aduerso nixantem trudere monte Saxum, quod tamen a summo iam vertice rursum Voluitur, & plani raptim petit aequora campi.* HORATIVS II. Od. 3. *Aequam memento rebus in arduis seruare mentem: non secus in bonis ab insolenti temperatam laetitia.* IBIDEM Od. X. *Rebus angustiis animosus atque Fortis adpare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo Turgida vela.* IBIDEM III. 29. *Ille potens sui, Laetusque deget, cui licet in dies Dixisse, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, Vel sole puro.* IDEM II. Sat. 7. [vers. 83. & seqq.] *Quisnam igitur liber? sapiens, sibique imperiosus: Quem*

neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent: Responsare cupidinibus, contemnere honores Fortis, & in se ipso totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per laeue morari. IVVENALIS Sat. 13. [verſ. 20. & ſeqq.] *Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitae, Nec iactare iugum vita didicere magiſtra.* IDEM Sat. 10. *Permittes ipſis expendere Numinibus, quid, Conueniat nobis, rebusque ſit vtile noſtris. Nam pro iucundis aptiſſima quaeque dabunt Dii. Charior eſt illis homo, quam ſibi.*

§. IX. EST QVOQVE illa culturae pars maxime neceſſaria, vt quis iuſtum pretium rebus, quae adpetitum humanum praecipue ſtimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur iudicatur vel ſplendidiſſima, & quae erectioris homines indolis praecipue ſolicitarae idonea ſit, opinio praeſtantiae & excellentiae, vnde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita eſt formandus, vt omni quidem ſtudio exiſtimationem ſimplicem [1], ſeu opinionem boni viri conſeruare laboret; quippe quae regulariter ex legis naturalis & officii obſeruantia promanat, & cuius defectus ad multa incommoda aduerſus nos occaſionem pandere poteſt. Et ſi ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, vt eadem nitori ſuo reſtituatur, opera danda eſt. Quando tamen penes nos non eſt calumnias, & falſo de nobis conceptas opiniones diſcutere, conſcientiae nos rectitudo ſolabitur [2], & quod Deo de innocentia noſtra conſtet. Add. Anton le GRAND Inſtit. Philoſ. Carteſ. Parte VIII. Art. 10. p. 420. Intenſiua autem exiſtimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, quatenus ex praeclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum ſocietatis humanae ſpectantibus redundat, aut ad talia patranda latiorem campum aperit. Quantacunque tamen etiam ſolidis ex cauſis obtigit, cauendum, ne animus arrogantia & inſolentia infletur. PLINIVS Panegyr. [c. 71.] *Cui nihil ad tangendum faſtigium ſupereſt, hic vno modo creſcere poteſt, ſi ſe ipſe ſubmittat, ſecurus magnitudinis ſuae.* Inter ſtultiſſima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane eſt, nec praeſtantiae noſtrae ſolidum continet argumentum. Sicut verbi gratia apud LVCIANVM Demonactes, [in Demonact. p. 867. 868. T. I. Ed. Amſt.] cum conſpexiſſet quempiam propter purpurae, qua veſtiebatur, latitudinem ſuperbire, admoto, ad illius aurem capite, adprehenſaque ipſius veſte; *Heus tu,* inquit, *hoc ante te ovis ferre ſolebat, & ouis fuit.* Sed vbi occaſio, qua praeſtantiam noſtram exſeramus, deficit, nec eam procurare penes nos ſit, id aequo animo ferendum; cum hoc caſu nihil ſit, quod nobis exprobrari queat. HORATIVS III. Od. 2. [verſ. 18. & ſeqq.] *Virtus repulſae neſcia ſordidae, Intaminatis fulget honoribus: Nec ſumit aut ponit ſecures Arbitrio popularis aurae.* CLAVDIANVS de conſ. Mallii [verſ. 1. & ſeqq.]: *Ipſa quidem virtus pretium ſibi, ſolaque late Fortunae ſecura nitet, nec faſcibus vllis Erigitur, plauſuue petit clareſcere vulgi; Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis, Diuitiis animoſa ſuis, immotaque cunctis Caſibus ex alta mortalia deſpicit arce.* Ex aduerſo patet, ſtolidum eſſe, & improbum,

§. IX. 1) Videatur expoſitio diuiſionis famae in ſimplicem & extenſiuam L. VIII. c. IV. §. 2.

2) SENECA Epiſt. LXXXI. *Si gratum eſſe non licebit, niſi vt videar ingratus, ſi reddere beneficium*

bum, insignia honoris affectare, vbi intrinseca eiusdem fundamenta deficiunt insanum & detestabile, per malas artes & rationi aduersantia facinora ad famam & honores grassari; aut ideo alios eminere velle, vt eos insultare & libidini tuae obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa a caussis extrinsecis dependet; disponendus est animus, vt postquam quae in se erant, fecerit, illi forti, quae obtigit, adquiescat, & ea, queis potiri non datum, velut ad se nihil pertinentia citra aegritudinem adspiciat. Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 1. inter externa. SENECA Agamemn. [verſ. 102. & seqq.] *Modicis rebus longius aeuum est. Felix mediae quisquis turbae sorte quietus aura stringit littora tuta; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* IDEM Hercule Oetaeo [verſ. 691. & seqq.] *Male pensantur magna ruinis. Felix alius, magnusque sonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaselos iubeat medium scindere pontum. Transit tutos fortuna sinus medioque rates quaerit in alto, quarum feriunt suppara nubes.* Add. IDEM Oedipo v. 882. seqq.

§. X. REBVS extrinsecis ad sui conseruationem homo vtique indiget, de quibus etiam aliis prospicere saepe inter officia est. Inde rationis quidem est, vt circa istas parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quae VIRGILIO Georg. II. *inopi metuens formica senectae* dicitur, etiam in diuinis Literis inter exempla innocentis industriae commendatur. Prouerb. cap. VI. verſ. 6. EVRIPIDES Electra [verſ. 80. 81.]: *Ἀργὸς οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. Nemo ignauus Deos in ore habens, facultates adquirit sine laboribus.* Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturae modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. Prouerb. cap. XIII. v. 7. Socrates apud Diogenem LAERTIVM L. II. [Segm. 25.] memoratur saepe rerum venalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: *Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; Quam multis ego opus non habeo?* IVVENALIS Sat. V. [verſ. 106.] *Ventre nihil frugalius.* IDEM Sat. 14. [verſ. 316. seqq.] *Mensura tamen, quae sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fames, & frigora poscunt.* APVLEIVS Apologia [pag. 436. Ed. in vſ. Delph.]: *Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vitae munia vtendis, quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius, quam vsui exuberat. Igitur & immodicae diuitiae velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem.* LVCANVS L. IV. [verſ. 381.] *Discite, quam paruo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populis fluuiusque Ceresque.* LVCRETIVS L. V. [verſ. 1116.] *Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Diuitiae grandes homini sunt, viuere parce Aequo animo.* CLAVDIANVS in Rufinum. I. [verſ. 216. 217.] *Viuitur exiguo melius, natura beatis Omnibus esse dedit, si quis cognouerit vti.* HORATIVS III. Od. 16. [verſ. 42. & seqq.] *Contracto melius parua cupidine* *Vecti-*

cium non aliter, quam per speciem iniuriae potero; aequissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne conscientiam perderet.

Vectigalia porrigam, quam si Mygdoniis regnum Halyattiei Campis continuem. Multa petentibus desunt multa, bene est, cui Deus obtulit Parca quod satis est manu. IDEM I. Epist. 10. [vers. 32.] *Licet sub paupere tecto Reges, & Regum vita praecurrere amicos.* IBIDEM Epist. 12. [vers. 47.] *Pauper enim non est, cui rerum suppetit vsus.* QVINTILIANVS Declam. 13. *Satis diuitiarum est, nihil amplius velle.* Turpilius apud Priscianum: *Profecto vt quisque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime.* Inde nec quaerendi cupidini fraenum nimis laxandum; multoque minus per prauas artes & iniurias aliorum ad opes grassandum. HORATIVS I. Sat. 1. [vers. 92. & seqq.] *Denique sit finis quaerendi; cumque habeas plus Pauperiem metuas minus, & finire laborem Incipias, parto quod auebas.* EVMENIVS Panegyr. [cap. 15.] *Nullis muneribus fortunae explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfluit, vt semper pleni sperum, vacui commodorum, praesentibus careant, dum futura prospectant.* Addat. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 21. Tum quae parta sunt, non alio loco habenda, quam subsidia nostrae necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem vt in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus vnice velut occupetur aut adquiescat. IVVENALIS Sat. 14. [vers. 136. 137.] *Manifesta phrenesis, Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Egregia est illa commendatio viri sapientis apud STATIVM Syluar. L. II. [in fine.] *Non tibi sepositas infelix strangulat arca Diuitias, auidique animum dispendia torquent Foenoris: expositi census, & docta fruendi Temperies.* HIPPODAMVS de Felicitate [pag. 662. Ed. Amstd. in Opusc. Mythol. 1688.]: Ὀυ *μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ χρᾶσιν. Non solum possidere oportet bona, sed & iisdem vti.* Add. THEOCRITVS Idyll. 16. HORATIVS Epod. I. [33. 34.] *Haut parauero, Quod aut auarus, vt Chremes, terra premam: Discinctus aut perdam vt nepos.* IDEM IV. Od. 9. [vers. 45. & seqq.] *Non possidentem multa vocaueris recte beatum, rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus sapienter vti callet.* IDEM I. Epist. 2. [vers. 56.] *Semper auarus eget; certum voto pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.* IDEM II. Epist. 2. [vers. 190. & seqq.] *Vtar, & ex modico, quantum res poscet aceruo Tollam; nec metuam, quid de me indicet haeres, Quod non plura datis inuenerit.* Addat. GELLIVS L. X. c. 17. Cogitandum quoque, quod natura non desinat foecunda esse in producendis iis, quae indigentiae humanae subseruiunt. ARRIANVS Epicteto L. III. c. 24. Ὀυδείς ἐστ᾽ ἄνθρωπος ὀρφανὸς, ἀλλὰ πάντων ἀεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. *Mortalium nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat.* Item, quod quae in futuros vsus disponuntur opes tam variis casibus obnoxiae sint; & custodia saepe non minus sollicitudinis, quam adquisitio laboris requirat. HORATIVS III. Od. 16. [vers. 17.] *Crescentem sequitur cura pecuniam.* Quod denique a morientibus omnia, quae nobis superfuere, haeredi saepe indigno aut ridenti relinquenda sint. BION, Idyl. γ. Ἐς πόσον ἆ δειλοὶ καμάτως κ᾽ εἰς ἔργα πονεῦμες; ψυχὰν δ᾽ ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες, ἱμείροντες ἀεὶ πολὺ πλήονος ὄλβω; λαθόμεθ᾽ ἦ ἄρα πάντες ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα. *Quamdiu vah miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quo vsque animum ad lucra & artes adplicamus,*

camus, ſemper deſiderando multo maiores opes? Omnes ſane obliti ſumus, mortales nos eſſe natos. Igitur vti non negligenda, ſi qua ſe offerat, occaſio fuerit honeſte opes adquirendi: ita animus aſſuefaciendus eſt, vt ſi fors ferat, iis amiſſis non velit concidere. HORATIVS III. Od. 29. [verſ. 53. & ſeqq.] *Laudo manentem fortunam; ſi celeres quatit pennas reſigno quae dedit, & mea virtute mei inuoluo probamque pauperiem ſine dote quaero.* Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. §. 9. Vice verſa circa erogationem iſtarum ita temperandus eſt animus, vt & quae expendere officium iubet, libenter eroget, & easdem praeter neceſſitatem & rationem ne diſſipet. HORATIVS II. Ep. 2. [v. 195. 196.] *Diſtat enim, ſpargas tua prodigus, an neque ſumtum Inuitus facias, neque plura parare labores.* IVVENALIS Sat. XI. [verſ. 37. 38.] *Nec multum cupias, cum ſit tibi gobio tantum In loculis. Quis enim te deficiente crumena, & creſcente gula manet exitus?* Aeque enim ſtultum eſt, non velle iſtas ei fini, cui deſtinatae ſunt, adhibere; & temere profundere, quae melioribus vſibus debebantur. Praeſertim cum illud multiplicem officii violationem habeat coniunctam; & hoc ad multa vitia ac moleſtias, puta, aes alienum, foedam paupertatem, rapinas, fraudes, furta viam ſternat. CATVLLVS: [Carm. 26.] *Villa noſtra non ad Auſtri Flatus oppoſita eſt, nec ad Fauoni, Nec ſaeui Boreae, ad Apeliotae: Verum ad millia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque peſtilentem.* LVCANVS L. I. [verſ. 181. 182.] *Hinc vſura vorax, auidumque in tempore foenus, Et concuſſa fides, & multis vtile bellum.* OVIDIVS Heroid. I. Epiſt. 15. [v. 66.] *Quasque male emiſit, nunc male quaerit opes.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 28. & 34.

§. XI. ID PRAETEREA rationi non repugnat, dolorem non neceſſarium auerſari, & quantum licet fugere; quippe qui ad deſtructionem corporis tendit; nec ſolum vt quis doloris ſit expers, ſed vt obiecta quoque adſint ſenſibus accommodata & grata. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 6. n. 1. 2. Sed vt ſingularem & exquiſitam ſenſuum titillationem cupide affectet animus, aſſuefaciendus non eſt; cum illa aut eneruet hominem, & corporis iuxta ac animi vigorem opprimat, atque grauibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & neceſſariis operis ſuffuretur; aut neceſſarium homini adparatum, opesque melius erogandas abſumat ac diſſipet; aut ſaepe cum delicto coniuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem poſt ſe trahat. Ergo vti dolores non neceſſarios, nullique vſui ſibi arceſſere veſaniae proximum; ita rationis eſt, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius deguſtare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. XII. DENIQVE & circa id ſollicite animo cura eſt adhibenda, vt motus ſuos & affectus in poteſtate habeat; quippe quorum plerique non ſolum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, ſed & iudicium intellectus velut obnubilant ac diſtorquent, & in deuia ab officio & ratione non leuiter inclinant, ſic vt frigus affectuum ſit velut naturale principium prudentiae & probitatis inter homines. QVINTILIANVS Declam. 296. *Magni*

Magni affectus iura non spectant. Circa singulos pauca notare taedio non erit. *Laetitia* in se naturae cum primis congruit. Id tamen cauendum, ne intempestiue, aut ex causis non idoneis sese exserat, puta ob aliena mala, & ne ad ineptias, vanitatem, & quae turpia aut indecora sunt, propellat. *Tristitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum potest exterminanda, nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu prosequi, aut quatenus poenitentiae ob praua facinora exprimendae requiritur. *Amor* naturae humanae amicus affectus, sed qui ratione hactenus est temperandus, vt in obiectum dignum feratur; vt ad turpia patranda se non vertat, aut ex turpibus velut pabulum sibi quaerat; vt aliis officiis remoram ne iniiciat; ne in morbum degeneret; ne si versetur circa rem corruptioni aut amissioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, vt ea amissa, animus se colligere nequeat. SOPHOCLES Antigone [pag. 240. Edit. Henr. Steph.]: Μή ποτε τὰς φρένας ὑφ' ἡδονῆς γυναικὸς ἕνεκ' ἐκβάλῃς. *Ne mentem per amorem mulieris causa abiicias.* EVRIPIDES Hippol. coron. [vers. 258. & seqq.] Χρῆν μετρίας εἰς ἀλλήλες φιλίας θνητὲς ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, Εὔλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν, ἀπό τ' ὤσασθαι καὶ ξυντεῖναι. *Oportebat mediocres inter se mutuo mortales miscere amicitias, & non vsque ad extremam medullam animae, Et amores animorum facile solui posse, & expelli, & intendi*, seu minui & augeri. Addatur BACO Sermon. fidel. c. 10. *Odium* infestus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum potest restinguendum, ac obnitendum, ne illo impulsi aliis inferamus, quod officio repugnat. Et si quis omnino dignus sit, quem auersemur, ne tamen ideo nobis ipsis aegritudinem conciliemus. *Inuidia* deformis plane affectus, & qui saepe in aliis, semper autem in ipso inuido prauos effectus producit; dum inuidus propriis moribus, sicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabescitque videndo successus hominum, carpitque & carpitur vna, suppliciumque suum est.* OVIDIVS Metam. [II. vers. 781. & seqq.] *Inuidia Siculi non inuenere tyranni tormentum maius.* HORATIVS I. Epist. 2. [vers. 58. 59.] *Spes*, lenior quantumuis affectus, ita temperanda, ne animus per eam aegrescat, ac ne dum vana, incerta, aut supra vires posita complectitur, gratis sese fatiget, & fit ἐγρηγορότος ἐνύπνιον, *vigilantis somnium*, vti Aristoteli dicitur apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 18.] Neue in nos cadet, quod est apud LVCRETIVM L. III. [vers. 1095. & seqq.] *Dum abest, quod auemus, id exsuperare videtur Caetera; post aliud, cum contigit illud, auemus: Et sitis aequa tenet vitai semper biantis.* *Metus* humanae menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quae ex illo prouenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumspectio nequidquam trepida, aut anxia producere potest. *Ira* violentissimus iuxta ac perniciosissimus affectus, cui omni studio reluctandum, quae & ipsam fortitudinem ac in periculis constantiam, cui vulgo subseruire putatur, velut occoecat & praecipitat. XENOPHON de

Re

§. XIII. 1) De vulgo Paedagogicorum Petrus Ronsardus, vir acerrimi iudicii, apud THVANVM L. LXXVI. ad A. 1582. censebat: *Nunquam incorrigibilis ineptiae, ex paedagogica contractae, characterem vel longissimi aeui curriculo deleri posse.* H.

2) Id

Re equeſtri [pag. 549. Ed. H. Steph. c. 6. §. 13. Ed. Oxon.] Ἀπϱονόητον ἡ ὀϱγὴ, ὥϛε πολλάκις ἐξεϱγάζεσθαι, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improuida eſt ira, vt ſaepe efficiat, quae poenitenda ſunt.* STATIVS Theb. L. X. [verſ. 697. & ſeqq.] *Ne fraena animo permitte calenti: Da ſpatium tenuemque moram: male cuncta miniſtrat Impetus.* HORATIVS I. Epiſt. 2. [verſ. 62.] *Qui non moderabitur irae, Infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit, & mens, Dum poenas odio per vim feſtinat inulto. Ira furor breuis eſt.* Add. LIBANIVS Progym. Vituper. Irae. Irae cognata eſt *Libido vindictae*, quae quatenus excedit legitimam & moderatam ſui & ſuorum defenſionem, & ſuorum iurium aſſertionem aduerſus violatores, plane in vitio eſt. Addat. Anthon. le GRAND Inſtitut. Philoſ. Carteſ. Part. VIII. cap. 12. ſeqq.

§. XIII. ATQVE in his fere conſiſtit illa cultura animi, ad quam capeſſendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potiſſimum ſoliciti eſſe debent, quibus aliorum informatio incumbit. Huius quippe priuatio, aut contraria eidem diſpoſitio officio hominis aduerſatur, aut ad idem rite obeundum non parum remorae iniicit. Eoque qui eiusmodi cultu deſtituitur, in reprehenſione eſt. Datur praeterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & diſciplinarum notitia conſiſtens, quae non quibusuis adeo neceſſaria eſt ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capeſſet, prout ipſius capacitas, & occaſio, & cauſae impellentes, & fructus, cui producendo idonea eſt, ſuadebit. Caeterum quin artes illae, quae neceſſitatibus, & commoditatibus vitae humanae ſubſeruiunt, vtiles ſint, nemo in dubium vocat. Sed circa ſtudia literarum non pauci ſcrupulum iniiciunt, quaſi illa non inutilia ſolum, ſed & perniciosa forent; eoque in multis rebuspublicis illa plane proſcripta, quatenus ſupra peritiam legendi, ſcribendique, & numeros tractandi procedunt [1]. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis perſuadetur. ERASMVS L. XVII. Epiſt. 12. in elogio viri cuiusdam eruditi hoc quoque ponit: *Rerum communium prudentia valens, quae fere ſolet in ſtudiorum cultoribus deſiderari.* Ac nemini ignotum eſt, quae vocabula in homines literatos iactentur. Sic celebris eſt locus apud PROCOPIVM Hiſt. Goth. L. I. [c. 2.] *Multum abeſſe a virtute literas, & ſenili inſtitutione deiici plerumque & ad metum incuruari indolem. Theudericum ſolitum dicere: Fieri non poſſe, vt qui didiciſſent flagra extimeſcere, ad contemtum enſium haſtarumque exſurgerent.* Non multum abit illud PLATONIS de Rep. L. VII. [T. II. pag. 536. 537. Edit. Steph.] Οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθεϱον χϱὴ μανθάνειν. *Nullam diſciplinam ſeruiliter [2] Ingenuum oportet diſcere.* Et SENECAE Hippolyto [verſ. 459. 460.] *Ingenia melius recta ſe in laudem ferunt, ſi nobilem animum vegeta libertas alit [3].* PLATO Gorgia [pag. 330. F. Ed. Francof. 484. D. Tomo I. Ed. Steph.] de philoſophis: Ἐπειδὰν ἔλθωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πϱᾶξιν, καταγέλαϛοι γίγνονται. *Quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam*

2) Id eſt, *per vim & metum*, quo tamen ſenſu hanc vocem vix accepiſſe videtur Auctor, notante Cl. BARBEYRACO.

3) Qui locus ipſe quoque alienus eſt ab inſtituto Auctoris, prouti cuiuis Senecam conferenti, manifeſtum erit.

publicam vel priuatam ſe conſerunt, habentur ridiculi. ARRIANVS Epicteto L. I. cap. 11. Scholaſticum vocat: Ζῶον, ὃ πάντες καταγελῶμεν. *Animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. Michaël MONTAIGNE L. I. c. 24. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. in fine & L. III. c. 14. n. 19. ſeqq. Eam ad rem liquido definiendam, vtque adeo & literis iuſtum pretium ponere ſciamus, multum facit, ſi id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & ſapientiam non ſufficere ſolas literas [4], ſed omnino requiri natiuam animi bonitatem; quae ſi abſuerit, non magis per ſolas literas ſapientiam prŏducere poteris, quam opimam ſegetem, ſi ſteriles arenas vomere proſcideris. Aliud quippe eſt, multa legiſſe, aliud ſapere & prudentem eſſe. Vetus Poëta: Ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἢν μὴ νοῦς παρῇ *Vt nihil eſt doctrina, ſi mens abſuerit.* Et recte QVINTILIANVS *Inſt. 32. L. VI. c. 6. Plus ſine doctrina, prudentiam, quam ſine prudentia facere doctrinam certum eſt.* Inde quod per naturam ſtupidus & ſtultus ope literarum prudens & ſapiens non euadit; id non magis quid praeſtantiae ſolidarum literarum detrahit, quam efficaciae medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam reſtituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et *cultura vim promouet inſitam*; eoque illa fruſtra adhibetur, vbi nihil eſt inſitum [5]. Quin & hoc obſeruatum eſt, non minus natiuam ſtoliditatem, quam malitiam & impietatem, vbi acceſſerint literae, fieri incurabilem, & intractabilem, magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus vtramque defendat & in apricum producat. Et HOBBESIVS Leuiath. c. 4. pronunciat: *Neque ſine literis homines fieri ſolent inſigniter ſapientes, neque (niſi cui forte morbo vel praua conſtitutione organorum animus laeſus ſit,) inſigniter ſtulti.* Add. BACO Sermonum fidelium c. 48. Deinde non omnia, quae literarum vocabulo continentur, ſunt eiusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas poſſumus vocare *vtiles*, alias *elegantes & curioſas*, alias denique *inanes*. Vtiles literas ad tres licet reuocare claſſes; ad doctrinam moralem, medicinam, & matheſin. Nam Theologia illa vera & ſolida proprio ſtat pretio; niſi quis eam ad priorem claſſem reuocare velit. Prima circa culturam animi, ac ſocialis vitae promotionem, altera circa ſanitatem corporis, tertia circa varias artes vitae humanae maximam commoditatem adferentes, manifeſtum habet vſum. Per elegantes & curioſas literas intelligimus, quarum vtilitas non quidem tanta eſt, vt citra eas vita humana minus ſociabilis aut commoda ſit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitius in rimanda opera naturae nos deducat, vel praeſtantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conſeruet. Et huc poſſumus referre cognitionem variarum linguarum, ſubtilem naturalium rerum inquiſitionem, ſubtiliores partes matheſeos, hiſtoriam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra praeſtantur, poëticam, oratoriam, & ſimiles. Quae ſane in ſe egregiae & laude dignae ſunt, & condimenti

4) Aurelius VICTOR, exemplo Saluii Iuliani, iuris vrbani ſcientia praeſtantis, ſed imperatoris non aeque boni, docet: *Ni ingenium adiuuet, imbecillem eſſe eruditionem.* CICERO 3. ad Herennium: *Ingenii bonitas imitatur ſaepe doctrinam: ars porro naturae commoda confirmat & auget.* H. Errorem Aurelii VICTORIS notaui in Diatriba, de Sectis Proculianorum & Sabinianorum in Iure Ciuili c. II. p. 57.

5) V. omnino Ian. Nicium ERYTHRAEVM Pina-

menti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum ſunt tractandae atque aeſtimandae. Inanes autem literas vocamus, non illas ſolum, quae circa falſa & erronea ſunt occupatae, ſed etiam quae fatagunt circa commenta aſtutorum aut otioſorum hominum, diſtinendis ingeniis, ne ad ſolidam rerum cognitionem adſpirarent. Qua claſſe cenſeri debent non ſolum multa veterum philoſophorum dogmata, oppido quam a rerum natura abeuntia; ſed & pleraque, quibus per ſuperiora ſecula barbara ſcholae perſonabant, quae adhuc a multis mordicus retinentur, inſcitia meliorum, aut quia dediſcere pudet, quae tam operoſe didicerunt, aut quia monarchiae Papalis intereſt, vegeta ingenia nugis detineri. Vid. HOBBESIVS Leuiathan. c. 46. 47. PLVTARCHVS Alexandro [pag. 668. C. Ed. Wech.] de metaphyſicis Ariſtotelis: Ἀληθῶς ἡ μετὰ τὰ Φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν ὐδὲν ἔχει χρήσιμον. *Reuera commentarius ille metaphyſicus ad docendum vel diſcendum nihil habet compendii.* MARTIALIS II. Epiſt. 86. [verſ. 9. 10.] *Turpe eſt difficiles habere nugas, & ſtultus labor eſt ineptiarum.* Has inanes literas maxime deſpicit, prout quisque ſolidis literis fuerit inſtructior. Denique quod vitium eſt ineptae diſciplinae & maleſanorum Orbiliorum, id hautquaquam ipſis literis eſt adſcribendum. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 14. n. 21. ſeqq. Sic quis ad ſapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali ſchola, qualem Vranii philoſophaſtri deſcribit AGATHIAS L. II. [c. 12.] *Cum ſua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreuerenter de ſublimibus hisce rebus, diuiniſque quaeſtionibus ſermones miſcent; & ſemper de iisdem argutantes, nec ipſi aliis quidquam perſuadent, neque de concepta ſemel opinione, qualiscunque ea tandem ſit, diſcedunt, ſed eadem ſemper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione infenſis inter ſe animis decedunt, & apertis conuiciis ſeſe mutuo laceſſunt, turpes voces emittentes, inſtar aleatorum rixantium. Atque ita ſolvitur ipſis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi vero hoſtes ex amicis facti.* Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: Μόνῳ δὲ τῷ θρασὺς εἶναι καὶ στωμυλώτατος ὐκ εἰδὼς ἐν ὐκ εἰδόσιν ἐνίκα. *Sola praeſidentia & inani linguae volubilitate nihil ſciens inter nihil ſcientes vincebat.* Similem diſputandi proceſſum deſcribit LVCIANVS in bis accuſato. Addatur IDEM in dialogo, qui inſcribitur Charon. De caetero quis dubitet bona indole praeditum, vbi ſolidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progreſſurum, quam ſolis naturalibus viribus ſuccinctum? PLVTARCHVS de Educ. Lib. [pag. 8. A. Ed. Wechel.] Ὁ θεωρητικὸς τῦ πρακτικῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής· ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμυσος καὶ πλημμελής. *Contemplator ſi actionibus abſtineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philoſophiae ignarus, rudis eſt & facile errat.* Vetus Poëta: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νῦν ἔχειν. *Oportet literas diſcere, & diſcentem ſapere.* SALLVSTIVS Iugurth. [praef. c. 2.] *Quo magis prauitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia torpe-*

Pinacothec. I. ſub Traiano Boccalino circa extrem. ARISTOTELES Probl. ſect. 29. qu. 7. quaerit: Διὰ τί ἄνθρωπος μάλιστα παιδείας μετέχων ζώων ἁπάντων ἀδικώτατόν ἐστιν; *Cur homo, qui adeo eruditione praeditus eſt, animantium omnium iniuſtiſſimus ſit?* & *respondet:* Ἢ ὅτι πλεῖστῳ λογισμῷ κεκοινώνηκε, μάλιστα ὧν τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐξήτακε. Ταῦτα δ' ἄνευ ἀδικίας ὐκ ἔστι. *An quia ingenio cogitationeque plurimum valet. Voluptates igitur & felicitatem rimatur maxime, atque perpenſat, quae niſi cum iniuria nemo aſſequi poteſt.* H.

torpescere sinunt. AELIANVS V. H. L. VII. c. 15. *Cum Mitylenses imperium maris tenerent, sociis, qui desciscebant, hanc poenam imposuerunt, vt liberos suos non docerent literas, neque Musicam: omnium suppliciorum hoc grauissimum iudicantes, in inscitia & ignorantia artium liberalium vitam transigere.* Addantur quae CICERO Off. I. [c. 6.] tradit de studio veritatis inuestigandae. Est tamen illis, qui circa studia literarum versantur, in primis obseruandum, vt illa ad vsum aliquem vitae humanae referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro sterili occupatione fallendo tempori habeant. Aristippus apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 80. Ed. Amstel.] interrogatus, quaenam sint ea, quae pueros honestos addiscere oporteat? *Ea*, inquit, *quibus*, *cum viri fuerint, vtantur.* Ac improbum est, qui tam egregias animo teneat sententias, idiotis nihilo meliorem esse. Pacuuius apud GELLIVM L. XIII. c. 8. *Ego odi homines ignaua opera, & philosopha sententia.* ISOCRATES Encom. Helenae [circa init. p. 356. Ed. Paris. 1621.]: Sophistas decebat *suos auditores in iis rebus, quae in vita communi vsum habent, erudire; atque in actionibus ciuilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe praestabilius esse, de rebus vtilibus mediocres opiniones habere, quam superuacuarum exquisitam notitiam: & aliis paulo superiorem esse in magnis, quam in paruis, praesertim iis, quae vitam nihil adiuuant, multum excellere.* LVCIANVS conuiuio [pag. 648. T. II. Ed. Amstel.] Ὀυδὲν ὄφελος ἐπίςαθαι τὰ μαθήματα, εἰ μή τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυθμίζει πρὸς τὸ βέλτιον. *Nil prodest nosse literas, nisi quis & vitam melius disponat.* Apud Aegyptios bibliotheca inscribebatur *Medicatorium animae.* Diodor. SICVLVS L. I. c. 49. Praue eruditi sunt, in quos cadit illud ARRIANI Epicteto L. IV. c. 5. Ἐν σχολῆ λέοντες, ἔξω δ' ἀλώπεκες, *in schola leones, foris vulpeculae.* Tum ne omnis scientia in nudam auctoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem resoluatur; sed vt in solida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quae nondum ad liquidam demonstrationem deducta sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio mutetur, vbi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile fit, vt alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priorem doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. SOPHOCLES Antigone [pag. 242. Ed. H. Steph.]: Ἀλλ' ἄνδρα κἄν τις ᾖ σοφὸς, τὸ μανθάνειν πόλλ' αἰσχρὸν οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν. *Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare.* PLINIVS N. H. L. III. Prooem. *Minime mirum est, hominem genitum non omnia humana nouisse.* IDEM L. XI. c. 3. *Mihi contuenti se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea.* Inde est apud Diogenem LAERTIVM L. X. [§. 86. in fine.] Ὀυ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. *Non iuxta legis sanctionem de natura disserendum, sed sicut ea, quae videatur, hortantur.* CICERO de Nat. Deor. L. I. [c. 5.] *Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinunt enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, indicatum vident.* QVINTILIANVS Instit. Orat. L. III. c. 1. *Illi probant qualecunque ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris, quia nemo non didicisse mauult, quam discere.* IDEM L. VII. c. vlt. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit.* HORATIVS II. Ep. 1. [vers. 83. & seqq.]

seqq.] *Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi ducunt: Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae Imberbes didicere, senes perdenda fateri.* Enimuero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις, *veritati indignari nefas.* PLATO de Rep. L.V. [in fine.] Et *superuacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius inuenire praeteritis.* Denique ne quis ita se penitus immergat libris, vt alia officia negligat, & ad vitae ciuilis genium inhabilis reddatur. LVCIANVS Conuiuio l. c. Τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς εἰς μόνα τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις φροντίδας συνεχὲς ἀφορῶντας. *Literarum studia a recta ratiocinatione abducunt eos, qui in solos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt.* Alias enim pedantismus mentis, non literarum aut sectae alicuius vitium est, sed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat [6].

§. XIV. QVANQVAM autem praecipua & maxime operosa circa animum cultura versetur, non tamen ideo corporis cura est negligenda, quippe cuius fulturis animus sustinetur [1], & quo male se habente animus quoque parum praeclari effecerit. Est igitur quantum in nobis, opera danda, vt mens sana in sano corpore habitet, & vt illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur, Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 45. apud Lucianum de Lapsu inter salutandum [T. I. p. 500. Ed. Amst.] Pyrrhus memoratur quotidianis sacrificiis Deos nihil aliud orasse, quam ὑγιαίνειν, *valere*, quod hoc omnia bona contineat. Tum cauendum, ne intemperantia cibi, potusque, intempestiuo & non necessario labore, aliaue ratione eius vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda est ingluuies, ebrietas, immodica Venus, & similia. IVVENALIS Sat. XI. [vers. 34.] *Buccae noscenda est mensura tuae* [2]. Add. quae contra incontinentiam disputat Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [cap. 3. Edit. Oxon.] Argutum est dictum Democriti apud PLVTARCHVM de Sanitate tuenda [pag. 135. Ed. Wechel.] Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accusaret animam corpus, illam quin condemnetur effugere non posse.* Etsi reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, caeteraque quae corporis tutelam spectant, inde prouenire, quod animus praeter rationis monita cedat adpetitui & affectibus corporis, per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre THEOPHRASTI dictum: Πολὺ τῷ σώματι τελεῖ ἐνοίκιον ἡ ψυχή. *Magnam mercedem pro inhabitatione anima persoluit corpori.* [apud Plutarchum, vbi supra p. 135. E.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 30.

§. XV. VITA NOSTRA nobis a Creatore concessa est, velut stadium aliquod, exserendis ex dictamine rationis nostris viribus: eoque illa non reciprocatione spiritus, sed bonis actionibus metienda est. Vnde cauendum cuilibet, ne sit ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, *inutile terrae pondus*, sibi inutilis, aliis

 grauis;

6) Quod ex *Arte cogitandi*, illaudato libello, depromtum est.

§. XIV. 1) Locus hic expressus est e PLINIO L. I. epist. 9. *Corpori vaco*, inquit, *cuius fulcris animus sustinetur.*

2) Qui locus IVVENALIS ad *prodigalitatem* potius, quam ad *ingluuiem* referendus est.

grauis; numerus tantum, & fruges consumere natus [1], aut cui in solo viuendi causa palato est [2]. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 16.] *Mihi, qui nihil agit, esse omnino non videtur* [3]. OVIDIVS de Ponto L. I. E. 6. [vers. 44.] *Mors nobis tempus habetur iners.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 145.] *Quantum etenim distant a morte silentia vitae?* THEOCRITVS Idyll. 14. [vers. vlt.] Ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν. *Oportet quid agere, quibus genu est viride.* Add. GELLIVS L. XIX. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exserere vel circa quaerendas res vitae seruandae necessarias, vel circa obeunda munia vitae socialis, & ciuilis, quae magnam fere habeat varietatem, & quibus non quiuis aeque idoneus est; inde cuilibet mature capessendum & eligendum genus vitae, honestum, proficuum & suae capacitati conueniens. Ad quod plerumque viam velut designat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunae bona, parentum auctoritas, quandoque imperium ciuile, inuitans occasio, aut necessitas. ISOCRATES Areopagitico [pag. 255.] de veteribus Atheniensibus: *Vniuersis easdem exercitationes praescribere in tanta rei familiaris inaequalitate non potuerunt: sed vt singulorum facultates ferebant, ita singulis praecipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari & inopiae causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam caetera delicta, quae inde velut ebullirent, censebant posse praecaueri. Locupletes autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & Philosophiam adiungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perspiciebant, vt alii virtutibus excellerent; alii flagitiis plurimis abstinerent.* Apud Aegyptios & Indos quilibet paternam artem excolere iubebatur. Diod. SICVLVS L. I. c. 74. & L. XII. c. 41. cuius instituti rationem reddit ISOCRATES Laud. Busir. [pag. 388. Ed. Paris. 1621.] [4] Idem receptum erat sub imperio Yncarum apud Peruuianos; solis autem nobilibus licebat capessere cultum scientiarum, non item plebeiis. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. IV. c. 19. Huc quoque facit illud XENOPHONTIS Cyrop. L. II. [c. 1. §. 8.] Οὗτοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἳ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν, ἐπὶ ἓν ἔργον τράπωνται. *Singulis in rebus ii praestantissimi efficiuntur, qui missis multarum rerum occupationibus, vni se operi alicui dederint.* Et L. VIII. [c. 2. §. 4. Ed. Oxon.] Ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. *Fieri non potest, vt qui multas artes exercet, multa praeclare faciat.* Vnde in statu sanae rationi aduerso viuunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitae communibus sese praeter necessitatem subtrahunt; vti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum diuini Nominis in quaestum vertentia, Deumque sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo maior est, si vltro sibi membra distorqueant, aut mutilent, vt ne si velint quidem, frugi deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chinenses nemini sano, quantumuis oculis orbato, mendicare permittitur, sed hi

§. XV. 1) HORATIVS L. I. epist. 2. vers. 27.
Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.
2) IVVENALIS Sat. XI. v. 35.
Aut quibus in solo, viuendi causa palato est.
3) Quo loco apud Ciceronem commento Epicuraeorum occurritur, quo Deos in otio, sine vllo negotio agere fingebant.

hi molas trusatiles versando victum sibi parant. MARTINIVS Hist. Sin. l. c. c. 34. Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes saepe mors opprimit, ac nemini iam eam desugere licet; ideo & mature vita vtendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. MARTIALIS I. Epist. 16. [vers. 11. 12.] *Non est, crede mihi, sapientis dicere, Viuam. Sera nimis vita est crastina; Viue hodie.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 141. 142.] *Breuitas vetat mutabilis horae prolatare diem.* HORATIVS I. Epist. 4. [vers. 12. & seqq.] *Inter spem, curamque, timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superueniet, quae non sperabitur, hora.* IDEM: [L. I. Od. 4. vers. 15.] *Vitae summa breuis spem nos vetat incohare longam.* Denique & semper velut subductas vitae rationes habere debemus, & mature aduersus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit vtendum, reposcenti resignare queamus. Silius ITALICVS L. IX. [vers. 376. & seqq.] *Virtus futile nomen, Ni decus adsuerit patiendo, vbi tempora lethi Proxima sint.* PLINIVS N. H. L. VII. c. 40. *Alius de alio indicat dies, & tamen supremus de omnibus.* ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. Τῆς ὥρας ἐλθούσης εἶτα τότε τεθνήξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα. *Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? Vt eum decet, qui restituit aliena.* Addatur Marcus ANTONINVS L. XII. §. vlt. & BACO Sermon. fidel. c. 2.

§. XVI. PORRO quantopere homo vitam suam amet, & quam eius conseruatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod iussum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quae efficacia sit illius legis, quae in me ipso terminatur, cuiusque seruandae necessitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini iniuria fiat. Sed & superuacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum iam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conseruandum, vt ne, si velit quidem, facile in diuersum abire queat. SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Superuacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimuero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conueniens fore, vt in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium Sapientum consensu Creator optimus maximus hominem condiderit, vt ipsi inseruiat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, eiusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & seruari nequeat, ni quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & seruet; cum totius societatis humanae salus intelligi nequeat, si singuli salui sint, nec ne, nihil intersit: adparet abiecta plane sui cura hominem non sibi quidem *, sed Deo Creatori, sed generi humano facere iniuriam. Conf. tamen Anthon.

4) Imo Isocrates hoc loco illud significat, Busiridem voluisse, vt singulis singulae essent professiones, quod difficillimum videretur vnum excellere in pluribus. Praestitisset igitur, hunc locum post verba Xenophontis linea abhinc 8. exhiberi.

§. XVI. *) Hine scite IOSEPHVS L. III. de Bell. Iud. c. 14. vitam παρακαταθήκην τοῦ θεοῦ, *depositum Dei* vocat. H.

Anthon. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 3. §. 4. Deinde vsque adeo non sequitur, ius naturae istud non praecipere, quia instinctus iam ante in id satis acriter ferebatur; aut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiae, quae vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursans: ac quam multis vita producatur, vt plura excipere mala possint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, ni instinctus tantopere eandem commendaret; aut ni morti tanta opinio acerbitatis esset coniuncta: aut quotusquisque instinctum istum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris iussa obstarent? Nec plane de nihilo sunt illa apud QVINTILIANVM Declam. 4. *Quid iuuat, o misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quaecunque ex hac vniuersitate mundi vel solicitant adspectu, vel blandiuntur vsu, diligenter excutias, tota vita hominis vnus est dies. Humiles prorsus abiectaeque mentes, quas non implent haec eadem semperque redeuntia: vt qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas nunquam sibi videbitur praematura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis quanto plura sint in hac aeui breuitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa aestimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae breuem querimur aetatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter haec ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat euadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum quod pro incolumitate hominis natura commenta est, vt periremus inuiti: & contra tot aduersos casus, patientiae nobis aequanimitate succurreret.* Apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [p. 423. Ed. Steph. c. 4. §. 7.] Socrates σοφȣ̃ δημιȣργȣ̃ τέχνημα, *sapientis conditoris artificium* iudicat, quod *cupiditatem procreandae sobolis nobis immisit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum viuendi desiderium, maximumque moriendi timorem.* Quorum vltimus etiam suam cuique vitam ab aliis hominibus tutam praestat. Quam facile enim esset occidere, ni mori acerbum foret? Vnde dominus est alienae vitae, qui suam contemsit; & aliena capita meum custodiunt. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 11. n. 8.

§. XVII. ILLVD altioris est indaginis, an & quousque homini aliqua potestas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti vltro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum absolutum heic satis homini ius concedebant, sic vt cre-

§. XVII. *) Menelaus apud EVRIPIDEM Phoenissis:

Στείχω δὲ, θανάτῳ δῶρον ὀυκ αἰσχρὸν Πόλει
Δώσων, νόσȣ δὲ τήνδ' ἐκπαλλάξω χθόνα.
Moriar, sed vrbi munus egregium dabo,
Cladis redemtor, liberator patriae.

Chorus paulo post:

Te fas perpetuis laudibus, o puer.
Tolli, pro patria non timidum mori.
Tu patri gemitum, sed decus inclytum
Tu septem geminis turribus adferes.

v. & *pr. Inst. de excusat. tutor.* H.

§. XVIII. 1) L. VIII. c. 2. §. 4. H.

2) Quo pertinet exemplum de Minyarum vxoribus,

crederent, poſſe aliquem vltro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſeruationem alterius pro ipſo deuouere, & vbi eius pertaeſum foret, ante naturalem ſeu fatalem terminum ipſam abrumpere. PLINIO Nat. Hiſt. L. II. c. 7. mortem ſibi conſciſcere poſſe vocatur *optimum in tantis vitae poenis*. Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine abſolui poteſt, dum ita abiecte de maximo Dei beneficio ſentire non veretur. Nobis quid principiis iuris naturalis maxime videatur congruum, inquiſiuiſſe curae erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo poſſit, & debeat ſua opera aliis inſeruire, & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita afficiat, vt ſenium, vitaeque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter aetatem exegiſſet; recte poſſe aliquem paulo breuius aeui ſpatium eligere, vt facultatum ſuarum vſum aliis hominibus largius diſpenſet. Cum enim non nobis ſolis viuamus, ſed Deo & ſocietati humanae; inde ſi vel gloria Creatoris, vel ſalus ſocietatis humanae vitam noſtram velut depoſcat, eam ſane ad iſtos vſus libenter conſumere debemus *. STATIVS Thebaid. L. X. [verſ. 629.] *Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* HORATIVS Carm. III. 2. *Dulce & decorum eſt pro patria mori. Mors & fugacem perſequitur virum, Nec parcit imbellis iuuentae Poplitibus, timidoque tergo.* Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonae importandae praefectus, & amici vehementer diſſuaderent, ne mari tempeſtuoſo ſe crederet, reſpondit: *Neceſſe eſt vt eam, non vt viuam.* Achilles apud HOMERVM Iliad. ι. elegit vita potius breui, ſed glorioſa defungi, quam ingloriam, domi deſidem ad extremas aetatis metas peruenire.

§. XVIII. DEINDE cum certum ſit, ſaepe numero multorum vitam ſeruari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitae periculo exponant; id quoque conſtat, ex iuſſu imperantis legitimi poſſe alicui iniungi obligationem, vt eiusmodi periculum declinare ipſi non liceat, ni grauiſſimas ſubire poenas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur [1], de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud PLATONEM in Apologia [L. VIII. c. 2. §. 4.] *Οὗ ἄν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ἀπὸ ἀρχόντων ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ. Quo quisque in loco vel ſeipſum conſtituit, arbitratus id optimum eſſe, vel a ſuperiore iubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem.* Sed neque in ipſa ratione naturali, neque in diuinis literis; quae vitam pro fratribus profundere iubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium vltro quis probabili ſeſe vitae periculo pro aliis exponere queat [2]; modo ſpes aliqua ſit, iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur [3]. Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro ſeſe fruſtra

ribus, qui maritos iam morte mulctandos, veſte eorum ſumta, ipſae in carcere manentes, liberarunt, apud HERODOTVM L. IV. H.

3) Helena apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:

Ἐγώ. δὲ δὴ, τὸ μὲν σέγειν Πόσιν
Καὶ ξυνθάνοιμ' ἄν. Ἀλλὰ τίς κείνῳ χάρις,
Συγκατθανόντι κατθανεῖν;
Promtus eſt nobis amor,
Etiam marito commori: ſed mortuo
Mortem imputare quid iuuat?

frustra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci iugulari. GROTIVS ad Ionae c. I, 12. *Si homo vnus, vt multos seruet, recte morti se offert, quod Demostheni dicebat Phocion: multo id faciet iustius, qui se aliis periculi scit esse causam.* Vnde etiam nos licitum putamus, vt quis pro altero, praesertim innocente ac praestanti viro, vadem sese constituat, aut ad securitatem salutis multorum obsidem se dedat, sub periculo mortis subeundae, si reus se non stiterit, aut pactum non fuerit seruatum. Quanquam ab altero huiusmodi vades ac [4] obsides recte morte plecti nequeant [5]: vti alibi ostendemus. Eiusmodi tamen deuotiones, quae non nisi vanam fidei & fortitudinis ostentationem citra vllum vsum habent, quales apud Iaponenses adhuc frequentari [6] supra diximus, quin iuri naturali repugnent, nulli dubitamus. Frustra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimuero hoc per legem naturae praecipi, vt quiuis cuiusuis alterius vitam, caeteris praesertim paribus, suae praeferat, hautquidquam arbitramur; & contrarium non obscure suadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione maiores testes, qui proximum sibi quemque esse admittunt. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. 14. *L. 14. princ. D. praescript. verb. L. 6. C. de Seruitut. L. 2. §. 9. D. de aqua pluu. arc.* [7] Non obstat *L. 5. §. 4. D. commodati.* [8] *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Add. AVCTOR de Princip. Iusti & Decori p. m. 122. seqq.

§. XIX. ILLVD denique discutiendum restat, an homo proprio ex arbitrio, ubi iucunditatem vitalis aurae adspernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miseriis, & anteuertendae ignominiosae morti iam iam impendenti, sibi ipse fata properare queat? Hanc in rem notissima est sententia *Platonis in Phaedone*, Christianis etiam scriptoribus laudata: *Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ᾽ ἀποδιδράσκειν· In custodia quadam nos homines sumus; neque decet quemquam ex hac seipsum soluere, neque aufugere* [1]. Id quod copiosius expressit LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 18. *Sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, eiusdem iussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec iubeat emitti.* Etsi bene obseruandum, qualem sui interfectorem PLATO de LL. L. IX. ignominiosa sepultura afficiendum pronunciet. *Ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκην, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχὼν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ*

Notissimum est, in quibusdam Indiae partibus etiam hodie marito demortuo viduam sponte rogo insilire, & vna cum ipsius cadauere concremari. Vid. Io. de LAET de Imperio M. Mogolis. c. 3. Cuius moris caussam refert Diodorus SICVLVS L. XIV. Biblioth. ad mulierem vnam, quae maritum dolo interemerat. H.

4) Quanquam exempla non desint, relata a GROTIO L. III. d. I. B. & P. c. 4. §. 14. Quibus adde Eduardi III. Anglor. Regis, apud BVCHANANVM L. II. Rer. Scotic. pag. 282. v. GROTIVM d. l. L. III. c. 11. §. 18. SCHILTERVM de Iure Obs. d. c. 6. & 7. H.

5) L. V. c. 10. §. 12. H.

6) c. 3. §. 14. H.

7) v. infra. L. V. c. 4. §. 6. H.

8) v. infra ad c. 6. §. 2. H.

§. XIX. 1) Quod in Sacris ἀποῤῥήτοις Pythagoraeorum fuit, quo nomine veniebant praecepta secreta, quibus discipuli eorum imbui solebant. Vid. CICERO de Senectute c. 20. &, quod ad Sacra ἀπόῤῥητα SCHEFFERVS de not. & constit. Phil. Ital. c. 10.

ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. *Qui ſeipſum vita & ſorte fatorum vi priuauerit; non iudicio ciuitatis, nec triſti & ineuitabili fortunae caſu coactus, neque pudore aliquo extremo compulſus; ſed ignauia, & formidoloſi animi imbecillitate de ſeipſo iniuſte ſtatuerit.* ARISTOTELES quoque Nicom. III. c. 11. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel vt paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cum laborioſa fugere mollities ſit.* SENECA Phoeniſſis. *Non eſt virtus Timere vitam, ſed malis ingentibus Obſtare nec ſe vertere ac retro dare.* MARTIALIS L. XI. epiſt. 57. *Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.* VIRGILIUS Aeneid. VI. in tartaro locum aſſignat iis, *Qui ſibi letum Inſontes peperere manu, lucemque peroſi Proiecere animas.* PROCOPIUS Hiſt. Goth. L. IV. [c. 12.] *Vitam abrumpere nullo mortis vſu* [2], *praeceps amentia eſt, caeca aduerſus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi ſpeciem, a ſapientibus inſipientia ducitur.* Amm. MARCELLINUS L. XXV. c. 4. *Aequo iudicio iuxta timidus eſt, & ignauus, qui quum non oportet, mori deſiderat: & qui refugiat, cum ſit oportunum.* Add. Abr. ROGERIUS de Braminibus Part. II. c. 18. Nicolaus TRIGAUTIUS de Regno Chinae L. I. c. 9. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 11. n. 18. GROTIUS L. II. c. 19. §. 5. Vbi memorat, tam apud gentiles, quam Ebraeos [3] abs ſepulturae honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſciuerant. Add. IOSEPHUS de Bello Iudaico L. III. c. 25. Quamquam nonnulli Ebraeorum de lege ſe non interficiendi vnam cauſam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei [4]. Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram ius eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam Dei praeſumtam voluntatem eſſe, quae mortis antecipandae conſilium abſoluat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui [5], & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei ſuiſque hoſtibus illuderetur, & ſua captiuitate fortaſſe ſeruitium populo conciliaret [6]. Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis vmbra mortem ipſi praedixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrectauit, aeternam inde laudem meritus, Dauidis etiam praeconio, a quo & illi, qui Saulum cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad ſimiles quoque caſus producunt, eo nixi fundamento: quemadmodum ſibi nemo poteſt obligari, ita iniuriam ſibi non facere, qui vim vitae ſuae intulerit. Quod au-

2) Apud EURIPIDEM in Helena, Teucro narrante de fratre ſuo:

Οἰκεῖον αὐτὸν ὤλεσ' ἅλμ' ἐπὶ ξίφος
Suo ipſe pectus enſe tranſegit ſibi.

Quaerit Helena:

Μάνεντο; ἐπεὶ τίς σωφρονῶν τλαίη τάδ' ἄν;
Furens? quis illud mentis auderet ſuae? H.

3) Et apud Chriſtianos V. Concil. Bracarenſ. I. Can. 34. CARPZOV. L. II. Iuriſpr. Conſ. Def. 376. & Quaeſt. Crim. II. n. 25. ſq. cum ICtis paſſim. H.

4) Qua tamen ratione caedes ſui ipſius minime excuſatur. Modo enim ipſi nihil admittamus contra reuerentiam Diuini Numinis, ſatis excuſamur, etiamſi profanis occaſionem praebeamus illudendi Creatori noſtro: neque haec occaſio auctoramentum nobis praebere poteſt transgrediendi praecepta Diuina, cum iure naturae, tum reuelatione nixa, quibus vitam ſine iuſſu Dei deſerere prohibemur.

5) Imo id a Simſone vindictae ſtudio factum. Vid. CLERICUS ad Iudic. XVI, 28. 30. vt pote quem Deus puniuit etiam quum preces eius exaudiret.

6) Vid. CLERICUS ad 2 Sam. I, 14.

tem quis seipsum ex lege naturae teneatur conseruare, id inde esse, quia a Deo ad colendam societatem humanam est destinatus, quam ad desertoris instar aut infrequentis militis destituere hautquidquam possit: adeoque quod ego me tenear conseruare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanae. (ARISTOTELI Nicom. V. 15. αὐτόχειρες non in seipsos, sed in ciuitatem iniurii dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remotus, hominem sibi commendari per solum illum instinctum sensitiuum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum caussam fauorabilem iudicant, certe miseratione quam aspera sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili praeuident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admisso ipsi caeteris mortalibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut saeuo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut vt suis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud TACITVM Ann. VI. [c.29.] est: *Promtas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat; & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Ex quo obiter patet, non vsquequaque probari posse illud MARTIALIS L. II. Ep. 80. *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriare, mori?* Nam vti AESCHINES Orat. de falsa Legatione [pag. 271. C. Ed. Geneu.] loquitur: Ὀυκ ὁ θάνατος δεινὸν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda* [7]. Huc referri quoque solent foeminae, aut formosi pueri, qui pudicitiae suae violationem hoc modo declinarunt [8]. Vid. Paulus DIACONVS L. XV. de Dugna foemina Aquileiensi. EVSEBIVS Hist. Eccles. L. VIII. c. 24. 27. Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem iam sibi a summo imperatore dari [9]; veniam quoque generis humani facile praesumi; cui iam perierint; nec vllius interesse; tantillo tempore mortem abs se antecipari, vt tormenta & ludibria non sentiant, quae ad graue fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, vt omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. CICERO Tusculan. quaest. L. I. [c. 30.] *Cato sic abiit e vita, vt caussam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero caussam iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis; nae ille medius fidius vir sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam a magistratu aut aliqua potestate legitima, sic a Deo evocatus atque emissus exierit.*

7) Exempla plurima habet H. GROTIVS d. L. II. de I. B. & P. c. 19. §. 5. & in notis H.

8) Qui tamen sine sontica satis caussa suas sibi manus intulerunt. Solatio enim ipsis esse debuerat animi integritas, qua nullius sibi sceleris conscii essent: temeraria autem aliorum iudicia & alia mala inde obuenientia patienter ferenda erant. Vera enim pudicitia a nemine nobis eripi potest, & im-

rit. Conf. *L. 3. §. 6. D. de bonis eorum, qui ante sententiam. L. 45. §. 2. D. de iure fisci.* Addatur QVINTILIANVS Declam. IV. Ant. MATTHAEVS *de Crimin. ad L. 48. D. tit.* V. *c. 1. §. 9.* GROTIVS ad Iudic. c. XVI, 30. Verum isthaec nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo taedio molestiarum vitae humanae communium, vel indignatione malorum, quae humanae ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam vltro abrumpunt, nullam adferre posse sat validam defensionem, quo minus in legem naturae peccasse sint censendi. Aliter sentire videtur Thom. MORVS Vtopia L. II. quod ego non probauerim. Illi vero contra merito a crimine *αὐτοχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis vsum adimente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud aequos viros excusat. CVRTIVS L. IV. c. 16. *Vbi intrauit animos pauor, id solum metuunt, quod primum formidare coeperunt.* LVCANVS L. III. [vers. 689. 690.] *Mille modos inter leti mors vna timori est, Qua coepere mori. Mors timore appetita* dicitur apud SVETONIVM Nerone c. 4. Addatur Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 17. Add. *L. 14 § 3. D. quod metus causa.* Id quoque heic obseruandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quouis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut Deianira apud SENECAM Hercule Oetaeo [v. 696.] loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente nostra.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte vsus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodauit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa FLORI L. IV. c. 7. *Quis sapientissimos viros*, (Brutum, & Cassium) *non miretur ad vltimum non suis manibus vsos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumque animarum, iudicio suo, scelere alieno, vterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum Flori illustrandum possit facere illud AESCHINIS Orat. contra Ctesiphontem: *Ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. Si quis se ipsum occiderit, manum, quae id fecit, a reliquo corpore sepelimus.* Caeterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quae vel iubent, vel permittunt ciuibus vltro vitam proiicere. Qualis lex apud Taprobanenses memoratur Diodoro SICVLO L. II. c. 57. qua statutum erat, *vt ad certum annorum numerum viuerent; quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herbae indormientes, quae citra sensum doloris necat.* Add. IDEM L. III. c. 33. de Magabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, maiores sexaginta annis aconito vitam finire, vt reliquis cibaria sufficerent. STRABO L. X. HERACLIDES de Politiis. Etsi AELIANVS V. H.

& immerito vili penduntur, qui quaeue occubuerint vi maiori.

9) AVGVSTINVS ipse L. de Ciuitate Dei c. 16. *Ac per hoc* (quod voluptatem carnis senserunt vim passae) *& quae se occiderunt, nequicquam huiusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci.* H.

V. H. L. III. c. 37. hanc caussam alleget, *quod sibi ipsis conscii sint, se ad promouenda commoda patriae inutiles amplius esse, animo iam ob aetatem delirare incipiente.* Add. Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. 8. De more Herulorum, apud quos senio aut valetudine debiles mortem vltro sibi arcessebant, vxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueo sese necantibus, vid. PROCOPIVS Hist. Goth. L. II. [c. 14.] De Sardis, & Berbiccis vid. AELIANVS L. IV. c. 1. De Massagetis STRABO L. XI. & HERODOTVS Clio in fine.

CAPVT V.

DE DEFENSIONE SVI.

I. *Defensio sui violenta est licita.*
II. *An etiam naturali iure praecepta?*
III. *Defensio qualis in libertate naturali?*
IV. *Qualis eadem in ciuitatibus?*
V. *An & contra inuasorem errantem:*
VI. *Tempus defensionis in libertate naturali;*
VII. VIII. IX. *Et in statu ciuili quomodo se habeat?*
X. *De mutilatione membri:*
XI. *Et pudicitia:*
XII. *Nec non alapa.*
XIII. *An fugere quis teneatur?*
XIV. *An religio Christiana diuersum heic disponat?*
XV. *Caedes in defensione patrata est innoxia.*
XVI. *De defensione rerum.*
XVII. XVIII. *De fure nocturno.*
XIX. *De defensione eius, qui iniuriae initium fecit.*

AD CONSERVATIONEM sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque sui defensio, seu propulsatio malorum in laesionem hominis tendentium, quae ab altero homine intentantur. Isthaec defensio duplici modo instituitur; vel sine laesione eius, qui malum nobis machinatur [1], vel cum eiusdem laesione ac pernicie. Prior quin sit licita, omnique peccato vacet, nemo sanus vnquam in dubium reuocauit. Circa posteriorem autem nonnullis ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam vtique laedatur, aut perdatur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam socialem adstringimur, & quo extincto parem iacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod maiores turbae societatem humanam videantur inuadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut vbi id non datur, corpus nostrum patienter inuadenti praebeamus. Enim vero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed &, vbi iste locum non habuerit, cum laesione eius, qui nos oppugnatum it [2]; & ratio euincit, & sapientum iuxta atque vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum sui simi-

§. I. 1) Veluti vt aditum inuasori intercludam, vt intra munita loca me contineam, vt inuasorem moneam, velit desistere a caeca mentis rabie.

fui fimilibus agendam homo conditus eft, omnesque naturae leges, quae alios homines fpectant, primario ad pacem conftituendam, & feruandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, vbi aliter per alterius iniuriam falui effe non poffumus. Scilicet obligatio ad exercendas inuicem leges naturae, & officia pacis eft mutua, & omnes homines aequaliter ftringit; neque vlli prae altero priuilegium per naturam competit, vt ipfe in altero violare eas leges queat, alter autem aduerfus hunc pacem continuare teneatur. Sed vtrinque ftringens obligatio facit, vt munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque vbi alter contra leges pacis talia aduerfus me fufcipere aggreditur, quae ad meam perniciem fpectant, impudentiffime a me poftulauerit, vt ego ipfum deinceps facrofanctum habeam; id eft, vt meam falutem prodam, quo ipfius malitia impune graffari queat. *Εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. Τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος, καὶ ἀνανδρίας ψόγος παρακολουθεῖ. Rectum & neceffarium vindicare magis quam accipere iniuriam; quippe ad occifi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* HERODIANVS L. IV. c. 5. Sed cum is infociabilem fefe aduerfus me exhibeat, & ineptum ad recipienda a me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam falutem reuocatur; quae vbi citra iftius laefionem feruari nequit, habet quod fibi imputet, qui ad ifthanc neceffitatem me adegit. HORATIVS L. II. Sat. 1. [verf. 44. 45.] *Nec quisquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commouit (melius non tangere clamo,) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quae natura aut induftria nobis dedit, fruftra forent conceffa, fi alteri iniufte illa inuadenti vim non liceret opponere; & parata praeda improbis expofiti forent probi, fiquidem illi hifce vim nunquam deberent opponere. Sic vt violentam fui defenfionem plane profcribere, hautquidquam paci, fed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturae, in falutem vtique hominis inftituta, tali quoque paci fauere eft cenfenda, quae praefentem ipfius perniciem, & nihil minus, quam fociabilem vitam erat productura. Add. GROTIVS L. I. c. 2. & c. 3. §. 3.

§. II. ILLVD NON adeo liquidum eft, an defenfio violenta, & quae cum laefione aut caede inuaforis coniuncta eft, etiam fit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum praefidiis, qui dum fe cum caede hoftium aut latronum defendunt, patriam fimul, aut fidei fuae commiffos protectum eunt; in quos quadrare poteft illud SENECAE Phoeniffis [verf. 294.]: *Vitam tibi ipfi fi negas, multis negas:* fed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defenfionem fui excitat. Quo facit illud PLVTARCHI Phocione [pag. 756. Tom. I. Ed. Wech.] *quum Phocion culparetur, quod dimififfet Nicanorem, nec retinuiffet, negauit diffidere fe Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin fecus foret, malle fe omnibus innotefcere iniuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de fe ipfo videatur aeftimanti probe & fortiter dictum. At qui falutem patriae in praecipitem cafum adducit, atque is dux & magiftratus, haut fcio, anne maius violet, & antiquius erga ciues ius.* Equidem funt, qui eoufque illam praeceptam volunt,

2) Tale ius ἀμύνης νόμον vocat Plutarchus in vita Arati. V. Sapientum dicta apud H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 2. & 3. H.

sunt, vt ne lege quidem ciuili eadem possit tolli; & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. Vid. ZIEGLERVS ad Grot. L. I. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quemdam multarunt, quod multi ipsum iniuria afficerent. PLVTARCHVS Instit. Lacon. [pag. 239. B. Ed. Wechel.] AVCTOR quoque de Princip. Iusti & Decori. p. m. 33. in hanc sententiam inclinat; argumento vsus, quod praeter alia, ad conseruationem hominis spectantia, nobis sit insitus acutus sensus doloris, ardor vindictae, manusque laedendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quae cum frustra non sint datae, inde colligi, Deum velle, vt istas conseruando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore [1], si manibus meis non ad internecionem vsque inuasoris pugnem, quam si easdem vltro mihi abscindam. Et si infra p. 118. fateatur, legem illam de conseruatione sui ipsius non esse eiusmodi necessitatis, quin eueniant nonnunquam casus, qui hominem in praestanda obedientia aut dispensent, aut sui iuris faciant. Nobis id cumprimis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, vt qui inuaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur viuere; vt priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus; posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, se cum caede inuasoris defendere; praesertim vbi inuasoris vita multis est vtilis, & probabiliter praeuidetur, eundem, dum in eiusmodi facinore caeditur, damnationis insuper aeternae periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminentis terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & eius periculi, in quod quis se ipsum coniecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, praesertim ab eo, cuius damno alter furit; (ISOCRATES aduersus Callimachum [pag. 650. Ed. Paris.]: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam, quod penes ipsum est, & in quod se ipse coniecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) LIBANIVS Declam. 23. Ἃ οὐκ ἔπαθεν, οὐκ ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν ἔδρασεν ἠδικηκώς. *Quae passus non esset, nisi iniuriis prouocasset, haec sibi ipse fecit iniuria illata.* Tamen vt eiusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proueniunt, inter debita numeretur, & quo intermisso peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Praesertim cum huc quoque adplicari queat illud tritum: priuilegio suo quemlibet posse renunciare, vbi citra praeiudicium tertii id queat fieri [2]. Id quod ita expressit QVINTILIANVS Declam 7. *Omnium beneficiorum ista natura est, vt non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicuius inuentum est, desinit priuilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, iura percurrite; nusquam adeo pro nobis sollicita lex est, vt quod praestat, extorqueat.*

§. III.

§. II. 1) Quae verba non Velthuysenii ipsius sunt, sed per consequentiam ab Auctore e sententia eius ducuntur.

2) Imo, quum natura vel per solum instinctum conseruationi nos nostrae studere iubeat, defensio sui ipsius non tantum *licita*, sed vtique etiam *praecepta* videri possit. Vid. van der MVELEN ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 1. §. 8. & 9. & TITIVS ad Pufend. de off. hom. & ciu. obs. CXXI. quamuis de hoc argumento non temere laborandum sit, propter naturalem hominum ad defendendum sese procliuitatem.

§. III. 1) SENECA Thebaid.

Nunc belli mala
Propone, dubias Martis incerti vices.

Licet

§. III. Sed vt super defensione sui accuratius cognoscatur, qua ratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, vtrum, qui se defendit, in statu naturali: an vero in ciuili degat: quippe cum heic longe arctioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum a multis non satis fuerit obseruatum, inde de inculpata sui tutela in vniuersum tradidere, quae de alterutro duntaxat statu vera sunt. Ast vbi distincte fuerit expositum, quidnam iuris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in ciuitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiae est praeceptum: *Omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere* [1]. Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleae ancipitis; inde vbi ab altero iniuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. Libanivs Declam. I. *Πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον.* *Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possisne quod ius est obtinere, id est homine dignius.* Sic si inuasuro viam possim intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem consero. Sic quem parietes ac ianua possunt defendere, imprudenter pectus suum hosti obiicit. Terentivs Eunuch. [Act. IV. Scen. 7. v. 23.] *Tu quod cauere possis, stultum admittere est.* Deinde & hoc prudentis est, leuis iniuriae patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de iure suo aliquid remittere potius, quam intempestiua defensione maiori sese periculo exponere; praesertim vbi imperatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Plavtvs Amphitr. Act. 2. sc. 2. [vers. 71. & seqq.] *Bacchae baecchanti si velis aduersarier, Ex insana insaniorem facies: feriet saepius. Si obsequare, vna resoluas plaga.* Idem Trucul. [Act. IV. scen. 2. vers. 55.] *Si stimulos pugnis caedis, manibus plus dolet.* Martialis VI. Epigr. 64. *Sed miserere tui, rabido nec perditus ore Fumantem nasum viui tentaueris vrsi* [2]. Sicut sapientius meo iudicio facit, qui cum altero super decem aureis, quos ipsi debebat, vtcunque transigit, quam qui molesta illos actione extorquere contendit, siquidem rabulis in mercedem linguae quindecim fuerint dandi. Martialis L. VII. Ep. 64. *Ah miser & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinci, Gargiliane licet!* Theocritvs Idyll. 23. [vers. 10.] *Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν.* *Par est exiguo malo magnam litem tollere.* Praesertim cum *νεῖκος κρεσσόνων ἀποθέσθαι ἄπορον, contentionem aduersus potentiores susceptam deponere difficile sit.* Pindarvs Olymp. Od. X. [v. 47. & seqq.] & *ἔστιν ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων πρὶν τέλος ἄκρον ἱκέσθαι.* Idem Isthm. Od. 4. Sic summopere laudandum, quod de seipso praedicat Isocrates de Permut. [pag. 543.] *Hae artes meae fuerunt, vt ne quid ipse*

Licet omne tecum Graeciae robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est.

Et in Hercule furente:

Arma non seruant modum,
Neque temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira. Bella delectat cruor. H.

2) Eumenes apud Livivm L. XXXVII. c. 53. *Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem iuris mei videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse.* Thomas Soderinus apud Machiavellvm L. VII. Histor. Florentin. dicere fuit solitus: *Potiorem esse macilentam transactionem, quam pinguem victoriam.* H.

ipse erga quenquam delinquerem: mihi vero si qua facta esset iniuria, vt non iudicio me de inimicis vindicarem, sed controuersias eorum amicis dirimendas permitterem. LVCIANVS Eunucho [pag. 480. T. I. Ed. Amstel.] Τοῦτο μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσοφοῦντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καί τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. *Hoc autem revera ridiculum, philosophiam professos inter se litigare, cum oporteret, licet magni momenti esset, controuersias amice inter se componere.* Add. *L. 4. §. 1. D. de alienat. iud. mut.* Sicuti & saepe locum inuenit illud POLYBII in Excerptis Peirescianis, quod tunc accommodabatur ad Achaeos breui clade perfunctos: Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν. *Nisi celeriter periissemus, nunquam salui fuissemus.* SENECA de Ira L. II. c. 14. *Saepe ratio patientiam suadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, seruile in se attraxerunt iugum.* Add. quoque STOBAEVS Sermon. XIX. [3] Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. V, 17. quam adfert GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppressos, & vbi iustitiae copia non est [4]. Conf. Thren. c. III, 28. 29. 30. cum contra in bona republica quilibet teneatur iniurias coram iudice exigere, (Leuit. V, 1.) non propter vindictam (Leuit. XIX, 17. 18.) sed animo iustitiam legesque patriae defendendi, & ne malis sua scelera lucro aut gaudio sint. LYSIAS Orat. contra Theomnestum [c. 1.]: Ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. *Illiberale nimium existimo & litigiosum maledicentiae aliquem accusare.* Apud Cyrenenses, teste HERACLIDE de Politiis, lex erat, vt πολυδίκους, *litigiosos ciues ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipsis imponerent.* ARRIANI Epictetus L. I. c. 25. Ἂν τις ὡς λίθος ἀκούῃ, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι; *Si quis vt lapis audierit, quam e suis maledictis capiet vtilitatem conuitiator?* SENECA de Ira L. II. c. 32. *Magni animi est iniurias despicere. Vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Ille magnus & nobilis est, qui more magnae ferae latratus minorum canum securus exaudit.* Etsi laesus isthanc moderationem debet non tam laedenti, quippe qui quantum in se omnia humanitatis commercia cum ipso abrupit; quam propriae securitati & tranquillitati. Vnde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites transilierit, lacessenti iniuriam non facit, sed immoderate & imprudentius duntaxat egisse dicitur. Enimuero vbi hac ratione salus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res vtique ad manus fuerit deducenda. Vbi si alter iniuriam mali-

3) Qui loci e Florilegiis depromti videntur Cl. Barbeyraco, quum alia omni mente, quam quae Auctoris est, dicantur a scriptoribus, quorum nomina prae se ferunt. Qua in re an aliquid dandum sit PVFENDORFIO, cui ab aduersariis suis lectionis obiiciebatur penuria, nescio. Deerat ei praeterea interior cognitio sermonis Graeci, quod ipsum quoque accurationem valde sufflaminabat, quum plerumque sententias Auctorum ex versionibus hauriret. Praestitisset pauca selegisse, & quae quinta parte sui Nectaris imbuisset Venus.

4) Imo sensus horum verborum sine dubio is est, non debere nos litigare propter iniurias minimas, quod pluribus ostendit CLERICVS ad adductum locum Matthaei.

5) Hoc saepe inculcat AVCTOR infra §. 10. 12. 16. & L. VIII. c. 6. §. 7. Et verissimum vtique esse testantur exempla populorum ex omni aeuo,

malitiose inferre pertendat, nec poenitentia praui conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum caede istum repellere licebit. Etsi vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me saluo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neque cautio mihi exsistit, quod ab istis initiis ad maiores iniurias non sit erupturus, etiam huic iniuriae repellendae licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando iniuriis me lacessit, nec poenitentiae signa ostendit,) [9] dat mihi, quantum in se, aduersus se licentiam in infinitum. Ού γὰρ ταῦτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί. *Non enim eadem, sed plura & maiora qui incipiunt, digni sunt, vt contra patiantur.* ANTIPHONES Orat. XI. [pag. 74. Ed. Wechel.] Equidem sunt, quibus haec libertas resistendi in infinitum eo nomine displicet, quod *ius defensionis, & resistendi iniuriae nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, siue saluo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinauit. Cum in iure resistendi naturaliter insit haec exceptio*, nisi resistendo violetur ordo socialis, *cuius primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim haec cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret.* Vid. BOECLERVS ad Grot. L. I. c. 4. §. 2. Enimuero hautquidquam hoc asseritur, eiusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus vtique adhibendam; cum multae possint interuenire considerationes, quae laesum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo iniuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuantur. Ac tunc demum reuera vita redderetur insociabilis, si licentiae resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate viuunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare verberibus pergeret, cuius malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum caedibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem vniuersorum spectet, non sunt eiusmodi leges istius fingendae, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque prauo cuipiam ius naturae violare placeret. Ac absurde societas inter homines iniurias perferendi necessitate sancita statuitur. Vnde stultus est, propriaeque salutis ignauus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcit, & frustra perire quam perdere mauult. Nam hactenus duntaxat lenitate, & humanitate aduersus hostem ius naturae vti me voluit, vt si ostendat, sese

aeuo, vt pluribus comprobauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 4. 5. 6. 7. 8. Sane nisi id statueretur, bella forent infinita. Legati Atheniensium ad Aetolos dicebant apud LIVIVM L. XXXI. Histor. c. 30. *Non id se queri*, inquiebant, *quod hostilia ab hoste passi fuerint. Esse enim quaedam belli iura, quae vt facere, ita pati sit fas. Sata exuri, dirui tecta, praedas hominum pecorumque agi, misera magis quam indigna esse patiendi.* AESCHYLVS Prometheo vincto:

Πάσχειν δὲ κακῶς
Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
Male ab hoste pati
Hostem, minime dissidet aequo.

Seneca apud EVRIPIDEM Ione:

Ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
Θέλῃ τις, οὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Quando vero hostibus nocere
Aliquis vult, nulla lex obstat. H.

poenitentia ductum ab iniuriis aduersus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum praestet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. HESIODVS Op. & dier. L. II. [vers. 711. & seqq.] Εἰ δὲ καὶ αὖθις ἡγῆτ' εἰς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλησι παρασχεῖν δέξασθαι· Meram quippe vindictam, quae nihil aliud praeter laedentis dolorem & perniciem habet propositum [6], sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud CICERONEM de Inuentione L. II. [c. 33.] Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob aeneum tropaeum positum victis Lacedaemoniis: ideo quod *aeternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oporteat.* Nam alias tropaea de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. FLORVS L. III. c. 2. in fin. SENECA Herc. furente [vers. 362. & seqq.] *Si aeterna semper odia mortales agant, Nec coeptus vnquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella.* Caeterum in statu naturali degentes non solum in praesens intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra laedentem eousque progredi possunt, quoad ab illo in futurum satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis iniuria facta, statim poenitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, praeter fidem denuo dandam. Sufficienti enim est argumento, firmum ipsi esse propositum, in posterum me non amplius laedendi , quem sponte facti poenituit, & qui ad petendam veniam vltro descendit. Ast cui per vim poenitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, eius sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendae, vel aliud vinculum iniiciendum, vt ne deinceps nobis exsistat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. IV. AST VERO quod licet in naturali libertate viuentibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex iudicio expediunt *, id hautquaquam indulgetur illis, qui in ciuitatibus degunt, & quidem inprimis aduersus suos ciues. Hi enim violentam sui defensionem aduersus ciues perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, vt eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam iniuriam implorari, qua vita, vitaeque aequipollens, aut irreparabile bonum, in praesentaneum periculum coniicitur. Et quidem, vt periculum tantummodo

6) CICERO I. de Officiis: *Sunt quaedam officia etiam aduersus eos seruanda, a quibus iniuriam acceperis. Est enim vlciscendi & puniendi modus.* Quam in rem plura sapientum dicta cumulauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 11. §. 1. H.

7) ARRIANVS L. VII. de Exped. Alexandri: *Vnicam peccati medicinam esse censeo, peccati agnitionem & confessionem, manifestumque poenitentiae documentum edere. Nam qui iniuriam accepit, non ita grauiter laesum sese indicat, si is, qui laesit, perperam se fecisse fateatur: & bona alicui spes fiat, se non amplius iniuria affectum iri, si is, qui affecit, poenitentiam facti prae se ferat.* SENECA Agamemnone:

Quam poenitet peccasse, pene est innocens. H.

§. IV. *) Hac enim de causa ciuitates praecipue sunt institutae, vt homines a se mutuo absti-

modo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in ciuitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium sit iuri & legibus, quam composita & constituta republica quidquam agi per vim;* CICERO de LL. L. III. [cap. 18.] in eiusmodi duntaxat casu, & *inter arma* ab alio intentata istae *silent, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda.* Add. GELLIVS L. IV. c. 14. QVINTILIANVS Declam. 13. *Nos ideo magistratus legesque a maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduae scelerum causae se refellant, si vltio crimen imitabitur.* Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quae passim ab auctoribus super moderamine inculpatae tutelae disputantur.

§. V. ET QVIDEM dubitatum fuit a quibusdam, an cum caede repelli possit eiusmodi inuasor, qui non me, sed alium, destinato consilio inuadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Vbi fundamenti loco GROTIVS L. II. c. 1. §. 3. supponit, ius defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex iniustitia aut peccato eius, abs quo periculum intentatur [1]. Scilicet ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit ius ad me inuadendum & occidendum [2], neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De caetero cum proprius amor omnes alias considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus inuidiosum est, malum in auctorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiares casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitatus, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per aedes ambulare tradunt,) mihi necem intentauerit; cum nullum ipsi ius sit me inuadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino praesupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose obseruatur in iis, qui dolo malo nos inuadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, iugulum eidem praebere tenear? Et imprudentiae suae imputet, quod amicum hostilia induere coëgerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam adplicari potest ad eum, qui inimico suo insidiaturus, me per errorem

 inuadit.

abstinerent iniuriis. *Iccirco iudiciorum vigor iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem;* aiunt Honorius & Theodosius Augusti in *L. 14. C. de Iudaeis.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 4. H.

§. V. 1) Sanciuit hoc Carolus V. in Ordin. Crim. art. *145.* H.

2) Vnde dependet decisio quaestionum, an Principem aliquando occidere liceat, vel patrem: quae, si de iure stricto quaeratur, omnino adfirmanda videtur, quum Principis & patris animum exuisse videatur, qui necem nobis immeritis parat, neglecto officio, quo contra ipsius erat, ciuem vel filium potenter tueri.

inuadit. Cur enim ego ob errorem aggrefforis deteriore fim conditione, quam alter, cui hic fortaffe non fine caufa irafcebatur [3]; Quin & ifte aggreffor legis Corneliae de ficariis [4] reus eft. Nam vtut error fuerit in perfona, non tamen fuit error in propofito, & ifti voluntas aderat & conatus caedem patrandi. Add. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis.* Et GROTIVS in Sparf. florum ad *L. 14. D. ad L. Cornel. de ficariis.*

§. VI. AD MODERAMEN inculpatae tutelae vulgo requirunt periculum praefens, & velut in puncto; neque quamuis fufpicionem aut formidinem adhuc incertam fufficere afferunt, vt quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque affertionem non fatis accurate diftinguitur inter libertatem naturalem, & ftatum ciuilem. Nam etfi & heic punctum illud, quod vocant, fine aliqua latitudine non poffit intelligi; certum tamen eft, in naturali libertate conftitutis laxius longe fpatium indulgeri expediendae defenfioni violentae, quam iis, quorum falus patrocinio ciuitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, praefumitur quilibet ifti obligationi fatis facturus, nifi claris indiciis de diuerfa ipfius voluntate conftiterit; adeoque nifi pateat, eum fanae rationi, quae idem fuadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam eft procliuis; igitur cui falus fua cordi eft, mature fibi innoxia munimenta circumponet; puta, vt aditum praeftruat hoftilia molientibus, arma, & caetera [1] ad vim repellendam aut faciendam comparet, focios fibi adiungat, aliorum conatus vigilanter obferuet, & quae funt fimilia. Ac merito fapiens praedicatur refpublica, quae etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in prouidentia diuina magnum fit pofitum praefidium; nequidquam tamen fibi miracula coelitus pollicetur, qui in torporem refolutus fuarum rerum ipfe non fatagit. Quin & qui in ciuitatibus degimus, vbi bona noftra contra fures & graffatores acri poenarum fanctione munita funt, malum patremfamilias arbitramur, qui fub noctem ianuas claudere, ciftasque & conclauia obferare negligit. Sicut Romani etiam viliffima vtenfilium annulo fignabant, contra furacitatem feruorum, in quos tamen poteftatem vitae, ac necis obtinebant. Vid. TACITVS Annal. II. 1. Caeterum vti talibus remediis nemini prorfus nocetur; ita vt obtentu defenfionis meae alterum poffim occupare, figna requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infefto ipfius in me animo, ac laedendi deftinatione, vt ni praeuenire malim, primus mihi fit ictus expectandus.

3) V. L. I. c. 3. §. 16. H.

4) Lege Cornelia, de qua agitur *Digeftorum L. XLVIII. tit. 8.* puniebantur homicidia, dolo commiffa, quum contra Lex Aquilia pertineret ad damnum caede ferui, dolo & culpa, etiam leuiffima, factum *L. 3. D. Si quadrup. L. vlt. D. De his, qui effud.*

§. VI. 1) Qualia contemplatione gentium liberarum fortalitia praecipue funt in confiniis extructa. Vid. THOMASII Differtatio, infcripta: Non-ens actionis forenfis contra aedificantem ex aemulatione, §. 18. & feqq.

2) Qua ratione occurritur procaci fententiae, quae metum crefcentis potentiae pro cauffa belli legitima habet. Fouent eam Albericus GENTILIS I. de Iure belli c. 14. HOBBESIVS de Ciue c. 5. §. 1. & GVNDLINGIVS Gundlingianorum P. V. Obf. 1. Quodfi tamen moraliter certum fit, nos impetitum iri, iam adeffe videtur cafus voluntatis. Ceterum quamuis daretur, nunquam exftitiffe Principem valde potentem,

dus. Quae inter ſigna, ob quae ius nanciſcar vltro vim inferendi, hautquidquam numerari debet ſola potentia, nimium gliſcens, noſtriſque viribus praeponderans; praeſertim vbi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle inuidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult [2], ergo citra vllam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthaec doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur auctores, vel audiendi non ſunt, vel de praecautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per ſigna ſatis declararunt. Et illi dicterio apud CICERONEM Ep. fam. XI. 28. *etiam ſeruis ſemper liberum fuit, timerent ſuo potius, quam alterius arbitrio* [3]: Opponitur illud non minus argutum Vibii Criſpi apud QVINTILIANVM L. VIII. c. 5. *Quis tibi ita timere permiſit?* Et ipſe Cicero Orat. pro Tullio apud QVINTILIANVM L. V. c. 13. *Quis hoc ſtatuit vnquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, vt eum iure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur.* Neque vero quod ab vno aut altero peccatum eſt, id in normam agendi eſt allegandum [4]. Add. Alberic. GENTILIS de Iure Belli L. I. c. 14. Quia tamen viribus quis ſuis abuti poteſt, ideo mature innoxia, vti dictum, munimenta ſunt circumſpicienda. Sed & ſi quis praeter vires nocendi voluntatem quoque ineſſe ſibi oſtenderit, ne ſic quidem directe mihi ſtatim cauſa naſcitur, vltro ipſum inuadendi, ſiquidem nondum aduerſus me eam voluntatem exſeruit. Neque enim ſufficienti eſt argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum cauſae peculiares aduerſum alios ipſum potuerint incitare, quae in me non deprehenduntur. Ac iniuria alteri facta nondum mihi ſat cauſae praebet laedentem inuadendi [5], quamdiu tam laeſus quam laedens ſolo humanitatis vinculo mihi iungitur. Etſi facile ſit, vt laeſo peculiariter obliger; puta, ſi ab ipſo imploratus auxilium meum pacto promiſerim. Id quippe maxime cum natura ſociali congruit, vt quis, nulla licet iniuria laceſſitus, ad depellendam ab altero vim iniuſtam, ex pacto vires cum ipſo coniungere queat, licet iſte, abs quo iniuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque ſit iunctus. Semper enim iniuria accepta ad fauorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil intereſt. Nam illud Exodi II, 14. tantum in ſtatu ciuili obtinet [6]. Quod ſi autem probabilis accedat ſuſpicio, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria

tem, qui non depreſſerit vicinos infirmiores, quod tamen gratis poſtulari videtur, ſi rerum geſtarum monumenta exigas, tamen vel ſic ſuſtinendae Auctoris ſententiae ſatis eſt, cohibendae vicini potentiae ſufficere innoxia munimenta ab infirmioribus ſibi circumponi.

3) Qui locus Ciceronis, ſi antecedentia & conſequentia eius expendantur, nihil continet, quod magnopere faciat contra ſententiam, quam profligandam ſuſcepit Puſendorſius.

4) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 22. §. 5. AVCTOR L. VIII. c. 6. §. 5. H.

5) Quin vel ſic non tantum ius nobis eſt, innocenti oppreſſo ſuccurrendi, ſed ad defenſionem eius etiam obligati ſumus per inuiolabiles leges ſocietatis, modo vi, quae paratur, pares exiſtamus, TITIVS ad Puſend. de Offic. Hom. & Ciu. Obſ. CXXXI.

6) Bataui apud H. GROTIVM L. VII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1598. *Melius olim populi ac Reges, qui ipſi adhuc illaceſſiti, creſcentibus imperiis*

ria pro inſtrumento ſequentis vſurum; eo promtius alteri petenti erit ſuccurrendum, quod ipſius conſeruatio meam ſalutem in tuto ponat. Et ſapienter facit, qui intra vicini aedes incendium ſiſtere nititur, ne vbi iſtae conflagrarunt, ad ipſum incendium traiiciat. Enimuero vbi ex liquidis conſtat indiciis, alterum in inferenda nobis iniuria iam occupari, licet conatus ſuos nondum plene expromſerit; in libertate naturali viuentibus ſtatim licebit violentam ſui defenſionem auſpicari, & noxam adparantem occupare; ſiquidem nulla ſit ſpes fore, vt amice admonitus hoſtilem animum exuat; aut eiusmodi admonitio rebus noſtris noxia ſit futura. Neque enim tenetur quis exſpectare aut excipere alterius aſſultum, vt violentiae ſuae ex neceſſitate defenſionis iuſtitiam adſtruat. Vnde heic pro aggreſſore eſt habendus, qui prior ſe mouet ad vim alteri inferendam, ſeu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exſequendam ſe comparauit, licet alter, animaduerſis illius coeptis, celeritate vſus tardius molientem oppreſſerit. Neque enim ad defenſionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; ſed ille quoque defenſionis gaudet fauore, qui iniurias adhuc adparantem praeuenit. DEMOSTHENES Philippica 3. [pag. 46. Edit. Geneu.] Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & instruit; is bellum mecum gerit, etſi me nondum vel iaculis, vel ſagittis petat.* THVCYDIDES L. VI. [c. 38. Edit. Oxon.] *Inimici non facta ſolum, ſed conſilia etiam & cogitata poena praeuertere oportet. Nam & illi, qui ſe non praemuniit, damno praeuenitur.* PROCOPIVS de Bello Perſico L. II. c. 3. Λύουσι τὴν εἰρήνην οὐχ' οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλοῖεν. Τὸ γὰρ ἔγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται. *Pacem reſcindunt non qui arma capiunt primi, ſed qui pacis tempore in aliqua aduerſus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quisquis aggreſſus eſt ſcelus, optato licet ſucceſſu careat, iam id patrauit. Philo Iudaeus de ſpecialibus legibus: Hoſtes habentur non ſolum, qui nos iam impugnant claſſibus aut exercitibus, verum etiam qui vtrosque adparatus faciunt.* Add. Alberic. GENTILIS aduoc. Hiſpan. L. I. c. 9. Lex WISIGOTH. L. VI. tit. 4. c. 6.

§. VII. AST VERO nequidquam par licentia eſt illis, qui in ciuitatibus degunt [1]. Hi enim, vbi negotium ſit aduerſus extraneum, vltro quidem inuadentem ſemper repellere poſſunt; iniuſſu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut poſt illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte ciuitas intempeſtiuo bello implicetur. Idque multo accuratius obſeruandum

riis in tempore obuiam ierunt, ne caeteri ſuam in perniciem vincerentur. Sciebant quippe bellorum alia geri vt pax habeatur, alia quia haberi non poteſt. Nam vt aquae & ignis, quarum rerum contraria natura eſt, ita eorum qui imperare omnibus cupiunt, & qui ſeruire alteri nolunt, perpetua & immortalis pugna eſt: in qua vindicare ſerum, imminentem antecapere prudentis & glorioſum eſt. Non enim puniendis tantum iniuriis, ſed praeuertendis maxime regimen Principibus & arma coelitus data. Ne tueatur ſe quidem, qui tueri contentus eſt. Nocentes animos irritat impunitas. Add. BACONEM de Verulamio ſermon. fidel. 19. Iacob. ZEVECOTIVM ad Flor. L. II. c. 2. H.

§. VII. 1) V. infra L. VIII. c. 6. §. 8. H.

2) Ipſe tamen GROTIVS quoque hac reſtrictione vtitur in verbis n. 2. *Si aut aliter euadi periculum non poteſt, aut non certum ſatis eſt, alter*

dum eſt aduerſus conciuem. Hunc enim, licet comparare ſe intellexero ad iniuriam mihi inferendam, aut atroces minas ſpargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; ſed ad communem imperantem erit deferendus, & ab iſto cautio exigenda. Quam vbi ipſe abnegauerit, tunc demum eo modo ſalutem meam mihi licebit expedire, ac ſi in libertate naturali forem conſtitutus. Vnde abſurdi valde ſunt illi Moraliſtae, quos citat GROTIVS L. II. c. I. §. 5. qui tradunt, *iure poſſe interfici eum, qui non quidem vim praeſentem iam intentet, ſed coniuraſſe, aut inſidiari compertus ſit, ſi venenum ſtruere, ſi falſam accuſationem, falſum teſtimonium, iniquum iudicium moliri.* Neque tollitur abſurditas per additam reſtrictionem [2], *ſi aut aliter periculum euadi non poteſt, aut non ſatis certum eſt, euadi non poſſe;* quippe cum plerumque interpoſita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque caſus pateat, ac multa inter calicem ſupremaque labra cadere queant. Enimuero iſti ſine dubio ſupponunt ſtatum ciuilem; cum iniqua iudicia, accuſationes, teſtimonia, non niſi in ciuitate locum habeant. Ad quae retundenda ſi ciuibus ius damus caedem exercendi, quid magiſtratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, ſi calumniam in ſe confictam probare poſſit. Si autem liquido iſthoc demonſtrare nequeat, & nihilominus ad caedem prouolare velit, poenam legis Corneliae hautquidquam deprecabitur. Aſt vbi quis ipſo actu per vim inuadatur, & in eas redigatur anguſtias, vt magiſtratus, aut aliorum ciuium implorandi ſubſidium facultas non ſit, tunc demum, vt vim inuaſoris abs ſe arceat, vel extrema ipſi poterit intentare; non quidem hac intentione, vt per caedem vindicta ob iniuriam exigatur, ſed quatenus citra eiuſmodi caedem vita e praeſenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulſo hautquidquam eundem inſequi, & fugientem percutere licebit. Vid. *L. 3. §. 9. D. de vi & vi armata.*

§. VIII. EX QVIBVS adparet, in ciuitatibus tempus defenſionis inculpatae expediendae [1] anguſtis admodum finibus eſſe circumſcriptum, & fere ad punctum aliquod, etſi non citra latitudinem, redactum; vbi modicus exceſſus vix a praetore curetur. Vnde licet cordato iudici ex ſingulorum factorum circumſtantiis commodiſſime de innocentia defenſionis conſtare queat; in vniuerſum tamen id ſtatuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in ſui defenſionem alterum impune poteſt occidere, inde ſumi, quando aggreſſor, voluntatem vitam meam impetendi prae ſe ferens, & a viribus inſtrumentiſque nocendi inſtructus, iam intra illum extiterit locum, ex quo re ipſa nocere poſſit, computato quoque illo ſpatio, quo opus eſt, ſi ego ipſum occupare, quam ab eodem occupari malim [2]; verbi gratia, ſi quis ſtricto gladio ad me

ter euadi non poſſe. Significat ſcilicet Grotius, non antea pergendum eſſe ad caedem alterius, quam poſtquam defecerint omnes aliae rationes expediendae ſalutis.

§. VIII. 1) Vulgo moderamen inculpatae, quam vocant, tutelae ad tria capita reuocatur, *cauſam* (hoc eſt iniuſtam inſultationem, ex qua mortis periculum, quod niſi caede inuaſoris euadi non poteſt, imminet) *modum* (vt inter offenſionem & defenſionem ſit iuſtum aequilibrium) & *tempus*, vt defenſio fiat in continenti. H.

2) Oedipus apud SOPHOCLEM Oedipode in Colono:

Εἰ τίς σε τὸν δίκαιον αὐτίκ᾽ ἐνθάδε
Κτείνοι παραςὰς, πότερα πυνθάνοι᾽ ἂν εἰ
Πατήρ σ᾽ ὁ καίνων, ἢ τίνοι᾽ ἂν εὐθέως;

ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus; tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiusculе adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, ne si nimis adpropinquauerit, telo meo vti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis, quae intra breue nimis spatium vsum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi aduolet sclopetis breuioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor exspectare, donec ille intra id spatium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perueniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare. L. 1. C. quando liceat vnicuique.* Perdurat autem illud spatium inculpatae defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut vltro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum eius euentus destituerit; puta si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberrauerit; ita vt in praesens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam vltio iniuriae, & cautio in futurum magistratui curae erit. Vid. *L. 45. §. 4. D. ad L. Aquiliam.* Isthoc spatium qui in caede intra ciuitates egrediuntur, ab omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Vnde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert SICHARDVS ad d. l. C. *si quis ita forte mihi dicat, vbicunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine poena.* Nam licet non tenear expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in ciuitate, quam per caedem cauere mihi possum & debeo[2]; etiam tunc, quando constat ex anteacta vita, istum ad eiusmodi minas exsequendas[3] non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandae Baldi sententiae adiiciunt.

§. IX. QVOD autem heic addunt; *Ita demum eiusmodi caedem excusari, si alia ratione periculum euadi non potuerit*[1]; id haut nimis stricte est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex praesentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quae non fert, vt quis ita accurate omnes euadendi vias possit circumspicere, sicut ille, qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde vti ad minantem, aut prouocantem vltro ex loco tuto descendere temerarium est: ita si in aperto me loco constitutum alter inuadat, non praecise ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & vtrinque periculum lapsus imminet, ac vbi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut ita in procliui est. Sed nec inde defensio mea vitiosa fit, quod non intermise-

Δοκῶ μὲν, ὥσπερ ζῶν φιλῆς, τὸν αἴδιον
Τινοῖ' ἄν, οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Si quis te amantem iuris, vt credi cupis,
Impeteret ictu, quaereres prius an pater
Is esset, an te sine mora defenderes?
Vlciscereris credo, iure, iniuria,
Hunc quisquis esset, vita si cordi est tibi.
Conf. quae ante dixerat v. 276. seq. H.

3) Nec in quem illud MENANDRI quadret:
Ὅιος δ' ἀλάζων ἐςὶν ὁ κλεπτήριος;
Tum vero quam ipse gloriosus, carnifex? H.

§. IX. 1) Videatur nota 2. ad §. septimum.

termiserim actum aliquem, mihi ex officio iniunctum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic verbi gratia, si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, inuasorem cum caede repulero, hautquidquam inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicae sanctimonia, & nostra libertas prodesset, si illa vti non liceret, ob improuisa pericula, quae alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit Theod. BALSAMON ad Epist. I. Basilii, quae est ad Amphiloch. can. 43. *Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii poena teneatur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim similem: teneri tamen de occiso, si leui tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit* [2]. Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; *an ad inculpatam defensionem quoque requiratur paritas armorum.* Quasi vero aggressores semper prius inuasionem denuncient, & quibus armis sint vsuri, vt otium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensio istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, vbi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus [3] aut aequiualentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam praetendere, qui ab altero in duellum prouocatus, vbi comparuerit, ita premitur, vt ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum [4]. Nam id periculum ne subiret, leges vetabant. Vnde circa aestimandum illud factum eius periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii poena, quam illa, quae in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. X. QVAERI iam vlterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis eius aliter repelli nequit? id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendauit, vt non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicuius membri, praecipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita aestimatur [*]. Quin ex ista mutilatione saepe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an vlterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hostis sit, qui quantum in se licentiam dedit mihi aduersus ipsum in infinitum. Sed & in statu ciuili vix videntur leges ad eam patientiam ciues adstrinxisse, vt mutilari se potius ferant, quam vltimum conatum repellendae alterius violentiae adhibeant: quippe cum haec patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi inuasoris exigere durum nimis erat. Iniuriam autem talem iam acceptam per magistratum exsequi oportet.

2) Quos magno numero profert FARINACIVS Pract. Criminal. quaest. 125. n. 354. & seq. H.

3) Et quid si aggressor sit robustus, inuasus vero debilis? H.

4) Et inuoluntarium ex voluntario ortum moraliter pro voluntario habetur. V. FRANZKIVS L. III. Resol. 23. H.

§. X. *) Vnde nihil huc facit distinctio, quam quidam hic adhibendam censent, an mutilatio cum periculo vitae coniuncta sit, nec ne. H.

§. XI. Defensioni vitae apud omnes fere populos aequiparatur pudicitia, quae etiam cum caede violatoris recte defendi asseritur. Cuius fauor ideo tantus est, quod eiusdem integritate decus sexus foeminini maxime aestimatur, accedente insuper eiusdem imbellia, quae omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. Qvintilianvs Declamat. 349. *Puellam vsque in eam iniuriam traxisti, qua nihil grauius bella habent.* In ciuitatibus autem [1] cum legislatores recte potuerint capitalia supplicia in violentos stupratores constituere, singulis quoque honestis foeminis potuerunt permittere, vel cum caede tueri id [2], quod semel ereptum restitui nequit [3]. Apud Ebraeos, vt tradit Seldenvs L. IV. c. 3. tantus comitabatur fauor defensionem corporis & pudoris, vt non solum is, qui inuadebatur, per se inuasorem cum caede repellere, sed & alter innocenter oppressum cum caede inuasoris defendere posset: idque non tantum si vitam alterius aggrederetur, sed & si cum masculo vellet concumbere, aut alterius sponsam comprimere. Vid. Lex Wisigothorvm L. III. tit. 3. c. 6. *Constitut.* Sicvlarvm *L. I. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit iudicium C. Marii, quod absoluisset, simulque corona donasset militem, qui sororis suae filium tribunum militum, de stupro se solicitantem, interfecerat. Plvtarchvs Mario [p. 413. Ed. Wechel.] Plato de LL. L. IX. [pag. 874. C. Ed. Steph. 936. A. Ed. Francof.] Ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρός, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων. *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi subegit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, verum etiam a patre, fratribus, filiisque vita priuetur.* Neque ex eo, quod Avgvstinvs de Ciuit. Dei L. I. c. 18. dicit: *Non amitti corporis sanctitatem, manente animi sanctitate, etiam oppresso corpore:* (add. Gratianvs Cauf. 32. Quaest. 5. c. 1. 2. 3. 4. Plavtvs Amphitr. *Haut promeruit, quamobrem vitio verteres. Mea vi subacta est facere.* Seneca Hippolyto [vers. 735.] *Mens impudicam facere, non casus, solet.*) consequitur, violentos stupratores non posse quocunque modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen obseruandum, quod Lysias Orat. I. [c. 12.] tradit, lege Attica [4] grauius punitum, qui persuasione, quam qui per vim foeminam stuprauerit. Rationem subiungit: *Eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuando persuadent, adeo ipsorum animos peruertere, vt aliorum vxores reddant sibi beneuolentiores, quam maritis, & vniuersam domum suae faciant potestatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.* Libanivs Declam. 2. [pag. 222. B. Ed. Paris. Morelli] Πολύ γε δεινότερον τὸ πεῖσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχῦναι. *Multo grauius est, quod persuasit, vt flagitiosa esset, quam quod necessitate illata dedecorauit.*

§. XII.

§. XI. 1) Vt Romani, *L. 1. §. 2. de extraordin. crimin.* & in Germanico Imperio Carolus V. Ordinat. Criminal. art. 119. H.

2) In primis, quum hac ratione honesta femina, dura hac necessitate premi possit, vt eam oporteat sobolem suscipere ex inimicis amplexibus.

3) Et apud Romanos Hadrianus Imper. rescripsit, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. *L. 1. §. 4. ad L. Cornel. de sicar.* Conf. Pavlvs *L. V. sentent. tit. 23. §. qui*

§. XII. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendae alapae, aut similis mali ius faciat illud cum caede intentantis arcendi? Grotius L. II. c. 1. §. 10. equidem censet, id *non repugnare iustitiae expletrici*. Cuius sensus hic est; cum iustitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod ius perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum ius habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam caeditur, queri non posse, iustitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim iniuria alterum lacessit, nullum amplius in se habet ius, quo minus extrema quaeque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat laeso aduersus se ius in infinitum: etsi saepe ne isto iure quis integro vtatur, aliae considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui obiiciant aequalitatem illam, quae in iustitia alias obseruari debet. Nam aequalitas praecipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quae per modum belli hinc inde inferuntur, ad aequalitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod Grotius monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi ciuilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum eius fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex iure aliquo, quod in hoste haeret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque Grotius, *caritatem per se non obstringere nos ad eiusmodi contumeliam deuorandam in gratiam nocentis.* Verum *doctrinam Euangelii non admittere, vt eiusmodi iniuria tam violenter repellatur.* Nobis iam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigi patientiam etiam modicae iniuriae, praesertim continuatae, quo minus per extrema quaeque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legatis suis illatam interneciuo bello persecutus legitur. 2 Sam. X, 4. seqq. Enimuero an in ciuitatibus caedes repellendae alapae permitti recte possit, valde dubium est. Equidem grauissima habetur contumelia alapis caedi; cuius causa apud multos Europae populos haec videtur esse, quod seruorum, aut vili adhuc disciplinae subiectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in vsu est, illos, quibus arma gestandi ius conceditur, aut qui ex statu tirocinii promouentur, alapa caedi, vt praeteritae conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Vnde in alapa maximus inest contemtus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic obseruandum, alapam eiusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Seruorum enim & armis indignorum est, os contumeliis praebere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem inuolent, aut quando, dum manus conseruntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque iam ad defensionem sui expediuit [1]. Deinde falsum est, alicuius honorem, illata eiusmodi contumelia, per se

 tolli;

§. *qui latronem.* Hinc AVGVSTINVS L. I. de libero arbitrio c. 5. *Lex dat potestatem vel viatori, vt latronem, ne ab ipso occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut foeminae, vt violenter sibi stupratorem irruentem, ante illatum stuprum, si possit, interimat.* Quanquam mox subiiciat: *Quapropter legem quidem non reprehendo, quae tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam, qui interficiunt, non innenio.* H.

4) Aliter apud Hebraeos, v. Deuteron. XXII, 29. vbi GROTIVS, iuncto Exodi XXII, 16. H.

§. XII. 1) V. infra L. VIII. c. 4. §. 8. H.

tolli [2]; qui ſane valde in lubrico poſitus eſſet, ſi abs cuiuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in iſta ineſt contemtus, facile a magiſtratu aboleri, aut penſari poteſt, graui multa laedenti impoſita, eodemque adacto, vt laeſo publice honoris ſigna exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quae vulgi iudicio inter viros praeſertim militares tali contumelia laeſa putatur, non aliter quam priuatim ſtricto ferro, aut pugna ſingulari conſerta aſſeritur. Cum ille ſat fortis ſit, qui ſtationem ſibi a ciuitate aſſignatam ſtrenue obit; & longe ſplendidiores ſint occaſiones exſerendae fortitudinis, quam ſi quis contra rationem, ac leges ciuitatis irae fraena laxet, aut inutilium aleam pugnarum ſubeat. Quod ſi tamen, vti fieri ſueuit, ab alapa confeſtim ferrum ſtringatur, & in ea pugna is, abs quo iniuria coepit, grauiter vulneretur, aut occidatur, non ſine ratione mitiorem alteri poenam imponi conuenit. Aſt illud nullo modo ferendum, quod nonnulli aſſerunt, non ſolum recte caedem admitti poſſe ad vitandam alapam; ſed etiam accepta alapa, ſi qui eam impegit fugiat, eum poſſe occidi ad recuperandum honorem [3]. Vid. Boeclervs ad d. loc. Grotii. Addendum tamen & hoc eſt, etſi res ex iudicio ſapientum, non vulgi, ſint aeſtimandae; tamen ſi in aliqua ciuitate genus quoddam iniuriae inſignis ignominia comitetur, aſperrima poena eſſe plectendos, qui aliis iſtud inferunt; cum neque omnibus iſte ſit animi rigor, neque multorum perſona, quam in ciuitate gerunt, ferat, vt maximae ciuium parti ſint contemtui, & ludibrio. Vnde non video, quomodo magiſtratus iure iraſci poſſit illis, qui ex more, opinione vulgi exiſtimationem ſuam aſſerunt, vbi iſte tales, iniurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, inſuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque priuatorum vult interdicere magiſtratus, aſperrimas debet poenas ſtatuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut conuicio eum adſperſerint, cui in iſta ciuitate inſignis ignominia adhaeret. Nam illam Grotii philoſophiam vitae ciuilis mos non fert, quod cum *honor ſit opinio de excellentia, qui autem talem ferat iniuriam, is patientem ſe excellenter oſtendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat.* Vid. Actor. XVI, 37.

§. XIII. Ex dictis etiam intelligi poteſt, an qui ab altero inuaditur, vtique teneatur fugere, ſi commode poſſit; ſi vt caedes inuaſoris non prius fiat licita, quam fugae via ſit interclusa? Vbi patet, in naturali quidem ſtatu inuaſori nullum competere ius, ex quo alter teneatur ipſius vim per fugam declinare. Etſi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam inuaſoris, ſed quia hoc ei, qui inuaditur, magis expedire videtur; *πόδες ὅπλα λαγωῶν, pedes arma leporum*, inquit Oppianvs Cyneget. L. IV. [verſ. 35.] Inde cum ciuitates inuicem in ſtatu naturali viuant, nemo aſſeruerit, quando verbi gratia rex alterum regem per iniuriam inuadit, teneri hunc, quantum poteſt, fugae ſe mandare, ne dum reſiſtit, aliquos ex inuaſoris copiis occidat *. Verum in ciuitatibus omnino fugiendum potius, ſi commode fieri poſſit, quam inuaſor occidendus. Neque vero in eiusmodi fuga turpe

2) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 8.

3) Et H. Grotivs Annot. ad Matthaei V, 39. H.

§. XIII. *) Quanquam qui hoc intermiſerit, ordinario homicidii ſupplicio vix puniatur. V. Mevivm Part. IX. Dec. 118. H.

turpe quid, & militari etiam viro indignum eſt; quippe quae non ſuſcipitur ex ignauia, aut neglectu officii, ſed quia ratio nullam heic fortitudinis exſerendae materiam inuenit, ſi citra neceſſitatem ciuis ſit occidendus, abs quo me tutum magiſtratus praeſtare commode poteſt. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *ſi commode fieri poſſit.* Non enim credendum eſt, tergum ſemper inuaſori obuertendum, aut ceſſim eundum; cum illud vulneribus pateat, & heic a lapſu periculum immineat; & quia periculis magis patemus auerſi: & qui ſemel in fugam ſe coniecit, vbi forte eidem ſpatium non amplius ſuperſit, aut velocitate pedum inuaſor praecellat, non ita facile gradum componere iterum poteſt ad excipiendum aduerſarii impetum. Ergo vbi in proximo non patet ſuffugium, quo quis tuto ſe poſſit recipere, moderamen inculpatae tutelae non transgreditur, qui pectus potius inuaſori opponit, quam per fugam oportunum ſe ictibus praebet. Denique & illi recte a GROTIO d. l. notantur, qui admiſerunt, *recte occidi eum, qui, ſi aliquid de nobis dixerit, id creditum noſtram apud bonos exiſtimationem poſſit laedere.* Quaſi vero, ſi falſa ille ſit dicturus, non commodior ſit via maculam ex calumnia imminentem anteuertendi; aut ſi vera ſit prolaturus, ſcelera ſceleribus ſint obtegenda. Quanto melius PLATO de LL. L. IX. [pag. 934. Ed. Wechel. pag. 872. C. Ed. Steph.] Ἐάν τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἤτινος ἕνεκα ἄλλου τοιούτου, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνου δίκας. *Si quis ſeruum nihil iniuriantem, timens ne turpe quid a ſe factum indicet, vel alia huiuscemodi cauſa inductus, morti tradiderit; quaſi ciuem necauerit, ſic puniatur.*

§. XIV. ATQVE ISTA quidem ex ratione ſat plane deducuntur. [1]. Caeterum ſunt, qui ex ſcitis religionis Chriſtianae heic aliquem ſcrupulum mouent, aſſerentes; etiamſi licitum ſit inuaſorem vitae iniuſtum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mauult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri iuſtitiae conueniens, vt minus noſtrum malum alterius malo maiori depellatur. Eam difficultatem ſoluere licet aliorum ſit; id tamen conſiderandum fuerit illis, qui iſtud aſſerere velint; in eiusmodi conſternatione, aut decretoriae pugnae feruore non eſſe otium, vt quis eiusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentae ſint cogitationes, quomodo praeſens mors declinari queat. Dein eum qui inuaditur, non ita ſemper eſſe paratum, vt non ſpatio aliquo opus ſibi putet componendae animae, & ſubducendis vitae rationibus; ſeu *vt ſarcinas colligat ante, quam proficiſcatur e vita*; vti loquitur VARRO de Re ruſt. L. I. c. 1. Praeterea vix videri probabile, me magis ſolicitum eſſe debere de anima alterius, quam alter iſte de ſua eſt. Si ergo iſte neglecta animae ſuae cura vitam meam impetat; cur ego pretioſiſſimae rei meae, eiusque irreparabilis diſpendio iſtius animam redimam? PLINIVS L. II. Epiſt. 10. *Parum eſt prouidum, ſperare ex aliis, quod tibi ipſe non praeſtes* [2]. Praeſertim cum non conſtet; an ille damnationem vtique ſit euaſu-

§. XIV. 1) Quos inter etiam Ioann. Ludouicus PRASCHIVS libello de lege charitatis, quem poſtea defendit breui reſponſione, obiectionibus Chriſtiani Thomaſii oppoſita; vbi tamen excipit interfectorem latronis, iuſſu publico occidentes, & milites. H.

2) Qui locus parum ad rem facit.

euasurus, si vel maxime iam occisus non fuerit. Et tralatitium est, eius periculi non haberi rationem, in quod quis sua se culpa coniecit, & ex quo se liberare potest, quando vult. Heic autem nullum amplius, saltem in praesens, animae ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod isthaec sententia maiorem tribuit fauorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inuiolabilis redditur. Sic enim semper pii homines nefariis latronibus cogerentur iugulum praebere, ne dum resistunt, isti damnationem aeternam incurrant. Conf. GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3. Dictum Saluatoris, quo iubemur *proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de eiusdem sinceritate, quod nemo se ipsum ficto aut fucato amore prosequatur. Et videtur illud *sicut teipsum* habere instar prouerbialis locutionis, de amore sincero & intenso. Vid. 1 Samuel. XIIX, 1. 3. Ex quo tamen hautquidquam sequitur; si dilectioni propriae, & dilectioni proximi simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2 Cor. VIII, 13. CICERO Tuscul. Quaest. L. III. [c. 29.] *Praeclarum illud est, & rectum & verum, vt eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmetipsos amemus: vt vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, vt me ille plus, quam se amet, ego illum plus quam me, perturbatio vitae, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur.* Neque ex dictis Exod. XXIII, 4. 5. Deuteron. XXII, 4. sequitur, charitatem proximi praeire nostra commoda. Nam inde hautquidquam deduxeris; si noster quoque asinus sit prolapsus, alterius asinum prius, quam nostrum esse leuandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris est opus, quod in ista subleuatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an eiusmodi inuasor sub proximi nomine venire possit. Vid. Luc. X, 29. seqq. (Vbi per proximum intelligitur omnis homo; qui est nostrae opis indigus, & cui occasionem benefaciendi nos habemus.) LACTANTIVS Diuin. Instit. L. VI. c. 18. Ciceronem carpit, quod L. III. Offic. dixerat: *Eum esse virum bonum, qui prosit quibus possit, noceat nemini nisi lacessitus* [3]. *O quam simplicem*, dicit, *veramque sententiam duorum verborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adiungere*, nisi lacessitus iniuria? *Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit lacessitus: iam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre iniuriam, quam inferre. Nam vnde certamina inter homines, vnde pugnae, contentionesque nascuntur; nisi quod improbitati opposita impatientia, magnas saepe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inueniri potest, improbitati opposueris, extinguetur protinus, tanquam si igni aquam superfuderis.* Enimuero vti quandoque per impatientiam laesi pugnae non necessariae surgunt, quae commode declinari poterant; ita non semper improbitas, vbi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virtus patientiae, Christianis tantopere commendatae, ad omnes promiscue iniurias deuorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe

3) Adde locum CICERONIS in Orat. pro Quinctio c. 16. *Iugulare* ciuem, *ne iure quidem quisquam bonus vult. Mauult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuisset, perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum existimationis & communis vtilitatis caussa: vt, cum ipsi aliceri nihil scientes incommodarent, nihil ipsis iure incommodi cadere possit.*

recte agit, vt alteri noceat, sed vt se conseruet. Nec qui propulsat malum, iniuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc aeque noxium haberi potest, atque iniuriam incipere: illud non item. Porro qui afferunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui inuaditur, sit persona vtilior, quam inuasor.* At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulo se semper expendere haud vacat, vter pluribus sit hominibus vtilior, & vtrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cuius officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam iniusto inuasori parcendo prodere; licet forte is ea sit aequanimitate, vt *aeque miserum* esse putet *occidere, quam perire,* sicut Piso apud TACITVM Hist. L. I. c. 29. Quippe cum ipsius exitium plurium salutem euertat. Tales sunt, qui alios iter facientes praesidii causa comitantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud LVCANI L. V. [vers. 685. & seqq.]

Cum tot in hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Saeuitia est voluisse mori. - - -

Item illud amicorum Alexandri apud CVRTIVM L. IX. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniae columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam auide manifestis periculis offeras caput, oblitus tot ciuium animas trahere te in casum?* Exinde tamen hautquidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut paucorum salus pendeat, eum non recte posse inuasorem occidere, quem viuere fortasse plurium interest. Hoc modo caelebs aut orbus nunquam posset occidere inuasorem proletarium, ne huius liberi & vxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus vxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud PLATONIS de LL. L. IX. [pag. 932. D. Ed. Francof. pag. 869. B. C. Ed. Steph.] *Filio ne pro defensione quidem sua, si a parentibus videt se interfectum iri, lege vlla conceditur* [4], *vt parentes, a quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere praecipitur, quam quidquam eiusmodi facere.* Mox tamen subditur: Ἀδελφὸς ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν στάσεσι μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρός. *Si orta seditione, vel quouis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit.* Illud tamen labi seculi adscribendum, quod addit: *Si seruus liberum se defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, sit subiectus.*

§. XV.

4) Quod etsi Plato lege nulla concessum dicat, quum legislatores praesumserint, non temere inuentum iri filium, qui cum patre de vita decerneret; tamen nihil obstat, quo minus & filio iure naturae licitum dicamus, si insons a patre oppetatur & in vitae discrimine constituatur, seruato moderamine inculpatae tutelae, etiam patrem perimere. Vid. nota 2. ad §. V.

§. XV. Ex hactenvs dictis etiam hoc adparet, quod caedes intra moderamen inculpatae tutelae patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra poenam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosis lex humana affectuum humanorum, & irae violentiae velificata [1], impunitatem indulget; qualis est caedes adulteri marito permissa. De qua vid. *L. 20. L. 22. L. 24 L. 32. D. ad L. Iuliam de adult.* & Lysiae Orat. I. pro caede Eratosthenis, vbi ostendit [2], lege Attica permissum occidere, non solum qui apud vxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; vti est apud Demosthenem aduersus Aristocratem [3]. Rationem subiungit: *Quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & iniuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges iniuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquod sit amicorum & hostium, sed e factis horum vtrumque censeatur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste vlcisci lex liberum fecit.* Apud Persas, qui vxorem vna cum adultero occidit, nouam insuper vestem praemii loco accipit. Add. Olearivs Itin. Pers. L. V. c. 22. [4] Add. Valerius Maximvs L. IX. c. 1. §. 13. Ant. Matthaevs de Crim. *ad L. XLVIII. D. tit. 3. c. 3. §. 13. sqq.* Quod si igitur alicubi poena aliqua aut expiatio iis, qui caedem iustam patrauerant, fuit iniuncta, ea vel ad caedem ex inculpata tutela commissam non pertinet; vel sine ratione fuit introducta [5]; vel eo fine adhibita, vt intelligeretur, quantum scelus esset iniusta caede humanum sanguinem effundere, cum etiam iusta caedes aliqua lustratione videatur indigere. Apud Philonem Iudaeum de vita Mosis L. I. [pag. 503. Ed. Geneu.] hic dicitur *Pontifici mandasse, vt lustraret reuersos a recenti caede hostium, quamuis enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necauit hominem, etiamsi coactus & propulsans iniuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab vno capite. Haec tum fuit lustrandi causa, vt ne species quidem sceleris in eos competeret.* Beneficio tamen asyli, quod poenam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam caede inuasoris seruatum iuit; sed tantum, qui caedem inuoluntariam quidem patrauerat, sed quam exacta diligentia adhibita euitare poterat. Numer. XXXV. Deuter. XIX. Locus 1 Paralip. XXIX, 3. ad defensionem non pertinet; & Dauidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipse ex caedibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriae sibi para-

§. XV. 1) V. H. Grotivm L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 17. H.

2) Nec Athenis modo, sed aliis quoque Graeciae ciuitatibus talem legem fuisse, liquet ex Libanii Declamat. 25. 33. 34. 35. Apud M. Senecam I. Controu. 4. Legi, *adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit*, subiicitur altera: *Liceat adulterum in matre & filio vindicare.* Ad quem locum videantur, quae in commentario annotauit Schottus, recte corrigens legem hanc, vtut contra exemplarium fidem: *Liceat adulterium & marito & filio vindicare.* Apud Siamenses quoque marito licet vxorem in adulterio deprehensam occidere. Lovberivs de regno Siamensi Tom. I. Part. II. cap. 16. H.

3) Et Cassiodorvs L. I. Ep. 37. *Feris insitum est, copulam sui extrema concertatione defendere: homo autem quomodo patiatur adulterum inultum relinquere, quod ad extremum suum dedecus cognoscitur admissum? Genialis enim thori maculam deprehensi adulteri fas est diluere, & si male iunctos amplexus adulterorum morte quis diuisit, aestimatur potius vindicta, quam culpa.* H.

4) Grammondvs L. II. Histor. Gall. ad A. MDCXVI. H.

parauisset [6] Scholiastes EVRIPIDIS in Oreste ad vers. 820. tradit, morem veterem apud Graecos fuisse, vt post iustam caedem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiae, quasi qui ex ipsorum mente πάντ' εἰσορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει, *omnia videt, & omnia audit*, super ea re testis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur [7]. De quo exilio etiam est apud PLATONEM de LL. [L. IX. pag. 865. 866. Ed. Steph.] vid. *L. 16. §. 8. D. de poenis* & GROTIVS in Flor. spars. ad d. l. Athenis quoque de caedibus, quas quis iure factas contendebat, cognoscebatur in peculiari iudicio, quod dicebitur Delphinium, a templo Apollinis Delphini, vti est apud Demosthenem aduersus Aristocratem, & Scholiasten Aristophanis in Equitibus. Sic apud Aethiopes, qui inuoluntariam caedem patrauerat, exulabat, donec a Gymnosophistis fuisset expiatus. Vid. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii L. VI. [c. 5. pag. 239. init. Edit. Lips. 1709.] Apud VIRGILIVM Aeneid. II. [vers. 720.] ita Aeneas:

> *Me bello e tanto digressum, & caede recenti,*
> *Attrectare nefas*, (sacra) *donec me flumine viuo*
> *Abluero.* - - - -

In Canone 18. Concilii Nannetensis sub Formoso habiti ita disponitur: ***Si quis casu non volens homicidium perpetrauit, 40. diebus in pane & aqua poeniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat: post biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet; post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abstinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.*** Sed neque hic canon ad defensionem spectet, & fortasse plus iusto est rigidus. Sic & quae habentur in Legibus LONGOBARDICIS L. I. tit. 9. L. 19. & in Capitul. CAROLI L. IV. tit. 27. & L. VII. tit. 295. non necessario videntur ad caedem, quae intra moderamen inculpatae tutelae subsistit, extendenda: aut vbi istud factum fuerit, merito nimiae seueritatis notantur. MORNACIVS quoque *ad L. 3. D. de Iust. & Iure* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religiosissime seruare, vt nunquam fere in eiusmodi iudiciis rei absoluantur, quin simul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Christianis pro occisi anima sacrificiis. Quod nonnihil superstitionis olere videtur. Etsi bonis non sine causa eiusmodi caedis necessitas tristis accidat.

5) PORPHYRIVS de Abstinentia ab animantibus primo: Ἐπεὶ καὶ τὸν ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ὅπως μηδεμίαν ἐνδῶσι πρόφασιν τῆς ἑκουσίας τὰ τῶν ἀκουσίως δρώντων ἔργα μιμεῖσθαι προαιρουμένοις. *Nam etiam caedem sine consilio perpetratam, non extra omnem poenam esse voluerunt legum auctores; ne vlla daretur occasio aliis deliberato imitandi, quae illi non deliberato fecerant.* H.

6) Aliam rationem eamque magis speciosam prodit CLERICVS ad laudatum locum Paralip.

7) Adde exilia Cephali & Herculis apud Apollodorum. Succico iure constitutum, vt homicida, moderamine etiam inculpatae tutelae obseruato, pecuniaria poena teneatur, & ritu quarundam ecclesiarum poenitentiam ecclesiasticam subeat. In legibus etiam Norwegicis poena homicidii ex inculpata sui tutela pecuniaria est. Vt obseruauit Ioann. LOCCENIVS Synops. Iur. Suetic. Diss. 29. Quaest. 10. Et in quibusdam Heluetiae Pagis quicunque homicidium perpetrauerit, etiamsi vim repulerit, exulare cogitur; neque Senatui ipsum ab exilio reuocare licet, sed a publico consensu regionis reditum petere & impetrare potest, teste SIMLERO L. II. de Heluetia. H.

§. XVI. CAETERVM defensio quidem vitae, membrorumque ac pudicitiae, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet fauorem, sic vt illa quoque legem diuinam positiuam de Sabbatho soluat: (Vid. 1 Macchab. I, 32. sqq. IOSEPHVS Antiq. Iud. L. XII. c. 8.) [pag. 169. C. Ed. Wechel.] Nam qui diuersum senserunt, non sine ratione irridentur a PLVTARCHO de Superstitione, & Agatharchide, citante IOSEPHO Ant. Iud. L. XII. c. 1. Add. GROTIVS ad 1 Macchab. II, 37. Vt mirer, quomodo Eidem L. I. contra Apionem [pag. 1050. E.] ilthoc factum laude dignissimum videatur, quod obseruationi illius legis vita & patriae libertas fuerit postposita *; nisi de intentione hoc potissimum accipias. Enimuero circa defensionem rerum, quae vtique restitui possunt, neque omnes ita absolute homini videntur necessariae, dubitari potest; an illae quoque per extrema sint asserendae. Praesertim cum multis valde arrideat illud Taxilis apud PLVTARCHVM Alexandro: *Quid bellis inter nos, & praelio opus est, Alexander, quum neque aquam nobis ademtum, neque victum necessarium veneris, pro quibus solis necesse habent homines sani decertare.* EVRIPIDES Supplicibus: *Τῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς ὐκ ἔςι τ' ἀνάλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρημάτων δ' εἰσὶν πόροι. Sola enim vitae humanae iactura mortalibus reparari nequit. Opes autem sarciri possunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprico est; qui ad necem vsque inuasorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri constat, non vt aliis vita, sed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hostis, qui, ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum est, non fieri iniuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etsi alias istae res vitae hominis aequiparari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui iniuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis euadit; qui quo minus extrema quaeque patiatur, nullo iure, quod in ipso haereat, munitur. Et cum alter non plus iuris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit seruari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis ciuilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit raptores rerum, quas vtique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coërcendi. Porro illi, qui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothesibus nisi fuerunt: primo poenam iustam semper delicto aequalem esse debere hactenus, vt reo non maius bonum debeat adimi, quam ipse in altero laesit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quae pro defensione sui ac rerum suarum iniusto inuasori inferuntur, esse poenas proprie dictas, adeoque per regulas iustitiae vindicatiuae dirigi. Quod itidem falsum est. Nam poena proficiscitur a superiore in subiectum ex vi imperii, eiusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio ciuili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus propriae

§. XVI. *) Notandum autem quod idem IOSEPHVS scripsit I. de B. I. 5. *Pro solo corpore Iudaeis etiam per sabbatha pugnare licet*, & XIV. Vet. Histor. 8. *Prohibere vim inferentes lex permittit; sed obsidentium opera impedire non sinit.* H.

propriae salutis, & necessitas sua conseruandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in ciuitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca ciuitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamuis iniuriam hostilia reponere ciui liceat. Igitur id demum violentae defensionis ciuibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis ciuilis, vt leges ciuiles non est ademtum. Quae licet concedere potuerint, vt ciuis maiori illato malo ciuem inuasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quae *ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι κελεύει, Si quem, auferentem aut abducentem per vim & iniuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse iubet*; apud DEMOSTHENEM aduersus Aristocratem:) regulariter tamen iniurias, quae ad res reparabiles tendunt, a priuatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quae extra ciuitates ab inuitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, vt cum GROTIO L. II. c. 1. §. 11. adeo simus soliciti de exaequatione rei raptae, & vitae raptoris per fauorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum BOECLERO ad d. l. dicere velimus, cum plerumque sit difficillimae diiudicationis, quid in tali actione citra vltraue limites steterit, naturae non repugnare, fauorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemue odio prosequi, id est, in dubio veniam dare caedi huius generis, & ignoscere. In ciuitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges ciuiles designatos non excesserit. Si tamen hoc factum fuerit, inuasori non fit iniuria, sed simpliciter in leges ciuiles peccatur. Sed annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis caedatur? Vbi arbitramur, caritati aduersus hostilia professum hactenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad poenitentiam iniuriarum, & componendam pacem moueri posse. Quae spes vbi decollauit, proditor sui est, qui hosti parcit. Quodsi autem ratio mihi suadet, rem, quae minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiae suscipiam, aut humili nimis animo, auarusque videar.

§. XVII. HOC LOCO etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quae extat Exod. XXII, 2. Cui conuenit lex Solonis, quam ita refert DEMOSTHENES Orat. contra Timocratem [num. 180.]: *Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad vndecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcunque furatus fuerit, hunc licere occidere; & inter persequendum vulnerare, & ad vndecim viros abducere, si quis velit.* Rationem addit VLPIANVS Rhetor: *Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τὶς καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι. Interdiu enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item.* Sic PLATO de LL. L. IX. [pag. 936. A. Edit. Wechel. pag. 874. B. T. II. Ed. Steph.] *Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλωπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. Qui*

noctu

noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto [1]. Eadem lex in XII. tabulas translata: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, iure caesus esto.* Quam ita refert CAIVS *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum occidere permittit, vt tamen id ipsum cum clamore testificetur.* Vbi Iac. GODOFREDVS ad LL. XII. tabb. notat, posteriora verba de clamore esse emblema Triboniani [2]. Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitisse, arguit locus CICERONIS in Orat. pro Milone [c. 3.]: *XII. tabulae nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.* M. SENECA L. X. Excerpt. controu. vlt. *Lex, quae nocturnum furem occidi quoquomodo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur.* GELLIVS L. XI. c. vlt. quando refert, Draconem in fures capitis poenam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat [3]; addit: Decem viros Romanos inter istius *Seueritatem* & huius *Lenitatem* media incessisse via. *Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prehenderetur, defenderet.* Clamorem autem Lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diuturno, quando telo se defensaret. *Si luci furtum faxint, si se telo defensint, quiritato, endoque plorato. Post deinde si caesi esint, se fraude esto.* Conf. *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* vbi itidem vocabulum *aeque* a Triboniano infarctum [4]. Etsi non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque CVIACIO L. XIV. Obs. 15. Id quod adparet ex VLPIANO L. V. *ad edictum*, cuius verba integra extant in *Collatione legum Mosaicarum & Romanarum a Petro Pithaeo* primum edita. Quae truncata referuntur *L. 5. D. ad L. Aquil.* Add. *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* Cuius mutationis fortasse haec ratio fuit, quod nonnulli ex aedibus suis in praetereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter aedes furandi non tam facilis occasio, sic vt furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. IVSTINVS L. II. c. 2. §. 6. Vnde putat Cuiacius l. d. legem illam XII. tabb. non in vrbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris adhuc obtinuisse [5], per *L. 1. C. quando lic. vnicuique.* Quanquam haec lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & praedatoribus violentis agat; prout ostendit subiuncta ratio; *Vt isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant.* Sed & saepius dictam legem Sext. Caecilius apud GELLIVM L. XX. c. 1. falso *de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia* explicat [6]. Caeterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis praecipua videtur, quod abs fure interdiu deprehenso res possit recuperari, a fure nocturno non item, vbi is sese aedibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab

§. XVII. 1) Et apud Francos obtinuit. Lex BAIVVARIORVM tit. 8. c. 5. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtiuas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidii querela nascatur.* Quae lex inserta quoque est L. V. Capit. cap. 343. Add. l. WISIGOTHOR. L. VII. tit. 2. c. 16. BVRGVNDION. addit. 1. tit. 16. c. 1. & 2. FRISION. tit. 5. c. 1. H.

2) Cuius emblematis Tribonianum absoluit NOODTIVS Obs. L. I. c. 15. Probab. L. I. c. 9. & ad Leg. Aquil. c. 5. Adde Praefationem Tomi III. Thes. Iuris OTTON. p. 29. in fin.

ab vno licet forte agnitus conuinci nequit, dum e lectis non facile testes excitantur. In qua sententia haec plerisque maxima difficultas videtur, quod cum istae leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, priuatis in eosdem plus licentiae indulgere, quam summa potestas ciuilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum praesupponere; res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerumpublicarum poenam dupli aut quadrupli sufficere iudicabant. Exinde tamen non sequitur; ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt ciuibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali ius belli indulget, id legislatores circa definiendas in ciuitatibus poenas sequi necessum habuerunt. Sic dantur ciuitates, vbi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin iniuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quae autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges poenam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod Rich. CVMBERLAND de Leg. natura c. 5. §. 26. tradit. Quia saepe magistratus ciuilis de huiusmodi flagitiis non potest cognoscere, saepe euadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest poena, sumitur grauissima, vt quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creuerit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, caedem furis permitti ad conseruationem rerum, & non tunc demum, quando is vltro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. XVIII. QVAE CVM ita sint, adparet, frustra a nonnullis dictae legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud GROTIVM L. II. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quae de furibus loquuntur, qui, vt res clanculum subducant, in aedes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, vt dum res meas seruatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite caedes furis fit licita. Vbi innocentiae meae non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario; ex quo si quid praeter meam culpam

3) Conf. van BYNCKERSHOEK Obseru. L. III. c. 16.

4) Quod itidem negat NOODTIVS dd. ll.

5) Iure nouo aliud in agris, aliud in vrbe & oppidis obtinuisse contendit CVIACIVS ex L. I. C. Quando liceat, & Harmenopulo L. VI. c. 5. Sed recte obseruauit Iac. GOTHOFREDVS ad L. 2. C. Theodos. ad Leg. Cornel. de Sicar. T. III. p. 94. a Edit. Lips. eam legem Theodosii I. ad priuatos fures non pertinere, sed ad praedones & raptores referendam esse.

6) Cui accedit, propter *insidiosam nocturni grassatoris violentiam*, vt GELLIVS loquitur L. XX. N. A. c. 1. vitae aut corporis periculum raro abesse. V. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 32. n. 31. sequ. H.

culpam proueniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro seruandis rebus in tale se periculum non imprudens coniecit, vbi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis fauorem implorat, qui in duellum prouocatus vltro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *Quod noctu vix sit copia adhibendorum testium, atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vitae tuendae causa dicat furem interemtum, repertum scilicet eum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Etsi enim demus, vocabulum Ebraicum [1] posse capi pro *instrumento perfossorio;* tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inuentus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inuentus est cum telo; igitur illius, a quo occisus fuit, vitae vim intentauit. Sed & ex lege XII. Tabb. non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est praesumtio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quo modo* occidi permiserat. In *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* [2] verba illa, *si parcere ei sine periculo suo non potuit, dum rem seruare conatur*, posterioribus seculis LL. XII. Tabb. sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso id periculum vitae adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata praesumere iubet; heic de praesumto vitae periculo nihil inuenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conferere pugnam, & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis seruatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem eum occidit. Add. quoque GROENEWEGEN de Legibus abrogatis ad *L. 4. D. ad L. Aquil.* vbi testatur, legibus Batauorum non requiri, vt quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. cap. 16. Lex BVRGVNDIONVM Addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. Lex FRISIONVM tit. 5. Constit. SICVLARVM tit. 13. Capit. CAROLI & LVDOVICI L. VI. c. 19.

§. XIX. QVAERITVR denique, an qui iniuriam prior intulit, recte possit resistere iniuriam vindicatum eunti? Quod aliqui [1] affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio iniurias suas exsequentes, tantum reponant vindictae, quantum acceperunt iniuriae. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturae, qui iniuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensae veniam concedere

§. XVIII. 1) במחתרת bammahhthereth, quod proprie significat *in effossione*. Cui fossioni furis ideo locus erat, quia pleraeque domus colonorum ex argilla, lignis inserta, constructae, Hiob IV. v. 19. Vnde illud saltem manifestum, falli, qui ex hoc Exodi loco distinctionem furis venientis cum telo & sine telo, cuius mentio in Nemesi Carolina Art. 159. 160. eliciunt, quum instrumentum hic, ad summum perfossorium fingi possit, pro telo autem vel gladio id accipi, perfossionis indoles non patiatur.

2) Quam non suo loco positam esse contendit, NOODTIVS Prob. L. I. c. 9. §. 6.

§. XIX. 1) ARISTIDES Leuctrica prima ait: *Cum Thebani omnia aequa Lacedaemoniis obtulissent, ii autem vltra tenderent, bonam causam ab his ad illos transiisse.* Quod aliis exemplis illustrat GROTIVS d. l. in not. H.

dere alteri petenti; & poenitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum praestita. QVINTILIANVS Declam. 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simultates nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic Marcus ANTONINVS L. I. §. 7. in suis moribus commendat, Πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι· *Quod placabilis & reconciliatu facilis esset aduersus eos, qui offensionis causam dederint, aut deliquerint aliquid, simul atque illi in gratiam redire vellent.* Addatur IDEM L. XI. §. 8. & SENECA de Ira L. II. c. 34. L. III. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chinenses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent praeferre, nemo est tam crudelis, vt iniuriam sibi illatam morte vlcisci studeat; & qui alteri cedit & laedere ipsum non cupit; cordatus & egregius vir habetur. NEVHOF Ingen. descript. Chinae c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, iniuriam iniuria cumulat [c]. Sed qui aequam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, iniustam vim molitur, eique iure resisti poterit. Conf. LIVIVS L. IX. c. 1. & GROTIVS L. II. c. 1. §. 18. & BOECLERVS ad h. l. Potest huc facere exemplum priuatae pugnae apud DAVILAM de bello ciuili Franciae L. XV. p. m. 1027. [2]

CAPVT

2) De libertatis defensione noster nihil monuit, quemadmodum nihil quoque de ea Grotius dicit, forsitan quia hodie rarius de ea quaestio est. Veteribus libertas vitae semper aequiparata fuit, quod hodie quoque militibus, cum barbaris, quotquot captos in seruitutem redigunt, decertantibus, iustum esse videri possit. Ceterum, qui nos in seruitutem redigere conatur, recte interimitur, quia, vti LOCKIVS de gubernatione ciuili L. II. c. 3. 4. in primis §. 17. & 22. Edit. Londin. philosophatur, nescimus, quousque perrectura sit ira ipsius, & vitam nobis relicturus sit, nec ne.

c *Pufend. Ius N. & G.*

CAPVT VI.
DE IVRE ET FAVORE NECESSITATIS.

IN ORE omnium versatur vis necessitatis *, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda ius det, quae citra eam inter vetita habebantur. M. SENECA L. IV. Controu. 27. *Necessitas magnum humanae infelicitatis patrocinium est.* CALLIMACHVS Hymno in Delum [vers. 122.]: Ἀναγκαίη μεγάλη θεός. *Necessitas ingens est Dea.* Add. Oratio Lentuli apud LIVIVM L. IX. c. 4. Ea vis vnde sit, & quousque se extendat, curatius iam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciae circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem obseruandum, quod CICERO L. II. de Inuentione [c. 57. 58.] duplicem faciat necessitatem; *Simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quae neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adiunctione.* Quae iterum triplex est, *ad honestatem*, (quo referre possis illud PLINII L. I. Epist. 12. *summa ratio sapientibus pro necessitate est*;) *ad incolumitatem, ad commoditatem.* Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima*; *tertia ac leuissima commoditatis*, quae cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas praestet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse praeferri, si, vbi incolumitati consuluerimus, quod sit in praesentia de honestate delibatum, virtute aliquando & iustitia recuperari queat. Vbi id non possit, honestatem praeferendam. Etsi alii moneant, quotiens necessitudini ad honestatem praefertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam praescriptione iuris & directa via, quam excusatione humanae infirmitatis, per vocabula veniae & miserationis; & clementiae:

§. I. *) EVRIPIDES in Hippolyto obtecto.
Ἐγώ γέ φημι, καὶ Νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet & Lex cedere.
CLAVDIANVS L. II. in Eutrop. vers. 596.
Suprema pericula semper
Dant veniam culpae. H.

§. II. 1) POLYBIVS I. Histor. 17. de Romanis: τὸ γὰρ πρόστιμον παρ' αὐτοῖς θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας. *Apud hos loco decessisse, aut omnino stationem fuga deseruisse, capitale est.* Apud eosdem Romanos seruus domino opitulari debebat, etiam cum vitae discrimine. V. *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Chorus apud EVRIPIDEM in Helena, Theoclymeni mortem intermininanti, respondebat:

Κτᾶνε

mentiae: neceſſitudini autem commoditatis multo minorem vim ſiue ad defendendum ſiue ad excuſandum ineſſe, niſi res ſit cum iudice, qui ſtudii, & propenſionis ſuae maiorem, quam iuris & ſapientiae rationem habet. Enimuero nobis heic potiſſimum inquiritur de neceſſitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An ſcilicet aliquando legibus vetita agere, aut praecepta omittere poſſimus, quando citra noſtram culpam in eiusmodi anguſtiis haeremus, vt aliter ſalutem noſtram expedire nequeamus. Vbi adparet, quicquid eſt illud ſiue iuris, ſiue fauoris, aut veniae, quod neceſſitati tribuitur, vnice inde promanare, quod non poſſit non homo omni ſtudio ad ſe conſeruandum conniti; eoque non facile praeſumatur, talem ipſi obligationem impoſitam, quae ardori propriae ſalutis conſeruandae praeponderare debeat.

§. II. Equidem de hoc nemo pius dubitauerit, quin Deus, qui abſolutus eſt dominus noſtrae vitae, & quam nobis precario heic agendam indulſit, tam rigidam nobis legem dicere queat, vt moriendum nobis ſit potius, quam vel latum vnguem ab illa diſcedamus. Ex quo genere legem de non edenda ſuilla credebant Iudaei 2 Macchab. VII. Et recte quidem, quod ſuillam ediſſe in eiusmodi caſu habebatur pro abnegatione verae religionis. Cum extra talem caſum vtique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, ſuilla veſci, ne quis fame periret [1]. Sed & ſaepe per imperium ciuile tam ſeuera alicui mandata iniunguntur, vt mors potius ſit excipienda, quam ab illis diſcedendum. Enimuero tam rigida non ſemper praeſumitur legum poſitiuarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui inſtituta quaedam inter homines introduxerunt, cum vtique ſalutem aut commoditatem hominum per ea promotum iuerint, regulariter quoque ob oculos habuiſſe praeſumuntur teneritatem humanae naturae, & quam non poſſit non homo refugere & amoliri illa, quae ad ipſius deſtructionem [2] tendunt [3]. Quam ob cauſam pleraeque leges, ſaltem poſitiuae, intelliguntur excipere caſum neceſſitatis, ſeu non obligare, quando ipſorum obligationem comitaturum eſſet malum, humanam naturam deſtruens, aut communi animi humani conſtantia ſuperius; niſi expreſſe, aut per negotii naturam iſte quoque caſus ſit comprehenſus. Vnde neceſſitas non id quidem efficit, vt directe lex heic & nunc poſſit violari, ſeu peccatum admitti; ſed ex beneuola legiſlatorum mente, ſimulque naturae humanae conſideratione praeſumitur, caſum neceſſitatis ſub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus Matth. XII, 2. 4. Add. Casavbonvs Exercit. I. ad Baronium n. 9. Scilicet quod materia & ratio iſtius legis tantum rigorem

Κτεῖνε· σύγγονον δὲ σὴν
Ὀυ κτενῆς ἡμῶν ἑκόντων, ἀλλ' ἐμέ. Πρὸ δεσποτῶν
Τοῖσι γενναίοισι δούλοις εὐκλεέστατον θανεῖν.

Perime: Germanam tuam
Me volente non necabis: me prius. Fidelibus
Quippe ſeruis mors decora eſt, morte heros praeuertere.

Cuiusmodi ſeruorum aut famulorum non pauca exempla extant in hiſtoriis. H.

2) Quod ſupereſt bene obſeruauit Thomasius Iurispr. Diu. L. II. c. 2. §. 131. bonum publicum naſci ex bono priuatorum, & plerumque vnius ciuis ſalutem praeſtare obſeruantiae centum legum humanarum.

3) Ferri enim leges ab hominibus *ſolent & debent cum ſenſu humanae imbecillitatis*, ait H. Grotivs I. de I. B. & P. c. 4. §. 7. n. 2. H.

gorem non iubeat praesumere, vt fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum [4]. PALLADIVS de Re rustica L. I. c. 6. [5] *Necessitas feriis caret.* Verum vti haec circa leges positiuas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in casu necessitatis intermitti possit, quod lex naturalis iubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius [6] ex natura praeceptorum affirmatiuorum constat, illa, vt heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, praesupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quae regulariter deesse intelligitur, vbi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abiicere fere inter impossibilia, & quae communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur [7], vel ex qualitate negotii [8] colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmatiuae exceptionem summae necessitatis habere intelliguntur; praesertim vbi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. SENECA de Benefic. L. II. c. 15. *Dabo egenti, sed vt ipse non egeam; succurram perituro, sed vt ipse non peream.* Sed quod praecepta negatiua attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus [9], qui directe tendunt ad violationem Numinis diuini; puta vt aliquis euitandae mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique eius, & obsequio renunciet. Cum enim certum sit, Deum homini longe grauius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle pensare iacturam vitae huius, quam quis in honorem ipsius facit; CARPYLLIDES in Antholog. L. I. Ἦ ῥα δικαίοις Ἀνδράσιν εὐσεβίης ἐκ ἀπόλωλε χάρις. *Deperiit iustis gratia nulla viris:* nefas vtique fuerit, euitando minori malo in honorem diuinum delinquere. Etsi qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quae hominum inuicem officia continent, obseruandum, esse quaedam praecepta iuris naturalis, quae factum aliquod humanum, aut institutum praesupponunt; cuius finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremae necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam a causa principali, vel tanquam a causa instru-

4) Quod etiam de iis dicendum, quae tempore feriarum vetita sunt, quo pertinet locus ab Auctore subiectus, *Necessitas feriis caret.*

5) V. *L. 3. C. de feriis.* H.

6) V. infra L. V. c. 12. §. 23. H.

7) Ex qua ratione decidenda videtur quaestio, An in casu necessitatis interdum migrare liceat praeceptum etiam Diuinum, quam tractat noster L. III. c. 7. §. 5. & quam distinctius excusserunt THOMASIVS Instit. Iurispr. Diu. L. II. c. 2. §. 130. & seqq. & TITIVS Obseru. CXLI.

8) Ita Daniel non omittebat, vt per diem ter in genua prouolutus oraret Deum, etsi non ignoraret, ob edictum Regis mortem sibi imminere: considerabat enim, omissionem illam contemtum veri Dei inuoluere. V. Daniel VI, 10. H.

9) Vt periurium. IVVENALIS Satyra 8.

Ambiguae si quando citabere testis
Incertaque rei, Phalaris licet imperet, vt sis
Falsus, & admoto dictat periuria tauro,
Summum crede nefas animam praeferre pudori,
Et propter vitam viuendi perdere caussas. H.

instrumentali. Haec iterum dupliciter ſeſe habet, vel vt nullum motum, niſi a cauſa principali impreſſum exſerat, & quidem contra naturalem ſuam inclinationem, ſi quam habet; vel etiam vt ex proprio & intrinſeco impulſu ad actum exercendum ſe conuertat, licet prioris quoque cauſae impulſio, aut directio adſit. Heic ſi quis homo poſteriori modo ad actum concurrat, tanquam cauſa instrumentalis, actus iſte non principali duntaxat cauſae, ſed & huic, tanquam ſuus, & ab ipſo profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non inſtrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quae requirantur [10] infra latius exponetur.

§. III. HIS PRAEMISSIS ad ſpeciales quaeſtiones, quae heic agitari ſolent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat ius in ſua membra, vt illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abſcindere membrum inſanabili morbo correptum [1], aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut ſana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum vſus membrorum impediatur. An autem ſumma neceſſitas etiam aliquod ius largiatur in vitam, id eſt, an ad effugiendam mortem ignominioſam, aut aſperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum [2], ſuperius diſquiſitum fuit. Porro quid in alios neceſſitas iuris indulgeat, iam videamus. Carnibus hominum a nobis non caeſorum veſci in ſumma fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miſerandus quidem cibus [3], ſed tamen nefarius non eſt. Verum quid de iſtis exemplis ſit pronunciandum, vbi in ſumma cibi penuria alii ſunt iugulati inuiti, aut ſorte ducti, vix liquet: cum ex vna parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra triſtiſſimum hocce medium omnibus foret pereundum [4]. HOMERVS Odyſſ. η. [v. 216. 217.] *Ου γάρ τι ϛυγερῇ ἐπὶ γαϛέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο, ἥτ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ. Nihil enim odioſo ventre impudentius, & qui ſui neceſſario meminiſſe iubeat.* Vid. 2 Reg. VI, 28. 29. Deuteron. XXIIX, 53. Thren. IV, 10. IOSEPHVS Antiq. Iudaic. L. IX. 2. & de Bello Iudaico L. VI. c. 21. Diodorus SICVLVS L. III. c. 40. Add. Hiſtoria de ſeptem Britannis, qui vaſtum in mare proiecti, deficiente cibo potuque, ſortiti vnum non ſane reluctantem iugularunt, cuius ſanguine intolerabilem ſitim ac famem carnibus vtcunque ſedauerunt; quos ad terram delatos poſt iudex homicidii abſoluit. Prout ex Nicol. TVLPIO in Obſeruat. medicin. refert ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 1. §. 3. Qui cenſet *a nauigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem vnius, & quiſque in ſe,*

10) L. VIII. c. 1. §. 6. 7. H.

§. III. 1) Vid. TITIVS Obſ. CXLII.

2) C. 3. §. 18. Ad hunc locum pertinet etiam quaeſtio, an conſeruandae ſanitatis cauſa liceat Venere illicita vti. V. Godofr. MONACHVS ad A. MCXC. *vbi de Friderico Duce Sueniae, qui, ſuadentibus licet Medicis, id noluit.* SENECA Oedipo:

Vbi turpis eſt medicina, ſanari piget.

Item an ob morbi curationem ſe caſtrare liceat? v. *Nouell. 142. c. 2. & c. 5. X. de corpore vitiat.* Conf. CVIACIVS L. XVII. Obſeruat. 24. H.

3) Plane vt mumiam & ſanguinem humanum in medicinam adhibere, inter illicita non habetur, vt Moraliſtae docent. V. WVLFERI Diſcurſ. praeliminar. in Itinerar. Ioann. Saarii. Quin & citra neceſſitatem aliqua licite fiunt circa cadauera hominum. SENECA L. X. Declamat. 5. *Multum ſemper artibus licuit. Medici, vt ignotam vim morbi cognoſcerent, viſcera hominum reſciderunt.* H.

4) Conf. TITIVS Obſeru. CXLIV.

in se, si ita contingeret, conspirauerint, atque periculum corporis periculo animae anteposuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vili pendere, vt eius iactura alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium suum saeuire debuisse, vt stomacho suo consulerent. Etsi huic reponi possit; aspere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui forte ducendum censent vnum, vt reliqui seruentur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. Ionae I, 7. seqq. Vnde nec animae periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili aestimare, qui citra necessitatem eandem proiicit. Nec saeuitiam dici posse, vbi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum iugulo excipit, quam alter infigit. Velim quoque eiusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad vnum peculiari iure scapha pertineat; an non forte sint ducendi, qui proiiciantur: & si quis sortiri detrectauerit, tanquam qui omnium interitum quaerat; absque vlteriori deliberatione praecipitari queat: Verum circa eiusmodi casus rariores iudicium nostrum nunc suspendimus.

§. IV. ISTHOC frequentius contingit, vt duo in praesens vitae periculum incidant, in quo vtrique sit pereundum, ni vnus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoueantur. Vel etiam vt ex necessitate periculum mortis, aut magnae laesionis intentemus alteri indirecte [1], ita vt nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; vt tamen mallemus quauis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam laesionem quantum in nobis est temperemus. Eiusmodi alterius laesionem vti nostro cum peccato non coniunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque aestimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (vt fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantae sint vires, vt ipsum mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horae partes a me vtcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, vbi tabulam ego occupaui, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit iniicere, me simul secum perditurus, nihil videtur obstare, quo minus quauis violentia eundem a tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, vnus vel ponte post se deiecto, vel porta clausa, alterum in praesenti vitae periculo destituere potest, si vterque simul seruari nequit [2]. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, vt pauci sint destituendi, quo summa rerum seruetur. ARRIANVS de Expedit. Alex. L. VI. [c. 25.] Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. *Prae communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud VIRGILIVM Aeneid. IX. [vers. 72. & seqq.] *Pan-*

§. IV. 1) Quo animo alioquin non pauci sunt. PHAEDRVS L. IV. Fab. 8.

Homo simulac venit in magnum periculum,
Effugium reperire alterius quaerit malo. H.

2) Alia exempla congessit FREINSHEMIVS Comment. ad L. IV. Curt. 16. v. 8. H.

3) Idem indicauit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 3. 4. vbi in comment. dissentit Zieglerus,

Pandarus vt cernit, qui sit fortuna loco, qui casus agat res, Portam vi multa conuersus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosque suorum Moenibus exclusos duro in certamine linquit. Apud E V N D E M L. XI. [verf. 584. & fqq.] pulso Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent Accipere orantes.* Conf. L I V I V S L. XXVI. c. 15. vbi Thurini hoc praetextu scelerate sunt vsi. Apud F L O R V M L. II. c. 18. de Numantinis dicitur: *Nouissime consilium fugae sedit; sed hoc quoque ruptis equorum cingulis vxores ademere, summo scelere, per amorem.* Sic apud T A C I T V M Annal. XIV. [c. 32. 33.] tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniae Camaloduni *non motis senibus & foeminis iuuentus sola restiterit* (add. L I V I V S L. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius vnius oppidi damno seruare vniuersa statuit, neque fletu & lacrymis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa aetas attinuerat, ab hoste oppressi sunt.* Cum tamen tanta necessitas nondum premeret, humaniter Darius apud C V R T I V M L. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit rescindere, addens: *Se malle insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus* [3]. Altero casu, si robustior quis mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; vbi admonitus non cesserit, aut id temporis lociue angustia non admiserit, licebit sane illum impellere, & per eiusdem stragem fugam capessere, etsi probabiliter ex isto impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione tenear, vt etiam vltro pro eodem periculum subire debeam. Quod si fugae interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta si infans sit, aut claudus, saltem excusationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem saltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hosti praebet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifestum est. *Praefectus quidam militaris e praelio fugiens, hoste instante, de suis militibus vnum in conferta turba antepositum transfodit, ne fugae mora crearetur.* Huic enim vtique tantum erat virium, vt solo impulsu viam sibi facere posset. Excusabitur tamen, si praeter intentionem armis suis forte noxam intulerit. At vero si quis petulanter, aut inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hostem prosternere possum, quantumcunque demum is inde laedatur. Conf. L A C T A N T I V S Diu. Instit. L. V. c. 17. qui nostris assertis nequidquam opponitur. Caeterum vti vitae periculum quocunque modo declinasse magnum habet fauorem; ita pari fere modo defenditur aut excusatur fuga, cum laesione obstantium suscepta, si cui mutilatio membri, aut aliud graue vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum vsque resisti potest, & vbi fuga periculum declinatur [4], etiam improuidum & importunum impetum consternatio excusat.

§. V. V I D E A M V S iam, an necessitas nostram vitam seruandi ius aliquod indulgeat in res alienas, vt inuitis dominis, vel clam vel aperta vi istis raptis,

rus, quia lex iustitiae naturalis vetet innocentem obtruncari. Cui responderi potest, hanc rationem non valere in collisu, & quicquid heic accidit, inuasori imputandum. Plane vt sacrilegii a Phocensibus commissi inuidia in Thebanos redundabat, ceu a quibus illi in eam necessitatem fuerunt compulsi. V. I V S T I N. L. VIII. c. 1. H.

4) Nam, vt est apud C A E S A R E M VII. de Bell. Gall. 26. *Plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit.* H.

ptis, ſubuenire nobis queamus? Nobis ad ſolidam eius quaeſtionis deciſionem neceſſarium videtur paucis libare cauſas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quae iſtae potiſſimum ſunt, vt diſcordiae ex communione primaeua ortae tollerentur, atque induſtria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res ſuas quaerere neceſſum habet. Nequaquam autem ideo res ſunt diſtinctae, vt ne quis per eas aliis inſeruiret, & vt diuitiis repertis ſolus incubaret; ſed vt circa vſum illarum pro arbitrio quisque poſſet diſponere & vbi easdem aliis communicare placeret, ſaltem occaſionem obligationis ab altero adquirendae haberet. Inde poſt proprietatem rerum introductam data eſt facultas hominibus, non tantum commercia inſigni cum vtilitate generis humani exercendi, ſed & materia parta humanitatem & beneficentiam aduerſus alios vberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inſeruire. Vid Epheſ. IV, 26. Eſt porro ea dominii vis, vt dominus res ſuas ipſe poſſit diſpenſare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo conſequitur, quod res ab altero ſibi debitas non ſtatim ipſe quis inuolare queat, ſed dominum, vt vltro ſibi eas tradat, poſcere debeat. Quod ſi tamen iſte vltro obligationi ſuae ſatisfacere tergiuerſetur, hautquidquam ideo tanta vis domini ipſius erit, vt res alteri debita inuito domino non poſſit eripi per auctoritatem iudicis in ciuitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, ſi merum ius naturale reſpiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, vtpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, vt alteri in extrema neceſſitate conſtituto rebus ſuis, quibus ipſe pari modo non indiget, ſubueniat; nihil tamen obſtat, quo minus per legem ciuilem in perfectam iſta obligationem eualeſcat. Vti apud Ebraeos factum fuiſſe memorat S E L D E N V S L. VI. c. 6. de I. N. & G. vbi per forenſem ſententiam ad dandam eleemoſynam cogi poterat, qui quod ſibi erat praeſtandum denegaret. Vnde mirum non eſt, ipſos noluiſſe pauperes ſuos quidquam ex alieno ſibi ſumere, ſed rogando tantum accipere a priuatis, aut a publicis eleemoſynae exactoribus. Adeoque ſubreptionem alieni per extremam neceſſitatem apud ipſos pro furto aut rapina habitam. Quod ſi tamen in aliqua ciuitate pauperibus taliter cautum non ſit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas ſuppetat, vt pretio aut opera egeſtati praeſenti quis ſubuenire poſſit [1], num ideo fame fuerit moriendum? Num vlli inſtituto humano tanta eſſe vis poterit, vt ſi alter officium facere negligat, mihi pereundum ſit potius, quam ab vſitato & regulari agendi modo diſcedendum? Igitur non iudicauerim furti crimine ſe illum adſtringere, ſi quis praeter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum neceſſariarum, aut quibus corpus contra ſaeuitiam frigoris munitur verſans, poſtquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata ſua opera, illas vt vltro ſibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas ſubducat; praeſertim vbi intentionem habeat earum aeſtimationem praeſtandi, quando copioſior

§. V. 1) Non facile ita quisquam iudicabit. Imper. Valentin. Nouell. XI. *Nihil eſt, ad quod non deſperatio ſalutis impellat. Nihil turpe, nihil vetitum credit eſuriens. Sola cura eſt, vt qualicunque ſorte viuatur.* Neceſſariam hanc neceſſitatem dixit T E R T V L L I A N V S de corona militis. H.

2) Quid etiam ſi Dardanarii annonam flagellent, & clauſis horreis frumentum ſupprimant, magi-

ſior fortuna arriſerit. Caeterum quod eiusmodi neceſſitas poſſit contingere fruſtra negatur [2]. Quid enim, ſi quis in aliena regione inops, ignotus, amiciſque carens deſtituatur, naufragio eiectus, aut ſubducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium caſu perierit? Si nemo inueniatur, qui egenti ſubuenire, eiusue operam conducere velit; aut, vti fieri ſueuit, ipſius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra neceſſitatem hunc ſtipem petere crediderint; an ideo miſero fame fuerit pereundum? Equidem Prouerb. VI, 30. 31. fur vocatur, furti poenae obnoxius, qui res alienas ſurripit ad explendam famem ſuam. Sed accuratius inſpicienti patet, iſtum furem hautquidquam extrema neceſſitate, qualem nos ſupponimus, vrgeri, aut iniquo fato citra ſuam culpam & deſidiam in famem incidiſſe. Nam vtique innuitur, domum ipſum habere, & ſupellectilem, quae ſufficiat ad reſtituendum ſeptuplum [3], quam poterat vendere, aut oppignorare, inuenturus vtique emtorem aut creditorem temporibus copioſis & tranquillis. Neque enim adparet, ibi praeſupponi, tempore belli, aut per annonae caritatem id furti fuiſſe patratum. Et qui non amplius habebat, vnde ſeſe aleret, debebat ſe in ſeruitutem vendere. Vid. Leuit. XXV, 39. Seldenus L. VI. c. 7. Non obſtat Prouerb. XXX, 9. Ab aliis quoque hoc exemplum eiusmodi neceſſitatis adfertur. Verſatur quis in regione ignota & aliena, ab iniuſto inuaſore impetitur, ſalutis via nulla eſt, niſi vt fuga arripiatur. Adeſt ad manum alienus equus, ſed cuius reſtituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noſcatur, & equus longius ſit abducendus.

§. VI. Grotius L. II. c. 2. §. 6. eam difficultatem iſthoc modo expedire inſtituit. Eos, qui ab initio diſtincta rerum ſingularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem iſtis addidiſſe intelligi, quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum vſu, quando alter citra earundem vſum ſeruari nequit; adeoque in eiusmodi caſu neceſſitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus eſt, in communionem primaeuam rediiſſe cenſeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia diſtincta inſtituerunt, ſingulos cum ſingulis pactum iniuiſſe, vt abs aliorum rebus, niſi quantum domini concedunt, manus abſtinerentur; vt tamen, vbi extrema vrgeret neceſſitas, cuiuslibet re, citra quam ſeruari quis nequit, tanquam in medio poſita, vti ſit conceſſum. Cum enim in legibus ſcriptis ea ſit ſumenda interpretatio, quae quam minimum ab aequitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conuentiones introductis. Id autem eſſe aequiſſimum; ut cuique ſe conſeruare indulgeatur ea re, quae ipſi vnica tunc occurrit. Enimuero heic non deeſt, quod in dubium reuocari poſſit. Nam ſi in neceſſitate quis accipit ius aſſerendi ſibi res alienas, velut in medio iſtae forent poſitae; non adparet, quare quis eas-

magiſtratibus officium facere negligentibus, aut cum illis colludentibus? H.

3) Grotius in notis ad hunc locum contendit, ita eum reddi debere, *etſi* [fur] *ſepties in furto deprehenſus fuerit, ſepties reſtituere* [tantum] *cogetur*, id eſt, ſola reſtitutione delictum luet. In qua verſione tamen ipſa, ponitur, furi bona eſſe, quia vltra id, quod ereptum eſſet, reſtitui debebat. Vid. Exodi XXII.

easdem ipſi domino, qui pari neceſſitate premitur, vbi viribus praeualuerit, non poſſit eripere. Id quod tamen GROTIVS non concedit [1]. Deinde eiusmodi rerum, quas velut in medio poſitas meo iure arripio, reſtitutio hautquidquam eſt facienda; quam tamen heic Grotius requirit. Et fuerat quoque diſtinguendum, vtrum quis in eam neceſſitatem citra ſuam culpam, an vero per ignauiam aut negligentiam inciderit. Qua diſtinctione non poſita, ius videtur dari ignauis nebulonibus, qui per ſocordiam in egeſtatem inciderunt, vt alieno labore parta per vim ſibi queant vſurpare; adeoque per pigritiam continuata egeſtate, induſtriis neceſſitatem imponere eiusmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, vti citra ſuam culpam calamitoſis merito ſubuenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicae per hiemem cicadae formica. Quo facit illud PLVTARCHI Apophthegm. Lacon. [pag. 223. C.] *Cum maritimus praedo incurſiones in agrum Laconicum feciſſet, eſſetque deprehenſus, ac diceret: ſe non habuiſſe, vnde ſtipendia ſuis militibus perſolueret, neque ſe ab habentibus potuiſſe impetrare, vltro vt darent; itaque veniſſe, vt vi auferret; Cleomenes dixit:* Σύντομος ἡ πονηρία· *compendioſa eſt haec malitia.* Add. Pandulfus COLLENVTIVS Rer. Neapolit. L. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino diſcrimen facere inter eos, qui fato, aut qui ſuo merito ſunt miſeri; patet ſane, ius eſſe domino in rem ſuam, etiam aduerſus eum, qui in extrema neceſſitate conſtituitur, valiturum, hactenus ſaltem, vt poſſit diiudicare, dignusne ſit ille miſericordia, an minus; vtque adeo materiam habeat oportuno beneficio egentem ſibi deuinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere iudicatur, ſi per id extrema fuerint diſpulſa. Atqui nullus eſt gratiae locus, ſi quis alteri tribuat, quae per vim iure ſuo & tanquam ſibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res iſthaec expeditur ex noſtra ſententia, ſi dicamus, eum, qui eſt locuples, teneri ſuccurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: ſed tamen, ſi ſumma vrgeat neceſſitas, id eam efficere, vt iſtud tantiſper eo modo vindicari queat, quo ea, quae iure perfecto debentur, id eſt, vt extra ordinem adeatur magiſtratus, aut vbi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re vrgens neceſſitas diſpellatur. Nam ideo praecipue ad illa, quae ex virtute humanitatis debentur; ius duntaxat imperfectum conceditur, vt alteri ſit occaſio oſtentandi animum officio explendo vltro pronum, ſimulque alios beneficio deuinciendi ſit materia. Iſtud vbi quis inſuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem ſimul, & meritum perdat, qui vltro humanus eſſe noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas Grotius aſſertioni ſuae ſubiungit. Nam cum ineuitabilis tantum neceſſitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifeſtum eſt, prius omni modo tentandum, an alia ratione; quam per vim, aut clanculum neceſſitas poſſit euadi;

§. VI. 1) Imo Grotius, habiles in hypotheſi iſta terminos voluiſſe videtur, ita nimirum, vt in dubio poſſidentis conditio melior cenſeatur, & tum demum iure communionis aliquid auferre liceat, ſi id alteri ſuperuacuum.

euadi; puta adeundo magiſtratus, preces adhibendo, promiſſa reſtitutione, vbi fata mollius fluere coeperint, operam offerendo. Deinde huc deſcendi non poteſt, vbi dominus pari neceſſitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere praeſupponimus. Id quod vlterius extendendum iudicauerim, ne ſie quidem inuito rem ſuam eripi debere, ſi manifeſtum ſit, eum mox in eandem neceſſitatem deuenturum, ſi res iſta alteri ceſſerit. Heic enim ſibi quisque proximus eſt. Facit quoque huc illud apud HERODOTVM Vrania [p. 315. Ed. H. Steph.]: cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Neceſſitate:* illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impoſſibilitatem.* ICtorum regula, quam Grotius heic adducit, *in pari cauſa poſſidentis conditionem eſſe meliorem*, huc non videtur quadrare [2]. Nam tunc tantiſper pro poſſeſſore pronunciatur, quando petitoris ius nondum liquidum eſt. Verum de domini iure heic nullum eſt dubium: cum hoc duntaxat quaeratur; an per ſolam legem humanitatis ego tenear perire, vt alter ſeruetur. Quod nemo adſeuerauerit. Caeterum adpoſite ad caſum propoſitum apud CVRTIVM L. VII. c. 1. dicitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum.* Denique & nos aſſerimus, reſtitutionem, vbi commode fieri poſſit, eſſe faciendam, in primis vbi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunae non ferant. Quod ſi autem res ſit modica, quaeque alterius facultates grauare nequeat, ſufficiet, ſi velut ex debito gratitudinis, vbi occaſio tulerit, oſtendamus, nos libenter ipſi beneficium fuiſſe debituros, ſi per eiusdem tenacitatem licuiſſet. Sed quod Grotius quoque reſtitutionem fieri debere adſerit [3], id ipſius hypotheſi parum congruit. Nam ſi in caſu neceſſitatis primaeuae communionis ius redibat, ſic vt quis ſuo iure rem alienam receperit, nulla erit facienda reſtitutio. Sed quia haec fieri debet, adparet ſane, domini ius in rem ſuam non expiraſſe per alterius neceſſitatem, ſed ipſum ſponte eam alteri debuiſſe concedere, gratis, aut accepto pretio, aliaue penſatione. Quod quia iſte negligebat, neceſſitas ius quidem dedit eam rem arripiendi, ſub iſto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum vt vel ad gratitudinem ipſum, vel ad aeſtimationem refundendam obligaret.

§. VII. SVPER eadem quaeſtione ac aliis non minus in diuerſas partes diſceditur. *Cap. ſi quis X. de furtis* gloſſa intelligit duntaxat de modica, non autem de ſumma neceſſitate. Didac. COVARRVVIAS de cap. Peccatum P. II. §. 1. n. 3. eandem fere cum Grotio fouet ſententiam. *Quod ob neceſſitatem extremam*, inquit, *liceat abſque furti vel rapinae vitio res alienas accipere ad ſubleuandam eam neceſſitatem, rationem eſſe, quia per hanc omnia ſunt communia. Siquidem natura ipſa inſtitutum eſt, vt res inferiores ſint ordinatae, & deſtinatae ad hominum neceſſitatem. Quamobrem diuiſio rerum, quae poſt inſtitutionem iuris naturalis facta eſt, non derogat rationi naturali, quae dictat ex* rebus

2) Verum Grotius hac regula iuris ciuilis tantum vtitur per modum accommodationis.

3) Vtique vero ex principiis auctoris noſtri dubium hoc expeditius ſoluitur, quam quidem hypotheſi Grotiana; cui fruſtra ſuppetias ferre voluit van der MVELEN in Commentario P. II. p. 88. adhibita diſtinctione inter ius *vſus* & ius *proprietatis*.

rebus temporalibus subueniendum esse hominum necessitati extremae. Adducitur locus Ambrosii ex GRATIANI *decreto c. sicut hi. dist. 47. Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis.* Ant. PEREZIVS *ad tit. Cod. de furtis* §.3. pro eadem sententia has affert rationes; quod vi maiore quis id compellatur facere, nec praesumatur dominus inuitus, quia consentire, & vltro indigenti subuenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediae tamen necessitate liberatum restituere debere, quae accepit. Anton. MATTHAEVS ad L. XLVII. *D. tit. 1. §. 7.* inter crimen & poenam distinguendum arbitratur; vt crimen committi, etiam penuria vrgente, fateatur, poenam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hisce rationibus probare instituit; quod vtique lucri faciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad quod reponi potest, vix videri lucrifaciendi causa rem alienam eripere, qui per eam extremae suae necessitati consultum it, eo animo ac voto, vt eandem quam ocyssime possit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienae* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale ius, vt in praesenti casu, quo commodissime fieri poterat modo, arripere posset. Praeterea IDEM iactat, *viro sapienti atque bono nullam tantam vim inferri posse, vt sciens aliqua se turpitudine contaminet; atque in eiusmodi casibus, vt* CICERO scribit de Offic. L. III. [c. 5.] *suum cuique incommodum ferendum esse potius, quam de alterius commodis quidquam subtrahendum.* Enimuero speciose philosophari extra necessitatem constituto in procliui est. Vid. OPPIANVS Halieut. L. III. v. 197. seqq. Neque maior in eiusmodi facto, prout id a nobis fuit determinatum, turpitudo est, quam quod in fama ad sordidos, & bestiales cibos etiam splendidi homines interdum descendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui eius rei iactura grauis non sit, minuti quid subtrahitur, ne quis fame, aut per iniurias aëris pereat. Circa *L. 2. §. 2. ad L. Rhodiam de iactu*, monet, *publica vtilitate vrgente, quod quisque frugum domi flagellat, id eum ad annonae subsidium proferre debere; non tamen singulis indulgendum, vt suo arbitratu auferant, quod sibi desit, aliis superat. Id enim publica auctoritate magistratuum esse faciendum.* Sed an ideo fame moriendum, vbi a magistratu nullum est subsidium sperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inueniri dispensationem;*

§. VIII. 1) Vt variis edictis & indicatis rebus Belgarum probat GROENEWEGIVS ad d. L. 29. H.

2) SENECA IV. Controu. 4. *Necessitas est, quae ruinis incendia opprimit.* H.

3) Nisi forte τὸ *peruenisset* in d. l. significat, *peruenire potuisset*: V. *&* *l. 3. §. 7. D. de incend. ruin. & naufrag.* H.

4) Quod in applicatione ad casus obuenientes maximis difficultatibus premi, recte monet TITIVS Obseru. CXLV. Vnde in bene ordinatis ciuitatibus quibusdam iam eo decurritur, vt a singulis, quorum interest non fieri incendia, statis temporibus in singulare aliquid conferatur aerarium, e quo deinceps aedificia combusta instaurentur.

5) Et quod ob metum siue periculum naufragii liceat iacere res alienas. Quanquam & tum ab illis, quorum res conseruatae sunt, contributionem (auariam vulgo vocant) pro rata fieri oporteat. Quo pertinet Lex Rhodiensium (de quorum eunomia v. STRABO L. XIV. Geograph. & Vbbo EMMIVS de Rep. Rhodior.) & *tot. tit. D. de L. Rhodia de iactu.* H.

nem; id vanum est. Nam in superioribus sat rationum est allatum, quare non sit praesumendum, legem de furtis ad praesentem casum extendi debere.

§. VIII. DENIQVE videtur & necessitas circa res nostras versans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut inuadendi; cum hac tamen restrictione, vt citra nostram culpam illud periculum rei nostrae extiterit, vt idem commodiore via dispelli nequeat, vt ne pro viliori nostra re alterius pretiosiorem perdamus, vt aestimationem eiusdem praestemus, siquidem ista alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, si alterius res vna cum nostra alias peritura erat, quae nunc sua iactura nostram seruat. Quo fundamento nititur aequitas *legis Rhodiae de iactu*, qua *cauebatur, vt si leuandae nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.* Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati sunt. Sic funes & retia, in quae nauis mea impulsa est, discindere licebit, si aliter illa explicari nequit. Vid. *L. 29. §. 3. D. ad L. Aquiliam* [1]. Ita tamen, vt si citra culpam meam factum id fuerit, damnum vtrinque commune sit [2]. Sic orto incendio, eoque meis aedibus imminente, licebit vicini aedes dissipare, ita tamen, vt quorum aedes hoc modo seruatae sunt, id damnum sarciant. Quanquam enim *L. 7. §. 4. D. quod vi aut clam.* statuat [3], vbi incendium peruenisset ad aedes, quae deiectae sunt, eum, qui deiecit, esse absoluendum: communis tamen sententia aequitati magis accedit; (Add. *L. 49. §. 1. D. ad L. Aquil.*) si vrgente incendio, domus aliqua diruta sit caeterarum conseruandarum causa, id damnum esse sarciendum a vicinis [4], ad quos verisimiliter ignis potuit peruenire, etiamsi ad domum, quae diruta est, nondum peruenisset. Id enim sane durum nimis foret, cum per alterius rei destructionem rem meam seruauerim, in illum solum deuoluere damnum, me immuni [5]. Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quae a ICtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, vbi possessor rei ruinosae, ex qua rebus meis periculum imminet, cauere adigitur de damno, si quod vitio operis contigerit, praestando: ac si illud renuerit, per edictum praetoris ego immissionem in ruinosas istas aedes obtineo [6]. Vti & illud, quod interpretes iuris Romani tradunt; si quis fundum, confinibus vndique praediis non seruientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere a iudice confinem, vt aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Caeterum exinde quoque GROTIVS L.II. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non

 imagi-

6) Arg. *L. 12. D. de religios.* Conf. BRVNNEMANN. *ad l. final. de Seruit. V. P.* MEVIVS Part. I. Dec. 28. Exemplis hisce adde, quod frequens est inter populos, vt ob necessitatem alter alterius nauibus, quae adsunt, manum iniiciat iisque vtatur. Ita Xenophon tempore necessitatis naues praetereuntes cogebat, vt exercitum suum abducerent. Quod ipse pluribus memorauit L. V. Histor. expedit. Cyri ab init. Bene vero heic monuit Xenophon, *considerandum, an aequum sit, eos, quos cum nauigiis subducturi essent, impensa communi a se ali, quam quidem diu ipsorum caussa manserint: atque num etiam merces vecturae sit eis danda, vt pro nauata tam vtili opera & ipsi commodum aliquod percipiant.* Quod comprobauit exercitus. Subiicit Xenophon: *Postea merces, quae illis nauibus vehebantur, eximebant, milites & custodes constituebant, vt eae saluae dominis essent: nauigiis ad vectionem vtebantur.* Huiusmodi exemplorum aliquot etiam adduxi Differt. de collision. Legum Sect. 2. §. 13. H.

imaginarium, ſed certum ſit periculum, ne hoſtis eum locum inuadat & irreparabilia inde damna det; ſi nihil ſumatur, quod non ad cautionem ſit neceſſarium, puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino iurisdictione, & fructibus; denique ſi id fiat animo reddendae cuſtodiae, ſimul atque neceſſitas illa ceſſauerit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, vt ipſe etiam atque etiam locum cuſtodiat, oblatis quoque ad eam rem ſumtibus; aut ſi malit, inutilem eundem ad praeſidia recipienda faciat. Item, vbi ſumtus in eiusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, niſi ipſe vtique eosdem facturus erat; nec obtentu factorum ſumtuum vltra neceſſitatem iſti loco incumbendum; cum alter per eos ſumtus non iſtius loci meliorationem, ſed propriae regionis defenſionem ſpectauerit. Recte tamen BOECLERVS ad d. l. Grotii monet, ex vſu omnium ſeculorum & populorum conſtare, neminem putare, ſe teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoſte timenti, occupationem loci, aut arcis ſuae [7], ſi impedire poſſit. Adeoque ſi alter occupauerit, hoc ex iis eſſe, quibus facilior venia tribui poteſt, non ex iis, quae iuris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hoſtem ſuſpicio poſſit oriri, dominum loci cum altero clam in ipſum conſpirare; ſic vt hoc modo alieni belli moles facile in ipſum deuolui queat. Imo ſi vel maxime hoſtis intelligat, domino inuito locum occupatum; tamen ſi is alterum inde exturbare inſtituat, belli calamitatibus iſte ſubiicitur; quas quouis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & neſcio quam parum conſultum eſt, plures in domum ſuam hoſpites recipere, quam quos commode iterum poſſis expellere, & quibus nolens volens amicus eſſe cogaris, quique tibi, ſi libido ſubegerit, vltro migrationem iniungere queant.

7) Enimuero de his quaeſtio non eſt, ſed de illis, qui propriis opibus vrbes, oppida aut arces defendere haut poſſunt. Foederati Belgae apud H. GROTIVM L. IX. Hiſtor. Belgic. ad A. MDC. Caeſaris legatis, loca & damna Germanici ſoli repetentibus, reſpondebant: *Merito hoſti & damna imputari & occupata defenſioni loca, qui prior ſolo pacato intuliſſet exercitum. Id ſi Hiſpano condonaretur, at certe ſibi noxium eſſe non debere, quod ſuaſiſſet neceſſitas.* H.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

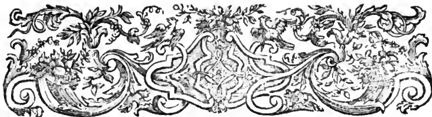
DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

VT NEMO LAEDATVR, ET SI QVOD DAMNVM FVIT DATVM, REPARETVR.

I. *Homo hominem, eiusque res laedere non debet.*
II. *Damnum, si quod datum, reparandum.*
III. *Quid sit damnum?*
IV. *Quinam damnum dent?*
V. *Quo ordine laedentes teneantur?*
VI. *Quot modis laesio fiat?*
VII. *De reparatione exemplum in homicida.*
VIII. *In eo qui mutilauit:*
IX. *In adultero:*
X. *In stupratore:*
XI. *In fure.*

VID homini aduersus seipsum exercendum iniungat lex naturalis, quantumque ei licentiae, aut fauoris circa conseruationem sui, rerumque suarum eadem indulgeat, hactenus exposuimus. Iam transeundum est ad illa praecepta, quibus officia aduersus alios homines obeunda continentur. Ea supra [1] diuisimus in *absoluta & hypothetica*. In classe *absolutorum*, quae citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum [his duobus] deferimus: [I.] *Vt ne quis alterum laedat*, *vtque* [II.] *si quod damnum alteri dederit, id reparet* [2]. Est quippe hoc omnium latissimum [3], omnes homines vt tales complexum; idemque facillimum, vtpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non

§. I. 1) L. II. c. 3. §. vlt.
2) Imo praeceptum Socialitatis, monente TITIO in Obseru. CLI. in haec tria specialia commode resolui potest, (1) Neminem laede. (2) Malum ab aliis auerte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera praecepta specialia, pro obiectorum varietate, veluti conclusiones elici possunt.

3) Quae duo officia iunctim ab Auctore proposita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris interesset ea separari; in primis quum huius §i tractatio ad illud prius pertineat. Separauit ea PVFENDORFIVS ipse in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

non postremas tenet enormis propriae vtilitatis amor, quandoque compescendae sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille viuere possum, modo nulla ratione me laedat. Imo a maxima mortalium parte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos inuicem communicantur. Ast cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice possim viuere? cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum insceuerit, vt non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur [4]. SENECA de Ira L. II. c. 31. *Nefas est nocere patriae: ergo ciui quoque; nam hic pars patriae est. Sanctae partes sunt, si vniuersum venerabile est. Ergo & homini; nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & concordia partium non potest* [5]. Muniuntur autem hocce praecepto, & velut sacrosancta esse iubentur non illa tantum, quae immediate nobis ipsa natura concessit, vtl est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam eiusdem praecepti vis sese per omnia instituta ac conuentiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent [6]. Sic vt quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto idem auferri, corrumpi, laedi, vsibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis praeceptis affirmatiuis virtualiter insit, dum illa vnum ponendo ipsius contraria remouent. Quam manifeste autem huius legis necessitas quorumuis sese animis ingerat, adparet ex SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa, quae latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis sine nequitia frui malit* [7]. CICERO Offic. III. [c. 5.] *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. II.

4) Et LVCRETIVS L. V.

Circumretit enim vis atque iniuria quemque:
Atque vnde exorta est, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile est placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis. H.

5) Add. SENECA Epist. XCV. p. 464. & sqq. Edit. Lugd. Batau. 1672. & Epist. CIII.

6) Laesionem autem illam ad tria vocabula Graeci reuocant, ὕβριν, βλάβην, θάνατον· *iniuriam, damnum, caedem.* ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

7) Iam antea CICERO quoque de Finib. III. II. monuerat, neminem esse, qui sine scelere, quo tendat, peruenire non malit, etiamsi impune futurum videat factum. *Quis est enim*, inquit, *aut quis vnquam fuit, aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, vt eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo peruenire.*

§. II. 1) Vt ad sarciendum damnum datum obstricti simus, necesse est, vt (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel positiua prohibitum sit, (2) vt dolo, culpaue nostra id contigerit, (3) vt alteri id datum sit inuito. Quod si consenserit, adhuc restrictionibus opus est, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

2) Haec verior est ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quaerentis in contractu

§. II. Ex hocce porro praecepto consequitur, *si cui abs aliquo laesio sit illata, damnumque datum vllo modo, quod ipsi recte potest imputari; id, quantum eius fieri potest, ab eodem esse* [1] *sarciendum* [2]. Cum alias vanum sit praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum; & qui laesit, fructu suae iniuriae secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam [3] citra necessitatem restitutionis abs se inuicem laedendis prauitas mortalium vnquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. III. Damnvm etsi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, vt omnem laesionem complectatur, quae etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem laesionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem eius, quod nostrum iam est, aut interceptionem eius, quod ex iure perfecto debebamus habere; siue id datum sit a natura, siue accedente facto humano aut lege attributum; siue denique omissionem aut denegationem alicuius praestationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur [1]. Huc quoque facit Qvintiliani Declamatio 13. vbi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuefieri possit, vt ex certo loco pabulum petat: igitur vbicunque illas habendi ius est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut seruitutem iniunctam intelligi, vt apibus passim citra vllius prohibitionem vagari liceat. Add. *L. 27. §. 12. L. 49. D. ad L. Aquil.* Heic tamen obseruandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum ius respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quae posteriori modo debentur. Nam cum isthaec ab altero ex vltroneo velut impulsu virtutis cuiusdam debeant praestari, mihique non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconueniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum

postu-

tractu inuoluntario. Caeterum in argumento hoc diligenter separanda, quod recte monuit H. Grotivs L. II. de I. B. & P. c. 17. §. 22. vitiositas actus ab effectu: illi poena respondet, huic damni reparatio. Bene idem Grotivs Prolegom. Histor. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex vltima sapientia petitum, quod in delictis duo spectabant, laesum ius priuati, & laesam societatem publicam. Itaque mulctae duae pendebantur (quod & Tacito notatum) altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut ciuitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicae, qui peccauit, per eam restituitur. Illud Wedrigeldum, id est, pro talione datur.* H.

3) Antea hic legebatur: *neque etiam.* Sed quum his verbis noua ratio, non ratio rationis proponatur, versionem Cl. Barbeyraci sequi maluimus, ipso praeeunte Avctore Op. min. L. I. c. 6. §. 4.

§. III. 1) Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quae per ipsam naturam alicui adsunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quaecunque, instituto aliquo & conuentione humana sunt quaesita. Sic vt quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto id auferri, corrumpi, aut vsibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Vnde hoc ipso interdicta intelliguntur quaeuis crimina, quibus aliis noxa infertur, qualis est caedes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quae sunt similia. Avctor de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 6. §. 3.

poſtulare, quae ab altero non niſi per modum beneficii vltronei poteram expectare. Ac vti illa, ad quae habenda idoneus tantum ſum, inter mea numerare nequeo; ſic & illis interuerſis ſuper damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. c. 4. *Πλεονεκτεῖ οὐδὲν ὁ μὴ βοηθήσας χρήματι δι' ἀνελευθερίαν. Non eſt locupletior, qui alteri pecuniis ſuis non ſuccurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non ſuccurritur, non habet ἔλαττον ſeu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio [c. 4.] vbi contendit, quanquam fortaſſe Lateranenſis Plancium dignitate ſuperauerit, penes populum tamen fuiſſe, iſto praeterito huic honores mandare, cum ad iſtos habendos neutri ius perfectum fuerit quaeſitum [2]. *Eſt con itio*, inquit, *liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique.* Et tamen IBIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi ſumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cuiusuis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa iſtud dictum GROTIVS L. II. c. 17. §. 3. monet, cauendum eſſe, ne confundantur, quae ad diuerſum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores digniſſimis conferendos ex ſola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiſerit facultatem ſuo nomine munia aſſignandi; vbi hic indignos dignis praetulerit, qui praetereuntur de iniuria, aut damno illato queri quidem non poſſunt. Populo tamen ius eſt, electorem iſtum rationem geſtorum damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis penſationem poſcendi [3]. Sic & ciuis, artibus ad munus aliquod gerendum inſtructus, etſi ad illud obtinendum hautquidquam ius habeat aduerſus ciuitatem valiturum; ius tamen habet iuxta alios prenſandi: in quo ſi per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, poſtulare poterit non quidem totius rei expetitae, ſed ambiguae iſtius ſpei aeſtimationem. Eſt & hoc circa aeſtimationem damni obſeruandum, quod ſub illam veniat non modo ipſa res noſtra, aut nobis debita, quae laeditur, perditur, aut intercipitur; ſed etiam fructus, qui ex ipſa re proueniunt, ſiue iam ſint percepti (quanquam hi iam per ſe aeſtimari poſſint tanquam peculiares res,) ſiue adhuc ſperentur [4], ſi modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindic.*) deductis tamen impenſis, quae ad fructus percipiendos fuerunt neceſſarii; ne cum aliena iactura locupletiores fiamus. Aeſtimatio autem fructuum ſperatorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius a fine incerti prouentus remoti fuerint. Sic minoris erit aeſtimanda meſſis in herba perdita, quam quae iam maturis flaueſcit ariſtis. Quin & ciuilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius aedes incenderit, non ſolum eas inſtaurare tenetur, ſed & reparare penſiones, quae ex illis interea poterant percipi. Vid. *L. 5. C. de rei vindic.* Add. quoque *L. 22. §. 1. L. 23. princ. D. ad L. Aquiliam.* Ex PHILONE Iudaeo de victimis [pag. 653. Ed.

2) Alia itaque cauſſa fuit Caroli VIII. Regis Galliae, Maximiliano Annam Britannicam praeripientis, quum haec Maximiliano iam per procuratorem deſponſata fuiſſet. Aderat enim iam mutuus in coniugium conſenſus, quamuis ſine intentione ſtatim cohabitandi, in aliud ſcilicet tempus dilata hac conſuetudine.

3) Vid. Nouella IVSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes IVLIANI c. 556. p. 193. quae laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

4) (Vid. *L. 62. §. 1. D. de Rei Vindicat.*) Conſ. *L. 39. §. 1. de Legat. 1. L. 4. C. Vnde vi cap.*

Ed. Geneu. 844. D. Ed. Parif.] conftat, fi quis ob damnum alteri datum poenitentiam egerit, dammum id debuiffe reftituere, fuperaddita quinta parte pretii, in folatium eius, qui iniuriam acceperat. Sed & illud manifeftum, pro vno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali neceffitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII, *6. L. 27. §. 8. L. 30. §. 3. D. ad L. Aquil.* M. SENECA L. V. Excerpt. Controu. 5. STRABO L. XII. [pag. 371. Ed. Geneu. Cafaub.] de Ariarathe rege refert, quod *anguftiis quibusdam obftructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque infulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi fit moratus. Claufura vero ad vnum, rupta aqua, foluta eft, intumefactusque Euphrates magnam Cappadociae partem traxit, & multas habitationes, & confita deleuit. Agrum Galatarum non paruo affecit detrimento* [5]. *Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, eius rei iudicio Romanis commiffo.* LIBANIVS Progymn. [pag. 12. D. Ed. Parif. Morelli.] *Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθούντων κομίζεται τὸν λόγον. Id quod occafionem praebuit, confequentium omnium caufam habet.* Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Lex WISIGOTHORVM L. IIX. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. CIRCA ILLOS, qui damnum dant, repetendum eft ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Poteft quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per fe; verum etiam per alios. Poteft & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque eius reparatio ab ifto poftulari, quia ad iftius factum aliquid contulit vel faciendo, [quod non debebat [1]] vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem vt vel ipfe principalis caufa habeatur, vel vterque pari paffu ambulet, vel idem acceffiorii, & caufae minus principalis loco fit. De his igitur omnibus fciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, fi reuera caufa damni fuerint, feu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut eiusdem partem. Saepe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, vt fine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, iftique adeo velut fuperflui acceffierint. Vbi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen praefentis damni nulla pars ab ipfis profluxit, reftitutio ab iisdem poftulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, fi vel maxime ipfi operam aut confilium non accommodaffent, alios tamen non fuiffe defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipfos damnum vtique fuiffe dandum. Sufficit enim ipforum operam reuera aliquid efficaciae habuiffe circa producendum damnum. Neque vero ifti alii immunes erant futuri, fi & ipfi heic manus admouiffent. Et videmur in vniuerfum hancce regulam dare poffe circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe vbi quis ad

 ipfum

cap. grauis II. X. de reftitut. fpoliat. Aliquando tamen refpectus ad poffefforem habetur, fi fcilicet is rem volente domino tenuit. V. *L. 3. C. de pignoratit. action.* H.

5) Non iniufte. Vere enim & iuri naturali conuenienter VLPIANVS in *L. 1. §. 22. D. de aqu. & aqu. pluu. arcend. Semper hanc effe feruitutem inferiorum praediorum, vt natura profluentem aquam excipiant.* De quo fufius dixi alio loco. H.

§. IV. 1) Haec verba inferuimus, pofcente ea fenfu verborum, fequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

ipſum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operae non contulit, neque vt ille ſuſciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur. Vnde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negauerit, peccare, qui alienis calamitatibus per iniurias aliorum hominum conciliatis laetantur, atque inſultant? Vid. Pſ. CXXXVII, 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui prauum aliquod factum, vbi iam patratum fuerit, laudant, excuſant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, vt fieret optant, aut dum fit, tacite laetantur, ac fauent. Nam quod affertur ex CICERONIS Philippica 2. [c. 12.] *Quid intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, vtrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non eſt ſeria aliqua ſententia, ſed refutandae duntaxat alterius ineptae obiectioni reponitur. Nec ſi maxime ſeria eſſet, ad reparationis obligationem poſſet extendi. Vnde & idem dictum Ciceronis minus adpoſite videtur adplicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo praetorii praefecto dicit: *Nunquam clienti vel ſeruo agere quidquam iuſſiſſe illicitum; ſed ſi eorum quenquam crimen vllum compererat admiſiſſe, vel ipſa repugnante iuſtitia, non explorato negotio ſine reſpectu boni honeſtique defendebat.* Nam & iſtis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defenſione ſua impediebat, ne damni a ſuis dati reparatio fieret. [Vt proinde amplius aliquid adeſſet quam ſimplex approbatio aut apologia mali, quod aliis intuliſſent [2].] Quod autem attinet eos, qui conſilium dant, id quidem certum eſt, ſi quis modum damni inferendi ſuggerat, eum ad reparationem teneri. Sed ſi quis tantum in genere ſuadeat alicui; vt verbi gratia ad latrocinia, ad furta ſe adplicet, aut ſi quis deſtinationis iam certo [3] aſſentiatur, vti timidi Principum conſiliarii, aut adulatores ſolent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. Conf. Ant. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, obſeruandum; tunc demum ex ſua omiſſione ad reparandum damnum ipſos teneri, ſi omiſerunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant [4], non ſi quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quae mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque ſi intercipiantur ad reparationem agere potero [5]. Quicquid contradicat ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QVOD SI igitur plures ad vnum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in praeſtanda reparatione hic ordo ſeruabitur, vt primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad neceſſitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal.*

2) Quae verba ipſa quoque recte adiicit Cl. Barbeyracus in verſione ſua, quia ſine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

3) Qui locus mendo carere videtur: etſi Cl. Barbeyracus, reponat *deſtinatis.*

4) Exempli gratia, ſi quis fundo ſuo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 30. §. 1. ad L. Aquil.* H.

5) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen

inter

noxal. action. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In eiusmodi enim casibus patrator facinoris, seu qui manus admouit, instrumentalis erit causa. Vbi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum caeteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, vt si a prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non a poena.) Sed quid si a pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum; an vero pro rata duntaxat parte? GROTIVS d. l. §. 11. heic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quae satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui iniecerunt. Heic actus incensae domus totus videtur a singulis processisse, etsi non a solis; cum aeque domus fuerit conflagratura, licet vnus tantum facem iniecisset. At si plures aliquem fustibus inuaserint, quorum vnus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota laesione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi saepe, quando vnus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; praesertim vbi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, si distinguamus inter actus diuiduos, & indiuiduos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, vt etiam ex vnius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: vti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime vnus tantum ei facinori manus admouisset; sic vt definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a singulis prouenerit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hactenus, vt, siquidem omnes simul comprehendantur, aequales damni partes singuli sarcire debeant; ast vbi reliquis elapsis vnus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint soluendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione poenae, quod ibi vno soluente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari aequum non sit, (etsi per modum poenae id non raro fiat:) sed vt solida poena pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadruplum soluat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab vtroque quadragena, illi postulant, vt vicena conferant.* Vbi contra fures videtur pronunciandum *. Nam ex legibus Romanis actio furti siue dupli siue quadrupli tantum ad poenae persecutionem pertinebat. *§. vlt. Instit. de oblig. quae ex del. nasc. L. 7. §. 5. L. 8. D. de iurisdictione. L. 6. princ. D. arborum furtim caesarum. L. 34. D. de iniuriis.* Add. *L. 11. §. 2. 4. D. ad L. Aquil. L. 51. §. 2. ibid. L. 15. §. 2. D. quod vi aut clam. L. 21. §. 9. D. de furtis.* HOTOMANVS Illustr. Quaest. 33.

§. VI.

inter eos non esse damni reparationem, facile liquet. H.

§. V. *) Secundum hos nimirum distinguebatur inter actiones rei persecutorias & poenales: in illis vnius praestatio alios non liberabat: secus in his. V. d. ll. Add. *L. 14. §. final. & seq. D. quot. met. caus. L. 3. Pr. si mensor fals. mod. L. 1. C. de condict. furtiu.* iunct. *L. 5. §. 3. D. ne quis eum, qui in ius vocat.* H.

§. VI. Caeterum vt aliquis a nobis laedatur, aut damno afficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen abſque negligentia, eaque vel leuiore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic vt iſta laeſio recte nobis imputari nequeat. Lysias Orat. XXX. [c. 3.] *Οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίγνεται. Nemini ſponte infortunium accidit.* Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna, quae cooperantibus nobis per alios data ſunt; ſed & quae citra poſitiuum noſtrum influxum a ſeruis aut pecoribus, beſtiisque noſtris profecta ſunt. Vid. Exod. XXI, 28. ſqq. 33. ſqq. & Grotivs ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem vt exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat euitare, damnum intulerunt; cum haec quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, vt noſtra conuerſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſaepe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. *L. 6. §. 7. L. 14. D. de offic. praeſidis. L. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34. 35. L. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquiliam.* Deut. XXII, 8. ex qua a paritate rationis vetari tradunt Iudaei habere ſcalas fractas [1], & canes mordaces. Imo & leuiſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt [2], ſi modo negotii indoles exactiſſimam diligentiam non vltro velut adſpernetur; aut ſi non eius magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur; aut niſi magna perturbatio, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat [3]; puta, ſi quis in feruore pugnae, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem laedat. Sic apud Aelianvm V. H. L. III. c. 44. adoleſcenti, qui in ſocium enſem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia reſpondit: *Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίανεν αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. Defendens ſocium verſo mucrone necaſti: purior es manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas.* Add. Epictetvs Enchir. c. 39. & Simplicivs ad d. l. circa finem, nec non *L. 44. L. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & interpretes ibi.* Ex caſu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifeſtum eſt, vbi ſcilicet nulla alicuius culpa admixta eſt. Id porro [4] dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quae ab ſuis animalibus per ſuam culpam, aut ſe inſtigante data ſunt; aut ſi ex naturali & vſitata ferocia animal ipſius alterum laeſerit, aut per ordinarium inſtinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem cuſtodire, ne alteri damnum dare poſſent. Nam vbi a me nihil admiſſum eſt, quod imputari mihi queat, nulla ratio eſt, quare

§. VI. 1) Vid. Clericvs ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem Clericvs ad Exod. XXI, 33. & XXII, 5. 6.

2) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, contentum ſe fore reapſe declarat. Licet non pauci aliter ſentiant. V. Brvnnemannvs *ad L. 44. D. ad L. Aquil. n. 3.* H.

3) Ita Henricus II. G. R. in haſtiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. Thvanvs L. XXII. ad A. 1559. Adde Carpzovivm Dec. illuſtr. 295. vbi de occiſo in athletico certamine. H.

4) Inſeruimus hoc loco duos verſus infra loco non ſuo poſitos, iudicium ſequuti Cl. Barbeyraci.

quare ego magis, qui inuitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L. 5. §. 2. L. 7. §. 3. ad L. Aquil.* Quod si tamen pauper a locuplete per casum fortuitum sit laesus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIVS quidem d. l. §. 21. censet, eas ex iure ciuili positiuoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali aequitati maxime congruere iudicant, licet ita praecise a iure naturali non dictitentur [5]. PLATO de LL. L. XI. [pag. 978. Ed. Wechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.] *Si seruus vel serua alienae rei offecerit, siue imperitia, siue immoderato aliquo vsu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam praebuerit, dominus eius aut satisfaciat, aut seruum seruamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gentis Romanae, [cap. 6. Ed. Pitisci] de Euandro, qui furacem seruum Cacum Recarano Herculi noxae dedidit, cuius ille boues furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, laesus fuit, ratio haec videtur; quod dominia rerum non praeiudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primaeua communione constitutis, mihi facultas fuerit, vbi ab aliquo animali laesus fuissem [6], quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quaerendi [7]; ea facultas per diuisa rerum dominia mihi praeclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit fauorabilior [8], quam lucri adquisitio; adparet recte a domino animalis postulari, vt damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxae dedat. Idque multo magis procedit in seruo, qui vtique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, vnde reparatio fieri queat, eiusque corpus domini sit, aequum sane est, vt dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Praesertim cum citra hoc seruo daretur licentia omnes pro libidine laedendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob laesionem dominus velit, laeso inde hautquidquam satisfieri potest. Vid. Interpretes iuris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem, & ad L. Aquiliam.* & Constant. L' EMPEREVR Baba Kama. Capitulare CAROLI L. III. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto.* Caeterum de reparationibus damni in vniuersum obseruandum est, si per maleficium datum sit damnum, eius reparationem poenam non tollere.

5) Imitatus, vti videtur, Solonem, qui, vt in eius vita auctor est Plutarchus, scripsit & de pauperie a quadrupedibus data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi iubens. Adde LL. Wisigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Baioariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

6) Et animal persequendi, a nemine impediendus. H.

7) Quoniam dominium alterius ius Vindictae mihi auferre non potest. H.

8) Adhaec dominus vitium animalis sciuisse praesumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum sarcit, factum eius approbare censeatur. V. SCHILTERVS *Ex. ad D. 19. §. 2.* H.

lere. Vid. *L. 48. D. de furtis* [9]. Etsi vltro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. Luc. XIX, 8. [10] Notatu quoque dignus est locus apud Michaëlem GLYCAM Annal. Tom. IV. de Michaële Paphlagone. *Caeterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abiecisset imperium, cuius gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, priuatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoae consuetudine vtens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quaedam praestans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen diuinum & mentis expers & iniustum esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur.* Valer. MAXIMVS L. II. c. 8. §. 4. *Tantum interest adiicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab iniuriae fine* [11]. Verum istis illustrandis exempla, quae a GROTIO l. d. afferuntur, subiiciemus.

§. VII. HOMICIDA iniustus tenetur soluere impensas, si quae factae sunt in medicos [1]; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectae vim habente, solebat, puta parentibus, vxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & aetatis tam huius, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L. 68. D. ad L. Falcidiam* [2]. Sed quod ZIEGLERVS ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod vtique istorum haereditatem fecisset opimiorem: id vix admittendum videtur [3]. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus aeque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida iniustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur ius erat; cuique adeo dum occiditur, iniuria fiebat. Quod ius eo ipso, dum sociale animal hominem

9) V. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

10) AVCTOR de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNVM *alteri* CITRA DOLVM MALVM *dedit, vltro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse, ne laesus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum laesit, is non solum alteri reparationem damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti ostendere veniamque petere. Vicissim laesus, reparatione obtenta, poenitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & poenitentia adquiescere non vult, sed vindictam vtique manu sibi quaesitum it, nihil aliud agit, quam vt acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex caussa superuacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quae nullum alium finem habet praepositum, quam aegre facere istis, qui nos laeserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant eoque & ipsi venia quotidie opus habent.*

11) Qui locus nihil ad rem facit, obseruante Cl. Barbeyraco.

§. VII. 1) Hoc ius hodie, quicquid ex disciplina iuris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat SCHILTERVS *Ex. 19. ad D. §. 28.* Plane vt hodie ex legibus quorundam populorum, si quis in ministerio nauis, aut conflictu cum piratis ab hostibus laesus, vulneratus vel occisus fuerit, detrimenti huius reparatio cum plena mercede, & vectura sumptibusque sepulturae computari, & communi contributione nauis ac mercium sarciri solet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Vt docet Ioann. LOCCENIVS L. II. de Iure maritim. c. 8.

nem natura esse, aque mutua laesione iubet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen iuri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne a certis ipsum personis laedi nefas sit; idque tacite, aut expresse [4]. Tacite quidem remittit ius illud, qui alterum sine iusta causa per vim inuadit. Hanc enim cum quouis modo abs sese repellendi alter ius habeat, neminem praeter seipsum potest accusare, qui dum sua vis iniusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem iuri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, vt cuique liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud PLVTARCHI in Apophth. Lacon. [pag. 233. E. Edit. Wechel.] *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendae gratia interuenerant, promitterent, se vltores fore, & percussorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obsecro, inquit, fieret enim hoc iniuste. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuissem & anteuertissem.* Add. *L. 4. L. 5. L. 7. §. 4. L. 51. §. 1. D. ad l. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum, illius tamen solius violatio ad obligationem pensationis non sufficit. Caeterum liberi hominis vita aestimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolui possit. Nam ad propinquos eius vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, vt iste viuat; adeoque eo quod interest praestito, aestimationem vitae postulare hi nequeunt. Secus se res habet in seruo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium vtique habet, ipsoque occiso est, qui suo iure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, seruum ad pecoris modum aestimari; dicere licebit, non ipsius personae, sed quae ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Caeterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciuiam, quae dolo malo aequalis est, alterum occidunt. Vid. *L. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* & ibi GODOFREDVS *L. 10. D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumspecte caedem patrant [5]; cuius exem-

c. 8. §. 13. Bene Michaël EPHESIVS ad V. Nicomachiorum: Ὃ γὰρ ἡ γυνή, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. *Nam quod vxor, aut liberi, aut propinqui occisi accipiunt, id quodammodo ipsi datur.* Add. GROENEWEGIVM ad §. 1. *Inst. de obligat. quae ex quasi delicto:* vbi obseruat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

2) Cuius summa parum accurate sistitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes eius subduxit VOETIVS Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur TITIVS Obseru. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui in Obseru. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Ciu. bene animaduertit, rem illam in vita ciuili non adeo magni esse vsus, quum vt plurimum eo nomine transigatur. Adiicimus, inseruire tranquillitati conscientiae, si damni reparatio deminutionem aliquantisper excedat, quam si aleam subeamus, non penitus sarciendi eius: eo quod caussa personae laesae semper fauorabilior est, quam ea eius, qui damnum dedit.

3) Vid. van der MVELEN in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

4) Et hoc locum habet, quantum attinet damni reparationem, licet qui inuaditur, moderamen inculpatae tutelae excesserit, verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit iniuria: & inuoluntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita saepius in Tribunalibus pronunciatum esse constat. V. CARPZOV. Part. IV. const. 10. def. 4. Conf. infra AVCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

5) Add. aliud exemplum apud MEVIVM Part. I. Dec. 220. 221. Item si vehes foeni aut segetis, vel carrus onustus in transeuntem hominem vel obuium animal euertatur: Quo casu olim in quibusdam Germaniae regionibus consuetudo fuit, vt carrus cum equis cederet fisco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

exempla ponuntur in *Institut. de L. Aquil. §. 5. seqq.* [6] similes in alio loco [7] quam qui ad exercendum destinatus est, dum sese exercet, aliquem traiecerit; aut si id paganus fecerit in loco, vbi exerceri milites moris est. Nam si a milite ibi quis non destinato consilio traiectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. Add. *L. 9. §. 4. D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONES Orat. VII. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamauit. Si proclamauit, nec ille curauit praecauere, extra culpam est putator. Vti & si idem seorsim a via forte, vel in medio fundo caedebat, licet non proclamauit; quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi. *L. 31. D. ad L. Aquil.* Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 46. Item si medicus aegrum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. PLINIVS L. XXIX. c. 1. Lex WISIGOTHORVM L. XI. tit. 1. c. 6. [8] Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si vltro ad eiusmodi munus sese adplicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L. 5. §. 3. L. 7. §. 2. 5. 6. 8. L. 8. L. 9. princ. §. 3. L. 11. princ. L. 31. L. 51. §. 2. D. ad L. Aquil.* conf. *c. 8. 9. seqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de vxoribus illi, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, iniungitur, vt propinquis praestet damnum & id quod interest, & vnum Musulmanum ex captiuitate redimat. Sic & istos, quibus lex diuina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. asyla indulgebat, ad eiusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cuius manubrio ferrum elapsum est, a culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu ciuili congruat, vt eiusmodi homicidam inuoluntarium vindex sanguinis [9], extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus, ni implacabili eius populi genio aliquid indultum fuisse [10] dicamus [11]. Conf. TACITVS Germ. c. 21. HOMERVS Odyss. *o.* v. 272.

§. VIII. QVI MVTILAVIT, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad aestimationem eius, quod iam, qui mutilatus est, minus lucrari potest [1]. Conf. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil. L. 7. D. de his, qui deiec. vel effud.* Notatu dignae sunt heic Ebraeorum leges, quae referuntur a Constantino L'EMPEREVR in Baba Kama c. 8. §. 1. Qui proximum laedit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, cessationis,* & *ignominiae. Damnum* hoc modo aestimant. Si verbi gratia illius oculum excoecauit, manum amputauit, pedem fregit, eum considerant, ac si seruus esset in foro vendendus, atque aestimant, quanti antea valebat, & quanti iam valet. Nam si heic diuersitas conditionis & status personarum attenderetur,

6) Conferatur de his speciebus omnibus elegans opusculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

7) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. est: *Si quis ignoranter aliquem iaciendo interfecerit, in Wergeldum, & non in mortem condemnatur.* Et iure Suetico mulctam eo nomine praestari, forte quod non satis praeuiderit, testatur LOCCENIVS Synops. Iur. Suetic. Diss. 26. Quaest. 1. Add. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 27. n. 30. seq. H.

8) Conf. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4.

retur, nullam fore putabant certam aestimandi rationem; cum in singulis vitae generibus, & personarum statu diuersissimo semper quidpiam proferre posset laesus, cuius nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, eiusque compensationem augeri postularet. Itaque omnes laesos pro seruis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea verbi gratia 50. siclis aestimatus, postea 30. tantum vendi posset, laedens 20. siclos, quanti laesus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, si quis hominem adusserit veru, aut clauo, etiam in vngue, vbi non sit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, vt tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem diuitem & delicatulum inuenias, qui grandi pecunia, vt vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusque adsuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore aestimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem constituisse, vt istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iste daturus esset, vt manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum laedens laeso doloris nomine debebat soluere. Conf. *L. 5. princ. & §. 1. D. de iniuriis*, vbi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, vt *verberare sit cum dolore caedere, pulsare sine dolore;* etiam dolorem aestimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc obseruabant; si curatione semel facta pustulae succrescerent, si quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsoluere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem eius tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, laedentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa laesi, aut per imperitiam medentis. In statuenda aestimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant laesum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Ebraeorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore aestimationem a laedente accepisse. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia iam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiatur, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod e seruato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit priuatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius a Maimonide modus aestimandi cessationem per certos casus proponitur. Si mem-

LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

9) Quo officio heredem, vel saltem proximum occisi propinquum, functum esse, verisimile est. Vid. CLERICVS ad h. l.

10) Cui sane promissioni, sub Euangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & seqq.

11) Eius generis complurium populorum mores protuli Diss. de herede occisi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opusculor. H.

§. VIII. 1) Vid. Exodi XXI, 19. ibique notae Ioannis CLERICI.

membrum eius mutilatum non sit, sed aegrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, vt tandem conualescat, alter ipsi cessationem vniuscuiusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere cessat, a quo ille abstinet. Sin laedens eum membro mutilauerit, aut manum amputauerit, reddito manus valore, seu damno praestito, quoad cessationem eum vt cucumerum custodem considerant; atque expendunt, quanta sit huiusmodi custodis merces quotidiana, quotque dies aegrotauerit, supputant, tantumque ipsi rependitur. Similiter si pedem ipsi abscidit, eum, ac si ad portas ciuitatis custodem ageret, considerant. Si excoecauerit oculum ipsius; ac si in mola moleret, similiterque similes aestimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione eius, qui eam infert, & qui patitur, aestimanda. Cum longe grauius sit ignomiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illustri; & quae contumelia sordido homini leuis est, honoratum acerrime afficiat. Vbi obiter addendum, quod de loco subiungitur: si quis de tecto decidens laedat praetereuntem, & simul ignominia afficiat, puta in lutum isto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiae non item. Haec ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *L. vlt. D. de his, qui effuderint vel deiec. & L. 3. D. si quadrupes* [2]. Vbi obseruandum, quod cicatricum & deformitatis nulla aestimatio esse traditur, id ad liberos duntaxat homines restringi debere [3]. Nam cum luxuriosis Romanorum moribus formosa mancipia magni aestimarentur, pensatio vtique locum habere poterat, si quis alicuius faciem per vulnera deformasset. Imo & recte aestimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptaeque foeminae, cui saepe dotis instar est oris gratia. Ac in vniuersum molesta sane est insignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, iocisque ac contemtui petulantium exponit. Nisi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Seruilii apud LIVIVM L. XLV. c. 39. sub finem. Add. SENECA de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa pensationem mutilationis obseruandum; ibi non tam taxari & aestimari ipsum membrum, quod est res inaestimabilis pretio numario; sed damna, ex vsu membri impedito aut sublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum versatur iudex, membra membris comparari tum ratione vsus, tum ratione dolorum, necesse est. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 1. §. 6.

§. IX. EXEMPLVM de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem praestare maritum ab alenda prole adulterina; sed & legitimis

2) Enimuero, si contumelia affectus apud Romanos aestimatoria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere aestimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non esse commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium statui saepe videmus. H.

3) *L. 7. D. de his, qui effud. vel deiec. Cum liberi hominis, corpus ex eo, quod deiectum effusumque quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes Medicis praestitas ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt. Praeterea operarum, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem deformitatis nulla fit aestimatio: Quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.* Dolorum, per leges Iuris Romani nulla quidem fit aestimatio, sed eorum quoque nomine in foro aliquid adiudicari solet Arg. Const. Crim. Art. 20.

mis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptae sobolis ad haereditatem *: ad eos pertinet, qui indirecte, & per consequentiam actu suo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haut quidquam ad damnum pecuniarium spectat. Circa isthanc rem ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere praestari. Sed an legitimis liberis sit restituendum damnum, quod ex concursu eiusdem prolis in haereditate sentiunt, dubio non carere. Quaestionem enim tantum esse de haereditate materna; ad quam liberi adulterini venire non possint, nisi iubente lege. Igitur sic vbi lex ciuilis adulterinos simul cum legitimis ad maternam haereditatem vocat, damnum hic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortasse posset, ideo adulteros istis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum viuorum ius perfectum non competit, ex cuius duntaxat laesione necessitas reparationis oritur. Sicuti iniuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes haereditatis insigniter minuatur. Enimuero in isthoc exemplo adparet abstrahi, tum a dispositione legum ciuilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus poenalibus in adulteros conuictos statutis; atque eiusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensis tum marito tum liberis genuinis deberi recte asseritur. Nam liberi saltem tale ius habebant, ne alius praeter legitimum matris suae maritum ipsis cohaeredes conciliaret; (quod ius ex fine pacti matrimonialis ipsis quaesitum est.) Ex eodem quoque pacto marito ius erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. QVI VIRGINEM imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris iam ipsi defloratae valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis. De quo elegans est locus apud APVLEIVM in Apologia: [pag. 102. Ed. Pricaei, cuius vide notas.] *Virgo formosa, etsi sit oppido pauper, tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum nouam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio iure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur aequum est [1], vt, qui istum florem inuitae abstulit, saltem id ipsi refundat [2], vt amplitudine dotis maritum inuenire queat. Quanquam commodissimum sit, vt nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstet, iste stuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII, 16. 17. Deuteron. XXII, 28. 29. Sed quae vltro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter maior heic cul-

§. IX. *) Quo casu iure ciuili maritus praeterea innocens lucratur dotem, ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta est pars tertia dotis. *L. 8. §. 5. C. de Repud. Nov. 117. c. 8.* contra: vxor innocens dotem non tantum recipit, sed etiam lucratur donationem propter nuptias & tantum ex reliqua mariti substantia capit, quanta est tertia pars istius donationis, *Nov. 117. c. 8. 9.*

§. X. 1) Aut pellacia. V. supra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

2) Apud QVINTILIANVM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi sine dubio honorem, pretiosissimum pauperum censum: Perdidi Virginitatem filiae meae, & cui modo sacerdotium spectabam, difficile inuenturus sum etiam maritum.* Apud EVNDEM Declam. 276. *grauissima* dicitur *iniuria, qua puella virginitatem perdidit, qua florem aetatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura praerepta est.* H.

culpa maris, quam puellae praesumatur [3]. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam vtique tenebitur. Neque est, quod quis obiiciat, pacta circa rem turpem inualida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, eiusque exsecutionem nullum requiratur interuallum; (vid. Tobiae VII, 10. 18.) sed tantum moribus ac legis ciuilibus; vid. GRATIANVS Cauf. 27. Quaest. 2. c. 39. Igitur isto quidem iure turpis conditio non videtur; eris mihi vxor si statim tanquam vxor corpus tuum mihi praebueris. Sed & si quid turpitudinis in eiusmodi properatis nuptiis insit, ob fauorem matrimonii ad inualiditatem pacti non valere iudicatur.

§. XI. FVR ET raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiamsi poenam insuper furti aut rapinae nomine cogantur sustinere. Nam laesus reparationem damni quaerit; poena autem ad vsum reipublicae exigitur; quam sane iudex hautquidquam laeso imputare potest, vt ideo ipse re sua carere cogatur [1]. Vnde in quibusdam locis absurde iudices rem furtiuam sibi retinent; laesum, vt sese furis supplicio soletur, iubent. Vid. Caroli V. Ord. CRIMINALIS Art. 218. Add. *L. 3. §. 12. D. de peculio. L. 56. §. 1. D. de furtis. L. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud iuri naturali non congruit [2], vt sumtus in supplicium furis faciendos laesus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera poenis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a laeso; cum praesertim ex aliis mulctis emolumentum in fiscum redundet. Sicut verbi gratia, si bellum suscipiatur a republica quod ciues quidam ab aliquo iniuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si laeso a iudice optio fuerit data, num malit res suas recipere, an furem suspendi. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etsi talem optionem iudex non recte laeso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini priuatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiua perierit, GROTIVS d. l. putat aestimationem non summam, nec infimam sed mediam praestandam. Quod non sine causa displicet ZIEGLERO ad h. l. Cur enim vllo fauore heic furem prosequamur? & cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui inuito rem abstulit, aliquid remittere debeam? Add. *L. 9. D. de in litem iurando. L. 2. Princ. D. ad l. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit. L. 8. §. 1. L. vlt. D. de condict. furtiua.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur a fure, aut eius haeredibus, (non tamen vltra vires haereditatis,) [1] etiamsi fur corpore poenas luerit. Hautquaquam enim

3) Expendi heic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiae forma atque ingenii venustate pellectus, libita vt expleret, nuptias suas promiserat, si marem pareret, scriptoque firmarat fidem. Quod & quae inde secuta memorauit H. GROTIVS Histor. Belgic. ad A. 1604. H.

§. XI. 1) Nec probandum vetus Saxonum ius L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit iudici res furtiuas in vsum suum vertere, si dominus intra annum & diem eas repetitum non iuisset. Et vanus est color, quo ius illud velare voluit Cuiacius, plectendam domini negligentiam. Quae enim vigilantia par esse potest furum solertiae? & quis domini negligentiam heic praesumeret? V. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

2) Aliud

enim iniquum, aut crudelitati proximum eſt, vt reus vltra poenam mortis, aut corporis afflictiuam, damnum quoque, & id, quod intereſt, reſarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia ſoluit*; ex Nouella 22. c. 20. [4]. Praeſtationes perſonales ſoluit mors, non debita, quae bonis velut inhaerent, eaque ad quosuis poſſeſſores comitantur. Quale eſt hoc debitum damni reparandi [5]. De reliquis laeſionibus facilis eſt ſubſumtio; & de nonnullis infra peculiariter ſuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, ſeu pauperie late ICti Romani ad *tit. D. ſi quadrupes.*

CAPVT II.

VT OMNES HOMINES PRO AEQVALIBVS NATVRALITER HABEANTVR.

I. *Homo vt naturaliter aequalis ab homine habendus.*
II. *Qualis ſit naturalis aequalitas?*
III. *Rationes pro eadem populares.*
IV. *Conſideratio aequalitatis reddit homines commodos.*
V. *Quomodo per eam res inter plures diuidendae?*
VI. *In eandem peccatur per ſuperbiam:*
VII. *Et contumeliam aliis illatam.*
VIII. *An ſerui natura dentur?*
IX. *Vnde inaequalitas inter homines proueniat?*

PRAETER illum amorem, quo homo ſuam vitam, corpusque ac res proſequitur, & per quem non poteſt non omnia, ad eorundem deſtructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipſius animo inſita tenerrima quaedam ſui aeſtimatio: cui ſi quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo ſaepe magis ſolet is commoueri, quam ſi corpori ac rebus noxa inferatur. Quae aeſtimatio licet ex variis cauſis intendatur; primum tamen eius fundamentum videtur ipſa humana natura. In ipſo quippe hominis vocabulo iudicatur ineſſe aliqua dignatio; & vltimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio

2) Aliud dicendum de impenſis in rem furtiuam. H.

3) Iure vetere Saxonico & Alemannico diuerſum obtinuit. Cuius rationes inquiſiuit, & quam parum iuſtitiae regulis id congruat, erudite oſtendit Schilterus *Exercit. ad D. 19. §. 76.* H.

4) V. ſupra L. I. c. 9. vlt. H.

5) Singulatim de damno aduerſus exiſtimationem ſiue honorem (non fundamentalem, vt ita loquar, ſed exhibitiuum. V. AVCTOR infra c. 2. §. 7.) conſiderari meretur ius vetus Sueonum apud Ioann. LOCCENIVM L. II. Antiqu. Sueo-Gothic. c. 7. H.

tatio retunditur, isthoc habetur; vtique non canis aut bestia, sed aeque homo sum atque tu. STATIVS Thebaid. 12. [vers. 556. & seqq.]

> - - - *Hominum inclyte Theseu*
> *Sanguis erant, omnes eademque in sidera, eosdem*
> *Sortitus animarum alimentaque vestra creati.*

Humana porro natura, cum omnibus hominibus aeque competat, neque socialem cum isto homine vitam degere quis possit, absquo non saltem vt homo aestimatur; inde consequitur, iure naturali praeceptum esse: *Vt quisque alterum hominem aestimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi aequalem, seu vt aeque hominem.*

§. II. ISTHAEC aequalitas [1] inter homines vt melius intelligatur, obseruandum est, quod HOBBESIVS de Ciue c. 1. §. 3. & Leuiath. c. 13. eandem restringat ad paritatem virium, & caeterarum facultatum humanarum, quibus homines in aetate adulta sunt instructi, & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se inuicem metuant. Quamuis [2] enim, viribus aliquis paululum sit inferior altero, tamen dolo saltem aut adiuuante dexteritate ac teli habilitate etiam robustissimum neci dare posse, ita, vt quilibet adultus alteri inferre possit maximum malorum naturalium, quae ab homine proficisci possunt, mortem. SENECA de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Itaque cum ii, qui aequalia sibi inuicem inferre possunt, sint aequales, qui autem maxima inferre mala possunt, inferre etiam possint minora, sequi homines natura inuicem aequales esse. VIRGILIVS Aeneid. X. [vers. 376.] *Totidem nobis animaeque manusque.* Subiungit Hobbesius, *inaequalitatem, quae nunc est, a lege ciuili esse introductam.* Sed haec inaequalitas non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe ciuilis non facit, vt vnus altero sit robustior, sed vt vnus alterum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inaequalitatem, per legem ciuilem introductam, opponit naturali aequalitati virium humanarum. Neque liquidum videtur, quod HOBBESIVS Leuiathanis c. 13. in facultatibus animae aequalitatem maiorem, quam in viribus esse, dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia esse, & omnibus aequali tempore in iis rebus, quibus se aequaliter applicant, aequaliter tribui a natura.* Atqui cernimus, vnum altero consequentias

§. II. 1) Quam ἁπλῶς siue simpliciter talem vocitare possumus; Nam praeterea est aequalitas, quae fluit ex naturali statu, de qua AVCTOR infra egit §. 9. eamque appellat *aequalitatem potestatis*: vt illam hic *aequalitatem iuris*. Illa in omnes status se diffundit, quoniam socialitas, cui fundamentum substernit, citra eandem intelligi nequit: haec ita propria est Status naturalis, vt tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut ciuitatem, reliquias eius non paucas retineant. H.

2) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbesii ab Auctore proponebatur sententia. Eius cogitata, tanquam sparsa Hippolyti membra collegit & ordinauit Cl. BARBEYRACVS, cuius versionem proinde in hac editione sequi maluimus, quam ipsum auctoris contextum.

3) Ducitur hoc loco argumentum ab inaequalitate bonorum naturae & fortunae. Ex ea aequalitatem naturalem ratione minus consequa deriuari contendit TITIVS in Obs. CLXXIV. ad auctoris Officia Hom. & Ciu. neque sequi: *Homine*

tias principiorum accuratius prospicere, & dexterius prius obseruata adplicare, casuumque similitudinem & dissimilitudinem perspicere. Vnde saepe ex illis, qui iisdem in negotiis aequali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius stuporem vsus rerum parum emendat. Neque vero quod homines dispares prudentia videntur, solum est *ex opinione eorum, qui plus iusto se aestimant; & quod vnusquisque sapientiorem se credat multo, quam quemlibet e vulgo, praeter paucos, quos propter famam, vel propter consensum cum illis solet admirari.* Nam ea disparitas non solum adparet, quando quis seipsum cum aliis comparat, sed & quando alios inter se componit, quorum vter alterum emineat, ipsius nihil interest. Neque semper illi fauetur, qui nobiscum conspirat, sed quem opus & euentus commendauerit. Quanquam autem propter gloriae cupiditatem quilibet indignetur, stoliditatem & imprudentiam sibi exprobrari, ac maxime infensus sit illis, qui prudentiam suam prae caeteris ipsi iactant: non tamen exinde sequitur, neminem concedere, alium se prudentiorem esse. Quid enim si ex eodem periculo vnus per dexteritatem sese eripuerit, alter male multatus discesserit; hic non agnoscet, istum se fuisse prudentiorem? Propter aequalem tamen libertatem est, vt prudentior non possit suo iure imprudentioris regimen, nisi hic consenserit, sibi vindicare; praesertim si hic sua qualicunque dexteritate contentum sese profiteatur esse. Enim vero quanquam virium aequalitas huc quoque possit facere, vt ne homo homini temere insultet; quippe cum anceps sit cum pari collidi, ac stultum aequali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species aequalitatis [3], de qua hoc loco agitur, quam sartam tectam seruari generis humani quam maxime interest [4], & qua sola sibi iusta harmonia constat, in immensa hac varietate graduum, secundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuspublicis bene constitutis alius ciuis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in aequo posita est: ita quantiscunque quis animi corporisue dotibus alios excellat, non minus tamen iuris naturalis officia aduersus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiae eidem conceditur alios iniuriis afficiendi. Sicuti et neminem, parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, vt deterioris conditionis circa fruitionem communis iuris sit, quam alii. Sed quae vnus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque caeteris paribus, ab eodem possunt [5]; & quod iuris quis in alium statuit, eo ipsum vti maxime conuenit [6]. Igitur probari non potest effatum il-

 lorum

mines quoad varia bona sunt inaequales, ergo quoad humanitatem aequales. Sed sequitur id omnino, si ita fiat illatio. *Quicunque ratione bonorum naturae & fortunae sunt inaequales, illi ratione imperfectionis sunt aequales.* Neque illud moramur, quod potentes hac bonorum inaequalitate ad deglutiendos infirmos abutuntur: Hoc enim est facti. Et sic non amplius inductio haec, etsi ex solis verbis Auctoris repraesentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam esse censet Cl. BARBEYRACVS, quum recta & proba in ea sint omnia.

4) V. supra L. II. c. 1. §. 7. H.

5) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mihi idem ius aequum est esse, quod mecum est tibi?

Conf. supra L. II. c. 3. §. 13. H.

6) Inseruerat hic Auctor loca quaedam Auctorum, quae, ne lectoris animus nimis distrahatur, hoc loco cum Cl. BARBEYRACO exhibere maluimus. Seu vti PHAEDRVS L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quisque exempla debet aequo animo pati.*

lorum Americanorum, apud MONTAIGNE L. I. c. 30. ex noua Francia temporibus Caroli IX. aduenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundantia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quaererent, hi non iſtos inuaderent, & bona iisdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* appellabant. Nam vti qui bonis animi, corporis aut fortunae praepollent, tenuioribus inſultare non debent; ita nec hi illis inuidere aut bona ipſorum ſubuerſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Aequalitatem iuris*, quae exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines aequaliter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, vt talem, comitetur. Obſeruandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis huius certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore iniunctas, & eas, quae ex mutua conuentione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hae quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quando alter prius ab iisdem diſceſſit; illae autem adhuc tenere poſſint ad quid praeſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deſierit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus iuſto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda aduerſus alterum officia iuris naturalis, vtut a ſupremo Numine iniuncta, conuenit cum obligatione ex quauis conuentione orta [7], quod vbi vnus ab ea diſcedat, idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat, & praeterea ius accipiat, iſtum, per vim ac ſatisfactionem adigendi. Etſi iſthanc licentiam, ſtatui naturali adhaerentem, in ciuitatibus temperari, iſtius ſocietatis indoles exegerit.

§. III. SVNT & aliae rationes, ad populum valde plauſibiles, quae ad aequalitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt. Quas inter non poſtrema eſt, quod ad eandem ſtirpem quidquid eſt mortalium originem ſuam referat. Vnde BOETHIVS de Conſolat. philoſ. L. III. [metr. 6.] inſolentiam nobilium caſtigat: *Quid genus & proauos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Autoremque Deum ſpectas, Nullus degener extat, Ni vitiis peiora fouens Proprium deſerat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras vteri coaleſcimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebeius aliquis. Vid. Sapient. VII, 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eandem foeditatem apud omnes ciborum retrimenta conuertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors aequo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres.* (Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα· *Morti omnes debita turba ſumus;* inquit incertus Poëta in Antho-

pati. Diodorus SICVLVS L. XIII. c. 30. *Aequum eſt, vt quam quis in alios legem ſtatuit, eandem non grauatim & ipſe ſubeat.* Quo referri poteſt & illud QVINTILIANI Declam. 3. *Cogitare certum eſt, id quemque, cum iudicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet.* SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque aequus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert.* Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars aequitatis eſt aequalitas.* EVRIPIDES Phoeniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾷν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, Πόλεις δὲ πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Aequalitatem colere, quae ſemper amicos amicis, Vrbes vrbibus, & ſocios ſociis colligat.* Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. [c. 6.] *Lex ipſa naturae, quae vtilitatem hominis conſeruat & continet,*

Antholog.) ac in eandem tabem aut puluerem omnium corpora resoluuntur. CLAVDIANVS L. II. in Rufinum: [verſ. 473.] *Huc poſt emeritam mortalia ſecula vitam Deueniunt, vbi nulla manent diſcrimina fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebeius egens.* PHOCYLIDES: Πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi aequales.* LVCIANVS Dial. Nerei & Therſitae [T. I. p. 313. Ed. Amſtel.]: Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδου, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos aequalitas eſt, paresque ſunt omnes.* CICERO de LL. L. II. [c. 23. in fine.] *Maxime e natura eſt, tolli fortunae diſcrimen in morte.* Et STATIO Theb. X. [verſ. 712.] *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X, 9. ſeqq. Identidem quoque a ſapientibus inculcatur, quod variis caſibus, fortunaeque ludibrio omnes ſimus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de ſtabili & inconcuſſa felicitate, & conſeruatione praeſentis ſtatus cauerit, ſed pro occulto conſilio prouidentiae ſuae diuerſos per diuerſa caſuum genera raptet. *Valet*, imo & ſolet *ima ſummis mutare, & inſignem attenuat Deus, obſcura promens.* HORATIVS L. I. Od. 34. *Quid quisque vitet nunquam homini ſat cautum eſt in horas.* IDEM II. 13. *Fortuna laeto ſaeua negotio, & ludum inſolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna.* IDEM III. 29. MANILIVS Aſtron. L. III. [verſ. 521. & ſeqq.] *Tanta eſt rerum diſcordia in aeuo, Et ſubtexta malis bona ſunt, lacrymaeque ſequuntur Vota, nec in cunctis ſeruat fortuna tenorem. Vsque adeo permixta fluit, nec permanet vsquam, Amiſitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. SENECA Conſol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illuſtris locus apud SENECAM Thyeſte: [v. 597. & ſeqq.]

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixae tremuere gentes,
Anxius ſceptrum tenet, & mouentes
Cuncta diuinat, metuitque caſus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terrae,
Ius dedit magnum necis atque vitae,
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quicquid a vobis minor extimeſcit,
Maior hoc vobis dominus minatur.
Omne ſub regno grauiore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis:

 Nemo

tinet, decernit profecto, vt ab homine inerti atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad viuendum neceſſariae: qui ſi occiderit, multum de communi vtilitate detraxerit. [CICERONIS autem regula non generalis eſt, ſed loquitur is de caſu neceſſitatis, cui ab ipſo auctore noſtro tot priuilegia tribuuntur in capite ſequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adſtrictum eſt regulis iuſti, vt neque honeſtiſſimo mortalium, ſi extra caſum neceſſitatis fame prematur, ſola dignitatis ratione permittat, vel viliſſimo cuiuis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco eſt Philoſophia ſummi oratoris Romani, quem non minus, quam Iuuenalem, inter reliquos morum magiſtros paganos, imo & Chriſtianos complures extare, obſerues.]

7) V. ſupra L. II. c. 5. & c. 6. §. 2. H.

Nemo desperet meliora lapsis.
Miscet haec illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum vt possit sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat. - - -

Huc quoque potest facere illud apud ARRIANVM Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil vtilis esset, vendidit. Post ille casu quidam a Caesariano emtus. Caesaris factus est sutor. Vidisses vt eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Christiana plurima, quae huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate aestimentur, ac in extremo iudicio, praemiisque ac poenis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales prae aliis sese efferunt.

§. IV. EXPOSITA isthac aequalitate aliqua profluunt praecepta, quorum obseruatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conseruandam. Ac illud initio manifestum est, eum qui aliorum opera ad suum commodum vti vult, vicissim quoque in eorundem sese vsus dispensare debere. *Manus manum lauat*, est in prouerbio. Nam is vtique alios sibi inaequales aestimat, qui illos quidem, vt ipsi inseruiant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui eiusmodi animum prae se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem praebere. Mascule Caractacus apud TACITVM Ann. XII. [c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.] *Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, vt omnes seruitutem accipiant* *. LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 22. *Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum.* Et sane vti contraria iudicare de rebus, quae inter se conueniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis iure statuit aliter, quam in suo, sibi in materia notissima contradicere, argumento animi non mediocriter aegrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, caeteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam vt illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quae sibi (HORATIVS Sat. 3. [vers. 73. & seqq.] *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Postulat; ignoscat verrucis illius, aequum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus*:) ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante caeteros honorem sibi arrogant, partemque praecipuam ex rebus in medio positis, vbi nullo prae reliquis iure eximio

§. IV. *) Quod dictum melius alio loco positum fuisset, quoniam hic non agitur de iure aliis *imperandi*, sed de iure *officium* ab iis *exigendi*.

eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo aedificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci caeteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiae duritiem comprimi vel secari facile potest, nec aedificium compaginari sinit, tanquam incommodus abiicitur: ita homines *πλεονέκται*, qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque prae affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles caeteris exsistunt. Hinc iure naturali praeceptum intelligitur: *Vt ne quis, cui peculiare ius non est quaesitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios aequo secum iure frui permittat.* Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. VII. [pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.] ita tribunus plebis: Ἀγράφω καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τῶδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλέον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturae non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. vt plebi non plus nec minus iuris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: caeterum ab iniuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum iure vindicari, omnibus in eadem republica versantibus ex aequo commune ducimus.* LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 21. *Qui vult homines adaequare, arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: vt illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant,* Add. SENECA de Ira L. II. c. 28. Vnde insolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. c. 53. *Satis superque humilis est, qui aequo iure in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo.* Quasi vero indignum sit, priuilegia nobilitatis non valere ad dispensationem aequissimae istius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Huc pertinet satisfactio illa, quam dux IOINVILLI Marescoto dat, apud GRAMONDVM Hist. Gall. in fine, sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIVS in Panegyr. [cap. II. num. 4. Ed. Cellarii] Traiano tribuit: *Vnum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod vnum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus praeesse meminit.* Scilicet ille, cum imperium susciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga priuatos, quales sibi imperatores priuatus optarit. In quem sensum Galba ad Pisonem apud TACITVM H. I. 16. *Vtilissimus idem,* inquit, *ac breuissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et SENECA Epist. 47. *Haec praecepti mei summa est: sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effati illius apud LVCANVM L. V. [vers. 340. & seqq.] *Nunquam sic cura deorum Se premit, vt vestrae morti, vestraeque saluti Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur. Humanum paucis viuit genus.* Qualem animi conditionem Giganteam vocat BACO de Verulamio L. VII. c. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, vt omnes felices & aerumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque vt mundus ipsorum velut imaginem praeferat; quae vera est Theomachia.*

§. V. EADEM quoque aequalitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, siquidem ius inter plures ipsi sit distribuendum; *vt nempe tanquam*

quam aequales eos tractet [t], *& neutri quid prae altero indulgeat, nisi quantum peculiare ius illi quaesitum attribuerit.* Qui enim vni prae altero indulgendo naturalem aequalitatem non obseruat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & iniuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. LIVIVS L. XXXIV. c. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic consequens est, vt si res inter plures distribuenda diuisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter vti debeant, qui aequale ius habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, vt tunc vtantur ea re praefinito modo, & proportionate ad numerum vtentium. Alius enim modus excogitari non potest aequalitatem obseruandi. Quod si autem neque diuidi res, neque communiter haberi possit, vsus eius sit vel alternus; (CVRTIVS L. VII. c. 6. *Rex in tanto vtriusque partis certamine, & sibi difficilem, & praeteritis grauem electionem futuram ratus, inuicem subire eos iussit;*) vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis aequipollens aliquid praestari nequeat, per sortem vni erit illa adiudicanda. Nam in eiusmodi casibus commodius, quam sors, remedium inueniri nequit; quippe quae opinionem contemtus remouet, & cui non fauet, de dignatione nihil detrahit. Prouerb. XVIII, 18. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Vbi sortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem.* Quarum illa fit consensu contendentium, qui in euentum aut casum alicuius rei compromittunt, quem per artem regere, aut praeuidere nequeunt; sic vt ista sors respectu hominum a mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quae neque diuidi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi iniecerit: & *primogenituram*, cuius iure ex bonis paternis, quae neque diuidi, neque communiter haberi a pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla sit sors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare eiusmodi euentus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui ius tribuat aduersus aequales valiturum, nisi hoc ius eidem euentui ex arbitrio, & conuentione hominum foret assignatum. Vnde occupanti cedit res, quae nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conuentio interuenisse intelligitur; vt quae res nemini peculiariter forent assignatae, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset [2]. Sicuti & ius primogeniturae conuentioni, aut constitutioni humanae natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod praestare penes ipsos non fuit? Inde ARISTOTELES Nic. VIII. c. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ᾽ ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres aequales sunt, nisi quod aetate differant.*

§. V. t) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, aequalis etiam suo legato deposcere potest. Habet enim ius perfectum ex conditione personae. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europaeos discrimen esse inter legatum primi & secundi ordinis, quod Turcae ignorant, illi prae hoc προεδρίαν adiudicauit. Vt memorat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, si ius pluribus tantum ex permissu competat. Quo pertinet quaestio, quam tractat AVCTOR infra c. 3. §. 14. H.

differant. Ideo autem ista quandoque fortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut praeuideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat [3]. Verum de hisce alibi latius.

§. VI. Contra isthanc aequalitatem peccatur quoque per superbiam, qua quis nulla de causa [*], aut non sufficiente aliis sese praefert, & velut inaequales eosdem prae se despicit. Quae quantopere abeat a vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit Cartesivs de Passionibus Art. 152. seqq. Vbi cum posuisset, praecipuam partem sapientiae esse, nosse, quomodo, & qua de causa quisque se aestimare aut despicere debeat, dehinc ostendit: iustam causam nos aestimandi vnicam promanare ex legitimo vsu liberi arbitrii nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum praeter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, vnde possimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quae efficit, vt homo se aestimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil reuera suum esse, praeter hancce liberam dispositionem suae voluntatis, & quod ex solo istius recto aut prauo vsu laudari debeat, aut vituperari; quodque sentiat in se constans propositum eadem bene vtendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem vnquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac vti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod haec tanti non esse iudicent; sic vbi eadem in se inuenerint, haut ideo multo superiores aliis, quos excellunt, se iudicare. Inde in generosis quoque deprehendi honestam humilitatem, quae consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostrae naturae, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt: per quam efficitur, vt nos nemini praeferamus: reputantes pariliter caeteros aeque bene suo libero arbitrio, ac nos, vti posse, quo aeque pollent. Ast qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunque alia de causa, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriae existimationis fuerit iniquior. Omnium vero iniustissimam superbiae causam esse superbire absque causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse meriti propter quod aestimari debeat, ac gloriam in vsurpatione putans consistere, credit eos, qui illius sibi plus arrogant, eiusdem quoque plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, vt vix credibile sit dari, qui ita se prostituerent, ni multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt.

PINDA-

2) Quod ex falsa hypothesi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

3) De forte diuisoria L. V. c. 9. §. 2. de iure primogeniturae L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

§. VI. *) Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de caussa sese efferre, reuera ridiculum est vitium; quia & per se stultum, propter nihil se magni facere: & quia si omnes prostultis habet, quasi ipsum citra rationem essent aestimaturi.*

PINDARVS Olymp. Od. 9. [verſ. 58. 59.] *Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει·* *Gloriari intempeſtiue furoribus conſonat.* Imo nec ſi quis ad honores & potentiam prouectus ſit, cauſam habet, quare ſuperbiat. Quam ad rem inſigniter faciunt, quae cum Agamemnone expoſtulat Menelaus apud EVRIPIDEM Iphigen. in Aulide. [verſ. 343. & ſeqq. *Scis, cum ſtudebas fieri dux Graecorum ad Ilium, Quam ſubmiſſus eras, omnem prehenſando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac ſalutans omnes ordine, etiamſi quis noluiſſet. His nimirum moribus quaeritans honorem mercari e medio?* (Tacitus conciſe dixit, *omnia ſeruiliter pro imperio.*) *Vbi vero imperio potitus es, ſtatim commutatis moribus Amicis prioribus non, vt antea ſolebas, te amicum exhibes.* *Ἄνδρα δ' οὐ χρέων τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι.* *Sed non decet probum virum, cum ad honores prouectus eſt, mores commutare. Sed tum maxime amicis eſſe firmum conuenit, Quando iuuare poteſt iam rebus laetis auctior.* Sed & prae oculis habendum illud LVCIANI de Imaginibus [pag. 14. T. II. Edit. Amſtel.]: *Οὐδεὶς ἂν φθονήσει τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὁρᾷ·* *Nemo inuidebit eminenti, ſi moderato animo ferre fortunam ipſum viderit.*

§. VII. GRAVIVS adhuc contra iſthanc aequalitatem delinquitur, ſi quis contemtum aduerſus alios oſtendat ſignis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, riſu, ac quacunque contumelia *, quae ſaepe quoque dono alicui incongruo aut vili ineſt. Add. *L. 5. §. 1. D. qui ſatisdare cogantur.* Matth. V, 22. Quod peccatum eo deterius eſt cenſendum, quo aſperius per id aliorum animi in iras, ac vlciſcendi libidinem concitantur. Adeo vt multi deprehendantur, qui vitam malint periculo praeſenti exponere, multo magis pacem aduerſus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus ſeſe animus effert, cuiusque adeo tenerum valde ſenſum habet; gloria nempe & exiſtimatio, cuius integritate ac vigore omnis animi voluptas conſtat.

§. VIII. EX DICTIS etiam colligitur, merito explodendam illam ſententiam ex Graecis antiquis hauſtam, qua quidam homines natura ſerui ſtatuuntur. Id quod, ſi ita crude accipiatur, aduerſa fronte cum aequalitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate STRABO L. I. [in fine p. 66. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 116. B. Ed. Amſtelod.] de illis iudicat, qui Alexandro ſuaſerant, vt Graecis ſicut amicis, barbaris ſicut hoſtibus vteretur; *ſatius*, inquit, *haec virtute atque malitia diuidi. Complures enim Graecos malos eſſe, & barbaros vrbanos.* Equidem id manifeſtum eſt, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, vt non ſolum ſibimetipſis poſſint proſpicere, verum etiam regendis aliis ſufficiant [1]: quosdam autem per ingenii hebetudinem ad ſe ipſos regendos eſſe

§. VII. *) Aut non facto, ſiue omiſſioni, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. CARPZOVIVS Dec. Illuſtr. 219. MEVIVS Part. V. Dec. 228. H.

§. VIII. 1) V. AVCTOR L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Ciuil. Part. 1. Sect. V. §. 10. II.

2) Circumfertur epiſtola eiusdem Dan. HEINSII, inſerta variis lectionibus Iani RVTGERSII

ſe ineptos, quin praue, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eosque cum ſaepe natura robuſto corpore dotauerit, huius miniſterio abs talibus multa commoda in reliquos poſſe redundare. Hi vbi prudentioris alicuius imperio ſubiecti viuunt, ſine dubio ſtatum nacti ſunt, indoli ſuae conuenientem. Vnde ſi inter illos imperium ſponte ſit conſtituendum, naturae eſt vtique congruum, vt in iſtos conferatur poteſtas iubendi; his autem neceſſitas obſequii iniungatur; qua ratione vtrisque conſultum erit. Atque in hunc ſenſum admitti poteſt illud ARISTOTELIS Polit. L. I. [c. 2. pag. 297. B. Ed. Pariſ.] Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον· διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει Dan. HEINSIVS [2]: *Nihil magis congruit naturae, quam vt quae natura ſic ſunt comparata, vt prudentia ac mente excellant, atque in longum omnia proſpiciant, reliquis, quae minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quae ſic nata ſunt, vt corporis vigore ac robore ea queant exſequi, quae a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obſequium ciuile comparata a natura ſunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit ſeruo, eademque vtilitas eſt vtriusque atque commoditas.* Conſpirat APVLEIVS de Philoſophia: *Melius eſt talem, cui nec ex natura, nec ex induſtria recte viuendi ſtudium conciliari poteſt, regi, nec ipſum alios regendi habere poteſtatem: nec dominari, ſed ſubire ſeruitium, impotem ipſum aliorum addici poteſtati, parendi potius quam iubendi officia ſortitum.* Enimuero longe abſurdiſſimum foret credere, ab ipſa natura ſtatim actu prudentioribus in hebetiores eſſe imperium datum, aut ſaltem tale ius, vt illi hoſce etiam inuitos ad ſeruiendum adigere queant. Nam vt actu conſtituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum ſtatim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium eſt ſeruitio aptum. Neque ſtatim, quod alteri eſt vtile, id licet mihi per vim ipſi imponere. Nam homines naturali libertate ex aequo gaudent; cuius diminutionem vt patiantur, neceſſum eſt, ipſorum conſenſus expreſſus, vel tacitus aut interpretatiuus accedat, aut aliquod ipſorum factum, quo aliis ius fuit quaeſitum eandem vel inuitis eripiendi. Inde recte QVINTILIANVS Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de ſeruis, quos bellorum iniquitas in praedam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem coelo ſpiritum trahunt; nec natura vllis, ſed fortuna dominum dedit.* VLPIANVS *L. 4. D. de Iuſtit. & Iure* tradit, *iure naturali omnes homines liberos naſci.* Id quod GROTIVS L. II. c. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατὰ στέρησιν non de ea, quae eſt κατ' ἐναντιότητα, hoc eſt, vt natura quis ſeruus non ſit, non vt ius habeat, ne vnquam ſeruiat; nam hoc ſenſu nemo liber eſt, vt ſeruus fieri nequeat [3]. Id quod etiam ſic poterat exprimi. Cum natura omnes homines aequales produxerit; ſeruitus autem citra

 inae-

S11 L. IV. c. 3. qua oſtenditur, Ariſtotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos ſeruos natura appellat, ſed de ingenio & indole eorum ſeruili, ſimulque pax tentatur inter huius Philoſophi praecepta, & dicta veterum ICtorum, quibus ſeruitutem naturae contrariam eſſe aiunt. Vide quae ab AVCTORE infra dicentur L. VI. c. III. §. 2.

3) Et forte clarius hoc modo: alia eſt libertas in ſtatu naturali; alia in ſtatu adſcititio. In hoc etiam ſeruus naſci poteſt, & ita libertas intelligitur in oppoſitione ad libertatem. H.

inaequalitatem intelligi nequeat; (nam serui vtique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit, superiori non esse subiectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu praesentia earum qualitatum, quae ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi iure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit HORATIVS IV. Carm. 9. [vers. 34. & seqq.] *Cui animus rerumque prudens, & secundis temporibus dubiisque rectus; vindex auarae fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecuniae, consulque non vnius anni.* Nam quod est apud PLVTARCHVM in Pelopida, [pag. 290. Ed. Wechel. T. II.] quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda c. 7. 8. & LIVIVS L. XXVI. c. 2. Hoc loco etiam interpretandum est illud Albutii apud SENECAM III. Controu. 21. *Neminem natum liberum esse, neminem seruum: haec postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant aequales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui aequalitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine serui vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in ciuitate aliqua nullus exsistit miles, omnes ciues aequali censentur ordine: vbi autem pars ciuium militiae auctoratur, iam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam vllus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & reiicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. Νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον. *E lege esse, vt alius sit seruus, alius liber.* Nisi enim seruitus instituto hominum esset introducta, vniformis erat futurus hominum status, seruusque a libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Prorsus vti est *Inst. de Libertin. Cum vno communi nomine omnes homines adpellarentur, Iure gentium tria hominum genera esse coeperunt; liberi, serui & libertini.* Quanquam & illud dictum ita possit explicari: iura libertatis ac seruitutis, prout iam inter homines in ciuitatibus viuentes considerantur, per leges ciuiles esse definita. Sed & alia sunt, quae sententiam de seruis natura, ita crude acceptam euertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio viuere; quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abiecto est animo, vt non domestico regi imperio, quam aliis subiecta esse malit. Denique cum actu imperium a natura non sit constitutum, serui vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Vnde & explodendum est illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. c. 1. Διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός· ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. *Ideo dicunt Poëtae, par esse, vt Graeci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum*

barum & seruum esse. EVRIPIDES Iphig. in Aulide: [vers. 1400. 1401.] Βαρβάρων δ' Ἕλληνες εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δὲ ἐλεύθεροι *Conuenit Graecos barbaris imperare, non autem barbaros Graecis. Barbari enim sunt natura serui, Graeci vero liberi.* Hoc modo in procliui esset, omnes populos a moribus nostris dissidentes barbarorum conuitio notare, & ex solo isthoc praetexto eosdem inuadere. Manifestum autem est, istas Graecorum sententias prouenisse partim inde, quod Graeci tantopere libertate democratica gauderent, Persae autem addictissime vni parerent; partim ex odio; quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Vnde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Persas Graecorum φύσει πολεμίους, *natura hostes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *deuotionibus obstrictos* ait, *si quis ciuium Persarum pacem aut amicitiam expetat:* Eumolpidas quoque & praecones in festo Initiorum caeteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Caeterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum seruitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus seruit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est praeditus; qua ratione vterque in statu sibi commodo viuit: legalis autem seruitus sit, quando per iniquitatem fortunae, aut propter conditionem matris homo ingenio praeditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori seruire cogitur. Quod vbi fit, non potest non talis seruus aduersus dominum odium fouere. Contra vbi inuicem comparantur ingenia, quae ipsa natura ad vtrumque statum idonea finxit, amicitia quaedam inter seruum & dominum exsistit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi ius perfectum ad imponendam alteri seruitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. IX. ADDENDVM quoque heic paucis est de illa aequalitate, quae consectarium est status naturalis, quam possumus vocare *aequalitatem potestatis* seu *libertatis.* Per quam hactenus omnes homines naturaliter aequales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quae aequalitas deinde per statum ciuilem fuit sublata, in quo, dum vnus aut plures potestatem iubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit iniuncta, maxima sane inaequalitas inter imperantes & subiectos resultauit. Sed cum in statu ciuili inter ipsos quoque conciues inaequalitas deprehendatur, non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra L. VIII. c. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inaequalitatis prouenire [1] a statu patrumfamilias, ciuitatem antegresso, in quo isti potestatem, in vxores, liberos, ac seruos quaesitam, simul in ciuitates intulerunt, sic vt isthaec inaequalitas hautquidquam a ciuitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data sit

 a ciui-

§. IX. 1) E patribusfam. paulatim factos Reges, obseruauit PLATO in Politico. Idque verum esse euincunt tot parua regna, quae in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

a ciuitatibus, ſed relicta, etſi alicubi non citra inſignem limitationem & diminutionem. Enimuero ſi quid praeterea inaequalitatis circa poteſtatem inter ciues inuicem deprehenditur, id ab ſummo imperio ciuili prouenire in aprico eſt. Quippe cum, qui ciuitatem ſubierunt, omnem poteſtatem in ſe, quantum quidem ad naturam ciuitatis neceſſarium erat, in ſummos imperantes tranſtulerint. Ac proinde ſi quis ante ciuitatem conſtitutam quid poteſtatis in ſe iam in alium tranſtulerat, id tranſitione in ciuitatem vel extinguitur, vel iſtius ſupremae diſpoſitioni ſubiicitur. Poſtquam autem quis ſummum imperium ciuile iam ſubiit, nullo modo poteſt alteri poteſtatis quid in ſe concedere, quod aduerſus ius ſummo imperio quaeſitum valeat; cum hac ratione duos dominos non ſubordinatos acciperet, quibus ſimul quis ſeruire nequit. Quicquid igitur inaequalitatis inter ciues poſt conſtitutas ciuitates exiſtere coepit, illud oritur vel ex miniſterio publico, quo particulam aliquam imperii certis ciuibus in reliquos ſummus imperans exercendam delegat [2]: vel ex certo priuilegio per ſummum imperantem indulto. Ex opum autem diſparitate inter ciues per ſe nulla inaequalitas oritur, niſi quatenus inſignes opes materiam praebent, de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiae adrepere, iidemque ſe ſubmittere ſueuerunt, vel ne noceant, vel vt commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antiſtius CONSTANS de Iure Eccleſiaſticorum tit. 3. Verum iſta inaequalitas ciuilis nihil obſtat illis praeceptis, quae ex aequalitate naturali iam deduximus [3].

CAPVT

2) Vnde ſunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. ſeq. H.

3) Igitur quum populi quoque omnes liberi, ideoque aequales ſint, facile apparet, nulli prae altero aliquid excellentiae & iuris praerogatiui competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in ſtatu ciuitatis priuati ſortem inaequalem nanciſcuntur. Fruſtra proinde Principes, qui aliis praeferri volunt, ad antiquitatem prouocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque

* *

CAPVT III.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS.

ENIMVERO parum est, alterum non laesisse, aut aestimationem debitam ei non detraxisse; per quae iusta duntaxat odii causa remouetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt coniungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelauit*; sed aliquid proficui praestari debet, vt alios quoque naturae meae participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, a natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. SENECA Epist. XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie PLATO Epist. IX. quae est ad Archytam Tarentinum: Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expressit CICERO Offic. I. [c. 7.] *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (vt placet Stoicis) quae in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creari; homines autem hominum causa esse generatos, vt ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes vtilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter se societatem.* IDEM Offic. III. [c. 5.] *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conseruandis aut iuuandis maximos labores,*

Neque solius solertia ingenii hic obtendi potest, aut obuerti stupiditas, aut laudari religio, vtpote quae ipsa quoque, etsi diuersa, iure gentium eadem omnibus iura relinquit. Obseruantur tamen inter gentes quaedam imminutae gentium existimationis exempla: quod ex neglectis apud eas iuris naturae praeceptis originem trahit. Vnde Turcae, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum ciuitatibus pyraticis merito contemnuntur ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quae dicentur ad §. 15. eiusdem capitis,

§. I. *) Exagitauit, propulit.

bores, molestiasque suscipere; quam viuere in solitudine non modo sine vllis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus. Add. quoque LACTANTIVS Diuin. Instit. L. VI. c. 10. 11. PHILO Iudaeus, quod Deus sit immutabilis [p. 296. B. Ed. Paris.]: *Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum vtilitatem captant, contemtis caeteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, vxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν· *In periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere;* apud HELIODORVM Aethiop. L. II. [c. 6.] LIBANIVS Declam. 19. [pag. 497. D. Ed. Morelli] Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω· *Hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. V. c. 1. Marcus ANTONINVS L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικὸν· καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστί· *Cognatum est rationale omne; & naturae ipsius humanae ratio ab vnoquoque hoc exigit, vt hominum quorumuis curam habeat.* IDEM L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονεν· *Homines alter alterius causa nati sunt.* Add. IDEM L. IV. §. 4. SENECA Epist. XCV. *Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: & illius imperio paratae sunt ad iuuandum manus. Iste versus & in pectore & in ore sit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur.* Add. BACO Sermon. Fidel. c. 13. Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. PROMOVENTVR autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, vt vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, vt ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inueniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime praestabunt, quibus cordi est illud COLVMELLAE de re rustica L. XI. c. 1. *In vniuersa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quod nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere.* Vnde adparet, in legem naturae peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibique ignaui, aliis graues animam pro sale habent, ne putiscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus e republica extirpandis apud Aegyptios quondam receptum, vt vniuersi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo prouentu & vitae genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut iniustum agitans quaestum, mortis poenam incurrebat. Diodor. SICVLVS L. I.

§. II. 1) Et Corinthiorum Diphilus, Graecus Comicus, in Mercatore apud H. GROTIVM in Excerpt. Poetar. Adde de Persis Ioannem CARTWIGTVM in Itinerario apud Ioannem de LAET Descript. Persiae. H.

2) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commissum erat, vt, qua ratione quiuis vitam aleret, inquirerent, eosque punirent, qui numerus tantum essent, & fruges consumere nati. Eiusdem Solonis lege filius patri alimenta praestare non

L.I. c. 77. [1]. Similem legem apud Sardos recitat AELIANVS V. H. L.IV. c. 1. [2]. In qua classe censentur & illi, qui opibus per maiores relictis contenti, ideo impune abs se ignauiae litari credunt, quod aliorum industria iam sit partum, vnde victitent. Sicuti & VIRGILIVS Aen. VI. [vers. 610. 611.] non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui diuitiis soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis.* Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *vt qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret.* Diogenes LAERTIVS in Democrito. [L. IX. Segm. 39.] Quales etiam describit MANILIVS Astron. L. IV. [vers. 535. & seqq.] *Ille patri natisque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, vt capiat semet, nec compleat vnquam Inque epulas funus reuocet, pretiumque sepulcri.* Inde Apostolus inter causas, quare cuiuis laborandum sit, hanc quoque refert; *ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι Vt possit impertiri, cui opus fuerit.* Ephes. IV, 28. Et HORATIVS [L. II. Sat. 2. v. 103.]: *Cur eget indignus* (paupertate) *quisquam te diuite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poëta *in Anthologia: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι· Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλοφάνης. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν σὺ σὰ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττῃς Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. Diues habere aliis, cum sis, me iudice, pauper; Vsus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam fi vtare tuis, tua sunt: haeredibus illa Si serues, iam nunc sunt aliena bona* [3]. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terrae pondera, quae obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignauiam deglutiunt. De quibus recte ZOSIMVS L. V. [ad an. 403. c. 23. pag. 567. 568. Ed. Cellarii] (etsi homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in vrbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum: nec alium reipublicae necessarium vsum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc vsque diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub praetextu quasi cuni pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt* [4]. Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chinenses, qui tam diu capitibus in se mutuo arietant, quoad ipsis aliquid detur; aut qui minantur, manus se violentas sibi illaturos, ni sibi detur. De quibus vid. NEVHOF. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. Massilia *omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submouendam esse existimans.* Add. Epistola ERASMI ad Seruatium, quae reperitur in vita istius, praefixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui vtilia vitae humanae per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinuere, sed

re non cogebatur, si is nulla eum arte imbui curasset, ex cuius exercitio vitae sustentandae sufficere posset. Vid. vita Solonis apud PLVTARCHVM T. I. p. 90. Edit. Wechel.

3) Conf. supra L. II. c. 4. §. 4. H. *Pufend. Ius N. & G.*

4) Quos ideo *lucifugas, & viua funera* RVTILIVS appellat Itin. v. 440. *Ignauiae sectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Iac. Gothofredum.

re, ſed aliis quoque libenter communicarunt [5]. Quippe cum *parum ſepultae diſtet inertiae celata virtus.* HORATIVS IV. Carm. 9. Sic VIRGILIVS l. c. in campis Elyſiis locat, *inuentas qui vitam excoluere per artes, Quique ſui memores alios fecere merendo.* Ad quae verba SERVIVS: *qui erudierunt, & ornauerunt vitam per inuenta artificia; ſignificat autem philoſophos, qui aliquid excogitauerunt, vnde vita coleretur.* Add. LVCRETIVS L.V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adſcripti, quia vtilibus inuentis, aut ſalutaribus inſtitutis [6] vitam humanam reddiderunt inſtructiorem. De cauſis, quare Iſis & Oſiris apud Aegyptios diuinos honores fuere ſortiti, vid. Diodor. SICVLVS L. I. c. 13. 14. 15. Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO de Finibus L. III. [c. 8.] *Impellimur natura, vt prodeſſe velimus quam plurimis, inprimisque docendo, rationibusque prudentiae tradendis.* Add. PLINIVS N. H. L. XXV. c. 1. SENECA Epiſt. VI. *In hoc gaudeo aliquid diſcere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi vni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, vt illam incluſam teneam, nec enunciem, reiiciam.* SOPHOCLES Oedipo Tyranno [pag. 164. in fine Ed. H. Steph.]: Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιστον πόνων. *Homines iuuare prout poſſis, praeclariſſimus labor eſt.* Inde per omnia probandum non eſt epitaphium Similis, qui ſub Adriano praefectura praetorii abdicata, ſeptem vltimos annos ruri exegit: *Similis hic ſitus eſt, qui in vita fuit tot annis, vixit annos ſeptem.* Hiſce igitur & ſimilibus modis in vniuerſum, & indefinite aliorum commoda promouentur; ſeu vt nobis propoſitum ſit, non huic aut illi prodeſſe, ſed vt velut in medium per nos producta bona quibusuis exponamus. Quo loco tamen quaeri poſſet: an ſi quis verbi gratia inueſtigaſſet modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque vbiuis obuia materia aurum conficiendi, argentumue, eam artem teneatur propalare [7]? Id quod negandum videtur, cum tali arcano euulgato commercia, patrimonia, opesque [8] & omnis fere ciuilis vitae ordo ſit perturbandus.

§. III. MAGIS definite quis aliis inſeruit, ſi certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipſis vtilitatem quampiam poſſit afferre. Id quod ſaepe citra noſtrum detrimentum, aut moleſtiam, laboremque fieri poteſt. Quale quid alteri denegaſſe aut inuidiſſe, deteſtanda malignitas, & inhumanitas habetur. Eiusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum praeſtare poſſumus, vt nobis nihil decedat, ni eam data occaſione exerceamus, fruſtranea eſt, ac in opprobrium domini ſui cedit. Et merito canibus eiusmodi homines comparantur,

5) Qualis inter recentiores fuit Flauius Gioia, ciuis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam inuenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diſſ. I. de Rep. Amalph. n. 22.

6) Vide de artibus, quas a ſe inuentas commemorat Prometheus, AESCHYLVM Prometheo vincto. H.

7) Conf. BVDDEI Diſſertatio lectu digna: An Alchymiſtae ſint in Republica tolerandi? §. 26.

8) Et cogitandum foret de rariore materia, ceu ex qua nummus fere aeſtimatur. H.

§. III. *) Ex quo tamen principio ius perfectum non oritur, niſi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non praeſtito vel probabiliter periret (v. ſupra L. II. c. 6. §. 6.) vel ius ſibi perfecte competens ſine eo conſequi non poſſit. Finis enim pro menſura eſt in moralibus & huiuscemodi in caſibus ceſſant rationes, quae officiis quibusdam, quo minus perfectum ius producant,

rantur, qui foeno incubantes, quo vesci nequeunt, boues eodem accessuros morsu abigunt. Vnde & in eiusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 17. & 21.] cum quidam reprehendissent, quod improbo stipem dedisset: Ὀυ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, sed hominem miseratus sum:* seu, vt alii efferunt, ὀυκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ, *Non homini, sed humanitati.* Sic quae inhumanitas foret, si ego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia asseruatio eius mihi molesta est; eam non potius integram relinquere, vt aliis vsum praebere possit, quam eandem corrumpere? Etsi saepe in bello res, quae seruari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant *. Sic & lubenter aliis indulgendae sunt res, quae vocantur, innoxiae vtilitatis. De quibus CICERO Offic. I. [c. 16.] *Omnia communia hominum videntur ea, quae sunt generis eiusdem, quod ab Ennio positum in vna re, transferri per multas potest* Vt homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Vt nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. *Vna enim ex re satis percipitur, vt quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare:* (PLATONI Theage [pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. Wechel. Ficini.]: Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *consilium sancta res* dicitur:) *quae sunt illis vtilia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his vtendum est, & semper aliquid ad communem vtilitatem adferendum. Sed quoniam copiae paruae singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem*, nihilominus illi luceat; *vt facultas sit, qua in nostros simus liberales.* IDEM Off. III. *erranti viam non monstrare Athenis exsecrationibus publicis sancitum est.* Eiusmodi rebus nemo est arcendus, nisi forte per immania scelera effecerit, vt merito pro intestabili sit habendus. Hinc PLVTARCHVS libro de inuidia & odio [pag. 537. 538. Ed. Wechel. T. II.] tradit: *Eos, quorum calumnia oppressus fuit Socrates, vt extreme malos ita oderunt, ita auersati sunt ciues, vt neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, sed qua illi lauissent, eam tanquam pollutam a ministro iuberent effundi: donec illi impatientia odii sese suspenderunt.* IDEM de Callicrate & Andronida tradit POLYBIVS in Excerpt. Peirescianis p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis conuiuium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; vti ex Orat. DINARCHI contra Aristogitonem [pag. 69. Ed.

Tt 2 Wechel.]

ducant, obstare dicuntur. Et si remouere quacunque ratione possim, quicquid vsum aut defensionem iuris mei aduersus alterum impedit, tametsi tertius, a quo impedimentum oritur, ius agendi habeat (v. supra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, vbi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, posse summum imperantem lege lata efficere, aut etiam iudicem interdum statuere, vt huiusmodi officia in ius perfectum coalescant. Quam in rem leges Hebraeorum, Spartanorum & Atheniensium adducit AVCTOR hoc & sequ. §. & supra L. II. c. 6. §. 5. In iure Romano est actio ad exhibendum. Ex eodem iure in alterius aemulationem aedificare in suo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis*, & hypothecam specialem cum generali habens illam prius executere debet. *L. 2. C. de pignoribus.* Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluu.* & exemplum de condomino, qui in vsu rei communis impeditur citra caussam, apud Ioann. a SANDE L. III. Decis. Frisicar. tit. 8. Def. 1. H.

Wechel.] constat. Add. SOPHOCLES Oedipo tyranno v. 244. seqq. EVRIPIDES Oreste v. 46. & 513. Quando autem SENECA de Benefic. L. IV. c. 29. ait: *Quis beneficium dixit, quadrum panis, aut stipem aeris abiecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore iudicat, tam leue quid alteri velle imputare. Quanquam enim ista quandoque plurimum prosunt; vilitas tamen sua, etiam vbi a tempore commendantur, quo minus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud TERENTIVM Andr. [Act. II. Scen. I. vers. 33. 34.] dicitur: *Neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratiae adponi sibi.* Sed nec gratiam quis inierit eiusmodi donis, in quae ludit HORATIVS I. Epist. 7. *Quo more pyris vesci Calaber iubet hospes; Vescere sodes. Iam satis est, at tu quantum vis tolle. Benigne. Non inuisa feres pueris munuscula paruis. Iam teneor dono, quam si dimittar onustus. Vt libet: haec porcis hodie comedenda relinques. Prodigus & stultus donat, quae spernit & odit.*

§. IV. CAETERVM ad illustranda isthaec munia humanitatis vulgaris facit illud PLVTARCHI Quaest. sympos. L. VII. Quaest. 4. vbi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Eius moris inter alias haec ratio adfertur: *Hunc morem condocefactioni ad humanitatem inseruiisse. Nam neque fas nobis est nutrimentum perdere, vbi affatim nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aquae satis bibimus, neque signa nauigationis itinerisue abolere, postquam vsi fumus iis. Sed relinquenda ista sunt, vt aliis etiam post nos vsui esse possint. Proinde indecorum etiam est, ob auaritiam, διὰ μικρολογίαν, lumen lucernae, quando eius vsum porro nos non desideramus, extinguere; sed conseruandum relinquendumue est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri queret, etiam visum atque auditum, imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis vtendam dare debebamus ipsi dormituri, aut quieturi.* IDEM Quaest. Roman. de eadem consuetudine: *An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque vllam rem necessariam, cuius copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed aliis relinquenda esse, quibus vsus est iis, vbi nos non amplius indigemus?* THEOCRITVS Idyll. 26. Ἑρμῆν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴκεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην. *Mercurium coelicolarum maxime aiunt irasci, si quis via indigentem auersetur viatorem.* Sic apud LVCIANVM in Prometheo, hic deos inuidiae arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neque extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit.* Quo spectat etiam scitum Pythagorae apud Diogenem LAERTIVM [L. VIII. Segm. 23. vbi videatur Menagius]: Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι· *Mitem arborem neque corrumpendam, neque violandam.* Ad hoc genus pertinet vsus aquae profluentis ad aquandum, aut lauandum. Etsi enim flumina possint esse publica, aut priuata; tamen vt aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas praecipit. Ita enim sentire malumus, quam cum GROTIO L. II. c. 2. §. 12. dicere: *Flumen qua flumen* [1] *esse populi.*

§. IV. 1) Quatenus scilicet & alueum, & aquam profluentem, continet.

populi, qua aqua profluens dicitur, commune mansisse. Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diuerso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicuius propriae vsum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. PLAVTVS Trucul. [Act. II. Sc. 7. vers. 11. & seqq.] *De fluuio, qui aquam deriuat sibi, nisi deriuetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare.* OVIDIVS [de Arte amandi L. III. v. 93. 94.]: *Quis vetet adposito lumen de lumine sumi, Atque cauum vastas in mare seruet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonae ad rusticos Lycios apud EVNDEM Metamorph. VI. [v. 349. & seqq.] *Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues vndas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non est. Inde aquam pro se & iumentis suis ab Idumaeis pretio sese emturos Israëlitae promittunt. Numer. XX, 19. conf. 2 Paralip. XXXII, 3. Quanquam vbi aquarum vbertas est, profluentem alias vndam cuiuis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. Genes. XXVI, 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLVTARCHVM Solone [pag. 91. C. D. T. I. Ed. Wechel.] *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis vtuntur fere, legem scripsit, vbi puteus publicus intra hippicum esset, eo vti vt esset ius: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) vt priuatam aquam peruestigarent, vbi maius interueniret interuallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non inuenissent, tunc vt sumerent a vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiae enim subueniendum, non alendam existimabat ignauiam.* IDEM libro de vitando aere alieno in princ. [pag. 827. T. II.] *Plato in legibus vicinos alienae aquae participes fieri non sinit, nisi vbi domi solo vsque ad terram ceramitidem seu argillam exhausto, aquae id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia huius generis officia legibus ciuilibus sanciri non insuitatum est. Vid. Leuit. XIX, 9. 10. XXIII, 22. Deuteron. XXIV, 19. 20. 21. XXIII, 24. 25. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Conf. Matth. XII, 1. PLATO de LL. L. IIX. [pag 916. B. Ed. Wechel.] *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum vno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali cum gratia gustet.* Ex legibus Lycurgi Spartae indigens poterat vti seruo, iumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedaemon. [pag. 396. 397. Edit. H. Steph. c. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.] Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 28. §. 1. It. SELDENVS L. VI. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: [vers. 22. 23. 24.] Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. [& vers. 134. 135.] Κτήνεος δ' ἢν ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & coecum duc. Naufragorum miserere, quoniam nauigatio incerta est* [2], *Manum lapso porrige, virumque derelictum serua. Quod si inimici iumentum in via ceciderit, collena. Errantemque hominem, mariue volutatum ne deuites.* DIPHILVS: Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅ τι ἐστὶν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus*

2) SENECA I. Controu. 1. *Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est.* H.

bus quoque fit, si quis rectam viam non ostenderit. Add. *L. 10. D. de incendio, ruina.* QVINTILIANVS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum haec caritas est, nec personis impensa reuerentia, sed similium accidentium prouidi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur; sic inopiam pariter nauigantium frequenter vnius alimenta pauerunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaueribus humum congerimus & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, vt non quantulocunque veneretur aggestu.*

§. V. HVC QVOQVE a GROTIO L. II. c. 2. §. 13. refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quae in proprietatem venere, si qui ob iustas causas eo vti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quaerant, aut commercia expetant cum gente seposita, aut quod sibi debetur, iusto bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriae suae periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Haec res tamen accuratiore indiget discussione. Sane vbi pauci aliqui & inermes transire, suoque sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, vbi honestam aut necessariam ob causam eo velint vti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto iustus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem GROTIVS d. l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in diuisione rerum, qua communio primaeua abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, vniuersi intelligantur sibi velut recepisse talem vsum rei alienae, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem vsum, qui eo indigent, suo iure posse postulare. Quod si alicui isthaec ratio displiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere vsum suae rei innoxium; qui, vbi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur [1]. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra iustam causam dominum soli eam denegatum ire. PLVTARCHVS Cimone, [pag. 489. C. T. I. Ed. Wechel.] cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam ciues adpellasset, Lachartus eum incusauit: *Καὶ γὰρ θύραν κόψαντος ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι·* *Etiam qui ianuam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus iusserit.* Sic & apud

§. V. 1) Imo, quum transitus exercitus per regiones vicini a sola huius beneuolentia pendeat, frustra iniuriam dixeris, si is, quamuis innoxium petentibus, denegetur. Semper enim ille, sine inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum semper plenus sit turbarum; incolis porro victus & annona semper eodem reddatur carior, & saepe, qui transitum petierat innoxium, perfide agens, prouincias retinuerit occupatas. Adde, quod hostis transeuntis exercitus, eodem, quo ille iure vtens, vicini plerumque inuiti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, bellique ipsius discrimina sine caussa subeunt. Vid. Dissertat. Illustr. van BYNKERSHOECK de Dominio maris c. 4.

2) Vid. SELDENVM in mari clauso c. 20.

3) Adde quas Mutinae Dux superiori seculo praescripsit Vrbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinensem ditionem in agrum Parmensem transitum petenti, apud FORSTNERVM L. XII. Annal.

apud DICTYN Cretensem [2] L. II. [c. 2. Edit. Amstelod. 1702.] recte Telephus incusat Graecos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium aduentus sui non praemiserint.* Apud LIVIVM L. XXXIV. c. 62. Masanissa, *quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario a Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures aeque ac pauci iuris naturalis possint esse obseruantes. Etsi ius eadem nobis praebeat, vt a transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in prouerbii vicem iactatur, & imprudens est, qui tot hospites in suas aedes admittit, vt ab iisdem ipse queat eiici. Nec desunt exempla vrbium, quae iugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Praesertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod Cn. Pompeio assignat CICERO pro lege Manilia [c. 13.]: *Eius legiones sic in Asiam peruenisse, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cuipiam nocuerit.* Vnde Caesar Heluetiis per prouinciam Romanam transitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum, & sub iugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio existimabat.* CAESAR de B. G. L. I. [c. 7. 8.] [3]. Cautiones autem variae proponuntur; puta, vt positis armis transire iubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraueris; a quibus postulare, vt arma deponant, ita fere accipitur, *quasi manus abscinderentur;* quod de Numantinis FLORVS dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, si diuiso agmine, ac per modicas cateruas transmittantur copiae; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quaeque multum requirit temporis, vt impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea praesidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc praetexto si caeteri quoque vterentur, ius transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absque dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est [4]. Nonnemo pro adstruendo liberi transitus iure comminiscitur, vias regias esse generi humano communes, nec esse illorum propias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istae viae partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatae. Quod commentum inficetius est, quam vt refutari mereatur [5]. Ex aduerso tamen non desunt argumenta, quae transitum mero iure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi euincant, eo praesertim casu,

Annal. Taciti c. 62. Et cautioni illi, quam suggerit Grotius, vt transitum petentis sumtibus milites conducantur, similis est illa, quam Mantuae Dux, a Pontifice interpellatus, vt Mantuam ad Concilium habendum concederet, poscebat, apud AVCTOR. Historiae Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

4) V. Adriani BEIERI Tr. an & quatenus transitus pro exercitu per territorium alterius postulari & denegari possit. H.

5) Enimuero amicitia sola nihil potest efficere, vbi is, a quo petitur transitus, neutras partes sequitur, & propterea vtrique parti aequum se praebere debet. (V. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 17.) Ipse AVCTOR paulo post docet, ad petendum transitum saepe ingentem vtilitatem aut necessitatem nos adigere, cui non velificari alterum inhumanum sit. Adde quae Rex Sueciae dixit apud AVCTOREM L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

ſu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de ſe merito, id quoque debere videtur, vt ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit, iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere. Inde ſtolida impudensque Gallis Romanorum poſtulatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipſos id auertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos obiicere. Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit, neque Carthaginenſium iniuria, ob quae aut pro Romanis, aut aduerſus Poenos ſumant arma.* LIVIVS L. XXI. c. 20. Sicuti & hoc in foederibus expreſſe ſolet conueniri, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. foedus Romanorum cum Antiocho apud LIVIVM L. XXXIIX. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Aetolis apud POLYBIVM Excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum, vbi iuſto bello alter petatur; negandum, ſi iniuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta diiudicatio ſemper eſt ſatis expedita; & temerarium habetur, vltro ſe duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem ſuam facere. Accedit, quod conceſſo tranſitu in noſtris terris belli ſedes poſſit conſtitui. Quid enim, ſi alter hoſti ſuo, dum adhuc in noſtra eſt ditione, occurrat, eumque ſiſtat? Quod quomodo vitio illi ſit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eundem intra ſuos fines recipere, vt nos iſtius exercitu leuemur. Tutiſſimum igitur fuerit, vbi citra magnum noſtrum incommodum fieri poſſit [6], tranſitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipſi eam per cauſam graui bello ſimus implicandi, patientiam noſtram alteri obtentu neceſſitudinis facile excuſabimus. Notatu quoque dignum eſt, quod refert PLVTARCHVS Lyſandro [p. 449. A.]: Thebani eo tempore, quo Athenae a XXX. tyrannis tenebantur, legem ſciuerunt: *Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾶν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν· Si quis Athenas ferret per Boeotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* ZIEGLERVS ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter ius alicui competere eundi per terras alterius, niſi pacto id ſibi quaeſiuerit; vti nemini eſt iter per fundum priuati, niſi ea ſeruitus ipſi ſit conſtituta. Multoque magis, ſi ſit cauſa probabilis metus. Sic inter priuatos ius tibi eſſe poterit ambulandi per praedium vrbanum Titii; ſed ſi tu frequenter iueris cum flammis, & faculis, vt periculum ſit, ne damnum inferatur praedio Titii, ius quidem tuum metu Titii non tollitur, ſed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur ius taliter eundi. Vbi tamen notandum, in noſtra quaeſtione iter aut tranſitum non accipi pro perpetua aliqua ſeruitute, ſed pro momentaneo duntaxat rei alienae vſu, ad quem arripiendum ingens nos vtilitas, aut neceſſitas adigit, cui non vltro velificari alterum, inhumanum erat.

Exem-

6) Aut potius diſſimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud AVCTOREM L. V. Rer. Br. §. 13. ad A. 1655. H.

7) Exemplis his, quae potius facti, quam Iuris ſunt, opponi poſſunt complura alia, gentium talium, quibus tranſitus peregrini excercitus ſummo detrimento fuit. Vid. BVDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quae eſt inter eius ſelecta Iuris Nat. & Gent. §. 30.

8) Qui quidem Idumaeam plane non ingreſſi ſunt, ſed prope confinia iter facientes, victum ab Idumaeis emerunt. Vid. CLERICVS ad Deuteron. II, 29.

Exempla parum ad isthanc quaestionem definiendam facere possunt [7]. Nam fere prout cuiusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulauit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud PLVTARCHVM Agesilao, [pag. 604.] cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eund. legitur Troades) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adsuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Huius admiratus, & pauens rex audaciam, pacate petiuit, vt transiret.* Praecipue heic allegari solet exemplum Israëlitarum, transitum per Idumaeam petentium hisce legibus: vt via regia ambulent, in prata cultosque agros non euagentur, vtque praesentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumaei armis transitum arcere instituerent, vi sibi hautquidquam perrumpendum iudicauere, sed longo flexu istorum fines circumiuerunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent [8], non minus innoxium fecere transitum, vtut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II, 1. 2. 3. 4. Numer. XX, 14. Iidem cum a rege Amorrhaeorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suae ditionis, vt videtur, adeoque vltro eosdem lacesseret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum poenas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis vlcisci; cum Amorrhaei isti vtique extra terram promissionis fuerint, cuius incolas Deus peculiari ex iudicio internecioni destinauerat [9]. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *Iustas conditiones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum iustum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a iure & aequitate alienum satis monstrasse.* Communi quippe mortalium iure laesa solius humanitatis lex vltima exempla non meretur.

§. VI. AD RES innoxiae vtilitatis, quae cuiuis libenter indulgeri debent, a GROTIO d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Vbi hunc ZIEGLERVS contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quaeque cum quauis gente seposita commercium colat, impediendi nemini ius esse: & tamen d. cap. §. vlt. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, vt sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes vendat. Vbi sane vi huius pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exerceant [1]. Quanquam GROTIVS excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia coniunctum est [2]. De caetero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur

9) Vid. CLERICVS ad Genesin X, 16. & Numer. XXI, 22.

§. VI. 1) Vel si §. 13. exaudiatur de regula §. vlt. de exceptione, qua ius illud commerciorum restringitur. H.

2) Quae distinctio Auctoris superuacua est, si Grotium, in priori loco, transitum mercium *immediate*; in posteriore, *mediate*, concedere animaduertamus Conf. GRONOVIVM ad priorem locum Grotii.

videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum tranfitum aliis mercibus, quam quae ad vitam aliorum funt neceffariae. Sed qui eiusmodi adportant merces, quae ad luxum inftruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitae fubfidia, quam lucrum exuberans, & alimenta auaritiae quaeruntur, non video, quo iure velut debitum fibi per noftras terras tranfitum praetendant. Equidem fateor, vix probabilem inueniri poffe praetextum, vt quis negare velit iter nauibus inermibus per apertum mare, ditioni noftrae fubiectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potiffimum fpectant teftimonia auctorum, quae magno numero heic adduci folent. Sed vt merces fiftantur in terra noftra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri poteft. Nam praeterquam quod frequens commeatio peregrinorum noftrae ciuitati quandoque noxia, aut fufpecta effe queat [3]; quid impedit, quo minus noftri ciues id lucrum vindicent, quod peregrini tranfeuntes capiunt? Quippe cum illis vtique magis fauere poffimus; quam hifce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, fi iftis mercibus etiam gratis tranfitum concedamus; neque iniuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille ius habeat nos ab ifto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipfi fimus, & lucrum illud in nos auertamus? Id quod fieri poteft, fi merces iftae non nifi interuentu noftrorum ciuium inter duos populos, quibus nos interiecti fumus, commeent. Ac fane nifi haec ratio admittatur [4], non video, quomodo excufari poffint ftapulae [5], quam vocant, & alia iura, quibus merces fiftuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter fe, fed interuentu ciuium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quaeftio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex tranfeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, noftrae ditioni fubiectis? Nam non nifi pretio vendere licentiam, quam ifta lex quibusuis indulgeri iubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quae terreftri itinere transuehuntur, aliquid vectigalis poffit exigi, ratio in aprico eft. Nam & agris per oneraria plauftra quandoque detrimentum infertur, & fumtu opus eft ad vias muniendas, ac dominus territorii fecuritatem tranfeuntibus praeftat [1]. Vbi autem pontes funt

3) Id fane, quod tranfeunti, merces iam in manibus tenenti, lucrum ex iis fperatum, inuito eo, in nos deriuare non poffimus. H.

4) Enimuero, etfi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus ftapulae iuri locus fit, vel inter ciues eiusdem reipublicae, vel fi exteri in ciuitatem noftram merces fuas importare velint. V. Demosthenem oratione contra Phormionem, vbi memorat legem Atheniensium, quae extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Ioannem Mevrsivm Hiftor. Danic. ad A. MDXVI. de Haffniae emporio, quod Chriftiernus Rex conftituit. Ioannem Loccenivm L. V. Hiftor. Suecan. ad A. MDII. de iure ftapulae quod Steno Sturius Holmiae conceffit. & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Chriftina iure ftapulae donauit. Aft vt exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factasue ad alium populum tranfportare volunt, nec aliud quicquam praeter tranfitum innoxium fibi vindicant, ad merces illas venundandas adigantur, quo iure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc maioris cautionis caufa A. MDXCVI. conftitutum in foedere Gallorum & Belgarum: *Naues in praeteruectione aut appulfu retentare, onus vt exonerentur, venumue eas fubigere quenquam, ne liceat.*

sunt struendi, manifesta est vectigalis pro recuperandis impensis aequitas. Sicut & contra qui eiusmodi vectigal exigunt, vtique ad conseruandos ac reparandos pontes tenentur. Sic GROTIVS ad 1 Reg. X,29. notat, equos, qui ex Aegypto venientes transibant per Iudaeam in Syriam aut ad Hethaeos, vectigal pro transitu magnum pependisse Salomoni, sicut & pro thuris transitu vectigal dabatur. Fauorabilia quoque sunt vectigalia, vbi per industriam difficultas terrestrium itinerum velut in compendium fuit missa. Sicut hodie multis in locis fossae sunt depressae ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic si quis quondam perfosso Isthmo Ionium & Aegaeum mare coniunxisset, a lubentibus sane vectigal modicum potuisset exigere, dum breui, & secura via liceret defungi. Quanquam & citra eiusmodi fossam pronunciet STRABO L. IIX. [pag. 378. Edit. Casaub. Paris. p. 580. Ed. Amst. 1708.] *Asiaticis, Italicisque mercatoribus gratissimum fuisse, omisso ad Maleam cursu, Corinthum diuertere, aduectis eo mercibus: vbi & importatarum, & exportatarum e Peloponneso rerum vectigalia pendi contingebat.* Alii adiungunt, multitudine transeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa aequitatem vectigalis terrestris accedit & haec; quod ciuitas modicam saltem recognitionem possit exigere a mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate a tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, ciues sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi solita id quoque addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros saepe non mediocriter infestent, saepe quoque aggeribus sint coercenda; non inique velut in solatium istorum damnorum modici quid solui ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. CAROLI L. III. c. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adiutorium praestatur itinerantibus*; (add. Lex LONGOBARDORVM L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id constitutum videtur in fauorem ciuium eiusdem reipublicae. Quod ad exteros quoque extendi non est necessarium. Circa aequitatem vectigalium, quae in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod sumtibus a domino factis respondeat, vbi signa sunt constituenda, notandis breuibus, aut scopulis, aut vbi ignes alendi, dirigendo nauium nocturno cursui, aut vbi mare a piratis purgandum [2]. Sed eorum, quae praeter hasce causas capiuntur, titulum tueri non

 ita

liceat. Apud H. GROTIVM L. V. Histor. Belgic. ad d. A. Nisi forte ciuitas domi inopia aliaue necessitate laboret. Quam ob causam Byzantini naues Atticorum frumentarias ad se traxerunt, & vt frumentum exponerent venum compulerunt, teste ARISTOTELE II. Oeconomicor. Et Batavi A. MDLXXXVII. vt necessario ob delendas a Daniae Rege naues penuriae periculo subornarent Gallicas Anglicasque naues, mari Cimbrico venientes, ad portus Batauos & mercatum pertraxere: vt memorat GROTIVS L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

5) Cui voci origo est a vocabulo Germanico stapelen, coaceruare. Vid. MENAGII Dictionarium Etymologicum, & MARQVARDVS de iure Mercatorum L. II. c. 6.

§. VII. 1) Quibusdam in regionibus his viocuris adeo securitas viarum publicarum commendata erat, vt, si perditi alicui vis bonorum inferretur raptorum, pensare damnum hoc cogerentur. Anceps fama est, perdurare hunc morem in quibusdam M. Britanniae, Italiae imo ipsius Germaniae superioris regionibus. Vid. le Dictionnaire de FVRETIERE voce Péage & Leges SAXONVM L. II. Art. 27.

2) Apud AVCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad A. MDCXL. Sueci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, vbi nec littore nautae vian-*

ita in procliui eſt; cum vtique tranſitus nauium inermium plane ſit res innoxiae vtilitatis. Niſi quod heic non adeo abſurde dici videtur; nemini vitio vertendum, ſi commoditate ſuae ditionis rite vtatur, & vti alii ex terris, ita ipſe ex aquis ſuis prouentum quaerat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat ſubditus, poſſe naues exterorum, per noſtrum fretum tranſeuntes, adigi, vt noſtris ciuibus primum emendi copiam faciant. Id ſi ipſis remittatur, eo nomine modici aliquid poſſe exigi. Et quanquam ſtapula in freto iſto inſtitui non poſſit, quod illi, ad quos profectio inſtituitur, nauigandi vſum non habeant, neque noſtris ciuibus facultas ſit ſuis nauibus iſtorum merces in fretum adportandi; non inuideri tamen nobis debere, ſi in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendioſam aliorum per noſtras aquas nauigationem non impediamus. Fatendum tamen eſt, cum eiusmodi vectigal maritimum, neſcio qua ratione, longe odioſius ſit, quam quod pro terreſtri tranſitu exigitur, id moderate, & citra auaritiam tractandum; & facile vnum vel alterum tales afferre rationes poſſe [3], vnde ſe ab iſto vectigali exemtum praetendat. Puta, ſi iſtius terrae ſupra & infra fretum attingant; aut ſi ab eiusdem vſu omnia ipſius cum exteris commercia, & ex hiſce ſalus prope reipublicae ſuae dependeat. Vbi ſane iniquum fuerit, iſtum propter innoxium vſum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, ſi ſub odioſo eiusmodi praetextu alterum duriter ſibi incumbentem, quouis modo amoliri conetur. Neque eidem praeiudicium adferre poteſt, quod in illud vectigal aliae quoque nationes conſenſerint, quarum ſalus vſui iſtius freti, non ita eſt implicita; quibusque adeo facile eſt, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non inuidere. Sicuti diſpar longe conditio eſt eius, qui per fundum meum iter petit, quo citra iſtud ab aliorum hominum conſortiis velut in ſolitudine ſeparatus degat, ſuique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat ſui cauſa alieno praedio ſeruitutem imponere vult. Poteſt ad haec illuſtranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyſſinorum, quod quondam tributum aliquod ab Aegypto praetenderit obtentu Nili, qui in ipſius regione ortus terram Aegyptiam foecundam reddit. Et cum poſtea Mahummedani eam regionem occupaſſent, & Chriſtianos duriter habuiſſent, eundem tentaſſe alueum Nili in mare rubrum deriuare, ſed fruſtra. Quam praetenſionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque ſat accurate illi, qui omnem hanc

vtantur, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exigere inſtituat. Quae deinceps bello exorto inter Chriſtianum IV. Dan. Reg. & Chriſtinam Sueciae Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem transacta, legantur in inſtrumento Pacis Art. 3. H.

3) Studio Suecorum, indeque manante odio Danorum, haec ſcripſiſſe Auctorem noſtrum, quum Lundini in Scania, quae tum Suecorum erat, Profeſſor eſſet, admodum veriſimile eſt. Profuerit igitur, ſine partium ſtudio, argumenta ipſius diluiſſe. Igitur I. terrae populi vicini, ſupra & infra fretum attingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non poſſunt. Eſt enim ei integrum, exercere commercia *terreſtria*, nec proinde minus iure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compenſationem ſumtuum, qui ſiunt in ſecuritatem, & facilitatem nauigationis; tum ad penſationem lucri, quod capiunt eius gentis mercatores, dum iis via panditur, qua breuius ſiat iter eorum, & magis adfluentia ſint commercia. Haberent haec locum, etiamſi nulla eis alia conſtaret ratio, exercendi

hanc rem ex pactis conuentis diiudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quae ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi vbi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum, vtique ipso standum fuerit; sic vt neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. BOECLERVS ad Grotii L. II. c. 2. §. 14. Apud Nicephor. GREGORAM L. IV. memoratur; Sultanum Aegypti ab Imperatore Constantinopolitano stipulatum, vt Aegyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret traiicere. Quae res, cum initio parui momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; iam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inueterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita vt vel fretum vtrique sit commune, vel vtriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiamsi forte alter ex pacto, aut concessione solus a reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago nauiget.

§. VIII. AD RES innoxiae vtilitatis, quaeque adeo cuiuis sint praestandae, refertur quoque a GROTIO L. II. c. 2. §. 15. vt liceat praeteruehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia iusta de causa. Hinc apud MARONEM I. Aeneid. [vers. 543. & seqq.]

Quod genus hoc hominum? quaeue haec tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Vbi tamen obseruandum, quod praemiserat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas.

Quo ipso ostenditur, eius qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut eiusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

di ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas, tenent, quales verbi gratia sunt incolae Comitatus Auenionensis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arausionensis, in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere possent. Praeterea II. non adparet, quare itinera maritima, vllo hic prae terrestribus aut fluuiatilibus priuilegio gaudere debeant, cum freta maris per ea, quae ab ipso AVCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad summam potestatem pertineant, quam viae publicae, quae terris ipsius continentur. Vid. Dissertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis eiusmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem transiens, vel in flumine praeteruehens, vectigalis nomine aliquid soluit. Neque IV. Iure Romano, si quis sepulchrum habeat, aliter ei, quam iusto pretio *iter* praestatur, per *L. 12. Pr. D. de religios. & sumt. fun.* Eadem haec ceterum obuerti etiam possunt auctori Anglo, puta MOLESVVORTHIO dans ses Memoires p. 86. seqq.

Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adueniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quae in terram exscendere vult manus prae se ferat. Nec minus, an a contagiosis morbis immunes sint aduenae. Add. PLINIVS N. H. L. XXVI. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, vti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret, ita isthoc concesso consequens fuerit id quoque indulgere, vt liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem iuri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens aedificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, praesertim vbi id cum aliorum incommodo fiat [1]. Vid. *L. 50. D. de adq. rer. dom.* Neque sequitur; quia circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes exsistunt pacta, ideo isthoc officium iure naturali non deberi. Cum multa, quae ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus ciuilibus [2], & pactis [3] sanciri frequentissimum sit. Praeterquam, quod nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim maiorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quae inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Vnde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leue alienae calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit [4]. In foedere tamen inter Romanos & Carthaginienses apud POLYBIVM L. III. [pag. 177. Ed. Casaub. Francof.] ita conuentum fuit: *Ne naviganto Romani Romanorumue socii vltra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, praeter necessaria reficiendis nauibus & sacris faciendis, ius ei ne esto. Intra diem quintum qui nauem adplicuerint abeunto.* In altero foedere [ibid. pag. 179.] ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiator quisquam Romanorum, neque vrbem condito: neue eo adpellito, nisi commeatus accipiendi gratia, vel naues reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. INTER officia quoque humanitatis refertur, peregrinos admittere, vt & viatores tecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem vsque sese iactarunt: sicuti iidem iudicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae ius ex hospitio oriri. ARISTOTELES Magn. Moral. L. II. c. 11. Βεβαιοτάτη δ᾽ ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλῶν ἡ ξενική· οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, ὥσπερ τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hospitalitas validissima videtur. Neque enim vl-lus*

§. VIII. 1) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 1.
2) Vid. supra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.
3) Vid. infra L. IV. c. 2.
4) Simile pactum fuit Hispanorum & foederatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

§. IX. 1) Et EVRIPIDES Medea vbi Aegeus inter alia ait:
Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν·
Conabor te hospitio excipere, quia sum iustus. H.
2) Et de veteribus Germanis Iulius CAESAR VI. de B. G. *Hospites violare fas non putant.* Conf. TACITVS c. 22. de M. G. §. 3. Addatur

lus est, de quo ambigatur, communis finis, vt inter ciues. HOMERVS Odyss. τ. [vers. 207. 208.] Πρὸς γὰρ διὸς εἰσὶν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Ioue sunt omnes hospites & pauperes.* IDEM Odyss. θ. [vers. 246.] Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνος θ' ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hospes & supplex habetur.* Apud LVCIANVM de dea Syria [pag. 660. in fine T. II. Ed. Amst.] delicta ob quae homines per diluuium Deucaleonis fuerunt extincti, haec referuntur: Ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Iniusta opera agebant. Neque enim iuramenta obseruabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant* [1]. Add. quoque PLATO de LL. L. XII. [pag. 989. & seqq. Ed. Wechel. Ficin.] vbi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum aduersus peregrinos vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 42. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicuius diuertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & poenas luat inhospitalitatis.* Add. Lex BVRGVNDIONVM Tit. 30. §. 1. [2]. De antiquis Slauis HELMOLDVS Chron. Slauorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rarissimum est, peregrinum hospitio remouisse deprehensus fuerit, huius domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant.* PHILO Iudaeus de vita Mosis [pag. 608. A. Ed. Paris. 472. B. Ed. Geneu.], *hospitibus eadem, quae supplicibus iura deberi* tradit [3]. Vt tamen isthoc officii iure naturali debeatur, requiritur, vt alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare a domo sua absit. Tum vt ipse probus sit, & vnde domui nostrae nullum periculum, aut dedecus immineat. Praeterea vt pretio hospitium conducere nequeat. Inde maior quondam istius humanitatis necessitas, vbi publica diuersoria nondum in vsu erant, aut vilia viroque honesto indecora habebantur, quam hodie in plerisque Europae partibus, vbi & ad vsum, & splendorem ista passim instructa reperiuntur. Enimuero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbarae inhumanitatis, traduci videas, dubium tamen moueri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causa alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali iure admissio debeatur. Sane Spartanis, vt peregrinos sua ciuitate arcerent [4], haec sufficere ratio iudicabatur; ne patrii mores illorum conuersatione corrumperentur, aut euilescerent. Paria fere instituta circa peregrinos apud Chinenses. Vid. NEVHOF. gener. descript. Chinae. c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quae apud nos, aut deteriora, quae apud exteros vsu recepta sunt. Si quid melius apud hos inueniatur, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimis vernarum adulari, alienos, vtut praestantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculti istis adhaerere, qui nunquam patriis sedibus pedem extule-

tur de antiquis Sueonibus Adamus BREMENSIS libro de situ Daniae. H.

3) Adde CICERONEM de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Graeuium. Ioannem CLERICVM ad Exodi XXI, 21. & annotationem primam PERIZONII ad Aelianum V. H. L. IV. c. 1. vt & SIMPLICIVM ad Epictetum c. 37. p. 210. Edit. Lugd. Batau. 1640. & Io. SCHILTERVM de Iure hospitii Dissert. II.

4) PLVTARCH. Instit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Werhel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀποδημεῖν δὲ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἠθῶν, καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Καὶ ξενηλασίας δὲ εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 21.

extulerunt. Sic & apud LIVIVM L. XLI. c. 24. decretum Achaeorum, quo finibus suis interdixerant Macedonibus, *exsecrabilis velut desertio iuris humani* vocatur. Apud PLVTARCHVM in Conuiuio [pag. 151. A. Ed. Wech.] Periander ait: Ἐγώ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego ciuitates magistratusque laudo, qui priori loco hospitibus, deinde ciuibus responsa dant.* Heic igitur certum videtur, si nostri ciues peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeste denegare non posse. Sicut contra, qui nostros arcent, sui vt a nobis recipiantur impudenter postulant. Verum si aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo iure ipsa teneatur admittere illos, qui citra necessariam, ac grauem causam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in aedibus aut hortis suis rari quidpiam possidet, se vlla obligatione ad quosuis eius spectatores admittendos adstringi; sed admissis isthoc velut indebitum officium imputari moris est. Praesertim cum facile aliqua suspicio accedere possit, quare nimis curiosos rerum nostrarum arbitratores procul habendos iudicemus. Inde multis suam sententiam non adprobat Franciscus a VICTORIA Relect. 5. Sect. 3. vbi agit de idoneis titulis, ex quibus Hispani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem societatem & communicationem; circa quam istiusmodi format propositiones. I. *Hispanos habere ius peregrinandi in illas prouincias, & illic degendi, sine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec posse ab aliis prohiberi.* Vbi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus super vsu rerum suarum aliis communicando dominus statuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare ius apud nos peregrinandi, & degendi, non considerato, quo numero, aut quo fine isti veniant; item innoxie transeuntes, regionem alienam lustrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut suo iure apud nos velint degere. Eiusmodi hospitia qui aliis velit assignare, merito tanquam asperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hispanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus suis posse prohiberi.* Heic, qui moderatius sibi philosophari videntur, nondum possunt dispicere talem negotiandi licentiam, quam in subiectis suis principes, si vsus reipublicae postulauerit, restringere nequeant: multo minus talem, quae exteros quoque nobis inuitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quae sint apud barbaros communia tam ciuibus quam hospitibus, non licere barbaris prohibere Hispanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, si licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hispanis licere.* Quo loco aliqui considerandum iudicant, an tale quid aliis fuerit permissum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quae nemini perfecte debeo, liberali sane magis aduersus vnum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibituri cum prioribus,

5) V. supra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis assiduis, qui vulgo Residentes vocantur, H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

6) Vide quae infra dicentur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

§. X. 1) Et AEGEVS apud eundem alloquens Medeam:

Ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.
Inculpabilis enim etiam apud hospites esse volo.

ANTIPHANES Praetore:

Ἐν Λακεδαίμονι
Γέγονας; ἐκείνων τῶν νόμων μεθεκτέον.
Si Lacedaemone
Degas, Laconum viuas opus est moribus.

Hebraeo-

ribus, qui citra noſtrum incommodum re quapiam vſi fuerunt; nec alium ſibi finem, quam iſti, habeant propoſitum. Si vni vel alteri vicinorum meorum conceſſerim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, vbi alius poſt irruperit, qui arbores confringere, & in ipſo horto, me expulſo, hoſpitium figere inſtituat, puto oſtium mihi claudere fas erit. Addatur quoque reſponſum, quod quidam Americanorum dederunt Hiſpanis apud Mich. MONTAIGNE Eſſais L. III. c. 6. p. m. 189. Sed ſuper hac controuerſia alii viderint. Pleriſque tutiſſimum videtur dicere: cuilibet ciuitati ex vſu ſuo licere ſtatuere ſuper admiſſione exterorum, qui ex cauſis neceſſariis, aut commiſerationem merentibus non accedunt. Niſi quod pacifice accedentes promiſcue ſaeuire ſine dubio barbarum ſit. Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 67. [5]. Legatorum autem admiſſio ex peculiaribus fundamentis deducitur [6]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admiſſos tamen ſemel hoſpites & peregrinos ſine probabili cauſa eiicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. LIVIVS L. II. c. 37. 38. Quin & quod probabilis iſtos expellendi cauſa fames ſit, ciuitatem vrgens, AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 7. & cum eo GROTIVS d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, ſi adſint media, quantumuis paulo duriora, ad iſtos ſimul cum ciuibus conſeruandos, ſique iidem nobis quondam vtiles fuerint, aut deinceps eſſe poſſint. Nam de hiſce proprie loquitur Ambroſius. Verum ſi peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis ſtatim, vbi a nobis ſint expulſi pereundum fuerit; non adparet, quare ciues in illorum gratiam cum anguſtiis annonae conflictari debeant. Vid. SVETONIVS Auguſto c. 42. & BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. X. IN HANC quoque officiorum claſſem a GROTIO L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur conceſſio perpetuae habitationis exteris, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quaerunt. Quibus tamen neceſſum ſit, imperium in illis locis iam conſtitutum agnoſcere, atque ita ſe componere, ne factionibus, & ſeditionibus praebeatur materia. EVRIPIDES Medea [verſ. 222.]: *Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει* [1]. *Decet peregrinum, vt ſe valde accommodet ciuitati.* Sicuti & inter pacis leges ab Aenea haec dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium ſolenne ſocer*, apud VIRGILIVM Aeneid. XII. [verſ. 192. & ſqq.] Enimuero humanitas quidem eſt, paucos quosdam, ſedibus ſuis non ſceleris cauſa expulſos, recipere; praeſertim ſi induſtria, aut opibus polleant, nec ſacra noſtra, aut inſtituta ſint turbaturi. Sicuti etiam multas ciuitates immenſum creuiſſe cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint [2]: alias contra, quae hos auerſati ſunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicoſa, velut ex debito reci-

Hebraeorum eſt prouerbium apud Chriſtoph. CARTVVIGTVM in mellificio Hebraico: *Infraſti vrbem, ambula iuxta ritum eius.* Et Habeſſinorum apud Iob. LVDOLFVM commentar. ad hiſtor. Aethiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non ſis ſicut tu; eſto ſicut illi.* H.

2) Conf. PARRHASIANA T. I. p. 265. ſeqq. & BVDDEI Diſſertatio de conſcribendo milite inter eius Selecta Iur. Nat. & Gent. §. 18.

recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum praesertim vix fieri possit, vt veteribus incolis ab istis periculum non immineat [3]. Ergo quantum heic indulgendum sit, quaelibet ciuitas ex vsu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, vt commode omnes possit alere; an nimis anguste simus habitaturi, istis receptis; solers an ignaua sit turba, quae recipi petit; an ita aduenae isti possint distribui & locari, vt ciuitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane vbi & isti miseratione digni sunt, & ciuitatis nostrae rationes non repugnauerint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum, nec nobis poenitendum conferre. Alias merito ita temperatur misericordia, ne mox nos aliis euadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipsis imputare possimus: inde consequitur, vt non ipsi, quae placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos iacuerit, velut iure suo occupare possint, sed quae nos assignauerimus, iis contenti esse debeant. Add. BOECLER. ad d. l. Grotii. Ad quae illustranda isthaec exempla facere possunt. Apud VIRGILIVM Aeneid. XI. [vers. 316. & seqq.] Latinus Troianis hanc conditionem offert:

Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum. - - -

Vbi Seruius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuisse iugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique serunt*, e superioribus subaudiendum esse *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur a Dionysio HALICARNASSEO L. I. [cap. 56. & seqq.] Troianos, cum ex certis ominibus cognouissent, illam sibi fatis destinatam sedem, statim venia non impetrata nouam vrbem moliri coepisse, atque non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumque rusticum abstulisse. Qua re commotum Latinum in aduenas istos cum exercitu mouisse, expostulantem prius cum Aenea: cur cum licuisset ei quaecunque petiisset moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato iure gentium, (παρελθὼν τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν) turpius quam honestius per vim sibi vsurpare maluisset? Quae iure agnoscens Aeneas reprehendi, priora facta vt condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, suamque operam contra hostes effert. Inde Troianis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud FLORVM L. III. c. 3. Cimbri a senatu Romano petunt: *vt Martius populus aliquid sibi terrae daret, velut stipendium: caeterum, vt vellet, manibus atque armis*

3) H. GROTIVS ad Exodi I, 10. notat, triplicem esse metum a peregrinis, vbi multum eorum increscit multitudo, ne conspiratione indigenas opprimant, ne hostibus se adiungant, ne vi exitum quaerant. Adde de Minyis, quos Lacedaemonii receperunt, HERODOTVM L. IV. Histor. H.

armis suis vteretur; sed quas daret terras populus, agrariis legibus intra se dimicaturus? Aliena porro condonari citra iniuriam qui poterant? Tam validum autem populum vltro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quae cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud CAESAREM de B. G. L. IV. [c. 7.] Tenheri & Vsipetes iactabant: *Venisse inuitos, eiectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis vtiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Caesar: [cap. 8.] *Haut verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniuria possint.* Etsi alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Caesar. Apud TACITVM A. XIII. 55. Ansibarii sedis inopes, cum agros insedissent trans Rhenum sitos, vsibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi iacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Seruarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut coelum diis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publicas esse.* Quo iure etiam Vtopienses vti tradit Th. MORVS Vtopiae L. II. Quibus vtique molliora erant respondenda, quam quae regerebat Auitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, vt arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios iudices quam seipsos paterentur.* Imperator Probus *centum millia Bastarniarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem seruauerunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* [4] *Probo, per totum pene orbem pedibus & nauigando vagati sunt, nec parum molestiae Romanae gloriae intulerunt.* Flau. VOPISCVS in Probo. [cap. 18.] Sic apud Ammianum MARCELLINVM L. XXXI. [cap. 4.] Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, a Valente petunt, vt cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturos, si res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, queis & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: vti prolixius d. l. memoratur. Add. SOCRATES Hist. Eccles. L. IV. c. 28.

§. XI. SVB ISTO quoque officiorum genere comprehendit GROTIVS d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, vt ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, alioue contractu licito, quae vitam hancce commodiore adparatu instruunt: idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Praeterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet vtilitas, quippe quae velut parsimoniam telluris, non vbique in omnia aeque feracis, supplent, & efficiunt, vt quod genitum est vsquam, apud omnes natum videatur; (LIBANIVS Orat. 3.

 Non

4) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellauerant, seque per milites suos Augustos proclamari iusserant. Vid. SALMASIVS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

Non omnibus partibus cuncta impertiuit Deus; sed munera iuxta regiones diuisit, vt ad societatem homines opis mutuae indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, vt communem fruitionem eorum, quae apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat:) inhumanum valde esse, terrigenam velle inuidere vsum eorum bonorum, quae communis omnium parens profudit, vbi per id nostrum ius, quod ad ista peculiariter quaesiuimus, non redditur deterius. Hinc apud PLVTARCHVM Pericle, [pag. 168. B. Ed. Wechel.] cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portubus suis, isti queruntur id fieri *παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, praeter ius gentium.* Quanquam isthaec assertio multas admittat restrictiones. Nam vt cum aliis communicemus res superuacuas vitae humanae, aut voluptarias, nullo videmur iure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas seruamus. Vnde si Iosephus perspexisset, non superesse frumentum Aegyptiis tolerandae septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. QVINTILIANVS Declam. 12. *Vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit.* Sicut & apud Athenienses capitis poena sancitum erat, ne quis ciuis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas diuendendum veheret. LYCVRGVS Orat. contra Leocratem. [pag. 120. Ed. Wechel.] Praeterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis eiusmodi rerum excludimus, quae absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. Verbi gratia, cum alibi pulcerrimi equi proueniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriae potius, quam necessitati isti inseruiunt. Apud LIVIVM L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *vt denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in *tit. C. quae res exportari non debeant*, sub capitali poena vetatur, ne quis vinum [1] & oleum [2], itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hisce illecebris moti imperium Romanum inuaderent. Sane enim apud LIVIVM L. V. c. 33. Aruns Clusinus, vt in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos aduexisse* scribitur. Add. Numer. XIII, 14. Iudith X, 20. Denique non prohibetur ciuitas, quo minus circa exportationem mercium plus faueat ciuibus, quam exteris; puta, vt maius vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut vt iidem habeant ius *προτιμήσεως*, seu prae exteris ad emendum admittantur.

§. XII. VERVM vt quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo iure constitui tradit GROTIVS d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit,

§. XI. 1) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L. 2. C. quae res ven. non poss.* 2) frumentum publici canonis, *L. 3. 2. C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. vlt. C. eod.* Vid. HEINECCII Dissertatio de nauibus ob merces illicitas commissis. De vino, oleo & armis notabilis *L. 1. & 2. C. Quae res exportari non debent. Ad Barbaricum ius transferendi vini olei & liquaminis, nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem caussa, aut vsus commerciorum. - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta vbicunque vendiderit: Bona eius vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus*

Vid.

sit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi causa praebeatur, si alter rebus ipsius aequo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod ciuitati possit oriri, vel vt nostrorum hominum industria excitetur, neue opes nostrae ad exteros migrent. PLATO L. VIII. de LL. [pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. Wechel.] *Thus caeteraque huiusmodi, quae diis incenduntur, peregrinaque sunt, purpuram similiter & colores alios, qui a regione non producuntur, omnia denique peregrina, nisi necessaria sint, nemo adducat: nec rursus aliquid, quod regioni necessarium sit, exportet.* CAESAR de B. Gall. L. II. [c. 15.] de Neruiis tradit: *Nullum aditum ad eos esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent.* IDEM L. IV. [c. 2.] de Sueuis: *Iumentis importatis non vtuntur. Vinum ad se omnino importari non sinunt; quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde sine dubio falsum est, quod disputat Franc. a VICTORIA: *Iure gentium fas esse cuique negotiari in alienis prouinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Atqui si ego domesticis copiis sim contentus, qua fronte quis alienas mihi inuito obtruserit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam salis mensuram in singulos annos emere cogitur, id oritur ex potestate illa, quae principi in ciues competit; & habet ista emendi necessitas aliquod instar tributi. Sicut etiam per summum imperium ciuibus iniungi potest, vt si quid vltro velint emere, non nisi abs certo aliquo emant. Qualia, vbi vsus reipublicae admiserit *, non inique in ciuitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sat frequenter subditis iniungitur, vt in tempore frumentum, & alias res necessarias etiam in locis remotis coëmant; quando penuria, imminente praecipue obsidione, metuitur, aut vt eo laxior sit annona. Verum vt alterum in quem mihi non est imperium, ad merces meas emendas cogere instituam, id vero nulla ratio admiserit. Quo iure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum arrogem auctoritatis, vt ipsi praescribere sustineam, quid, & in quae erogare, & vnde necessitati aut voluptati suae consulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. Add. BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. XIII. EIVSMODI officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis praesertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, vbi istis

Vid. BRISSONIVS Select. Antiquit. Iur. Ciuilis. L. IV. c. 4.

2) *Vt brunias*, id est loricas, *foras exportandas nullas vendat*, est in Capitulat. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. vbi etiam de armis & locis, quae mercatores exteri adire debeant. Plane vt Romani etiam certa commerciis loca statuebant, extra quae exteris non licebat exercere negotiationem. *L. 4. & final. C. de commerc.* Et MENANDER in Eclogis scribit, foedere inter Romanos & Persas expressum fuisse, vt mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in prouincias Romani Imperii pergerent. H.

§. XII. *) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

iſtis apud ſe copia foeminarum defuerit. Puta, ſi populus virorum aliunde expulſus alibi conſederit, aut coetus virorum nouam condere ciuitatem velit. Nam ſine foemina aetatem agere repugnat naturae ſaltem plerorumque virorum; quippe cum coelibatus, vbi vires corporis ſunt integrae, non niſi excellentibus animabus conueniat, & praeter naturam remedia heic adhibere, foedum. Et res vnius duntaxat aetatis eſt, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut ſaltem excuſare volunt raptum Sabinarum a Romulo patratum. Etſi ſuper eo non vno modo tradatur. Dionyſ. HALICARNASSEVS L. II. [c. 30.] ait, Romulum per connubia voluiſſe vicinarum ſibi gentium amicitiam conciliare, quae licet ab iniuria inciperet, credidiſſe tamen ex huiusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem poſſe conflari, poſtquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, ſi non contumeliae cauſa, ſed neceſſitate id factum teſtarentur. Etſi ſat praepoſtera haec ſit via amicitiam inſtituendi. Vid. TACIT. An. L. 55. de Segeſte: *Auctis priuatim odiis, quod Arminius filiam eius pactam rapuerat. Gener inuiſus, inimici ſoceri; quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infenſos erant.* Alii vt occaſionem bellandi nanciſceretur contra vicinos, raptas mulieres ſcripſere; quod parum probabile videtur. Caeteri inopiam mulierum, adeoque neceſſitatem praetexunt. Prius tamen legatos circummiſſos, qui rogarent, ne grauarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Qui poſtquam non ſine verborum contumelia reiecti fuerint, vim dolo miſtam fuiſſe adhibitam. Et erat eo ſeculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIVS [l. c.] ideo vocat: Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: *Graecum & antiquum morem, & modum iungendi connubio mulieres ſplendidiſſimum.* Add. Iudic. XXI. v. 22. Etſi rariſſime accidat, vt non inueniantur, quae viris, non plane erubeſcendis & abominandis, vltro iungi velint. Tales igitur amicitiam noſtram hoc modo ſimul quaeſituros repudiare, aſperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in vxorem foeminam cauſa bello per ſe non praebeatur; idem tamen fit, vbi repulſae addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionyſio reſponderunt: *Se nullam praeter lictoris filiam ipſi conceſſuros.* Vid. Diodorus SICVLVS L. XIV. c. 108. Et STRABO L. VI. [pag. 258. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 396. Ed. Amſtel.] Simile Exemplum exſtat apud M. Paulum VENETVM L. I. c. 52. Noſtras autem foeminas pro imperio adigere velle, vt talibus nubant, qui in ſe nihil habeant, quod amorem conciliare poſſit, inhumanum videtur; multoque magis, ſi diſpar quoque conditio acceſſerit. Conf. BOECLERVS ad d. l. Grotii §. 21. Quae a Canuleio iactantur apud LIVIVM L. IV. c. 3. *Connubium vetimus, quod finitimis externisque dari ſolet: & vt hominum numero ſimus:* ad

§. XIII. *) Vel etiam ne quis potentis alicuius exteri affinitate & opibus nixus ciuis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, affinitate alicuius ciuis adiutus, rempublicam ſibi ſubiiciat. Quod Locrenſi Reipublicae accidiſſe obſeruauit ARISTOTELES V. Polit. 7. cum Dionyſius iunior vxorem Locrenſem duxiſſet, cuius affinitatis occaſione adiutus Rempublicam Locrenſem occupauit. Eodem loco Lacedaemonios notat. Hinc cum politiae contrario vteren-

ad praesentem quaestionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebeios tunc premebat, sed iidem, vt patriciis exaequarentur, quaerebant. De caetero in vbere foeminarum prouentu per vim, bellumque ad nuptias grassari superuacuum est. Inuenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges ciuiles, quae connubia cum exteris, aut inter diuersi ordinis homines prohibent, praesupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inueniendi; & rationibus hisce fere nituntur, vt vel certarum splendor familiarum conseruetur, vel nostrates foeminae facilius maritos inueniant *, vel ne opes, aut effectus nostrorum in alias ciuitates per connubia transferantur.

§. XIV. DENIQVE GROTIVS d. l. §. 22. addit, ius omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus praestandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si vnus excludatur, ei fieri iniuriam. Cuius rei causa haec videtur, quod cum contumelia sit coniunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quae omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inaequalis habeatur. Vnde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum coniugia contrahere concedatur, vni id populo negari non posse, nisi delictum antecesserit. Verum isthaec assertio adeo liquida non videtur. Eiusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectae. Vt quis omnibus & singulis gentibus, notis aeque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem iure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, ius perfectum contulerit; casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hactenus quid concesserit siue per modum pacti, siue precario; idem si quis ignotus suo iure praetendere velit, improbitatis & impudentiae notam non effugiet. Quae autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere iudicantur. Quae mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam vtentium * recte possunt reuocari. Add. BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. XV. CAETERVM sat vulgaris est humanitas, cuius intermissio foedam animi malignitatem, & abiectionem inuoluit. Sublimior adhuc & splendidior eius gradus est, si quis ex singulari beneuolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienae, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subueniatur, aut insignis quaepiam vtili-

vterentur instituto, idem ARISTOTELES III. Pol. 6. Ἐπιγαμίαν dixit, ἓν τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων, *rem vnam ex iis, quarum communicatio ciuium est propria.* Adde Nicol. BVRGVNDVM Lib. II. Histor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

§. XIV. *) Sane quibus aliqua permittuntur, ius ante permissionem non habebant; ergo si ab iis excludatur vnus, is de inhumanitate quidem aliquando, sed non de iniuria queri potest. H.

vtilitas eidem concilietur. Atque talia κατ' ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & iactantia, & quiduis potius quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat.* PLINIVS Panegyr. [c. 38. num. 4. Ed. Cellarii.] Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim praecepta inculcant. CICERO Offic. I. [c. 14.] *Beneficentia, qua nihil est naturae humanae accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & caeteris: deinde, ne maior benignitas sit, quam facultas: tum vt pro dignitate cuiqui tribuatur* [1]. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum vt quisque nostrae opis maxime indiget. Sed & gradus coniunctionis inter homines obseruandi. Vbi latissime patet communis omnium hominum societas: qua *propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, interius esse, eiusdem esse ciuitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum. Vbi prima societas in ipso est coniugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum coniunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Praestantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes sunt familiaritate coniuncti.* (IDEM de Finib. I. 5. *In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas & communicatio vtilitatum, & ipsa charitas generis humani; quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis: post vicinitatibus, tum ciuibus, & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanae.*) *Videndum etiam est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quae aliis magis quam aliis debeantur: Vt vicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in iudicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis* [2]. SENECAE libros de Beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit PLVTARCHVS Sympos. L. VIII. c. 7. eos sociis praecepisse, *μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν. Ne quem onere leuent, sed in tollendo & subeundo iuuent.* Ratio additur; *ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥᾳστώνην ἀποδεχομένους. Scilicet omne otium, omnem segnitiem eo probibentes.* Quanquam potior ratio sit, quae extat

§. XV. 1) *Id enim est iustitiae fundamentum, ad quam haec referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, qui prodesse volle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt in suam rem aliena conuertant. - - - Qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditare aequius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per iniuriam, vt ad largiendum suppetant copiae. - - - In quo* [delectu dignitatis] *& mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas & societas vitae, & ad nostras vtilitates officia ante collata: quae, vt concurrant omnia, optabile est: si minus plures caussae, maioresque ponderis plus habebunt.* vbi supra. *Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. - - - Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, vt quisque maxime opis indigeat, ita*

et

extat 2 Corinth. VIII, 13. Ὀυκ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non vt aliis remissio, vobis autem afflictio sit, sed ex aequalitate, &c.* Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 30. & ex eo GRATIANVS Dist. 86. c. 14. seqq. & caus. 1. Quaest. 2. c. 6. 7. SOCRATES apud Xenophontem Apomnem. L. I. [T. I. c. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Graecae H. Steph.] *Erga amicos aut hospites, caeteramque vitam optimam esse hanc admonitionem aiebat* τὴν καδδύναμιν ἔρδειν, *secundum quod potes agas.* Modus quoque [3] dandi multum gratiae beneficiis addit, si hilari fronte, promte, & cum contestatione beneuolentiae demus.

§. XVI. BENEFICENTIAE ex aduersum respondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, ostendit, id sibi acceptum fuisse, dantique ob eam causam fauet, & occasionem quaerit paria reponendi, quantum eius fieri possit [1]. Nam id hautquidquam necessarium est, vt praecise tantum reddamus, quanti fuit, quod datum est; sed saepe studium & conatus obligationem explent. OVIDIVS de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde est, Et finem pietas contigit illa suum.* Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium sese dedisse praetendit, recte opponi possit. Vid. PHAEDRVS L. I. Fab. 23. Nam [2] qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo si me in eas prius coniecerat. Quanquam sapientes monent, non nimis subtiliter inuestigandum esse, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod ista subtilitas nunquam non ingratis praetextum possit praebere. Caeterum quo magis ad deuinciendos animos hominum apta sunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere subigit ius naturae. Saltem ne eum, qui fiducia nostri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; neue beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspicionem contemtus faciendum; cum alias in recusatione beneficii, vltro oblati contumelia insit. Et sane absque necessitate gratiae referendae si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere iactauerit, & quod periturum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, vnaque omnis beneuolentia neque esset inter eos quidquam gratuitae opis, nec vllum gratiae conciliandae initium. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 8. ARISTOTELES Nic. L. IX. c. 2.

Τὰς

ei potissimum opitulari. IBID. Cap. 15. *Est enim primum* [principium communitatis & Societatis humanae] *quod cernitur in vniuersi generis humani Societate.* - - - -

2) Add. Marcus ANTONINVS L. V. c. 6. ibique GATAKERVS & PLINIVS Lib. IX. Epist. 30. Inter philosophos recentiores commendari meretur CLERICVS in libello Gallico, *Reflexions sur ce que l'on appelle communément Bonheur & Malheur en matiere de Loteries*, excuso Amsterodami 1696. cuius caput 12. prae reliquis huc pertinet.

3) Adiicitur haec periodus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 5.

§. XVI. 1) Qua regula etiam discipuli Zoroastris vsi sunt. *Praeceptum est, vt si aliquis beneficium facit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

2) Quod exemplum ipsum quoque ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 37. hic insertum est. Vid. SENECA de Benefic. VI. 26.

Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτοπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλε μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda vt plurimum magis ſunt, quam ſodali inſeruiendum: & ſicut mutuum, cui debet quispiam, reſtituendum magis, quam ſodali dandum. In vniuerſum debitum eſt reddendum: ſed ſi datio honeſtate aut neceſſitate ſuperexcedat, ad haec eſt declinandum. Add. quae Socrates circa amorem fraternum diſputat apud XENOPHONTEM Memorabil. L. II. CICERO Offic. I. [c. 15.] *Nullum officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. Quod ſi ea, quae acceperis, vtenda maiore menſura, ſi modo poſſis, iubet reddere Heſiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos eſſe debemus, qui iam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis ſint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, ſi modo id facere poſſit ſine iniuria.* Vbi obſeruandum a CICERONE ad liberalitatem referri gratiae relationem, quod neque haec ita certis legibus ſit adſtricta, vti iuſtitia, quae praeciſe iubet reſtituere, quae ex contractu debentur. Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 31. GELLIVS L. I. c. 4. Quanquam autem nec beneficium dare prorſus extra obligationem ſit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, vt benefactori ſe ſuo adprobet. Etſi ſaepe contingat, vt benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cuius rei cauſas inueſtigat ARISTOTELES Nicom. IX. 7. Addatur quoque HOBBESII Leuiathan c. 11. vbi rationem reddit, quare magna beneficia a maioribus accepta pariant amorem; a paribus aut minoribus non item, niſi ſpes ſit retribuendi. Cui innititur illud TACITI [Annal. L. IV. c. 18. in fine] *Beneficia eouſque laeta ſunt, quoad videntur exſolui poſſe: vbi multum ſupra ſunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. PORRO licet in animo ingrato per ſe nulla ſit iniuria, quippe cum non violetur ius aliquod proprie dictum: foedius tamen, & magis odioſum ac deteſtabile habetur nomen ingrati, quam iniuſti [1]: quod cenſeatur animi valde abiecti & degeneris, ſeipſum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipſius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moueri poſſe ad concipiendum humanitatis ſenſum. Gregor. NAZIANZENVS: Ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν

§. XVII. 1) Rationem, qua ingrati adeo inuiſi ſint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque iniuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri, eumque, qui faciat, communem hoſtem, tenuiorum putant.*

2) SENECA de Benefic. L. III. c. 7. *Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certae pecuniae, aut ex conducto & locato, datur. - - - Deinde cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. - - - Adiice nunc, quod huic vni legi omnia fora vix ſufficient.*

3) Add. AELIANVS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITVS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugiſſe videntur BAYLIVM, quum, dans ſes Penſées ſur la comete p. 707. Edit. 3. ſcriberet, apud nullam gentem poenas contra ingratos ſancitas eſſe, exceptis Medis. Laudat ea de cauſſa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. ſed in poſteriori loco editiones vulgatae pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MVRETVS

χρηστὸν οὐκ ἐπόιησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus vnquam emendauerit?* LVCIANVS in Antholog. [T. II. pag. 337. Ed. Amst.] Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐςὶ τετρημένος ἐις ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, ἐις κενὸν ἐξέχεας. *Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa perit, fusa simul fuerit.* Add. XENOPHON Cyropaed. L. IIX. [c. 3. §. 19.] de Pheraulae sententia circa naturam hominis. Eleganter quoque CARTESIVS de Passionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolide superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quae accipiunt, aut imbecilliorum & abiectorum, qui vbi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse quaerunt auxilium aliorum, quod vbi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepisse arbitrantur.* SOPHOCLES Aiace flagel. [pag. 31. Ed. H. Steph.] *Decet virum memorem esse, si quid illi suaue accidit: Gratia semper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generosus est.* Enimuero an in foro ciuili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id SENECA de Benefic. L. III. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, & locato detur; iam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse honestam, si sit necessaria. Denique vni huic legi vix omnia fora suffectura. THEMISTIVS Orat. 3. ὁ Περσικὸς νόμος (cuius meminit XENOPHON Cyropaed. L. I. Δίκας εἰσπράττεται ἀχαριςίας, ὅτι μάλιςα ἐμποιεῖ μῖσος, ὅπη ἂν ᾖ. οὗ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος. ἐνταυθάπερ αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δὲ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος. *Persicis legibus ingrati animi constituta poena est, quod vbicunque sit, maxime odium atque inimicitiam ingeneret. Vbi vero nulla lex est, quae id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent.* Add. M. ANTONIVS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa [a]. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Dissertatio, quae inscribitur Actio ingrati [b]. Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut iuris naturae, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem Ingratos poenae post mortem manent, per sententiam diuini tribunalis infligendae. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt,

 & in-

TVS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIVS de Regno Persico L. II. p. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis singularibus, qualia sunt medicorum, aduocatorum & praeceptorum extra ordinem ius dicebatur *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a Medico rem inaestimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae, soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt*, & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex Medico & praeceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

& indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliuiscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro ciuili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causa beneficium alteri dedi, id est, eius, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, vt & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: vtque ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendae videar erogasse, de quo recipiendo mihi caueri noluerim. Fortius philosophatur Marcus ANTONINVS L. IX. §. 42. *Quando* [4] *tanquam ingratum incusas aliquem, in temet censuram conuerte. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tuae fructum iam statim percepisses. Quid enim amplius velle debebas, vbi homini benefeceras? annon hoc ipsum tibi sufficit? quod est naturae tuae congruum, vbi quid feceris, tum facti istius mercedem quaeris?* Ast vbi quis exercet ingratitudinem mixtam [5], seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa iniurias & malefacta reponit; ibi causa belli, & actio proprie ex iniuria data oritur; adiunctus autem ingratus animus foedissimam eiusdem labem arguens, efficit, vt & eo citius iniuriae exsecutio suscipiatur, & eo acriori poena castigetur is, cuius prauitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Caeterum quatenus per subsequentem iniuriam necessitas referendi beneficii tollatur, docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epistola 81. [6]

CAPVT

4) Ὅταν ὡς ἀπίστῳ, ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, ἐις ἑαυτὸν ἐπιστρέφου. Πρόδηλος γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας, ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς, μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εὐθὺς, ἐπιληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐκ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας, τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς ὁ ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπῄτει, ὅτι βλέπει. ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν, ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρὸς τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι ἐνεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

5) Quae etiam *praegnans* appellatur, sed in hac quoque in ingratum non animaduertitur, sed in iniuriam inferentem, quippe poenas daturum, etiamsi hominem nullis sibi beneficiis cognitum, iniuria adfecisset.

CAPVT IV.

DE SERVANDA FIDE, VBI ETIAM DE DIVISIONIBVS OBLIGATIONVM.

I. *Non possunt non in societate humana pacta exsistere.*
II. *Pacta seruanda sunt.*
III. *Obligationes sunt vel congenitae vel aduentitiae.*
IV. *Obligationi congenitae repugnat atheismus.*
V. *Obligatio naturalis & ciuilis.*
VI. *Quae vtriusque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria.*
VIII. *Obligatio non mutua.*
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.*

QVAE HACTENVS exposita sunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines constituit, inuicem debentur, licet nullus inter ipsos actus antecesserit [1]. Enimuero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quae inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibusuis ea est ingenii bonitas, vt omnia, quibus aliis prodesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint praestare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quae ab aliis in nos proficisci possunt, eiusmodi sunt, vt gratis eadem nobis exhiberi salua fronte postulare nequeamus. Saepe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque vt plurimum alter dare non potest, saepe nos accipere nolumus, nisi alter paria a nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inseruire queant. Igitur vt mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se conuenire super eiusmodi rebus inuicem praestandis, quae ex sola humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis praestare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque iure exigere deberet. [Id [2] ipsum autem fit per promissa & pa-

Yy 3 cta.]

6) Ceterum beneficium saepe beneficii nomen amittit, quamuis non indigno confertur. Hinc Corinthiorum beneficium risit Alexander, offerentium ius suae ciuitatis, quamuis se id praeter Herculem nemini dedisse gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

§. I. 1) Vide supra c. 1. §. 1. n. 1. & nota ad c. 9. §. 8. huius libri.

2) Haec verba, poscente perspicuitate, adiecimus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 1. §. 2. praeeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quae ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus esse pactis, vt obligationes nouae constituantur. Verum sunt ea praeterea necessaria, vt obligationes 1) bello abruptae restituantur, 2) vt constitutae tollantur, 3) vt imperfectae & laxiores magis adstringantur. TITIVS Obseru. CXCVIII.

cta.] Denique [3] cum finita vtique potentia hominis ad omnes fimul pari modo fefe extendere nequeat; rationi fane conuenit, vt quae actiones per priores obligationes nondum funt occupatae, addicantur iis, qui per pacta prius ius ad eas fibi quaefiuerunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis feu caritatis differant ab illis, quae ex iure proprie dicto exiguntur, quaeque adeo iuftitia ftricte dicta dirigit. Ifta quippe non ex pactis expreffis aut implicitis debentur, fed ex fola obligatione per ipfam naturam quibusuis hominibus iniuncta. Sed quae alteri ex pactis & conuentionibus debeo, illa ideo debeo, quia nouum fibi ius ifte aduerfus me ex proprio meo confenfu quaefiuit. Accedit, quod in conuentionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere fit neceffarium, vt homines commode inter fe degere poffint, adeoque in eius quoque commodum redundet, qui ifta exercuerit, dum paria ab aliis fibi poteft polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter fcipfum, fed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties priuatum commodum ex beneficio quaeritur, illico id nomen & indolem fuam amittit. Sic igitur lex humanitatis fiue caritatis, & pacta hominum inter fe officia, & praeftationes mutuo velut fupplent, dum quae ex caritate non folent, aut poffunt proficifci, per pacta procurantur; vbi haec locum non habuerunt, caritas fubit: Etfi autem, quae & qualia pacta a fingulis hominibus ineantur, in cuiusuis eft arbitrio; vt tamen aliqua inter homines exfiftant, in genere & indefinite ius naturae hactenus praecepit, quatenus fine illis focialitas, & pax inter homines feruari nequit. ISOCRATES aduerfus Callimachum [4] [pag. 647. Ed. Parif.]: In foederibus & pactis *tanta vis eft, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum ex pactis & conuentis tranfigantur. His enim freti conuenimus, & commercia agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc vno, tanquam communi bono, homines omnes vti non defiftimus.*

§. II. SI QVAE autem inter homines ineuntur pacta, illa fancte obferuanda effe, fociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim fi effet, plurima pars vtilitatis periret, quae humano generi ex communicatis inuicem officiis enafcitur. ARISTOTELES Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. *Sublatis pactis tollitur inter fe vfus hominum.* CICERO Offic. II. [c. 11.] *Iuftitiae tanta vis eft, vt nec illi quidem, qui maleficio & fcelere pafcuntur, poffint fine vlla particula iuftitiae viuere.*

Id

3) Hanc periodum, quae in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non fuo legebatur, huc reiecimus, fequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore feftinanter agente, pofita videtur.

4) Τοσαύτην δὲ ἔχουσι δύναμιν [αἱ συνθῆκαι] ὥστε τὰ πάντα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς Βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

§. II. 1) Idem CICERO pro Rofcio Comoedo: *Perfidiofum & nefarium eft fidem frangere, quae continet vitam.* Et II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides.* A. Rhetoricor. ad Herennium L. II. *Pacta, quae fine legibus obferuantur ex conuentu, iuri praeftare dicuntur.* Add. H. GROT. III. de I. B. & P. c. 19. §. 1. H.

Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promissa seruandi necessitas foret, hautquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide iustissimae querelarum, bellique causae pullulare sunt idoneae. Nam vbi ego ex pacto aliquid praestiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc praestiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissem consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum iuris naturalis praeceptum, & quod vniuersae humanae vitae decus, modum, atque rationem temperat habetur: [1] *Vt quilibet fidem datam seruet*, seu promissa atque pacta expleat [2]. Addantur, quae Dionysius HALICARNASSEVS L. II. [pag. 134. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.] de Fide a Numa inter Numina consecrata tradit [3]. EVRIPIDES Heraclidis. *Χρὴ ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα. Oportet generosis verax os esse.*

§. III. CAETERVM cum per pacta, expressa praesertim, obligatio nobis accedat, quae alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conueniens videtur, hoc loco praecipuas obligationum distinctiones euoluere *. Est igitur obligatio alia *connata;* alia *aduentitia.* (ARRIANO in Epictetum L. III. c. 2. dicuntur *χέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι*, *affectiones naturales & accersitae.*) Illa est, quae omnibus hominibus eo ipso, quod praedita ratione animalia sunt, inhaeret; seu quae ipsam naturam rationalem, vt talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum coniunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exserens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per aetatem eius vim intelligere coeperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Vnde etiam ignorantia iuris naturalis neminem adultae aetatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re iure naturali sit dispositum. *Aduentitiae obligationes* sunt, quae hominibus ex antegresso facto humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut praesumtum.

§. IV. INTER *congenitas* obligationes praecipua est, quae incumbit omnibus hominibus aduersus Deum, vniuersi huius summum arbitrum; cuius vi tenemur ipsum venerari, eiusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in vniuersum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit,

2) Adde, cuiuscunque conditionis, vel religionis is fuerit, quocum pacti simus. Quod praeceptum discipulorum Zoroastris est, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honestiorum, quam quidam Christiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum, feceris, id ne frangas. - - - Ne putes tecum dicere, quamuis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & siue sis cum aliquo in Religione nostra, siue extra eam, res perinde est.* Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Persarum &c. in Sad-der Porta XXVIII. memorabile exemplum Lysidis, Philosophi Pythagorei, fidem datam nimis religiose obseruantis refert IAMBLICHVS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kust.

3) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulcrum lingua, cui praesto fides. H.

§. III. *) De qua supra L. I. c. 6. §. 5. & seq. fuse actum. H.

fit, si quis vel ipsum Deum exsistere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem haec duo aequipollent, & per vtrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria fraenandae rudi plebeculae reiicitur. AMBROSIVS Off. L. I. c. 26. *Nibil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam vt credamus, cum iudicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delectent.* Add. LACTANTIVS de Ira Dei c. 8. Inde merito reiiciendus est HOBBESIVS de Ciue c. 14. §. 19. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiae seu ignorantiae refert, veluti is peccatum proprie non foret, sed error duntaxat, & stultitia, quae iure puniri nequeat. Argumento vtitur, quod *atheus nunquam voluntatem suam Dei voluntati subiecerit, vt quem ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro consensu delatum. Adeoque eum atheus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque eius regni ipsum non obligari.* Enimuero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; vbi non extinguitur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis aequali, nisi nostro consensu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse ius imperandi suae creaturae, nisi illa vltro in ipsius imperium consenserit? Praesertim cum IPSE c. 15. §. 5. ius Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentiae Dei resistere posse nemo crediderit. Vnde & athei hautquidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout HOBBES hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subiiciuntur,) sed rebelles subditi, quique adeo crimine laesae maiestatis diuinae se obstrinxerunt; quod & IPSE diserte tradit c. 15. §. 19. Sicut iuxta EVNDEM crimen laesae maiestatis humanae est, si quis in vniuersum dicto, factoue declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum ciuitatis imperium, obediendi; seu vbi quis simul & semel vinculum obsequii ciuilis abruperit. Vt non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam iure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχους diuos sese in praelium accinxisse fabulantur Poëtae. Verum quae in bello infliguntur hostibus mala, poenas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim iure belli vtitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub iure imperii continetur, ad iussa capessenda per violentiam posse adigere eos, qui vltro obsequi detrectant. Multo minus in iustum hostem euadit, quique adeo iure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excusat Hobbesium, quod in Psalmo XIV. athei, qui *in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocantur. Quasi vero phrasi Sacrae Scripturae illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At

§. IV. *) Vtique pulcherrima sunt, quae ab Auctore nostro in antecedentibus de religione disputantur: ast hic durius plerisque philosophari videtur, vbi Atheos etiam propter solum errorem puniendos esse ait. Quid enim errori cum crimine commune est, quid ignorantiae intellectus cum poenis & suppliciis? Demonstrationibus potius & cohortationibus in eos vtendum est, quam facno ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata est, quam sola conuictio. Quodsi tamen error hic cum procacia eum propagandi coniunctus sit, seditionis

At quasi non maxima ſit illa ſtultitia, per malitiam ſibi grauiſſimam poenam pro exigua aut nulla voluptate arceſſere. Deinde non ita difficile eſt, naturali ratione Deum inueſtigare, quemadmodum eſt inuenire proportionem ſphaerae ad cylindrum; quo exemplo vtitur Hobbeſius. Equidem fortaſſe artificioſam & philoſophicam de Dei exſiſtentia demonſtrationem eruere aut capere non cuiuſuis idiotae fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim vniuerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, vt non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro aſſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit, oſtendendum ipſi praeterea eſt; generi humano per atheiſmum melius conſuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impoſſibile plane ſit, non in Deum duntaxat, ſed & in vniuerſum humanum genus athei delinquere ſunt cenſendi. Eoque minus venia proſequendi ſunt, quod illi demum conſenſum omnium populorum ac ſeculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perſpicaciam prae caeteris ſibi arrogant. Vnde ſi in atheiſmum prolapſi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili verſantur; ſed quem non per imprudentiam aut ſimplicitatem, verum ex petulanti ſapientiae perſuaſione contraxerunt. Conf. Iean d'ESPAIGNE de Erroribus popularibus ſect. 1. c. 6. & BACO Sermon. fidel. c. 16. & de Augment. ſcientiarum L. III. c. 2. Addatur etiam PLATO de LL. L. IX. ſub finem, vbi atheorum genera diſtinguit, & quibus poenis coërcendi ſint *, tradit. Haut difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus ſententiam Hobbeſii fulcire conatur AVCTOR Diſcurſus Theologico-Politici c. 16. qui cum hanc theſin praemiſiſſet: *Vnumquemque qui rationis vſum non habet, in ſtatu naturali ex legibus adpetitus ſummo iure naturae viuere*; obiectioni, hanc aſſertionem iuri diuino reuelato repugnare, ita reſpondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem eſſe religione*; id quod ſaltem de religione naturali eſt falſiſſimum non minus, quam quod ſubiungit: *Neminem ex natura ſcire, ſe vlla erga Deum teneri obedientia, imo nec vlla ratione hoc aſſequi, ſed tantum ex reuelatione ſignis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti poteſt. Inde & fallit Ipſius illatio: *Ante reuelationem neminem iure diuino, quod non poteſt non ignorare, teneri*, ſi capiatur de iure diuino naturali, non poſitiuo: & *ſtatum naturalem abſque religione, & lege, & conſequenter abſque peccato & iniuria concipiendum*. Pergit deinde, in naturali ſtatu a religione hominem eſſe immunem non ſolum *ratione ignorantiae ſed etiam ratione libertatis, qua omnes naſcuntur. Si enim homines ex natura iure diuino tenerentur, vel ſi ius diuinum ex natura ius eſſet, ſuperfluum erat, vt Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & iuramento eosdem obli-*

nis reus videri poſſit Atheus, vtpote qui, dum religionem ſpernere docet, ſanctiſſimum ſocietatis humanae vinculum rumpit, vnde non minus puniri poteſt, quam qui doceat, licita eſſe furta, aut adulteria, aut a fide data recedi poſſe; etſi deinde ſceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine ſeculum noſtrum abundet, Reipublicae intereſt, hic quoque interdum aliquid exemplo dari.

obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interueniunt in religione reuelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale a Deo creatus est, tenetur. Inanis est igitur conclusio: *Ius diuinum ab eo tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, iusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu ciuili fit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali exsistentiam suam non habere a Deo. Caeterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo praestandum, etiam promanat obligatio omnium hominum aduersus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam socialem inuicem tenentur. Quae quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. V. CELEBRIS est quoque diuisio obligationis in *naturalem & ciuilem*, sed quae a variis varie accipitur. Iuxta GROTIVM L. II. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum. Cuius rei exemplum adfert: legata integra sine detractione Falcidiae [1] praestare, vicem beneficio rependere, soluere debitum, quo quis in poenam creditoris erat liberatus, seu cuius exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum [2]. Vid. SVETONIVS Vespas. c. 1. cui SCto similis erat lex apud Lucanos: Ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioso mutuum dedisse conuictus fuerit, mutuo isto multatur*, teste Nicolao DAMASCENO de moribus gentium [3]. [in Excerpt. Peiresc.] Quae vbi vltro soluta sunt, cessat condictio indebiti [4]. Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quae vere nos obligat, siue ex ea apud alterum oriatur ius perfectum siue imperfectum duntaxat. Sic & *ciuilis obligatio* aliquando notat talem, quae non in mero iure naturali fundatur [5], sed ex iure ciuili [6] oritur [7]: in cuius exemplum vulgo adducunt obligationem, quae fit per literas [8]: aliquando notat talem, quae in naturali aeque ac ciuili iure fundatur, & ex qua etiam actio in foro ciuili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere ciuilem, & mixtam. *Ista* naturali aequitate nititur, sed vt nulla actio iure ciuili eo nomine sit. *Illa* oritur ex meris iuris ciuilis

§. V. 1) Haec partem quartam haereditatis afficit, quae Iure Romano heredi salua esse debet, ita, vt, si minus habeat, singulis legatariis, fideicommissariis, Donatariis mortis caussa tantum detrahat pro rata, quantum quartae desit. *L. 73. §. vlt. L. 31. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

2) Quo placuerat, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dedisset, actio petitione daretur, *L. 1. Pr. D. de Sc. Macedoniano.* Cui non a foeneratore, sed a filio-familias, Macedone dicto, nomen esse, verisimiliter ostendit HEINECCIVS Pand. P. III. §. 169.

3) Diuersum heic alii non temere existimant. V. Dissert. de condiction. indebit. Ciuil. Deb. Natural. §. 21. seq. H. [Quorum sententia concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, si quis indebita ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens non debere soluit, cessat repetitio, L. 53. D. de R. I. Cuius per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est.*]

4) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, soluendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad restitutionem obligatum habere censetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digest.* Neque tamen ei locus est in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur*, neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quamquam autem soluendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

5) Sic verbi gratia, si pupillus mutuum sumserit sine consensu tutoris, creditor nihil petere potest. Sed pupillus adhuc naturaliter obligatur ad restituendum mutuum. Vid. infra c. 6. §. 4. not. 5.

6) Apud Romanos eae potissimum sanctiones leges

ciuilis apicibus, qua quis ita tenetur, vt ſummo iure in eum ſit actio, ſed quae iure praetorio infirmetur [9], oppoſita perpetua exceptione [10]. *Haec* denique eſt, quam & naturalis ſuſtinet aequitas, & ſimul iuris ciuilis firmat auctoritas. De quibus paſſim interpretes iuris Romani.

§. VI. Nobis iſthanc diuiſionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, ſed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic vt naturalis obligatio nobis illa ſit, quae duntaxat ex vi legis naturalis ſtringit; ciuilis vero, cui leges, imperiumque ciuile ſuccenturiantur. Vtriusque efficacia ſpectatur vel in eo, in quo haeret tanquam in ſubiecto, vel in altero, ad quem ſpectat. Priori conſiderandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc praecipue conſiſtit, vt conſcientiam hominis ſtringat, ſeu vt homo intelligat, ſe, vbi eidem non ſatisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui vti humanum genus ſuam debet originem, ita ad obſeruandam eiusdem legem teneri ſeſe deprehendit. Et quanquam ſanctiones poenales in lege naturali non ita expreſſe definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile eſt, eandem omni plane ſanctione deſtitui, quodque ab ipſo legis auctore non ſit maius malum expectandum illi, qui obligationem violauerit, quam qui eandem impleuerit. Id quod inter alia arguunt [1] morſus illi conſcientiae, quibus carpuntur facinoroſi, etiam quibus ſpes eſt homines fallendi, poenamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex ſenſu quodam imperii diuini oriri, ſed ex mera tantum ſimplicitate, adſuetudine, metuue poenae humanae prouenire, nemini pio perſuadetur. Cicero pro S. Roſcio [c. 24.]: *Sua quemque fraus & ſuus terror maxime vexat, ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit; ſuae malae cogitationes conſcientiaeque animi terrent. Hae ſunt impiis aſſiduae, domeſticaeque furiae.* Add. Seldenvs de I. N. & G. L. I. c. 4. p. m. 47. ſeqq. Neque crediderim vnquam, contra iſtos terrores aliquem ſolidam ſibi medicinam ab Atheiſmi impietate feciſſe, quin ad tempus exulans Numinis reuerentia acrioribus demum motibus impiam mentem concuſſerit. Et ſane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui ali-

 quamdiu

leges appellabantur, quae ſuffragiis populi, interrogante magiſtratu Patricio, ferebantur. Ab iis diuerſa Plebiscita, quae Plebs a Patriciis diſcreta, plebeio magiſtratu rogante, veluti Tribuno plebis, conſtituebat. Hae leges & haec plebiscita cum Senatusconſultis & Conſtitutionibus Principum, Edictis porro Magiſtratuum & Reſponſis Prudentum Ius ciuile conſtituere dicuntur. Sed praeterea Praetores, Magiſtratum ineuntes, edicere ſolebant, qua ratione Iurisdictionem explicaturi eſſent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Noua. Illa, ex ſui quisque Deceſſoris Edicto in ſuum totidem paene verbis transferebat, haec contra de ſuo veteri Edicto adſtruebat. Quod Ius *Praetorium* adpellabatur, aut *honorarium*, ab honore Praetoris. Qua quidem ratione Praetores Ius ciuile ſaepe emendarunt, ſuppleruut, correxerunt, *Vid. §. 3. & ſeqq. Inſt. d. I. N. G. & C.* De Reſcriptis imperatorum exſtat elegans Diſſertatio Antonii Schvltingii inter opuſcula eius, excuſa Franequerae, An. 1716. 4to.

7) At plura ſunt in *§. 1. & ſeq. Inſt. de except.* H.

8) Vt in *Princip. Inſt. de Obligat.* vbi Imperator Obligationem κατ' ἐξοχὴν, ſiue praeſtantiorem eius ſpeciem definiuit. H.

9) Vid. *§. 9. Inſtit. de Except.*

10) Quod in Reſtitutionibus in integrum contigit. Quae tamen naturali contemplatione reapſe ſuperuacuae ſunt: quod Iureconſulti Romani ipſi agnouerunt. *Nihil intereſt*, inquiunt, *ipſo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. L. 112. D. de R. I.* Vid. Celeb. Noodt de forma emendandi doli mali.

§. VI. 1) V. ſupra L. II. c. 4. §. 20. H.

quamdiu insipientis consulti sapientiae errant, vt plurimum retrorsum demum vela dare, non sine graui consternatione coguntur [2]. Caeterum etsi primario obligationis naturalis sit conscientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque ciuili communicatur, siquidem haec versetur circa obiectum priori non repugnans [3]. Adeoque & leges ciuiles, quae naturali iuri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc vtraque obligatio conuenit, quod homo vltro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quae per illam tenetur. In quo praecipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quae autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio iudicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hae obligationes spectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem vtraque id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum praestatur. Verum quando alter obligationis impletionem vltro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & ciuilem obligationem, & quidem prout aliquis viuit vel in naturali libertate, vel in statu ciuili. Apud eos qui in naturali libertate viuunt, ex praeceptis iuris naturalis dispar oritur obligatio. Quae enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri vltro exhibere iubet, vti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem aduersus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, nisi forte summa necessitas vrserit [4]. Causa huius rei haec videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur sepofuisse, velut materiam peculiari beneuolentia alios sibi homines deuinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quae vi poterant extorqueri, quam quae citra metum licebat denegare. Verum quae pacto interueniente debentur, ni vltro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quaecunque, a nobis possessa, vbi ab altero per iniuriam impetuntur. Enimuero ciuiles obligationes, seu quibus a lege ciuili auctoritas accessit, actionem in foro ciuili pariunt, cuius vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus ciuilis legis sanctio deest, in ciuitatibus solo debitoris pudore, ac reuerentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas ciuibus vim adhibere licet. Caeterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex ciuilis debeat, legislatores [5] ex facultate internam ciuitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur.

2) HORATIVS L. I. Od. 34. vers. 1. & seqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Insanientis dum sapientiae
Consultus erro: nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. - - - -

3) Frustra dissentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

4) Vid. supra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

5) Ita a Charonda constitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuisset. V. STOBAEVM Tit. de legibus. Similiter

PLATO

tur [6]. Cuius vti pars est, non ob quaeuis negotiola praetorem posse obtundere, ita eidem hautquidquam consuluerint, qui Seres [7] imitari velint, de quibus STRABO L. XV. *Ius apud eos non reddi, nisi de caede & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipsum non esse; vti penes quemlibet sit cauere, ne in contractu decipiatur, diligenter considerato, cui fidem adhibeat.* Paria IDEM d. l. de Indis: *Nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credunt.* Conf. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. Add. SENECA de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. POTEST quoque obligatio diuidi in *perpetuam & temporariam.* Illa est, quae tolli nequit, quamdiu exsistit persona, cui inhaeret. Qualis est obligatio congenita aduersus Deum, cuius etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum aduersus quoslibet homines, qua tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exsistit: etsi haec interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli deuoluor. Est quippe isthaec obligatio reciproca, ita vt vbi ab vna parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum sit amice cum isto agere, sed salutem & iura sua etiam cum eiusdem laesione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atque propriae salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex aduentitiis obligationibus inter perpetuas quoque solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quae coniugibus intercedit, de qua alio loco pluribus *. Temporariae autem obligationes sunt, quae tolli possunt, viuis adhuc illis, quibus inhaerent.

§. VIII. PORRO quia frequentissimum est, vt obligationes sibi exaduersum respondeant, igitur diuidi eaedem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas.* Obligatio non mutua est, quando vnus quidem alteri praestare quid tenetur, ita tamen, vt in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad aequipollens praestandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione iisdem pro hoc obsequio ad quid praestandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis [1], tenetur. Ex obligationibus autem, quae homines vtrinque respiciunt, si pauculos contractus *μονοπλεύρους* excipias, nulla huius generis esse videtur. Idque quod naturali hominum aequalitati repugnet, vnum ita obligari alteri, vt hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. Sociabiles etiam [2] illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo

 non

PLATO L. XI. de LL. venditori, qui rei venditae pretio in creditum iuerat, actionem negauit. Add. ARISTOTELEM VIII. Eth. 13. & IX. Eth. 1. in fine. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 18. §. 10. H.

6) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

7) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. vbi eadem ab Auctore referuntur.

§. VII. *) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

§. VIII. 1) Quae obligatio extrinsecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. supra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

2) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quae erat in editionibus anterioribus, substitui iubet Cl. BARBEYRACVS.

non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum vnus ita est propter alium, vt ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neque vero homines, dum dispares status introduxerunt, tale ius eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus praestando eximeretur [3].

§. IX. OBLIGATIONES mutuae sunt, quae sibi inuicem respondent, ita vt in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quae istius intuitu vicissim alteri praestare quid iubeat [1]. Hae iterum diuiduntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illae sunt, quae sibi inuicem respondent inaequaliter, ita vt ad vnam referatur alia, quae est alterius generis, aut non aeque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter personas, quae sibi inuicem obligantur, est inaequalitas, vt vni competat ius imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, caetera aequales, se se vltro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficaciae sunt obligationes, dum quaedam in eo, quem spectant, producunt ius perfectum, ex quo nascitur actio aduersus nos in foro humano, bello aut pro tribunali persequenda, prout quis in libertate naturali aut in ciuitate viuit. Reliquae autem imperfectum duntaxat ius generant, ex quo alter vi ad praestandum adigi nequit. Caeterum ex priori causa imperfecte mutuae fiunt obligationes [2] inter principes & subditos, inter ciuitates & ciues, dominos & seruos, patres & liberos; de quibus singulis suo loco. Sed vt ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potissimum in promissionibus gratuitis, earundemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id praestandum [3], sic vt iste suo iure id me poscere queat. Verum quia ab eodem aequipollens mihi non sum stipulatus [4], inde ex lege duntaxat gratitudinis iste mihi tenetur; cuius multo laxior & liberior ad exsoluendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeatur. Nam in eiusmodi velut illimitata obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoque si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos iudicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reposcendi ius perfectum naturam dedisse, etiamsi complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegauerint. Neque enim sequitur; maior est necessitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur heic imperfectum, vbi ius perfectum est: cum possint esse gradus in eiusdem generis obligationibus, inprimis vbi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. BOECLERVS ad Grotii L. I. c. I. §. 4.

CAPVT

3) Hoc enim constitutioni humanae naturae repugnaret. Quod probe notandum est, quum de iuribus summae potestatis quaeritur, quae ita semper intelligenda sunt, vt nihil a subditis petatur, quod ii primo pacto ciuitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

§. IX. 1) Item in mutuas ab initio, & ex postfacto. V. AVCTOR L. V. c. 2. §. 5. H.

2) Ob defectum executionis. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

3) SENECA de Benef. VI. 14. *Illos ex toto praetereo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem nisi emissem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo.*

CAPVT V.

DE NATVRA PROMISSORVM ET PACTORVM IN GENERE.

I. *Obligationes aduentitiae vnde proueniant?*
II. *Quid sit translatio iuris Hobbesio?*
III. *Ius in omnia Hobbesianum non datur.*
IV. *In quo reuera consistat translatio iuris.*
V. *Assertio nuda non obligat.*
VI. *Promissio imperfecta obligat, sed alteri ius non dat.*
VII. *Promissio perfecta.*
VIII. *Verba de futuro ius non transferunt.*
IX. X. XI. *An vis obligandi insit nudis pactis?*

DISPICIENDVM iam vlterius est, qua ratione obligationes, quae homini non sunt congenitae, deinceps eidem suo aliquo actu proueniant. Quo ipso & in aliis enascitur ius aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthaec duo se mutuo consequuntur, vt quando in vno oritur obligatio, in alio ius eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid praestandum, nisi existat, qui illud exigere, aut saltem a me rite acceptare queat. Etsi non semper vice versa, vbi ius est in vno, in altero statim est obligatio, verbi gratia, in imperantibus est ius ad exigendam poenam [1], sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si ius presse accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Prouenire igitur obligationes aduentitias constat ex actu vel *μονοπλεύρῳ*, vel *διπλεύρῳ* [2], quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. II. CAETERVM cum apud omnes in confesso sit, per promissa & pacta ius in alios transferri; prius sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 3. seqq. super translatione iuris examinabimus. Is igitur, cum ex posito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere ius in quaelibet; ac praeterea ostendisset, ex vsurpatione istius iuris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conseruandis hominibus: inde concludit, dum ex

4) V. supra c. 3. §. 17. H.

§. I. 1) Imo ipse AVCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut ius se obligare, quod vltro ad implendam eius voluntatem velit conniti, simulque potestatem ei dare tergiuersantem metu mali adigendi. H. [Vid. quae dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIVS Fundament. Iur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, iuri non semper obligationem respondere, exemplo duorum vtens, eidem in naufragio tabulae insidentium, vtpote quorum singuli ius habeant alterum deturbandi, etsi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari casus, in quibus ius quod nobis competit, inutile fiat per conflictum iuris similis, alii personae competentis, non autem fallere regulam, certissimo tibicine fultam.]

2) Nimis stricto pacti significatu vtitur AVCTOR & contra Latinorum morem. V. *L. 1. §. 2. D. de pactis L. 3. D. de pollicitat.* Sane promissio sub pacto continetur, eique, siue reciprocum sit, siue non, inest vt pars suo integro. H.

ex eo ſtatu in pacem ratio iubeat homines concedere, quae pax cum iure omnium in omnia ſtare non poſſit, itidem iubere eandem, vt homines parte quadam iſtius iuris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de ſuo iure tradit, ſi vel illi ſimpliciter *renunciet*, id eſt, ſi idoneis ſignis declaret, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum quid facere, quod iure antea feciſſe poterat: vel ſi idem ius in alium *transferat*. Id quod fiat, ſi ſignis idoneis declaret illi alteri, id ius volenti ab eo accipere, velle ſe non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum quid agenti, prout ei reſiſtere iure antea poterat. Inde concludit, *iuris translationem conſiſtere in ſola non-reſiſtentia*: ſeu qui in ſtatu naturali ius in alterum transfert, non dare alteri nouum ius, quod prius non habuerit; ſed tantummodo abdicare ſe iure ſuo reſiſtendi alteri, ius ſuum exercere volenti. Id quod ex ſua hypotheſi ita probat; quia ante translationem iuris is, in quem ius transferri dicitur, iam tum habebat ius in omnia; vnde nouum ius ei dari non potuit. Sed iuſta transferentis reſiſtentia, propter quam alter iure ſuo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunque in ſtatu naturali ius adquirit, id tantum agit, vt ſecure, & ſine iuſta moleſtia iure ſuo primaeuo frui poſſit, exempli gratia, ſi quis in ſtatu naturali fundum ſuum alteri vel venum, vel dono dederit, ſibi ſoli ius in eum fundum, non item aliis adimit; ſeu declarat, ſe non velle alteri reſiſtere, aut eundem impedire, fundo iſto frui volentem; quo ipſo tamen caeteris omnibus nihil praeiudicatur, qui primaeuum ius ad illum fundum retinent.

§. III. Enimvero quemadmodum ſupra oſtendimus, ſtatum illum Hobbeſianum hautquidquam eſſe naturalem homini, ad ſocialem vitam deſtinato; ita neque conſequens iſtius agnoſcimus, eiusmodi ius, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod vt penitius intelligatur, ſciendum eſt; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie ius eſſe [1], ſed illam demum, quae effectum aliquem moralem inuoluit apud alios, qui eiusdem mecum ſunt naturae. Sic, vti eſt in fabulis, facultatem naturalem habebat equus paſcendi in prato, habebat eandem & ceruus; neuter tamen ius habuit, quod illa vtriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res ſenſu deſtitutas, aut bruta in vſum ſuum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; ſiquidem illa praeciſe conſideretur in ordine ad res, & animantes, quibus vtitur, citra reſpectum ad alios homines. Sed quae tunc demum in iuris proprie dicti naturam eualeſcit, quando in caeteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipſo inuito ad easdem res vſurpandas concurrere. Ineptum quippe eſt, eam facul-

§. III. 1) V. ſupra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

2) Hac hypotheſi, quaſi ad originariam dominii acquiſitionem opus ſit aliorum hominum conſenſu, ſaepe AVCTOR vtitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii ius ea minime opus eſſe arbitror, vt infra pluribus oſtendam. Heic tantum dico: Deum ſingulis hominibus ius occupandi res, quae nullius ſint, non dediſſe ad certam menſuram. Equidem fateor, ſi plures in vnius rei occupatione ſimul concurrant, inter eos opus eſſe pactione. At citra huncce caſum, ſi vnus renunciauerit facultati ſuae in aliquam rem, caeteros

facultatem iuris nomine insignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari iure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad vsus suos adhibendi res quasuis sensu carentes, vt & bruta. Verum ea facultas, ita praecise considerata, ius proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese vsibus praebendi; tum quia propter aequalitatem naturalem hominum inter se non potest vnus caeteros ab iisdem rebus recte excludere [2], nisi ex eorum consensu expresso aut praesumto id sibi peculiariter comparauerit. Quod vbi factum est, tunc demum recte ius se ad eam rem habere dicere potest. Concisius dixeris; ius ad omnia, quouis facto humano anterius, non esse intelligendum exclusiue, sed tantum indefinite, id est, non quod vnus omnia sibi exclusis caeteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quaenam portio rerum ad hunc, quae ad alterum pertineat, antequam ipsi super diuisione & assignatione inter se conuenerint. Multo minus autem eadem hominum aequalitas admittit, vt naturaliter homo in quemlibet hominem ius sibi praetendere possit. Quin potius nemini ius ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu aut alio facto antegresso quaesierit [3]; vti suo loco pluribus ostensum.

§. IV. In qvo igitur proprie consistat translatio, & adquisitio iuris, planius fiet, si praemittatur, quod quaedam iura respiciant homines, quaedam res; quodque hoc ius in res sit vel originarium, vel deriuatum. In homines adquiritur ius, si alter expresse aut tacite consentiat, vt ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim praescribere: per quod simul se obligat, quod vltro ad implendam meam voluntatem velit conniti; simulque potestas mihi conceditur tergiuersantem metu mali adigendi. Ius originarium in res hoc modo alicui quaeritur, dum caeteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re vtendi, quam antea aequalem cum ipso habuerant. Verum originario iure semel constituto, per quod primaeua ad res facultas ademta fuerat, in transferendo iure adimitur, quod ipse habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem iuris consistere in sola non-repugnantia; cum hocce vocabulum negatiuum hautquidquam exprimat vim obligationis ex translatione iuris ortae, quae proprie continet inclinationem intrinsecam ad conuenta expedienda. Etsi ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab Hobbesio subiunctum ad rem non quadrat. Praeterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, vbi ego solus ad aliquam rem cessero meae praetensioni, quam alii omnes saluam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum coepit

teros non renunciantes ab eius vsu excludi haut posse, quod AVCTOR §. 3. tradit, si concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. [Vid. notae ad L. IV. c. 4. Illud constat, ante bonorum proprietatem nemini ius fuisse reliquos in perpetuum ab vsu rei alicuius excludendi. Finito enim vsu alicuius res, ad pristinam communionem redibat, cessura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea vsi eramus]

3) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. [Et supra c. 2. §. 7. huius Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.]

coepit ab imperio ciuili [1], et post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, vt alii vsui eiusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat [2]. Verum licet vnus renunciaret facultati suae in istam rem, reliquis tamen nihil praeiudicabatur, adeoque [3] deinceps solus iste, qui renunciauerat, non autem caeteri ab vsu eius rei poterant excludi.

§. V. VIDEAMVS porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & ius in alterum conferat, ex promisso suo gratuito. Eius natura & effectus vt recte percipiatur, initio notandum; nos diuerso posse modo loqui de re quapiam alteri praestanda, quae iam est in nostra potestate, aut fore putatur. Vno quidem modo [1], si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen vt nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseuerandi. Vti ad Seianum scribit Tiberius apud TACITVM Ann. IV. [cap. 11. num. 9. Ed. Rycquii]: *Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre.* Ex tali assertione neque mihi obligatio, neque alteri ius nascitur. Vid. *L. 108. §. 1. D. de verb. obligat.* [2]. Et vt ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam vt veritas cogitationis adsit pro praesenti tempore, seu vt reuera talis nobis sit animus, qualem profitemur; neue mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseuerare non tenemur [3]; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam ius, vt recte id facere possit, vbi nulla obligatio necessitatem adfert, in sententia semel declarata persistendi. Quanquam reprehendi possint eiusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari potest quod Valer. MAXIMVS L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Caecilio, & T. Mario Vrbinate memorat. Etsi quandoque coruorum hiantium impudentia eiusmodi ludibrium mereatur [4]. Vid. PLINIVS II. epist. 20. Conf. GROTIVS L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. PROMISSIONEM imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri praestandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseuerandi necessitatem; seu vt satis declaret, se velle obligari, vt tamen alteri nullum ius proprium confe-

§. IV. 1) Vid. HOBBESIVS de Ciue c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quae infra ab AVCTORE dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

2) Explicatur haec vox L. V. c. 2. §. 7.

3) Quod ipsum quoque falsa illa sententia nititur, cuius mentio facta in nota 1. ad paragraphum praecedentem. Quodsi ex vero haec aestimentur, res, quam quis vsus caussa occupauerat, tantisper ipsius erat, donec eam derelinqueret, ita vt a nemine de possessione eius deiici posset. Vnde si eam alteri de manu in manum traderet, alter idem ius adipiscebatur, & omnes pariter ab vsu rei excludebat, donec eam redire sineret in pristinam communionem, vel etiam alteri traderet.

§. V. 1) Vti fieri consueuit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conuentionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. COTH-

conferatur ad eam rem exigendam. Vti etiam in debito reponendae gratiae contingit: vbi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo iure exigere non potest. Enimuero eiusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex iure naturae proueniat, quidam non ita facile inueniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subiecto, domini factum seruo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen ius ad exigendum ideo videtur deesse, quod forum deficiat, vbi actionem iisdem intentare queant. Verum quod eiusmodi promissiones velut mancae videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum inualiditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilae, vbi per leges ciuiles promissa per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Vbi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectum obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege praescripta fuerint omissa, promissorem ex naturali aequitate ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro ciuili actionem non habere. Ast neque in hoc exemplo promissionis imperfectio ex ratione iuris naturalis, sed ex lege positiua resultat, quae praeter legis naturalis morem istius effectum a certis formulis suspendit. Igitur promissionis imperfectae tale exemplum aptissimum videtur, si eam ita concipiam: ego serio destinaui hoc vel illud tibi praestare, & peto, vt id mihi credas. Quo casu promissor ad praestandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam iustitiae: scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, vt tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo, qui malunt videri propriae virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter ius alterius. Quo referendae sunt pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris *, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quae tamen hautquidquam velut iure aliquo abs sese volunt exigi, sed in solidum suae humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem me naturali quidem iure aliquis cogi posse videtur, cum, ne id fieret, sibi tacite reseruauerit; vt officii sui gratia eo maior foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. PERFECTA denique promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa praestandam alteri rem

Aaa 2 quam-

V. COTHMANNVS 4. Responf. 16. BESOLDVS Conf. 268. MEVIVS Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Conf. 52. n. 154. Adde de testamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

2) *Nulla promissio potest consistere, quae ex voluntate promittentis statum capit.* L. 108. D. d. V. O.

3) SOPHOCLES Oedipode in colono:

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ' οὔτ' ἐν ἀνδράσι
Φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γὰρ, ἤδη, τοῖς δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κἆυθις φίλα.

Homines nec inter singulos iidem diu,
Nec ciuitates inter affectus manent:
His citius, illis tantulo post displicet.
Quod ante placuit, quoque displicuit, placet. H.

4) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.

§. VI. *) Vid. infra §. 10.

quampiam; ſed etiam ſimul indicat, ſe ius in eundem conferre, vt rem promiſſam plene poſcere ipſum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promiſſio eſt vel via ad alienationem rei noſtrae, vel quaſi alienatio particulae cuiusdam de noſtra libertate, vt nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc praeſcriptum noſtri promiſſi ſequi debeamus. Monendum autem eſt, iſthaec pertinere ad promiſſa inter homines concepta. Nam * etſi impoſſibile ſit, diuina promiſſa fallere; nimis tamen ſuperbum videtur dicere, mortalem ſibi ex promiſſo aduerſus Deum ius quaerere. Add. GROTIVS d. l. §. 3. 4.

§. VIII. OBSERVANDA porro heic ſunt, quae tradit * HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 6. ſeqq. *In iure relinquendo ſeu transferendo ſi ſigna nulla extiterint praeter verba, iſthaec de praeſenti aut praeterito tempore eſſe debere:* ſeu ius ad rem promiſſam in alterum transferri duntaxat per verba de praeſenti aut praeterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro ſic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte ſignificat, ſe iam non dediſſe. Itaque toto hodierno die ius, quod in rem ſuam habet, immotum ipſi manet, vti & craſtino die, & deinceps, niſi per nouum promiſſum ius transtulerit, aut actu interea dederit. Quod ſi tamen praeter verba alia quoque ſigna adſint, ſufficientia ad declarandam voluntatem transferendi ius in praeſenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum vbi talia ſigna deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, vt iſta etiam ad praeſentem translationem iuris valeant. Cum enim bona noſtra plerumque non ſoleamus transferre in alios, niſi boni alicuius adquirendi cauſa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere praeſumendum, niſi quantum expreſſa voluntatis ſigna oſtendunt. Praeſertim cum frequens ſit, eiusmodi verbis nudum duntaxat, & ſaltem in praeſens inefficacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare cenſetur; intra quod tempus & affectus ipſius, & meritum alterius mutari poteſt, vel etiam caſus interuenire, quare quis re ſua commode carere nequeat. Quemadmodum teſtator in teſtamento hautquaquam ius de praeſenti in heredem transfert, ſed ſemper eius-

§. VII. *) Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3.

§. VIII. *) Et in Leuiathan. c. 14. *Verba de futuro, vt dabo, concedam, continent quidem transferendi iuris promiſſionem, ſed nondum quicquam transferunt: nam ſignificant nondum dediſſe.* Quae quatenus admitti poſſint, recte docet AVCTOR. Ex iis autem iudicari poteſt, quam vim habeant pacta contractuum praeparatoria, quae vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel ſumendis *(v. L. 30. D. de reb. creditis.)* de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quisque ſuam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiat, circa ea noua erit opus conuentione, vt contractus ad maturitatem perueniat. Ante ergo quam haec ſequantur, licebit poenitere. Quanquam ſint, qui a poenitente intereſſe praeſtari velint. Quod tum admittendum cenſeo, vbi illius dolus intercesſerit. H. [Adde HERTII paroemias Iuris Germanici L. I. c. 8. §. 5.]

§. IX. 1) Vide quae dicentur L. II. c. 11. §. 2. 3.
2) Conf. *L. 1. Comment. c. 6.* Eſt tamen qui exiſtimat, Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori conſideratis. Diſtinguendas enim duas propoſitiones: ex promiſſis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quae ex promiſſis

eiusmodi clausulam in animo reseruasse censetur; hic haeres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutauero. Etsi leuitatis notam non effugiat, qui inani spe alios ne quidquam lactat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donaui tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie ius dare rem cras habendi, seu hodie ius ad rem in aliquem transferre, cuius traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quae diximus, quod communi loquendi vsu pleraeque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut iurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri fueuit, quia traditio rei promissae plerumque ex interuallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, vbi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando eius possessionem nactum fuit. Vnde talium verborum, sicubi in promissione perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: iam tibi ius do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod intra praefixum diem eadem tibi sim traditurus. Breuius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac praecipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque ius ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam ius iam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. IX. Hoc Loco etiam excutienda erit vexatissima quaestio: vtrum naturali iure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, vti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conuentionis stant, nec vllum in se negotium aut *συνάλλαγμα* [1] continent [2]. Id quod sibi praecipue negandum sumsit Franc. Connanus Comment. Iur. Ciuil. L. V. c. 1. quem Grotius L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum iuere. Et sane fidem verbis datam esse seruandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid praestandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit [3], apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. Cicero Off. I. [c. 7.] *Fundamentum iustitiae est fides, id est, dictorum, conuentorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem*

missis oritur, naturalem non producere obligationem ciuilem; & hoc fundamentum naturale habere propter ius praecipiendi summo imperanti competens. Enimuero argumenta, quibus vtitur Connanus, satis ostendunt, ipsum negare, ex promisso oriri obligationem, quae vi sua & naturaliter citra legem ciuilem efficax sit, vt pariat ius perfectum. H. [Proinde Connanus L. V. c. 1. n. 5. non loquitur de pactis *nudis*, de quibus differere solent Legistae, sed de pactis *in genere* consideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum nasci. Merebatur proinde omnino disertissimus Iureconsultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui summi viri laterem lauassent, si Connanus de pactis tantum nudis locutus esset. Vnde concidit excusatio, quam Buddeus Element. Philos. pract. II. P. c. 4. Sect. 4. §. 9. Connano parat.]

3) Accedit, in promisso simul esse iuris translationem, vt iam demonstrauit Auctor. Sicut ergo rei corporalis dominus eam potest in alium transferre signo aliquo voluntatis, ita etiam ius ipsum, quod quis habet in actus suos aut res suas, potest in alium transferre, vel in[illegible]lidum, vel pro parte definita. Quod ius alteri ita quaesitum eidem inuito auferri haud posse, facile liquet. H.

dem adpellatam, quia fiat, quod dictum est. Et VLPIANVS *in L. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanae quam ea, quae inter eos placuerunt, seruare?* Improbe faceta est cauillatio reguli illius Iauanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non seruaret, respondit: *Linguam suam non esse ad offis instar rigidam* [4]. Hoc an ita crude oppugnatum iuerit Connanus, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam eius, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam eius, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Heic dextre est explicandum, quid sit *nulla de causa* polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quae vbi non praestentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quae illi, qui praestiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo iure postulare velit, vt ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est prouenturum. Sic verbi gratia si tu a me stipulatus esses, vt per quatriduum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id seruare debeam, si mea valetudo per tale ieiunium est affligenda, nec aliqua vtilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu aeque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui eiusmodi ex promisso ius, serio vindicandum, quaesitum sibi arbitratur. Praeterea cum promissa sint gratuita, adeoque vnam duntaxat partem onerent; regulariter censenda est illis inesse haec limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, vt postulaturus sit, meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut vt cum insigni meo detrimento velit locupletari [5]. Quo facit illud CICERONIS Off. I. [c. 10.] *Incidunt saepe tempora, vt promissum non seruare sit iustum. Referri enim decet ad fundamenta iustitiae; primum, vt ne cui noceatur; deinde vt communi vtilitati seruiatur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conuentum, vt id effici sit inutile* [6] *vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, vt scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit* [7]. *Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quae sint iis, quibus promiseris, inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius damnum anteponi minori: vt si constitueris te cuipiam aduocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod ISTE Offic.

4) Simile exemplum Mediolanensium, qui increpati de periurio, responderunt: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus.* Quod referens RADEVICVS de gestis Friderici I. L. II. c. 25. *Digna*, inquit, *responsio, vt moribus oratio consonaret, &, qui praue ac perfide viuere & facere consueuerunt, aliter ac perfide & praue loqui non potuissent, vt vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.*

5) Quod Iuri Naturae repugnare, iam ipsi veteres ICti obseruarunt. *Iure Naturae aequum est*, inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem*, *L. 206. D. d. R. I.*

6) Vid. Nota 1. ad §. 7. c. 3 L. 1.

7) Vid. EVRIPIDES Hippolyt. v. 1315. & seqq.

§. X. 1) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non spondet ille statim, qui dixit: spondeo, si iocandi caussa dixit.* H.

Offic. III. [c. 24.] tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento vnquam postea vteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, vt iterum eo liceat vti, quid faciendum sit, cum sit is inbumanus, qui non concedat vti, nec ei quidquam fiat iniuriae? Vitae & saluti consulendum est.* Quod si vero in Connani sententia, *nulla de causa* polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiae & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso exspectare quid iussit, quod deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me iussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est iniuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non vbi postea per promissum ius alteri ad id quaesitum fuit.

§. X. VLTERIVS vrget Connanus: cum huiusmodi promissa ab ostentatione potius, quam a voluntate proficiscantur; aut vt non simulate, sed bona fide fiant, leuiter tamen & parum considerate iactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoriis iuramentis nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occoecato suscipiantur. PLATO in Conuiuio, [T. III. pag. 183. Ed. H. Steph.] & Poëtae passim. Enimuero frustra tantum heic periculum metuitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus [1]. Iocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode praestare queas, vti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flau. VOPISCVM [c. 35.] Aurelianus cum populo coronas bilibres promisisset, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de panibus fecit [2]. Deinde separanda sunt verba honoris [3], & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Saepe enim humani viri amplis valde verbis beneuolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, se ipsos, suaque omnia alterius ministeriis offerunt. Vti apud VIRGILIVM, Aen. L. I. [v. 76. 77.] Aeolus:

- - - *Tuus, o regina, quod optes*
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est [4].

Heic

2) Euidentem hic verborum cauillationem adfuisse, putat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 12. §. 176. quamuis neque populus a stultitia excusari possit, quod sperauerit coronas aureas. Iure tamen, adiicit Cl. BARBEYRACVS, populus exspectabat coronas, ab *Imperatore* promissas, non de panibus confectum iri.

3) *Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur L. 19. D. de Aedilit. Edict.* Vid. HERTII Paroemiae Iur. German. L. I. c. 10.

4) VLPIANVS *L. 13. §. 5. D.* de Aedilitio edicto: *Ea solum promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur.* Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris sine aulica non obligare. Quod pluribus illustraui L. I. Paroem. Iur. Germ. 10. H.

Heic impudens valde fuerit, istiusmodi verba presse accipere. Vid. 1 Regum XX, 3. seqq. Etsi illum locum aliter interpretetur IOSEPHVS Archaeol. L. VIII. c. 8. GROTIVS ad d. l. ait, Achabum verba ista intellexisse ita: de me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat. XIII. & LIVIVS L. XXXVI. [c. 28.] de Phanea, Aetolorum legato. Igitur talia etiam serio prolata ad nihil certi obligant, sed beneuolum duntaxat animum, studiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. VASQVIVS Controu. Illustr. L. I. c. 10. §. 20. seqq. Sed promissa illa, quae certi & determinati quid alterum a nobis expectare iubent, vti ideo sunt necessario implenda, quia alter fidem nostram secutus rationes suas ad ista attemperauit: ita si vel maxime vnus aut alter dissoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis se suis euerteret, non ideo obligatio promissorum ex vita humana penitus fuerit proscribenda. Sicuti fideiussiones non statim damnantur, quia non pauci earum occasione in noxam inciderunt. Inde quia promissum cadit in debitum, cauti esse homines debent, ne plura promittant, quam commode possint praestare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quae nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem TERENTIVS, Andr. act. 4. sc. 1. [vers. 5. & seqq.]

Id est genus hominum pessimum,
In denegando modo quis pudor paululum adest:
Post vbi iam tempus est promissa perfici,
Tum coacti necessario se aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare.
Ibi tum eorum impudentissima oratio est:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus sum egomet mihi: attamen vbi fides,
Si roges, nihil pudet. Hic, vbi opus est,
Non verentur: illic, vbi nihil opus est, ibi verentur.

Apud PLVTARCHVM Bruto, [pag. 986. D. Ed. Wech.] de hoc ita refertur: Τὴν ἀπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι. *Impudenter obsecrantibus succumbere turpissimum magno viro ducens, dicere solebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum sibi videri honeste aetatis florem collocasse.*

§. XI. RELIQVA, quae Connanus adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam iustum fuisse aliquid honestati cuiusque & liberalitati relinquere, nec omnia ad necessitatem obligationis reuocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & constantiae studium, cum relinquitur, vbi virtutes istae elucere possunt: quod fieri vix posset, si promissa omnia omnes facere cogerentur. Nunc praestare, quod semel pollicitus sis, aut alio quouis modo osten-

§. XI. 1) De quibus infra agetur Lib. VIII. c. 8. & 9.

2) Et vt discerni posset, an promissio temere effusa, an consulto concepta esset; praesertim cum antea apud Romanos vsuueniret, quod est apud PLAVTVM Aulularia: *Scio, quo pacto soleant perplexarier. Pactum non pactum est: non pactum pactum est, cum illis lubet.* H.

ostendisti, te facturum esse, praeclarum & gloriosum est; sed eo tamen gloriosius, quo minus est necessarium. Enimuero satis adhuc materiae relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipsi negare poteras. Et cum tam frequentia promissa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis interest rerum humanarum, minore cum gloria fidem suam exsoluere homines, quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra insigne suum detrimentum posset facere, sane lex naturae praecipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, si quod natura indefinite tantum praeceperat, vltro quis consensu suo designet; alterumque certo id exspectare iubeat. Vnde non sequitur; etsi non promisissem, erat tamen viri boni & iusti indigentiae aliorum succurrere; ergo ideo tantum laudabile est stare conuentis, quia indiges, non quia ego promisi. Quod autem iste concedit, si quis ex alicuius promisso non secuto damni quid fecerit, teneri eum ipso naturali iure ad id, quod interest, (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi posse promissum, & alterum id implere debere, ne iste detrimenti quid capiat. Periculosum vero est admittere isthanc consequentiam: cum deteriore conditione non sis, quando promissum non praestiterim, quam si omnino non promisissem; igitur re integra mihi semper licebit poenitere. Et magis contra naturam fore hasce promissiones exigere, inuitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quaeras tuum; quam istos eadem reuocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimuero non in hoc solo humanitatis officium absoluitur, ne alteri noceas, sed & alterius commoda pro virili sunt promouenda. Ergo si ad hoc te peculiariter adstrinxisti, poenitere ob hanc solam causam, quod alter nihil detrimenti inde sit passurus, perinde foret, ac si indignum esset, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiserit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα inest, recte resiliri, quando per poenitentiam nostram alterius conditio non redditur deterior, sed duntaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani sententia, ita crude accepta, secuturum, inter reges & populos diuersos, pactorum [1], quamdiu ex iis nihil est praestitum, vim fore nullam, praesertim illis in locis, vbi nulla certa forma foederum ac sponsionum reperta est. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis semper manibus omnia forent gerenda. Quod ipsum saepissime conditio hominum, quibus inter se negotium est, non admittit. Quod denique Romani non nisi ex illis promissis actionem voluerunt dare, quae stipulatione interposita fierent, non ea causa fuit, quia seria promissa iure naturali non obligarent [2]; sed vt adhibito formularum carmine homines admonerentur [3] mature cogitare, an rebus suis expediat promittere, quod reuocari amplius nequeat. Tum vt eo liquidius res promissae exprimerentur, ne earundem obscuritas cauillationibus ansam praeberet. Add. *L. 15. D. praescript. verbis.*

CAPVT

3) Vid. infra L. V. c. 2. §. 3. Quod, vt omnia humana negotia, duplici ratione, in bonam scilicet et malam partem, considerari potest. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIVS in Naeuis Iurisprud. Rom. L. I. p. 12. & seqq. & Iurisprud. Diu.

* *

CAPVT VI.

DE CONSENSV CIRCA PRO-MISSA ET PACTA ADHIBENDO.

I. *In promissis & pactis requiritur consensus.*
II. *Consensus significatur expresse vel tacite.*
III. *Consensus supponit vsum rationis:*
IV. *Quem impedit magna ebrietas.*
V. *De minorennibus.*
VI. *De errore circa promissa.*
VII. *De errore circa pacta & contractus.*
VIII. *De dolo malo.*
IX. *An suspicio deceptionis pacta reddat inualida.*
X. XI. XII. XIII. *Metus promissa & pacta reddit inualida.*
XIV. *Quomodo conualescant inualida promissa.*
XV. *De consensu acceptantis.*
XVI. *De signis & monumentis consensus.*

CVM PER promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque aliquod onus concilietur, dum necessario iam est praestandum, quod antea in nostro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio est, quare quis de eiusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud vltro consensit, suoque sibi arbitrio arcessiuit, quod repudiare penes ipsum erat *.

§. II.

Diu. L. II. c. 11. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios constare nequiisse obseruant sine horum auctoritate; auctoritatem autem saluam esse non potuisse, nisi sibi solis Patricii retinerent possessionem scientiae Iuris Ciuilis, quae formulis continebatur. In his autem, vtut arbitrariis, omnia sancta, & ad exactissimam iustitiae normam adtemperata, vt docet BRISSONII aeternum opus de formulis. Rem omnem caeterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. I.* *Deinde ex his legibus* [duodecim Tabularum] *eodem tempore fere, actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, institueret, certas solennesque esse voluerunt. &c.* - - - - *Et quidem ex omnibus, qui scientiam* [Iuris Ciuilis] *nacti sunt ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Ius Ciuile retinere cogitabant, solumque consultatoribus* [*vacare*] *potius, quam discere volentibus, se praestabant.*

§. I. *) Quod belle Salomo expressit hac sententia: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas,* [id est manum tuam vinctam alieno tradidisti] *illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Prouerb. VI, t. 2. Inde quoque est, quod promissa Hebraeis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX, 5. & GROTIVS L. II. c. XI. §. 4. n. 1.

§. II. 1) QVINTILIANVS Declam. 247. *Neque vnum promittendi genus est. Voluntas hominum non tantum voce signata est.* In vniuersum dici potest, signa illa declarari verbis, vel factis. Ad haec pertinent nutus (v. *L. 52. §. final. D. de Obligat. & act.*) symbola (vt porrectio dextrae.) SOPHOCLES Philoctete:

Ἔμβαλλε χειρὸς πίστιν.
Cedo dextram si les testem.

(v. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 13. §. 22. vbi TESMARVS in not. Add. L. III. c. 24. §. 5.) & alia, de quibus egi Differt. de societate facto contracta. H.

2) *La-*

§. II. Iste consensus etsi regulariter per signa [1], puta voces, literas, nutusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, vt ille citra eiusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur [2]. Sicuti etiam quandoque absentia signorum, siue silentium [3], cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Evripides [4] Iphigen. in Aul. [vers. 1142.] Αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντος ἐστὶ σου. *Hoc ipsum silere te confiteri arguit.* Vbi tamen necessum est, praesentem rerum conditionem ita esse comparatam, vt ex omni parte ad praesumendum consensum velut conspiret, nec vlla occurrat probabilis coniectura, quae in diuersum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quouis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti;* nempe quando consensus non per eiusmodi signa, quae regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur [5]. Frequentius tamen est, vt quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde vsitatum, vt in pactis tacitae quaedam exceptiones & conditiones sint subintelligendae. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in ciuitatem aliquam, exteros amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus eius ciuitatis attemperare; postquam norat, eam legem in vniuersum dictam esse omnibus, qui intra territorium eius ciuitatis versari cupiunt. Vnde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem iustitiae tacite stipulatus est [6]. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum gerun-

 tur,

2) *Labeo*, ait, *conuenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuncium: inter absentes quoque* [posse]: *sed etiam tacite consensu conuenire intelligitur L. 2. pr. D. de Pactis.* Conuentiones etiam tacitae valent, *L. 4. D. eod. L. 13. §. 2. in fin. D. Commodati.*

3) *Qui tacet, non vtique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare, L. 142. D. de R. J.* Vid. Numer. XXX, 5. ibique Clericvs & Hertii Paroemiae Iur. German. c. 7.

4) Apud eundem Orestes ait in eius nominis tragoedia: Φησὶν σιωπῶν, *tacens affirmat.* Cicero I. de Inuentione: *Taciturnitas imitatur consensionem.* Add. Numer. XXX, 4. Quod imprimis verum est, vbi illius, qui obligari debet, actus positiuus non desideratur. H.

5) Consensus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Distinguitur ab eo consensus *praesumtus* vel *fictus*, veluti, quando ICti Romani praesumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, consentire in negotium, quod eius nomine gerat tutor, vel absentem consentire in rem, quam negotiorum gestor, ipsius nomine susceperit. Hic consensus fictus, vel praesumtus in *quasi-contractibus* adesse dicitur ICtis Romanis. Possunt autem obligationes, inde nascentes, etiam sine consensu, ex solis officiis humanitatis absolutis, deduci. Sed sic de solo nomine lis est, quum nemo diffiteri possit, ingeniose satis a veteribus excogitatam esse quasi-contractuum denominationem arbitrariam.

6) Equidem H. Grotivs asserit, actionem negotiorum gestorum nullum eorum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutauit Avctor L. IV. c. 13. §. 13. Evripides Andromacha:

Τῶν γὰρ ἐκδήμων φίλων
Δεῖ τοὺς κατ' οἶκον ὄντας ἐκσώζειν τύχας.
Nam absentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi sunt.

Ecqui-

tur, pactum exiſtit tacitum, quo poſtquam vnus operam ſuam rebus alterius vtiliter accommodauit, alter eandem penſare vna cum ſumtibus factis tenetur. Vtique enim praeſumitur, alterum, ſi ſciuiſſet, in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diuerſorio ad menſam accedit, etſi nullum cum hoſpite verbum circa pretium cibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſoluendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis heic cibum praeberi. Sic & obligatio, quae inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add. GROTIVS L. III. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum haec poſſunt eſſe exempla, v. g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum [7], etiam de reditu conueniſſe iudicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, vt exteri foro ſuae ciuitatis vtantur, etiam conſentire intelligitur, vt quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam abſurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum, non autem concedere velle, vt eundem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, vt in alium locum ipſum transportet. Sic qui cubiculum in aedibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam iudicatur vſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta ianuae & viarum, quae ad illud ducunt, ſaltem hactenus, vt foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In vniuerſum autem obſeruandum, omnium quae tacite conueniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec vlterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus coniectura ducit. Add. *L. 24. D. de Probation.* Cum alias facile inuito moleſta obligatio impingi poſſit; & vbi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta ſubuerti aut eludi queant. ICti Romani exemplum taciti pacti adducunt in *L. 2. D. de Pactis: Si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos* tacite *conueniſſe, ne peterem.* Vbi tamen ex ſimplicitate iuris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere; cum planiore modo dici queat [8], redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoque actionem plane ſublatam. Iuri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in *L. 51. princ. D. Locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere, *ſilentio conueniſſe, ne quid praeſtaretur, ſi am-*

Ecquis vero his, vbi expenſas fecerunt, repetitionem negaret? aut ſi negligenter in amici abſentis negotio verſati ſunt, eosdem non teneri affirmabit! ſimilis ratio eſt illorum, qui ſumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum EVRIPIDES Phoeniſſis:

Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
Fas namque poſcit, mortuis non mortuos
Officia facere Manium reuerentia.

Quare hi ſumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum geſtorum, qualitatibus quibusdam nouis a Praetore aucta. H.

7) H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Diſſert. de liter. comm. pro pace §. 13. H.

8) Atqui hoc reuera eſt pactum liberatorium! Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

9) Et *L. 13. Commodati.* vbi POMPONIVS ait: *Plerumque accidit, vt extra id, quod ageretur, tacita obligatio naſcatur: veluti cum per errorem indebitum ſoluendi cauſa datur.* H.

§. III. 1) Veritas autem conſenſus aeſtimatur 1) ex facultate conſentiendi *Phyſica*, 2) ex facultate conſentiendi *Morali*, ac 3) ſerio ac libero facultatis illius exercitio. Hic de prima conſentientis qualitate agitur: de duabus inſequentibus autem deinceps agetur. TITIVS Obſeru. CCVII.

si ampliore pecunia fundus esset locatus. Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; dictam illi contractui legem hautquidquam eo vsque extendi posse, vt conductori quoque prosit; cum nullo vtique fauore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit [9]. Add. quoque *L. 2. C. de Pactis. L. 6. §. 2. L. 18. L. 53. D. Mandati. L. 13. in fine. L. 14. D. Locati.*

§. III. Vt autem quis serio [1] & liquido consentire possit, ante omnia requiritur vsus rationis hactenus vt praesens negotium intelligat, an si conueniat, & abs se praestari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis [2], furiosi item [3], & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter obseruandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis interuallis [4] distinguitur, nihil impedit, quominus sese valide possit obligare ad id vsque tempus, quo per morbum ipsi rationis vsus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & praestandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Vnde vulgatum illud ICtorum: furor superueniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quae simul & semel absoluuntur. Quale est Testamentum [5], quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariae voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum vbi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, vsum rationis requirentes, patet ab interueniente furore eandem suspendi. Si qui operam mihi suam ad certum tempus addixit, vbi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui iam ab illo satisfieri amplius nequit. Etsi propter spem recuperandae sanitatis saepe tam obligatio, quam potestas & ius penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cuius exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito ciuiliter pro mortuo habetur [6]. Vid. *L. 8. D. de his, qui sui vel al. iur. sunt. L. 14. D. de Offic. praesidis. L. 2. D. de Procuratoribus. L. 5. §. 2. D. ad L. Aquiliam.*

§. IV. Caeterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis [1], contrahendam obligationem impediens, in vniuersum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed

respi-

2) *Infans, & qui infantiae proximus est, non multum a furioso distant §. 9. Inst. de inutil. stipulat.*

3) *Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit. §. 8. Inst. eod. Furiosi - - - - - - nulla voluntas est. L. 40. D. de R. I.*

4) Quam vero incautum sit, ex vno opere, vel sermone, sanum hominem referente, de his dilucidis interuallis iudicare, indicat *L. 1. §. 9. D. de Aedilit. Edicto*, quam iucundis duobus exemplis illustrat Tussanus de la Rue. Amoen. iur. obseru. Dec. II. c. 6. Thes. Iuris Otton. V. c. 1510.

5) *Nam neque testamentum recte factum, neque vllum aliud negotium recte gestum, postea furor interueniens perimit, §. 1. Inst. Quib. non est permiss. fac. testamentum L. 9. C. Qui testamenta facere possunt.*

6) Mors ciuilis appellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam poenam subit, qua caput eius de ciuitate eximebatur, ita, vt non amplius superesse censeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione, aut morte*, L. 63. §. 10. D. pro Socio. Add. tit. *Inst. de capitis deminutione.*

§. IV. 1) Praemisimus hunc paragraphum, cum Cl. Barbeyraco paragrapho insequenti.

Quum

respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones [2]; tum etiam quid legibus positiuis in ciuitatibus sit constitutum, quae fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suae nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt [3]. Sicuti apud Ebraeos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum aetatis decimum tertium, puellae, quae duodecimum implesset. Quia tamen tenera aetas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis ciuitatibus salutariter institutum, vt aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent iuniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille iuuentae impetus deferbuisse censeretur. Inde alicubi quae abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso iure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum [4], sicubi laesi fuerint, ipsis succurritur. Vid. *L. 11. §. 3. seqq. L. 24. §. 1. L. 44. D. de Minoribus.* Id quod iure positiuo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Praesertim cum dolo vix careat, qui istius aetatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quae isti per iudicii imbecillitatem praeuidere [5], aut aestimare non norunt [6]. Lex Attica hac in parte minorennibus aequiparabat foeminas, quibus non concedebat contractum inire, *nisi vsque ad ordei modium; Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές· propter consilii infirmitatem,* vti est apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. 25. de Incredulitate; & ISAEVM Orat. 9. [7] Sed & ipsum ius naturale praecipit, vt sicubi eiusmodi statuta in ciuitatibus extent, illa obseruentur, non solum si ciues inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subiiciatur [8]; quam quia actionem solet denegare ciuitas ex illis negotiis, quae ipsius legibus non sunt conformia. Nisi ciuitas expresse ostenderit, se in iure peregrinis di-

Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis sermonem habuisset, qui vsu rationis destituuntur, proximum erat, loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conuentionibus hominum ebriorum, vtpote quae classem singularem constituunt; quum ebrietas sit vitium mentis breue, insania contra, & infantia per tempus satis diuturnum durent.

2) Quibus si aetas, intra quam pacisci liceat, fuerit definita, cessat ius illud naturale, ex obseruatione actionum quotidianarum diiudicationem fieri volens; quippe quae valde difficilis & anceps est. Hinc recte ICti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

3) Quae aetas tamen diuersa est pro diuersitate contractuum. Dantur enim eiusmodi conuentiones, quae ab adolescentibus quatuordecim annorum iniri possunt, quales sunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios aetas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia maioris momenti distrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis.*

4) *Quod est redintegrandae rei, vel caussae actio.* PAVLLVS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum restitutionibus*, & quae ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHVLTINGIVS, & Nicol. Hieron. GVNDLINGIVS in commentariis suis. Addantur his TITII ob seruationes in Compend. Iur. Lauterbach. qui regulas Iuris hac parte Naturalis, sollicite separauit a placitis Arbitrariis Iuris Ciuilis.

5) Imo vir bonus ne quidem abuteretur simplicitate hominis aetate XXV. annorum maioris. Nam si vel is, negotium, de quo agitur, non satis intelligat, parcendum est stupiditati ipsius, neque cum eo in praeiudicium eius contrahendum: qua in re sensus magis legum, quam verba, inspicienda. Quum autem porro quaeritur, *vtrum minor ex contractu, durante minorennitate inito, conscientiae saltem praeceptis teneatur?* distinguendum videtur 1) an alter, quo cum contraxit, de damno vitan-

dicundo merum ius naturale fecuturam [8]. Atque idem fuerit obferuandum, fi per literas contractus fit initus inter diuerfarum ciuitatum ciues, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo ftare abnuit, fit inftituenda. Nam licet contrahens nunquam fe, ne temporarie quidem, alterius ciuitati fubiecerit; fi tamen eius fori fubfidio vti velit, ad leges ciuiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnofcit, puta in vafto Oceano, aut deferta infula, promiffio aut pactum fiat inter duos, qui eidem ciuitati fubiiciuntur; ad leges ciuiles tamen fe attemperabunt; fi ex illis ius perfectum & actionem in foro fuae ciuitatis velint quaerere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus ciuilibus fuperiores funt, obferuandum, alio loco monebimus [10].

§. V. Porro [1] cvm vfum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus fopiat, quaeritur: an ebrius intra tumulentiam illam promittendo aut pacifcendo fe fe poffit obligare? Id quod nobis negandum videtur, fi iam ebrietas eousque proceffert, vt per vinum ratio plane fit obruta. Nam pro vero & deliberato confenfu haberi nequit, fi quis vel maxime momentaneo & inconfulto impetu in aliquid inclinet, aut figna quaedam edat confenfum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promiffum velle exigere, vbi imprimis eius impletio cum infigni onere eft coniuncta. Quod fi vero quis ebrietatem eam captauit, & obferuata alterius facilitate, promiffum aftute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. Aft qui, difcuffa crapula, vbi dicta fua in mentem ipfi fuerint reuocata, eadem rata habuerit, vtique obligabitur, fed non ex eo, quod ebrius, fed quod fobrius egerat [2]. Paulo largior tamen inuitatio, & quae non tam rationem obfufcat, quam ad hilaritatem prouocat, obligationem contrahendam non perimit, praefertim vbi illa a fobriis

vitando certet, quod vtique a Minore farciendum videtur. 2) An contractus bona ab altero fide initus fit. Nam fi praeuidebat, adolefcentem rem ita gerere, vt perditurus effet quod ex contractu quaefiffet, merito iure fuo excidit, qui fomenta libidini iuuenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus vtique indemnis feruandus fit, etiamfi adolefcens rem male abfumferit. Vid. Avctor L. V. c. 2. §. 11.

6) V. & Mevrsivm L. II. Themid. Attic. c. 9. Iure Lubecenfi L. III. tit. 6. art. 13. Vxor nihil aliud, quam linum & telam ad vfum rei domefticae comparandi facultatem habet. Iure Suetico maritus, fi vxor vltra vnum folidum absque eius confenfu emerit, contractum refcindere poteft, vt notat Ioann Loccenivs Synopf. Iur. Suetic. addend. ad Diff. 15. quaeft. 1. vbi fubiicit ex L.L. Norvegicis: Patrisfam. vxorem ad vnius affis aeftimationem mercari. H.

7) Ridiculum errorem interpretis, qui Ifaeum Latinitate transfcripfit, hic notat Clariff. Barbeyracvs. Add. Aristophanes in Eccles. verf. 1017. ibique Interpretes.

8) Haec ratio vera non eft. Non raro enim ciuitas fequitur alterius ciuitatis leges, vbi v. g. pactum eft initum, aut res fita, aut pacifcentium vnus habet domicilium. Vt fufius demonftraui *de collifion. Legum fect. 4.* H.

9) H. Grotii Sententia, contractum huncce folo iure naturae regi afferentis, mihi potior videtur. V. *d. fect. 4. §. 16. & de commeatu literarum §. 18. fequ.* H.

10) Vid. L. VIII. c. 10.

§. V. 1) Hic Paragraphus in anterioribus Editionibus quartus eft. Vid. nota 1. ad paragraphum praecedentem.

2) Regula haec generalis eft, conualefcere, per ratihabitionem, ceffante impedimento factam, conuentiones antea inualidas. Quare contractus quoque, a minore initus, quem is maior factus ratihabuit, conualuiffe dicendus eft, perinde, ac fi maior eum iniiffet. Vid. *L. 5. §. 2. D. de auctoritate & confenfu aut Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. fi maior factus ratum habuerit.* Adde quae infra ab Auctore dicentur §. 14.

sobriis renouetur. Quo facit illud TACITI de Mor. German. [c. 22.] *De reconciliandis inuicem inimicis, & iungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conuiuiis consultant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens postera die retractatur: & salua vtriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt* [3]. Paria de Persis refert HERODOTUS [L. I. c. 133.] ATHENAEUS L. IV. c. 10. CURTIUS L. VII. c. 4. [num. 1.] Add. PLUTARCHUS Symposiac. quaest. L. VII. c. 9. & 10. [4] Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo a poena hautquaquam immunia esse. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 7. *Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται.) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Vnde ebriis duplices poenae institutae sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est; cum sui quisque in eo dominus sit, vt non inebrietur: id quod ignorationis est causa.* Solonis lex ita dictitabat: *Τῷ ἄρχοντι, ἂν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. Principem, si ebrius deprehensus sit, morte multandum.* Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admissum duplici poena plectebatur [5]. Diogenes LAERTIUS L. I. [§. 57.] Scilicet quanquam forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen vbi quis vltro voluit vsurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quae inde erant consecutura. Enimuero exinde non sequitur, promissa quoque ebriorum obligare [6]; cum diuersa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittere, ideo vitandae quoque sunt homini occasiones, quae probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet, vix est, vt ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo praecipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatorum numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, nouas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoque teneri ad vitandas occasiones, quae consensum nostrum liquidum erant intercepturae. Perinde atque non tenemur euitare somnum, ideo quod nutando possimus videri per ludibrium quid a nobis stipulanti annuisse. Quam ad rem facit ioculare scelus Caligulae, de quo est apud SUETONIUM Calig. c. 38. *Nota res est*, (loqui-

3) Conf. Dissertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

4) Add. Maxim. TYRIUS serm. XII. p. 128. ed. Dauis. Cantabr. & POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 20. p. 776. 777. vt & BRISSONIUS de Reg. Pers. Lib. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

5) Vid. loci ARISTOTELIS relati supra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIUS ad locum Diogenis Laërtii, ab auctore laudatum.

6) In Flandria ab obligationibus, in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium postridie ante meridiem recedere licet, teste Nicolao BURGUNDO Prologo ad consf. Flandr. Add. CARPZOVIUS Part. 2. Const. 15. def. 39. H.

7) Nam & damnum culpa datum secundum ius naturae resarciri debet. V. supra c. 1. §. 6. H.

(loquitur de auctione ab ipso proposita.) *Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Caio praeconem, ne praetorium virum crebro capitis motu nutantem sibi praeteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur.* Vnde si nihil aliud praui ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elici, eo solo nomine inter vetita hautquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in praesenti tempore negotium quod geritur intelligentis; inde consensus alicuius non potest praesumi ex eo, quod quis consensit in vsurpandam rem, quae vsum rationis erat impeditura. Praesertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, vt vsus rationis tollatur, sed vt eodem ad laetitiam excitentur; prior autem effectus fere praeter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit laedi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, vt per ebrietatem nullum declaretur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur soluere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuso iam palato inuergit, & quod bibiturus non fuerat, sui si compos fuisset; illud est ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini soluendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit eiiciendum [7]. Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. VI. CONSENSVM porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur [1], quam maxime impedit *error* [2], per quem contingit, vt intellectus a vero promissi pactiue obiecto deuiet, adeoque voluntas reuera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, vtrum error euenerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronunciandum; si promissio fundata sit in praesumtione alicuius facti, quod ita se non habebat, seu vbi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cuius intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidaeque circumstantiae ostendant, promissorem vnice ex illo facto, eaue qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit

§. VI. 1) Tertium requisitum veri consensus, de quo supra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit 1) in iis, qui per *iocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. supra L. III. c. 5. §. 10. 2) *errantibus.* 3) in *dolose deceptis.* 4) in *metu coactis.* Vid. TITIVS Obseru. CCXII. & seqq.

2) Modo is efficax sit, & consensum adtingat, eumque confodiat, seu promissio in eo fundata sit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, consentire.* L. 116. §. 2. D. de Reg. Iur. 9. L. 76. D. de Iurisdictione & illud Senecae de Benef. L. IV. c. 36. *Demens est, qui fidem praestat errori.*

ſenſit in promiſſum non abſolute, ſed praeſumtionem eius facti qualitatisue tanquam conditionem ſuppoſuit; quae cum non exiſtat, ruit quoque & euaneſcit, quicquid ipſi fuerat ſuperſtructum. *L. 15. D. de Juriſdict.* Sic verbi gratia ſi aliquo nuncio fuerim perſuaſus, mea negotia abs te bene fuiſſe geſta, eoque nomine [3] tibi quid promiſerim, non tenebor, vbi falſum id deprehendero. Inde etiam petenda eſt deciſio quaeſtionis, quae exſtat apud CICERONEM de Oratore L. I. [c. 38.] *Venerat de morte militis cuiusdam falſus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater teſtamentum mutat, & quem ſibi viſum fuit haeredem facit, ac poſt moritur. Miles domum reuertitur, ac lege agit in haereditatem paternam. Cauſa ad centum viros defertur.* Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 7. §. 1. [4] Pro milite adferebatur ratio ex iure ciuili deprompta, quo irrita declarantur teſtamenta patris [5], in quibus filius neque haeres foret ſcriptus, neque nominatim exhaeredatus; id quod heic factum non fuerat. Etſi ſcriptus haeres excipere poſſet; legem illam ſupponere, patri conſtitiſſe, filium adhuc ſibi ſupereſſe; id quod in hoc caſu pater ignorauit. Enimuero ex naturali iure ſimplicius dicitur, patris teſtamentum fuiſſe fundatum in perſuaſione de morte filii; quam cum falſam eſſe pateat, voluntatem patris nullam fuiſſe; cum conſtet, iſtam ſolam fuiſſe rationem, quare is teſtamentum mutauerit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid ſit reſpondendum ad quaeſtionem, plus iuſto curioſam, quam proponit Thom. BROWNE de Religione Medici ſect. 20. Liceretne illi, quem haeredem Lazarus ſcripſerat [6], bona eius obtinere, an ipſe iam in vitam redux facultates ſuas iure repetere poſſit? Quorum poſterius ſine dubio aſſerendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios deuoluantur, eſt, quia ipſi rebus humanis eximuntur, eoque iſtis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti ſeponitur, ſacerdotibus aut pauperibus eroganda, in vſum animae iſtius. Alicubi quaedam cum mortuis ſepeliuntur, aut comburuntur, ad vſus alterius vitae. Caeterum ſi promiſſor fuit negligens in re exploranda, in qua conſenſum ſuum fundauit, tenetur reſarcire, ſi quod damnum ex inani iſto promiſſo alter accepit. Verum ſi pro-

3) Quod, quia contemplatione vtilitatis promittitur, per ſe conditionis vice fungi videtur, vt perinde ſit, ac ſi promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, ſi nuntius vera retulerit tuque bene rem geſſeris. Aliter THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, ſi conditio expreſſe adiecta fuerit.

4) Add. oratio SCHVLTINGII de Iurisprud. M. T. Ciceronis p. 260. & ſeqq. Equidem caſum de milite huc pertinere negat THOMASIVS d. l. §. 44. quoniam vltimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia ſit ratio, quam promiſſionum; partim 1) quia ex teſtamento non ſtatim ius alteri naſcatur, vti ex promiſſo, partim 2) quia in teſtamentis neceſſaria non ſit acceptatio. Accedere 3) putat, quod in teſtamentis etiam reſpiciendum quandoque ſit ad leges & ea potiſſimum, quae iis in fauorem liberorum diſpoſita ſint. Sed facile apparet, Auctori ſermonem tantum eſſe de deciſione quaeſtionis huius ſecundum Ius naturae ſolum, & alio loco oſtendetur, teſtamento ius heredi inſtituto tribui, etſi id non ſit irreuocabile.

5) *Inter cetera, quae ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale ius eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne praeteritis iſtis teſtamentum rumpatur* L. 30. D. de Liber. & poſt. hered. inſtit.

6) Prodiit, obſeruante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quaeſtio haec ſerio, & data opera pertractatur. Titulus eius hic eſt: Henrici VERDVYN. diſquiſitio iuridica de teſtamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boël, Iunior Ictus. Summam eius exhibet le Iournal des Sauans de Paris 1705. p. 1167. & ſeq. Ed. Holl.

ſi promiſſio praeſentiam aut abſentiam alicuius qualitatis tanquam conditionem prae ſe non tulerit, licet fortaſſe ea facta non fuiſſet, vbi de illa promiſſori conſtitiſſet; promiſſio nihilominus valida erit. Quodſi promiſſio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; niſi forte partium promiſſi vna alteri inſit per modum conditionis, aut non niſi coniunctim omnes partes poſſint praeſtari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, diſtinguendum videtur, vtrum ad paciſcendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum [illegible] verſetur [1]. Circa prius itidem putauerim diſpiciendum, an res ſit adhuc integra, an vero minus [2]. Si ex errore ad paciſcendum aut contrahendum fuerim impulſus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit praeſtitum, deprehendero; aequum ſane fuerit, vt facultas poenitendi mihi concedatur; praeſertim vbi prae me tulero, dum ad paciſcendum accedo, quae me cauſa ad hoc impellat [3]. Verum vbi res non amplius eſt integra, & vbi error patuerit, quando iam pactum eſt impletum ex toto aut ex parte; qui errauit reſciſſionem contractus vrgere non poterit, niſi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre verſanti falſus nuncius adfertur, equos ipſius domi periiſſe. Hoc ille prae ſe ferens circa alios emendos contractum iniuit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium iſtum falſum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum ſciente venditore iſtum nuncium tanquam conditionem ſuppoſuerit. Etſi ad id quod intereſt, aut ſaltem ad penſandum damnum, ſi quod fecit venditor, per aequitatem obligetur. Verum vbi pecunia & equi iam mutuo fuerint traditi, etiamſi iſti equis deinde opus non ſit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, niſi expreſſe haec lex contractui dicta ſit. Aſt vbi error contigerit circa ipſam rem, de qua conuenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit ſatisfactum [4]. Quippe cum in pactis ipſa res, de qua conuenitur, eiusque qualitates cognitae debeant eſſe,

§. VII. 1) Quod a ſimilitudine doli depromtum eſt, qua is, in Iure ciuili, in dolum contractui *cauſſam dantem*, & *incidentem* diuiditur.

2) Imo haec diſtinctio ſolido fundamento deſtitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra eſſe deſinit Auctori, eſt Actus *phyſicus*, qui conſiderationi Morali nihil addere aut demere poteſt: plane vt is, qui pecuniam indebite ſoluit, propter actum ſolutionis *phyſicum* pecuniam ſolutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum eſt, quin in exemplo mox ſubiecto, pater-familias, cui peregere verſanti falſus nuntius adlatus ſit, equos ipſius domi periiſſe, ad complendum contractum adigi poſſet, niſi diſerte hoc nuncio pro conditione vſus ſit. Poſſit enim alias culpae reus videri, qui domi de caſu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis praeceps fuerit in emendis aliis. Simpliciſſime dicemus errorem nocere erranti, ſi conſenſum adtingat, & vitium intellectus in errante ſit voluntarium, ſaltem vincibile, adeoque culpabile, non ſi ita comparata res ſit, vt & prudentiſſimum fallere poſſit, veluti 1) ſi de diuerſis perſonis rebusue ſenſerint ſtipulator & promiſſor; vel ſi 2) alteruter circa perſonam vel rem ipſam, vel 3) circa eas circumſtantias errauerit, quae non facile ſciri potuerunt, & quarum, ſi conſcius fuiſſet promittens, nunquam ita pactus eſſet.

3) *Modo alter*, adiicit AVCTOR de offic. hom. & ciu. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id penſare ego paratus ſim.* Quam conditionem ab eo hic in mente ſeruari, ex exemplo manifeſtum eſt, quod mox ſubiicitur. Sed videatur nota ſequens.

4) Veluti ſi emtor perinde ac Venditor lan-

citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Vnde defectu deprehenso, qui laedendus foret vel a contractu resilire potest [5], vel alterum ad supplendum defectum adigere [6], vel etiam ad praestandum id quod interest, vbi ipsius fraus aut culpa interuenerit. Idque fieri poterit non solum, vbi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post interuallum. Quod interuallum, vbi leges ciuiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, vt neque alterius fraudi, neque huius supinae negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adspectu, aut nisi a peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare (vid. *L. 57. D. de Obligat. & act.*) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, vt per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; [7] sed etiam illae qualitates rei, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. Saepe enim contingit, vt in paciscendo qualitas rei imprimis aestimetur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarii accessorii habeatur. Vid. *L. 34 princ. D. de contrab. emtione.* CICERO pro Q. Roscio. [c. 10.] de Panurgo seruo: *Quid enim erat Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat* [*H. S.*] *ↀ, ex qua parte erat Roscii, amplius erat* [*H. S.*] *CCCIↃↃↃ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus* [*H. S.*] CCCIↃↃↃ. Vnde non solum vanus erit contractus, si ab altero Dauum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam vbi professus sum, me seruum quaerere coquendi peritum, vbi eius artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrab. emtione.*

§. VIII. MVLTO magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut paciscente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumue accessit. Circa doli effectum quae disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distin-

cem argenteam crediderint, quae esset stannea. Error enim communis, vtriusque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. *D. de contrab. emtione.* Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quae nunc petitur, tempore contractus non quaesitum fuerit, veluti si quis lancem simpliciter emerit, & stannea fuerit, quum argenteam eam esse crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamuis & hoc casu ratio Humanitatis eam partem pretii restitui suadeat, quae verum lancis valorem excedit.

5) Si falsus sit in eo, quod *praecipue* & principaliter intendebat, veluti si stannum emerit pro argento.

6) Si scilicet non in eo quidem titubatum sit, quod errans *praecipue* & principaliter intendebat, sed tamen in alia re falsus sit, quam aliter se habere mallet, veluti si fundum seruitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id est ab omni seruitute liberum esse, crediderat.

7) V. AVCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quae se pro virgine ferebat, & post desflorata fuerit deprehensa. Addendum heic de errore circa personam, eum tum demum vitiare pactum, si quis liberaliter in alium quid contulit, aut singularem personae industriam artemue spectauit. H.

§. VIII. 1) Adoptat hic AVCTOR distinctionem Iuris ciuilis, qua dolus dispescitur in dolum, contractui *caussam dantem* & *incidentem*, ita, vt contractus bonae fidei, si dolus eis *caussam dedisset*, nulli essent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, si *incidisset* L. 7. pr. D. de Dolo malo, L. 12. §. 1. D. de Iure dotium L. 13. §. 5. D. de actione emti, quamuis stricti iuris negotia, siue dolus contractui *caussam dedisset*, siue *incidisset*, ipso iure subsi-

diſtinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis eſt, an ab alio. Deinde an dolus dederit cauſam [1] promiſſo pactoue, ita vt citra illum id omiſſuri fuerimus; an idem negotio duntaxat inciderit, ita vt ſuſcipere illud quidem conſtituerimus, verum in obiecto, eiusque qualitatibus, & harum aeſtimatione nobis ſit impoſitum. Vbi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciſcimur, nec aliquod in re ipſa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non eſſe deceptos. Qui dolo ſuo malo cauſam dedit, vt ipſi quid promitterem, cum eoque paciſcerer, ei ex iſto actu hautquidquam obligor. Vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipſam rem, aut qualitatem rei, ad praeſens negotium ſpectantem, hactenus pactum erit vitioſum, vt in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſoluere, aut laeſionis penſationem exigere [2]. Quae ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerint deſignata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitauit [3]. Quid iuris ſit, ſi in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. DISPICIENDVM iam eſt de metu, quouſque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Eius duae heic potiſſimum ſpecies expendendae veniunt. Quarum vna oritur ex vitio aut alia quapiam diſpoſitione, haerente in eo, cui quis ſeſe eſt obligaturus, vel etiam ex maligna eiusdem voluntate, ſat perſpicue ſignificata, vnde oritur probabilis ſuſpicio imminentis ab ipſo deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato maiore malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus ſpeciem id quidem certum videtur; ſi aliquem videam, qui in vniuerſum nihil penſi habeat quoſuis promiſcue decipere, ac *ridendo fidem fallere;* aut circa praeſens negotium animaduertam, eundem inſidias mihi tendere: ſtolide me facere, ſi data ab ipſo fide confiſus, ludibrio me eiusdem ac fraudi exponam. Qui enim in caſſes praeuiſos vltro ruit, etiam miſerationem conſumſit [1]. Sic quis fidem adhibeat eiusmodi homi-

num

ſubſiſterent. Sed neutri, id eſt, neque dolo *cauſſam danti*, neque, *incidenti* fauere videtur Ius Naturae, cum ſtricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Iure acceptandi deſtitui videatur, quia adhuc deeſt alterius conſenſus, vtut is magis deficiat, vbi actus contractui *cauſſam dedit.* Quare Gerardus NOODT de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonae fidei etiam apud Romanos fuiſſe ipſo iure nullos, ſiue dolus iis *cauſſam dediſſet*, ſiue *incidiſſet.* Sed diſerte huic ſententiae repugnat *d. l. 7. pr. D. de Dolo malo & d. l. 12. D. de iure dotium*, ex quarum priori duo commata eiicere ſpecie emendationis cum viro clariſſimo *de iurisdiction:* l. 14. & *de forma emend. Doli mali* c. 14. illud quidem vis eſt non impunis futura per Legem Iuliam. Leniori emendatione vtitur GVNDLINGIVS ad D. tit. de Dolo malo §. 7. verum ſuffecerit commoda interpretatio, qua, vt dictum eſt, vtique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumſcribit, vtpote qui oculatas habere debet manus.

2) *L. 30. C. de Transaction. Transactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum interceſſiſſe, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, inſtaurari graue, nec non criminoſum tibi eſt.*

3) *Licet*, adiicit AVCTOR de officiis hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciſcitur, facile cogitauit, aut eius opinio aſtu fuit confirmata.*

§. IX. 1) Praetermittit hic AVCTOR eam ſpeciem conuentionis metu initae, quae cum eo facta ſit, quem ſuſpicio premebat, fore, vt a ſe deciperemur, quia eiusmodi vitium animo ipſius inhaerebat, vt malignam voluntatem ſuam ſat perſpi-

num generi, quale describit PLAVTVS Curculione [Act. V. Scen. III. vers. 27. 28.] CH. QV. *Promisi* PH. *lingua*: CH. *Eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia haec nata est mihi.* Et Rudente [Act. V. Scen. III. v. 15. seqq.]: *Quae haec factio est? non debes? non tu iuratus es mihi?* Leno. *Iuratus sum, & nunc iurabo, si quid voluptati est mihi: iusiurandum rei seruandae, non perdendae conditum est.* [Et Scen. II. v. 68.] *Meus arbitratus est lingua quid iuret mea.* Aut prout delineat Graecos suos POLYBIVS L. VI. [pag. 498. A. Ed. Wechel. Casaub.] *Qui publicam pecuniam tractant apud Graecos, si vel vnum duntaxat talentum eis fuerit creditum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen vt seruent, impetrare nequeat.* Sed an eiusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum iam initum reddat inualidum, eumque qui decipi timet, abs necessitate praestandi absoluat, patebit, vbi sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 11. examinauerimus. Iste igitur tradit, *pacta mutuae fidei, neutro quidquam statim praestante, in statu naturae frustra esse & inualida, si iustus ex vtrauis parte metus oriatur.* Quae assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte iustus oriatur metus fore, vt vbi vnus pactum impleuerit, alter paria hautquidquam sit facturus. Iustum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis est subnixus. Nam magnae instar iniuriae est, probatam antea alicuius fidem mox nulla noua causa damnare. Hinc & ipse HOBBESIVS in Annotatis addit: *Nisi metus causa noua existat, ex facto aut alio signo voluntatis non praestandi a parte altera; metus iustus censeri non potest. Causa enim, quae impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum praestet.* Scilicet etiamsi ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, vt ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen haec videtur fuisse HOBBESII sententia, quod etiam citra eiusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex ipsius opere *de corpore politico*, Gallice [2] conscripto, vbi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subiuncta ratione: *Quod ille, qui prior praestat, propter prauum ingenium maximae partis hominum, commodo suo iure & iniuria iuxta studentium cupidini se prodat illius, quicum contrabit. Rationis autem non esse, vt aliquis praestet prior, si verisimile non sit, alterum esse praestiturum post.* Vbi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum prauitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta decla-

perspicue hac parte significauerit; sed suppletur hic casus de offic. hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 15. vbi haec de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in vniuersum nihil sit, imprudenter quidem facit, sed eam solam ob caussam pactum non reddit irritum.* Cuius regulae ratio in aprico est. Poterat enim abstinere a contractu, si indigna se videretur conuentio cum tali homine.

2) Imo *Anglice*. Quod, obseruante Cl. BARBEYRACO, ex ipsa etiam praefatione versionis Gallicae facile intelligi potest. Prodiit haec Leidae, 1652. sub titulo: *Le Corps Politique, où les elemens de la loi morale & civile*, typis repetita anno sequenti, apud Ioannem & Danielem Elzeuirios. Locus, ad quem prouocatur, praesto est in c. II. §. 10.

3) Quod dictum tamen a LVCIANO omni alio sensu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo superstitioni paganae nimium addictus. Praestiterit proinde adtulisse dictum SENECAE Epist. p. 7. Ed. Amsterodamensis 1672.

declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in vniuersum fides proscribetur inter eos, qui eidem iudici non sunt subiecti. Cum enim de constantia alicuius hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in praua sit insigniter procliuis, & vero in statu naturali quilibet proprio ex iudicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate iudicet; iam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra ciuitatem erit vsus. Deinde durum nimis fuerit, vniuerso mortalium generi tantam malitiam impingere, vt in eorum animis reuerentiam Numinis & fas fidei, & vim sanae rationis, remota lege ciuili, tam parum valere iudicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperiatur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graues ob causas a pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum vna gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac foedere, fideque data illam sibi adiungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte praesumitur, quemlibet quod iustum est facturum, donec praua per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud LVCIANI in Philopseude [pag. 337. Tom. II. Edit. Amstel.] [3]: *Γελοῖα ποιεῖς ἀπιστῶν ἅπασιν, ridicule facis omnibus diffidens.* Ex quibus concluditur, metum illum violandae fidei, ortum ex sola generali prauitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem [4]. Hinc friuolus valde erat praetextus Mitylenaeorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud THVCYDIDEM L. III. [c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.] *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem praestabamus. Et cum aliis beneuolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam beneuolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi societatem rupturi erant* [5]. Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur [6], non tamen ideo statim fides data ipsi non est seruanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic vtut quis sit procliuis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quominus in seruanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem conuellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat desultoria animi leuitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quae apud multos omni affectu potentior est: tamen ne haec quidem in se sufficiunt, vt quis fidem eiusmodi homi-

1672. *Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere & nulli! sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Add. HESIODVS O. & D. vers. 372. editionis Io. Clerici.

4) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

5) *Καὶ οἱ μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐθεράπευον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν· ὅ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ, ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε, δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁπότεροι θᾶσσον, παράσχοι ἀσφάλεια θράσος οὗτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.*

6) Apud TERENTIVM est in Adelphis:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria. H.

homini datam detrectet implere. Nam & saepe potest contingere, vt ex peculiari affectu quis in alterum sit iniurius, qui sancte mecum viuit. Et eo ipso dum pacifcor cum altero, cuius animum noui, declaro, ea vitia non sufficere, quominus fides ipsi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quae ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset referuare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum [7]. Etsi vbi quis cum eo, a quo semel fuit deceptus, denuo pacifcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic vt apud aliquos in prouerbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. SENECA de Benefic. L. IV. c. 27. in fine. Quin & vbi post pactum initum certa adpareant indicia, ipsum id agere, vt me decipiat, summa foret stoliditas alterius sese fraudulentiae vltro praebere. CICERO de Inuent. L. I. [c. 39.] *Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Primo quidem decipi incommodum est: iterum stultum: tertio turpe.* Inde apud HOMERVM Iliad. γ. [v. 105. 106.] Menelaus: Ἄξετε δὲ πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ Αὐτὸς, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, vt foedera feriat ipse, quoniam eius filii foedifragi sunt & infidi.* Add. POLYBIVS L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo spectat etiam illud CICERONIS in Verrem, L. I. [c. 15. p. 446. Edit. Graeu.] *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo vnquam sapiens proditori credendum putauit.* IDEM pro Rabirio Postumo [c. 13. p. 66.]: *Vbi semel quis peierauerit, ei credi postea, etiamsi per plures deos iuret, non oportet.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foueat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in eiusdem promissis pactisue nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus a nobis per vim cogi possit, si tergiuersetur, aut manifesta ipsius vtilitas subegerit conuentis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel diuinam prouidentiam abnuunt; a quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstites negant. Hi enim non possunt non omne ius vtilitate, ad iudicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitae genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratae, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis peierasse inter ludicra habetur [8]. TACITVS A. L. XI. [c. 19.] *Nec degeneres insidiae fuere aduersus transfugam, & violatorem fidei* [9]. Sed & illud negari nequit, etsi ratio HOBBESII supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hasce tamen prudentiae regulas inde colligi: vt ne quis magnam in foedere fiduciam collocet, nisi vbi videat, alterius vtilitatem non minus ac nostram in eo versari, vt istud seruetur, & certum isti malum & incommo-

7) CICERO de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:

Idcirco recte a Poëta: quia cum tractaretur Atreus, *personae seruiendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quae infideli data sit, videant, ne quaeratur latebra periurio.*

8) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, vbi sententia CICERONIS de Offic. III. 29. subducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

9) Qui locus apud TACITVM in aliam omnem sententiam dicitur.

10) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab AVCTORE relatus sede non sua, commode huc reiicitur a Cl. BARBEYRACO.

commodum imminere, grauiusque, quam quod fidem seruatam comitatur, ni pacto steterit. Item, vt qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, vt non ipse, sed superior conuenta prius praestet. Nam inferior si prius praestiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subiungebat SOCRATES Achaeus: *Nimis vecorditer nobiscum Rex agit. Quae enim a nobis auferre cupit, statim sibi tradi postulat; quae contra referenda sunt, precando debinc obtinere iubet*, apud Diodorum SICVLVM L. XIV. c. 24. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum praestando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, vt huius viribus ipse postea iuxta promissum adiuuetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, vbi nihil aliud est praeter religionem fidei, quod auaritiae ac dominandi libidini opponatur. Andr. MAVROCENVS hist. Venet. L. V. [p. 193.] *In foedere certum rebus nostris praesidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, vt variis rerum euentibus interturbari, ac praepediri queant; atque alii saepius sociorum fines animos & vires in diuersa trabant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, vti constitutum est, submittantur: inde suspiciones, animorum alienationes, ex his diffidia; ex diffidiis denique leges foederum vi latae ac desertae; qui minores reliquis ad obsistendum afferre possunt, praedae loco non bostibus modo, verum etiam sociis fuere.* Vno verbo, *facilior speratur fides ex pari.* QVINTILIANVS Declam. 312. [10]

§. X. SEQVITVR, vt dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum graue malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum adquirere; & quae ad vtrumque finem faciunt media eliguntur, vtut alias ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etsi spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam solicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem ARISTOTELES Nicom. III. c. 1. illas duntaxat actiones, quae ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocauit; quarum exemplum tritissimum est in iactu mercium, naufragio imminente. Etsi non molliora sustinuerunt verbi gratia athletae, qui coronae per certamina reportandae sese praeparabant. Vid. EPICTETI Enchirid. c. 35. Enimuero quanquam actiones, metu maioris mali susceptae, inter spontaneas sint referendae, & minus malum, quod tunc eligimus, pro praesenti conditione reuera [1] a no-

§. X. 1) CICERO de offic. L. I. c. 10. *Iam illis promissis standum non esse, quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiserit? quae quidem pleraque Iure Praetorio liberantur, nonnulla legibus.* PLVTARCHVS pag. 90. A. Edit. wechel. Ἐν πάνυ καὶ προσηκόντως τὸ παθῆναι παρὰ τὸ βέλτιστον, οὐδὲν ἡγούμενος τῷ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ' εἰς ταυτὸ τὴν ἀπάτην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τῷ πόνῳ τὴν ἡδονὴν θέμενος, ὡς οὐχ ἧττον ἐκστῆσαι λογισμὸν ἀνθρώπου δυναμένων.

a nobis adpetatur [2]: id tamen nondum ſufficit, vt ex illis obligatio aliqua aduerſus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio ſemper referatur ad alium, cui quid eſt praeſtandum; adeoque illi reſpondeat in altero ius, cuius vi exigere queat obligationis impletionem; non ſufficit ad eandem generandam, vt in vno ſint principia obligationem producentia, ſed in altero quoque requiruntur principia ad ius quaerendum idonea. Citra ius quippe obligationi reſpondens nulla intelligi poteſt obligatio. Et nihil debeo, ſi nemo iure me poſcere quid poteſt [3]. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipſum reddit ad ius adquirendum. Quod vitium eſt iniuria; quae ſane id efficere non poteſt, vt per eam producatur id, cui ipſa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturae iubeat praeſtare id, ad quod alteri ius eſt; abſurdum vtique videtur, per iniuriam, id eſt, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipſa lex naturalis firmitatem communicet, vtque adeo ipſa ad ſui deſtructionem inſeruiat. Sane quae furtum prohibet lex, inter iuſtos adquirendi modos vtique furtum referre non poteſt.

§. XI. Est tamen omnino prius conſiderandum, quisnam metum incuſſerit, vtrum ille, quicum nobis eſt negotium, an vero alius. Et deinde an quis poteſtatem habuerit terrorem oſtentandi, an minus [a]. Id enim dubium non habet, quin tenear, vbi me obſtrinxi propter effugiendum metum a tertio incuſſum, non inſtigante, aut colludente eo, cui promiſſio fuit facta. Nam in illo nullum reſidet vitium, quod adquiſitionem iuris aduerſus me impediat; & is merito, quae mihi praeſtitit, imputare poteſt, quod ipſius auxilio ad diſcutiendum praeſens periculum ſui vſus. Sic ſi aliquem conduxero, vt iter facienti contra latrones mihi adſiſtat, ſine dubio pactum ſeruandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non ſolum perfidiae crimen contrahit, qui in rebus anguſtis conſtitutus largis promiſſis alios in auxilium ſollicitat; poſt vbi eorum ope periculum euaſit, moras nectere inſtituit. Sed & validum eſt promiſſum tertio factum, ſi quis ad illud pro imperio, & metu poenae fuerit adactus ab eo, cui tale quid iniungendi poteſtas erat. Nam neque in promiſſario aliquod vitium haeret; & ſibi ipſi imputet, qui metu ſe vrgeri voluit ad illud ſuſcipiendum, quod vltro ſuſcipere debebat. Sic ſi princeps

a) Nimirum certum eſt, in promiſſionibus coactis deficere voluntatem. Vlpianvs L. 116. de Reg. iur. *Nihil conſenſui tam contrarium eſt, quam vis & metus.* Tertvllianvs libro de velandis virginibus: *Vbi coactio, illic neceſſitas: vbi neceſſitas, illic infirmitas.* Quod vero delicta quaedam, etiamſi quis metu ad patranda illa compulſus fuerit, morales actiones cenſeantur, eſt propter legem. *V. ſupra* L. I. c. 4. §. 9. At quis heic imputabit? non ſane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores eſt*, ait iterum Vlpianvs d. l. non promiſſarius; quippe ius cogendi non habens, & propterea odio magis & poena, quam fauore dignus. Vere igitur Cicero L. de Officiis: *Illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiſerit?* Moraliſtae dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales ſunt promiſſio & donatio, ſi fiant ex metu iniuſte illato, iure naturae non valere ac irritos eſſe. Apud Camdenvm ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiae, terrore mortis iniecto ceſſiſſet regnum filiolo, vix tredecim menſes nato, Throcmortonum Reginae Angliae legatum dediſſe ei conſilium: *Ceſſionem in carcere, qui iuſtus eſt metus, extortam, plane irritam eſſe.* Et ad A. MDLXVIII. latam ſententiam declaratoriam, vnanimi conſenſu omnium Nobilium Scotiae, qui frequentes conuenerant, *ceſſionem a Regina in*

ceps aliquis milites suos extraneo cuipiam velit praesidii causa adiungere, & ad maiorem securitatem compellat eos isti quoque fidem dare; non poterunt hi promissa eludere obtentu metus sibi iniecti, vtpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi ius erat. Sic si ponamus patrem filiae etiam inultae sponsum dare posse, vbi ea metu paterni imperii sponso inuiso fidem dederit, hautquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in sponso nihil haeret vitii, quare sibi ex eo promisso ius non potuerit quaerere; & debebat filia vltro patris iussa capessere [3]. Atque hactenus interest, quisnam metum incusserit. De caetero recte pronunciant leges Romanae, nihil interesse, quis metum incusserit, vbi scilicet nemini ius fuit metum intentandi, & quando metus causam, non nudam occasionem, promisso aut pacto dedit. Vid. *L. 14. §. 3. D. quod metus causa.* SENECA L. IV. Controu. 27. *An, si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur, quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas a paciscente adhibita est? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non a me cogeris, meam culpam oportet esse, vt mea poena sit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. Iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna eius, qui passus est, non persona facientis.* IDEM Excerpt. controu. L. IV. cap. 8. *Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Aeque dignus est poena, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum vtitur.* Enimuero inualida iudicamus illa pacta & promissa, ad quae ab illo ipso, cui promittit, aut quicum paciscitur, iniusta eiusdem vi quis compellitur. Cum enim iure naturali, qui per iniustum metum alteri quid extorsit, id restituere teneatur, adeoque tantum debeat pensare, quantum isti per tale pactum decedit; per compensationem velut tolli obligatio intelligetur, si non soluitur id, quod statim restitui debebat [3]. V. *L. 8. D. de Doli except.* Ac stolidum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, soluere, vbi iam quis in loca tuta euaserit, ac deinceps damni sui pensationem velle repetere. MARTIALIS L. IX. Epigr. 59.

Quid si me tonsor, cum stricta nouacula supra est,
Tunc libertatem diuitiasque roget?

 Pro-

in carcere metu extortam, ab initio nullam fuisse: Regina ipsa, eandem extortam fuisse, iureiurando confirmante. Conf. THVANVS L. XLII. hist. ad d. A. H.

3) Igitur 1) praecipua ratio, qua ei, qui vim iniustam adhibuit, nihil debetur, in eo sita est, quod vim inferens omni iure accipiendi destituitur. Accedit, 2) quod non liber est consensus promittentis, qualem tamen desiderat natura & indoles iustae conuentionis. Plane iure naturae necesse esse non videtur, vt metus, ob quem rescissio conuentionis petitur, maioris sit malitatis, seu, qui cadat in virum constantem, qualis est metus mortis, verberum, vinculorum: sufficit, metum esse iniustum, quamuis sit mali leuioris, modo metu eius commotus sit is, cui aliquid extorquebatur. Diuersi enim gradus malorum diuersis ingeniis flectendis sufficiunt: neque minor quam maior iniustitia plus iuris tribuere [illegible]est nefario inuasori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici vtique nulla ratio habenda. Leges Ciuiles, quando ob vim tantum maiorem contractum rescindunt, noxiae litium multitudini obuiam eunt.

§. XI. 1) Pertinent huc, quae eleganter dixisse Pomponium, scribit VLPIANVS in L. metum 9. §. 7. *D. Quod metus caus.* H.

2) Add. infra de pacto pacis ob metum hostilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

3) Quod placitum Iuris ciuilis nimis Arbitrarium

Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat; res est imperiosa timor.
Sed fuerit curua cum tuta nouacula theca,
Frangam tonsori crura manusque simul.

Praesertim cum eo ipso, quod promissum a me exigit, aut acceptat, satis profiteatur, se damnum mihi datum vltro nolle sarcire. Inepta praeterea est ad quaerendum sibi ius haec velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & absurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto grauiter peccaturus fueras. Inde recte CICERO Philip. II. [cap. 3.] negat se Antonio debere beneficium, quod ab ipso Brundusii non fuerit interfectus. *Quale beneficium est*, inquit, *quod te abstinueris nefario scelere? quod est aliud beneficium latronum, nisi vt commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.* HORATIVS L. I. Epist. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris, aio.
Non hominem occidi. Non pasces in cruce coruos.
Sum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

IDEM de Arte: *Vitaui denique culpam, Non laudem merui.* Add. *L. 7. §. 3. D. de Pactis.* SENECA L. II. Controu. 13. *Non est beneficium scelus non facere.* QVINTILIANVS Declam. 330. *Non inter beneficia duco iniuriae finem* [4]. Neque magis videtur is teneri, qui in eiusmodi casu pro altero fideiubet, etsi hic ex propri[illegible] metu non obliget. Cum enim fideiussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de iure naturali, accessorio plus inesse efficaciae, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui eiusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promisit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quae non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat [5], puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, vt in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus iniustus est illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligauit, nec suam obligationem illius obligationi, quae nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid praestetur, innocentis vitam conseruasse; & sibi eximiam humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obsides dederit [6], aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repraesententur; tenetur non ex pa[illegible] cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africae, Christiani captiui vniuersi pro singulis de non capessenda fuga

rium & Ciuile est, vnde praestitisset, AVCTOREM adductione eius abstinuisse, imprimis quum ipse id reiiciat in fine §. 12. huius capitis.

4) VLPIANVS L. 14. §. 6. *D. Quod met. caus.* Labeo ait: *Si quis per metum reus sit constitutus, & fideiussorem volentem dederit, & ipse fideiussor liberatur.* H.

5) Conf. H. GROTIVM L. III. c. 9. §. 4. Ego subsisto, nisi manifestus donandi animus in promittente appareat. Ipse AVCTOR infra c. 7.

fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per vrbem ambulare poſſunt. Quod ſi vnus eorum aufugerit, caeteri eius pretium perſoluere coguntur. An autem per iuramentum tale promiſſum ſolidetur, infra erit diſpiciendum. Atque hactenus admittimus, quod CICERO Offic. III. [c. 29.] tradit: *Si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt. Nam pirata non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum hoc non fides eſſe debet, nec iusiurandum commune.* Scilicet quae talibus per metum ſunt promiſſa, praeſtari neceſſum non eſt. Sed ratio quam Is ſubiungit, multis non eſt ad palatum; praecipue ſi extendatur ad illa quoque promiſſa & pacta, quae nulla vi compulſi cum iſtis inimus. Etſi enim moribus gentium aliter tractatur iuſtus hoſtis, aliter latro & pirata, (quo adplicari poteſt illud apud HELIODORVM Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 5.] Ὀυ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃστικὸς ἔληξε πόλεμος, ὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔχε τὴν τελευτήν. *Neque enim vnquam pactis bellum inter praedones compoſitum eſt, neque foederibus finitum:* Non ideo tamen is ſtatim omnia iura hominis amiſit, ſaltem vbi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciſcitur, ſane non vt latro, ſed vt quiuis alius homo agit. Communis autem hoſtis latro vocatur, quod non inſtar aliorum hoſtium certo alicui bellum indicat, ſed omnibus promiſcue, qui in manus eius inciderint, hoſtilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coërcendum non indicto bello, aut ſingulari militum aut oratione opus eſt, ſed cuilibet contra hunc licentiam militiae ipſa natura indulget. Nihilominus dici poteſt, quemadmodum, fatente Cicerone, ſtatus hoſtilis non obſtat, quo minus fides hoſti data ſit ſeruanda; ſic nec communem illam latronis hoſtilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita ſint ſeruanda; praeſertim cum actus hoſtilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & ſatisfacit ſuae obiectioni GROTIVS L. III. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici ſunt, neque pars ſunt vllius ciuitatis, hi poſſunt abs quouis homine puniri, ſi ius naturae reſpicimus,* (quae hypotheſis tamen alio loco a nobis examinabitur). Aſt qui puniri poſſunt, vt vitam amittant, his & res & iura ſua auferri itidem poſſunt. Inter iura autem illa eſt quoque hoc Ius ex promiſſo quaeſitum; poterit igitur & hoc in poenam ei auferri. Enimuero qui vltro cum latrone paciſcitur, quem talem nouit, eo ipſo cenſetur renunciaſſe exceptioni illi, quam ex perſona ipſius petitam validitati promiſſionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuiſſet actum. Vnde ſi latro me errantem in rectam viam promiſſa mercede deduxerit, non dubium mihi eſt, quin eam perſoluere debeam. Sicuti & *L. 31. §. 1. D. Depoſiti* tradit, latroni depoſitum eſſe reddendum, ſiquidem non adpareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, ſi modo depoſitarius malitiam deponentis ignorauerit. Nam ſi quis & iſtum latronem, & haec ſpolia alteri detracta nouerit, non video, quomodo eorum cuſtodiam recipere poſſit, vt inde crimen non contrahat.

c. 7. §. 9. huiusmodi promiſſionem metu extortae aequiparat. Equidem promittens proprio nomine ſe obligauit, ſed propter alterius iniuſte oppreſſi ſalutem. Alia eſſet quaeſtio, an ſoluenti promiſſum actio negotiorum geſtorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud VLPIANVM L. 9. §. 1. *D. Quod met. cauſ.* H.

6) Cuiusmodi exemplum eſt in *L. 22. D. de Negot. geſtis.* H.

§. XII. Svnt tamen plurimi, qui promiſſis pactisque per vim extortis virtutem obligandi ineſſe contendunt. Aliqui ad autoritatem iuris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta laeſis beneficio reſtitutionis in integrum [1] ſuccurrat, vtique videtur ſupponere; ſtricto iure eiusmodi negotiis vim obligandi ineſſe, verum eius iuris rigorem aequitate Praetoris temperandum [2]. Sed legibus Romanis facile ſua conſtat ratio. Cum enim non praeſumatur, in ciuitate degenti vim eſſe illatam, atque ea exceptio dubiam poſſit habere diſceptationem; conueniens vtique erat eiusmodi pactum tantiſper ſuſtineri, donec a iudice ſuper metu illato poſſet cognoſci. Ex quo tamen non conſequitur, eiusmodi pacto, vt & aliis negotiis, quae per exceptionem peremtoriam poſſunt elidi, intrinſecam vim obligandi ineſſe; cum iſtae exceptionum ambages magis ad vſum fori ciuilis, quam ſimplicitatem iuris naturalis pertineant, ſaltem vbi agitur inter eos, qui communem iudicem non agnoſcunt [3]. Grotivs L. II. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promiſit, obligari, quia conſenſus adfuit, & quidem abſolutus, poſita iſthac rerum conditione,* (Eſt quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων περιτιμότερον, *homini anima omnibus rebus pretioſior.* Heliodorvs Aethiop. L. V.) etſi malo illo non imminente in tale quid conſenſurus non fuerat. Enimuero vti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit ius ipſi reſpondens: ita non ſufficit, vt in me ſint requiſita ad obligationem producendam neceſſaria, ſed ab altero quoque abeſſe vitia debent, quae iuris in ipſo adquiſitionem intercipiant. Adeoque non ſtatim ſi in me facultas eſt aliquid transferendi, in altero eſt facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex aduerſum ius non reſpondet, inanis ſit, non eſt credendum, ex ſolo meo conſenſu obligationem naſci, vbi alter per ius naturae prohibetur acceptare. Id quod hoc caſu omnino ſit. Quae enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex iſto metu ius adquirere, lucrumue facere prohibet. Incongruum autem eſt, quod ſubiungit; *ſi is, cui promittitur, metum intulit, quamuis leuem, atque inde ſecuta fuerit promiſſio, eum teneri ad liberandum promiſſorem, ſi promiſſor velit; non quod inefficax fuerit promiſſio, ſed ob damnum iniuria datum.* Atqui ſi obligatione liberari poſſum meo arbitrio, citra praeſtationem alicuius rei, iam actu liber ſum. Quid ergo opus hiſce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, ſi ipſe velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegiſti, nihil tibi debeo; & fruſtra a me illud exigis, quod vbi praeſtitero, tu ſtatim reſtituere teneris. Add. Seneca Controuerſ. IV. 26.

§. XIII. Hobbesivs de Ciue c. 2. §. 16. pro hac ſententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine eſſe inualida, quod ex metu ſint profecta: alias enim ſequeretur, pacta ea, quibus in vitam ciuilem homines congregantur, & leges condunt, eſſe inualida: (procedit enim a metu mutuae caedis, quod alter*

§. XII. 1) Erat tamen huic reſtitutioni in ſolis contractibus *ſtricti iuris* locus, non in contractibus bonae ſidei: Vid. nota 1. ad §. 8. Vnde iuſto latior eſt Avctoris loquutio, de omnibus & ſingulis id adfirmantis.

2) Et tamen Romani quoque actionem quod metus cauſa geſtum eſt aduerſus tertium dederunt, manifeſto argumento geſtum huiusmodi naturali iure non ſubſiſtere. Iidem negotia quaedam propter metum adhibitum irrita eſſe pronunciare-

alter alterius regimini se submittit:) neque cum ratione eum facere, qui captiuo paciscenti pretium redemptionis suae fidem adhibet. Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in ciuitates congregantur, quam is, de quo heic agimus *. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato graui malo, cuique repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diuersae indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paciscimur, ne singuli a communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, vt effugiamus malum, ab altero iniuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per iniuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet, velut iure cum ipso egisset. Vt enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; iuxta illud Menandri apud STOBAEVM Sermone 2. δουλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία. *inconsiderata res est malitia.* Quin contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo iniuste conciliato ereptus vltro latroni pretium sui flagitii persoluit. Huc facit illud Dionysii HALICARNASSEI L. VIII. [p. 509. Ed. Sylburg. 490. Ed. Oxon.] *Quicquid necessitas pro tempore vel priuatis hominibus, vel ciuitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit: *vniuersaliter verum esse, obligare pacta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni.* Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori praestat; dum ei per iniuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem iniuriae. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel praesens conseruauimus, vel malum, quod praeter nostram culpam ipsi imminebat, dispulimus. Sicut stulte apud HERODOTVM Thalia [L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.] Polycrates, dum amicos iuxta & inimicos nullo discrimine depraedatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quae abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est ius id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quae nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abiicere; sed vt hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Vnde & falsa est regula, quam IDEM proponit Leuiath. c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligato; idem licite pacisci possum propter metum. Quod autem licitum est pacisci, id illicitum est non praestare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. XIV. HEIC denique & illa quaestio subiungenda; cum quae ex errore aut metu promittuntur, sint inualida, si post errore discusso, aut metu depul-

ciauerunt, verbi gratia, manumissionem. *L. 9. pr. & L. 16. D. Qui & a quibus manumiss.* dotis dationem. *L. 21. §. 3. D. Quod metus causa.* H.

3) Persuasus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod mixtum vocat Aristoteles, in negotiis licitis esse moralem. Quam hypothesin supra destruximus. H.

§. XIII. * Sine consideratio malorum, quae naturalem statum comitantur. H.

depulso quis vtique dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa conualescant? Nam quod ab initio inualidum fuit, ex post facto conualescere potest, si accedat causa noua, ius per se parere idonea; quae hoc casu est consensus liquidus & vltroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam eiusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimatur. Iam enim externum consensus signum antecessisse. Accedente ergo iam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis haec ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existere oporteat, eoque actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequentis, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur vt tale promissum valeat, requirunt nouam verbis factam promissionem & acceptationem GROTIVS L. II. c. 11. §. 20. mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum superuenientem; quia alias alter de iure suo certus esse nequit. Verum vt verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia heic signa sufficere possint *. Puta, si promissor, errore cognito, metuque depulso, vltro praestet, aut super iam exhibita re controuersiam non moueat, cum commode posset, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is iure possideat. Cui sententiae & nos subscribimus.

§. XV. CAETERVM & hoc addendum est, vt promissio sit valida, requiri non solum consensum eius, qui promittit, sed & eius, cui promittitur; (*L. 19. §. 2. D. de Donation.*) & quidem per signa sufficientia expressum; vbi interdum nutus sufficere potest, si vel vltro quid offeratur, vel id antea sit petitum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusauerit, res promissa penes promissorem manet, [1] etiam vbi iuramentum accesserit: quia & hoc ante acceptationem ius non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius recusatione constiterit. Scilicet qui alteri rem suam offert, neque inuito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. [2] Ergo si alter non acceptauerit, iuri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, censebitur ea durare, nisi expresse fuerit reuocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, vt rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogauit, summa non est consultum; [3] alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud

PLVTAR-

§. XIV. * Alexander Imp. L. 2. C. de his quae vi metusue causa. *Cum te non solum cauisse, verum etiam soluisse pecuniam confitearis: qua ratione vt vim passus restitui, quod illatum est, postules, perspici non potest.* H.

§. XV. 1) Secus ac visum SETSERO L. I. de iurament. c. 25. n. 28. sequ. & quos profert; iusiurandum enim talem vim natura sua non habet, nisi lex eam tribuat. H.

2) Non tamen necessarium est, vt acceptatio illa in continenti fiat semper. V. MEVIVS part. II. Dec. 241. H.

3) Qua in re insignis est differentia inter promissiones ex causa lucratiua & onerosa. Nam in his rogationi accurate debet respondere promissio: alias nihil actum censetur. *V. L. 9. pr. de contrah. emtion. L. 12. Locat. conducti.* Secus in illis. *V. L. 1. §. 4. de verb. obligat.* H.

4) Idem vidit LVGO Disp. 23. de I. & I. n. 40. sequ. H.

PLVTARCHI quaest. sympos. L. IX. c. 13. *potiorem esse, & maioris autoritatis orationem eius, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest ius enasci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censebitur. Add. GROTIVS L. II. c. 16. §. 32. *Ad. L. 3. D. de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluserunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum; GROTIVS L. II. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse reuocandam, vt acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur [4]. Verum curatius inspicientibus id docere videtur Vlpianus, pactum esse consensum atque conuentionem duorum, i. e. reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptione demum valescere. Et iam in antecessum ciuitas acceptationem significauit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusauit, quae citra causam promittuntur. *Vid. L. 1. §. 1. d. t. l. 19. D. de Donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. *L. 3. §. 1. d. t.* quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia reuera dominium rei iam in municipium fuit translatum. Caeterum, quia in obligationibus quibusuis in eo, quem illae spectant, seu cui ius ex iis quaeritur, consensus requiritur acceptandae alterius obligationi, & iuri per hanc translato, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accersitarum aduersus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, [5] nisi aut ipse Deus reuelauerit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat [6]. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari an minus, seu placeat Deo votum seruari, an displiceat. Praesertim cum vota circa eiusmodi res debeant concipi, quae Deus per modum praecepti antea a nobis, saltem definite, non exigebat. [7] Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex reuelatione diuina, actum aliquem a Deo non praeceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quae Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & adprobationem Dei praesumere? Id nos putamus posse fieri non nisi [8] in illis rebus, quae indefinite legi naturali, adeoque voluntati diuinae congruunt, sed in quibus adplicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & iudicio hominum est relicta. Vnde recte arbitramur seruari vota, quibus quis ad certam summam pecuniae se obligat in pauperes, aut ad pias causas erogandam, vbi per talem erogationem alia officia

5) TERTVLLIANVS libro de ieiuniis: *Votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit.* H.

6) Qualis apud Iudaeos summus erat Sacerdos, qui significare solebat, quae Vota Deo grata essent.

7) Qualia non sunt vota, quibus vouemus, fore, vt a furto, adulterio vel scortatione abstineamus.

8) Sive quae ex iure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum sunt in Romana historia apud Livium & alios. Solennitates quibus Romani vota suscipere solebant, accurate explicat Ianus RVTGERSIVS L. V. Var. c. 5. H.

officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum ieiunia quis sibi imperat, aut abstinentiam a certo cibo potuue saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamenti superflui, puta, margaritas, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quae ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa eiusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quae non nisi vouenti molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus vtilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiantur. Mouetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Vbi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo vt valeat, si acceptetur; vel ita, volo vt valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, vtrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis praesumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestatiua aut mixta fuit adiecta. [9] Confer. GROTIVS L. II. c. 11. §. 15. [10]

§. XVI. SVPEREST, ut quaedam subnectamus de signis, per quae consensus exprimitur; quae sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines inuicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguae inuicem non intelliguntur; perfectiora autem verba vtrinque intellecta. Vid 1. Cor. XIV, 11. *Vtrinque intellecta* dico. Vnde forte est, quod Turcae [1] non aliter pactis & foederibus adstringi se putent, quam quae ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 30. Haec porro vt eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum vt pactis maioris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam prouocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, vt scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Graecos quaedam tesserae aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero obliuioni aut perfidiae hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per praecipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quae dum concipiuntur, clare admo-

9) CARPZOVIUS Part. 2. const. 12. def. 21. vbi pronunciatum, valere donationem absenti factam, epistola vel nuncio interueniente, licet a donatario expresse non fuerit acceptata. H.

10) Imo in dubio semper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promissione teneri, quam postquam promittens recognouerit, factam esse acceptationem promissionis suae. Quamdiu enim alter nondum acceptauit, adhuc aliquid perficiendum restat, quod impedit, quo minus pacta transacta omnia dici possint. Quod & vsus gentium seruat, de quo Vide Corn. VAN BYNKERSHOECK Quaestiones Iuris publici L. II. c. 7. p. 232.

§. XVI. 1) Neque aliter Romani primis temporibus rationes subduxerunt, solam Latii linguam in stipulationibus admittentes.

2) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam iudicari potest, quam parum cum principiis disciplinae huius conueniat querela non numeratae pecuniae

admodum, & non fine mora aliqua pacifcentis animo rem fubiiciunt, vt fiquidem haec adprobauerit, plene in rem ipfam confenfiffe omnino iudicandus fit, fic vt poftea ne quidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri fcripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiofe inferta, quae per celeritatem pronunciationis non animaduertebatur, totam fententiam inuertere poteft; cui incommodo fcripta hautquaquam ita funt fubiecta [3]. Inde recte plus defertur fidei inftrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis teftium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra feipfum teftatur, quam quod alius: & grauiffime accufetur, qui ne fuam quidem autoritatem declinare poteft. Ita tamen vt omni exceptione maiores teftes audiantur, fi inftrumentum fimulatum, fuppofitum, aut corruptum probabili modo arguerint. Caeterum etfi ab eiusmodi fcriptis feu inftrumentis pactorum firmitas in fe haut pendeat, quippe quae etiam fine illis recte contrahuntur, (L. 5. D. *de fide inftrum.*) [4] & quantum ad ius naturae perfiftant, vtut fors illa cafu quopiam perierint. (*L. 1. 4. 5. 7. 8. 10. C. de fide inftrum. L. 20. 21. C. de probat.*) a iudice tamen ciuili, cuius cognitio non nifi manifeftiffima fequitur figna, haec inftrumenta quam maxime attenduntur. Ac nifi illa produci queant, regulariter reiicitur, nifi idoneis argumentis probauerit, eadem cafu quodam fibi periiffe. Hinc diligentis eft hominis, fyngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud PLVTARCHVM Perfeus cum mutuo pecuniam amico daret, folenni formula, & in foro cautum fibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perfeu, inquit? Refpondit Perfeus; fcilicet vt amanter recipiam, nec legaliter pofcam. IVVENALIS Sat. XIII. [verf. 75. 76.]

Facile & pronum eft fuperos contemnere teftes.
Si mortalis idem nemo fciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, [pag. 214. C. Ed. H. Steph.] cum Muraena bellum Mithridati inferret, iftique legati Regis foedera obiicerent, negauit fe videre vlla foedera. *οὐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ᾽ ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο. Nulla enim Sylla confcripferat, fed executione pactorum contentus difcefferat.* Contra ita de moribus Turcarum Chrift. RICHERIVS: *Tanta eft iftis hominibus dictorum conftantia, tanta etiam de fide fuorum fecuritas, vt in conuentis nulla vnquam fyngrapha, nulla obfignatione, nullo chirographo vtantur: fed folo promittentis verbo vel ipfa nominis eius qui pacifcitur auditione ftent omnia.*

niae a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam effe numeratam in creditorem, qui inftrumentum tenet, reiicitur. Sane rarius vfu venit, vt chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non conuenit. Deinde fi id fiat, habet debitor, quod fuae imprudentiae imputet. Et quid fi pecunia remotis arbitris numeretur, & malus debitor occafionem fallendi inde arripiat? praefertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a fe effe pecuniam, nimis fit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admifere. V. GRAENEVVEGVS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

3) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

4) Et POLYBIVS L. VI. hiftor. c. 54. de Graecis notat, fi vel vnum talentum duntaxat fuerit eis creditum, decem refcriptoribus adhibitis, figillis totidem, teftibus autem duplo pluribus, fidem tamen vt feruent, impetrari ab iis haut poffe. H.

Paria de Peruanis refert GARCILASSUS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque eſt, quod, ſi creditor obligationis inſtrumentum ſciens reſtituerit, aut conſcio debitore idem ſciens aboleuerit, debitum ipſi condonaſſe cenſeatur. Nequaquam tamen, ſi quouis modo ſyngraphas debitor nanciſcatur, puta, furto ſubtractas, aut alia ratione extortas, obligatione ſolutus erit. Ex quibus & hoc adparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *ſyngraphas* minus recte vocari *inania habendi ſimulacra.*

* *

CAPVT VII.

DE MATERIA PROMISSORVM ET PACTORVM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quae fieri poſſunt.*
II. *Promiſſa circa impoſſibilia ſunt vana.*
III. *Impoſſibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An ſummus conatus ſemper ſufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam conſtantiam ſuperantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera iam praeſtita.*
IX. *An turpiter data repeti poſſint?*
X. *Fruſtra promittuntur aliena;*
XI. *Et noſtra alteri iam obligata.*

VIDENDVM porro eſt de materia promiſſorum & pactorum, ſeu ad quaenam vltro nos promittendo & paciſcendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, vt rei aut actionis praeſtandae habeamus facultatem phyſicam, & moralem, ſeu vt id praeſtare non ſit ſupra noſtras vires, neue idem patrare lege aliqua prohibeamur. Vbi enim quid intra vires meas poſitum eſt, deque eodem ſtatuendi facultas mihi relinquitur, nihil ſane obſtat, quo minus ad id exhibendum alteri neceſſitatem mihi vltro arceſſam, vbi vſus vitae humanae id tulerit. Ex aduerſo circa ea, quae vel vires noſtras excedunt, vel ſalua obligatione validiore nequeunt praeſtari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quae effectu ſuo directo & legitimo ſit caritura.

§. II. EX HISCE conſequitur: impoſſibilium nullam dari obligationem. Id quod etſi in ore vulgi verſetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem diſcrimen eſt ſtatuendum inter obligationes, quae ſponte noſtra nobis arceſſimus, & quae ab altero pro imperio nobis iniunguntur.

§. II. 1) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad coenam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi niues cadant. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi: quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non, ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Si haec ita erunt, effice, vt idem ſtatus ſit,*

tur. Qui vltro se ad impossibile, quod tale nouit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod a se fieri non posse praeuidet. Non tamen semper ab omni necessitate praestandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conuentam praestare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem iam supra vires meas esse, aut intra praestandi tempus fore, inuincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneri videor. Praesertim vbi idem expresse dictum fuit [1], aut ea conditio tacite vtrinque praesuppofita fuit. Vid. *L. 2. §. 3. seqq. D. si quis cautionibus.* [2] Sic v. g. si cui promisissem equum commodare, qui iam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse; siquidem equus incolumis domum reuersus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si vterque tam promissor, quam cui promittitur, rem nouerit impossibilem, ac se id nosse inuicem norint, lusisse tantum, & nihil egisse censentur. At vero si promissor duntaxat sciuerit rem esse impossibilem, alter idem ignorauerit, iste huic vtique tenebitur ad id quod interest, ne ita sibi illuderetur. Vbi autem promissor fuerit negligentior in excutiendis suis viribus & rem sibi iam impossibilem promisit, quam talem scire poterat, si debita circumspectione fuisset vsus; ipsa quidem obligatio erit nulla, quia promissor tanquam tacitam conditionem supponebat possibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri pensare, si quid ob inane illud promissum damni fecit; licet sub damno non sit reputanda spes lucri & emolumenti, ex inani promisso concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, vt qui per negligentiam aliquid impossibile fuit pactus, praestando id, quod alteri inde nocitum fuit; liberetur: ita tamen, vt huic quoque id, ad quod se adstrinxit, remittatur, aut vbi iam praestitum id fuit, restituatur, vel pro eo aequipollens aliud reponatur.

§. III. ENIMVERO quando res eo tempore, quo promissio aut pactum suscipiebatur, praestitu fuit possibilis, post impossibilis facta, dispiciendum, vtrum casu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori casu euanescit pactum, vbi res adhuc sit integra. Vbi quid praestitum ab altero iam fuit, id restituendum, aut aequipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis respicimus ad id, de quo expresse fuit conuentum; vbi hoc obtinere non possumus, sufficit aequipollens exhiberi; saltem ne damnum sentiamus, omnimodo cauendum est. Vbi vero dolo quis sibi ipse vires implendi ademit, ad summum conatum tenetur, & velut in sup-

sit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadimonium promittimus: tamen deseritur. Non in omnes datur actio; deserentem vis maior excusat. H.

2) Alia exempla v. in *L. domum 57. D. de contrah. emtion. L. 69. de verbor. obligat.* H.

plementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis diiudicanda ſunt, quae circa debitores obaeratos diſputantur. Hi quippe vbi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſoluendo eſſe deſierint, ſummum ſoluendi conatum debent. Vbi tamen aequitas & humanitas requirit, vt mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſoluendi mediis. Vid. Matth. XIIX, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum fauori hoc dederunt leges Romanae, vt non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt.* Vid. *L. 12. D. ſoluto matrimonio. L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. de Re iudicata. L. 49. L. 50. d. t. L. 4. 6. 7. D. de Ceſſione bonorum.* Niſi tamen creditor, quae praeſentes facultates excedunt, condonauerit, ad reſidua ſoluenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe coeperint. [1] Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coërceri; in quos demum illud tritum valet: [2] qui non habet in aere, luat in corpore. Vid. GELLIVS L. 20. c. 1. circa finem. Et quae Appius diſſerit apud Dionyſ. HALICARNASSEVM L. VI. [pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii. c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.] Add. tamen LIVIVS L. IIX. c. 28. Conſiderandum praeterea heic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim haec grauis aut leuis fuerit, fauor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Vnde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſoluendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non praecauerunt [3]; puta, qui omnes ſuas fortunas vni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit PLINIVS L. III. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunae poſſeſſionum varietatibus experiri.* Et IVSTINVS L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quoque praedandi cauſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. LIVIVS L. XL. c. 21. *Antigonus ſaeua tempeſtate iactatus, cum in eadem naue ſecum ſuos omnes habuiſſet, praecepiſſe liberis dicitur, vt & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet.* Adparet tamen, priſcos Romanos iſta diſcrimina parum aeſtimaſſe. Ita enim SENECA de Beneficiis L. VII. c. 16. [4] *Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, vt homines ſcirent, fidem vtique praeſtandam. Satius enim*

§. III. 1) Decoctoris character eſt apud DIPHILVM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:

Quia te videmus, bone vir, obſonarier
Baſilice & longe ſupra ciuilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt caeteri.
Ita ciuitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tanquam in certatu Iſthmico.
Tua praeda eſt, ſi quis moenia intrauit lepus.
Perdicos autem & turdos, ita me Di iuuent,
Iam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

2) GVNTHERVS L. VIII. Ligurin. circa extrem.

Cuius fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſoluere noxas,
Arctatur vinclis. H.

3) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:

Tua omnia vni nunquam naui credite.

Et

enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari [5]. Sic & apud Moscouitas non superfunctorie vapulant, qui soluendo non sunt debitores, & demum creditori seruire coguntur.

§. IV. HOC LOCO etiam est examinandum, quod HOBBESIUS de Ciue c. 2. §. 14. nimis, vt adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impossibile non obligamur; vltra summum autem conatum nihil est in nostris viribus; adeoque quod isto attingere nequimus, nobis impossibile est, & sic extra obligationem positum. Vbi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo vires id praestandi corruperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non expletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera praesenti operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum conatum obligationi satisfit. Quia enim futura illa intuitu humanae prouidentiae in incerto sunt, adeo vt vel vires nostrae aliquo casu debilitari, aut occasio conuersione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia praeterea saepe humana perspicacia in aestimatione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi heic quoque sunt paciscentes humanae conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda praestatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, siquidem vires & occasio eaedem permanserint, aut ni vires praesentes iusto amplius aestimatae sint. In eiusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se est fecit; cumprimis vbi etiam in ipsa operatione aliquid, a nostris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat HOBBESII assertio, etiam ex subiectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciscimur saepissime eas res, quae possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles*; (praesupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum praesens ea lege accepit, vt mutuum redderet. Voluntas enim eius, qui praesens bonum praestat, pro obiecto simpliciter habet bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest.* Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum praesens alicui praestat, eum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Et quidem aeque in conuentione dandi, quam in conuentione faciendi [1]. Nam in iure naturali non videtur fundari id discri-

Et TERENTII in Adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, seruesne, an perdas, totum diuiduum face.* H.

4) Nimirum apud Romanos ante Augustum decoctoribus Equitibus, quamuis quis fortunae vitio, non suo decoxisset, lege Roscia certus locus in theatro ignominiae causa constitutus. H.

5) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *paroemiar. iur. Germ. 89. §. 3.* Add. Ioann. LIMNAEVS Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. seq. H.

§. IV. 1) Hinc nec iure canonum, secundum multorum sententiam, nec moribus multorum locorum id discrimen obseruatur. V. CHRISTINAEVS Decis. Belgic. 323. VINNIVS & alii ad §. 7. I. de V. O. Ex ipso etiam iure Romano limitationes non paucae adferri solent. Videtur autem eius discriminis ratio fuisse, quod Romani seruitutis habere speciem existimarent, quem ad factum cogere. Hinc VLPIANVS L. 9. §. 10. D. de poenis, *inciuiles vocat poenas, inuitum hominem iubere facere, quod facere non potest.* H.

discrimen, quod aliqui tradunt, ex conuentionibus dandi praecise aliquem obligari ad dandum, sed ex conuentionibus faciendi non praecise ad faciendum aliquem obligari, sed praestando interesse eum liberari posse. Enimuero vbi quod conuentum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento euitando velle praestari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neque restitutionem admittat id, quod acceptum iam est, defungetur quis sua obligatione, qui praestat id, quod vires admittunt. Enimuero in contractibus mutui, & qui eiusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, praesertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse soluere; & idem quoque debitor prae se fert; ac super hac hypothesi contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendae tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in praesens plura exsculpere, vt tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. Vid. Matth. XIIX. Caeterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cuius euentum praestare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi haec restrictio, si fors fauerit, ni ex transuerso quid intercurrerit, aut vt Christiani magis pie: si Deo placuerit. Vid. Iacobi IV, 15. Quanquam eiusmodi futura incerta velut absolute iurare cum magna temeritate, & praesumtione impia sit coniunctum [2]. Ex quo genere est illud iuramentum Labieni & reliquorum Pompeianorum, qui iurarant, *se nisi victores in castra non reuersuros*, apud CAESAREM de Bello Ciuili L. III. [c. 87. num. 6.] Add. Actor. XXIII, 21. & SELDENVS de I. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V. EST QVOQVE heic excutienda quaestio sat spinosa, quam HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 18. proponit [1]: An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia? verbi gratia *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratius autem rimanti satis adparet, quo fine quaestio ista negetur; nempe vt ostendatur, securitati hominum non satis caueri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod vltro velit poenam sufferre, siquidem ab ipso iniuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conseruandae inter homines paci, vt imperia constituantur, quae etiam inuitos ad poenam peccantes possint trahere. Id quod verissimum est, & de eo plura suo loco dicentur. Operae pretium tamen fuerit, argumenta IPSIVS pressius considerasse. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo suis pactis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in vnoquoque gradus timiditatis summus, per quem malum, quod infertur, adprehendit vt maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus vbi peruentum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga vel pugna sibi consulat. Cum igitur*

2) Et Romanorum militum, apud LIVIVM L. II. c. 45. sequ. & Arcananum apud eundem L. XXVI. c. 25. Addatur BOCCALINVS ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, vt non dubio euentu, portauerant.* H.

§. V. 1) Huc etiam pertinent quaestiones: An quis ad quaestiones subeundas se possit obligare? (V. COLERVS Decis. 184. & part. 1. de Processu execut. c. 6. n. 44. sequ.) An sub poena amittendae existimationis? (V. TABOR de Ob-

Igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda satis constantes sunt, ea ferre non obligantur. Heic obseruandum, non videri absolute rem humana constantia maiorem, mortem citra reluctantiam admittere [2]. Inde si Deus praeceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum vtplurimum ea res constantiam mortalium vulgarem superet, non praesumi hominem vltro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanae ferri, quam pacta iniri debeant cum sensu humanae imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissoluendum rigorem disciplinae militaris, quasi liceret militi stationem deserere, si praesens periculum vitae videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana constantia, saltem quae in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credo dari, vt in bello quosdam hosti obiicere necessum sit, adempta pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conseruandarum ciuitatum, & vsu omnium gentium adparet, siquidem res ita postulet, recte militi a duce posse iniungi, vt loco assignato in hostem ad extremum vsque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignauiam stationes deserentium morte expiari. Nam qui militiae nomen dat, timiditatis naturalis excusationem perdit, obligaturque non modo praelium inire, sed & inuito suo ductore non fugere. Neque vero est absurdum poenae genus, occidere, quia occidi noluisti. Grauius enim est, a carnifice per ignominiam iugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. *L. 1, §, 28. D. de SCto Silaniano.* Sed & illud est addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, vt ad ea quoque defetiscatur, quae intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui vitium hautquidquam istum obligatione liberari. Pergit HOBBESIVS: *Cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad supplicium autem qui ducuntur, vinculis constringantur, aut satellitibus custodiantur, ideo non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse.* Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui reuera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violenta quoque praesidia caute disponantur prohibendae istorum perfidiae. Quo spectat illud SENECAE Thyeste [vers. 643. & seqq.]: *Arx vrbem premit, & contumacem regibus populum suis habet sub ictu.* Subiungit, *inutile fore tale pactum. Equidem sic frequenter pacta iniri; nisi constituta die hoc fecero, interfice;* id est, ius habebis capitale supplicium a me exigendi, nisi hoc fecero. *At tale pactum, nisi fecero, interficienti non resistam, iniri & insitatum esse, & inutile.* Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut ciuitas cum ciue, aut ciues eiusdem ciuitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate viuunt. Vt ciuitas cum ciue tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, vt ipsa

Obstagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, sed perperam. V. ARNISAEVS Relat. Politic. 3. sect. 6. n. 46. GAIL. 2. Obseru. 45. ZASIVS l. 2. Singular. 8. BERLICHIVS Part. 2. concl. 27. 28. H.

2) Vide, quae notauimus in nota 8. ad L. I. c. 5. §. 9. & seqq.

ipſa poſſit nocentibus poenam infligere, ſi ſinguli ciues fidem dent, quod non velint eum, a quo ſupplicium ſumendum, per vim defendere. Ciues inter ſe ita paciſci nequeunt, quia ius interficiendi in ciuitatibus priuato concedi non poteſt. Iis, qui in libertate naturali viuunt, itidem tale pactum inutile eſt: quia ſi paciſcerentur de interficiendo, ni fecerint, intelligetur praeceſſiſſe aliud pactum de non interficiendo ante diem praeſtitutum. Nam ex IPSIVS hypotheſi in ſtatu naturali ante pactum initum ius eſt cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non ſit praeſtitum, redit ius belli ſeu ſtatus hoſtilis, in quo quiduis in alterum licet, & ſic etiam redibit ius reſiſtendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; vt non ſolum intrinſecam neceſſitatem adferant conuenta praeſtandi, ſed & vtrique ius dent recuſantem vi compellendi malo aliquo ipſi intentato. Adeoque in hunc ſenſum pacta reſolui: ſpondeo, me tibi hoc praeſtiturum; ni fecero, habebis poteſtatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto vt aliud ſuperaddatur de non reſiſtendo illud malum intentanti, inutile eſſe & abſurdum. Hoc enim iterum alio pacto poenali foret ſanciendum, hoc modo: ſi tibi vim inferenti reſtitero, tunc aliquo malo me multandi habebis poteſtatem. Atqui ſic manifeſte adparet, per alterum pactum primo pacto nihil eſſe additum. Nam ex eo licebat iam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate poſterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus eſt, vnum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius ſit decem, quam vnum perrumpere? Denique ita colligit HOBBESIVS: *Pacto non reſiſtendi obligaremur duorum malorum praeſentium eligere illud, quod maius videbitur. Nam mors certa maius eſt malum, quam pugna. Sed duorum malorum impoſſibile eſt non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impoſſibile: id quod naturae pactorum repugnat.* Enimuero regula illa de eligendo malo minore dextre eſt explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, ſeu quae damnum adferunt, vt talium. Vbi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni ineuitabilis poſſe defungi. Nequaquam autem illa eſt extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut vnius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commiſſionis neutrum eſt eligendum. Etſi aliquando contingat, vt duobus praeceptis affirmatiuis ſatisfieri nequeat, quorum intermiſſio ſeorſim conſiderata cum peccato eſt coniuncta; ſed propter illorum praeceptorum concurſum fit, vt vnius eorum intermiſſio habeatur licita. Quo caſu vtique ex duobus malis omiſſionis minus eſt eligendum: ſeu potius concurſus cum altero praecepto nobiliore oſtendit, in tali caſu omiſſionem praecepti ignobilioris non eſſe peccatum. Scilicet quia legibus ſubordinatis haec ſemper limitatio ineſſe intelligitur; quatenus iis ſatisfieri queat, ſalua lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio ciuili, vtrumque ſeorſim conſideratum malum eſt. Sed ſi contingat, vtrique ſimul ſatisfieri non poſſe, puta, ſi imperium ciuile iubeat aliquid legi diuinae aduerſum; eo caſu huic non obedire malum eſſe deſinit: quia legi de obſequio poteſtati ciuili praeſtando, addita intelligitur limitatio; niſi quid praecipiatur legi diuinae aduerſum. Sicut & mera executio peccati alieni, ſeu cooperatio per modum

dum instrumenti praeferri potest insigni malo damnoso, aut molesto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum, aut damnosum, & inter peccatum, neque hoc prae illo eligendum; puta, vt quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, vtut iudicio per prauam libidinem corrupto illud prae hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cuiusuis iudicio suspenderetur; adeoque penitus euanesceret, si ad illud non obligarer, cuius intermissio ob externum aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam eiusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat grauius se malum iudicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus iniicere. Imo vel heic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid praestandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. VI. REQVIRITVR praeterea, vt ex promisso pactoue oriatur obligatio, facultas moralis, quae nobis insit ad praestandam rem, de qua conuenitur. Ex cuius facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus [1]. Nam quaeuis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque vltra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere vlterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem praestanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subiecta non potest solo suo actu earundem vim elidere. Vnde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem praestat. Add. *L. 15. D. de Condition. institutionum. L. 35. §. 1. L. 123. D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non seruanda esse promissa, quae alteri, cui fiunt, noxae sunt futura; cum generali naturalis iuris praecepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse inualidos ipso iure, vel praecedente magistratus cognitione tales declarari. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. V. c. 7 [2]. Etsi & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, ipse autem actus non rescindatur; ideo quod maior indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & saepe incommoda, quae rescissionem sequuntur, maiora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud Apollonium RHODIVM Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Iason cum Medea non concubuisset, vt ea restitueretur Patri; si concubuisset, maneret, penes Iasonem. Idem habetur apud HYGINVM fab. 23. APOLLODORVM L. I. [§. 25. Edit. T. Gal.] Bibliothecae, & ORPHEVM in Argonauticis.

§. VI. 1) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Ioannem BARBEYRAC, in nota 2. ad hunc paragraphum.

2) V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AVCTOR supra L. II. c. 6. §. 14. H.

§. VII. Caetervm heic distinctius quaeri potest, primo, an obligatio ad praestandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit praestitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpi eiusmodi conuentione obligationem existere, sed vtrumque ab eadem resilire debere [1]. Seneca Hercule Oetaeo. [verf. 480. 481.] *Praestare fateor posse me tacitum fidem, si scelere careat: interim scelus est fides.* Add. *L. 26. 27. D. de Verb. oblig.* Vnde si verbi gratia sicarium mercede quis conduxerit ad faciendam caedem, sicarius sane, si poenitentia ductus obire facinus recusauerit, a conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra, si conductor poenitens sicario denunciauerit, vt ne caedem patret; nequaquam hic alterum adigere potest ad perseuerandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendae locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit praestita. Imo si post factam reuocationem sicarius nihilominus perseuerauerit caedem absoluere, conductor caedis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, propositum habuisse caedis, sed quod mox per poenitentiam fuit emendatum. Grotivs L. II. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponsam, verbi gratia, homicidii causa vitiosam esse tradit, quia ad hoc adhibetur, vt alter ad malum facinus impellatur [2]. Exemplum non seruati eiusmodi pacti extat apud Philostratvm L. III. de vita Apollonii Thyanaei, [cap. 24. pag. 114. Ed. Lipf.] vbi cum hic promisisset, sese nauem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos aliorsum conuerso cursu elusit.

§. VIII. Secvndo quaeritur: an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea soluendam teneatur? Quod Grotivs d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quae labes peracto crimine cesset, ideo quod illex mali esse desierit. Enimuero nobis secus videtur. Nam tantum abest, vt pactum tale turpe esse desinat, peracto flagitio, vt potius ad plenum turpitudinis gradum peruenerit, obtento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, soluere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali [1], etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda inuitatio. Inde labes quoque aliqua eiusmodi mercedem comitari iudicatur, etiam quando in tertium iusto titulo transiit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in diuina lege interdictum est, ne in domum Dei inferre-

§. VII. 1) Chorus apud Evripidem Helena:

> Καλήν γε προδοσίαν δίκαια δρᾶν.
> *Honesta certe proditio, facere iusta.* H.

2) Et aliud apud H. Grotivm L. I. Hist. Belgic. ad A. MDLXXXIIX. duorum castelli alicuius traditionem Parmensi promittentium, eumque Praefecti consilio eludentium. H.

§. VIII. 1) Et absurda merito censeri debet actio, quae se fundat in iniustitia, & pretium sceleris petit. H.

2) Quod prouerbium, iam monente Cl. Barbeyraco, parum facit ad institutum Avctoris. Cuius obseruationis summa, mutatis, quae nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conuentio inita sit, re adhuc integra neuter obligatur,

ferretur pecunia ex prostitutione corporis quaesita. Deuter. XXIII, 18. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Et sacerdotibus religio erat, mercedem proditionis a Iuda pro derelicta habitam aerario sacro inferre. Tritum quoque est, de male partis tertium haeredem non gaudere [a]. Inde probare non possumus, quae GROTIVS d. l. tradit: *Vsque ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium,* donec conditio extet; aut promissio rei in praesens impossibilis, quae tamen possibilis futura speratur, quousque intra vires nostras esse coeperit. *Crimine autem perpetrato iam obligationis vim exseri, quae ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus consensus,) sed ab accedente vitio fuit impedita,* ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimuero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio iuris naturalis de non ineundis circa illicita pactis, si post scelus obitum pactum illud iure naturali est seruandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiua citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsecam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vitio fuisse suspensam, quousque ad crimen allicere desierit. Nam vt pacto vis obligandi intrinseca insit, non sufficit consensum vtrinque adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in vtramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, vtrinque consensisse, facile omnes leges subuerterentur, inito super iis violandis pacto; adeoque ipsum ius naturae ad sui destructionem inseruiret. Arbitramur igitur, per legem naturae neque exsecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex iure proprie dicto postulare posse, neque conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad soluendam eam mercedem teneri. Adeoque iuri naturae curae non esse, ne quis gratis scelus patrauerit. Equidem si quis, qui verbi gratia sicarium conduxit, & mox caede patrata mercedem soluere abnuit, ab ipso male multetur, nemo est, qui iniuriam ipsi factam dicat. Verum heic obseruandum, etsi turpia pacta vi intrinseca obligandi destituantur, neque ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis iure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non seruata malo afficiatur. Vetat enim lex naturae ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non praestitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso fauori huius legis renunciauit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atqui malum, cui quis

 culpa

gatur, quia hic fidem seruare scelus est: vterque vero Contrahentium propter conatum vitiosum puniri potest. II. Delicto perpetrato, merces promissa peti non potest, vti contra GROTIVM L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamuis enim illex mali cesset, quae labe sua obligationem impediebat, non tamen cessat turpitudo, sed ad summum peruenisse videtur gradum. III. Si praemium est solutum in pari turpitudine potior est ratio dantis, quam accipientis, quia alias 1) accipiens ex sua improbitate lucrum consequeretur, & 2) incongruum esset, solum dantem non etiam accipientem puniri. Iure Romano, quod meretrici datum est, repeti non potest, *L. 3. D. de Condict. ob turp. causs.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quaestuariae, mercedem etiam accipere iis integrum esse debere visum fuit, (2) quia inciuile habitum est, propriam fateri turpitudinem, eo quod iudicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

culpa sua causam dedit, non immerenti accidere iudicatur [3]. Exempli gratia; ius naturae vetat virginis inuitae pudorem imminuere. Verum vbi ipsa consensit, iacturam quidem facit rei irreparabilis, de iniuria tamen sibi facta queri non potest. Etsi saepe circa talem istud OVIDII Heroid. ep. [VI. 137. 138.] locum inueniat: *Ipso Crimine dotata est, emeruitque virum.* Sic in ciuitatibus, vbi duella sunt prohibita, prouocatus ab altero hautquidquam in arenam descendere tenetur etiam vbi id iam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de iniuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Iudae *Gen.* XXXVII. qui circa exsoluendam Thamari concubitus mercedem solicitus erat, respondet SELDENVS L. V. c. 4. de Iur. nat. & gent. *creditum fuisse eo tempore, licere innuptae & solutae foeminae corporis sui vsum concedere alteri sine consensu in vitae communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conuentione, tanquam circa rem, saltem ciuiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hoc obseruetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleuerint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat solicitus. Huc quoque pertinet *L. 4. §. 3. D. de Condict. ob turp. caus. Quod meretrici datur, repeti non potest, sed noua ratione, non ea, quod vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix.* Scilicet etsi Romae extra poenas legum ciuilium erat publice corpus prostituere, eiusque quaestus foeditatem apud aediles profiteri; tale tamen vitae genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitae genere, nulla noua erat turpitudo, si mercedem pro vsu corporis acciperet meretrix, atque *caua pretium flagitaret vsque manu.* TIBVLLVS L. II. [Eleg. 4. v. 14.] Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere; cum Romae status meretricius fuerit toleratus, valida quoque iudicata in eo foro fuisse pacta, quae illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset OVIDIVS Amor. I. Eleg. 10. [vers. 29. & seqq.]

Sola viro mulier spoliis exultat ademtis.
Sola locat noctes: sola locanda venit.
Et vendit quod vtrumque iuuat, quod vterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipsa facit.
Quae Venus ex aequo ventura est grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Istud

3) De his exemplis agit *supra c. 1. §. 7. & 10.* H.

4) V. de Pisone TACITVM III. Annal. 16. & quae ad hunc locum de Philippo II. Hisp. Rege, qui Escouedi caedem Perezio mandauerat, ex Thuano & Perezii ipsius relationibus narrat FORSTNERVS. Conf. eundem ad XIV. Annal. Taciti 62. H. GROTIVS L. II. Histor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Peresium, Scouedanae caedis quondam ministrum, subtracta auctoritate communi facinori reum subdebat.* Add. de Elisabetha Angliae Regina, Dauisonum puniente, CAMDENVM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzevirian. H.

§. IX. 1) Adde etiam operam respectu eius, qui illam

Istud tamen patet, si scelus in alterius vsum ipso volente sit susceptum, eum recte eidem irasci non posse. Apud OVIDIVM Heroid. epist. XII. [vers. 131. 132.] Medea Iasoni:

Vt culpent alii, tibi me laudare necesse est,
Pro quo sum toties esse coacta nocens.

Apud EVNDEM Metamorph. L. IIX. [v. 130. 131.] Nisa Minoi: *Scelus hoc patriaeque patrique; Officium tibi sit.* Apud SENECAM in Medea: [vers. 500. 503.] *Cui prodest scelus, is fecit. Tibi innocens sit, quisquis pro te est nocens.* Etsi inter principes cumprimis non infrequens sit, vt fructum alieni sceleris quidem capiant, scelus tamen ipsum puniant, ne id exemplo sibi deinceps noxium euadat. Sic apud Paulum OROSIVM L. V. c. 18. seruum, qui Sulpicium herum suum, a Senatu hostem iudicatum, quod hostem indicauerat manumitti, quod vero dominum prodiderat, saxo Tarpeio deiici consules decreuerunt. Add. ZONARAS Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. TERTIO denique quaeritur; an merces pro turpi opera data possit repeti? Ad hanc quidem repetitionem ius naturale nullum videtur praetextum suppeditare, si neque dolus alterius, neque enormis laesio interuenerit. Nam vtique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quae ipsi tanti fuit aestimata. Atqui etiam vbi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Neque obstat, quod adquisitio sit facta titulo non iusto, & modo, & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non potest, qui dedit; quippe qui & vltro pactus est turpem operam, eaque exhibita aequipollens quid conuento pretio sibi exhibitum iudicauit [1]; nec super flagitio queri potest, quod ipse fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium, vt superior quod datum fuit vel per modum poenae auferre queat, vel danti iterum addicere [2]. Quod si tamen, verbi gratia, illecebrosa aliqua meretrix incautum adolescentem magna argenti summa emunxerit, recte eadem videtur repeti posse; cum etiam inter eos, qui ob turpia sociantur, species quaedam iustitiae, adeoque & leges contractuum vtcunque soleant obseruari. Caeterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non nisi accepta mercede velle praestare, vlterius quaeritur; an si quid promissum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti possit [3]? Respondent aliqui simpliciter, valere tale promissum, si ius naturale spectemus; cum etiam id valeat, quod citra vllius causae intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorsionem datum esse farciendum. Clarius res expedietur, si distinguatur, vtrum quid fuerit debitum ex imperfecta,

iam pactus est, non iniustam, sed tantum turpem esse & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere necessitatem praestationis, sed alios inde effectus sequi, praemium puta vel demeritum. Quod si obiicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: responderi potest, traditionem factam esse ex causa; & quamuis illa sit turpis, tamen de voluntate domini, rem suam transferre volentis, constare ac proinde cum turpis causa plus operetur quam nulla, meliorem esse causam possidentis. H.

2) Adde de iniusto iudice AVCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

3) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 10. §. 12. H.

perfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, praestandum erit, neque repetitioni heic locus adparet. Sic verbi gratia etsi viam erranti monstrare lex humanitatis iubeat: si quid tamen pro eo officio, vtut mihi non molesto, pacifcar, & exigere id licebit, nec solutum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, vt eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex vltronea liberalitate facta iudicantur. Verum vbi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non nisi promissa alia re velit praestare, putauerim idem dicendum, quod de iis promissis, quae metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum praestare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse, vi ipsum ad praestandum debitum adigere. Igitur vbi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra nouum velut supplementum, statim mihi iusta in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meae non ferant bello iam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant [4], laesionis istius pensationem post licebit petere, nisi vltro eandem ipsi condonauero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter laesum se ostendere queat. Verum in ciuitatibus, qui pacto satisfacere sine nouo augmento detrectat, per iudicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quae Interpretes iuris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. causam.* Vbi distinguunt, an turpitudo sit solius accipientis, an solius dantis, an vtriusque. Priori casu condictionem concedunt, posterioribus non item. LIBANIVS orat V, *Si quae a legibus obuenire mihi possunt, ea percipio; quomodo hoc adbuc gratia est? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui iudici, qui legibus est addictus, gratia non debetur; quae enim ei ex necessitate erant agenda, egit.*

§. X. FACVLTAS moralis quid praestandi, aut ad praestandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quae non nostro, sed alterius arbitrio sunt subiectae. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci; vt alter actu nostro ius ad illas adquirat, aliumque istas velut suo iure poscere queat. Vnde & ICti Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promisit, neque ipsum obligari, neque alium, cuius factum promisit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhaerere verbis eiusmodi promissionis. Quia tamen inconueniens est, actus alicuius serio suscepti nullum esse effectum [1]; inde facile est, vt

4) Ego subsisto: Nam qui in nouam pactionem descendit, cedit iure suo: & si pactum post bellum valet, cur pactio, vt declinetur bellum, erit, inefficax? H. [vid. infra L. VIII. c. 8. §. 1.]

§. X. 1) Hinc Ius Romanum mores hac in parte in quibusdam locis non admiserunt. V. quae dixi *Differt. de Obligat. alium dat. facturumue sect. 1, §. 1.* H. [Regulam quoque oppositam, *de non quaerenda alteri obligatione, in foro*, haud obseruari testatur MEVIVS IV. decis. 112. n. 5. CHRISTINAEVS Vol. IV. dec. 177. & 209. & BRVNNEMANNVS ad L. 3, C. de inut. Stip.]

2) Nimirum, vt SENECA ait de benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant. Quibusdam pro effectu est omnia attentasse.* H. [*Si omnia fecit, vt sanaret: peregit Medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori*

vt eam promiſſionem ſic interpretemur; illum curaturum, vt alter det vel faciat. Quod ſi autem expreſſe ita concepta ſit promiſſio, me operam daturum, vt tertius certam rem aut actionem ipſi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter poſſibili laborare, vt ad eandem exhibendam alter permoueatur. *Moraliter poſſibili* dicimus, i. e. quantum alter honeſte a me poſtulare poteſt, & quantum vitae ciuilis ratio fert. Vnde ſi ex mea parte nihil intermiſero, & tertius tamen facere abnuat [2], ad id quod intereſt hautquidquam tenebor; niſi hoc expreſſe receperim [3], aut ex negotii natura recepiſſe intelligar. LIVIVS L. II. c. 31. *Velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet, quin praeſtaretur* [4]. Quod ſi vero ita promittam, ni tertius praeſtet, me certi quid daturum; manifeſtum eſt tertio non praeſtante, meum promiſſum committi. Cui ſimile fere id, quod legibus Romanis erat conſtitutum, vt ſi quis rem alienam legarit, quam alienam ſciebat, heres eam redimere cogeretur, & praeſtare, aut ſi eam redimere nequiret, aeſtimationem eius dare. Certum tamen eſt, ex qualicunque meo promiſſo tertium non obligari, aut alterum ius nanciſci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis eſt imperium, quousque iſthoc ſe extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere poſſum, adeo vt non ſolum ipſe tenear praeſtare promiſſum, ſed & alter, cuius factum ſpondeo, ex vi poteſtatis mihi in eum competentis, ad repraeſentandum promiſſum obligetur, vbi mea ipſi voluntas innotuit. Et ſi regulariter a principali promiſſore ſit poſtulandum, vt ipſe ſibi ſubiectum ad praeſtandum adigat; & ſi hic pertinaciter detrectauerit, non ipſe immediate, ſed iſte conueniendus erit; niſi hic omne ſuum ius in alterum transtulerit.

§. XI. DENIQVE nec ſuper rebus meis aut actionibus, in quas iam alteri ius fuit quaeſitum, tertio valide poſſum promittere, niſi forte alter iſte ſuo iure velit cedere. Nam qui prioribus promiſſis aut pactis ius ſuum iam in alium tranſtulit, ipſe vtique; nullum amplius tale ius reliquum habet, quod in tertium poſſit conferre. Ac nullo negotio omnia promiſſa & pacta hac ratione irrita reddi poſſent, inito alio, in quo contraria priori diſponerentur, aut quicum prius ſimul expleri nequiret. Vnde hoc in caſu poſterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius oſtendit, poſterius nullum eſſe poſſe [1]. Hinc & irrita ſunt omnia pacta ſubditorum inter ſe, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt [2]. GRAMONDVS Hiſt. Gall. L. V. *Qui ſub Rege naſcitur, primitus fidem Regi debet, quam ſi quis alius a Rege ſibi arrogat, rei alienae temerarius contrectator eſt; nec ſtandum pacto, quod contra*

tori conſtat eloquentiae officium, ſi omni arte vſus eſt. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Idem d. l.]

3) Puta in negotiis oneroſis. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 30. Conf. AVCTOR infra L. V. c. 2. §. 8. Quod compluribus exemplis illuſtraui dicta diſſert. ſect. 1. §. 5. & ſq. H.

4) Poenae loco. Diſſentiunt heic non pauci, ſed perperam. Vid. dicta Diſſert. ſect. 1. §. 17. ſequ. H.

§. XI. 1) Vide infra de iureiurando L. IV. c. 2. §. 24. H.

2) Qui videatur etiam L. II. Hiſt. Gall. ad A. MDCXVI. de controuerſia inter Niuernum & Viauillium. H.

tra leges fit, & iura regni. Fide solutus est, qui contra Regem suum fidem dedit. Quo spectat & illud tritum: [3] *qui prior tempore, potior iure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid iuris conferat, sed quia priori in eam rem ius iam fuit quaesitum, quod impedit, quominus ad eandem rem posteriori ius adquiri potuerit. Inde etiam est, quod seruus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis seruus domino suo non posset obligari, (praeter generalem illam obligationem, quae ipsius statum comitatur,) inde est, quod iam antea domino in omnes ipsius res, & actiones vtiles ius competebat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam iam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & saepe etiam criminis stellionatus est reus.

* *

CAPVT VIII.

DE CONDITIONIBVS PROMISSIONVM.

I. *Quotupliciter fiat promissio?*
II. *Conditio quid?*
III. *Conditio an referatur ad tempus praesens aut praeteritum?*
IV. *Conditio casualis, potestatiua, mixta.*
V. *Conditio impossibilis & turpis.*
VI. *Adiectio loci.*
VII. *Adiectio temporis.*
VIII. *Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.*

Circa contrahendas promissiones id quoque obseruandum, quod quaedam fiant *pure* [1], quaedam *sub conditione* [2], seu quod aliquando absolute ad quid praestandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam suspendamus.

§. II.

3) Quae regula in hypothecis maxime procedit: hae enim secundum ius Romanum sola conuentione constituuntur. V. *L. 10. L. 11. pr. D. qui potior in pignor.* At in aliis conuentionibus non semper valet. Hinc re duobus vendita, qui posterior rem accepit, praefertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per solam promissionem. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & c. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quae posteriori conductori tradita, GOMEZIVM II. var. resolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locauit, priori conductori satis ante fieri oportet. *L. 26. locati conducti.* MEVIVS P. II. D. 379. H.

§. I. 1) Suspensiua sc. quam vocant. Nam resolutiua conditio, qua actus iam perfectus sub futuro aliquo euentu resoluitur, v. g. lege commissoria & interdum addictione in diem (infra L. V. c. 5. §. 4.) non facit, quo minus pura sit conuentio. Notandum praeterea non tantum conditione, sed & die, qui differendae solutionis gratia adiicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui est causa finalis, propter quam aliquid

§. II. EST AVTEM conditio adiectio aliqua ad actus, ius vel obligationum parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem euentum, a casu, aut arbitrio humano pendentem *. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum vt per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum vt euentus ille; seu quod pro conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. III. EX HIS concluditur, adiectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quae referuntur ad tempus praesens aut praeteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, praesentium autem & praeteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Vnde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quae ad praesens vel praeteritum referuntur, (puta, si Titius consul fuit, si Maeuius viuit, dabo,) vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre; sed puram facere [1]. Si enim ea, quae tanquam conditiones adiiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Vbi tamen monendum, recte promissioni posse adiici conditionem, quae referatur ad tempus praesens aut praeteritum, siquidem de illius exsistentia vtrique aut alterutri, quibus inuicem negotium est, non constiterit. Quae tamen promissio videtur continere adiectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam reuera extitisse: ad quod vtique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem, si dictator Caesar olim Rhenum transiit. Heic sane necessum fuerit, priusquam decem peti possint, vt alteri id prius auctoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic vbi ita promisero; si Maeuius, qui peregre abiit, adhuc viuit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quod si tamen accuratius velimus inspicere, eiusmodi promissionum ex conditione praesentis aut praeteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaueris mihi, Caesarem transisse Rhenum, aut Maeuium peregre profectum adhuc viuere; adeoque veras esse conditionales [2], sed in quibus conditio non sit exsistentia illius actus praeteriti aut prae-

 sentis,

quid fit vel praestatur; is enim obligationem non suspendit. V. *L. 41. pr. de contrah. emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adiecisse censetur. TIRAQVELLVS tr. Cessante causa. limit. & 1. n. 48. MEVIVS P. IV. Dec. 172. n. 2. & sequ. H.

2) Solet conuentionibus praeter Conditionem, Modus etiam adiici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant, veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, vt eum intra decimas Kalendas liberes.* Similiter locus interdum adiicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cuius pretium Capuae solues. Dies quoque interdum adiici solet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, soluendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Iure Ciuili interest, quod Conditio actum suspendit, qui non suspenditur a Modo.

§. II. * Contrario autem euentu resoluitur.

§. III. 1) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK L. IV. Obseru. c. 15.

2) Hoc loco superuacua, quod pace viri eximii dictum sit, videtur animaduersio Cl. BARBEYRACI: quum AVCTOR idem plane illud dicat, quod ipsi in mentem venit, scilicet, *Conditionem non inesse facto, sed probationi.*

sentis, sed eiusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum est, si vtrique constiterit, talem conditionem extitisse, & serio res inter ipsos agatur, pura erit promissio. Sin vterque eam non extitisse sciuerit, iocularis erit promissio, quae nullam obligationem parit. Quodsi autem adiiciatur quidem aliquid futurum, sed quod certo euenturum praescitur, verbi gratia, si cras sol oriatur, talem adiectionem itidem pro conditione non habendam communiter statuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exsistentia futura illius adiectionis certo constet. Quia tamen non facile praesumitur, inaniter tale quid esse adiectum; videndum, num forte vocula *si* posita sit pro vocula temporis *quando*, ita vt eiusmodi promissiones non sint conditionales, sed in diem conceptae, quasi diceres, cras orto sole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, saltem alterutri eorum, quos inter negotium versatur; & quousque ea aut extiterit, aut extitisse probata fuerit [3], in suspenso manet obligatio [4]. Conditione autem adparente iam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, haec quoque euanescit.

§. IV. SOLENT autem conditiones distingui in *possibiles*, & *impossibiles*. Illae sunt, quae obligationem suspendunt ex euentu, qui physice aut moraliter contingere potest. Et iterum distinguuntur in *casuales* seu fortuitas, *potestatiuas* siue arbitrarias, & ex vtrisque *mixtas*. Vid. *L. vn. §. 7. C. de caducis tollendis*. Casualis conditio est, quae ex arbitrio alicuius tertii nobis non obnoxii, aut ex mero casu & fortuna, quantum ad nos, dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, si Caius duxerit Titiam, si intra triduum non pluet. Potestatiua est, cuius euentus & exsistentia dependet ab eius arbitrio & viribus, cui sub ea quid est promissum, quae etiam dicitur *promiscua* in *L. 11. D. de Condit. & demonstrat.* At vero inutilem esse ab initio promissionem statuunt, quando conditio est collata in arbitrium rei promittendi, seu eius, qui promisit, verbi gratia, dabo tibi decem, si mihi placuerit. Sensus enim eiusmodi promissionis hic est: iam tibi nihil pure promitto, ac in posterum erit in meo arbitrio, vtrum tibi velim pure promittere, nec ne. Vnde alteri nullum nascitur ius, nisi denuo

3) QVINTILIANVS Declamat. 336. *Quaecunque sub conditione traduntur, ita demum fieri possunt propria ac peculiaria, si conditio consummata est.* Hac in parte Romani iuris auctores differentiam statuunt inter pacta sub conditione, & in diem, siue ad diem inita. In illis nihil deberi ante existentem conditionem: in his vero ante diei lapsum actu quidem primo debitum subesse, sed non actu secundo, siue, vt ipsi loquuntur, cedere diem, sed non venire asserunt. *L. 213. de Verb. signif.* Hinc inferunt: solutum per errorem ante existentem conditionem condictione indebiti repeti posse; sed non aeque solutum ante diem, qui nondum venit. *L. 10. L. 16. L. 17. L. 18. D. de Condict. indeb.* Mihi vero secundum ius naturale haec non videntur rationem habere: nam vtrobique etiam secundum ius Romanum ante conditionem existentem aut diem venientem non licet poenitere, & obligatio ad haeredes transmittitur: vtrobique iisdem in casibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exsistat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non possit non exsistere. Quare etiam secundum ius naturale verius est, conditiones tacitas, quae propter naturam vel legis dispositionem tacite insunt, & in diem resoluuntur, verbi gratia, pactum futurorum fructuum, aut pactum praestandae dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fusius. H,

nuo promiſſum fuerit. Nam eiusmodi conditio in perpetuum a promittente poteſt inhiberi & eludi. Vnde recte dicitur; quod in noſtra poteſtate eſt, in caſum conferri non oportet. Vid. *L. 7. princ. D. de Contrah emptione. L. 8. D. de Oblig. & action. L. 17. L. 108. §. 1. D. de Verb. oblig.* Quod ſi tamen conditio ſit quidem in promittentis arbitrio poſita, ſed quam tamen is in perpetuum eludere non poſſit, aut velit, conditio adiectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi nouos calceos induero, ſi vxorem duxero, id eſt, quando. Ex dictis explicanda quoque ſunt, quae tradit GROTIVS L. II. c. 11. §. 8. *Si res promiſſa nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſſe aliquando poſſit, promiſſio erit in pendente efficacia; quia tunc promiſſio facta cenſeri debet ſub conditione; ſi res in poteſtatem venerit.* Id quod admitti poteſt, ſiquidem alteri cognitum erat, in praeſens rem non eſſe in poteſtate promiſſoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & praeſenti promiſſione ſubiicere eam, quae in diem concipitur. Subiungit: *Si conditio, qua res promiſſa in poteſtatem promiſſoris peruenire poſſit, ipſa quoque ſit poteſtatiua, tenebitur promiſſor facere, quidquid moraliter aequum eſt, vt ea impleatur.* Senſus eſt, ſi quid tibi promittam, quod in praeſens praeſtitu mihi ſit impoſſibile, mea tamen opera fieri poſſit, vt deinceps poſſibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, vt promiſſi praeſtandi facultas a me comparetur. Exemplum tale eſſe poſſit; ſi ſtudioſus legum adhuc imperitus alteri ſic promittat: omnes tuas cauſas agam in foro, ſi peritiam legum mihi comparauero [1]. Heic ex mente Grotii tenebitur hic ſedulam operam ſtudio iuris nauare, quo agendis cauſis reddatur idoneus. Id quod non niſi tunc admittitur, quando expreſſe quis promiſit, aut probabilibus ex coniecturis promiſiſſe intelligitur, ſeſe circa vires praeſtandi ſibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Eſt quoque praeterea notandum, GROTIVM vocabulo *conditionis poteſtatiuae* aliter, atque ea ſupra definita eſt, vti, pro ea, quae vt exiſtat in poteſtate eſt promittentis. Mixta denique conditio eſt, cuius impletio partim ab arbitrio eius, in quem confertur, partim a caſu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Maeuiam vxorem duxeris. Nam id non in tuo ſolum arbitrio eſt, cum & illa te ſponſum renuere, & ante nuptias fato fungi poſſit. Denique & hoc addendum [2], condi-

4) Siue ſecundum ius Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in diſciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali ineſſe obligationem ſaltem actu primo iam oſtendimus. H.

§. IV. 1) Aut, Ducam te, ſi Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus, THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 112.

2) Quae regula iure Romano ſaepe inculcatur *L. 39. L. 161. L. 174. D. de R. I.* Conf. *L. Iulius 81. §. 1. de condit. & demonſtr. L. 24. eod.* Aliud dicendum, ſi quis conditionem poteſtatiuam caſu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta ſemel conditione, ſufficere, ſi illud, per quod ea complementum accepit, ſemel extet, nec requiri, vt perduret; niſi hoc paciſcentes intendiſſe liquido appareat. Quod exemplis declarant CARPZOV. L. VI. Reſponſ. Elect. 23. BRVNNEMANN. Cent. II. Dec: 17. & ad *L. 10. D. de in rem verſo, n. 4.* FRANTZKIVS Reſolut. 1. n. 531. ſequ. H. [In *L. 24. D. de Condit. & demonſtr.* HOTMANO Obſ. IV. 28. legendum videtur: *Cuius intereſt, conditionem non impleri.* Sed quae emendatio non probatur IAVCHIO de negationibus Pandectis adiectis, p. 208.]

conditionem pro impleta haberi, ſi per alterum ſtet [3], quo minus conditio impleatur. Vid. *L. 50. D. de contrah. emt.*

§. V. CONDITIONES porro impoſſibiles ſunt vel phyſice tales, vel moraliter [1]: ſeu quaedam per rerum naturam fieri non poſſunt, quaedam per leges fieri non debent. Eiusmodi conditiones adiectae, ſi naturalem interpretandi ſimplicitatem ſequamur, praeſertim vbi vterque impoſſibiles eas ſciuit, negantem, adeoque nullam faciunt promiſſionem. Vid. *L. 1. §. 11. L. 31. D. de Oblig. & act.* Et quidem, vbi negotium ſit inter eos, qui in libertate naturali viuunt, planum eſt, nihil agi, adiecta conditione naturaliter impoſſibili; etſi hoc modo alicui petita denegare ſpeciem contumeliae habeat, quae ſimplici negationi non videtur ineſſe. Et huc pertinet reſponſio Lemniorum Miltiadi data, apud Cornel. NEPOTEM c. 1. Inde cum poſt Miltiades verba cauillaretur, recte iudicatur; *Lemnios non dicto, ſed ſecunda fortuna aduerſariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impoſſibili, ſeu turpi deprehenditur [2]. Huc pertinet, quod de Esdiguerii promiſſo, Maphaeo Barberino circa ſuſcipiendam religionem Pontificiam facto, refert GRAMONDVS Hiſt. Gall. L. XVI. p. m. 708. Quod ſi quis tamen turpem conditionem impleuerit, an & quatenus promiſſum exigi poſſit [3], ex illis colligitur, quae cap. praeced. §. 8. tradidimus. In ciuitatibus autem per leges ciuiles conſtitui poteſt, vt promiſſio cum conditione impoſſibili, praeſertim quam talem promiſſarius ignorauerat, pro non adiecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promiſſa, quibus turpes conditiones adiectae, recte per leges ciuiles irritae declarantur; ne priuatorum pacta ad leges publicas ſubuertendas aliquid valere credantur. Sic & in teſtamentis leges Romanae adiectas conditiones impoſſibiles, turpes, aut ludicras pro non adiectis declararunt; quod abſurdum videretur, in tali actu, quem maxime ſerium, grauemque conueniebat eſſe, ita petulanter per inanes clauſulas hominibus illudi. Apud PETRONIVM [ſub finem Satyric.] Eumolpus teſtamento ſuo ita cauet: ***Omnes qui in teſtamento meo legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient,***

3) Potius, ſi per adiicientem ſtet, *L. 50. D. de Contrah. emtione. Labeo ſcribit, ſi mihi bibliothecam ita vendideris, ſi Decuriones Campani locum mihi vendidiſſent, in quo eam ponerem, & per me ſtet, quo minus id a Campanis impetrem, non eſſe dubitandum, quin praeſcriptis verbis agi poſſit. Ego etiam ex vendito agi poſſe puto, quaſi impleta conditione, quum per emtorem ſtet, quo minus impleatur.*

§. V. 1) Imo hae proprie conditiones non ſunt, quum euentum non ſuſpendant, nec quicquam in conuentione mutent, ſed promiſſio ſub iis facta, vel ab initio abſoluta, aut nulla ſit, ſaltem prohibeatur, quo minus exiſtat. Sed ſeductus a ICtis veteribus videtur AVCTOR, qui nomine impoſſibilis conditionis improprie vſi ſunt. Ceterum formula conditionis impoſſibilis non tantum adfirmatiua eſſe poteſt, qualem exhibet AVCTOR, ſed etiam negatiua, veluti: *Niſi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impoſſibili THOMASIVS in diſſertatione *de filio ſub conditione, ſi ſe filium probauerit, herede inſtituto c. 2.* Eſt ea X. inter Thomaſii Diſſertationes Lipſienſes.

2) *Generaliter nouimus, turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti, veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat.* L. 26. 27. D. de V. O. *Item, quod leges fieri prohibent - - - veluti*

cipient, quae dedi, si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint. Apud HORATIVM Serm. L. II. Sat. 5. [v. 84. & seqq.] Tiresias ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est. Anus improba Thebis ex testamento sic est elata. Cadauer Vnctum oleo largo nudis humeris tulit haeres: Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nimium institerat viuenti.* Ad quem locum Scholiastes: *In testamento praecepit, vt sic efferretur, nimirum vt nuda & oleo vncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, vt vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captationem euadere non potuerat.* Qua de re latius agunt ICti Romani ad tit. D. *de Condition. institutionum.* Vid. quoque *L. 8. §. 1. D. de Vsu & habit.*

§. VI. ADDENDVM & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perueniri in locum, vbi promissio est praestanda. Vid. *L. 73. princ. L. 137. §. 2. D. de Verborum obligat.*

§. VII. TEMPVS autem definitum adiectum facit *; vt effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu vt nisi praestituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQVE heic explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quae quidem in hoc conueniunt, quod vti illa, conditione non posita, hautquidquam stringunt; ita nec haec alterum obligant, vbi ab vno legibus conuentionis non fuerit [1] satisfactum [2]. Inde tralatitium est; singula capita conuentionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, vt ita dicam, adiecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda praecipua pacti capita porrigatur; & quia non praesumitur inutiles clausulas pactis inseri. Apud GRAMONDVM

veluti si sororem [suam] nupturam sibi aliquis stipuletur, L. 35. §. 1. D. eod. Iidem ICti bene adiiciunt, perinde esse, si ex postfacto res turpis licita fiat, quia ex eo tempore de promissione iudicium fieri debeat, quo facta sit. *Nullius momenti fore stipulationem, perinde ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset; nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio.* L. 137. §. 6. D. eod.

3) Quod scilicet penitus negandum videtur. Omnis enim promissio, sub tali conditione facta, per se nulla est, vt proinde nihil, ex ea exigi possit. Alia quaestio est, vtrum repeti possit datum contemplatione promissionis, factae sub conditione iam existente, de qua vid. Cl. BARBEYRAC in not. 2. ad §. 6. capitis praecedentis.

§. VII. * Alias verum est quod SENECA dixit III. Controu. 5.

Quotiens tempus non adiicitur, praesens intelligitur. H.

§. VIII. 1) Confer. quae dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

2) V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 11. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 9. H.

MONDVM Hiſt. Gall. L. XVI. de articulis ſecretis pacto matrimoniali inter Carolum Walliae Principem, & Henriettam Borboniam adiectis pronunciatur, *adiecta, quo mage decorum ſeruaretur; eo facto a Chriſtianiſſimo Rege aulae Romanae affectatam gratiam, neutrique partium creditum adiici illud pactum, vt ſeruaretur.* Sed & promiſſa cum conditione poteſtatiua in hoc cum pactis conueniunt, quod vtrinque alteri aliquid praeſtandum ſit, ſiquidem promiſſum aut conuentum velit exigere. Verum in hoc iſthaec duo differunt, quod in promiſſo ſub conditione poteſtatiua promittentis nihil videatur intereſſe, vtrum ea impleatur vel minus; ſaltem ad eam implendam promiſſarium non vult obſtringere, ſed in ipſius arbitrio id relinquit. Aſt in pacto vtique ego praeſtandum quid recepi intuitu eius, quod ab altero eſt praeſtandum; & ſic altero non praeſtante non ſolum ipſe praeſtare nihil teneor, ſed & eundem ad conuenta praeſtanda adigere poſſum.

CAPVT

* *

CAPVT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONVM CONTRAHENDARVM IN GENERE.

FREQVENTISSIMVM est, vt promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interuentu. Heic igitur quid obseruari debeat, iam explicandum est. Certum igitur est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consensum suum declarat, cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consensus sui interpretem atque internuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad modum instrumentalis causae, dum non solum omnia gerit alterius auctoritate; sed & quia non sibi ius adquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, qui cum vt agat est destinatus; verum illi, cuius negotium gerit, ius adquirit, * & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur. Illae quippe actiones alterius in nobis quoque obligationem producunt, nobisque ius pariunt, adeoque pro nostris censentur, ad quas gerendas alium auctoritate instruximus, easque pro nostris nos agituros palam professi sumus. Sed cum tali vt efficaciter possit alter agere, necessum est, vt ipsi constet, serio hunc a nobis electum, vt voluntatis nostrae sit interpres, nosque ab ipso gesta pro nostris habitura. Et ex hisce fundamentis deducenda sunt pleraque, quae in legibus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titulus D. *quod iussu.*

§. II.

§. I. *) Quod igitur Romani iuris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, nisi certis in casibus, statuerunt, *L. 126. §. 2. de V. O. C. per quas person.* HOTOMANN. L. III. obs. 31. etiam si magister nauis aut institor fuerit. *L. 1. §. 18. D. de exercit. action. L. 1. de institor. action.*; id simplicitati iuris in natura positi non conuenit, nec vsu hodie obtinet. Quid enim obstat, quo minus per alium hominem quem consensus nostri interpretem atque internuntium elegimus, quique, vt Cicero pro Caecina loquitur, *quasi quidam pene dominus est*, obligatio nobis acquiratur? Conf. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 9. H.

§. II. Porro destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali formula, vt statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel vt expresse quo modo, & quid pacisci debeat, praescribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa praesens negotium concluserit. *Bona fide* dicimus. Nam hautquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & vbi per nefariam fraudem me circumuenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda vtique bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligar. Quin & hoc includit bona fides, vt quod ab isto gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout praesentia tempora ferunt. Istud enim ignorare socordia est dolo aequiparanda. Atque idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, [1] quas saepe mandatariis nostris committimus, vt ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quae haut quidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod a natura commissi negotii fuit alienum, & in quod consensisse praesumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, per eiusmodi chartam puram commissae, apud Zonaram tom III. & Glycam tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui vt ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingebant,) nomen suum chartae inscripsit. Cui deinde Caesariensis adiunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum eiiciendi. Apud Guntherum L. VI. [vers. 656. & seqq.] abusus istarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum satis est, & summo praesule dignum Impressas signo vacuas emittere chartas. Quas possit lator variis inscribere nugis, Cum volet, & miseris falsas affingere culpas.* Cui autem certi fines sunt praescripti, vltra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu quae exhibeat illi, quicum est contrahendum, & arcana, quae internuncium duntaxat instruant, & quousque progredi debeat, praescribant; quaestio exsurgere potest, an auctorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, ita tamen vt intra id subsistat, quod manifesta prae se ferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis mandatis obstringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat; quae vbi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discreparent, nec facilior praetextus foret, omnia per internuncium

§. II. 1) Quae vulgo chartae blancae dicuntur. Vbi tamen existimo verius, illum qui chartam talem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari alteri, si modo hic fraudis per eandem commissae conscius haut fuerit. Imputet enim facilitati suae & imprudentiae, qui dedit. Finge Titius Caio chartam huiusmodi dedit; vt mille aureos sumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartae a se impletae, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram summam soluendam obligari? V. Carpzov. Part. 1. Const. 17. def. 42. Finckelthaus. obs. 8. Casaubon. epist. 310. Hoppingk. de iure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. sequ. Vbi huiusmodi chartarum vsum antiquissimum, sed simul periculosum esse docet. H.

2) Et hoc tum admittendum esse censeo, si alter contrahens cum tali colluserit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demon-

nuncium conclusa subuertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris ANONYMI Memoires touchant les Ambassadeurs p. 582. 583. 588. Praesupponitur autem heic quoque, [2] internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. III. QVOD SI autem in promisso alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptauerit, reuocari promissum posse patet. Nam expresse promissor voluerat interuenientibus huius verbis obligationem contrahere. Vnde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipse obligor. Nam neque ego ex alterius istius verbis volui obligari: & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meae notitiam, vt de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literae voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendae dantur. Hic enim etsi ante literas redditas moriatur, eaeque per alterum post traditae sint, nihil inde obligationi contrahendae decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendae, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorii, seu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. GROTIVS L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. SED ET in aliis casibus multum interest [1], vtrum quis interueniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiae ab alio conceptae, an vero tanquam mediator, & qui iudicium suum aliquo modo interponat. Quod GROTIVS d. l. ita effert: *Vtrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero vt ipse promittat.* Priori casu, si ego promissum reuocem, antequam ab altero acceptatum fuerit [2], reuocatio valebit, & si ea ministro non innotuerit, sed his ob reuocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit Conf. *L. 4. D. de manumissis vindicta.* Sed vbi quis posteriori modo alterius negotio interuenerit [3], nisi reuocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium exsecutus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, vt oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis vsus iudicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant ICti *L. 15. D. Mandati.* Conf. *L. 17. D. de Offic. praes. & Costalius ad. L. 65. D. de procuratoribus. cap. vn. de renunciatione in Clementinis.* Eandem distinctionem locum quoque habere iudicant in ea quaestione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Idquod affirmant [4], si internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum

 ex

demonstraui Differt. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii. §. 11. H.

§. IV. 1) Nimirum, mandatarii, procuratores, magistri, institores, & his similes curate discernendi sunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim sunt merum ὄργανον. Atque vt tabellarius ministerio suo functus est, cum literas pertulit; ita nuncius nihil est aliud, quam epistola loquens. H.

2) Quae acceptatio a cautioribus solet fieri coram Notario & testibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, SLEIDANVM L. III. Histor. ad A. 1522. H.

3) Diuersum tamen statuit Pontifex in causa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6to.* H.

4) Hactenus etiam vera est illa Dd. *in L. admonendi D. de iureiur.* sententia, nihil probare epistolam, si ab eo, ad quem missa est, accepta non fuerit eo viuo, qui scripsit: cum non possit haberi pro consensu & contractu. V. Scip. GENTILIS ad Apuleii Apolog. n. 690. H.

ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia a viuo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obtulerat quid, sed iusserat tantum offerri. Conf. tamen ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 11. §. 17. vbi putat, posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc viuo a mandatario fuerit iam exposita. Vbi tamen nondum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento GROTIVS l. d. iudicat decidendam controuersiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impensis, quae in exsequendum mandatum factae sunt post mortem mandantis [5]. Qua super re actionem dedisse M. Drusum Praetorem, negasse Sext. Iulium refert AVCTOR librorum ad Herennium. L. II.

§. V. CAETERVM vti per internuncium alteri consensum nostrum possumus declarare; ita vlterius quaeritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Vbi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est a nobis mandato instructus. Nam per talem quod facimus, ipsi iudicamur fecisse: & velle censemur, quod in alterius voluntate posuimus, si & ille velit. Sed de illis quaeritur, qui eius rei mandatum a nobis non acceperunt. Vbi GROTIVS d. l. §. 18. iudicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: id est, vtrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Seio daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teste, me Seio daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus eiusmodi promissionis, vt quando eam acceptaui, ius adquiram efficiendi [1], vt ad alterum res perueniat, siquidem & is acceptauerit, ita vt intermedio tempore a promissore promissio reuocari nequeat Ego tamen, cui immediate facta est promissio, eam possim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic vt eo fere redeat haec promissio: ego Seio dabo, si tibi placuerit. Heic sane in tuo videtur esse arbitrio, deriuare id promissum velis in Seium, an vero recusando id intercipere, saltem ne illud per te ad ipsum perueniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine interuentu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi poenitendi non concedetur facultas, priusquam Seio meum promissum fuerit indicatum. Quod vbi & ipse acceptauit, promissio iure naturali valida erit. Et si leges Romanae inutiles declarabant stipulationes citra adiectam poenam conceptas, in vsum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inuentae, vt vnusquisque adquireret sibi, quod sua interesset; caeterum si alii detur, nihil interesse stipulatoris. At per

5) Vid. NOODT. Obseru. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

§. V. 1) Errant qui ex stipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes sane in foederibus populorum, quae de iure tertii agunt, v. g. vt is in foedus recipiatur, si velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta conuenit, *vt pro Salucia Bresciae comitatus in Segusianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, vt Hispano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, vt memorat H. GROTIVS L. IX. Histor. Belgic. in fine. Dissentientes frustra opponunt, ad obligationem omnem requiri consensum obligantis & obligati. Etenim vtriusque consensum hic habemus: quamuis tum complementum accipiat obligatio, si & tertii

per ſtipulationem poenalem, verbi gratia niſi Seio des centum, mihi poenae loco ſolues octoginta, ſaltem mihi ius fuit quaeſitum, vt ſi prius non praeſtetur, meo nomine XXC. poſſim petere. Enim vero videtur hoc conſtitutum poſitiua ex ratione [2] ad praeſcindendas litium multitudines. Poterat quippe iudex non iniuria queri ſuper importunitate litigatoris, quod ſibi aliisque negotium faceſſeret, cum ipſius nihil intereſſet. Et quanquam non omnino nihil noſtra interſit, ſi per nos in alium beneficium deriuetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem aduerſus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, vt de alieno quis alium ſibi deuincire poſſet. At vero altero caſu, quando ita eſt concepta promiſſio; promitto ſeu aſſeuero, te teſte, me Seio daturum, ſi quidem mandato deſtituaris pro Seio promiſſum acceptandi, vtut verbis iſtis annueris, neque tibi ius quaeſiuiſti, neque Seio, qui actionem tuam pro ſua non agnoſcit. Vnde nihil intereſt, vtrum interueniens teſtis promiſſo annuat vel non; quippe quod in ipſius perſonam non fuit collatum. Et promiſſor, quia per acceptationem Seio ius non eſt quaeſitum, reuocare promiſſum poteſt citra iniuriam, etſi non ſemper citra violationem conſtantiae et veracitatis.

§. VI. SED ET illud conſtat, ſi quid viuo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptauerit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipſius fieri non poſſe; adeoque tale promiſſum recte poſſe reuocari. Nam promiſſor acceptationem contuliſſe videtur in arbitrium iſtius mortui, non in heredum. Nec praeſumitur, ipſum de caſu mortis cogitaſſe, vt etiam ea interueniente promiſſum voluerit perficere. Saepe quippe volumus quid alteri dare*, quod ad heredes quoque tranſmittere poſſit, quod tamen immediate ipſius heredibus dare nolumus: cum multum interſit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L. 191. D. de reg. iuris.*

§. VII. DENIQVE & hoc addi poteſt; an quis promiſſioni ſuae onus aliquod adiicere queat poſt eandem iam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere poſſit, dubio caret. Id igitur fieri poteſt, quando ea per acceptationem nondum eſt completa, aut fide interpoſita immutabilis & irreuocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri ius nondum eſt quaeſitum, adeoque vti promiſſori heic totum licet promiſſum reuocare, ita & onus eidem adiicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L. 4. C. de donat. quae ſub modo.* Sed quid ſi onus illud ſit adiectum in commodum tertii? puta, ſi ita dixero, dabo tibi centum, ſi Seio ſumtus ſtudiorum per annum dederis. Heic dicimus, poſſe hoc onus a promiſſore reuocari, quam-

tertii conſenſus acceſſerit. Hinc moribus quorundam locorum etiam vbi ius Romanum in vſu eſt, huiuſmodi ſtipulationi vis tribuitur. Vid. CHRISTIN. vol. III. Dec. 34. n. 11. GROENEWEG. ad §. 19. Inſt. de inutil. ſtipul. GRYPHIAND. L. I. Oeconom. legal. c. 10. n. 25. & de inſul. c. 9. n. 18. MEVIVS P. 4. Dec. 112. n. 5. H.

2) Quot enim heic ſunt ambages? promiſſario obligatio primum acquiritur: tertio res tradenda eſt, aut factum praeſtandum. Et quid ſi promiſſor nolit promiſſo ſatisfacere? Quid ſi tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

§. VI. * Hinc recte GROTIVS dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud eſt, velle dare huic ius ad heredes tranſitorium: aliud velle dare heredibus.* Adde CARPZOV. L. V. Reſponſ. Elect. 62. H.

diu a Selo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsi ius competere potest.

§. VIII. GENERALISSIMA pactorum diuisio haec videtur esse [1], vt per quaedam constituatur aliquod ius, in vniuersi generis humani vsum redundans; per quaedam certis duntaxat hominibus profuturum ius nascatur. Scilicet simplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipsorum quoque instituta accessissent, per quae & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere praecipua sunt *sermo, dominium rerum, earumque pretium & imperium*, quae vniuersale aliquod pactum praesupponunt [2], tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quae introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem eiusdem maxime facientia. Igitur postquam in genere de pactorum natura vidimus, ista iam instituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quaenam ex iisdem iuris naturalis praecepta, quae hypothetica supra vocauimus, promanent [3].

§. VIII. 1) Non minus late patens eorum partitio est in aequatoria & rectoria. Illa in statu naturali haec in domuum & ciuitatum constitutione locum habent. H.

2) Pactum hocce in dominio commentum esse, infra in loco ostendam. Sicut enim pacto non est opus, vt liceat pacisci, ita nec vt liceat occupare res, quae nullius sunt. H.

3) Hoc loco notandum est, non omnes obligationes, de quibus loquuturus est Auctor, ex conuentione manare. Eiusmodi sunt 1. Officia sermocinantium, in quibus AVCTOR parum apposite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quae ipsa quoque perperam ab Auctore ex conuentione repetitur, vt pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

SAMV-

SAMVELIS PVFENDORFII

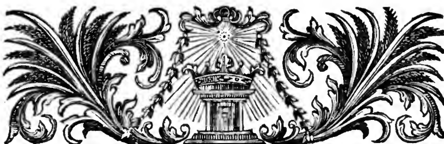
DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

DE SERMONE, ET QVAE EVNDEM COMITATVR OBLIGATIONE.

I. *Sermone quomodo vtendum?*
II. *Signa quotuplicia?*
III. *De origine sermonis.*
IV. *Vocabula significant ex impositione.*
V. *Eadem comitatur conuentio;*
VI. *Eaque vel generalis, vel specialis.*
VII. *Vnde sit obligatio ad pandenda alteri animi sensa.*
VIII. *Quid veritas, quid mendacium.*
IX. *Non omne falsiloquium est mendacium, & turpe.*
X. *Ius, quod mendacio violatur, quale, & vnde sit?*
XI. *Pars veri quatenus recte dissimuletur.*
XII. *Simulatio in rebus quatenus licita?*
XIII. *De sermone ambiguo.*
XIV. *De reseruationibus mentalibus.*
XV. *Infantibus quatenus falsum liceat dicere?*
XVI. *Falsum pro salute aliorum dicere fas est.*
XVII. *Rectoribus ciuitatum quatenus falsum dicere sit concessum?*
XVIII. *Quatenus praue curiosis illudi queat?*
XIX. *Hosti falsum licet dicere.*
XX. *An reus negare crimen possit?*
XXI. *Quid liceat aduocato pro reo?*

Hominem ad socialem vitam a natura destinatum vel hoc vnum sufficienti poterat argumento esse, quod ipsi prae caeteris animantibus datum sit articulato sono aliis posse animi sensa indicare; cuius facultatis extra socialitatem inter homines vix vllus vsus intelligi potest. Bene ARISTOTELES Polit. L. I. c. 2. *Nihil frustra natura* [1] *facit,*

§. I. 1) Οὐδὲν γὰρ, ὥς φαμὲν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ. λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων. ἡ μὲν οὖν φωνὴ, τοῦ ἡδέως καὶ λυπηροῦ ἐστι σημεῖον. διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν, ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέως, καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν· ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.

cit. *Sermonem vero* (nempe qui ſit coniunctus cum intelligentia & ſenſu eorum, quae vocabulis ſignificantur, non qui nuda repetitione ſoni alieni conſtat, vti pſittacorum garritus,) *homo habet ſolus omnium animantium* [2], (cuius ope etiam vnus alterum docere, & vnus alteri commodiſſime imperare, & imperata intelligere poteſt, citra quae vix vlla, aut non niſi incultiſſima inter homines ſocietas, pax, aut diſciplina foret.) *Nam φωνὴ, vox* (ſeu inarticulatus quidam ſonus) *moleſti atque iucundi eſt ſignum, quapropter aliis quoque exiſtit animalibus. Hucusque enim natura proceſſit in his, vt ſenſum habeant iucundi & moleſti, & hoc inter ſe vtcunque ſignificare poſſint.* (Vnde & qualescunque brutorum voces a natura ſunt, non ex inſtituto, ſicut humanus ſermo.) *At ſermo datus eſt ad ſignificandum etiam vtile & damnoſum, adeoque etiam iuſtum & iniuſtum. Hoc enim praeter caetera animalia hominibus proprium eſt, vt boni & mali, iuſti & iniuſti, aliorumque huiusmodi habeant ſenſum. Horum enim communicatio & ſocietas facit domum & ciuitatem.* Add. ISOCRATIS Nicocles paulo poſt princip. PLINIVS N. H. L. XI. c. 51. *Explanatio animi, quae nos diſtinxit a feris, inter ipſos quoque homines diſcrimen alterum aeque grande, quam a belluis fecit.* Luculenter quoque QVINTILIANVS Inſt. Orat. L. II. c. 16. SOPHOCLES Oedipo Coloneo. [p. 310. Ed. Steph.] *Τὰ τοι καλῶς ἐυρημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μηνύεται.* – *Praeclare cogitata ſermone indicantur.* Argute quoque PLINIVS N. H. L. VII. c. 1. neceſſitatem loquelae expreſſit, dum ait: *Externus alieno non eſt hominis vice.* Add. Garcilaſſ. de la VEGA Comment. Reg. L. VII. c. 1. Et cum quae ſingulos premit imbecillitas, commodiſſime aliorum auxilio poſſit diſpelli, & vero alter ad opem mihi ferendam ſe nequeat accingere, niſi deſideria mea intellexerit, id quod promptiſſime per ſigna, & cumprimis voces articulatas fieri poteſt: igitur vt vtiliſſimum humanae vitae inſtrumentum rite finem ſuum obtineat in coniungenda hominum ſocietate, neue per abuſum linguae homo minus fieret ſociabilis, quam per ſilentium, aut inſcitiam loquendi, ius naturae intelligitur praecipere: *Ne quis ſignis ad exprimenda animi ſenſa inſtitutis alterum decipiat.*

§. II.

2) CICERO I. de Oratore: *Hoc enim vno praeſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus.* H.

§. II. 1) Qua ratione litteras quoque ab oris ſimilitudine ortas contendit Cl. WACHTERVS de Alphabeto Naturae, Act. Erudit. A. 1743. Menſe Ianuario. In qua diſquiſitione prae ceteris ſpecie commendatur, quod littera N., tanquam naſalis retulerit figuram Naſi inuerſi, primum ſimplicis, deinde duplicati; littera ρ., tanquam lingualis deſignetur lingua in faſtigio criſpa; & littera denique S. vtpote dentalis, quae ſic pingi ſueuerit [veteribus, ſiſtat dentem proſtratum.

2) Siue vt CICERO loquitur *paucis literarum notis terminati.* Quod inuentum Deo adſcribit PLATO in Philebo & in Phaedro. Et ſane ſi ſpectemus, quam infinitis modis literae variari poſſint, id humanum ingenium ſuperare videtur. V. LEIBNITII Ars combinatoria. H.

3) *Ex eo numero erant excurſores diurni atque nocturni exploratores & nuntii ſpecularum incenſores aſſidui. Tum horum per vias incenſae faces omnibus Regni ſublimibus locis in vna die imperatori ſignificabant, quod erat ſcito opus.* Sic res relata legitur apud APVLEIVM de Mundo p. 272. 273. Ed. Scriner. 1624. poſt ARISTOTELEM de mundo cap. VI. p. 611. C. Ed. Paris. qui tamen paullo generalius loquitur. Dicit enim, *Regem ſic didiciſſe, quicquid in regionibus eius gereretur*, non autem *certas tantum res*, vti AVCTOR loquitur, Barclaium ſequutus: *Ὥςε τὸν βασιλέα γινώσκειν αὐθημερὸν πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καινουργούμενα.* BRISSONIVS de Regno Perſico pag. 49. Ed. Sylburg. qui Apuleium ad fidem

MSto-

§. II. VT AVTEM ab ouo, quod dicitur, rem repetamus, ſciendum eſt, eam eſſe indolem rerum in ſenſus incurrentium, vt non ſolum de ſui ipſarum velut praeſentia teſtentur, ſed etiam in aliarum cognitionem rerum perueniendi rationi humanae anſam praebeant. Idque vel quia naturalem cognationem aut cohaerentiam iſtae res habent, vel quia entia, ſenſu & intellectu praedita, citra naturalem ipſarum habitudinem eiusmodi notionem iis impoſuerunt, per quam certarum rerum imagines animo repraeſentarentur [1]. Inde emergit diſtinctio inter ſigna naturalia, & quae valent ex conuentione. Illorum plurima dantur per hoc vniuerſum; puta, aurora orituri mox ſolis, fumus ignis, &c. Ex conuentione in vſum ſignificandi ſunt aſſumtae ab hominibus res & actiones, certique motus, & voces ſeu articulati ſoni lingua formati, ac poſt in literas redacti [2]. Et iſthaec omnia vel certos apud homines, vel pleroſque aut vniuerſos valere deprehenduntur. Ad priorem claſſem poſſunt referri ignes nocturni dirigendo nauium curſui, quibus quondam abuſus Nauplius ad ſcopuloſa Capharei Graecos tempeſtate laborantes alliſit, vlciſcendae neci Palamedis filii [3]. Add. *L. 10. D. de Incend. ruin. naufrag.* Item alia ſigna, quibus diurnus nauium curſus regitur, breuiaque & ſcopuli indicantur. Signa itidem itinerum terreſtrium, hermae, protenſae manus, & ſimilia. Sic quondam ignibus per montium cacumina accenſis Perſae certas res per totum regnum ſuum breuiſſimo ſpatio nunciare ſolebant. Quem morem [4] expreſſit BARCLAIVS Argen. L. I. Addatur *περὶ πυρσείας καὶ φρυκτωρίας*. POLYBIVS L. X. c. 39. ſeqq. CASAVBONVS Epiſt. 812. edit. Graeuii. Iulius AFRICANVS *κεστῶν* L. II. cap. penult. Vid. quoque Ferdin. PINTO c. 61. de cornu, in ſingulis domibus haberi ſolito, quo apud Iaponios ſignum datur. Talium ſignorum infinita varietas paſſim inuenitur in ciuitatibus, per quae certae res ciuibus indicari ſolent. Quo pertinent horologia, pulſus campanarum, haſtae, hederae, tabulae aedibus praefixae, & ſimilia. In bello tubarum ſonitus, tympanorum pulſus, tormentorum diſploſiones, vexilli propoſitio [5]. Sic etiam certi geſtus, motusque paſſim in ſigna certarum rerum ſunt aſſumti [6]. Via decedere, & loco aſſurgere, inclinari, manus oſculari apud pleroſque ho-

 noris

MStorum emendare ſe dicit, & nihilo tamen ſecius omittit haec verba, *nuntii ſpecularum incenſores aſſidui. Tum horum.*

4) Eodemque vtuntur Heluetii. H.

5) Olim villae & rami oliuarum; apud Macedones haſtarum erectio; apud Romanos ſcuta capiti impoſita, ſigna erant ſupplicis deditionis. Et hodie vela candida tacitum habent ſignum petiti colloquii. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 24. §. 5. vbi plura habet in notis. Apud Eundem eſt L. VI. Hiſtor. Belgic. ad A. MDXCVII. *oſtentantur capitum tegmina, oratae pacis indicia.* GODEFRIDVS Monachus ad A. MCLXXV. *Omnis illa terribilis acies* (Longobardorum) *ad caſtra Caeſaris proſtrata, pacem & miſericordiam poſtulabat, nudos in ceruicibus gladios portantes. Certatim quoque ad Imperatorem currentes vexilla cunctarum vrbium ipſi reſignauerunt, alii vero pallium, alii pedes, nonnulli tentorium Imp. exoſculabantur, fidem ſacramento firmantes.* H.

6) Ita apud Romanos ſolennis aditio hereditatis fiebat per ſaltationem & crepitum digitorum. Quae proinde cretionis commentum dicitur in *L. 1. C. Theodoſ. de bonis matern.* Nimirum vnum illorum ſignorum ſymbolum eſt gaudii & laetitiae; alterum imperii & dominii. Inde domini ſolebant ſeruos euocare, matellam vel quid aliud poſcere crepitu digitorum. MARTIALIS L. III. Epigr. 81. *Digiti crepantis ſigna nouit eunuchus.* PETRONIVS Satyrico: Trimalcio, *lautiſſimus homo, digitos concrepuit, ad quod ſignum matellam ſpado ludenti ſuppoſuit.* De antiquis Graecis Dionyſius Thrax, Grammaticus: *Ἐσήμαινον γὰρ οὐ διὰ λέξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ συμβόλων. Deſignarunt enim non verbis tantum, ſed etiam ſignis.* H.

noris ſignum eſt. Caput inter ſalutandum nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemtum notat. Sic contumeliae ſignum alicubi eſt medium digitum oſtendere, adunco naſo ſuſpendere, ficum monſtrare, quod Italis dicitur, & complura alia. Sic barbam adprehendere alibi ignominioſum; apud alios honorificum, puta apud Tataros, quosdam Indos [7], & vti quidam putant, apud veteres Gallos, ex LIVII L. V. c. 41. Solenne quoque eſt geſtibus deſignare deſideria illorum actuum, ad quos eiusmodi motu corporis opus eſt; quibus vtcunque inſcitia linguae ſuppletur inter exteros verſantibus. Id quoque paſſim receptum, vt capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concuſſo negemus, ac tergo obuerſo aliquid reſpuamus. Nam quod locum aliquem aut rem deſignaturi directa aut extenſa verſus eundem manu, digitoue vtamur, fortaſſe inter naturalia magis quam arbitraria ſigna retuleris. Quid nutibus, nictu oculorum, geſticulationibus digitorum, pedibus, indicari poſſit, ſiquidem inter certos homines ſuper iis conuenerit, notiſſimum eſt, nec prolixe iſta exſequi noſtri eſt inſtituti. AESCHYLVS Agamemnone: Σὺ δὲ ἀντὶ φωνῆς φράζε κορβάνῳ χερί. *Tu autem pro voce loquere barbara lingua.* Add. LVCIANVS de ſaltatione, vbi memoratur exemplum ſaltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita ſaltando exprimentis, vt narrare videretur; quem dein barbarus quidam a Nerone petiit, vt ſibi interpretis vice eſſet. Sic Dominus de Sancy Legatus Gallicus in Turcia retulit, ſe vidiſſe duos mutos, vnum natione Turcam, alterum Perſam, ſed qui ſe mutuo intelligere non poſſent, quod diuerſis ſignis & geſtibus vterentur; tunc repertum fuiſſe tertium mutum, qui iſtis loco interpretis inſeruire poterat.

§. III. ENIMVERO de ſermone, ſigno inter homines maxime communi ſimul & vtiliſſimo, & ad conceptus hominum ſeu cogitata communicanda inuento, nobis heic potiſſimum curae eſt. De cuius origine propter inſcitiam humani generis natalium ita fabulatur DIODORVS Siculus L. I. [pag. 8. Edit. Rhodom.] *Homines primitus nati vitam inconditam & belluinam egerunt: vt qui ſparſim ad paſcua exiuerint, ac ſapidiſſimam quamque herbam, ac ſponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infeſtarentur, mutuo ſibi opitulari vſu edocti, & metu ad ſocietatem adacti, paulatim cognatas inter ſe formas agnouerunt. Voce autem adhuc confuſa, & nihil ſignificante pedetentim verba articulate pronunciando, & ſignis vnamquamque rem ſubiectam notando, elocutionem tandem omnium rerum ſibi notam fecerunt. Sed cum per totum orbem eiusmodi coetus coirent, & quique, vt ſors dabat, verba connecterent, non eadem omnes loquela vtebantur. Ideoque variae, omnisque generis linguae extiterunt.* Gemina hiſce tradit LVCRETIVS L. V. [verſ. 1027. & ſeqq.]

At

7) Quoties aequales ſe inuicem ſalutant. Io. de LAET de Imper. M. Mogolis. c. 3. H.

§. III. 1) *Poſtremo quid in hac mirabile tantopere eſt re*
Si genus humanum, cui vox & lingua vigeret
Pro vario ſenſu varias res voce notaret,
Cum pecudes mutae, cum denique ſaecla ferum
Diſſimiles ſileant voces, variasque ciere
Cum metus aut dolor eſt, & cum iam gaudia gliſcunt.

2) Qui in his, vt multis aliis in rebus ſequebatur Pythagoram. Conf. CICERONIS Diſputat. Tuſcul. L. I. c. 26. ibique Dauiſium.

3) Quem eundem ſemper mutum eſſe, quia ſermo ex auditu naſcatur, tradit PLINIVS Lib. X. cap.

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere; & vtilitas expressit nomina rerum;
Non alia longe ratione, atque ipsa videtur,
Protrahere ad gestum pueros infantia linguae.
Cum facit vt digito, quae sint praesentia, monstrent.
\- - - - - - - -
Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse,
Rebus; & inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est. Nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus, & varios sonitus emittere linguae;
Tempore eodem alii facere id non posse putentur?
Praeterea si non alii quoque vocibus vsi,
Inter se fuerant, vnde insita notities est
Vtilitatis? & vnde data est huic prima potestas,
Quid vellet facere vt scirent, animoque viderent?
Cogere item plures vnus, victosque domare,
Non poterat, rerum vt perdiscere nomina vellent.
Nec ratione docere vlla, suadereque surdis
Quid sit opus facto: faciles neque enim paterentur,
Nec ratione vlla sibi ferrent amplius aures
Vocis inauditae sonitus obtundere frustra. [1]

Subiungit denique, cum bruta pecora diuersos animi motus diuerso sono potuerint exprimere; cur non potuerit genus humanum, *cui vox & lingua vigeret pro vario sensu varias res voce notare?* (Add. Diogenes LAERTIVS L. X. p. 754. edit. Steph. & VITRVVIVS de architect. L. II. c. 1.) Quibus rationibus LVCRETIVS potissimum videtur impugnare voluisse Cratylum apud Platonem [2], qui summae sapientiae fuisse asserit eum, qui rebus nomina imposuisset; de quo mox dispiciemus. Et sane qui crediderunt, homines primitus e terra prorepsisse *mutum & turpe pecus*, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, sed adsuetudine omnes addisci, in aprico est. Inde est, quod qui surdi nascuntur, iidem & muti sint. Et miraculi instar habetur, talem sermocinari docere; id quod hoc seculo contigit Fratri Connestabilis Castiliae Velasco, quem natum surdum [3] docuerunt loqui, scribere, legere & intelligere auctores; & non ita pridem WALLISIVS Oxonii par specimen edidit [4]. Nec illud verisimile videtur, vnum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnasse, & quidem excogitata subtiliter vocum combinatione, ac cum rebus conuenientia.

 Enim-

X. cap. 69. vnde multi IVSTINIANO fidem negant, qui in *L. 10. C. Qui testamenta facere possint*, ait: *aliquos tantum nasci mutos, alios natura tantum esse surdos*, & simul monet, *neminem tam surdum esse, vt non exaudiat, si quis supra cerebrum ipsius loquatur*, quod ab obiectionibus liberare conatur MENAGIVS Amoenitatum Iuris Ciu. c. 27.

4) Add. Ioh. Conradi AMMANI libellus, cui titulus: Surdus loquens, & eiusdem Dissertatio de loquela, cui praefixa legitur Ioh. WALLISII epistola ad Ammanum, in qua testatur, se artis suae ope Anno circiter 1660. & 1661. duos homines plane surdos docuisse distincte loqui, sonosque quoslibet proferre, etiam difficillima Polonorum vocabula. Artem illam iam dudum ante

Enimuero ex facris literis plerisque Christianorum est persuasum, primaeuam linguam a Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti dein vsu audiendi addidicerint. Diuersitatem autem linguarum per miraculum [5] prouenisse, dum mortales inuito Deo turrim Babylonicam moliebantur. Add. MORNAEVS de Verit. Relig. Christ. c. 26. Etsi an ipsius quoque Adami lingua ab initio omnibus numeris fuerit perfecta, & ad exprimendos quosuis conceptus locuples, nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quae animantibus per ipsum sint imposita, facrae literae expresse memorent. Sicuti & de plerisque linguis constat, illas ab initio valde fuisse pauperes atque simplices; successu autem temporis locupletatas, & in concinniorem formam redactas: quin & cum tempore insignes sensisse mutationes; & ex earundem deprauatione & confusione non paucas nouas ante fecula non adeo multa prouenisse. Conf. HOBBES Leuiathan. c. IV.

§. IV. MANIFESTVM autem illud est, vim determinate hoc vel illud significandi, id est, certam in animo ideam excitandi, vocabulis non inesse a natura, aut intrinfeca quapiam necessitate, sed ex mero hominum arbitrio atque instituto. Alias enim nulla posset ratio reddi, quare eandem rem in diuersis linguis diuersa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum est. Quam in rem AVGVSTINVS de Doctrin. Christian. L. II. c. 24. ait: *Vna figura literae, quae decussatim notatur, aliud apud Graecos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito & consensione significandi: & ideo qui vtramque linguam nouit, si homini Graeco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino. Et beta vno eodemque sono apud Graecos literae, apud Latinos oleris nomen est. Et cum dico, lege, in his duabus syllabis aliud Graecus, aliud Latinus intelligit.* Neque obstat, quod Adam credatur non temere, sed summa ratione vocabula animantibus imposuisse, ex peculiari ipsarum natura desumpta, & diserte ipsorum proprietates exprimentia, vt ad primum vocabuli sonum mox natura cuiusque intelligeretur; vti est apud PHILONEM [t] Iudaeum de Opificio mundi. Nam etsi concedamus, animantibus, atque aliis quibusdam rebus (nam de omnibus nemo hoc facile probauerit,) nomina indita, ipsarum indolem, aut praecipuam affectionem notantia: tamen illa ipsa primitiua, abs quibus ista sunt deflexa, ex mero arbitrio rem substratam notant, verbi gratia, etsi rationem reddiderit Adam, quare vxorem suam vocauerit Heuam, ideo quod esset mater omnium viuentium: tamen cur vox *hava* viuere significet, ex mera est impositione. Et quanquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula sint tributa, seruata in plerisque inflexionis conformitate, quam analogiam

ante innotuisse constat ex Paul. ZACHIAE L. II. Quaest. Med. Legal. Quaest. 7. n. 7. Stephano Roderico de CASTRO in lib. Hippocrat. de Aliment. sect. 2. H.

5) Alii existimant, confusionem linguarum de qua sermo est Genes. XI. constitisse in mero dissensu, quo dissipati sint homines, & ex qua dissipatione, per bella, victorias, commercia, coniugia, migrationes denique & mixturas gentium, nata sit mutatio & diuersitas linguarum, quibus homines vtuntur. Vid. Olai BORRICHII Diatribe de caussis diuersitatis linguarum; quam interpretationem vtique fert genius linguae Hebraicae, vti docent VITRINGA in Obseruat. sacris

logiam vocant: tamen ne haec quidem perpetua est, compluribus vocibus peculiarem sibi viam obseruantibus; & illa ipsa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio humano est constituta. QVINTILIANVS Inst. Orat. L. I. c. 6. *Meminerimus non per omnia duci analogiae posse rationem, eum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Non enim eum primum fingerentur homines, analogia demissa coelo formam loquendi dedit, sed inuenta est, postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo: nec lex est loquendi, sed obseruatio: vt ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.* Apud Platonem in Cratylo, Cratyli sententia haec est: Ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν. *Rebus singulis natura inesse rectam nominis rationem.* (quod vanum.) καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα, ὅ, τι ἄν τινες συνθέμενοι καλεῖν, καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον ἐπιφθεγγόμενοι. *Neque id esse nomen, quod quidam ex constitutione vocant, dum vocis suae particulam quandam pronunciant.* (Hoc admittitur eo sensu, si quidam contra communem vsum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, sicut agyrtis & nebulonibus mos est. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impositionem rei alicui aut homini tribuuntur.) Ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν. *Sed rectam rationem aliquam nominum & Graecis & Barbaris eandem omnibus innatam.* (quod itidem falsum.) Contra Hermogenes ibid. ita censet: Οὐ δύναμαι πεισθῆναι, ὡς ἄλλη τίς ἐστιν ὀρθότης ὀνόματος, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία. *Nondum persuaderi mihi potest, aliam esse nominis rectitudinem, quam conuentionem ipsam, consensionemque. Mihi quidem videtur, quodcunque nomen quis cuique imponit, id esse rectum. Ac si rursus commutat, aliudque imponit, nihilominus quamprimum, quod illi succedit, nomen rectum existere; quemadmodum seruis commutare nomina solemus.* (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conuentionis.) Οὐ γὰρ φύσει ἑκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα οὐδὲν οὐδενί, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ καλούντων. *Nulli quippe rei natura nomen inesse, sed lege & vsu eorum, qui sic vocare consueuerunt.* Quae autem Socrates [a] dicto loco pro sententia Cratyli disputat, rem non conficiunt, verbi gratia, quando tanquam absurdum iactat: si quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, sic futurum, vt eadem res recte homo & equus vocetur. Sed paucis respondetur, vocabula publici vsus vim suam habere ex impositione publica, cui priuati in ipsius fraudem contrauenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & fallit hoc eiusdem argumentum: si tota oratio potest esse falsa, etiam pars, puta nomen, potest esse falsa. Nam in vnico vocabulo nulla dari potest falsitas eiusmodi, qualis in integra oratione solet. Quae porro prolixe de rectitudine nominum differit, ea tantum in quibusdam deriuatis locum habent, non autem in primitiuis. Et

sacris Diss. I. & append. PERIZONIVS Orig. Babylon. c. 13. CLERICVS in Genes. c. XI. & BVDDEVS Hist. eccles. Vet. Test. Per. I. sect. 2. §. 9.

§. IV. 1) Qui L. II. de Vita Mos. id expressit: Συντρέχοντα τοῖς πράγμασιν ὀνόματα ἐξεῦρεν, *Consentanea rebus nomina adinuenit.* H. [Potius de Opificio mundi, p. 34. Praeterea in loco adducto vox ἐξεῦρεν non, *adinuenit*, sed *adinuenerunt* reddenda erat. Quod ad reliqua, quamuis sic sana sint verba Philonis, sententia tamen ipsius nihil adhuc falsius est. Vid. CLERICVS ad Genes. II, 19.

2) Et quod argumentum ex Matth. VII, 22. depromsit Origenes, non dignum est tanto philosopho. Vid. GROTIVS Annott. ad Matth. dicto loco. H.

Et cum apud diuerſos populos eaedem res diuerſis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia vocabula ſaepiſſime quoque diuerſam plane habent etymologiam, verbi gratia, θεὸς a θέειν dicitur, quod ſidera, quae in perpetuo curſu ſunt, priſci ſolos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus [3], & currere? ἄνθρωπος, quaſi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε. Num & in Latina lingua homo a contemplatione dicitur? ψυχὴ ab ἀναψύχειν. Ergo & anima a refrigerando? Et ad iſtum guſtum reliqua ſunt. Verbo, quantumcunque aliquis in aſſignandis etymologiis & vocabulorum rationibus ſit ſolicitus, tamen vbi ad prima & ſimplicia peruentum eſt, nil niſi puram impoſitionem cogitur agnoſcere. Addi heic poteſt illud QVINTILIANI Inſtit. Orat. L. I. c. 6. *Etiamne hominem appellari, quia ſit humo natus? Quaſi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen impoſuerint terrae, quam ſibi.* Illud autem ridiculum, quod cum Socrates iuberetur rationem reddere vocabuli πῦρ & ὕδωρ, nihil aliud norit dicere, quam barbaris illa ſuam originem debere. Et ipſe fatetur, non vltra de deriuatione & ratione interrogari aut reſponderi poſſe, quam peruentum fuerit ad illa, ἃ ὥσπερεὶ στοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων, καὶ ὀνομάτων. *Quae velut elementa ſunt aliarum & rationum & nominum.* Etſi idem poſt nequidquam circa primitiuorum quoque rationem inueſtigandam ingenioſus ſit. Et tamen, poſtquam plurima velut pro ſententia Cratyli diſſeruiſſet, mox ipſe eandem demum in dubium vocat. Soſipater CHARISIVS Inſtit. Grammat. L. I. ex Varrone ita tradit: *Latinus ſermo conſtat natura, analogia, conſuetudine, auctoritate. Natura verborum nominumque immutabilis eſt, nec quidquam aut plus, aut minus tradidit nobis, quam quod accepit. Nam ſi quis dicat ſcrimbo, pro eo quod eſt ſcribo, non analogiae virtute, ſed naturae ipſius conſtitutione conuincitur.* Idem habetur quoque apud DIOMEDEM L. II. Sed iſthanc naturae neceſſitatem ego quidem nondum diſpicio. Niſi dicere velimus, linguae Latinae inſignem quandam ineſſe ſuauitatem, aurium iudicio mire congruentem; inde eſſe, quod aſperas literarum combinationes in ea lingua aurium iudicium ſtatim adſpernetur. Vid. HVARTVS Scrutin. ingen. c. 11. Ratio a. P. Nigidio allata, quod vocabula φύσει ſignificent, apud GELLIVM L. X. c. 4. friuola plane eſt. ARNOBIVS L. I. [aduerſ. gentes pag. 45. Ed. Pariſ. 1605. pag. 36. Ed. Salmaſ. 1651.] *Nullus ſermo natura eſt integer, vitioſus ſimiliter nullus. Quaenam eſt enim ratio naturalis, aut in mundi conſtitutionibus lex ſcripta, vt hic paries dicatur, & haec ſella? cum neque ſexus habeant foemininis generibus maſculiniſque diſcretos, neque quiſquam docere doctiſſimus me poſſit, ipſum* hic & haec *quid ſint, aut cur ex his vnum, ſexum virilem deſignet, foemininis*

3) Imo Deus dicitur a Graeco ζεὺς, abiecto vocis ſibilo, quo facto, in prima eius littera remanet d. vel t. vnde ex eadem radice eſt Deus. ζεὺς autem a ζάω dictus videtur, quia Deus eſt fons vitae, & omnia viuificat.

4) V. Exemplum ſingulare apud BRVNNEMANNVM *Comment. ad L. 10. C. qui teſtam. facere poſſ. n. 8.* H.

5) Eos etiam teſtes eſſe poſſe & iurare, tradunt ICti. V. BRVNNEMANN. ad *L. 4. D. de pact.* n. 3. ſequ. Eoſdem quoque accuſari ob crimen poſſe conſtat. De quo alio loco fuſius. H.

6) Vt & hodie in aula Turcica. Vid. TAVERNIER Relatione de hac aula, vbi memorabile exemplum de Sultano. RIGALTIVS L. I. Hiſtor. Imper. Ottomann. c. 8. Adde AELIANVM L. XIV. Varior. c. 22. vbi de Tyranno, qui cum ſuae regionis incolis legem poſuiſſet, vt nemo

mininis generibus id quod sequitur adplicetur. Humana ista sunt placita. Recte contra GROTIVS L. III. c. 1. §. 8. reiicit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est eius assertionis, voces eo fine institutas, vt sint signa conceptuum, adeoque istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quae ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super caeteras animantes, vt conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. Sicuti mutorum nonnulli sat solerter sensa animi sui pandunt [4]. Inde in *L. 7. §. f. D. de Supell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimantur. Et in *cap. 25. X. de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium [5] per consensum mutuum sine verbis, scilicet, per nutus significatum. Imo PLINIVS L. VI. c. 30. memorat, quibusdam Aethiopiae populis pro sermone nutus, motusque membrorum esse [6]. Add. QVINTILIANVS L. XI. c. 3. Instit. Orat. De notis Peruuianorum sub imperio Yncarum, vid. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. VI. c. 9. Huc pertinent etiam notae illae, quae non voces lingua formatas, seu verba denotant, sed res ipsas; idque vel quia conuenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, vti in plurimis notis hieroglyphicis Aegyptiorum; vel quia impositio hominum talem vim ipsis indidit, vti sunt notae Chinensium, quibus integri conceptus & sententiae exprimuntur. Hoc loco etiam non inconueniens fuerit monere de illa impositione, qua certum ac singulare vocabulum certis personis, ac locis aliisque rebus solet imponi [7]. Quorum hic est finis, vt vnus homo ab altero, vnus locus, vna vrbs aut regio ab altera possit discerni, vtque adeo ea nota intelligatur inter homines, quid quisque fecisse ac dixisse censeatur. Caeterum vti vocabula propria aliarum rerum sequuntur naturam nominum, vti vocant, appellatiuorum seu communium: ita circa nomina propria hominum est obseruandum, illa imponere esse penes eos fere, qui in alios potestatem habent. Sic parentes liberis, domini seruis, reges subditis,

nemo cum altero, neque publice neque priuatim, sermonem misceret; illos oculorum manuumque gestibus ac nutu sensa animi mutuo accepisse & significasse refert. H.

7) Insulae tamen Madagascaris populos non se nominibus, non tempora distinguere scribit H. GROTIVS VI. Histor. Belgic. ad A. 1597. At de Romanis obseruauit APPIANVS Alexandrinus praefat. Historiar. nomen olim Romano cuique vnum fuisse, vt ceteris omnibus; post accessisse alterum: nec ita dudum etiam tertium coeptum esse addi quibusdam, quo magis ex aliqua nota corporis aut virtute animi agnoscerentur: quemadmodum & Graeci aliquot nominibus adiuncta habuerint cognomina. H.

ditis, quos dignitate aliqua mactant, nomina imponere adſolent. Id vbi ab hiſce fuerit praetermiſſum, aut ſi multi eodem nomine vtantur, ambiguitatis & erroris vitandi cauſa cuilibet licebit ſibi aliquod nomen diſtinctiuum adſumere. Sicuti autem aliud ſibi nomen indere non licet [8], vbi finis nominum impoſitorum intercipitur, aut vbi per talem mutationem vlli damnum aliquod aut praeiudicium, eiusque probabile periculum & ſuſpicio prouenire poteſt [9]: ita nec diſſimulare id licebit; niſi in eo caſu [1], quo per eam diſſimulationem alterius ius non laeditur, nobis autem vtilitas aliqua conciliatur, aut damnum a nobis & periculum auertitur; iuxta ea, quae mox de obligatione verum dicendi trademus. Add. Valerius MAXIMVS L. IX. c. vlt. &. L. VII. c. 3. n. 8. 9. Oratio M. Antonii MAIORAGII eius argumenti. CASAVBONVS ad Baronium Exercit. XIII. n. 13.

§. V. CAETERVM vti omnia ſigna, exceptis naturalibus, rem certam notant ex impoſitione; ita eandem impoſitionem comitatur tacita quaedam aut expreſſa conuentio [1], συνθήκη, ὁμολογία, & pactum, cuius vi neceſſum ſit [2], ad hanc & non aliam rem notandam iſta ſigna adhiberi. Atque eiusmodi [3] pactum omnino eſt ſtatuendnm circa quaslibet res ſignorum loco adhibitas, quamcunque demum originem loquelae humanae ſupponamus. Licet enim ſtatuamus primaeuas linguas hominibus immediate infuſas; cum tamen quilibet hominum ſuam ſermocinandi facultatem ſeorſim obtineret, eademque libere vti poſſet, quaelibet verba quibuslibet rebus pro lubitu adplicando; non poterat ea facultas vſum obtinere, niſi conuentio inter diuerſos homines foret inita, vt quiſque vniformi modo iſta vteretur, easdemque res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate conſtitutus facultates ſuas alteri obnoxias non habeat, ſed ex proprio iudicio iis queat vti, nullo iure alter poſtulauerit, vt hoc & non alio modo easdem [4] adhibeam, quo exinde de ſenſis animi mei iudicare poſſit, niſi ſuper iſthac re pacto inter nos conuenerit. Quod pactum eo vſque valet, vt quanquam ſigna hautquidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, ſed probabilem duntaxat, aptis ad quaeuis ſimulanda, & diſſimulanda hominibus; (quo facit illud Archidami apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p.219. B. & Wechel.] Πρόβατον μὲν ἀεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν. ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν ἀπιτελέσῃ. *Ouis ſemper voce vtitur eadem, homo autem multis & variis, dum quod vult conficiat.* MOSCHVS Idyll. I. [verſ. 8. 9.] Καὶ φρέ-
νες,

8) Imo, ne cognomen quidem, quod ſimili fraudi anſam dare poſſit. Quare in Iure Ciuili falſi hominis vel cognominis adſeueratio poena falſi coërcetur, *L. 13. princ. D. de lege Cornelia de falſis*, ibique Dionyſius Gothofredus.

9) Tales apud Romanos falſi crimen incurrebant. V. *L. 13 pr. ad L. Cornel. de falſis*, vbi DD. H.

§. V. 1) Etiam Reges obligans. M. Pomponius Marcellus apud SVETONIVM Tiberio dicebat: *Tu Caeſar ciuitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* H.

2) Malim dicere, vim ſermonis *ſignificatiuam* a *ſimplici* tantum conſenſu, non autem a conſenſu *obligatorio* deriuandam eſſe. Nam 1) homines impoſitionis faciendae cauſſa nunquam conuenerunt, ſed potius facta eſt ea ſucceſſiue, ita vt ſi aliquis nouum dicendi genus adinueniſſet, reliqui id vltro, ſine vlla ſe obligandi intentione admitterent, non ſecus ac vno Hiſtoriam vel Fabulam narrante, ſine vlla obligatione, multi eius redduntur participes. 2) Si impoſitio conuentione quadam facta eſſet, quaeuis vocum & dictionum mutatio

res, ἀδὺ λάλημα: Mala mens, dulcia verba. Οὐ γὰρ ἴσον νοέει καὶ φθέγγεται, *non enim idem ſentit, quod loquitur;* tamen id quiſque ſerio voluiſſe praeſumatur, quod ſignis illis expreſſit. Adeoque effectus iuris conſenſum hominis conſequantur, prout eundem ſigna repraeſentant, licet forte intrinſeca voluntatis deſtinatio a ſignis diſcrepet. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 3. Nam citra hoc incaſſum recidebat illorum vſus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non poſſit exerceri, niſi de voluntate hominum inuicem conſtaret, & vero id aliter fieri, quam per ſigna in ſenſus incurrentia humanae naturae conditio non ferret; igitur vſus iſtorum ſignorum certa conuentione erat ſanciendus & circumſcribendus, vt cuique quid ab altero poſtulare poſſet, liquido conſtaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit LIVIVS L. XL. c. 42. *Cumanis petentibus permiſſum, vt publice Latine loquerentur, & praeconibus Latine vendendi ius eſſet.* Etſi alias Romani linguae ſuae propagandae eſſent ſtudioſiſſimi. Vid. Valer. MAX. L. II. c. 2. §. 2.

§. VI. EST AVTEM conuentio illa circa vſum ſignorum,& potiſſimum vocabulorum vel *generalis*, vel *ſpecialis*. Illa interueniſſe intelligitur hominibus eadem lingua vtentibus, vt certas res, inprimis in frequenti commercio atque vſu verſantes, certis vocabulis exprimant, quae communis vſus eiuſdem temporis adprobat. Nam *penes hunc arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi*, eoque volente *multa renaſcuntur, quae iam cecidere, cadentque, Quae nunc ſunt in honore, vocabula.* HORATIVS de Art. poët. [verſ. 70. & ſqq.] QVINTILIANVS Inſt. Or. L. I. c. 6. *Abolita atque abrogata retinere, inſolentiae cuiuſdam eſt, & friuolae in paruis iactantiae.* Add. GELLIVS L. I. c. 10. *Sextus Empiricus aduerſus mathemat.* L. I. c. 3. Καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαί, καὶ προτοῦ γεγόνασι, καὶ εἰσαῦθις γενήσονται. φιλομετάβολον γάρ τι ἐστὶν ὁ αἰών, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα. *Quin etiam ſunt variae vocum mutationes; fueruntque antea, & rurſus erunt: mutatione enim delectatur ſeculum, non ſolum in plantis & animalibus, ſed etiam in verbis.* IDEM d. l. c. 10. [1] *Quomodo in ciuitate pro more regionis procedente numiſmate, qui ei quidem accedit, poteſt in ea ciuitate emendo, vendendo, ac contrahendo abſque vllo impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, nouum autem effingit, & eo vult vti pro numiſmate, is plane deſipit: ita etiam in vita, qui non vult vſu receptum tanquam numiſma aliquod, ſequi ſermonem, ſed ſibi excudit nouum,*

 non

tatio vitioſa eſſet, quod tamen nemo dixerit, & experientia refellitur. TITIVS Obſeruat. CCXLV.

3) Imo ſermo, vt in praecedente nota TITIVS pro parte monuit, ſine vlla conuentione, iam ſolo vſu ſic ferente inualuiſſe videtur. Quae ab AVCTORE adferuntur, *inſtitutionis* neceſſitatem quidem probant, non autem *conuentionis*, eiuſdemque neque *expreſſae* neque *tacitae*. Officia quae homines contemplatione ſermonis obſeruare tenentur, ex aliis fontibus manant, vti apparebit ex iis, quae ab AVCTORE in §. VII. dicentur.

4) Quod ad *facultates* referri videtur, quum de *vocibus* AVCTORI ſermo ſit: vnde potius hic legendum, *voces.*

§. VI. 1) Ὥσπερ γὰρ ἐν πόλει νομίσματός τινος προχωροῦντος κατὰ τὸ ἐγχώριον ὁ μὲν τούτῳ στοιχῶν, δύναται καὶ τὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει διεξαγωγὰς ἀπαραποδίστως ποιεῖσθαι, ὁ δὲ τοῦτο μὲν μὴ παραδεχόμενος, ἄλλο δέ τι καινὸν χαράσσων ἑαυτῷ καὶ τοῦτο νομιτεύεσθαι θέλων, μάταιος καθέστηκεν. οὕτω κἀν τῷ βίῳ ὁ μὴ βουλόμενος τῇ συνήθως, παραδεχθείσῃ, καθάπερ νόμισμά τι, ὁμιλίᾳ κατακολουθεῖν, ἀλλ' ἰδίαν αὐτῷ τέμνειν, μανίας ἐγγύς ἐστιν.

non longe est remotus ab insania. Praesertim cum nullus sit vsus sermonis, nisi vtrinque intelligatur. CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 40.] *Omnes nos in iis linguis, quas non intelligimus, surdi sumus.* OVIDIVS Trist. V. El. 7. [vers. 37.] *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.* Vbi & hoc obseruandum, plerasque linguas non solum dialectis variari, sed & eiusdem linguae vocabula saepe in diuersis locis diuersa significare. Talium igitur vocabulorum significatio iudicabitur ex vsu istius loci, vbi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patrii sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Sic & quibusdam vocabulis alio loco & tempore contumeliae quid inest, alio non. De vocabulo tyranni notissimum est. Sic vocabulum barbarorum, apud Graecos Latinosque contumeliosum, *Theodoricus Rex* in Edicto suae nationi applicat [2]. Sic & in *Lege Burgundionum* passim ipsi Burgundiones barbari vocantur. Quo loco & hoc obseruandum est, quod plurimae voces praeter principalem significationem habeant quoque aliam velut accessoriam [3], qua simul iudicium nostrum aut affectum, aestimationemque exprimimus. Ex quo est, vt ex multis vocabulis, quae quoad principalem significationem coincidunt, quaedam contumeliosa & iniuriosa, quaedam minus sint; quia nimirum illa accessoria significatio quasdam comitatur, a quibusdam exulat. Sic si dicam alicui: mentitus es, non solum significo, orationem eius cum sensu animi ipsius non congruere; sed etiam connoto, eum praua intentione, & vt nos iniuria afficiat, id fecisse. Propter quam connotationem fit, vt ea vox contumeliosa & iniuriosa habeatur. Sic si aliquem vocem impostorem aut ignorantem, contumelia illam afficio, quia ea vocabula contemtum & exprobrationem connotant; cum tamen vocabula dentur, quibus citra contumeliam exprimere possim, me ab altero laesum fuisse aut istum quaedam nescire; adeoque quibus tantum notetur res ipsa citra connotationem opprobrii. Aliquando tamen ista connotatio oritur non ex communi impositione hominum, sed ex tono vocis (qui alius est docentis, alius blandientis, alius obiurgantis,) faciei lineamentis, gestibus, aliisque naturalibus signis, quae principalem verborum significationem non parum solent immutare, minuere, augere. Sic & figuratus sermo saepissime connotat passionem eius, qui loquitur, simplex autem rem ipsam nude exprimit. *Vsque adeone mori miserum est?* plus notat, quam *non est vsque adeo miserum mori.* Ibi enim connotatur contemtus mortis. Sic & ex eiusmodi connotatione oritur, quod alia vocabula obscoena, alia secus habeantur, vtut vnam & eandem rem significent, imo licet in re ipsa nulla turpitudo insit. Cuius rei ratio partim haec videtur, quod quaedam vocabula paulo generalius, quaedam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo vtitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem honesto homine indignam, circa eandem rem, aut actum prodit. Aliquando etiam

2) Et cum Francos, tum alios populos honoris causa Barbaros a populis suae ditionis appellari consueuisse, atque ita se ipsos appellitauisse, praeclaris testimoniis confirmat. Hadr. VALESIVS L. VI. Rer. Francicar. p. 289. H.

3) Quae, & sequentia, non laudato AVCTORE ex arte cogitandi P. II. c. 14. mutuatus est PVFENDORFIVS.

etiam vocabulis obſcoenitas inde prouenit, quod vel contemtum rei ſimul innuant, vel non vſurpentur, niſi inter viles homines, & aduerſus quos nulla reuerentia adhibetur. Vid. quoque CICERO Epiſt. ad famil. IX. 22. CASAVBONVS Comment. ad Perſii Sat. 4. p. m. 342. diſputat, num etiam recte in caſtigatione vitiorum verba obſcoena adhibeantur; quod ſatyricis ſcriptoribus ſolenne eſt. Speciali autem conuentione nituntur illa vocabula, quae peculiarem a communi vſu ſignificationem induerunt, aut quae communis vſus ignorat. Ex quo genere ſunt vocabula artificum, ſeu termini artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel nouo ſignificatu a populari vſu ſecernere ſubegit. Quibus ne quis decipiatur, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile praecauere poteſt. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumſcribenda. Quod etiam neceſſum eſt, ſi vel circa eorundem vſum artifices diſcrepent; aut ſi cui noua procudere vocabula, nouumque veteribus indere ſenſum certas ob rationes placeat. Add. BACO de Verulamio de Augment. ſcient. L. III. c. 4. princip. Imo poſſunt & ſolent pauci aliqui peculiaria ſibi vocabula, rerumque notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diuerſum ſenſum imponere, vt a ſe inuicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quousque liceat, ex ſequentibus adparebit.) Circa quae ſufficit, ſi animi mei ſenſum recte indicent illis, quibuscum ſuper eorundem vſu peculiariter conuentionem iniuimus. Quod etiam in aliis ſignis, peculiari duntaxat certorum hominum impoſitione determinatis, obtinet. Quo cumprimis teſſerae militares pertinent. Quarum locum quandoque ſilentium ſubire poteſt. Sicut apud POLYAENVM Stratag. L. I. [c. 11. Ed. Maaſuic.] Arcadum dux, cum noctu Spartanos Tegeae opprimeret, militibus hoc ſignum dederat, vt interficerent eos, qui teſſeram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatae vero tanquam noctu ſuos non agnoſcentes, & idcirco quaerentes ſignum, ab Arcadibus interfecti ſunt. Sic apud EVNDEM L. V. [c. 16.] Pammenes contrario modo tubarum lege vſus hoſtes decepit, mandans ſuis militibus, vt cum receptui caneretur, impreſſionem facerent: cum vero ad pugnam vocarentur, recederent.

§. VII. EST PRAETEREA & hoc accurate notandum, etſi conuentione illa generali & ſpeciali adſtringamur, voces & reliqua ſigna, prout conuentum & receptum eſt, adhibere: nequaquam tamen eo ipſo nos teneri, vt omnia animi noſtri ſenſa & cogitata quibusuis pandamus. Quo poſſis accommodare illud APOLLONII Thyan. ap. Philoſtratum in eius vita L. IV. c. 11. *Palamedes literas inuenit non ſcribendi ſolum cauſa, ſed vt etiam cognoſcere quisque poſſet, quae ſcribenda non eſſent.* Sed ad hoc alia obligatione opus eſt, quae prouenit vel ex peculiari pacto, vel ex communi praecepto legis naturalis, vel denique ex praeſentis negotii natura, cui contrahendo ſermo adhibetur. Sic ſi quem informandum ſuſcepero, ex contractu locati conducti teneor ipſi aperire, quae ad eam artem ſpectant. Sic ſi quem miſero ad explorandum certae rei ſtatum, is ex pacto tenetur, indicare omnia, quae ſuper ea re ipſi fuerint comperta. Sic ſi cui ſit exhibendum officium humanitatis, quod ſermone

peragitur, ad ſenſa animi noſtri verba quoque eſſe conformanda in aperto eſt. Sic ſi cui res geſtas orbis notitiae tradere inſtitutum ſit, etiam ex communi obligatione, qua caeterorum vtilitatem promouere tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod ſecus ſe nouit habere. Sicut & illa generalis eſt obligatio animi ſenſa liquidis expromendi ſignis, ne noxa aliis praeter meritum inferatur, ſi ſecus factum fuerit. Sic denique in commerciis hominum, & quibusuis negotiis, in quibus ex conſenſu ius vel obligatio eſt naſcitura, circa ea, quae ad praeſentem rem ſpectant, ſenſa animi noſtri liquido ſunt exprimenda illis, quibuscum agitur. Citra hoc enim nulla eſt via iſthaec rite expediendi. Enimuero cum non ſemper contingat, vt ex aliquo horum capitum cogitata mea circa negotia cumprimis particularia alteri ſint ſignificanda; inde manifeſtum eſt, me non teneri omnia quibusuis indicare, quae ipſe in animo voluo; ſed illa duntaxat, ad quae intelligenda iſti ius habent plenum, aut minus plenum, quod obligationi, quae in me eſt, ex aduerſum reſpondeat: adeoque recte ea tacendo diſſimulare poſſe, quae vt ex me ſciat alter ius non habet *, neque ad id aliqua obligatione ego teneor. AESCHYLVS Coëphoris: Σιγᾶνθ' ὅπȣ δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια. *Tacere quando oportet, & dicere opportuna.* Imo vbi alterius ius non laeditur, mea autem vel alterius vtilitas aliter procurari, aut ſalus ſeruari nequit, licebit mihi ita adhibere ſigna, vt diuerſam plane animi mei ſententiam, quam quae reuera eſt, exprimant. Cum enim conuentio illa de adhibendis certo modo ſignis reſpiciat ad alias obligationes, quibus explendis ſigna illa inſeruiunt: igitur vbi iſtae ceſſauerint, nulla adparet ratio, quare non alio modo ſigna illa vſurpare queam, ſi nemini iniuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis proſpicere non poſſim.

§. VIII. EX HISCE igitur fundamentis liquido iudicari poteſt, quid ſit *veritas*, ad quam dicendam homines obligantur; quid item *mendacium*, tantopere omnibus honeſtis deteſtatum; & quod viro obiici in turpiſſimis habetur [1]. SOPHOCLES Trachiniis [2]: [pag. 347 Edit. H. Steph.] Ὡς ἐλευθέρῳ ψευδεῖ καλεῖσθαι, κὴρ πρόσεστιν οὐ καλή. *Quid miſerius eſt homini libero, quam vocari mendacem?* Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. I. c. 9. & L. II. c. 18. Scilicet iſta in hoc conſiſtit, vt ſigna, ac inprimis verba, commode animi noſtri ſenſa repraeſentent alteri, cui eadem intelligendi ius, quaeque vt ipſi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, vt vel idem ex intellecto animi noſtri ſenſu commodum aliquod adipiſcatur, vel

ne,

§. VII. *) Veluti, ſi Conſiliarius bellicus ab exploratore interrogaretur, quid in conſilio bellico contra hoſtem decretum eſſet.

§. VIII. 1) THVANVS, locutus de rixa inter Monpenſerium & Niuernum, ſcribit L. LXXII. ad A. 1580. *Verbo mentiendi cum vbique probroſo, tum praecipue apud nos* (Gallos) *vel ii, quibus minor decoris cura, grauiſſime offenduntur.* H.

2) Et Philoctete:

Κομπεῖν δ' ἐς ἀτελῆ σὺν ψύδεσιν αἰσχρὸν ὄνειδος.
Falſa loqui, fructu nullo, turpiſſima res eſt.

HOMERVS Iliad.

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βάζῃ.
Ille mihi inuiſus pariter cum faucibus Orci,
Cuius mens aliud condit, quam lingua profatur.

Conf. Siracid. XX, 26. 27. Inter praecepta Indorum, & quidem apud Siamenſes quartum eſt *non mentiri.* LOVBERIVS de regno Siamenſi Part. III. cap. 21. ab init. Vid. AVCTOR infra L. V. c. 7. §. 8. H. [Locus Homeri ab HER-

TIO

ne, vbi diuersum fuerit significatum, damno praeter meritum multetur. Sic vt veritati Logicae, quae in conformitate verborum cum rebus consistit, veritas Ethica, de qua hoc loco agimus, superaddat dicentis intentionem atque obligationem. Vnde qui ex errore aut imprudentia verum dixit, veritatem Ethicam non exercuit, sed Logicam duntaxat veritatem recitauit. Qui autem praeter obligationem suam & ius alterius verum dixit, garriisse potius & effutiisse, quam veritatem dixisse censebitur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium sit; scilicet vbi signa aut verba aliam praeferunt sententiam animi nostri, quam quae reuera erat, cum tamen hanc ipsam is, ad quem signa illa diriguntur, intelligendi & iudicandi ius haberet, & nobis obligatio incumberet faciendi, vt ille nostram sententiam intelligeret. Hoc modo distinctius putem intelligi posse, cur mihi necessum sit verbis animi mei sensa liquido exponere, quam si mendacii turpitudinem simpliciter ex generali illo scito iuris naturalis, *neminem esse laedendum*, velimus deriuare; quasi mendacii vis omnis in eo foret sita, vt noceat. Nam presse loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quae ius duntaxat imperfectum habet; cuius tamen violatio ad mendacium sufficit. Sic & parum distincte ratio foeditatis in mendacio traditur apud PHILOSTRATVM de Vit. Apollon. Thy. L. II. cum memorasset, apud Indos, si quis eorum, qui ad philosophiam sese adplicuisset, in mendacio deprehensus vnquam fuerit, hac multari poena, vt nullo amplius magistratu, aut dignitate fungi possit; *quia communem hominum societatem mentiendo fraudauerat* [3]. Caeterum vti in omnibus actibus, qui a lege discedunt, error, imprudentia, & temeritas a malitia distinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, nisi qui dolo malo, & destinata ex malitia alteri diuersa ab animi sui sententia profert, eo fine, vt isti noceat, aut vana spe eidem illudat. Vnde qui ab alio deceptus falsa profert, quae ipse pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur. Etsi temeritatis ac stoliditatis reprehensionem non effugiat, qui quaeuis ex propera credulitate arrepta inter alios iterum spargit. Ac potest imprudens alieni mendacii, aut rei parum compertae propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum resarciendum [4], praesertim vbi ea propius ad culpam latam accesserit. Vid. TACITVS Ann. L. XVI. c. 1. seqq. de Cesellio Basso.

§. IX. GENVINO veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt; mendacium & falsiloquium coincidere [1], & semper

TIO hic adductus, infra ab ipso AVCTORE exhibetur p. 449.

3) Nisi forte haec non est sententia Philostrati, quae potius eo redit: Si qua diem aliquis obiisset apud Indos, defuncti domum Magistratus quidam ingrediebatur, sciscitaturus, quam viuendi rationem tenuisset defunctus. Qui Magistratus si mentiretur, aut non satis accurate inquisisset, munere suo deiectus in perpetuum ab omni onere publico arcebatur, quia vitam defuncti aliam praebuisset, & praestitisset, quam quidem ea reapse fuerat.

4) PLAVTVS in Trinumo Act. 1. scen. 2.

Quod si exquiratur vsque ab stirpe auctoritas,
Vnde quicquid auditum dicant, nisi id appareat,
Famigeratori res sit cum damno & malo.
Hoc ita si fiat, publico fiat bono.
Pauci sint faxim, qui sciant quod nesciunt,
Occlusioremque habeant stultiloquentiam.

Quanquam & narrationem contumeliosam propagasse sit iniuria, tametsi quis auctorem habeat. Vt recte ICti nostri statuunt. H.

§. IX. 1) Heic lucidioris doctrinae causa notandum:

per mentiri, qui aliquid dicit a ſententia animi ſui diſcrepans; adeoque qui in ſua natura turpe autumant, aliud dicere quam ſentias. Falſiloquium quippe eſt, ita adhibere verba, vt alius exinde diuerſum ab internis tuis cogitatis ſenſum concipiat. Atqui, ſi alteri nullum eſt ius, vt animi mei ſententiam liquido debeat intelligere, neque alteri noxa aliqua praeter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, ſi ita mihi expediat, ego iſtis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium vti debeam. Inde omne quidem mendacium falſiloquium eſt; ſed non omne falſiloquium mendacii nomine venire poteſt. Et in hunc ſenſum ſi accipiatur illud ARISTOTELIS, *καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτὸν, per ſe mendacium eſt foedum & vituperabile*, non opus eſt limitatione GROTII, qui L. III. c. 1. §. 9. illud *κατ' αὑτὸ* explicat, *communiter*, ſiue *re ſpectata ſepoſitis circumſtantiis.* Nam falſiloquium, quod propter certas circumſtantias vituperationem effugit, mendacii nomine hautquidquam eſt notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe ſit, manifeſtum eſt. Quo loco & hoc notandum, veriloquium quandoque effectus mendacii poſſe producere. Id quod contingit non ſolum, ſi quis vera dicat tanquam mentiens, ac ſuo ſchemate ac geſtibus, nutibusque, quibus alias ſermo velut animatur, faciat, vt audientes diuerſum ab eo, quod dicitur, credant: quomodo QVINTILIANVS Inſtit. Or. L. I. c. 5. vt ſoloeciſmum, ita & mendacium geſtu fieri poſſe docet, vbi aliud voce, aliud nutu ſeu geſtu demonſtratur: ſed & cumprimis id vſu venit circa illos, qui crebris mendaciis fidem ſuis dictis ademerunt. His vti nemo facile credit, ſi vel maxime velint vera ſerio proferre: ita iidem aliorum diffidentia ad eos decipiendos abuti poſſunt, vt dum iſtos ſemper ſui ſimiles putant, contraria illis, quae proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod eſt in fabulis, puer cum ſaepe ruſticis ficto clamore illuſiſſet, tandem vbi vere lupus adeſſet, nequidquam eorum auxilium contra hunc excitauit [a]. Eaque re in vicem ſtrategematis vſus eſt Ageſilaus. Cum enim non ſit imperatorium, aperte denunciare quid propoſueris, adeoque hoſtes non ſoleant credere, quae nimis ſecure pronunciantur; ea ratione aſtute impoſuit iſte Satrapae Perſico, vt copias ſuas in diuerſam regionem adduceret, quam quo Ageſilaus iturum ſe ſparſerat. XENOPHON. Rer. Graec. L. [III. c. 4. §. 20. 21. Edit. Oxon. p. 292. Edit. H. Steph.] & Cornel. NEPOS in Ageſil. c. 3. Huc etiam pertinet aſtutia veteratoris apud TERENTIVM Heauton. Act. 4. ſc. 3. Enimuero vti nemo vituperare audebit grauitatem Epaminondae alicuius, qui ne ioco quidem mentiri ſuſtinebat: ita ſimplex valde eſt credere, piaculo ſemper obſtringi, qui citra alicuius iniuriam, & in vtilitatem ſui & aliorum profert verba ab animi ſui ſenten-

tandum: Omiſſionem ſignorum, quibus aliquid ſignificatur, ſi quidem ea in verbis conſiſtant, *reticentiam*, in rebus *diſſimulationem*: vſum vero, ſi rei, quae notatur, conueniat, *veritatem*: ſi non conueniat, in rebus *ſimulationem*, (quam Graeci *εἰρωνείαν* appellare interdum ſolent. Vid. GATAKERVS ad Antonin. L. II. §. 18.) in verbis *falſiloquium* vel *mendacium* vocari. De his praecepta ad quatuor regulas reuocari poſſunt. Quarum *Prima*: Reticentia eſt permiſſa. §. 7. *Secunda*: Diſſimulatio non ſemper eſt illicita. §. 9. & L. V. c. 3. §. 4. *Tertia*: Nec ſimulatio, maxime in rebus, quae ſignificationem ab impoſitione non habent. §. 9. & 12. *Quarta*: Veritas dicenda, & mendacio abſtinendum, ſed non ſemper falſiloquio. §. 9. 10. 11. Diſſentit hac in parte Auguſtinus, cuius vt & Ziegleri argumenta refutauit HVBERVS L. II. de Iure ciuitat. ſect. 6. c. 2. §. 16. & ſequ. H.

a) Add.

ſententia diſcrepantia. Inde optandum quidem foret cum CICERONE [3] Offic. III. [c. 15.] *vt ex vita humana ſublata ſit omnis ſimulatio & diſſimulatio* [4], adeoque eo eſſe ingenio omnes homines, vt aliorum bonis nemo inuideret, aut inſidias tenderet, neue aliorum ſimplicitate ad fraudem illis intentandam abuteretur, aut ſanae rationi obniteretur. Qualem Achilles ſe fert apud HOMERVM Iliad. ι. [verſ. 312. 313.] *Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς αἴδαο πύλῃσιν, Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει. Exoſus mihi iſte tanquam portae inferorum, qui aliud quidem occultat in mente, aliud autem loquitur.* Sed cum prauos apud homines in fraudem pateat, qui omnia ſua aperte prae ſe fert, & plurimi inanibus, quam ſolidis artibus duci gaudeant; igitur non prius innoxias ſimulandi & diſſimulandi artes ex humana ſocietate proſcribemus, quam omnis malitia aut vecordia hominum fuerit in probitatem & ſapientiam mutata. PINDARVS Nem. Od. 5. [verſ. 30. & ſeqq.] *Οὔτοι ἅπασα κερδίων φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει' ἀτρεκής. καὶ τὸ σιγᾷν, πολλάκις ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι. Non omnis veritas exacta patefaciens faciem, vtilis eſt: ſed ſcire tacere, eſt ſaepe ſapientiſſimum inter homines.* Ac inane eſt iſtud votum Theſei apud EVRIPIDEM Hippol. Coron. v. 925. ſeqq. Etſi certum ſit, ſi quis artibus ſimulandi & diſſimulandi vlterius vtatur, quam ad ſui defenſionem opus eſt, eum ſibi ipſi omnem detrahere fidem, ac ſe reddere inidoneum, quicum bona fide agi poſſit; cum eiusmodi hominis dicta & facta non poſſint non eſſe ſuſpecta. Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falſiloquium in ſe turpe eſſe, inualida ſunt. Dicunt, falſiloquum ſuam ipſius linguam, nobiliſſimum inſtrumentum, tali abuſu foedare; ac ſibi ipſi fidem demere, non ſine plurimorum officiorum, quae alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoque mendax lucretur, vt ſi maxime verum dicat, ipſi non credatur. Sed haec de mendacio proprie dicto vera ſunt, non de tali falſiloquio, quod prudentia ſaepe adhiberi ſuadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abiecto. Qui enim ſolidis artibus & veritate niti poteſt, cur ad iſta furta confugiat? Enimuero fraude carentia & neceſſaria falſiloquia non ſemper ex animi abiectione proficiſcuntur; & ſolidae artes ſaepe non niſi obliquis modis prauos inter homines ſeruari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio ſit interpres mentis; cui fini cum repugnet falſiloquium, recte quoque idem ordini naturae repugnare cenſeri: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, ſi a mente diſcrepet oratio. Verum facile admittimus interpretem eſſe mentis orationem, ſed ita ne plura effutiat, quam a mente ſit iniunctum; penes quam iudicium eſt, quid proferri expediat & neceſſum ſit quidnam ſileri [5].

§. X.

2) Add. HORATIVS Epiſt. L. I. 17. v. 55. & ſeqq. vsque ad finem epiſtolae.

3) Cuius etiam eſt de amicitia: *Omnium rerum ſimulatio vitioſa eſt: tollit enim iudicium veri.* H.

4) Loquitur Cicero de ſimulatione & diſſimulatione fraudulenta, non de ſimulatione & diſſimulatione quauis: etſi de hac ante NOSTRVM Ciceronem iam acceperit GROTIVS §. 7. c. 1. L. III. de I. B. & P. Vide NOODT de forma emendandi doli mali, c. 11.

5) Veritatem igitur in duplici caſu dici iubet AVCTOR (1) ſi is, qui de ea quaerat, quaerendi Ius habeat, qua ratione Magiſtratui ius eſt interrogandi teſtem, patri filium. (2) Si mendacium vergat in alicuius detrimentum. Quod

§. X. Porro ius illud, quod per mendacium violari diximus, quale sit, & vnde hominibus sit quaesitum, inter omnes non conuenit. Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quae per falsiloquium impediatur; igitur eo ipso competere quoque illis ius exigendi ab aliis, vt ita per verba res exprimant, quo, prout sunt, intelligi queant. Enimuero circa Deum quidem res plana est. Nam aduersus ipsum quocunque falsiloquio vti non solum extreme irreuerens foret, quasi nuda apud eum veritas aeque non sit efficax, quam ficti colores; sed etiam stultissimum, quippe cui ad cognitionem veritatis nostro sermone opus non est. Vnde non impius solum, sed & vecors erat Cainus, de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem sententia tam contumaci & inficeta. Et huc proprie quadrat illud Sophoclis Antigone: [pag. 234. init. Ed. H. Stephani] Μισῶ γε μέντοι χὤταν ἐν κακοῖσί τις ἁλοὺς, ἔπειτα τοῦτο καλλύνειν θέλῃ; *odi, quando aliquis in malis deprehensus, ea vult excusare.* De caetero autem non sequitur; hic naturaliter potest aliquid intelligere, igitur & ipsi ius est idem intelligendi; neque ex facultate physica statim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falsa audit, intelligere; igitur per falsiloquium non tolli ius intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, sed eius loco inane figmentum. Alii autem ius illud, quod per mendacium violatur, non a natura, sed ex facto hominum arcessunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim instituto hominum sermo, aliaeque similes notae sint introductae, statim quoque homines mutua se obligatione adstrinxisse, vt iisdem ita vterentur, quo exinde possent iudicare de sensu eius, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & si cuiuis liceret verba adhibere pro suo arbitrio, & vt alteri de alterius sententia constare non posset, inane fuisset illud notarum inuentum. Quae est sententia Grotii d. l. §. 11. De qua isthoc monendum, quod non satis heic distinguatur inter obligationem, quae est circa apte adhibenda signa, vt ex illis sensa animi ab altero possint intelligi; & inter illam obligationem, quae est ad sensa animi sui alteri per signa ista indicandum. Quae sane duo distincta sunt, & ex diuerso principio promanant. Nam cum vocabula ex impositione significent, vtique conuentio aliqua inter homines eadem lingua vtentes intercessisse intelligitur ', vt in communi vsu certas res certis vocabulis indicarent.

Quod ferri potest, si mente praescindatur corruptio generis humani, qua, quoties concurrit consideratio damni nostri cum consideratione detrimenti alieni, mendacium plerique pro falsiloquio habent. Vnde in regula infantibus inprimis, & imperitis merito interdicitur omnis dissimulatio veritatis, non admisso discrimine inter mendacium & falsiloquium, etsi nihil adesse videatur, quod impediat, quo minus falsiloquium per exceptionem licitum credamus, si (1) nostra salus periclitetur, quo loco Athanasius constitutus erat, cuius exemplum ab Auctore adducitur pag. 453. lin. antep. Quod iam Lvcianvs vidit in Philopseude, siue Incredulo, Tom. II. p. 326. Edit. Amst. Οὐδὲ περὶ τούτων ἠρόμην, ὁπόσοι τῆς χρείας ἕνεκα ψεύδονται. συγγνώμης τοιγαροῦν οὗτοί γε μᾶλλον καὶ ἐπαίνου τινὲς αὐτῶν ἄξιοι, ὁπόσοι ἢ πολεμίους ἐξηπάτησαν, ἢ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῷ τοιούτῳ φαρμάκῳ ἐχρήσαντο ἐν τοῖς δεινοῖς, οἷα πολλὰ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐποίει, τήν τε αὐτοῦ ψυχὴν ἀρνύμενος, καὶ τὸν νόστον τῶν ἑταίρων· ἀλλὰ περὶ ἐκείνων ὦ ἄριστε, φημὶ, οἳ αὐτὸ ἄνευ τῆς χρείας, τὸ ψεῦδος πρὸ πολλοῦ τῆς ἀληθείας τίθενται, ἡδόμενοι τῷ πράγματι, καὶ ἐνδιατρίβοντες ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ἀναγκαίᾳ. „ Neque enim de his rogabam, qui, quum vsus postulat, mentiuntur. Venia nimirum hi, imo laude plerique eorum sunt digni, quicunque vel hostes fefellerunt, vel ad salutem tali pharmaco in periculis vsi sunt: qualia multa Vlysses etiam

fecit

dicarent. At vero vt actu ipſo ea ſigna aduerſus alterum adhibeam, ſeu vt animi mei ſenſa ſuper certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo praecepto legis naturalis [2], vel ex peculiari pacto; vti ſupra fuit explicatum. Patet hinc, quid iudicandum ſit de eo, quod quidam negant, mendacii naturam ex pacti cuiusdam violatione eſſe arceſſendam; quod quaecunque non natura, ſed pactis hominum, maxime tacitis conſtant, ex vtilitate, eaque ſingulari & oriunda ſint, & aeſtimanda. *In eo autem, vt quaeuis alterius dicta intelligas, quid tantum compendii ſit non reperiri. E contrario plurimum referre, vt integram quis habeat libertatem ſilentio, aut idoneis coloribus tegendi, quae ſine alterius damno, noſtra autem cum vtilitate ſecreta manent.* Confunduntur quippe, quae accurate erant diſtinguenda. Vt enim quis omnium cogitata, aut vt alii omnes ipſius intelligant, in eo nulla verſatur vtilitas, nec ſermone introducto ad id ſeſe homines mutuo obligarunt. Sed quousque quis teneatur ſua ſenſa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat ius, ſatis iam expoſitum eſt. At vero poſita iam obligatione ſenſa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas comitans, ſeſe exſerit de ita adhibendis vocabulis, vt ſententia animi noſtri ab altero poſſit intelligi. In quo ſane tantum eſt compendii, vt ſine eo nullus ſermonis foret vſus.

§. XI. His praemiſſis facile licebit iudicare, quo iure vulgo quaedam a mendacii nota eximantur, vbi ſimpliciter, quod res eſt, dictum non fuit. Ac initio aliqui diſtinguunt inter falſum dicere, & partem veri non dicere, ſeu diſſimulare; vt illud illicitum, hoc vero ſaepe vitio carere dicant. Vbi ſciendum, etſi non dicere, ſeu tacere, mendacium proprie loquendo vocari nequeat, vbi nullum praeſertim ſignum ſermoni aequipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen cauſa ſilentium in crimen cadere poſſe [1]; puta, ſi per eam impediatur bonum, quod quis procurare, aut concilietur malum, quod auerruncare tenebatur. Silivs Italicus L. XVI. [verſ. 610.] *Animumque nefas ſcelerare ſilendo.* Sic qui in ſpecula conſtitutus eſt ad indicandum hoſtium aduentum, male multabitur, ſi tacuerit. Imo *mendacium* non minus maledicentiam vocat Polybivs [2] L. XII. c. 7. ſi quis hiſtoriam ſcribere profeſſus, quae geſta ſunt non commemoret. [3] Quod tamen alteri indicare non tenebar, ſiquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat eiusdem

fecit, vt & vitam ſuam & ſociorum reditum redimeret. Sed de illis, vir optime, dico, qui nulla neceſſitate veritati mendacium anteponunt, ipſa re delectati, in eoque ſine vllo obtentu idoneo verſantur." (2) Si, enunciata veritate, manifeſte periclitetur ſalus alterius innocentis, quae erat ſpecies obſtetricum Aegyptiacarum, apud Pharaonem falſa loquentium, Exodi I, 20. 21. quibus ibi benefeciſſe dicitur Deus. Simile eſt exemplum eius, qui pro eo, cuius vitam furioſus ſtricto gladio oppetit, falſiloquium dicit.

§. X. 1) Adeſt vtique conſenſus, ſed qui non ſit *obligatorius*; conſentiebat ſcilicet vnusquisque in eundem quidem verborum ſignificatum, quo iis ab aliis animi ſui ſenſa exprimi audiiſſet: neque tamen quidquam impediebat, quo minus alium, pro lubitu, iisdem verbis ſignificatum tribueret. Vid. ad §. V. not. 2. 3.

2) Puta ſocialitatis. Plane vti dominium ortum eſt ex licentia, res, quae nullius ſunt, occupandi; haec vero licentia vt effectum iuris haberet, opus fuit principio ſocialitatis. H.

§. XI. 1) Vid. & ſupra L. I. c. 5. §. 14. H.

2) Ἀγνοεῖν ὅτι τὸ ψεῦδος οὐχ ἧττόν ἐστι περὶ τοὺς ἐν τὰ γεγονότα γράφοντας ἐν ταῖς ἱστορίαις. Vid. Clericvs Parrhaſ. T. I. p. 160.

3) Vid. Praschivs de Caritate patriae. H.

narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Ieremiae* XXXVIII. vbi propheta a rege interrogatus de obsidionis euentu, apud proceres regis ipsius iussu hoc prudenter dissimulat, aliam interim causam, nec falsam, colloquii adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum vt totum illis significaret, hautquidquam teneretur. Item illud Athanasii, qui interrogantibus ad se capiendum missis respondebat; modo hac transiisse Athanasium, dissimulans, eundem etiam retro nauem conuertisse. Nam seipsum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Genes.* XX, 12. [4] quidam dubitant, num prudenter fecerit vir sanctissimus, dum Saram sororem suam vocat, de matrimonio dissimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amori idoneam, & facilius solicitari solutas, quam maritatas. Nec iniustam videri Abimeleci expostulationem; ac inhumanam esse praesumtionem, in aliqua ciuitate nullum esse pietatis & iustitiae respectum, antequam eius documentum extiterit. Etsi alii hoc eo nomine excusatum eant, quod *spes vitae plerumque magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. XII. Distingvit quoque Grotivs d. l. §. 8. inter signa illa, quae sunt reperta ad significandum *μετὰ συνθήκης*, seu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas eiusmodi conuentio non intercessit. (Nam si circa rem quampiam pactum intercessit, ea non nisi vniformiter licet vti.) Putatque rebus hisce vti licere, etiamsi praeuideamus fore, vt alter inde falsam concipiat opinionem; modo nullum aliud sequatur nocumentum, aut vbi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est, & vbi aperte alteri nocuisse licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adsit conuentio generalis, aut peculiaris, vt istam rem hoc, & non alio modo adhiberi necessum sit, eo fine, vt alter inde animi mei sententiam colligere queat; igitur circa eandem vsurpandam plena nobis intelligitur esse libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod iniuria inferatur. Quod enim alter falsam opinionem concepit, sibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus iusto fuit curiosus. Neque, si iure meo vtar, semper teneor euitare, ne alter in falsam opinionem, caetera innoxiam, incidat, verbi gratia: si quis per noctem in cubiculo suo lampadem alat, discutiendis terroribus nocturnis, aut vt semper lumen in promtu sit; non tenetur eam extinguere, si vel maxime

4) Vid. Io. Clericvs ad h. l.

§. XII. * Bene ibi Grotivs in Annotat. *Facta naturaliter nullam habent significationem, nisi eam, quam quisque velit: nam ex instituto significationem non habent, nisi ea facta, quae lege diuina aut humana, sub qua etiam pacta comprehendo, ad certam significationem restringuntur, ac proinde alio significatu vsurpari haut possunt. Caetera omnia libera sunt a certae significationis vinculo, etiamsi plerumque soleant ad hanc vel illam rem significandam vsurpari. Exempli causa: Fuga solet quidem plerumque vt pauoris indicium accipi; attamen etiam non pauenti fugere licet. Circumcisio solet accipi, vt nota se obligandi Iudaicis ritibus: aliter tamen eam vsurpauit & recte Paulus, cum Timotheum voluit circumcidi. Ita progredi passus aliquot (quod hic fecit Christus) corpusque in gressum componere, quanquam itineris vlterioris propositum significare soleat, licite tamen vsurpatur etiam extra tale propositum, quia actus talis est, ad quem vnusquisque naturaliter ius habet, neque alia lege ad illam significationem est adstrictus. Dicat hic aliquis, si non ex parte materiae, certe ex parte formae, id est, intentionis esse vitium: hoc enim agi, vt qui id videt, decipiatur opinando. Id vero negandum arbitror. Nam quod*

xime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucae* XXIV, 28. res plana est *. Nam talem gestum prae se ferre in cuiusuis est arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam dicessum simulare, vt constet, gratine simus futuri hospites, an minus. Nam ni enixe rogemur, serio nobis est propositum abire. Exemplum *Actor*. XVI, 3. altioris videtur indaginis. Quin autem hostis, cui aperte vtique licebat nocere, adhibitis simulationibus circa fugam, vsum vestium, insignium, velorum, armorum, circumueniri recte possit, itidem dubium non habet.

§. XIII. IDEM dicto loco mendacii notam non semper contrahi existimat, si vtamur voce aut locutione ambigua, cui plures vno sint significatus, vel ex vsu vulgi, vel ex artis consuetudine, vel ex aliqua figura aut schemate non inusitato; modo animi nostri conceptus congruat vni istarum significationum; etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte subiungitur, non posse temere probari talem locutionem, nisi pertineat ad erudiendum eum, qui curae nostrae fuerat traditus, aut ad euitandam iniquam interrogationem, (vid. SENECA Troad. v. 597. seqq.) aut vt nostrum aliquod commodum quaeramus sine damno alterius. *1 Samuel.* XXVII, 10. De caetero enim, si tu tenebaris sententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil interest, vtrum simplici me mendacio, an per ambiguum sermonem decipias. Praesertim cum ambiguus sermo, siquidem proposito tuo debet inseruire, ita sit conformandus, vt popularem magis sensum ego arripiam, abstrusior & minus frequens tuis cogitatis respondeat. Alias si vterque significatus aeque est dominans, nemo facile erit tam supinae negligentiae, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut obscure loqui ad eum, quem informare, aut cuius profectus explorare vis; si hic finis magis isthoc modo, quam per apertum sermonem queat obtineri. Quo spectat exemplum Ioan. VI, 5. Sic & cui sensa animi mei omnino indicare non tenebar, vbi silentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro simplici ignorantia propinem, si praeter errorem istum nullum aliud consequitur damnum, quo ipse indignus est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, ex quo cum quaereret, qui ad ipsum persequendum missus erat, quantum inde abesset Athanasius; hic respondet; eum non longe abesse; ap. THEODORET. Hist. Eccles. L. III. c. 8. Adparet autem ex hisce *, caute

 acci-

quod hic intenditur a Christo, est maior vtilitas spectantium: neque talis opinatio ex tali actu spectato ineuitabiliter sequebatur: poterant enim opinari & aliud quippiam. Ponamus sane sciisse eum aliter, quam res habebat, opinaturos, nec impedisse: nihil in eo vitio est, si quis sciat, nec impediat, quae impedire non tenebatur. Hic autem Christus non tenebatur hoc impedire, quia id impedire illorum non intererat, imo potius intererat non impediri. H.

§. XIII. * GROTIVS ipse in Annot. ad Lucam XXIV, 28. etsi concedat verba ita vsurpanda, quomodo sciuntur aut putantur intelligenda, tamen id perpetuum esse negat. *Etenim*, inquit, *& Christus ipse quaedam videtur dixisse Apostolis, quae cum veritatem haberent figuratam, ab illis tamen secundum verborum proprietatem intelligebantur, vt de sessione in duodecim sedibus, aliaque eiusmodi. Nam si actum externum spectes, non erant adstricta ad illam propriam significationem: si actum internum, non erat ea intentio, vt deciperentur Apostoli: cum in illo sensu vere, sed Apostolis ad id tempus occulto, plus esset, quam in eo, quod ipsi opinabantur. Vbi vere sermo eam, quae veritati congruam significationem ex sani iudicii aestima-*

accipiendum illud GROTII dicto loco, quando ad communem mendacii notionem requiri ait, vt quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter *nequeat*, quam in eum sensum, qui a mente proferentis discrepat. Nam vbi quis liquido sententiam suam tenetur exprimere, sermo ita est formandus, vt quem sensum praesens negotium, aut dictionis vsus popularis insinuat, idem quoque cogitatis tuis congruat. Neque alter statim iubendus est, suum errorem aut damnum sibi ipsi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & a praesenti re alienos, ac contortos dictionum sensus excusserit, aut quod diuinus non fuerit. ISOCRATES Panathenaico: [pag. 486. Edit. Paris. 1621.] Ambiguis dictis vti, *Περὶ μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον, αἰσχρὸν καὶ πονηρίας ὐ μικρὸν συμεῖον, si de contractibus, & emolumentis in foro litiges, turpe est, & magnum signum improbitatis.*

§. XIV. LONGE MAGIS autem detestandae sunt reseruationes illae mentales *, quas aliqui foedo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum sensui, etiam circa illas res, vbi verum dicendi obligatio erat, & quae iuramento confirmantur assertiones. Per quas hoc quidem efficitur, vt extrinsecus affirmare quis videatur, quod in animo suo negare instituit, & vice versa. Quo ipso omnis sermonis vsus corrumpitur, vt nemo amplius certus esse possit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quanquam & absurdum plane sit isthoc inuentum. Cum enim institutus sit sermo, vt quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem nostrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus sit effectus: quomodo igitur tacita illa, & a communi vsu abhorrens reseruatio mentalis possit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere sunt apta? Id equidem frequens, vt sermoni generali ex substrata materia, aliisue circumstantiis accedat quandoque tacita conditio aut restrictio, per quam sermo praesenti negotio dextre aptatur, atque ab inconuenientia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel subtilitatis habet, si interrogatus an fecerim, iurem, non feci, nempe *aliud quidpiam*, aut *alio die?* Aut si petenti pecuniam dicam, non habeo, scil. *quam tibi dem*. Aut promitto me tibi daturum scil. *dicis causa?* Stultum autem est, quod eiusmodi hominem a mendacii & periurii crimine volunt eximere ideo, quia is *tantum non dicit vnam veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam.* Quasi vero interrogationi meae satis fiat, si quamuis veritatem disparatam, & quae ad praesens negotium nihil facit, audiam; aut quasi adposite quaestioni meae satisfecerit, qui mihi de cepis percontanti, de alliis responderit. Sicut & illud non

aestimatione non recipit, etiamsi recta sit intentio, vitio eum non carere, pars Christianorum veterum longe maxima consentit: nimirum quia si talis sermo admittatur, magna ex parte tollitur vinculum illud, quod homines hominibus sociat. Neque enim frustra Dei dono singulari solis hominibus tributum est, inter se colloqui. Et ad intentionem quod attinet, ea non potest rectum efficere actum, qui velut agnatam sibi habeat curuitatem. H.

§. XIV. * Qualis illa Arii apud SOCRATEM L. I. H. E. c. 38. *Sentio, sicut scripsi* scilicet in charta sub ala. Pro earum defensione frustra a quibusdam adferuntur dicta Christi apud Marcum XIII, 32. & Ioannem VII, 8. H.

§. XV. 1) Quibus infantibus quum similes sint alii imperiti, ipsis quoque, talibus commentis, quae

non minus absurdum est, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reseruatione mentali vnam confici integram orationem, in qua tota coniunctim accepta nulla sit falsitas, verbi gratia, si quis dicat, non sum sacerdos, hoc in mente reseruato, *vt tibi dicam:* tota haec oratio, si integre sumatur, erit vera; *non sum sacerdos, vt tibi dicam.* Enimuero vti oratio propter alios inuenta est, non vti sibi quisque loqueretur: ita eiusdem veritas & falsitas ex iis aestimatur, quae aperte ad alios proferuntur. Add. Lud. MONTALTIVS Epist. prouinc. 9.

§. XV. NON COMMITTI mendacii culpam, etiamsi aliquid dicatur, quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, communiter statuitur; adeoque permissum creditur [1]. *Vt puerorum aetas improuida ludificetur.* LVCRETIVS L. I. [v. 935. & seqq.] THEOCRITVS Idyl. 15. [v. 40.] *Οὐκ ἀξιῶ τὸ τέκνον. μοςμὼ, δάκνει ἵππος.* Ratio adfertur a Grotio d. l. §. 12. *quia cum illis non sit iudicii libertas, non potest eis circa illam libertatem iniuria fieri.* Quae ratio mihi non plane sufficit. Nam vt de infantibus potissimum dicam, manifestum est equidem, hactenus illis deesse facultatem iudicandi, quod quae iisdem narrantur, aut alio modo repraesentantur, simpliciter & incaute arripiant, nec per ratiocinia verum a falso discernere norint. Quia tamen, qua sunt homines, id iuris habent, vt ne ab aliis laedantur; vtque humanitatis officia recipiant, & peculiariter a parentibus atque educatoribus potissimum bonis sententiis imbuantur; (Add. Matth. XVIII, 10.) & vero vtique tenent facultatem adprehendendi saltem res faciles: omnino censendum est, illos eodem cum adultis iure hactenus frui, vt quae indicari ipsis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem possint. Verum quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adspernantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terriculamentis coërceri eos expedit [2], quousque citra inania rerum soliditatem capere, & aestimare norint. Inde non vt ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur, aduersus illos figmenta adhibemus, sed quia ratione magis seria doceri commode nequeunt. Hinc adposite LVCRETIVS dicto loco [v. 935. & seqq.]

Pueris absinthia tetra medentes,
Cum dare conantur, prius oras pocula circum,
Contingunt mellis dulcis flauique liquore,
Vt puerorum aetas improuida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat.

STRA-

quae falsam habeant significationem, prodesse licet. Sic in Nouo Testamento complura loca legis veteris eo sensu adplicantur, quo ea Iudaei vulgo accipiebant, etsi is verbis authenticis minime responderet. Similiter plura ibi argumenta *ad hominem* praesto sunt: tali sensu, aliane opinione Iudaeorum communi fulta, quamuis falsa, quamuis incerta. Vid. Io. CLERICVS in notis Latinis ad Nouum Testam. praecipue ad Epist. ad Galatas & Parrhasian. P. I. pag. 82. 83. 84. I. Editionis.

2) Hactenus admitti potest quod ait DONATVS in Eunucho: *Falsum est, quo tegitur id, quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: fictum, quod non est factum, & fieri potuit. Falsum loqui culpae est: fictum virtutis: falsis decipimur: fictis delectamur.* H.

STRABO L. I. [3] [pag. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.] *Non modo Poëtae, fed etiam ciuitates longe prius fabulas delegerunt, nec non ipfi legum latores publicae vtilitatis gratia, cum ratiocinantis animantis intuerentur ingenium. Homo enim cognitionis auiditate ducitur. Huius autem via prima fabularum ftudium eft. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda ftudia vltro proficiunt. Caufa eft, quia nouum quoddam eft ftudium fabulatio, quae non res confiftentes, fed alia quaedam exponit. Dulcis quidem eft nouitas, & quod nemini prius eft cognitum: hoc autem ipfum eft, quod oblectationis auiditatem ingenerat. Cum autem admiratio adfit, & monftra, intenditur oblectatio, quae difcendi illecebra eft. Ab ipfo igitur primordio hoc pacto inefcandi funt: aetate vero prouectiore ad rerum difciplinam perducendi, corroborata iam cogitatione, cum adulationis amplius nequaquam indigeant.* Peculiariter autem commendationem Fabularum Aefopi vide apud PHILOSTRATVM de Vita Apollonii L. V. [c. 5. Ed. Morelli c. 14. Ed. Lipf. Olear.] Sed & amentes, qua rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.

§. XVI. QVIN IN vniuerfum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem fimplici fermone affequi non valemus, citra mendacii culpam figmentis in errorem, verum ipfis falutarem, poffunt deduci. Neque neceffum eft, eius licentiae rationem inde arceffere, quod praefumatur, alterum libertatis fuae in iudicando laefionem non aegre laturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde affequitur. Volenti autem iniuriam non fieri. Nam habebat quidem ifte ius, vt noftro fermone aliquod ipfi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, vt contrarium effectum ifte fermo produceret. Id quod factum fuiffet; fi rem fimpliciter prout erat, citra colorem intellexiffet. Inde in tali cafu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus eft fermo, quam Medico pharmacum ad vires & complexionem aegroti. Cum igitur nemo dici poffit ius habuiffe, vt fermonem tali forma conceptum audiret, quo ipfi perniciofius erat futurus; non recte quoque dicitur, ius aliquod heic effe remiffum. Cumque ex aduerfo alter teneretur ad id officii mediante fermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam arctiore ex obligatione; in aperto eft, non poffe ipfum effe obligatum fermonem eo modo adhibere, quo fine

3) Καὶ πρῶτον, ὅτι τοὺς μύθους ἀνελέξαντο ὀυχ οἱ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις πολὺ πρότερον, καὶ οἱ νομοθέται, τοῦ χρησίμου χάριν, βλέψαντες εἰς τὸ φυσικὸν πάθος τοῦ λογικοῦ ζώου. Φιλειδήμων γὰρ ὁ ἄνθρωπος· προοίμιον δὲ τούτου τὸ φιλόμυθον. ἐντεῦθεν ὄυν ἄρχεται τὰ παιδία ἀκροᾶσθαι, καὶ κοινωνεῖν λόγων ἐπὶ πλεῖον. Ἄιτιον δ' ὅτι καινολογία τίς ἐστιν ὁ μῦθος, οὐ τὰ καθεστηκότα φράζων, ἀλλ' ἕτερα παρ' ἀυτὰ, ἡδὺ δὲ τὸ καινὸν, καὶ ὃ μὴ πρότερον ἔγνω τις· τοῦτο δ' ἀυτό ἐστι καὶ τὸ ποιοῦν φιλειδήμονας. Ὅταν δὲ προσῇ καὶ τὸ θαυμαστὸν, καὶ τὸ τερατῶδες, ἐπιτείνει τὴν ἡδονὴν, ἥπερ ἐστὶ τοῦ μανθάνειν φίλτρον. Καταρχὰς μὲν ὄυν ἀνάγκη τοιούτοις δελέασι χρῆσθαι· προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων μάθησιν ἄγειν, ἤδη τῆς διανοίας ἐρρωμένης, καὶ μηκέτι δεομένης κολάκων. Lib. I. p. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.

§. XVI. 1) PHAEDRVS L. III. Fabul. in princ.

Seruitus obnoxia,
Quia quae volebat non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas tranftulit
Calumniamque fictis elufit iocis.

Conf. 2 Samuel. XII, 1. fequ. 1 Reg. XX, 39. H.

2) Menander ex incert. Comoed. Fragm. 39. Ed. Clerici.

Κρεῖττον δ' ἐπίσθαι ψεῦδος, ἢ ἀληθὲς κακόν.

3) Quod ideo perpetrauit, quoniam nouerat, Deum, iudicio extraordinario, Cananaeos Ifraëlitis traditurum. Alias officium boni ciuis minime expleuiffet, celando exploratores populi hoftilis,

fine ſuo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacii vacant, & laudem inſuper prudentiae merentur ficti ſermones [1], quibus alicuius innocentia tegitur, iratus placatur, moeſtus demulcetur, aut quid aliud commode adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. Vid. Exodi I, 17. 19. 1 Samuel. XIX, 12. ſeqq. XX, 5. 28. 29. 2 Sam. XIV, 4. ſeqq. 2 Corinth. IX, 2. 3. 4. PLINIVS III. Epiſt. 16. de Arria. HORATIVS III. Carm. [Od. II. 35. 36.] de Hypermneſtra, quae ab ipſo vocatur *Splendide mendax, & in omne virgo Nobilis aeuum.* EVRIPIDES Phoeniſſis v. 998. SADI Roſarium Perſicum c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius eſt vero, exitium parturiente.* HELIODORVS Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 52. Ed. Lugd. 1611.] Καλὸν ποτε καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. *Pulcrum eſt mendacium, cum auctori commodat, & audienti non nocet* [2]. Huc ſpectat factum Rachabae [3] Ioſ. II, 4. Vbi non curamus, quod GROTIVS ad hunc locum notet [4]: *Ante Euangelium mendacium viris bonis ſalutare culpae non ducebatur. Laudatur hoc factum, vt illi tempori congruens,* ad Ebraeos XI, 31. Iac. II, 25. Nam & nunc licitum id arbitramur, modo obligatio ciuilis per idem non violetur. Addatur SOCRATES Hiſt. Eccl. L. III. c. 12. Huc pertinent, qui in praelio labantes ſuorum animos ficto nuncio erigunt, quo incitati victoriam & ſalutem ſibi pariant, aut qui ante praelium hoſtium multitudinem extenuant. Vid. Cornel. NEPOS Eumene c. 3. & paſſim apud hiſtoricos. XENOPHON. L. IV. de Dict. & fact. Socratis. [pag. 462. 463. Ed. Graec. H. Steph.] *Si quis dux viderit exercitum perterritum, & mentitus dicat illico ſocios affuturos, iſtoque mendacio animos ſociorum leuet, ſub quonam id collocabimus? Sub iuſtitia, vti videtur.* Apud SOPHOCLEM Philoctete: [verſ. 108. 109.] Neopt. Οὐκ αἰσχρὸν ἡγῇ δῆτα τὰ ψεύδη λέγειν; Vlyſſ. Οὐκ, εἰ τ' σωθῆναι γε τὸ ψεῦδος φέρει. *Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium ſalutem affert* [5]. Add. FRONTINVS Strateg. L. I. c. 11. L. II. c. 7. Et POLYAENVS L. I. Strateg. de Leotychide. [c. 33.] Maximus TYRIVS Diſſert. III. [pag. 30. Edit. Dauiſ.] Οὐδὲν σεμνὸν τὸ τ' ἀληθῆ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μαθόντος. οὕτω καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν οὐδέν. ἀλλὰ ἤδη καὶ ψεῦδος ὤνησεν ἀνθρώπους, καὶ τἀληθὲς ἔβλαψεν. *Non eſt res per ſe praeclara verum dicere, niſi id cum vtilitate fiat eius, qui audit. Ita ſaepe medicus aegros, dux exercitum, gubernator falli*

ſtilis, occupatum venientis patriam ipſius. Vid. nota Io. CLERICI ad h. l.

4) Et ad 1 Sam. XXI, 2. *Condonandum aliquid illis temporibus, latente nullum vita aeterna.* H.

5) Sequitur ibidem:

Neopt. Πῶς οὖν βλέπων τὶς ταῦτα τολμήσει λαλεῖν;
Vlyſſ. Ὅταν τι δρᾷς ἐς κέρδος, οὐκ ὀκνεῖν πρέπει.
Qua fronte quisquam talia auderet loqui?
Linquendus eſt, cum ſuadet vtilitas, pudor.

Idem Creuſſa apud STOBAEVM tit. de mendacio.

Ὅτῳ δ' ὄλεθρον δεινὸν ἡ ἀλήθει' ἄγει,
Συγγνωστὸν εἰπεῖν ἐστὶ καὶ τὸ μὴ καλόν.
At vera certa, ſi cui peſtem ferunt,
Huic danda venia eſt, ſi facit quod non decet.

Diphilus apud eundem STOBAEVM:

Ὑπολαμβάνω τὸ ψεῦδος ἐπὶ σωτηρίᾳ
Λεγόμενον, οὐδὲν περιποιεῖσθαι δυσχερές.
Quod pro ſalute dicitur mendacium,
Me iudice habere nil poteſt incommodi.

Apud EVRIPIDEM Hecubae interroganti:

Τί δῆτ' ἔλεξας, δοῦλος ὢν ἐμὸς τότε;
Quid tu n locutus, cum mea eſſes in manu?

Reſpondet Vlyſſes:

Πολλῶν λόγων εὑρήμαθ' ὥς τε μὴ θανεῖν.
Reperta fatu varia, vitandae neci. H.

fallit nautas; nec hoc in iis reprehenditur. Quid? quod mendacia saepe prosunt hominibus, nocet contra veritas. Quanquam nescio, an probari possit illud factum Agesilai, qui cum suos multitudine hostium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriae inscripsit, arreptoque ab hariolo iecinore, in manum notis inscriptam imposuit, quoad notae a iecinore reciperentur. Tunc sociis eam scripturam monstrat, deos, inquiens, victoriam polliceri. PLVTARCHVS Apoph. Lacon. [pag. 214. E. Tom. II. Ed. Wechel.] Sic mendaces non sunt medici, dum aegroto delicato aut moroso pharmaci dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. LIBANIVS Declam. [XXIX. p. 664. D. Edit. Paris. Morelli.] *Medicos videmus aegrotantium cupidines fraudibus eludere. Idem etiam vtique aduersus sanos praestamus, quoties melius fuerit delusum fuisse, quam quod verum est audisse* [6]. Nescio tamen, an sub hac classe censeri possit astutia Erasistrati medici apud Seleucum regem fingentis, Antiochum filium vxorem ipsius deperire, apud LVCIANVM de Dea Syra. [T. II.] Huc quoque possis referre factum Iosephi, qui vt in fratribus suis seriam poenitentiam plagii circa ipsum perpetrati excitaret, vtque intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Beniaminem essent, diu eos fictis criminationibus anxios habuit. *Genes.* XLII. seqq. IOSEPH. Archaeol. L. II. c. 3. Denique & fabulas Poëtarum [7], quibus sub amoeno inuolucro veritas insinuatur, a mendaciorum classe eximendas facile conceditur. Vid. PLVTARCHVS de aud. Poëtis. Et hactenus admitti potest illud SOPHOCLIS Electra: Δοκῶ μὲν ἐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν. *Existimo enim, nullum verbum commodum & vtile turpe esse* [8].

§. XVII. RECTORIBVS quoque ciuitatum falso sermone vti quandoque licet, quorum consilia ac destinata si propalentur, saepe incassum cadunt, aut in reip. damnum redundant. Ea, vbi silentio nudo non satis obteguntur, per fictos sermones auersa aliorsum hominum curiositate, velare fas erit. PLATO de Rep. Lib. III. [p. 611. C. Ed. Wechel. p. 389. B. T. II. Ed. Steph.] Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκε εἴδει, δῆλον ὅτι τόγε τοιῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ ἐχ ἁπτέον. Τοῖς ἄρχεσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων, ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ' ὠφε-

6) Καὶ μὴν καὶ τοὺς ἰατροὺς ὁρῶμεν, τὰς τῶν καμνόντων ἐπιθυμίας ἀπάταις ἀναβάλλοντας. ἤδη δέ που καὶ πρὸς ὑγιαίνοντας τοῦτο ποιοῦμεν, ὅταν ᾖ κρεῖττον, τοῦ τ' ἀληθὲς ἀκοῦσαι τὸ παρακρουσθῆναι.

7) Adde fictiones iuris, quarum & in disciplina hac vsus, & plena est Romana Iurisprudentia. De iis vid. Ant. Dadini ALTESERRAE tractatus septem. H.

8) Quae verba potius ita reddenda erant: *Existimo enim, nullum falsum rumorem famae nostrae grauem esse posse: quum res a nobis gestae tantum secum vtilitatis ferant;* Eodem sensu vox ῥῆμα occurrit Matth. V, 11.

§. XVII. 1) Confer, quae dicuntur ab Auctore nostro in Dissertatione, *de concordia verae politicae cum Religione Christiana §. 10.*

2) Caeterum Plato minime condemnat Falsiloquia, quibus priuati inter se vti possint. Adgnoscit enim, ea interdum verae Medicinae instar esse. Lib. II. p. 382. Τί δὲ δή; τὸ ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος, πότε καὶ τῷ χρήσιμον, ὥστε μὴ ἄξιον εἶναι μίσους; ἆρ' οὐ πρός τε τοὺς πολεμίους, καὶ τῶν καλουμένων φίλων, ὅταν διὰ μανίαν, ἤτινα ἄνοιαν, κακόν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα, ὡς φάρμακον χρήσιμον γίνεται. Lib. II. p. 352. C. Vid. Lib. III. p. 414. B. C. Lib. V. p. 459. C. D. & de Legib. L. II. p. 663. D. Lib. XI. pag. 917.

3) Sic Iehu, Rex Israëlis, Baalis colendi cupidum

ὠφελεία τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν ἐχ ἁπτέον τȣ͂ τοιȣ́τȣ. *Mendacium hominibus pro medicamento est vtile, quare publicis medicis concedendum, priuatis autem hominibus minime attingendum. Igitur rempublicam administrantibus praecipue, si quibus aliis, mentiri conuenit* [1], *vel hostium, vel ciuium caussa ad ciuitatis vtilitatem. Reliquis autem a mendacio abstinendum est* [2]. Huc spectat factum Salomonis 1 Reg. III, 25. Apud SVETONIVM Claudio c. 15. hic *foeminam non agnoscentem filium suum, dubia vtrinque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio iuuenis.* Sic patre & filio in ius rapto ob interfectum sacerdotem, cum non constaret, vter facinus patrasset, neutro alterum prodere volente, Carol. Magnus sententiam pronunciasse dicitur, vt vterque moriatur. Ita pater se auctorem confessus est. Sic lex in Hispania est, vt si serua ex domino pepererit, ipsa libera fiat. Aliquando ex nobili ancilla sua conceperat; ille negat. Illiquida probatione rex Alfonsus iubet puerum publice vendi. Quo audito, pater se prodidit: ap. PANORMITANVM de Reb. gestis Alfonsi L. II. Sic cum Neleo, coloniam deducturo, vates respondissent, oportere a pollutis hominibus exercitum purgari; *ipse simulauit, se puerum trucidasse* [3], *& purgationis indigere. Sic alios, qui sibi conscii essent, etiam persuasit. Quo facto, patefactos iam qui se contaminassent reliquit*; apud AELIANVM V. H. L. IIX. c. 5. Hispanis prouerbium est: *dic mendacium, & erues veritatem.* Huc quoque pertinent dissimulationes circa valetudinem aut mortem Principis [4]; praecauendis turbis. Isthaec tamen hautquidquam ad Numae commenta extendere velim. Add. POLYAENVS Strateg. L. II. in Epaminonda n. 6. & 12. POLYBIVS L. XVI. c. 11. Sicuti & isthaec licentia nullo modo ad promissa pertinet. Add. BACONIS Sermon. fidel. c. 6.

§. XVIII. CVM PORRO Grotius d. l. §. 13. mendacium oriri statuat ex laesione iuris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoque concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiamsi tertius falsam inde hauriat persuasionem [1]. Praesupponitur enim priuatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neque id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone

Mmm 2 haut

pidum se simulabat, cum eiusdem cultores comprehendendi & pessundandi consilia apud se coqueret. 2 Reg. X, 19. Cui simile factum Constantii Chlori, Constantini patris, vt ministrorum suorum Christianismum profitentium, animos tentaret, dignitatum amissionem minantis a Christianismo non discedentibus; mox, vbi aliorum constantiam, aliorum leuitatem hoc testimonio didicerat, solos eos retinentis, qui se Christianos ostendere perseuerauerant. Vid. Can. 21. cauf. 22. quaest. 13. H.

4) Et Sophismata politica alia, quae, si sine iniuria aut fraude cuiusquam adhibentur, damnari vt iniusta non debent. De quo alibi fusius. Addatur FORSTNERVS. ad I. Annal. Taciti verb. *laetique interdum nuncii vulgabantur.* H.

§. XVIII. 1) Refertur huc, a Patribus quibusdam veteris Ecclesiae, vt obseruat GROTIVS, obiurgatio, qua Paullus Petrum carpebat, Antiochiam profectum, quod, ne Iudaeis offensam pararet, consuetudini omni cum Paganis, nouiter conuersis, nuncium misisset. Galat. II, 11. & seqq. Satis bene enim, inquiunt S. Chrysostomus, & S. Hieronymus, nouerat Petrus, se a Paullo non serio, sed dicis tantum caussa increpari, vt iis placeret, coram quibus loquebatur. Verum manifestum est, Paullum vtique ex animi sui sententia, loqui & reprehendere Petri institutum tanquam prae se ferens simulationem reprehensibilem, quoniam a Paganis secedens testatum faciebat, sibi sedere: obseruationem cerimoniarum Mosaicarum abstisse necessariam esse, si quis Deo placere vellet, id quod Scripturae S. & fini Euangelii repugnabat.

hautquidquam decipitur, qui ex eo satis animum meum percipit, non secus ac si intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico sermone vtar. Aduersus tertium autem ideo mendacii culpa non contrahitur, quia cum eo nihil est negotii, adeoque nullum ipsi ius, vt quae mea sit mens intelligere debeat. Ac si ipse opinionem sibi format de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet, quod curiositati suae imputet. Qua tamen assertione ne quis abutatur, monendum est, non debere a duobus ex compacto captari tales occasiones, vt tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam si vel maxime tertius ille plenum ius non habeat me intelligendi, lex tamen humanitatis & caritatis requirit, vt ne meus sermo occasionem praebeat ipsi damnum praeter meritum accipiendi. Vt omnino distinguendum sit, vtrum aliquis citra suam culpam aliorum sermonem percipiat, an vero ex petulantia, aut maligna cura aliorum secretis immineat. Igitur assertio isthaec competit potissimum in ὠτακουστάς, qui insidiosis auribus clanculum aliorum sermones sublegere satagunt. Horum importunam curiositatem, vbi penitus tacere non placet, solemus amoliri, diuersum & ad rem non pertinentem iniiciendo sermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipse, magnum se excepisse arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum praeterea ipsi aut aliis damnum inde enascatur. Equidem nouimus, neminem debere alterius honorem & existimationem deterere, ludosque eundem facere. Enimuero vti non arbitramur nos pecasse, si alicuius errorem detexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & insultationem eruditis viris oppido quam indignam, etsi eiusdem famae aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus haerens, vbi nobis id molestum extiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipse deinceps id exuat. Neque enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitae sunt, quia opinionem de illorum praestantia imminutum eunt. Sic cum in vniuersum generis humani intersit, ne quiuis cuiusuis arcana intelligat, tacita quapiam gentium conuentione est receptum, vti sigillo munitae literae ab illo solo aperiantur, cui sunt inscriptae [2]. Si ergo aliquem animaduertero mearum arcana epistolarum captare, credo piaculum non erit, si eiusmodi epistola ipsi intercipienda subiiciatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic si in domo aliqua puer sit, omnibus eduliis in penu dispositis imminere solitus; iniuriam iste non patietur, si reprimendae ipsius gulae amaro plenum succo vas inter reliqua locetur. Huc referre possis, quod memorat HERODOTVS L. I. [pag. 48.] de Nitocri seu Semiramide, quae sepulcro suo incidi curauerat haec verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indiguerit, ex sepulcro ipsius aperto quantumcunque voluerit sumeret.* Id cum aperuisset Darius rex, auri nihil inuenit, sed haec duntaxat verba: *Nisi insatiabilis*

2) Vid. HERTII dissertatio de commeatu literarum §. 3. in Tomo I. Commentationum & opusculorum, vbi illud etiam obseruat, semper inhumanum visum esse, aliorum epistolas propalari adducto CICERONIS loco ex Philipp. II, 4. *At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitauit, homo & humanitatis expers, & vitae communis ignarus. Quis enim vmquam, qui paullulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita in medium protulit, palamque recitauit? quid est aliud tollere e vita vitae societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? quam multa ecce solent esse in epistolis, quae prolata si sint, inepta*

tiabilis auri fuisses, mortuorum loculos hautquidquam commouisses. [3] Aut vti MAXIMVS Tyrius differt. X. in fine id effert: Ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε, ὃς ἔτλης νεκρῶ θίγειν δι᾽ ἔρωτα χρυσῶ. *Male sit tibi mortalium auarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es.* Vid. quoque Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. IV. c. 7. Eiusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem iuxta & auaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrii apud GELLIVM L. I. c. 23. causam, id est, ingenium & taciturnitatem in tantilla aetate laudant; modum autem reuerentiae matri debitae aduersum censent; praesertim cum istud ludibrium eliceceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *vt vna potius duobus nupta fieret, quam vni duae.* [4] Nondum tamen a me impetrare hactenus potui, vt valde irascerer marito illi apud PLVTARCHVM Lib. de Garrulitate [pag. 507. T. II. Ed. Wechel.], qui amoliendae vxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnice [5], quae cum aurea galea per forum volitare visa sit, narrauit. Etsi ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem coniicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti vtique erat cauendum. Nam momentaneum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc prouidendum est, ne per eum; qui a nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere, eo fine, vt is tertium decipiat; licet alter ille fortasse peculiariter inde non laedatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est, siue immediate, siue interuentu alterius a nobis subornati alium decipiamus. Quanquam ars sit non paucis vsurpata, vt fallant eos, per quos fallere alios cogitant. Vid. SENECA Thyeste v. 320. Scilicet quia *non parum interest, ex animo omnia, vt fert natura, facias, an de industria* [6]. TERENTIVS Andr. Act. 4. sc. 4. Add. quoque GELLIVS L. XII. c. 12.

§. XIX. ILLVD planum est, cum inter hostes obligatio sensa animi patefaciendi cesset, posse quem citra notam mendacii aduersus eos falsa proferre, fictisque rumoribus terrere, aut detrimenti quid iisdem inferre, dummodo tertio amico praeter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vi nocere licet, quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur? Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspernati, factum, non quia crediderunt, ius aliquod violari: sed quia ferociores apud animos illa tantum hosti illata gloriae ducuntur, quae vigorem quendam & impetum animi ac corporis praeferunt. Sed quae de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad vlla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita [1], sunt extendenda [2]. Cum enim lex naturae pacem, quantum commode potest, seruari, aut abruptam sarciri iubeat; iubere quoque intelligitur, vt ea vsur-

 pentur

inepta videantur? quam multa seria, neque tamen vllo modo diuulganda.

3) Quod exemplum parum ad rem facit.

4) Quod exemplum a quibusdam fabulis accensetur. Vid. THOMASII Naeui Iurisprud. Rom. p. 126.

5) Κορυδὸν PLVTARCHVS laudat, quod *alaudae*, potius, quam *cornicis* nomine reddi debebat.

6) Qui locus ipse quoque parum inseruit instituto AVCTORIS.

§. XIX. 1) De quo infra L. VIII. c. 7. & L. V. c. 9. §. 3. H.

2) Vid. infra L. V. c. 9. §. 3. & L. VIII. c. 7. 8.

pentur media, ſine quibus iſte finis non poteſt obtineri. Atqui in pacem coire hoſtes iterum nequeunt, ni inuicem ſit obligatio ſenſa animi circa praeſens negotium liquido indicandi; adeoque ni diffidendi inuicem neceſſitas per obligationem vera dicendi circa compoſitiones pacis tollatur. Sed & quod traditur, licitum eſſe hoſti ficto ſermone illudere aut nocere, nequaquam eo extendi debet, vt de hoſte falſa crimina & flagitia ſpargantur, minuendae exiſtimationis. Nam ſtatus hoſtilitatis id quidem licentiae dat, vt cogitata animi mei hoſti abſcondam, aut fictos rumores diſſeminando viam ad ipſi nocendum aperiam. Sed qui crimen hoſti obiecturus eſt, ſiquidem de eo fidem velit facere illis, qui extra hoſtilitatem ſunt conſtituti, vtique hoſtili ſchemate exuto veritatis ſeſe aſſertorem ferre debet, adeoque hiſtorici perſonam aduerſus iſtos induit. Vnde ſi ſponte a rerum veritate abeat, mendacis & calumniatoris notam effugere non poterit. Falſa autem crimina hoſti in os exprobrare, impotentis eſt conuiciatoris. Mendacia pro mendaciis vlciſci eſt vanitatem hoſtis ſui imitari. Adde Ludouici MONTALTII Epiſtolam XV. & notas ad eandem. Quod autem LIPSIVS Polit. L. IV. c. 14. n. 32. cum hoſtibus exteros quoque coniungit, aduerſus quos ſimulatio & diſſimulatio ſit adhibenda; id haut vlterius poteſt admitti, quam quatenus conſilia & res noſtras illorum notitiae ſubtrahi intereſt. Nam vt vltro hiſce damnum velimus fictis ſermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non patitur.

§. XX. DIFFICILIOR eſt inſpectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cuius inſimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat? Vbi non eſt ſermo de tribunali diuino, apud quod humilem confeſſionem, veniaeque implorationem vtiliſſime adhibueris. Impium quippe non minus quam ſtolidum fuerit, apud Omniſcium coloribus aut negatione velle vti. Cui rationi nititur illud Ioſuae VII, 19. 20. Nam reus iam diuino indicio erat patefactus. De iudiciis ergo humanis ſermo eſt; quae duplicem potiſſimum finem habent propoſitum, tum vt quisque obtineat, quod ipſi debetur, tum vt per poenam coërceantur, qui vel per malitiam aliorum iura temerare auſi fuerunt, vel ſegnem ob iuſtitiae amorem temeraturi erant, ni quae alios tetigere mala, ſibi quoque euentura horrerent. Horum ergo ſeueritatem vt quis declinet, aliqui hautquidquam fas eſſe putant, falſo ſermone vti. Idque quia iudex cumprimis verum intelligendi iure pollet. Vnde nec ſanctitatem iudicum, Dei nomine praeſidentium, nec obſequii neceſſitatem vlli circumſcriptio-

§. XX. 1) Ita HOBBESIVS Leuiathan. c. 21. *Si quis ciuis interrogetur a ſumma poteſtate, vel per auctoritatem eius de crimine, quod ipſe ciuis commiſerit, fateri crimen, niſi venia data, non obligari: quia nemo ſe ipſum accuſare vel prodere tenetur.* Enimuero quamuis demus, neminem obligari, vt criminis reus nomen ſuum vltro deferat; non tamen idem dicendum, ſi quis a iudice interrogatus fuerit de crimine a ſe commiſſo; maxime ſi interrogatio facta cum obſecratione. vt apud Hebraeos Ioſuae VII, 19. Ioann. IX, 24. Matth. XXVI, 63. Habet enim iudex ius interrogandi, quod reus criminis inficiatione ſua eludere nequit. Vid. Chr. THOMASIVM L. II. Iurispr. D. c. 7. §. 85. ſequ. H. [Mutauit THOMASIVS ſententiam in fundamentis Iuris Naturae & Gentium. Quod autem ad confeſſionem veritatis iudici faciendam attinet, abſciſſe eam ab Reo PLATO exigit de Republ. L. III. p. 389. C. Tom. II. Ed. Stephani. *Ἀλλὰ πρός γε δὴ τοὺς τοιούτους ἄρχοντας ἰδιώτῃ ψεύσασθαι, ταυτὸν καὶ μεῖζον ἁμάρτημα φήσομεν, ἢ κάμνοντι πρὸς ἰατρὸν, ἢ ἀσκοῦντι πρὸς*

ſcriptioni aut contumaciae locum dare. Praeterea non tam neceſſarium hoc videri, quam periculoſum; plus enim detecta nocere. Si praeſertim non tam facta, quam *ſententiae falſae* proponantur; quod ſemper noxium eſt tum in ſeſe, tum quatenus vnus error infinitis praebet originem. Contraria tamen ſententia aliis potior videtur; qui diſtinguendum iudicant in omni crimine inter damnum datum, & ipſum reatum; quorum illi reſtitutio, huic poena proprie dicta reſpondet. Iure naturali quemlibet damni delicto ſuo dati reſtitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri poenitenti, & reſtitutionem praeſtanti veniam concedere. Obligatione ergo proprie dicta quemlibet nocentem adſtringi, vt ad reparationem damni abs ſe dati ſemper ſit paratus. Sed vt quis vltro ad poenam ſe praebeat, aut nomen ſuum ipſe deferat, neminem teneri [1]. Et vbi occultum ſit delictum, ita vt reſtitutio palam fieri nequeat citra confeſſionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Poenam quippe inuito infligendam; cum alias finem ſuum non poſſit obtinere, qui eſt, peccantem, & alios a peccando abſterrere. Ad quae autem obligamur, vltro & a volentibus ſuſcipi debere. Cum ergo ad poenam ſibi arceſſendam nemo ſit obligatus, (vid. *L. 1. D. de bon. eorum, qui ante ſentent.*) ac non poſſit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorrere, praeſertim vbi ad mortem vſque, aut graue aliud malum progrediatur: non adparere, quare non quouis modo, citra tamen iniuriam tertii, eam liceat declinare. (Conf. tamen *L. 13. D. de Cuſtodia & exhibitione reorum.*) Neque vero reipublicae valde intereſſe, vt penſatione damni facta puniatur delictum non notorium, quodque adeo colore aliquo adhuc tegi aut excuſari poſſit. Inde vti manifeſta quidem negare vecordis ſit; ita fictis quoque argumentis crimen obiectum poſſe dilui, ex hactenus adductis videri. Etſi falſas ſententias allegare reo inutile ſit, quod iudex vtique iuris ſit intelligens. Equidem iudici facultatem eſſe quoquo modo verum exſculpendi, modo res tanti ſit, vt ſalus reipublicae omnino eam vindicari. Inde & a mendacii nota abſolui iudicem, qui vt a reo crimen expiſcetur, aliquid fingit; puta, ſe ab alio iam reſciſſe, hoc vel illud ſe facturum, ſi diſſimulare pergat, & ſimilia. (Etſi in ſolo crimine ſeductionis dolis vti licuiſſe Ebraeis ad detegendum reum, notet Grotius ad Deut. XIII, 8.) Sed ex eo non ſtatim ſequi, ipſum reum ad confeſſionem criminis teneri. Neque enim cuilibet facultati, quae nudum exercitium alicuius actus notat, in obiecto ſuo obligationem reſpondere [2]. Et eſſe alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per teſtes.

πρὸς παιδοτρίβην, περὶ τῶν τοῦ αὐτοῦ σώματος παθημάτων μὴ τ' ἀληθῆ λέγειν. Qui eo etiam progreditur, vt omne admiſſum ſponte a reo reuelandum cenſeat, quo poenae locus fiat in Gorgia p. 480. Tom. I. Edit. H. Stephani. Εἰ μὴ εἴ τις ὑπολάβοι ἐπὶ τοὐναντίον κατηγορεῖν δεῖν, μάλιστα μὲν ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν ἄλλων, ὃς ἂν ἀεὶ τῶν φίλων τυγχάνῃ ἀδικῶν· καὶ μὴ ἀποκρύπτεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ φανερὸν ἄγειν τὸ ἀδίκημα, ἵνα δῷ δίκην, καὶ ὑγιὴς γένηται, ἀναγκάζειν δὲ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μὴ ἀποδειλιᾶν, ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα καὶ ἀνδρείως, ὥσπερ τέμνειν καὶ κάειν ἰατρῷ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν· ἐὰν μέν γε πληγῶν ἄξια ἠδικηκὼς ᾖ, τύπτειν παρέχοντα· ἐὰν δὲ δεσμοῦ, δεῖν· ἐὰν δὲ ζημίας, ἀποτίνοντα· ἐὰν δὲ φυγῆς, φεύγοντα· ἐὰν δὲ θανάτου ἀποθνήσκοντα.

2) Imo in regula iuri reſpondet obligatio. Vid. ſupra L. III. c. 5. §. 1. nota 1.

testes. Quos, vbi de alieno crimine interrogentur, etiam iniuratos verum dicere teneri ob iussum imperii ciuilis. Accedere, quod tantus sit fauor propriae conseruationis, vt etiam inuidiosum habeatur, manifestos criminum inauditos plectere. Eoque vitio non verti quemcunque colorem facinori suo obtendisse. Vid. *L. 1. Princip. D. de Requir. vel absent. damnand.* & ad dictum locum, GROTIVS in Flor. spars. Non omnia quoque tribunal diuinum & humanum habere communia, nec tanta maiestate praesidere iudicem mortalem, quam Deum. Quod si autem reus de proprio crimine vltro fateri non teneatur, negatione ipsius hautquaquam obsequii ciuilis necessitatem infringi. Equidem grauius plerumque plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum vltronea confessio fere poenitentiam indicet, quae de malitia delinquentis multum detrahit. Sed vtrum magis expediat callide negare, an apertae confessionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inspectionem pertinet, non ad eam, quae agit de eo, quod quis tenetur facere, nec ne. Ex his duabus sententiis vtra alteri sit praeferenda, facile intelliget, qui argumentorum momenta ponderare nouit. Memorabile est, quod HAYTHONVS de Tataris c. 48. tradit; eos cum alias mendacissimi sint, in duobus tamen mentiri nescire; nempe neminem eorum arrogare sibi aliquod forte facinus, quod reuera non patrauit: & qui scelus admisit, ob quod etiam mortem sibi imminere nouit, a domino interrogatum veritatem non reticere. Quin & apud Iaponios capitale est coram iudice mentientem deprehendi.

§. XXI. SED QVID in hisce casibus patrono seu aduocato licebit? Heic nobis distinguendum videtur inter causas ciuiles, & criminales. In illis salua conscientia non videtur aduocatus impedire posse, ne alter primo quoque tempore ius suum obtineat. Adeoque heic illicitas esse arbitramur non solum falsas allegationes [1], fictasque rationes, sed & dilatorias exceptiones; quippe quae omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, neue alter accipiat, quod ipsi debetur. Conf. *L. 9. §. vlt. D. ad L. Corn. de falsis.* In criminalibus autem, vbi de poena duntaxat agitur; vlterius putauerim dispiciendum, an quis publice sit constitutus, vt rei causam agat, an vero ab ipso reo adscitus sit. Priori non videtur concessum vti falsis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc fine publice detur, vt, quae reo intentantur, calumnias depellat, neue quid iniuste ipsi inferatur prouideat. Ad quem finem sufficit accusatoris argumenta simpliciter diluere. Ast vero quem reus sibi adsciscit patronum, cum interpretem eius duntaxat agat, eodem quoque defensionis modo vti posse iudicauerim, quem adhibere licebat reo, si pro seipse diceret.

§. XXI. 1) De artibus Aduocatorum minus probandis prolixe egit ZIEGLERVS libro cui titulus: Rabulistice: in cuius c. 11. §. 5. sequ. tractat quaestionem, an de intentione actoris certus, possit eam negare, si exceptionem habeat? Quam contra FRANTZKIVM negat. Et ibid. §. 16. an propositio actoris partim vera, partim falsa, tota negari queat? Quam itidem negat. H.

2) L. XII. c. 1. p. 864. 865. *Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus: vtrum ne saluum eum notet is, qui a nobis finitur Orator? an si tuendum susceperit, non tam falsis defendat, quam qui apud Iudices malam caussam tuetur? Quid si quaedam bene facta damnaturus est Iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus: non vel hoc modo seruabit Orator non innocentem modo, sed etiam lauda-*

ceret. CICERO pro Cluentio: [c. 50.] *Errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illae orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum.* IDEM Offic. II. [c. 14.] religioni non habendam tradit, nocentem aliquando defendere. Neque vero ab hac licentia multum periculi iustitiae imminet. Cum enim in iudice supponatur cognitio iuris, igitur nihil aget aduocatus, ficta iura aut falsas sententias allegans. Neque facta proponenti creditur, nisi eadem idonee probauerit. Ergo si quandoque nocentes poenae hoc modo subtrahuntur, non aduocati, aut rei culpa erit, sed iudicis, qui aera lupinis discernere haut valuit. Etsi PLATO de LL. L. XI. sub finem, in sua ciuitate ne isthaec quidem videatur indulgere. Et Aegyptii quondam causidicorum oratione multum iuri caliginis offundi arbitrabantur, apud DIODORVM Sicul. L. I. c. 76. Praesertim cum, vti EVRIPIDES Phoenissis [vers. 472. & seqq.] ait, *simplex sit veritatis oratio*, quaeque adeo variis interpretum ambagibus non indiget. Ὁ δ' ἄδικος λόγος, Νοσῶν ἐν αὐτῷ, Φαρμάκων δεῖται σοφῶν. *Iniustus autem sermo, aegrotans in seipso, callida poscit medicamina.* Et PINDARVS Nem. Od. 7. [vers. 70. 71.] Εὐώνυμον ἐσδίκαν τρία ἔπεα διαρκέσει. *Ad honestam causam tria verba sufficient.* Bene quoque ISOCRATES ad Demonicum [pag. 17.]: *Nullius improbi negotii patronus esse velis. Nam & teipsum facere putabunt, quae ab aliis facta defenderis.* Ex quibus patet, quatenus sit admittendum illud QVINTILIANI Orat. Instit. L. II. c. 17. *Et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est; & affectus, si aliter ad aequitatem perduci iudex non poterit, necessario mouebit orator.* Et illud EIVSDEM L. XII. c. 1. *Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, vt vir bonus in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem.* Quanquam exempla, quae eo loco adfert, accuratiore discussione indigeant. Dicit, *falsis posse defendi reum insidiarum tyranno struendarum* [a]. Id quod profluxit ex hypothesi Graecanica, de caede tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet ciuis ad eum pro virili defendendum tenetur. Cum qua obligatione stare non potest voluntas, insidiatorem ipsius meritis poenis subtrahendi. Pergit: *Quid si quaedam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non facta conuicerimus: non vel hoc modo seruabit oratorem non innocentem modo, sed etiam laudabilem ciuem?* Enimuero talis casus fingi vix potest. Quod enim benefacti nomine insigniri debet, id vtique cum legibus ciuitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in ius vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio

laudabilem ciuem? Quid si quaedam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati sciemus, nonne vtemur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus simili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos, magis e republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurum bonum virum, cui vera obiicientur, non id aget, vt saluus sit? Da nunc, vt crimine manifesto puniatur Dux bonus & sine quo vincere honeste Ciuitas non possit: nonne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit.

gio quopiam facto inuidiam incurrisse apud improbos ciues, qui postea tribunalia occupauerint. Heic vbi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ob socios Catilinae interfectos in ius vocatus, negare factum voluisset. Sed vbi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoque argumentis prauos apud iudices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit *iusta quae sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia ciuitati*, non opus est, vt falsis argumentis adstruere laboret, iusta illa iniusta esse; sed sufficit ostendisse, non semper, quae iuste fieri possunt, necessario debere fieri; praesentia autem tempora requirere, vt vtilia speciosis praeferantur. Id quod veris quoque sententiis persuaderi potest. Spes futurae emendationis in reo id praestare potest aduocato, vt eo minus dubitet reo ingenium suum ad declinandam poenam accommodare, quod eius impunitatem reipublicae haut noxiam fore norit. Verum vt dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste ciuitas vincere nequeat, poenae subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via qua vsum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradit CICERO in Verrem lib. V. sub init.

CAP.

* *

CAPVT II.

DE IVREIVRANDO.

I. *Iurisiurandi sanctimonia.*
II. *Iusiurandum quid?*
III. *Iuratur tantum per Numen,*
IV. *Et quidem iuxta religionem iurantis.*
V. *De intentione iurantis.*
VI. *Iuramentum est vinculum accessorium obligationum.*
VII. *De iuramentis dolo elicitis.*
VIII. *De iuramentis metu extortis.*
IX. *Iuramenta circa res illicitas non obligant:*
X. *Nec quae impediunt maius bonum.*
XI. *Iuramentum non immutat naturam actus, cui adiicitur.*
XII. *Iuramentum excludit cavillationes.*
XIII. *Non tamen semper stricte interpretandum;*
XIV. *Aut citra tacitas conditiones & limitationes.*
XV. *Iuramentum explicatur ex intentione deferentis.*
XVI. *De iuramento in alterius animam.*
XVII. *Quatenus heres teneatur ex iuramento defuncti?*
XVIII. *Iuramentorum diuisio.*
XIX. *Iuramentum confirmatorium;*
XX. *Testificatorium;*
XXI. *Litis decisorium.*
XXII. *Suppletorium, & purgatorium.*
XXIII. *An quaelibet iuramenti violatio faciat periurum?*
XXIV. *De iuramentorum relaxationibus.*

VIDENDVM porro est de iureiurando, quo sermoni nostro, omnibusque actibus, qui sermone concipiuntur, insigne accedere firmamentum iudicatur [1]. De quo etsi infra, vbi de firmamentis pactorum tractatur, commode quoque agi posset; ei tamen heic potissimum locum maluimus assignare, quod iureiurando non pacta solum, sed & simplex sermo soleat confirmari. Quo etiam facere potest, quod apud Ebraeos iuramenta, vt & vota, non censebantur obligare, nisi verbis prolata [2]. Vid. GROTIVS ad Leuit. V, 4. & Numer. XXX, 3. Deuter. XXIII, 23. Eius maxima vis atque sanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita vt grauissima periuros poena manere crederetur [3], quae ad posteros quoque pertingeret: & vbi sola volun-

 tas

§. I. Hinc Aegyptii, vt auctor DIODORVS Siculus, iusiurandum vocabant μεγίστην πίστιν, *fidem maximam.* Τελευταίαν πίστιν, *fidem vltimam* dixit HALICARNASSENSIS; & PROCOPIUS ὕστατον τε καὶ ἰσχυρότατον πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον, *vltimum atque firmissimum & fidei mutuae & veritatis pignus.* H.

2) Quod alioquin necessarium non est. Alexis apud STOBAEVM tit. 27.

Ὅρκος βέβαιός ἐστι κἂν νεύσω μόνον.
Firmum est iuramentum, si vel annuero solum.

V. SANDERSON. Prael. 5. de iurament. promissor. Obligat. L. I. FRANTZKIVS II. Resol. 1. FELTMANN. de iuram. perhorresc. Disp. I. c. 2. & dicta supra ad c. 1. §. 4. H.

3) Apud EVRIPIDEM Medeae interroganti, quid Aegeus, si quae sub iureiurando promiserat non praestaret, passurus esset, hic respondit:

Ἃ τοῖσι δυσσεβοῦσι γίγνεται βροτῶν
Quae hominibus impiis solent accidere. H.

tas fine facto poenam arcefferet Vid. GROTIVS L. II. c. 13. §. 1. PHILO Iudaeus de Sacrific. [Abel. & Cain. p. 146. B. Edit. Parif.] *Sententiae noſtrae fides ex iureiurando accedit, ipſi vero iuramento ex Deo* [4]. Apud Aegyptios quondam *in periuros capitis poena erat conſtituta, vt qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in deos violarent, & fidem, maximum humanae ſocietatis firmamentum, euerterent.* DIODORVS Sicul. L. I. c. 77. [5]

§. II. EST AVTEM iuſiurandum aſſertio religioſa, qua diuinae miſericordiae renunciamus, aut diuinam poenam in nos depoſcimus, niſi verum dicamus [1]. Hunc enim iuramentorum ſenſum eſſe, facile indicant formulae, quibus illa concipi ſolent; puta, *ita me Deus adiuuet, Deus ſit teſtis, Deus ſit vindex,* aut his aequipollentes; quae eodem fere recidunt. Quando enim ſuperior puniendi ius habens teſtis aduocatur, ſimul ab eodem perfidiae vltio petitur; & qui nouit omnia, vltor eſt, quia teſtis. In hoc ipſo autem grauiſſima poena eſt, ſi quem Deus propitius mortalem non adiuuet. PLVTARCHVS Quaeſt. Rom. 44. Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne iuramentum in exſecrationem periurii deſinit.* Quo loco inquirit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum iurare. *An quia iuramentum eſt ſpecies torturae, quae liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animum & corpus oportet torturae eſſe expers. Aut quia non conuenit de rebus paruis fidem non habere ei, cui ſacrae & maximae ſunt creditae? Aut quia omne iuſiurandum in exſecrationem periurii deſinit. Eſt autem exſecratio triſtis res & mali ominis. Quae cauſa eſt, vt dira imprecari aliis ſacerdotes per leges non poſſint. Et ſane laudi datum eſt Athenis ſacerdoti, quae populo iubente Alcibiadem deuouere noluit, votorum ſe, non deteſtandi cauſa antiſtitem eſſe inquiens. Aut quia publicum eſt periurii periculum, ſi homo impius ac periurus pro ciuitate vota nuncupet, ac ſacris operetur.* Ex eo tamen, quod Deus in iureiurando teſtis inuocari dicitur, hautquidquam inferendum, quaſi iuramentum pro teſtimonio Dei ſit habendum [2], aut quaſi Deus ipſe de iurantis veracitate atteſtetur, vti ſentire videtur Rob. SANDERSONVS de obligat. iuramenti praelect. I. §. 6. Sed dum Omniſcius & Omnipotens teſtis ſeu arbiter ſimul & vindex inuocatur, praeſumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impietate iudicetur, vt ita petulanter ſummi Numinis vindictam in ſe excitare ſit auſurus. Vnde & monſtroſum plane peccatum eſt periurium, quippe quo periurus teſtatur, ſe contemnere Deum, metuere homines,

4) Qui locus PHILONIS parum ad rem facit.

5) Πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τῶν ἐπιόρκων θάνατος ἦν παρ' αὐτοῖς [Αἰγυπτίοις] τὸ πρόστιμον, ὡς δύο τὰ μέγιστα ποιούντων ἀνομήματα, θεούς τε ἀσεβούντων, καὶ τὴν μεγίστην τῶν παρ' ἀνθρώποις πίστιν ἀνατρεπόντων.

§. II. 1) Quae aſſertio ſi rei, de qua iuratur, non congruat, periurium vocatur. Breuius definitur a CICERONE *religioſa affirmatio*, a CLEMENTE Alexandrino ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσλήψεως θείας, *definita locutio cum Dei aſſumtione.* H.

2) Qua ratione ferri poteſt, Deum non vindicem tantum, ſed &, quod in vulgari definitione dicitur, teſtem inuocari in iureiurando. Quae contra moueantur, vide apud BOEHMERVM Iuris eccleſiaſt. Proteſt. L. II. Tit. 24. §. 6.

3) Chorus apud EVRIPIDEM ad Hippolytum:

Ἀρκοῦσαν εἶπας αἰτίας ἀποστροφὴν,
Ὅρκους παρασχὼν, πίστιν οὐ σμικρὰν θεῶν.
Sufficientem dixiſti criminis obiecti *depulſionem,*
Quia iuſiurandum praebuiſti non leuem Deorum fidem.

Cum

homines, ac ostendit sese audacem aduersus Deum, timidum erga homines. Vid. CHARRON de la Sagesse L. III. c. 10. n. 7. Finis quoque iuramentorum, quis sit eorundem sensus, suggerit. Is est, vt homines ad enunciandum verum, aut seruandum promissum eo firmius adstringantur [3] metu diuini Numinis, omnipotentis & omniscii; cuius vindictam, si scientes fallant, per iuramentum in se inuocant, vbi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant. LVCIANVS Phalaride I. [pag. 731. Tom. I. Ed. Amst.] Ἀνθρώπους μὲν γὰρ ἴσως ἐξαπατῆσαι ῥᾴδιον, θεὸν δὲ διαλαθεῖν ἀδύνατον. *Homines quidem fortasse decipere facile sit, Deum autem fallere est impossibile.* PLINIVS L. IV. epist. 25. Plurimum *licentiae prauis ingeniis adiicit illa fiducia, quis enim sciet?* Vbi enim nec latere potest, nec poenam humanam declinare, qui simplici promisso aut asseueratione nos fallit, superfluum videtur iuramentum exigere. DEMOSTHENES de falsa legatione: [p. 209. C. Ed. Geneu.] Ὃς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθῃ, τοῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ' αὐτοὶ λάβητε, μηκέτ' ἐκείνοις περὶ τούτου προστάττετε. *Qui vos latuerit, cum diis puniendum relinquite. Quem vero ipsi deprehenderitis, de eo nihil iam illis mandatote.* Et hoc nomine etiam absurdum iudicauerim, quod leges Romanae permiserunt contra mulierem iurari, quod non sit praegnans. Vid. *L. 3. §. 3. D de Iureiur.* Idque eo magis obtinet, quod frequenti nimis iuramenti vsu eius quoque reuerentia apud multos non parum exolescat [4]. HOBBES de Ciue c. 2. §. 23. Et valde mihi arridet institutum Pythagorae, qui discipulis suis praecipiebat, Σπανίως μὲν ὀμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. *Vt ad iurandum raro ac tarde accedant, vbi vero semel iurassent, vt prorsus sacramenti fidem seruarent.* Nec displicet illud ISOCRATIS ad Demonicum: [pag. 11. Ed. Paris. 7.] *Pecuniae causa per nullum Deum iurabis, etiamsi liquido id facere possis: ne aliis periurus, aliis auarus esse videaris.* Add. VALERIVS Max. Lib. II. cap. 10. §. 2. ext. Fidissimi mortalium, qui *colendo fidem iurant.* Vid. CVRTIVS L. VII. c. 8. Apud SOPHOCLEM Oedipo Coloneo [pag. 293.] ita Oedipus dicit: οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι. *Neque te vt hominem malum iuramento obstringam.* Reponit Theseus: Οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδ' ἐν ἢ λόγῳ φέροις. *Non a me iurato plus acceperis, quam si promittam solum* [5]. EPICTETVS Enchiridio c. 44. & SIMPLICIVS ad d. l. Caeterum vti recte iuramentis summa religio tribui-

Cum Medea apud EVNDEM iusiurandum Aegeum peteret, hic respondebat, se id non recusare:

> Ἐμοί τε γὰρ τάδ' ἐστὶν ἀσφαλέστερα,
> Σκῆψίν τιν' ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι.
> Τὸ σόν τ' ἄραρε μᾶλλον.

> *Mihi enim haec quoque tutiora sunt,*
> *Si ostendere possum aliquam excusationem tuis inimicis:*
> *Et tua res erit firmior.* H.

4) Scite PHILO Iudaeus Ἐκ πολυορκίας ψευδορκία. *Ex frequentia iuramentorum periurium.* Conf. DIONEM Chrysost. orat. 68.

5) AESCHYLVS apud STOBAEVM:

> Οὐκ ἀνδρὸς ὅρκοι πίστις, ἀλλ' ὅρκων ἀνήρ.
> *Dat fidem vir iuramento, non iuramentum viro.*

CICERO pro Balbo: *Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui sancte grauiterque vixisset, & testimonium publice dixisset, &, vt mos Graecorum est, iurandi causa ad aras accederet, vna voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamasse.* Fuit is Xenocrates, vt docet nos LAERTIVS *in eius vita.*

tribuitur; ita temerarium est, expectare aut postulare, vt veritas aut falsitas iuramentorum miraculo quodam praesentaneo demonstretur, quasi Deus teneretur ad libidinem hominum iudiciarium suum munus exercere. Quae superstitio tamen non inter Ethnicos solum viguit [6], sed & seculis barbaris inter Christianos frequentissima fuit. SOPHOCLES Antigone v. 269. Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν, καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν, &c. *Eramus parati ignitum ferrum capere, & ire per ignem & iurare.* Vid. formulae exorcismorum apud MARCVLPHVM. Phil. BALDAEVS de Idololatria Indorum cap. vlt. memorat, apud Malabares, qui iuramentum purgatorium praestiturus est, eius tres priores digitos manus ferventi butyro immergi, & folio circumuolutos post tertium diem inspici. Alii iubentur tranare fluuium inter Cochin & Cranganor, crocodilis plenum. Aliis pomum, serpentibus plena ex olla est tollendum. Prout illaesi ista faciunt, ita de eorum innocentia iudicatur. Vid. quoque Bern. VARENIVS [7] Descr. Iaponiae c. 18. & Iodoc. SCHOVTEN in Descr. regni Siam. vbi processum eorum iudiciarium delineat. EVSEBIVS apud Stobaeum Serm. 27. *Multi homines adhortantur,* τὸ εὐόρκους εἶναι, *vt verum iurent. Ego vero* καὶ τὴν ἀρχὴν μηδ' εὐπετῶς ὀμνύναι, *ne principio quidem temere iurare religiosum duco.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 34. Et sane si verum fateri velimus, iuramenta arguunt aut praesupponunt humanam diffidentiam, infidelitatem, ignorantiam, & impotentiam. Quid enim opus esset iuramentis, si alterius fidei & constantiae satis fideremus? aut si nulla perfidiae exempla extarent? aut si sat virium nobis esset, alterum ad debitum explendum adigendi? Quid denique ex iuratis testibus rem cognoscere studeret iudex, ni eam ignoraret? Et inde putauerim arcessendam rationem eius, quod Fridericus effatur apud GVNTHERVM [8] Ligurino L. III. [vers. 511. & seq.] *Nudo ius & reuerentia verbo Regis inesse solet, quouis iuramine maior.* Quia non solum principum quam maxime interest, fidem sacrosanctam haberi; sed etiam quia maiestatem eorum dedecet, si vel suspicio perfidiae aut mendacii, fraudisue in ipsos cadere videatur. Sic apud Peruuianos iuramenta non fuisse in vsu, testatur Garcilassus de la VEGA Comment. Regii

6) Λίμνης δοκιμαστικῆς, *lacus probationis* apud veteres Indos meminit Porphyrius apud Stobaeum *in Eclogis physicis* PLINIVS L. XXXI. N. H. c. 2. *Amnis Olachus in Bithynia Brietium alluit: hoc est & templo & Deo nomen: cuius gurgite notantur pati volut flammam vrentem.* Plura habet Frideric. LINDENBROGIVS in Glossario voce iudicium aquae. H. GROTIVS ad Numer. V, 17. H.

7) Robertus KNOX Relatione historica de insula Ceylon L. III. c. 9. LOVBERIVS de regno Siamensi Part. III. c. 5. §. 11. 12. 13. 14. 15. H.

8) Add. Recessum Imperii A. 1555. §. 58. H.

§. III. 1) Etsi sententiae Paganorum de Diis, saepe confusae, contradictoriae, & absurdae essent: iurisiurandi tamen Fidem per Omniscientiam iidem & Omnipotentiam summi Numinis adstringebant. Et omniscientiam quidem iis perspectam fuisse, adparet ex fragmento Comoediae PHILEMONIS:

Ἐγὼ δ', ὃ θεοῦ 'στιν ἔργον εἰμὶ πανταχοῦ
- - - Ὁ δὲ παρὼν ἁπανταχοῦ
Πάντ' ἐξ ἀνάγκης οἶδε πανταχοῦ παρών.

quod ex STOBAEO de Rerum nat. Tit. III. p. 339. adducit CLERICVS, & ex prologo Amphytrionis, vbi sic loquitur Mercurius PLAVTI v. 57. & seq.

Vtrum sit, an non voltis? sed ego stultior,
Quasi nesciam vos velle, qui diuus siem,
Teneo, quid animi vostri super hac re siet.

Vid. LVCIANVS in Chronosol. Tom. II. p. 614. Ed. Amst. Omnipotentiam vero Dei iisdem cognitam

Regii L. II. c. 3. sed qui testimonium dicturi erant, simpliciter promittebant, se verum confessuros Yncae.

§. III. CAETERVM quia praeter Numen nihil est omniscium aut omnipotens [1], hinc patet, absurde iuramentum concipi per aliquam rem, quae opinione diuinitatis destituitur, hoc nimirum sensu, vt illa res testis atque vltrix periurii inuocetur. Inde paganis per sidera iusiurandum concipere frequens [2], quod illa Numina crederent. Id quod Christianis imitari impium atque absurdum foret. Sine dubio autem pro iocularibus sunt habenda verbi gratia, iuramenta Socratis, per canem [3], per anserem, (quidquid contradicat PORPHYRIVS L. III. [§. 16.] Περὶ ἀποχῆς,) & platanum: Zenonis per capparim; aliorum νὴ τὴν κράμβην. Vid. ATHENAEVS Dipnosoph. L. IX. c. 2. Scilicet iurabant per talia, non vt per deos, sed ne per deos iurarent; vti loquitur APOLLONIVS Thyanaeus apud Philostratum L. VI. [c. 9. Ed. Morelli] postquam apud plurimos prauus mos inualuit, iuramenta in ornamentum ac supplementum velut sermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentissimum, erat, iurare per ea, quae quis habebat carissima, aut quae maximi aestimabat. Apud VIRGILIVM Aen. IX. [v. 300.] Ascanius: *Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.* Sic passim legas iurari per caput proprium aut amicorum, per animam suam aut carissimorum. Amatoribus religiosissimum erat iurare per fulgentes oculos, per dulce osculum, per crines aureos dominae. OVIDIVS Amorum L. III. eleg. 3. [vers. 13. 14] *Perque suos illam nuper iurasse, recordor, Perque meos oculos; & doluere mei* [4]. Quibus omnibus nequaquam hic sensus inest, quod istae res tanquam testes aut vindices periurii inuocarentur; quod credidit inter alios etiam APVLEIVS de Deo Socratis: aut quasi creaturae istae testes citarentur, tanquam aliquid Dei, in quo scilicet refulget Dei veritas, bonitas, & potentia, & quo se tum agnoscit per Dei misericordiam frui, tum non vult per Dei iustitiam priuari; ac si ita dicerent, *iuro per vitam*, id est, per Deum, cui vitam debeo. Vti praeter alios arbitratur Rob. SANDERSON. de iuramenti obligat. praelect. 1. §. 4. Sed Deum obte-

tam fuisse, vel ex his solis constiterit OVIDII Metam. VIII. vers. 618. 619.

Immensa est finemque potentia Coeli
Non habet: & quicquid superi voluere, peractum est.

2) Apud EVRIPIDEM, praeeunte verbis Medea Aegeus:

Ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
Θεούς τε πάντας, ἐμμενεῖν, ἅ σου κλύω.
Iuro terram, & splendidum lumen Solis,
Et omnes Deos, me his staturum, quae ex te audio. H.

3) Vid. MENAGIVS ad Diogenem Laërtium L. II. §. 40. vbi plura talia exhibentur PHILOSTRATVS de vita Apoll. Tyan. Lib. VI. c. 19. Ed. Olear. Πρὸς ταῦτα ὁ Θεσπεσίων, ὁ γενναῖος ἔφη, Σωκράτης, Ἀθηναῖος, ἀνόητος, ὥσπερ ἡμεῖς, γέρων, ὃς τὸν κύνα, καὶ τὴν χῆνα, καὶ τὴν πλάτανον θεούς τε ἡγεῖτο καὶ ὤμνυ. οὐκ ἀνόητος, εἶπεν, ἀλλὰ θεῖος καὶ ἀτεχνῶς σοφός· ὤμνυ γὰρ ταῦτα, οὐχ ὡς θεούς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὤμνυ.

4) Similiter HORATIVS L. II. Od. 8.

Vlla si iuris tibi peierati
Poena, Barine, nocuisset vnquam
Dente si nigro fieres, vel vno
Turpior vngui.
Crederem: sed tu, simul obligasti
Perfidum votis caput, enitescis
Pulchrior multo, iuuenumque prodis
Publica cura.

AVGVSTINVS Tract. 35. in Iohannem. *Oculi nostri lumina dicuntur & vnusquisque ita iurat tangens oculos suos, per lumina sua.* Viuant lumina, *vsitata iuratio*

obteſtabantur, vt vltionem periurii in iſtis potiſſimum rebus, vtpote ſibi cariſſimis, expeteret. *Per caput ipſe ſuum ſolitus iurare, tuumque Quod ſcio non illi vilius eſſe ſuo.* OVIDIVS Triſt. L. IV. El. 4. [verſ. 45. 46.] Sicut Athenienſibus vſitatum erat, in iuramentis ſe, & familiam ſuam deuouere, ſi fallerent; & contra, ſi bene iurarent, ſibi ſuisque omnia bona a diis precari; vt paſſim apud DEMOSTHENEM patet. Add. ANTIPHONII Orat. 15. Et credebant iſti, violato eiusmodi iuramento iram deorum in aliena quoque capita deriuari. Facit huc cumprimis illud PLINII II. Epiſt. 20. vbi de Regulo narrat, quomodo Veraniam grauiter decumbentem inuiſerit, ac cum ipſi perſuaſiſſet, ſe ex ſiderum obſeruatione cognoſcere, morbo ipſam liberandam; *illa, vt in periculo credula, poſcit codicillos; legatum Regulo ſcribit; mox ingraueſcit; clamat moriens: O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam periurum! qui ſibi per ſalutem filii peieraſſet.* Addit PLINIVS: *Facit hoc Regulus non minus ſcelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipſe quotidie fallit, in caput infelicis pueri deteſtatur.* LYSIAS Orat. aduerſ. Diagitonem. [Orat. 33. c. 4. pag. 538. 539.] *Paratus ſum fidenti animo, vbicunque volueris, praeſtare iusiurandum per capita horum liberorum, & eorum, qui ſecundis nuptiis mihi nati ſunt. Atqui nondum eo miſeriae perueni, neque tanti facio pecuniam, vt aut periurio liberos diris deuouere velim, quo alimenta ipſis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre.* Poſſis etiam huc obiter referre, quod apud Banianos in India, qui ſummo cultu vaccas habent, ſanctiſſimi inſtar iuramenti ſit, praeſente vacca cultrum manu tenere, ac dicere: ſi hoc verum non ſit, aut ni contractus impleatur, poſſe hoc cultro vaccam traiici. Petrus de VALLE Itin. Part. 2. Ep. 3. Ex his quoque patet, quis ſenſus ſit iuramentorum, quae veteres concipere ſolebant per caput, per genium, per ſalutem Principis; qualia adhuc inter Perſas frequentari, & religioſius haberi, quam ſi ſimpliciter per Deum iuretur, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. Id enim non ideo factum, quod Principibus adhuc viuis Numen ineſſe crederent [5], aut quod iram eorum in ſe fallentes imprecarentur; ſed quia multi ſerio, aut per adulationem videri volebant, ſe Principis ſalutem propriae anteferre, adeoque maiori religioni ducere iram deorum in iſtius, quam in proprium caput deuoluere. Vnde ſenſus eiusmodi iuramentorum proprie hic fuit: ita ſaluum Principem opto, vt ego hoc faciam: id eſt, niſi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Adpoſite Auguſtinus, citante GROTIO in Sparſ. flor. *ad L. 33. D. de iureiur. Quid eſt iurare, niſi ius reddere Deo, quando per Deum iuras? ius filiis tuis reddere, quan-*

5) Vt exiſtimauit Nic. HENELIVS Ot. Vratislau. c. 2. H. [Adde Celeb. viri Euerardi OTTONIS Diſſertationem de periurio per Genium Principis.]

6) Ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τούς, ὁπότε βιασθεῖεν ὀμνύναι, τῷ μέλλειν καὶ βραδύνειν καὶ ἀποκνεῖν ἐμποιοῦντας δέος οὐ μόνον τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς προκαλουμένοις εἰς τὸν ὅρκον. εἰώθασι γὰρ ἀναφθεγξάμενοι τοσοῦτον, νὴ τόν, ἢ μὰ τόν. μηδὲν προσλαμβάνοντες προφάσει τῆς ἀποκοπῆς, τρανοῦν ὅρκον οὐ γενόμενον. ἀλλὰ καὶ προσλαβέτω τις, εἰ βούλοιτο, μὴ μέντοι τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον εὐθὺς αἴτιον, ἀλλὰ γῆν, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανόν, τὸν σύμπαντα κόσμον. Vid. interpretes ad Matth. V, 34. & ſequ & Ranas ARISTOPHANIS verſ. 1422. vbi SPANHEMIVS Philonem *de ſpectaculis* laudat, quum locus inueniatur in libro eius de *legibus ſpecialibus.*

7) Atqui & Apoſtolus 1 ad Timoth. V, 21. videtur iuraſſe per Deum & Dominum Ieſum Chriſtum, & electos Angelos. Add. SCHILTER. Manuduct. philoſoph. moral. ad iurispr. c. 2. §. 17. Verum recte ad locum illum notat H. GROTIVS ſenſum

quando per filios tuos iuras. Quod autem ius debemus saluti nostrae, filiis nostris, Deo nostro, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum dicit quisque per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, vt hoc veniat in caput ipsorum, quod exit de ore ipsius. Si verum, verum: si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo. Inde etsi omnino probandum sit, quod PHILO Iudaeus de specialibus legibus [init. p. 594. Ed. Geneu.] profanam iurandi temeritatem damnet: ista tamen hautquidquam album calculum merentur [6]: *Quod si rei necessitas religionem iurisiurandi postulet, magis decet iurare per patris aut matris sanitatem, & senectutem prosperam, si viuunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra diuini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoque laus debetur, qui quoties vrgentur sacramentum dicere, cunctando tergiuersandoque religionem incutiunt, non solum spectantibus, sed & ad iurandum prouocantibus. Solent enim quidam, vbi hoc solum protulerint, Ita me adiuuet, reliquum ex abrupto subticere, nihil addentes amplius, nec absoluentes formulam. Potest enim suppleri, si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, coelum, mundusue.* Sed nec video, quomodo excusari possit illud iuramentum militum Christianorum, crassum nimis excessum reuerentiae aduersus Imperatores redolens, quod refert VEGETIVS de Re milit. L. II. c. 5. *Iurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum Sanctum, & per maiestatem Imperatoris* [7], *quae secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti & corporali Deo, fidelis est praestanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus.* Etsi enim concedatur, quod sequitur: *Deo enim vel priuatus, vel militans seruit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore:* non ideo tamen per maiestatem Imperatoris pari modo iurandum erat, ac per Deum iuratur. Neque vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, vt vocabulum *per* in eadem formula diuerso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Sane ex EVSEBII Hist. Eccles. L. IV. c. 14. patet; inter signa abnegati Christianismi fuisse, iurare per fortunam Principis [8]; id quod Polycarpus facere constantissime abnuit. Sic nescio an probari possit formula iuramenti, nouo ordini Equitum a Carolo Gonzaga praescripta: *Iuro per immortalem Deum, perque auitam quam profiteor nobilitatem;* apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Hinc quoque patet, non sine ratione grauiter quondam punitos [9], qui per caput aut salutem Principis peierabant; quippe quod crederentur diuinis poenis ipsum Principem facere

sensum esse: *Hoc te obtestor, audiente & Deo & Christo, & electis Angelis.* Nam & Angelos audire, quae nos dicimus: & Deo saepe adiungi Angelos, vt eo rectius summa eius maiestas concipiatur. Add. de iureiurando per Euangelium can. II. quaest. I. caus. 22. H.

8) Τὴν Καίσαρος τύχην, id est, *per Genium Principis.* Quo iurandi more ac ritu semper Christianos abstinuisse, etsi iurarent per salutem Caesarum, ceu geniis omnibus augustiorum, testatur TERTVLLIANVS Apolog. c. 31. Adde *L. 41. C. de Transact. L. 2. C. de Reb. cred.* H. GROTIVM ad Matth. V, 34. verb. μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ. H.

9) Nec temere TERTVLLIANVS Apol. c. 28. Ethnicis obiecit: *Citius apud ipsos per omnes Deos, quam per vnum Genium Principis peierari.* Apud Aegyptios grauissimum erat iuramentum per vitam Pharaonis, quod violatum capitis poenam secum trahebat, vt ex Abenesdra notat H. GROTIVS ad Genes. XLII, 15. H.

facere obnoxium, cuius tamen incolumitati salus publica sit innexa. Vid. *L. 13. §. 5. D. de Iureiurando.* Sic apud Herodotum Melpomene refertur, Scythas, rege aegrotante, inquisiuisse, num quis ciuium per solium regis peierauerit. Quo comperto, periurum capite plecti. Apud ZOSIMVM L. V. in fine, magistratus Alarichi postulata aequa concedi propterea posse negabant, quod per caput Principis iuratum fuerat, cum isto pacem non fore. *Quippe si Deo praestitum fuisset iusiurandum, fortasse negligi posse, permittendo benignitati diuinae facinoris impii condonationem: sed quando per caput Imperatoris iurassent* [10], *non iam eis fas esse, contra tam graue iusiurandum delinquere.* Caeterum ne quis iuret *per vitam Regis & filiorum eius* interdictum legitur in *Capitul. Caroli Magni* L. III. c. 42. In *L. autem 33. D. d. t.* VLPIANVS non negat iuramentum esse, quando quis per propriam salutem iurauerit; sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ita delatum. Add. *L. 3. §. 4. L. 4. L. 5. princ.* d. t. Scilicet quia iuramenta fiunt eius causa, qui ea defert. Ideo verbis à deferente conceptis praestari eadem mos est, vt in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (Conf. LIVIVS L. XXII. c. 38. ab init.) neue iurans insidiose & ambigue formatis verbis vim iuramenti eludere conaretur. An quia quotidiano eiusmodi iuramentorum vsu eorundem reuerentia exolescit; igitur alter pro iuramento solenni acceptare non tenetur tritam alicuius formulam, quae saepe etiam non cogitantis sermonem interstinguit. Imo recte HOBBES Leviath. c. 14. illas deierationes non iuramenta esse dicit, sed nominis diuini abusionem, natam ex praua consuetudine omnia nimium vehementer asseuerantium. Ex quibus & hoc patet, etsi exsecrationes presse sumtae, quatenus quis nude sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosque diris deuouet, iuramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur, omnino pro parte iuramenti esse habendas [11]. Conf. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 13. §. 10. Id quod etiam extendendum ad illas preces, quibus quis sibi certi quidpiam boni ita precatur, vti iuramentum seruauerit. Quale est illud apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 9. Ὅυτω ἐγὼ Τιμισίυ τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι. *Sic ego Timesiae cerebrum discusserim.* Ammianus Marcellinus L. XXIV. c. 5. *Animabat Iulianus exercitum, quum non per charitates, sed per inchoatam rerum magnitudinem deieraret assidue.* Sic sub iugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum: *Vt Traianus fertur aliquoties iurando dicta consueuisse firmare.* Sic in prouincia-

10) Tantum seculo hoc (erat autem quintum) sub Christianis Principibus profecerat adulatio: haut aliter atque iam olim sub Gentilibus & saeuissimis; vt vere scribit GOTHOFRED. *ad L. 8. C. Theod. de pactis & transaction.* H.

11) Ergo distinguendum omnino inter iusiurandum verum siue proprium, & quasi siue improprium. Illud locum habet in re latente, cuius veritatem nemo nouit, nisi ille qui est omniscius, & punire nos potest. Hoc in promissionibus & obtestationibus, cum res sancta, aut praecipuo honore habita, citra Numinis intuitum, pro fide datae securitate tanquam pignus deponitur. Quo pertinet, quando in diuinis literis legimus, sanctos etiam viros iurasse per salutem, animam vel vitam Principis aut Prophetae, per animam, vitam aut conscientiam suam. Gen. XLII, 14. 1 Sam. I, 26. XVII, 55. XXV, 25. 2 Sam. XI, 11. XIV, 19. 2 Regum II, 2. 1 Corinth. XV, 31. Igitur si quis hoc modo iuret per illum, qui rerum intellectum habet, postea autem fallere deprehendatur, iniuriam committit, non leuiter puniendam; sin per res alias, infamiae notam subit, nec fidem amplius meretur; quippe cui res quoque sanctas violare pudori non fuit. Adde de exsecratione Psalm VII, 6. H.

12) Vid. ad h. l. CHEMNITIVS in Loc. Theol.

ulnciarum ſpeciem redactam videam Daciam; Sic pontibus Iſtrum, Euphratem ſuperem. Add. quoque GROTIVS ad Gen. XXIV, 2. Sic Patanes, populi in Indoſtan tam elato ſunt animo, vt ſaepe velut iurantes ſoleant dicere: Nunquam fiam rex in Dehli, ni hoc ita ſit. Atque ſic adparet, quomodo explicanda ſint iuramenta, quae in ſacris literis occurrunt, vbi a piis quoque hominibus creaturarum mentio fuit facta. Vid. Geneſ. XLII, 15. 2 Sam. XIV, 19. 1 Sam. XXV, 26. 1 Reg. II, 23. 2 Reg. II, 4. 6. Sic inter Iudaeos poſteriorum ſeculorum valde frequentia fuiſſe iuramenta per caput, coelum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex Matth. XXIII, 16. ſeqq. [12] Quorum profanos abuſus, & petulantes cauillationes grauiter taxat Saluator noſter loco dicto. Ad HOMERI Iliad. α. v. 234. DIDYMVS illud *ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον* ita explicat: Ἰςέον, ὅτι διὰ τῦ σκήπτρυ ὄμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας Θεόν. *Sciendum, quod per ſceptrum iurant ipſum regni arbitrum Deum.* Homeri locum imitatus eſt Valerius FLACCVS Argonaut. L. III,

> *Hanc ego magnanimi ſpolium Didimaonis haſtam,*
> *Quae neque iam frondes virides nec proferet vmbras,*
> *Vt ſemel eſt excuſſa iugis, ac matre peremta*
> *Fida miniſteria, & duras obit horrida pugnas;*
> *Teſtor; & hoc omni ductor tibi nomine firmo,*

Conf. VIRGILIVS Aeneid. XII. v. 396. OVIDIVS tamen de remed. amoris L. II. [verſ. 783. 784.] *Atrides ſibi quod nunquam tactam Briſeida iurat Per ſceptrum: ſceptrum non putat eſſe Deos.* Add. GROTIVS dicto loco §. 11. Perſas poſterioribus ſeculis per ſalem ſolitos iurare, patet ex PROCOPII de Bello Perſico L. I. c. 4. Et apud DVCAM Hiſt. Byzant. c. 23. Mahometes, Turcarum Imperator, Baiazeten Viſirem per panem & ſalem adiurat.

§. IV. PORRO IN iuramentis formula illa, ſub qua Deus teſtis aut vindex inuocatur, accommodanda eſt ad perſuaſionem ſeu religionem, quam circa Deum fouet, qui iurat. Fruſtra quippe adigitur quis ad iusiurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum ſe iurare putat alia formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuae, id eſt, ex opinione iurantis verae religionis praeceptis continetur. Inde eſt etiam, quod

 qui

Theol. L. de Lege p. 49. & VOSSIVS Hiſt. Pelag. L. V. P. II. L. I. p. 500. Refertur autem Chriſti praeceptum, a LEONE Imperatore, in Nou. XCVII. ad praecepta Chriſtianorum Heroica: *Ceteroquin*, inquit, *etiam hoc ſentimus, domini iuſſum non ſimpliciter ad moderanda communis vitae negotia, ſed ad conſtituendum illis, qui ad beatam illam ſublimitatem adſcendere deſiderant in perfectiorem Reipublicae gradum, eſſe promulgatum. Cuius ſane generis etiam alia ſunt, vt hoc:* Ne ſoliciti ſitis, &, ne reponatis theſauros in terra, quae eodem dicta ſunt. *Haec enim & ſimilia ſeorſum perfectionibus demandantur.* Peius GVNDLINGIVS Iuris Nat. p. 193. dicta CHRISTI apud Matthaeum, & IACOBI in Epiſtola c. V, v. 12. ita interpretatur, *ne quis per eiusmodi res aliquid adſeueret religioſe, quae nihil diuini ſint, terra, templum cetera.* Hanc enim interpretationem, non admittunt verba IACOBI, *μήτε, τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον*, vtpote quibus iuramentum quoduis interdicitur. Quare, quum conſtet, lege Moſaica Deut. VI. v. 13. & X. v. 20. permitti iusiurandum iudiciale, ſupereſt, vt dicamus, reprehendi his verbis iusiurandum ſine neceſſitate ex ſola animi libidine praeſtitum, ſeu, vt nunc vulgo hoc iusiurandum accipitur, iusiurandum *extraiudiciale.* Per terram etiam pagani iurabant. Vid. SPANHEMIVS ad Ariſtophanis Plutum v. 124.

qui per falſos Deos iurat, quos ipſe tamen pro veris habet, obligetur, ac ſi fefellerit, reuera periurium admittat. Quia ſub quocunque ſpeciali conceptu Numinis notionem ante oculos habuit, adeoque dum ſciens peierauit, diuinae maieſtatis reuerentiam, quantum in ſe fuit, violauit [1]. IVVENALIS Sat. XV. [verſ. 37. 38.] *Numina vicinorum Odit vterque locus, cum ſolos credat habendos Eſſe Deos, quos ipſe colit.* Add. *L. V. §. 1. D. de iureiur.* (cui non repugnat §. 3. d. l. & c. 10. quaeſt 5. cauſ. 22 [2].) Quod ſi autem quis iuramentum accipit ſub formula illius religionis, quam iurans quidem pro vera, ipſe autem pro falſa habet, nequaquam ideo iſtius religionem adprobat [3], aut pro vera habet. Sic qui a Iudaeo iuramentum accipit, hautquidquam adprobat ipſius ſententiam, qui negat, vnum Deum creatorem coeli & terrae eſſe patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. An tamen huc quadret exemplum a GROTIO d. l. §. 12. ex *Gen.* XXXI, 53. allatum, dubito. Nam Deus Abrahami & Deus Nahoris, & patrum ipſorum verus erat Deus. Add. c. 16. quaeſt. 1. cauſ. 22 [4].

§. V. AD IVRAMENTI porro obligationem requiritur, vt animo deliberato id ſuſceptum ſit. Vnde iuramento hautquidquam obſtrictus erit, qui non putans ſe iurare verba iurantia protulerit, ſeu qui ſimpliciter tantum iuramentum recitauerit, vel etiam eiusdem verba concepta in prima, vt loquuntur, perſona alteri praeiuerit. Add. *L. 3. §. 2. D. de Obligat. & action.* Et hactenus valere poteſt illud LVCIANI pro lapſu inter ſalutandum: *Ὀυ τὴν γλῶτταν ἀυτȣ͂, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐξετάζειν ἄξιον, non linguam eius, ſed mentem examinare oportet.* Inde fruſtra ſibi religionem fingebat Cydippe, lecto iuramento, quod Acontius pomo inſcripſerat. Et recte ipſa apud OVIDIVM in epiſt. Heroid. [XXI. verſ. 135. & ſeqq.] *Quae iurat mens eſt: nil coniurauimus illa. Conſilium, prudensque animi ſententia iurat, Et niſi iudicii vincula nulla valent. Verba ſuis fruſtra viribus orba tenes. Non ego iuraui; legi iurantia verba. &c.* Simile factum narrat Antonius LIBERALIS ſub init. Metamorphoſ. de Cteſylla virgine Caea, quam Hermochares Athenienſis pari modo circumuenit. At vero longe abſurdiſſimus foret, ſi quis iurare volens, ſeu intentionem iurandi prae ſe ferens, nolit tamen obligari; ſique dixerit, ſe, dum iuramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluiſſe defungi, non autem ex iiſdem obligationem conſcientiae ſuae conciliare. Cuius rei ratio proxima non tam haec eſt, quod obligatio a iuramento ſit inſeparabilis, & effectus eius neceſſarius; quam quia alias omnis vſus iuramentorum, imo omnis ratio interueni-

§. IV. 1) Seneca VII. de Benef. 7. *Punitur, qui tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra ac ſua obligat poenae.*

2) Ceterum vt obſeruat GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 20. §. 51. n. 71. paganorum quoque exempla reperiuntur, qui puniti ſint propter impietatem contra falſos Deos ſuos admiſſam. Tales ſunt Cambyſes, IVSTINVS L. I. c. 9. Xerxes ibidem, II. 12. Galli qui templum Delphicum ſpoliauerant, ibid. 24. 8. Pyrrbus & miles ſtationarius Romanus apud cit. LIVIVM XIX. 18. H.

3) Plane vt a foeneratore mutuo ſumturus pecuniam, non ideo improbum huius foenus probat; tolerat tantum, quia aliter neceſſitatibus ſuis conſulere nequibat. V. GROTIVS Lib. II. c. 13. §. 12. & ibi Zieglerum. H.

4) Imo recte hoc exemplo vtitur GROTIVS. Adparet enim manifeſte per Ioſuae XXIV, 2. Tharan, patrem Abrahami & Nahorem, patrem Tharae, coluiſſe Deos peregrinos. Vid. CLERICVS ad laudatum locum Geneſeos, & ad eiusdem caput XIV. verſ. 13.

§. V. * Conf. ſupra c. 2. §. 14. H. [Excipiatur tamen *ius iurandum* vi extortum, de quo infra §. 8.]

uenientibus ſignis ſeſe obligandi ex humana vita tolleretur, ſi quis tacita ſua intentione poſſet impedire, ne effectus ille actum aliquem ſequatur, cui producendo idem eſt inſtitutus. Vnde omnino iuramento obligaberis, quicquid demum cogitaris, quando iurabas; ſiquidem & is, cui iuratur, ita verba tua accepit, tanquam iuramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, ſerio rem abs te agi, non autem iocandi inſtitutum oſtentabas. Et reuera contradictorium eſt, velle iurare, & tamen non velle iuramento obligari; velle promittere, & promiſſo nolle teneri; velle ſerio verba proferre, vt tamen non obtineant illum vſum, quem communis conuentio illis aſſignauit. Hinc inficete Mediolanenſes Friderico I. apud RADEVICVM L. II. c. 25. reſpondent: *Iurauimus quidem, ſed iuramentum attendere non promiſimus.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 33. Huc quoque ſpectat, quod habet Petrus SVAVIS Hiſt. Concilii Trident. L. I. *Sede vacante, ſolent Cardinales capita quaedam reformando regimini Pontificio in formulam redigere, quae ſinguli ſe exacte ſeruaturos iurant, ſi forte ipſi Pontificatum obtineant: licet omnium aetatum experimentis teſtatum ſit, nemini propoſitum iuramento ſtare, quod ſtatim ab electione in pontificem profitcantur, ſe non potuiſſe obligari, vel ipſa aſſumtione in Pontificatum ſolutos ſacramenti religione.* Add. Idem L. V. p. m. 358. edit. Gorinch. 1658. Quod ſi autem quis eiusmodi praepoſteram intentionem prae ſe tulerit, ludos tantum agere cenſebitur. Sic verbi gratia in ſcholis, vbi ſolenni in actu titulus doctoris alicui confertur, hic vtique Doctor erit, ſi vel maxime promotor, dum vſitatum carmen recitat, de aſino coronando cogitauerit. At ſi cui in ſcena ab hiſtrione mitra omnibus cum ritibus imponatur, is ne hilum quidem qualitatis doctoralis nanciſcetur. *Ipſa ſtatim ſcena rem fictam eſſe teſtatur.* QVINTILIANVS Decl. 342. Vnde patet, abſurdam eſſe quaeſtionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba iurantia, animo tamen non iurandi? Si enim verba illa tantum recitatiue protulit, apertum eſt, ipſum neque iuraſſe, neque obligari. Verum vbi res velut ſerio fuit acta, id eſt, vbi & ille, qui verba protulit, iurantis ſpeciem prae ſe tulit, & alter in eum ſenſum id accepit, ſine dubio iuratum eſt, & obligatio contracta eſt; quicquid demum ille, qui iurauit, tacite in animo ſuo voluerit *.

§. VI. EST AVTEM & hoc probe obſeruandum, iuramenta in ſe non producere nouam & peculiarem obligationem [1], ſed obligationi in ſeſe validae velut acceſſorium quoddam vinculum ſuperuenire [2]. Semper enim dum iuramus,

§. VI. 1) Infra §. 11. H.

2) Vtique enim per adſeuerationem religioſam nouum promiſſioni accedit anctoramentum, quo eo magis a perfidia abſterreri debemus, quod Deum promiſſi teſtem, & perfidiae vindicem adſciuimus. Adhuc tamen promiſſioni inualidae nihil ex iureiurando roboris accedit: quum Deus probare neutiquam praeſumatur conuentionem, quae legi repugnet, aut cum eo inita ſit, qui iure acceptandi deſtitueretur, qualis eſt, qui dolo conuentionem elicuit, vel iurantem vi iniuſta ad iurandum adegit, etſi aliud viſum ſit GROTIO II. c. 13. §. 14. Qua ratione ferri poteſt regula Iuris Canonici: *Omne iusiurandum ſeruandum eſſe, quod ſine aeternae beatitudinis detrimento ſeruari poſſit,* vt pote quod, ſic acceptum, reſpondet veriſſimo illi dicto SENECAE, *interdum ſcelus eſt, praeſtare fidem.* Sed finge, iuraſſe aliquem, ſe non amplius iuraturum, qui deinde nihilominus iurauerit: poterit ne, intercipiendae obligationi, naſcenti ex poſteriore iureiurando, vti exceptione, Niſi ego iuraſſem, me non iuraturum; Non poterit ſane, quia periurii & obligationis ſeparatae ſunt cauſſae, neque perfidiae a perfidia excuſatio quaeri poteſt.

ramus, ſupponimus aliquid, quo non praeſtito, diuinam poenam in nos prouocamus. Atqui ineptum hoc eſſet, niſi illicitum foret non praeſtare id, quod ſupponitur; adeoque niſi iam antea obligaremur. Quanquam ſaepe vno ſermonis complexu comprehendatur [3], & principalis obligatio, & vinculum iurisiurandi acceſſorium, verbi gratia, ſi dicam, ita me Deus adiuuet, vt ego centum tibi dabo. Non ideo tamen ſuperuacuum eſt iusiurandum, quia obligationi iam antea firmae accedit. Scilicet etſi omnes non athei credant, Deum violationem promiſſorum etiam iniuratorum vindicare; iiſdem tamen hautquidquam vane perſuaſum eſt, acerbius puniri, qui iram Dei expreſſe prouocauerit, ac quantum in ſe fuit, ad ipſius miſericordiam viam ſibi praecluſit. Quippe qui tam firmo propoſito ad exſerendam malitiam ruit, vt nihil ſe curare oſtendat, quicquid illi diſpliceat, cui ſummum bonum iuxta ac malum repraeſentandi eſt facultas. Ex quibus concluditur [4], quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinſecum, obligationem producendam impediens, adhaerebat, obligatorii non fiant, iureiurando licet accedente. Sicuti nec per ſubſequens iuramentum antegreſſa obligatio valida eliditur, aut ius per eandem quaeſitum alteri tollitur. Sic fruſtra quis iurauerit, ſeſe alteri debitum non ſoluturum.

§. VII. Exinde conſequitur, cum in promiſſis & pactis conſenſus errore elicitus non ſit idoneus ad producendam obligationem; non obligare iuramentum, vbi certum eſt, eum qui iurauit factum aliquod ſuppoſuiſſe [1], quod reuera ita ſe non habebat, ac niſi id credidiſſet, non fuiſſe iuraturum: inprimis vbi per dolum eius, cui iuratur, in errorem fuerit coniectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quae ſuperſtruuntur, corruunt. Sic ſi quis ex remotis locis laetum mihi nuncium attulerit, ob quem Euangelia ipſi iurato promiſerim; poſtea autem falſa ipſum nunciaſſe deprehendero, hautquidquam iuramento tenebor. Addit autem heic Grotivs d. l. §. 4. Si dubium ſit, annon aliquis idem iuraturus fuerit, etiamſi in iſto errore non haeſiſſet, ſtandum erit iuramento; quia ſimplicitas quam maxime iuramento competit, & ab eodem omnis interpretatio eluſoria eſt ſeparanda: & quia promiſſio non ſoli iſti errori fuit ſuperſtructa, etſi forte erroris iſtius intuitu prolixior fuerit. Vbi tamen res nondum eſt in expedito. Nam vter iudicabit, an errore remoto promiſſio fuerit ſuſcipienda? Non ſane ille, cui iuratum fuit. Quomodo enim liquido quis poſſit iudicare, quaenam mens alterius futura fuerit, ſi haec vel illa conditio extitiſſet? Sed nec ipſe, qui iurauit, adeo certe hac de re iudicare poterit; quippe cum neque eadem res diuerſo tempore propoſita aeque nobis ſoleat placere, neque ſi eadem res eodem quidem tempore, ſed diuerſo modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem iuramentum, ſaltem in quantum errori ſuperſtruitur, eſſe validum.

Si

3) Infra §. 19. H.

4) Infra §. 9. 10. H.

§. VII. 1) Aut dolus circa ſubſtantialia contractus interuenit. Exempli gratia, ſi quis dolo induceret alterum ad donandum annulum aureum, quem ei tantum eſſe inauratum perſuadebat. Neque vero in caſibus hiſce opus erit abſolutione, vt quidam volunt: nam actus ipſo iure eſt nullus, & ius naturale heic non diſtinguit inter contractus bonae fidei & ſtricti iuris. Idem dicendum, ſi er-

Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode praestare possit. Quo loco non inconueniens fuerit, circa iuramentum a Iosua Gibeonitis praestitum quaedam monere; *Iosua* IX. Vbi primo obseruandum, astutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam seruare fategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neque damnum proprie dictum ista astutia illatum fuisse Israëlitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de caetero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere seruitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, vt insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardo rei versatur; an Deus per modum praecepti iniunxerit, omnes & singulos incolas terrae Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte ceruices seruitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, iuramentum Iosuae erat irritum. Inseruiisset enim ad hoc, vt praeceptum diuinum eluderetur, id est inuocasset Iosua Deum, vt ipsum puniret, nisi praeceptum ipsius violasset. Neque dici potest, Iosuam ideo iuramentum illud seruare voluisse, ne Iehouae reuerentia apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non seruat pactum, super quo nomen Dei inuocauerat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid a Deo sibi iniunctum executioni dare neglexisset. Igitur GROTIO d. l. videtur praecepto illi *Deuter*. XX, *16*. hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent;* id quod aliquot rationibus probatum it. Add. SELDENVS L. VI. c. 16. vbi ostendit, internecionem illam non tam praeceptam Israëlitis; quam indultam. Idque aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis haec exprimatur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones procliuis; tum ne relicti magno numero antiqui incolae nouos colonos migrare iterum iuberent; praesertim si aequali foedere cum ipsis degerent. Vid. *Iudic.* I, 34. II, 2. III, 5. 6. Hoc periculo depulso, nonnullis, qui praesertim idolorum cultum eierassent, sane parci potuisse. Quicquid huius sit, id patet, Iosuam, dolo deprehenso, valde stricte iuramentum fuisse interpretatum. Phrasi Orientalibus familiari seruos se Israëlitarum professi fuerant, & foedus poposcerant. Iosua vitam illis promittit, foedusque init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitae, quales se ferebant, id est, extra illos populos, quos Deus excidio destinarat,) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. Vid. 1 *Reg*. XX, 4. Sed propter adhibitum dolum verbis suis presse inhaeret, & praeter vitam, ac vt adparet, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. AMBROSIVS Off. L. III. c. 10 [2].

§. VIII.

si error solus sine alterius dolo fuit circa substantialia, aut promissioni causam dedit. Adde FRANTZKIVM L. II. Resolut. 4. ZIEGLER. Decis. 8. H.

2) Imo astutia Gibeonitarum vtique erat vituperabilis, & mendacium proprie sic dictum, quoniam damnum inde omnino liberis Israëlis nasci potuisset, si aequo foedere recepti fuissent incolumes; quia (1) periculum erat, ne liberos deinde Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent, quod illi

§. VIII. Qvid vero sentiendum de iuramentis per metum iniustum extortis? Sane qui per metum iniustum causam iuratae promissioni dedit, non minus obligatus est ad restituendum vi extortum promissum, cui iuramentum accessit, quam si ab iniurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compensatio possit opponi, iuxta ea, quae supra de metu tradidimus. Equidem Grotivs dicto loco §. 14. censet, *si aut verba iuramenti hominem non respiciant ius ei conferendo; aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi; tunc eam vim fore iuramenti, vt homo quidem ille ius nullum consequatur, at nihilominus qui iurauit Deo obligetur stare iureiurando.* Eiusque rei exemplum esse in eo, qui per metum iniustum causam promissioni dedit. Enimuero alia videtur natura iurisiurandi, cuius verba non ad hominem, sed ad Deum diriguntur, verbi gratia, si dicam, solus aut coram arbitris: ego Deo iuro, quod Seio velim dare. (Add. Paulus Servita de Inquisitione. p. m. 55. 56. 57. vbi distinguit inter iuramentum, quod ad Deum dirigitur, & quod fit in manus alterius.) Id enim habet indolem voti, quo Deo promitto, quod in ipsius honorem aliquid sim praestiturus; adeoque ex eo non homini, sed Deo ius volui conferre. Secus autem sese habent iuramenta, quae ad hominem diriguntur [1], seu vbi Deo teste homini quid promitto. Vbi plane videtur expirare obligatio, si in homine, cui promittitur, vitium sit, ob quod recte acceptare promissum is non possit. Neque enim Deo promisi, neque dixi: in honorem & gloriam diuini nominis latroni dabo. Et si vel maxime admittas, hoc quoque iusiurandum habere vim voti; tamen cum votum non stringat, nisi a Deo acceptetur, vnde constabit mihi, Deo probari, vt ego innocens me bonis meis spoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis sceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris dein sit apud latronem eiusmodi iuramento neglecto, non est metuendum; cum is ipso vitae genere satis ostendat, quanti Deum faciat. Si quis tamen sit, qui euitando simpliciorum scandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum subductus irreuerentius habere, pecuniae promissae iacturam facere velit; satius vtique videtur, Deoque acceptius, eam in pias causas erogare, quam nebulonis alicuius malitiam eadem alere. Idque eo tutius procedit, vbi iuratum fuerit ab eo, in cuius ciuitate per leges quoque ciuiles talia iuramenta declarantur irrita. Vide *Authent. sacramenta puberum. C. Si aduersus venditionem.* Exempla, quae pro contraria sententia Grotivs adfert,

illi subformidabant, quum responderent v. 7. *Ne forte in terra, quae nobis sorte debetur, habitetis.* Potuissent (2) iidem Gibeonitae deuotionem irae diuinae aliter euitare, si pacem sine stulta calliditate petere maluissent. Ait enim Deus, Deuteron. XX. v. 10 - - 14. *Si quando accesseris ad impugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem; sin foedus inire noluerit, oppugnabis eam, & percuties omnem marem, in acie gladii.* Dubitandum porro non est (3) quin, quod Iustitiae etiam & Misericordiae diuinae conueniens est, et proinde Deuteron. VII, 2. ex Deuteron. XX. v. 10. 11. supplendum, gentes hae Cananaeae omnes (Haeuaeorum pars autem erant Gibeonitae) internecionem suam auertere potuissent, si pacem petiissent. Iurisiurandi autem aequissima ratio habetur a Iosua & Primoribus populi, quum ita religioni eius stent liberi Israëlis, vt Doli simul rationem habeant. Nam in v. 15. iurauerant, Gibeonitas non occisum iri, quod ipsis per Dei praeceptum integrum erat, quia Gibeonitae pacem petierant. Quare iam seruantur Gibeonitae, sed in poenam astutiae seruituti simul addicuntur duriori, vt ligna caedant, & aquas comportent in domum Dei. Quo ipso Iosua suis cauet a seductione eorum ad superstitionem, cui impares videbantur, tristi seruituti,

adfert, recte inspicienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoque Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio n. 5. Vbi miror, eum probare exemplum *Iulii Caesaris, qui a piratis interceptus, iureiurandoque adactus ante lytron iis soluit, dein classe parata oppressos cruci suffixit.* Nam neque PLVTARCHVS, VELLEIVS, SVETONIVS, POLYAENVS L. VIII. de tali iureiurando ipsius mentionem faciunt: & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione iuratum defungi posse arbitrantur, vt statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quae est sane inanis religiositas [2], cum perinde, sit non soluere, & solutum confestim recuperare. CICERO quoque Off. III. [c. 29.] praedoni *pactum pro capite pretium sine fraude non afferri* adserit; ex ea ratione, quod praedo sit *communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec iusiurandum commune.* Id quod GROTIO displicet dicto loco & L. III. c. 19. §. 2. ex ea ratione, quod licet cum praedone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit ius gentium: illum tamen, quia homo est, habere communionem iuris naturalis, ex quo nascitur, vt pacta seruanda sint. Neque tamen deest, quod pro Ciceronis sententia possit dici [3]. Scilicet cum pirata sit communis hostis omnium, seu qui citra antegressam iniuriam spoliat aut trucidat, quoscunque nactus fuerit, adeoque ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem a Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solent necti. Cumque is ipso vitae genere atheismum profiteatur, nullum eidem a religione emolumentum accedere debere. Sicuti etiam e contrario in eiusmodi hominum iuramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et lenoni apud Terentium velut inter requisita suae artis reponitur, vt sit *periurus.* Nic. MACHIAVELLVS Hist. Florent. L. III. *Cum religio Deique timor extinctus sit, inde consequitur, iuratam fidem tantisper aestimari obseruarique, quantum vtile: eaque homines vti, non quo eam seruent, sed vt ea intermedia facilius decipiant, eoque plus laudis & gloriae sibi partum ducunt, quo facilius atque tutius fraudem frausi sunt.*

§. IX. REQVIRITVR & hoc ad validitatem iurisiurandi, vt licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires iurata promissio de re, quae est illicita iure naturali & diuino, imo humano quoque isti non aduerso, si iurans in ciuitate viuat. Vide loca quae ex Patribus congessit GRATIANVS

nituti addicti, per quam simul impediebantur, quo minus liberos Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent.

§. VIII. 1) Quam sententiam firmis satis, nisi fallor, argumentis firmaui Comment. de Lytro sect. 2. §. 24. & L. I. Paroem. Iur. Germ. 24. H.

2) Quamuis Iure Canonico etiam probata. Vid. *c. 4. X. de his, quae vi vel met. caus. cap. debitores 6. X. de iureiurando.* H.

3) Malim tamen cum Grotio facere, si latro metu promissionem non extorsit. Conf. AVCTOR supra L. III. c. 6. §. 9. Bene HOBBESIVS c. 15. Leuiathan. *Si vitium personae satis causae sit pacta violandi, satis etiam causae esse debuisset non paciscendi.* Caeterum dicto Ciceronis congruit etiam Bruti illud in oratione ad populum, qua Caesaris caedem defendit, apud APPIANVM Alexandrin. L. II. de Bellis ciuil. Εἰ δ᾽ ἐπιθυμήσει τις ἄλλος τυραννίδος, οὐδὲν πιστόν ἐστι Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους οὐδ᾽ ἔνορκον. *Quod si quis aspirarit ad tyrannidem, nulla fides Romanis erga tyrannos, nulla religio.* H.

TIANVS Cauf. 22. quaeft. 4. Nobile cum primis eft exemplum Dauidis 1 Sam. XXV. qui cum per iracundiam iuraffet, fe Nabalis domum internecione deleturum, ob beneficium verbis contumeliofis fibi negatum, poft oratione Abigailis delinitus vltro Deo gratias agit, quod impeditus fuiffet, ne illicitum iuramentum maiore cum peccato impleret [1]. Sic & recte Alboinus reuocauit votum, quo vouerat, fe omnem populum Ticinenfem, quia fe tradere noluiffet, ferro deleturum, apud Paul. WARNEFRIDVM de Geft. Longobard. L. II. c. 27. Add. IDEM L. V. c. 40. in fine. Et Aeneas SYLVIVS Hift. Bohemicae c. 18. Abfurdum eft enim inuocare vindictam diuinam, ni aliquid feceris, quod cum comminatione poenae a Deo eft interdictum: adeoque reuerentia Dei velut in ipfius ignominiam abuti. Ac introducta funt iuramenta, vt licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non vt fceleribus fuccenturientur. DIONYSIVS Halicarn. L. XI. [pag. 694. Edit. Sylb. c. 11. in fine p. 662. Ed. Oxon.] *Θεοὶ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. Dii ad honefta & iufta, non ad turpia & iniufta pacta adhiberi amant* [2]. In ALCORANO Cap. de difputatione prohibetur, ne quis iuret, quod fuam vxorem nunquam fit tacturus. Et fi quis ita iurauerit, ad expiandum iuramentum iubetur mancipium manumittere, antequam vxorem tangat. Quo loco etiam quaeritur, fi quis in latrones incidens ad redimendam vitam cogatur iurare filentium perpetuum, & ipfis quantum in fe cauere de impunitate, an id iuramentum fit feruandum? Id quod nobis negandum videtur [3], fiquidem ex eo filentio pluribus periculum fit emerfurum. Nam pro fe quidem impunitatem dare non eft illicitum: non tamen fi inde multis innocentibus exitium fit prouenturum. Et accommodari huc poffit illud apud TACITVM A. III. [c. 70. no. 3. Ed. Rycquii] *Sane lentus in fuo dolore effet: reip. iniurias ne largiretur.* Apud GVNTHERVM Ligurino L. VIII. [v. 793.] Fridericus ita fancit:

Iuramenta metu, mortisue dolore coacta,
Praecipue ne quis multis nocitura loquendo

Publi-

§. IX. 1) Recte dicit *illicitum*: nam Dauid Rex nondum erat, nec ex officio praeftito habebat actionem: neceffitas quoque non aderat; & fi ea adfuiffet, non poterat fufficiens caufa effe vltionis exercendae. H.

2) AESCHYLVS Diris:

Ὅρκος γὰρ ὅτι Ζηνὸς ἰσχύει πλέον.
Neque enim fides iurata plus pollet Ioue.

Ante dixerat:

Εὐνὴ γὰρ ἀνδρὶ, καὶ γυναικὶ μορσίμη,
Ὅρκου τὲ μείζων τῇ δίκῃ φρουρουμένη.
Plus namque thalami rite & vxori & viro
Seruata vincla iureiurando valent.

Et tamen multos, qui iurauerunt, fe hoc vel illud delictum patraturos, id ftatim exequi hoc praetextu vt iusiurandum feruent, notauit PHILO Iudaeus de Legibus fpecialibus, vbi exemplum addit diuitis adolefcentis, qui iurauerat, fe de facultatibus fuis nemini quicquam benefacturum. Vid. *can. 1. 16. 18. 19. 20. 22. cauf. 22. quaeft. 4.* & quae H. GROTIVS notauit ad Matthaei XV, 5. & 6. H.

3) Hinc qui iurauit, fe nolle veritatem reuelare, teftis productus, iureiurando illo non obftante, veritatem dicere debet. *c. intimauit 18. X. de teftib. cap. vlt. X. de teftib. cogend.* Vid. GAILIVS I. Obf. 100. n. 4. H.

§. X. 1) Pleraque exempla, quibus PVFENDORFIVS, & ante eum GROTIVS vtuntur, petita funt a rebus *illicitis*, quod bene obferuauit THOMASIVS Iurispr. Diu. L. II. c. 9. §. 20. & 21. Et fane, fi quis iuret, nulla fe pietate parentes, nullo beneficio alios adfecturum, iurat de re illicita. Etfi enim in pofteriori fpecie imperfecte tantum obligemur, ad officia aliis exhibenda, tamen & huic imperfectae obligationi praefracta mente fatisfacere nolle, fummum nefas eft. Igitur tali opus videtur cafu, in quo agatur

Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius meriti vel ponderis esse iubemus.

§. X. IMO etiamsi res, quae promittitur, in se non sit illicita, non tamen valebit iusiurandum, si per id impediatur maius bonum morale [1], seu vbi per id simus prohibendi obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis iuramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi vtilem artem alteri communicet. Vid. Matth. XXV, 27. Cui tamen assertioni haec limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, eius artis iam conscios, vsibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui iusiurandum exegit, damnum inferatur. Tale iuramentum extat apud LVCIANVM Tragopodagra. [T. II. p. 118. in fin. Edit. Amsterod.] *Μύσης με σιγᾶν ὅρκος οὐκ ἐᾷ φράσαι, καὶ λοίσθια θνήσκοντος ἐντολὴ πατρὸς, ὃς ἔταξε κεύθειν φαρμάκου μέγα σθένος.* *Sacratum tacendi ius mihi iurandum datum Me talia dicere tibi plane non sinit, Nec vltimum morientis edictum patris, Qui iussit hanc celare nos vim pharmaci.* PLINIVS N. H. L. XXV. c. 1. *Neminem docere in auctoritatem scientiae est.* Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisque pro sua virili eniti tenetur, ita vt eius libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neque nostro actu nos exsoluere officio per ius diuinum nobis iniuncto. Talia iuramenta non erant infrequentia apud Iudaeos, de quibus vid. GROTIVS dicto loco §. 7. Et ad Matth. XV, 6. Et SELDENVS L. VII. c. 2. Constant. L'EMPEREVR in Babakama c. 9. §. 20. GRATIANVS Cap. 22. Caus. 22. Quaest. 5. Sic & inualidum iudicamus iuramentum, quo Narses senem aliquem adstrinxit, ne defossum abs sese aurum vlli mortalium indicaret. Qui tamen recte, Narsete defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit, apud Paulum DIACONVM L. XIIX. Add. quoque GRATIANVS [2] *c. 2. Distinct. XIII.* Et hac in parte pari passu ambulat cum iuramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vouisset, se praecipitem a Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro; cumque

agatur de re per se *licita*, sed cuius recusatione bonum quidem morale *maius* impediatur. Aderit is, si fingamus, hominem opulentum, cui, vt plerumque est, liberum sit, de bonis suis disponere, pro lubitu heredem sibi iureiurando designare maluisse alium ciuem locupletem, aut piam etiam caussam, bonis adfluentem, quam dulcissima alias pignora, & quibus sic alimenta subtrahantur, Liberos. Minime, per ea, quae ab AVCTORE adducuntur, seruandum videbitur hoc iusiurandum.

2) Et cap. 33. *X. de iureiurando*, vbi pronunciatur, Regem, qui iurauit regni sui iura & honorem conseruaturum, regni sui iura postea alienantem, nihil egisse, tametsi iusiurandum de iis non reuocandis interposuerit. Caeterum si negotium iure positiuo est inualidum, quoniam vulgo confuse tradi solet, aliquot regulis explicatum dabimus. *Prima* est: Si legislator vetuit de negotio aliquo iurari (vti in Hispania, Lusitania & alibi constitutum, ne vlli contractui iusiurandum accedat) iurisiurandi nulla vis est. Vid. infra §. 24. Nam quod nonnulli volunt, iurantem nihilominus in conscientia obstringi, an verum sit, valde subsisto. *Secunda*: Si actus, cui iusiurandum accessit, iure positiuo est reprobatus, exempli gratia, Romano iure donatio inter coniuges, mutuum filiifamilias & similia, secundum idem ius iusiurandum nihil addebat, nec validum reddebat negotium *L. 7. §. 16. D. de Pactis.* At secundum ius naturale hoc ita demum admitti debet, si boni publici praecipue aut tertii intuitu lex lata fuit. In aliis iurans quidem adstringitur, verum solo religionis & conscientiae vinculo, non ex iustitia & natura actus. Cuius hic effectus est, quod mortuo promissore obligatio ad heredem eius non transeat. Vid. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de Iurament. §. 1. n. 12. sequ. vbi nullos profert, qui putant ipsum actum infici & firmari. H.

que id ei vitio verteretur, dixit: *'Ουκ ᾤμην, τὰν εὐχὰν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι;* ***non putaram, votum illud maiori voto indigere.***

§. XI. DENIQVE quod iuramenta non immutent naturam & fubftantiam promiffi pactiue, cui accedunt, fat clare conftat[1]. Sic iuramenta circa abfolute impoffibilia non obligant; etfi grauiter peccet, qui ita temere iurando nomine diuino abutitur. Sic addita promiffioni iuramenta, conditionatam nequaquam mutant in abfolutam. Non minus enim quod conditionem fupponit, iuramentum cum conditione illa ftat, caditque, quam iniuratum promiffum. Sed & iuramentum, ficut quoduis aliud promiffum expirat, fi ceffet qualitas, fub qua iuratum fuit, verbi gratia, fi magiftratus munere fuo abierit, non tenebitur amplius ad iftud, quod in eo ineundo iurauit. Et vice verfa, ciues illi, qui imperio abiit, aut exutus eft, obfequium non amplius debent[2], & fi id expreffe non fit remiffum. Id enim ex ipfa negotii natura intelligitur. Add. GROTIVS d. l. §. 18. Sic & aeque in iurato, quam iniurato promiffo requiritur acceptatio[3]. Et iurati aeque, atque iniurati pacti impletionem remittere poteft, cui ex eo ius quaefitum fuit. Sic & ex natura pactorum erit iudicandum, an actus contra iuramentum admiffus, fit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nifi enim iure fuo in rem promiffor iuratus fefe abdicauerit, & in alterum illud tranftulerit, non erit actus irritus, fi poft in tertium actu idem conferat, verbi gratia, fi quis iurauerit, fe rem quampiam alicui legaturum[4], poftmodum autem tertio eandem vendiderit, hautquidquam inualida erit venditio, licet ifte periurio fefe adftrinxerit[5]. Sic fi quis viuis parentibus iurato promiferit, fe certam foeminam in vxorem non ducturum, iftis tamen mortuis, eandem nihilominus duxerit; periurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum perfiftet; nifi legibus ciuilibus aliter fit difpofitum. Sed & pro natura promiffi aut pacti, cui iuramentum adiicitur, id habebit efficaciam ex iure naturali aut ciuili. Nam illud in fe non facit, vt quod alias naturalem tantum obligationem producebat, iam ciuilem quoque producat, nifi peculiariter hoc iure ciuili fit difpofitum. Sicuti nec idem actus fpeciem mutat, vt verbi gratia, quod donatio fuit, accedente iuramento contractus onerofus fiat, & vice verfa. Quo pertinet quaeftio: an contractus iuramento fancitus, in quo iurans infigniter fuit laefus, poffit refcindi, & ipfe in integrum reftitui? GROTIVS d. l. §. 16. id negat, addita ratione; quamuis perfonae nihil aut minus debeatur, Deo tamen fides

§. XI. 1) Vid. CVIACII Obferuat. L. XXII. cap. 7.

2) V. LYSIAS Oration. 19. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 6. §. 5. H.

3) V. fupra L. III. c. 6. §. 15. Pertinet huc, quod ICti aiunt: Contractum nullum ex defectu confenfus iureiurando non firmari, neque eo defectum illum suppleri. COVARRVV. ad cap. quamuis 2. de pact. in fexto part. 2. §. 6. n. 10. & fequ. SERAPHIN. de Priuil. iuram. 39. n. 10. & Priuil. 61. n. 18. vbi BENCKENDORF. in not. plures citat. Vnde fequitur, iusiurandum contractui fimulato efficaciam non addere. SERAPHIN. d. l. COLERVS de Proceff. executiu. Part. I. c. 10. n. 32. fequ. HERING. de fideiuff. c. 9. n. 45. H.

4) Aut teftamentum, quod fecit, fe non reuocaturum, vt paffim ICti noftri docent. V. LAVTERBACH. Tractat. fynoptic. de Iurament. §. 1. n. 30. 31. 32. Porro vbi iuris eft, locationem conductionem infringi venditione, obtinebit idem, licet locator iurauerit, fe contractum feruaturum. LAVTERBACH. Tract. fynopt. locati conducti §. 1. n. 28. H.

5) Si fcilicet citra iuftam caufam non legauit, aut teftamentum reuocauit. H.

fides erit praeſtanda. Quam rationem nos paulo ante reiecimus. Super eadem quaeſtione interpretes Iuris Romani prolixe diſputant ad *L. 1. C. ſi aduerſus vendit.* & ſubiectam illi *authenticam* [6], quam multi ICti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad reſcriptum quidem Alexandri reſpondent, id nequaquam vniuerſalem aliquam deciſionem complecti, ſed ad ſpecialem caſum fuiſſe directum. Scilicet conſulebat Imperatorem miles, id eſt homo pleno iudicio, qui nimirum ageret annum decimum octauum, & quidem qui non laeſionem aliquam enormem, ſed ſolam aetatis immaturitatem, vt adpareret, allegabat. Huius contractum iuramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religioſus, & qui videri poteſt ob oculos habuiſſe exemplum Herculis, quem PLVTARCHVS Quaeſt. Roman. 28. non niſi ſemel in vita iuraſſe memorat. Authenticam autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem [7], dum diadema imperii negat; eamque ipſum Fridericum mutare conſtituiſſe; ſed morte fuiſſe praeuentum. Cauſam autem, quare eam conſtitutionem vrſerit Pontifex, facile deprehendet, qui arcana reipublicae Pontificiae intelligit. Eam legem in Gallia non obſeruari tradit MORNACIVS [8] ad d. l. Vid. etiam Auguſtinus BARBOSA ad d.l. GROENEWEGEN de L.L. abrogatis ad d. l. & alii. Nobis ad perſpicuam huius quaeſtionis ſolutionem videtur ante omnia obſeruandum; pacta, in quibus eſt inſignis inaequalitas, & in quibus fraus, doluſque aut iniquus metus verſantur, & quae animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinſeco vitio laborare, quorum reſciſſionem aut correctionem ius naturae poſtulat. Sed aetatem minorem viginti quinque annis in ſe pacto vitium non aſpergere [9]. Etſi facile praeſumatur, ob fragile & infirmum eius aetatis conſilium, & multorum captionibus & inſidiis expoſitum, laeſionem aliquam ex parte minorum interueniſſe. Qua laeſione non adparente nulla eſt ratio, quare pactum debeat reſcindi. Quo praemiſſo dicimus, ſi pactum aut promiſſum iuratum nullo alio laboret vitio, non poſſe id eo nomine reſcindi, quod a minore ſit initum, modo is praeſens negotium intelligere potuerit. Sed ſi alterius fraus interuenerit, imo ſi etiam citra fraudem ex ſola aetatis imprudentia inſignis laeſio contigerit, iuramentum non obſtat, quo minus laeſus iuratus reſciſſionem contractus, aut correctionem petere queat [10]. Nam iuuenis, qui contractum iureiurando confirmat, praeſupponit, eum vitio carere, idque alter quoque prae ſe fert. Et iſthaec velut conditio iuramento ſubſternitur; qua non adparente,

6) Imp. ALEX. A. Florentino Militi. *Si minor annis viginti quinque emptori praedii cauiſti, nullam de caetero te eſſe controuerſiam facturum, idque etiam iureiurando corporaliter praeſtito ſeruare confirmaſti, neque perfidiae, neque periurii me auctorem [tibi] futurum ſperare debuiſti.* Noua Conſtitutio Friderici. *Sacramenta puberum ſponte facta ſuper contractibus rerum ſuarum non retractandis, inuiolabiliter cuſtodiantur* L. 1. C. Si adu. venditionem. Occaſionem nouae huius Conſtitutionis narrat PANZIROLVS de Claris legum interpretibus L. II. c. 14.

7) Quoniam facilis ſic occaſio Clericis praeſtabatur, bona perſonarum puberum, ſed adhuc intra annos Minorennitatis conſtitutarum, nanciſcendi. Vid. VINNII Quaeſtiones ſelectae Iuris L. I. c. 15.

8) Alii valde in eam inuehuntur. V. HILLIGER. L. XXI. Donell. enucl. 13. lit. A. H.

9) Vid. ſupra L. III. c. 6. §. 5. H.

10) Recte! nam & hanc maiorem viginti quinque annis enormiſſime laeſum, licet iuratum, petere poſſe, vulgo aſſerunt. Quos magno numero adduxit HILLIGERVS d. l. lit. AA. H.

rente, hoc quoque corruit. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensque iuuenis plus dedit, quam quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, & donatione. Sed & in vniuersum obseruandum, eum, qui imperio subiectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id vbi excesserit, siue iuratum fuerit, siue non, irritum declarari ab imperante, si velit, negotium potest.

§. XII. Hoc autem efficiunt iuramenta ob interpositam Dei inuocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, vt ab negotiis, quibus adiiciuntur, omnis interpretatio cauillatoria [1] sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnarunt astutiam captiui, qui iurauerat, se in castra hostium rediturum; & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione iurisiurandi solutus Romae mansit [2]. Cicero Off. [L. III. c. 32.] Gellius L. VII. c. 18. Sic & damnanda cauillatio Dercyllidae, qui iusiurandum dedit Scepseos vrbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in vrbem reuersurum. Eo egresso iste, mortem minatus, portas iussit aperire; dicens: nunc in vrbem te demitto, hoc enim iuraui: atque etiam ego cum exercitu nunc ingredior. Polyaenus Strateg. L. II. [c. 6.] Damnanda quoque improba cauillatio Locrorum [3] apud Polybium L. XII. c. 4. Scilicet, quia *fraus adstringit, non dissoluit periurium.* Cicero Off. III. [c. 32.] Add. Stobaevs Serm. 28. de Cydia. Tacitvs A. XII. [c. 47.] *Rhadamistus quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & patruum expromit; sed proiectos in humum, & veste multa grauique opertos necat.* Sic & isthanc mercatoribus valde familiarem cauillationem notat Henr. Stephanvs in Tract. praelimin. Apolog. Herodoti c. 16. dum iurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, ni velint perdere. Ipsos enim respicere ad prouerbium: Mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitis Fontani, qui in praelio ad Rocroium sella gestatoria vectatus fuerat; *iureiurando* enim *se obstrinxerat, neque peditem se, neque equitem aduersus Gallos pugnaturum*; apud Beniam. Priolvm Histor. Gall. L. II. Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus iurasset: sese cognatos suos Romae non recepturum (*di non riceuere i suoi parenti in Roma*) mox auctoribus Iesuitis hoc modo iuramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum *recepit*, & inde Romam secum deduxit. Vti refert Avctor Nepotismi Part. I. Lib 3. Aut quod de ministris Societatis Indicae Orientalis memorat Tavernier Itin. Part. II. c. 14. qui

§. XII. 1) Quae a conuentionibus *nudis* quidem ipsa quoque abesse debet: ceterum tamen in iurisiurandi interpretatione adhuc magis reprehendenda est, quia reuerentiae summi Numinis detrahit. Vide quae dicentur ad §. seq.

2) Cui simile vaframentum Hartmanni Onsorgi, Wellenburgensis Dynastae, filii Iodoci, quod quidem hic capite luit, apud Adlzreitter. L. VI. Annal. Gent. Boiicor. §. 33. ad A. MCCCXCV. H.

3) Et Flandrorum, qui vt a foedere cum Rege Gallorum inito discedendi praetextum haberent, hortabantur Anglum, vt ipse insignia Galliae sibi vsurparet simul & titulum, rati hoc facto liberos se posse fieri a iuramento praestito, teste Frossardo L. I. Histor. ad A. MCCCXXVI. Et cum Cazimirus Rex, postulantibus Polonis, vt promissioni satisfaceret, respondisset: *non licere sibi aduersum priori iureiurando, quod Lituanis dedisset, iusiurandum dare: daturum tamen, sed vti Regem modo Polonorum, non etiam vti Lituano-*

qui, antequam ex Hollandia discedunt, iuramento obstringuntur, ne commercii quid priuato nomine exerceant, sed stipendio suo contenti sint. Mox tamen in Indiam delati multi eorum vxores ducunt, quae suo nomine clandestinam illam mercaturam agitant [4]. Apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 8. refertur: Cleomenes Lacon Archonidem consortem sui propositi fecit, iurans, si compos voti fieret, Πάντα σὺν τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ πράττειν, *se omnia cum ipsius capite transacturum esse.* Cum vero rerum potitus esset, occisi socii caput resectum vasi pleno mellis immisit: & quotiescunque aliquid agere instituisset, ad id inclinatus propositum narrabat. Sic apud POLYAENVM L. VII. [c. 34. ibique Maasuicius] Aryandes Barcaeis super latente fossa, tenuibus lignis terraque tecta, iurat; quamdiu terra permaneret, se conuenta seruaturum. Hinc disiecta machina in vrbem nihil hostile suspicantem irruit. Id tamen factum Persis tribuit HERODOTVS Melpomene circa finem. Sic si duorum nebulonum vnus rem auferat, alter occultet, & ille iuret, se rem non habere, hic, se eam non abstulisse, vterque periurus habebitur. Crassa quoque nimis cauillatio Solymanni, qui cum Ibrahimo Bassae iurasset, quod ipsi viuo vitam non sit erepturus [5], dormientem iussit interfici; quasi dormientes inter viuos referri nequeant. Contra ab antiquis laudata est constantia Q. Metelli Numidici, quod recusarit in legem Saturnini iurare; etiamsi Marius Consul & alii dicerent: ob tempora reipublicae recte id posse suscipi, eiusque vim elidi tacita hac conditione; se iurare in legem, siquidem lex esset, id est si rite rogata & lata esset. Atqui postea facile ostendi posse, nullam esse hanc legem, quippe quae lata sit Ioue tonante; quod vbi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed iste malebat patria carere, quam hoc astu vti; quippe cum qui iurarent, sane prae se ferrent, pro vera lege sese illam rogationem agnoscere. Vid. APPIANVS L. I. de bello ciuili [p. 363. Edit. H. Steph.] PLVTARCHVS in Mario. Sed & arbitramur, superuacuam fuisse solicitudinem Lycurgi, qui cineres suos in mare spargi iussit, ne iis Spartam allatis, ciues se iuramenti religione exsolutos crederent. Nam ille proprie reuersus non iudicatur, cuius cadauer domum reportatur. Vid. PLVTARCHVS in Lycurgo, IVSTINVS L. III. c. 3.

§. XIII. NON TAMEN ideo eorundem interpretatio semper est extendenda, sed quandoque stricte facienda [1], siquidem subiecta materia id requirere videatur [2], puta, si iuratum sit in odium alterius; & non tam promissioni,

tuanorum Principem. Captiosum, sicut reuera erat, id iusiurandum visum est, & propterea Proceres instare coeperunt, vt captione illa Rex abstineret. Vt memorat CROMERVS L. XXII. Rer. Polon. p. 522. H.

4) Plane vt mali iudices peccare se non putant, qui domesticis suis munera accipere permittunt. V. ZIEGLER Dicastic. Concl. 20. §. 25. H.

5) Scribendum fuisset: *Se viuo, vitam ei non ereptum iri, dormiente se, eum iussit interfici.* Vid. Continuatores Chalcondylae in Solymanno II.

§. XIII. 1) Hinc vulgo dicitur: iurisiurandi esse strictam interpretationem, propter grauem, quam in se continet, religionis obligationem. Vid. cap. 1. in fine de iureiurando in 6to. Neque id extendendum ad illa, de quibus, cum iuraretur, probabiliter non fuit cogitatum; & quae, si iuranti in mentem venissent, ipse verisimiliter excepisset. Vid. LAVTERBACH. Tractat. synopt. de iuramentis. §. 1. n. 19. H.

2) Quod iuriiurando cum Conuentionibus commune est. Exempla, quae ab AVCTORE proferun-

ſioni, quam minis, (ex quibus per ſe nemini ius naſcitur,) iuramentum fuerit adiectum. Quam in rem adfertur illud Iſraëlitarum *Iudic.* XXI. qui iurauerant, ſe filias ſuas Beniaminitis non collocaturos. Poſt tamen his ſuadebant virgines rapere, & apud raptarum patres pro iiſdem intercedebant. Aliud enim eſt dare, aliud raptum non repetere [3]. Et eo facilius ſtricta haec interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimen, quantumuis atrox, exſcindere: quem etiam caſum illi fortaſſe in iuramento ſuo exceperant. Add. IOSEPHVS Archaeol. V. 2. & AMBROSIVS Offic. L. III. c. 14. Apud Ammianum Marcellinum L. XXVII. c. 4. *quoniam aſſerebat Athanaricus,* Gothorum iudex, *ſub timenda exſecratione iuriſiurandi, ſe eſſe obſtrictum, mandatiſque prohibitum patris, ne ſolum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem tranſire: recte noſcentibus placuit, nauibus remigio directis in medium flumen (Iſtrum) quae vehebant cum armigeris Principem, gentiſque iudicem, inde cum ſuis foederari, vt ſtatutum eſt, pacem* [4]. Sic apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. cum Romani ab Achaeis poſtularent, quaedam decreta ſua vt tollerent, hi quidem iuriſiurandi religione impediri ſeſe cauſabantur. Sed cum Appius Princeps legatus diceret; ſe magnopere Achaeis ſuadere, vt dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent: illi metu perculſi hoc modo petierunt, vt Romani ipſi, quae viderentur, mutarent, nec Achaeos religione obſtringerent irrita ea faciendi, quae iureiurando ſanxiſſent. Scilicet aliud illi iudicabant eſſe, decretum ſuum vltro tollere [5]; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id a potentiore tolleretur. Poſſis etiam huc referre, quod apud EVRIPIDEM Hecuba [v. 850. & ſeqq.] Agamemnon quidem renuit, punire Polymneſtorem Thracem, tanquam amicum Graecorum; promittit tamen, ſe non impediturum, quominus ipſa Hecuba vindictam de eodem ſumat [6]. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat.

feruntur, pleraque ſpeciem nimiae ſubtilitatis prae ſe ferunt. Potius animaduertendum erit, vtrum 1. iuſiurandum *per ſe inualidum ſit*, quod aperte negligi poteſt, ita, vt ſuperuacua ſit interpretatio ſtricta; 2. an *per ſe validum* quidem ſit, ſed interpretatione ſtricta, cauillatoria ratione, eludi poſſit, quod omnino ſeruandum. Conf. TITIVS Obſeru. 273. & THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 54.

3) Quod non inepte cauillationem adpellare videtur THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 55. Nam ſi, dum iurarent, interrogati fuiſſent Beniaminitae, an haec animi eorum ſententia eſſet, vt raptui conſentirent, vel raptum etiam ſuaderent, dum matrimonia negarent, ſine dubio id renuiſſent. Confer. VAN DER MVELEN in Comment. ad Grotium T. II. p. 472. Erat igitur hoc iuſiurandum Beniaminitarum proprie Votum, vel ideo per ſe fragile & caducum, quod non erat veriſimile, a Deo id, tanquam ex odio & mentis rabie profectum, acceptum iri. Add. CLERICVS in Comment. ad h. l. Quod de omni iureiurando comminatorio, ſine pleniore deliberatione facto, dicendum eſt.

4) Si pax aliter confieri non poterat, ſola omnino neceſſitatis lege excuſatus erat Athanaricus, Romanorum Prouincias ingrediens.

5) Idem de hoc exemplo dicendum eſt, quod de antecedente monitum fuit. Accedit, quod deliberationes publicae omnes reuocari poſſunt, vrgente id egregio, publico, cum ea iis conditio ſemper inſit, Niſi aliud, antequam ad exitum perducantur, Salus Publica ſuaſerit.

6) In hoc exemplo nullum occurrit iuſiurandum, & interpretatio verborum Agamemnonis quoque ipſi promiſſioni adiuncta erat, non autem deinde demum ſuperuenit.

7) Quae minae tamen abſque iureiurando factae fuerant, aliter ac viſum THOMASIO Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 56. VOPISCVS in Aureliano c. 22. 23. *Cum Thyanam veniſſet, eamque occluſam reperiſſet, iratus dixiſſe fertur, Canem in hoc oppido non relinquam. Tunc & militibus acrius incumbentibus ſpe praedae, & Heraclammone quodam, timere ne inter ceteros occideretur*

Legat. 8. circa finem. Sic nequam seruus apud TERENTIVM Andria Act. 4. sc. 3. D. *Accipe a me hunc ocyus, atque ante nostram ianuam adpone. M. Quamobrem id tute non facis? D. Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum mihi non adposuisse, vt liquido possim.* Etsi eam cauillationem nos inanem arbitremur, cum perinde sit, ipse adponas, an ab alio adponendum cures. Sic recte minarum suarum strictissimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos iubet discurrere [7]. Flauius VOPISCVS Aureliano c. 22. Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 4. *inter externa.* Huc referri potest [8], quod cum Alexander sibi proposuisset Lampsacum destruere, aduentante Anaximene iurauit, se nihil eorum facturum, quae peteret; petiit hic, vt Lampsacum dirueret. Ita vrbs seruata est. Apud HERODOTVM Melpomene, [pag. 171. 172. Ed. Gr. H. Steph.] cum Etearchus Themisonem adiurasset, vt quam rem oraretur, in ea se ministrum praeberet; & ille deinde postularet, vt hic ipsius filiam mari demergeret: Themison in altum subuectus puellam funibus reuinctam in pelagus demisit, sed eandem mox inde saluam retraxit [9]. Huc referri potest, quod narrat PLVTARCHVS in Demetrio. [pag. 890.] Cum Antigonus ob somnium quoddam Mithridatem interficere constituisset, filioque Demetrio, quem iureiurando adegerat taciturum id indicasset; hic de salute iuuenis anxius ab arbitris seducto nihil quidem dixit, sed hastili in solo, inspiciente illo, descripsit: *Fuge Mithridates* [10]. Item, quod de Caesare refert SVETONIVS Iulio c. 74. *Sed & in vlciscendo natura lenissimus piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redegisset, quoniam suffixurum se cruci ante iurauerat, iugulari prius iussit, deinde suffigi* [11]. Huc quoque spectat iuramentum Dauidis; de impunitate Simei praestitum, 2 Sam. XIX, 23. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1 Reg. II, 8. Nam pro se duntaxat impunita-

retur, patriam suam prodente, ciuitas capta est. Sed Aurelianus duo statim praecipua, quod vnum seueritatem ostenderet, alterum lenitatem, ex imperatoria mente monstrauit. Nam & Heraclammonem proditorem patriae suae sapiens victor occidit: & cum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Thyanaeos negarat, euersionem vrbis exposcerent, respondet iis: Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum: canes omnes occidite. Grande Principis dictum, grandius mylitum votum: nam dictum Principis, quo praeda negabatur, ciuitas seruabatur, totus exercitus, ita quasi ditaretur, accepit. Vetustissimum autem genus loquendi ab Aureliano vsurpari obseruat Casaubonus ad d. l. Vopisci, & fortasse non male hinc colligi, Historiam sacram ei fuisse aliquando lectitatam. Ibi enim saepe in comminatione internecionis similia legi. Graecos deinde, hoc aliter efferre, addit, quando dicant: Οὐδ' ἄγγελος λειφθήσεται, vel οὐδὲ πυρφόρος. Add. CLERICVS ad 1 Samuel, XXV. v. 22. Alexandri autem iusiurandum, de quo mox apud AVCTOREM, nullum fuisset per ea, quae dicta sunt in nota 2. etiamsi Anaximenes petiisset, vt Lampsacus, dirueretur.

8) Quae historia quoque legitur apud PAVSANIAM L. VI. & SVIDAM voce Ἀναξιμ. H.

9) Hoc quoque iusiurandum Nullum erat, vtpote crimini adfine. Eius igitur vinculo ex ipsius promissi natura & indole, solutus erat Themison. Qui, quum Sophistico temperamento vteretur, pessime puellam mari mersit, quia haec mersio multis casibus obnoxia erat.

10) Qua re ipse quoque supersedere potuisset, quum huic quoque iuriiurando vis nulla inesset, eo, quod obligationi, qua malum ab aliorum capite auertere obstricti sumus, ne iureiurando quidem nuntium mittere possimus.

11) Imo Caesar, iusta de caussa supplicium latronibus his plane relaxare, vel mitigare potuisset, quamuis tempore praestationis neque de relaxando, neque de mitigando eo cogitasset. Vide, quae de iureiurando comminatorio dicta sunt, in fine nota 3.

punitatem promiserat Dauid. Neque proprie Salomoni hoc mandabat, vt pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed vt nefarium hominem probe obseruaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, hautquidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem iuberet in vrbe regia sub oculis suis viuere, ne forte nouas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoque Simei adprobauit. Non tamen citra prouidentiam Dei factum est, vt iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti poenas lueret. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 7. Forte etiam huc referri potest factum Mariae Reginae Hungariae, vxoris Sigismundi Imp. quae Horuato Croatiae praefecto, abs quo capta & male tractata erat, incolumitatem iurato promisit; post libertatem adepta maritum ad vindictam sumendam incitasse fertur, quod ipsius nomine nihil se promisisse diceret [12]. BONFINIVS Rerum Hungar. L. III. c. 2. Nescio, an huc referri debeat factum Timoleontis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumuenerat, & neglecta iurisiurandi religione trucidauerat. Tyrannus simulabat, se iudicium Syracusis subiturum, si Timoleon non accusaret. Hic iurauit se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo; sic enim pactus sum, verum interfici celerrime iubeo. *Τὸν γὰρ πολλοὺς ἐξαπατήσαντα, δίκαιον ἂν εἴη, καὶ αὐτὸν ἅπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι, Qui enim multos decepit, iustum fuerit, eum semel pari modo decipi.* POLYAENVS Strateg. L. V. [c. 12. n. 3. Edit. Maasuic.]

§. XIV. SIC NEC iuramentum excludit tacitas conditiones [1] & limitationes, quae ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; vbi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam nouerit, quid iste sit petiturus, praesupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa. Phoebus apud OVIDIVM [2] Metamorph. II. [vers. 101. 102.] *dabitur, Quodcunque optaris; sed tu sapientius opta* [3]. Qua occasione prolatum fuit illud dictum Hippolyti apud EVRIPIDEM Hippolyto, [vers. 612.] a Cicerone laudatum: *Iuraui lingua; mentem*

12) Vel sic tamen, quod per maritum fecit, ipsa fecisse videtur. Sed erat hoc iusiurandum Nullum, tanquam vi metuque extortum. Poterat igitur sine circuitu punire insolentiam Horuati. Ceterum, si quis contenderet, iurantes omnes, in superioribus exemplis adgnouisse iniustitiam iurisiurandi sui, sed propter publicam superstitionem non ausos esse, id prae se ferre, manum ei porrigendam esse censerem.

§. XIV. 1) Ita iusiurandum de non repudianda vxore intelligitur, si ea non delinquat in leges matrimonii. *cap. quemadmodum 25. X. de iureiurand.* Qui iurauit se redditurum pecuniam, potest nihilominus vti exceptione non numeratae pecuniae. *l. vlt. C. de Non numerat. pecun.* Promissioni enim illi, iuro me pecuniam redditurum, inest haec conditio, si pecuniam accepero. Et iuratus se soluturum, vti potest exceptione compensationis, quae postea sibi competere coepit. Vt est recepta hodie a plerisque ICtis sententia. Et repudianda merito Canonistarum quorundam opinio, quasi iusiurandum habeat vim derogatoriam in futurum, pactoque iurato renunciatum videatur omnibus exceptionibus. Vid. GVTTIERETZ. Part. I. de iurament. cap. fin. Ecquis enim dubitare poterit, pactum iuratum de soluendo posse tolli pacto de non petendo, licet iniurato. Sustulit eam opinionem Lex Imperii Spirae

mentem iniuratam gero. Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. Iurauerat enim nutrici, ſe taciturum, quae illa narraret; ſed cum eadem poſt de adulterio & inceſtu cum nouerca Phaedra proponeret, negauit ſe eo iuramento ad ſilendum tantum flagitium teneri. Etſi vtique intuitu eius iuramenti tacuiſſe illum refert Euripides dicto loco. Eadem exceptione vtitur Nicomachus apud CVRTIVM L. VI. c. 7. *ſe vero fidem in parricidio dediſſe conſtanter abnuit, nec vlla religione, vt ſcelus tegat, poſſe conſtringi.* Quippe cum ciuis obligatione contineatur, non tacere, ſi quas machinationes contra perſonam Principis aut ſtatum fieri animaduertat. Sic CICERO Off. I. [c. 10.] *Poteſt accidere promiſſum aliquod & conuentum, vt id effici ſit inutile ei, cui promiſſum ſit. Nam ſi, vt in fabulis eſt, Neptunus, quod Theſeo iuratus promiſerat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus. Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitu Hippolyti iratus optauit, quo impetrato in maximos luctus incidit.* (conf. EVRIPIDES Hippol. Coron. v. 1315.) *Nec promiſſa igitur ſeruanda ſunt illa, quae ſunt illis, quibus promiſeris, noxia.* Add. quoque DIODORVS Siculus L. IV. c. 65. Sic neque Herodes debebat ſaltatriculae priuignae caput Iohannis indulgere; quia cum ad illicita nulla ſit obligatio, in generali promiſſo vtique ſubaudiendum erat; ſi quid peteret, quod licite poſſet praeſtari. Matth. XIV. Sicuti nec Salomon praeſtabat promiſſum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod ſtatui ipſius in praeiudicium cederet [4]. 1 Regum II, 20. Notatu quoque dignum eſt, quod memorat DIODORVS Siculus L. XI. c. 58. *Xerxem nouae in Graeciam expeditionis percupidum a Themiſtocle poſtulaſſe, vt huius belli ducem ſe praeberet. Illum vero ita aſſenſum, ſi fidem iureiurando confirmatam daret, ſe Graecis abſque Themiſtocle bellum non illaturum. Poſt immolatum ergo taurum, iuramento praeſtito, Themiſtoclem poculum taurino ſanguine plenum hauſiſſe, atque illico expiraſſe. Ita Xerxem a propoſito reuocauit* [5]. Enimuero, ſi alias Xerxi ratio belli contra Graecos conſtitiſſet, non erat, quod iſto iuramento moueretur, in quo vtique ſuppoſuerat Themiſtoclis vitam; quaſi dixiſſet, ſe illo viuo contra Graecos abſque ipſius conſilio nihil ſuſcepturum. Adeoque eodem defuncto, iuramenti quoque vis expirabat. Add. *L. vlt. D. Qui ſatis dare cogantur* [6]. Sed & minus recte HOMERVS Iliad. κ. v. 307. de Hectore dicit, ἐπίορκον ἀπώμοσε, *periurium iurauit*; quia conditio tacita ſuberat; ſi ceperimus

Spirae Nemetum condita, A. MDC. §. 33. Pertinet etiam huc, quod vulgo traditur, iuramentum intelligi rebus in eodem ſtatu manentibus. REINKING. de R.S.& Eccl. L. I. cl. 1. c. 5. n. 82. ſequ. Quod quomodo intelligendum ſit, infra tradetur ad L. V. c. 11. §. 10. In dubio valere debet ſententia, quae religionem iuriſiurandi integram conſeruat. Vt pie monent ICti. Hartmann. PISTORIVS L. IV. Quaeſt. 6. n. 73. COLER. de Proceſſ. executiu. Part. I. c. 10. n. 215. H.

2) Idem antea ibidem: *Temeraria, dixit, vox mea facta tua* (voce, id eſt, iniqua optione) *eſt*. H.

3) Quae verba AVCTOR ex Florilegio quodam hauſiſſe videtur. Ex Phoebi enim ſententia, apud OVIDIVM ipſum iuſiurandum, quamuis in aliorum perniciem vergat, inuiolabile eſt.

4) Imo promiſſum Salomonis ſine iureiurando factum eſt. Nam tum demum Salomo iurauit, quum reiecto matris petito declararet, perniciem id Adoniae, cui Propheta Abiſaus Sunamitin vxorem petebat, adlaturum. Culpandus praeterea rigor nimius videtur, quo in fratrem vſus eſt Salomo: cuius molimina alia ratione cohibere potuiſſet. Vid. CLERICVS ad 1 Reg. II, 24.

5) Ex quo loco illud tantum adparet, ſediſſe Themiſtocli, omne abſciſſe iuſiurandum, ſine vlla exceptione, ſeruandum eſſe. Quae ſententia iis temporibus inter errores vel *opiniones communes* paganorum quorundam fuiſſe videtur.

6) *Qui iurato promiſit* iudicio ſiſti *non videtur peieraſſe, ſi ex conceſſa cauſſa hoc deſeruerit.* vbi ſupra.

perimus, & tu saluus redeas. Ni ἐπίορκον capiamus pro iuramento, quod exitum non sortitur.

§. XV. CAETERVM etsi in iuramentis inuocatio diuini Numinis sit attemperanda ad persuasionem eius, qui iurat; sensus tamen totius orationis valebit, prout capere se illum profitetur is, qui iuramentum defert [1]. Huius enim praecipue, non iurantis causa iuramentum praestatur [2]. Vnde eiusdem quoque est concipere verba iuramenti, & quidem quantum fieri potest planissime, sic vt & ipse significet, quomodo illa intelligat, & iurans annuat, se istius sensum probe percipere: eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic vt nulla ratione eadem cauillari & eludere queat. Inde nequidquam periurium effugiebant illi apud TACITVM H. IV. [c. 41. Num. 2. Ed. Rycquii] *trepidi & verba iurisiurandi per varias artes mutantes, quis flagitii conscientia inerat.* Sic apud Dictyn Cretensem L. V. [c. 10.] Diomedes & Vlysses Troianis veteratorie iurant: *permansuros se in eo, quod sibi cum Antenore conuenisset*; cum ipsi intelligerent pactum proditionis, quod cum hoc iniuerant. Quod autem apud Romanos in delatione iuramentorum iuberetur quis iurare *ex animi sui sententia.* id non eum habet sensum, quasi iuramentum valeret, prout quisque super eo in animo suo senserit; sed vt indicarent serio, non simulate aut ficte, vel ludibrii causa iurandum. Sicuti & Censoribus ea formula erat solennis, verbi gratia, ex animi tui sententia habes vxorem? Quam formulam intempestiue quidam eques Romanus cauillatus, ex mei non ex tui animi sententia respondens, seueritatem censoriam incurrit [3]. Elegans est locus CICERONIS L. IV. Academ. Quaest. sub fin. vbi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere disputat. *Quam rationem*, inquit, *comprobat maiorum diligentia, qui primum iurare* ex animi sui sententia *quemque voluerunt.* Deinde ita *teneri si* sciens *falleret, quod inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, vt* arbitrari *se diceret, etiam quod ipse vidisset: quaeque iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt* videri *pronunciarentur.* IDEM Off. [c. 29.] *Quod ita iuratum est, vt mens deferentis [4] conceperit fieri oportere, id obseruandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum periurium est,* id est, si quis mentem eius, qui iuramentum defert, non perceperit, sed in diuersum ab ista sensum

§. XV. 1) *Can. Quacunque 9. caus. 22. quaest. 5.* Cuius sententiam mirum est, quam torqueant Moralistae & Canonici iuris Magistri. H.

2) Hinc non obstat, quod Moralistae dicunt: neminem ex iureiurando obligari aliter, ac iurare intendebat: vtut enim id admitti possit, si quis proprio motu, deferente nemine, iurauerit; tamen minime obtinet, vbi alter iusiurandum detulit, quem proinde, velut ex pacto, de animo meo certiorem reddere debeo, frustra alioquin iuraturus. H.

3) Quod aliter legitur apud GELLIVM, ex quo depromtus videtur hic locus, L. IV. c. 20. Verba enim Gellii ita exhibet GRONOVIVS: VT TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES. *Habeo equidem,* inquit, *vxorem, sed non hercle ex animi mei sententia.* Neque tamen is, qui respondet, eques Romanus est, sed Rabula. Ex quo loco Gellii ceterum male ICtus quidam collegerat, feminas etiam censurae morum obnoxias fuisse, vid. THOMASIVS de iudicio seu censura morum c. 11. §. 12. & seqq.

4) Deest haec vox, *deferentis* apud Ciceronem. Quare hic locus sic interpretandus est: *Si quis ita rem mente perceperit, vt debebat, obseruari iusiurandum oportet: Si e contrario diuersum ab ista perceptione sensum iusiurandum conceperit, illud non praestare, periurium non est.* Sic sibi, sic rationi, sic sequentibus constat locus Ciceronis.

§. XVI. 1) OLDEKOPIVM & FELTMANNVM. Vid. Gundlingiana IV. 3. 1. Illud verisimile

ſum iusiurandum conceperit, illud non praeſtare periurium non eſt. Dum enim iſtius mens ab huius mente diſcrepauit, iſte quoque huius oblationem iuratam non acceptaſſe intelligitur; citra acceptationem autem in promittente nulla producitur obligatio. *Non enim falſum*, pergit CICERO *iurare peierare eſt*, id eſt, ex errore aliquid iurato aſſerere, quod reuera ſecus ſe habet; *ſed quod ex animi tui ſententia iuraueris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere periurium eſt.*

§. XVI. DISCEPTATVM quoque fuit inter quoſdam recentiores [1] ſuper iuramento in alterius animam; ſeu an quis loco & nomine abſentis praeſtare poſſit iuramentum, quod abſentem iſtum ſtringat? Qua ſuper re nobis ita videtur. Quemadmodum quis abſens per literas obligationem contrahere poteſt, cum conſenſus aeque bene ſcripto, quam viua voce queat exprimi: ita quin iuramentum quoque literis poſſit concipi, nihil obſtare videtur. Quod tamen tunc demum, poſtquam ſolenniter fuerit recitatum, perinde obligabit, atque ſi coram iſte viua voce id praeſtitiſſet. Sed antequam recitatum id fuerit, reuocari poſſe videtur: ſic vt periurus non ſit, qui atteſtationem ſuam iuratam, antequam, quo debebat, perlata ſit, retractet. Illud tamen minus congruum videtur, quod procuratores ita ſe componunt, quaſi ipſi reuera eſſent pro ſe iuraturi, aut quod ex metu, ne ipſi forte obligari videantur, vltimam iurisiurandi formulam ſic immutare ſoleant: ita Deus illum adiuuet. Nam ſufficiebat ſimpliciter abſentis iuramentum de ſcripto recitari [2]. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, vt iuramenta ſolennibus quibusdam ceremoniis redderentur auguſtiora, adeoque iuratoris reuerentia Numinis pio aliquo ſigno, puta admota victima, acceſſione ad aram, ſimilique modo expreſſius ob oculos poneretur; igitur iudicauerim, ſi magni ſit res momenti, abſentem iuramentum in eo loco, vbi degit, ſolenniter deponere debere; praeſertim vbi neceſſario requiritur corporale, quod vocant, iuramentum [3], quale id, quod per abſentem recepto modo praeſtatur, dici nequit. Sane enim plus eſt, inter ſolennes ritus, Numinis praeſentiam non ſine ſacro quodam horrore exprimentes, Deum teſtem inuocare [4]; quam id chartae, quae non erubeſcit, inſcribere. Nec de nihilo eſt, quod quae ſcripto perhibentur abſenti-

mile eſt, iusiurandum hoc, in alterius animam praeſtandum, a Clericis repetendum eſſe, qui *vicariis* manibus, quam *ſuis* iurare maluerunt. Apud LIVIVM tamen Lib. XXXI. c. 50. & vlt. L. Valerius Flaccus Aedilis, per fratrem iurat, & plebs ſciuit, vt perinde eſſet, ac ſi ipſe Aedilis iuraſſet.

2) Et qui iusiurandum praeſtat, procurator non eſt, ſed miniſter aut nuncius, verba abſentis concepta tantum enuncians. Romanos iam eo modo vſos fuiſſe teſtari poteſt exemplum Antonii, per internuncios Pompeio ſe ſacramento obſtringentis, apud DIONEM XLIX. Hiſtor. Qua occaſione id poſtea in Occidente introductum ſit inualueritque, bene oſtendit SCHILTERVS Ex. ad D. 32. §. 32. ſequ. In epiſtola Wilhelmi Siciliae Regis ad Henricum II. Anglorum Regem apud Rudolfum de Ducto in imaginibus hiſtoriarum A. 1176. eſt: *In regno noſtro ſemper & noſtris fuit progenitoribus inſuetum perſonaliter iurare.* Et mox: *quod nobis praeſentibus in anima veſtra iuratum eſt, grato aſſenſu recipimus, ac ſi manu propria iuraſſetis; cum vnum & idem putemus ſacramentum, quod vel manu propria ſit, vel in anima iubentis & praeſentis iuratur.* H.

3) Vti appellatur in *L. 1. C. Si aduerſus vendit.* & *L. 3. in fine C. Si minor ſe maiorem.* Quod iusiurandum a quouis, in ſolita forma iuratur.

4) Nec negari poteſt: abſentes per alium facilius iurare & peierare, malo more. Hinc multa cautione heic opus. Vid. MEVIVS Part. 7. Dec. 372. H.

ſentibus *teſtimonia coeca* vocentur. Vid. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. 4. c. 5.

§. XVII. DENIQVE & hoc ſolet quaeri; an & quatenus teneatur heres ex iureiurando eius, cui ſuccedit? Vbi illud manifeſtum eſt, ſi ex iureiurando alteri ſit perfectum ius quaeſitum, quod directe, aut in ſubſidium, expleri debeat ex bonis iurantis, heredem teneri ad ius illud explendum [1]; quippe cum onus illud, bonis adhaerens, cum bonis ſimul in ipſum tranſierit. Aſt vbi ex iuramento nemini fuit ius perfectum quaeſitum, ipſaque obligatio tantum in pietate, fide, aut conſtantia iurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius perſonam non repraeſentat in iis obligationibus, quae vltimato & vnice in ipſius perſona terminabantur. Sic ſi quis iurauerit, iurato votum conceperit, verbi gratia, ſeſe ſingulis hebdomadis ſemel ieiunaturum, per quinquennium in caelibatu manſurum, peregrinationem in terram ſanctam ſuſcepturum; vbi id ab ipſo, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres hautquidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, ſi quis ſub tali conditione heres ſit inſtitutus. Sic ſi quis iurauerit, ſeſe intra proximos decem annos ſingulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapſo decennio moriatur; heres non tenebitur, niſi ius illa exigendi in certos homines ſit collatum. Qui enim nemini ius ad exigendum promiſſum confert, is ſuam tantum fidem, non bona ſua, reſpici vult, adeoque ipſo mortuo ea obligatio hautquidquam bona ipſius, heredemue afficiet; niſi per teſtamentum hoc ipſi fuerit iniunctum [2]. Huc quoque refert GROTIVS dicto loco §. 17. *Si ob vitium aliquod in promiſſo iurato non homini, ſed ſoli Deo ius naſcatur, tunc heredem eius, qui iurauit, ad id exſoluendum non teneri.* Quod ita admittimus, ſiquidem is, qui iurauit, ex

§. XVII. 1) Non propter iuramentum, ſed propter promiſſionem; vt enim pro debitis perſonalibus bona defuncti obligata ſint, ipſi rerum dominio coaeuum eſt. Adde de foederibus Regum H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. n. 4. H.

2) Aut ex natura negotii appareat, iurantem voluiſſe obligare heredem. Ita vota, licet Deo, non perſonae, facta ſint, obſtringunt heredem. *L. 2. §. 1. D. de pollicit.* H.

3) Quae ſententia magno conſenſu recepta eſt. V. CARPZOV. Part. II. Conſt. 36. def. 7. LAVTERBACH. Tractat. ſynoptic. de iurament. §. 1. n. 33. vbi hoc extendit, licet iurans in iuramento mentionem heredum feciſſet. Caeterum ratione eius, cui iuratum, iuramentum non perſonale, ſed reale eſt, & periurus is, qui ſucceſſori negat iuratam deceſſori fidem. V. GONZALETZ. ad c. 14. de iureiurand. n. 4. H.

4) Vnde male BODINVS de Republ. Lib. V. cap. vlt. inſerebat, foedera ad Regum ſucceſſores non tranſire, obſeruante GROTIO de I. B. ac P. L. II c. 16. §. 16. num. 4. quum iuriſiurandi obligatio perſonam tantum obſtringat, ipſa autem promiſſio, heredem obliget. Male quoque GRONOVIVS ad Grot. dicto loco n. 60. contendit, ex iureiurando etiam Regis, populi nomine praeſtito ſucceſſores obligari; quia Rex & ſucceſſor vna eademque ſit perſona, eo quod vterque populum repraeſentet, qui heri & hodie vnus ſit. Nam ſucceſſor ex promiſſione tantum deceſſoris ſui obſtringitur, non ex acceſſorio iuriſiurandi vinculo, vtpote quod mere perſonale eſt.

5) H. GROTIVS L. III. d. I. B. & P. c. 19. §. 8. Cuius ſententia verior videtur. Nam quod AVCTOR ait, voluntatem perſonae moralis nonniſi deriuatione a ſingulis per iuramentum affici; id negandum videtur, ſi populus iurat qua populus, non qua ſinguli. Ita Ioſephus liberos Iſraëlis iureiurando obſtringebat, vt aliquando emigrantes Aegypto exportarent eius oſſa. Quod populus Iſraëliticus poſt annos fere centum & quinquaginta religioſe praeſtitit. *Geneſ.* L, 25. *Exodi* XIII, 19. Ita violatam a Saule, quondam ſub iureiurando datam Gibeonitis fidem, Deus in Hebraeorum populo triennali annonae caritate puniuit. 2 *Samuel.* XXI, 1. 2. 3. In exemplis, quae adfert AVCTOR ſtatus rerum fuit mutatus. Illud libenter fateor, ſi ſinguli e populo iurauerunt, ſe legem ſeruaturos, iusiurandum illud ab vniuerſo populo, vel ab eo, qui ſummam rerum teneti, poſſe ſolui. H.

ex generositate, aut euitando conscientiae scrupulo proposuerit sibi implere iuramentum, quod per exceptionem doli, metusue iniusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui iurauit, valide obligari, supra ostendimus. Quid si autem heres iuratum promissum, pactumue defuncti non impleuerit, an ideo ipse periurii notam contrahet? Hoc vero negandum videtur [3]. Nam id, quod iuramentum presse dictum, seu obtestatio diuinae vindictae obligationi simplici superaddit, personam eius, qui iurauit, non egreditur [4]. Cum heres dici nequeat neglexisse reuerentiam diuini Numinis, quod ipse in testem non inuocauerat. Adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidiae erit reus. Aliud habetur, si integer populus iurauerit. Illum enim, quamdiu idem manet, perpetua iurisiurandi religioni affici multi [5] censent [6]. Quod tamen mihi non omni dubio carere videtur. Nam iuramentum eiusque violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumque singulorum afficit, voluntatem autem personae moralis non nisi deriuatione a singulis. Adeoque populus, vt est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulae personae physicae, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum iurato promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter iurarunt, periuri erunt, siquidem in violationem iuramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiae nota defungentur. Vnde periurii hautquidquam accusauerim Spartanos, quod post complura secula a Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Caesares regum vocabulo insigniuissent, non obstante iuramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Id quod clarius patebit, si consideremus, ex illo iuramento nulli homini ius fuisse quaesitum, sed Romanos per id libertati voluntatis suae duntaxat vinculum voluisse iniicere, ne quam semel infelicem sibi formam reipublicae experti

6) Imo GROTIVS, cuius sententiam Hertius in nota praecedente, tanquam ei AVCTORIS contrariam laudat, cum AVCTORE amicissime conspirat. Agens is de promissis, subditis a Principe factis, L. III. c. 19. §. 8. num. 1. *Praeterea*, inquit, *possunt pacta sanciri iureiurando, nec tantum a Rege aut senatu, sed & ab ipsa ciuitate, quomodo in leges suas Lacedaemonios iurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon* ET NE PERSONARVM MVTATIONE IVS IVRISIVRANDI INTERCIDERET, *repeti quotannis iusiurandum. Id enim si fiat, omnino ne publicae quidem vtilitatis caussa recedendum a promisso erit: nam & de suo cedere ciuitas potuit, & verba possunt ita esse aperta, vt nullam exceptionem admittant.* Et vtique prae se fert Grotius, in verbis, literis maiusculis expressis, personarum quidem mutationem obesse, quo minus obligatio intercidat, nisi iusiurandum quotannis iteretur; ceterum de *posteris* iurantium nulla apud eum mentio. Neque solida est ratio, qua Hertius ipse vtitur. *Populus*, inquit, *iurare potest, vt populus.* Nam Populus hodiernus non idem est, ac ille, qui ante C. annos floruit, sed idem tantum esse censetur propter perpetuam successionem nouorum ciuium, qui in locum morientium, demigrantiumque succedunt, & propter continuationem Reipublicae. Subit enim populus iste in eas quidem promissiones maiorum suorum, quibus ii *ius* aliquod, *acquisierunt*, quod perpetuari posset, sed *non in ea quae personalia tantum sunt, quale est iusiurandum.* Vno verbo populus hodiernus comparatus ei, qui ante C. annos exstitit, vt heres se habet comparatus defuncto, in cuius bona successit, vtpote cuius promissa iureiurando firmata adimplere tenetur, non propter iusiurandum, sed propter promissionem. Exemplum, quo Hertius vtitur, liberorum Israëlis, ossa Iosephi post CI. annos ex iureiurando maiorum suorum exportantium, probat tantum, eos credidisse, se ex iureiurando obligari, non autem, eos reapse obligatos fuisse. Idem de violata a Saule iurisiurandi fide Gibeonitis data, dicendum esset, nisi alio obtentu, quam quod iusiurandum Nullum esse censeret, Saulem vsum esse, CLERICVS obseruasset ad 1 Samuel. XXI. 1. 2. Quod ad iusiurandum attinet, quo ius nemini tribuitur, veluti quando leges Sacratae feruntur, palam est, id pendere a regulis Voti, quod eatenus tantum vouentes obligat, quatenus praesumi potest, Deo id gratum fuisse. Vnde dubium non est, quin mutari possit etiam lex sacrata, quia alias populus interdum obstringeretur ad id, quod nulla ratione fieri potest.

perti erant, reducere in mentem veniret. Quo ipso se quidem obligare potuerunt, ne regem Romae constituerent, saltem hactenus, quamdiu salus reipublicae regnum non desiderabat. Nam in hoc casu & illi ipsi, qui iurauerant, iuramento soluti intelliguntur, cum tunc Materia iurisiurandi per conditionem ciuitatis, quae absque regno salua non esse posse praesupponitur, illicita sit reddita. Posteri autem, qui iuramentum non repetiuerunt, eodem stringi non poterant, tum quia ipsis pro imperio a maioribus imponi non potuit, tum quia posteri non consenserunt; quod supponitur. Nec obstat, quod populus idem censeatur, singulis licet ciuibus mutatis, adeoque & actus maiorum posteris videatur tribuendus. Nam actus maiorum non nisi tunc stringere potest posteros, quando alteri homini ex eo ius fuit quaesitum. Circa talia autem, quae in populum redundant ex actione singulorum, posteri non semper stant pro maioribus. Sicuti si populus aliquis olim gloria bellica floruit, posteri ignaui & degeneres id sibi hautquidquam tribuerint. Aliud autem foret, si iuramentum illud a singulis posterorum fuisset repetitum. Caeterum circa similia iuramenta obseruandum fuerit illud SOPHOCLIS Antigone: [pag. 230. Edit. H. Steph.] Βροτοῖσιν οὐδὲ ἐς' ἀπώμοτον· ψεύδει γὰρ ἡ ἐπίνοια τὴν γνώμην. *Homines non iurent, se non mutaturos esse sententiam. Mutat enim sequens cogitatio priorem.* Non plane quoque de nihilo est, quod Io. LABARDAEVS Hist. de Reb. Gall. L. VI. p. 329. scribit: *Regibus, quam populis, quibus & imperium est, foedera sanctiora sunt. Nam quae fides ab vno datur, eius seruandae religio hunc magis afficit, quam singulos ex multitudine, ad quos fidei publicae vel nulla, vel exigua pars pertinet, quo fit, vt ab hac facile discedant.* Conf. Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio. n. 5.

§. XVIII. POSSVNT & solent iuramenta duplici potissimum fine adhiberi, vt vel aliquid singulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonstrari nequit. Quem in sensum explicandum illud ARISTOTELIS Rhetor.

§. XVIII. 1) Vid. infra §. 21. 22.

2) Quod vtique verum est, vbi pars parti detulit iusiurandum, eoque pertinet dictum Pauli *L. 1. D. de iureiurando. Iusiurandum speciem transactionis continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata.* Bene DEMOSTHENES in exceptione pro Phormione. *Si iustum est, quibus de rebus semel iudicium factum fuerit, ea non licere denuo reuocare in ius; multo iustius est, de quibus transactum actiones iterum non dari. Qui enim apud vos caussa cecidit, dicet fortasse, deceptos vos esse. Qui vero se ipse palam condemnauit, qui reum liberauit, qui transegit, quid tandem causari potest, vt iudicium de eadem re sibi iterum reddatur.* Idem aduersus Pantaenetam: *De iudicum sententiis dici potest, eos deceptos ita pronuntiasse. Quae vero quis sua sponte remisit, de iis dicere nihil potest, neque de se ipso expostulare, quasi id contra ius fecerit. Qui igitur de eadem re litigant, aliorum sententia acquiescere nolunt. Qui autem retractat, de quibus ipse transegit, suae ipsius sententiae non acquiescit. Quamobrem isti hominum generi maxime irascendum est.* Aliud ergo dicendum, si deferente iudice iuratum fuit. Vid. *L. 31. D. de Iureiurando.* H.

§. XIX. 1) Constitutionibus Hispaniae Lusitaniaeque cautum est, ne vlli contractui iusiurandum accedat. Idem de Gallia testatur ALTESERRA *ad c. 13. X. de iudic.* addens rationem: quia obtentu iurisiurandi, contractibus appositi, laici passim trahebantur ad forum ecclesiasticum. Et CHRYSOSTOMVS Sermon. 9. in Act. Apostol. c. 3. improbat morem, qui suo tempore inualuerat, vt pacta passim conuentionesque συμβολα γραμματεια, iureiurando sancirentur solidarenturque. Quod occasionem dedisse videtur Arcadii Imperat. rigidae sanctioni in *L. si quis 41. C. de transact.* Vid. Iacob. GOTHOFREDVS

tor. ad Alexandr. c. 18. Ὅρκος ἐςὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. *Iuramentum est cum diuina inuocatione assertio indemonstrabilis*, seu quae nullis argumentis demonstretur, sed cui ob solam iurantis religionem fides adhibeatur. Vbi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex iuramentis probatio sumitur [1]. Vbi autem iuramento lis decidenda committitur, nullae amplius probationes quaeruntur [2]. In aprico est autem, quare non in iuris, sed in facti quaestionibus adhibeantur iuramenta. Non enim iuratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de iure ex certa demonstratione potest pronunciari. Neque vero quod a iudicibus praestatur iuramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare citra praesens factum, prout ius & aequum suggesserit. Prioris igitur generis iuramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.

§. XIX. PROMISSORIA tam in publicis quam priuatis causis frequentissime adhiberi sueuerunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat [1]. Circa quae tamen aliqui monent, quod quaedam suscipiantur obligationis inducendae causa, promissoria in specie dicta; quaedam actus alicuius iam subsistentis firmandi causa. Quae diuisio non ita est capienda, quasi non quoduis iuramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quaedam promissa iuramentum eodem orationis contextu includunt, verbi gratia, iuro me tibi quid praestiturum; quandoque autem principale negotium a iuramento separatim concipitur. Recte autem monent Interpretes iuris Romani, id quod & supra ostensum est [2], irrita esse iuramenta, quae accedunt negotiis, ipso iure naturae illicitis ac turpibus [3], quaeque aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertii vergunt. Dari tamen negotia, quae in se inualida sint in foro ciuili, sed accedente iuramento confirmentur: ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt praebere, vt laedatur is, qui suscepit [4]. Cum autem beneficio in fauorem sui introducto renunciare quiuis

DVS *ad L. 8. C. Theod. de pactis. in fine*; H. [Vid. Lusitanorum Ordinatio ind. tit. 73. & de legibus Hispanorum PINELLVS ad *L. 2. C. de Resc. vend.* P. 3. c. 1. n. 11.]

2) §. 9. & 10. H.

3) *Secundum itaque praedictam regulam, qua vbicunque [non] seruari factum lege prohibente censuimus, certum est, nec stipulationem huiusmodi tenere, nec mandatum vllius esse momenti,* NEC SACRAMENTVM ADMITTI, *L. 5. §. 1. C. de Legibus.* Add. *L. 7. §. 16. D. de pactis & L. 112. §. 4. D. de Legatis I.*

4) Quo pertinet supra iam laudata Regula Iuris Canonici, quae omne iuramentum seruari iubet, quod seruatum non vergat in dispendium salutis aeternae, *c. 28. de iureiur. & c. 2. eodem in 6. c. 2. de pactis in 6to.* licet actus cui adiectum, alias inualidus sit, qualis est fideiussio mulieris, iureiurando firmata. Hoc Iure itaque iuramentum nouum vinculum addit actui Nulli contra Ius ciuile. Qua ratione tamen vsus iurisiurandi contra praeceptum Christi, Matth. V, 34. in immensum auctus est in caussis extraiudicialibus, atque hac praeterea ad forum tractae Ecclesiasticum, c. vlt. de fori compet. in 6. Recte vero obseruat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 9. & seqq. contrariari hoc naturae iurisiurandi, quod, vt satis ab Auctore commonstratur, accessorii tantum vice fungitur; ideoque hac religione Clerum abusum fuisse, vt potestate polleret corrigendi leges ciuiles, & sententias iudicum; simulque impediret, ne donationes iureiurando Ecclesiis factae, iustis exceptionibus infirmarentur.

quiuis poſſit; praeſumitur ſerio conſultaſſe, an negotium ſibi expediat, vel non, qui iuramento id confirmare ſuſtinuit.

§. XX. Ivramenta autem aſſertoria, quaeque adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non oſtendunt, praeſtantur vel ab ipſo, quem negotium ſpectat, vel a tertio. Qui ſuper alieno facto iurant, teſtes vocantur; quorum fides, vbi nullo probabili indicio ſuſpecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius praeſumi queat ob alienum negotium animam ſuam irae diuinae exponere. Sapienter tamen leges ciuiles, quae non temere aliquem voluerunt ad dicendum teſtimonium admittere in cauſa, quae ſpectat alium, neceſſitudine affectum vehementem generante, ipſi iunctum [1], quod facile ſit, vt hi religionem poſt affectum ducant. Vid. *L. 3. & 4. D. de Teſtibus* [2]. Neque etiam plane de nihilo eſt, quod Romani quondam, in cauſis praecipue arduis, requirerent teſtes [3] locupletes [4].

§. XXI. Sed et in proprio negotio ſaepe is, cuius intereſt, iuramento ſuo controuerſiam ſoluit; idque vel ex conuentione partium, vel iuſſu iudicis. *L. 1. L. 3. D. de Iuretur.* [1] Quando enim contingit, controuerſiam oriri inter duos circa debitum aliquod, vbi probationes idoneae non ſuppetunt, poteſt petitor alterum, a quo petitur, ad iurandum prouocare, pollicitus, ſe a petitione deſtiturum, ſi iuratus debitum abnegauerit. Vid. Diodorvs Siculus L. I. c. 79. Quod ſi autem hic diffidat, liquido ſe iurare poſſe, puta, ſi debitum ab alio ſit in ipſum deuolutum, tunc is petitori iuramentum poteſt referre, cum promiſſo ſoluturum ſe, ſi petitor ſibi deberi iurauerit [2]. Atque eiusmodi iurisiurandi delatio & relatio inter partes fieri poteſt vel in iudicio, vel extra iudicium; cum hac tamen differentia, quod extra iudicium id delatum ſuſcipi non ſit neceſſum; quippe cum contineat conuentionem [3], ex qua aliquid deinceps debiturus ſum. Ad conuentionem autem onerosam nemo

§. XX. 1) Vid. infra L. V. c. 13. §. 9. H.

2) *Teſtium fides diligenter examinanda eſt - - - - an amicus ei ſit, pro quo teſtimonium dat.* L. 3. vbi ſupra.

3) d. *L. 3.* Pertinet huc quod Libanivs dixit in Progymnaſin. *Homo pauper, etſi innocentiſſime legatione fungatur, in ſuſpicionem incidit ſordium.* H.

4) *An locuples, vel egens ſit, vt lucri cauſſa quid facile admittat.* Ibid.

§. XXI. 1) *Maximum remedium expediendarum litium in vſum venit, iurisiurandi religio: qua vel ex pactione ipſorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis deciduntur controuerſiae.* L. 1. D. de Iureiur.

2) *Alterum itaque eligat reus: aut ſoluat, aut iuret - - - Datur autem & alia facultas reo, vt, ſi malit, referat iusiurandum; & ſi is, qui petet, condicione iurisiurandi non vtetur, iudicium ei Praetor non dabit: aequiſſime enim hoc facit, cum non deberet diſplicere conditio iurisiurandi ei, qui detulit.* L. 34. §. 6. 7. D. de Iureiur. *Manifeſtae turpitudinis & confeſſionis eſt, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre.* L. 38. D. eodem.

3) *Iusiurandum ſpeciem tranſactionis continet,* L. 2. D. eod.

4) *Iusiurandum, quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non poteſt.* L. 17. D. eod. *Et, quam primum iuratum eſt, lis finita eſſe cenſetur: cum contra, ſi in iudicio praeſtitum fuerit, ex integro cauſſa agi poſſit, ſi quis noua ſe inſtrumenta inueniſſe dicat.* L. 31. D. eod.

5) Vid. *L. 34. §. 6. & final. L. 38. D. de Iureiurando. L. 9. C. Eodem.* H.

6) Iusiurandum an exigere liceat ab homine, quem peieraturum eſſe, veriſimile ſit, curioſae magis, quam fructuoſae quaeſtionis eſt. Plerique iudicem hic fere excuſant, quoniam officium eius fere ſit mercenarium. Alii id contra negant, ne, Nominis Diuini abuſu aliis offenſa paretur. Sed quum nulla ratione certi eſſe queamus, alterum peieraturum, prior ſententia praeferenda videtur. Neque hic ille caſus excipiendus, quo quis

mo me inuitum poteſt adigere, cui in me non eſt imperium [4]. Aſt vbi in iudicio vna pars alteri iuramentum defert, non niſi graues ob cauſas recuſari id poterit, ſed aut praeſtandum idem erit, aut aduerſario referendum. Scilicet quando iudici adparet, non de nihilo litem motam, neque tamen probationes ſat liquidae in promptu ſunt; tunc vbi vni placuerit alterius conſcientiae rem committere, recte iudex pro conuicto habet, qui religioſe debitum abnegare non eſt auſus, neque alterum ad ſimilem debiti aſſertionem prouocat. Non enim alio iſthaec tergiuerſatio referri poteſt [5], quam quod ſe debere in conſcientia ſua ſentiat. Nam ne ob lucellum iuraſſe videatur, relato petitori iuramento declinare poteſt. Si metuit ne hic peieret, cur non ipſe iurat [6]? PLATO tamen de LL. L. XII. [pag. 948. D. E. Edit. H. Steph. T. II. pag. 987. Ed. Francof.] iuramento tantum locum concedit, *in quibuscunque ſecundum hominum opinionem nulli emolumento periurium ſit. In quibus autem vtilitatem ex periurio aliquis aſſequitur, ea ſine iureiurando iudicentur* [7]. Vid. *L. 34. §. 6. 7. 9. L. 38. D. de Iureiurando.*

§. XXII. DENIQVE & interdum parte non petente iuramentum poteſt deferre iudex, quando probationes caeterae non ſufficiunt [1], idque eo fine, vt quis vel ius ſibi aliquod adquirat, vel ſuſpicione alicuius facti ſeſe eximat. Vbi tamen obſeruandum, hautquaquam eo loco talia ſolere deferri iuramenta, vbi veritatis confeſſionem ſupplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum eſt ſecuturum. Nam praeterquam quod valde durum ſit, circa factum illiquidum in tam ancipitem neceſſitatem aliquem coniicere, vt aut conſcientia ſit atrociter laedenda, aut graue damnum ſubeundum; etiam parum fidei eſt eiusmodi iuramentis adhibendum, pronis hominum animis in eam ſpem, Numen laeſum iterum poſſe placari, cuius miſericordiam vtique ne periurus quidem implorare prohibetur. LIBANIVS [2] Declam. 3. *Cui alia omnia deſperata*

quis iam plura periuria commiſerit; poterit enim in praeſentiarum ad meliorem mentem rediiſſe. Quin & ſi aperte profiteretur, ſe peieraturum eſſe, nondum mutanda erit ſententia, quum iis minis ad euitandum tantum iuramentum vti queat. Vid. THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 105. ſeqq.

7) Non ignorabat enim PLATO, quum varia apud plures iurisiurandi religio eſſet. H.

§. XXII. 1) *In bonae fidei Contractibus, nec non etiam in ceteris cauſſis, inopia probationum per iudicem, iureiurando, cauſſa cognita, res decidi oportet.* L. 3. C. de rebus credit. & iureiur. Laudatur haec lex plerumque pro aſſerendo *Iuramento Suppletorio.* Eidem contra in iure Romano quicquam praeſidii eſſe, negat DVARENVS Lib. II. Diſſ. anniuerſ. c. 33. T. II. Oper. cuius ſententiam amplectitur NOODTIVS L. III. Probab. c. 6. & ad Dig. tit. de IVREIVR. pag. 288. inopiam probationum, in hac lege dici putans argumentorum vtrinque concurrentium multitudinem, quae impediat, quo minus iudex verum a falſo diſcernere poſſit. Pro recepta in foro ſententia contra nituntur VINNIVS L. I. Sel. Quaeſtion. c. 44. & SCHILTERVS Exerc. XXIII. Th. 39. 40. 41. n. 13. Quicquid ſit, Iure Canonico, quod, Iuri ciuili in Proceſſu praeualet, Iuramentum Suppletorium ſatis adſtructum videtur per *C. ſ. X. de Iureiur.* in verbis: *Niſi iudex, inſpectis perſonarum & cauſſae circumſtantiis, illud actori videat deferendum.*

2) Apud AESCHYLVM Diris, cum Eumenides conquererentur, Oreſtem nec poſſe ipſum iurare, ſe innocentem eſſe; nec velle ab ipſis iusiurandum accipere, quod merito eum perſequerentur; Minerua reſpondit:

Ὅρκοις τὰ μὴ δίκαια μὴ νικᾶν λέγω.

Delicta nego ego iureiurando vincere.

Vbi Scholiaſtes: Οὐκ ὀφείλει ὁ ἀδικῶν ὅρκῳ φεύγειν τὴν κατηγορίαν· ἐπιορκήσει γάρ. *Non debet, qui peccauit, iureiurando accuſationem declinare: peierabit enim.* Et tamen videmus iure Canonum, *can. Mennam. v. can. conſuluiſti 20. & paſſim cauſ. 2. quaeſt.*

rata sunt, atque vnus relinquitur modus, quem non licet nisi mendacio assequi: is certe audet periculum periculo commutare, cum sciat ineuitabile esse, quod in oculis est: pro illo autem saepe seipsum decipiens, quasi posset victimis, cultu, votis & hostiis ac donariorum decore ad veniam deos comparare [3]. Sed de his iuramentorum speciebus prolixius Interpretes Iuris Romani ad *tit. D. de Iureiur.* [4]

§. XXIII. CIRCA violationem iuramentorum haec quoque quaestio est expedienda; cum saepissime per iuramentum ad officia sua fideliter obeunda homines in ciuitatibus potissimum soleant adstringi, an semper periurus sit habendus, qui partem quamcunque sui officii neglexit? Vbi non est quaestio de illis iuramentis, quae circa peculiarem aliquem actum versantur; puta, quibus quis testatur, depositum abnuit, promissum peculiare destituit, & similia. Nam qui talia violat, ei sine dubio periuri nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura vno velut fasce comprehensa se adstringit. Qualia exigi ab illis moris est, qui muneri alicui praeficiuntur, per diuersas functiones & actiones explendo. Heic quo minus quaestio sit affirmanda dubium non videtur, vbi violatio a sciente, & ex deliberata malitia prouenit. Nisi quod vti aliorum criminum, ita & huiusmodi periurii gradus sint. Nam vti minus nocens habetur, qui vnam duntaxat aut alteram legem violauit, quam qui simul & semel omni imperio ciuili renunciauit, seu crimen laesae maiestatis admisit: ita grauiori se periurio adstrinxit, qui summam officii sui violauit, quam qui partem. Add. tamen Rob. SANDERSON. de Obligat. iuramenti, praelect. 3. §. 18. Non autem audiendi sunt, qui putant, a periurio absoluendum, qui poenae transgressoribus dictitatae se subiecerit. Nam nisi expresse in obligatione haec alicui sit libertas concessa, vt aut faciat quid, aut licentiam diuersum faciendi certa multa redimat, (vid. pacta nuptialia inter Carolum Walliae Prin-

2. quaest. 5. cap. ex tuarum 8. & cap. vlt. X. de purgat. canonic. c. 2. de purgat. vulgar. contrarium inter Christianos populos obseruari. Vid. BERLICHIVS Part. I. Concl. 52. n. 10. Idem apud veteres Francos in vsu fuit, ita tamen, vt iuraturus necessum haberet tres, quinque, septem, nouem, duodecim aut plures, prout indicatum fuerat, adducere, qui idem iuraret. Vid. Hieronym. BIGNONIVS not. ad Marculf. l. 1. c. 28. Quin longius itum, vt delati ob crimen, antequam respondeant, de veritate dicenda praestare iusiurandum teneantur. Qui mos est Galliae. Nam ita Ordinatio Ludouici XIV. circa caussas criminales tit. 14. art. 17. *Accusatus praestabit iusiurandum, antequam interrogetur.* In quem morem tamen alii grauiter inuehuntur. Vid. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 113. n. 4. ZANGERVS Pecul. oratione, quam subiunxit tractatui de torturis. H.

3) *Ἐν μὲν γὰρ κεφαλαίῳ, καὶ τῶν πραγμάτων ἐκ κειμένων, καὶ φυλάξαιτό τις ἐπιορκῶν, οὐκ ἰόντας ἀνάγκης ἐς τὸ γενέσθαι πονηρόν. ὅτῳ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἀπέγνωσται, εἷς δὲ ὑπολείπεται πόρος, ὃν οὐκ ἔστι μὴ ψευσάμενον ἔχειν. τὸν μὲν ἐν ὀφθαλμοῖς ἄφυκτον εἰδώς. ὑπὲρ δὲ ἐκείνους πολλάκις ἑαυτὸν ἀπατῶν· ὡς καὶ θυσίαις καὶ θεραπείαις, καὶ εὐχαῖς καὶ ἱερεῦσι, καὶ κάλλει ἀναθημάτων συγγνώμονας ἂν κατασκευάσαι τοὺς θεούς· ἔπειτα τοῦ μὲν τὴν δίκην μέλλειν ἡγεῖται· τοῦ δὲ τὸ δεινὸν εὐθὺς ἐφεστάναι· ἐλάττω δὲ τῆς ἐπικειμένης, τὴν οὔπω παροῦσαν κρίνει κατ᾽ αὐτὸν τὸν χρόνον.*

4) Quale est, quod *Iuramentum calumniae*, aut de calumnia adpellatur, cuius natura, Iure Romano talis est, vt partes ambae & aduocati earum iurent, se non calumniandi animo litem mouisse, sed existimantes, se bonam caussam habere, *L. 2. §. 2. C. de Iureiurando propter Calumniam dando*, & *Nou. 49. c. 3. §. 1.* Quod iusiurandum, cum saepe actori, saepe reo, interdum vtrique, periurii occasionem praeberet, in plerisque hodie Tribunalibus abolitum est, eiusque vice fungitur iusiurandum calumniae generale, quod ab Aduocatis, quum in numerum Caussidicorum recipiuntur, praestatur. Aliud celebre genus iurisiurandi exhibet *iuramentum in litem*, quod Actor eius, quod sibi a patrimonio

Principem, & Henriettam articulo 23. apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. XIII. ad A. 1625.) poena hautquidquam a crimine purum istum praestiterit; vti infra latius ostendemus [1]. Sic qui fustigationem sustinuit, non minus iure fur cluet, quam cum adhuc tergum a virgis intactum gestaret [2].

§. XXIV. QVAE SVPER dispensationibus & relaxationibus iuramentorum, & ex parte votorum solent disputari, ex duobus fere principiis possunt definiri [1]. Quorum primum est: qui habet in alterius actiones & res imperium, in eius praeiudicium non potest a subiecto aliquid disponi, & vbi id factum fuerit, isti idem rescindere licebit. Alterum; qui in aliquem habet imperium, potest subiecti etiam quaesita iura, magisque adhuc quaerenda, temperare & circumscribere, prout ex vsu esse videbitur. Ex quo illud adparet, superiorum actus hoc quidem efficere non posse, vt iusiurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non sit praestandum, id est iuramentum, quod in se nullo laborat vitio, factumque fuit super re, de qua in iurantis arbitrio est pro lubitu disponere, a superiore non posse rescindi. Sic iuramentum, quod Regulus Poenis dederat super reditu, non poterat a Senatu Romano rescindi [2]. Etsi & alia ratio erat, quod Regulus esset seruus Carthaginensium, in quem Romani nihil potestatis amplius obtinebant. Verum vbi iuratum fuit super rebus & actionibus, quae directioni superioris subsunt, iuramentum a consensu expresso aut tacito superioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare potest, vbi idem ipsi displicuerit. Nec vllum heic periurii periculum est metuendum, si hoc modo rescissum fuerit iusiurandum. Nam a subiecto adprobatio superioris tanquam conditio fuit supposita. Neque superior heic rescindendo peccat, quia suo iure vtitur, dum non concedit, vt actu subiecti potestas sua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum est iuramentum, siue

 superior

nio abest, & ex contumacia, id est, dolo, vel lata culpa interueniente, non restituitur, aestimandi caussa, iudice deferente, praestat, de quo exstant tituli Pandectarum & Codicis *de in Litem iurando.* Conf. THOMASII Exercitatio *de pacto affectionis in res fungibiles non cadente.*

§. XXIII. 1) Vid. Lib. VIII. c. 3. §. 4. in fine.

2) Vid. supra L. I. c. 9. §. 6.

§. XXIV. 1) Ante omnia obseruandum, quem facere gratiam iurisiurandi, vel sibi, vel alteri siue tertio dati. Illud fieri posse, nemo dubitat: Deus enim in iureiurando tantum ad testimonium, & temere fallentis siue peierantis vindictam vocatur: fit autem sine vlla vel testis vel sponsoris iniuria, si consensu eorum, qui inuicem obligati sunt, a contractu receditur. In foedere Ludouici Germanici & Caroli Gall. R. A. DCCCXLII. Argentorati inito, quod primus edidit FREHERVS & Steph. BALVZIVS Tom. 2. Capp. inseruit, est: *Si autem, quod absit, sacramentum, quod Fratri meo iurauero, violare praesumsero, ab subditione mea, nec non & iuramento, quod mihi iurastis, vnumquemque vestrûm absoluo.* Exemplum iurisiurandi Alphonso M. a Mauris remissi A. MLXXXV. habet RODERICVS L. VI. Rerum Hispanic. c. 24. Adde Instrument. Pac. Westphal. Caesareo-Suecic. Art. 10. §. 5. & Gallic. §. 78. Quod vero Principes in caussis suis siue litibus Consiliarios suos ad ius dicendum, aut subiectos ad testimonium ferendum, a iureiurando absoluunt, id dicis potius gratia, aut vt scrupulus teneris conscientiis eximatur, quam ex necessitate fieri videtur: neque enim vis iuramenti eo se extendit, vt quis iniusta committat, aut in testem euocatus falsa dicat veritatemue supprimat. At quantum attinet iusiurandum tertio datum, SANDERSONVS ipse Prael. 7. sect. 6. & 9. concedit, posse iurisiurandi vinculum rescindi, aut irritum reddi auctoritate superioris, legitimam potestatem habentis. H.

2) Et nescio, an excusari possit subtile inuentum Zwollanorum, qui Wolffgangum ab Ittersum, sub iureiurando obligatum, vt iussus redire captiuitati se restitueret in liberalem custodiam cum vxore & liberis ad dies vitae suae incluserant. Vt pluribus memorat, Iacob REVIVS Histor. Dauentriens. L. I. ad A. MCCCCLXVI. H.

ſuperior in anteceſſum denunciet, ne ſuper certis rebus iuramentum concipiatur, ſiue vbi iuratum eſt, vetet, ne impleatur. Etſi priori caſu graui ſe peccato obſtringat ſubiectus temere contra interdictum iurando [3]. Hinc lege Ebraeorum Numer. XXX. pater poterat reſcindere vota iurata filiaefamilias, maritus vxoris, dominus ſerui, ſi videretur. Alias enim hi vouendo & iurando iſtius poteſtatem potuiſſent reddere inutilem. Imo refert LEO Mutinenſis de ritibus Hebraicis Part. II. c. 4. §. 4. ſi quis votum, aut iuramentum fecerit qualecunque, eumque bona ex ratione poenitentia ſubierit, neque in praeiudicium tertii id cedat, poſſe ipſum ab vno Rabbino aut tribus aliis viris, deducta & adprobata retractati voti ratione, abſolui. Sic & in *cap. 19. X. de Iureiurando* dicitur, *in iureiurando debere intelligi ius ſuperioris exceptum.* Add. *tit. 55. L. II. feudorum.* Poteſt & hoc modo vis iuramenti, a ſubiecto praeſtiti, a ſuperioris arbitrio ſuſpendi, ſi ſuperior ita conſtituat; id quod inferior certo caſu iurauerit, ita demum valiturum, ſi ab ipſo adprobetur. Patet autem heic relaxationem iuramenti non poſſe fieri, niſi ab eo, qui in iurantem habet imperium, & in cuius imperio iſthaec poteſtas eſt comprehenſa. Vnde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, vti patet ex. *L. vlt. D. ad Municipalem* [4]. Vbi Impp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt iurisiurandi, qui iurauerat, ſe ordini non interfuturum, & poſtea duumuir creatus erat. Scilicet quia ciuis iuramento ſuo non poteſt miniſteria ſua reipublicae requirenti ſubtrahere. Sic apud SVETONIVM in Tiberio c. 35. Tiberius equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, vt vxorem in ſtupro generi compertam dimitteret, quam ſe nunquam antea repudiaturum iurauerat. Declarabat quippe Princeps, ad iſtum caſum extendi iuramentum non poſſe, quo ipſa tam foedo crimine indignam cohabitatione ſeſe reddiderat. Sed poſt Chriſtiani Principes [5] cognitionem ſuper relaxatione iuramentorum ſaepe Epiſcopis delegauere, quo apud ſimpliciores opinio de iſtorum ſanctitate ſi quid ſcrupuli oriretur, demere poſſet. Quamquam quouſque iſtam conceſſionem Epiſcopi, & praecipue qui principem inter iſtos locum praetendit Romanus, extenderint, quidque mali orbem Chriſtianum eo ex abuſu inundarit, notorium eſt [6]. Et ſane cum ex principiis iuris definiendum ſit, quaenam iuramenta, & quibus de cauſis relaxari poſſint; neſcio qua de cauſa ſacerdotes prae ICtis ſibi quid auctoritatis heic arrogare queant. Sed & vbi ex perſona iurantis non poteſt irritum declarari iuramentum; poterit tamen eiusdem effectum elidere ſuperior eius, cui ex iuramento ius eſt quaeſitum, ſi ius iſtud ipſi auferat, aut vetet, ne quid ex iuramento accipiat. Idque vel poenae nomine, vel ob vtilitatem publicam ex vi dominii ſupereminentis. Quo caſu iurans a periurii periculo immunis

3) Quin ſicut in naturalibus cauſae inferiores in agendo a ſuperioribus dependentes contra ſuperiorum efficaciam vim agendi non habent: ita etiam in moralibus. H.

4) *Imperatores* Antoninus & Verus *reſcripſerunt gratiam ſe facere iurisiurandi ei, qui iurauerat,* ſe ordini non interfuturum *& poſtea Duumuir creatus eſſet.* vbi ſupra.

5) Et tamen hodie Galliae & Hiſpaniae Reges iuramenta quoque relaxant. In Germania Camerale iudicium iuramenta, quibus via ad agendum praecluditur, reſcindit: Eandem poteſtatem Regionum Domini ſibi vindicant. V. MYLER de Princ. Imp. c. 44. §. 2. ſequ. H.

6) Conſtat enim, Clerum per iusiurandum res ſuas maxime prouexiſſe, & magiſtratui Ciuili prae-

munis est, quia per ipsum non stat, quo minus illud impleatur, & praestandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cui ius directe aut eminenter quaesitum fuit. Conf. GROTIVS dicto loco §. 20. Et *ad Matth.* V, 37. Caeterum Princeps, qui iusta de causa iuramentum relaxat, hautquidquam peccat, quod effectum subtrahit actui, super quo nomen diuinum fuit inuocatum; etsi quandoque peccare potuerit subditus, quod temere nomen Dei inuocauerit circa actum, quem superioris iuri praeiudicare nosse debebat.

* *

CAPVT III.

DE FACVLTATE HVMANI GENERIS IN RES.

I. *Magna pars iuris occupatur circa res.*
II. *Deo volente aliis creaturis homo vtitur.*
III. *Vegetabilia homo citra iniuriam consumit.*
IV. *Dubia circa caedem & esum animalium;*
V. *Qui tamen defenditur.*
VI. *Abusus iuris in bestias reprehendendus.*

EA EST constitutio humani corporis, vt ex intrinseca sua substantia conseruari nequeat, sed adsumtis quibusdam extrinsecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quae ipsius compagem eunt destructum muniatur. Quin & eo plurimae res homini inseruiunt, vt commodiorem & molliorem isthanc vitam queat degere. HESIODVS Op & Dier. L. II. [vers. 686. Edit. Cleric.] Χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι. *Opes enim anima sunt mortalibus* *. Istarum intuitu rerum plurima hominibus inuicem negotia intercedunt, & multis controuersiis atque litibus occasio praeberi potest. Quae ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cauetur, & ciuiles leges plerorumque populorum heic maxime deprehenduntur solicitae. Quae omnia vt rite euoluantur, primo loco erit dispiciendum, quo iure mortalium genus res alias, atque animalia in vsum suum, aut commoditatem voluptatemque disponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordine tum ad ipsum Creatorem, tum ad ipsas res, quibus,

praecipue obfuisse. Ante Imperatores Christianos iusiurandum a testibus non semper exigebatur. Primus Constantinus testem iniuratum admitti vetuit, in *L. 12. C. de testibus.* V. THOMASIVS de fide iuridica, c. II. §. 61. & seqq. deinde iuramenta in plerisque negotiis ciuilibus adhibita, cumque de validitate eorum sibi solis cognitionem Clerici vindicarent, factum est, vt de negotiis plerisque omnibus ciuilibus iudicarent. Qua ratione eorum auctoritas inter Principes quoque inualuit. Sic enim Innocentius III. obtentu iurisiurandi, arbitrum sese interposuit inter Richardum Angliae, & Philippum Augustum, Galliae Regem, definiturus, quis eorum iuratum foedus rupisset. Vid. *c. 13. X. de Judic.*

§. I. *) Vid. nota 1. GRONOVII ad Grotium L. II. c. 1. §. 11.

bus, homo non solum vtitur, sed & iis saepe abutitur, easdemque consumit.

§. II. DEVS igitur Optimus Maximus, cum vniuersi huius sit creator & conseruator, sine dubio etiam summum velut dominium in res omnes obtinet, illaeque ita arcte ad ipsum pertinent, vt eo inuito nemo iuris quid in easdem queat praetendere. De quo dominio Dei prolixe agit PHILO Iudaeus libro de Cherubim, eiusque intuitu ius hominum in res *vsum fructum* duntaxat vocat [1]. Quia tamen ipse nulla re extra se indiget, neque per alias res ipsius beatitudini vlla potest accessio fieri: inde sua ipsum bonitas facilem esse subegit, vt creaturis suis ex se inuicem vtilitatem capere concederet. Cumprimis autem erga humanum genus eousque benignum sese exhibuit, vt tralatitium sit, a Deo omnes creaturas in vsum hominum conditas [2]. Etsi ius Dei in res ab eo iure, quod hominibus in easdem competit, plane differat. Sic vt vanum sit *Diogenis Cynici* ratiocinium apud Diogenem LAERTIVM: [L. VI. §. 37. vbi vid. Menagius.] *Omnia deorum sunt: diis autem amici sapientes sunt: sunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur sapientum sunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui iactant, secuturum, frustra quaedam esse, si vsum nullum homini praestarent: & ex hoc ipso constare, totius generis humani communia cuncta esse, ita vt totum genus humanum dicere possit, hoc est meum. Vti etiam ARISTOTELES Polit. L. I. c. 5. tradit: *Εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque frustra; necesse est hominum causa haec omnia fecisse naturam.* LVCIANVS Prometheo: [pag. 181. Tom. I. Ed. Amstelod.] *Nisi fierent homines, iam futurum erat, vt omnis cunctarum rerum decor esset sine teste, & opes nostrae ne a nobis quidem ipsis haberentur in pretio.* Sane enim longe compendiosius machina mundi adornari potuisse videtur, si nihil fuerat creandum, nisi quod vsum homini praeberet. Nec male SENECA de ira, L. II. c. 27. *Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur* [3]. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 40. n. 3. 4. 5. Sed quicquid huius sit, id sane constat, volente Numine aliis creaturis hominem vti; idque intelligitur ex eo, quod sine

§. II. 1) EVRIPIDES Phoenissis:
Οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια, κέκτηνται βροτοί,
Τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα.
Ὅταν δὲ χρήζωσ', αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.
Non possidemus propria mortales bona,
Sed sui Deorum, nostra dispensatio est:
Et commodata, cum volunt, repetunt Dei.
TERTVLLIANVS de patient. c. 7. *Et quod nostrum videtur, alienum est. Nihil enim nostrum, quia Dei omnia, cuius ipsi quoque nos.* Conf. SENECA ad Marc. c. 10. H. [Verba SENECAE *Vsus fructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui, temperat:* Locus EVRIPIDIS hinc aliquantulum alienus iam ab AVCTORE adducitur in §. 1. c. seq.]

2) CICERO I. de LL. *Ad hominum commoditates & vsus tantam rerum vbertatem natura largita est, vt ea, quae gignuntur, donata consulto nobis, non fortuito nata videantur.* H.

3) IDEM de Benef. L. VI. c. 23. *Et quanquam maius illis* [Soli, Lunae & ceteris Coelestibus] *propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates a principio rerum praemissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat, curam nostri non inter vltima esse habitam.*

4) Vbi de Stoicis, qui etiam caetera hominum causa nata credebant. V. LACTANTIVS de ira Dei c. 13. Considerari quoque heic meretur, quod Cyrus dixit apud XENOPHONTEM L. IV. Cyropaed. *Regionem, quae ab hominibus vacua sit, simul a bonis rebusque omnibus vacuam ac nudam*

ſine vſu iſtarum hancce vitam homo conſeruare nequit, quarum quaedam velut vltro ſeſe ipſi praebent. Cum autem vitam homini indulſerit Deus, intelligitur quoque conceſſiſſe vſum illarum rerum, ſine quibus donum ipſius conſeruari nequit. Add. ARRIANI Epictetus [4] L. I. c. 16. ab initio. Accedit quoque auctoritas Sacrarum literarum, quae expreſſe tradunt a Deo homini facultatem indultam non ſolum in vegetabilia, ſed & in animantia, in coelo, terra, ac mari nata. *Gen.* I, 28. 29. Quae tamen conceſſio non habet vim praecepti, ſed indulgentiam duntaxat priuilegii, quo quis vti, quouſque libet, poteſt, nec ad omnimodum eius exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem diuinam, ſi animal quodpiam liberum dimitteret, aut occaſionem idem in poteſtatem redigendi negligeret. Id quod nemo ſanus dixerit [5]. Quod eſu quorundam animalium Iudaeis diuinitus interdictum erat, id ad diminutionem iuris hominum in beſtias hautquidquam pertinet, cum ratio iſtius praecepti ex medicina [6] videatur deſumta [7]. Caeterum ex ſententia antiquorum Ebraeorum SELDENVS L. VII. c. 1. refert: Adamo fuiſſe interdictum eſum carnium, (nam illum herbis agro naſcentibus veſci Deus iubebat;) ſed Noacho eundem poſt conceſſum, *Geneſ.* IX, 3. ita tamen, vt abſtineret a ſanguine, & a membro, quod viuo animanti fuiſſet reſectum. Add. *Deuteron.* XII, 20. Adiungit tamen IDEM, ſanguinem piſcium non fuiſſe prohibitum imo & viuos comedere licuiſſe, vti oſtrea ſolent; ſed & ſponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terreſtria, quae neque viua, neque ſponte mortua comedi debebant. Caeterum facultas illa hominis in bruta diuerſae indolis ſit ab imperio, quod in homines exercetur: quia illi in brutis non reſpondet obſequium, velut ex obligatione profectum, ſimulque eadem longe magis abſoluta eſt, quam imperium in homines.

§. III. QVOD SI autem conſideremus, illam facultatem humani generis in ordine ad ipſas res & animantes, quibus homo vtitur & abutitur; ſane quod illud cum ipſarum iniuria non ſit coniunctum, argumento eſſe poteſt tum hominis natura, tum Creatoris conceſſio. Neque enim probabile videtur, ab optimo & ſapientiſſimo Creatore homini primariae inter terrenas creaturae [1] talem iniunctam neceſſitatem, vt ſeipſam citra alterius iniuriam, quae vtique non

dam fieri. HIERONYMVS ad Sophon. c. 1. *Vaſtatis vrbibus hominibusque interfectis, ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoque fieri, & volatilium piſciumque. Teſtis Illyrium eſt: Teſtis Thracia: teſtis, in quo ortus ſum, ſolum* (id eſt Pannonia) *vbi praeter coelum & terram, & creſcentes vepres, & condenſa ſyluarum, cuncta pereunt.* H.

5) Periodus ſequens, ab AVCTORE in editionibus poſtremis adiecta, exemplo Cl. BARBEYRACI a nobis remiſſa eſt ad finem Paragraphi.

6) Quod adhuc valde dubium. Neutiquam enim liberis Iſraëlis, per abſtinentiam a certis animalibus, temperamentum ſanguinis melius, aut maius corporis robur contigit, quam ceteris incolis orbis terrarum. Probabilius eſt, rationem legis quaerendam eſſe in rationibus Politicis, quae conueniebant receptis opinionibus Hebraeorum, & conſtitutioni Reipublicae eorundem. Videatur CLERICVS ad Leuit. XI. 2. & GROTIVS de Veritat. Relig. Chriſt. L. V. §. 9. Quicquid ſit, quum haec lex Iuris Diuini Poſitiui Particularis ſit, nequaquam ea vniuerſim ius hominis naturale in beſtias & omnia terrae animantia detruditur.

7) Conf. H. GROTIVM L. V. de Verit. Rel. Chriſt. §. 9. H.

§. III. 1) De homine Claudius Neapolitanus apud

non poteſt non peccato eſſe ſociata, conſeruare nequiret. Accedit expreſſa conceſſio diuina, quae nihil ſcrupuli relinquit, quod ex caede potiſſimum animantium oriri poterat. Quae ſi quid immanitatis habere videtur, hoc ſolo ſufficienter tollitur, quod eiusmodi ipſis conditionem Creator aſſignauerit; ac eam facultatem mortalium genti attribuerit, quo ſiue a Creatore delegato, ſiue conceſſo ſi vtantur, iniuriam non faciunt. Caeterum ſuper vegetabilibus, aliisque ſenſu deſtitutis nihil videtur difficultatis eſſe, quod deprehendi non poſſit, illis, dum ab homine conſumuntur, aegre fieri; praeſertim cum vel a beſtiis [a], aut breui tempeſtatum anni lapſu ſint corrumpenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint prouentura. Nam ſuperſtitionem Aegyptiorum, circa abſtinentiam a certis oleribus nihil moramur [2]. Vid. DIODORVS Sicul. L. I. c. 89.

§. IV. ENIMVERO circa animantia, queis ſenſus ſui eſt, ac vita cum cruciatu relinquitur, non omni dubio res multis carere viſa eſt, qui ex ſola ratione licentiam hominum in bruta conſiderarunt. Neque enim, quia primo mortalium in animantia dominari conceſſit Creator, liquido ſtatim conſequitur; infinitam licentiam ſimul indultam, vt iſta etiam ob vſus non neceſſarios poſſet occidere. Add. GROTIVS ad Geneſ. IX, 3. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 1. Dominatur etiam homo homini, in quem tamen eiusmodi licentiam exercere hautquidquam poteſt. Neque queri homines potuiſſent, parcam in ſe fuiſſe diuinam indulgentiam, aut neceſſitatibus ſuis maligne proſpectum, licet poteſtas in vitam animalium, ſaltem noxam vitae humanae non intentantium, denegata iisdem fuiſſet. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quae alias ex iisdem proueniunt, puta, lac, oua ad ſpeciei propagationem non neceſſaria, lana, & ſimilia ſufficere hominibus ad tolerandam vitam potuiſſent. Neque ſtatim ex eo, quod in ſignum cultus diuini immolare ea iuſſit Deus, homo in eſcam eadem pro lubitu vertendi accepit poteſtatem. Quae enim peculiari duntaxat iuſſu Dei hominibus licent, eadem extra iſtum caſum manere illicita poſſunt. Inde etiam non pauci antiquorum philoſophorum iſtas caedes improbauere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo ſuperfluae voluptatis cauſa eripiat innoxio animanti, praeſertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carniuorarum exemplis belluarum ſeſe excuſare queat? Has enim ita natura formauit, vt non niſi cruento victu tolerare vitam queant, & terreſtres refugiant cibos. Id quod in homine ſecus eſt, qui & aliis cibis commode alitur; & vt ipſius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura ſunt praeparandae: niſi quod barbari quidam crudis carnibus ac piſcibus ali tradantur: ſicut de accolis freti Dauis memorat ROCHEFORT in Deſcript. Antillarum Part. I. c. 18. Idem & Part. II. c. 11.

apud PORPHYRIVM L. I. *de non eſu animant.* Ὁς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.* Adde de homine, validiſſima quaeque animantia, feras, aues, piſces, ſolertia ingenii ſui capiente, partim etiam ſub leges ſuas ſubigente, H. GROTIVM L. IV. de Verit. R. Chr. §. 6. *vbi & inſignem Origenis L. IV. aduerſus Celſum profert locum.* H.

2) In editionibus praecedentibus, hic legebatur *ab aliis beſtiis*: in quo ſane ſuauis eſt AVCTOR, data vtpote opera de *homine* agens.

II. c. 11. refert, quosdam Peruanos in prouincia Pasto plane nullas carnes comedere; & si rogentur, vt vel paululum gustare velint, respondent: se non esse canes. Obseruatum quoque ab aliis, cum animantibus natura carniuoris sint dentes anteriores oblongi, acuti & a se mutuo seiuncti, quo carnes, profunda eorundem inflictione, discerpi queant; homini esse dentes breues, iunctos, extensos ad modum eorum animalium, qui herbis & fructibus vescuntur. Eoque cultros nobis adhibendos secandis carnibus, quo animalia natura carniuora non indigent. Sic & pueros solo naturae ductu impulsos fructus prae caeteris cibis amare, & poma, cerasa, nuces delicatissimis carnibus praeferre; quippe in quibus natura nondum corrupta est, nec appetitus praua edendi consuetudine distortus. Vid. Anton. le GRAND Instit. Philos. Cartes. Part. VI. art. 3. In propatulo quoque est [1], truculentiam hominum, primitus animantium caedibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores, & iniuriis patentes homines ferrum stringere. Add. Oratio Pythagorae apud OVIDIVM Metamorph. XV. fab. 2. GROTIVS ad cap. 46. 34. Genes. PLATO Timaeo circa fin. Apud Diogenem LAERTIVM in Pythagora L. VIII. [§. 13.] traditur, ipsum vetuisse necare animalia, Κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς, *commune nobiscum ius habentia animae.* Καὶ τόδε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα. τὸ δὲ ἀληθὲς, τῶν ἐμψύχων ἀπηγόρευσεν ἅπτεσθαι, συνασκῶν καὶ συνεθίζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐπορίστους αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφὰς ἄπυρα προσφερομένους, καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν, καὶ ψυχῆς ὀξύτητα περιγενέσθαι. *Et hic quidem erat praetextus. Reuera autem animatis abstinere iussit, exercens atque assuefaciens mortales ad faciliorem victum, vt cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus non esset, quique aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenii acumen prouenire.* Etsi LVCIANVS in Somnio seu Gallo [pag. 174. Tit. II.] ipsum iam in Gallum mutatum hanc sui dogmatis rationem reddentem introducat; Ἀλλ᾽ ἑώρων, ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταὐτὰ τοῖς πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα· ὅσῳ δὲ ἂν ξενίζοιμι, τοσούτῳ καινότερος ᾤμην αὐτοῖς ἔσεσθαι. *Verum animaduertebam, si consueta modo, ac eadem, quae vulgo traduntur a multis, praecepissem, non fore vt mortales in admirationem adducerem, sed quo peregriniora, magisque aliena proposuissem, futurum vt hoc magis nouus, magisque viderer admirandus.* Add. Io. SCHEFFERVS de Philosophia Italica c. 14. PLVTARCHVS in Gryllo. *Homo gulae studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, vt sui & naturae ipsius conuenientis ignarus etiamnum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum vtitur carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quouis tempore alios e seminibus & plantis decerpere cibos, multitudine nunquam defectura. Sed luxuria*

3) Adde LOVBERIVM de Regno Siamensi Part. III. cap. 21. vbi obseruat, Siamenses praeceptum de non occidendo extendere non tantum ad bruta animalia, sed ad plantas & semina. H.

§. IV. 1) Quo pertinet quoque, quod nonnulli obseruarunt, esum carnium ferociam addere, & probant exemplo bestiarum carniuorarum; cum e contrario quae aliis rebus vescuntur, verbi gratia, herbis, si certi generis equos, excipias & gallos, sint mansuetae. Vid. TEMPLIVS Obseruat. circa Stat. Foederati Belgii c. 4. p. 273. vbi a multo carnium esu fortitudinem Anglorum deducit. H.

xuria & satietate necessariorum, alienas & pollutas caedibus animalium escas sectatur, immanitate etiam saeuissimas vincens feras. Sanguis enim & caedes ac carnes miluo, lupo, draconi conueniens sunt cibus, homini autem obsonium. IDEM inter multa alia Orat. 2. de Esu carnium: *Ab initio ferum aliquod & noxium animal deuoratum fuit: deinde auis aliqua aut piscis, donec his condocefacta & gustui adsueta libido ad bouem operarium progressa est, & ouem, quae nos ornat, custodemque domus gallum. Itaque paullatim inexpletam roborantes auiditatem in caedes hominum, & bella sunt delapsi.* ARATVS Phoenom. *Polluis & taurus mensas, assuetus aratro.* Add. PLINIVS [2] L. IIX. c. 45. & Valer. MAXIMVS L. IIX. c. 1. inter damnatos. n. 8. SVETONIVS Domitiano c. 9. AELIANVS V. H. L. V. c. 14. Dio CHRYSOSTOMVS Orat. 64. p. m. 592. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 60. & seqq.] De Phrygibus Nicolaus DAMASCENVS: *Si quis apud eos bouem aratorem interfecerit, aut agriculturae instrumentum surripuerit, morte multatur.* Incolis quoque regni Calecuti boues eadem sanctimonia haberi refert Aloys. CADAMVSTVS Nauigat. c. 57. 60. Et Nomades tauro & vaccae, nec non arieti & oui parentum vocabula indiderunt, quod alimenta vitae quotidiana ab istis proueniant; DIODORVS Siculus L. III. c. 32. De Brachmanibus STRABO L. XV. [pag. 1039. B. Ed. Amstel.] *carnibus vescuntur animalium, quae hominem ad opera non adiuuant.* Idem fere de Iaponiis refert Bern. VARENIVS in Descript. Iaponiae c. 23. Qui & sanguinem auersari dicuntur in cibis, nec minus lac, quod hoc nihil aliud, quam sanguinem album esse putent. Obiter quoque notari possunt, quae apud PLVTARCHVM Sympofiac. L. IV. c. 4. disputantur, *iustissimum esse obsonium, quod e mari petitur. Nam vt cum terrestribus nullum aliud ius nobis intercedat, saltem iisdem aluntur rebus, aëremque, lauacra, potum indidem vnde nos hauriunt, & pudorem iugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraque nobis familiaria conuictu facimus. Marinum vero omnino a nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumque viuit: neque vox vlla, aut adspectus, aut ministerium ab eorum caede nos reuocat. Nullus enim nobis est vsus eius animalis, quod ne viuit quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipsis est tanquam Orcus. Nam in eum simul atque peruenere moriuntur.* Contra tamen Pythagoraei ex animalibus maxime pisces pro cibo auersabantur; in cuius rei rationes prolixe inquiritur apud EVNDEM Sympos. L. IIX. c. 8. (Sic de Caledoniis refert XIPHILINVS Epit. Dionis in Seuero, quod pisces, vtut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustarint.) Inter alias adfertur & haec; quod *reliqua animalia vtcunque maleficio caussam necis hominibus praebent; pisces neque iniuria nos adficiunt, neque afficere possunt.* Et quaedam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus

2) Vbi de boue aratore. De eodem VARRO L. II. de Re rustica c. 5. *Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, vt capite sanxerint, si quis occidisset.* Huc pertinet etiam Constitutio Valentis Imp. de qua sic HIERONYMVS L. II. aduersus Iouinianum: *Imper. Valens nuper legem per Orientem dederat, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturae prouidens.* Qualis lex quoque fuit apud Atticos, Peloponnesios, Cyprios. H.

3) Eandem opinionem hodie fouent non pauci. Vid. MAVRITIVS de Princip. Iur. Publ. c. 4. §. 5. H.

4) Ioan. de LAET. de Imper. M. Mogolis c. 3. vbi ex aliis memorat, quoniam Indi, Ethnicae superstitioni addicti, credant transmigrationem animarum, instituisse eos in vrbe Combeuat publicum hospitale in curationem animantium morbo laboran-

nibus praeriperet, vti ſunt cuniculi & gallinae. Sed piſces, in alio velut orbe natos, nullam aduerſus ſe praebere occaſionem; ſed per ſolam gulae impotentiam homines in eos concitari. Cumprimis vero operoſus eſt PORPHYRIVS Libris IV. περὶ ἀποχῆς, vt oſtendat, abſtinentiam a carnibus competere maxime philoſophis, qui ſuam felicitatem ex Deo, & eius imitatione adſtruunt. Inter plura argumenta, quae iam fere expoſita ſunt, late ſatagit demonſtrare, omnem animam, ſenſu & memoria praeditam, eſſe participem rationis [3], idque cum in aliis animalibus deprehendatur, ad haec quoque iuſtitiam, quae in non laedendo citra cauſam iuſtam maxime conſiſtit, porrigendam. Manifeſtum autem argumentum rationis in brutis eſſe, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoque Beniani in Cambaia, quod credant animas hominum poſt mortem in beſtiarum corpora tranſire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neque comedere ea audent; quin xenodochia etiam, auibus aegrotantibus & mutilatis aedificata, habent. Add. Abrah. ROGERIVS [4] de Braminibus Part. I. c. 1. & 18. Phil. BALDAEVS in Deſcript. Inſ. Ceilon c. 47. refert: Bramines etiam ad Chriſtianam fidem conuerſos genus viuendi ſuum retinere; & ſi opponatur illis, mundis omnia eſſe munda, ipſos regerere; *regnum Dei non conſiſtere in cibo & potu*; *ſe mollibus iſtis cibis aſſuetos, eaque diaeta bene ſibi eſſe.* Apalchitae olim nec carnes nec piſces comederunt, antequam ab Europaeis hoc diſcerent. ROCHEFORT Deſcript. Antill. Part. II. c. 8.

§. V. ENIMVERO etſi quae in hiſce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo ſubtiliores ſpiritus oblimentur, merito probanda ſint: nullum tamen piaculum caede & eſu animantium admitti etiam rationibus ſufficienter oſtendi poteſt. Quas inter praecipua videtur, quod nullum hominibus brutisque ius, nullaque obligatio inuicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat [1]. Nam neque lege naturali pro imperio nobis iniunctum deprehendimus, vt cum brutis amicitiam & ſocietatem colamus; neque illa obligationis ex pacto oriundae aduerſus homines ſunt capacia. Ex quo defectu communis iuris ſequitur velut ſtatus belli inter eos, qui ſe mutuo laedere poſſunt, & probabilibus de cauſis velle poſſe intelliguntur. Quo in ſtatu cuique facultas eſt, alteri, quicum ipſi bellum, inferendi, quae ex vſu ſuo videbuntur. Etſi hic ſtatus belli cum brutis multum differat ab illo bello, quo homines aliquando colliduntur; quod neque eſt vniuerſale, aut perpetuum, neque ad omnem licentiam promiſcue ſe extendit. Et hic quidem ſtatus in immanibus belluis clare eluceſcit, quae

 occa-

rantium: quendam in oppido Diu nuptias tauri & vaccae magno ſumtu celebraſſe. H.

§. V. 1) Vid. ſupra L. II. c. 3. §. 2. & GROTIVS L.I. c. 1. §. 11. Adducitur porro a Cl. BARBEYRACO locus Ciceronis de Finibus bonorum & malorum L. III. c. 20. in quo aperte haec conſequentia ducitur: *Homini*, inquit, *nihil iuris eſt cum beſtiis. Praeclare enim* Chryſippus, *cetera nata eſſe hominum cauſſa & Deorum, eos autem, communitatis & ſocietatis ſuae, vt beſtiis homines vti ad vtilitatem ſuam poſſint ſine iniuria.* Addit huic loco Ciceronis alium EIVSDEM de Legibus L. I. c. 8. *Itaque ad hominum commoditates, & vſus, tantam rerum vbertatem Natura largita eſt, vt ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur: nec ſolum ea, quae frugibus atque baccis, terrae foetu profundantur, ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad vſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendum procreatas.*

occasione data in ipsos quoque homines saeuiunt; queis si quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas esse, postulet. Cicures vero animantes vsui se hominum praebent, non ex aliqua obligatione; sed vel illecebra victus captae, vel vi coërcitae: quam vbi remoueris, mox in libertatem suam abibunt, aliquae etiam in ipsum hominem insurgent. Nonnullorum quoque nimia multitudo occidenda, ne hominibus ipsis angusta & maligna fiat habitatio. Vid. Exod. XXIII, 29. Deuter. VII, 22. Add. GASSENDVS Syntagm. Philos. Epicur. Part. III. c. 27. Frustra autem sunt, qui negant ex defectu communis iuris inter homines & bruta sequi, quod homini liceat laedere, & comedere bruta. Licet enim iniuria non fiat brutis, posse tamen iniuriam fieri eorum Creatori, nisi de huius consensu constet, aut etiam dominis brutorum. Enimuero inanis ista est exceptio. Nam ex eo ipso, quod Creator ius commune inter hominem & bruta non statuit, satis colligitur, eisdem non fieri iniuriam, si ab homine bruta laedantur, quia talem statum inter hominem & bruta ipse fecit. Aliud porro est quaerere, an homo bruto faciat iniuriam, aliud an homo occasione aut interueniente bruto alteri homini iniuriam faciat? Prius tantum hoc argumento negatur, posterius non item. Neque illud nihil ad rem facit, quod cum alias innocuae bestiae rapacium praedae atque laniénae sint expositae, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eas potestatis exerceant; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem caedis prospiciunt, & contra incursus belluarum easdem defendunt [2]. Communi autem iure hominem cum brutis non connecti, ab aliis dudum ostensum [3]. Quae ipsa, (vt hoc obiter addamus,) causa quoque est, quare dominium in ordine tantum aduersus alios homines effectum habeat, non item aduersus bruta; quippe quae, quando res nostras depascuntur, iniuriam nobis non faciunt [4]. Sic Matth. VI, 26. Deus dicitur alere aues, etiam quando nostro labore productum frumentum consumunt. Etsi dominus pecorum quandoque nobis iniuriam aut damnum det,

quando

2) Elegantior est, quam qui hic praetermitti possit locus Ioannis CLERICI Physic. L. IV. Sect. V. §. 5. *Cum 1) bruta, paucis post annis, sint vel sponte interitura, & ita intereant, vt nihil ex iis supersit, nulla eorum in morte sit iactura. Crudelis est, qui alium sentientem spoliat eo, quo se spoliatum sentit & dolere potest; non qui id corrumpit, quod corruptum nullum sensum habet. Crudelis ergo merito dicatur homo, qui hominem occidit, quia occiso homine superest mens, quae in eo statu esse potest, quo se vita spoliatum doleat. At bruta mortua nihil se sentiunt amisisse, quia simul eorum Anima dissoluitur, quomodocumque hoc fiat. Crudelis est 2) qui naturam sentientem, aliisque vtilem, dum est corpori coniuncta a corpore auellit, qualis est homo societate cum aliis coniunctus. At crudelitatis insimulari non potest, qui Animal occidit, quod aliis nisi occisum non prodest, imo vero noceret, si viueret. Certum enim est, nisi bruta ab hominibus occiderentur, tantam futuram eorum copiam, vt hominibus exitialis foret. Quibus rationibus inuicte constat, bruta animalia iure ab hominibus occidi, & comedi.* E re autem fuerit, praeeunte KINGIO de Origine mali c. IV. sect. V. §. 5. simul ostendisse, non dure cum brutis animalibus agi, quum animali nobiliori alendo nascuntur. Sub ea enim conditione vitam acceperunt, alias non habitura. Vel sic sane conditio eorum praestat conditione materiae inanimatae, cum melius sit, ea vita praedita esse ad tempus, quam si omnino stupida & inertia mansissent. Vnde, dum viuunt, sine anxietate se fruuntur, saltim gaudent praesentibus, nec praeteritorum memoria, aut futuri metu cruciantur: denique minore dolore necantur, quam si morbo aut senecta soluerentur.

3) Et supra L. II. c. 3. §. 2. De Stoicis CICERO III. de Finibus: *Et quomodo hominum inter homines iuris esse vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestiis.* H.

4) Vid. nota 1. ad §. 4. cap. sequentis.

quando iſta noſtram ſegetem depaſcuntur, quod eadem non melius cuſtodiuerit. Eodem tamen quaſi iure, quo beſtiae noſtra inuadunt, nos easdem inde repellimus.

§. VI. QVIN TAMEN abuſus huius facultatis, & praecipue qui cum ſtolida immanitate eſt coniunctus, reprehenſione dignus ſit, dubium non eſt [1]. Nam vti ſingularum ciuitatum intereſt, ne quis re ſua male vtatur; ita & in detrimentum vniuerſae mortalium ſocietatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris eſt auctor, vergit, inutiliter & petulanter iſta perdidiſſe. Quo facit, quod Deus apud Iudaeos quietem diei ſeptimi expreſſe iumentis indulgendam iuſſerit. Exod. XX, 10. XXIII, 12. Deuter. V, 14. Add. Deuter. XXV, 4. 1 Corinth. IX, 9. Numer. XXII, 28. 32. Prouerb. XII, 10. Conf. quoque Deuter. XX, 19. Roman. VIII, 19. ſeqq. PLVTARCHVS Orat. 1. de Eſu carnium [2] tradit, Athenienſes poenam ab eo exegiſſe, qui viuo arieti pellem detraxerat. Sic & Pythagorici τὴν πρὸς τὰ θηρία πρᾳότητα μελέτην ἐποίησαν τῆ φιλανθρώπε καὶ φιλοικτίρμονος. *Manſuetudinem erga bruta fecerunt meditationem amoris & miſericordiae erga homines.* PORPHYRIVS L. III. [c. 20. 9. p. 125. Edit. Cantabrig. 1655.] de abſtinentia [3]. Sed nec plane de nihilo eſt, quod Mentius, Sinenſis Philoſophus monuit apud MARTINIVM Hiſtoriae Sinicae L. V. *Tenui macula retibus ad piſcatum rex vti ne permittat; vt magni tantum capiantur piſces, data elabendi facultate minoribus, qui procedentibus annis affatim ſuecreſcentes, omnibus ae ſemper ſufficient* [4]. Item, *gallinas, porcos, animantiaque reliqua nemini mactare liceat, antequam adoleuerint. Ita hominibus facile ſuppeditabunt carnes, quîs veſcantur. Ex hoc dicto manauit vſus, vt animalia non mactentur a Sinis, niſi praefixam a natura creſcendi cuique metam attigerint.* Conf. Deuter. XXII, 6. 7. Cui conſpirat illud Phocylidis: Μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω, Μητέρα δ' ἐκπρολίπῃς, ἵν' ἔχῃς πάλι τῆσδε νεοττές. *Neque quis aues e nido ſimul omnes auferat; Sed matrem relinquas, vt rurſus ex ea habeas pullos.* Memoratu quoque dignum eſt,

§. VI. 1) Quod iam obſeruatum M. ANTONINO Lib. IV. c. 23. Τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις καὶ καθόλε πράγμασι καὶ ὑποκειμένοις, ὡς λόγον ἔχων, λόγον μὴ ἔχεσι, χρῶ μεγαλοφρόνως, καὶ ἐλευθέρως. τοῖς δὲ ἀνθρώποις, ὡς λόγον ἔχεσι χρῶ κοινωνικῶς. *Vtere animalibus & ceteris rebus omnibus: vtere generoſe & liberaliter, vt homo ratione praeditus, rebus ratione carentibus. Homine autem, tanquam tui ſimili, vtere ſecundum leges Societatis.* Excitauit hunc locum Cl. BARBEYRACVS, qui deinde obſeruat, abuſum animalium tum inprimis culpabilem eſſe, quando aliis inde damnum naſcitur. Quo tetenderit lex Triptolemi, *de non occidendis animalibus, quae ad arandum adhibentur.* PORPHYRIVS de Abſtinent. L. IV. §. 22. & quod crimen capitale fuerit apud Phryges, ſecundum NICOLAVM Damaſcenum.

2) Et in Catone Maiore ait: *Benignitati videmus, quam iuſtitiae latiorem patere campum. Lege enim & iuſtitia vti erga ſolos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnunquam & ad bruta animantia.* Poſt exempla deinceps allata: *Neque enim*, inquit, *animantibus eſt vt calceis & vtenſilibus vtendum: quo feſſa & miniſteriis attrita proiiciamus: Sed ſi nihil aliud, meditandae certe humanitatis cauſa debemus in his nos ante ad manſuetudinem & benignitatem aſſuefacere.* Illa autem haut dubie immodica eſt cura Turcarum in alendis canibus infirmis aut debilitatis, vsque adeo, vt quidam votum faciant, dandae ſingulis diebus certae quantitatis panum ad eorum ſuſtentationem, & morituri etiam legata eam in rem dent. Vnde aërem infici, & peſtem Conſtantinopoli generari, obſeruauit RIGALTIVS Hiſtor. Imper. Ottomann. L. II. c. 26. H.

3) Vid. CLERICVS ad Geneſ. IX, 4.

4) Quod hodie quibusdam ordinationibus Politiae etiam cautum. Vid. ordinatio piſcinarum Saxon. Elector. n. 18. Brandenburgica art. 3.

eſt illud factum Alexandri Seueri apud LAMPRIDIVM [in Seu. c. 22.] *Cum vilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogauit per eurionem, quam ſpeciem caram putarent? illi continuo exelamauerunt, carnem bubulam atque poreinam. Tunc ille non quidem vilitatem propoſuit; ſed iuſſit, ne quis ſuminatam occideret, ne quis lactentem; ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumque intra biennium, vel prope annum porcinae carnis fuit, & bubulae, vt cum fuiſſet octominutalis libra, ad duos vnumque vtriusque carnis libra redigeretur.*

* *

CAPVT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

I. *Proprietas & communio ſunt affectiones morales.*
II. *Quid communio & proprietas?*
III. *Eadem non niſi inter plures vno locum habet;*
IV. *Et immediate fluit ex conuentione hominum.*
V. *De communione primaeua.*
VI. *Ab eadem quo ordine diſceſſum?*
VII. *Eaque res vtilis humano generi fuit.*
VIII. *Antiquorum ſuper origine dominii ſententiae.*
IX. *Sententia Grotii expenditur.*
X. XI. XII. XIII. *Argumenta eorum, qui communionem primaeuam oppugnant.*
XIV. *Quo ſenſu dominium dicatur iuris naturalis?*
XV. *Quatenus infantes ſint capaces dominii?*

NIMVERO vt facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in ordine ad alios homines, (eminentiſſimo enim iuri Dei nulla hominum proprietas opponi debet [1]. Vid. EVRIPIDES Phoeniſſis v. 558. [2] Add. *Leuit.* XXV, 23.) ſeu vt ex indefinito [3] illo iure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet; id ex alio principio profluxit. De quo antequam agamus,

§. I. 1) Vid. ſupra c. 3. §. 2. H.

2) Ὄυτοι τὰ χρήματ᾽ ἴδια κέκτηνται βροτοὶ
Τὰ τῶν θεῶν δ᾽ ἔχοντες ἐπιμελόμεσθα.
Ὅταν δὲ χρήζῃς, αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.

Vſum fructum tantum rerum homines habent, & adminiſtrationem eorum bonorum, quae eis a Diis ſuppeditantur, qui ea etiam pro lubitu auferunt. Add. Pſalm. XXIV, 1. L, 12.

3) Non ab initio ſtatim Meum Tuumque fuit ſingulare. Ex quo enim auctum eſt genus humanum, ſingulis in omnia ex conceſſione diuina ius par competiit, nimirum, vt rebus in Medio poſitis vterentur, quoad neceſſarium eſſet ac vtile, ſufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam ſi non ſuauiter, at commode ſaltem & qualiter qualiter tranſigendam. Itaque nemini integrum erat, ire ereptum rem ab altero occupatam, qui tamen finito vſu, ſi res talis eſſet, vt vtendo non abſumeretur, neminem alium ab vſu eius arcere poterat. Hucdum igitur omnia communia erant. Verum cuncta deinde hominum hic libido perturbauit, quum quidam vti frui rebus aliorum labore partis, vellent. Inde res quaedam non omnibus ſufficere coeperunt. Igitur iuſtum viſum eſt, quae cuiusque ſtudio quaeſita eſſent, ipſi ſoli cedere, niſi proprietate eorum ſponte ſe abdicaſſet, eoque manifeſta derelictionis

mus, praemittendum eſt; proprietatem & communionem eſſe qualitates morales, quae ipſas res non phyſice & intrinſece afficiant, ſed effectum duntaxat moralem producant in ordine ad alios homines: eaſque qualitates, vti reliquae eius generis, incunabula ſua ad impoſitionem referre. Vnde inepte quaeritur; vtrum proprietas rerum ſit a natura, an vero ex inſtituto? Nam manifeſtum eſt, eandem prouenire ab impoſitione hominum; ac ſiue accedat rebus proprietas, ſiue detrahatur, phyſicam earundem ſubſtantiam nihil mutationis ſentire.

§. II. DEINDE accurate expendendum, quid ſit communio, quid proprietas ſiue dominium. Communionis vocabulum accipitur vel *negatiue*, vel *poſitiue* [1]. Illo modo communes res dicuntur, prout conſiderantur, antequam vllum extiterit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem ſenſu etiam eiusmodi res dicuntur *nullius*, ſenſu magis negatiuo, quam priuatiuo, id eſt, quod nondum certo alicui ſint aſſignatae, non quod certo alicui aſſignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusuis expoſitae. Communes autem res in altero ſignificatu a propriis differunt in eo duntaxat, quod hae ad vnam perſonam; illae autem ad plures eodem modo pertineant. Eſt porro proprietas ſeu dominium ius [2], quo alicuius rei velut ſubſtantia ita ad aliquem pertinet, vt eodem modo in ſolidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis vnum & idem. Etſi aliqui proprietatem ius ab vſufructu ſeiunctum & ſeparatum dicant; dominium vero, ſi ei vſusfructus coniunctus ſit; quod diſcrimen tamen non perpetuo obſeruatur. Sicut & illi nimis quam ſubtiles, qui per proprietatem intelligunt rem ipſam ſub iſta qualitate, qua ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero ius de re iſta libere diſponendi, quod veluti effectus ex proprietate proueniat, ita vt dominium inſit perſonae, proprietas vero ineſſe potius videatur rei. Vid. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. Vbi id falſum, dominium eſſe velut effectum proprietatis; cum potius, ſi quis omnino iſta ſic velit diſtinguere, inuerſo modo ſeſe res habeat. In homine enim proprie iſtud ius inhaeret, ex quo res quoque ipſae denominationem quampiam extrinſecam ſortiuntur. Idque vel inde ſatis intelligitur, quod iure illo vna cum homine extincto, res propriae eſſe deſinunt, citra vllum ſubſtan-

nis dediſſet indicia. Sic Proprietas & Dominium enata, quibus id proprium & ſingulare eſt, quod per ea res alicuius *ſolius* ſit, & quod rerum ab vſu alii in perpetuum excluduntur, quum antea ius ipſum cum finito vſu finiretur. Firmata deinde exortis Ciuitatibus Dominia, Inſtitutisque ciuilibus, eisdem Modus adiectus. Quae ratio introducti Dominii omnium ſimpliciſſima videtur, eoque praeferenda iis, quae ab AVCTORE parum veriſimiliter hanc in rem differuntur. Quodſi his iungantur, quae infra in nota 4. dicemus, facile ſuperari poterunt difficultates omnes, quibus haec disquiſitio ab aliis implicatur. Vid. c. 6. §. 1. nota 1.

§. II. 1) Qualis communio ſolet vocari condominium. Exempla habet AVCTOR infra §. 9. & c. 6. §. 3. Adde de Auiis & Sardolybibus, quibus omnia fuere communia, praeter enſes & pocula, EVSTATH. in Homeri Paψ. de Scythis, iuſtiſſimo populo, STRABONEM L. VII. Geogr. H.

2) Confer. nota 2. ad § praecedentem, in qua dominium communioni primaeuae diſtinctius opponitur.

ſtantiae ſuae aut qualitatum phyſicarum mutationem. Caeterum ea eſt vis dominii, vt de rebus, quae tanquam propriae ad nos pertinent, pro arbitrio noſtro diſponere [3], & ab earundem vſu quoſuis alios arcere poſſimus; niſi per pacta ius ſingulare a nobis ſibi quaeſiuerint; vtque adeo dum noſtrae ſunt, eodem modo alterius in ſolidum eſſe nequeant [4]. *Eodem modo*, inquam; nam & nihil impedit, & vſitatiſſimum eſt, eandem rem pro diuerſis habendi modis ad diuerſos ſpectare. Sic in eundem fundum ciuitas dominium habet eminens [5], dominus fundi directum, emphiteuta vtile [6]. Additur quoque *in ſolidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere poſſunt, non tamen in ſolidum, ſed pro rata quiſque parte. Quod contingit in iis bonis [7], quae indiuiſim poſſidentur a pluribus, eodem dominii genere circa eandem rem concurrentibus. Caeterum proprietas interdum in plures velut particulas diſcerpta deprehenditur, aut, ſi quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim paſſim diſtinguitur dominium in *plenum*, & *diminutum*. Illud vel eſt coniunctum cum dominio, quod vocant, *eminente*, quo modo ciuitates, aut earundem capita bona ſua poſſident: vel ab iſto disiunctum, quod etiam *vulgare* vocant, quo quis plenam de bonis ſuis diſponendi facultatem habet, niſi quatenus a legibus ciuilibus eorundem vſus dirigitur. Diminutio autem dominii ita poteſt fieri, vt vel reſtringatur ipſius duntaxat *exercitium* ſiue adminiſtratio, vel vt de dominii *emolumento*, vel denique etiam ipſa *proprietati* aliquid decedat. Prius contingit [8], quando pacto aut teſtamento, aut legis auctoritate, tum ob conditionem perſonarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob iuſtas cauſas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumſcribitur, vt nihil tamen iuris in re aliis inde accedat. Add. teſtamentum Theophraſti apud Diogenem LAERTIVM L. V. [§. 53. Ed. Amſt.] Emolumento dominii aliquid decedit, ſi vel vſusfructus rei noſtrae ſit penes alium, extra contractum commmodati, aut locationis, vel alias noſtra res alteri vſum quempiam per modum ſeruitutis exhibere debeat. Denique ipſa proprietas tum reſtringitur, quando alteri cum pleniſſimo iure vtendi fruendi conceſſum eſt aliquo modo ius rem ipſam alienandi, coniunctum cum quadam perpetuitate. Vbi qui retinet proprietatem ita reſtrictam, & ſuperiorem in re poteſtatem, dicitur habere dominium directum [9], qui vero cum iure vtendi fruendi conceſſo dicto

3) *Nam ſuae quidem quisque rei moderator atque arbiter.* L. 21. C. Mandati.

4) *Et ait*, [Celſus filius] *duorum quidem in ſolidum dominium vel poſſeſſionem eſſe non poſſe*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

5) Vid. Lib. VIII. c. 5. §. 7.

6) De Dominio *directo* & *vtili* in nota ſequente agetur; de Emphyteuſi c. 8. §. 3.

7) *Nec quemquam partis Corporis dominum eſſe: ſed totius corporis pro indiuiſo pro parte dominium habere*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

8) Vid. tit. Inſtit. *Quibus alienare licet vel non licet.*

9) Diuiſio ipſa dominii in dominium *Directum* & *Vtile* ICtis Scholae gloſſatorum debetur. Et probabile eſt, dominium directum dici a vocibus Germanicis *die Rechte*. Qui enim hoc dominio gaudet, iuribus quibusdam praeditus eſt, quibus vel ſeruitia exigit, vel penſiones. Vid. GVNDLINGIANA P. XII. Obſ. 5. Plane, quum dominium vtile in pleniſſimo iure vtendi fruendi conſiſtat, recte TITIVS iuris priuati Romano-Germanici L. III. c. 11. §. 3. Iuri id perſonali ſimilius eſſe ait, quam reali.

10) Quale habent vaſalli, emphyteutae ſuperficiarii. V. infra c. 8. §. 3. & 4. H.

11) *Quod proprium eſt ipſius* [legatarii] *amplius eius fieri non poteſt.* §. 10. I. de Legatis.

12) *Neque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emtio, neque locatio rei ſuae conſiſtere poteſt.* L. 45.

dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessae dominium vtile [10]. Conf. STRVVIUS Syntagm. exerc. XI. th. 55. SENECA de Beneficiis L. VII. c 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub certa lege tuum est.* Quo loco & hoc obiter obseruari potest, quaenam limitatio sit addenda vulgatae illi ICtorum regulae; res sua non potest alicui magis reddi sua [11]. Ex qua concludunt, neque [12] pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem suae rei sibi ipsi factam posse consistere. Item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legauerit [13]. Item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulari [14], & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorem euehatur. Sicuti & salse in Hermocratem quendam auarum ludit LVCILLIVS in Antolog. L. II. eum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum haeredem scripsisse. Porro cum eadem res haberi possit vel ab vno in solidum, vel a pluribus pro indiuisa [15], ita vt singuli pro rata parte in ea re par ius habeant: inde fit, vt hoc respectu res diuidantur in proprias & communes, in posteriori significatu, quo eadem res indiuisim ad plures eodem dominii genere pertinet [16]. Isthaec communitas a proprietate differt, non quoad modum aut vim dominii; (idem quippe pluribus in rem communem iuris, quod vni in propriam, & vti proprietas rei alicuius, ad vnum spectantis, quorumuis aliorum ius aequale in eam rem excludit; ita quoque a re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, queis res dicitur communis:) sed quoad pertinentiae terminum duntaxat, quod res propria ad vnum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus ius obtineat, velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indiuisam, valeat: patet sane vnum non posse suo iure de tota ista re [17] disponere; sed pro rata [18]; ac si de tota re aliquid statuendum sit; singulorum, ad quos ea spectat, consensum & auctoritatem requiri [19]. Caeterum communionem negatiuam cum positiua confuderunt [20] ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. ab init. FELDEN ad Grot. d. l. §. 2. BOECLERVS ad Grot. d. l. p. 47. Propter quam confusionem multa argumenta in huius materiae disceptatione in ventum effunduntur; vti infra patebit.

 Non

L. 45. D. de Reg. Iuris, quod arbitrarie constitutum est in Iure ciuili, quum *naturali* aestimatione debitor rei nostrae plerumque pretii praestatione defungi possit.

13) *Sed si rem legatarii quis ei legauerit, inutile est legatum* §. 10. Inst. de Legat.

14) *Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur.* §. 21. Inst. de inutil. stipul.

15) *Seruus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus, vtique indiuisis, vt intellectu magis partes habeant, quam corpore.* L. 5. D. de stipulat. seruor. L. 66. §. 2. D. de Leg. II.

16) *Iuris intellectu, non diuisione corporum.* Vt est in L. 66. §. 2. Conf. *L. 5. D. de Stipulat. seruor.* Pertinet autem ad eos non vno modo: quandoquidem illorum, qui rem, vel cum contractu societatis, vel sine eo, communem habent, partes interdum aequales, interdum inaequales sunt. H.

17) *Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint*, L. 68. princ. D. pro socio.

18) Nam condominorum quilibet, ni aliud pacto conuenerit, partem suam vel inter viuos vel vltima voluntate alienare potest. *tot. tit. C. de commun. rerum alienat.* H.

19) Et propterea inter dissentientes potiorem esse causam prohibentis. *L. 28. D. communi diuidundo.* H.

20) Quae AVCTOR noster satis clare & distincte

Non insuper quoque habenda sunt, quae super diuersis generibus communionis tradit SENECA de Beneficiis L. VII. c. 12. *Non mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius, sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est.*

§. III. PATET autem ex hisce, tam communionem positiuam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quae communis aut propria dicitur, adeoque illam plures vno homines in mundo praesupponere *. Vnde quemadmodum si vnus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriae: ita abs quarum rerum vsu nemo hominum est exclusus, seu quae non magis ad hunc, quam ad quemuis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significatu dicendae sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res possit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terrae, & modicam ipsius necessitatem, exiguam duntaxat rerum particulam ad vsus suos adplicare opus habebat; tamen nullum alterius ius obstabat, quo minus, si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in vsus suos arriperet. Igitur ius Adami in res diuersum fuit ab illo dominio, quale iam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessiue, non actu, sed potentia. Idque eundem obtinebat effectum, quem iam dominium, rebus nempe pro lubitu vtendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus praeterea homo tunc existeret, aduersus quem effectum id exsereret: hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoque Adamo, quamdiu is solus extitit, neque propriae neque communes res fuerunt. Nam communitas inuoluit socium possessionis; proprietas autem connotat exclusionem iuris alterius ad eandem rem; sic vt vtraque non possit intelligi, nisi postquam plures vno homines coeperunt existere.

§. IV. OBSERVANDVM porro & hoc accurate, concessionem Dei qua hominibus indulsit vsum rerum terrestrium, non esse immediatam causam dominii, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; (cuius indicium

stincte separauit. Notandum igitur, Communionem *positiuam* esse, quae ponat, dominium in statu naturali adfuisse, ita vt ab vsu rerum ii tantum exclusi fuerint, quibus dominium non fuerit commune, quam communionem & nos in statu naturali admisimus supra in nota 2. ad §. 2; *Negatiuam* contra communionem dici, quae neget, dominium in statu naturali adfuisse, adeoque res omnes nullius, mansisse, prae se ferat. GROTIVS Lib. II. c. 2. §. 2. pro *positiua* contendit, & occupationem pro modo acquirendi dominium originario habet. PVFFENDORFIVS contra hoc loco *negatiuam* amplectitur, & sola occupatione non contentus, conuentione opus esse censet ad *constituendum dominium*. In qua sententia id tantum pro falso habendum est, quod *conuentione*

cium etiam est, quod bruta animalia, Deo vtique volente, vtantur rebus, easque consumant; inter quae tamen nullum dominium [1], sed id omnino praesupponit factum humanum [2], & pactum aliquod tacitum vel expressum. Equidem concessit Deus homini, terram, terraque nascentia, & animalia ad vsum & commoditatem suam adplicare, seu indefinitum ad ista ius hominibus dedit: modus tamen huius potestatis, eiusque intensio & extensio arbitrio ac dispositioni hominum fuit relicta: scilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quaelibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero suam cuilibet adsignare portionem, qua contentus in reliqua nihil iuris praetendere queat. AMBROSIVS Off. L. I. c. 28. *Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari iussit omnia, vt pastus omnibus communis esset, & terra foret omnium quaedam communis possessio. Natura igitur ius commune generauit, vsurpatio ius fecit priuatum.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 1. Vnde frustra disputatur, an Deus protoplastis dominium in res dederit, tanquam personam totius humani generis sustinentibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam indiuiduis adsignauerit, vt ipsi proprio iure essent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia sua in acceptis referrent? Nam concessio illa diuina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis aduersus se, quodque volente ipso creaturas alias in vsum atque seruitium suum disponerent. Sed quod modo prouidendum esset, ne ex vsu eius iuris discordia inter homines oriretur, ipsis, hominibus praeuia sana ratione determinandum fuit relictum. Hautquidquam autem ab ipso Deo vniuersalis quidam modus res possidendi fuit praescriptus, quem omnes homines tenerentur obseruare. Adeoque per expressum aliquod mandatum Dei res neque propriae neque communes (communione positiua) factae sunt: sed super hoc ab hominibus deinde dispositum, prout tranquillitas societatis humanae exigeret. Vnde falluntur, qui ita crude tradunt: *Res diuidere iuris naturae est, id est, non ita accipit a natura originem, vt gentium demum arbitrio ius fiat, siue iuris rationem induat; sed natura ipsa hoc ius facit & absoluit.* Item: *Res diuidere est praeceptum decalogi, id est, caput iuris naturalis. Qui enim dixit*, Non furaberis, *eadem opera dixit: sit rerum proprietas & distinctio; teneat quisque suum, alienum non concupiscat.* Vid. BOECLERVS ad Grot. in praefat. p. 9. Non enim extat praeceptum aliquod iuris naturalis, quo omnes res ita propriae hominum iubentur esse, vt cuiuis sua portio diuisim sit assignanda. Etsi lex naturalis satis suaserit, hominum conuentione eiusmodi rerum assignationem ad singulos introduci, prout ex vsu societatis humanae foret, ita tamen, vt ex iudicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vel-

 lent

tione opus fuisse dicit, quum sine ea *dominii introductio* intelligi possit. Vid. nota 2. ad §. IV.

§. III. * Hac Hypothesi non est opus, & si vera esset, quid fiet de dominio Dei? Fatendum tamen est, inter plures homines dominii effectus se quam maxime exserere. H.

§. IV. 1) Ast neque dominii, neque vllius alius iuris capacia sunt animalia, vt AVCTOR ipse aliquoties obseruauit, ideoque haec illatio eius a rebus duci videtur maximopere *disparatis*.

2) Quod admitti potest, si factum humanum de *occupatione* accipiatur, vi cuius ius quisque particulare adquirat in ea, quae antea iure solum communi ad ipsum pertinebant. Conuentione autem ex qua Auctor dominium omne deriuat, opus non esse videtur, nisi in iis rebus, quarum possessionem plures eodem tempore nacti sint.

lent facere proprias, an quasdam indiuisim possidere, reliquas velut in medio expositas relinquere, vt tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Vnde etiam ius naturae intelligitur adprobare omnes conuentiones, quae circa res ab hominibus sunt introductae, modo contradictionem non inuoluant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conuentione hominum, tacita aut expressa profluxit [3]. Etiamsi enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam vt homo res occuparet: tamen vt per occupationem seu adprehensionem caeterorum ius ad eam rem exclusum intelligeretur, conuentione vtique opus fuit [4]. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profluant.

§. V. His ita praemissis manifestum est, ante omnia hominum conuenta fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positiuam diximus, sed negatiuam, id est, res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc, quam ad illum pertinuisse. Sed cum res hominibus vsum non praebeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fiat, si aliis iterum eripere liceat; quae iam in vsus nostros actu destinauimus: inde prima conuentio inter mortales circa res haecce intelligitur [1], vt quod quisque ex rebus in medio positis, earumue fructibus adprehendisset, ea intentione, vt istud ad vsus suos adplicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Adquir. possess.* Declarari potest hoc exemplo ferarum [2], inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare prae altera ius praetendere potest; sed in quam rem quaelibet primum inciderit, eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res quaspiam in futuros vsus seposuerit, caeterae tamen non prohibentur easdem inuadere, ideo quod inter feras conuentio non sit, quae primae adprehensioni praecipuum ius in re tribuat. Ad isthaec illustranda facere possunt, quae traduntur ab AVCTORE de Princip. iusti & decori p. 100. seqq. vbi praesupponit, homini fas esse vti creaturis, ratione carentibus, easque possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint aequales, par quoque

3) Et hanc hypothesin iam supra ad L. III. c. 5. §. 3. reiecimus. Sufficit nimirum facultas, quam a Deo concessam munit socialitas. Hinc exemplum ferarum, quo AVCTOR in §. 5. vtitur, non obstat. Ipse fatetur §. 3. Adamum habuisse dominium indefinitum & in potentia. Cui consequens, occupationem non esse nudum actum corporalem, quod AVCTOR §. 5. existimauit, sed talem, qui effectum iuris habeat. Non negamus, potuisse in occupatione pluribus concurrentibus interuenire pactionem; at eam fuisse necessariam, vt dominium exsisteret, inde neutiquam fluit. Locus Ambrosii contra AVCTOREM est. Si enim vsurpatio ius priuatum facit, titulus ea vtique est acquirendi dominii. H.

4) Imo generaliter ea vis occupationis est, vt per eam rem *nullius* comparare nobis possimus. Prima ergo & antiquissima dominii adquisitio petenda est ab *Occupatione*. Quando enim alicui hominum multitudini, quae non simul & semel sed successiue exsistit, neque res communiter habere potest, aut solet, aliquid indefinite donatur, tam ex voluntate donantis, qualis ratione bonorum terrestrium est Deus, posteri quoque eorum ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, cum exclusione aliorum sibi acquirere queant. Imo generaliter ea vis occupationi voluntate donantis tributa esse intelligitur, vt quiuis eorum rem nullius sibi vindicare possit, modo sibi non adserat plus iusto, sed intra leges socialitatis subsistat: qua in re consensus reliquorum supernacuus est, quia ex voluntate donantis occupatio vim excludendi nanciscitur. vt recte philosophatur vir subtilissimi iudicii, TITIVS in Obseru. CCXIIX. num 2. quod & ante eum & plenius quidem dixerat LOCKIVS de Gubernatione ciuili L. II. c. 4. sententiam ceterum

quoque omnibus in creaturas ius esse [3], neque ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam vt distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summae necessitatis, inde hac enata ius primaeuum ad omnia reuiuiscere: quia in pacto circa diuisionem rerum quilibet hac cum restrictione iuri suo ad illas res, quae aliis assignantur, renunciasse intelligitur; nisi aliter salutem suam seruare nequeat. Nam meam calamitatem mihi ad ea, ad quae antea ius non habebam, ius non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem iuris feceram. Sic etiam in bello iure adquiri bona hostis: quia cessantibus pactis redeat ius primaeuum [4]. Dein addit, primam occupationem ante pacta, ius aliquod per se non facere. Idque quia primo tunc nullo iure, in quocunque etiam necessitatis casu constituerer, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate: at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partis talem praerogatiuam concesserint. Quae ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret ius cum exclusione reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse vti bonis, isthoc modo partis: quia ius illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa diuisionem rerum addita: quale pactum (ex hypothesi) non extat circa bona per occupationem parta. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem vti rebus, quas alter per occupationem adquisiuit. Ergo vt occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum neruorum deprehenditur. Conf. supra L. II. c. 7. §. 6. Deinde addit: nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione ius alicui accrescat, quam ex prima detectione, quae oculis fit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium [5], quod primo occupatori ius in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primum in conspectum venit. Tertio ait: finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet, quam inique hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam

rum AVCTORIS etiam refutat van der MVELEN L. II. §. 1. p. 56.

§. V. 1) Qua conuentione non opus fuit per ea, quae dicta sunt in nota praecedente: neque ICti Romani, ad quos AVCTOR nos ablegat, ad acquirendum dominium eam exigunt, sed conuenienter nostrae sententiae OCCVPATIONEM solam pro modo acquirendi originario habent, *Dominiumque rerum ex naturali possessione* coepisse, Nerua filius ait, eiusque rei vestigium manere in his, quae terra, mari, coelo capiantur, nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint, *L. 1. D. de A. vel A. P.* Plane ex *§. 45. Inst. de rerum diuis.* constat, apprehensionem Iure Romano solam dominium tribuere & in incertam etiam personam collata domini voluntate proprietatem eius transferri.

2) Vid. supra §. 4. nota 1.

3) Vtendi puta, donec ab aliis occupatae sint. Ex qua iuris paritate illud tantum sequitur, neminem plus iusto sibi adserere debere, sed omnes intra leges *socialitatis* subsistere oportere. Vid. §. 4. nota 4.

4) At acquisitio bonorum hostilium intelligi potest sine conuentione, quum ex ipso belli statu fluat. Tollitur enim eo agnitio dominii, qua sublata, pristina restituitur communio, in qua cuiuis integrum est, occupare ea, quae sibi videantur vtilia.

5) Verum etiam, extra Instituta humana rem aestimantibus, adparet, manifestius animi dominium adquirendi indicium per *Occupationem* fieri, quam per solam *Detectionem*, quae oculis fit, quum oculis innumera quotidie vsurpemus, quorum occupandorum nulla nos vnquam cupido incessit.

etiam illi primae occupationi ex natura non deberi ius in id, quod occupatur; ſed pacto implicito & inſtituto. Breuius poterat dici, poſita aequali facultate primaeua hominum in res, non poſſe intelligi, quomodo nudus actus corporalis vnius, qualis eſt occupatio, caeterorum facultati praeiudicare poſſit [6], niſi ipſorum conſenſus accedat, id eſt, niſi pactum interueniat. Sed quae idem AVCTOR dicto loco & p. 266. diſputat, quod vnus homo in ſtatu primaeuo totum mundum potuerit ſub iugum mittere, ea vana ſunt; & conuelluntur per ipſum HOBBESIVM de Ciue c. 1. §. 11.

§. VI. AB ISTHAC porro communione rerum negatiua ſiue primaeua homines diſceſſerunt, & dominia rerum diuiſa pacto conſtituerunt, non quidem ſimul & ſemel, ſed ſucceſſiue, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & ſupellex in proprietatem conceſſerant; agri in communione primaeua ſubſiſtebant. IVSTINVS L. II. c. 2. Et vero pax atque tranquillitas generis humani, de qua iuri naturae cumprimis curae eſt, haut obſcure inſinuabat, quidnam heic ab hominibus conſtitui conuenientiſſimum foret. Nam vt cuilibet in quaelibet aequa poteſtas maneret, ſeu vt omnes res in medio eſſent expoſitae quorumlibet vſibus promiſcue patentes, pax humani generis, ſaltem poſt eiusdem multiplicationem, culturamque vitae adhibitam, non admittebat. *L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.* Quippe cum non poſſent non infinitae oriri colliſiones ex concurſu plurium ad eandem rem, quae omnibus ſimul ſufficere non poterat; cum plurimarum rerum ea ſit indoles, vt vno tempore non niſi vni inſeruire poſſint. Quo autem ordine, & quas ob cauſas res in proprietatem iuerint, ſic intelligi poſſe arbitror. Res pleraeque, quae immediate ſui vſum hominibus praebent, ipſique in nutrimentum, ac tegendo corpori adhibentur, non vbique per naturam citraque culturam tanta producuntur copia, vt quibusuis abunde ſufficiant. Igitur paratiſſima erat rixarum atque bellorum occaſio, ſi duo pluresue eadem re indigerent, eandemque ſinguli ſibi vellent trahere, quae omnibus non ſufficiebat. Vid. HOBBES de Ciue c. 1. §. 6. Plurima quoque labore & cultura hominum ad ſui productionem, aut vt vſui ſint habilia, indigent. Heic vero inconueniens erat, vt aequale ius ad ea haberet, qui nihil operae contulerat cum eo, cuius induſtria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanae interfuit, ſtatim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium, praeſertim quae labore & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quae immediate vſum hominibus praebent, vti ſunt domus, introduci; vt ſcilicet earum corpora ad ſingulos ſeorſim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conuentione earum

rerum

6) Valet vi praeſumtae intentionis, Creatoris optimi maximi, qui res in medio poſuiſſe intelligitur ad vſum hominum. Quare quamdiu quisque capit, quae ſibi neceſſaria ſunt, ſuo iure vtitur, & ceteris nihil iniuriae infert, vtpote quibus integrum eſt, ſic ferente caſu, eadem vti praerogatiua.

§. VI. * Verum, quum fingi conuentionem, de acquirendo rerum dominio ſuperuacuum ſit; renunciatione eius conuentionis facile carere poſſumus, quod hic inſigniter monetur, ne rem eandem ſaepius repetere neceſſe ſit.

§. VII. 1) *Et l. 2. C. quando & quibus quarta pars.* H.

rerum positiuam inter se communionem iniuissent. Porro in hisce rebus, etsi ratio aliqua adpareat, quare conuenientius sit eas ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, exclusionem caeterorum inuoluens, vtique pacto saltem tacito erat confirmandum, cui tacita simul renunciatio caeterorum inesset *, quod nihil amplius iuris ad res vni assignatas velint praetendere ex eo praetextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum praebuerit. Res autem immobiles per naturam citra industriam humanam productas, id est, agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas, vt paucitati primaeuorum hominum abunde sufficerent; ideo de istis ab initio tantum fuit occupatum, quantum vsibus suis conueniens homines iudicabant; reliqua in statu communionis primaeuae seu negatiuae relicta, vt ea occupare in posterum posset, cuicunque id libitum foret. Heic ergo tale pactum interuenisse intelligitur; vt qui agri per expressam conuentionem caeterorum hominum alicui essent assignati, aut quibus caeteri tacite cessisse iudicarentur ideo, quod vnum solum istis frui quiete pateretur, ipsi alios simili modo sibi assererent; illi ad cultores suos pertinerent. Quod reliquum esset, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. p. 224. Hoc loco obiter monendum, dum IOSEPHVS Archaeolog. L. I. c. 4. iam tum Cainum *terminos terrae posuisse* tradit; in eo non maiorem ipsum fidem mereri posse, quam quod *ibidem* memorat, Cainum *libidinem suam cum iniuriis secum habitantium exercuisse, domum multitudine pecuniarum, ex rapinis & violentia congestarum, auxisse, ad latrocinia suos familiares inuitasse.* Quomodo enim talia possint cadere in filium primogenitum eius, qui primus & solus mortalium cum sua compare a Deo creatus fuit, ego nondum dispicio.

§. VII. CAETERVM vtile fuisse generi humano iam multiplicato diuisa rerum dominia introduci, illustrari potest argumentis, quibus ARISTOTELES Polit. L. II. c. 2. communionem bonorum Platonicam destruxit. Etsi illi propositum sit oppugnare communionem positiuam, nos autem inquiramus in rationes, quare a communione negatiua sit discessum. Quibus addatur ARISTOPHANES [1] in Concionatricibus p. m. 716. seqq. Scilicet si homines in commune quidem laborent, & in commune fructus conferant [2], ac de communi aceruo alantur, non possent non querelae exsistere ob inaequalitatem laboris & fruitionis. Bene quoque dicitur: Ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν. *In vniuersum conuictus & communitas rerum humanarum omnium est grauis* [3]. Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos versantur, offendimur. Proprietate autem introducta tolluntur istae querelae, & augetur cuique cura circa

2) Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινομένων ἴσων, ἀλλ' ἀνίσων, ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύοντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλὰ, ὀλίγα δὲ ποιοῦντας τοῖς ἐλάττω μὲν λαμβάνουσι πλείω δὲ πονοῦσιν. ARIST. Pol. II. 5. p. 356. D. Ed. Paris.

3) Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν, τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων· δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι, ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις. ἔτι δὲ θεραπόντων τούτοις μάλιστα προσκρούομεν, οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. *Ibid.*

ra circa rem ſuam [4] paraturque materia exercendi liberalitatem erga alios de ſuo. Eoque βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς, *melius, propria quidem eſſe bona, vſu vero facere, vt ſint communia.* Item: Πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι. *Ad voluptatem nimium quantum refert proprium aliquid exiſtimare.* (IVVENALIS Sat. [III. v. 230. 231.]

Eſt aliquid quocunque loco, quocunque receſſu
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertae.)

Item: Τὸ χαρίσασθαι, καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἑταίροις, ἥδιστον, ὃ γίνεται, τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης [5]. *Gratificari, & adiuuare amicos, vel hoſpites, vel ſodales, res iucundiſſima; quae niſi propriis bonis eſſe nequit.* Praeterea cum plerarumque rerum vſus non quibusuis promiſcue hominibus ſufficiat, non poterant non rixis inter ſe collidi, qui eidem rei omnibus non ſuffecturae ſimul animum abiecerant, ni iſtae res certis hominibus aſſignarentur. Fateor tamen, hisce rationibus non fuiſſe motum Thomam MORVM, & Thomam CAMPANELLAM, quo minus ille apud Vtopienſes, hic in *Ciuitate Solis* communionem bonorum introducerent; nimirum quia facilius perfecti homines finguntur, quam habentur [6]. Sed & hoc patet, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum cauſas eſſe [7]. Quin potius ad euitanda bella meum & tuum eſt introductum. Inde PLATO de Legibus L. IIX. [pag. 843. A. Ed. H. Steph. T. II. pag. 214. E. Edit. Wechel. Ficini.] lapidem terminalem vocat: [Σμικρὸν λίθον] ὁρίζοντα φιλίαν καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν; *Lapidem iureiurando a diis firmatum, quo amicitiae & inimicitiae terminentur.* De cuius ſanctimonia vid. quoque [8] Deuter. XIX, 14. Iob. XXIV, 2. tit. tot. *D. de termino moto. Collat. LL. Moſaicarum cum Rom. tit. 13.* PAVLVS Sentent. II, 16. V, 22. FRONTINVS de Re agraria. [pag. 277. Ed. Keuchenii.] *Vnusquisque ſuos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo eſt limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.* Sed infinita ſeges bellorum inde ſurgit, quod auaritia hominum terminos mei & tui pacto, aut a legibus praeſcriptos perrumpere ardet. LYSIAS Orat. XVII. *Diſſenſiones oriuntur inter ciues hisce de cauſis maxime, cum quod alii aliena concupiſcant, tum quod alii ſuis ſpolientur* [9].

§. VIII. ISTHAEC quanquam plana ſint, operoſius tamen quorundam veterum atque recentiorum ſuper hac re ſententias examinare placet. Ex veteribus DIODORVS Siculus L. I. [c. 8.] tradit; primos homines e terra enatos

4) Αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι, τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσι· μᾶλλον δ' ἐπιδώσουσιν, ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάστου προσεδρεύοντος. Ibid. p. 317. A. Quod fere dicitur in *L. 2. princ. Quando & quibus quarta pars. Naturale quippe vitium, negligi quod communiter poſſidetur: vtque ſe nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique ſuam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienae.*

5) Φανερὸν τοίνυν, ὅτι βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς - - - ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον, ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι - - - ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις ἢ ἑτέροις, ἥδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. Ibid. p. 317. B. C. Vid. de Epicuro BAELIVS in Dictionario Hiſtorico-Critico pag. 1130. col. 1. ſec. Editionis.

6) Communioni enim bonorum vniuerſali, qualis a Moro & Campanella fingitur, inter homines quidem aequitatis ſtudioſos, & a vehementiori

tos egiſſe vitam inconditam & belluinam, ſparſimque exiiſſe ad paſcua, & ſapidiſſimam quamque herbam, ac ſponte natos arborum fructus comediſſe. (PLINIVS N. H. L. XXIII. Prooem. de arboribus: *Primum homini cibum fuiſſe inde, & ſic inductos coelum ſpectare, paſcique & nunc ex ſe poſſe ſine frugibus.*) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros vſus recondere neſcirent, multos inclementia aëris, & penuria victus per hiemem interiiſſe. Donec ſenſim experientia docti hieme in ſpeluncas refugere, & fructus aſſeruationi idoneos recondere coeperunt, magis inde magisque vita exculta. Huius Hypotheſi circa originem hominum, falſa licet, adſumta, conſequitur, homines ab initio victitaſſe rebus in medio poſitis. Inde per pacta induxiſſe proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros vſus collectorum; donec paulatim agrorum quoque proprietas reciperetur. Allegatur quoque heic frequenter IVSTINVS L. XLIII. c. 1. vbi Rex Aborigenum Saturnus tantae fuiſſe iuſtitiae memoratur, vt *neque ſeruierit ſub eo quisquam, neque quidquam priuatae rei habuerit; ſed omnia communia & indiuiſa omnibus fuerint, velut vnum cunctis patrimonium eſſet.* Magno quoque numero adducuntur dicta Poëtarum de conditione felici ſeculi aurei. VIRGILIVS Georg. L. I. [v. 125.]

Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quaerebant; ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente ferebat.

Quem locum illuſtrat SENECA Epiſt. XC. TIBVLLVS L. I. Eleg. III. [verſ. 35. & ſeqq.] *Illo non validus ſubiit iuga tempore taurus: Non domito frenos ore momordit equus. Non domus vlla fores habuit, non fixus in agris, Qui regeret certis finibus arua lapis.* SENECA Octauia Act. 2. [verſ. 395. & ſeqq.] *Cingere aſſuerant ſuas Muris nec vrbes, peruium cunctis iter. Communis vſus omnium rerum fuit. Et ipſa tellus laeta foecundos ſinus pandebat vltro.* IDEM Hippolyto Act. 2. ſc. 2. [verſ. 525. & ſeqq.] *Prima quos mixtos deis Profudit aetas, Nullus his auri fuit Caecus cupido. Nullus in campo ſacer Diuiſit agros arbiter populis lapis.* OVIDIVS Metamorph. I. [verſ. 135. ſeqq.] de ferreo ſeculo: *Communemque prius ceu lumina ſolis & auras, Cautus humum longo ſignauit limite menſor.* MACROBIVS L. I. Saturnal. c. 8. *Aedem Saturni Romani aerarium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in eius regno furtum eſſet commiſſum: aut quia ſub illo nihil erat cuiusquam priuatum; Nec ſignare ſolum, aut partiri limi-*

mentiori animi perturbatione liberos, locus eſſe poſſet, quales fuiſſe dicuntur, qui

Sponte ſua ſine lege fidem rectumque colebant.

Sed eadem inter tales, quales fert noſtra aetas nulla ratione obſeruari poſſet. Sunt enim plerique omnes iniuſti & ſui vnicae commodi ſtudioſi. Neque his obſunt exempla certorum ſodalitiorum, veluti in quae homines religioſi coire ſolent. Conſtant enim, hae ex paucis, neque adeo ab iis conſequentia duci poteſt ad vniuerſum genus humanum, aut totam aliquam gentem, vel ciuitatem maiorem, quia in his ſemper rari ſunt, qui ad ineundam communionem eiusmodi particularem idonei videantur.

7) *Quieta vita iis, qui tollunt meum tuum.* PVBLIVS Syrus Sentent. verſ. 620. ibique GRVTERVS.

8) Et Vlrici OBRECHTI Diſſertatio, cui titulus: *Sacra termini.* H. [Quae prima eſt inter iunctim editas Argentorati 1704. in 4to. Addatur QVINCTILIANI Declam. CCLXI.]

9) *Διαφέρεσθαι δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐκ τῶν τοιούτων μάλιστ', ἂν οἱ μὲν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμῶσιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὄντων ἐκπίπτωσι.*

te campum Fas erat; in medium quaerebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, ſub quo fuiſſent cunctis vniuerſa communia. Iſthaec & ſimilia Poëtarum tradita ſic interpretatur LACTANTIVS L. V. Diuin. Inſtit. c. 5.

Ne ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant - - -

quippe cum Deus communem omnibus terram dediſſet, vt communem degerent vitam; non vt rabida, & furens auaritia ſibi omnia vendicaret; nec vlli deeſſet, quod omnibus naſceretur. Quod Poëtae dictum ſic accipi oportet, non vt exiſtimemus, nihil omnino tum fuiſſe priuati; ſed more Poëtico figuratum; vt intelligamus, tam liberales fuiſſe homines, vt natas ſibi fruges non includerent; nec ſoli abſconditis incubarent; ſed pauperes ad communionem proprii laboris admitterent. Enimuero vti nemini cordato Poëta perſuaſerit, a priſcis illis *omnia in medium quaeſita*, ſeu communionem aliquam poſitiuam fuiſſe; ita quam LACTANTIVS adfert eorum dictorum rationem, nobis non ſatisfacit. Vti enim iſti fortaſſe auaritiae non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra praeberet gulae irritamenta neſcientibus; ita non adparet, quae liberalitatis materia fuerit, vbi nulla colligendarum opum occaſio. Caeterum ad iſtius fabulae de ſeculo aureo intellectum nonnulli non abſurde monent, conſideranda eſſe barbarorum & ruſticorum ingenia, oppido quantum otio & ignauiae amica, a labore auerſa. Et quod, quo incultior & ſimplicior eſt alicuius populi vita, eo minus locum habeat; copioſior & ſplendidior vitae adparatus magnam induſtriam, plurimamque operam requirat. Add. Mich. de MONTAIGNE Eſſais L. I. c. 30. Quod denique communi vitio ſenes ſint laudatores temporis acti ſe pueris; & praeſentia fere adſpernentur, vetera & obſoleta extollentes. Igitur valde probabile videri, ſimplices iſtos homines, cum a legis latoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur [1], per inſolentiam talia aegre toleraſſe, ac indentidem otia ſua & glandes, deſideraſſe. Ex qua ſeniorum querela poſteri deinceps ſomnia illa de aureo ſeculo finxerunt [2]. Quo facit, quod SALLVSTIVS Catilin. [c. 6.] Aborigenes, aurei ſeculi ciues, vocat *genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio liberum atque ſolutum.* Addatur de iisdem DIONYSIVS Halicarn. L. I. [c. 10. p. 8. Ed. Oxon.] Sic & OVIDIVS Metam. I. [89 & ſqq.] aurei ſeculi felicitatem in hiſce conſtitiſſe dicit, quod homines ſponte ſua *ſine lege* fidem rectumque coluerint, a poena immunes, quod nullae adhuc eſſent ciuitates; *Contentique cibis nullo cogente creatis Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant, Cornaque & in duris baerentia mora rubetis, Et quae deciderant, patula Iouis arbore glandes.* Quae autem ſequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus ſponte natis, & fluminibus nectare ac lacte redundantibus, non magis vera ſunt, quam illa PHERECRATIS: *πεταμοὶ μὲν ἀθάρης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέοι διὰ τῶν στενωπῶν τονθολυγοῦντες ἔρρεον Αὐταῖσι μυστίλαισι, καὶ ναστῶν τρύφη. Plena & fa-*

§. VIII. 1) Homines eius aetatis, quae aurea & argentea vocatur, iis neutiquam meliores fuiſſe, qui ſaeculis inſequentibus vixerint, ſatis veri ſimile fecit JO. CLERICVS ad Heſiodi Theogon. verſ. 217.

2) Verius eſt commentum illud fluxiſſe ex hiſtoria Adae, a Deo in paradiſum collocati. Vid. Element. Pr. ciuil. P. 1. ſect. 3. §. 6. H.

3) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK in diſſ. de

& farina & iuris atri flumina Fluxere per loca arcta murmurantia Ob perleues panes calentes. Φύσκαι δὲ καὶ ζέοντες ἀλλάντων λόμοι παρὰ τοῖς ποταμοῖς σοίζοντες ἐξέχυντ' ἀντ' ὀστράκων. *Lucanicae & tuceta bullientia loco ostrearum sparsa erant per flumina.* Ὀπλαὶ κίχλαι γὰρ ἀνάβρασσ' ἡρτυμέναι περὶ τὸ στόμ' ἐπέτοντ' ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν. *Turdi volabant ora circum, qui bene Conditi erant, coctique mire, supplices Edi rogabant.* Est quoque celebris locus CICERONIS Offic. I. [c. 7.] *Iustitiae munus est, vt quis communibus vtatur pro communibus, priuatis vt suis. Sunt autem priuata nulla natura, sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, vt qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, vt ager Arpinas Arpinatum, dicatur, Tusculanus Tusculanorum* [3]. *Similisque est priuatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cuiusque fit eorum, quae natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. Eo si quis sibi plus adpetet, violabit ius humanae societatis.* Adducunt aliqui etiam illud HORATII L. II. Sat. 2. [verſ. 129. & seqq.] *Nam propriae telluris herum natura neque illum, Nec me, nec quenquam statuit. Nos expulit ille: Illum aut nequities, aut vafri inscitia iuris, Postremum expellet certe viuacior heres. Nunc ager* Vmbreni *sub nomine, nuper* Ofelli *Dictus, erit nulli propius, sed cedet in vsum Nunc mihi nunc alii.* IDEM II. Epist. 2. [verſ. 111. & seqq.] *Tanquam sit proprium quidquam quod puncto mobilis horae Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, & cedat in altera iura. Sic quia perpetuus nulli datur vsus, & heres Heredem alterius velut vnda superuenit vndam; Quid vici prosunt aut horrea?* LVCIANVS in Anthol. [T. II. pag. 838.] Ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτὲ, νῦν δὲ Μενίππου καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν με ποτ' ᾤετο, καὶ πάλιν οὗτος Οἴεται εἰμὶ δ' ὅλως οὐδενὸς, ἀλλὰ τύχης. IDEM Nigrino [T. I. p. 35. Ed. Amst.] *Natura quidem nullius rei domini sumus: lege autem & per successionem vsum earum in tempus incertum adquirentes* ὀλιγοχρόνιοι δεσπόται *temporarii possessores habemur, ac posteaquam terminus ille constitutus praeterierit, tunc rursus alius a nobis easdem accipiens nomine illo fruitur.* Verum isthaec magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem CICERO pro Balbo [c. 25. sub fin.] *praediorum nullam esse gentem dicit.*

§. IX. EXPENDAMVS iam sententiam GROTII [1] L. II. c. 2. §. 2. in qua tamen illa sequestrabimus, quae is contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admiscet, ab aliis iam satis castigata. Ait iste: *Deum humano generi generaliter contulisse ius in res huius inferioris naturae statim a mundo condito, atque iterum mundo post diluuium reparato.* Id in hunc sensum admittimus, Deum indulsisse hominum generi vti rebus hisce terrenis *generaliter*, id est, vt non determinaret simul, diuisim an indiuisim omnes res, aut quasdam earum possidere deberent, sed in arbitrio hominum relinqueret, vt ipsi super eo disponerent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quasi ab initio a Deo

de Dominio maris, c. 1. & Cl. BARBEYRACVS in nota 6. ad h. §.

§. IX. 1) Quicum facere videtur HVBERVS Part. I. Digress. L. IV. c. 11. & 12. & L. II. de iure ciuit. sect. 4. c. 1. n. 13. sequ. Quanquam communio, de qua hic loquitur, explicari possit de illa, quae talis negatiue dicitur, & fateatur ipse, communionis ius saltem mente concipiendum esse. H.

a Deo fuerit instituta quaedam communio positiua, abs qua postea homines suo arbitrio discesserint: sed potius quantum ad Deum, res istae in medio vsibus hominum fuerunt expositae. Inter quos quamdiu ipsa rerum corpora nondum fuerunt certis assignata, isthaec tacita fuit conuentio, vt quisque hominum ad suos vsus, ex fructibus potissimum rerum, arripere posset, quod vellet, & quae consumi poterant consumeret. Ac talis vsus rerum vniuersalis vtcunque supplebat vicem proprietatis; & quod quis sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per iniuriam non poterat. Eam ad rem illustrandam vti facit simile a theatro ductum [2]. (vid. ARIANVS Epicteto L. II. c. 4. circa finem [3].) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout IVSTINVS eos describit. Nam verba istius auctoris repraesentant communionem aliquam positiuam, qualis primaeua illa non fuit; velut regio illa vniuersa fuerit populi, sed nondum in priuatos fundos descripta; ideo quod homines isti contenti essent frugibus sponte enatis, quas infrequenti populo vbertim syluarum & terrae amplitudo praebebat. Eas tamen fruges in commmune collectas vero simile non videtur. Id autem recte GROTIVS: siquidem communio illa negatiua debeat persistere, citra perturbationem pacis communis, in magna simplicitate hominibus viuendum, contentis vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumque pellibus tecto. Vbi exquisitius vitae genus placet, cuius commoda per industriam sunt procuranda, vtique proprietate rerum opus esse. Verum dum addit; communionem durare potuisse, *si homines inter se vixissent mutua quadam eximia caritate;* communionem negatiuam cum positiua confundit. Qualis fuit inter Essenos quondam, (de quibus inter alios vid. PHILO Iudaeus libro, *quod omnis probus sit liber.*) & primitiuos Christianos Hierosolymis habitantes, & qui vitam colunt asceticam. Add. MARTINIVS Hist. Sin. L. V. c. 34. Isthaec quippe constitui & seruari nequit, nisi inter paucos, & eximia animi modestia praeditos. Vbi in distantia loca discessum fuit, stulto labore fructus in vnum conferuntur, & inde de communi massa distribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inueniri necesse est, qui ob iustitiae defectum, ac πλεονεξίαν nec in labore, nec in consumtione fructuum debitam velint aequalitatem seruare. Atque hoc ipsum insinuat PLATO de LL. L. V. [pag. 847. B. Edit. Wechel.] dum iis, deorumque filiis ciuitatem eiusmodi assignat, in qua illa omnimoda communio sit. Talem autem communionem, postquam in plures familias homines discesserunt, aut instituisse vnquam, aut voluisse instituere, stulte

2) Adducitur a GROTIO sequens locus CICERONIS, de Finibus bonorum & mal. L. III. c. 20. *Sed quemadmodum theatrum, quum commune sit, recte tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occuparet, sic in vrbe mundoue communi non aduersatur ius, quo minus suum quidque cuiusque sit*, qui Grotius in nota adiecta locum simul SENECAE laudat, quem supra exhibuimus in not. 16. §. 2.

3) Ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔςι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες φύσει κοιναί. ὅταν δ' ὁ νομοθέτης, ὡς ἑστιάτωρ διέλῃ αὐτὰς, οὐ θέλεις καὶ αὐτὸς ἴδιον μέρος ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ ἀλλότριον ὑφαρπάζεις καὶ λιχνεύεις. Ex quo exemplo facile peruidere potuisset AVCTOR, conuentione nulla opus fuisse ad adquirendum ius particulare, in re antea communi, quandoquidem in communi theatro locum capturi aliorum consensum non exigimus, etsi hi eodem nobiscum iure praediti sint, locum capiendi pro lubitu.

4) Sed non semper occupatio rei proprie sic dicta siue

ſtulte creditur. Add. Ioh. STRAVCHIVS diſſert. de imperio maris c. 1. §. 8. Illud denique recte *Grotius; res initio in proprietatem iuiſſe non ſolo animi actu*, ſeu cogitatione. Nam neque ſcire alii poterant, quid quis ſuum eſſe vellet, vt eo abſtinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo [4], ſeu adprehenſione opus fuit; quae vt produceret effectum moralem, id eſt, obligationem apud alios abs re per alterum adprehenſa abſtinendi, pactum antecedere debebat, & expreſſum quidem, quando plures ſimul res in medio poſitas inter ſe diuiſerunt [5], tacitum autem pactum ſuffecit, quando occupata fuerunt, quae a primis rerum diuiſoribus vacua ſunt relicta. Inter hos enim ita conuentum intelligitur, vt quae res in prima rerum diuiſione certo alicui non forent aſſignatae, illi cederent, qui eas primus occupaſſet.

§. X. Ex recentioribus plurimi circa originem dominii in alia omnia diſcedunt [1]. Quorum argumentis quid neruorum inſit videamus. Illi igitur agnoſcunt, communionem duplici ſenſu dici, vel quod proprium pluribus pro indiuiſo, vſum ſingulis communem praebet; vel quod proprietatis omnino neſcium omnium promiſcuo vſui proſtat. Non ſolum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, ſed & poſteriorem; adeoque negant initio res omnes excluſa penitus proprietate promiſcuo vſui patuiſſe; & quod inde conſequitur, dominia ex diuiſione & occupatione originarie eſſe orta. Ratio haec ponitur: *Quale, quantumque iuris primus mortalium in res creatum habuit, a Creatore eum omne ita accepiſſe. Iam ſi nudam facultatem vtendi ſine proprietate accepiſſet, non potuiſſe a poſteritate eius proprietatem vſurpari citra πλεονεξίαν & arrogationem eius, cuius vſu Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex ſuperioribus facile poteſt reſponderi. Sane accepit homo ius in res ex conceſſione Numinis, ſed indefinitum, generale, indifferens, neque reſtrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines, prout ratio & neceſſitas ſuaderet, in peculiarem quaſi formam redigere poſſent. Vnde & communio primaeua non notat nudum aliquem vſumfructum, excluſa proprietate; ſed ex ea per conuentionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem poſitiuam diſcedi poteſt. Neque ſequitur; primus homo non accepit aut vſurpauit ius in res ſub formali ratione proprietatis; ergo poſteri ipſius ſub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neque conceſſio illa diuina, ſacris literis expreſſa, definitum aliquem modum dominii deſignat, ſed indefinitum ius res adhibendi ad vſus rationi & neceſſitati congruentes; quod ius aeque

ſiue corporali, vt per ea adparebit, quae infra dicentur, c. 6. multo minus conuentione, quod iam monitum fuit in nota 4. ad §. 4.

5) Imo eiusmodi diuiſio nunquam facta eſt, neque vnquam habiti fuerunt conuentus generis humani, per quos conſieret, quid deinde dominium ſubiiſſe, quid in priſtina communione permanſiſſe, cenſeri deberet. Pedetentim potius homines, vt cuiusque occaſio ferebat, poſſeſſiones rerum apprehenderunt, &, pacis interdum ſtudio, regiones iam occupatas inter ſe diuiſerunt. Ita facte negotia geſta eſſe, ab hominibus adulti generis humani, res geſtae gentium migrantium docent, & probabili ſuſpicioni anſam dant, primos homines perinde rerum ſuarum ſategiſſe.

§. X. 1) Quorum tamen aliqui verbis magis quam reipſa ab AVCTORE diuerſum ſentire videntur. Ita STRAVCHIVS vocat dominium potentiale, quod AVCTORI eſt indefinitum, generale, indifferens, imo AVCTOR ipſe ſupra §. 3. appellat *dominium potentiâ*. Quanquam, ſi ius occupandi promiſcuum reſpiciatur, dominium illud potentiale profecto nullius ſit efficaciae. H.

aeque in communione negatiua, quam in proprietate exerceri poteſt. Male autem infertur; mortales acceperunt ius in res ex conceſſione diuina; ergo proprietas non fuit nata ab occupatione & diuiſione. Nam conceſſio diuina ſecurum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, vt is rebus ab ipſo creatis ad ſuas neceſſitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, vt ne quis inuaderet, quae vni iam forent aſſignata. Vbi ſane facto humano opus fuit, vt aliis conſtaret, quid alterius foret, quo abſtinere eodem poſſent. Eſt a ciuitate theatrum in medio expoſitum vſibus ciuium. Vt tamen hic vel ille tempore ſpectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, id eſt, occupatione opus eſt. Imo & in perpetuum ciues ſinguli ſuum ſibi locum poſſunt conſenſu ciuitatis adquirere. Sic & quaelibet res, antequam exſiſtat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur expoſita, omnibus negatiue communis, id eſt, non magis ad hunc quam illum pertinens. Aſt vbi pacto expreſſo diuiſio inſtituta, aut tacito occupatio conceſſa, ex communione negatiua in proprietatem res tranſit. Quod ſi autem aliqui eo demum velint deuolui, *per dominium, quod ipſe Deus citra antegreſſum factum humanum in homines contulerit, intelligi tantum dominium potentiale, ſeu poteſtatem occupandi & poſſidendi, adeoque dominium in actu primo, per quod in poſſeſſionem, & a poſſeſſione in dominium, quod eſt actu ſecundo, venitur*; illi a noſtra ſententia vocabulis duntaxat, non reipſa diſſident. Etſi hoc parum accurate, quod poteſtatem occupandi res vocent dominium in actu primo; id autem quod poſſeſſio eſt antegreſſa, dominium in actu ſecundo. Nam diuerſa ſunt, poteſtas aliquod ius ſibi adquirendi, & ipſum ius habitualiter iam inhaerens, citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diuerſa ſunt eſſe Muſicum in potentia, & habitu Muſices inſtructum non canere. Neque ad potentiale illud dominium declarandum ſatis accurate quadrat exemplum de haereditate, *cuius dominium in haeredem recta, & immediate tranſit ſine adprehenſione, ſtatim a morte teſtatoris, de habitu ſiue potentia.* Nam praeterquam quod de habitu, & de potentia diuerſa ſint, etiam fictio aliqua iuris ciuilis heic interuenit. Naturale eſt, vt in translatione dominii ab vno in alterum non ſolum in iſto requiratur oblatio, ſed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, vt voluntas teſtatoris ad vltimum vsque halitum poſſit eſſe ambulatoria, ſimulque poſt mortem vsque occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in haeredem eousque velut ſuſtentat, quoad haeres acceptationem ſignificauerit; aut ſi quis ita malit, acceptationem haeredis retro trahit ad extremum vsque ſpiritum teſtatoris, quo voluntas ipſius figitur, ſic vt de manu in manum immediate bona in haeredem intelligantur translata. Iſthaec fictio in haerede producit effectus dominii hactenus, vt rem haereditariam, etiam antequam actu eandem poſſederit, vindicare poſſit [2]. Absque hac fictione ſi foret,

2) *Omnis hereditas, quamuis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur*, L. 138. D. de R. I. Vid. infra c. 9. §. 2.

§. XI. 1) Adde cum illa conceſſio ſit donum, eam deſiderare acceptationem, quae ab hominibus facta occupatione, hoc eſt, apprehenſione illarum rerum, quas vſibus ſuis neceſſarias aut commodas iudicauerunt. Obſeruari quoque mere-

si foret, non magis dominium haeredi ante actualem aditionem competeret, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in iure naturali versantibus, abs quo fictiones iuris ciuilis fere exulant, hautquidquam admittetur possessio aliqua potestatiua, actuali contradistincta; neque possessio vocabitur nudum ius & potentia possessionem sibi adquirendi. Conf. Io. STRAVCHIVS dicto loco c. I.

§. XI. MVLTIS placet heic ad historiae sacrae auctoritatem prouocare, ex qua constet, nunquam eiusmodi communionem extitisse. *Adamo quippe per donationem diuinam statim totam rerum vniuersitatem cessisse, ita vt ipse eandem haberet in solidum propriam. Cuius proprietatis haec fuerit vis, vt non solum ab vniuersitate rerum abs se possessa excluderet alios, sed & nemo alius, si quis fuisset, ius occupandi quascunque res haberet. In tantum, vt etiam liberi Adami plane fuerint exclusi a dominio rerum, quamdiu familia paterna continebantur, nisi si quid a parente ipsis ad instar peculii foret assignatum. Dominium eosdem nactos post emancipationem, in quantum parens rerum ipsis concesserat, & post mortem parentis, diuisis inter se ipsius bonis.* Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. Scilicet *diuinae traditionis formulam ius dedisse non nisi vni hominum pari, liberis Adami nondum exsistentibus. Igitur aut proprietatem rerum soli Adae ac Euae datam, a quibus titulum possidendi acciperent eorum liberi; aut in persona Adami vniuersitatem rerum toti humano generi fuisse datam. Cui posteriori repugnat inter alia ius occupationis, quae non nisi in re vacua locum habet. Si enim rerum vniuersitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo singuli aliquid ex rerum vniuersitate occupando proprium possint facere priuatiue ad totum genus humanum, seu vt vniuersitas hominum nihil iuris in eam rem possit amplius praetendere. Ea quippe est natura rerum communium, quae partes habeant non pro diuiso, sed pro indiuiso, ita vt nec atomus sit, in qua non sit communio pro indiuiso; quae si ab aliquo singulorum sibi soli adplicaretur, per iniuriam communitati eripietur. Iam vero illi, qui communionem primaeuam defendunt, fatentur, singulos occupando tale ius in res occupatas quaesiuisse, vt caeterorum omnium ius ad eandem rem excluderetur.* Enimuero ad ista quae reponi possint, ex superioribus patet. Scilicet concessio diuina homini contulit duntaxat [1] ius creaturas ad vsus suos adplicandi; quod ius ad communionem positiuam & proprietatem, quae sunt iura aduersus alios homines effectum obtinentia, indifferenter se habet. Vnde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res a Deo ipsi collatum esse sub lege priuati dominii constituendi, partiendique; adeoque idem non posse nec debere concipi sine ordine ad priuatum dominium ita constituendum, sicut naturae rationali ac sociali consentaneum erat*; id non incommode pro nostra sententia possumus interpretari. Nimirum constituit Dei concessio res ab initio in communione negatiua. Sed isthaec cum ad conseruandam pacificam societatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita

[1] meretur, verba Dei ad Adamum & Noachum Gen. I, 28. & IX, 2. dominatum quidem in animantia tribuere, dominii autem in res ceteras expresse non meminisse. Dicit enim tantum: *Subiicite vobis terram.* Quae formula haut dubie factum hominis requirit. H.

& vita per industriam excoli coepta, facile intellexere homines, placere Numini, distincta dominia rerum introduci. Quae vt actu constituerentur, vtique factum humanum & conuentio antecedere debebat. Non enim haec duo opponenda inuicem sunt, aliquid voluntate diuina constitutum, & vt actu idem foret introductum conuentionem hominum antegressam. Sicut haec non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, sed per matrimonia vult propagari; & pactum antecedens requiritur, vt inter certos homines matrimonia actu exsistant. Deinde cum communitas positiua & proprietas relationem inuoluant ad alios homines, hautquidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuisse proprias; sed hoc duntaxat, ipsum fuisse dominum omnium rerum non formaliter, sed concessiue, seu quatenus nullius ius extabat, quod eum impediret, quo minus omnes res in vsus suos posset conuertere, si opus foret. Adiuncta ipsi a Deo compare carissima, indefinito illo iure in res pro indiuiso vti instituerunt, vtpote sociati arctissima coniunctione, propter quam etiam hodie multas apud gentes inter coniuges recepta est bonorum confusio. Nec distinctis dominiis opus erat, quamdiu soboles Adami intra teneram aetatem constituta a parente alenda erat, aut intra eiusdem familiam adhuc haerebat. Nam quod tunc temporis soboles in vsu rerum ad arbitrium patris sese componere necessum haberet, id non ex vi dominii, sed imperii paterni erat. Igitur tunc demum distincta dominia coeperunt, quando consensu patris liberi separatas sibi familias constitutum iuerunt; cui rei sine dubio causam dedit antiqua fratrum aemulatio, & vt sua cuique industria fructui, sua desidia oneri foret. Neque tamen credendum est, inter paucissimos illos mortalium totum terrarum orbem statim diuisum, aut res omnes simul & semel proprietatem subiisse. Sed ab initio illa sufficiebat propria fieri, quae vel immediate sui vsum praebent inter plures indiuisibilem, vti sunt vestimenta, casae, & fructus in alimenta collecti; aut quae industria aliqua cultuque opus habent, vti sunt instrumenta, seu supellex, pecora, arua [2]. Paulatim reliqua proprietatem subierunt, prout cupido hominum aut multitudo suasit. Sic diu pascua manserunt intra primaeuam communionem, donec multiplicato pecore, subortis rixis, isthaec quoque diuidi pacis interesset. Caeterum quod adferebatur, *occupationi locum non esse, vbi vniuersitas aliqua rerum ad integrum coetum pertinet;* id argumentum contra eos valet, qui pro primaeuo rerum statu communionem aliquam positiuam venditant, in qua sane non potest a singulis aliquid occupari cum exclusione totius coetus. Noster autem status rerum primaeuus aeque a communione positiua, quam proprietate stricte dicta est diuersus; & vt occupatio dominium pariat, antegresso pacto saltem tacito opus esse asserimus.

§. XII. ALII de origine dominii ex sacris literis ita tradunt: *Fuisse quidem a Deo datum protoplastis dominium commune hominum, quasi pro indiuiso possiden-*

2) Constat ex Historia veteris foederis, homines tempore Abrahami, cum suis liberis, seruis & pecudibus, in quibus tum omnes diuitiae eorum positae erant, circumuagari sueuisse; & eumdem hunc Patriarcham ceterorum more, egisse in regione, in qua hospes erat. Vnde facile est ad colligendum, magnam terrarum partem per haec tempora adhuc fuisse communem, &, quando

possidentium, quatenus protoplasti humani generis personam sustinebant. Quo sensu adhuc recte dici, ad genus humanum spectare dominium orbis terrarum, aut rerum eius orbis, in quantum aptae sunt in proprietatem ire. Verum per istud dominium commune dominium priuatum non excludi; quippe cum istud non possit nec debeat concipi sine ordine ad priuatum dominium ita constituendum, sicut naturae rationali ac sociali consentaneum erat. Concurrisse autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium priuatum, quod liberos ipsius sine aliqua cessione pracuia excluserit. Vid. BOECLERVS ad Grotii locum dictum. Vbi super vocabulis quidem nemini litem mouebimus, vt dominium scilicet commune vocetur, quod nobis est ius vtendi creaturis, ex concessione diuina hominibus competens; modo illud dominium commune in se spectatum nullum effectum in ordine ad homines inuicem obtinere intelligatur. De quo iam supra dictum, potuisse homines iure illo vtendi rebus in medio positis contentos esse, neque statim diuisa dominia introduci necessum fuisse, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum substitit, ac simplicem incultamque vitam tolerauit. Eo multiplicato, vitaeque commoditatibus per industriam promotis, necessitas conseruandae socialitatis dominia introduci suasit: ita tamen, vt non omnes res simul, sed successiue in proprietatem iuerint, prout ratio concordiae id videretur requirere. Adamo autem dominium priuatum in omnes res competiisse, antequam filii eius diuersas familias irent constitutum, ἀκύρως valde dicitur. Nam primo priuatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imo ne notitia quidem sua complexus fuerat. Incongrue huc adplicatur *L. 3. §. 1. D. de Adquir. possess.* quasi Adamus, dum in vna parte terrae pedem posuit, vniuersum terrarum orbem occupasse intelligatur. Quod si quis ius illud vtendi rebus a Creatore hominibus concessum velit nomine proprietatis insignire, admitti quidem posset, *proprietatem esse causam diuisionis & occupationis*, id est, ideo hominibus fas fuisse res occupando & diuidendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in vsum suum adplicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem caeterorum a certa re vni attributa, verum omnino est, diuisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa vsum rerum vtique ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi dominii priuati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriae. Teneros enim ipse tenebatur alere. Vbi iam ipsorum quoque opera vtilis esse posset, patria potestas ferebat, vt & in vsu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia malum aliquod paterentur; & vt quae ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent huius arbitrio dispensanda. Qui vtique quamdiu isto iure vtebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessa-

do loci non sufficerint pascendis plurium gregibus, communi consensu factam fuisse discessionem, qualem fecerunt Abrahamus & Loth. Similiter antiquissimi Graeciae incolae, populi vagabundi & errantes fuisse dicuntur, qua de re videatur Ioannis CLERICI interpretatio historica fabulae de Cerere, quae praesto est dans sa Bibliotheque vniuerselle T. VI. pag. 104. 105.

riis profpicere tenebatur. Vnde fi verbi gratia filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam fefe iufto auidius ingurgitaffet, nequaquam furto fe obftrinxerat, fed imperii paterni violati reus erat. Aut fi Adamus iuffiffet maiorem fratrem prodire, vt fratri paruulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eosdem vel proprio ventri immerfiffet, vel clam in futuros vfus recondidiffet, caftigationem merebatur non ob furtum, fed propter obfequium patri non praeftitum. Adeoque eo tempore neque Adamus dominium priuatum habebat, neque ipfius liberi; fed illi quidem ius communionis primaeue fufficiebat, hi vero circa exercitium eiusdem iuris a directione paterna dependebant. Igitur dominium priuatum Adami tunc incepit, quando filios fuos velut emancipauit, & vt fuam fibi familiam feorfim conftituerent, permifit.

§. XIII. Expendamus quoque argumenta eorum, qui primaeuam illam communionem impoffibilem fuiffe pugnant. Vid. Boeclerus dicto loco. Aiunt, *in ftatu innocentiae non debuiffe, nec potuiffe, talem effe communionem; quia vt omnis ordo rectae rationi confentaneus, ita pulcerrimus ordo poffidendi res, quarum dominium humano generi traditum erat a Deo, illi ftatui vel maxime conueniebat; in quo abftinentia alieni illuftre nomen fortiri debebat. Inde in decalogo vti abftinentiam, ita certam cuique & difcretam rerum fuarum poffeffionem fancitam. Illam autem legem etiam ante lapfum mentibus hominum infculptam.* Heic refpondetur, primo non ita liquido conftare, qualem vitam quantum ad ifta exteriora, homines fuerint acturi, fi in ftatu primaeuo a peccatis immuni perftitiffent; adeoque vtrum ad eam magis communio rerum, quam proprietas congruiffet. Deinde & hoc in dubium vocari poteft, an non maior in hoc fit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio pofitis rebus frui, neque prae reliquis peculiare fibi quid adpetere, quam in abftinentia alieni. Denique quicquid fit de aeternitate legis naturalis, id patet, non neceffarium effe, omnia eius legis obiecta femper extitiffe [1], quorum multa ex conuentionibus & inftituis humanis demum proueniunt. Sic lex de homicidio obiectum non inueniebat, Adamo folo exiftente; neque lex de adulterio, nullo exiftente praeter ipfum adulto mare; neque lex de furto ante diuifionem rerum; neque lex de falfo teftimonio ante iudicia inftituta; neque lex de non concupifcenda domo, cum adhuc domus antra effent, aut feruo & ancilla ante inftitutam feruitutem; neque lex de honorandis parentibus, antequam Eua peperiffet. Vid. fupra L. II. c. 3. §. 24. Pergunt, *in ftatu poft lapfum itidem poffibilem non fuiffe eam communionem; Primo quia ne animo quidem concipi poffit. Nam ita a Grotio defcribi iftius communionis leges, vt ftatim quisque hominum ad fuos vfus arripere poffet, quae vellet, & quae confumi poterant confumere. Ac talem vfum vniuerfalis iuris tunc fuiffe loco proprietatis: quod enim quifque fic arripuiffet, id ei eripere alterum nifi per iniuriam non potuiffe. Hoc modo autem proprietatem in communione ftatui*; adeoque contradictionem inuolui; cum hic folius proprietatis fit effectus, nec cui ab altero res poffit eripi. Enimuero fruftra fingitur difficultas, vbi nulla

§. XIII. 1) Vid. fupra L. II. c. 3. §. 22. 24 & praefatio libri de officio hominis & ciuis §. 8. 9.

2) LEGIFERAE CERERI. *Leges enim ipfa dicitur inueniffe. Nam & facra ipfius* Thefmophoria, *id eft, legum latio, vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum*

nulla est. Aliter quippe sese habet communio primaeua ante omne factum hominis, vsumque vllius rei; vbi simpliciter quaelibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & sic aeque ad neutrum spectant. Aliter autem illa sese habet, quando rebus in medio expositis vti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto praeuio illa cuiusque propria fiunt, quae in vsus suos arripuit. Citra hoc enim hominibus vsu omnium rerum foret abstinendum. Vnde in hacce communione veluti temperata ipsa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem post collectionem proprii fiunt. Quale communionis primaeuae cum proprietate temperamentum puto etiam a mediocriter subtilibus posse animo concipi. Quercus erat nullius; quae deciderant glandes eius fiebant, qui legisset. Quo posito, facilis est quoque responsio ad id, quod subiungunt. Negant enim, *talem communionem potuisse vel minimum temporis durare, & fuisse naturae humanae seu rationali contrariam, ferinam, insociabilem. Adeoque eandem nullum alium sui vsum praebere, quam vt ex illa, tanquam hypothesi ficta, ostendatur necessitas dominii distincti in ciuitate.* Sed communio illa velut in actu signato considerata durare non potuit, ni homines perpetuo vellent esurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis subsisteret, nihil prohibebat, quamdiu neque maximus hominum numerus exsisteret, & iidem vitam simplicem agerent. Id tamen certum est, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitaque excoli coepta, eo maiorem fuisse necessitatem, plures res proprietati subiiciendi. Inde barbari satis ac simplices sunt populi, qui propius adhuc a communione primaeua absunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus sponte natis, venatu, piscatione vitam tolerant, nullo alio censu, nisi casa, & vili supellectile. Porro quando asserimus, natura omnes res negatiue fuisse communes, non hoc dicimus, quasi ius naturae praecipiat istum statum rerum perpetuo conseruare; sed quod res consideratae citra vllum antegressum factum humanum tales fuerint, vt non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, suadente ratione ab ista communione discessum, non id pertendimus, necessarium fuisse, vt vno momento omnes res sub proprietatem irent; sed prout indoles hominum, rerum, locique requireret, & prout commodissime litium materia videretur intercipienda. Adeoque neque nos in legem naturae peccauimus, exterminata penitus communione primaeua; neque barbari, multis eiusdem vestigiis adhuc retentis. Sic quod additur, parum habet difficultatis. Dicunt, *post lapsum homines nunquam potuisse sine lege viuere, vt esset vita socialis: ergo nec sine distinctione dominiorum; quippe cum communio rerum pugnet cum lege, quae assignare & distribuere res possidendas solet.* Atqui cum non omnes leges dominia rerum praesupponant, quare istae non potuerint obseruari, vt in ea communione temperata vita socialis ageretur? Quanquam certum est, ante diuisionem dominiorum simplici admodum iure, & quod paucissimis capitibus absolueretur, potuisse regi homines. Vnde limitandum illud SERVII ad Aeneid. IV. v. 58. [a], vbi docet, ideo ab anti-

mentum a Cerere, passim homines sine lege vagabantur: quae veritas interrupta est, inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. SERVIVS ad Aeneid. IV. 58. Vid. CALLIMACHI Hymnus in Cererem, vers. 19. & ibi SPANHEMIVS vt & CLERICVS de Cerere cit. l. p. 106.

antiquis Cererem dictam legiferam, & sacra eiusdem Thesmophoria, quia ipsa dicatur leges inuenisse; quippe cum ante inuentum frumentum passim homines sine lege sint vagati; quae feritas interrupta sit inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. Scilicet operosiore legum adparatu opus erat post diuisa dominia rerum introducta, cum ante paucis legibus genus humanum regeretur. Ipsa autem communio simplicem duntaxat, & incultam, ac parum velut digestam vitam, non tamen plane exlegem & insocialem efficit. Communio Platonica huc non pertinet, vtpote quae positiua est, & non in res solum, sed & vxores, liberosque extenditur.

§. XIV. Ex hisce adparet, in quem sensum sit accipendum, quod nonnulli asserunt: *proprietatem & dominium esse iuris naturalis proprie dicti, quodque mentibus hominum est inscriptum.* Vbi obseruandum, locutionem isthanc, *hoc vel illud est iuris naturalis,* diuersum habere sensum, prout profertur vel de praecepto aliquo proprie dicto, vel de instituto aliquo, in vitam humanam introducto. Priori modo notat; ius naturae praecipere, vt hoc fiat vel non fiat: posteriori autem; sanam rationem suadere id inter homines constitui & recipi, ex considerata in vniuersum vitae socialis conditione. Nam quae ob peculiarem vtilitatem huius vel illius ciuitatis introducta sunt, iuris ciuilis seu positiui dicuntur. Inde quando quaeritur, dominium an ad ius naturale suam referat originem; non prior, sed posterior sensus attenditur [1]. Scilicet cum fundamentum iuris naturalis sit vita socialis, & vero humani indoles ingenii satis ostendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramque societatem subsistere non posse citra distincta rerum dominia, ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex scopo legis naturalis eadem sunt introducta. Quo facto eadem lex obseruare iubet, quae ad finem dominii instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut vbique locorum ex definito aliquo praecepto iuris naturalis debuerunt proprietatem subire; sed haec est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Praeceptum autem iuris naturalis de abstinentia a rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, vbi ex conuentione hominum fuit definitum, quidnam cuique alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo praecepto de seruandis pactis, & de non laedendo alterius iure. Neque absurdum est dicere, obligationem ad seruandam legem de abstinentia alieni esse generi humano coaeuam; constitutionem proprii & alieni deinceps introductam. Sic saepe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit iniungendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quae a certo quopiam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo praecepto plura specialia possunt subsumi [2].

§. XV.

§. XIV. 1) V. supra L. II. c. 3. §. 22. H.
2) Vid. supra L. I. c. 6. §. 2.
§. XV. 1) Vid. supra Lib. I. c. 1. §. 7. & infra Lib. IV. c. 12. §. 10.
a) Apud Athenienses habebant ὀρφανοφύλακας & ὀρφανῶν ἐπιτρόπους, teste XENOPHONTE libro de prouentibus. De Rhodiis DIO Chrysostomus oratione ad Rhodios: *Publice institutis tutores, vt ne qua iniuria afficiantur pupilli.* Adde de Iudaeis SELDENVM II. Vx. Hebr. 3. H.

§. XV. Addendum quoque heic est de dominii subiecto; circa quod illud potissimum quaeritur: an capaces sint dominii; quibus deest vsus rationis, puta infantes & furiosi? Vbi illud certum est, infantem & furiosum non posse originaliter dominium alicuius rei adquirere, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo adquirendum necessaria est intentio adquirentis, quod velit hanc rem in posterum habere pro sua; & simul vt intelligat, istum actum esse aptum, vti ipsi inde ius nascatur. Id quod in tales non cadit. Ast circa adquirendum dominium rerum, quae ab aliis hominibus in hos deriuantur, aliter se res habet. Etsi enim ad hoc quoque, vt res ab altero in me transeat in me regulariter requiratur animus intelligens, quid agatur [1], & valens signis ex intentione procedentibus indicare, quod istam rem mihi habere, atque acceptare velim; receptum tamen est apud omnes cultiores gentes, vt in infantes quoque, & qui adhuc in vtero sunt (vid. *L. 7. L. 26. D. de Statu hominum. L. 3. D. Si pars haered. petatur.*) dominia rerum transferri & ab iisdem retineri possent. Idque ratio naturalis & aequitas introduci suadebat, quod res, quae dominio subsunt, ad vsus vitae spectent, & non infantibus minus quam adultis sint necessariae; imo illis paulo magis, quod ob impotentiam virium, & iudicii sibi non aeque, vt adulti, possint prospicere. Igitur in infantibus circa acceptationem sufficere iudicatur consensus ipsorum praesumtus, quatenus nemo respuere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen iudicii, ex aetate resultantem, dominium tantum quoad κτῆσιν in infantes conferri potuit, non tamen vt ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium infantibus fauens id quidem efficere potuit, vt illi quid habere, non etiam, vt eo recte vti per se possint. Vid. *Galat.* IV, 1. Ne autem ius illud infantium in nihilum recideret, id praeterea humanitas requirebat, vt caeteri adulti istorum personam tantisper circa administrationem bonorum sustinerent, quousque ipsi suis rebus superesse possent. Quae administratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona sua in tales transfert, vel in ciuitatibus super ea re per leges, aut magistratuum prouisu cauetur [2]; aut vbi vtrumque deest, cognatio [3], vicinia, vel sola denique humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda est lex Charondae; qui *orphanorum bona agnatorum administrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & curae subiecit.* Hos enim, vtpote ad quorum successionem haereditas pupillorum non pertinet, hisce nullas insidias moliri. Agnatos insidiarum occasionem non habere; cum tamen fato casuue extinctorum bona ad ipsos deuoluantur, attentam haereditatis curam eosdem gesturos probabile esse. Diodorus Siculus L. XII. c. 15. Publius Syrus: *Male secum agit aeger, medicum qui haeredem facit* [4]. Non multum abit lex Solonis; *vt curator cum pupillorum matre non cohabitet, & ne is curator fieret, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret.* Diogenes Laertius in Solone. [Lib. I. §. 56. Edit. Amst.

3) Apud Tataros Precopienses tutela patruo defertur. Thuanus L. LXVII. Histor. ad A. MDLXXIIX. H.

4) Et notum illud votum apud Perseum: *Pupillumue vtinam, quem proximus heres Impello, expungam!* Apud Camdenum ad A. MDLXIIX. existimabatur, cum de administratione Scotiae quaestio esset: *Iniustissimum esse, tenellum*

Amſt. ibique Menagius.] Quocunque autem modo alicui eiusmodi adminiſtratio ſit commiſſa, ob fauorem tenerae ſibique non ſufficientis aetatis, ſumma fide ea erit tractanda [5]. Inde HESIODVS L. I. Operum & dierum, [verſ. 330. Edit. Cleric.] in pari gradu delicti locat, qui ſupplici, hoſpitique nocuerit, qui fratris cubile polluerit, qui ſenem parentem aſpere tractauerit; *Ὅς τέ τευ ἀφραδίης ἀλιτραίνεται ὀρφανὰ τέκνα, & qui mala cuiuspiam fraude deceperit orphanos liberos.* Apud PLATONEM de LL. [L. XI. p. 972. E. Edit. Wechel. pag. 927. C. T. II. Edit. Steph.] orphani vocantur *παρακαταθήκη μεγίστη καὶ ἱερωτάτη, depoſitum [6] maximum & ſanctiſſimum.* Vbi multa de officio tutorum. Etſi vt gratis, aut cum diſpendio ſuſtineatur, non ſemper aequitas & humanitas requirit. Add. GROTIVS L. I, c. 3. §. 6. & ibi Boeclerus, Zieglerus, & Felden. Vbi oſtendunt, dominium etiam quoad actum ſecundum penes infantes eſſe. Nam penes tutores eſt nuda duntaxat adminiſtratio iuris, & rei alienae.

CAPVT

nullum Regem ei in manus tradere, qui ex generis propinquitate regno ambitioſe inhians, facile regnandi cupidine ius violaret. H.

5) Et tamen fit, quod SYMMACHVS ait L. VII. ep. 65. *Eſſe multiformem plerumque perfidiam tutorum.* Add. LIBANIVM Sophiſtam in apologia Demoſthenis. H.

6) Vnde Iure Romano tutor, ob dolum condemnatus, infamis eſt, quia nefas viſum, pupillum a tutore ſub ſpecie officii fraudari. Quid ſi culpa damnum dederit tutor? Vulgo diſtinguunt gradus culpae, & latam deinde indiſtincte dolo comparant, quod diſplicet NOODTIO Probab. I. 13. qui tamen ipſe non eſt audiendus, quia vim facit *L. 42. D. de V. S.* & ex ea eiicit verba, *ſed more ciuitatis* ideoque incidit in Legem Iuliam de vi priuata. Aliam viam ingreſſus Celeb. OTTO in Commentar. ad Inſtitutiones ad §. 6. tituli *de ſuſpectis tutoribus* primo culpam latam, quae prope fraudem accedit, eoque dolum repraeſentat, ſeparat a culpa lata, quae mera ſit inſcitia, imprudentia & incogitantia, veluti ſi tutor male contraxerit, & praedia comparauerit haud idonea, non quidem per ſordes aut gratiam, verum per imperitiam oeconomicam & latam negligentiam, & hunc tutorem, propter latam culpam, non aliter infamia notari putat, quam ſi contendere, quam ſoluere malit, argumento *§. (2) Inſt. de poen. tem. litig.* Sed generaliter loquitur Imperator, eoque ipſo locum praeſcindit reſtrictioni, quae fiat per commentum, in primis ſi hoc e longinquo arceſſatur. Simplicior Inſtitutiones Pandectis conciliandi via aperitur, ſi dicamus, Inſtitutiones vt compoſitione ſaltem poſteriores ſunt Pandectis, Pandectis hic derogare. Sic igitur per *L. 42. & L. 226. D. de V. S.* culpa lata quidem

* *

CAPVT V.

DE OBIECTO DOMINII.

VIDENDVM iam est de obiecto dominii, seu quaenam res idoneae sint, vt sub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, vt res vsum aliquem hominibus mediate aut immediate possit praebere, per se, aut per cohaerentiam cum alia re; tum vt hominum adprehensioni & custodiae aliquo modo sit obnoxia. Nam plane inutilia sibi vindicare velle superuacuum, & ineptum est *. Et cum proprietas includat ius alios abs ea re arcendi, quod inutile est, ni aduersus alios in actum possit deduci; frustra proprium tibi afferes illud, vbi nulla ratione prohibere possis, quo minus caeteri te inuito de ista participent.

§. II. SED ET quaedam, vtilia licet hominibus, propter amplitudinem suam inexhausta sunt, vt omnium vsibus possint patere, nec tamen singulis iste vsus reddatur malignior. Tales res proprietati subiicere, malignum foret atque inhumanum. Eam ob rationem vulgo a proprietate eximunt lumen caloremque solis [1], aërem [2], aquam profluentem,

dem omnis, etiam quae in mera rusticitate consistit, infamia notatur, quia facilius ICti veteres tutores, in ordinem coactum iri, existimabant, si hic omnia stricte acciperent. Iure autem institutionum, quod plerumque simplicitatem amplectitur naturalem, nulla species culpae dolo amplius notatur per §. 6. *Inst. de Suspens. tutor.* Proinde fama ciuis, in iudicio tutelae, non alias iure nouo proiicitur, quam, si Dolum admiserit tutor, qui inde dolus si nomine culpae tegatur, nomen a re diligenter separandum erit.

§. I. * Difficile tamen futurum putat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 10. §. 123. vt exemplum suppeditetur rei plane inutilis. Sufficit enim nos voluptatem ex eius possessione capere, vt nobis fructuosa videatur. Si ab eo, quod plerumque fit, res aestimemus, inutiles erunt araneae, mures, glires, muscae, vermes, & similia.

§. II. 1) Adferuntur a CVIACIO Obseruat. L. X. c. 7. duo exempla eiusmodi vectigalis, alterum pro vmbra platani praestandum, alterum aëricum. Prius haustum est ex PLINIO L. XII. c. 1. posterius ex CEDRENO, qui id Imperatori Michaëli Paphlagoni tribuit. Vid. SELDENI Mare clausum c. 21.

2) Nihil tamen impedit, quo minus dominium subeat, certum eius spatium, quod regionibus nostris contineatur. Quod ipse AVCTOR etiam admittit, L. III. c. 3. §. 4. Humanitatis tamen est, nemini interdicere vsum innoxium harum rerum. Vid. TITIVS Obs. CCLXXXVII. et THOMASIVS Inst. Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 127. & ipse AVCTOR noster in Elem. Iurisprud. vniu. p. 84. Vid. infra §. 4.

tem [3], & similia. PETRONIVS [c. 100. Ed. Burm.] *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus comitata sideribus etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? In publico tamen manant.* Apud OVIDIVM Metam. VI. [v. 349.] ita Latona: *Vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit, Nec tenues vndas: ad publica [4] munera veni.* Quanquam cum terrigenis ad vsum luminis & aëris, terrae vsus sit necessarius, quippe quibus volare a natura sit negatum; inde fit, vt eius liber & omnimodus vsus aliis possit intercipi; puta: si quis in obscurum & tetrum carcerem coniiciatur. Et cum aër alicubi liquidius sese & purius diffundat, isthoc quoque respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in aedificiis cumprimis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus, amoenitatem sectantibus, videmus. Qua de causa introductae sunt seruitutes altius non tollendi, luminum [5], & ne luminibus officiatur, prospectus, & ne prospectui officiatur. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui seruitus venti non intercipiendi [6], ne molae nostrae [7] alatae reddantur inutiles [8].

§. III. EST ET hoc obseruandum, quemadmodum diuersam habent materiam substantiae rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem naturae ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumscribi potest, eo facilius effectus proprietatis aduersus alios obtinentur. Adeoque quo aptior est aliqua res, vt iniustae aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis eiusdem proprietatem spondemus. Vti tamen non statim aliqua res est a proprietate exemta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid adeo sit diffusum, vt vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti, aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est praesumendum, quempiam rem tam onerosae tutelae sibi voluisse propriam reddere. Quanquam adhoc, vt res aliqua fieri possit propria, non requiratur, vt illa includa-

3) Vid. supra L. III. c. 3. §. 4. SENECA IV. de Benefic. c. 28. *Deus quaedam in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari.* H.

4) In quo loco OVIDII res publicae & communes promiscue accipiuntur. Fit id interdum quoque in Iure, veluti in *L. 2. D. de Rerum diuis.* in qua Marcianus res *publicas* communium nomine complectitur. Sed varie diuidunt ICti fine dissensu: vt eleganter ostendit CVIACIVS Lib. XIV. Obs. c. 16. & L. XV. c. 33. Possunt quoque verba: *quaedam publica* Marciano in L. 2. *excidisse*, nam ipse mox in *L. 4. §. 1. D.* eodem, *publicorum* meminit, quare sine caussa de Marciano cum ceteris Iureconsultis conciliando tantopere laborant Scholiastes Graecus Lib. XLV. Basil. tit. 3. Hotmanus, Matthaeus auus, & Gerardus NOODT L. I. Probab. c. 8.

5) Vid. AVCTOR infra c. 8. §. 6.

6) Apud Ioannem BVSCHIVM Chron. Windesem. L. I. c. 17. cum aliquis ventum sibi vindicaret, Florentius Episcopus Traiectensis aiebat: *Nemini viuentium se nosse, cui in vento illo dominationis suae ius aliquod competat, nisi sibi & Ecclesiae Traiectinae.* Interdum quoque vento opus est ad aucupia. Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 2. §. 3. n. 2. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

7) Vid. infra Lib. V. c. 1. §. 5. venti molarum concessi exemplum habet SCRIVERIVS in Harlemo IV. p. 181.

8) Confer. THOMASII dissertatio, Non ens actionis forensis contra aedificantem ex aemulatione §. 28. De iure molendinorum in genere agit

cludatur, aut includi possit terminis artificialibus, aut heterogeneis; sed sufficit, si eius magnitudo quacunque ratione possit designari *. Inde superuacua est solicitudo GROTII L. II. c. 3. §. 7. quando flumina proprietatis capacia vult ostendere; quod etiamsi flumina nec supra nec infra claudantur territorio, sed cum aqua superiori & inferiori aut cum mari cohaereant: sufficiat tamen, quod maior pars, id est, latera sint clausa ripis.

§. IV. DENIQVE & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum vsus arctis velut finibus sit circumscriptus, nec cum pluribus communicari aptus: quales in proprietatem ire pacis quam maxime intererat. Quaedam autem res, cum diuersos sui vsus praebeant, secundum quosdam vsus exhauriri possunt, secundum quosdam omnibus abunde sufficiunt. Tales res vti nihil impedit, quo minus proprie possint fieri: ita & illud lex humanitatis iubet, vt vsus earundem inexhaustus nemini pacato denegetur. Quod si autem aliqua res sit, quae secundum omnes vsus inexhausta foret [1], eam in primaeua communione, & in medio non relinqui absurdum fuerit [2]. Equidem in communione positiua si communis res diuisa singulis sufficit, nihil impedit diuisionem fieri; sin minus, praestat rem indiuisim possideri. Verum vt res aliqua in medio totius humani generis exposita, omniumque promiscuis vsibus sufficiens per partes diuidatur, id sane a ratione abhorret. Equidem terrae tanta est magnitudo, vt ad quemuis vsum omnibus populis sufficiat, non tamen si indiuisim a tanta multitudine hominum, qualis nunc est, possideretur. Quam illa citra culturam hautquidquam aluerit. Ergo alia ratio est, quare magnitudo non obstiterit, quo minus terra diuideretur; quae ipsa tamen diuisionem Oceani faceret ridiculam. Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 3.

§. V. ENIMVERO de aliis quidem rebus parum heic difficultatis. Sed super mari, an illud proprietatis capax sit, nostro seculo a clarissimis ingeniis [1] fuit disceptatum [2]. Vbi obseruare licuit, multos studium aduersus patriam

Yyy 2 suam

agit TITIVS Iuris priuati Romano-Germanici L. VIII. c. 16.

§. III. * Imo Dominii limites iidem sunt, qui possessionis, & quodcunque aliquis occupauerit, eatenus ipsius est, quatenus possidet. Vid. V. A. Cornel. van BYNKERSHOECK de Dominio maris. c. IX.

§. IV. 1) Cui rationi inexhausti vsus non aliter locus est, quam si possessio nulla ratione seruari possit, qualis est possessio Oceani. Ex eo enim solo, quod rei alicuius tam magna suppetit abundantia, vt quicquid ceperimus, aliis adhuc satis inde supersit, etiam id sequitur: posse nos tantam eius rei partem occupare, quantam voluerimus, & possidere queamus, quoniam, quantumcunque occupemus, occupatio nostra sine damno aliorum sit, obseruante Cl. BARBEYRACO ad h. l.

2) Vid. supra L. III. c. 3. §. 3. H.

§. V. 1) Inter quae eminent GROTIVS in Mari libero, de quo HERTIVS in nota sequente, & SELDENVS in Mari clauso. Nouissime multa noua adtulit Cornelius van BYNKERSHOEK in Dissertatione de dominio maris, quae est inter opera eius minora, iunctim edita, Lugduni Batauorum 1730. quum hoc argumentum Pufendorfio ita exhaustum videretur, vt nihil dici posse crederet, quod non antea dictum esset.

2) H. GROTII Mare liberum, suppresso Auctoris nomine, editum est A. MDCVII. occasione actionis de induciis inter Hispanos & foederatos Belgas, vt scribit Dominic. BAVDIVS L. II. de Induciis Belli Belgici. At propter controuersiam de piscatu inter M. Britanniae Regem & Batauos A. MDCIX. editum, prodidit Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britan. ad d. A. Ioannes Isaac. PONTANVS duobus discussionum histori-

ſuam magis ob oculos, quam veritatem habuiſſe. Etſi per eosdem, & reliquos extra partium ſtudia poſitos, ita ſint omnia excuſſa, vt nihil fere dici poſſit, quod non dictum ſit prius. Eo breuioribus nobis heic licebit eſſe; cum in omnium manibus verſentur ſcriptores, a quibus iſta controuerſia fuit tractata. Illud igitur manifeſtum, conceſſioni diuinae, qua homini ius in terram capeſſendi imperium fuit indultum, etiam mare adiungi. Aeque dicitur: dominamini piſcibus maris, quam animalibus terreſtribus. In animalia autem imperium intelligi non poteſt, ni ſimul ius ſit elementum, quod illa inhabitant, prout eius admittit natura, vſurpandi. Etſi vero & volucrium coeli fiat mentio; tamen cum in aëre homini verſari ſit negatum, ita vt a terra ſit disiunctus, ſoli aëri innixus; ideo imperium in aërem exercere non potuit, niſi quouſque qui in terra ſtant pertingere queant. Verum vt in mari dominium longius exerceri poſſet, effectum eſt per naues, ad ſummam iam perfectionem perductas, quae non oneribus tantum tranſportandis inſeruiunt, ſed & per regna Neptuni Martem terribili magis ſpecie, quam per terram idem deſaeuit, circumferunt. Neque eſt, cui ſcrupulum iniicit amplius illud HORATII carm. L. I. Od. 3. [v.21.& ſeq.] *Nequidquam Deus abſcidit Prudens Oceano diſſociabili Terras; poſtquam impiae Non tangenda rates tranſiliunt vada.* Neque priuilegium aliquod maris prae terra adparet, quo minus illo ad vſum & commoditatem ſuam vti homo queat. Enimuero cum conceſſio diuina dominium, quod effectum in ordine aduerſus homines ſit habiturum, immediate non conſtituat; inde in arbitrio hominum fuit, vtrum mare quoque, ſicut pleraſque terras, ſub proprietatem vellent mittere, an vero id in primaeuo ſtatu relinquere, vt non magis ad vnum, quam ad alterum pertineret.

§. VI. QVAESTIO igitur eſt, vtrum certae inueniantur cauſae in mari, quare illud proprietatem ſubire nequeat? Id quod aliqui aſſertum iuere, rationibus partim phyſicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris [1], quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; poſſeſſionem autem non procedere, niſi in re terminata. Ad quod alii reſpondent, fluiditatem in ſe nihil obſtare proprietati: neque mare carere ſuis terminis, incluſum quippe litoribus; neque adeo difficile eſſe, partes & tractus maris certis terminis [2] circumſcribere. Addi poteſt, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo ſint decurſu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per aeſtum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim eſt flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vaſtitas & amplitudo maris nequaquam eiusdem cuſtodiam penitus reddit impoſſibilem, adeoque nec proprietatis vſum plane tollit. Nam

hiſtoricarum libris Ioanni Seldeno ſe oppoſuit, vt Danis Norwegisque praeſertim iura quaedam vindicaret, quae Seldenus ad Britannos traxiſſe viſus eſt; de caetero tutiſſimum iudicans, media incedere via, & aſſerere, nec liberum eſſe mare omne, nec etiam claudi quodcunque aut omne poſſe. Th. GRASWINCKELIVS Vindiciarum maris liberi libros quinque aduerſus P. Baptiſtam BVRGVM, Liguſtici maris dominii aſſertorem, conſcripſit. Add. HVBERVS Part. I. L. 4. Digreſſ. iur. ciuil. c. 14. 15. 16. nominatim contra AVCTOREM ſcribens. Dominium maris aſſerentes recenſere prolixum eſſet. Mediam quoque viam tenuit BOE-

Nam prohiberi alii ab vſu maris poſſunt vel ex terra, vbi per anguſtum fretum in noſtras terras ſinus maris infunditur, vel per naues armatas, quae eundem in mari vſum poſſunt praeſtare, quem in terra arces limitaneae. Etſi negari nequeat, totius Oceani cuſtodiam vni populo moraliter fore impoſſibilem; neque operae pretium facturum, qui in omnibus eius partibus per naues armatas caeteros eiusdem vſu velit arcere. Stultum eſt autem concupiſcere, quae non capias; praeſertim vbi non neceſſitas vitae, ſed ſuperuacua ambitio, aut auaritia quaeritur. Etſi enim alias defectus facultatis phyſicae moralem non ſtatim extinguat: tamen cum haec citra illam inter prauas hominum cupidines fere inanis ſit, rationis eſt, plura non affectare, quam commode tueri poſſis. Superuacua tamen eſt reſtrictio GROTII L. II. c. 3. §. 7. 8. quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hae comparatione terrae quid ſint exiguum [2], aut vt non ita magna ſint, vt non cum terris comparata portio eorum videri poſſint. Si enim populus aliquis ad ripam fluminis vaſti conſederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terrae non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipſius proprietati nihil obſtabit. Sic regna dantur, quae a ſuis prouinciis & appendicibus longe ſuperantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conueniat, deſumunt inde, quod eius vſus ſit inexhauſtus [4], adeoque omnibus promiſcue ſufficiens, vt fruſtra ſit, eius partes ſingulis velle aſſignare. Quod argumentum ſane palmarium duceremus, ſi id conſtaret, mare quoad omnem ſui vſum in quibuslibet partibus omnibus ſufficere. Nam introducta eſt vtique rerum proprietas conſeruandae paci in ſocietate humana. Cum autem hic inter caeteros eius ſit effectus, vt qui rem meam me inuito inuadit, & vſurpat, iniuriam faciat, bello cauſam praebentem: igitur non promouiſſe pacem, verum plures eius abrumpendae occaſiones conciliaſſe fuerint cenſendi, ſi qui rem vellent propriam facere, quae in medio omnium promiſcue vſui expoſita homines nulla collidere lite apta foret. Enimuero an mare ſecundum omnem ſui vſum in omnibus ſui partibus ſit inexhauſtum, liquidius adparebit, ſi eiusdem vſus diſtinctius conſideremus.

§. VII. AQVANDI ergo & lauandi vſus nec magni eſt, nec niſi litorum accolis patet, & reuera inexhauſtus eſt. Inſeruit quoque aqua marina ſali excoquendo; ſed quo vſu accolae litorum duntaxat gaudent. Inexhauſtum quoque et innoxiae vtilitatis eſt mare quantum ad nauigationem. Vid. *L. 23. §. 1. D. de Seruit. praed. ruſt.* Verum ſunt praeter hos alii quoque vſus maris, qui partim non penitus ſunt inexhauſti; partim populo maris accolae occaſionem damni praebere poſſunt, vt ex re ipſius non ſit, omnes maris partes

BOECLERVS Diſſertatione, cui titulus: *Minos, maris dominus.* H.

§. VI. 1) Videatur SELDENI mare clauſum c. 21. 22.

2) Quibus inſeruire poſſunt ſcopuli, breuia, aduerſa inuicem promontoria, inſulae hinc inde ſparſae, & ſimilia. Sed & ex gradibus longitudinis & latitudinis praeſens remedium.

3) Qua ratione Danis nuper viſum eſt, interdicere Hollandis acceſſum Groenlandiae ad quartum milliare.

4) Vide ſupra §. 4. nota 1. & Dn. van BYNKERSHOEK obſeruatio de Dominio maris c. 9.

tes cuiuis promiscue patere. Prioris generis est piscatio, & collectio rerum in mari nascentium. Piscatio etsi in mari fere fit vberior [1], quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen, ex parte eam exhauriri posse, & accolis maris maligniorem fieri, si omnes promiscue gentes propter litora alicuius regionis velint piscari; praesertim cum frequenter certum piscis, aut rei pretiosae genus [2], puta, margaritae, corallia, succinum, in vno tantum maris loco, eoque non valde spatioso inueniantur. Heic nihil obstat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipsorum accolae potius, quam remotiores sibi propriam queant asserere; quibus caeteri non magis iure irasci aut inuidere possunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus: India mittit ebur, molles sua thura Sabaei.* Vid. de felicitate litoris Byzantini PLINIVS L. IX. c. 15. Ex posteriori genere est, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti praebet. Inde Dux Somersetiae, Angliae protector, in epistola ad Scotos apud SLEIDANVM L. XX. *Oceano claudimur vndique tanquam moenibus & vallo firmissimo.* Et longe meliori iure mare, quam ab ISOCRATE encomio Busiridis [p. 386.] Nilus, *ἀθάνατον τεῖχος, immortalis murus* vocatur. Verum anceps est hoc munimentum. Nam vti pedestria per id itinera abrumpuntur; ita patulus nauigiis praebetur accessus. Eamque ob causam hautquidquam expedit populis maritimis, vt cuilibet in mari litoribus ipsorum praetenso versari liceat cum armatis nauibus, non impetrata venia, aut praestita cautione de non offendendo. Quantum autem spatium maris eiusmodi vicem munimenti obtineat, cuius intuitu populo expediat dominium in eam obtinere, in vniuersum non ita accurate definiri potest [3]. Sane ob solam hancce causam aliquot centena milliaria imperio velle amplecti; plus iusto meticulosi foret. Ad hoc illustrandum facere potest, quod CAESAR L. VI. de B. G. [c. 23.] tradit de Germanis: *Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quenquam prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato.* Igitur potuerunt graues esse rationes, quare populus aliquis certam sibi partem maris propriam faceret, hactenus vt caeteri eiusdem vsus ab isto tanquam beneficium recognoscere tenerentur.

§. VIII. ENIMVERO cum dominium, quod aduersus alios homines effectus est producturum, a facto hominum coeperit; quousque cuiusuis populi limites in mari sese extendant, possessio, aut pacta cum vicinis ostendent [1]. Sic

§. VII. 1) De piscatione Batauorum ad Orcadas IOHNSTONVS L. 14. Rer. Brit. ad A. MDCIX. *Haec piscatio Batauis subsidium belli aduersus Iberos, fundamentum vectigalium, commeatus militum, solatium annonae, fons innumerabilis pecuniae.* H.

2) Vid. de halecibus CAMDENVM de Britannia in Brigantibus p. 584. H.

3) Dn. van BYNKERSHOEK laudatae dissertationis capite 2. potestatem terrae eo extendi tradit, quousque tormenta explodantur, eatenus enim cum imperare, tum possidere nos videri. Neque alia sententia vsos videri Ordines foederati Belgii, qui A. 1671. 3 Ianuarii decreuerint, vt nauium praefecti ad oras externorum Principum in mari salutarent, quousque tormenta vrbium & arcium explodantur, prout princeps eius orae qua de ageretur, voluerit. Hoc addito, esse quemque in ditione sua plenissime dominum & aduenam quemque subditum.

§. VIII. 1) Huiusmodi pacta, vt quidam populi iure & vsu certi maris cedant, valere, etiam GRO-

Sic ISOCRATES Panegyrico [pag. III. Ed. Parif.] gloriatur, Athenienfes regi Perfarum foedere praefcripfiffe, *μακρὸν πλοῖον ἐντὸς Φασήλιδος μὴ καθέλκειν, intra Phafelidem naue longa non adpellere.* Quid tamen heic in dubio, & vbi de actibus occupationem teftantibus haut liquida extat memoria, fit praefumendum, ex fequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc nauigandi vfus effet incognitus, populos terris occupatis dominium vltra litora extendiffe non eft probabile. Nam cum pifcatio citra naues valde effet fterilis, & non nifi teftacea legere, aut lino & hamis decipere, & calamo falientes ducere pifces in fcopulo haerentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos pifcatio ipfis redderetur deterior; cum terreftri itinere acceffuri arceri poffent. Imo & nauigiis inuentis diu apud plerofque populos pifcatio in mari libera eft relicta; quod vitae genus laboriofum haut crederetur tam multos inuenturum fectatores, vt ex collifione ipforum turbae forent metuendae. Sed & cum nullae adhuc hoftiles claffes nauigarent, per fe mari ratio munimenti fatis conftabat. Inuentis dein nauibus armatis, diu vix quidquam praeter portus fibi proprios populi fecerunt; reliquae partes maris in primaeua communione relictae. Quo audentius piratae graffabantur, quod in locis nullius iurisdictioni fubiectis minus atrociter pacem abs fe violari crederent. Intellectis deinde maritimae mercaturae compendiis nonnulli fretorum accolae haec fibi propria afferuerunt, quo exactis vectigalibus [2] in partem lucri admitterentur, aut vt vrbes fuae a mercatoribus celebrarentur. Dein aliae quoque partes maris dominio fubiectae, vel pifcatione infigniter vberes, vel quia fecuritati regionum expediebat. Vix tamen aliud dominii ius exercitum, quam vt citra noxam commeare quibuslibet iniungeretur, neue cui amplius ibi praedas liceret agere, aut citra veniam armatis nauibus illas maris partes ingredi. Inde apud THVCYDIDEM L. V. [c. 56. Ed. Oxon.] cum Lacedaemonii milites mari Epidauriis fubmififfent, Argiui miffis legatis cum Athenienfibus expoftularunt, quod cum in foedere cautum effet, ne tranfitum per fuam regionem hoftibus darent, ipfos mari praeternauigare fiuiffent. Idque factum Athenienfes tanquam violationem foederis a Lacedaemoniis factam interpretati funt. Ad iftud autem dominium agnofcendum recentioribus, vt adparet, feculis receptum [3], vt exterae naues, dum munitionem maritimam, aut armatam nauem praeteruehuntur illius, qui dominum eius maris fe fert, fignum aliquod venerationis exhibeant [4]. Id autem non videtur neceffarium, vt fingulae gentes praecife demonftrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupauerint: fed cum

GROTIVS ipfe L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 15. conceffit. H.

2) Vid. GROTIVS L. II. c. 3. §. 14.

3) Simile tamen apud veteres etiam obferuare eft: cum enim Domitii Aenobarbi & Antonii naues praetoriae cafu fibi obuiae effent, primarius lector Antonii ftans in prora, vt mos eft, Aenobarbi ὡς ὑπηκόοις ἢ ἐλάσσοσιν ἀνδράσιν ὑπαντῶσι προσέταξε, καθελεῖν τὸ σημεῖον, *vt fubditis aut inferioribus occurrentibus imperabat, detraherent infignia.* Add. I. LIPSIVS I. Elector. c. 23. Neque tamen id factum dixerim imperii maritimi conferuandi caufa. Caeterum mos ille velorum dimittendorum aut exonerandorum tormentorum variat, nec raro pactis definiri folet. V. LOCCENIVS L. I. de iure marit. c. 4. §. 10. Non reticenda hoc loco fingularis nec imprudens Reip. Venetae confuetudo, cuius Dux quotannis folenni ritu, iniecto in vndas annulo, Thetyn, vt ille loquitur, vxorem ducit. H.

4) Contra, minime id effe agnitionem dominii maris, fi quis alterius gentis nauibus vela fubmit-

cum istius exercitium non quouis tempore vsum habeat, sufficit, si actus imperii tunc exercuerunt, quando vtilitas reipublicae id exegisse visa fuit. Quin putauerim, citra absurditatem dici posse [5], partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, absque peculiari actu corporali coepisse subire dominium eius populi, cuius litoribus praetexuntur, postquam inter gentes armatarum vsus nauium innotuit (Conf ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 3. §. II.) Nam hoc intuitu mare sese habet, tanquam accessorium terrae, sicut fossae, vel etiam proximae vligines & paludes censentur accessio vrbis. Vti autem in occupatione rerum immobilium non opus est, vt singulae partes corpore tangantur, sed vna pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti isti, cuius ea pars dicitur: ita occupata per modum vniuersitatis aliqua regione, certis finibus circumscripta, licet ab initio populus vltra eos fines dominium proferendi aut exercendi intentionem non habuerit, quod nullum eius loci vsum crederet: intellecto tamen post, necessarium esse istum locum vacuum suae regioni adiungi, videtur sola destinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem suae ditionis, potuisse prorogare, praesertim postquam constitit, alios quoque populos ex terra in vacuum hactenus mare ditionem suam protulisse. Vbi recte praesumitur, reliquos populos hautquidquam [hunc] [6] deteriore conditione esse voluisse. Ex hisce patet, hodie post rem naualem, ad summum perductam fastigium, praesumi, quemuis populum maritimum, & cui vllus nauigandi usus, esse dominum maris, litoribus suis praetensi, quousque illud munimenti rationem habere censetur [7], inprimis autem portuum, aut vbi alias commoda in terram exscensio fieri potest. (BODINVS de Rep. L. I. c. vlt. Baldi fide asserit: *Iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum esse, vt sexaginta milliaribus a litore Princeps legem ad litus accedentibus dicere possit.* [8] Sinus quoque maris regulariter pertinere ad eum

submittat, contendit laudatus Dn. van BYNKERSHOEK de Dominio maris c. 5. in fine. Sic verbi gratia Ordines foederati Belgii in §. IV. pacis inter Carolum II. Angliae regem & se Anno 1674. 19 Febr. factae, agnouisse, ius esse regiis Anglorum nauibus, vt iis Ordinum etiam totae classes summum aplustre & supparum submittant in omni isto mari, quod Septemtriones & promontorium, quod Finis terrae dicitur, interiacet: sed hoc fieri, vt intelligamus, alterum populum superiorem esse, non vt cogitemus, alterum non esse liberum.

5) Idem dixit STRAVCHIVS de imp. mar. c. 3. §. 4. cui HVBERVS obiicit, occupationem corporalem & facti esse. Verum salua res est. Nihil enim vetat, occupata principali re, etiam accessiones occupatas censeri. H.

6) Hanc vocem, praeeunte Cl. BARBEYRACO inseruimus, poscente eam sensu. Quod autem dictum vult AVCTOR ita intelligi debet, vt noua interuenisse fingatur ratio, quae acquisitionem vtique factam esse, testetur. Ita, inuentis tormentis, sua sponte ea pars maris, quam tormentis tueri possimus, territorio adiuncta esse, videtur. Quodsi desit eiusmodi ratio, nouo omnino apprehendente possessionis signo opus erit, ne terrae, quas occupauimus, aliis videantur adhuc vacantes.

7) Vid. supra §. 7. nota 3. Quod ad reliquum maris spatium adtinet, in quod ciuitas e terra dominari nequeat, Dn. van BYNKERSHOEK dissertationis de dominio maris c. 3. opinatur, eatenus aliquem dominum eius effici, quatenus cum animo sibi acquirendi in eo nauiget, quod continuis classibus habendis omnium optime significari possit. Ita olim Romanos, qui mare mediterraneum, qua Europam, Africam & Asiam alluit, imperio suo complexi sint, per quatuor classes perpetuas id detentasse; quarum prima steterit ad *Misenum*, secunda ad *Rauennam*, tertia ad *Forum Iulium*, quarta ad *Byzantium*: Eosdem ei etiam parti Oceani dominatos esse, quae sit

eum populum, cuius terris iſte ambitur; neque minus freta. Quod ſi autem diuerſi populi fretum, aut ſinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium vſque eiusdem pertinere intelligentur [9], niſi vel per conuentionem indiviſim id imperium contra exteros exercere, ipſos autem promiſcue inter ſe iſto aequore vti placuerit; vel alicui ſoli in totum iſtum ſinum, aut fretum ſit dominium quaeſitum ex pacto, reliquorum conceſſione tacita, iure victoriae, aut quia is prior ad id mare ſedes fixerat, idque ſtatim totum occupauerat, & contra aduerſi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo caſu tamen nihilominus reliqui ſinus aut freti accolae ſuorum quiſque portuum, tractusque litoralis domini eſſe intelligentur. De effectibus marinae velut ditionis vid. Alber. GENTILIS Advoc. Hiſpan. L. I. c. 8. & 14. & SELDENVS Maris clauſi L. II. c. 20. 21. 22. Vbi obiter addendum, quod Eduardus CHAMBERLAYNE Notitia Angliae part. L. c. 4. tradit, qui in naui natus ſit, in mari ditioni Anglicanae ſubiecto, pro indigena Anglo cenſeri, neque naturaliſatione, vti vocant, opus habere, ſicut alii, qui extra Angliam nati ſunt.

§. IX. SED quid dicemus de vaſto Oceano, magnis continentibus, Europae, Africae, Aſiae, Americae, terrae Auſtrali, & incognitae interiecto? An & hic ſub proprietatem iuit, an vero adhuc in primaeuo ſtatu perſiſtit, omnibus in medio expoſitis? Equidem iſtum ſua magnitudo hautquidquam abſolute reddit proprietatis incapacem. [1] Fatendum tamen eſt, inutile, quin & cum iniquitate coniunctum fore eius dominium, ſi quis eum ſibi ſoli in vniuerſum, aut pauci per partes excluſis reliquis velint aſſerere. Nauigatio ſeu vſus itineris maritimi eſt res innoxiae vtilitatis, cuius ſolius cauſa proprietatem mari inducere ſuperuacuum eſt; cum aeque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piſcatio per vaſtiſſima illa aequora non eſt tanti momenti. Et cum fruſtra illud tuum eſſe dicas, abs cuius promiſcuo vſu alios arcere moraliter ſit impoſſibile; haut puto operae pretium fecerit, qui claſſes

ſit inter Angliam & terram continentem, cum, quia terras vtrinque adſitas tenuerint, tum quia claſſem alere ſoliti fuerint in freto interiecto. Sed hodie, addit, nullam partem Oceani, imo ne mare quidem clauſum, vllius gentis dominio ſubeſſe, niſi quatenus ea dominium ſuum e terra tueri poſſit, quoniam nulla hodie gens claſſes perpetuas alat. Et videtur in mari locus eſſe ſententiae ipſius, qua extra ciuitatem dominium cum poſſeſſione finiri contendit, etſi hoc in aliis rebus negandum videatur, per ea quae dicta ſunt, ad c. 4. §. 4. nota 2. & 4. & quae dicentur ad c. 6. §. 1. nota 2. Ceterum commode HEINECCIVS Iur. Nat. & Gent. L. II. c. 8. §. 177. vti mare nullius eſſe agnoſcit, ita, quin id occupari poſſit, occupantique cedat, nullus dubitat, maxime, quum id & olim eſſe factum & hodie fieri, ipſa nos conuincat experientia. At quum occupari non ſoleant res inexhauſti vſus, nec earum vſu alios excludere fas ſit, in mari vero quaedam ſint exhauſti vſus, veluti captura piſcium maiorum & vnionum, vectigalia & ſimilia emolumenta, quaedam inexhauſti vſus, veluti nauigatio; illis alios excludi poſſe, his non poſſe, vere & naturae rei conuenienter putat, vir praeſtantis iudicii & eximiae doctrinae.

8) Alberic. GENTILIS L. I. Aduocat. Hiſpan. c. 8. vſque ad centum milliaria extendit. Alii ſtrictius & breuius determinant, praeſertim ſi mare interiacens eouſque ſe non extendat. V. IO. LOCCENIVS L. I. de Iur. marit. c. 4. §. 5. H.

9) Conf. infra c. 7. §. 11. H.

§. IX. 1) Nam & in parte Oceani eadem militat ratio, quae in mari, quod internum vocant. Angli apud H. GROTIVM L. XIII. Hiſtor. Belgic. ad A. MDCIV. dicebant: *Nimis multa extare documenta, Britanniae eſſe dominos, qui eſſent maris.* H.

classes per omnes Oceani partes perpetuo velit alere, prohibendae aliorum piscationi. Quid si tamen aliquis per inanem ambitionem, vt dominus Oceani clueat, aut subigente auaritia, vt solus emolumenta nauigationis, & commerciorum maritimorum ad se trahat, proprietatem Oceani sibi soli velit arrogare? Praesertim si dicat, sese primum nauigando Oceanum vsurpasse, & in singulis continentibus, queis iste interiectus est, terras possidere. Cum autem Oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuisse proprietatem sibi adquirere, quicunque primus illum occupare sit aggressus. Heic dicimus; liberum quidem esse hominibus, vacua occupando sua facere, sed ita tamen, vt meminerint, non vni & alteri, sed vniuerso hominum generi orbem terrarum a Numine esse concessum; simulque naturaliter homines esse aequales. Igitur pactum illud [2] tacitum eorum [3], qui primi res diuiserunt, circa concedenda occupantibus illa, quae in primam diuisionem non venerunt, hautquidquam extendi potest ad talem rem, quam si vnus possideret, reliquos omnes iniquissimo seruitio posset premere, aut exposita alias maxima commoda intercipere. Quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Vnde sicut nemini vitio fuerit vertendum, si ex aceruo rerum in medio positarum quantumuis abunde necessitatibus suis etiam in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quae capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis naturae bonis fruendi copia sit. Nullus igitur probabilis praetextus adferri potest, quare vnus aliquis populus in totum Oceanum dominium velit praetendere, cum hoc effectu, vt caeteros omnes a nauigatione eiusdem velit arcere [4]. Earum rationum, quae proprietatem rerum introduci suaserunt, nulla in vastum Oceanum cadit. Vt is nauigationi sit idoneus, nulla, quantum ad ipsum mare, hominum opera & industria opus est. Eodem labore venti quicquid est vbique nauium propellunt, quam vnicam. Nec quos naues ducunt sulcos, secuturis asperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem, alterum iter, licet caeteri eandem viam vsurpent. Ante caeteros per locum aliquem iter fecisse; hautquidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem est iactare; interdicta caeteris nauigatione, vnum solum lucro inde proueniente potiri; ad quod quemque intentum esse debere. Quasi vero iniquissimo monopolio caeteri omnes sint premendi, vt vnius inexplebilis auaritia alatur; aut quasi reliquis omnibus iugum vltro sit subeundum, quia vnius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, vt, quae necessitatibus ipsorum inseruiunt, abunde suppeditauerit. Eos autem possidendi fines ratio hominibus praescripsit, vt contenti sint adquisiuisse, quae suis suorumque vsibus probabiliter sufficerent. Nec futuri

2) Minime, vt aliquoties monitum fuit, necesse est, ad eiusmodi pactum decurri, vtpote quod mere imaginarium est. Impossibilitas in perpetuum occupandi Oceanum sufficit, vt adpareat, non ferendam esse iniustitiam eorum, qui talia petant, Vid. supra §. 8. nota 7. & dissertatio Dn. van BYNKERSHOEK de dominio maris cap. 7.

3) Haec hypothesis saepe a nobis est reiecta. Verior ratio est, quod possessio maris fere non nisi coniecturis probetur, propter fluentis & liquidi materiam. Quae probatio populo vni, quan-

futuri incautos esse vult, dummodo per inuidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sibi prospicere. Si quis vlterius grassatur, & superfluas corradit opes opprimendis aliis, reliquis vitio non vertetur, si occasione data istum mature in ordinem redigere instituant.

§. X. Ex hisce liquet, pacatam Oceani nauigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale ius in eum sit constitutum, vt caeteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoque neminem posse prohibere, quo minus populi Oceanum accolentes, ipsi non subiecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale ius sibi quaesiuerit, vt aut vnus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum a suis commerciis arcere teneatur [1], (qualia pacta Societas Indiae Orientalis Belgica cum Imperatore Zeilonis iniuit. Vid. Phil. Baldaevs Descript. orae Malabar. & Coromand. c. 10. & 22.) aut quis ipsi cesserit facultate sua ad eum populum nauigandi. Nam cum merces meas, praesertim ad superfluam voluptatem magis, quam ad vitae necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quo minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, vt quis iure suo alteri per pactum cedere queat; quanquam eiusmodi pactum tertio alicui praeiudicare nequit. Inde etiam vti recte Princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natae, aut factae ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem parauerint; (quale tamen pactum inire, aut quam gratiam indulgere de iure naturae nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema vrgeat necessitas, citra commercia isthaec periturum:) ita si verbi gratia populus Europaeus regionem aliquam Africae aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoque si videbitur, omnem aditum ad eandem commerciorum causa susceptum caeteris poterit praecludere, aut non nisi sub certa conditione, certoue onere permittere. Id quod & ita obseruari videmus, nec in eo quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere iactata commerciorum libertas non obstat [2], quo minus ciuitas suis plus ciuibus, quam exteris fauere queat.

 CAPVT

quantum attinet vniuersum Oceanum, haut dubie erit impossibilis. H.

4) Nam si transitus per terram iure debetur, vt supra euicimus ad L. III. c. 3. §. 5. tanto is minus in Oceano, quippe tantis periculis minime obnoxius, denegari poterit. Vt bene Avctor heic docet: quoniam ius adeundi populos, populo illi, qui imperium maris affectat, non obligatos, ius dat aliis ad omnia, abs quibus illud obtineri nequit. H.

§. X. 1) Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. [& 9.] H.

2) Vid. d. c. 3. §. 11. H.

CAPUT VI.

DE OCCUPATIONE.

ROXIMVM est de modis adquirendi dominii [1] dispicere, qui ad ductum GROTII commode diuiduntur in originarios & deriuatiuos [2]. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium iam constitutum ab vno homine

§. I. 1) Fit hoc loco a Cl. BARBEYRACO dicussio quaestionis, *An proprietas desinat cum possessione?* ita, vt primum recenseat, quid TITIVS in dissertatione de dominio in rebus occupatis vltra possessionem durante hac parte obuerterit sententiae BYNCKERSHOEKII, proditae in cap. 1. dissertationis suae, de dominio maris: deinde nouas rationes addat, ob quas TITII negantis sententiae accedendum sit. Titio lis stat & cadit his duobus praecipue argumentis: 1) quia inane ius est, quod cum facto oritur & perit, 2) quod conditio perpetuae possessionis, indoli repugnat humanae naturae, & hinc ad iuris alicuius durationem neutiquam requiri potest.

2) Cuius distinctionis vsus est insignis: nam originaria acquisitio fieri nequit visu, vtique vero deriuatiua. Vid. infra §. 8. & c. 9. §. 9. H.

3) Quae diuisio etiam acquisitionibus *deriuatiuis* conuenit. Vide quae dicentur ad caput sequens §. 1. Quod reliquum est, distingui etiam solent modi acquirendi in *ciuiles & naturales*, quae diuisio satis quidem trita non tamen vsque adeo liquida est. Quare sic dicendum videtur. Modus acquirendi naturalis est, qui *solo* consensu acquirentis quoad res nullius; vel quoad res in dominio iam constitutas *mutuo* transferentis & acquirentis consensu fit. E contrario modus acquirendi ciuilis est, qui vel sine consensu domini *speciali* dominium transfert, vel aliquando praeter mutuum consensum aliquid exigit, TITIVS Obseru. CCXC. Reperitur haec diuisio in §. 11. Inst. de rerum diuis. *Quarumdam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali - - - quarumdam vero iure ciuili.* Vid. infra c. 10. §. 1. nota 1. & c. 12. §. 1. nota 1.

§. II. 1) A nobis quoque ad caput 4. §. 4. nota 4. & deinde aliquoties monitum fuit, primum occupantem res sibi acquirere *nullius* vel *communes* ipso facto occupationis. Quare non vtimur commento conuentionis, & occupatio olim perinde ac hodie, solus & vnicus modus originarius esse, & fuisse videtur, acquirendi dominii. *Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur,* inquiunt ICti in *L. 3. princ. D. de A. R. D.* Si vero plures homines rem vacuam occupent, ita vt per hanc occupationem communio particularis constituatur, tum animaduertente TITIO in Obseru. CCXCI. dominia singularia per diuisionem introduci possunt, ac hoc sensu ea pro modo acquirendi originario haberi.

2) Hypothesin hancce minime necessariam non semel reiecimus. H.

3) Quibus verbis quid sibi velit AVCTOR ipse monebit in §. 8. & 9. Nos hoc loco, cum TITIO Obseru. CCXCII. animaduertimus, occupationem quidem vnicum modum acquirendi originarium esse, ceterum saepe tantum exigi, vt medium voluntatem acquirendi aliis indicandi. Quodsi igitur alii in acquisitionem rei nullius aperte consentiant, vel acquisiturus voluntatem habendi

mine in alium transit. Modus adquirendi originarius [3] iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicuius rei adquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adiungitur.

§. II. In superioribus satis ostensum fuit, postquam mortalibus a primaeua communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, praeuio [1] pacto [a], suam cuique portionem assignauisse, auctoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoque optione concessa. Quae sub isthanc primaeuam diuisionem non venerunt, super his ita conuentum, vt ea cederent occupanti, id est, qui primus eadem corporaliter [3] adprehendisset animo sibi habendi. Inde quod apud Grotium L. II. c. 3. §. 1. dicitur: *Originaria adquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per diuisionem, nunc per occupationem tantum;* ita est explicandum [4] cum primum genus mortalium in plures familias diuidi coepisset, distincta rerum dominia prouenere ex diuisione; post eam diuisionem originarie rem vacuam adquirit, quicunque eam occupauerit, id est, qui prae caeteris eam rem adprehenderit, aut in eadem afferenda reliquos praeuenerit. Prout id vocabuli accipitur apud Senecam Thyeste v. 204. *In medio est scelus positum* occupanti. Tacitum H. L. V. c. 1. *Multi quos vrbe atque Italia sua quemque spes acciuerat,* occupandi *Principem adhuc vacuum.* Plinium L. IV. Epist. 15. *In ea ciuitate, in qua omnia quasi ab* occupantibus *aguntur, quae legitimum tempus expectant non matura, sed sera sunt.*

habendi alio actu aeque habili declaret, dominium originarium etiam sine occupatione acquiri potest. Grotius de I. B. & P. L. II. c. 8. §. 2. Fuerunt autem iam inter veteres ICtos, qui occupationem non nisi actu externo fieri posse dicerent. Vid. Noodt Probab. iur. L. II. c. 6.

Diuiditur enim res corporalis in mobilem & immobilem. „Mobilis est, quae salua de loco in locum mouetur, vt pecunia, vestis, supellex, nauis. Immobilis quae salua e loco in locum moueri nequit. Tale primum est spatium, quod & in sua natura plane immobile est, & diuidi potest in commune & proprium. Commune spatium dicuntur loca publica, puta, fora, theatra, templa, viae militares. Proprium est, quod areae possessoris perpendiculariter imminet aut substernitur, tam sursum, quam deorsum. Quoniam autem areae globi terrestris sphaericam habent conuexitatem, lineas perpendiculares in centro terrae deorsum concurrere, sursum autem diuergendo in infinitum excurrere quiuis intelligit. Inde vti supra solum meum attollere mihi liceret aedificium, si fieri posset, etiam vltra coelum lunare, nisi fors Selenitarum fines obstarent; ita deorsum ad centrum terrae duntaxat, etiamsi vlterius progredi possibile foret, fodiendo peruenire liceret. Nam quod vltra centrum est respectu nostri, ad Antipodes nostros spectat. In quibusdam tamen locis leges positiuae non priuatis fundorum dominis, sed Fisco adiudicant, quod infra tantam areae profunditatem inuenitur, quanta vomere attingi nequit. Vtrobique tamen lineae perpendiculares ab areae meae perimetro sursum deorsum ductae, bene sunt obseruandae. Vt enim vicinus non potest excitare structuram areae meae imminentem, etsi solo meo non innitatur, sed tignis ex domo sua transuersim emissis sustentetur; ita vicissim mihi spatii mei superficiem pyramidalem a lateribus aedificando egredi non licet, nisi fors speciali pacto de eo sit conuentum. Spatio tanquam immobili primo, succedit terrae substantia naturalis, *fundi* nomine heic veniens. Telluri *structurae* ad terram firmatae cum omnibus quae clauis firmantur. Huc referri possunt non tantum *molendina alata,* quorum fundamenta solo firmiter affixa manent, licet ad occursum venti ipsum aedificium versus omnes plagas horizontales, circumduci queat; sed etiam molendina *naualia,* quae vocant, quae etsi loci mutationem admittant, vt tamen vsus eorum obtineatur necessum est, ad terram ancoris aut palis firmentur. Nec eo fine extruuntur, vt in motu sint, quamadmodum naues, sed vt consistant. Etsi heic leges positiuae aut consuetudines locorum variant, vt & circa naues, quas, etsi eo fine extructas, vt in motu sint, ac proprie vehiculorum non aedium praebentes vsum, inter immobilia alicubi referunt. " Auctor Elem. Iurisprud. vniu. p. 86. 87. 88.

4) At Grotii mens fuisse videtur, ab hominibus

§. III Circa occupationem rerum immobilium, & potiſſimum agrorum, diſtincte conſiderandum, an ea fiat ab vno, an a pluribus ſimul. Vnus aliquis agrum tunc occupaſſe cenſetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites deſignat. Ita tamen vt non plura amplectatur, quam quantum familia vna, etiam inſigniter multiplicata, probabiliter tueri poſſit. Nam ſi verbi gratia, vnus vir cum ſua coniuge in vacuam inſulam delatus eſſet, quae aliquot myriadibus alendis ſufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis ſibi aſſereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diuerſam inſulae partem adpulerint. Vbi autem coetus hominum iunctim partem quampiam terrae occupauerit, id fieri ſueuit vel per vniuerſitatem, vel per fundos *. Prius contingit, ſi coetus hominum poſſeſſione complectatur deſertum aliquem tractum terrae, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumſcriptum. Cuius deinceps particulae ſingulis ex eo coetu pro lubitu occupandae conceduntur, (id quod rarius, factum,) aut, quod rixis & confuſioni euitandae commodiſſimum, publicae cuiuis aſſignantur. Promiſcuam quippe occupationem confuſioni praebere materiam, innuit illud Livii L. V. in fine, de Roma: *formaque vrbis occupatae magis, quam diuiſae ſimilis.* Exempli loco poſſunt eſſe, quae de Germanis antiquis memorat Tacitus German. c. 26. *Agri pro numero cultorum ab vniuerſis per vicos* (ſic enim legit Grotius pro vices) *occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur, facilitatem partiendi camporum ſpatia praeſtant. Arua per annos mutant, & ſupereſt ager.* Sic Caesar L. IV. [c. 1.] de B. G. Sueuos memorat *Centum pagos habere, ex quibus quotannis ſingula millia armatorum bellandi cauſa ſuis e finibus educunt, reliqui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio & vſus belli intermittitur. Sed priuati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt: neque longius anno remanere vno in loco incolendi cauſa licet.* Idem L. VI. [c. 22.] de Germanis in vniuerſum: *haut quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet; ſed magiſtratus & Principes in annos ſingulos gentibus cognationibusque hominum, qui vna coiuerunt, quantum eis & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno poſt alio tranſire cogunt*; conſeruandae ſcilicet vitae ſimplicitati, procul auaritia & luxuria. Quo alluſit Horatius III. Od. 24. [verſ. 9. & ſeqq.] *Campeſtres melius Scythae Viuunt, & rigidi Getae; Immetata quibus iugera liberas Fruges, & Cererem ferunt: Nec cultura placet*

minibus in primaeua communione viuentibus occupationem potuiſſe fieri etiam per diuiſionem, & ita dominium adquiri. Enimuero vti Auctor ſupra c. 4. §. 9. communionis a Grotio praeſtructae fundamentum recte reiecit, ita nihil vetat, etiam hodie, ſi plures in re nullius concurrant, occupationem fieri per diuiſionem. H.

§. III. * Vbi tamen obſeruandum, per fundos occupationem etiam fieri poſſe, vbi coetus hominum non adeſt. Et hoc primis temporibus, cum ſegreges eſſent familiae, ſiue antequam in ciuiles coetus transmigrarent, ſaepius factum arbitror. Quare quod Grotius L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 9. ſcribit. *Si id quod plerumque eſt, reſpiciamus, prius populos terras occupaſſe, non imperio tantum, ſed & dominio, quam in priuates agri deſcriberentur:* Conf. Auctor infra c. 7. §. 12. admitti poteſt, vbi occupatio facta a populo. Enimuero magis probabile eſt, homines ante tranſitum in ciuiles coetus ſua iam ex occupatione habuiſſe propria bona. Bene Cicero II. de Officiis: *Hanc ob cauſam maxime, vt ſua tenerentur, reſpublicae ciuitatesque conſtitutae ſunt. Nam etſi duce natura congregabantur homines: tamen ſpe cuſtodiae rerum ſuarum vrbium praeſidia quaerebant.* Et ſane ſi verum eſt, quod Grotius dixit, cur non, vt fluuialia incrementa,

placet longior annua; Defunctumque laboribus Aequali recreat forte vicarius. De incolis insulae Liparae vid. DIODORVS Siculus L. V. c. 9. IDEM L. V. c. 34. Vaccaeis arctius quoddam genus communionis tribuit. *Vaccaeorum natio*, inquit, *diuisos quotannis agros colit; & communicatis inter se frugibus suam cuique partem attribuit. Rusticis aliquid interuertentibus supplicium capitis multa est.* Add. IDEM dicto loco c. 45. de Panchaeorum republ. Sic & Apalchitae in commune laborant, & ex communi granario singulis patribusfamilias pro numero suae familiae singulis pleniluniis distribuitur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Part. II. c. 8. n. 8. Conf. GROTIVS L. II. c. 2. §. 4.

§. IV. CIRCA occupationem porro per vniuersitatem est obseruandum[1]; per eadem constitui dominium toti coetui, vt tali, in omnia eo tractu comprehensa, non immobilia solum, sed & mobilia, ac se mouentia, aut saltem ius isthaec posteriora, exclusis caeteris, adprehendendi. Quod dominium vniuersale vsque adeo distinctum est a dominio priuatorum, vt hocce possit transire etiam in aliquem extraneum, saluo in idem ciuitatis dominio vniuersali. DIO Chrysostomus [1] in Rhodiaca. [Orat. 31.] Ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστιν τῶν ἑαυτοῦ. *Regio ciuitatis est, nihilominus tamen possidentium quisque est dominus rerum suarum* [2]. Sed nec necessarium est, vt omnia, quae per modum vniuersitatis occupata sunt, in singulos & priuatos dominos describantur. Vnde si quid in tali regione priuato carens domino inueniatur, non statim pro vacuo haberi debet, vt abs quouis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligetur. Id quod putamus extendendum ad desertas insulas, in mari sitas, cuius dominium ad ciuitatem aliquam spectat, aut si quae recens ibi nascantur: quarum exempla memorat PLINIVS N. H. L. IV. c. 12. Qui circa eiusmodi res diuerso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeuntes in publicum rediguntur, in publicos vsus iterum erogandi; aliquando etiam exteris eiusmodi rebus vti frui conceditur; aliquando ciuibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia iuris competat, a constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illae cum & palam sint expositae, nec loco moueri queant, per vniuersalem illam occupationem [3] statim, quantum ad ipsorum

menta, res derelictas aut domino particulari carentes populo aut capiti eius in L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 19. n. 3. c. 8. §. 8. sequ. ita iidem, d. c. 8. §. 1. sequ. §. 7. feras & thesauros addixit! Caeterum occupatio per vniuersitatem fieri etiam potest bello, vbi victricibus armis populus penitus subingatur. Ita Giezerichus, post debellatos Afros, ereptos iis agros Vandalis distribuit, teste PROCOPIO I. Vandalic. Eodem modo Franci vsi. Vid. de Saxonibus debellatis Annales Francorum Fuldenses ad A. 777. H.

§. IV. 1) Consimilia loca protulit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 4 & in not. H.

2) Nisi in regno praeter Regem nemo quicquam proprii possideat, vti testantur de imperio M. Mogolis Io. DE LAET Descript. eius Imper. c. 4. de Regno Siamensi LOVBERIVS Tom. I. Part. II. c. 7. n. 10. & alii de Imperio Habessinorum Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiopic. c. 9. & in Comment. n. 40. Add. AVCTOR infra L. VIII. c. 5. §. 1. H.

3) Nititur haec distinctio praeconcepta AVCTORIS opinione de modo faciendae occupationis, de quo dictum in nota 1. ad §. 2. Si rem ex vero metiamur, non minus mobilia, quam immobilia, quorum illa fere sunt accessoria, acquiri possunt. Vid. THOMASII Iurisprud. diu. L. II. c. 10. § 147. & seqq. AVCTOR hic, vt principiis suis inhaereat, manifeste absurda sectatur. Vid. infra §. VII. nota 3.

ipſorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quaedam autem res mobiles ita ſunt comparatae, vt ſedem quidem ipſis praebeat ea regio, ſed tamen opus habeant vel aliqua inueſtigatione & collectione, vti metalla in terrae viſceribus haerentia, gemmae, margaritae, & ſimilia in litoribus, aut alibi adhuc diſperſa; vel peculiari adprehenſione, & conſtrictione, ne iterum ex poteſtate noſtra ſeſe ſubducant, vti ſunt ferae, beſtiae, piſces, atque aues. Tales res nondum quaeſitae aut captae cum in hominum poteſtate non ſint, vt iis pro lubitu queant vti; igitur dum a populo per vniuerſitatem earum ſedes occupatur, hic proprie non ipſarum dominium quaeſiuit, ſed duntaxat ius per particularem apprehenſionem dominium earundem nanciſcendi. Vnde non recte dicitur, verbi gratia, feras adhuc in naturali libertate vagantes eſſe Principis proprias. Sed princeps ius habet eas capiendi, ideo quod penes ipſum ſit dominium ſoli, in quo vagantur: quod quouſque ſingulis liceat uſurpare, penes ipſum eſt praeſcribere. Adeoque cui imperium eſt in terras & aquas, poterit vel promiſcue quibusuis illas res adprehendendi, & proprias faciendi ius concedere, vel ciuibus ſuis omnibus, aut certi ordinis, vel ſibi ſoli id reſeruare. Licet enim proprie ſub dominio nondum ſint iſtae res: tamen cum ad conſtituendam earum proprietatem neceſſario adhibenda ſit res dominio ſubiecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in haec imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia adquirenda rem ipſius alteri adhibere liceat. Conf. GROTIVS L. II. c. 3. §. 5. 19.

§. V. Ex hiſce adparet [1], ab arbitrio eius, qui ſummum imperium habet, non autem a naturali aliqua, & neceſſaria lege dependere, quidnam iuris in ciuitate ſingulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piſcationem, & ſimilia. Imo & circa occupationem deſertarum regionum, quas quo minus quilibet ſubditorum inuadat, ſummi imperantes prohibere poſſunt. Quo interdicto tamen extraneis non praeiudicant [2], quo minus ipſi tales regiones occupando ſuas facere queant, ſed tantum ſuis ſubditis, ne alii ex iis iſtas adquirere poſſint, niſi quibus hoc conceſſum eſt. Scilicet alicubi ſingulis plura, alicubi pauciora ſunt conceſſa, prout rectoribus ciuitatum expedire viſum fuit. De moribus Ebraeorum refert SELDENVS L. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur deſertis, ſeu quae a priuatorum dominio & cultura erant vacua, fluminibus ac torrentibus, fiebat*

§. V. 1) Haec vera ſunt, vbi occupatio facta per vniuerſitatem. Quam tamen praeſumendam haut eſſe ſupra ad §. 3. ſatis, niſi fallor, euictum eſt. Vnde conſectaria, quae heic deducuntur, ſecundum principia diſciplinae huius regulariter vera non ſunt. H.

2) V. ſupra L. III. c. 3. §. 10. vbi de Anſibariis. Ego ſubſiſto. Nam quicquid eſt intra fines alicuius territorii, ab extero occupari nequit. AVCTORIS ſententia cubat in ſalſa hypotheſi, quaſi ad dominium pacto ſit opus. H. [Imo, loquitur AVCTOR obſeruante id Cl. BARBEYRACO, de occupatione regionum deſertarum, quae vicinae quidem ſint alii regioni, ſed non cinctae eiusdem territorio. Quod enim cinctum eſt, occupatum eſſe intelligitur, adeoque nouae occupationi exemtum. Corruit igitur Hertii cenſura, qua Pufendorfii ſententiam hoc loco in falſa hypotheſi cubare dicit. Territorio cincta iam pacto continentur primaeuo, quo primum diuiſio facta eſt, & ſatis oſtendit particula *imo* Auctori ſermonem eſſe, de regionibus deſertis, extra fines territorii alicuius ſitis. Regionem enim deſertam occupare, multo ſine dubio maioris momenti eſt, quam ceruum capere, aut columbas aliquot vel apes.]

3) Et

bat occupantis, vti est gramen, fructus arborum, syluae, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut ferae bestiae. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio vtendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In viuariis feras aut pisces capere nefas. Conspirant fere ICti Romani [3]. Ita enim *Caius L. II. rerum quotidianarum. Omnia animalia, quae terra, mari, coelo capiuntur, id est, ferae bestiae, volucres, pisces, capientium fiunt. Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur* [4]. De piscibus elegans est locus apud PLAVTVM Rudente Act. 4. sc. 3. [vers. 32. & seqq.] *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manu asseruntur, neque illinc partem quisquam postulat. In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.* Etsi isthaec ad inuentum vidulum male adplicaret piscator. Circa isthaec & similia loca notant Interpretes iuris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus a natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari, & aëre, sic vt etiam includantur illa, quae hominum tantum commercio mansuefacta sunt. Etsi fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illae inter homines versari magis abhorreant, magisque infinita libertate gaudeant, nec nisi aegre & vix satis fideliter contubernio hominum assuescant; quod in hisce secus est. Etsi ex eo, quod in remotissimis locis, quo nullus, aut rarissimus homini accessus, aues sint deprehensae, quae tactus hominum non refugerent, GROTIVS hist. Belg. L. V. pronunciet: *Quod ab animantibus aliis fugimur, non illis deesse, sed nobis mansuetudinem.* Ni dicere malis, in feris malorem esse indocilitatem & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Vbi obiter monendum, non recte inter feras aues referri columbas, & pauones, in *§. 15. Inst. de rer. diuis. & L. 5. §. 5. D. de A. R. D.* [5] Quod de pauonibus obseruauit etiam GOTHOFREDVS ad dictum locum Inst. & in columbas cadit quoque illa ratio, quae seq. §. 16. adducitur, quod etiam ferae dentur columbae [6]. Quas moribus Ebraeorum non nisi vltra triginta stadia a columbari capere licebat. Vid. Constant. L'EMPEREVR Baba Kama cap. 7. §. 7. Add. etiam SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 11. Apum tamen natura sine dubio fera est [7], cum consuetudinem ad aluearia sua redeundi non adsuetudine hominum, sed propriae naturae instinctu habeant; de caetero plane indociles. PLATO tamen de LL. L. IIX. [p. 915. C. Edit. Wechel.] ita sancit [8]. *Si aliena examina quis persequitur atque aera pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Vbi videtur praesup-

3) Et apud Hispanos venatio est promiscua. V. HVBERT. Leodii vita Friderici Palatini L. VI. & X. & apud Habessinos. V. Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiop. c. 9. n. 13. H.

4) *Ferae igitur bestiae & volucres, & pisces, & omnia animalia, quae mari, coelo & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.* §. 12. Inst. de rerum diuis.

5) *Pauonum quoque & columbarum fera natura est* §. 15. Inst. eod. L. 5. §. 5. D. de A. R. D.

6) *Gallinarum autem & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus*, §. 16. Inst. eod.

7) *Apium quoque fera natura est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alueo includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint*, §. 14. Inst. eod. Adde Hieron. MAGII miscell. L. I. c. 3.

8) Conf. populorum quorundam leges apud SCHILT. Ex. ad D. 45. §. 13. 14. 15. H.

praesupponere, eum, ex cuius alvearibus euolarunt, non amplius illas persequi. Conf. §. 14. Instit. d. t. PLINIVS L. XI. c. 5. dicit: *Cum neque mansueti, neque feri generis sint.* Etsi alii apes distinguant in feras siue syluestres, & quasi cicures. Vid. *L. 26. D. de furtis. L. 5. §. 3. D. de Adq. rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra aluearia redeunt, eas nostras esse, iisque laesis damnum dari, operose ostenditur apud QVINTILIANVM [9] Declam. 13. quae inscribitur: *Apes pauperis. L. 8. §. 1. D. Famil. ercifcundae.* Iuxta leges quoque Romanas nihil interest, siue quis feram in suo fundo capiat [10], siue in alieno: quia quocunque loco ferae sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt [11]. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causa prohibere [12]. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Etsi circa hoc dissentiat CVIACIVS IV. obs. 2. propter *L. 55. D. de A. R. D.* [13].

§. VI. ENIMVERO in plurimis locis venatio rectoribus ciuitatum relicta [1], abs quibus in eius communionem praecipui ciues alicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusuis occidere vbique fere licet. Istius rei variae potuerunt esse causae. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per syluas vagari, quod & latrociniis exercendis paulatim ipsos poterat allicere. Vid. constitutio Friderici II. L. II. *feud. tit. 27. §. si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habetur. Vid. CICERO L. V. in Verrem, [c. 3.] de L. Domitio, qui in crucem sustulit seruum, ideo quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum seruile, *vt ne quis cum telo seruus foret.* Principibus quoque & nobilibus, quorum armis securitas ciuium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, vt ad labores militiae durarentur. Quem ob finem quantum quondam Medi, Persae, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex XENOPHONTE de Paedia Cyri, [L. I. c. 2. §. 10. Ed. Oxon.] Cornel. NEPOTE Alcibiade c. 11. IVSTINO L. XLI. c. 3. TACITO A. II. 1. SVETON. Caligula. c. 5. patet. Apud Laconicum CHALCOCONDYLAM L. III memoratur, Baiazetem habuisse septem millia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex millia canum. Cui captiuo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobraret victor Temires, ille ferociter reposuit. *Mihi, qui sum natus & educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges extitere, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scythae, latroni, & latrociniis assueto.* Par quoque erat, Principibus, quorum curis quies publica stat, isthanc virilem sane recreationem concedere. Praesertim cum venatio in regionibus celebribus, si quibusuis promiscue sit indulta, singulis parum possit

9) V. supra L. III. c. 1. §. 3. H.

10) *Nec interest, feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno*, §. 12. Inst. eod.

11) Plane vt hostem, vbicunque locorum reperiatur, capere licet. Vt docet GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 26. & EVRIPIDIS eam in rem est Versus:

Νόμος τὸν ἐχθρὸν δρᾶν ὅπως λάβῃς κακῶς.

Vbicunque prensum iura laedi hostem sinunt. Vid. & AVCTOR L. XVII. Rer. Brandenb. §. 9. ad A. MDCLXXIX. H.

12) *Plane, qui alienum fundum ingreditur, venandi aut occupandi gratia, potest a domino, si is praeuiderit, prohiberi, ne ingrediatur.* Ibid.

13) De qua infra §. 9. H.

poſſit adferre compendii. PLINIVS Paneg. [c. 71.] *His artibus futuri duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris curſu, cum audacibus robore, cum callidis aſtu: nec mediocre pacis decus habebatur ſubmota campis irruptio ferarum, & obſidione quadam liberatus agreſtium labor.* Ob haſce ergo & ſimiles cauſas Princeps, ſi reipublicae expedire viſum fuerit, etiam inuitis plebeiis citra iniuriam venandi licentiam adimere potuit [2]. Non enim ipſis res ſuas eripit, ſed vetat duntaxat ab ipſis vſurpari aliquem adquirendi modum, quem alias merum ius naturae, citra conſtitutiones ciuiles ſi eſſet, indulgebat. Nam quod aliqui ſimpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in beſtias dederit, ruſticos autem vtique homines eſſe; aut quod paſſim apud ICtos Romanos venatio iure naturali ac gentium libera dicatur; ad id dudum reſponderunt viri docti, diſtinctione facta inter ius naturae praeceptiuum, & permiſſiuum, & explicata diuerſa ſignificatione vocabuli iuris gentium. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 1. Sed & probabile eſt, vltro deferente populo, multis in locis id iuris in Principes tranſcriptum. Nam cum ipſis bona quaedam eſſent aſſignanda, vnde dignitatem, & conuenientem faſtigio ſuo adparatum ſuſtinerent; ſapienter exiſtimatum fuit, commodiſſime ipſis aſſignari illas res, quae ſine damno cuiusquam tribui poſſunt. Cuiusmodi ſunt omnes res, quae nondum in alterius dominium peruenerunt. De venatione apud Peruanos ſub imperio Yncarum vid. ſi placet, Garcilaſſus de la VEGA L. VI. c. 6. Comment. Reg.

§. VII. CAETERVM per eiusmodi leges Principibus proprie loquendo non dominium ferarum fuit datum, ſed tantum ius, vt ipſi ſoli eaſdem occupando ſuas poſſent facere. Quod ius tamen, poſtquam ab aliis iſthaec ferae fuerunt adprehenſae, hunc cum dominio communem effectum habet, vt ab illegitimo captore poſſint vindicari [1]. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt [2]: potuiſſe legem etiam ante occupationem harum rerum dominium aſſignare, cum ad dominium producendum lex ſufficiat. Id equidem lex ciuilis efficere poteſt, vt dominium iam in rebus conſtitutum ab vno ciue in alium tranſeat citra antecedens aliquod ipſorum factum. Sed vt dominium in rem aliquam, quae nondum poteſtatem hominum actu ſubiit, ab initio introducatur, per ſolam legem fieri non poteſt; ſed opus eſt actu aliquo corporali, cum primis circa res ſe mouentes. Diuerſa autem ſunt, dominium ab initio conſtituere, & conſtitutum conſeruare. Sunt contra, qui ſtatuunt, per leges ciuiles, venandi licentiam prohibentes, eſſe detractum non quidem adquiſitioni animalis capti, ſed iuri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuiſſe iure gentium conceſſa, vnum, vt omnibus hominibus venari lice-

§. VI. 1) In libro qui ſub nomine Baruchi extat III, 17. eſt: *Principes gentium dominantur ſuper beſtias, vagantes in terra, & in auibus coeli ludunt.* H.

2) Non puto, niſi adquiſitio regionis facta per vniuerſitatem, aut conſuetudo ius tribuat. Cauſae, quas AVCTOR adducit tantum ſunt ſuaſoriae. H.

§. VII. 1) Certe ius hoc ſimile eſt dominio, propter ius, quod ſummus imperans in vniuerſo territorio habet, ſi nemini praeter ipſum in eo facultas venandi competat. Proprie dominium non eſt, quoniam alias fera huiusmodi beſtia, territorium egreſſa, capientis fieri non poſſet. H.

2) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 1. H.

liceret; alterum, vt dominium ferarum occupatione adquireretur. Quorum priori derogatum fuisse sit intelligendum, posteriori autem nequaquam. Inde si is, cui venari sit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidem ab eo feram, si apud ipsum sit inuenta; non tamen quod illius facta non sit, sed velut ab indigno, & poenae causa. Ea plane ratione, qua laquei, iacula, & alia instrumenta venatoria huiusmodi hominibus auferuntur; quae illorum tamen esse negari non possit. Vnde si quod ita captum est, alteri bona fide accipienti traditum sit, adimi ei, & vindicari non posse. Quod tamen fieret, siquidem illa fera reuera fuisset aliena & furtiua. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non posse vocari earum dominum: adeoque qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; sed adquirere eam, cuius adquirendi ius alter priuatiue habebat: ipsumque poena affici, rei autem ita adquisitae vitium furtiui non adhaerescere. Vid. GVDELINVS de Iure nouissimo L. II. c. 2. & ex eo Arnold. VINNIVS ad §. 13. Inst. de rer. diuis. Paria habet ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 5. *Impediri lege posse, ne ferae capiantur; sed vt capiendo non adquirantur, impediri lege non posse. Stare enim posse ius prohibens, cum adquisitione ipsa. Diuersas esse quaestiones, vtrum aliquis adquirat capiendo, & vtrum liceat hoc adquirendi modo vti. In prima quaestione nihil posse maiestatem. Quemadmodum facere nequit, vt alicuius sint, quae nullius sunt, aut vt possideantur, quae non possidentur. L. 3. §. 14. D. de Adquir. possess. ita nec prohibere posse adquisitionem, nec facere, vt quae adquisita iam sunt, non sint adquisita. Sed in secunda liberum esse Principi imperium.* Enimuero [3] valde simplex est credere, naturali quadam necessitate aliquem fieri dominum eius rei, quam primus adprehendit; cum id ex praeuio pacto esse supra ostenderimus [4]. Igitur si isthoc adquirendi modo circa certas res subiectis Princeps interdixerit, prima adprehensio ad dominium adquirendum nihil proderit. Et producit ista lex eundem cum dominio effectum hactenus, quod subiectus feras attrectare non debeat, aut si de facto attrectauerit, suas non faciat. Neque vero si rancidulae carnes a tertio cumprimis vindicari non solent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neque capere est statim adquirere; cum illud sit nudus actus physicus, hoc vero effectum moralem inuoluat. Quin illud potius contradictorium est: Principibus solis compe-

3) Add. HVBERVS Part. I. Digress. L. IV. c. 20. vbi itidem contra Vinnium disputat, & ei opponit, posse etiam fieri, vt quis opera etiam non data feram capiat, nec eam tamen acquirat. H.

4) Contrarium supra probatum vide ad caput IV. §. 4. nota 4.

5) Fictio qua AVCTOR hoc loco vtitur, nobis non est ad palatum & satis ostendit, tractationem eius falsis niti principiis. Quare eo magis amplectenda erunt, quae diximus loco modo laudato.

§. VIII. 1) Vid. Iosuae I, 3. & XIV, 9. Psalm. CIIX, 10. vbi Fr. VATABLVS *calceamentum proiicere est pedem immittere. Pedem immittendo possessio acquiritur, saltem tanquam signo tessera vsitata designatur.* H.

2) Angli apud THVANVM L. LXXII. Histor. ad A. 1580. & apud CAMDENVM ad d. A. quaerunt, quo iure Hispani Indias acceperint; *an quia primi ad eas appulerint, casulas posuerint, flumen aut promontorium de ducis aut diei nomine appellauerint?* Idem repetierunt A. MDCLVI. Hispanis bellum facturi apud A. L. VI. Rer. Brandenburg. §. 11. Porro cum Rex M. Britanniae in Virginiam A. MDCIX. colonias misisset, & Rex Hispaniae per legatos quereretur, Americae litora regionesque ab Anglis possideri, quas, nemine ambigente, reperissent maiores sui, Oceanum occiduum ante alios Principes classibus percurrentes; Rex Angliae respondit: *Quae nullius fuerint in bonis, occupantium fieri, qui eas primi inuenissent.*

Suos

competit ius venandi; & si priuatus feram ceperit, eius dominium adquirit; id est soli Principes possunt vsurpare illum modum, quo dominium legitimum in feras constituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium adquirit. Sed quid si aliquis quaerat: Penes quem ergo erit dominium ferae contra leges captae? Nam penes captorem id esse ipsi negamus; & Princeps eam non cepit. Heic dicendum videtur, istum venatorem Principi vltroneam, licet parum gratam, operam praestitisse [5]; adeoque non secus atque alium venatorem, a Principe auctoratum, capiendo feras Principis fecisse. Illud insuper certum est, peregrinum quoque teneri eiusmodi legibus, licet forte in ipsius ciuitate venatio omnibus sit libera. Quippe cum ea sit lex omnium ciuitatum, ad seruandam pacem internam omnino necessaria, vt qui eius territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoque congruit, & a quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. Vid. GROTIVS L. II. c. 2. §. 5. Sed & moderate exercendas eiusmodi leges bene monent cordati, nisi peculiaris furtiuorum venatorum malitia asperitatem suadeat. Vid. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4.

§. VIII. CAETERVM occupasse tunc demum rem aliquam dicimur, quando possessionem eius adprehendimus; cuius initium est corporis ad corpus immediate, aut per instrumentum idoneum adiunctio. Igitur regulare est, vt occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum soli pedibus [1], cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac constitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidisse autem tantum, aut scire vbi quid sit, nondum ad possessionem sufficere iudicatur [2]. Ceres apud OVIDIVM Metam. L. V. [v. 518. 519.] *En quaesita diu tandem mihi nata reperta est. Si - - Scire vbi sit reperisse vocas* [3]. An autem rei immobilis possessio instrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo apud PLVTARCHVM Quaest. Graec. 30. vbi narrat: *Andrios & Chalcidenses in Thraciam abiisse, quaesituros loca, habitationi apta, ibique per proditionem cepisse vrbem Sanam. Postea certiores facti, barbaros vrbem Acanthum deseruisse, duos eo exploratores misere perspecturos, an vere barbari abiissent. Hi propius accedentes, cum iam clare locum desertum conspicerent, Chalciden-*

ses

Suos nulli esse iniurios, si desertas solitudines labore & studio inoluerint. Tandem conuenit, *vt ea Americae pars citra trigesimum latitudinis gradum Britanniae Regibus cederet; quae ad meridiem vltra Iacobopolim vergeret, Baetici iuris censeretur.* Vt memorat Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britann. H.

3) Hinc recte de piscibus a se in mari captis philosophatur Gripus, piscator apud PLAVTVM Rudent. Actu IV. Scena 3. vers. 32. dum suos istos factos esse contendit, quia eos ceperit

- Ecquem esse dices mari piscem meum?
Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt; habeo pro meis
Nec manu adseruntur, neque illic partem quisquam postulat
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum naufragio amissum, & a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea
Vbi demisi rete atque hamum, quicquid haesit extraho
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte v. 42. obuertit Trachalio:

Quid ais, impudens,
Ausus etiam comparare vidulum cum piscibus
Eadem tandem res videtur?

Vt cum Cl. BARBEYRACO in nota 1. ad h. §. hanc litem refert HEINECCIVS Iuris Natur. L. I. §. CCXLI. in Scholio.

fis quidem explorator curfu concito eo contendit, vt poffeffionem vrbis nomine Chalcidenfium caperet; fed Andrius, cum curfu fuperari fe videret, iaculum, quod geftabat, emifit; & cum id portae infixum effet, exclamauit, fe pro popularibus fuis ferro iaculi fui poffeffionem priorem cepiffe. Controuerfiae inde ortae arbitri capti Eretrienfes, Samii, & Parii. Vbi priores duo pro Chalcidenfibus, Parii pro Andriis pronunciarunt. Qui irati arbitris iuramento fefe exfecrati funt; quod nunquam ab illis vxores effent petituri, neque fuas filias illis collocaturi. Et fane iaculum occupandae rei immobili non idoneum videtur inftrumentum [4], cum multa iaculo poffimus tangere, ad quae corpore nunquam licet accedere [5].

§. IX. Res avtem mobiles, vt noftrae fiant, adprehenfione corporali indigere communiter iudicatur; vt tamen ex eo loco, vbi pofitae fuerant, dimotae [1] in locum aut cuftodiam noftram transferantur. Sic pullos auium, in nido adhuc haerentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, nifi inde eosdem domum afportauero. Sic fi in antro catulos ferae deprehendero, meos tunc demum faciam, fi aut eos inde in mea velut praefidia dimouero, aut tantifper cuftodiam adpofuero, ne euadere poffint. Fit autem ifta adprehenfio non folum manibus noftris, fed & inftrumentis, puta, laqueis, decipulis, retibus, naffis, hamis, & fimilibus: dummodo inftrumenta fint in noftra poteftate, id eft, eo loca pofita, vbi nobis feras capiendi ius eft, nec adhuc per feram abrupta; & fera illis ita implicita teneatur, vt inde exire nequeat, faltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus peruenturi. Ex quibus definienda eft quaeftio de apro, qui in laqueum inciderat, propofita in *L. 55. D. de A. R. D.* [2] Scilicet fi ita aper laqueo implicitus erat, vt inde eluctari non poffet, & laqueus vel in publico vel in tuo pofitus erat, vbi venandi tibi ius, tuus vtique factus ifte iam erat; & vbi ipfe eum foluiffem, vt in naturalem libertatem euaderet, aeftimationem eius foluere tenebar, quocunque demum

4) Et fane ad vtrosque pertinuiffet ciuitas, tam ad Andrios, quorum Legatus telum emiferat, quam ad Chalcidienfes, quorum Legatus Aconthon corpore prius attigerat: fimul enim miffi erant, ciuitatis huius communiter occupandae cauffa. Locum Plutarchi huc pertinentem erudite illuftrauit Celeb. Chriftianus Gottl. SCHWARTZIVS Controuerfiarum Iuris Naturae & Gentium ex Hiftoria Graeca illuftratarum Specimine IV. cui adde interpretes ad loca Auctorum laudata a Gerardo NOODT Probab. Iuris II. 6.

5) Nec propterea vrbs obfeffa hoftis eft, quod multa millia globorum in eam miferit. H.

§. IX. 1) Imo hoc non femper neceffarium eft, vt adparet ex iis, quae dicta funt in nota 1. ad §. 3. Ita in exemplo ab AVCTORE adducto peffime de nobis mereretur, qui pullos auium nido, quem nos ei indicaffemus, eximeret, inprimis fi eum voluntatem noftram pullos eximendi non celauerimus. Hac ratione apud Saxones, obferuante id THOMASIO ad Huberum de Iure ciuitatis p. 455. non licet aluearì includere apes in arbore inuentas, quam alius tali iam figno notauerit, quod indicet, hunc iam adfuiffe, & eo animo receffiffe, vt alueare adferret, cui apes includeret.

2) *In laqueum, quem venandi cauffa pofueras: aper incidit, cum eo haereret, exemptum eum abftuli; num tibi videor tuum aprum abftuliffe? & fi tuum putas fuiffe, fi folutum eum in filuam dimififfem: eo cafu tuus effe defiffet, an maneret? & quam actionem mei rem haberes, fi defiffet tuus effe: nam in factum dari oporteret, quaero?* Refpondit [Proculus] *Laqueum videamus, ne interfit in publico, an in priuato pofuerim: & fi in priuato pofui, vtrum in meo, an alieno: & fi in alieno, vtrum permiffu eius, cuius fundus erat, an non permiffu eius pofuerim? praeterea, vtrum in eo cafu ita haeferit aper, vt expedire fe non poffit ipfe, an diutius luctando expediturus fe fuerit? Summam tamen hanc puto effe, vt fi in meam poteftatem peruenit, meus factus fit. Sin autem aprum meum ferum in fuam naturalem laxitatem dimififfes, eo facto meus effe defiffet, & actionem mihi in factum dari oportere: veluti refponfum eft, cum quidam poculum alterius ex naue eiecif-fet.*

demum nomine actio illa veniret. Verum si in meo fundo laqueus erat positus, vti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me inuito ibi positum si dissoluerim, non habes quod mecum expostules.

§. X. ILLVD quoque disputatur [1], an vulnere inflicto feram statim nostram fecisse videamur? Id quod quondam Trebatio placebat; ita tamen, vt eandem persequamur; hoc si omiserimus, nostram desinere esse, & fieri occupantis. Aliis diuersum placuit, nec aliter eam nostram fieri, nisi ceperimus; quippe cum multa accidere possint, vt non capiamus *L. 5. D. de A. R. D.* [2] Ad quam legem Godofredus ex RADEVICO L. I. c. 26. *de gestis Friderici* adfert, Fridericum hoc in casu ita distinxisse: *Si quis eum canibus venatoriis seu Molossis feram inuenerit, & persecutus fuerit, vt ei potius, quam occupanti cedat: si lancea, vel gladio vulnerauerit, aut occiderit, vt eius sit, non occupantis. Si cum canibus leporariis siue Laconicis, vt occupanti cedat. Si telo, ballista, aut arcu emisso occiderit, vt aeque eius sit, non occupantis, eousque tamen, donec eam persequatur.* Sic iuxta *Legem Longobardorum* [3] *Lib. 1. tit. 22. leg. 4. & 6.* qui feram ab altero vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum septem costis: in reliqua is, qui vulnerauit, ius habet, sed non nisi spatio XXIV. horarum. In vniuersum tamen dicendum putauerim, si fera lethaliter sit vulnerata, aut insigniter debilitata, non posse eam ab altero intercipi, quamdiu eam persequimur, dummodo ius nobis sit in isto solo versandi [4], secus, si vulnus non sit lethale, nec fugam valde impediens [5]. Inde ex amore potius, quam iure Meleager Atalantam in partem gloriae occisi apri Caledonii admittebat, apud OVIDIVM Metamorph. L. VIII. [vers. 427.] Fera autem, quam canes mei, me non instigante, occiderunt, non prius est mea, quam eam adprehendero. Add. Alb. GENTILIS Aduoc. Hispan. L. I. c. 4.

§. XI.

set. Qua lege illud indicari a Proculo obseruat NOODTIVS Probab. Iuris L. II. c. 6. §. 3. occupatione rei corporali non semper opus esse: quum in potestatem nostram peruenisse intelligatur aper, qui ita haeserit, vt se expedire non posset. Laudat & emendat eodem loco Noodtius *L. 3. §. 3. D. eod.* in qua Paullus ICtus conuenienter Proculi sententiae putat, dominum fundi thesaurum occupasse videri, quam primum eum in suo latere didicerit, & animum occupandi ceperit, quia, quod desit naturali possessioni, id animus impleat. Add. Diatribe mea *de Sectis Sabinianorum & Proculianorum in Iure Ciuili C. IX. §. 27.*

§. X. 1) Similis est quaestio de hoste in angustias compulso & ab alio capto. Vid. Comment. meam de Lytro sect. 2. §. 7. Adde disceptationem de praemio, quod Sampetri percussori a Senatu Genuensi decretum fuerat, apud THVANVM L. XLI. Histor. ad A. 1567. H.

2) *Illud quaesitum est, an fera bestia, quae ita vulnerata sit, vt capi possit, statim nostra esse intelligatur? Trebatio placuit, statim nostram esse, & eo vsque nostram videri, donec eam persequamur. Quod si desierimus eam persequi, desinere nostram esse & rursus fieri occupantis. Itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus, quod verius est.* L. 5. §. 1. D. de A. R. D. Vid. GVNDLINGII Trebatius Testa §. 30. & Gundlingiana P. XXXI. obseru. 1.

3) In L. Salica est tit. XXXV. c. 4. & 5. *Si quis ceruum vel aprum, quem alterius canes mouerunt aut lassauerunt, occiderit aut celauerit, sexcentis denariis, qui faciunt solidos quindecim, culpabilis iudicatur.* H.

4) Add. SCHILTERVS Ex. ad D. 45. §. 10. 11. H.

5) Qua distinctione facile carere possumus: quemadmodum, vt aliquoties dictum, pleraque falsa sunt, quae ab AVCTORE de adprehensione possessionis disputantur. Potius dicendum est, feram bestiam, vtique tamdiu nostram videri, donec a persequutione eius desistamus, eamque adeo cuiuis denuo occupanti derelinquamus.

§. XI. De his & similibus Ebraeorum iure ita disponebatur, prout refert SELDENVS L. VI. c. 4. *Pisces aut ferae non capiendae in viuariis. Licet autem pisces capere ex alieno reti, dum in mari est; & feram ex alieno reti, quod in loco deserto expansum est. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam, fit captae dominus, nisi dominus agri inuenirat, & ius suum ex proprietate agri vindicauerit. Pisces, qui in nauem transilierint, nauis domini fiunt; quoniam nauis habetur pro custodia satis firma atque occlusa, non pro ea, quae mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moueatur, aut hinc inde transeat nauis, non ex sua natura.* Est quoque heic expendenda *L. 3. §. 14. D. de Adquir. possess.* vbi Nerua tradit: *Pisces, qui in piscina sunt, a nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feras, quae in viuario sunt inclusae, non quae in circumseptis syluis vagantur* [1]. Id quod GROTIO L. II. c. 8. §. 2. displicet, ideo quod pisces non minus stagno priuato includantur, quam piscinae, & feras non minus coërceant syluae bene circumseptae, quam viuaria. Sed constat ratio pronunciato Neruae. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinae inclusi, & ferae viuario capti vtique iam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut ferae, quae in syluis naturalem libertatem nondum exuerunt, licet forte ita circumseptae sint, vt in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, vt facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli ius est, inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possum, sic vt quoad hunc effectum pro domino habear. Igitur inclusis hactenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensae, non quod abs quouis capi possint [2].

§. XII. OCCVPATIONE quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui antea subiectae fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abiiciat [1] cum sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere [2], sed in medio cuiuis occupanti expositam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi [3], vel si ab initio quidem inuitus eius possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta eandem habeat, vel quia recuperationem desperat [4], vel quod tanti eius recuperatio non sit. Alias enim dominium rei suae, amissa licet possessione [5], nemo inuitus amittit, (nisi per

§. XI. 1) Verbis, *quae in siluis circumseptis vagantur*, Negatiuam inserit HOTMANVS Lib. VIII. obseru. 7. quod & Dionysio GOTHOFREDO probatur, in notis & Gerardo NOODTIO Obseruat. L. I. c. 11. & Cl. BARBEYRACO in nota 1. ad h. §. Sed haec emendatio admittenda non videtur. Opponuntur enim a Paullo viuaria siluis, piscinis stagna, vt, quantum piscinae a stagnis distent, tantum differant viuaria a siluis circumseptis. Quae oppositio ceterum arbitraria est, & secundum simpliciora Iuris Naturae placita, sine differentia modi satis fuisset, feram inclusisse.

2) Atque hactenus etiam possidentur, quod voluit GROTIVS. H.

§. XII. 1) Quod etiam de rebus immobilibus dicitur. *Sic abiicere fundos*, est apud PHAEDRVM. [Lib. IV. fab. 4. vers. 42.] Vt proinde frustra sit MYNSINGERVS ad §. 47. I. de R. D. id negans. H. [Imo abiicere apud PHAEDRVM significat *vilioris vendere*, non autem primo occupanti derelinquere.]

2) *Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus eius esse desinit.* §. 47. Inst. de rerum diuis. Res *pro derelicto habita* hoc loco improprie dicitur, quae adpellari debebat *derelicta*. Huius enim dominium statim transit ad occupantem, quum

ſi per modum poenae, aut in bello ipſi auferatur;) ſed retinet ius eandem recuperandi, quamdiu animum recuperandi non depoſuerit, aut depoſuiſſe cenſeatur. Vnde talium rerum dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini iure adhuc ſubſiſtente. Vid. *1 Samuel. IX, 3. L. 13. princ. D. de Adquir. poſſeſſ. L. 2. §. 8. L. 8. D. ad Legem Rhodiam.* Cum autem, vt res pro derelicta habeatur, duo requirantur, primo, vt quis nolit eſſe amplius dominus; deinde vt poſſeſſione ſe rei exuat, abiiciendo eam, aut deferendo; alterutrum ſi deſit, dominium non amittitur. Fac ergo rem a domino abiici, non tamen ea mente, vt eam amplius ſuam eſſe nolit, nihil heic amittetur. Contra fac nolle dominum amplius rem ſuam eſſe, niſi eam abiecerit, dominus eſſe non deſinet. Vid. *L. 17. §. 1. D. de Adquir. poſſeſſ.* Add. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 4. vbi excutitur caſus a CICERONE de Inuent L. II. c. 5. propoſitus. Hoc modo dominium quoque denuo ſubeunt ferae beſtiae, vbi cuſtodiam noſtram euaſerint, & in naturalem ſeſe libertatem receperint. Vbi tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 3. non placet, quod *L. 3. §. 2. D. de A. R. D.* traditur, feram noſtram eſſe deſinere, cum euaſerit cuſtodiam noſtram, & in libertatem naturalem ſe receperit [6]. Non enim ideo ſtatim dominium ferarum amitti, quod illae cuſtodiam euaſerint, ſed ex probabili coniectura, quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur. Id quod ipſum tamen inſinuat *L. 5. princ. D. de A. R. D.* vbi dicitur: *naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum vel oculos noſtros effugerit, vel ita ſit in conſpectu, vt difficilis ſit eius perſecutio.* Et *L. 44.* dicit, id, quod a lupo eripitur, noſtrum manere, quamdiu recuperari poſſit. Vid. *L. 8. §. 2. D. Famil. erciſc.* Vnde etiam temperandum eſt, quod notat ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum. Quia ferae per amiſſionem libertatis fiunt noſtrae, ergo & per recuperationem libertatis noſtras eſſe deſinere, & per conſequens dominium earum in actuali poſſeſſione conſiſtere cenſeri. Nam libertatem naturalem nondum adepta intelligitur fera, quamdiu aliquis ipſam cum ſpe probabili recuperandi perſequitur. Sicut nondum plene euaſit captiuus, carcere elapſus, quamdiu lictores adhuc ipſum perueſtigant, & ipſe in loco verſatur, vbi inueniri poſſit. Quod autem GROTIVS dicto loco arbitratur, per appenſa *γνωρίσματα* ſiue crepundia [7] aliaſque notas dominium ferarum, quae noſtram

quum in illa, quae pro derelicta, tantum habetur, vſucapione opus ſit, antequam res dominium mutaſſe, dici poſſit, quo pertinet titulus Pandectarum Lib. XL. pro derelicto. Hoc genus autem rerum derelictarum merito tamdiu pro rebus nullius habetur, donec per leges ciuiles priuati ab earum acquiſitione excludantur. TITIVS Obſeru. CCXCVI. Ceterum immobilia quoque primo occupanti cedunt, ſi a priſtinis dominis derelicta ſint.

3) Veluti, quando miſſilia in vulgus iactantur, ea voluntate, vt quod quisque acceperit, eius ſit,

4) Vide quae de ratione praeſcriptionis dicentur ad Caput 12. §. 8.

5) Vid. nota c. ad §. c. huius Capitis, vbi ſatisfactum aliter ſentientibus.

6) *Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coërcetur. Cum vero tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſecutio.* §. 12. Inſt. de Rerum diuiſ. L. 3. 5. D. de A. R. D.

7) Etiam torques & taenias, quas olim non ornatus tantum, ſed & notitiae cauſa beſtiis impoſitas ex Philoſtrato (qui exemplum habet de leone

noſtram cuſtodiam effugerunt, retineri, adeoque easdem non fieri occupantis: id de illis tantum putauerim admittendum, quae per homines manſuefactae ſunt, natiuamquae feritatem exuerunt; quaeque ideo iure cicurum beſtiarum merito gaudent. Inde ſi ceruus ille Thyrrhi eiusmodi notas habuit, ſane Aſcanius cauſam tumultui praebuit non improbabilem; apud VIRGILIVM Aen. VII. [v. 483. & ſqq.] Add. *Lex Salica tit. 35.* Huc pertinet, quod PLINIVS L. IX. c. 59. refert de piſce anthia, qui a piſcatoribus aſſuefieri poteſt, vt reliquos in inſidias deducat. *Conciliatorem noſſe ad hoc prodeſt, ne capiatur. Parcit piſcator fugituro in reliquum gregem. Ferunt diſcordem ſocium duci inſidiatum pulcre noto cepiſſe malefica voluntate: agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat, & dati damni formulam editam, condemnatumque: addidit Mucianus aeſtimata lite decem libris.* Sed quibus viuario tantum incluſis nota impreſſa, vbi in libertatem naturalem euaſerint, occupantis fieri verius eſt. Accurata enim cuſtodia ſeu perpetua velut occupatione opus eſt, vt retineatur animal, cui per naturam inſita eſt infinita vis [8] vagandi, & quod perpetuo poſeſſioni renititur [9], quam nota aliqua hautquidquam fraenauerit. Vid. ZIEGLERVS loco dicto. Inde ex decoro falſam ſententiam delatoribus attribuit IVVENALIS Sat. 4. [v. 50. & ſeqq.] *Non dubitaturi fugitiuum dicere piſcem, Depaſtumque diu viuaria Caeſaris, inde Elapſum, veterem ad dominum debere reuerti.* Circa fugitiuos ſeruos [10] peculiariter legibus Romanis erat conſtitutum [11], vt domini etiam poſſeſſionem (ciuilem) eorum retinere intelligerentur; ne ſcilicet pro lubitu ipſi dominos poſſeſſionis commodo poſſent priuare. *L. 1. §. 14. L. 15. D. de Adquir. poſſ.* Id manifeſtum eſt, ſi alterius cuiusdam rei poſſeſſionem inuiti amittamus, puta, ſi quid in via nobis exciderit, eius dominium nobis non perire [12], nec inuentori adquiri; niſi poſtquam idem pro derelicto a nobis haberi conſtiterit; id quod ex neglecta inquiſitione fere intelligitur. Vnde ſi quis aliquid inuenerit, quod vltro a domino abiectum non ſit probabile, profiteri id debet, vt a domino recipi poſſit. Domino autem non adparente, recte res inuenta ab inuentore poterit retineri. AELIANVS V. H. L. III. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: *ἃ μὴ κατέθε, μὴ λάμβανε, quae non depoſuiſti, ne tollas.* IDEM L. IV. c. 1. *Biblii in via, ſi inciderunt in aliquid,*

one manſuefacto, & de panthera cicurata, conf. Photium in Eclogis) probauit Ioannes SCHEFFERVS de antiquorum torquibus §. 12. addens, ſe ipſum in cygnis apud Batauos id frequenter obſeruaſſe. Conf. de accipitre Regis Galliae, in extrema Finlandia necato, STIERNHOECK de iure Sueonum & Gothorum vetuſto. H.

8) Quae ratio parum ſolida eſt, ſed ex falſa AVCTORIS hypotheſi manat, qua dominium cum poſſeſſione finiri putabat. Vid. nota 1. ad §. 1. huius cap. potius dicendum erit, vel ſolam difficultatem dignoſcendi animalia e cuſtodia noſtra dilapſa, ſufficere praeſumtioni, qua quis dominio earum ſe abdicaſſe colligi debeat. Aliud autem omnino dicendum de animalibus ſignis & gnoriſmatibus diſtinctis, vtpote quae dominium non mutant.

9) Atqui AVCTOR infra in §. 14. tradit, occupationem obiecti occupabilis non deſiderare conſenſum. Verior igitur eſt ratio, quod in tali beſtia facile derelictio praeſumatur. H.

10) *Namque fugitiuus idcirco a nobis poſſideri videtur, ne ipſe nos priuet poſſeſſione.* L. 13. princ. de A. vel A. P. L. 1. §. 14. D. eod.

11) Vid. infra c. 9. §. 7.

12) Bene ICti veteres dicunt: *Qui alienum quid iacens lucri faciendi cauſſa ſuſtulit, furti obſtringitur, ſiue ſcit, cuius ſit, ſiue ignorauit; nihil enim ad furtum minuendum facit, quod, cuius ſit, ignoret.* L. 43. §. 4. D. de furtis. Apud PLAVTVM Act. IV. Sc. 7. verſ. 18. 19. ſeruo vidulum, quem in mari inuenerat, ſibi vindicare volenti, bene dominus, vir probus, reſpondet:

aliquid, nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc inuentum, sed furtum arbitrantur esse. Similis lex Solonis apud Diogenem LAERTIVM L. I. [§. 57.] ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ. Add. PLATO de LL. L. X. sub init. Ex doctrina Confucii apud Chinenses, in via reperta, nisi qui ea amisisset, tollebat nemo. MARTINIVS Hist. Sin. L. IV. c. 21. Edictum Regis THEODORICI c. 58. Antiqui Ebraei, referente SELDENO L. 4. c. 4. legem Deuter. XXII, 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israëlitam; ita tamen, vt si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis praesumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoque sine praeconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas praeco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, vt ob eam humanitatem & ipsi humanius a gentilibus tractarentur. Adeoque isti rerum amissarum dominium statim cum amissione de iure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex iure ciuili pendere. Quae opinio falsa sane, vti multae aliae, ex auaritia gentis, & hostili aduersus omnes alios odio profluxit.

§. XIII. SVB rebus, quae dominum amiserunt, etiam censetur thesaurus, siue pecunia, cuius dominus ignoratur. Vid. *L. 31. D. de A. R. D.* [1] *L. 67. D. de Rei vindic. L. 3. §. 3. D. de Adquir. possess.* Inde si quis vel metus caussa, vel custodiae sub terram pecuniam recondiderit [2], non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Vti seruus ille apud PLAVTVM Aulularia, qui Euclionis ollam auro plenam amouerat. Thesaurus naturaliter, & citra diuersam dispositionem legum ciuilium fit inuentoris, id est, eius, qui eum adprehenderit, locoque mouerit [3]. Quia cuius dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominum non haberet, essetque nullius, adeoque primo occupanti cedit. Quo loco tamen quaeri potest: vtrum quis in locis degens, vbi inuentori relinquunt talia leges ciuiles, ad adprobandum con-

Egone, vt quod ad me adlatum esse, alienum sciam,
Celem? minime istuc faciet noster Daemones.

Nec minus probe iidem ICti Romani, res in naufragio abiectas pristinorum dominorum manere aiunt. *Alia sane caussa est earum rerum, quae in tempestate leuandae nauis caussa eiiciuntur. Hae enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo animo eiici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de caussa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit*, §. 48. Inst. de rerum diuis. Add. Leuit. VI, 3. cum notis CLERICI, & quae infra dicentur ad cap. 13. §. 4. in fine.

§. XIII. 1) *Thesaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, vt iam dominum non habeat: sic enim fit eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri caussa, vel metus, vel custodiae, condiderit sub terra, non est thesaurus: cuius etiam furtum fit.*

2) Vel ignorans vendiderit, quale exemplum habet ZIEGLERVS L. II. de Iur. maiest. c. 29. §. 4. Add. MENOCHIVS Conf. 864. H.

3) Nisi alius operis caussa, veluti fossae fodiendae ergo conductus sit inuentor. *Nec enim propter thesaurum tunc fodiebat, sed alii rei operam insumebat, & fortuna aliud dedit.* L. 63. §. 3. D. de A. R. D. Add. BYNKERSHOECKII Obseru. II. 4.

conſcientiae inuentionis titulum omnino teneatur indicare publice, theſaurum abs ſe inuentum eſſe, etiam vbi adparuerit, dudum eundem ibi depoſitum? Nam vbi nuper eum depoſitum conſtat, quin id neceſſum ſit, non dubito. Vbi probabiliſſimum videtur, ſi quis theſaurum in proprio effoderit ſolo, eum ad hoc indicandum per conſcientiam non teneri; ſed poſſe eum id, quod inuenit, tantiſper retinere, quoad alius vltro inquirat, & cauſas probabiles occultationis & diſſimulationis ad id vsque tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad praeſentem dominum, theſauri inuentorem, peruenit, non praeſumitur ſciens reliquiſſe pecuniam abs ſe depoſitam, cum agrum vel domum alienaret. Neque ille, qui in alieno ſolo tale quid domino ſoli inſcio occultauerit, rei ſuae vindicandae occaſionem omiſiſſe creditur, vbi probabilis metus erat, ne in alterius manus ea perueniret. Aſt vero, qui in alieno ſolo theſaurum offendit, per conſcientiam videtur teneri ad quaerendum ex domino ſoli, ſaltem oblique, num ipſe eundem depoſuerit. Citra hoc enim non poteſt liquido conſtare, an non cuſtodiae duntaxat cauſa is a domino, vel ab alio, conſcio domino, ſit eo loci conditus. Caeterum ſuper hac re diuerſae apud diuerſos leges poſitiuae occurrunt [4]. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. PLATO L. XI. de LL. nec theſaurum, nec res quaſuis alias deperditas, etſi ignorentur, cuius ſint, vult inuentori cedere, ſed ſuper illis oraculum conſuli, quod fieri iubeat. Quae nimia ſine dubio ſcrupuloſitas. Qualem in illo Philoſopho Sinenſi Chiungeio annotat MARTINIVS L. V. Hiſtoriae Sinicae; qui *nihil fas attingere ſtatuebat, quod iniuſtum, aut ab iniuſto eſſe ſuſpicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet a malis viris aedificatam; nec cibum a parentibus aut fratribus capiebat, inique partum timens.* Apud Ebraeos iuris fuiſſe videtur, vt theſaurus cederet domino agri, quod colligitur ex Matth. XIII, 44. Add. PLAVTVS Trinummo Act. 1. ſc. 2. v. 188. Et PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. VI. c. 16. Apud SPARTIANVM Hadrianus de theſauris ita cauiſſe legitur, *vt ſi quis in ſuo repeririſſet, ipſe potiretur: ſi quis in alieno, domino daret; ſi quis in publico, cum fiſco aequaliter partiretur.* Apud PHILOSTRATVM in vitis Sophiſtarum L. 2. in Herode: & ZONARAM Tom. II. cum Atticus, Herodis pater, grandem theſaurum in ſua domo inueniſſet, ſuper eo ad Neruam Imperatorem ſcripſit, *quid de eo faciendum*

4) Lege Conſtantini quisquis theſaurum repeririſſet, ad fiſcum vltro deferre debuit, & dimidium loci domino conceſſum, ad quartam ſequentes Impp. redegerunt. Vid. *l. 1. & 2. C. Theodoſ. de Theſaur.* Theodoricus Rex Gothorum inuentos theſauros totos fiſco ſuo vindicabat, eorum inueſtigationem Comiti demandans apud CASSIODORVM IV. Variorum 34. & VI. c. 8. vbi ratio additur: *Sine damno inuenta perdit, qui propria non amittit.* Ius hoc fiſcale ſua aetate exoleuiſſe gratulatur CALPVRNIVS, ſeculi tertii ſub Caro Imperat. Poëta, Ecloga 4.

Iam neque damnatos metuit - - ligones
Foſſor, & inuento, ſi fors dedit, vtitur auro:
Nec timet, (vt nuper) dum iugera verſat arator
Ne ſonet offenſo contraria vomere maſſa,
Iamque palam preſſo magis ac magis inſtat aratro.

Henricus de KNYGTON de euentibus Angliae ad A. 1087. memorat inter alias legem Angliae ſub Willielmo I. *Theſauri de terra Regis ſunt, niſi in eccleſia vel coemiterio inueniantur.* Adde quae ex LL. Francorum & Imperii noſtri adduxi Diſſ. de Superiorit. territor. §. 45. 46. H.

§. XIV. 1) *Item ea, quae ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt - - - Bello capta - - - eius fiunt, qui primus eorum poſſeſſionem nactus eſt.* §. 17. Inſt. de rerum diuiſ. Vid. L. VIII. c. 6. §. 17.

dum iuberet. Cui Nerua: *Vtere*, inquit, *quae inuenisti.* Cum autem Atticus denuo scriberet; *se magnitudine thesauri superari: abutere*, inquit, *inuento, quando tuum est.* Add. Constitutiones SICVLAE L. III. tit. 31. Apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 15. hic, lite inter venditorem & emtorem agri orta, iubet inspici, vter vir melior sit; id quod pro communi regula haberi nequit.

§. XIV. INTER ILLA, quae per occupationem adquiruntur, a ICtis Romanis referuntur quoque res hostium. Vid. *L. 1. §. 1. D. de Adquir. poss.* [1] Quod vt recte intelligatur, sciendum est, per statum hostilem, vti caetera iura pacifica, ita & effectum dominii aduersus hostem abrumpi hactenus, vt non amplius quis teneatur ab istius rebus manus abstinere, nisi qua humanitas suaserit. In bello ergo res hostium in ordine ad alium hostem redduntur velut dominio vacuae; non quod hostes per bellum ipso iure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibique habere possit. Prorsus vti ad rei vacuae dominium adquirendum sola adprehensio sufficit. Etsi in bello qui res hostium occupatum eunt, non segnius repelli possint & soleant. Notandum tamen, rerum bello captarum dominia vltimam firmitatem adquirere, quando is, cui illae ereptae fuerunt, per pacem praetensioni ad easdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in isto per violentam occupationem etiam imperium in homines possit quaeri [2]. Occupatio enim [3] in obiecto occupabili nullum ponit consensum; sed sola duntaxat occupantis adprehensione, & absentia iuris in obiecto occupationem impedientis absoluitur. Alias enim sub obiecto occupationis non continentur homines [4], siue illi iam sint sub alterius imperio, siue naturali gaudeant libertate, excepto duntaxat casu, quando a parentibus proles fuit exposita [5]. Vid. HOBBES de Ciue c. 9. §. 4. Nam vti reliqua iura, ita & libertatem hic comitatur effectus, vt abs me abire nequeat in alium hominem non hostem, nisi meo consensu. Inde vbi cum persona, nullo relicto haerede ex testamento aut lege succedente, extinguuntur omnia iura, quae in res aut personas habuit, res quidem cedunt occupanti, subiecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neque enim vnquam hominem

2) *Adeo quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur, qui tamen, si euaserint, nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.* §. 17. Institut. de Rer. Diu.

3) Hanc periodum, quae paullo post demum legebatur loco non suo, Cl. BARBEYRACVM secuti, hic exhibemus.

4) Turcae tamen prae se ferre solent, peregrinos, qui terras eorum ingrediuntur, protenus seruos suos esse, & sibi ius esse, bona eorum publicandi, nisi sint ex gente amica, vel foedere iuncta. Vid. BYNCKERSHOEKIVS de Dominio maris cap. 1. Simile ius in peregrinos apud Germanos olim exercitum per Wildfangiatum & aliud circa spolia naufragorum, quibus parum dispar ius Albinagii apud Gallos.

5) Conf infra L. VI. c. 2. §. 3. Apud SENECAM est V. Controu. 4. *Expositi nullo in numero sunt: serui sunt. Hoc legumlatori visum est.* Conf. *L. 1. C. Theodos. de Expositis.* Enimuero citra legem huiusmodi puto verius, prolem expositam, vbi adulta fuerit, posse se in libertatem asserere; modo sumtus educationis vel pecunia vel operis suis educatori rependat. Et hoc forte AVCTOR ipse voluit L. II. de Offic. hom. & ciu. c. 3. §. 9. dicens: illum qui prolem expositam sustulerit atque educauerit, in paternum ius succedere. Apud QVINTILIANVM est Declamat. 278. de patre: *recipere illum* (expositum) *nisi solutis alimentis non potuisti.* Adde quae AVCTOR infra habet L. VI. c. 3. §. 11. & PLINIVM L. X. Ep. 67. H.

minem tam abiecti animi fuisse crediderim, vt libertatem suam vltro deferat, & velut pro derelicta habeat. Nam si vel maxime alicui seruire allubescat; saltem tamen electionem domini sibi reseruabit. Equidem GROTIVS L. II. c. 3. §. 4. inter obiecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quae nullius sunt, duo statuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur. Id tamen dextre explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & casum supra dictum occupatione nequit adquiri; quia qui non est alterius, suus est, non nullius. Improprie autem imperium dicitur in locum siue territorium; cuius hic est effectus, vt nemo sibi istum locum vsurpare possit citra consensum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantisper ipsius iurisdictionem cogatur agnoscere. Enimuero hoc imperium proprie est effectus dominii in eum locum constituti, & nonnisi consequenter aliquid imperii in hominem inuoluit. Quod enim meum est, id vtique citra meum consensum nemo vsurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, saltem hactenus directioni meae subiicitur, ne per eum dominium istius loci mihi reddatur deterius.

CAPVT

§. I. * Accessionis nomine intelliguntur, *quaecunque aliis iuncta, siue adiecta suo Principali cedunt*, L. 23. §. 5. D. de R. V. Ac bene iam animaduertit TITIVS Obseru. CCXCVII. accessionem non indistincte esse modum acquirendi *originarium*, quum saepe per accessionem dominium a persona in personam transeat, imo plura accessionum exempla dentur, in quibus nulla acquisitio occurrat, sed ei tantum peragendae partium consensus, aut lege positiua occasio praebeatur.

§. II. * Quae regula parum adaequata est. Quare e re erit, duas ei alias hoc loco substituere.

* *

CAPVT VII.
DE ADQVISITIONIBVS ACCESSIONVM.

I. *Acceſſiones quotuplices?*
II. *Acceſſiones regulariter pertinent ad dominum rei.*
III. *Fructus quotuplices?*
IV. *Foetus animalium pertinent ad dominum matris.*
V. *Conſita ſolo cedunt.*
VI. *Aedificia quatenus ſolo cedant?*
VII. *Charta cedit Scripturae;*
VIII. *Tabula picturae:*
IX. *Purpura veſti.*
X. *De ſpecificatione.*
XI. *De alluuionibus integrarum regionum;*
XII. *Et agrorum priuatorum.*

HABENT hoc pleraeque res dominio hominum ſubiectae, vt non in eodem ſtatu permaneant, ſed variis auctibus exuberent. Quaedam enim intrinſece ſuam ſubſtantiam dilatant: quibusdam extrinſeca incrementa accedunt; aliae heterogeneis fructibus exuberant; multis per formam induſtria hominum ſuperinductam pretium accreſcit. Quae omnia vno vocabulo *Acceſſionum* * comprehendi poſſunt, & in duas potiſſimum claſſes diuiduntur. Quaedam enim citra factum hominis ex ſola natura iſtarum rerum proueniunt; quaedam facto & induſtria hominum in ſolidum, aut ex parte procurantur.

§. II. CIRCA iſtas haec eſt generalis regula; vt qui eſt dominus rei, ad eundem quoque pertineant iſtius acceſſiones *. Id quod ex ipſa dominii natura, eiusdemque primitus introducti fine manifeſte profluit; cum multae res fruſtra poſſiderentur, ſi fructus ſpectarent ad alios; & pax humani generis nequidquam promoueretur, ſi pari iure acceſſiones praetendere alii poſſent cum eo, qui corporis dominus cluet. Inde non opus eſt dominium acceſſionum deriuare a titulo occupationis fictae, qua id, quod rei noſtrae accedit, velut mediante iſta re videamur occupare; aut qua res noſtra propter praeeminentiam ad ſe aliam trahere intelligatur.

§. III.

tuere. Igitur, *Si I. id, quod rei noſtrae accedit, vel ex ipſa re proueniat, vel opera noſtra producatur, aut extrinſecus adueniens nullius ſit, domino id naturaliter acquiritur, niſi ius acquirendi in alium translatum fuerit. Si contra II. res, aut opera accedens vel in totum, vel pro parte alterius ſit, tum naturaliter oritur communio, niſi transferendi dominium voluntas interueniat, quae tamen plerumque deficit.* TITIVS Obſeruat. CCXCVIII. IDEM ad Compend. Lauterbach. Obſeru. MXVIII. & Iuris priuati Rom. Germanici L. III. c. 5. §. 25. & ſeqq. Finitur autem haec communio, ita, vt acquiſitioni per acceſſionem locus fiat, ſi vel conſenſu partium, vel legis diſpoſitione aliud cautum ſit.

§. III. *FRVCTVVM* nomine [1] ſolent potiſſimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumuis; niſi quod animalia ex aliis animalibus prouenientia peculiariter *foetus* [2] adpellentur. Fructus vſitatiſſime ſolent diuidi in eos, qui ex re ipſa proueniunt; & qui occaſione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales*; hos *legitimos* ſeu *ciuiles*. Inter naturales quidam ſola naturae operatione citra culturam & induſtriam [3] humanam proueniunt [4]; in aliis rebus per induſtriam humanam operoſiorem aut faciliorem naturae foecunditas aut habilitas eſt procuranda [5]. Vnde hi fructus ſolent etiam vocari *induſtriales*. Ciuilium fructuum exempla conſpiciuntur in vſura [6], penſione rerum locatarum, vectura & ſimilibus [7]. Caeterum prioris generis fructus, quamdiu non ſunt ſeparati, pars rei, a qua proueniunt, cenſentur, *L. 44. D. de Rei vindic.* ſeparati diſtincte velut exiſtere intelliguntur. Vtrique naturaliter pertinent ad eum, qui eſt dominus rei [8], ex qua proueniunt.

§. IV. CIRCA foetus [1] animalium pleriſque placuit, vt illi ventrem ſequerentur, & ſint eius, cuius eſt mater, non cuius eſt pater. Vid. *L. 5. §. 2. de Rei vindic.* [2]. Cuius non iſta ſolum ratio eſt, quod pater plerumque ignoratur [3]; ſed quia foetus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit [4]; & quia longe pluris aeſtimandum eſt, quod heic mater, quam quod pater confert: vtut fortaſſe ſi vterque tanquam cauſa phyſica conſideretur, pari paſſu ambulent. Nam non eſt quaeſtio, vaccae magis, an tauro imputari poſſit, vt exiſtat vitulus; ſed an is magis ad illius, an ad huius dominum pertineat. Atqui pater leuiter opera ſua defungitur, ſic vt ipſius domino parum aut nihil decedat: mater autem dum vterum gerit, ad alia fere eſt inutilis, & ſolicite alenda. Ergo iſte ſaltem aequas partes cum hoc praetendere nequit; prae-

§. III. 1) ICtis Romanis fructuum nomine veniunt emolumenta, deductis impenſis, quae quaerendorum, cogendorum, conſeruandorumque eorum gratia fiunt. *L. 36. §. 5. D. de Hereditatis petitione L. 1. C. de Fructibus.*

2) Eadem tamen etiam fructuum nomine venire, curioſe annotat. NOODTIVS Obſ. I. c. 10.

3) Quales ſunt foenum, baccae arborum ferarum, ligna caedua, mineralia, marmora & reliqui fructus, *quos ipſa volentia rura ſponte tulere ſua.*

4) VIRGILIVS II. Georgic.

Principio arboribus varia eſt natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipſae
Sponte ſua veniunt.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine. H.

5) Veluti in tritico, oleo, vino, pomis.

6) Et differunt: nam quidam ſingulis momentis, quidam per interualla percipiuntur. Vid. *L. 26. D. de Vſufructu.* H.

7) Praediorum vrbanorum penſiones pro fructibus accipiuntur in *L. 36. D. de vſuris & fructibus.* Operae quoque ſeruorum in eadem erant cauſſa, qua ſunt penſiones, item vecturae nauium & iumentorum, *L. 29. D. de Heredit. petit.*

8) Vid. infra c. 13. §. 8. ſequ. H.

§. IV. 1) Apud Romanos in numero fructuum non erat infans ex ancilla editus, quoniam abſurdum videbatur, hominem in fructu eſſe: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit, *L. 37. Inſt. de rerum diuiſ.* Aliis verior ratio videtur, quia ancillae non comparantur vt pariant, ſed vt operas praeſtent *L. 27. princ. D. de Heredit. petit.* V. VINNIVS ad d. §. Inſtit.

2) *Si equam meam equus tuus praegnantem fecerit, non eſſe tuum, ſed meum, quod natum eſt.*

3) Hinc ipſe GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 5. docet, ideo natos maternae eſſe conditionis placuiſſe gentibus, quia ſeruiles concubitus nec lege nec certa cuſtodia eſſent conſtricti, ita vt nulla ſufficiens praeſumtio patrem indicaret. H.

4) ARISTOTELES L. II. de Generat. animal. c. 4. ait: τὸ θῆλυ παρέχειν σῶμα καὶ ὄγκον, *a foemina corpus & magnitudinem praeberi*, & deinceps: ὕλην παρέχειν τὸ θῆλυ, τὴν δ' ἀρχὴν τῆς κινήσεως τὸ ἄῤῥεν, *materiam praebere foeminam principium metiens marem.* Conf. I. *de generat. animal. c. 21.* Habet igitur heic locum quod IVLIANVS Lib. 25. pr. & §. 1. D. de vſuris

praesertim cum vnus masculus pluribus foemellis impraegnandis sufficiat. Si quis tamen eum in finem admissarios alat, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem vsu debetur [5]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 8. §. 18. Et FELDEN ibidem.

§. V. PLANTATA quoque & consita solo cedere dicuntur [1], & surculi stirpibus, quibus inseruntur; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in vnum cum solo coalescant, & pars eiusdem fiant. Inde etiam requirunt, vt radices egerit [2]: ante id enim manere, cuius fuerant. Id quod tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 22. iuris positiui, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei iam exsistentis pars duntaxat sit. Igitur ius tantum in partem eius rei dominum soli posse praetendere, neque ob id domino seminis, plantae, aut arboris naturaliter ius suum perire; adeoque communionem heic locum habituram. Enimuero his non obstantibus, ratio legibus Romanis constat. Non enim hoc volunt, vt dominus seminis, plantae, aut arboris, siquidem bona fide egit, rei suae iacturam faciat; neque illud prohibent, quominus domini soli, & plantae, si velint, rem illam deinceps communem habeant, prout vsus soli, aut nobilitas plantae partes vtrique ratas assignauerit. Sed quia illae nolunt aliquem adigere, vt in communione inuitus permaneat, & vero istae res diuisionem non admittunt; igitur quaeritur, vtri aequius sit rem totam assignari, cum hoc tamen onere, vt alteri aestimationem eius, quod ipsius fuit, soluat; domino soli, an seminis? Heic cum frequentius sit, vt ista solo iam coalita translationem commode non admittant [3], & extra solum seruari omnino nequeant; & vero incongruum videatur, plantae alicui temporariae solum immobile cedere; igitur in vniuersum placuit, insita solo cedere, vt tamen dominus soli pretium seminis aut plantae alteri, vbi bona fide

ris dixit: *in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, aspici.* Conf. HVBERVS Praelect. ad Digest. de A. R. D. §. 9. AVCTOR infra L. VI. c. 3. §. 9. H.

5) Id equimentum vocat VARRO apud Nuricum. H.

§. V. 1) *Si* Titius *alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si* Titius *suam plantam in* Maeuii *solo posuerit*, Maeuii *planta erit: si modo vtroque casu radices egerit: ante enim quam radices egerit, eius permanet, cuius fuerat .... Qua ratione autem plantae, quae terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quae sata sunt, solo cedere intelliguntur*, §. 31. 32. D. de Rer. diuis. De arbore, quae radices egerit in fundum alienum, videatur Hieronymus MAGIVS Miscell. IV. 7. TITIVS porro ad Lauterb. MXX. & THOMASIVS de pretio affectionis in res fungibiles non cadente cap. III. 63. quibus absurdae, prae subtilitate, ICtorum sententiae videntur, sed frustra. Conueniebat enim hac parte magnopere studium subtilitatis fini & instituto eorum, quod erat iurisprudentiam habere in latenti, edomandae plebis ergo. De dominio quippe arborum inter homines fere agrestes ideoque simplices quaeritur, quibus maximam admirationem mouent latebrae & recessus artis, qua (1) arbor in confinio posita eius est, cuius in fundum radices egerit & (2) eadem si in vtriusque fundum radices egerit, communis pro *indiuiso* habetur, quoad infixa manet, loco eruta communis fit pro diuiso *L. 8. pr. §. 1. D. de A. R. D.* Vt natura sola contenti essent, peti ab iis non poterat, prudentiam scilicet ciuilem, non naturalem professis.

2) Quod restringendum ad plantata per verba Institutionum quae exhibuimus in nota praecedente & multo magis per L. II. C. de R. V. cuius verba haec sunt: *Si quis sciens alienum agrum seuit*, vel PLANTAS *imposuit, postquam* HAB*radicibus terram fuerint amplexae, solo credere rationis est.* Et quis colligeret grana per sationem terrae semel insita?

3) Imo, vt obseruat THOMASIVS in d. *disser-*

fide egit[4], persoluat[5]. Quamquam si vili aliquo semine solum quis meum conseuerit, quod ego nobiliori semini destinaueram, ne ad semen quidem soluendum teneri videor; cum damno mihi sit, ignobili segete agrum meum occupari. Quod si autem translationem admittant plantae, nobiliores praesertim, quam est vsus soli; sine dubio aequitatis fuerit, vt domino plantae concedatur eam alio auferre, soluto quanti fuit vsus soli. Quo loco obseruanda est lex Solonis[6] apud PLVTARCHVM Solone: [pag. 91. D. Ed. Wechel.] *Aliam arborem qui in agro suo plantaret, eum a vicino absistere pedes quinque imperauit: qui ficum aut oleam, nouem; quod radices hae agant longius, neque sit omnibus earum innocens vicinia, sed & alimentum eripiant, & halitum efflent aliquibus infestum.* Conf. *L. 7. §. 13. D. de Adquir. rer. dominio.*

§. VI. EADEM fere ad aedificia, quae in alieno solo, aut ex aliena materia in proprio solo extruuntur, possunt adplicari. Equidem si aedificium sit mobile, non est dubium, quin in id dominus soli nullum ius habeat; modo transferatur, & soluatur, quantum per id solum fuit deterius redditum. Vid. *L. 39. D. de Rei vind. L. 60. D. de A. R. D.* [1] Si ex mea materia alius sibi aedes extruxerit, vt plurimum praestat, me eius pretium, quam ipsam materiam recipere; cum quae semel vni aedificio adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per aedificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nancisci similem queam; aequum est, vt mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod cum leges XII. tabularum prohibent,

dissertatione de pretio affectionis in res fungibiles non cadente, hae res plerumque tales sunt, vt restitutio commodissime fieri possit per alias similes eiusdem generis, aut valore praestito in pecunia numerata. Et pauci admodum inueniuntur domini, qui hanc restitutionem non aequi bonique consulant. Quae obseruatio Thomasii iis auctoris adiici meretur.

4) Si enim hoc fecerit mala fide, sciens, fundum alienum esse, merito & operae & frumentorum iacturam facit. Alias quilibet in agro alieno sereret, exiguum faciens periculum, si sata in eodem genere reciperet. Quodsi annonae caritas superuenerit, aequum erit, frumenta ei linqui, qui fundum conseuit, & domino fundi satisfieri eo, quanti vsus fundi fuerit, THOMASIVS Iurisprud. diu. L. II. c. 10. §. 227.

5) Ita soluitur obiectio GROTII, ob alimentum domino seminis, plantae aut arboris ius suum naturaliter non perire. Nam si displicuit communio, nihil superest aliud, quam vt dominus plantae vel seminis pretium recipiat. H.

6) Quam CAIVS etiam retulit in *L. final. D. Fin. regundor.* H.

§. VI. 1) Titius *horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum, mobile in* Seii *praedio posuit: Quaeritur, vter horrei dominus sit? Respondit, secundum quae proponerentur, non esse factum Seii.* L. 38. D. de R. V.

2) Ratio legis erat, ne propter vnicum tignum integram domum dirui necesse esset, §. 29. Inst. de rerum. diuis. *Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificauerit, ipse intelligitur dominus aedificii: quia omne, quod solo inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere propter legem XII. tabularum, qua cauetur:* NE QVIS TIGNVM ALIENVM AEDIBVS SVIS IVNCTVM EXIMERE COGATVR: *sed duplum pro eo praestes per actionem, quae vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo, prouisum est, ne aedificia rescindi necesse sit. Quodsi aliqua ex caussa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus, si non fuerit duplum iam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.* Tractatur in hoc loco Institutionum tam de bonae, quam de malae fidei possessore, & vterque in *duplum* condemnatur propter tignum alienum aedibus suis iunctum, ille propter dolum, hic propter culpam, saltem praesumtam, & qua deficiente, si quid interdum contigerit iniqui, vtilitate id pensetur publica, qua etiam sic bona fides intenditur. Ita minime necesse est, vt cum Gerardo NOODT ad Pandectas p. 193. A. verba, *si non fuerit duplum iam consequutus*, deleamus in §. 29. Inst. de Rer. diuis. Nam *L. 2. D. de tigno iuncto* detrahitur per Institutiones, tanquam compositione

bent, alia tamen via domino materiae consulebant, data actione in duplum, de tigno iuncto [2]. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo aedificauerit, vbi sciens hoc fecit, vix dolo videtur posse carere [3], & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur, dominus soli teneri, vt pretium materiae, mercedesque fabrorum soluat, vtue concedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. *Lex Longobardorum L. I. tit. 27. §. 1.* Vbi dolus absuit, nec ita tolli queat aedificium, quin penitus dirui necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere aedificium [4], ita tamen, vt si aedificator sit in possessione, dominus soli soluat mercedes fabrorum, & pretium materiae. *Edictum Regis Theodorici c. 137.* Nam etsi plerumque pluris sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconueniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quae saltem per partes loco moueri queat [5]. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, qua aedificium est extructum, facile carere queat, neque illi commodum sit, aedificii pretium soluere, aequissimum videtur, vt recepto soli pretio aedificium alteri relinquat. Conf. *L. 7. §. 10. 11. 12. D. de A. R. D.*

§. VII. ENIMVERO quod regulam illam; inaedificata, aut insita solo cedunt, ICti Romani ad chartas quoque & membranas extenderint, id parum arridet. Vid. *L. 9. §. 1. D. de A. R. D.* [1] Scilicet vt si ego bona fide quid alterius chartae inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluris sit scriptura, quam charta, ae-

 quis-

tione posteriores. Neque THOMASIVM audimus, qui in dissert. de pretio affectionis c. III. §. 59. & seq. contendit, Tribonianum sententiam veterum, qui de malae fidei possessore tantum loquuti sint, non satis percepisse, ideoque in bonae fidei possessore non admittendum censet §. d. Hoc enim non est soluere nodum, sed scindere, quum cuiuscunque scrupuli culpa in Tribonianum reiici possit.

3) *Ex diuerso, si quis in aliene solo ex sua materia domum aedificauerit, illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiae dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur esse alienata, vtique si non ignorabat, se in alieno solo aedificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest,* §. 30. Inst. de rerum diuis.

4) „Certe illud constat, si in possessione constituto aedificatore soli dominus petat suam esse, nec soluat pretium materiae & mercedes fabrorum posse eum per exceptionem doli mali repelli. Vtique si bonae fidei possessor fuerit, qui aedificauerit. Nam scienti, alienum solum esse, potest obiici culpa, quod aedificauerit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.“ *L. 7. §. 10. 11. 12. §. 12. D. de A. R. D.*

5) Et quae non potest non vt accessio considerari. Quam rationem ICti Romani perpetuo fere in oculis habuerunt *L. 23. §. 5. de Rei Vindicat. L. 10. §. 13. de Auro & argento legat. L. 26. §. 1. de A. R. D.* Est autem eius in quibusdam exemplis tanta aequitas, vt demonstratione non egeat. Fac enim agrum, e loco suo emotum, alterius agro superimponi, quod bis in Anglia factum A. MDLXXI. & MDLXXXIII. refert ad hunc annum CAMDENVS in vita Elisabethae, vix dubitari potest, illum huic cedere. Conf. HVBERVS Part. 1. L. 4. Digress. 22. H. [Imo rectius is communiter vtrique addicetur, aequius enim est, vt ne vnus solus damnum omne sentiat.]

§. VII. 1) „Litterae quoque licet aureae sint, perinde chartis membranisue cedunt, ac solo cedere solent ea, quae inaedificantur, aut inseruntur: ideoque si in chartis membranisue tuis carmen vel historiam, vel orationem TITIVS scripserit, huius corporis non Tu, sed TITIVS dominus esse videris. Sed si a TITIO petas tuos libros, tuasue membranas, nec impensas scripturae soluere paratus sis: poterit se TITIVS defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarumue possessionem bona fide nactus sit.“ *§. 33. Inst. de Rerum diuis.* Vid. nota 2. ad §. sequentem. Neque confestim absurdi, quod a compluribus fieri video, accusari possunt placita ciuilia, nixa regula arbitraria, qua *Accessorium sequitur suum principale*, cuius consequentiae ciuiliter acceptae eo pulchriores sunt, quo strictius verbis regulae inhaerent & magis a sensu communi recedunt, quoniam sic facilius ille ICtorum obtinetur finis, quo id potissimum agebant, vt in latenti esset iurisprudentia.

quissimum est, vt alter recepto chartae pretio sit contentus. Praesertim cum illud haut absurde a quibusdam addatur [2], chartam vtendo quodammodo perire & consumi: adeoque scripturam ab aedificatione diuersae esse naturae. Nam tunc demum chartae velut essentia integra persistit, si pura sit, ita vt quidlibet ei inscribi possit. Vbi quid ei inscriptum est, in libri, epistolae, commentarii, nomen transit. Igitur charta conscripta hactenus mihi perit, quod mihi iam non amplius sit integrum quiduis eidem inscribere. Adeoque pretio eius recepto, quod querar vltra non habebo; cum alia eundem aeque vsum praebere possit.

§. VIII. RECTIVS iidem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat [1]; quippe cum regulariter longe maioris sit illa, quam haec: & facillimum sit, alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cuius passim est copia. Quae ratio tamen ostendit, per aequitatem interdum contrariae decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum nouit simulare [2], pretiosae tabulae quid illeuerit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea; vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui vbi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa vt sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impensa illa fuerit voluptuaria, vix a domino aedium mercedem pingendi poterit repetere; nisi forte istius facultates eiusmodi sint, vt talem impensam lubenter facturus fuisse videatur. Add. *L. 38. D. de Rei vindic.*

§. IX. PVRPVRAM alieno vestimento intextam, vtut pretiosiorem, vestimento tamen cedere, itidem ab ICtis Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi; vt vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel vt pannum purpureum suo vestimento adaptauerit. Priori casu quin iste pannus domino purpurae addici debeat, vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorii est habendum, citra quod alterum non potest exsistere, quodque alteri sustinendo quasi physice substernitur [1]: sed omnino etiam pretii est habenda ratio, vt scilicet res maioris pretii caeteris paribus

2) Ab HOTOMANNO ad §.33. Inst. de rer. diuis. H.

§. VIII. 1) Imo in Iure ciuili locus non est ratiocinio puro & simplici. Satis hic est, nouisse voluntatem legislatoris, quae, siue veteri regula nitatur, *Accessorium sequitur suum principale*, siue artis dignitatem obtendat, solum ciuibus obsequii honorem relinquit. Ita autem de pictura Iustinianus differit in §. 34. Inst. de rerum diuis. *Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere; aliis videtur, picturam (qualiscunque sit,) tabulae cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere. Ridiculum est enim, picturam* Apellis, *vel* Parrhasii *in accessionem vilissimae tabulae cedere.* Si solam aequitatem spectemus, satis expedita videri poterit Auctoris sententia. Sed hanc solam sequi non possumus, quando Ius ciuile interpretamur. Aberrat enim hoc a natura & indole eius, qua in omni iure ciuili multum datur placitis arbitrariis. Proinde male iudicarunt, qui apud Bergerum in notis ad Lauterb. titulo de acquirendo rerum dominio, dominium vmbellae, quam vxor suis quidem sumtibus comparasset, maritus autem pingi curauerat, vxori, non marito addixerunt. Non enim eis datum erat iudicare secundum rationem puram, sed iudicare secundum ius ciuile, quo dominium vmbellae ad maritum transierat.

2) HORATIVS de Arte Poëtica vers. 19. 20.

Sed nunc non erat his locus: & fortasse cupressum
Scis simulare.

quod Romanis propter frequentiam funerum, quibus cupressi saltem pictae adhibebantur, plane quotidianum & vulgare erat.

§. IX. 1) Permutantur hic ab AVCTORE, festinante, vt videtur, ideae. Sic enim scribere voluit:

ribus ad se trahat viliorem. Equidem id necessum est, vt illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu vt quod adiuncti rationem habet, sequatur suum subiectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, vbi inprimis pretia & vsus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem GROTIVS dicto loco §. 21. ait, *vt rei maiori adquiratur minor, esse naturale facti, non iuris;* id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod maioribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed non semper iure fieri, vt validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut vt quis rem suam minorem amittat, si cum maiore fuerit coniuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicesima parte est dominus, aeque dominus manet, quam qui partes habet nouendecim. Enimuero proprie heic disceptatur, non an cuius sit pars maior, debeat lucrari partem minorem; sed quae via sit ineunda negotii expediendi, si duo ad dominium vnius rei concurrant, quam neque diuidere, neque communiter habere possunt, aut volunt. Heic sane vni integra res erit adiudicanda [2] cum hoc onere, vt alteri suae partis aestimationem soluat. Verum vtri res sit adiudicanda, ex rei praeualentia, domini indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic vbi pannum meum purpureum alter suae vesti adaptauerit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, vt ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptatae vtplurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruae. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid aequum sit deprehendi potest, quam ex vniuersali aliqua definitione.

§. X. CIRCA specificationem [1] ab initio obseruandum, eam inter modos adquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia praeexistente, igitur videndum est, cuius sit ea ma-

4 C 3

voluit: *Quod ab altero commode separari nequit, & Physice ei, vt ita dicam, insitum est.* Ceterum hic casus huc non refertur in Iure Romano, quo ad specificationem pertinet, de qua AVCTOR, agit in §. sequente. Quicquid sit, si solum sensum communem sequamur, officio suo defungitur is, qui intexuit, si vel pretium purpurae, vel tantundem purpurae praestet, modo purpuram intexuerit bona fide. Aliter ICti Romani in L. 23. §. 4. D. de R. V. *In omnibus igitur istis*, inquit Paullus, *in quibus mea res per praeualentiam alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius, quod accesserit dare.* Quibus praecedunt haec verba: *Sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. §. 3.*

2) Et cum hoc plerumque vsu veniat, rebus non raro communem vsum respicientibus, huc respexere inprimis Romani iuris auctores. Vid. *§. 26. Inst. de Rer. diuision.* H.

§. X. 1) *Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit? - - - Est post multam* Sabinianorum & Proculianorum *ambiguitatem placuit media sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce vas conflatum potest ad rudem materiam aeris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non potest. at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit; aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium: aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiae praestiterit,* §. 25. Inst. de Rerum diuis.

materia. Si enim materia fuerit noſtra, continuabitur dominium ſpecie noua introducta. Si fuerit nullius, per occupationem adquiretur eius dominium. Sed ſi fuerit aliena, tunc diſpiciendum, domino materiae, an qui ſpeciem fecit, ea ſit adiudicanda. Super qua re cum antiqui ICti apud Romanos diſſentirent, tandem media ſententia placuit, vt ſi ſpecies ad priorem & rudem materiam poſſit reduci, ea cederet domino materiae; ſin minus, ei, qui nouam formam materiae induxiſſet. Cuius deciſionis aliqui hanc euidentiſſimam rationem putant, quod vbi ſpecies non poſſit ad priſtinam materiam reduci, quodammodo videatur interiiſſe, & nouum quid effectum. Hoc ergo caſu rem addicendam ei, qui effecit, vt ſub noua iſta forma res exſiſteret. Sed vbi ad antiquam materiam ſpecies poſſit reduci, intelligi eandem adhuc exſiſtere, neque per inductionem nouae formae periiſſe; & ſic priorem dominum non exuiſſe. Alii contra hoc ſolum reſpiciendum eſſe arbitrantur, materia, an forma pluris ſit [2]. Vid. CONNANVS Comment. iur. ciuil. L. III. c. 6. Ego neutram ſententiam ad omnes caſus ſalua aequitate adplicari poſſe putauerim, ſed aliarum quoque circumſtantiarum rationem eſſe habendam. Sic ſi quis ex vuis, oliuis, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulſum confecerit [3]; cur iſte potius habeat ius ad haſce ſpecies quam ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum eiusmodi res diuiſionem admittant, pro ratione pretii materiae, aut operae in producenda forma diuidantur. Quod ſi autem dominus materiae re integra indigeat, omnino hunc ſpecificatori praeferendum iudicauerim. Sic ſi quis ex alieno metallo opus confecerit, vbi maioris eſt pretii forma, quam materia [4], ſpecificatori rem relinqui aequum eſt, vtut in antiquam & rudem maſſam redigi queat; ſiquidem ſimile metallum, aut eius pretium reſtituatur. Secus tamen dicendum videtur, ſi ego id metallum ad idem opus deſtinauerim, quo valde indigeo, neque ſimilis metalli copia ſit. Heic enim aequitas fauet domino materiae, vtut fortaſſe pretium formae pluris ſit quam materia. Aliqui etiam hoc arbitrantur conſiderandum, vtrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori caſu praeferendum cenſent dominum materiae, in poſteriori ſpecificatorem, verbi gratia, ſi nauis facta ſit ex alterius rudi ligno, nauem eſſe eius, qui fecit; ſin iam tabulae erant deſtinatae naui, eius fore nauem, cuius fuerant tabulae. Sic ex rudi

2) Simpliciſſime Iure Naturae in ſpecificatione noua ſpecies dicitur communis, vel, ſi diſplicеat coniunctio, auctori nouae formae addicitur, refuſo materiae domino pretio, quia materia plerumque eſt fungibilis, nullamque ordinarie affectionem recipere videtur. Quodſi materia opus iam elaboratum fuerit, etſi priſtino eius domino ratio ſit ſingularis cum affectione eam aeſtimandi, veluti ſi de ſcypho a Principe donato quaeſtio ſit, ex quo alter lancem fecerit, prior dominus vtique contentus eſſe debet ſcypho eiusdem pretii. Nam etſi ei daretur haec lanx, aut ex lance rurſus ſcyphus formaretur, tamen hic ſcyphus non idem eſſet, quem Princeps alteri donaſſet. Plane, qui ſciens, ſcyphum eſſe alterius, formam eius mutauit, a priori domino adigi poteſt, vt etiam pretium affectionis praeſtet.

3) His in rebus ICti Romani nouam fieri ſpeciem negarunt. Nam Caius L. 7. §. 7. D. de A. R. D. *qui*, inquit, *excuſſit ſpicas, non nouam ſpeciem facit, ſed eam, quae eſt, detegit.* Verius igitur eſt, vinum aut oleum ad dominum vuarum aut oliuarum pertinere, vt tamen alteri pro opera merces praeſtetur. H.

4) Vt in caelatura. CENSORINVS de die natali c. 1. *Munera, quae ex auro vel ex argento nitent, caelato opere quam materia ſunt cariora.* H.

5) Diſtinguendum ante omnia videtur, an res ſint fungibiles nec ne. In illas enim cum non cadat

rudi mea lana ſi quis veſtem fecerit, ipſius fore veſtem: verum ſi ex panno meo confecta ſit veſtis, meam eſſe. Sic ſiquidem medicamenta iam parata fuerint & perfecta, emplaſtrum inde confectum eius fore, cuius medicamenta fuerint; caeteroquin emplaſtrum eſſe facientis. Sed ne haec quidem diſtinctio ſola vbique ad aequitatem quadrat. Nam ſi ego tales materias, ſiue rudes, ſiue iam praeparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, vt neceſſitatibus meis ſuperſint; nulla ratio eſt, cur res non ſit ſpecificatori relinquenda, ſi pretium materiae refundat. Verum ſi ego aliquam materiam certo meo vſui deſtinauerim, nec aliunde commoda ſit occaſio ſimilis materiae parandae, indigentia mihi fauorem addet, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. *L 61. D. de Rei vindic.* Quod ſi quis partim ex ſua, partim ex aliena materia ſpeciem confecerit, ne ſic quidem in omni caſu indubium eſt ei rem aſſignandam, qui fecerit; quia & forma ipſius operae debetur, & inſuper partem materiae praeſtitit. Nam fieri poteſt, vt & opera ſit exigui pretii; & pars materiae ab ipſo collata itidem exigua, adeo vt materia alterius vtramque excedat. Et dantur res, ad quas certae quantitatis materia requiritur, cuius vbi partem quis abſtulerit, reliquum inhabile ſaltem illi vſui redditur. Tali caſu pro eo pronunciandum, qui iſta ſpecie maxime indiguerit. De caetero in vniuerſum verum eſt [5] quod tradit GROTIVS dicto loco §. 19. cum res conſtent materia & ſpecie tanquam ſuis partibus, ſi alterius ſit materia, alterius ſpecies, ſequitur, naturaliter rem communem fieri pro rata eius, quanti vnumquodque eſt. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confuſione aut commixtione duarum materiarum eiuſdem generis reſultat, vtrique commune eſt [6]. Vid. *L. 3. §. 2. L 5. D. de Rei vindic.* Enimuero, vbi neque communiter res haberi poteſt [7], nec diuidi, ex aequitate vtique aut legibus poſitiuis definiendum eſt, quiſnam alteri, recepta partis ſuae aeſtimatione, rem integram debeat concedere. Vid. *L. 23. §. 2. 3. D. de Rei vindic.* Omnino tamen inſpiciendum, bona quis, an male fide ſpeciem alienae materiae induxerit. Nam qui in mala fide verſatur, vtut ſpecies pluris ſit, quam materia, ac materia prior deſiiſſe videatur, aut ipſe vehementer re indigeat; hautquidquam rem magis ad ſe, quam ad dominum materiae pertinere praetendet. Ipſa quippe res maior per ſe non attrahit minorem, ſed accedere oportet etiam aliquam probabilem cauſam in domino rei maioris. Inde

cadat affectio, qui ex iis nouam ſpeciem formauit, haut dubie eiuſdem generis aequalis pretii res reſtituere poteſt. Vt bene docuit Chr. THOMASIVS L. II. Iuriſpr. D. c. 9. §. 222. ſequ. H.

6) „Si duorum materiae ex voluntate dominorum confuſae ſint: totum id corpus, quod ex confuſione ſit, vtriusque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint. Sed & ſi diuerſae materiae ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum: idem iuris eſt: nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum, confuſae fuerint, vel eiuſdem generis materiae, vel diuerſae: idem iuris eſſe placuit. *§. 27. Inſt. de Rerum diuiſ.*

7) Vbi res ita comparata, vt communis eſſe nequeat: Aut quorum ſunt res, in communione ſtare nolunt, & quisque rem ad ſe trahit. Heic ſane ob pacis conſeruationem vni res adiudicanda. Sed cui? Et melior videtur media iuris Romani auctorum ſententia, ſi res reduci nequeant ad priorem materiam, praeferendum alteri, qui nouam ſpeciem effecit, maxime cum rei perfectio a forma exſiſtat. Romani ex ordine & exitu iudiciorum negotia inprimis aeſtimare ſolebant. H.

Inde si quis sciens dolo malo materiae meae nouam induxerit formam, vt eam hac ratione interuerteret, is neque in materiam quid iuris adquisiuit, nec magis a me operae suae mercedem potest postulare, quam perfossor parietum, quod operose nouum ostium in aedes meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomicam secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subductis colorem induceret. Atque hoc non est ex legibus positiuis, sed ex ipsissima ratione naturali, etsi alias natura poenas non determinat. Neque enim poena est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane aequissimum est, ne quis alteri pro iniuria sibi intentata mercedem teneatur soluere. Add. *Lex Wisigothorum L. X. tit. 1. c. 7.*

§. XI. QVAE super alluuionibus a ICtis veteribus ac recentioribus operose traduntur, pleraque non tam certa aliqua, & naturali ratione nituntur, quam positiuis statutis singulorum populorum. Quo breuioribus nobis heic esse licebit. Circa alluuiones ergo, seu latentia illa incrementa, queis per flumen ripae quid adponitur, duo potissimum solent quaeri? an augeant integra territoria, & an fundos quoque priuatos? Prior quaestio maioris est momenti, quippe quae saepe magnis controuersiis inter populos occasionem potest praebere [1]; cum frequens sit, vt inter duos populos fluuius tanquam terminus interiiciatur. Hic ergo quando cursum mutauit, quaeritur an simul etiam imperii terminus sit mutatus, & an, quae flumen adiecit, eis cedant, quorum ripae adiecta sunt? Vbi prius supponenda est distinctio inter agros limitatos [2], seu circumscriptos limitibus manu factis, cum quibus, quantum ad praesens negotium, conueniunt agri mensura comprehensi, puta, per numerum iugerum designati; & inter arcifinios, qui terminos habent hostibus arcendis maxime idoneos, vtplurimum naturales, puta, flumina aut montium supercilia. Deinde dispiciendum, an populi vicini interiectum flumen vacuum reliquerint, vtriusque vsibus promiscue patens, an vero terminos voluerint esse in medio fluminis, ita vt dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineat. An denique integer fluuius pertineat ad vnum populum, sic vt fines huius

§. XI. 1) Fuse tractata a PEREGRINO de iure Fisci libro octauo integro. H.

2) Qui agri limitati fuerint, qui adsignati, qui arcifinii ex Aggeno & Frontino exposuerunt CONNANVS L. III. Comment. c. 5. GIPHANIVS ad L. 16. D. de A. R. D. & omnium accuratissime Io. Fr. GRONOVIVS Not. ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 3. §. 16. 1. GROTIVS, a quo sua mutuatus est noster, scriptores rei agrariae non satis diligenter legerat. Agri enim *limitati* dicebantur, qui ex agro publico sub certis limitibus ad certam mensuram *singulis* possidendi dabantur. Ab his differebant agri *adsignati*, qui etiam mensura comprehensi & adsignati per vniuersitatem adpellantur, & qui non singulis, sed *vniuersitatibus* inter suos diuidendi adsignabantur, & postremo *arcifinii*, qui non aliis inclusi essent limibus, quam naturalibus, velut monte vel flumine publico, nullaque alia mensura continebantur. Quod ad reliqua agri adsignati in eo similes sunt agris limitatis, quod vtrique mensura comprehenduntur, qua carent arcifinii.

3) Vt Rhodanus regnum Galliae a Sabaudiae Ducatu & aliis regionibus diuidens, & nihilominus ad solum Regem spectans, teste Hieronym. MONTANO de Finib. reg. c. 24. n. 1. & sequ. vbi etiam de lacu Benaco & aliis. H.

4) Probat hoc exemplis GROTIVS d. l. LIVIVS L. 1. c. 3. *Pax ita conuenerat, vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.* TACITVS I. Ann. 9. *Mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium* (Romanum) Confer. POLYBIVS L. 15. Histor. c. 6. *vbi Hannibal loquitur.* Idem TACITVS II. Annal. 10. *Flumen Gindeu Dahas Ariosque determinat.* H.

5) Quod etiam ICti Romani posuerunt „Est autem alluuio, inquiunt, [illegible] latens. Per

huius sint in ripa alterius populi. Igitur si vterque populus agros limitatos, aut certa mensura comprehensos habeat, qui citra interiectionem vacui in medio relicti sese immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluuius cursum mutauerit; neque alluuioni heic locus erit, cum nihil relictum sit spatii, quod non iam ad alterutrum pertineat. Quod si flumen in medio sit velut vacuum relictum, alluuiones & insulae inde enatae cedent occupantibus. Conuenientissimum autem est, vt alluuionem occupet, cuius ripae illa est adposita; & insulam, cuius ripae eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad vnum pertineat populum [3], insulae in flumine natae ipsius solius erunt; alluuiones autem ad alteram ripam adpositae magis est, vt in solidum ad alterum populum pertineant. Enimuero frequentius est, & magis congruum, vt agri ad flumen vtrinque pertingentes sint arcifinii, vtque adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur [4]. Nam flumen & sine obscuritate fines ostendit, & simul naturale munimentum regioni praetendit. Vbi tamen requiritur, vt ne solenne velut ipsi sit, incertis ripis insultare, & quotannis nouos sibi alueos facere. Igitur vbi arcifinios agros populi possident, (id quod in dubio praesumitur,) flumen mutato paulatim cursu & territorii fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adiecit, ad eum spectat, cuius ripae adiecta est, ita tamen, vt illa mutatio facta fuerit sensim, neque, relicto vno impetu alueo, flumen diuerso plane loco viam sibi ruperit [5]. Nam particularum accessio, decessio, aut talis immutatio, quae toti veterem speciem relinquit, rem finit eandem videri [6]. Et maior est in naturali limite commoditas, quam vt propter exiguum detrimentum ab eo discedi debeat. Quod si autem veteri alueo deserto, aliâ penitus irruperit flumen, neque ille populus, per cuius agros recens sibi iter fecit, tanti putet insigni terrae suae parte carere, vt naturalem habeat limitem, deinceps fines intelligentur esse in medio deserti aluei. Quia vti lapis vsum termini praebet non qua lapis est, sed qua hoc loco positus: ita & fluuius est terminus populorum, non qua aqua est, ex certis fontibus, riuis aliisque fluminibus collecta, ac certo nomine insignita, sed quatenus tali alueo fluit [7], talibus-

alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paullatim adiicitur, vt intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur" §. 20. *Inst. de Rerum diuis. L. 7. §. 1. D. de A. R. D.*

6) Vid. L. 76. D. de Iudiciis. H.

7) Siue flumen signum non aquarum tantum, sed imo aluei ratione: ab alueo fines determinantur, a flumine defenduntur. Iam si flumen alio fluit, alueus quidem desinit esse alueus, non tamen signum finium. Haec verior est ratio quam H. GROTII, existimantis, alueo mutato flumen interire: nam flumen magis consistit in aquis, quam in alueo: in aquis, vt partibus integrantibus; in alueo, vt parte sustinente; quae intuitu fluminis est accidens. H. [„Sed quid? si quis vectigal exegisset, si ius piscandi solus exercuisset? quid fiet mutato alueo? Et putem, fuisse ea iura ad flumen in *hoc alueo* adstricta. Itaque non piscabitur princeps in flumine nouum cubile adepto, nec tollet vectigal. Atque alter lucrabitur ne quidquam. Nouum enim fluminis cubile insignem de eiusdem territorio portionem detrahet. Vbi tamen merito excipitur casus, si quis flumen suo facto auerteret. Neque enim licitum censeri debet, vt alteri auferatur ius quaesitum, quod omnes vident, intelliguntque. Vt in meo fodiam, licet; ac si alterius venas praescindo, ex accidenti id venit sane. Aliud dicendum, si flumina coniungantur, aut alio canales ducantur, vel sine alterius intertrimento, vel vt meipsum meoque subditos imperio ab onere liberem. Neque enim cuiquam exprobrandum, quando suorum facilitare commercia satagit. Exigat ab aliis, qui flumine, quod alluit eius territorium ad nauigandum indigent: ac, sicuti cogi non

talibusque ripis includitur. Conf. GROTIVS L. II. c. 3. §. 16. & ad eum locum BOECLERVS & ZIEGLERVS [8];

§. XII. CIRCA fundos priuatorum putauerim prius esse dispiciendum, vtrum flumen, ad quod ager priuatus pertingit, territoria duarum ciuitatum dirimat, an vero per territorium vnius ciuitatis transeat; & dein an publicum sit flumen, an vero priuatum. Priori casu ex mero dependent arbitrio ciuitatis, vtrum ista incrementa velit priuatis relinquere, an vero publico asserere. Nam plerumque populi tractum aliquem terrae per modum vniuersitatis occuparunt [1], eiusque particulas deinde singulis tanquam priuatos fundos assignarunt, qui fere certam & definitam habent mensuram. Vti ergo, quod ex territorio priuatis assignatum non fuit, publicum ciuitatis mansit: ita si quid ad priuati alicuius fines accesserit, ipsi publico accreuisse censetur. Quia tamen agri vicini a fluminibus multa saepe incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis reditibus parum momenti videntur adferre: inde multis ciuitatibus humanum fuit visum, istas alluuiones concedere iis, quorum fundis accesserunt. Id quod eo aequius est, si priuatis sumtibus isti ripas soleant munire. Et tali iure gaudere ager praesumitur, qui priuato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensurae aliqua mentio fuerit facta; (vid. *L. 13. §. 14. D. de Act. emti. & vend.*) adeoque si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluuiones magni sint momenti, & quae mensuram priuati fundi longe excedant, ad publicum pertinere iudicabuntur. Insulas vero enatas in flumine priuati citra expressam concessionem ciuitatis vindicare sibi non poterunt [2], quia, cum a fundo sint separatae, nulla ratione pro parte, aut incremento eius haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximae, non magis eas occupandi ius habebunt, quam alius quiuis partem plateae & fori, aedibus suis praetensam. Quod si autem flumen alluuionem producens ex vtraque parte accolas habeat eidem ciuitati subiectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abraserit; inde omnino aequum erat, vt alluuio illius foret, ex cuius fundo quid fuerat detractum [3]. Hinc recte legibus

non possim, vt per alterius terras iter suscipere ciues meos iubeam; ita nulla necessitas apparet, vt nauigent iidem in flumine, quo non indigent amplius, sed, interuentu noui canalis manere in meo possint, ac praeteruehi alienum. GVNDL. Iur. nat. p. 248. §. VIII. „]

8) *Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eamdem esse existimari.* L. 76. D. de Iudic.

§. XII. 1) Hanc hypothesin supra reiecimus c. 6. §. 3. H. [Imo inde, quod antequam ciuiles coetus existerent, segreges familiae regiones quasdam occuparunt, non sequitur, eiusmodi occupationes nunquam factas esse per vniuersitates. Potius pleraque Regna hodierna ita condita fuerunt, neque aliud probat locus CICERONIS ab Hertio adductus, quem sistemus infra ad Lib. VIII. c. 5. §. 2. nota 1.]

2) Hoc Adolphus Roman. Rex in Curia Noribergensi A. MCCXCIII. constituit, & hodie in regnis tantum non omnibus obtinet. Eodem iure vtebantur Romani in insulis natantibus *L. pen. §. 2. de A. R. D.* H.

3) „Quodsi vis fluminis de tuo praedio partem aliquam detraxerit, & vicini praedio attulerit; palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse," *§. 21. Inst. de Rer. diuis. L. 7. §. 2. D. de A. R. D. L. 9. §. 2. D. de damno infecto.*

4) Ita Romani ICti statuerunt. At secundum naturalem rationem nihil impedit, quo minus dominus,

legibus Romanis constitutum, vt si vis fluminis partem aliquam, tuo praedio detractam, meo adposuerit, ea tua maneat. Quod multo magis obtinet circa agros mobiles, quales quondam in paludibus Euphratis cratibus arundineis superimponebant; quos ab aqua loco motos in pristinam sedem contis propellebant: vti STRABO L. XVI. [pag. 767. Ed. Paris. 1112. Ed. Amst.] tradit. Verum si diutius fundo meo haeserit, arboresque, quas secum traxit, in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur [4]. *L. 7. §. 2. D. de A. R. D.* Vnde adparet, crustam illam auulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum a domino fuisse retrahendam, siquidem eius dominium vellet retinere. Verum vbi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cuius fundo quid decessit, quo minus sibi alluuionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluuio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cuius id est flumen [5]. Nam id rationi quam maxime congruit, vt fluminis publici non aqua solum, & quae in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alueus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alueo, vel ripae adcrescit. Incongruum quippe videtur dicere: alueum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad priuatam redire naturam; quasi fundus flumini seruitutem itineris debeat. Quod si autem alueum totum, aut aliquam eius partem flumen deseruerit, & nouum sibi alueum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, aequum fuerat, in solatium huius domino derelictum alueum adsignare: & vbi nouum quoque alueum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina nouo alueo praedia possederant. Quicquid tamen de alluuione, aut mutato alueo fiat, id sane par est, vt pro ratione eius, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuti eam apud Aegyptios legem fuisse refert HERODOTVS Euterpe. [pag. 81. Ed. H. Steph.] Sed & hoc aequum est, vt siquidem ager aliquis inundatione fuerit mersus, antiqui domini maneat [6], quando vel vltro aqua vno impetu aut paulatim decesserit, vel ipsius opera iste sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa, quo-

minus, crustam demonstrans suam esse, eam etiam post coalitionem vindicare possit. Memorabile auulsionis huiusmodi exemplum habet P. NANNIVS L. X. Miscellan. c. 2. de insigni terrae portione; quae Daniae detracta, & mari innatans, Hollandiae adiecta. H.

5) Ego aliter sentio: nam ripa, quae secundum Paulum in L. 3. fin. de Fluminib. *a plano vergere incipit vsque ad aquam*, pars potius terrae, quam fluminis est. Igitur cum non adpareat, vnde & quantum quoquo temporis momento a flumine adiiciatur; fluuen interdum deradat aliquid aut auferat, interdum alluat fundo & reddat, facile intelligitur, Romani iuris auctores alluuionem etiam in agris priuatis inter modos acquirendi iuris naturalis recte retulisse, maxime cum domino imputari possit, cur ripam non munierit. Vid. *L. 1. C. de Alluu.* iunct. *L. vnic. 1. D. de Ripa muniend. L. vnic. §. 6. Ne quid in flumine.* Excipiebantur tamen apud eos agri limitati, quibus nec per alluuionem aliquid accrescere, nec insula adiici, nec alueus a flumine derelictus acquiri poterat. *L. 16. L. 56. de Acqu. rer. dominio L. 1. §. 6. & 7. de Fluminib.* Erat enim horum agrorum forma publice definita, eorumque gratia tabulae aeneae in publico suspendi solebant. Vid. *L. 8. D. de Peculat.* Hinc ab iis distinguebantur agri certa mensura comprehensi. Vid. *L. 13. §. 14. D. de Action. emti.* H. [Vid. §. XI.]

6) Quum inundationes plerumque culpa accolarum, nimis negligenter ripas munientium, fiant, Iure R. terrae inundatae non aliter pristinis dominis restituuntur, quam si formam non mutauerint. Confer. NOODT Probab. Iur. L. I. c. 1.

quousque fundus mersus iterum fuerit siccatus? Heic dispiciendum putauerim, an mersus fundus in formam lacus, aut paludis abierit; an vero partem aluei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eousque, quoad animum retinuerit in antiquum alueum flumen redigendi [7]. De fluminibus priuatis, quae aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum priuatum per alterius fundum nouum sibi alueum fecerit? Vtrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cuius fundum irrupit? Heic pro posteriori pronunciandum iudicauerim. Mihi tamen ius manebit, flumen in antiquum alueum reuocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum eius aestimationem poscere, & ne communionem quidem fluminis ea in parte praetendere. Nam quae res ideo tantum nostrae sunt, quia spatio nostro continentur, quaeque adeo accessiones illius spatii videntur [8], vbi id excesserunt, aut reuocandae a nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostrae esse desinent, & deinceps naturale velut incrementum censebuntur illius spatii, in quod se contulerunt. Sed super his leges positiuae varie disponere possunt. Apud AGGENVM Vrbicum, [Comment. in Frontin. de Limitibus agrorum pag. 73. & 148. 149. 150. Edit. Paris. Rigalt.] hae traduntur regulae: *Si haec in occupatoriis agitur agris, quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habet. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, vt sine alterius damno quidquam fiat. Sin vero in diuisa & assignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciarat Cassius: *Vt quidquid aqua lambendo abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero maiore vi decurrens alueum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abreptum adparet: sin vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, id possideret, ac si ex communi quisque suum reciperet.* Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 8. seqq. Et ZIEGLERVS ad dictum locum, [& Hieron. MAGIVS Miscell. Lib. IV. c. 2.]

CAPVT

7) Mallet hic Celeb. BARBEYRACVS, *donec animum abiecerit.* Sed Auctoris verba eodem redeunt.

8) Vid. THOMASII Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 151. & seqq.

§. I. 1) Verbi gratia, transitum per mare, per terram, & similia, de quibus supra L. III. c. 3. §. 5. seq. Vsum rei temporarium, de quo ad L. II. c. 6. § 8. H.

2) Haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO ex AVCTORIS Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 12. §. 8. adieci, maioris perspicuitatis caussa.

§. II. * Mirum est AVCTOREM omisisse heic ius feudi, cuius obiter meminit infra c. 9. §. 4. Nam & hoc in persona Vasalli continet vtile dominium, sub obligatione singularis fidei & praestandorum seruitiorum militarium. De eorum origine apud Europae populos & apud ipsos Turcas, dicam infra ad L. VIII. c. 4. §. 2. Caeterum recte obseruauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 21. *Gothos, Vandalos, Alemannos, Burgundiones, Anglos, Saxones, nationes omnes Germanicas, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suos singulos leges aut mores de feudis non minus quam Langobardos habuisse.* Adde de contractu feudali infra L. V. c. 2. §. 10. H.

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

CAPVT VIII.

DE IVRE IN RES ALIENAS.

I. *Variis modis contingit, vt quis in re aliena ius habeat.*
II. *Quot praecipue iura ſint in re aliena?*
III. *Ius emphyteuticum.*
IV. *Ius ſuperficiarium.*
V. *Ius poſſeſſoris bonae fidei.*
VI. *Seruitutes quid, & quotuplices?*
VII. *Vſusfructus.*
VIII. *Vſus.*
IX. *Habitatio.*
X. *Operae ſeruorum.*
XI. *Seruitutes praediorum vrbanorum;*
XII. *Et ruſticorum.*

Ea qvidem eſt dominii vis, vt ſuper re ſua ſoli domino liceat diſponere, caeterique omnes ab eadem ſeſe abſtinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales ſint diuiſae, vt omnis bonorum communicatio ceſſaret; inde contingit, vt non ſolum ex lege humanitatis alteri ſaepe res noſtras, earumue vſum debeamus concedere [1], ſed etiam vt alii [ex contractu aut [2] alia via] ius aliquod perfectum aut minus perfectum in re noſtra ſibi quaerant, adeoque ex re noſtra vtilitatem aut commoditatem aliquam ſuo ſibi iure comparent. Id quod quibus modis contingat, breuiter heic perſtringemus; poſtquam a iuris Romani interpretibus iſta omnia fuſiſſime expoſita ſunt. Quibus addatur Seldenvs de I. N. & G. L. VI. c. 2.

§. II. Ivra praecipua in rebus alienis, quae competunt non dominis, aliqui ſolent numerare quinque: ius emphyteuticum; ius ſuperficiarium *; ius bonae fidei poſſeſſoris; pignus ſeu hypothecam; & ſeruitutes.

§. III. Ivs [1] emphyteuticum [2], quod alicui in re immobili a domino conſtituitur ſub obligatione praeſtandi certum canonem in recognitionem dominii,

§. III. 1) Quod iam olim Byzantiis vſurpatum quidam ex Aristotele II. Oeconomic. *non procul ab initio* probare volunt. Enimuero is quidem docet Byzantios praedia ſterilia in perpetuum alienaſſe, ſed canonis non meminit. Nec Geneſ. XLVII, 24. 26. eſt exemplum emphyteuſeos, potius ibi praedia facta ſunt cenſitica. Francis tamen in vſu fuiſſe leges eorum docent. Vid. & Chartam Fratrum Laurishamenſium A. MCLX. apud Marqu. Freher. libro de Lupoduno §. 28. Add. LL. Longobard. L. III. tit. 6. c. 37. H.

2) Dicitur hoc a Graeco *ἐμφυτεύω*, quod eſt inſero, planto. Quum enim domini agrorum incultorum difficulter conductores reperirent, viſum eſt eis, dominium agrorum vtile aliis cedere, ſub lege annuae penſionis praeſtandae. Ita Dominus directus annuum canonem, vtilis contra fructus ex alieno fundo percipiebat, quem ex inculto & ſterili pinguem reddiderat. Quod deinde non tantum ad praedia culta, ſed etiam ad domus & aedificia, propter fructus ciuiles, qui ex iis naſcuntur, tractum fuit. Vid. §. 3. Inſt. de Locat. & Conduct. Tit. Pand. *Si ager vectigalis, id eſt, Emphyteuticarius, & titulus Codicis de Iure Emphyteutico.* Titivs Obſeruat. in Lauterb. CCIX. negat, Emphyteuſin eſſe ſingularem ſpeciem contractus. Namque ſi Dominium vtile gratis transferatur, donationem iniri; ſi pretium ſoluatur, emtionem venditionem contrahi exiſtimat, quod id ſingulare habeat, vt per penſiones annuas ſoluatur. Vid. eiusdem Ius priu. Romano-Germanicum L. III. c. 11. §. 5. & ſeqq. vbi etiam de iure ſuperficiei agit.

minii, emphiteuticario tribuit non tantum, vt ista re plene vti frui, sed & de illa, etsi non ita libere circa eiusdem alienationem, disponere possit. Contractus ille, quo ius isthoc immediate constituitur, neque ad emtionem venditionem, neque ad locationem conductionem refertur; quippe cum neque plenum dominium rei in alterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; praesertim cum canon iste regulariter longe minoris sit, quam alias in locatione pensio est. Caeterum quid in renouatione eius contractus, quid in solutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in eius duratione ex iure communi, aut singulari conuentione obtineat, interpretes iuris Romani passim tradunt.

§. IV. QVI IVS [1] superficiei pretio aut certa pensione sibi comparauit [2], potest quidem superficie ad instar domini frui, ac de ea disponere, eandemque alienare, adeoque dominum se eorum, quae solo superstruuntur, ferre; non autem ipsius soli. Id quod in emphyteuta secus est [3], cui etiam dominium vtile soli competit. Causa autem eiusmodi iuris introducti haec fuit, quod aliqui quidem incolas intra sua latifundia recipere vellent, vt tamen de istorum magnitudine nihil decederet. Igitur superficiem istis concesserunt, solo sibi reseruato, in cuius recognitionem modica pensio annua soluenda [4]. Vid. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. n. 14. Ac si superficies perierit, puta, si aedes corruerint, aut combustae sint, ius superficiarii expirat [5], sic vt deinceps dominus soli de superficie pro lubitu queat disponere [6].

§. V.

§. IV. 1) Egit de hoc iure superficiario HERTIVS T. III. Commentat. & opusculorum, Is, cui hoc ius competebat, appellabatur Superficiarius. *Superficiario*, inquiunt Iureconsulti, *id est, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet*, L. 73. §. 1. L. 74. D. de R. V. Aedificia, quae ita possidebantur, bona superficiaria dici solebant, *L. 49. D. de V. S.* & pensio, quae ideo soluebatur, solarium, quod vectigal ideo sic appellatur, quia pro solo penditur, *L. 2. §. 17. D. Ne quid in loco & integer titulus Pandectarum de Superficiebus.*

2) Vel in perpetuum, vt saepe vel ad tempus. Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. & ibi dicta. H.

3) Vid. supra c. 4. §. 2.

4) Quae solarium dicitur. H.

5) Hoc verum est, si ita conuenerit, vt de partibus Velauiae testatur Fridericus a SANDE ad Consuetud. feudal. Gelriae. Citra hoc pactum verius est contrarium: quoniam dum tempus nullum fuit additum, probabile non est, constituentem ad primum aedificium respexisse: Deinde & reales seruitutes, quarum ius non aeque forte est, restituto aedificio reuiuiscunt. *L. 20. §. 2. D. de Reseru. Pr. Vrb.* Cur in vsufructu secus sit (vid. infra §. 7.) ratio est, quia vsusfructus vtilitatem omnem absorbet: superficiarius autem praestat quotannis Solarium. H.

6) Praeiuit Pufendorfio DONELLVS Iur. Ciu. XIX. 18. sed negant id alii, inter quos est HERTIVS, quia ius superficiei est Dominium vtile, adeoque *ius in re*, quod fundum adficit, neque proinde cum aedificio corruere potest. Quam in rem recte exemplum seruitutum realium adducitur, quae, etsi minus iuris tribuant quam ius superficiei, tamen cum aedificio reuiuiscunt *L. 20. §. 2. D. de Seruit. praed. vrban.* Obiicitur *L. 39. §. 2. D. Damni inf.* Sed ea quidem, sublata tota superficie domino soli pensionem percipiendam intercipi indicat, neque tamen ideo superficiario ius aedificium instaurandi, ac pensionem renouandi adimit. Alias species Dominii minus pleni, gentibus Germanicae originis vsitatas exhibet HEINECCIVS Elem. Iur. Germanici II. 2. 33. seqq.

§. V. 1) *Vel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species, vt possideatur aut bona fide, aut non bona fide*, L. 3. §. 22. D. de Acquir. vel amitt. possess.

2) *Bonae fidei Emtor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit, non tantum eos, qui diligentia & opera eius peruenerunt, sed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini paene est*, L. 48. princip. D. de A. R. D. Conf. NOODTII Probab. Iur. L. II. c. 7. & quae dicentur infra c. 13. §. 8.

3) C. 12. & 13. H.

4) Vid. supra Lib. II. c. 6. nota 4. 5. & Lib. IV. c. 12. §. 9. & Lib. V. c. 13. §. 6.

5) Hinc

§. V. Ivs possessoris bonae fidei [1], (quod competit iis, qui bona fide a non domino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quique ad transferendum dominium alias idoneus est,) hactenus vero domino aequipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat [2], deque eadem pro arbitrio disponat, suamque possessionem contra omnes alios, excepto domino tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. Vid. *L. 48. D. de A. R. D.* Quae possessio post certum temporis spacium irreuocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori assignat. Qua de re infra pluribus [3]. Introductum est autem hoc ius in fauorem commerciorum humanorum, vitaeque ciuilis tranquillitatem, vt ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, iustoque titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper a quibusuis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante, fructus quoque consumtos restituere teneretur, aut si denique ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Sicuti & hoc non iure duntaxat ciuili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, vt quisque in possessione sua, bona fide parta [4], relinquatur, quousque petitor ius suum possessioni praeualens, demonstrauerit [5]. Quid enim turbarum & molestiarum cuiuis quotidie excitari posset, si quis ad cuiusuis petitionem possessione rei suae decedere cogeretur, & alterum persequi, vt eandem iterum recuperaret? Videantur interpretes iuris Romani ad tit. *D. de Publiciana in rem actione.* De *pignore* inferius agetur [6].

§. VI.

5) Hinc illae regulae vel Auctorum vel Interpret. iuris Roman. *In pari causa meliorem esse conditionem possidentis.* L. 128. D. de Regul. iuris. Quo pertinet illud Amyntae apud CVRTIVM L. VII. c. 1. v. 33. *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.* ARISTOTELES Problem. 29. Οὐκ εὐθὺς οἰόμεθα δεῖν ἀποδοῦναι τῷ ἐγκαλοῦντι, ἀλλὰ νέμεσθαι τὸν κεκτημένον, ἕως ἂν κριθῇ. *Non protinus rem petitori restituendam censemus, sed possidenti tenendam, vsque quo iudicatum sit.* Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 23. §. 11. Possessionem facere praesumtionem pro possidente. Ex possessione praesumi dominium. Ante causae cognitionem cogendum neminem possessione sua decedere (v. edictum Theodorici Ostrogothorum Regis c. 132.) Titulum possessionis vt edat, adigendum neminem. Vid. TABOR Barbos. locuplet. voce possessio. Axiom. 4. 6. 11. 18. AVCTOR infra c. 12. §. 9. & L. V. c. 13. §. 3. & 6. Caeterum sola possessio ius non tribuit rei retinendae. Menelaus apud LIBANIVM Decl. 1. cum Paris Helenae retinendae ius sibi esse contenderet, quod Helenam haberet, dicebat: „Quae tandem eius honesta oratio? Cepi, inquit, & habeo, ne molestus mihi sis. Atqui non satis est cepisse, & tenere, Alexander. Potest enim quis aliquid capere, vnde fas non est, & possidere ac habere res alienas. Neque enim ideo quis protinus iure possidet, quia rem cepit, sed ita demum, si sine iniuria. Quare non simpliciter spectandum est, an quid captum sit, sed longe magis, quomodo captum sit. Hinc enim de illo iudicium fertur. Vides impune non esse sacrilegis, res Deorum cepisse. Caeterum si possidere per se sufficeret ad rem retinendam, omnes qui rem, de qua agitur, apud se esse faterentur, dimitti oporteret & dissolui. Atqui expostulationi locus est, aut nullibi vnquam, si quis rem ad se non pertinentem possideat. Sic enim non sufficit rem accepisse, sed accedat oportet, citra iniuriam.“ Ex quo etiam liquet, possessionem vulgo male inter iura in re referri: nam possessio nihil aliud est, quam modus consequendi dominium, si modo, vbi res est alterius, titulus dominii translatiuus praecedat: Deinde possessio desinit, quam primum alius, licet vi, eam occupauit. *L. 15. L. 47. D. de A. vel A. P. L. 1. §. 28. 32. & 45. D. de Vi & vi armata.* Nec interdicta, quae aduersus huiusmodi inuasorem dantur recuperandae possessionis causa, in rem sunt: Et si quae commoda habet possessio in statu naturali, est ex praetenso dominio; in ciuitate autem inde, quod ob vim iudiciorum nemo iuris vindex exsistere debeat. Sed non repeto, quae in hanc rem fusius dixit HVBERVS Praelect. ad tit. Inst. de Interdict. n. 2. & in Animaduers. ad FELTMANNI Ius in re & ad rem c. 18. & 19. H.

6) L. V. c. 10. §. 13. sequ. H.

§. VI. *SERVITVTES*, intuitu eius, cui debentur, ſunt iura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus ſua re omnibus modis vtatur. Intuitu autem eius, qui eas debet, ſunt obligationes alteri emolumentum ex ſua re concedendi [1], aut in alterius commodum abs certo vſu ſuae rei abſtinendi. Diuiduntur ſeruitutes, a re cui debentur, in *perſonales* & *reales* [2], non quod non omnis vtilitas demum in perſonam redundet, ſed quia quaedam alicui obuenit, quatenus certi praedii eſt poſſeſſor. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 4. add. *L. 32. §. 1. in fin. D. de Seruit. praed. vrb.* Id quod alii ſic exprimunt, quod vtilitas alicui proueniat ex aliena re vel immediate, vel mediante certo praedio.

§. VII. *SERVITVTES perſonales* hae vulgo numerantur: *vſusfructus*, *vſus*, *habitatio*, & *operae ſeruorum*. *Vſusfructus* eſt ius alienis rebus vtendi fruendi, ſalua ipſarum ſubſtantia [1]; ſeu ius ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod ſalua rei ſubſtantia inde prouenire poteſt. Etſi enim naturaliter, qui eſt dominus rei, ſit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet, quo minus iſthaec ſeparentur, & penes vnum ſit dominium, penes alterum ius fructus percipiendi. Idque conſtitui poteſt vel lege ciuili, (etſi quod vſusfructus bonorum aduentitiorum filii patri competat [2], qui adhuc eum in poteſtate habet, etiam rationi naturali maxime congruat: vel officio iudicis, quando

§. VI. 1) Vnde, Iure Romano ſeruitutes non in *faciendo*, ſed in *patiendo*, vel *non faciendo* conſiſtere dicuntur. *Seruitutum non ea natura eſt, vt aliquid faciat quis [veluti viridia tollat, aut amoeniorem proſpectum praeſtet, aut in hoc, vt in ſuo pingat] ſed vt aliquid patiatur, aut non faciat.* L. 15. §. 1. D. de Seruitutibus.

2) *Seruitutes aut perſonarum ſunt, vt vſus & vſusfructus: aut rerum, vt ſeruitutes rusticorum praediorum & vrbanorum.* L. 1. D. eod.

§. VII. 1) Notandum autem, vſumfructum, & alias ſeruitutes perſonales ſimiles, gratis competere. Nam ſi merces praeſtetur, locatio conductio adeſt, non vſusfructus. Exſtant de Vſufructu Commentarii eximii GALVANI & NOODTII.

2) Vid. Lib. VI. c. 2. §. 8.

3) *Conſtituitur adhuc vſusfructus & in iudicio familiae herciſcundae, & communi diuidundo, ſi iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii vſumfructum.* L. 6. §. 1. D. de Vſufructu.

4) *Vſusfructus pluribus modis conſtituitur: vt ecce ſi legatus fuerit. Sed & proprietas deducto vſufructu legari poteſt, vt apud heredem maneat vſusfructus.* Ibid. princip. *Item alii vſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt.* §. 1. Inſt. de Vſufr. Vt autem teſtator legare poteſt proprietatem vſufructu ſolo heredi relicto, & contra: ſic vſusfructus etiam conſtitui poteſt in dotis datione, donatione inter viuos & mortis cauſſa, venditione, permutatione, transactione, & ſimilibus negotiis. *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, vel vendendo, vſumfructum ei res retinuerit: etiamſi ſtipulatus non fuerit, eam continuo tradidiſſe credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio: ſed omnimodo idem ſit in his cauſſis vſumfructum retinere quod tradere.* L. 28. C. de Donat.

5) *Et ſine teſtamento autem ſi quis velit vſumfructum conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere poteſt.* L. 3. princ. D. de Vſufructu.

6) Quales ſunt domus, fundus, nauis, ſeruus, iumentum: quum contra vinum, oleum, frumentum, pecunia numerata, & reliquae res fungibiles, vſusfructus non viſae ſint capaces. *Conſtituitur autem vſusfructus non tantum in fundo & aedibus, verum etiam in ſeruis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quae ipſo vſu conſumuntur. Nam hae res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vſumfructum: quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata: namque ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo exſtinguitur*, §. 2. Inſt. de Vſufr. In quibus verbis, inter cetera, Quaſi-vſusfructui locus eſſe dicitur in veſtimentis per rationem ciuilem, *qua veſtimenta attrita rebus nihili accenſentur.* Aliud Vlpiano placuiſſe videtur in *L. 15. §. 4. D. eod.* ſequuti rationem naturalem, qua veſtimenta ſubſtantiam non minus ſeruant, quam aedificia, naues, iumenta. Sed praeualet generalis diſpoſitio *d. §. 2. Inſt. de Vſufructu*, tanquam quae ſit iuris noui. Atque

quando verbi gratia res communis alia ratione commodius diuidi nequit [3]; vel facto hominum, puta testamento [4], aut per pactiones [5]. Patet autem, vsumfructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quae vsum aliquem praebent extra suam substantiam, seu quae vsu non consumuntur [6]; modo reuera in illis vsus aliquis, vel ornamentum, aut delectatio sit. Hautquidquam autem vsusfructus proprie dictus locum habet in re, quae nisi consumatur, vsum sui non praebet; cum vtique corpus ipsum alicuius rei, adeoque & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui iure rem quampiam suo arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, vt pecuniae, aliarumque rerum fungibilium quasi vsusfructus [7] posset constitui testamento, & alicui legari [8]: vbi pecuniae aut res ita dantur legatario, vt eius fiant; sed necessum est, vt legatarius satisdet haeredi de tanta pecunia aut rebus eiusdem qualitatis, vel etiam earundem aestimatione, vsufructu finito, restituendis, sic vt cautio apud proprietarium ipsorum corporum vicem velut suppleat. Vid. *L. 1. 2. 7. 11. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consum.* Spectant autem ad vsufructuarium omnia emolumenta omnesque fructus, qui ex re proueniunt, tam naturales [9], quam ciuiles. Romanae tamen leges exceperunt foetum ancillae [10]; cuius ratio haec videtur, quod vsusfructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter foetificationem. Caeterum fructus naturales vsufructuarii fiunt perceptione, siue si eos a corpore separauerit, & collegerit [11]. Vnde consequitur,

que ita indiratum esse refert THESSAVRVS Decis. LXXX. & in Frisia obseruari testatur HVBERVS in Eunom. ad L. 15. D h. t. Dissensus etiam fuit inter veteres ICtos, an detur vsusfructus rei incorporalis, veluti iuris, verbi gratia, eundi per fundum alienum, aquamue ducendi. Conf. NOODTII Probab. iuris L. II. c. 3. Si seponantur subtilitates Iuris Romani, res difficultate caret, & affirmanda est quaestio, 1) quia seruitutes aestimationem recipiunt, 2) quia non pereunt solo vsu. Numismatum porro aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti solent, vsusfructus legari potest, *L. 28. D. de Vsufructu*, quam erudite interpretatur NOODTIVS Obseruat. L. I. c. 5. Idem de statuis & imaginibus dicendum. *Statuae & imaginis vsumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsae habent aliquam vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur*, L. 41. D. eod.

7) Ita loquuntur ICti Romani: „Sed vtilitatis caussa Senatus censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui, vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniae vsusfructus legatus sit: ita datur legatario vt eius fiat, & legatarius satisdet heredi, de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Ceterae quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed aestimatis his satisdatur, vt - - - tanta pecunia restituatur, quanti hae fuerint aestimatae. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum, (nec enim poterat,) sed per cautionem QVASI-VSVMFRVCTVM constituit.“ Vid. titulus Pandectarum, de Vsufructu earum rerum, quae vsu consumuntur, vel minuuntur Lib. VII. tit. 5.

8) Vel etiam conuentione. Nam rerum fungibilium Quasi-vsusfructus multum differt a mutuo. Sub legali etiam vsufructu patris in bonis filiifamilias aduentitiis fungibiles res contineri, recepta est interpretum Iuris Romani sententia. H.

9) *Vsufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet*, L. 7. princip. D. de Vsufructu. Exempla praesto sunt in hac & in sequentibus legibus. Sic aedium vsufructu legato, quicunque reditus est aedium, ad vsufructuarium pertinet, & quaecunque ex iis sunt obuentiones. Porro quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, fructuarii fructus est. Proinde si apes in eo fundo sint, earum quoque vsusfructus ad eum pertinet: & si lapidicinas habeat, & lapidem caedere velit, vel cretifodinas habet, vel arenas, omnibus his vtitur, tanquam bonus paterfamilias. Vid. NOODTIVS Obseruatt. L. I. c. 9. qui capite sequente quaerit, quomodo vsufructuarius fundi, venatione, vel aucupio vti frui possit, & quae sint in fundo viuaria, aut ornithones.

10) Conf. supra c. 7. §. 4. nota 1.

11) *Is vero ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad heredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur.* Eadem fere & de colono dicuntur. §. 36. Inst. de R. D.

quitur, vt fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & vsufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab huius haerede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impensa, aequum fuerit, in istorum participationem admitti haeredem [12], saltem hactenus, ne vsufructuarius laborem suum gratis consumserit. Ciuiles autem fructus ad vsufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat [13]. Porro quemadmodum vsufructuarius debet vti boni viri arbitratu [14], seu vti diligenti patrifamilias competit, & ad istam vtilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinauit [15], ita & eandem custodire, & sartam tectam conseruare tenetur; nec non pro illa tributa [16], & collectas, aliaque onera ordinaria & extraordinaria, saltem quae fructus non exsuperant, soluere. Vid. *L. 7. L. 9. L. 10. L. 11. L 12. L. 13. §. 4. seqq. L. 15. L. 17. L. 18. L. 27. L. 44. L. 45. L. 59. L. 61. L. 62. L. 65. L. 68. L. 69. L. 70. D. de Vsufr.* Nam & haec, non secus atque cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neque quisquam tam duro sese oneri praesumitur subiecisse, vt alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur vsus fructus morte [17] vsufructuarii [18]; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personae spectatur, quod in alios non transit. Et quia

12) Ad quem Iure Saxonico hoc casu fructus omnes pertinent.

13) Ita, si verbi gratia Reditus Annuus incipiat primo die anni alicuius & vsufructuarius moriatur vltimo die mensis Octobris, heredes dextantem reditus annui capient, & sextans reliquus proprietarium sequetur. Vid. *L. 26. & 58. princ. D. de Vsufructu.*

14) „Cauere autem debet [vsufructuarius] viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum, quae in re sua faceret," *L. 1. § 3. D. Vsufructuarius quemadmodum caueat.* „Debet enim omne quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere," *L. 65. D. de Vsufructu.* „Mancipiorum quoque vsufructu legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum vti," *L. 15. §. 1 D. eodem.* Itaque vsufructuarius abuti fundo non potest, sed vti debet salua rei substantia: imo rem ne in formam quidem meliorem transmutare potest. Et si forte, voluptare fuit praedium, viridaria vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deiicere, vt forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum spectat, *L. 13. §. 4. D. eod.*

15) „Eum, ad quem vsusfructus pertinet, sarta tecta suis sumtibus praestare debere, explorati iuris est," *L. 7. C. de Vsufructu.* Quod de impensis minoribus & ad conseruandum fundum necessariis intelligendum est. Si qua enim aedes vetustate corruerint, reficere eas vsufructuarius non cogitur. Modica igitur refectio ad eum pertineat; quoniam & alia onera agnoscit, vsufructu legato, *L. 7. §. 2. & 5. D. de Vsufructu.*

16) Vt puta stipendium vel tributum, vel salarium, vel alimenta ab ea re relicta. *Ibid. §. L. 27. §. 3. & L. 28. D. de Vsu & vsufr.*

17) *Morte quoque amitti vsumfructum non recipit dubitationem: cum ius fruendi morte exstinguatur, sic vti si quid aliud, quod personae cohaeret* L. 3. §. 3. D. quibus Modis vsusfructus vel vsus amittitur. Quod locum habet, etiamsi vsufructuarius moriatur ante tempus vsufructui praefixum, aut ante impletam conditionem, quae finem ei imponere debebat. Vid. *L. 12. C. de Vsufructu & habitatione.* Ratio enim, qua vsufructui terminus certus aut incertus ponitur, ea est, ne ius vsufructuarii, si vltra superstes fuerit, duret. Ceterum ab AVCTORE praetermitti non debebant tempus & conditio, quibus ipsis quoque vsusfructus finitur.

18) Quo respexit SALVIANVS L. III. contra auaritiam: *Vsufructuarium viuere quasi locupletem, sed mori quasi mendicum.* H.

19) Quod hac lege Codicis probari solet: *Sancimus, & huiusmodi legatum firmum esse [si quis fundum, vel etiam rem cuidam testamento relinqueret, quatenus vsusfructus apud heredem maneret] & talem vsumfructum vna cum herede finiri & illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, exspirare,* L. 14. C. de Vsu & habitatione. Fit scilicet in hac lege sermo de herede testatoris, non de herede vsufructuarii. Vid. VINNIVS ad Institut. L. II. tit. 4. §. 3. & TITIVS ad Lauterb. Obseru. CCXXV.

20) Propter quam rationem adinuenti sunt modi

quia onerosum valde est, suae rei fructum esse penes alios, igitur stricte ista concessio est interpretanda, sic vt si dictum sit, vsumfructum concedi Seio, eiusque haeredibus, ad haeredum haeredes id non extendatur [19]. Cum inutilis sit proprietas [20], quae in perpetuum ab vsu rei excluditur. Quem in sensum accipiendum illud CICERONIS Epist. ad famil. VII. 30. *Id cuiusque est proprium, quo quisque fruitur atque utitur.* Inde si sit legatus vsusfructus ciuitati, quae alias perpetua esse potest; centum tamen annis finiri eum Romanis legibus placuit [21]. (vid. *L. 56. D. de Vsufr.*) Qui & extinguitur, si interea ciuitas ista vel vrbs hostile [22] aratrum patiatur, *L. 21. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* Ex iisdem rationibus quoque est, quod vsusfructus non possit alienari [23]; quia & hoc modo in perpetuum dominus posset eludi, & iste ad aliquem deuolui, quem dominus aegris oculis in re sua esset adspecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media [24]. Neque enim volebant, vt ius istud amplius premeret dominum, postquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cuius gratiam id erat constitutum; neque illi, qui ciuitatem amisisset, tale ius in bonis ciuis competere conueniens iudicabant. Ex lege quoque aut conuentione est, quod is certo tempore non vtendo amittatur [25], (quia multae res non vtendo fiunt deteriores,) aut non obseruando prae-

4 E 2

modi tollendi vsumfructum, secundum Tribonianum *§. 1. Inst. de Vsufructu.* *Ne tamen,* inquit, *in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu: placuit, certis modis exstingui vsumfructum & ad proprietatem reuerti.*

21) *Quae aetas hominis semper visa est longissima. Et placuit centum annis tuendos esse in vsufructu municipes, quia is finis vitae longaeui hominis est,* L. 56. D. de Vsufructu. L. 8. D. de Vsu & habitat. Siracides XIIX. 8. PLINIVS Hist. Nat. VII. 4.

22) *Hostilis* aratri in lege adducta nulla fit mentio. *Si vsusfructus* inquit Modestinus *Ciuitati legetur, & aratrum in eam inducatur, Ciuitas esse desinit: vt passa est* Carthago, *ideoque quasi morte desinit habere vsumfructum* L. 21. D. Quib. mod. vsusfructus vel vsus amitt. quae aratri inductio etiam iussu summae potestatis fieri potest, si qua puniendi sint ciues. Inductionis hostilis mentio apud HORATIVM L. I. Od. 16. v. 20. 21.

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Et apud OVIDIVM Heroid. I. vers. 53.

Iam seges est vbi Troia fuit.

23) Scilicet, quum ius vsusfructus ossibus vsufructuarii inhaereat, *extraneo cedendo nihil agitur,* §. 3. Instit. de vsufructu, nisi vel locetur vsusfructus, vel vendatur, saltim vno nummo, *L. 66. D. de Iure dotium. Si vsusfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus, vsumfructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis; &, si extraneo cedatur, id est, ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum. Quidam ergo remedii loco recte putauerunt introducendum, vt vel locet hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno, vt ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.* Aliter VINNIVS in Comment. ad Instit. §. 3. de Vsufructu & NOODTIVS de Vsufructu L. II. c. 10. Vtitur fruitur tum cessionarius ex persona cedentis Vsufructuarii, ita vt vsusfructus ex persona huius, non ex persona vsufructuarii finiatur. *L. 12. §. 2. D. h. t.* „Vsufructuarius vel ipse frui eo re, vel aliis fruendam concedere, vel locare, vel vendere potest: nam, &, qui locat vtitur, & qui vendit, vtitur. Sed & si alii precario concedat, vel donet, puto eum vti, atque ideo retineri vsumfructum." *L. 12. §. 1. D. de Vsufructu.*

24) *Finitur autem vsusfructus morte vsufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media* §. 3. Inst. de Vsufructu. Add. L. 16. §. 2. in fine C. eodem & quae de capitis diminutione dicta sunt ad Lib. III. c. 6. §. 3. nota 6.

25) Id est, si neque per se neque per alium vtamur fruamur. *Nam, non vtitur,* inquit Marcianus, *vsufructuarius, si nec ipse vtatur, nec nomine eius alius,* L. 38. D. de Vsufructu. Vid. supra nota 23. Ante Iustinianum vsusfructus rerum mobilium amittebatur non vsu vnius anni, immobilium contra non vsu biennii. Sed hic Imperator neutrum non vsu finiri voluit, nisi elapso decennio inter praesentes, vicennio inter absentes, *. 13. C. de Seruitut. & aqua.*

praescriptum vtendi modum [26], aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitu [27]; vid. *L. 30. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* nec reuiuiscit re iterum instaurata; propter strictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam verbi gratia aedes, quas in locum earum, quae incendio conflagrauerant, recens extruxi, cum prioribus eaedem non sunt. Et cum illae ad sui instaurationem magnos sumtus requisiuerint, durum valde esset, dominum steriles sibi aedes extruxisse. Vid. *L. 5. §. 2. 3. L. 8. L. 9. L. 10. L. 12. L. 23. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* Consolidatione denique, & si vsufructuarius eundem domino cedat, vsusfructus extinguitur [28], quia nemini res sua seruit: vid. *L. 5. princ. Si vsusfr. petatur*, quippe cum vsusfructus, & quaelibet seruitus proprie notet ius in re aliena. Sed quando quis propria re vtitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi dominii est [29]. Add. *L. 28. D. Quib. mod. vsusf. amitt. L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.*

§. VIII. VSVM vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & necessarium, salua eius substantia, percipit [1]. Atque hic minus late patet quam vsusfructus; quippe cum vsum habens ex ea re solum capere possit, quantum sibi suisque sufficit; id quod aestimatur ex dignitate & conditione personae, cui vsus concessus [2]. Vti autem cui, verbi gratia, vsus alicuius domus competit, cum sua familia ibi habitare potest [3], ita eidem neque hospitem diuturnum, neque inquilinum, qui cum ipso non tanquam pars familiae habitet, recipere simul licebit; vbi ipsi proprietario in iisdem aedibus sit

26) Imo hic non vsus per modum a non vsu per tempus diuersus non est, vt post Fabrotum & Ianum a Costa ostendit NOODTIVS L. II. de Vsufr. c. 9. quia de eo modo amittendi vsumfructum solo agitur in *L. penult. C. h. t.* ad quam prouocatur in *§. 3. Inst. de Vsufructu.* Adde quod, si alio modo vtatur vsufructuarius, quam, quo praescriptum est, vsusfructus durat, *L. 27. D. de Noxal. action.* non amittitur, *L. 1. §. 5. D. Vsufructuar. quemadm. caueat*, & comparatae sunt actiones, quibus vsufructuarius ad modum praescriptum adigatur *L. 13. §. 2. D. de Vsufr.* Celeb. OTTO ad §. 3. Inst. de Vsufructu.

27) „Rei mutatione interire vsumfructum placet. Veluti vsusfructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt, vel exustae sunt: sine dubio extinguitur," quo casu vsufructuario nec areae, nec caementorum vsusfructus debetur *L. 5. §. 2. L. 8. 9. 10. 12. 23. D. de Vsufructu*: est enim ius in corpore; quo sublato & ipsum tolli necesse est, *princ. Inst. de Vsufr.* Modo vsusfructus particularis sit. In vsufructu enim vniuersali, extincta vna specie, vel altera, vsusfructus in reliquis durat. *L. 4. §. 2. D. de Vsufructu. Bonorum autem vsufructu legato, areae* (aedium incensarum) *vsusfructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solum eorum, quae in specie sunt, sed & substantiae omnis vsumfructum legare videtur, in substantia autem bonorum etiam area est.* L. 34. §. 2. D. de Vsufructu. Censetur autem res vsufructui data tum demum interiisse, quando nomen mutauit. Vid. VINNIVS ad Instit. L. II. tit. 4. §. 3. num. 5. 6.

28) „Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur . . . . vel contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit, quae res *Consolidatio* adpellatur" *§. 3. Inst. de Vsufructu.*

29) „*Nulli enim res sua seruit* L. 26. princ D. de Seruitut. praed. vrbanor. j. L. 5. princ. D. Si Vsusfructus petatur.

§. VIII. 1) „Minus autem iuris est in vsu, quam in vsufructu. Nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, foeno, stramentis & lignis ad vsum cotidianum vtatur. Nec vlli alii ius quod habet aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest. Iisdemque illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit," *princip. Inst. de Vsu & habitat.*

2) „Aliquo enim largius cum Vsuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus & vsus." *princ. Inst. de Vsu & habitat.*

3) Quod non vsque quaque conuenit placitis Iuris Romani. Certe aliter describitur vsus in

§.2. Inst

fit inhabitandum, secus si totius domus vsus soli competat. Vid. *L. 22. §. 1. D. de Vsu & habit.* neque regulariter eum vsum alteri deferre: cum plurimum intersit, quem quis in iisdem aedibus secum cohabitantem habeat. Conf. *L. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. L. 10. §. 3. L. 11. L. 12. L. 15. D. de Vsu & habitat.* Circa conseruationem autem & refectionem eius rei, in qua quis vsum habet, id aequissimum videtur, vt si nihil domino superfit fructus, extra istum vsum ab altero perceptum, vsuarius rem fartam tectam praestet. Vbi ad vtrumque par vtilitas redundauerit, communi sumtu res conseruabitur aut farcietur. *L. 18. D. d. t.* [4]. Sed si vsus exiguum, quid sit in comparatione eius fructus, qui domino adhuc remanet, facile praesumitur, vt vsus sine onere concessus sit.

§. IX. Habitatio ICtis Romanis ius est, per quod omne emolumentum ex inhabitatione aedium alienarum prouenire solitum percipitur *. Ea arctius patet, quam vsusfructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliisue causis prouenit. Latius tamen, quam nudus vsus, extenditur, quod aedes eiusmodi aliis suo loco inhabitandas locare quis possit.

§. X. Per *ius operarum seruilium* percipitur omnis vtilitas, quae ex operis serui alieni prouenit *. Quod ius leges Romanae arctius quam serui vsumfructum esse tradunt; quia alia quoque via, quam per suas operas, praestare vtilitatem seruus potest.

4 E 3 §. XI.

§. 2. Inst. de vsu & habitat. „Item is, inquit Tribonianus, qui aedium vsum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantum inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre potest: & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat, & cum vxore, liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam seruis vtitur, habitandi ius habeat." Ex quibus verbis adparet, esse vsuario aedium ius 1) inhabitandi 2) recipiendi hospitem modestum, non autem 3) ius locandi, ex his autem verbis Institutionum aestimandum ius nouum Corporis Iuris, & proinde parum eis obest, quod in §. 2. D. de Vsu & habitat. Vsuario simpliciter permittitur, hospitem recipere. Ceterum ad vsum aedium referri possunt Noodtii Probabilia L. III. c. 7.-8.

4) *Si domus vsus legatus sit sine fructu communis refectio est* [res] *in farsis tectis, tam Heredis quam Vsuarii. Videamus tamen, ne si fructum Heres accipiat, ipse reficere debeat: si vero talis sit res, cuius vsus relegatus est, vt heres fructum percipere non possit, Legatarius reficere cogendus est. Quae distinctio rationem habet*, L. 18. D. de Vsu & habitat.

§. IX. * *Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit: neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius; quanquam .... permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare* §. 5. Inst. de Vsu & habit. Add. L. 13. C. de Vsufructu & habitat. Quod ius neque non vsu, neque capitis deminutione amittitur *L. 10. D. de Vsu & habitat.* quia magis in facto quam in iure consistit, id est, quia consuetudine magis, praecipue per ingruentes peregrinos, quam legibus introductum est.

§. X. * *Operis serui legatis, neque vsus neque vsusfructus in eo legato esse videtur*, L. 1. §. 9. D. ad Legem Falcid. Sunt enim eae ius omnem vtilitatem ex operis serui alieni percipiendi, *L. 3. D. de Operis seruorum.* Quare minus est in seruitute operarum, quam in vsufructu serui, quia vsufructuarius omnem vtilitatem capit ex seruo, non solum quod is operis suis, sed &, quod e re eius acquirit: verum cui operae legatae, is tantum lucrum capit ex operis seruorum, §. 4. *Inst. per quas person. cuique acquiritur.* Contra plus est in operarum seruitute, quam in vsu, quia vsus 1) sola necessitate circumscribitur, quum operae seruorum etiam ad vtilitatem & honestam voluptatem adhiberi possint, 2) quod aliis locari possunt operae seruorum, quum locari nequeat vsus. Ceterum quum Operae quoque in facto consistant, haec quoque seruitus non exstinguitur capitis deminutione, vel vsucapione, sed morte naturali non eius, cui debentur, sed serui *L. 2. D. de Operis seruor. L. 2. D. de Vsu legato.*

§. XI. *SERVITVTES reales*, quae alicui debentur propter praedium aliquod, in genere dicuntur iura, per quae vicinum praedium nostro praedio aliquam praebere debet vtilitatem. Diuiduntur illae in iure Romano in *seruitutes, praediorum vrbanorum & rusticorum* [1]. Praedia rustica vocantur agri, & aedificia, quae ad agriculturam, remque pecuariam spectant. Vrbana praedia vocantur [2] aedificia omnia inhabitationi hominum, commerciis exercendis, similique vsui destinata, etsi extra vrbes, & ruri ista locata sint. Omnibus istis constituendis occasionem fere praebuit vicinitas, quae non immerito in propinqua parte amicitiae putatur. Vid. *L. 38. 39. D. de Seruit. praed. vrb. L. 5. D. de Seruit. praed. rust.* Cum enim magnam vtilitatem simul, & iucunditatem haberet plurium hominum cohabitatio aediumque coniunctio, quae tamen vix consistere posset, si abs quouis vsu rei suae vicinum quis arcere institueret: Igitur inter vicinos conueniri sueuit, vt ne quis omni modo sua re vteretur, ne alter velut in angustias inde redigeretur, vtque modicum rei suae vsum alteri concederet, quo sine grauissimo suo incommodo carere hic non poterat. Add. *L. 1. §. 1. 2. D. si Vsusfr. petatur. L. 15. D. de Seruit. L. 10. D. de Seruit. vrb. praed. L. 20. §. 2. L. 31. d. t.* Sicuti & alias *vicinitas* non iniuria *in propinqua parte amicitiae putatur* [3]. TERENTIVS Heautont. [Actu I. Scen. 1. vers. 4. 5.] HESIODVS Op. & dier. L. I. [vers. 343. & seqq. Edit. Cler.] *Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει. Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται, Γείτονες ἄζωνοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί. Πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ. Ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅς τ' ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ. Illum potissimum voca, qui tibi prope habitat. Si enim tibi negotium aliquod domesticum obtigerit, vicini discincti accurrunt, cinguntur autem cognati. Noxa malus vicinus, quantum bonus magnum emolumentum. Sortitus est honorem, cui obtigit bonus vicinus.* SOCRATES apud Xeno-

§. XI. 1) Quae diuisio mere *technica* est, vsu autem forensi destituitur. Vid. THOMASIVS de seruitute stillicidii, quae dissertatio inter dissertationes eius Lipsienses est XV. §. 14. & seqq. & TITIVS Obseruatt. ad Lauterb. CCXLIII.

2) *Vrbana praedia, omnia aedificia accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis & in vicis: vel si praetoria voluptati tantum deseruientia: quia vrbanum praedium non locus facit, sed materia* L. 198. D. d. V. S.

3) Nisi AVCTORI interdum placeret illud, τὰ καλὰ δὶς καὶ τρίς, reiici hunc locum mallem ad lin. 9.

4) Neque tamen ideo sola necessitate terminantur hae seruitutes, sed etiam vtilitatem & voluptatem domini continent. Vid. NOODTII Probab. Iur. L. I. c. 2. qui locus bonae frugis plenus est.

5) Imo id non aliter locum habet, quam si dominus praedii dominantis diserte tale quid stipulatus sit a domino praedii seruientis. Repugnaret enim id naturae seruitutis, quae in patiendo vel non faciendo, non autem in faciendo consistit. Et sane de pactione manifeste loquitur Paullus in *L. 33. D. de Seruitut. praed. vrb.* Fuerat enim ibi alter ab altero stipulatus, Paries oneri ferundo, vti nunc est, ita sit. Sed de eo quoque inter veteres dubitatum fuit, an vel eiusmodi pacto locus esset? Negabat id Aquilius Gallus, strictius intuens naturam & indolem seruitutis supra traditam: verum adfirmabat Seruius, cuius sententia praeualuit, ita explicata a Labeone, nouarum opinionum studioso, vt licere dixerit domino, columnam derelinquere, *L. 6. §. 2. D. si seruit. vindic.* Sententia, quam AVCTOR sequitur, & qua seruitus oneris ferendi, seruitus anomala est, veterum Doctorum errore nititur.

6) Quae seruitus a seruitute oneris ferendi ita differt, quod in seruitute oneris ferendi vicinus onus aedium, seu vt hodie loquimur, *totam contignationem* recipere cogitur: quum in seruitute tigni immittendi tignum tantum, seu *trabem* sustinere debeat aedificium ipsius. Vid. THOMASIVS de Seruitute stillicidii. §. 59.

7) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. Add. Ammian. MARCELLINVS L. XXVII. c. 9. vbi de praetextato Praefecto vrbi, qui Moeniana sustulit omnia,

Xenophontem Memorab. L. II. [p. 432. in fin. Ed. H. Steph. c. 2. §. 12. Edit. Oxon.] has vicini praestationes memorat, *vt ignem accendat tibi, cum opus erit, deque aliqua re bona iuuet, ac si quid tibi aduersi accidat, e propinquo tibi beneuole succurrat.* Add. quoque PLATO de LL. L. VIII. p. 915. Edit. Francof. 1602. Circa omnes autem seruitutes obseruandum, neque nimis late eas extendendas, & modeste iisdem vtendum, ne vicino molestia ac taedium inde creetur [4]. Vid. *L. 8. D. de Seruitut.* Caeterum seruitutes vrbanorum praediorum hae fere numerantur. *Seruitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna onus nostrarum aedium sustinere debet. Cui consequens est, vt vicinus, qui isthanc seruitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur [5], cum alias frustra ea seruitus foret, pariete collapso. *L. 33. D. de Seru. praed. vrb. Seruitus tigni immittendi*, qua trabem vel quid aliud, quo aedes contignantur, ex aedibus suis in parietem vicini licet immittere, vt in eo requiescat [6]. *Seruitus proiiciendi protegendiue*, qua supra alienam domum aut aream aedificatum aliquod licet prouehere ita, vt nusquam in aedibus vicini requiescat, qualia sunt moeniana [7], & suggrundia [8]. *Seruitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incommodo suo tenetur pati, alterum ad vtilitatem suam aedes altius tollere, cum id alias prohibere aut intercipere posset [9]. *Seruitus altius non tollendi* [10], qua quis in vicinarum aedium vtilitatem aut commoditatem cogitur aedes suas habere depressas, aut vltra certam mensuram non attollere. *Seruitus luminum* [11], qua vicinus nostra lumina seu nostras fenestras, quibus lumen haurimus [12], cogitur excipere. *Seruitus ne luminibus officiatur* [13], qua non potest vicinus quidquam facere, quo quaeuis nostrarum aedium lumina obscurentur [14] & minuantur. Eius seuere assertae exemplum luculentum extat apud ZONARAM Tom. III. in Theophilo, & Michaël. GLYCAM, Ann. Tom. IV. *Seruitus prospectus*, qua vicinus pati tene-

omnia, fabricari Romae priscis quoque vetita legibus. H.

8) Inter seruitutem autem *protegendi & proiiciendi* illud interest, quod in illa *tignum* seu pars aedificii *voluptatis* caussa proiicitur, quem in hac *tectum* cogente *necessitate*, id est, propter arcendam imbrium iniuriam prouehatur.

9) Propter voluntatem testatoris. Vid. *L. 10. D. de Seruitut. praed. vrban.* aut legem ciuitatis, quae certam aedificiis formam praescripsit. Vid. *L. 12. §. 1. C. de Aedific. priuat.* Caeterum vt seruitus sit altius tollendi, vbi quis aedes suas altius tollere cogitur, Romano iuri non congruit. Secundum hoc enim agi poterat, vt altius tollere aedes liceret. Vid. *§. 2. I. de Action.* Neque tamen dubitandum, ad vsum & commoditatem vicini posse pacto constitui seruitutem, vt vicinus obstrictus sit, aedes suas altius tollere. Quod enim dicitur seruitutem consistere in non faciendo, id ad essentiam seruitutum non pertinet, sed ad naturam, quae pacto mutari potest. Vid. CARPZOVIUS Part. II. Const. 41. Def. 13. H.

10) Non credo, aliquid verisimilius dici posse de seruitute altius tollendi, quam quae adfert HERTIUS in nota praecedente. Quod si admittatur, supponendum simul erit, veteres remissiores fuisse in cura auertendorum incendiorum, quam nunc sunt homines. Nam si hodie Lege vel Statuto, quod saepe fit, certa aedificiis forma praescribatur, neutiquam huic seruituti ex pactione vicinorum locus erit.

11) Luminum *seruitute constituta, id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem seruitus imponitur*, ne luminibus officiatur, *hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino, inuitis nobis altius aedificare, atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.* L. 4. D. de Seruitut. praed. vrb.

12) Lumen, vnde coelum conspici potest. Prospectus autem est ex inferiori loco. *L. 16. D. de Seruit. praedior. vrban.* H.

13) *Inter seruitutes* ne luminibus officiatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud obseruatur: *quod in* prospectu *plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum & liberum.* L. 15. D. de Seruit. praed. vrb.

14) Clarius dicitur, seruitutem hanc pertinere ad luminis veteris, siue quod iam habemus, conseruationem. H.

tenetur nos prospicere in ipsius praedium, nec illud impedire potest [15]. *Seruitus ne prospectui officiatur*, qua quis in praedio suo non potest quidquam facere, quod libero quaqua versus prospectui in loca praecipue amoena obstet [16]. *Seruitus stillicidii recipiendi* notat obligationem, aquam onerosam in suam aream recipiendi. *Seruitus stillicidii non recipiendi* [17] notat obligationem, aquam vtilem in commodum suum non auertendi. *Seruitus fluminis recipiendi*, quam flumen, id est, aquam collectam, & per canales vel tubos instar fluminis defluentem ex nostris aedibus vicinus tenetur suscipere. *Seruitus fluminis non auertendi*, qua vicino non licet flumen ex suis aedibus veniens a nostro praedio auertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc denique pertinet seruitus cloacae immittendae; effundendi aliquid in aream vicini, & si quae aliae sunt [18].

§. XII. *SERVITVTES praediorum rusticorum*, seu quae debentur praediis rusticum vsum habentibus, hae vulgo numerantur. *Iter*, quod est ius eundi ambulandi hominis per vicinum praedium ad nostrum, ipsius praedii causa. *Actus*, ius agendi iumentum [1] aut vehiculum [2]. *Via*, ius eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quae ad praedii nostri vtilitatem spectant, vehendi, ducendi, ferendi atque trahendi. *Aquaeductus*, ius aquae ducendae per fundum

15) Alias enim non seruitutis sed libertatis tantum iure prospicere in alienum licet. Iussu tamen Amurathis IV. Turcar. Imp. mercator Venetus Constantinopoli suspendio necatus fuit, quod in superiore aedium parte conclaue extruendum curasset, ex quo ope instrumenti mechanici, quod perspectiuum vulgo vocamus, in loca deambulationum aulae Turcicae & gynecaea prospicere posset. Quam historiam narrat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIV. H.

16) Sequitur Auctor receptam Doctorum sententiam. Vulgo enim differentia inter seruitutem *prospectus* & *ne perspectui officiatur*, haec traditur, quod illa *incertum locum*, veluti praedium, hac *quaqua versum* liber prospectus praebeatur. Sed hoc discrimen comprobari nequit, adeoque seruitus prospectus & ne prospectui officiatur, eodem redire videntur, & vtraque terminari prospectu libero quaqua versum: quum alias seruitus magis, *ne luminibus officiatur*, quam *prospectus*, vel *ne prospectui officiatur* ad tit. *d. l. 15. D. de S. P. V.* Conf. NOODTIVS ad h. tit. Pandect. qui seruitutem etiam *luminum*, & *ne luminibus officiatur*, vnam seruitutem, duobus nominibus designatam, esse contendit.

17) Potest tamen & hoc modo constitui, vt quis aquam, quae naturaliter casitando in vicini praedium defluere eique nocere poterat, per fistulas aut canales collectam alio vertere obligatus sit. H.

18) Inter quas apud Romanos eminebat seruitus *fumi immittendi*, qua quis fumum suum ingredi patiebatur aedificia aliena. Quae seruitus imprimis in tabernis casearriis recepta erat, ex more veterum, fumo adiuuantium saporem caseorum. PLINIVS Lib. II. Histor. natur. c. 41. & MARTIALIS in Xeniis, vt obseruat Barnabas BRISSONIVS Sel. Antiquit. c. 15. plane vt nostri carnes, bubulam praesertim, porcinam & verueeinam fumo durare solent.

§. XII. 1) Vehiculum intellige, quod latitudinem viae non desideret. Erant enim apud Romanos plures species vehiculorum, de quibus ex professo egit Ioannes SCHEFFER Libro secundo de re vehiculari veterum, v. MENAGIVM Amoenitat. Iur. Ciuil. c. 36. H.

2) Quo exemplo BYNCKERSHOEKIVS L. IV. Obseruat. c. 7. vehiculum in Actu, *de curru trusatili* interpretatur, (cuius varias figuras veteribus vsitatas exhibet MONTFAVCON T. IV. Antiquit. P. II. Lib. I. c. 7. & 8.) & in definitione viae pro *eundi* legit *vehundi*. Codices tamen & Basilica vulgarem lectionem tuentur, qua in *L. 1. princ. D. de Seruit. praed. rustic. & in princip. Inst. de Seruitut. praediorum vrbanorum*, via dicitur ius eundi, agendi & ambulandi. Accedit, quod CELSVS in *L. 6. §. 1. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & *L. 9. D. de Seruitut.* & porro PAVLLVS in *L. 2. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & denique VLPIANVS in *L. 13. §. 1. D. de Acceptilat.* viam eundi & agendi iure circumscribunt. Fuerit igitur praecipua inter Actum & Viam differentia, quod Actus ius itineris in se, Via cum Actu extrinsecus, & quidem hinc ius eundi.

dum alienum ad vtilitatem fui fundi, fiue ea aqua vtamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, fiue vt aqua fuperflua fundum noftrum liberemus. Harum feruitutum natura eft, vt pro parte nequeant concedi, quia nifi integrae vfui non funt. Nam vti eft in *L. vlt. D. de Seruit. praed. ruft. via confummari folet vel ciuitate tenus, vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen, in quo pontonibus traiiciatur, vel vsque ad aliud eiusdem domini praedium.* Igitur fruftra foret, per dimidium duntaxat alterius fundum iter habere, fi vlterius progredi non liceret. *Hauftus aquae*, ius hauriendae aquae ex fonte, alioue loco alieno, quatenus ad fundum noftrum opus eft. Quo conceffo iter quoque ad fontem, puteumue conceffum intelligitur, *L. 3. §. 1. de Seruit. praed. ruft. Pecoris ad aquam adpulfus*, ius pecora praedii noftri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *ius pafcendi* noftri praedii pecora [3] in fundo alieno. Circa quod ius obferuant, per id non prohiberi dominum fundi feruientis, quo minus & ipfe fua ibi poffit pafcere pecora [4], dummodo non plura alat, quam fundus ifte ferre queat, interuertendo alterius iuri. Sed & qui pafcendi ius habet, morbida aut infecta fcabie pecora eo non compellet [5], ex quibus alia infici queant. Denique huc referunt *ius calcis coquendae, arenae fodiendae, pedamenta fumendi, lignandi, lapides caedendi;* quatenus ad commodum praedii ruftici faciunt. Add. *L. 3. D. de Seru. praed. ruft.* De quibus omnibus alii prolixius [6].

CAPVT

eundi, illinc ius ambulandi ex mente veterum complecteretur. Quae interpretatio indoli hominum rufticanorum, qui primi has defcriptiones feruitutum praedii ruftici finxerunt, & receptorum verborum, priftinique vfus admodum ftudiofi fuerunt, perquam eft conueniens.

3) Etiam apes. Vid. fupra L. III. c. 1. §. 3. H.

4) Seruitutes enim ftrictius interpretamur. Vid. fupra §. 11. BERLICHIVS Part. II Concl. 49. n. 6. fequ. MEVIVS Part. 5. Dec. 250. H.

5) CARPZOVIVS P. II. Conft. 41 def. 8. H.

6) Huc quoque ab AVCTORE referri debuiffent Feuda, quorum origo vulgo tribuitur populis Germanicis. Vid. GROTIVS de I. B. & P. L. I. c. 3. §. 23. & Paulli HACHENBERGII Germania media differtat. IX. vt & THOMASIVS in Selectis capitibus Hiftoriae Iuris Feudalis Germanici, quae eft inter eius Selecta feudalia, edita Halae 1708. & 1728. 8. et HEINECCIVS Iur. German. T. I. §. LXVI. in Scholio. Quidam tamen, inter quos eft AVCTOR nofter, L. VIII. c. 4. §. 30. incunabula eorum apud Romanos quaerere maluerunt. Vid. HERTIVS ad dictum locum Pufendorfii & in Differtatione fua de Feudis oblatis Sect. I. §. 2. T. II. Comment. & opufc. Ornauit hanc fententiam noftra aetate GVNDLINGIVS in Gundlingianis P. I. L. I. & XV. 2. quae & verifimilis vifa eft CASAVBONO ad Lampridium in Alexandro c. 58. Franc. DVARENO de Sacris Ecclefiae minifteriis L. II. c. 3. & Iac. GOTHOFREDO in Comm. ad Cod. Theodof. tit. de terris limitaneis. Quin ante hos ducentos annos idem monuerat Laelius TAVREILVS de Militiis ex cafu Thefauri Ottoniani T. IV. col. 1641. Reiecta enim opinione Haloandri, qua is Feuda a militiis Romanorum, & ea Zafii, qua hic Feuda a clientelis eorum deriuabat, fic pergit: *Quid fi limitaneos milites propius ad rem noftram? Sola* inquit LAMPRIDIVS in Alexandro cap. 58. *quae de hoftibus capta funt, limitaneis ducibus & militibus donauit, ita vt eorum effent, fi heredes eorum militarent: nec vnquam ad priuatos pertinerent, dicens: attentius eos militaturos, fi etiam fua rura defenderent. Nam hae qualitates, vt [ad] heredes, fi militauerint, transeant, nec ad priuatos pertineant, appofite ad feudorum naturam faciunt. Limitaneos vero agros ad milites pertinere, ab ipfisque curari pro fuo compendio, atque arari confueuiffe, Principes noftri teftantur, L. vlt. C. de Fund. limit. L. 2. C. de Offic. praef. praet. L. 4. C. de Offic. mil. iudic.* Quicquid fit, etfi plura dentur Feudorum genera, naturam eorum & indolem ex eo defcripfiffe proderit, quod plerumque fecum ferunt. Feudum igitur eft Dominium vtile fub lege fidelitatis conftitutum. Quod ius ad heredes tranfit, fed plerumque tantum mafculos, in linea Defcendentium, aut Collateralium paternorum. Qui vero aliquid Feudo dat, Dominus feudi, qui Feudo

* *

CAPVT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII IN GENERE.

I. *Ex dominio fluit, vt liceat rem alienare.*
II. *In alienatione requiritur duorum consensus.*
III. *Qui exprimendus per signa.*
IV. *Alienatio fit pure, aut sub conditione.*
V. *An ad alienationem requiratur traditio?*
VI. *Dominium vel abstrahit a possessione, vel eandem inuoluit.*
VII. *Quid & quotuplex sit possessio?*
VIII. *Quatenus per sola pacta adquiratur dominium.*
IX. *Traditio vera, vel ficta.*

IDENDVM deinceps erit de *modis adquirendi deriuatiuis*, quibus dominium iam constitutum ab vno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quaedam super translatione dominii in genere praemittere conueniens fuerit [1]. Vt igitur quis rem suam possit alienare, seu in alterum transferre [2], id ipsum ex dominii pleni natura resultat [3]. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio disponendi, vtique vel praecipua eius facultatis pars videtur, si ita placeat eam in alterum posse transferre; vt hac ratione vel magis idoneam sibi rem liceat comparare, vel saltem occasio fit, beneficio alterum sibi obligandi.

§. II. CAETERVM vti in translatione iurium atque rerum duae interueniunt personae; quae transfert, & in quam ista transferuntur: ita in illis adquirendi modis, qui ex vi dominii promanant, duarum voluntatum velut concursus

Feudo accipit Vasallus adpellatur. Et reuertitur Feudum ad dominum 1) quando exstinguitur *successorum* feudi *capacium* series, 2) quando vasallus ob *feloniam* siue perfidiam feudo priuatur, 3) quando vasallus inuestituram negligit & 4) quando conditio deficit, sub qua inuestitutus erat. Reperiuntur ad calcem Corporis Iuris Ciuilis libri Feudorum gentis Langobardicae, medio circiter saeculo XII collecti. Reliquorum Germanorum prisca instituta feudalia exhibet AVCTOR libri veteris de beneficiis editi primum ab HAVICHORSTO cum Duareni Commentario in Consuetudines Feudorum 1570. 8. deinde a THOMASIO in Selectis Feudalibus, qui eum simul adnotationibus illustrauit.

§. I. 1) *Est autem alienatio omnis Actus, per quem dominium transfertur*, L. 1. C. de Fundo dotali.

2) *Nihil enim tam conueniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi*, §. 40. Inst. de Rerum diuis.

3) Facultatem alienandi, ex Dominio frustra repeti, quia res eadem non possit simul esse alienationis caussa & obiectum, censet TITIVS Obs. CCCVI. n. 2. Facultatem itaque alienandi fluere ex libertate naturali, adiiciens, quae tam circa dominium, quam alia iura tamdiu occurrat, quamdiu lege, conuentione, similiue actu non sit restricta: vnde etiam non tantum dominium, sed & alia iura, sepositis illis impedimentis, alienari possint. Sed rem eandem non posse esse caussam & obiectum alienationis secure negamus, quum constet, libertatem alienandi ideo ordinarie non restringi, quia domini sumus.

§. II. 1) *In omnibus rebus, quae dominium trans-*

curſus requiritur, dantis nimirum & accipientis [1]. Alienatio enim praecipue innuit rem a domino volente tranſire, non inuito, per meram violentiam eripi. Et vt alienum a priori dominum res accipiat, hunc quoque conſentire neceſſe eſt; cum inconueniens ſit, vt res, ſubſtantia ſua phyſica a me ſeparata, mihi velut adiungatur, ni voluntate & conſenſu meo eandem amplexus fuerim. Vbi autem ipſo iure dominium etiam in ignorantem tranſire dicitur, verbi gratia haereditatis [2], ibi lex per quandam fictionem iuris velut acceptationem facere intelligitur in fauorem haeredis. Indicio eſt, quod haeres poſſit recuſare haereditatem [3], & niſi eam actu adierit per ſe aut per alium, non ſtringitur obligationibus, quae ex ipſa re haereditaria oriuntur.

§. III. Porro cum alienationes vtroque volente debeant fieri, & vero ſocietati humanae ſit incongruum, ſolis actibus internis tribuere vim producendi iura, quae aduerſus alios homines effectum ſunt habitura: ideo requiritur in vtroque, tam dante, quam accipiente, vt conſenſum ſuum idoneis ſignis declaret, quo caeteris de ea liquido conſtare queat. Qualia ſigna ſunt nutus [1], geſtus, vox, ſcriptum [2]. Quibus alicubi accedit profeſſio apud magiſtratum [3], relatio in acta, & ſimilia.

§. IV. Id porro manifeſtum eſt, vbi translatio ſeu alienatio perfecte & pure facta fuerit, ei, qui alienat, ad rem antehac ſuam nihil iuris aut praetenſionis remanere. Quod licet cuiuis alienationi per ſe inſit, frequens tamen eſt, in ſolennibus ceſſionibus & renunciationibus diſerte exprimi; nihil in eam rem ab ipſo aut haeredibus deinceps praetendendum aut tentandum, & ſi fors id fiat, irritum & nullum habendum; ſcilicet quia ſine effectu quis diſponere aggreditur circa rem, quae alterius iam facta eſt. Saepe tamen re alienata penes alienantem remanet praetenſio aliqua, & ius velut euentuale, quod certo euentu poſito vim ſuam exſerit. Idque vel quia expreſſe ſuper hoc in alienatione fuit conuentum [1], vti fit in iis, quae venduntur ſub lege retractus [2], aut quae ſub lege commiſſoria [3] alienantur, aut vbi dominium

 duntaxat

transferunt, concurrat oportet affectus ex vtraque parte contrahentium: nam ſiue ea venditio, ſiue donatio, ſiue conductio, ſiue quaelibet alia cauſſa contrahendi fuit, niſi animus vtriusque conſenſit, perduci ad effectum id, quod inchoatur, non poteſt. L. 55. D. de O. & A. Confer. L. III. c. 6. §. 15.

2) Item legati, mortis cauſa donationis. H.

3) Vid. tit. Pandect. de *Acquirenda vel Omittenda hered.* Lib. XXIX. tit. 2.

§. II. 1) De qua parte iurisprudentiae vberrime egit Celeb. OTTO in Iurisprudentia Symbolica, edita Traiecti ad Rhenum 1730. 12.

2) Symbola olim apud Germaniae populos in translatione rei immobilis fuere adhibita feſtuca, vnde effeſtucatio; tactus baculorum a duodecim firmatoribus factus; aut pulueris partiue de terra vendita, e ſinu venditoris in ſinum emtoris excuſſio, vnde Scotatio. Vid. Ioan. LOCCENIVS L. II. Ant. Sueo-Gothic. c. 16. Frider. LINDENBROG. Gloſſar. voce *traditio*. Fridericus a SANDE Commentat. de effeſtucatione, cum ſupplementis Lamberti Goris. De Anglis INGVLPHVS in Chronic. Croyland. *Conferebantur antea multa praedia nudo verbo, absque ſcripto vel charta, tantum cum domini gladio, vel galea, vel cornu* (id eſt poculo) *vel cratera; & plurima tenementa, cum calcari, cum ſtrigili, cum arcu, & nonnulla cum ſagitta.* H.

3) Iure Saxonico & aliorum populorum, idque ad praeuertendas lites & fraudes, ne res duobus vendatur. De quo alibi. H.

§. IV. 1) Pacto rei alienationi adiecto, vt ne ea alienetur. Qui enim hoc pacto alienat, videtur in illum caſum reſeruare ſibi dominium. H.

2) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4.

3) Vid. AVCTOR ibidem.

duntaxat diminutum transfertur [4], quod in conceſſione feudi, & emphyteuſeos contingit: vel quia alienationi tacita conditio ſubeſt, qua exſiſtente, prioris domini ius ad eam rem reuiuiſcit; vnde oritur condictio indebiti [5], condictio cauſa non ſecuta [6] donationis ſponſalitiae repetitio nuptiis non inſecutis, repetitio dotis ſoluto matrimonio. Sic apud HOMERVM Odyſſ. θ. v. 318. Vulcanus deprehenſo vxoris Veneris adulterio, repetit ἔεδνα, quae ſocero ob filiam ſibi locandam dederat [7]. In *Alcorano* diſponitur, vbi ſponſus repudiauerit ſponſam, antequam eam cognouerit, hanc retinere poſſe dimidiam partem eius, quod ſibi a ſponſo fuit donatum, niſi iſte totum eidem relinquere velit [8].

§. V. VERVM illud potiſſimum heic ſolet diſceptari, annon iure naturali ad translationem dominii requiratur traditio. Nam id iam ab aliis notatum, non recte traditionem referri inter modos adquirendi [1] dominii, cum ſit actus in transferendo dominio interueniens [2]. GROTIVS [3] L. II. c. 8. §. 25. & alibi arbitratur, etiam ſolis pactis iure naturali dominium poſſe transferri: traditionem autem duntaxat requiri iure ciuili poſitiuo, quod quia a multis gentibus receptum eſt, improprie ius gentium vocatur. Contra interpretes iuris Romani tradunt; ſolis pactis dominia rerum non transferri [4], etiamſi id in eo negotio expreſſe geratur, ſed vtique traditionem requiri. Eius rei hanc rationem putant, quod dominia a naturali poſſeſſione coeperint, adeoque etiam in illis transferendis requiratur talis actus, per quem ſtatim naturalis poſſeſſio rei poſſit adprehendi. Vbi etiam aliqui obſeruant, in adquiſitione originaria, puta occupatione, in idem concurrere titulum ſiue cauſam, & modum adquirendi. Sed in adquiſitionibus deriuatis iſta duo eſſe perpetuo diſtincta.

4) Vid. ſupra cap. 4. §. 2.

5) De qua dictum ſupra L. III. c. 4. §. 5. nota 4.

6) Quae eſſe videtur ex Quaſi-contractu. Fingunt enim & praeſumunt leges, illum, qui ob cauſſam accepit, qualis eſt ſponſus qui dotem accepit propter nuptias, ſeſe obligaſſe, vt cauſſa non ſequuta, veluti matrimonio non contracto, acceptum reſtituat. Quare haec condictio datur ei, qui ob cauſſam futuram dedit, eiusue heredibus aduerſus eum, qui cauſſam non praeſtitit, eiusue heredes, ad rem datam reſtituendam. Conf. NOODTII Probab. iur. L. IV. c. 4. & 5.

7) Quod mos temporum eorum ferebat. Vid. Geneſ. XXIV, 12. ibique Io. CLERICVS, & PERIZONIVS ad AELIANVM Vet. Hiſt. L. IV. c. 1. pag. 301. 302.

8) Quod ex conſtitutione Conſtantini, quae eſt *L. 16. C. de Donat. ante nupt.* Alcorano inſertum eſt. *Si a ſponſo*, inquit Imperator Conſtantinus, *rebus ſponſae donatis interueniente oſculo, ante nuptias hunc vel illum mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad ſuperſtitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctae heredes, cuiuslibet gradus ſint, & quocunque iure ſucceſſerint: vt donatio ſtare [pro] parte dimidia, & reſolui pro parte dimidia videatur. Oſculo vero non interueniente, ſiue ſponſus ſiue ſponſa obierit, totam infirmari donationem, & donatori ſponſo vel heredibus eius reſtitui. Quod ſi ſponſa interueniente, vel non interueniente oſculo, donationis titulo, (quod raro accidit) fuerit aliquid ſponſo largita, & ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, ad donatricem ſponſam, ſiue eius ſucceſſores donatarum rerum dominium transferatur.* Quo firmatur Iſm. BVLLIALDI relatio, qua is Turcos pleraque ex legibus Romanorum in ſuas transfudiſſe narrat apud MENAGIVM Amoenit. Iur. Ciu. c. XXVI.

§. V. 1) Quod extra dubium eſt in Iurisprudentia Romana. *Per traditionem*, inquit Iuſtinianus, *quoque iure naturali res nobis adquiruntur*, §. 40. Inſt. de rerum diuiſ.

2) Et apprehenſione vel acceptatione res demum acquiratur. Quamquam heic loquendum cum vulgo, ſentiendum cum eruditis. Qui traditionem modum acquirendi eſſe dicunt, eam intelligunt, vt inuoluit acceptationem. Plane vt vocabulo emtionis aut locationis ſaepe totus contractus ſignificatur. H.

3) Et Commentatores BOECLERVS & ZIEGLERVS

ſtincta. Traditionem enim & acceptationem eſſe modum transferendi dominii, ſeu potius actus in dominio transferendo interuenientes [5], donationem, emtionem & venditionem, eſſe titulos ſeu cauſas, ex quibus dominium transfertur. Etſi ſupra oſtenſum ſit, non nudam occupationem ad titulum dominii ſufficere, ſed pactum eandem antecedere [6]. Alii mediam viam heic ingrediuntur, & vti negant, iure naturali neceſſariam eſſe traditionem; ita eandem rationi congruere aſſerunt; quippe cum dominium in re exerceri nequeat, niſi eam mihi corporaliter velut adplicuerim; id quod non niſi per traditionem, & adprehenſionem fiat.

§. VI. Nobis videtur rem liquido poſſe expediri, ſi obſeruetur, dominium poſſe conſiderari, vel prout notat qualitatem mere moralem*, ſecundum quam res ad aliquem pertinere, ipſiusque diſpoſitioni ſubiecta eſſe debere intelligitur: vel prout etiam adiunctum habet aliquid facultatis phyſicae, vt quae circa eandem nobis placuerint, ſtatim in effectum poſſimus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoque conſideratur, prout praeſcindit a poſſeſſione: aliquando velut cum eadem coniunctum intelligitur; quae eſt vltimum quaſi complementum proprietatis, & qua poſita plene iſthaec effectus ſuos directos exſerit. Quo loco non inconueniens erit, ſuper poſſeſſione in genere aliqua heic adducere.

§. VII. Per poſſeſſionem ergo intelligimus non quamuis rei detentionem, qualem verbi gratia cuſtos [1], adminiſtrator, commodatarius, aut vſufructuarius circa rem alienam habet; ſed talem, quae coniuncta eſt cum adfectione, & animo ſibi habendi [2]. Eam diuidunt in *naturalem* [3] *& ciuilem;* quae diuiſio

GLERVS. Add. HVBERVS Part. I. Digreſſ. L. IV. c. 8. Notandum tamen, GROTIVM ſibi ipſi non conſtare, quando L. II. de I. B. & P. c. 11. §. 4. & c. 12. §. 15. & c. 15. §. 13. alienationem ipſam a promiſſione alienationis ita ſecernit, vt illa facultatem moralem tribuat; haec non. H.

4) *Traditionibus & vſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur*, L. 20. C. de Pactis, L. 50. D. de Rei vindicat. L. 15. 16. C. eod. L. 6. C. de Hered. vel act. vendita.

5) „Nunquam nuda traditio transfert dominium: ſed ita, ſi venditio aut aliqua iuſta cauſſa praeceſſerit, propter quam traditio ſequeretur" *L. 31. princ. D. de A. R. D.* Sed bene obſeruauit HEINECCIVS Inſt. §. 339. intereſſe inter cauſſam dominii *remotam* & *proximam*. Illam *titulum dici ad transferendum dominium habilem*, qualis ſit pro *emto*, pro *legato*, pro *donato*, pro *ſoluto* & qui ius *ad rem* tantum operentur; hanc vocari modum adquirendi & tribuere *ius in re*.

6) Contrarium ſupra probatum eſt in nota 4. ad cap. 4. §. 4. Vid. infra, §. 8. nota. 2.

§. VI. * THEOPHILVS Inſt. Iuſtiniani interpres vocat δίκαιον, τῷ καταλαμβανόμενον, *ius mente comprehenſum*. H.

§. VII. 1) „Denique [ait] ab eo, apud quem depoſita eſt, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum ſeruandorum cauſſa, vel dotis ventrisque nomine in poſſeſſione eſſet, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia ſi omnes non poſſideat, vindicari non poſſe." *L. 3. §. 20. D. de Adquir. vel amitt. poſſ.*

2) „Et adipiſcimur poſſeſſionem corpore & animo, neque per ſe animo aut per ſe corpore, *L. 3. §. 1. D. de Acquir. vel amitt. poſſeſſ.* „Is qui pignori accepit, vel precario rogauit, non tenetur noxali actione: licet enim iuſte poſſideat, non tamen opinione dominii poſſideat." *L. 22. §. 1. D. de Noxal. action.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. L. IX. c. 33. Sumuntur autem interdum voces 1) poſſeſſionis 2) poſſeſſionis naturalis, 3) poſſeſſionis ciuilis in alia omni latitudine, quod turbis anſam dedit inter interpretes. Poſſeſſionis enim vocabulo interdum *detentio* deſignatur, & quae *naturalis* eſt, aliquando *ciuilis* dicitur. Vid. TITIVS Obſeru. in Lauterb. MXXII. & ſeqq. & eiusdem Ius Romano - Germanicum Lib. II. c. 7. 8.

3) *Vt poſſeſſio non ſolum ciuilis, ſed etiam naturalis intelligatur*, L. 2. §. 1. D. pro Herede vel poſſeſſore.

uiſio iterum accipitur vel de modo poſſidendi ſeu detinendi, vel de ipſa forma poſſeſſionis. Priori modo naturalis poſſeſſio dicitur, quando non animo ſolum, ſed & corpore velut, ipſoque actu inſiſtimus rei a nobis ſemel adprehenſae. Ciuilis autem poſſeſſio hoc ſenſu animo duntaxat retinetur, quando quis eadem corpore iam excidit. Scilicet quia lex ciuilis compendia illa, quae poſſeſſionem ſequuntur, certis in caſibus etiam illis adhuc indulget, qui a corporali poſſeſſione, aut detentione rei ſuae exciderunt [4]. Poſteriori modo naturalis poſſeſſio eſt, vbi animus quidem & affectus rem ſibi habendi adeſt, citra tamen iuſtam perſuaſionem dominii, ex legitimo titulo conceptam. Ciuilis autem poſſeſſio & affectum, & probabilem affectus cauſam obtinet; quae ipſa regulariter intelligitur, vbi in legibus ciuilibus aliquis poſſeſſioni fauor tribuitur. Vid. POLYBIVS L. XII. c. 7. Poſſidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales [5], ſeu iura, quae vſu [6] & facultate vtendi poſſidemus; vt & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio poteſt inſtitui. Ad conſtituendam autem poſſeſſionem omnino requiritur, vt quis rem aliquam aut eius ſymbolum, cuſtodiaeue inſtrumentum per ſe, aut per alium ipſius nomine corporaliter adprehendat [7], prout id rei natura patitur, vtque adeo res ita ſub ipſius poteſtatem redigatur, quo actu de ipſa diſponere queat. Et quidem ſi corpora plura inter ſe ſint vnita atque connexa, vna eorum parte adprehenſa, animo totum poſſidendi, totum, quoad vacuum eſt, adprehenſum intelligitur. Sic, verbi gratia, qui fundum poſſidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclauia circumreptare; ſed ſufficit, quamlibet partem eius introire. Vid. *L. 3. §. 1. D. de Acquir. poſſeſſ* [8]. Quae ex diſtantibus corporibus conſtat vniuerſitas, verbi gratia, grex, ſi omnes partes ſint praeſentes, vnius corporis adprehenſione tota adprehenſa cenſetur. Sed vbi partes loco ſint disiunctae, verbi gratia, aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, ſingulae partes ſeparatim

4) Vid. ſupra caput 6. §. 12. nota 12.

5) Quae diſtinctio Iuris Romani eſt. „Corporales hae ſunt, quae tangi poſſunt: veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles. Incorporales, autem ſunt, quae tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quae in iure conſiſtunt: ſicuti hereditas, vſusfructus, vſus & obligationes quoquo modo contractae, *§. 1. 2. Inſt. de rebus corpor. & incorper.* CICERO Topicorum c. 5. Res *corporales* appellat, quae *ſint*: incorporales, quae *non ſint*, ſed cerni tamen animo atque intelligi poſſint. „Eſſe ea dico quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſuppellectilem, penus, cetera . . . Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtrariue non poſſunt, cerni tamen animo atque intelligi poſſunt: vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita, & impreſſa intelligentia, quam notionem voco. Vid. NOODTII Probab. iur. L. II. c. 3..

6) *Ego puto, vſum eius iuris pro traditione poſſeſſionis accipiendum eſſe*, L. 20. D. de Seruitut.

7) *Generaliter quisquis omnino noſtro nomine ſit in poſſeſſione, veluti procurator, hoſpes, amicus, nos poſſidere videmur.* L. 9. D. de A. vel A. P.

8) *Non vtique ita accipiendum eſt, vt, qui fundum poſſidere velit, omnes glebas circummabulet: ſed ſufficit quamlibet partem eius fundi introire: dum mente & cogitatione hac ſit, vti totum fundum vsque ad terminum velit poſſidere* L. 3. §. 1. D. eod.

9) Quod interpretes Iuris R. inſerre ſolent ex *L. 30. §. 2. D. de Vſurpat. et vſuc.* „Rerum mixtura facta an vſucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur? . . . Non autem grex vniuerſus ſic capiatur vſu, quomodo ſingulae res; nec ſic quomodo cohaerentes. Quid ergo eſt? Etſi ex natura eius eſt, vt adiectionibus corporum maneat idem; non tamen [ita legendum cum Haloandro & Cuiacio] vniuerſi gregis vlla eſt vſucapio: ſed ſingulorum animalium ſic vti poſſeſſio, ita & vſucapio, nec ſi quid emtum immixtum fuerit gregi, augendi eius gratia, idcirco poſſeſſi-

paratim adprehendendae [9]. Res incorporales, vbi cohaerent rei corporali, hac adprehensa & illae intelliguntur adprehensae. Sin istae in re aliena sunt adquirendae, adprehenduntur, vel cum introducimur in rem [10], in qua, verbi gratia, ius aut seruitutem constitutam volumus; vel cum actus velut ex isto iure promanantes exercemus. Add. *L. 3. §. 2. D. de Act. emti.* In iuribus autem negatiuis [11] possessionis instar est, si ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquiescat. Porro ad quamlibet possessionem nanciscendam eiusmodi adprehensio, aut exercitium necessario requiritur; etsi leges ciuiles efficere possint [12], vt ipso iure dominium in aliquem transeat hactenus, vt eadem efficacia actionem ad petendam eam rem a detentore instituere queat, ac si corporalem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quae a GROTIO allegantur L. II. c. 8. §. 25. Porro vti ad adquirendum dominium per occupationem requiritur, vt res fuerit vacua; ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, vt ego actu deinceps circa eandem queam disponere, necessarium vtique est, vt iste eius se possessione abdicet, & ex custodia velut sua ipsam remoueat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atque hoc sufficit, vt alter tradidisse rem dicatur. Neque enim necessum est, vt rem mihi in manus inserat. Sicuti, vt quis alteri cibum praebuisse dicatur, non requiritur, vt eundem praemansum in os ipsi immittat; sed sufficit, tali loco exposuisse, vt ipse manum cibo commode admouere possit. Vid. *L. 1. §. 21. L. 51. D. de Acquir. possess.*

§. VIII. HISCE positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium [1], prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit a possessione: verum prout illud etiam aliquid physicae facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, praeter pacta etiam traditionem requiri [2]. Id quod non ex iure positiuo, sed ex ipsa naturali ratione

possessionis caussa mutabitur; vt si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ouis: sed singulae suam caussam habebunt, ita vt, si quae furtiuae erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.

10) *Dare autem [heres vsumfructum] intelligitur, si induxerit in fundum legatarium, eumue patiatur vtifrui*, L. 3. princ. D. de Vsufructu.

11) Veluti, quibus facultas alicui negatur, quale est ius *altius non tollendi.*

12) Vel propter fauorem, vt in donatione aut venditione facta Ecclesiae. *L. 23. §. 1. C. de SS. Eccl.* aut donatione facta sub pacto siue modo alimenta praestandi, si donatarius promissis non steterit, vt ex *L. 1. C. de Donation. quae sub modo* colligunt multi Dd. vel propter delictum. Vid. *L. 1. C. de Falsa monet. L. 14. D. de Publican. & vectigal. Nouell. 12. c. 1. & Nouell. 143.* & alibi. H.

§. VIII. 1) Non repugnabo, posse hoc modo concipi animo & considerari dominium, atque id ex solo pacto transire hactenus censeri, vt alienator ad rem, quam in potestate sua tenet, praecise tradendam obstringatur. De caetero id rectius negari arbitror: primum, quia dominium a naturali possessione coepit: deinde, quia dominium est ius in rei substantia, v. supra c. 4. §. 2. siue est qualitas non tantum personae, sed & rei inhaerens, remque ipsam afficiens; quae proinde desiderat, vt is, in quem res alienatur, eam sibi applicet: Postremum, quia alias non appareret differentia inter pacta vel contractus, & modos acquirendi. Accedit vsus gentium; & GROTIVM ipsummet fateri, Romanos institutum traditionis ad dominium transferendum ab aliis accepisse gentibus, idemque fere a populis hodiernis obseruari, concedit HVBERVS L. II. de Iure ciuit. sect. 4. c. 5. §. 31. Conf. FELTMANNVM de Iure in re & ad rem c. 14. §. 27. sequ. Ad exempla, quae GROTIVS pro sua sententia adfert, responderi potest, vel in iis dominium a lege transferri, vel subesse traditionem fictam. Neque enim, vt dominium traditione acquiratur, iuris ita naturalis est, mutari vt nequeat. H.

2) Imo Iure Naturae nihil obest, quo minus Dominium

tione fluit. Neque tamen propterea admitti neceſſum eſt, alienanti ante traditionem dominium aliquod imperfectum ſupereſſe; niſi dominium valde ἀκύρως velis vocare meram facultatem phyſicam ſuper re aliqua de facto disponendi citra facultatem moralem. Nam poſt pactum completum, ſeu poſt ius pacto in alterum translatum, res ſtatim ad alterum pertinere, & alterius gratia eſſe incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime poteſt exercere, niſi qui faciat ad poſſeſſionem alteri tradendam. Si quid praeterea circa eam rem ante traditionem diſpoſuerit, id de facto, & non velut ex iure dominii agit. Et ipſa traditio proprie non eſt vltimus actus dominii, ſed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim dominii ille cenſetur, qui ex vi dominii libere exercetur. Atqui traditio non libere, ſed ex neceſſitate ſeu obligatione fit. Sicut actus magiſtratus, prout notat poteſtatem aliis imperandi, non eſt eiuratio [3]. Quanquam autem res, ad quam ego ius plene in alterum contuli, pro mea non amplius cenſeri queat: non tamen nihil intereſt, vtrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter iam poſſeſſionem eius nactus ſit. Nam neque actu iam ad vſus ſuos rem poteſt adplicare; & vbi ego renuerim tradere, coactione opus eſt ad poſſeſſionem nanciſcendam. Vbi praeterquam quod tantiſper iſta re carendum, in ciuitate quidem labor tibi incumbet, vt iudici ius tuum demonſtres, qui ſi forte corruptus, aut per ſocordiam, iniuſtam tulerit ſententiam, adquieſcendum erit; in libertate naturali anceps Martis alea ſubeunda. Hinc etiam leges Romanae ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, ius ad rem [4] tantum quaeri docent, quaſi ante traditionem quis adhuc velut extra rem poſitus ſit, ius tamen habeat, vt ea res ſecum coniungatur. Verum vbi per corporalem adprehenſionem dominio iam vltimum acceſſit complementum, ius in re conſtitutum tradunt. Id quod tamen leges

Dominium tanquam ius *morale* per ſimplicem conuentionem ſine apprehenſione poſſeſſionis tranſeat. WERNHER Elem. Iuris. Nat. & Gent. cap. XIV. §. 50. Quod minime mirum eſt, quum ipſo iure Romano poſſeſſio tanquam ius morale animo retineri poſſit. *Licet poſſeſſio nudo animo adquiri non poſſit, tamen ſolo animo retineri poteſt*, L. 4. C. de Vſuc. transform.

3) Siue, quemadmodum Magiſtratus, quum a munere ſuo abit, idque eiurat, non actum exercet manantem ex poteſtate eius Magiſtratus, ſiue ex poteſtate aliis imperandi.

4) Diſtinctio tamen iuris *ad rem* & iuris *in re*, Iuris magis Canonici quam Ciuilis eſt. *Ius vero quod ſecundo* AD PRAEBENDAM *non* IN PRAEBENDA *huiusmodi competebat*. c. 40. de Praebendis & dignitatibus in VIto. *Quarum [gratiarum] ratione tunc non erat ad collationem proceſſum, & ſic per conſequens* IVS IN RE *non fuerat ipſis impetrantibus adquiſitum*, c. 8. de Conceſſ. praebendae in VIto. *Per ordinationem, ſeu diuiſionem noſtram* IVS AD REM *exſpectantibus*. Extrauag. Iohannis XXII. tit. 4. de Conceſſ. praebendae, c. 1. Scilicet per hanc diuiſionem Canonici & Praebendati in Stallo & Floribus diſtingui coeperunt a Canonicis & Praebendatis in Prato & Herba, quum in exſpectantiis praebendarum magna pars Hierarchiae Eccleſiaſticae ſita ſit.

5) *Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis heredes extitiſſent*, L. 193. D. de R. I.

6) Actio realis dicitur, quae rei ipſi inhaeret, & cuius poteſtate ea a quocunque poſſeſſore vindicatur, vi obligationis generalis, qua ſuum cuique tribuendum eſt. Perſonalem contra actionem appellamus, quae perſona eius terminatur, quocum nobis negotium fuit, quae non aduerſus tertium poſſeſſorem porrigitur. Sic, ſi annulus noſter furto nobis ablatus fuerit, a centeſimo eum poſſeſſore petere poſſumus, quia rei vindicatio, quae nobis eam in rem competit, eſt actio realis. Contra, ſi ab aurifice annulum emerim, quem is, nondum traditum, tertio vendiderit, ſolus aurifex, non etiam poſſeſſor annuli iudicio a me pulſari poteſt, quia obligatio hic adeſt perſonalis ex contractu emti, producens actionem emti contra ſolum venditorem, non alium. In Iure Ciuili actio

ges quandoque fupplent, dum, verbi gratia, inter iura in re etiam referunt ius haereditarium, fiue quod haeredibus competit ad bona defuncti, licet poffeffionem nondum nacti fuerint [5]. Quod autem leges Romanae ex iure in re actionem realem, ex iure ad rem, perfonalem [6] dederint, haec ratio videtur effe; quod vbi iam femel perfecte res ad me pertinuerit, nil aliud quam ipfam, vbicunque inuenero, perfequi neceffum habeam, nec vt ea mihi reftituatur, peculiaris & noua in altero obligatio requiratur. Ius autem ad rem praefupponit rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuiffe coniunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, vt illa res mecum coniungi poffit. Igitur ipfius perfona eft vrgenda, vt rem velut vacuam mihi fiftat, quo a me poffit adprehendi. De caetero etfi vulgo dicatur, minus effe actionem habere, quam rem; certum tamen eft, per ius ad rem, actionesque perfonales patrimonium noftrum reddi locupletius. Sicuti vice verfa, quae quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio fuo numerauerit, licet adhuc corporaliter ab ipfo detineantur. Inde qui mille poffidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam poffidet, minus quam nihil habet. Scilicet vti *L. 19. D. de Negot. geft.* dicit: *id ei abeffe videtur, in quo eft obligatus* [7].

§. IX. OBSERVANDVM praeterea [1], *traditionem* effe vel *veram*, vel *fictam*, quae [longa [2] vel] breui manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et haec potiffimum intercedit, quando alicui rei meae proprietatem donatione affigno, vfufructu ad certum tempus retento [3]. Vid. *L. 28. C. de Donat.* Etfi in nonnullis eiusmodi donationibus hodie claues a donante alteri foleant tradi, quas hic ftatim in iftius manus iterum refignat. Item, quando rem meam, quam alter iam poffidet, ipfius propriam deinceps effe volo. *L. 21. §. 1. D. de A. R. D.* [4] Aut quando rem commodatam, locatam, aut depofitam poftea

actio perfonalis generali nomine *condictio*, realis rei *vindicatio* vocatur: *Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosue de quacunque re quaeritur, fumma diuifio in duo genera deducitur: aut enim in rem funt, aut in perfonam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus eft, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo cafu proditae funt actiones in perfonam, per quas intendit aduerfarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus eft, mouet tamen alicui de aliqua re controuerfiam: quo cafu proditae actiones in rem funt: veluti fi rem corporalem poffideat quis, quam* Titius *fuam effe adfirmet, poffeffor autem dominum eius fe effe dicat. - - - Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes, in perfonam vero - - -* Condictiones, L. 1. Inft. de Action. *In realibus res, non perfona conuenitur.* L. 19. D. de Iure Fifci.

7) *Id ei abeffe videtur, in quo obligatus eft.* L. 18. D. de Negot. geft.

§. IX. 1) Clarius ita: traditionem effe vel propriam de manu in manum; vel impropriam, eamque rerum vel incorporalium, vel corporalium: hanc vel fictam, de qua AVCTOR hic, vel fymbolicam. De qua ad §. 3. H.

2) Has duas voces inferuimus, pofcente eas, & Cl. BARBEYRACO, & manifefta iuris ratione. Fit enim traditio ficta vel *longa manu*, veluti quando rem e longinquo demonftramus, *L. 79. D. de Solut.* vel *breui manu*, quando res, quam alter iam poffidet, ex alia ei caufa relinquitur. §. *43. Inft. de Rerum diuif. L. 9. §. 1. L. 43. D. de Iur. dot.* Agit praeterea AVCTOR ipfe infra de traditione, quae fit longa manu: quare haec verba hoc loco ei excidiffe videntur.

3) *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando [vel vendendo] vfumfructum eius retinuerit: etiamfi ftipulatus non fuerit, eam continuo tradidiffe credatur: nec quid amplius equiratur, quo minus videatur facta traditio.* L. 28. C. de Donation.

4) *Si rem eam poffideas, & eam velim tuam effe: fiet tua, quamuis poffeffio apud me non fuerit,* L. 21. D. de A. R. D.

postea tibi vendiderim [5], donauerim, aut dotis nomine dederim. *L. 9. §. 5. D. d. t.* Ficta quoque traditio inter tres personas intercedit per delegationem [6], puta, si quis mihi dare velit, vel debeat, & ego id ipsum alteri dare iubeam. Id enim perinde est, ac si res mihi primum foret data, ac abs me postea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur [7], quando res non immediate alterius corpori admouetur, sed vel propius vel eminus [8] demonstratur. Nam, quantum in me, tradidi, cuius possessione ipse decessi, & alteri, vt mox adprehendere posset, ostendi. Vid. *L. 79. D. de Solution. L. 1. §. 21. L. 18. §. 2. L. 51. D. de Adquir. possess.* Huc etiam referunt, si detur signum, aut instrumentum custodiae; puta claues [9]. Vid. *L. 9. §. 6. D. de A. R. D. L. 1. C. de Donationibus L. 74 D. de Contrah. emt.* [10] In iaciendis autem, & spargendis missilibus in vulgus non hoc agitur, vt res illae habeantur pro derelictis, & postea quibusuis adprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed eiusmodi sparsio est reuera quaedam species donationis [11] collatae in indefinita indiuidua alicuius coetus, vt res proiecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. Conf. *L. 9. §. 7. D. de A. R. D.* Etsi de praeda militi concessa Caesar. apud LVCANVM L. VII. [vers. 720. 740] *Nec enim donare vocabo, Quod sibi quisque dabit.* Aliquando etiam solae tesserae sparguntur, queis ostensis deinceps traditur, quod illae prae se ferunt. Sic Titus Imp. in ludis globulos ligneos deiiciebat, in quorum aliis esculenti aliquid, aliis vestis, aliis aurum, equi, iumenta, pecudes, mancipia inscripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad dispensatores pertulissent, ea accipiebant, quae inscripta erant. ZONARAS Tom. II. Conf. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 6. §. 2.

CAPVT

5) *Interdum etiam, sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam. Veluti si rem, quam commodaui, aut locaui tibi, aut apud te deposui, vendidero tibi: licet enim ex ea caussa tibi non tradiderim; eo tamen quod patior eam ex caussa emtionis apud te esse, tuam efficio* L. 9. §. V. Inst. D. eod. *Veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit - - - postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit.* §. 43. Inst. de Rerum diuis.

6) Vid. supra L. V. c. 11. §. 13.

7) Veluti quando pecunia alicui adnumeratur: *Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te iubeam: efficitur, vt & tu statim libereris, & mea esse incipiat. Nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei possessio detineretur, adquisita mihi, & quodammodo* manu longa *tradita existimanda est.* L. 79. D. de Solut. & liberationibus L. 1. §. 21 D. de Acquir. vel amitt. poss. Add. NOODTII Probab. Iuris L. II. c. 6. n. 5. & seqq. vbi ostendit, praesentiam non semper exigi in traditione, quae fit longa manu: quod & inde verisimile, quia eam in §. 44. *Inst. de Rerum diuis.* tanquam Iure Pandectis nouiore, non exigit Imperator.

8) *Veluti si quis vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstret, vacuumque se possessionem tradere dicat: non minus possidere coepi, quam si pedem finibus intulissem.* L. 18. §. 2. D. de A. vel A. P.

9) *Item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simul atque claues horrei tradiderit emtori, transfert proprietatem mercium ad emtorem.* L. 9. §. 6. D. de Acquir. rer. domin. L. 74. D. de Contrah. emt. L. 1. C. de Donation.

10) Debebat huc quoque referri *Constitutum possessorium*, quod est fictio iuris, qua is, qui se constituit, nomine alieno rem possidere, quam detinet, fingitur, eam tradidisse alteri, isque possessionem iterum transtulisse in constituentem. Equidem pro inani Glossographorum figmento id habet GIPHANIVS in Lectur. Altorfin. ad

L. 10.

CAPVT X.

DE TESTAMENTIS.

NTER modos adquirendi deriuatiuos quidam adhibentur in *euentum mortis*, quidam *inter viuos* * vtrinque res transferunt. Vtrinque deriuantur res ab vno in alterum vel expressa prioris *domini voluntate*, vel interueniente *legis* alicuius *dispositione*. VARRO de Re rustica L. II. [c. 1. pag. 100. Ed. Commelin.] *Quod alterius fuit; id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere.*

§. II. MORTIS causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per *testamentum*. De cuius natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex mente igitur GROTII L. II. c. 6. §. 14. testamentum est *alie-*

L. 10. D. de Donat. p. 120. & 121. nec non ad *L. 18. pr. D. de A. vel A. P. p. 474.* Sed vt nomen Constituti possessorii ICtis medii aeui tribui potest, sic rem ICtis veteribus etiam cognitam fuisse, docet NOODTIVS Probab. II. 6. n. 6.

11) *Hoc amplius, interdum et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce Praetores, & Consules, cum missilia iactant in vulgus, ignorant, quod eorum quisque sit excepturus, & tamen, quia volunt, quod quisque acceperit, eius esse, statim eum dominum efficiunt*, §. 45. D. de R. D. L. 9. §. 7. D. de A. R. D.

§. I. * Sequens diuisio Modorum acquirendi *Deriuatiuorum* accuratior est. Modi deriuatiui, quibus dominia constituta in alios transferuntur, sunt vel *naturales*, vel *ciuiles*, vel *mixti*. *Naturales* nihil desiderant, quam nudum consensum partium, & sic nobis acquiritur per Contractus. *Ciuiles* sunt, qui Dominium transferunt sine consensu expresso domini, quod fit in *praescriptione*. Vid. infra c. 12. §. 1. nota 1. In *mixtis* denique contentioni partium accedit aliquid arbitrarii, ex dispositione ciuili, propter cuius neglectum Actus concidere solet. Sic nullum est testamentum, nisi ei praeter voluntatis declarationem accesserint septem testes, & alia solemnia. Sic pignus publicum nullum est, nisi coram tribus testibus constituatur. Haec tria genera Acquisitionum considerari possunt, vel intuitu *temporis* quo fiunt, vel ratione *rei* ipsius. Ratione rei vel *vniuersales* vel *singulares* habentur. Ratione *temporis* vel *mortis* caussa, vel *inter viuos* fiunt. Ad prius genus pertinent *testamenta* & *mortis caussa donationes*, de quibus agitur in hoc titulo. Secundo continentur Contractus & Donationes inter viuos, quas tamen AVCTOR in Libro de Offic. Hom. & Ciu. L. II. c. 12. §. 13. in singulari classe exhibet, Nullam earum in hoc opere mentionem facit in capite de contractibus beneficii: quod est 4. L. V. Conf. TITIVS Obseru. in Pufendorf. de Off. Hom. & Ciu. CCC. & seqq. Rationem verisimilem, cur eas in hoc opere omiserit PVFENDORFIVS, ad dictum Caput §. 1. de Contractibus beneficis dabimus.

alienatio vniuersi patrimonii in mortis euentum, ante eam reuocabilis, retento interim iure possidendi ac fruendi. Vbi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat [1], & quidem stricte, prout notat talem actum, quo dominus ex re sua facit alienam. Nam alienatio hoc sensu cum sit translatio dominii ab vno in alterum, praesupponit vtique, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, exsistere, ita vt deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata [2]. Atqui testator, quousque ipsi spiritus reciprocatur, plenissimum ius in omnia sua bona sine vlla diminutione retinet. Igitur viuus adhuc nihil alienauit. Quamprimum autem expirat, statim omne ius, quod viuus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neque difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab euentu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, vnius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, vt illae eodem tempore velut conspirando vniantur. Atqui frequentissimum est, aliquem ignorare, se haeredem scriptum, quousque post mortem testatoris tabulae testamenti fuerint apertae. Sicuti & apertis testamenti tabulis liberum haeredi scripto est, adire, an repudiare haereditatem velit. Deinde cum omne ius haeredis testamentarii demum a morte testatoris incipiat; igitur ante mortem testatoris nullum ipsius ius extabat, quod ab euentu mortis suspensum dici posset. Praeterea vbi qualiscunque alienatio, etiam reuocabilis fit, tale tamen ius in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, vt illa non ex nudo arbitrio alienantis reuocari queat. Alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisse, neque alter ius aliquod adquisiuisse potest intelligi, si hoc duntaxat actum fuit; verbi gratia, habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi ius non habebis. Talis actus sane alienatio dici nequit, cum sit nuda tantum declaratio voluntatis, quae in praesens est, citra necessitatem in ea perseuerandi; quae neque obligationem, neque ius parere idonea est. Vid. supra L. III. c. 5. §. 5. Atqui testamentum reuera est eiusmodi declaratio voluntatis, qua nihil iuris ante mortem testatoris in alterum confertur, saltem quod aduersus ipsum testatorem aliquem effectum pleni iuris habeat. Nam etiam post scriptum testa-

§. II. 1) Rectius dixisset, esse negotium, quo id agitur, vt dominium rei nostrae aut aliud ius in mortis euentum ad alium transeat; non adeo dissimile conuentionibus dominii translatiuis, quae etiam alienationes non sunt. De quibus infra. H.

2) Vid. infra §. 4. nota 2. Ceterum, quae AVCTOR hoc loco disserit, recte se habere videntur. *Quaeritur enim: An testamentum alienatio stricte sic dicta appellari possit?* Quod recte negatur ex rationibus a Pufendorfio adlatis. Quibus nihil obest, quod contra monetur, posse id alienationem vocari saltim *improprie*, quia heredi tantisper inde ius nascatur, donec reuocetur, Agnoscit enim ipse Cl. BARBEYRACVS, ius heredis vel legatarii semper adhuc *vacillare*, quia testatori integrum est, mutare voluntatem, qua iis bona sua testamento reliquit. Neque stricte loquendo obligatio adesse dici potest, vbi viuo testatore nihil in heredem transfertur, sed is omnia plenissimo dominii iure retinet, & pro arbitrio in alium transfert.

§. III. 1) *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.* L. 1. D. Qui testam. fac. poss. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti vsque ad vitae supremum exitum* L. 4. D. de Adim. vel transfer. legat.

2) Cuius probatio secundum ius naturae mere est

teſtamentum teſtator retinet non tantum ius poſſidendi & fruendi pleniſſimum, nudo dominio in haeredem translato; ſed reuera illibatum dominium penes teſtatorem remanet. Euidenti eſt indicio, quod is etiam poſt conditum teſtamentum res alienare, ac ſcriptos haeredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem reuocabiles ſemper ſupponunt aliquem euentum, aut conditionem, ſub qua ſint reuocandae, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. III. SIMPLICIVS, & ad mentem ICtorum Romanorum [1] naturam teſtamenti exprimemus, ſi illud vocemus declarationem voluntatis noſtrae [2] circa ſucceſſores in bona noſtra poſt mortem noſtram; quae tamen ante mortem pro lubitu noſtro ſit mutabilis & reuocabilis, & ex qua aliis demum ab exceſſu noſtro ius naſcatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis praeter meritum inani ſpe lactetur, aut ludibrio habeatur. Inde etſi vix improbare poſſumus illud apud PLINIVM IIX. ep. 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improboſque haeredipetas deceperat, *(alii contra hoc ipſum laudibus ferunt, quod ſit fruſtratus improbas ſpes hominum, quos ſic decipere pro moribus temporum prudentia eſt* [3]. Add. LVCIANVS in dialogo Simyli & Polyſtrati:) merito tamen male audit apud VALERIVM Maximum L. VII. c. 8. Q. Caecilius, & T Barrulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illuſit, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. IV. ISTIVS MODI teſtamenta iuri naturali, an poſitiuo ſuam debeant originem, inter eruditos diſceptatur. Cuius quaeſtionis non hic eſt ſenſus, an iure naturae teneatur quis teſtamentum facere; (nam id ſine dubio in cuiusque eſt arbitrio, niſi quatenus id neceſſe eſt ad rixas inter ſuos tollendas. Conf. Ieſai XXXIIX, 1.) ſed an introducto rerum dominio ex huius natura neceſſario conſequatur, vt quis efficaciter poſſit teſtamentum facere; an vero facultas teſtandi per leges poſitiuas dominis rerum ſit conceſſa? GROTII mens eſt, teſtamentum quidem, vti alios actus, formam certam poſſe accipere a iure ciuili, ipſam tamen eius ſubſtantiam cognatam eſſe dominio, & eo dato, iuris naturalis; ſeu, vt liceat de rebus ſuis efficaciter diſponere, ex iure gentium eſſe, quod ICtis Romanis primarium dicitur [1], vt non aliter quam certo modo, ex iure eſſe ciuili. Circa quam adſertionem non poteſt nullum dubium moueri.

eſt arbitraria, pro perſonarum & negotii qualitate, vt ſub exemplo teſtamenti; a legati comite facti, probat H. GROTIVS Part. III. Conſult. Hollandic. 241. Strictius definit teſtamentum QVINTILIANVS Declam. 308. *Voluntatem defuncti conſignatam iure legibusque ciuitatis.* Ceterum in teſtamentis voluntas defuncti inprimis inſpicienda. *Hac enim nihil potentius apud nos, nihil noſtro animo ſacratius eſſe debet.* Vt ait idem QVINTILIANVS Declam. 311. H.

3) Videantur de his captatoriis inſtitutionibus THOMASIVS in diſſertatione, de iure iniuſto heredipetarum, habita 1695. & alia de captatoriis inſtitutionibus excuſa ibidem 1696. & 1703. BYNKERSHOEK. de captatoriis inſtitutionibus inter Opuſcula eiusdem iunctim edita Lugduni Batauorum 1719. & Illuſtr. Auguſtinus LEYSERVS de Heredipetis & illicitis eorum artibus, tum de Heredipetarum licitis artibus, quae duae diſſertationes eius T. VI. Meditationum ad Pandectas inſertae ſunt ab initio.

§. IV. 1) Ius gentium non a ICtis Romanis, ſed a recentioribus Iuris Romani interpretibus in *primaeuum* & *ſecundarium* diſpeſcitur. Ius porro teſtandi ad ius gentium, quod his *ſecundarium* dicitur, referri debet, quod vſu exigente & humanis neceſſitatibus gentes humanae ſibi conſtituerunt, non ad primaeuum, quod ex ſententia eorum nobiscum natum, qualia ſunt Deum colere, parentes reuereri, neminem laedere.

ueri. Nam cum res illae, quarum dominium eſt introductum, viuis hominibus inſeruiant, ad mortuos autem res humanae nihil amplius attineant: igitur non ita neceſſarium videbatur, vt dominium in ſe contineret facultatem diſponendi, quid circa res alicuius poſt mortem debeat fieri [2]. Sed ſufficere poterat, ſi quis ſuae poteſtati res ſubiectas haberet, quouſque viueret, nec eam vltra vitam extendere poſſet; de bonis autem eorum, qui inter homines eſſe deſierunt, viuis diſponendi cura relinqueretur. Deinde cum mortui rebus humanis exemti ſint, impune ipſorum voluntas ac diſpoſitio, a viuis adhuc facta, videbatur poſſe negligi. *Id cinerem, & manes credis curare ſepultos?* Argumento eſt [3], quod antiquiſſimi ſuos ad vltima mandata obſeruanda iureiurando adſtringere conſueuerint, velut nullo humano vinculo ſatis valido. Vid. Geneſ. XXIV, 2. 3. XLVII, 29. L, 25. DIODORVS Siculus L. II. c. 33. de Parſode morituro. Quo ſpectat, quod apud SOPHOCLEM Trachiniis verſ. 1192. ſeqq. Hercules ab Hyllo ſuper vltimis mandatis exſequendis iuramentum exigit [4]. Sic Conſtantinus Ducas iuramento Eudociam vxorem adſtringit, quod ad ſecundas nuptias, ipſo defuncto, non ſit tranſitura. Quae tamen qua aſtutia ſyngrapham ſuam a Patriarcha, cui aſſeruanda erat data, recuperarit, ac velut promiſſo exſoluta Romano Diogeni nupſerit, memorat ZONARAS Tom. III. in Eudocia, & Michael GLYCAS Annal. Tom. IV. Sic apud IOSEPHVM archaeol. XVII. 10. Herodis mandata de interficiendis Iudaeorum proceribus a ſorore & affine negliguntur. Sic [in VIRGILII Catalect. p. 140. ex Edit. Scalig.] *Iuſſerat haec rapidis aboleri carmina flammis Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem. Tucca vetat, Variusque ſimul: tu, maxime Caeſar, Non ſinis.* Sic DIO Caſſius L. LIX. vbi narrat, quomodo teſtamentum Tiberii a Caligula & Senatu fuerit irritum declaratum, *addit; nihil conſilii aduerſus ingratitudinem hominum, & vim poſterorum valere.* Quo poſſis adplicare illud LVCANI L. II. [v. 628.] *Nulla fides rebus poſt terga relictis.* Igitur vt alicuius voluntas etiam poſt mortem effectum obtineret, in arbitrio ſitum erat ſuperſtitum. Quibus vtique conuentione aliqua inter ſe determinandum fuit, quouſque vellent ſeſe componere ad placitum eorum, qui hominum iura iam amiſerant. Citra hoc vana erat diſpoſitio, quam tueri auctor non poſſet, reliqui, qui poterant, nollent, [quod etiam reapſe factum videtur. Sed vt rem altius repetamus [5],] manifeſtum

2) Haec quoque bene ab AVCTORE noſtro contra Grotium diſputantur. Nam I. contradictionem implicare videtur, hominem aliquid velle in tempus mortis, quo velle non poteſt, & dominium rerum ſuarum tum demum in alium transferre, quando ipſe earum non amplius dominus eſt. Quo pertinet dictum SENECAE de Benef. IV. 11. *Non quidquam cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.* Vnde teſtamentum etiam voluntas vltra mortem adpellatur QVINTILIANO Declam. CCCVIII. Accedit II. quod nulla ratio idonea excogitari poteſt, cur ſuperſtites mortuorum voluntatem pro lege habere debeant, quum 1. nihil horum intereſſe poſſit, quis defunctorum bonis fruatur, & 2. ſaepe ex odio & inuidia magis, quam ex vero iudicio proficiſcantur vltimae teſtantium voluntates, ideoque boni publici ſaepe potius interſit, exitum non habere eorum teſtamenta, quam religioſe a ſuperſtitibus ſeruari. Vnde & apud veteres Germanos, teſte TACITO de Moribus eorum c. 20. heredes ſucceſſoresque ſui cuique liberi. Proſunt his III. exempla gentium viuentium in ſtatu naturali. Neglecta enim apud Gallos fuerunt teſtamenta Ludouici XIII. & XIV. Et ipſe Petrus I. Ruſſorum Imperator, teſtamento ſoli diffidens, procerum id iureiurando ante mortem ſuam firmari iuſſit, vt pacti magis, quam vltimae voluntatis ſpeciem haberet, in eademque Monarchia reiectum nouiſſime teſtamentum Annae Imperatricis, manifeſto

festum est, ad pacem generis humani non sufficisse, eiusmodi dominium rerum introducere, quod ad praesentem duntaxat, & momentaneum vsum valeret, sed & quod in posterum durabile foret; cum non minus homini in futurum tempus, quantum natura admittit, quam in praesens tempus vitam seruandi, eique media prospiciendi ius competat. Quo cum accedat, quod & eorum, qui sanguine nobis iunguntur, peculiaris cura sit iniuncta quorum prosapiam in indefinitum duraturam speramus: inde ex pace generis humani visum, vim dominii a nudo aliquo temporis termino non suspendere, quippe cum ea res non minus turbarum, quam primaeua communio datura fuerat: sed ei durationem velut indefinitam assignare, per quam etiam in alios transire & in iis continuare possit. Hoc igitur dominium quomodo seruari, & continuari possit, ii, qui in naturali libertate viuunt, ex suo iudicio statuunt. Sed in ciuitatibus vti illud publicis viribus defenditur; ita plerumque variis id modis temperatum & circumscriptum fuit, prout ex vsu ciuitatis videretur. Quod autem comminiscitur AVCTOR nouae Methodi [6] Iurisprudentiae, p. m. 56. id nescio an cordati sint adprobaturi. *Testamenta*, dicit, *mero iure*, (i. e. citra legum ciuilium confirmationem) ***nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis. Sed quia mortui reuera adhuc viuunt, ideo manent domini rerum; quos vero haeredes reliquerunt, concipiendi sunt procuratores in rem suam.*** Conf. Lucae XII, 20. Sirac. XI, 20.

§. V. CAETERVM vti nemo facile adseruerit, iuri naturae repugnare, vt quis possit de suis rebus disponere eo tempore, quo dominus est, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non sit: ita vt hoc ex dominii natura necessaria aliqua ratione resultet, hautquidquam adparet. Equidem hoc ex natura dominii fluit, vt quis viuus in rem suam alicui viuo ius conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo; qui illud constituit; quippe cum illud ius in viuente haereat. Nam cum efficiens, & effectum sint entia separata, illo extincto, hoc non statim extingui necessum est. Adeoque vti quis rem suam viuus plene in alterum potest transferre, cuius dominium hic non amittat, mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei suae in alium possit transferre, recepto tamen sibi certo

festo indicio, vltimam eiusmodi voluntatem commendationis magis instar esse, quam quod designato heredi & successori ius tribuat perfectum. Quamuis igitur Celeb. BARBEYRACO libenter largiamur, falli AVCTOREM in eo, quod extra statum ciuilem dominia non nisi conuentione constitui putat; tamen distinctio, qua ipse vtitur, inter actum *imperfectum* & *nullum*, parum facit pro contraria GROTII sententia, quam tuendam suscepit contra Auctorem, eo quod actus imperfectus numquam gignere potest ius perfectum.

3) Sed leui: nam non pauca fiunt maioris cautionis gratia. H.

4) Et Amurathes IV. Turcarum Imperator ad obseruationem testamenti, in quo fratrem Ibrahimum praeterierat, & Chamum Tartariae heredem instituerat, Bassas iureiurando obstrinxit, memorante RIGALTIO in vita Amurathis illius ad A. MDCXL. vbi addit, quomodo id post mortem eius irritum declaratum sit. H.

5) Haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, hic inseruimus nexus verborum sustentandi caussa.

6) Est is Gottfridus Guilielmus LEIBNITIVS, patriae suae & vniuersae Germaniae decus immortale, cui admodum iuueni, (vt sunt iuuenilia saepe lubrica,) haec exciderunt. Ex animae enim immortalitate, vt recte AVCTOR ipse animaduertit, non sequitur, mentes corporum vinculis exsolutas recularum, olim suarum retinere dominium, multoque minus vlla eos amplius cura earum tangi.

certo in eam rem iure, quoad in viuis fuerit. Inde antiquissimis seculis patresfamilias de bonis suis, imminente iam fato, disposuisse legimus; (nam Genes. XV, 3. Abrahamus serui sui filium hautquidquam haeredem iam nuncupasse videtur, sed tantum de eo instituendo cogitasse, si improlis ipse decederet [1]: sed ita, vt suam voluntatem ipsi inter liberos suos promulgarent, vt dum hi eadem adquiescunt, pacto mutuo inter se eandem confirmare viderentur. Quo ipso a viuis in viuos ius collatum [2], iidemque velut in possessionem bonorum statim immissi. Et probabile est, veteres illos, frugali & simplici vita vsos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; sed sensim deficiente humido radicali extabuisse, sit vt ad vltimum spiritum ratio sibi constaret, nec mors ita subito, improuisoque ipsis ingrueret. Vid. Genes. XXV, 5.6. XLVIII, 22. Deuter. XXI, 16. 17. 1 Reg. I,35. Sirac. XXXIII, 24. Sic & Cyrus apud XENOPHONTEM L. VIII. Cyropaed. [c. 7. §. 3. Ed. Oxon.] filiis viua voce assignat, quid quemque ex fortuna patria maneret Et sane maximum fauorem habent istae vltimae dispositiones; ac non exiguum mortalitatis solatium erat, si, quae quisque per vitam suam adquisiuisset, ad illum potissimum peruenirent, quem ipse maluisset. QVINTILIANVS Declamat. 308. *In more ciuitatis, in legibus positum est, vt quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento stetur. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas vltra mortem* [3] *alioqui potest graue videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habet: & cum omne ius nobis in id permittitur viuentibus, auferatur morientibus.* Nec de nihilo est illud STATII Sylu. L. IV. *Orbitas omni fugienda nisu, Quam premit votis inimicus* [4] *haeres, Optimo poscens (pudet heu!) propinquum Funus amico. Orbitas nullo tumulata fletu: Stat domo capta cupidus superstes Imminens leti spoliis, & ipsum Computat ignem.*

§. VI. ENIMVERO non tam de huiusmodi vltimis dispositionibus quaestio est, quam de illis testamentis, quibus quis ita de rebus suis disponit, vt libertatem tamen ea mutandi ad vltimum spiritum retineat, vtque haeredi demum a morte testatoris ius in ipsius bona incipiat nasci. Qui modus disponendi multis non citra grauissimas rationes magis placuit, quam ille, quo morti propinqui bona sua ipsi inter haeredes distribuebant. Scilicet improuiso saepe fato homines obruuntur, aut a suis distracti, vt supremam voluntatem exprimendi spatium & occasio non sit. Saepe etiam, cui Parcae iam extrema legere

§. V. 1) Exemplum Abrahami, quod Cl. BARBEYRACVS pro sententia GROTII vrget, etiamsi is vere testamentum condidisset, non doceret, Iure Naturae ius perfectum nasci ex testamentis: quum voluntas ipsius a fide & conscientia suorum pendere potuerit.

2) Plane vt Romani etiam consueuerunt in testamentis per aes & libram, de quibus GELLIVS XV. N. A. 27. In LL. Ripuariorum est tit. 48. *Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem suam in praesentia Regis, siue vir mulieri, vel mulier viro, seu vbicunque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel adfatimi per scripturarum seriem, seu per traditionem & testibus adhibitis, secundum legem Ripuariam licentiam habeat.* Idem Francis aliis vsitatum produnt formulae MARCVLFI L. I. c. 12. & L. II. c. 7. CAPITVLARIA Francorum L. IV. c. 19. & L. VI. c. 212. Ex quibus locis recte colligitur, traditionem vice testamenti tunc interuenisse, ac heredes conuentione fuisse constitutos, vt bene obseruauit Sam. STRYKIVS Diss. 8 de Success. ab intest. c. 1. § 4. Haec causa est, quamobrem pactiones viuentium circa

legere fila videbantur, sanitati iterum insperato restituitur. Conuenientius quoque iudicabatur, vt animo sereno atque integro per otium quis de rebus suis disponeret potius, quam cum extremis iam admotus trepidaret, aut vi morbi concussa mens langueret. Quin & vtilissimum erat, vt quis ad vltimum vsque spiritum dominus rerum suarum maneret, ac nemini tale ius in illa concederet, quod non quouis tempore posset citra incommodum reuocare, mutantibus sese haeredum meritis, aut nostra inclinatione. Vid. Siracid. XXXIII, 20. seqq. (Gallico prouerbio absurdum iudicatur, vestibus sese prius exuere, quam eas cubitum.) Quanquam enim translatio iuris possit fieri reuocabiliter, seu vt iterum a transferente possit retractari, existente aliqua conditione casuali [1], aut potestatiua, ex parte eius, in quem facta erat translatio: tamen immensam litium segetem erant praebitura dubia, quae circa exsistentiam conditionis oritura fuerant, & quae ab vtraque parte poterant praetendi. Saltem haeres semel nuncupatus grauissimam offensam in testatorem erat concepturus, si quamcunque ob rationem haereditate, quam spe iam deuorauerat, excidisset. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam haeredem nuncupasse. Sic Caligula *derisores vocabat, qui ipsum inter liberos palam haeredem nuncupauerant, & post nuncupationem viuere perseuerarent; & multis venenatas matteas mittebat.* SVETONIVS Caligula. c. 38. Add. IDEM Galba c. 9. LIVIVS L. XL. 34. Apud IOSEPHVM Archaeol. XVI. 8. Augustus Herodem, regnum inter filios diuidere volentem, prohibuit; sed iussit, vt quoad viueret, & regnum, & filios in potestate retineret. Sicuti & id perniciosa aemulatione domum eius distraxit, quod post viuus successorem designaret. Et ideo tutum visum, testamenta scripta post mortem demum promulganda curare, ne viuis inuidiam aut periculum crearent. Hinc etiam ista inuito testatore resignare ac propalare, foedum atque inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Caesar, orto bello, testamentum Antonii apud Vestales depositum publice in senatu recitari fecisset, plurimi id facinus moleste tulerunt. *Ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινὸν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. Indignum enim videbatur, & graue, rationem vt quis redderet viuus de illis, quae post mortem suam vellet fieri.* PLVTARCHVS Antonio. [pag. 942.] Idem Caesaris factum DIO Lib. L. iniustissimum vocat. Praesertim cum Romanis frequens esset, multa iudicia de hominibus in testamentum conferre [2], vti ex Tacito passim adparet. Add. *L. 1. §. 38. D. Depositi.*

circa hereditatem in Germania inualuerint, & nunc contra sanctiones iuris Romani in ea valeant. H.

3) Constantinus Imp. L. 1. C. de SS. Ecclesiis: *Licitum sit, quod non redit, arbitrium.* CICERO Verrina I. *Eripias tu voluntatem mortuis, bona viuis, ius omnibus.* H.

4) PINDARVS Olympion. Od. X. vers. 106. & seqq. Ed. Oxoniensis

Ἐπεὶ πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον
θνάσκοντι στυγερώτατος.

Diuitiae sortitae dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissimae.

§. VI. 1) Vid. supra L. III. c. 8. §. 4.

2) Vid. THOMASII dissertatio de captatoriis institutionibus, §. 19. Lectu quoque dignissimi sunt paragraphi sequentes, quibus cautiones exponuntur, quas adhibere soliti fuerunt, qui impedire vellent, ne quis summam testamenti sui ante mortem eorum sciret.

Depositi. L. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de falsis. Hae ergo & similes rationes, quanquam eiusmodi modum vltimae dispositionis multis gentibus vehementer commendarint; nondum tamen exinde euincitur, huius generis testamenta ex ipso rerum dominio naturaliter fluere, adeoque iuris naturalis esse. Nam licet ponamus: ex communi mortalium conuentione dominio hanc esse vim, vt quis bona sua in euentum mortis, ad quemcunque placuerit, deuoluere queat: vt tamen hoc fieret tali modo, quo & voluntas testatoris ad mortem vsque maneret ambulatoria, (Vid. *L. 4. D. de Adimend. & transfer. legat.*) & ius haeredis non nisi a morte testatoris inciperet, & iste tunc demum haeredem sese intelligeret esse; id vero inuentum est iuris positiui [3]. Nam alias in translationibus iuris ab vno in alterum regulariter necessarium erat, vt consensus eius, qui transfert, cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul existant, ac velut vniantur; ex qua vnione translatio iuris resultare intelligitur [4]. Heic autem vsque adeo non necessum est voluntatem testatoris ac haeredis vniri, vt etiam inter mortem illius & huius aditionem interuallum temporis intercedere queat, lege tantisper ius haeredis sustinente, Add. *L. 61. D. de Adquir. rer. dom.*

§. VII. OPEROSE quoque disceptari solet, an salua conscientia haeres in testamento scriptus, solennitatibus iure ciuili requisitis defecto, haereditatem possit capessere; vt &, num salua conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subuertere possit testamentum, solennitatibus iure positiuo praescriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui vtrumque negant, maxime nituntur hypothesi illa, factionem testamenti esse iuris naturalis [1]. Vnde & subuersorem eiusmodi testamenti foro quidem externo & ciuili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno siue conscientiae. Enimuero ad isthaec penitius intelligenda, obseruandum prius fuerit, leges ciuiles vix vlla in parte magis fuisse solicitas, formulasque & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, praeueniendis fraudibus, quae in scriptis testamentis interuenire possunt plurimae, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat suscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam opima haereditas. Inde cum quilibet iustae aetatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus praesumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges ciuiles ordinari testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse,

3) Non puto. Nam si hoc admitteretur, nulla etiam foret successio ab intestato, quae ab AVCTORE infra c. 11. §. 1. deriuatur ex coniectura voluntatis defuncti, nec tamen, vt aditio hereditatis in continenti fiat, desiderat: Plus sane expressa voluntas quam coniectura voluntatis valere debet. Vid. si libet, quae dixi Differt. de Socialitat. primo iur. natur. princip. sect. 3. §. 20. Caeterum FELDENVS Not. ad H. Grot. propterea negat, testamenti factionem iuris naturae esse, quia adimat bona illis, quibus naturaliter debentur. Cui responderi potest, ius succedendi ab intestato vt plurimum esse tantum iuris naturae, quod pro certo rerum statu dicitur, & mutationem recipit, eodem iure naturae propitio. Vide AVCTOREM infra c. 11. §. 18. Testamentum Theophrasti, Stratonis, Lyconis habes apud LAERTIVM L. V. Vitar. II.

4) Vid. dicta ad §. 2 nota 1. & ad §. 4 nota 2.

§. VII. 1) Recte monet Celeb. BARBEYRACVS, hypothesin illam parum prodesse posse negantibus quaestionem primam. Perinde enim integrum est heredibus renunciare commodis solennitatum

expreſſiſſe, quo norat, in foro ciuili aduerſus contradicentes non eſſe valituram. Praeſertim cum tam amplum condendis teſtamentis ſpatium indulgeatur. Igitur vbi ad leges ciuiles teſtamentum tum non congruerit, facile praeſumitur, fraudem aliquam interueniſſe, aut teſtatorem vel mentis non ſatis fuiſſe compotem, vel ſuperfunctorie, & magis aliorum inſtinctu, quam proprio motu teſtamentum deproperaſſe. Sic vt vnicus finis iſtorum ſolennium ſit, ne pro vero falſum ſubiiciatur teſtamentum; neue pro liquida, & bene deliberata teſtatoris voluntate praeceps & inconſultus inſtinctus admittatur; praeſertim cum iam antea leges ad ſucceſſionem ab inteſtato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluiſſe cenſetur. Caeterum etſi contingere queat, vt etiam qui ſeriam ſuam, & mature expenſam voluntatem declarare conſtituit, in ſolennibus adhibendis impingat; tamen foro ciuili aliter de voluntate defuncti conſtare nequit, quam ex eiusmodi inſtrumentis. Et cum penes leges ciuiles fuerit [2] facultatem teſtandi ad vſum reip. temperare; non eſt opus, in vnius aut alterius gratiam a communibus ſtatutis diſcedi; cum admiſſo ſemel exemplo magna litium ſeges, & fraudium ſit germinatura. Ac fruſtra querelas mouet, qui propter mutilum teſtamentum ſperata haereditate deiicitur. Nam neque praerogatiua ſanguinis nititur, (alias enim ab inteſtato fuiſſet admiſſus;) neque ius ex teſtamento alicui ciui quaeritur, ſaltem in contradictorio valiturum, niſi ad ſtatuta ciuilia illud quadrauerit. Vnde fato potius, quam alicuius iniuria talis haereditate ſeſe excidiſſe arbitretur. Nihilominus vbi ſcripto haeredi ſuper teſtamento nulla mouetur controuerſia, recte haereditatem adire poterit [3]. Nam vitium, quod leges ciuiles ex defectu ſolennium praeſumebant, heic ceſſat; (praeſupponitur enim, teſtatorem hunc ſibi haeredem ſerio voluiſſe:) & reuera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, poſtquam illi adquieſcunt, & tacite iure ſuo cedunt, quos alias generalis lex ad ſucceſſionem vocabat. Seria enim voluntas, minus ſolenniter declarata, hactenus tantum a legibus ciuilibus ad transferendum ius inſufficiens declaratur, quatenus per eam alii ſunt excludendi, qui ex alio fundamento ius ad eandem rem poſſunt praetendere. Vbi ad forum ciuile negotium non trahitur, abſentia ſolennium iuris poſitiui id hautquidquam vitiat, ſi adfuerint, quae generali naturae lege alias ad ius conſtituendum ſufficiunt. Ergo videtur defectus ſolennium ſcriptis haeredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu haeredum teſtamentariorum lex ſucceſſionem dedit. His ſilentibus cenſetur ad dominium transferendum ſufficere, quod ſerio ſignificauerit

tatum teſtamenti, ſiue id fuerit Iuris Ciuilis, ſiue naturalis.

2) Adde etiam, cum actus teſtandi, naturali lege non determinatus, a mero legislatoris arbitrio pendeat, fruſtra fore legislatorem, ſi legem, qua aliquid fieri ſerio nec iniuſte percepit, ferendo, praeſtare nequiret, vt a ſolicitudine conſcientiae ſit liber, qui legi innititur. Hinc etiam ex contractu lege probato ne naturalem quidem obligationem naſci, ICti aſſerunt. Vid. Ioann. a SANDE L. III. Deciſ. Friſicar. tit. 1. def. 1. H.

3) Idem cum Moraliſtis ſtatuit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 6. Bene autem dicit AVCTOR *vbi ſcripto heredi ſuper teſtamento nulla mouetur controuerſia*, ſiue, vt GROTIVS ait, *ſaltem quamdiu ei non contradicitur:* nam errant valde, qui hereditarias res ex teſtamento minus ſolenni poſſidentem retentionis iure ſe tueri poſſe aſſerunt. COTHMANNVS III. Reſponſ. 13. n. 45. KLOCKIVS & quos profert, III. conſ. 117. n. 14. ſequ. n. 35. Romani ipſi conditionem etiam ex tali teſtamento per errorem ſoluti conceſſerunt. *L. 7. C. de Condict. indebiti L. 9. & pen. C. ad L. Falcid. L. 21. L. 68. D. ad SCt. Trebelian.* H.

rit testator, quem sibi haeredem velit. Id quod etiam multae gentes, quae scrupulositatem iuris Romani ignorarunt, aut adspernatae sunt, ad testamenti validitatem satis esse iudicarunt. Illud tamen extra dubium est, peccare eos, qui ex suppostitio testamento scientes aliquid capiunt, licet ipsorum nulla fraus interuenerit. Vnde recte improbantur CICERONI Offic. III. [c. 18.] M. Crassus, & Q. Hortensius, qui ex falso Minutii Basilii testamento, cum sibi nullius fraudis essent conscii, alieni facinoris munusculum noluerunt repudiare [4]. Add. VALERIVS Maximus L. IX. c. 4. Nam neque ad illos bona sua peruenire voluit testator, & non extante legitima domini voluntate, iam aliis bona illa per leges erant assignata.

§. VIII. NEQVE tamen, si, cui alias ex intestato haereditas competebat, testamentum non solenne euertat, vtut de seria voluntate testatoris constiterit, proprie testatori, aut haeredi scripto iniuriam infert. Non testatori; quia ipsi non competebat ius per vltimam dispositionem bona sua conferendi haeredibus non legitimis, nisi modo praescripto in legibus suae ciuitatis. Non haeredi scripto; quippe cui non confertur ius aduersus haeredes legitimos valiturum, nisi per testamentum ad leges ciuiles conformatum. Nihilominus generosum iudicauerunt viri, eximiae humanitatis laudem affectantes, a voluntate defuncti non recedere, nisi illa ad formulas legum ciuilium non ita exacte foret expressa, euitandae suspicioni auaritiae; an quia mortalitatis sensus tenera pectora acriter mouet, vt ne quem frustra id voluisse concedant, quod vltimum erat voliturus. Sic capiendum illud PLINII L. IV. epist. 10. *Religiosissime soles custodire defunctorum voluntatem, quam bonis haeredibus intellexisse pro iure est. Neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet.* IDEM L. II. epist. 16. *Ego propriam quandam legem mihi dixi, vt defunctorum voluntates, etiamsi iure deficerentur, quasi perfectas tuerer.* Et L. V. epist. 7. *Hoc si ius adspicias, irritum est: si defuncti voluntatem, ratum & firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem ICti quod dicturus sum accipiant,) antiquior iure est.* Hoc exemplum qui sequi voluerit [1], liberalis sane animi laudem meruerit. Sicuti & eam ob causam vltima mandata aut petita necessariorum amicorumque humanitatis laudem affectantibus obseruare curae est, vtut cum aliquo onere sint coniuncta. Quo referas testamentum illud irregulare apud LVCIANVM in Toxari, [p. 47. T. II. Edit. Amstel.] vbi pauper testamento vni amicorum diuitum matrem suam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neque tamen vituperandus

4) Et bene subiicit Tullius: *Mihi quidem etiam verae hereditates non honestae videntur, si sint malitiosis blanditiis officiorum, non veritate, sed simulatione quaesitae.*

§. VIII. 1) Aut Afraniae Ebuciae, *quae*, vt est apud Valer. MAXIMVM L. VII. c. 8. §. 2. *testamentum matris patientia honorare, quam iudicio conuellere satius esse duxit.* H.

2) Quo heredi scripto restitutio hereditatis vel totius, vel pro parte, certo tempore, aut certo casu iniungitur. Vid. interpretes ad Inst. *L. II. tit. XXIII. XXIV. & ad Pandectarum L. XXXVI. tit. 1.*

3) Et infra c. 11. §. 19. H.

4) Vid. cap. seq. §. vlt.

5) Romani secus putabant. *L. 8. D. de Acquirenda vel omitt. heredit.* nisi actio esset ex delicto. Praeuidebant enim, fraudibus innumeris fore locum, si pro modo hereditatis aes alienum dissolui posset. Quod cum durum videretur Iustiniano, reducturus aequitatem iuris naturalis, constituit, vt confecto inuentario, fraudium euerriculo, vltra

randus fuerit ille, qui emolumentum non adſpernatur, quod per publicas ipſi leges indulgetur. Caeterum ex ſingularum ciuitatum legibus cognoſcendum, quouſque alicui liceat patrimonium ſuum diuidere inter plures, tanquam haeredes, aut partim haeredes, partim legatarios. Item an pleno iure haereditas transmittatur, an ſub onere fidei-commiſſi [2]. De quibus late interpretes iuris ciuilis. Illud autem vtique iuris naturalis eſt [3], vt qualemcunque haeredem [4] onera & debita, in bonis defuncti fundata ſequantur; non tamen vltra vires haereditatis [5], nec vt ipſe de ſuo, quod deeſt, ſupplere teneatur, niſi ad hoc peculiariter obligaſſe ſe intelligatur.

§. IX. DISTINGVI a teſtamentis ſolent *donationes mortis cauſa* [1], quibus viuus in viuum & conſentientem ius in bona ſua transfert in euentum mortis. Earum duae potiſſimum videntur ſpecies. Vna [2], quando quis [3], probabile mortis periculum imminere ſibi ſuſpicatus, alicui non ſic donat, vt ſtatim faciat accipientis; ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta; ſeu vbi quis donationem ſuſpendit a conditione mortis ex inſtanti periculo imminentis; quod periculum vbi quis euaſerit, nulla eſt donatio. Exemplum extat apud HOMERVM Odyſſ. ρ. [verſ. 78. & ſeqq.] Referri huc poteſt aliquo modo factum Philippi regis apud LIVIVM L. XXXII. c. 38. qui cum acie ſibi cum Romanis decernendum videret, vrbem Argos *Nabidi veluti fiduciariam dat, vt victori ſibi reſtitueret: ſi quid* aduerſi *accidiſſet, ipſe haberet.* Add. DIODORVS Siculus L. XV. c. 19. de donatione Olynthiis ab Amyntha facta. Hercules apud EVRIPIDEM in Alceſtide, v. 1020. *Γυναῖκα τήν δέ μοι σῶσαι λαβὼν Ἕως ἂν ἵππυς δεῦρο Θρηΐκας ἄγων Ἔλθω, τύραννον Βιςόνων κατακτανών. Πράξας δ᾽ ὃ μὴ τύχοιμι, νοςήσαιμι γὰρ, Δίδωμι τήνδε σοῖσι πρόσπολον δόμοις. Hanc mulierem ſerues mihi* a me *acceptam, Donec adducens Thracios equos huc Rediero, interfecto tyranno Biſtonum. Si vero* male rem *geſſerim, (quod auertant Dii, vtinam enim redeam.) Do hanc ancillam tuae familiae.* Altera [4] quando quis rem ſuam alicui aſſignat in euentum mortis [5], retenta ſibi interim poſſeſſione, & pleno vſufructu, ita tamen vt ante mortem ea donatio certa ex cauſa reuocari poſſit: puta, ſi donatarius donantem inſigni iniuria laeſerit, aut ſi donanti orbo poſtea proles propria nata fuerit. Quod ſi autem reuocabilitatem a nulla conditione extrinſeca, ſed a mero ſuo beneplacito ſuſpenderit donator, tunc donatario nullum ius quaeſitum erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, id eſt, quamdiu vixerit rationis compos. Nam

4H 3 vti

vltra vires hereditatis onera ac debita heredem non ſequerentur. Sane fictio illa Romanorum, qua heres & defunctus vna perſona eſſe cenſentur, eſt ex mero iure arbitrario; id quod inde liquet, quia in delictis eam non admiſerunt. V. & Demoſthenem *aduerſus Lacritem.* H.

§. IX. 1) *Mortis cauſſa donatio eſt, quae propter mortis fit ſuſpicionem .... cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quam heredem ſuum.* §. 1. Inſt. de Donat. Vid. interpretes ad *h. t.* & *ad tit. Pand. de Mort. cauſſa donat.*

2) Quae fit per rei traditionem. H.

3) *Tertium genus eſſe donationis ait, ſi quis periculo mortis, non ſic det, vt ſtatim faciat accipientis: ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta* L. 2. D. de Mort. cauſſ. donat.

4) Quae fit per ſolam conuentionem. V. *L. 2. & L. 34. D. de Mort. cauſ. donat.* H.

5) *Aliam eſſe ſpeciem mortis cauſſa donationum, ait, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis.* Ibidem.

vti non eſt obligatus, qui nudo ſuo arbitrio quandocunque vult citra praeſtationem vllius rei ſeſe poteſt liberare: ita iuris nomine venire nequit ſpes, quae mero alterius arbitrio tolli poteſt; ſe cum morte duntaxat donatoris alterius ius incipiet, adeoque ad naturam teſtamenti ſtricte dicti actus iſte accedet. Quando autem quis, imminente mortis periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis, neque reuocetur, ſi periculum fuerit depulſum, ad donationes potius [6] inter viuos [7] referetur [8]. Et ſi vbi donatio fuerit magna [9], & facultates donantis debilitatura, multoque magis ſi totam ipſius ſubſtantiam complectatur, a conditione mortis ſecuturae videatur ſuſpenſa, cum nemo ſanus temere ad mendicitatem ſemet ipſum praeſumatur velle redigere. Illa quoque donatio inter viuos cenſebitur, qua quis in alterum irreuocabiliter dominium transfert, recepto ſibi ad dies vitae vſufructu [10].

CAP.

6) *Vbi ita donatur mortis cauſſa* vt nullo caſu reuocetur, *cauſſa donandi magis eſt, quam mortis cauſſa donatio: & ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio,* L. 27. D. eod.

7) Niſi ſub conditione mortis facta dontio.

8) MARCIANVS L. 27. D. de Mort. cauſ. donat. *Vbi ita donatur mortis cauſa, vt nullo caſu reuocetur, cauſa donandi magis eſt, quam mortis cauſa donatio; atque ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio.* A. FABER in Cod. d. t. def. 39. H.

9) Sunt etiam qui exiſtimant, donationem hanc, non obſtante huiusmodi donatoris declaratione, ob ceſſans periculum expirare, etſi ea ex ſola poenitentia reuocari nequeat. VINNIVS L. II. Select. iur. quaeſt. 34. Add. MEVIVM Part. VI. Deciſ. 332. CARPZOV. Part. III. conſt. 1. def. 39. 40. H.

10) Confer. quae de Donatione inter viuos infra dicentur nota 1. ad L. V. c. 4. §. 1.

* *

CAPVT XI.

DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO.

Ex dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur [1] in successionibus ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, vt quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in viuis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis euentum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis viuus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa a morte sua velut pro derelictis habita cuiuis occupanti voluisse patere [2]. Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime praesumtam ratio naturalis dictitabat [3]. In dubio autem praesumitur quemque id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. GROT. L. II. c. 7. §. 3.

§. II. INCLINATIO naturalis regulariter eo fertur, vt nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & iuxta hos aliis sanguine nobis iunctis. Nam & plerumque propin-

§. I. 1) Quum haec species adquisitionis *deriuatiuae* voluntate defuncti tacita nitatur, eatenus vtique naturalis est per ea, quae dicta fuerunt ad c. X. §. 1. n. 1. Sed quoniam in Ciuitate voluntati defuncti accedunt complures dispositiones arbitrariae, pro vario fine quem ciuitas in iis intendat, successio ab intestato, qualis hodie est, recte vocatur *mixta*, quoniam rationibus naturalibus plerumque rationes ciuiles miscentur.

2) Versus PINDARRI qui hic legebantur, supra loco commodiore relati fuerunt §. 5. nota 4. capitis praecedentis.

3) Nimirum duo sunt, quibus innititur successio ab intestato, ratio naturalis & coniectura voluntatis. Quod non intellexit FEIDENVS in Not. ad Grotium, negans successionem ab intestato iuris naturae esse, quia se in voluntate fundet; quasi vero non complura sint iuris naturae, quae actum humanae voluntatis consequuntur. H.

pinquitas sanguinis peculiari quoque affectu animos coniungit; & cunctis fere ea cupido est insita, vt familias suas quam maxime velint florere. Inter officia autem praecipuum est, vt illis prospiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter iniunxit, tum vt gratum animum aduersus benefactores exhibeamus. Enimuero vtut praesumtiones has saepe a vera voluntate defuncti aberrare contingeret: tranquillitatis tamen & pacis intererat, vt ne facile peculiares quaedam coniecturae contra hasce communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus fenestra foret aperienda. Adeoque in hac materia voluntas defuncti respicitur non tam qualis fuerit, quam qualis esse debuerit *, & prout ad regulas officii congruebat. Inter quas vel haec praecipua est, ne quis occasionem praebeat, vt alii litibus inter se collidantur. Inde pacis interest, communem aliquam viam heic potius sequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum singulis satisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosque inuoluere. Et qui omnino singulari suae voluntati satisfieri volebat, expresse eam significasse debuerat. Sic nihil frequentius, quam vt pater vnum ex pluribus liberis ardentissimo prae caeteris amore prosequatur. Quis dubitet, quin vberius velit prospectum isti delicio, quam reliquis? Et nihilominus vbi intestatus decesserit, aequis portionibus haereditatem cernent; non quod iuri naturali repugnet vni ex liberis suis eximiam quandam portionem assignare; sed quia infinitae lites inter fratres erant surrecturae, si ex modo paterni affectus patrimonium foret diuidendum. Idem incommodum sequeretur, si quis improlis decederet, relictis pluribus fratribus, quos dispari amore, dum vixit, fouerat. Sic non infrequens est, vt quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam singulariter amauit, nec beneficio eius vllo vsus est; cum contra alieni cuiusdam fauori omnes suas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiorem fuisse illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat praebitura comparatio inter necessitudinem sanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, vt in causa intestati cognatus benefactori praeferretur. Praesertim cum non beneficium dedisse, sed foeneratus quis videri posset, si propter istud propinquis in haereditate deberet praeferri. Ast si per expressam defuncti voluntatem ille hisce fuerat antelatus, aequum vtique erat, eam voluntatem seruari. Vnde adparet, rationem naturalem

§. II. * Qua ratione declinari possunt, quae adtulit BYNKERSHOECKIVS Obseruat. L. II. c. 1. scilicet 1) languidam saepe parentum liberorumque; raram 2) fratrum; rariorem 3) cognatorum gratiam esse. Vbi inter alios frigusculum, inter hos incipere odium, & quae apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos esse, vt dixerit TACITVS L. I. Annal. c. 55. vnde & acerrima proximorum odia idem recte monuerit L. IV. Histor. c. 70. Vel a sola vxore, de successione exclusa refutari sententiam receptam, qua hereditates iis destinari dicantur, quos quam maxime amasse defunctum veri sit simile; in hanc quippe, quam in quemuis propinquum amoris impetum maiorem esse, vt Moses dixerit, L. I. c. 2. v. 24. & dixerit verissime. Animaduertendum enim est 1) legislatores, vt publica curant, conseruationi simul studere familiarum, eaque contemplatione praecipue ad successionem vocare cognatos. Amorem, 2) quo vir mulierem parentibus praefert, quo feruentior sit initio, eo deinde magis plerumque tepescere. Excluditur 3) vxor Iure tantum Romano veteri, & quidem ob rationem eiuisem, qua ancillae instar erat, successionis omnis expers. Emollitis moribus eandem Praetor ad bona mariti vocauit, ex Edicto *vnde vir & vxor*, exoleta memoria seruitutis, quam subiisse videbantur primae

turalem, quae de successionibus arbitratur, vbi vltimae dispositiones desunt, non nudam defuncti voluntatem, de qua saepe parum constat, respicere; sed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes suggeratur. Add. BOECLERVS ad GROTIVM L.II. c. 7. §. 13. Isti tamen rationi naturali in omnibus ciuitatibus leges ciuiles succenturiantur, tum ne auaritia hominum acerrimis litibus collideret illos, queis paria rationum momenta videbantur fauere; tum vt ad publicam vtilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. III. IN SVCCESSIONIBVS igitur ex intestato & ipsa duce ratione, & consensu omnium, quas nouimus, gentium liberi praeferuntur reliquis etiam ipsis parentibus [1]. Vid. 2 Corinth. XII, 14. Roman. VIII, 17. *si filii, & haeredes.* ARISTOTELES Nic. VIII, 14. *Μᾶλλον ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ᾽ οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι.* *Magis sciunt parentes, qui ex se orti sint liberi, quam nati ex illis se esse genitos. Maiorem autem id, a quo aliquid est, cum genito habet necessitudinis connexionem; quam quod factum est cum eo, qui fecit.* ISAEVS Orat. V. *Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐᾷ ὅτῳ ἂν ὦσι παῖδες γνήσιοι.* *Lex ipsa ea quae sunt patris dat filio, & non permittit eum testari, cui filii sint legitimi.* IDEM Orat. II. *Οὔτε γὰρ διαθέσθαι, οὔτε δοῦναι οὐδενὶ οὐδὲν ἔξεστι τῶν ἑαυτοῦ, ἄνευ τῶν θυγατέρων, ἐάν τις καταλιπὼν γνησίας τελευτᾷ.* *Non enim cuipiam licet aut disponere, aut donare. Sua, inuitis filiabus, si quis legitimas relinquens decesserit.* Et paulo post: *Lex dicit, licere vnicuique disponere sua arbitrio suo, si non relinquat filios legitimos: sin vero foeminas relinquit, in illarum arbitrio. Igitur cum filiabus licet dare & disponere propria: insciis vero filiabus legitimis non possunt neque adoptare, neque alicui bona dare sua.* Add. *L. 7. D. de Bonis damnatorum* [2]. IVLIANVS in Caesaribus: [pag. 334. D. Ed. Spanhemii.] *Παισὶ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς· καὶ τοῦτο ἅπαντες εὔχονται.* *In more positum est, ad filios omnia per successionem deferre; & hoc omnes in votis habent.* Apud Valer. MAXIMVM L. VII. c. 7. §. 2. *arctissimum inter homines procreationis vinculum* vocatur [3]. Fauet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos a natura adstringuntur, tum affectus

mae mulieres Romanae, captae a Sabinis, & Iure nouo maritus & vxor ab intestato sibi inuicem succedunt, quoties deficit omnis parentum, liberorumue seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. *L. vn. C. Vnde vir & vxor.*

§. III. 1) Africani tamen Fratribus, quam Liberis copias ac facultates suas relinquere malunt, certius iam constare existimantes, fratres defuncto sanguine iungi, quam liberos, vtpote quibus facilius status controuersia moueri possit, quam fratribus, quorum legitimi natales per plures vt plurimum annos probati sint. Vid. BOSMANNI Voyage de Guineé, edit. Vltraiecti 1705.

2) Vbi Paulus ICtus ait, *rationem naturalem, quasi legem quandam tacitam, liberis parentum hereditatem addicere.* Hinc idem scribit L. 11. D. de Liber. & posth. heredib. instit. *liberos viuo patre quodammodo dominos existimari.* Plane vt SYMMACHVS I. Ep. 9. *Liberos non tam testamento heredes, scribi, quam gigni.* CICERO I. Verrin. *Cum liberis nos viuos nostra partiri.* Quae, quomodo intelligenda sint, AVCTOR infra §. 7. tradit. H.

3) Add. BYNKERSHOEKIVS Obseruat. L. I. c. 19.

affectus vehementissimus [4], quem non nisi raro enormia liberorum scelera, aut inusitata parentum feritas extinguit.

§. IV. Ac de alimentis quidem, quae parentes liberis debent, a quibusdam dubitatum fuit, vtrum obligatio, ex qua debentur, sit perfecta, an imperfecta, seu vtrum illa ad expletricem, an ad attributricem iustitiam spectent. (vid. Grotius dicto loco §. 4.) Quorundam sententia est, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex iustitia expletrice, sed attributrice duntaxat, sic vt valde inhumaniter faciant parentes, si illa denegent; liberis tamen non competere ius ab inuitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius est effectus iustitiae expletricis. Etsi per leges ciuiles liberis possit perfectum ius dari. Nobis tamen potius persuasum est, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipsi sese alere nequeunt; eaque iniuncta videtur non solum ab ipsa natura, sed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli suae magnam facerent iniuriam, si eam ideo tantum generassent, vt [1] periret. Ergo generando videntur sese vltro obstrinxisse [2], quod quantum in se, operam velint dare, vt, quam dederunt, vita conseruaretur. Sic igitur in liberis erit perfectum ius a parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obstat naturalis liberorum imbecillitas in ea aetate, in qua sibi ipsis prospicere nequeunt. Adeoque non tam ius illos deficit, quam vires id exsequendi; nisi qua leges ciuiles ipsis subueniant, & detrectantes parentes

4) Chorus apud Evripidem in Medea:

Οἷσι δὲ τέκνων ἐστὶν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ᾽ ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον·
Πρῶτον μὲν ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λήψωσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore.
Primum quidem quo pacto bene ipsos educent,
Et vnde victum relinquant liberis.

Apud eundem Medea, iam agitans consilium occidendorum liberorum; eos compellabat:

Ὦ γλυκεῖα προσβολή,
Ὦ μαλθακὸς χρὼς, πνεῦμα θ᾽ ἥδιστον τέκνων.
O iucundum complexum,
O teneram cutem, & dulcissimum halitum liberorum.

Idem Dictye:

Εἷς γάρ τις ἐστὶ κοινὸς ἀνθρώποις νόμος,
Καὶ θεοῖσι τοῦτο δόξαν, ὡς σαφῶς λέγω,
Θηρσίν τε πᾶσι τέκνα τίκτουσιν φιλεῖν
Τὰ δ᾽ ἄλλα χωρὶς χρώμεθ᾽ ἀλλήλων νόμοις.

Communis haec lex stirpis est mortalium,
Trahens & ipsos sui in assensum Deos
Ferasque; amare quicquid est ex se satum.
In rebus aliis iure non vno vtimur.

Clytemnaestra apud Evndem Iphigen. in Aulide,

Ἐπὶ τινὸς σπουδαστέον μοι μᾶλλον, ἢ τέκνων πέρι;
Quid mihi res inter omnes prole curandum magis?

Chorus ibidem:

Δεινὸν τὸ τίκτειν καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν ὑπερκάμνειν τέκνων.
Res est vehemens parere, & adfert ingens desiderium:
Communeque omnibus est, vt laborent pro liberis.

Cicero I. de Officiis: *Natura ingenerat inprimis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreandi sunt.* III. de Finibus: *Primi ex omnibus Philosophis a natura tributum esse docuerunt, vt ii, qui procreati, a procreatoribus amarentur.* L. vnic. §. 5. C. de Rei vxor. action. *Ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur.* Adde homines in liberis immortalitatem quandam moliri ac spondere sibi. Aeschylvs Inferiis

Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θανόντι.
Nomen superstites mortuis sunt liberi.

Vid. Nouell. Iustinian. 22. pr. Siracid. XXX, 4. sequ. H.

§. IV. 1) Proinde vt Pater dicit: Impero, quia genui, sic filius respondet: alimenta peto, quia

rentes ad praestanda alimenta compellant. Etsi per sapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, vt etiam citra compulsum legum ciuilium parentes regulariter officio suo satisfacere gaudeant.

§. V. CAETERUM sub nomine alimentorum veniunt non solum, quae ad naturalem vitam conseruandam sunt necessaria, sed & quae hominem ad socialem & ciuilem vitam reddunt idoneum [1]. Et ista quidem eousque debentur, quoad propriam per industriam victum sibi proles quaerere possit. Quantum autem in educationem [2], qua ad vitam ciuilem liberi formantur, sit impendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit iudicandum. Saltem id requiritur, vt in honesta, & vtilia societatis humanae membra queant euadere. De caetero vti id quidem natura non videtur exigere, vt parentes in gratiam liberorum miseri suum defraudent genium: ita vitio non carebit parens, in lauta fortuna constitutus, si non exquisitissimam filiis culturam adhiberi curet.

§. VI. SUB nomine autem liberorum comprehenduntur non illi tantum, qui primi sunt gradus, sed & qui secundi [1] & vlteriorum, siue ex filiis, siue ex filiabus descendant; siquidem a propioribus parentibus ali nequeant [2]. Vid. *L. 8. §. 5. C. de Bonis, quae liberis adquir. L. 5. § 1. & 5. L. 8. D. de Agnosc. & alend. liberis.* Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, sed & naturalibus [3], imo & illis, qui ex incesto concubitu

4 I 2 nati

quia genitus sum. Quae ratio PUFENDORFII sancita est, & ideo etiam patribus veteris Ecclesiae probata, qui sententiam, quam GROTIUS sequitur, &, qua liberis alimenta perfecte deberi, negatur, vehementer damnarunt. Manauit ex ea olim ius occidendi liberos, de cuius Historia erudite disputarunt viri summi Gerardus NOODT & Cornelius van BYNKERSHOEK, ille in Iulio Paullo, & amica responsione, hic in opusculo de iure occidendi liberos & Curis secundis.

2) Cum enim recta ratio dictet, vt matrimonium ineatur liberorum quaerendorum causa, parentes omne id velle & debere censendi sunt, abs quo finis ille obtineri nequit. *Necare videri, qui alimenta denegat*, est in *L. 4. D. de Alend. & agnosc. liber. 1 ad Timoth. IV, 8.* Frustra heic sunt, qui ius hoc ex iustitia vniuersali, non particulari, deducendum esse contendunt (vid. KULPISIUS Colleg. Grot. Ex. 4. §. 3. lit. N.) Oritur enim ex statu familiae, siue iure naturali hypothetico. H.

§. V. 1) VLPIANUS L. 5. §. 12. de Alend. & agnosc. liber. *Non tantum alimenta, verum etiam caetera quoque onera liberorum, patrem ab iudice cogi praebere, rescriptis continetur.* Parentes ad lytrum pro liberis captis soluendum obstringi, non semel iudicatum apud Gallos. Vid. Jean du FRESNE Journal des audiences du Parlement Tom. I. L. I. ch. 133. Sumtus in Medicos suppeditabunt quoque parentes. Vid. Consultat. Holf. Part. IV. consf. 47. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. 12.

§. VI. 1) *Liberorum appellatione Nepotes & Pronepotes, ceterique, qui ex his descendunt, continentur - - - Etenim idcirco filios, filiasue concipimus atque edimus, vt ex prole eorum, earumue diuturnitatis nobis memoriam in aeuum relinquamus* L. 220. D. de V. S. L. 5. D. Qui testam. tut. dari possunt.

2) *Ipsum autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps, alere patri necesse est, non propter hereditates, sed propter ipsam naturam, & leges, quae & a parentibus alendos esse liberos imperauerunt, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex vtraque parte vertitur*, L. 8. §. 5. D. De bonis, quae liberis in potest. patris, L. 5. §. 1. 5. D. de Agnosc. & al. lib.

3) Certe enim naturaliter rem aestimando filius naturalis non minus arcto necessitudinis vinculo patri suo iungitur, quam filius legitimus. Apud Graecos nullam differentiam fuisse inter liberos legitimos & illegitimos, obseruat CLERICUS ad Genes. XXI, 10. inter cetera vtens auctoritate Sophoclis in Aleadis apud STOBAEUM Serm. LXXVII.

o H

nati sunt [4]. Cur enim misera & innocens proles alienum ob delictum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, isti vix postulare poterunt, vt cum his ad aequales portiones admittantur, nisi expresse hoc parentes voluerint. Vid. Genes. XXI, 10. XLIX, 19. 20. Iudic. IX, 18. XI, 1. 2. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4. Et respectu istorum alimentorum, quando parens decedit, liberis adhuc in immatura aetate constitutis non modo ab intestato haereditas debetur: sed ea ne per expressam quidem patris voluntatem adimi recte poterit, quantum ad hunc finem requiritur. Neque enim videtur filium ea aetate tale facinus posse patrare, vt alimentis sit indignus. Add. *L. 27. §. 3. D. de Inoffic. testam.*

§. VII. QVAE alimenta [1] isthaec excedunt, liberis, qui iam sibi ipsi possunt prospicere, debentur non tam ex diserto aliquo praecepto iuris naturalis [2], quam quia communiter nemini lautius prospectum volunt parentes, quam ex sese genitis. Singularis est dispositio Cratetis Thebani, qui pecuniam suam apud trapezitam deposuisse dicitur hac lege, vt si quidem filii essent idiotae, ipsis restitueret; sin philosophi euaderent, plebi distribueret. Fore enim vt, si philosophentur, nullius rei indigeant. Ap. DIOGENEM LAERTIVM L. VI. [§. 88. Edit. Amst.] Nam quod aliqui putant; parentes liberorum causa omnia adquirere, adeoque liberos etiam viuis parentibus ius aliquod habere in bonis parentum, aduersus hosce valiturum, extra causam alimentorum, id falsum est. Primario enim sui ipsius causa quisque adquirit. HORATIVS II. epist. 2. [v. 190. seqq.]

Vtar, & ex modico, quantum res poscet, aceruo
Tollam, nec metuam, quid de me iudicet haeres.
Quod non plura datis inuenerit. . . . .

IVVENALIS Sat. 14. [v. 136. 137.] *Manifesta phrenesis; Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Quae autem propriis necessitatibus supersunt, ea demum illorum esse vult, qui ipsi sunt quam carissimi, quales regulariter liberi censentur. Vid. NICEPHORVS GREGORAS L. V. sub fin. Et liberis hactenus spes ad bona paterna prae reliquis competit, quod expressa voluntate in diuersum non exsistente, ipsi omnibus praeferantur; & quia rarius contingit, vt ab ordinario isto affectu parentes discedant. Neque vltra admittimus *L. 11. D. de Liberis & posthumis.* Est autem illud bene a legibus Romanis constitutum, vt paren-

Ὁ δὴ νόθος τοῖς γνησίοις ἴσον σθένει
Ἅπαν τὸ χρηστὸν γνησίαν ἔχει φύσιν.
Inter filium legitimum & illegitimum nihil interest Quicunque vir honestus est, honestos etiam natales habet. Qui locus forsitan ad considerationem moralem pertinet. Ciuiliter enim si rem contemplerís, inter liberos legitimos & illegitimos apud Athenienses interfuit, vt docet locus ARISTOPHANIS ab AVCTORE adductus in §. 9. Aegyptii, vt CLERICVS probat d. l. ne ex ancillis quidem natos pro illegitimis habebant: quod patriarchis quoque in more fuit. Sic enim Iacobus bona sua diuidit inter liberos, quos e duabus vxoribus & totidem pellicibus ancillis susceperat. Macula autem illegitimorum liberorum inde orta est, quod exemplo parentum censerentur in libidinem proni Conf. FALSTERVS de claris in Republ. Spuriis, Amoenit. philologic. T. I. c. 10.

4) Diuersum statuisse Iustinianum in Nou. 89. c. vlt. vulgo existimatur. Sed vide quae Vlric. HVBERVS Praelect. ad Inst. tit. de Success. ab intest. n. 7. pro mollius accipienda eius sententia adfert. H.

§. VII. 1) Vnde nata portio Legitima, quae catenus

parenti caufas, cur filium exhaeredaret, exprimere neceffum foret, vtque non nifi certae ad hunc effectum fufficerent. Quin imo dabatur infuper liberis exheredatis querela inofficiofi teftamenti [3] per quam non hoc in dubium vocabatur, an teftator poteftatem habuerit iuftis de caufis in alios potius quam liberos bona transmittendi: fed difcutiebantur rationes, quae defunctum mouerint, quod contra communem inclinationem aliquid ftatuerit. Quod fi deprehenderetur, patrem per fubreptionem, & fraudes aliorum, aut abfurdo ex affectu prolem fuam neglexiffe, haereditas per publicam auctoritatem illis addicebatur, ad quos ea alias fuerat peruentura, fiquidem fanam rationem in confilium pater adhibuiffet. Inde CICERO pro Sexto Rofcio, [c. 19.] Erucio, qui arguebat, fenem Rofcium in animo habuiffe exhaeredare filium, recte reponit: *Id erat accufatoris officium, explicare omnia vitia atque peccata, filii, quibus incenfus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipfam vinceret, vt amorem illum penitus infitum eiiceret ex animo; vt denique patrem fefe effe obliuifceretur.* Add. *L. 2. 4. 5. D. de Inoff. teftam.* Vbi notandus color, quo in actione ifthac inftituenda vfi fuerunt exhaeredati; quod cum neceffum haberent praefupponere, iuftas exhaeredationis caufas in fe non fuiffe, praetendebant, parentes, dum teftamentum conderent, fanae mentis non fuiffe. Vid. MORNACIVS ad dictum locum L. 2. & 4. & GROTIVS in Sparf. ad flor. dictum locum. De caetero ita liberis fauere debet pater, vt tamen ideo caeterorum officiorum refpectum non penitus exuat. Vnde poftquam fatis vifus eft liberis profpexiffe, hautquidquam prohibetur, quo minus bonis fuis vtatur ad gratum animum, aut liberalitatem exercendam, licet ideo minus ad liberos ipfius fit peruenturum. Sic fi quis magnis alicuius beneficiis fuerit vfus, aut egregio ingenio cum inopia luctanti occafionem poffit praebere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc deuoluat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre fuo Eumene maximis beneficiis fuiffet mactatus, poft regnum Eumenis filio tradidit, licet ipfi plures effent filii; vti eft apud PLVTARCHVM de Fraterno amore [p. 489. F. Ed. Wechel.] & in Apophtegmat. Simile exemplum legitur apud Hieron. OSORIVM de Geftis regis Emanuel. L. IV. p. m. 117 [4].

§. VIII. PATRI quoque non eft neceffum, vt aequis portionibus bona inter liberos diuidat; fed poteft vni atque alteri prae caeteris eximii quid affignare ob fingularia merita, aut praeclaram fpem, vel etiam ob peculiarem affe-

catenus tantum iuris Ciuilis eft, quatenus ea complectitur, quae liberis neceffaria funt, donec fe ipfi alere poffint, quum extra ea Inftituti cenfenda fit ciuilis. Vid. THOMASII differtatio de Legitima viuentis.

2) An legitimo ftatuto aut confuetudine tolli poffit? ducentis retro annis difputatum effe, ait SOCINVS Vol. I. Conf. 50. infinita in vtramque partem auctorum nomina adferens. Quod vtique negandum, fi vocabulo Legitimae intelligantur alimenta. Hinc verius eft, licet iure Romano militis, qui liberos fe habere norat, praeteritio haberetur pro exheredatione, nec aduerfus eius teftamentum querela inofficiofi aut bonorum poffeffio contra tabulas competeret, liberos petere potuiffe, vt fibi alimenta praeftarentur. V. ZIEGLERVS ad H. Grot. L. II. c. 7. §. 4. H.

3) Quoniam id genus vltimae voluntatis contrarium Pietati & Officio paterno effe exiftimabatur, quod deinde ad reliquos porrectum, quos neceffitudo fufcitaret, & opem ferre iuberet. Vid. BYNKERSHOEKIVS Obferuat. L. II. c. 12.

4) Quae duo exempla, obferuante Cl. BARBEYRACO, parum ad rem faciunt.

ctum. Vid. Genef. XLIX, 22. Sicut & in diftribuendo patrimonio ratio poteft haberi totius familiae, vt illa deinceps fplendorem fuum, & firmitatem retinere queat. Quae fi detrimentum fit paffura, diuifo aequaliter inter liberos plures patrimonio, faluo iure naturali poterit pater vni praecipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus effe contentos portionibus iubere. Inde apud multos populos iura primogeniturae [1] recepta funt [2], quae ex antiquiffimis moribus dabant principatum in familia, facerdotium facrorum familiae [3], & duplam portionem in bonis a patre poffeffis. Quae dupla vfum habebat ad facienda conuiuia & facrorum fumtus; vti arbitratur GROTIVS ad Deuter. XXI, 17. De infigni quoque praerogatiua primogenitorum apud Iaponios vid. Bern. VARENII Defcript. Iaponiae. c. 15. Quanquam contra non defunt gentes, vbi minimi natu fratres potiorem partem capiunt, aut faltem optionem habent [4], quam eligere partem velint. Cuius inftituti ratio eft, quod priores natu fratres educatione paterna diutius vfi funt; quae cum minoribus faepe mature nimis fubtrahatur, aliquid folatii merito illis rependitur. Etfi hoc inftitutum magis in familias plebeias, illud in illuftres quadret. Sic cum filiae in alias abeant familias, non neceffum eft, vt cum fratribus aequas portiones ex bonis paternis capiant. Nam fimplex valde eft credere, pietati paternae aduerfari, inaequaliter fua bona inter illos diftribuere, quorum vnus aeque atque alter ab ipfo eft procreatus. Quin *honeftiffimum teftamentum* vocat PLINIVS VII. epift. 24. in quo ab auia nepos ex beffe, neptis ex tertia parte haeredes relicti erant. Inde non lege folum [5] fed & pacto conftitui poteft [6], vt etiam iis, qui ex coniugio naturaliter iufto nati funt, alimenta folum debeantur, aut certe illi excludantur a praecipua haereditate [7]. Vid. GROTIVS dicto loco §. 8. fub fin. & BOECLERVS ad dictum locum. Vbi obiter mirari lubet, quare AVGVSTINVS de Ciuit. Dei L. III. c. 21. tantopere improbet legem Voconiam [8], qua non nifi certa pars foeminis haereditate relinqui poterat. *Ea lege quid iniquius*, inquit, *dici aut cogitari poffit*, *ignoro*. Quae lex fuadente M. Catone cenforio lata fanxit, ne quis haeredem relinqueret filiam fupra H. S. XXV. M. [9] vti ex DIONE L. LVI. oftendit Paulus MANVTIVS de LL. Romanis. Etfi ASCONIVS PEDIANVS ad Orat. Cicer. in Verrem de praetura vrb. ita fcribat: *Voconius legem tulerat, ne quis cenfus, hoc eft, pecuniofus, haeredem relinqueret filiam.* Supra dixerat: More veterum cenfi dicebantur, qui centum millia profeffione detuliffent. Add. LIVII Epitom. L. XLI.

QVIN-

§. VIII. 1) Confer. BVDDEI differtatio de fucceffione primogenitorum §. 8. quae numero tertia eft inter eius Selecta Iuris Nat. & Gentium, & *alia* de Comparat. officiorum §. 31. & feqq.

2) Hodie apud Anglos, exceptis quibusdam prouinciis. V. SHARROCK. de Offic. fecund. ius natur. c. 13. n. 4. vbi grauiter contra morem illum difputat. Apud Hifpanos ius maioratus quoque damnat, ac perniciofiffimi exempli loco habet VASQVIVS L. I. Controuerf. illuftr. c. 8. H.

3) Sacerdotium facrorum familiae primogenitis abfciffe competiiffe, minime certum eft. Vid. CLERICVS ad Genefin. XXV, 31.

4) V. L. I. Paroem. iur. Germanic. 24. AVGVSTINVS in Vita Clericor. *Ad ipfum, qui maior eft, pertinet diuifio, & ad fratrem eius electio.* H.

5) Apud Hebraeos filia non fuccedebat, nifi fola effet. V. Numer. XXVII, 1. XXXVI, 1. fq. Iof. XVII, 13. In LL. antiquis SAXON. c. 39. eft: *Pater aut mater defuncti filius, non filiae relinquant hereditatem.* In LL. RIPVAR. tit. 56. *Dum virilis*

QVINTILIANVS Declamat. 264. GELLIVS L. VII. 13. XVII. 6. Sane Spartae longe durior lex, quae virginibus vetabat dotem dari; cuius ratio exponitur apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p. 227. 228. Ed. Wech.] *ne vel ob inopiam aliquae manerent innuptae, vel propter opes expeterentur; sed quiuis in mores puellae intuens virtutem in delectu sequeretur.* Nihilominus prudentia heic opus erit, ne inuidiae & odiorum semina inter liberos spargat pater, si citra graues causas aequales, & aequaliter meritos inaequaliter tractasse fuerit visus. Vid. Genes. XXXVII, 4. Ac grauissima ratione nititur lex diuina, Deuter. XXI, 17. ne vxoris dilectae delinimentis captus pater causas in primogenitum aut fingat falsas; aut captet leues. Quin & omnino heic tutissimum a legum ciuilium dispositione non decedere. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 14. n. 38. Mich. MONTAIGNE Essais L. II. c. 8. BACO Fidel. sermon. c. 7. pronunciat: *Raro aut nunquam prosperum sortiuntur exitum, quando exhaeredantur seniores filii.* Inde etiam, vbi sine testamento pater decesserit, neque ciuilibus legibus aliter dispositum fuerit, liberi aequis portionibus succedunt [10], quia in dubio aequali gradu defunctum attingentes aequaliter dilecti censentur. Aequae autem portiones & illae habentur, quas quis cum consensu caeterorum vel ipse elegit, vel a cohaeredibus assignatas adprobauit, vel forte accepit, etiamsi sors reliquis in se pretio pares non fuerint. Non insuper quoque habendum illud QVINTILIANI Declam. 5. *Par est in omnes liberos, eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiae causas, & salua caritatis aequalitate est quiddam, per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam vnicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratum fecit infantia, alium laetior vultus, & blandior osculis amplexibusque facies, quosdam magis seueritas probitasque commmendat, in quibusdam diliguntur impatientius calamitates. Et damna corporum, debilitatesque membrorum notabilius miseratione complectimur. Salua est tamen vniuersitas, cum quicquid in altero cessare credatur, in altero restituit alter affectus.*

§. IX. ADDENDVM tamen & heic est, non leges duntaxat ciuiles, sed & ipsam naturalem rationem magis fauere liberis legitimis, quam naturalibus, licet hi tantundem trahant ex sanguine paterno, quam illi. Nam qui praeter patris intentionem per vagam libidinem prouenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagandam, & vt quis suos haeredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum

rilis sexus extiterit, foemina in hereditatem auiaticam non succedat. Conf. LL. SALICAS tit. 62. Leges Anglor. tit. 7. H.

6) Quo pertinent renunciationes foeminarum nobilium, perfrequentes sane in Germania. H.

7) Qua ratione foeminae Principes renunciare solent successioni, ad quam alias vocatae fuissent. Vid. BVDDEI Dissertatio de testamentis summorum Imperantium, speciatim Caroli II. Hispaniae Regis cap. I. §. 39. & seqq. c. II. §. 10. De eodem argumento lectu dignae sunt epistolae, quae nomine FILZ MORITZ circumlatae fuerunt.

8) Cuius mentio fit in §. 3. *I. de Legit. agnator. success.* Conf. PAVLLVM L. IV. Sentent. c. 8. Nec est, quare Armeniorum legem, foeminas succedere omnino vetantem, Iustinianus Imp. in edicto 3. c. 1. *barbaricam & insolentem* vocet. H. [Lex Voconia de qua initio HERTIO sermo lata a Q. Voconio Saxa, Trib. pleb. anno ab V. C. DLXXXIII. Caepione & Philippo Coss. Praeclare de ea egerunt BALDVINVS & PERIZONIVS.]

9) Imo C. M. vt ostendit PERIZONIVS de Lege Voconia.

10) Idem apud Romanos obtinuit. *L. 11. C. Famil. hercisc.* H.

locum adſciſcere velit, id demum in libertate naturali fas erit, ſi legitimis liberis, aut quibus alias ius quaeſitum eſt, nulla inde laeſio inferatur in ciuitatibus, quatenus leges ciuiles id permiſerint. Vid. *L. 6. & 7. C. de Natural. liberis.* Apud. ARISTOPHANEM in Auibus recitatur lex Solonis: *Νόθῳ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων. Spurio non eſſe cognationem, filiis exſiſtentibus legitimis. Si autem filii non ſint legitimi, his qui proximi ſunt genere participationem eſſe rerum* [1]. Contra apud Muhammedanos ad participandum de haereditate paterna nihil intereſt, ex iuſta quis matrefamilias, an ex concubina aut ancilla ſit natus. Vbi autem alicui ex concubina potius, quae ipſi ſoli corpus addixit, ſobolem quaerere [2], quam ex iuſta vxore placuerit [3], in fauorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum; etiam [ſine] expreſſa voluntate patris concubinae filii his poſthabebuntur, & accepta modica portione reliquam haereditatem iiſdem relinquent. Quod ſi tamen ideo concubinam ſibi iunxerit, vt ne iuſtae matrisfamilias ſuperbiam aut ſumtus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matrisfamilias dignationem illi noluerit impertire; tunc videndum eſt ex legibus ciuitatis, vtrum taliter nati cum reliquis ex iuſta matrefamilias ſublatis admittantur, aut ſi hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges poſitiuas ſi ſit, non video, quid taliter natis obeſſe poſſit; cum cohabitatio patris ipſorum cum matre verum coniugium fuerit in terminis naturalibus; praeſertim ſi hic in ipſa educatione ac ſignificatione affectus paterni nullum inter ipſos diſcrimen fecerit. Vnde putauerim, filios Iacobi ex ancillis prognatos, etiam non extante diſpoſitione patris, cum reliquis ad aequas portiones fuiſſe ſucceſſuros; quia nunquam diſpari eos modo a reliquis tractaſſe legitur. Quod ſi tamen expreſſe pater hoc prae ſe tulerit [4], quod ideo iuſtam matremfamilias ſibi iungere noluerit; vt bona ſua ad proximos agnatos deuoluantur, (quod vt fiat quandoque rationes politicae ſuadent;) tunc etiam hiſce ex bonis paternis nihil licebit petere praeter alimenta, aut ſi quae praeterea voluntas patris, legesue ciuiles aſſignauerint. Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Vti autem merum ius naturae diſcrimina ordinum ignorat: ita iuxta idem perinde eſt, ſiue quis ex illuſtri, ſiue humili matre filium procreauerit, modo ab hac fides coniugalis data ſit. Vnde ſicubi deterioris conditionis ſunt liberi, ex minus nobili matre prognati, id ex legibus poſitiuis eſt. Quae vti rationibus politicis moueri poſſunt, vt legitimos iſtis anteponant, nec in defectu deſcendentium cum aſcendentibus ſimul admittant:

§. IX. 1) Conf. POTTERI Archaeol. Graeca, Lib. IV. c. 15. pag. 653. & ſeqq. Ed. Lugd. Batau. anni 1702. Vid. ſupra §. 6. nota 3.

2) V. infra L. VI. c. 1. §. 36. H.

3) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 36.

4) Vt in matrimonio, quod dicitur ad morganaticam. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 8. H.

§. X. 1) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 10. poſt med. H.

2) Ad hoc iure Romano non ſufficit adulterii confeſſio. Vid. *L. 29. §. 1. de Probat. L. 11. §. 9. ad L. Iul. de Adulter.* H.

3) *Semper certa eſt* [mater] *etiamſi vulgo conceperit. Pater vero is eſt, quem nuptiae demonſtrant* L. 5. D. de in Ius voc. „ Nam poteſt mater demonſtrari teſtibus, qui adſuerint partui, at pater ex nuptiis praeſumitur: quia id honeſtius eſt: & res aliter vix extricari poteſt: hominibus extraneis teſtimonii gratia generationi numquam praeſen-

mittant: ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eos excludi vix aequum videtur. Hi tamen omnino dispescendi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhaerebat, puta ex adulterio, aut incesto. Qui vtut ex delicto parentum nihil reatus contraxerint: (vid. GRATIANVS c. 3. seqq. Distinct. 56.) idem tamen efficiet, vt alimentis cogantur contenti esse, nec admittantur cum illis, qui in spem haereditatis sunt geniti. Quam in hos, dum generant, parentes hautquidquam contulerunt; dum id optant, vt flagitium suum perpetuo sit occultum potius, quam vt per id velint producere, qui de turpitudine parentum publice velut testimonium dicant.

§. X. ILLVD praeterea monet GROTIVS dicto loco §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere, *si modo constet, eos ab isto esse genitos, aut ni contrariae voluntatis indicia extiterint.* Nam neque paterno affectu quis sobolem ab alio procreatam prosequitur; & praesumta voluntas cessat, vbi diuersum expressa ostenderit. Caeterum esse aliquem alterius patrem, neque semper rationibus indubiis demonstrari; neque testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest, sicut de matre constat; praesertim vbi foeminae degunt abs suo fere pudore atque conscientia custoditae. Igitur praecipuum heic argumentum habentur ipsae nuptiae [1], quibus & fidem mulier viro dat, quod corpus suum nemini praeterquam marito sit praebitura, & vxor quasi sub oculis mariti constituitur, simulque huic potestas conceditur eius corpus custodiendi. *L. 5. D. de in Ius vocando.* Semper autem praesumitur, quemque & fidem datam obseruare, & potestate sua vti, nisi manifeste contrarium probetur [2]. Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione, vt sit filius eius, quem nuptiae suae matris demonstrant [3]. Neque sibi ipse quis facile controuersiam heic mouebit, *& matris adulterio patrem petet*, nisi forte insaniat. TACITVS H. IV. [c. 55. num. 3. Ed. Rycquii.] *Iulius Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloria incendebatur, proauiam suam diuo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. Iupiter aut falsus pater est, aut crimine verus.* Sed alii si litem heic mouerint, onus probandi ipsis incumbet; puta, eum, qui pater fertur, tempore conceptionis sontico morbo decubuisse, aut peregre absuisse. Apud XENOPHONTEM Rer. Graec. L. III. Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset [4].

§. XI.

praesentibus, vbi vero natura negat probationem certam & necessariam: rationis est, admitti eam, quae haberi potest. Talis est haec praesumtio: non est ea veritas; sed pro veritate habetur, donec contrarium liqueat alicunde: quo casu non est amplius praesumptione opus. Finge maritum absuisse, verbi gratia, per decennium: reuersum anniculum inuenisse in domu sua, placet Vlpiano sententia Iuliani dicentis, hunc non esse mariti filium: clara veritate, filium ab absente non fuisse generatum per epistolam." NOODTIVS ad Pandect. tit. de His, qui sui vel alieni iuris sunt. p. 26. col. a.

4) Imo mentem contextus Graeci parum cepit PVFENDORFIVS. Transtulit enim haec verba; 'Αλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου ἰδυῖα μήτηρ, *quod Patre*

§. XI. Altera autem exceptio, qua filius ab inteſtato patri non ſuccedit, eſt, ſi expreſſa patris in contrarium voluntas extet; puta, ſi eum abdicauerit [1], quod antiquis Graecis ſolenne erat [2], aut exhaeredauerit. Vtrinque iuſtas, & graues cauſas accedere debere, ſupra monitum [3]. Apud Dictyn Cretensem L. III. [c. 26. Edit. Amſt. 1702.] Antenor filium Glaucum *a penatibus ſuis abdicandum decreuit*, quod Paridis comitatum, Helenam capientis, ſecutus foret. Add. Boeclervs ad Grot. dictum locum §. 7. Subiungit tamen Grotivs dicto loco alimenta eſſe exhaeredato aut abdicato praeſtanda, niſi mortem fuerit meritus. Etſi vix videam, qua ratione exhaeredationem aut mortem mereri queat filius, in tali aetate conſtitutus, in qua ipſi a parente naturaliter alimenta debeantur.

§. XII. Caetervm quod ſupra dicebamus, parentes alimenta debere liberis non ſolum primi, ſed & vlteriorum graduum, ſi ipſorum parentes non amplius extent; a quibus ali queant; (vid. *L. 7. D. de His qui ſui vel alien. iur. ſunt. L. 2. §. 7. D. de Excuſ. tutor.*) inde praecipue petitur aequitas iuris quod vocant repraeſentationis; per quam liberi in locum defuncti ſui parentis promoueri intelliguntur [1], vt ex maiorum haereditate idem capiant, quod pater ipſorum capturus fuerat, ſi eo tempore adhuc viueret; vtque adeo in ſtirpes [2] ſuccedant cum illis, qui cum patre ipſorum aequo gradu fuerant. Et ſane valde miſerum erat [3], vt ſuper luctum ex praematuro parentis obitu etiam exciderent illis bonis, ad quae habenda ſpes lege aut deſtinatione maiorum parentibus ipſorum iam fuerat collata. Add. Boeclervs ad Grot. dictum locum §. 6. Quod

Patre eſſet formoſior, quum ſignificent, *quod Mater id multo melius nouiſſet, quam Agis*, & illa ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμὸς εἰς τὸ φανερὸν τὸν αὐτοῦ πατέρα reddit, *quod Agis Matrem ipſius thalamo expuliſſet*, quum ſignificent, & *terrae motus Patrem tuum ex thalamo in publicum propuleris*. Prima igitur ratio qua Ageſilaus apud Auctorem noſtrum vtitur, perinde ac ſecunda parum ad rem facit. Imo tertia quoque in dubium vocatur a Gravina Orig. Iur. Ciu. L. II. §. 30.

§. XI. 1) Qvintilianvs Declam. 259. *Fulmen iſtud patrum aduerſus ferociam adoleſcentiae datum eſt.* Vid. infra L. VI. c. 2. §. 7. & 12. in calce. H.

2) Vid. Potteri Archaeologia Graeca L. IV. c. 15. in fine & Iſaacus Casavbonvs ad Diogenem Laërtium L. I. §. 94. Ed. Amſtelod.

3) §. 7. Qvintilianvs Declam. 271. *Ideo iudicium conſtitutum eſt aduerſus abdicantes: quoniam recipiebat natura, vt etiam patres aliquando aut errarent, aut iniuſte imperarent.* H.

§. XII. 1) *Sine dubio nepos filii loco ſuccedit.* L. 7. D. de His, qui ſui vel alieni iuris ſunt. *Quotcunque autem nepotes fuerint, ex vno filio pro vno filio numerantur.* Ibid. j. L. 2. §. 7. D. de Excuſat. tutor.

2) Quae ſucceſſio *in ſtirpes* a ſucceſſione *in capita* eo differt, quod in ſucceſſione in capita quiuis coheredum portionem aequalem capit: quum in ſucceſſione in ſtirpes *tantum* liberis omnibus tribuatur, *quantum* pater eorum tuliſſet, quae portio aequalis eſt ei, quam quilibet coheredum cepiſſet, qui eodem gradu eſſet, quo ſit is, qui repraeſentatur. Vid. Nou. Iuſtiniani 118. c. 1.

3) Accedit teneriorem fere parentum erga nepotes & neptes, quam filios aut filias amorem eſſe. V. *L. 220. §. 2. D. de Verb. ſignif.* In Decretione Childeberti Francorum Regis data A. DXCV. eſt c. 1. *Ita Deo propitiante Antonaco Kalendas Martias anno viceſimo regni noſtri conuenit, vt nepotes ex filio, vel ex filia ad auiaticas res cum auunculis & amitis ſic venirent in hereditatem, tanquam ſi pater aut mater viui fuiſſent.* Idem ius in Germaniam trans-rhenanam introduxit Otto M. Imperat. teſte Witichindo L. II. Annal. H.

§. XIII. 1) „Siue ordinem Naturae, ſiue ſpem parentum conſideremus, non eſt in votis, vt parentes liberis, ſed vt liberi parentibus ſint ſuperſtites. Sic Penelope apud Ovidivm Epiſt. 1. Heroid.

Di,

Quod si autem leges ciuiles alicubi tale ius repraesentationis non admiserint, patre praemature orbi id tanquam fatalem calamitatem ferent.

§. XIII. Deficientibus liberis primi & vlteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia vt plurimum a parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quae liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos deuoluere, eosque habere superstites, vbi ordo naturae versus fuerit [1], vel lamentabili illo solatio haereditatis vtcunque demulceri par erat. Plinius Panegyr. [c. 38. num. 5. Edit. Cellar.] *Abunde misera res est pater filio solus haeres. L. 15. D. de Inoffic. testam.* [2] *L. Iulianus D. Si quis omissa causa. L. liberi C. de Inoffic. L. vlt. C. de Institut. §. 2. Instit. de SCto Tertull. L. Si qua C. ad SCtum Tertull.* Philo Iudaeus de vita Mosis L. III. [pag. 533. Edit. Geneu.] isthunc circa haereditates a Mose ordinem institutum memorat, vt primo loco vocentur filii, his deficientibus, filiae, tum fratres, quarto loco patrui, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse haeredes filiorum [3]. *Stultum enim foret credere*, inquit, *patruo concedi haereditatem fratris filii, vt patris cognato, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex naturae iubet filios parentibus haeredes succedere, non parentes filiis, hoc vt ominosum, & piis votis contrarium tacuit: ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili, oblique tamen ipsos vocauit ad ius, quod permittit patruis, vt & decorum seruaretur, & bona manerent in familia* [4]. Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senii; qua oppressos alias liberi alere te-

 neban-

Di, precor, hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis.
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Etiam sequens Inscriptio in Corpore V. Cl. Ian. Gruteri pag. 716. N. 7. VLPIA. PAVLINA. MATER. INFELICISSIMA. CONTRA. VOTVM. PIETATIS. POSVIT. Eodem modo pater apud Quintilianum, Declam. 6. *Ille est filius noster, cuius spes ipsas amauimus, quem apud omnia templa, & surdos votis Deos superstitem precati sumus, a quo sepeliri optauimus.* Hoc votum parentum idem liberorum indicat Lapis sequens apud Gruterum pag. 669. Inscr. 4. ANTONIVS. SEVERVS. AQVILA. HIC. IACET. SINE. ANIMA. MISERABILI. FATO: QVI. VIXIT. ANNOS. BIS. SENOS. ET. SEX. MENSES. CVI. VOTA. ERANT. VT. PARENTIBVS. ISTA. PARARET. SED. MORS. IMMATVRA. FECIT. VT. PARENTES. FACERENT. FILIO. CONTRA. ORDINEM. Ne silebo quidem (nam ad rem spectat) quod Seneca liberorum votum, suos parentes sibi superstites sperantium, esse contra bonos mores arbitratur. Verba Senecae Consolat. ad Marcium c. 1. haec sunt: "*Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris, quem non minus, quam liberos tuos dilexisti, excepto eo, quod non optabas superstitem, nec scio, an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas.*" Noodtius Comment. ad Pand. tit. de Inoffic. test. p. 161. col. a. b.

2) *Nam etsi parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum parentium, & naturalem erga filios caritatem; turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberos, pie relinqui debet.* L. 15. princip. D. de Inoffic. testam.

3) Vid. & H. Grotium ad Num. XXVII, 9. H.

4) Καὶ τετάρτην δὲ θείοις πρὸς πατρὸς ἀπένειμε τάξιν, αἰνιττόμενος ὅτι καὶ πατέρες γένοιντ' ἂν υἱῶν κληρονόμοι. πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσοδύνεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαρηγόρητα πένθη, πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφείς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων τυγχάνωσι, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι.

nebantur. Id quod lege Attica expresse sanciebatur [5]. ISAEVS Orat. VII *Iubet lex parentes alere, parentes vero sunt mater & pater & auus & auia, si adhuc viuant. Illi namque generis principium sunt, & bona eorum posteris per manus traduntur. Quapropter eos alere necesse est, etiamsi nihil reliquerint* [6]. Add. GROTIVS dicto loco §. 5. & ZIEGLERVS ad dictum locum. Quod si tamen atrocibus odiis atque iniuriis filium pater citra rationem prosecutus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab haereditate filii poterit excludi [7]. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim praeferendum illum, qui onus educationis susceperit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptiuum heic praeferri aequum videtur, vt hic recuperet, quae in alienae prolis educationem impendit. Id quoque obseruandum, ICtos in successionibus adscendentium non admittere repraesentationem, vti in successionibus descendentium, verbi gratia, si quis improlis moriatur, relicto patre, & auo materno, hic in filiae suae locum non admittetur. Cuius rei ratio haec videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoque filio iam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoque liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis seu haereditatem cernere. Vnde nec eandem contra naturae seriem ad maiores suos potuit remittere; adeoque merito proximus remotiores heic excludet [8].

§. XIV. VBI descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, vbi leges ciuiles deficiunt, ex naturali erit coniectura definiendum. Quae illi fauet, in quem defuncti affectus maxime propendisse praesumitur, ita tamen, vt illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites praescindendas facit, quam ex moroso vnius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime fauet propinquitati sanguinis, ita tamen, vt simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint deuoluta [1], aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura extiterit, quondam decesserit [2]. Sic ARISTOTELES Nicom. VIII. c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos; dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis aetas atque educatio. His subiunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hosce nobis coniungantur. Post illos autem, quos ipsa natura, velut necessario amandos nobis commendat, illi demum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio,

5) PLVTARCHVS in Solone memorat huius legem, qua liberi, qui non alebant parentes senes & egenos, infames erant, & ab omnibus hominibus excludebantur. *Parentes non alere nefarium est*, ait CICERO IX. Epist. ad Attic. 9. Adde MEVIVM Part. IX. Dec. 161. De statuto vel consuetudine legitimam parentibus adimente. H.

6) Κελεύει γὰρ [ὁ νόμος] τρέφειν τοὺς γονέας. γονεῖς δ' εἰσὶ, μήτηρ, καὶ πατὴρ καὶ πάππος καὶ τήθη. καὶ τούτων μήτηρ καὶ πατὴρ ἐὰν ἔτι ζῶσιν. ἐκεῖνοι γὰρ ἀρχὴ τοῦ γένους εἰσὶ, καὶ ἐκείνων παραδίδοται τοῖς ἐγγόνοις. διόπερ ἀνάγκη τρέφειν αὐτοὺς ἐστι κἂν μηδὲν καταλίπωσι.

7) Vid. Nouella Iustiniani CXV. c. 4.

8) *Si autem plurimi Adscendentium viuunt, hos praeponi iubemus, qui proximi gradu reperiuntur, masculos & feminas, siue paterni, siue materni sint.* Nou. LXVIII. c. 2.

§. XIV. 1) Id est, vt, si bona a patre profecta sint, ad Agnatos, sin a matre obueniant ad Cognatos, pertinere videantur.

tio, vel perspecta fides conciliant [3]. CICERO Off. L. I. [c. 16.] necessitudinum gradus hoc modo disponit. *Prima*, inquit, *societas in ipso est coniugio: proxima in liberis: deinde vna domus, communia omnia. Sequuntur fratrum coniunctiones: post consobrinorum sobrinorumque, qui eum vna domo capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem coniunctio, & beneuolentia deuincit caritate homines.* De necessitudine fratrum videatur late PLVTARCHVS libro de fraterno amore. Et XENOPHON L. IIX. in vltima oratione Cyri [L. VIII. c. 7. p. 545. & seqq. Ed. Oxon.] & L. II. Memorabilium [c. 3.] Add. BOECLERVS ad Grot. d. l. §. 9. 10. 11. Ad illustrandam consanguineorum necessitudinem facere quoque potest lex illa in regno Tunquin recepta [4], qua lites inter cognatos ortae non per iudicem, sed per communes cognatos tanquam arbitros deciduntur; vti refert Alexander de RHODES itiner. L. II. c. 7.

§. XV. SED annon amici cognatis quandoque sint praeferendi, dubium moueri potest ex encomiis, quae passim amicitiae tribuuntur. [1] CICERO d. l. *Omnium societatum nulla praestantior, nulla firmior quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate coniuncti.* HOMERVS Odyss. θ. Οὐ μέν τι κασιγνήτοιο χερείων γίνεται, ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ. *Non fratre inferior exsistit cordatus amicus.* EVRIPIDES Oreste [vers. 806. 807.] Ὡς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὤν, μυρίων κρείσσων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι φίλος. *Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutinatus est moribus Magis meretur haberi amicus, quam multi cognati.* Add. VALERIVS MAXIMVS L. IV. c. 7. princip. [2]. Saepe quoque contingit, vt cum alieno longe iucundius versemur, quam cum cognato, istiusque taciturnitati & fidei plurima credamus, quae hunc celamus; denique ad isti inseruiendum promtius nos accingamus, quam si cognatus auxilio indiget, quia & iste in nostrum auxilium promtius, quam hic accurrit. Enimuero exinde non sequitur; in generali aliqua consuetudine, legis vim imitante, cognatis esse praeferendum amicum, etiam aduersus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam aduersus istos. Nam in transmittenda haereditate non nuda respicitur beneuolentia, sed & hoc, in quem bona nostra transire maxime congruum sit. Cum autem communis inter homines propensio ferat, vt familia, ex qua quis ortum trahit, sit quam ornatissima; igitur fere hoc conuenientissimum est, vt bona nostra intra familiam maneant. Deinde non statim sequitur; ego huius familiaritate impense delectatus fui; ergo ad eundem quoque bona mea volui transmittere.

2) Seu, vt, quod iure alii personae delatum fuisset, si defunctus in viuis non fuisset, id ad hanc personam vel heredes eius reuertatur. Vid. infra §. 17.

3) ARISTIDES Orat. panathenaic. notat: *Antiquis lex est Graecis & Barbarorum plerisque nutritiis suis, quas possumus, maximas referre gratias.* H.

4) Cui similis in ciuitate Patauina, de qua peculiarem librum habemus MARCI ANTONII PLANCI. H.

§. XV. 1) Qua de quaestione conferri meretur BVDDEI Dissertatio de Comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur, §. 35. & seqq. est ea inter Selecta eius Iuris Naturae & Gentium.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Per se mihi vel sanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiscitur ab animo: hoc proficiscitur a proposito. Illud* (propinquum esse) *dat casus, conditio nascendi, & quae non sponte nostra eliguntur.* H.

mittere. Ista enim inter alienos amicitia fere mutua beneuolentiae significatione, consiliorum communicatione, ac quotidianis vitae officiis absoluitur. Sed vt intelligamur vnam velut domum cum alieno velle constituere, bona nostra in eundem deuoluendo, expressa opus erit voluntatis contestatione. Sic & quanquam moribus priscis Romanorum in ordine officiorum post parentes liberosque primus locus tribueretur *pupillis*, alter *clientibus*, tertius *hospitibus*, & proximus demum *cognatis atque affinibus*; (GELLIVS L. V. c. 13. [3]) in haereditatibus tamen deferendis istius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde si amici aliquando cognatis in causa intestati deberent praeferri, maximus heic sese litium campus aperiret, tam inter ipsos amicos, si cui plures vno fuissent, quam inter hosce, & cognatos. Nam quod quis iucundius cum aliquo versatur, aut plura cum ipso communicat, id non statim infallibile est indicium, maxime omnium eundem amari. Saepe ingenii lepos, aut facilitas, aetatis item paritas, vel solertia iucundiorem aut vtiliorem nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non adsunt. Neque tamen ideo statim, vbi super bonis fuerit disponendum, in illum magis quam hunc sumus futuri procliues. Vbi locum habebit illud HESIODI L. II. Op. & dier. [vers. 707.] Μηδὲ κασιγνήτῳ ἶσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον. *Neque fratri parem facias sodalem.* Denique gradus cognationis numerare in promtu est; amicitiae autem gradus quis in talem disposuerit ordinem, vt nihil dubiae disceptationis remaneat?

§. XVI. PLAVSIBILIVS adhuc iactatur, saltem illos amicos propinquis esse praeferendos, quorum liberalitate, consilio, aut subsidio bona ista fuerunt quaesita. Aequum enim esse, vt bona eo redeant, vnde promanarunt. Sed nec heic deerit vberrima litium materia, ad quam praescindendam omnia iura potissimum tendere debent. Regeri enim amico poterit; ipsum beneficium non dedisse, sed reddidisse; vel ipsi iam sat gratiae relatum. Dedisse eum citra spem aliquid recipiendi, eoque animo, vt non amico solum, sed & ipsius coniunctis prodesset. Dedisse gloriae, aut commodi sui gratia. Non defuisse occasionem aliis mediis emergendi. Non liquido constare, quantum eius opera ad bona ista cumulanda contulerit. Neque statim in communionem rei partae admittendum, cuius opera vtili in re illa paranda sumus vsi. Mercenaria insuper* & foeneratoria fore amicorum officia, si ab intestato ante cognatos sint vocandi. Sic enim non intelligi, alio fine alteri quid datum, quam vt custodiam eius tantisper susciperet, aut moriens cum foenore id restitueret. Igitur vbi expressa non extat dispositio, quae amico faueat, propinqui obtinebunt, ita tamen, vt cum bonis defuncti simul suscipiant eiusdem obligationem erga istum benefactorem, eique quantum in se gratiam referre nitantur, quod eius opera haereditatem opimam sint nacti. Neque est quod quis importune vrgeat

3) *Conueniebat autem facile, constabatque ex moribus populi Romani, primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelaeque nostrae creditos* [si necesse esset in opera danda faciundoque officio alios aliis anteferre]; *secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt: tum in tertio, loco esse hospites, postea esse cognatos adfinesque.*

§. XVI. * Nimirum par est amorem, quem progenitoribus nostris debemus, in eorum posteros

vrgeat illud ARISTOTELIS Nicom. L. IX. c. 2. Εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. *Bene merito reddenda magis gratia, quam sodali dandum, si vtrisque non liceat.* Et CICERONIS Off. L. I. *Nullum officium referendae gratiae magis necessarium est.* It. *Cum duo liberalitatis genera sint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi, demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine iniuria.* Aut illud Phocionis ap. PLVTARCHVM in Apopht. Postulantibus ad sacrificium quoddam stipem Atheniensibus, conferentibusque reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me*, inquit, *vobis dare huic* (simul δανειστήν, *creditorem* demonstrabat) *non reddere.* Add. *L. 12. D. de Donation.* Enimuero materia de successionibus ab intestato hautquidquam per omnia ad regulas, quae in beneficiis dandis vel reddendis obseruantur, exigi potest aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non nisi ex dictato illarum virtutum eadem a nobis exspectare poterant. Verum successiones ab intestato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis prospiciendi, necessitudine sanguinis & naturaliter iniuncta propensione * familiam propriam augendi & conseruandi. ISAEVS Orat. VI. Πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσωσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους. *Omnes morti propinqui prouidentia quadam propria efficiunt, ne suas ad solitudinem redigant familias.* Vbi & illud imprimis curandum, vt liquida ineatur via, quae quam minime controuersiis [illegible] obnoxia. Qua nulla est expeditior, quam ut, expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis iam obseruatum, in successionibus ab intestato diuerso se modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime necessarium esse, beneficium dare; in secundis reddere: quippe cum liberi beneficio vtique deuinciendi praeferantur parentibus, queis plurima debentur. LVCIANVS Abdicato: [T. I. p. 271.] Καί τοιγε ἡ Φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον, ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. *Natura comparatum est, vt patres liberos ament magis, quam liberi parentes.* Conf. BOECLERVS ad Grotii dictum locum. Quae tamen non ita debent accipi, quasi ab vltimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; sed quod inconueniens sit, ex sola praesumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem ab intestato haereditates devoluantur.

§. XVII. HIS positis adparet, ex collateralibus proximos ad haereditatem esse fratres, dulcissimo vt plurimum affectu nobis iunctos; & quia ipsi propter fratres ex patris haereditate minores portiones acceperunt. QVINTILIANVS

ros descendere: mortuis enim videtur benefieri, cum eorum causa bene fit iis, quos ipsi caros habuisse censentur. Moriturus apud PROCOPIVM I. Persicor. Τὰ παιδία ὠφελῶν ὠφελήσεις ἐμέ. *Liberis meis benefaciens mihi benefeceris.* CLAVDIVS de Laudibus Stiliconis II.

Non viuis annexus amor meminisse sepultos
Desinit: in prolem transcurrit gloria patrum.

Salomon Prouerb. XI, 17. *crudelem* vocat, *qui carnem suam turbat*, id est, qui rationem nullam habet propinquitatis. H.

LIANVS Declam. 321. *Quae potest amicitia esse tam felix, quae imitetur fraternitatem? Certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere vltra hoc nomen potest, quam vt fratres vocemus.* Addatur quoque oratio Cyri ad filios suos apud XENOPHONTEM Cyropaed. L. IIX. VALER. MAXIMVS L. V. c. 5. princ. STOBAEVS Serm. 82. Cum quibus etiam sorores sunt admittendae saltem in bonis maternis, & nouiter adquisitis; non ita in paternis, quae quidem destinata sunt ad splendorem familiae conseruandum; cum foeminae extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludent vterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis quae recens quaesita sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum vterinorum matri nupsit, conueniens est, vt ego potiores partes feram; cum ad bona adquirenda fere plus pater, quam mater soleat conferre. Vbi fratres defuerint, fratrum filii vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna haereditas fuerit tenuior, quippe diuidenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & auunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit seruandus, ita tamen, vt vbi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. XVIII. BENE tamen obseruandum, isthaec naturalia dici, non quod praecepto aliquo iuris naturalis ita sint definita, vt aliter de iis disponi nequeat; sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant [1], & ad lites praescindendas expeditissima videantur, vbi expressa defuncti voluntas, aut lex ciuilis defecerit. Caeterum vix vlla in iuris parte leges ciuiles adeo deprehenduntur solicitae, quam circa dispositiones haereditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reipublicae attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romae in LL. XII. tabularum erat: *Paterfamilias vti super familia, pecuniaue sua legassit, ita ius esto* [2]. Quae lex fuit desumta ex iure Attico, a Solone constituto. Sicut PLVTARCHVS Solone [3] memorat, cupidissime acceptam, & aequissimam visam istius legem, qua factionem testamentorum ciuibus tribuit, quae nulla ante eum in ciuitate erat. Cuius legis hanc rationem habuit, non tam vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, sed vt vtilitate in medium proposita efficeret, vt homines inter se beneficiis certarent, & propinqui eo arctius se inuicem complecterentur,

§. XVIII. 1) Et sunt iuris naturalis, quod pro certo rerum statu dicitur. Vid. H. GROTIVM de Iure summae potest. citra sacr. c. 7. §. 1. H.

2) Princ. Inst. de lege Falcid. j. l. 120. D. de V. S. Conf. Alberti Dieterici TREKELL. Tractatio de Origine atque progressu testamentifactionis praesertim apud Romanos, edita Lipsiae 1739. in 4to.

3) Ὁ δ' ᾧ βούλεταί τις ἐπιτρέψας εἰ μὴ παῖδες ὦσιν αὐτῷ, δοῦναι τὰ αὑτοῦ φιλίαν τε συγγενείας ἐτίμησε μᾶλλον, καὶ χάριν ἀνάγκης· καὶ τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησε.

4) Vid. supra c. 10. §. 5. circa extrem. H.

5) Qua ratione Philosophi obseruarunt, magis affici caussam gignentem erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium esse: post hos autem magnum momentum inesse eidem sanguini & radici ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VIII. c. 12.

6) Tales perstringit CICERO Paradox. 5. scite depingit HORATIVS L. II. Sermon. satyr. 5. PLAV-

tur, quod beneuolentia quoque alienos ſuperare deberent, ſiquidem ex bonis ipſorum capere quid vellent. DEMOSTHENES aduerſus Leptinen: [pag. 374. C. Edit. Geneu.] Ὁ μὲν Σόλων ἔθηκε νόμον, ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ὅτῳ ἄν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι οὐχ ἵν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγυτάτω τῷ γένει τῆς ἀγχιστείας. ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέσον καταθεὶς τὴν ὠφέλειαν, ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ. *Legem Solon tulit: Licere, cui legitimi liberi non ſint, quem libitum ſit, haeredem inſtituere, non vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, ſed vt vtilitate in medium propoſita efficeret, vt homines inter ſe certarent beneficiis.* Simul & quam maxime libertati congruum videbatur [4], & plenitudini dominiorum, vt ne quis bona ſua cogeretur relinquere, niſi quos prae reliquis amaret [5]. Addi quoque poteſt, ſpem ſaepius adparere magis liquidam, quod extraneus quiſpiam bona noſtra in adminiculum virtutis ſit adhibiturus, quam cognatus aliquis noſter, quem non raro in luxuriam aut deſidiam ſolicitat ſpes opimae haereditatis. THEOCRITVS Idyl. 16. [v. 59.] Χρήματα δὲ ζώοντες ἀμαλδύνουσι θανόντων. *Viui autem diſſipant opes mortuorum.* In ſolatium demum mortalitatis cedere, ſi quis res ſuas, tanto labore partas, illis poſſit relinquere, quos maxime amat. Add. ISOCRATES Aeginetico. Teſtamentum tamen prohibeantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino haereditas paterna debebatur. Negari tamen non poteſt, ex iſta teſtandi libertate apud Athenienſes non minus, quam Romanos irrepſiſſe immenſam fraudium luem, captationes maxime ſenum & orborum [6], circumſcriptiones, falſarum tabularum ſuppoſitiones, & ſimilia. Inprimis autem id improbat circa leges teſtamentarias Solonis BODINVS L. V. cap. 2. quod praedia quoque teſtamento legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad vnum multa praedia potuerunt peruenire, magnam inaequalitatem opum inter ciues fuiſſe exortam; ex qua tenuioribus in locupletes inuidia, his ſuperbia exorta, mala perturbandis & euertendis rebuspublicis idonea. Praeſertim cum frequens ſit, vt vbi aquae ſunt, aquae confluere gaudeant [7]. Intereſſe autem rerumpublicarum popularium, vt ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quae ratio etiam fuit legis Ebreae, ne fundi in perpetuum alienari poſſent. Item vt foeminae, quibus fundi eſſent dotales, tribulibus tantum ſuis poſſent nubere, ne iſta occaſione illi in aliam tribum deuoluerentur. Vid. Numeror. XXXVI. Hinc ARISTOTELES V. Polit. 8. [8] inter regulas conſeruandae democratiae hanc quoque tradit: Τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος, οὕτω γὰρ

PLAVTVS in Milite Act. 3. De Clericis etiam HIERONYMVS ad Nepot. *Audio praeterea in ſenes & anus abſque liberis quorundam turpe ſeruitium. Ipſi apponunt matulam, obſident lectum, purulentiam ſtomachi & phlegmata pulmonis manu propria ſuſcipiunt. Pauent ad intuitum medici, trementibus labiis, an commodius habeat, ſciſcitantur. Et ſi paulum ſenex vegetior fuerit, periclitatur, ſimulataque laetitia mens intrinſecus auara torquetur. Timent enim ne perdant miniſterium.* H.

7) Vt vernaculo prouerbio dicimus: EVRIPIDES Hecuba:

Δοῦναι δὲ μᾶλλον πλουσίῳ πᾶς τις κακῷ
Πρόθυμός ἐστιν, ἢ πένητι κἀγαθῷ
Κακὸς δ' ὁ μὴ ἔχων, οἱ δ' ἔχοντες ὄλβιοι.

Deinde cuncti non probis, ſed ditibus,
Donare malunt, quam probis & egentibus.
Dites beati: pauperum infelix genus.

Conf. Prouerb. Salomon. XIV, 20. H.

8) Add. L. II. c. 9. p. 329. D. Edit. Pariſ.

γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν. *Haereditates non testamento, sed agnatione sunt deferendae, sic enim facultates magis erunt aequabiles.* Quid in republica Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epitadem contra instituta Lycurgi introducta, malorum inuexerit, late apud PLVTARCHVM in Agide [pag. 797.] potest legi. Add. ARISTOTELES II. Politic. 9. Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebraeorum heic legibus vid. SELDENVS libro peculiari de Successionibus ad leges Ebraeorum & praecipue c. 24. & GROTIVS ad Numer. XXVII, 8. seqq. De antiquis Germanis TACITVS: [c. 20.] *Haeredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi.* Quem locum cur ita cum non-nemine [9] velimus interpretari [10], quod Germanis, vtpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem TACITVS ibi fere prae oculis habet, in vsu non fuerit, nondum satis causae video. Nam Romanis recepta quoque erant testamenta nuncupatiua [11], ad quae scriptura non requiritur. Igitur si TACITVS annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod iura cognationis eximia quadam sanctitate a gente ista fuerint culta; vti ostendunt, quae apud TACITVM dicto loco sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec vlla orbitatis praemia. Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniae partibus [12], si filius alicui natus sit, haeredem ipsum sortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens, thesauros tunc cumulare nescia, & paupere supellectile contenta, cui ex segete, pecore, & venatu vix amplius quaerebatur, quam quod victui quotidiano eique simplici sufficeret. Quale genus vitae agentibus latifundia extendere superuacuum. Neque vero testamenti factio adeo necessario dominio adhaeret, quin vniformis quidam modus ex intestato succedendi a ciuitate introduci possit. Praesertim cum illi genti mos fuerit, *agros pro numero cultorum ab vniuersis per vicos occupari, quos ipsi mox inter se secundum dignationem partiebantur.* Suis autem vltima mandata dare, non statim testamentum facere est. Leges quoque circa successiones promulgauit deceptor Arabs in *Alcorano cap. de Vxoribus.* Caeterum ordo hic succedendi vti est simplicissimus [13], & naturali inclinationi maxime congruus;

9) Designat Auctor BOECLERVM ad Grotium c. 6. pag. 235. Vid. BVDDEI Dissertatio de Testam. summor. imperant. c. 1. §. 9.

10) Sane fero adhuc fere vsque ad seculum quintum decimum testamenta apud mediae plebis Germanos minus fuere vsitata. Quod ius adhuc hodie retinent veteres Saxones, Dani & Sueci. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad D. 2. §. 14. de Gelria Fridericus a SANDE Descript. Gelriae. H.

11) Quo nomine veniunt testamenta, quibus testator vltimam voluntatem viua voce eloquitur. *§. vlt. Inst. de testam. ordin.* Quae Iure Romano perinde valida erant ac testamenta scripta, modo testator coram septem testibus idoneis & rogatis testatoremque videntibus & intelligentibus heredem nuncupasset, *L. 21. pr. §. pen. D. Qui testam. fac. poss. L. 21. §. 2. L. 26. C. de Testam.*

12) Apud Hamburgenses quoque & Lubecensi iure vtentes de bonis hereditariis sine consensu haeredum testari licet nemini. H.

13) Vid. PLINIVS Panegyr. c. 37. num. 2. Edit. Cellarii & locus Platonis, quem interpretatur BOECLERVS ad Grotium L. II. c. 7. §. 9.

14) Nec minus constat, testamentis incendi alique odia ac simultates inter cognatos praeteritos ac

gruus; ita & idem facit ad seruandam inter ciues opum aequalitatem, facit ad tuendum iustum ciuium numerum, prohibita fundorum combinatione, (vid. BACO de Verulamio in Henrico VII. p. m. 127.) ac ad conseruandum familiarum censum, ac perpetuitatem. Creditum quoque est, propinquos hoc vinculo arctius ad mutuum amorem, ac mutua commoda promouenda obstringi [14], cum necessarios se sibi inuicem haeredes nossent. Huc facit quoque locus ex Platonis L. XI. de LL. adductus a GROTIO dicto loco §. 9. & explicatus a BOECLERO ad dictum locum. Item quod PLINIVS Panegyr. [c. 37. num. 2. Edit. Cellar.] tantopere commendat vigesimam, haeredibus domesticis remissam; *quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent destringi aliquid & abradi bonis, quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, quaeque nunquam vt aliena & speranda, sed vt sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent.* PVBLIVS SYRVS: [verſ. 255.]

Haeredem scire vtilius est, quam quaerere.

Sapientius tamen, vt adparet, illi populi, qui de bonis quidem propria industria adquisitis liberam testandi facultatem concesserunt, bona paterna & auita ad proximos cognatos deuolui voluerunt. Hoc enim modo, quae pro vtraque parte adductae sunt rationes egregie temperantur, & coniunguntur. Illud ab Europaeorum moribus alienum est, quod Iodoc. SCHOVTEN in Descript. regni Siam memorat, in eo regno diuitias opulentorum plerumque in tres partes diuidi, quarum vnam capit rex; alteram sacerdotes, ex qua etiam sumtus funerum depromentur, tertia liberis cedit [15]. Nec minus quod apud Aethiopas in ora Guineae liberi nihil ex haereditate paterna aut materna percipiunt, sed omnia ad patris aut matris proximos cognatos deuoluuntur.

§. XIX. ILLVD autem tam qui ex testamento, quam qui ex intestato haereditatem adeunt, commune habent, quod defuncti aes alienum dissoluere debeant [1]. Idque non tam quod ipsi ad hoc tacite sese [2] obligauerint; (cui rationi innititur dispositio antiqui iuris Romani [3] *L. 8. D. de Adquir. vel omitt. haered.*) quam quia istud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam sequitur.

ae haeredes institutos legatariosque Vid. LVCIANI Dialogus Cratetis & Diogenis. H.

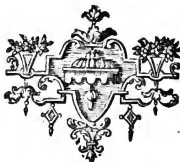
15) Hinc Siamenses ignorare vsum testamentorum scribit LOVBERIVS de regno Siamens. Tom. I. Part. 2. c. 7. n. 9. H.

§. XIX. 1) Hoc ipsi rerum dominio coaeuum, siue cum dominio rerum introductum esse, ait H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 10. & L. III. c. 2. §. 1. H.

2) Imo per *L. 8. D. de Acquir. vel omitt. heredit.* id non euincitur. Potius legatariis tantum & fideicommissariis heres ex Quasi-contractu obligatur, non creditoribus. Hi enim heredem ex facto defuncti conueniunt, *L. 40. D. de O. & A.* iuncta *Nou. 48. praefat.* verb. *cum vtique*, cuius obligationes omnes in heredem transeunt, simulac adiit hereditatem, *L. 2. §. 2. D. de V. O. L. 59. D. de R. I.*

3) Hoc complures non temere in dubium vocant, quoniam aduersus heredem debitoris actio ex Quasi-contractu non datur, sed eadem, quae aduersus defunctum competebat. *L. 12. L. 49. D. de Obligat. & action. L. 7. §. 1. Deposit. L. 63. §. 8. D. pro Socio.* Ex quo sponte sua consequitur, heredem ex illis causis obligatum esse, ex quibus defunctus sit obligatus. H.

quitur [4]. *Patrimonii* enim *in alium transiturí ea ratio est, vt primum credito satisfiat.* QVINTILIANVS Declam. 273 [5]. Et iste est cuiusque census, quantum debitis exsolutis superest. Add. quoque Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 11. Inde etiam quam maxime aequitati naturali congruit, vt haeres vltra vires haereditatis non teneatur [6]. Add. *L. 5. D. de Calumniatoribus. L. 14. §. 1. D. de Religiosis. L. 7. §. 1. D. Depositi. L. 11. D. de Iure fisci.* Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. c. 19. Sed nec illud omittendum est, quod tradit Gabr. SIONITA de Morib. Orientalium c. 16. Musselmannos, quando morte instante testamentum condunt, *omnia quae furto rapinaue sunt ablata, creditoribus syngrapha solutionis data, iuxta leges restituere teneri; & si nesciant, cui sint reddenda, eos summam pecuniae aedificiis publicis, puta, xenodochiis, moschaeis, & balneis, aut pauperibus & religiosis legare.* Add. Lucae XIX, 8. Apud Ferdinandum PINTO c. 21. eremita Chinensis Antonio de Faria sacrilego ad salutem animae suae tria suadet, vt ablata restituat, cum lacrimis peccati veniam petat, & eleemosynam pauperibus largiter distribuat. Add. IDEM c. 60.

CAPVT

4) V. infra L. V. c. 13. §. 10. Vnde etiam pactum, vt vnus debitoris heredum nomina creditorum solus in se suscipiat, his non officit. *L. 40. §. 2. D. L. 25. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS dicta Decl. 336. *Finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui a me petat, quid respondere possum? agrum fratris dedi: cum fratre meo conuenit mihi, vt ille solueret. Num dubium est, quin dicturus fuit creditor: partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. Assem non possum a te petere: semissem pete, e possum. Ergo etiam si conuentione aes alienum transferebatur adeo, iure tamen & veritate erat & meum.* H.

5) Idem QVINTILIANVS paullo antea dixerat: *Bona porro quae sunt? vt opinor ea, quae detractis alienis deprehensa sunt.*

6) V. supra c. 10. §. 8. & infra L. V. c. 11. §. 12. Illud adhuc addendum: Si plures creditoris vnius aut debitoris sunt heredes, vnumquemque non nisi pro rata actionem habere, aut conueniri posse: id quod legibus XII. tabb. constitutum fuit. *L. 25. §. 13. D. Famil. herc. L. 1. C. de Exception. L. 2. C. si Certum petatur. L. 6. C. Famil. hercisc. L. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS Decl. 336. *Duos, nos pater heredes reliquit, & necesse est, sicut bona, ita onera quoque esse communia.* H.

* *

CAPVT XII.

DE VSVCAPIONE.

I. *Quid ab vſucapione praeſcriptio differat.*
II. *Quid ll. Romanis vſucapio, & vbi locum habeat.*
III. *Quatenus in vſucapione requiratur bona fides.*
IV. *Requiritur poſſeſſio continuata.*
V. *Rationes introductae vſucapionis.*
VI. *An lex de vſucapione ſit poenalis?*
VII. *Multi ad ius ciuile vſucapionem referunt.*
VIII. *An vſucapio oriatur ex tacita domini derelictione?*
IX. *Ea videtur niti tacita conuentione gentium.*
X. *Quatenus vſucapio noceat nondum natis.*
XI. *Vſucapio etiam inter diuerſas gentes locum habet.*

V IDENDVM quoque eſt de illo adquirendi modo [1], quo is, qui rei alienae poſſeſſionem bona fide, & iuſto titulo eſt adeptus, & citra contradictionem per longum temporis ſpatium obtinuit, plenum eiusdem rei proprietatem nanciſcitur, iure & actione prioris domini extincta. Vocatur is modus *vſucapio*, quod res vſu ſeu diuturna poſſeſſione capiatur, & adquiratur. Exceptio autem illa, qua prior dominus poſt vſucapionem completam a poſſeſſore repellitur, *praeſcriptio* proprie dicitur. Quanquam iſta duo frequenter ſoleant confundi. Operae pretium autem fuerit, paucis praemittere, quid, & quibus ex rationibus ius Romanum heic conſtituerit. Sic enim facile patebit [2], quid poſitiui, quid naturalis iuris in hac materia ſit.

§. II. VSVCAPIONEM MODESTINVS in L. 3. de Vſucap. definit, quod ſit *adiectio dominii per continuationem* [1], *poſſeſſionis temporis lege definiti.* Vbi quantum ad rem ipſam perinde putamus, ſiue quis legat *adiectio*, ſiue ex *Vlpiano* cum CVIACIO & aliis *adeptio*. Nam qui poſſeſſionem alicuius rei bona fide partam continuauerit per tempus lege praeſcriptum, illi demum, quod deerat adhuc,

§. I. 1) Eſt hic modus Acquirendi inter Ciuiles praecipuus. Vid. nota 1. ad §. 1. cap. 10. cui porro non inter *priuatos* ſolum, ſed etiam inter gentes integras locus, vt deinceps dicetur.

2) Nimirum praeſcriptio, quae fundatur in iure naturali, differt ab illa, quae legibus ciuilibus & quidem varie definitur. Leges ſane ciuiles de praeſcriptionibus in acquirenda ſumma poteſtate aut eius partibus locum habere, negant recte H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 12. & 13. Ioann. STRAVCHIVS de imperio maris c. 4. §. 5. Etſi diſſentiant aliqui apud ARNISAEVM Lib. de iurib. maieſt. cap. 2. §. 5. H.

§. II. 1) Qua praeſcriptione non tantum *proprietas* adquiritur, ſed *Iura* etiam & *Actiones* extinguuntur, ſi quis iis vti, easue exercere neglexerit per tempus conſtitutum. Iure tamen Naturae ſolo, praeſciptione non tollitur debitum, ita, vt, ſi creditor, vel heres eius intra longum tempus id non exegerit, ius eorum ideo exſpiraſſe videri poſſit, & debitor debere deſinat. Oſtendit id THOMASIVS in Diſſertat. de perpetuitate debitorum pecuniariorum, cui non in omnibus ſubſcribit GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 232. § 64.

adiicitur. Et ille quoque, cui lex quid adiicit, dici poteſt idem adeptus eſſe. Porro vti vſucapere poteſt, quicunque alias ad dominium ſibi adquirendum habilis eſt: ita per vſucapionem adquiri ſolet dominium rerum mobilium, & immobilium, niſi legibus ſint exemtae. Vti ſunt homines liberi [2]. Cum enim tam dulcis ſit libertas, vt eius recuperandae occaſionem nemo praeſumatur negligere; recte iudicatur, ex ignorantia ſui ſtatus aliquem tamdiu in ſeruitute haeſiſſe, & ad libertatem non proclamaſſe; non autem quod in ſeruitutem ſuam tacite conſenſerit. Vnde diuturna patientia magis ad miſericordiam, quam ad detrimentum ſeruienti valere debet. Excipiuntur quoque res ſacrae [3] & religioſae; item res pupillorum; quamdiu tales iſti ſunt. Nam propter teneram aetatem neglectus vindicationis illis imputari nequit hactenus, vt propter illam re ſua debeant excidere: & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipſis nocere. Item res furtiuae, ſerui fugitiui, & quae vi poſſeſſa ſunt, etiamſi tertius bona fide eorundem poſſeſſionem nactus ſit [4]. Sic enim in LL. XII. tabb. conſtitutum erat: *Rei furtiuae aeterna auctoritas eſto.* Nam ipſum quidem furem aut raptorem, ne vſucapere poſſet, ſcelus ſuum impedit. Tertio autem poſſeſſori bonae fidei obſtat vitium furti aut rapinae, quod ipſam rem velut comitari intelligitur. Etſi enim proprie loquendo in ipſa re per ſe non eſt vitium; quia tamen vitioſo modo, & per ſcelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus aequum fuit viſum, iſtius ius non extingui; ſimulque cauere, ne alicui ſcelus ſuum lucri cauſam praebere poſſet. Cum enim res mobiles per triennium vſucapiantur, in procliui erat furibus furtiua eo transferre, & alienare, vbi intra triennium a priori domino inueſtigari non poſſent. Accedit, quod inter alias rationes legis de vſucapionibus etiam eſt negligentia domini. Atqui

2) Et in genere omnia, quae commercio exempta ſunt, veluti loca publica, res fiſcales & domaniales. *Sed aliquando, etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi Vſucapio vllo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum poſſideat*, §. 1. Inſt. de Vſucap. & longi temp. praeſcription. Furtiuae quoque res & quae vi poſſeſſae ſunt, nec ſi praedicto longo tempore bona fide poſſeſſae fuerint, vſucapi poſſunt. *§. 2. eod.* Res fiſci quoque vſucapi non poteſt, §. 9. eod. Vſucapionem contra recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus ſanctis, ſacris, publicis Populi Romani & Ciuitatium, item liberis hominibus *L. 9. D. de Vſurpat. & vſucap.*

3) CICERO Orat. de Aruſp. reſponſis: *Nihil mortales a Diis immortalibus vſucapere poſſunt.* Et in legibus XII. Tabul. eſt: *buſtum ne vſucapito.* Adde publicas res. SENECA ep. 88. *Negant ICti quidquam vſucapi, quod publicum eſt.* Conf. *L. 9. D. de Vſucapion.* H.

4) *Quod ſubreptum erit, eius rei aeterna auctoritas eſto.* Sunt verba legis Atiniae relata ab A. GELLIO Lib. XVII. c. 7. Vbi auctoritas ius vindicandi ſignificat. Vid. *L. 7. C. de Vſuc. pro empto.* Illuſtrauit hanc legem Atiniam Hadr. PVLVAEVS, a Celeb. Conradi cum Raeuardi Triboniano, nec non tomo IV. Theſauri Iuris Ottoniani Col. 325. & ſeqq. editus.

5) *Quae ergo antea non motae ſunt actiones, triginta annorum iugi ſilentio, ex quo iure competere coeperunt, viuendi vlterius non habeant facultatem* L. 3. C. de Praeſcr. 30. vel 40. annorum. Add. L. 4. C. eod. L. I. C. de Annali except. CVIACIVS Obſeru. L. X. c. 12.

6) Quae probe diſtinguendae a praeſcriptione longi temporis, de qua infra ad §. IV. agetur, Imperator Iuſtinianus inductus a ſacerdotibus Emeſi, (quae vrbs Syriae fuit) pinguiores ciuitatis familias ope diplomatum quorundam ſuppoſititiorum bonis ſuis exuere volentibus, Conſtitutionem edidit, vi cuius bona Eccleſiarum & ſimilium corporum piorum C. demum annis praeſcriberentur, *L. 33. C. de SS. Eccleſiis.* Quae lex pertinet ad Orientem. Ad Occidentales contra Eccleſias & quidem omnes, nedum Romanam, referenda eſt Nou. IX. ex qua excerpta eſt *Authenthica Quas Actiones C. de SS. Eccleſiis in fine.* Sed detecta fraude, cuius Hiſtoriam SVIDAS in voce Priſcus, & EICHELIVS ad Procop. pag.

Atqui res furtiuae caute solent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant subductae. Nihilominus cum posteriores leges omnes actiones iugi triginta aut quadraginta annorum silentio voluerint [5] extingui, *L. 3. & 4. C. de Praescript. 30. annorum:* isthaec quoque praescriptio longissimi temporis [6] dominum post petentem repellet. Quod vtut nonnullis aequitati videatur repugnare, quia diutina licentia & iniuria quasi iure & aequo niti absurdum sit: tamen ex generali vtilitate, quae in publicum inde resultat, excusari potest: quia scilicet tranquillitatis publicae interest, vt aliquando in infinitum grassaturae lites extinguantur, neue dominia rerum perpetuo in incerto sint [7]. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconueniens visum, ob qualecunque factum sequens seculum litibus posse inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, eius desiderium bona fide digessisse non immerito credebatur; sic vt non opus esset, tam diuturnam possessionem in ipsius gratiam turbari. Quae ratio etiam ad praescriptionem criminum adplicari potest [8], quod nempe superuacuum videatur [9], ex alio fere seculo ad tribunal reuocare facinora, quorum effectum ipse diuturni temporis tractus obliterauit, sic vt fines poenarum locum non amplius inueniant. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. 48. D. tit. 19. c. 4. &. tit. 20. c. 4. §. 14.

§. III. VT autem vsucapio procedat, requiritur [1], vt iusto quis titulo possessionem rei, cuius prior possessor verus dominus non erat, nactus sit, seu tali titulo, qui alias ad transferendum & adquirendum dominium idoneus habetur. Vtque adeo in bona fide versetur [2], id est, vt & idoneam rationem

pag. 156. dederunt, Iustinianus has Constitutiones reuocauit, & Spatium centenarium ad XL. annos restrinxit in Nou. III. quae IX. est posterior & in Nou. CXI. & in Nou. CXXXI. cap. 6. Vid. CVIACIVS Obseruat. L. V. c. 5. & WERLHOFII vindiciae Grotiani dogmatis de praescriptione inter liberas gentes §. 30. Ceterum cum praescriptione C. annorum non confundenda est praescriptio immemorialis, etsi aliquando eodem redeat. Vid. GROTIVS L. II. c. 4. §. 7. & laudata Dissertatio WERLHOFII §. 18. & sqq. Praescriptio autem longissimi temporis non Theodosio M; sed Theodosio Iuniori debetur. Vid. dicta Dissertatio §. 29. & ea THOMASII de Perpetuitate debitorum pecuniariorum §. 27.

7) Hac ratione, & simul negligentia, qua pristinus dominus rem suam intra tempus constitutum repetere neglexit, nititur praescriptio omnis. *Bono publico vsucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, & fere semper incerta dominia essent: cum sufficeret domino ad inquirendas res suas statuti temporis spatium*, L. 1. D. de Vsurpat. & vsucap. Addidit Dn. LEYSERVS Meditat. ad Pand. Spec. CCCCIV. n. 2. tertium argumentum ex confusione & obscuratione iurium: idque verbis Leibnitii in Litteris ad se datis explicat; & denique 4. Exemplum Iephtae populique Hebraei, qui, in lite cum Ammonitis, ad praescriptionem prouocant, Iudic. XI, 26.

8) V. supra L. I. c. 9. §. 6. H.

9) *Querela falsi temporalibus praescriptionibus excluditur, nisi viginti annorum exceptione: sicut cetera quoque fere crimina*, L. 12. C. ad leg. Cornel. de Falsis. Vid. supra L. I. c. 9. §. 6. & TITIVS Obs. ad Lauterbach. MCXXIV. vt & dissertatio THOMASII de Praescriptione Bigamiae, quae VIII. est inter Dissertationes eius Lipsienses.

§. III. 1) *Vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliaue quauis iusta caussa acceperit, is. . . . vsucaperet.* princ. Inst. de Vsucap. *Diutina possessio, tantum iure successionis, sine iusto titulo, obtenta, prodesse ad praescriptionem hac sola ratione non potest*, L. 4. C. de Praescr. longi temp. *Nullo iusto titulo praecedente possidentes, ratio iuris quaerere dominium prohibet. Idcirco cum etiam vsucapio cesset, intentio dominii nunquam absumitur.* L. 24. D. de R. V.

2) AVGVSTINVS Libro de Fide & oper. c. 7. *In iure praediorum tantum quisque bonae fidei, rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum. Cum vero scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malae fidei perhibebitur, tunc iuste iniustus vocabitur.* H.

nem possit allegare [3], quare possideat, & persuasus sit, reuera dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum [4]. LIBANIVS Declam. I. Ὀυκ ἐν τῷ λαβεῖν ἐςὶ τὸ δικαίων κτήσασθαι, ἀλλὰ τῷ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν. *Non ideo protinus iure quis possidet, quia rem nactus est, sed ita demum, si citra culpam.* Inde *diutinam licentiam & iniuriam* vocat TACITVS A. XIV. quod populo Romano relictos agros, qui quondam regis Apionis fuerant, proximus quisque possessor inuaserat. Haec bona fides vt saltem ab initio possessionis adfuerit, iuxta leges Romanas sufficit, & si quis postea rescifcat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum. Iure autem Canonico [5] etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur [6]. *c. 5. & 20. X. de Praescript.* adeo vt si quis interea rescifcat [7], rem in se a non domino fuisse deuolutam, per conscientiam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam, & mala fide rem deinceps detineat, saltem si id agat, vt astute rem a veri domini notitia subtrahat. Quae sententia magis ad sanctimoniam iuris naturalis videtur accedere [8]: quippe cum per introducta rerum dominia obligatio intelligatur omnibus hominibus iniuncta, quantum in se est efficiendi, quo quisque re sua, quae citra domini consensum apud ipsos est, iterum potiatur. Add. infra hunc locum c. 13. §. 2. Ius autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est, quiete concessit possessioni suae incumbere, cura rem inuestigandi & vindicandi domino relicta.

§. IV.

3) *Vt in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat. - - - Quod & in rebus mobilibus obseruandum esse censemus, vt in omnibus iusto titulo possessionis antecessoris iusta detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucratiuo ea coepta est*, L. vn. C. de Vsucap. transform.

4) Bona fides a potissimo exemplo definitur, *opinio, domini.* Si tamen accuratius rem perpendas, multae res bona fide a nobis possidentur, quarum nos dominos esse, numquam opinati fuimus: quod iis inprimis euenit, qui pinguiorem hereditatem adierunt. Quare praestat possessionem bonae fidei negatiue describi per *ignorantiam, qua nescimus, rem, quam possidemus, alterius esse.*

5) *Vnde oportet, vt, qui praescribit, in nulla* temporis *parte rei habeat conscientiam alienae.* cap. 20. X. de Praescription. add. c. 5.

6) Satis aequae tamen plerisque Iuris ciuilis rationes videntur. Vid. Henr. COCCEII Dissertatio de Finibus bonae fidei in praescript. & BOEHMERI Iur. Ecclesiast. Protest. II. 26. 52. quum contra Ius Canonicum tuendum susceperit. LYNCKERVS in Diss. de bona fide in praescriptionibus, tam iure Ciuili quam Canonico.

7) Bene dicit *interea.* Nam si completa vsucapione rescifcat, praescribentem etiam in foro conscientiae tutum putat Couarruuias. Vid. MVELEN Part. III. Fori conscient. quaest. 16. H.

8) Iure Naturae solo, bona fides neutiquam ad praescriptionem necessaria videtur, ne quidem initio possessionis, dummodo tantum temporis spatium effluxerit, vt praesumtio nasci possit, rem a pristino domino derelictam fuisse. Eo enim ipso, quod alter sciuit, vel certe scire debuit, rem esse in manu nostra, tacite saltem testatur, se nobis de ea non amplius facere controuersiam: qua derelictione legitimum rei dominium nobis acquiritur, perinde ac si eam iusto titulo quaesiissemus. Hac ratione gentes hodiernae regiones, quas possident, praescripserunt, etiamsi eas bellis iniustis primum subegerint. Eadem de caussa Theodosius Iunior, quum praescriptionem longissimi temporis introduceret, bonam in eam fidem non exegit. Primus eam adesse voluit Iustinianus eo casu, si pristinus rei dominus vindicare eam impeditus fuisset: donec Auctoribus Iuris Canonici bona fide in omnibus praescriptionibus opus esse, visum est. Inde patronis Fisci nata occasio, bona Coronae & Domanialia eximendi praescriptionibus. Caussati enim sunt, possessores eorum esse in perpetua mala fide, vtpote qui scire debuerint, eiusmodi bona non posse dominium mutare. Cuius iuris obseruantia quies generis humani saepissime turbata est: vtpote cuius interest, in his quoque praescriptiones admitti, vt litigiorum aliquis sit finis & possessio-

§. IV. Reqviritvr deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter [1], id est, vt aut ad verum interea dominum iterum peruenerit, aut pro derelicta aliquando iacuerit; vel ciuiliter [2], puta, si dominus super eadem re cum possessore litem contestetur, aut saltem per protestationes ius sibi suum saluum reseruet. Add. Boeclervs & Zieglervs ad Grotii L. II. c. 4. §. 9. Vbi tamen hoc obseruant, etiam tempus, quo auctor possedit, successori eius prodesse [3], dummodo vterque bona fide, & iusto titulo possidere coeperit. Alias enim nulla fiet coniunctio vel accessio temporis ex persona auctoris; adeoque vbi auctor in mala fide fuerit, eius possessio non accedit possessioni successoris, licet iustae. Idque obtinet tam in successore vniuersali, qualis est haeres, quam particulari, qualis est emtor, donatarius. Etsi autem auctoris vitium non prodest huic successori, vt is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud non nocet, sed ex propria possessione vsucapionem potest complere. Secus autem est in successore vniuersali [4], qui cum in omne ius defuncti succedat, eumque repraesentet, ignoratione sua, bonaque fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur spatium, vt quis contra absentem praescribere possit, quam contra praesentem [5]. Breuiori quoque tempore vsucapiuntur res mobiles, quam immobiles [6]. Quod ideo videtur constitutum, tum quia grauius iudicatur immobilia amittere, quam mobilia, tum quia haec quam illa frequentius in commercia veniunt, simulque facilius est alienorum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoque ex his non tanta litium seges metuenda,

sessiones tandem extra periculum vindicationis ponantur. Ceterum postquam b. f. possessor terminum legibus praescriptum adtigit, ius pristini domini penitus exstinguitur.

§. IV. 1) Veluti si res amissa, aut possessori vi adeuta sit. Vid. *L. 12. & 15. D. de Vsurpat. & vsuc.*

2) *Vtramque autem* [possessionem] *ita demum esse legitimam, cum omnium aduersariorum silentio & taciturnitate firmatur: interpellatione vero & controuersia progressa, non posse eum intelligi possessorem, qui licet possessionem corpore teneat, tamen ex interposita contestatione, & caussa in iudicium deducta, super iure possessionis vacillet ac dubitet.* L. 10. C. de Adquirenda & retinenda possessione.

3) *Si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur, quamuis ipse mala fide possideat (quia intelligit, se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri.* §. 7. Inst. de Vsuc.

4) *Diutina possessio, quae prodesse coeperat defuncto, & heredi & bonorum possessori continuatur: licet ipse sciat, praedium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit: heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest.* §. 12. Inst eodem. *Cum heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit - - - [nec] vsucapere poterit quod defunctus non potuit*, L. 11. D. de Diu. temp. praescript.

5) Possessor bonae fidei praescribit bona immobilia X annis inter praesentes, XX inter absentes: praesentes autem dicuntur, qui in eadem prouincia commorantur: & transit hoc ius etiam in successores, quamuis Auctor eorum possessionem mala fide nactus sit, modo sint successores singularis, *L. 5. D. de Diuers. & tempor. praescr. L. 1. C. de Praescr. longi temp.* Successori enim vniuersali vtique nocet mala fides defuncti, adeo, vt ne a sua quidem persona, praescriptionem inchoare possit, *L. 11. C. de Adquir. poss.* Heres enim succedit in omnia iura defuncti, adeoque etiam in eiusdem vitia, *L. 11. D. de Diu. & tempor. praescr.*

6) *Praescriptio enim rerum mobilium Iure Ciuili nouissimo fit triennio*, princ. Inst. de Vsucap. L. vn. C. de Vsuc. transform. *Ne domini maturius, suis rebus defraudentur - - - cautum est, vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, (id est, inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur.* Princ. Inst. de Vsuc. L. 12. C. de Praescript. longi temp.

da, quam ex illis [7]. PLATO de LL. L. XII. [T. II. pag. 954. Ed. Steph. pag. 990. 991. Ed. Wech.] super vsucapione mobilium ita disponit: *Si quis in vrbe aperte re illa vtatur, post annum, sin in agro, post quinquennium ea fit vsucapta. Sin in vrbe domi vtatur, triennio vsucapio compleatur. In agris, si occulte habeatur, vsque ad decennium vindicatio datur ei, qui amisit. Sin extra regionem, semper, quandocunque inueneris, eam adprehendere potest.* Vsucapionem immobilium Platonicae ciuitatis instituta ignorant.

§. V. CAVSAE autem introductae vsucapionis ab interpretibus iuris Romani hae potissimum afferuntur, quod ad euitandas confusiones, & amputandas lites reipublicae expediat, dominia inter ciues esse certa. Id quod fieri non posset, si negligentiae priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & nouiter in possessione constituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando auocaretur [1]. Nec subsistere aliter inter homines commercia possent [2]. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, si nullius vnquam rei esset immota possessio? Nec ab euictionis praestatione satis heic remedii [3], quam ne post tantum temporis spatium praestare posset auctor, infiniti casus poterant impedire. Et quam graues essent rempublicam agitaturae turbae, si tanto post tempore tot contractus rescindendi, tot successiones exinaniendae, tot possessores expellendi [4]? Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Ergo sufficere videbatur sat laxum spatium dominis indulgeri ad res suas recuperandas. Quod vbi per socordiam passi fuissent elabi, recte post feram ipsorum importunitatem amoliri poterat praetor [5]. Et vtut fortasse vnus vel alter citra culpam, & quia possessorem inuestigare non poterat [6], rei suae persecutionem inuitus omiserit; tamen quod per eiusmodi statutum vniuersale paucis damnum emergit, vtilitate publica rependitur. Bene tamen obseruandum, vt antiqui domini socordia possit praesumi, necessum esse, vt tempus ad agendum fuerit velut vtile, & idoneum. Inde aequissimum est, vt ad praescriptionem non valeat illud tempus, quo ciuitas bellum intra

7) Adde, quod diutius durant & facilius dignoscuntur.

§. V. 1) Hinc CICERO oratione pro Caecina vsucapionem fundi *finem sollicitudinis ac periculi litium* vocat. Vid. Legem Venetorum apud Petr. BEMBVM L. III. Histor. Venetae p. 39. H.

2) Haec causa est, quamobrem apud populos, qui Mercurium prae caeteris colunt, siue finem praecipue in flore commerciorum collocant, tempora praescriptionum soleant esse contractiora: rerum etiam, quae alias vsucapi nequeunt, verbi gratia, furtiuarum, vsucapio facilius permittatur. Apud Suecos tempus est annus & sex hebdomades in hereditariis & aliis bonis acquirendis: tres anni in fundis & agris quiete possessis: praescriptio memoriam excedens in re incerti tituli; teste Ioan. LOCCENIO Diss. 6. Synops. iur. Suetic. §. 9. H.

3) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. in fine.

4) Quae sententia recti iudicii, Arati Sicyonii fuit, apud CICERONEM de Officiis, Lib. II. c. 23. *Et quinquaginta annorum possessiones moueri non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur, sine iniuria.*

5) Vnde in Iure Romano is alienare videtur, qui patitur vsucapi, *L. 28. princip. D. de V. S.* Alienationis verbum etiam vsucapionem continet. *Vix est enim, vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi*, L. 28. princ. D. de V. S.

6) Neque tamen praescriptio eo impeditur, quod possessorem ignorauit dominus. Lege Ciuili res ita ordinatur, vt ei, qui possessionem rei suae amisit, integrum sit eam vindicare: cui proinde non succurritur, si possessorem non detexerit. *Probatio huius scientiae, nouit nos,* inquit Iustinianus, *immersisset difficultatibus. Vt bono initio*

intra ſua viſcera habuit. Sicuti Honorius legem tulit: *Ne id tempus, quod Vandali Romano in ſolo morarentur, ad pariendam praeſcriptionem valeret quidquam.* PROCOPIVS Hiſtor. Vandal. L. I. [c. 3.]

§. VI. NON autem neceſſum eſt, vt cum Hugone de ROY *, de eo quod iuſtum eſt. L. III. tit. 3. 4. circa explicandam legum ciuilium aequitatem in conſtituendo vſucapionem iure confugiamus ad poteſtatem puniendi ſontes, quae imperantibus in ciuitatibus competit. Quaſi ſcilicet ideo vindicationem rerum ſuarum omittentibus poſt certum tempus actiones denegentur, quod iure meritoque ſontium numero poſſint adſcribi, qui patiantur rem ſuam vſucapi; & peccent negligendo rem ſuam non tantum in communem ſocietatis perniciem, verum eo ipſo contra naturam ſuam, quae bonum, & vtilitatem publicam vbique circumfert. Inde vti quondam a Solone poena in negligentes fuit conſtituta: ita heic negligentiam dominorum amiſſione dominii rei multatam. Enimuero hautquidquam primarius ſcopus legis de vſucapionibus eſt ſontes multare, ſed vt ne propter incerta, & in ſuſpenſo haerentia dominia ciuitates perturbentur. Etſi ex conſequenti ſit, vt, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde poenae proprie dictae rationem non habet excluſio ab aliquo commodo, quod non niſi vigilantibus, & rerum ſuarum ſatagentibus expoſitum eſt. Nam non ſine figura dicitur: vlciſcuntur ignauos mores ſui; & ſocordibus ſat poenae eſſe, quod ab omni honore excluſi in obſcuro vitam tranſire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in rempublicum peccare, qui res ſuas patiuntur vſucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus ſuis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiam eas inutiles fieri patiuntur. At quae res vſucapitur, illa vtique ab aliquo curatur, ſic vt in vſus reipublicae ſit habilis. Parum autem reipublicae intereſt, vtrum fundus a Caio, an a Seio curetur, modo deſertus non iaceat. Adde, quod vbi ex poena in alium priuatum deriuatur commodum aliquod, neceſſum ſit, ipſum a peccante in-

4M 2 ſigniter

initio poſſeſſionem ferentis, & vtriusque partis domicilio requiſito, ſit expedita quaeſtio pro rebus vbicunque poſitis: NVLLA SCIENTIA VEL IGNORANTIA EXSPECTANDA, *ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occaſio.* L. 12. C. de Praeſcrip. longi tempor. Sufficiebat igitur, praeſumtioni generali locum eſſe, nouum poſſeſſorem priſtino domino innotuiſſe: quae praeſumtio cum ſaepiſſime falleret, ideo annus in LL. XII. tabularum vſucapioni rei mobilis praefinitus a Iuſtiniano mutatus eſt in triennium, biennium vero, quod in rebus immobilibus deſiderabatur in X. annos inter praeſentes, XX annos inter abſentes. *Sed & ſi quis res alienas, Italicas tamen, bona fide poſſidebat per biennium, miſeri rerum domini excludebantur: & nullus eis ad eas reſeruabatur regreſſus: quae &* NESCIENTIBVS DOMINIS *procedebant, quo nihil inhumanius erat, ſi homo* ABSENS ET NESCIENS TAM ANGVSTO TEMPORE SVIS CADEBAT POSSESSIONIBVS, L. vn. C. de Vſuc. transform.

§. VI. * Voluit hic praeter cauſas impellentes, de quibus §. praeced. dictum, vſucapionis in ciuitatibus verum fundamentum indigitare. Forte autem rectius dicitur, vti ſummus imperans iure ſupremae poteſtatis dominium variis modis temperare & circumſcribere valet; ita vſucapionem quoque introducere poſſe. Quanquam cum ſub ſummo imperio etiam ius puniendi contineatur, & cuius res vſucapitur, poenam in effectu ſuſtineat, Romani ad iuſtitiae vindicatiuae regulas etiam vſucapionem attemperauerint, ob iuſtam ignorantiae cauſam reſtitutionem in integrum concedentes, vt conſtat *ex tit. D. Ex quibus cauſ. maior. tit. C. de Reſtitut. milit. L. vnic. C. Si aduerſ. vſucapionem.* H.

ſigniter fuiſſe laeſum. Atqui cui per vſucapionem dominium adiſcitur, hautquaquam per negligentiam domini laeſus fuit. Non recte quoque huc adplicantur verba ex L. 31. D. Depoſiti: *Male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam egeſtate laborare debet.* Cum igitur lex de vſucapionibus poenalis non ſit, fruſtra diſputatur, quare negligentia domini potiſſimum amiſſione rei, & non multa aliqua pecuniaria coërceatur. Etſi ſatis conſtet, per eiusmodi multam leges ciuiles non potuiſſe finem ſuum obtinere: qui erat, praeſcindere lites aeternum pullulaturas, & diuturnos poſſeſſores, quorum fauor magnus eſt, aliquando ſecuros praeſtare. Nam & ſuper vindicatione adeundum erat tribunal, in quo cognitio eo futura erat intricatior, quo diutius res in aliorum poteſtate fuerat; & poſſeſſione ſua vtique dimouendus erat poſſeſſor; cui titulus, ſuus, & bona fides nihil proderat, ſi multa illa magiſtratui adplicaretur. Sin eadem ipſi poſſeſſori in ſolatium tribueretur, ne ſic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam ſi minor eſt multa, quam quanti interérat, rem a poſſeſſore non fuiſſe auocatam, huic non conſulitur: ſin aequalis aut maior, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam poſt vſucapionem completam antiqui domini ius declarare extinctum.

§. VII. Caetervm quo iure vſucapio ſit introducta, non adeo inter eruditos conuenit. Plerique iuri ciuili eiusdem incunabula adſcribunt, eamque inter modos adquirendi contradiſtinguunt illis, qui iuris gentium vulgo dicuntur. Imo eousque progreditur Cviacivs ad L. 1. D. de Vſucap. vt dicat, vſucapionem pugnare cum iure gentium, quod ea dominium inuito auferat; pugnare quoque cum aequitate naturali, etſi hoc fiat bono publico. Vſucapionem enim damno eſſe dominis, reipublicae autem eſſe bono. Ad quod Hugo de Roy dicto loco reponit, dominum eo ipſo, dum legibus ciuilibus ſe ſubiicit, quae vſucapionem ſtabiliunt [1], ſaltem implicite in eam dominii translationem conſentire. Sed & illud ad ius gentium non quadrare arguit Cviacivs, quod qui a non-domino poſſidet, iure gentium dominus non ſit. Nam fieri iure gentium nullo modo poſſe, vt non-dominus alium dominum faciat. Enimuero iure ciuili eum, qui a non-domino traditum acceperit, dominum effici, ſi vſuceperit. Ad quod Hugo de Roy L. III. tit. 4. §. 8. repoſuit, in vſucapione venditorem aliumue non-dominum titulum tantum dare,

§. VII. 1) Quae ratio vſucapionis ſatis valida videtur. Vtique enim Legiſlatoribus integrum eſt, iura dominii diuerſis circumſcribere limitibus, & ea ſine expreſſo conſenſu, imo interdum inuito domino in alium transferre. Etſi igitur praeſcriptio in Iure Naturae nihil prodeſſet, (quod tamen aliter ſe habere, infra oſtendetur,) adhuc tamen, in Statu Ciuili neutiquam pro iniqua haberi poſſet, quamprimum a legibus ciuilibus probatur. Ceterum nouiſſimo Iure ciuili longiora vſucapiendi ſpatia prudenter breuioribus iuris antiqui temporibus ſubſtituta ſunt. Rariſſime enim vir bonus & probus vſucapione vti poterat, quamdiu ea Romae, in re mobili, anno vtique vno, in immobili biennio fiebat. Quod autem Deus in lege Moſaica, propter rationes Reipublicae Iudaicae ſingulares alienationem bonorum immobilium in perpetuum interdicit, inde non magis inferri poteſt, praeſcriptionem Iure Naturae illicitam eſſe, quam quidem inde cogi poteſt, omnem alienationem rei immobilis Iure Naturae vetitam eſſe. Exemplum Iephtae iam adductum fuit in nota 7. ad §. 2.

2) Haec aſſertio non conuenit illis, quae ſupra habet

re, & possessionem bonae fidei: dominium autem a sola lege adiici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de vno in alterum transferendi ob iustam boni publici causam etiam iure gentium legitima est potestas; annuente dominii translationem ipso quoque negligente domino; vel etiam praesumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine vsucapionem iuris esse ciuilis ac positiui pronunciant, quod solum tempus non possit alicui ius dare, vbi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectricem. Nihil enim fieri a tempore, etsi nihil non fiat in tempore. Vbi hoc quidem constat, ex mera determinatione iuris ciuilis pendere, quare vsucapio decimo potissimum, aut vicesimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: tamen quin consensus gentium [2], suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim moralem assignare potuerit, negari non potest, saltem hactenus, quod tractu temporis certae praesumtiones, ac fauores aliis ex causis prouenisse censeantur, quibus possessoris ius muniatur. Licet enim sola ratio naturalis, & omnium gentium consensus ab exsistentia puncti alicuius productionem iuris cuiuspiam non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis, insignem latitudinem complexo. Alii lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reipublicae vtilitatem in lege vsucapionis versari viderent, probabile quidem iudicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positiuam vsucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri iubeat, quae bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant, vt addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conueniens, expedire, vt lege positiua statuatur; non tamen ita esse necessarium, vt ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi praescriptionem iuri naturali non repugnare, aequitatem naturalem secum habere, iure aequissimo, & quasi lege naturae niti agnoscunt; eandem tamen iuris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 9. BOECLERVS & ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 1.

§. VIII. GROTIVS L. II. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum ius naturale vsucapionem pertinere, adeoque eandem recte allegari inter eos, qui eo solo iure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini [1]: Ad quod demonstrandum praesupponit, naturale esse, vt

 iure

habet AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. Quare verius est, consensum gentium tantum eo allegari heic posse, vt argumentum a posteriori, vt in scholis loquimur, praebeat, modum huncce acquirendi naturali iuri conuenientem esse. Addendum heic, esse etiam quaedam inter gentes siue in statu naturali, quae praescriptioni non subiaceant, vt res merae facultatis. Apud H. GROTIVM L. XVII. Hist. Belgic. ad A. MDCIIX. dicebant Bataui: *Nullam valere, quamuis longissimam possessionem, aduersus iuris gentium auctoritatem.* Et aduersus veritatem nulla valet praescriptio. TERTVLLIANVS libro de velandis virginibus: *Veritati nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinium personarum, non priuilegium regionum.* POLYBIVS L. XIV. Hist. c. 3. de veritate: *Ipsa per se, nescio, quomodo in animos hominum se insinuat; & modo repente illam vim suam exserit, modo tenebris obsecta longo tempore, ad extremum suapte vi ipsa vincit obtinetque, & de mendacio triumphat.* Conf. H. CONRINGIVS Censur. Diplomat. Ludouician. c. 19. Add. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 15. H.

§. VIII. 1) Conf. WERLHOFII Vindiciae Grotiani dogmatis de praescript. inter gentes liberas, §. 9. & seqq. vbi hic Grotii locus illustratur.

iure suo se quis abdicare possit, vbi diutius id retinere non placuerit. Verum vt voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, necessum esse, vt eadem per certa signa se ostendat; cum naturae humanae non sit congruum, solis actibus internis aliquam efficientiam extrinsecam tribuere. Inter signa autem esse & verba, & facta. Et quidem vbi verbis voluntas fuit significata, vsucapionis moras expectari non debere, cum statim in alterum ius transeat. Id quod & locum habet, vbi facto positiuo voluntatem quis suam indicauerit, puta, si eandem abiecerit, aut deseruerit; nisi ea sit rei circumstantia, vt temporis causa abiecta, aut deserta censeri debeat, cum animo eandem requirendi & repetendi. Add. *L. 9. §. vlt. D. de A. R. D. L. 8. D. ad L. Rhodiam. L. 43. §. 11. D. de Furtis. L. 2. §. 1. D. de Pactis.* Sic & si rei dominus sciens cum possessore tanquam cum domino super ea re contrahat, ius suum merito remisisse censebitur, & quidem vt in ipso contractus completi momento id extinguatur. Ergo vsucapionem in illis duntaxat rebus obtinere, quibus prior dominus sese neque verbis neque facto aliquo expresso abdicauit, sed vbi adeo eiusdem voluntas ex neglecta inquisitione & vindicatione praesumitur. Nam etiam non facta, seu omissiones cum debitis circumstantiis consideratas, haberi moraliter pro factis, quae silenti praeiudicare queant. Vid. Numer. XXX, §. 12. *L. 17. §. 1. de Vsuris L. 44. D. de A. R. D.* Enimuero vt ex omissione praesumatur voluntas, necessum esse, vt ea non processerit ex simplici & inculpabili ignorantia. Ergo possessoribus rerum alienarum tacito consensu dominorum dominium adquiri, si sciuerint, illos rem suam possidere, & tamen eandem vindicare omiserint [2], cum commodam eius vindicationis occasionem haberent. Nam talis negligentiae, ac silentii scientis & libere volentis, nullam aliam posse assignari causam, quam quia nulla amplius eius rei cura tangatur, eamque inter suas habere non velit. Add. BOECLERVS ad Grot. dicto loco, §. 5. & ZIEGLERVS ad d. l. Porro vt quis praesumatur sciens vindicationem rei suae negligere, validam praebere coniecturam diuturnitatem temporis. Nam fieri vix posse, vt multo tempore non innotescat nobis, rem nostram ab alio detineri; aut vt non sit occasio vindicationem suscipiendi, vel saltem alterius possessionem denunciando ac protestando interrumpendi. Nec minus longo tempore expirare solere metum semel incussum, simulque media parari, ne a detentore rei nostrae metuere cogamur. Praesumtioni autem illi, quod nemo temere sua iactare credatur, opponit alteram [3], quod nemo credatur rem illam ad se velle pertinere, circa quam nullam curae significationem longissimo tempore edit. Isthaec omnia etsi plausibiliter dicantur, certum tamen est, diuturnum

2) Vel iustis armis, vel saltem denunciatione publice interposita. Quare si quis cum altero aequis conditionibus pacem fecerit, nulla iuris sui mentione facta: aut si quis insignia vel titulum nomenue amissae rei vsurpare omiserit: aut titulum, quo res designatur, possessori dederit, & ad haec tempus memoriam hominum excedens simul accesserit, nulla sane alia coniectura quam tacitae derelictionis capi potest. Quid autem vetat, derelictionem hancce tacitam, cum temporis accessionem desideret, praescriptionem appellare? V. THVANVM L. LXXV. Histor. ad A. MDLXXXI, vbi memorat Ludouicum Gonzagam Niuernum, ne iuri in Brabantiam praetenso per silentium suum praeiudicium faceret, scriptum ea de re edi curauisse. H.

3) Huc GROTIVS in fine demum pergit, postquam satis apposite ea ratione vsus est, quam AVCTOR inferius refutat, & quae ab ea iuris praesumtione depromitur, qua quilibet habetur pro viro bono, donec probetur contrarium.

num silentium non semper ad praesumtionem tacitae derelictionis valere [4]. Nam & contingere potest, vt quis per longissimum tempus ius suum ignorauerit, aut metu impotentiaque vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. 14. caus. 16. quaest. 3. apud GRATIANVM.) Et vbi quis quamuis longo post tempore rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoque isthoc fundamentum praescriptionis non erit vniuersale. Quod autem GROTIVS addit, ideo etiam ex diuturno silentio domini derelictionem praesumi, quod *non putandum sit, homines eo inuicem animo esse, vt rei caducae causa aliquem velint perpetuo in peccato versari;* id nihil est. Nam praeterquam quod de pietate mortalium tam prolixe sibi polliceri simplex videatur; (add. ZIEGLERVS ad Grot. dicto loco §. 8.) vtique bonae fidei possessor, qualem ad nanciscendum per vsucapionem dominium aptum diximus, in nullo versatur peccato; quippe cum modus, quo in possessionem peruenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se iam tum cum possessione etiam dominium adquisiuisse. Neque ad hoc quis videtur teneri, vt ius suum legitimo & probabili titulo fundatum vltro in dubium reuocet. Quod si autem omnino in possessione rei alienae peccatum aliquod haereat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa confessione, iurisque sui renunciatione, siquidem plene possessoris conscientiae consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex vsucapione, sed ex facto ipsius domini ius possessori nascetur.

§. IX. INTER hasce discrepantes sententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis causa sunt introducta, ita & illud ex eodem fonte promanare [1] quod possessores bonae fidei aliquando sint in tuto collocandi, neue ipsis in perpetuum super sua possessione controuersia queat moueri. Quantum autem sit illud spatium, intra quod possessio bonae fidei in vim dominii eualescat, praecise neque naturali ratione, neque vniuersali gentium consensu determinatum deprehenditur; sed arbitratu boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen, vt latitudinem illam non cauillemur ad eum modum, vti fecit HORATIVS L. II. epist. 1. [v. 34. sqq.]

Si meliora dies, vt vina, poëmata reddit,
Scire velim pretium chartis quotus arroget annus?
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos, veteresque referri debet? an inter
Viles atque nouos? excludat iurgia finis.

Est

4) Silentium pristini domini, plerumque inde oritur, quod 1) vel ignorat, in cuius manibus res sua, sit, vel 2) quod iuris sui ignarus est, vel quod 3) impedimentum ei iniicitur, quo minus rem repetat. Quare derelictio proprie sic dicta in praescriptione rarissime fingi potest, quum ea plerumque inuitis opponatur. Iuris Ciuilis quoque interpretes sola saepe possibilitate contenti sunt, quando de negligentia prioris domini quaeritur. Vid. §. 5. nota 6. Germana igitur ratio praescriptionis quaerenda in dominio putatiuo, quod, si per tempus legitimum verus dominus non fuerit detectus, cum vero dominio confunditur. Vbi pristinus dominus amissionem dominii pro casu fortuito habere debet.

§. IX. 1) Admitti haec ratio potest, vt tamen non sit praecipua: nam vt dominus rem amittat propter solam fidem rem illam nacti & longo tempore tenentis, ni factum aliquod domini accedat, pax humani generis non videtur efflagitare.

Eſt vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid? qui deperiit minor vno menſe vel anno.
Inter quos referendus erit? veteresne Poëtas?
An quos & praeſens, & poſtera reſpuit aetas?
Iſte quidem veteres interponetur honeſte,
Qui vel menſe breui, vel toto eſt iunior anno.
Vtor permiſſo, caudaeque pilos vt equinae
Paulatim vello, & demo vnum, demo etiam vnum.

Add. GROTIVS in Flor. ſparſ. ad L. 177. de Verb. ſignif. In deſignando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis poſſeſſoris. Illius quidem, vt ne mature nimis a perſequenda & inueſtiganda ſua re excludatur. Vbi naturaliter aequum eſt, vt inter abſentes non ita cito compleatur vſucapio, quam inter praeſentes. Poſſeſſoris autem, ne praeter meritum detrimentum capiat, ſi eo tempore res auferatur, quando ſibi per euictionis [praeſtationem] [2] conſulere amplius nequit, aut cum res iſta velut in fundamentum fortunarum ipſius eualuit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia tranſeant ad alios, quam immobiles, & illarum auctores vt plurimum difficilius iterum queant inueniri, quam harum; rationis vtique eſt, longius indulgeri ſpatium vindicaturis res immobiles, quam mobiles. Praeſertim cum hae quam illae vſu citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto poſt rem ſuam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroſo titulo rem quis fuerit nactus, durum tamen eſt, & ad querelas patens, tanto poſt tempore auelli rem, quae dudum cum patrimonio alicuius velut coaluit. Praeſertim cum parum moleſtiae credatur ſentire, ſi quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitae ſpatium aequo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus ſatis ſibi potuit proſpicere. Quo adplicari poteſt illud CICERONIS Offic. II. [c. 22.] *Quam habet aequitatem, vt agrum multis annis ante poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat* [3]? videatur *ibidem* latius de facto Arati Sicyonii. Sic vt conſideratis hiſce omnibus facile ſit, in ſingulis caſibus arbitrio boni viri inuenire terminum vſucapionis, aequitati naturali conuenientem. Etſi in ciuitatibus melius ſit, in compendium mittendis litium ambagibus, in vniuerſum vſucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos praefigere. Igitur nobis omnino videtur vſucapionem, prout abſtrahit a punctis temporum per leges ciuiles deſignatis, eſſe velut appendicem & conſectarium dominii rerum. Adeoque cum dominia rerum introducerentur [4], id quoque pacis cauſa placuiſſe, vt qui aliquid neque vi, neque clam, neque precario, ſuo nomine poſſideret, tantiſper dominus praeſumeretur, quoad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longiſſimum temporis ſpatium, per quod nemo

tare. Aliam rationem adduxit H. CONRINGIVS ex fine rerumpublicarum ciuilium, quae pro ſcopo promiſcuam imperantium & populi vtilitatem habet. De qua dixi *Diſſertat. de modo conſtit. ciuitat. ſect. 1. §. 1.* Alii fauorem poſſeſſoris allegant, vt is indemnis ſeruetur. Enimuero ſi ratio haec genuina eſſet, breuius etiam tempus ſufficeret, & annon aequum eſt, veterem quoque poſſeſſorem & dominum indemnem ſeruari? H.

2) Antea hic legebatur, *per euictionem*, partim accurate.

nemo mediocriter diligens rem ſuam negligere creditur, quid bona fide poſſederit, ſerum petitorem plane poſſet repellere, quia non citius rem ſuam vindicatum iuerit.

§. X. His poſitis, & ſi ratio vſucapionis non in ſola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quaeſtio ſat intricata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & maiorum ſuorum poſſit ius decedere? Quae quaeſtio duplici modo poteſt intelligi; vel de vſucapione completa, antequam iſti naſcerentur; vel quae incepta duntaxat eſt patre viuo, eodem moriente nondum completa. Priori ſenſu ſi quaeſtionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraque bona talia ſint, vt in poſteros transferri ſint idonea; adeoque fruſtra pater repellatur, ſi filius actionem queat inſtaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo ſilentium, & negligentia nocere illis poſſit, qui loqui, aut actionem intendere non potuerunt, quippe qui nec exſiſterent; aut quomodo aliorum factum aliis damno eſſe queat. Quem nodum ita ſoluit Grotius dicto loco §. 10. quod vti rei non exſiſtentis nulla ſunt accidentia; ita eius, qui non eſt in rerum natura, nullum ius ſit; adeoque nec ereptum quid eidem poſſit dici. M. Seneca Lib. I. Controu. 6. *Quam diu non ſumus, natura nos regit, & in quemcunque vult caſum nos mittit. Hinc ſumus aeſtimandi, cum ſumus noſtri.* Per eum autem, qui nondum eſt in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus eſt, non qui iam in vtero eſt. Qui in multis partibus iuris in rebus humanis eſſe intelligitur [1]. Vid. *L. 7. princ. D. de Ventre in poſſeſſ. mittendo. L. 7. D. de Suis & legit. haeredibus. L. 231. D. de Verb. ſignif.* Accedit, quod bona parentum tunc demum ad liberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud vſque tempus, quo in liberos tranſire debent. Id quod paulo latius poteſt deduci. Scilicet illi, qui nondum eſt, non poteſt ius aliquod quaeri, niſi mediate per alium iam exſiſtentem, per quem iſtud in deinceps naſciturum deriuetur; ita tamen, vt ius illud effectum non habeat in ordine ad naſciturum, niſi poſtquam ipſe natus eſt. Idque contingit, quando aliquid alicui adquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, vt illud ad ſucceſſores quoque ſuos demittat. Vbi tamen diſcrimen aliquod deprehenditur. Quaedam enim ita conferuntur in alterum, vt conferentis nihil interſit, vtrum ad poſteros alterius res illa perueniat, an non; & ſi quantum ad ipſum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad poſteros tranſmittendi. Quaedam autem ita conferuntur, vt conferens in modum habendi a ſe determinatum ius ſibi aliquod retineat, ita vt iſte citra ipſius conſenſum mutari nequeat. Vtrouis modo poſſideatur aliquid ab nondum nati anteceſſore ad ipſum tranſmittendum, ſi quocunque modo intercipiatur, aut alienetur, antequam is naſca-

3) Et Plutarchus in Arato, & Pausanias in Corinthiac. H.

4) Vbi conuentionem quidem fingi, minime neceſſe eſt. Vid. dicta ad §. praecedentem nota 4. Inhaeret hic Auctor commento ſuo, de dominio per conuentionem primum introducto, quod ſupra aliquoties refutatum fuit.

§. X. 1) Vid. ſupra L. I. c. 1. §. 7. nota. 3.

nascatur, deinceps nascituro hautquaquam iniuria fit, nisi saltem praetensio ad id per modum haereditatis ipsi relicta sit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienauerit, aut quacunque ratione factum sit, vt ea non amplius sit ipsius, omne prorsus eiusdem ius extinguitur; adeoque non potest in nondum natum deriuari, qui ad talia maiorum suorum bona nullum potest ius praetendere, nisi quod ipsi iam exsistenti ab iisdem velut de manu in manum traditur [2]. Vid. *L. 7 §. 1. D. de Senator.* Posteriori autem casu [3], cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in praeiudicium successorum [4], si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Haec quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epistola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neque mihi rem alienam vsurpaui. Quippe genus a Cecrope duco. Id enim mihi meo iure vendico, quod Athenienses olim quum iureiurando firmassent, Codro illiusque genti praebituros, postmodum abstulerant.* Diogenes LAERTIVS in Solone. [L. I. §. 53.] Quaestio porro posteriori sensu accepta ab ICtis Romanis negatur, quod scilicet in vsucapione coepta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat [5]. Putauerim tamen, dari posse casus, vbi fauor possessionis praeponderet fauori aetatis, verbi gratia, si ad complendam vsucapionem vnus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret, intra id tempus antiquum dominum mihi litem super ea re non moturum: & vero contingeret istum decedere, haerede relicto filio recens genito. Heic vtique propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Praesertim si nunc euictio ab auctore meo non amplius mihi possit praestari; quae obtineri poterat, lite tunc mota, antequam in pupillum bona deuoluerentur. Heic sane vir bonus arbiter captus, quique rationes aequitatis in vsucapione non ex sola antiqui domini negligentia petendas nouerit, pro me potius, quam pro altero sententiam feret. Neque adeo durum videtur, vt quod ius viuo adhuc patre iam velut animam agebat, sub filio pupillo

2) *Item* Labeo *scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. Sed - - - non proprie Senatoris filius dicitur is, cuius pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius Senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, vt quasi Senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* L. 7. §. 1. D. de Senatoribus.

3) Vid. L. VIII. c. 5. §. 9.

4) Hinc verior est sententia, feudi a vasallo alienati praescriptionem non nocere agnatis, quamdiu successio ad eos nondum deuoluta est. Vid. STRVVIVS Syntagm. iur. feudal. c. 13. aph. 18. Addenda videtur limitatio. Nisi illius, qui rem contulit, factum aliquod concurrat; vti fit, si populus qui regnum Regi eiusque posteris vsufructuarie dedit, Rege ius suum negligente, longissimo tempore taceat. H.

5) *Non est incognitum, id temporis, quod in minore aetate transmissum est, longi temporis praescriptioni non imputari: ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem aetatem dominus rei peruenerit.* L. 3. C. Quib. non obiicitur longi tempor. praescriptio.

§. XI. 1) ICti Galli in contrariam partem disputant. Cum Angli Caletum a Gallis repeterent, Hospitalius, memorante Camdeno ad A. MDLXVIII. dicebat: *Praescriptionem temporis, quam allegant, inter Principes locum habere nullum, sed ius semper valere, & ex XII Tabulis, aduersus hostem aeternam esse auctoritatem.* Idem Petrus PVTEANVS peculiari Dissertatione conatus est adstruere, aduersus quem nuper vindicias pro Grotio scripsit D. Ioh. WERLHOFIVS. H.

2) Con-

pupillo penitus expiret. Praesertim cum longe aegrius ſit mortalibus, re diu poſſeſſa cedere, quam nondum parta excludi.

§. XI. Ex hisce adparet, eos quoque, qui ſolo iure naturae & gentium vtuntur, inuicem poſſe opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam [1] poſſeſſionem [2]. Idque eo magis, quo grauioribus motibus publicae poſſeſſiones, quam priuatorum inquietantur. Etſi fatendum ſit, in publicis controuerſiis, ſaepe non adeo neceſſarium eſſe ad vſucapionem prouocare, cum poſſeſſoris ius ex aliis fundamentis longe ſolidius poſſit [3], ſaltem debere, deduci. Et iam Boeclervs ad Grotii dictum locum §. 2. obſeruauit, *ſaepe compendium loquendi eos ſequi, qui in hoc vſucapionis negotio temporis tantum mentionem faciunt. Subintelligi enim debere, quae tempori coniuncta ſunt; vt eſt omiſſio rei, ſeu animus omittendi, ſiue indicia omiſſi dominii. Cumque in auribus vulgi, & in ſummam planſibile ſit temporis nomen, (quaſi ſcilicet continuatio temporis lucriſa iat alleganti caeteras probationes,) inter ſtrategemata politica eſſe, rudiore Minerua in his nominibus verſari, & tanquam generale temporis nomen iactare; explicationibus, & adiunctionibus, quae rei per ſe nihil efficienti robur aliquod circumponere queant, vltro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium ſine diſcrimine cumulatis, quo orationi ſpecies & copia accedat.* Apud Tacitvm A. VI. [c. 31. num. 3. 4. Ed. Rycqu.ii.] *vaniloquentia* dicitur, quod Artabanus *veteres Perſarum ac Macedonum terminos repoſceret.* Quod idem faciebat longo poſt tempore Sapores apud Ammianvm Marcellinvm Lib. XVII. c. 5. Cui reponebat Conſtantius, par pari referens; *mirari ſe, obitum illum eſſe, quod Perſae Macedonibus ſeruierint, quibus per Romanos ſubactis, illorum etiam ſerui Romanae ditionis facti ſint;* apud Zonaram Tom. III. Vid. quoque Herodianvs L. VI. c. 2. 4. Sic & Solymannus ſaepe ſolitus eſt dicere, Romae ac totius Occidentis imperium ad ſe ſpectare, propterea quod ipſe Imperatoris Conſtantini, qui imperii ſedem Byzantium tranſtulit, legitimus ſit ſucceſſor. Etſi in nobiliſſimis exemplis praeter diuturnitatem poſſeſſionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. Iudic. XI, 15. ſeqq. [4] Sic Isocrates ſub

2) Contrarium adſertum iuit Petrus Pvteanvs, quo iurium regis Chriſtianiſſimi intelligentiorem Gallia vix tulit, & qui Regi quondam a Conſiliis & Bibliothecis fuit, in Diſputatione ſua contra Hugonem Grotivm & Albericum Gentilem ſcripta, ſub titulo, *Si la preſcription a lieu entre les Princes ſouverains,* & inſerta pracelariſſimo Operi, varias diſſertationes complexo, *touchant les Droits du Roy très-Chrêtien*, quod Pariſiis primum A. MDCLV. deinde Rothomagi A. MDCXX. prodiit, in quo in diſſertatione *du droit du Roy au Royaume de Bourgogne contre les pretentions des Empereurs d'Allemagne* c. 5. continetur. Iuit ei obuium Iohannes Werlhofivs V. Cl. in Vindiciis Grotiani Dogmatis *de Praeſcriptione inter gentes liberas*, contra illuſtrem ſcriptorem Gallicum, Petrum Puteanum. Quae diſſertatio Werlhofii lectu digniſſima eſt, in eaque inprimis nobilis inſtantia, qua in fine operis negat, *Regnum* Franciae ad ſtirpem Caroli M. per Pipinum, aut ad eam Capeti per Hugonem Capetum deuolutum eſſe, ſi verum ſit, quod Puteanus ait, nunquam a ſucceſſoribus vſurpatoris iniuſti, ius adquiri legitimum poſſe, contra heredes Principis iniuſte ſolio deiecti.

3) Sed illud etiam fatendum eſt, titulos reliquos plerosque non ſufficere, quoniam, quotiescunque longa ſeries poſſeſſorum & titulorum inueſtigatur, toties, in omni fere praeſcriptione tandem aliquis titulus vitioſus occurrit, per quem conciderent omnes reliqui inde pendentes, etſi in ſe iuſti & validi, niſi diuturnitate temporis inſequuti, purgaretur impuritas primi fontis.

4) Vbi Iephta ſe fundat praecipue in iure belli: nam terram, quam poſcebant Ammonitae, Hebraei quon-

ſub perſona *Archidami* initio probat, iuſto bello Lacedaemonios Meſſene potitos. Inde velut in ſubſidium vocatur diuturnitas poſſeſſionis: *Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas, praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe omnibus.* Adiungit, antea cum commoda eſſet occaſio, ſuper Meſſene nullam ſibi controuerſiam motam. Add. Alberic. GENTILIS de Iure belli L. I. c. 22. Et ſane in iſthoc cauſarum genere magnam adfert pro iure poſſeſſoris praeſumtionem, quod nemini intra tantum temporis ſpatium in mentem venerit, iuris quid eam ad rem praetendere. Tanti quippe plerumque ſunt momenti negotia iſthaec, tamque conſpicua in luce geruntur; vt ſi cui tertio heic iuris quid ſit, neque id ipſum diu latere, neque eidem deeſſe occaſio poſſit, ſaltem proteſtando ius ſuum conſeruandi. Ergo rariſſimi poſſunt accidere caſus, vt ab vſucapione demum dominium ſit arceſſendum, ſi pacifico titulo quis populus rem quampiam ſit nactus. In illis autem, quae bello adquiruntur, ad vſucapionem prouocari vix neceſſum eſt. Nam quamdiu adhuc ſtatus belli durat, ſola vi nititur poſſeſſio eorum omnium, quae hoſti ſunt erepta; & ſimul huic ius manet; quocunque modo ſibi erepta recuperandi; ſaltem, vbi iniuſtam habuerit cauſam, ſi ſatisfactionem praeſtare ſit paratus. Adeoque cum vel vltra quinquaginta annos bellum queat durare, ſi cui locus quiſpiam ſub initium belli ſit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit compoſitum. Apud LIVIVM L. XXXIV. c. vlt. Numidae, ſuper agro ad Emporia aduerſus Carthaginenſes vſucapionem allegantes, ita diſſerunt: *Per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vſurpaſſe ius: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet.* Pace autem ſubſecuta, quid cuique relictum ſit, facile adparet. Vbi ea, quibus hoſtis ceſſit, ſtatim plene adquiruntur; neque opus eſt vſucapionis moras expectare. Si cui tertio ad iſta praetenſio ſit, mature id ſignificabit; & quidem, ſi omnino fieri poſſit, in ipſis pacis tractatibus. Nam poſtea bellatores haut temere bello parta otioſis & quieſcentibus reſtituent. Vid. GROTIVS L. III. c. 6. §. 7.

CAPVT

quondam Amorrhaeis vi bellica eripuerant. Vid. H. GROTIVM III. de I. B. & P. c. 6. §. 7. & in annotat. Cum Albertus Rex Roman. A. MCCC. ab Archiepiſcopis Moguntino & Colonienſi teolonia ad Rhenum repeteret, hi reſpondebant: *Teolonia noſtra longo tempore debite accepimus, & anteceſſores noſtri longo tempore receperunt, & eos Reges Romani minime turbarunt. Vnde & nos haec teolonia nolumus voluntarie reſignare,* vt memorat AVCTOR Chronici Colonienſis Parte altera ad d. A. II.

§. I. 1) Praecepta ratione dominii occurrentia pertinent etiam ad Dominum ipſum, qui totam legem naturalem contemplatione rerum ſuarum

CAPVT XIII.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE EX DOMINIO RERVM PER SE ORIVNTVR.

I. *Quilibet tenetur ab alterius rebus sese abstinere.*

II. *Res alienae apud nos extantes sunt restituendae.*

III. *Quod probatur;*

IV. *Et illustratur.*

V. *Ex illa obligatione contractus posteriores exceptionem admittunt.*

VI. *Reddendum id, quod quis ex alieno est lucratus.*

VII. *Bonae fidei possessor ad restitutionem non tenetur, si res periit.*

VIII. *Idem tenetur ad restituendos fructus extantes:*

IX. *Et consumtos, si alias tantundem consumturus fuerat:*

X. *Non ad eos, quos neglexit percipere.*

XI. *Non tenetur qui rem donatam donauit, cum distinctione.*

XII. *Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.*

XIII. *Quatenus pretium recuperare possit, qui rem alienam bona fide emit.*

XIV. *An res aliena emta restitui venditori possit?*

XV. *Qui rem alienam habet, cuius dominus ignoratur, recte eam potest retinere:*

XVI. *An turpiter datum sit restituendum?*

POSTQVAM inquisiuimus in originem & naturam dominii, simulque quibus modis illud constituatur, consequens est, vt videamus de obligationibus, quae ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant [1]. Inter haec prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pati de rebus suis disponere, iisdemque quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad sese trahere. Quo furta [2], rapinae, moti termini, & similia crimina ipso naturali iure interdicta esse adparet [3]. EVRIPIDES Helena. [vers. 909. & seqq.] *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν. τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐς ἁρπαγάς. ἐατέος δ' ὁ πλοῦτός ἐσ', ἄδικός τις ὤν· κοινὸς γάρ ἐστιν οὐρανὸς πᾶσι βροτοῖς, καὶ*

rum obseruare tenetur, adeoque iis in contemtum Dei non abuti, neque vel se, vel alios laedere, sed potius commodis tam suis quam aliorum inseruire debet, TITIVS Obseru. CCCXIII.

2) *Furtum est contrectatio rei fraudulosae, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius possessionisue: quod lege naturali prohibitum est admittere.* L. 1. §. 3. D. de Furtis.

3) Iure naturali, quod AVCTOR vocat hypotheticum. Iuris Romani auctores etiam dixere furtum naturali iuri contrarium esse. *L. 42. D. de Verb. signif. L. 1. §. vlt. de Furt.* Aduersus quae mota a SALMASIO de Vsur. c. 9. dubia, ne digna quidem sunt, vt recitentur. H.

γαῖ', ἐν ᾗ χρὴ δώματ' ἀναπληρουμένους τ' ἀλλότρια μὴ 'χειν μηδ' ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ [4]. *Odit Deus vim; & parta labore quemlibet possidere iubet, non raptu viuere. Repudianda iniusta & turpis opulentia: Commune enim cunctis coelum mortalibus Et terra, in qua domos augere conuenit, non aliena possidere, neque per vim rapere.*

§. II. DEINDE, vbi res aliena ad aliquem peruenit sine suo crimine, (sub rerum nomine etiam heic venit ius in personas, quatenus nobis vtile esse potest, vti est ius domini in seruum,) vlterius videndum est, anne illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes haec obligatio nascitur; vt teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, vt illa in nostram potestatem iterum redeat. Quae obligatio tunc demum vim suam actu exerit [1], quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se;* neque enim tenetur, vbi impossibile fuerit rem restituere. Sed neque tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum reposcere, aut tantisper donec soluantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasse [2], rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus suum possit recipere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de Fugitiuis.* (Semper heic sermo est de possessore bonae fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) [3] Atque haec eousque valent, vt leges Romanae *non probe εὕρετρα peti* dicant. Vid. *L. 43. §. 9. D. de Furtis.* nisi ex pactione. *L. 15. D. Praescript. verbis. L. 4. §. 4. D. de Cond. ob turp. causam.* Eum autem, qui alienum quid iacens lucri faciendi causa sustulerit, furti obstringi, siue sciat, cuius sit, siue ignorarit. d. *L. 43. §. 4. seqq. D. de Furt.* IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum, qui perdidit, praeconemque mittens in quo eum loco inuenit, restituat: & ex alio damno non bonam esse vtilitatem iudicet.* Quod si tamen iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse ius meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem a me possideri, vt si forte ad alium pertinuerit, eam vindicare queat. Nam vbi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, [aut [4] suspecti] bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienae detentione oriri potest. Subintelligitur & isthaec restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem

4) Eodem pertinent duo elegantia Menandri fragmenta ex Clemente Alexandrino Stromat. L. V. p. 605. 606. & Eusebio Praeparat. Euangel. L. XIII. c. 13. relata a Io. CLERICO p. 268. Merentur ea eo magis memorari, quo magis inseruiunt probandis iis, quae supra dicta sunt, L. II. c. 4. §. 3. nota 6. Adparet enim ex iis, etiam paganis olim sedisse, vt summo Numini placeamus, abstinendum esse a bonis alienis, ab vxore aliena, & rebus similibus, neque vnquam remittendum esse ab officiis erga alios.

§. II. 1) Vid. supra c. 6. §. 12. circa extrem. H.
2) Per praeconem, vel libello proposito. H.
3) Supra L. III. c. 1. §. 11. H.
4) Has duas voces ex prima editione restituimus, obsequentes monito Cl. BARBEYRACI. Deerant eae in editionibus aliis omnibus, neque excepta ea, quam HERTIVS curauit. Merentur tamen, vt rata pensaque habeantur. Quodsi enim nobis vel minima inhaereat suspicio, rem, quae in nos transfertur, non esse eius, qui eam transfert, minime ea accipienda erit, multoque magis, si eam acceperimus, pure & simpliciter restituenda, quamprimum verum id esse constiterit, quod antea suspicati fuerimus, rem scilicet esse alienam.

§. III. 1) Cui consequens est, rem meam, licet per mille manus ambulauerit, a quocunque possessore posse vindicari. Quanquam in quibusdam rebuspublicis, qui rem fidei alicuius ex contractu

lem rationem rem repetendi; vt ne per hanc obligationem legem vsucapionis tolli arbitremur. Conf. GROTIVS L. II. c. 10.

§. III. ISTHANC autem obligationem ex ipso dominio resultare satis patet [1]. Cum enim variis casibus possit contingere, vt quis possessione rei suae excidat, in lubrico valde ponerentur res nostrae, mobiles praesertim, si vbi in alterius potestatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi possent. Multoque magis, si aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Vti enim in rerum communium statu iuris est, vt vni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent iuri in res, quae alteri fuerant assignatae, id inter dominos conuenisse [2] intelligitur, vt qui rem alienam haberet in potestate, postquam nosset alienam esse, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis dominii, & nimis sumtuosa atque anxia custodia, si non nisi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi saepe non possit constare, quonam res sua peruenerit. Vt autem quis teneatur domino vindicanti rem restituere, non interest, bona an mala fide rei possessionem sit nactus. Nam haec obligatio restitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto nostro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, sed ex ipsa re, vel potius ex vniuersali pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem est nactus, simpliciter duntaxat ad rei restitutionem tenetur: qui autem mala fide, praeter necessitatem restitutionis, etiam crimine se adstrinxit, cuius nomine poenae est obnoxius. Definit autem bona fides, saltem in foro conscientiae, vbi alicui constiterit, rem esse alterius. Vid. *L. 25. §. 3. D. de Haered. petit. L. 1. §. vlt. D. L. 2. L. 3. L. 4. D. Depositi.* Etsi quae ab initio adfuit bona fides, iustusque titulus a poena saltem humana immunem praestent.

§. IV. CONFIRMANTVR atque illustrantur isthaec ipsa lege diuina, Deuteron. XXII, 1. 2. 3. add. *L. 43. §. 4. seqq. D. de Furtis.* Ac ne quis credat, isthoc officii soli amicitiae deberi, Exod. XXII, 4. expresse additur, etiam inimici nostri rebus id praestandum. Eam legem IOSEPHVS Archaeolog. L. IV. c. 8. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum,*

tractu depositi, commodati; aut pignoratitio concredidit, eandem contra fidem ad alium translatam vindicare nequeat. Id quod fauore commerciorum non imprudenter constitutum est. Vid. L. I. Paroem. iur. Germ. 18. H.

2) Imo nec hic opus est fictione conuentionis generalis. Vid. dicta ad caput IV. & VI. Obligatio restituendi bona aliena ad nos delata, ex ipso fine proprietatis, vt suis quisque laboribus fruatur, non minus naturaliter fluit, quam obligatio ab alienis abstinendi. Sed haec obligatio ita intelligi debet, vt ea non perimatur ius bonae fidei possessoris, aut dominii putatiui, de quo dictum fuit ad caput praecedens §. 8. nota 4. vtpote quod, quamdiu verus dominus non adparet, eodem effectu gaudet, quem habet dominium verum & reale. Exsequitur id late Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §. cuius tamen placitis ea parte subscribendum non videtur, qua pristinum dominum rem vindicantem indistincte ad pretium bonae fidei possessori soluendum teneri putat, quia hic domini personam gesserit. Potius bonae fidei possessor repetitionem hanc rei alienae casibus fortuitis accensebit, propter potentiam dominii, a qua abludit rem nostram denuo parari tanquam alienam. Quum enim neutri aliquid culpae imputari possit, neque *vero* neque *putatiuo* domino, adhuc praeualere debet dominium quod est in veritate, dominio quod fuerit in opinione, quale est dominium bonae fidei possessoris. Plane si rem alias perituram bonae fidei possessor redemtione sua seruauerit, aliud dici ratio suaserit aequitatis.

eum, qui perdidit, praeconemque mittens, in quo eum inuenit loco restituat; & ex alieno damno non bonam vtilitatem esse decernat. Similiter & de pecudibus quaecunque in deserto errare compererit; non inuento statim domino, penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari. Etsi gentis Iudaicae hostile aduersus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed ciuilem & aduersus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. SELDENVS L. VI. c. 4. Et GROTIVS in Annot. ad dictum locum §. 1. Add. POLYBIVS L. VI. c. 31. princ. Insigne est exemplum Theophili Imperatoris, cui, cum aliquando equo veheretur, occurrit foemina clamitans, equum illum suum esse; compertoque Eparchum eum equum muneris loco abductum Imperatori tanquam suum obtulisse, statim eundem foeminae restituit. Sed quia alii tunc equi Imperatoris ad manum non erant, equo, quem forte nactus erat, iter absoluit. Exinde receptum, vt plures semper equi imperatorem equitantem prosequerentur, vt si quid simile forte Imperatoria accidisset, semper praesto essent, quibus veheretur apud CVROPALATEM de Off. Constant. & CEDRENVM. Exemplum Spartanorum, qui Phoebidam propter Cadmaeam occupatam damnarant, arce tamen retenta, (vid. PLVTARCH. & Cornel. NEPOS in Pelopida,) huc proprie non quadrat. Nam ipsi possessores malae fidei erant, adeoque ex alio principio ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensii apud CICERONEM Offic. III. *L. Minutii Basili locupletis hominis falsum testamentum quidam e Graecia Romam attulerant, quod quo facilius obtinerent, scripserunt haeredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius conscii culpae essent, alieni facinoris munusculum non repudiauerunt. Quid ergo? Satis hoc est, vt non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim iniustus est, qui iniuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adiuuat.* Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se haeredes intelligebant, vt auctoritate sua falsarios tutos praestarent. Caeterum ex eodem fonte iniquitatis quoque arguitur [2] consuetudo, quae bona naufragorum fisco addicit [3]. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 1. & BOECLERVS ad dictum locum, Iac. GODOFREDVS de imperio Maris c. 11. Io. LOCCENIVS de Iure maritimo, L. I. c. 7. §. 9. BODINVS L. I. de Republ. c. 10. GRA-

§. IV. 1) Vid. dicta L. II. c. 3. §. 8. & L. III. c. 1. §. 11. & hoc libro c. 6. §. 12. Add. Ordinat. Criminal. Caroli V. art. 218. Ex decreto supremi Indiarum Consilii, cum Indica classis naufragium A. MDCXXVI. fecisset, aurum & argentum omne, per Franciscum Mexiam extractum, dominis, qui agnosci poterant, restitutum, solutis extractionis expensis. Vt ex Solorzano refert GONZALETZ ad c. 3. de raptorib. n. 11. H.

2) Confer. HERTII Dissertatio de Superioritate territoriali §. 56. T. II. Comment. & Opusc. In oris quibusdam Germaniae maritimis ipsi Ecclesiarum ministri ex suggestu publice Deum orant, vt iuri circa bona naufragorum benedicat. Quam consuetudinem ratione non destitui, nec quicquam contra regulas iustitiae aut charitatis continere contendit THOMASIVS in Dissertatione de Statuum Imperii potestate legislatoria contra ius commune, §. 41. contra quem Auctoris sententiam vindicat Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §.

3) Vid. supra Lib. III. c. 1. §. 11. nota 3.

§. V. 1) Romani tamen ex contractibus dominii non translatiuis actionem dederunt etiam furibus & praedonibus. V. *L. 1. §. 30. D. Deposit. L. 16. Commodati L. 7. L. 8. pr. L. 11. D. de Precario L. 64. D. de Iudic.* Quanquam dominus rem vindicans iis praeferretur. H.

2) *Item* Pomponius *Lib. 34. scribit, parui referre res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit, saluas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt debens solui: & ideo si pignori* merces

GRAMONDVS Hist. Gall. L. XVI. & alibi. Nec minus inde colligitur, absurdum plane esse, quod bona furto ablata alicubi non-domino restituantur, sed fisco vindicentur [1]. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. tit. de furtis. c. 4. §. 4.

§. V. CAETERVM cum haec obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conuentione vniuersali inter homines, hinc fit, vt contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam initi, inde exceptionem accipiant; adeoque si intelligatur eam alterius esse, vani sint contractus [1], qui de eadem in tertium transferenda sunt suscepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum vnus alterum expilauerit: τὸν μὲν κεκλοφέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλεκέναι, *alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse. ap.* DIOG. LAERT. L. VI. [§. 54.] Neque obstat *L. 1. §. 7. D. Naut. caup. stab.* [2], quam adducit ZIEGLERVS ad. Grot. dictum locum §. 1. vt ostenderet, contractum posteriorem ex dominio non semper exceptionem admittere [3]. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, vt pignus sit saluum, quam debitoris domini: & debitor vindicare pignus non potest, nisi soluerit. Luculentum eius assertionis exemplum extat in *L. 31. §. 1. D. Deposit.* [4]. Verum in *d. l. princip.* nobis non satisfacit *Tryphoninus. Reus capitalis iudicii*, inquit, *deposuit apud te centum; is deportatus est; bona eius publicata sunt; quaeritur, vtrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Si tantum ius naturale & gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sunt: si ciuile ius & legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Enimuero, cum & gentium iure imperantibus haec potestas competat, vt delinquentes bonis multare possint, igitur vbi malefico talis poena iuste decernitur, iuri naturae vtique conueniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Etsi hoc iuris sit positiui, quod huic crimini poena confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem vtilitatis ex poena resultaturae faciebat ad adprobandam sanctionem illam poenalem; non autem proprie ad praelationem fisci prae damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia iudiciaria dominium in bona damnato fuerat ademtum, & fisco adiudicatum; vnde deposita quondam a damnato non huic, sed fisco erunt reddenda [5]. Omne autem dominium siue ex iure

merces accepero [ob pecuniam nauticam] *mihi magis, quam debitori, nauta tenebitur, si ante eas susceperit*, L. 1. §. 7. D. Nautae caup. stabular.

3) Quod inde est, quia tum bona fides iam deficit. Sed quando contractus iam executioni datus est, antequam contrahens sciret, rem esse alienam, rumpi is neque potest, neque debet, neque pristino domino integrum est, quicquam petere ab eo, qui rem eam non amplius tenet, & cui ex dominio putatiuo ius de ea disponendi competebat.

4) *Incurrit hic & alia inspectio, an bonam fidem inter eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus adjumto, aestimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco latro spolia, quae mihi abstulit, posuit apud* Sejum, *inscium de malitia deponentis, vtrum latroni, an mihi restituere* Seius *debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, vt commissam rem recipiat is, qui dedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis, quae negotio isti continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, cui facto scelestissimo adempta sunt: & probo, hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personae iustique repetitione.* L. 31. §. 1. D. Depositi. Vid. supra L. III. c. 6. §. 11. in fine.

5) Quod egregie illustrat Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §. cui adde NOODTII Probabilia L. III. c. 2.

iure ciuili, siue gentium oriatur, hunc inter caetera habet effectum, vt quiuis possessor eam rem vero, qui in praesens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habebat, passim traditur. Vid. CICERO Offic. [III. c. 25.] SENECA de beneficiis L. IV. c. 10. AMBROSIVS de Off. L. I. c. vlt. Quo loco addendum est, quod memorat POLYBIVS in Excerpt. Peirescianis p. 172. de Ariarathe, Cappadocum rege, qui recuperato ab Oropherne regno, XL. talenta, quae heic apud Prienenses deposuerat, repoposcit, cumque ipsi eadem Orophernì seruarent, ferro flammaque in eos saeuiit, vti *Polybius* iudicat, *iniustae*. Etsi Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per iniuriam ab Orophone regno expulsum fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur a ICtis Romanis. Vid. *L. 25. D. de Act. rerum amotarum.* *L. 43. §. 4. D. de Furtis.* Eodem fundamento quoque nititur rei vindicatio [6], & cognatae illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti [7], & condictio causa data, causa non secuta [8], & condictio sine causa [9]. Etsi isthaec quoque quasi contractu niti dicantur. [10]. Cum enim non donandi causa datum sit, intelligitur ea conditione datum & acceptatum esse, vt nisi causa dationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur, id etiam ad fructus eiusdem est extendendum, qui adhuc extant; detractis tamen impensis, quae in eosdem producendos, colligendos, aut asseruandos factae sunt.

§. VI. CIRCA res autem alienas, bona fide partas & consumtas, id videtur aequitati naturali maxime conueniens, vt non quidem totam eius aestimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modo ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si, verbi gratia, tibi res tua furto sit subtracta, quam ego bona fide adquisiui & consumsi: tu autem a fure iam eiusdem rei aestimationem receperis, me nihil poscere poteris, vtut ego locupletior inde factus sim. Assertionis autem huius ratio non tam haec est, quod dominia sint introducta ad seruandam aequalitatem in eo scilicet, vt quisque suum haberet; quatenus autem alter ex re mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cuius dominium neque meo censensu, neque ex delicto aut iure belli amisi, ad me adhuc pertinet,

6) Vid. *Digest. Lib. VI. tit. 1.* & quae dicta sunt supra c. 9. §. 8. nota. 6.

7) V. supra c. 9. §. 4. H. [& L. III. c. 4. §. 5. nota. 4]

8) Vid. cap. 9. huius libri §. 4. nota 6.

9) Cui locus est, est, quotiescunque alter rem meam sine caussa possidet. Exemplum est in debitore, cuius chirographum creditor adhuc habet, nomine iam expuncto. *L. 2. C. de Condict. sine caussa.*

10) Quum enim in quibusdam negotiis veluti negotiorum gestionis, tutelae, rei communis vel hereditatis administratione, hereditatis aditione & in debiti solutione consensus verus saepe deficeret, & aequitas tamen saepe obligationem admitti suaderet, quia nemo debet locupletari cum damno alterius, ICti veteres recte consensum finxerunt & praesumserunt. Vnde nati sunt Quasi-contractus. Hic consensus autem fictus vel praesumtus neutiquam confundendus est cum consensu tacito. Quomodo enim tacite in tutela consentiat pupillus, sui saepissime nondum compos, aut quomodo in negotiorum gestione tacite consentiat absens rerum omnium ignarus, vterque tamen recte consentire fingitur & praesumitur propter negotium in vtilitatem eius gestum. Idem in reliquis etiam Quasi-contractibus vsu venit.

§. VI. 1) Imo restitutione eius, sine domini damno supersedere potest bonae fidei possessor, quoniam, vt supra dictum est §. 3. nota 2. per omne id tempus, quo possedit, personam domini gessit, remque sibi curauit, sibi seuit, sibi fructus collegit. facit enim cura & industria, quam rei alienae, tanquam

net, vti & quicquid ex eadem prouenerit. Igitur vbi eadem in alterum incidit, & is ex ea consumta lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem praestat: lucrum autem me reposcente nullo praetextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis [1]. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere [2], scil. ex tali damno, cui is neque consensu neque delicto suo causam dedit, & vt alteri non sit causa damni, seu vt alterius damnum ipsi non possit imputari, nam ex damno alterius, quod ipse non procuraui, occasionem emolumenti capere, nefas non est. Vid. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. [3] CICERO Off. [III. c. 5.] *Contra naturam est, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Id quod expressum est ex TERENTII Andria, Act. 4. sc. 1. [v. 1. & sqq.] *Hoccine est credibile, aut memorabile, Tanta vecordia innata cuiquam vt siet, Vt malis gaudeant, atque ex incommodis alterius sua vt comparent commoda?* Add. *L. 206. D. de Reg. iuris. L. 22. D. de Haeredit. petit.* Sic et passim in libris iuris Romani ex sciti huius aequitate multa definiuntur, quae alias ad apices iuris non ita exacte quadrabrant [4]. Vid. *L. 10. L. 17. §. 4. D. de Institor. act. L. 7. D. ad SCtum Velleian.* (add. tamen ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 2.) *L. 55. D. de Donat. inter vir. & vxorem L. 30. vers. secundum quae D. de Act. emt. & vendit. L. 3. princ. D. Commodati. L. 12. §. 1. D. de Distract. pign. L. 32. D. de Rebus creditis.* Eidem quoque fundamento videtur praecipue inniti actio *de in rem verso.* [5].

§. VII. Ex hisce dependet decisio plurimarum quaestionum, quae ab ICtis & Moralistis agitari solent, quas ex GROTII dicto loco huc transscribere placet. I. Possessor bonae fidei (nam de hoc solo sermo est, cum malae fidei possessor non solum ratione rei, sed ex suo facto teneatur,) quamdiu talis, (conf. ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum) non tenetur ad vllam restitutionem, si res perierit [1]: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. Vid. *L. 40. D. de Haered. petit. L. 12. 13. D. de Rei vindic.* Addo, non teneri eum, vtut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat, ipsi instar [2] dominii [3]. Domino autem si sua res etiam propria culpa perit, satis damni est, rem amisisse, nec vlterius eo nomine tenetur. [4] Aliud autem dicendum, si

4 O 2 vltro

quam suae, bona fide impendit, vt lucrum ex ea profectum magis considerandum sit, tanquam praemium solertiae, quam tamquam emolumentum ex re aliena.

2) *Iure Naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, & iniuria fieri locupletiorem,* L. 206. D. de R. I.

3) Vid. SENECA de Benefic. L. VI. c. 38. ex quo sua, obseruante id Cl. BARBEYRACO, fere hausit Montagne.

4) Vide complura exempla apud GROTIVM Lib. II. c. 10. §. 2. num 2. & seqq.

5) Vid. *Institut. L. IV. tit. 7.* Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur, & *Digest. Lib. XV. tit 3.* de in rem verso.

§. VII. 1) Id quod etiam Romani iuris auctores post iudicium acceptum siue litis contestationem locum habere dixerunt. *d. L. 40. D. de Petit. hereditat. L. 16. D. de Rei vindicat.* Recte. Hic enim casus praecaueri non potuit, neque debuit possessor formidine illius liti cedere, aut ius suum indefensum relinquere. H.

2) Quod dictum AVCTORIS memorabile est: sed cuius vim ipse percepisse non videtur, neque in antecedentibus, neque in consequentibus. Vtitur enim & hic alio omni concludendi modo.

3) Et ipse rem illam neglexit vt suam. Vid. *L. 25. §. 11. L. 30. L. 31. §. 3. D. de Petit. heredit.* H.

4) Iure etiam Romano remittitur bonae fidei possessori restitutio eius, quod negligentia sua periit, & quod consumsit, aut male prodegit, quia in sua se re liberalem credebat. *Quemcunque igitur*

vltro rem perdiderit, vbi resciuit eam alterius esse, eo fine, ne eam restituere cogeretur.

§. VIII. II. Bonae fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoque fructus pertinent. Add. *L. 20. L. 50. D. de Rei vindicatione.* Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriae [1]. Grotius quidem iudicat, solos fructus rei esse restituendos, industriae non item: quia vtut sine re non prouenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriae fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes *L. 22. C. de Rei vindic.* Quae sententia propius ad humanitatem videtur accedere [2]; dummodo hoc addatur, bonae fidei, possessorem detrahere omnes impensas in rem factas, vt & mercedem suae industriae. Vid. *L. 36. §. 5. L. 38. 39. D. de Haered. petit. L. 27. §. 4. L. 31. L. 48. L. 65. D. de Rei vindic.* Ac ne molestis litibus occasio praebeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum puluisculo conuerrere. Hoc modo raro emerget casus, vt possessor bonae fidei multum de fructibus industriae restituendum habeat.

§. IX. III. Possessor bonae fidei tenetur ad restitutionem rei [1], & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat [2]. Vid. *L. 25. §. 8. 9. D. de Haeredit. petitione L. 52. D. de Rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumtis rebus alienis suas seruauit. Add. *L. 47. §. 1. D. de Solution.* Vbi tamen iudicauerim, praeter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoque considerandum, an possessor bonae fidei possit recuperare id, quod sibi re euicta decedit, ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit [3]. Nam si hoc fieri nequit, hautquidquam locupletior amplius est bonae fidei possessor, restituta re aliena, cuius pretium ab auctore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem Caligulae, quod adducitur ex Svetonii Calig. c. 16. *Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnem vectigaliorum & redituum medii temporis;* moneri potest, ipsum iudicasse, iniuria istis regna ademta, adeoque se esse haeredem possessoris malae fidei. Aut si factum antecessoris non damnauit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera,

egitur sumtum fecerint ex hereditate, si quod dilapidauerunt, perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non praestabant. L. 25. §. 11. D. de Hereditatis petitione. *Sicut autem sumtum, quem fecit deducit, ita si facere debuit, nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subiectus est ante petitam hereditatem,* L. 31. §. 3. D. eod.

§. VIII. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. H.

2) Imo vtrosque retinere potest possessor bonae fidei, vtpote pleno iure ad eum pertinentes, secundum ea, quae supra dicta sunt in nota 1. ad §. 3. Iure enim Naturae dominium putatiuum, quod ex possessione bonae fidei nascitur, eosdem hac parte effectus producere videtur, qui ex ipso dominio oriuntur. Quod etiam ICtis veteribus probatur. *Bona fides tantundem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est.* L. 136. D. de R. I.

§. IX. 1) Si possessori bonae fidei integrum est, retinere fructus exstantes, vt euictum est in nota superiore, multo minus restituendum ab eo erit pretium consumtorum. Dissentiunt quoque ab Auctore hac parte interpretes Iuris Romani, etsi is sententiam suam legibus firmatum eat. Vid. Vinnius ad Institut. L. II. tit. de rerum diuisione. §. 35. num. 9. 10.

2) Huius vero diiudicatio cum difficilis valde sit & impedita, non temere Romani iuris auctores consumtos fructus a bonae fidei possessore acquiri simpliciter statuerunt. Id quod etiam populi,

mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedii temporis restituerit. Inde verius putauerim, possessorem bonae fidei non teneri restituere aestimationem rei consumtae, vbi ab auctore suo euictio ipsi praestari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur, rei consumtae aestimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. X. IV. Bonae fidei possessor non tenetur ad sarciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni iudicatur. Vid. *L. 78. D. de Rei vindic.*

§. XI. V. Si possessor bonae fidei rem sibi donatam alii donauerit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suae [1] pepercisse [2]. Quae definitio videtur praesupponere distinctionem [3] inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; vt illae tantum sint pensandae, non item hae. Cum regulariter nemo donare praesumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoque donandi impetus ex consideratione rei istius alienae, tanquam abundantis, conceptus iudicetur. Obligatio autem illa, quae in donatario ex donis & beneficiis resultat, hautquidquam inter ea censetur, quae definito pretio possunt aestimari; adeoque qui ἀντίδωρα expectat a donatario, hautquidquam videtur locupletior. Vid. *L. 25. §. 8. D. de Haeredit. petit.* conf. Zieglervs ad Grot. dictum locum §. 7. Enimuero vlterius considerandum, an res donata apud donatarium adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suam vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. Strvvivs Exercit. XI. §. 13.

§. XII. VI. Si possessor bonae fidei rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienauerit, non tenebitur, nisi quatenus [1] ex ea lucrum fecit [2]. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad

 pretium

li, quidam in iudicando sequuntur. Vid. Vinnivs ad §. 36. I. de R. D. n. 11. Ioann. a Sande L. III. tit. 15. def. 1. Vtut aliis diuersum placuerit, nisi fructus fuerint vsucapti. Vid. Strvvivs Exercit. 11. §. 23. Add. Groeneweg. *ad L. 22. C. de rei vindicat.* H.

3) Cui exceptioni aut plane locus est denegandus, aut quod ab Auctore non fit, extendenda ea etiam ad reliquos casus: quare male hic cohaererent conclusiones ipsius.

§. XI. 1) Sane quidem omnino lucratur: sed vt rem donatam sibi vti fere poterat; sic pro lubitu etiam eadem abuti integrum ei fuit. Quod igitur res propria eius creuit, dum suis sumtibus pepercit, donando rem alienam, id iure ei quaesitum est. Vnde superuacuae sunt distinctiones omnes, quibus Avctor deinde vtitur.

2) Et *species lucri est, ex alieno largiri*, vt ait Caivs *L. 54. §. 1. de Furt.* H.

3) Cui fini distinctio haec huc adferatur, non video. Siue enim donatio simplex, siue remuneratoria fuerit, donator non tenetur; nisi is omnino citra considerationem rei istius alienae donaturus tantundem fuisset. H.

XII. 1) Satis ex iis, quae in notis praecedentibus disputata fuerunt, patet, possessorem bonae fidei neque pretium rei venditae, neque lucrum, quod in alienatione eius fecit reddere cogi: siue rem ipsam bona fide emerit, siue eam dono acceperit. Vnde & hic inanes sunt Auctoris distinctiones.

2) Bene *ex ea.* Secus existimandum, si quis ex commercio lucrum parauerit. Finge: Emit quis

pretium restituendum tenebitur, vbi dominus a possessore rem ipsam nequeat recuperare; nisi forte prodegerit pretium intuitu abundantiae suae, alias non prodacturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quapiam tantundem recepit, quantum ipse dedit, cum suum duntaxat recuperasse censeatur. Neque heic in locum rei pretium successisse dici potest, nisi vbi forte quis dolo possidere desierit. Alias contra vltimum possessorem rei vindicatio instituenda. Allegatur *L. 48. §. vlt. D. de Furtis. Si furi pretium pro re furtiua acceptum dominus per vim extorserit, videri eum nummorum furtum fecisse; & vi bonorum raptorum actione itidem teneri. Quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse, nemini dubium est.* Quae lex proprie ad ciuitates pertinet. Nam in naturali libertate viuentibus aeque vi licet inuadere rem sibi furto subductam, quam eius pretium.

§. XIII. VII. POSSESSOR bonae fidei etiam oneroso titulo partam rem alienam tenetur restituere, nec ipsum dominum id, quod erogatum est, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet ius vindicandi [1], si pretium foret refundendum. Et qui rem quampiam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debebat sibi peculiariter circa euictionem cauere [2], quanquam & ea alias venditioni naturaliter insit. Huc quoque pertinet. *L. 22. D. de Haeredit. petit. L. 25. princ. & §. 1. D. eod. L. 23. D. de Reb. creditis. L. 3. & 23. C. de Rei vindicat. L. 16. D. de Contrah. emt. L. 1. D. de Euiction. L. 2. §. 3. D. de L. Rhodia. L. 16. C. de Euiction. L. 2. C. de Furtis.* Addenda tamen haec exceptio; nisi quatenus dominus rei suae possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, si res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impensurus libenter fuerat. Ipsa enim facti possessio, praesertim recuperatu difficilis, est aliquid aestimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Vnde frequens est, eos, qui aliquid amiserunt, inuentori promittere μήνυτρον [3]. Vid. MOSCHVS Idyll. I. Quam imitatus est APVLEIVS Metam. L. VI. Hinc etiam, cum rei suae emtio ordinario iure non valeat, valere tamen eam ait ICtus PAVLVS in L. 34. §. 4. *D. de Contrab. emtion.* [4] si ab initio id conuenit, vt possessio, quae apud alterum est, ematur. Sed an is quoque poterit dominum reposcere pretium, qui emit eo fine, vt rem domino restitueret? quod aliqui negant eo argumen-

quis equum quinquaginta aureis, vendit postea pretio maiori; lucrum hocce ad dominum rei non pertinebit. Quid enim, si emtor male emisset, & damnum inde accepisset? Sunt tamen multi, qui aliter statuunt. Quod rationem tum demum habere puto, si venditor titulo lucratiuo rem tenuit. De quo AVCTOR §. antecedente in fine cum Struuio ibi citato. H.

§. XIII. 1) Rectissime hoc loco se habet sententia AVCTORIS, vt adparet ex iis, quae dicta sunt ad §. 3. n. 2.

2) LL. Wisigothicis L. VII. tit. 2. c. 8. fuit ingenuis vetitum, rem nullam ab ignoto homine emere, non adhibito fideiussore. Quod insertum quoque L. VI. Capitular. Francor. 351. Legibus Baiuuariorum tit. 8. c. 7. qui rem furtiuam ignorans emerat, requirere venditorem, aut si eum non inuenisset, sacramento se purgare & rem restituere iubebatur. Conf. 5. Capitul. 344. Aegyptiorum tamen lege in restitutione rei furtiuae quarta pars pro redemtionis pretio soluebatur, teste DIODORO SICVLO L. I. Biblioth. H.

3) Vid. interpretes ad PETRONIVM, c. 97. Edit. Burmanni.

4) *Rei suae emtio tunc valet, cum ab initio agatur, vt possessionem emat, quam forte venditor*

gumento, quia per huiusmodi proteſtationem non poſſit tolli domino ius competens. Vid. *L. 11. D. de Reg. iuris.* Enimuero ſi emtor iſte probabiliter praeuidit, alia ratione dominum rem ſuam aegre recuperaturum [5], neque pretium, quod dedit, amplius eſt, quam quanti aeſtimari poteſt iſta facti poſſeſſio, omnino id erit refundendum. An autem redemtori contra dominum detur actio negotiorum geſtorum [6], interpretum iuris Romani eſt ſubtilius inquirere. Id quod definire GROTIVS ideo omittit, quod iſta actio ex lege ciuili naſcatur, cum non habeat vllum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimuero licet iuris naturae non ſit inquirere aut deſignare, ad quamnam ſpeciem actionis, iure Romano definitam, praeſens caſus poſſit aut debeat reuocari: tamen quin ipſa actio negotiorum geſtorum fundamentum in naturali aequitate, inque pacto tacito [7] habeat, negari nequit. Nam nullo praetextu poſtulare quis poteſt, vt ego beneuola mea opera alterius rem ſeruauerim aut meliorem reddiderim gratis, & impenſa mihi non refundenda. Add. ZIEGLERVS ad Grotium dicto loco §. 9. Igitur ſimpliciſſimum fuerit, vt redemtori, & alii cuiuis negotiorum geſtori ea res, quae redemta, aut cui opera ſumtusue impenſi, tantiſper oppignorata intelligatur, isque eandem tantiſper retinere poſſit, donec ſibi ſit ſatisfactum. Si tamen nullum opus eius operae ſuperſit, cui incumbi poſſit, & alter vtilem operam inhumaniter penſare detrectet, non putauerim adhiberi poſſe illa media iuris ſui vindicandi [8], quibus id vindicatur, quod ex contractibus naſcitur; ſed iſtum velut ingratum, & omni beneuolentia indignum deteſtationi duntaxat habendum. Vid. 1 Samuel. XXV, 7. 15. 21. Quanquam eo loco Dauid iniuriam verbalem potiſſimum videatur vlciſci voluiſſe. Caeterum aequitatem iſtius reſtitutionis in ſimilibus quoque caſibus conſiderauit ius Romanum. Vid. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumtibus funer. L. 6. §. 3. D. Negot. geſt. L. 1. D. de L. Rhodia.* Et in vniuerſum in ſimili cauſarum genere probe obſeruandum illud TERENTII Heautontim. Act. 4. ſc. 5. [verſ. 48.] *Ius ſummum ſaepe ſumma eſt malitia.*

§. XIV. VIII. Ex mente GROTII, qui rem alienam emit, non poteſt eam reſtituere venditori, vt pretium ſeruet; quia ex quo res in eius fuit poteſtate, coepit obligatio reſtituendi. Vbi tamen diuerſum nobis videtur. Nam vtique non teneor rem emere, quam noui alienam, vt dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo ſi cognouero rem eſſe

tor habuit, & in iudicio poſſesſionis potior eſſet. L. 34. §. 4. D. de Contrah. emtione.

5) Sub hoc temperamento ſententia AVCTORIS admitti poteſt; alioquin regulae inhaerendum, vt bene docuit SCHILTERVS Exerc. ad D. 16. §. 62. 63. Apud Famian. STRADAM L. VII. de Bell. Belgic. Decad. 1. ad A. 1572. extat exemplum mercatorum Antuerpienſium, qui praedam in vrbe Mechlinienſi ab Hiſpano milite factam, minimo emtam, nimirum XXM. florenis, quae ferme centum M. aeſtimabatur, dominis pro eodem, quo emerunt, pretio reſtituerunt. H.

6) Cui locus, quando quis negotium ignorantis, veluti abſentis geſſit, vtpote vbi conſenſui vero nullus locus: vnde eum fingi ſaltem ac praeſumi vtilitas ſuadet. Vid. tit. Digeſtorum de Negotiis geſtis & infra L. V. c. 4. §. 1.

7) Ex iis, quae in nota 2. ad. §. 8. monita fuerunt, manifeſtum eſt, recte ſe habere ſententiam veterum de Quaſi-contractibus, modo ii, non, quod AVCTOR facit, ex conſenſu tacito, ſed ex conſenſu ficto & praeſumto deriuentur.

8) Certe durum foret, ſi dominus, qui rem ſine facto ſuo amiſit, pretium pro ea ſoluere cogeretur. Licet alias actio negotiorum geſtorum locum habeat, etiamſi negotium diuerſum habuerit exitum. *L. 12. §. 2. D. de Negot. geſt.* H.

eſſe alienam, ac nolim eandem apud me euinci, vel ad declinandam litis moleſtiam, vel quia pretium me recuperaturum deſpero; putauerim me recte, quamdiu poenitentiae locus eſt, ab iſto contractu reſilire [1], ne gratis lite implicer, ita tamen, vt indicare tenear domino requirenti, vbi ſua res ſit, quo eam vindicare queat [2]. Vid. *L. 17. princ. D. de Rei vindic.* & ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 10.

§. XV. IX. IS, QVI rem bona fide habet, cuius dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare *, etſi hoc in ciuitatibus bene poſſit conſtitui. Ratio eſt, quia ex dominio nemo habet ius praeter dominum. Non eſſe autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparet. Igitur nemo heic erit, ad quem eiusmodi res propius pertineat, quam ad poſſeſſorem bonae fidei.

§. XVI. X. QVOD GROTIVS aſſerit, naturaliter, quod ob turpem cauſam, aut honeſtam, ſed ad quam quis gratis obligabatur [1], acceptum eſt, non eſſe reſtituendum; id admittimus, ſiquidem cauſa reſtitutionis vnice ſit petenda ex dominio rerum per ſe. Nam hoc nomine non poteſt teneri is, in quem res tranſiit prioris domini conſenſu. Verum vbi in ipſa accipiendi cauſa fuerit vitium, puta extorſio, ex alio principio obligatio reſtituendi fluit [2]. Sub extorſione aut comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi; puta, ſi iudex nolit iuſtitiam adminiſtrare [3], niſi prius manus argento ipſi inungantur. Vid. 1 Samuel. XII, 3. 4. [4] Quo loco non videtur Samuelem voluiſſe peculiarem ſanctimoniam oſtentare, ſed quod commune iudicum officium nullo modo transgreſſus fuerit, proteſtatum eſſe, quodque adeo nullo ſuo delicto meritus ſit, vt ipſe munere ſuo dimoueretur, rege creato. Add. ſupra L. III. c. 7. §. 9.

§. XIV. 1) Sententia AVCTORIS haec eſſe videtur, emtorem contractui emtionis ſtare, etſi is, ex conſenſu alias obliget, non teneri ſi detexerit, rem non eſſe venditoris, ita vt merce etiam tradita & pretio ſoluto a contractu reſilire poſſit.

2) Et reſtitutio fiat ante litem a rei domino motam. H.

§. XV. * Vt Theologi quidam ſtatuunt, praecipientes, eiusmodi res ad Epiſcopum deferri, vt ille vendat, & redactum pretium pauperibus diſtribuat. Quorum ſcrupulum mores Flandriae non recepiſſe ſcribit Nicol. BVRGVNDVS Tractat. L. II. ad Conſuet. Flandr. n. 1. Videtur ea ſententia fluxiſſe ex *Auth. Omnes peregrini. C. Commun. de ſucceſſ.* quae tamen non loquitur de repertis, ſed de bonis peregrini demortui, cuius heres non adparet. H.

§. XVI. 1) Vid. nota (1.) ad Lib. III. c. 7. §. 6.

2) Vid. *L. 7. §. 1. L. 8. D. Quod met. cauſ.* H.

3) Quales iudices a PHILONE Diſſertat. de iudice vocantur *ἡμιμόχθηροι, δικαιάδικοι ſemiprobi, iniuſte iuſti, qui poenas legibus conſtitutas in nocentes decernunt: non autem gratis ſecundum eos pronunciant, ſecundum quos pronunciare neceſſe eſt, ſed venalem & mercenariam ſententiam proferunt.* Add. AVGVSTINVS Ep. 54. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

4) Ad quem locum conferendus Io. CLERICVS.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

DE PRETIO.

I. *Poſt dominium introducenda fuit menſura rerum.*
II. *Quantitas moralis rerum quid?*
III. *Pretium quotuplex?*
IV. *Pretii vulgaris fundamentum quodnam?*
V. *Multae res vtiles pretium non habent; & quare?*
VI. *Quare pretia rerum intendantur?*
VII. *De pretio affectionis.*
VIII. *De pretio legitimo.*
IX. *De pretio communi.*
X. *Cauſae, quae commune pretium intendunt vel remittunt.*
XI. *Pretium vulgare non ſuffecit vitae humanae:*
XII. *Inde conſtitutum pretium eminens in numo.*
XIII. *Qui fere ex metallis conſtat.*
XIV. *Numorum valorem quatenus determinare poſſint rectores ciuitatum.*
XV. *In eo quoque reſpectus eſt habendus ad fundos.*
XVI. *Valor pecuniae itidem mutationi obnoxius.*

POSTQVAM res proprietati ſubiectae diſparis erant naturae, nec eundem vſum humanis neceſſitatibus praebebant; & vero frequenter contingebat, vt aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cuius partes ſibi non per omnia forent ſimiles, aut diuerſae res naturae * mutuo eſſent transferendae; inde neceſſum erat conuentione homi-

4P 2 num

§ * Dominium inter homines, quales nunc ſunt, Commercia ſequuntur, quae fieri nequeunt ſine pretio, quo rerum quae in iis fit permutatio maximopere indiget. Quare recte ICti veteres originem commerciorum ad Ius Gentium ſecundarium retulere, quod vſu exigente & humanis neceſſitatibus gentes humanae ſibi conſtituerunt, de quo diximus ad Lib. IV. c. 3. §. 23. nota 4. *Et hoc iure gentium . . . . dominia diſtincta*, inquit Hermogenianus in L. 5. D. de I. & I. *agris termini poſiti aedificia collocata*, COMMERCIVM, *emptiones venditiones, locationes conductiones, obligationes inſtitutae: Exceptis quibusdam, quae* [a] *iure ciuili introducta ſunt.*

num rebus imponi aliquam affectionem, secundum quam res disparis naturae inuicem comparari atque exaequari possent. Cum autem res inuicem comparentur, & exaequentur ratione quantitatum; quippe cum aequalitas sit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hae in vita humana sunt vtiles, eiusdemque fundamentis, & communi Mensura iam erit dispiciendum.

§. II. Deprehendimus ergo in vita communi res inuicem dici aequales, non solum quod coincidant secundum tres dimensiones, sed & alio quodam respectu. Sic enim dignitates, operae, merces, aequales inuicem aut inaequales dicuntur alio intuitu, quam ab coincidentiam dimensionum. Inde necessum est dari aliquam quantitatem praeter physicam & mathematicam, circa quam solam hactenus Philosophi videntur soliciti fuisse. Id quod clarius adparebit, si attendamus, quantitatis vniuersim sumtae rationem formalem consistere non in extensione substantiae, sed vt ita dicam, in aestimatiuitate; seu ideo primo res dicuntur quantae, quatenus aestimari possunt, & consequenter inter se comparari, vtrum aequales sint, an inaequales. Cum autem res aestimari queant non solum secundum substantiam suam physicam, sed etiam secundum considerationem quandam moralem [1]; consequitur, praeter quantitatem physicam dari etiam quantitatem moralem, secundum quam scilicet res aestimantur moraliter. Quanquam etiam ipsa quantitas physica facit ad aestimationem rerum eiusdem naturae & bonitatis, exempli gratia, magnus adamas caeteris paribus est pretiosior paruo; non tamen eadem semper attenditur circa aestimationem rerum diuersae speciei, aut bonitatis. Sic non semper canis maior est pretiosior minore, nec magna massa plumbi minore massa auri. Caeterum quomodo moraliter aestimentur personae secundum existimationem, & actiones morales secundum vim producendi meritum & demeritum, suo loco dicitur [2]. Heic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem vsum in vita communi intelliguntur obtinere, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod est quantitas moralis, seu valor rerum & actionum in commercium venientium, secundum quam illae inuicem comparari solent.

§. III. Dividi pretium potest in *vulgare* & *eminens* *. Illud spectatur in rebus, & actionibus, seu operis, in commercium venientibus, quatenus vsum

§. II. 1) Vid. supra L. I. c. 1. §. 22.
2) L. VIII. c. 4. H.

§. III. * Mihi ita libet *pretium* partiri, quod sit vel *vulgare*, vel *singulare*; & hoc vel *singulorum hominum*, vel *ciuitatum*, seu eorum, qui summam rerum in ciuitatibus tenent. *Vulgare* dependet a communi hominum aestimatione, & latitudinem habet pro ratione circumstantiarum. De quo §. 4. 5. 6. 9. 10. *Singulare singulorum hominum* dicitur pretium affectionis, quia aestimatio fit ex priuato cuiusque affectu, de quo §. 7. *Singulare ciuitatum* iterum est vel *speciale*, quod vocatur legitimum, quia per legem seu decretum superiorum determinatur, & consistit *ἐν στιγμῇ* siue in puncto, ita vt quantocunque excessu iniustitia committatur, de quo §. 8. vel *generale* per nummum, quod AVCTOR eminens vocat, de quo §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. H.

§. IV. 1) Quae aptitudo ad vsum caussa pretii tantum generalis est: quicquid enim nullius vsus est, nullius quoque pretii haberi solet. Enimuero vnde est, quod rebus quibusdam maximi vsus pretium omne deficit? Ecce enim aqua vtilissima est, & tamen argento

vſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem ſpectatur in numo, & quicquid eius vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum, pretia virtualiter continere, & communem earundem menſuram praebere intelligitur.

§. IV. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam cumprimis facit diſtinctim conſideraſſe tum eius *fundamentum* in ſe, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretii in ſe eſt aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediate aut immediate conferre poteſt ad vitae humanae neceſſitates, aut ad eandem commodiorem & iucundiorem reddendam [1]. Inde frequens eſt in vulgari ſermone, vt res inutiles vocentur nullius pretii; ſicut & homines, inutilia terrae pondera, nullius pretii ſolemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inuentam pro ſe quidem nullius pretii ducebat, quod ſibi inutilis foret. Grotius L. II. c. 12. §. 14. ait, *menſura eius, quod res quaeque valeat, maxime naturalis eſt indigentia.* Vbi ſi iſte ſenſus eſt, quod fundamentum pretii in ſe ſit indigentia, ſeu quod ideo res aliqua ab hominibus aeſtimetur, quia eadem indigent; id in vniuerſum verum non eſt. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus ſuperfluae voluptati inſeruientibus, quibus tamen luxuria mortalium immenſa ſaepe pretia fecit. Indigere autem non niſi illis rebus dicimur, quibus citra graue incommodum carere nequimus. Vid. Matth. IX, 12. Quod ſi autem ſenſus ſit, ad intenſionem pretii facere indigentiam emtoris, fatemur quidem, ita vulgo fieri; ſed quod ea menſura pretii naturalis ſit, vt quo quis maiore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipſo recte extorqueatur, id nemo cordatus admiſerit [2]. Neque facit ad rem locus Aristotelis Nicom. L. V. c. 8. [3]. a Grotio adductus. Nam χρεία illa, ſiue *indigentia*, ἡ πάντα συνέχει, *quae omnia commercia quaſi continet* & alit, non eſt vnicum fundamentum pretii, ſed permutationis ſiue commerciorum. Si enim homines nulla re indigerent, aut alia non magis quam ſua, nulla eſſent commercia, nulla permutatio; ſed quiſque ſua retineret, iiſdemque frueretur. Sic enim expreſſe Aristoteles dicto loco: *Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ἂν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἕτερος οὐκ ἀλλάττονται. Indigentiam vero quaſi rem vnam quandam eſſe, quae contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel vterque vel alter, permutationem non faciunt.* Quo facit quoque illud Eiusdem Polit. I. c. 6. (9.) *Eſt permutatio in omnibus, coepta quidem ab initio ex eo, quod eſt ſecundum naturam, quod alii plura*

4P 3

argento non emitur, vt ipſe Auctor infra obſeruat. Aptitudini ad vſum *raritatem* proinde adiici neceſſe eſt, ex qua naſcatur comparandi difficultas. Igitur quo res quaeuis 1. vtilior, 2. rarior eſt, eo magis pretium eius intenditur, neque hic quicquam profecerit vtilitas ſine raritate, vel raritas ſine vtilitate. Ipſa aqua multorum nummorum eſſe incipit quando rara eſt, veluti in obſidionibus & locis aridis. Similiter raritas in aptitudine imaginaria pretium augere poteſt rei alias communis. Nam ſi aqua frigore ſtipata aeſtatem vincere didicerit, ingenioſa eam gula vt vino miſceatur, redigit ad pretium.

2) Boxhornius de Statu foederati Belgii c. 25. §. 37. cum notaſſet, merces ex Belgio aduectas adeo nullius eſſe pretii, mercesque Indicas adeo pretioſas, vt plerisque in locis merx Belgarum, quae pretio florenorum, exempli gratia, quinque conſtat, redimatur merce Indica centum pluriumque florenorum; addit: *id certum argumentum eſſe, pretium rebus non naturam, ſed vniuscuiusque populi aliam atque aliam libidinem poſuiſſe.* H.

3) Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι . . . τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἡ πάντα συνέχει.

plura quam opus sit, alii pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erat permutationem facere.

§. V. Observandum tamen est, dari quasdam res vitae humanae vtilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel quia dominio sunt & debent esse vacuae, vel quia a commerciis humanis sunt sepositae, vel denique quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium remouerit, eadem opera pretium iisdem detraxisse intelligitur. Sic cum superiores partes aëris, aether, ac coelestia corpora vastusque Oceanus a dominio humano sint exemta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, vtut maxima inde in vitam humanam redundet vtilitas. Sic eo ipso dum leges Romanae a commerciis excluserunt res sacras [1] & religiosas [2], pretium iisdem detraxerunt; vtut alias multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil desit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium [3], quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio, quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse desinit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inaestimabilis; non ideo solum, quia commoda eius tanta sunt, vt omnem aestimationem excedere videantur. Quo loco tamen notandum, quod tradit Philo Iudaeus de Specialibus legibus [pag. 774. Ed Paris.] *Eorum, qui non solum bona sua, partemue horum, sed & seipsos deuouerunt, pretia constituta sunt, non iuxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus aetatisque habita. Praefinit enim lex ab anno XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris vero CXX. a quinto autem aetatis anno ad XX. masculi LXXX. foeminae XL. ab infantia vsque quinquennium, masculi XX. foeminae XII. Eorum vero qui sexagesimum vitae annum excesserunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes eiusdem aetatis, & omnes eiusdem sexus aestimati sint, tres causae afferuntur valde idoneae. Vna, quia par & similis est votorum dignitas, siue magnates siue humiles voueant. Altera vero, quia haut aequum videbatur, vota facientes aestimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulcritudo & bona habitudo corporis, vilescentibus, si ista defuerint. Tertia causa est praecipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas.* Multis quoque rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt, quae tamen eius rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eaedem prauis qualitatibus affectae idem non parum minuunt [4]. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aëri, amoenae faciei terrae, quatenus oculos duntaxat pascit, vento, vmbrae & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine vsu terrae frui non possint. Ast eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac praediorum, nemo non nouit. Plinius N. H. L. XII. c. 1. de platano: *Iam ad tributarium etiam pertinens solum, vt gentes vectigal & pro vmbra pendant.* Sic in Belgio

§. V. 1) Cui exclusioni pia fraus ansam dedisse videtur. Conf. Thomasius de bonorum secularisatorum natura §. 2. & seqq.

2) Quo nomine Sepulchra veniebant, dicata Diis Manibus. *Locum autem religiosum vnusquisque faciebat, dum mortuum inferebat in locum suum.* §. 8. & 9. Inst. de R. D. Tit. Pand. de Religiosis & sumptibus funerum.

3) Liberi capitis quatenus in statu naturali consideratur. Quo minus enim in statu ciuitatis ius regendi

Belgio ab iis, qui molas alatas exercent, annuum tributum exigitur [5] pro vento publico, vti praetexitur. Vnde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controuerſia, ab Demoſthene olim iudicibus expoſita, de vmbra aſini. Scilicet non poterat prohibere conductor aſini, quo minus dominus aſini eo ſe abiiceret, quo vmbra beſtiae cadebat. Sed conductor ſtatim vmbram poterat eripere, aſino in alium locum acto [6]. Denique quas actiones leges diuinae aut humanae vel gratis exercere praecipiunt, vel omnino obire vetant, adeoque extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte conſtitui poſſe, nec ob pretium eas inuicem exerceri debere adparet. Quo ex genere ſunt actiones illae ſacrae, queis effectus aliquis ſupernaturalis ex inſtituto diuino eſt aſſignatus; puta, remiſſio peccatorum per abſolutionem ſacerdotalem, adplicatio beneficiorum ſpiritualium per exhibitionem ſacramentorum, & ſimilia; quae ſi quis pro pretio alteri praeſtet, ſimoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreuerens in diuinum Numen habetur. Vid. Actor. IIX, 20. Quo pertinent & illi; qui officiis ſacris indignos accepta pecunia praeficiunt: cum talia in digniſſimos gratis conferri par foret. Add. decretum GRATIANI cauſ. 1. quaeſt. 1. 2. 3. Sic nec praemia ac teſtimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non ſolum quia iſta hoc modo euileſcunt, ſed & quia ſaepe ambitioſum ob titulum tales muneribus publicis admouentur, magno cum reipublicae detrimento. Et ſane erubeſcendum eſt ordini literario, alicubi talem ſibi licentiam heic ſumere nonnullos, qualem ioco exprimebat Fabius Beneuoglientes ICtus, apud Ianum Nicium ERYTHRAEVM Pinacotheca II. c. 29. qui cum iret, vt non-neminem Doctorem faceret, forte in via in aſinum incidit, qui diducto rictu ſpeciem quandam ridentis efficiebat. In quem inruens; *quid rides*, inquit *inepte? Te quoque poſſumus, ſi numi veniant, in numerum atque ordinem Doctorum impellere.* Sed nimirum *Secum habet ingenium, qui cum libet Accipe dicit.* OVIDIVS de Arte [Amandi L. II. Eleg. 10. verſ. 27. & ſeqq.] Aliter Chinenſes, de quorum examinibus & promotionibus, vid. NEVHOF. in generali Deſcript. Sinae c. 3. . Huc facit illud PLINII N. H. L. XVI. c. 4. *Coronae ciuicae militum virtutis inſigne clariſſimum: iampridem vero & clementiae Imperatorum, poſtquam ciuilium bellorum profano meritum coepit videri ciuem non occidere. O mores aeternos, qui tanta opera honore ſolo donauerint, & cum reliquas coronas auro commendarent, ſalutem ciuium in pretio eſſe noluerint, clara profeſſione, ſeruari quidem hominem nefas eſſe lucri cauſa.* Sic Iudex, quam gratis adminiſtrare debet iuſtitiam, pretio non recte poteſt vendere. OVIDIVS Amorum L. I. El. 10. [verſ. 37. & ſeqq.]

Non bene conducti vendunt periuria teſtes:
Non bene ſelecti iudicis arca patet.
Turpe reos empta miſeros defendere lingua.
Quod faciat magnas turpe tribunal opes.

Turpe

regendi liberum hominem ſit in commercio, nihil vetat. V. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 12. & in not. Conf. infra L. VII. c. 6. §. 16. Commoda etiam quae proficiſcuntur a libero homine, ad aequum modum aeſtimari poſſe, ſupra oſtendimus L. III. c. 1. §. 7. 8. H.

4) Vid. ſupra L. IV. c. 5. §. 2.

5) V. Not. ſupra ad L. IV. c. 5. §. 2. H.

6) Vid. PLVTARCHVS in X. Oratoribus pag. 848. T. II. Ed. Wechel. & SCHOLIASTES ARISTOPHANIS ad Veſp. verſ. 191.

Turpe tori reditu census augere paternos,
Et faciem lucro prostituisse suam.

PLVTARCHVS Romulo [pag. 25. A. B.] vbi de officio patronorum aduersus clientes agit, addit: Τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων, αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγενές. *Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habitum, & sordidum.* Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. SENECA Hercule furente, [verſ. 172. & seqq.] *Hic clamosi rabiosi fori Iurgia vendens improbus, iras Et verba locat.* Conf. QVINTILIANVS Inst. Orat. L. XII. c. 9. Sic in legibus Romanis indignum iudicatur numario pretio aestimare Philosophiam, & ciuilem sapientiam. Vid. *L. 1. §. 4. 5. D. de Extraordin. cognit.* [7] & GROTIVS in Flor. sparſ. ad h. l. Add. QVINTILIANVS Inst. Or. L. XII. c. 7. vbi disputat, an eloquentiae debeat esse pretium. *Pleraque hoc ipso*, inter alia dicit, *possunt videri vilia, quod pretium habent.* Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini sicarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui periuriis aliorum iniustas causas subleuatum, aut iustas subuersum it, & huius farinae alii.

§. VI. CAVSAE autem, cur vnius & eiusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoque vna res alteri praeferatur, licet haec aequalem aut maiorem vsum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Heic enim vsque adeo necessitas rei, aut nobilitas vsus primas semper non tenent, vt potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo, quod non sine singulari Dei prouidentia vberem eorum prouentum natura effundat. VITRVVIVS de Architect. L. VIII. praefat: *Diuina mens, quae proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, vti sunt margaritae, aurum, argentum, caeteraque, quae nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse tuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intentionem pretii inprimis facit raritas [1], quam vltro procurare inter arcana mercaturae a nonnullis habetur. STRABO L. XVII. [pag. 799. Ed. Parif. 1151. Ed. Amst.] de Aegyptiis: *Non permittunt biblum multis in locis nasci: quo fit, vt penuriae pretium imponentes, prouentum quidem augeant, communem vero vsum atque commoditatem violent.* Sic Hollandi in multis partibus Indiae arbores caryophyllorum & nucum myristicarum extirpant, prohibendae aromatum istorum nimiae copiae. Raritas porro non parum commendatur, vbi ex locis longe remotis res afferuntur. PLATO Euthydemo: [pag. 211. C. Edit. Wechel.] Τὸ σπάνιον τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν. *Quod rarum, id pretiosum, aqua autem vilissimo pretio emitur, cum sit optima.* Sextus EMPIRICVS

7) *An & Philosophi Professorum numero sint? & non putem - - - quia hos primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. Proinde ne Iuris quidem Ciuilis Professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima ciuilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonestanda*, L. 1. §. 4. 5. D. de Extraord. cognit. Addimus. Poëtas quoque nulla immunitatis, praerogatiua iuuari in *L. 3. C. de Profess. & med.* cuius rei caussas vestigat CLERICVS T. I. Parrhasianorum pag. 51. & seq.

§. VI. 1) XENOPHON libro de Prouentibus: *Quod si quis dixerit, aurum nihilo esse minus vtile quam argentum, huic non magnopere repugnabo. Illud tamen scio, quod etiam aurum, si magna eius esse copia videatur, mineris soleas esse existi-*

RICVS Pyrrhon. hypotyp. L. I. c. 14. *Τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ· τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὔπορα οὐδαμῶς. Quae rara sunt, habentur in pretio: at ea inter quae viuimus, & ea quae sunt in medio posita, nequaquam. Nam si aquam raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quae in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi iacere proiectum perinde atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut a quo tam solicite inclusum & asseruatum iri?* MAMERTINVS Paneg. Iulian. [c. 11. num. 3. Ed. Cellar.] *Quaesitissimae dapes non gustu, sed difficultatibus aestimantur.* Addatur PLINIVS L. VII. c. 12. de duobus pueris, altero in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem iudicauit; & Antonius non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium praecipue aestimat, quae cum paucis est habitura communia; & contra eidem vile est, quicquid intra cuiusuis supellectilem cernitur. Imo & saepe peruersis mortalium ideo aliqua res magni aestimatur, quod illius vsus sit vetitus, interdicto curiositatem hominum irritante. Inde recte perstringuntur LVCIANO in Nigrino [pag. 38. 39. Ed. Amst. T. I.] illi, *qui media etiam hyeme opplentur rosis, raritatemque illarum & intempestiuum amant: Illud autem, quod suo tempore & secundum naturam fit, pro vili & abiecto fastidiunt.* Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid praecipui & eximii prae eo, quod possident caeteri, aut cuius se nomine non possit prae caeteris efferre. Quam ob causam etiam honores cumprimis raritate commendantur. Vid. Cornelius NEPOS Miltiade. c. 6. CICERO de Inuent. L. II. [c. 39.] *Praemia virtutis & officii sancta & casta esse oportet: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Quae enim rara & ardua sunt, ea ex praemio pulcra & iucunda hominibus videntur.* Etsi hoc ipsum reuera sit ex prauitate & malignitate ingenii humani, solida bona ex raritate aut copia possidentium aestimare; quippe cum possessio boni mei per hoc non reddatur deterior, quod & alii idem possident, nec praestantior, licet alii eo careant. Sicut, verbi gratia, valetudo mea non eo minoris est, quod & alii valeant, aut maioris, quod alii aegrotent. Sic cognitio veri non minoris est, quod & alii eam obtineant; nec sapientiae pretium in se accrescit, quod alii stulti sint. Vnde qui in eo se iactat, quod alii bono, quo ipse gaudet, careant, reuera alienis malis videtur gaudere. Contra cui bonum suum minoris est, quia id alii quoque habent, inuidia erga istos tangitur. Sed nimirum, vti in multis aliis, ita & heic a recta ratione communis hominum inclinatio abit. Vid. Numerorum XI, 28. 29. Marci IX, 38. 39. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, queis facillime vita humana carere poterat, enormia

existimationis, & argentum reddat pretiosius. LVCILIVS apud Nonium:

> *Sicuti cum primus ficos propalam recentes*
> *Protulit, & pretio ingenti dat primitus paucas.*

CHRYSIPPVS *libro, de his, quae ipsa per se expetenda non sunt,* aquam Athenis vilem esse ob copiam scripsit, & mendicorum cibum: in aliis vero ciuitatibus, quanquam deteriorem in admiratione summa esse pretio maximo; *Sicuti gallinas Adriaticas,* inquit, *quamuis deteriores, heic alere solicite student: Adriatici contra nostras ad se curant aduehendas.* SENECA III. de Benefic. 3. *Quicquid domi est, vile est.* H.

enormia pretia imposuit [2]. Quod aliqui ideo factum putant, vt posset aliquis magnarum & enormium diuitiarum esse vsus. Cui ignota sunt immania pretia vnionum, quorum *dos omnis in candore, magnitudine, leuore, pondere, haut promtis rebus, in tantum, vt nulli duo reperiantur indiscreti.* De quibus itidem PLINIVS L. IX. c. 35. *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritae tenent. Eae cum Romae in frequentem, & promiscuum vsum venissent, Alexandria in ditionem redacta, nec multum ante Syllana tempora ibi coepissent, tantopere post fuere frequentatae, vt etiam pauperes foeminae istas affectauerint, dictitantes, lictorum foeminis in publico esse vnionem.* Gemmarum *aliquas extra pretia vlla, taxationemque opum humanarum arbitrantur,* vt habet IDEM L. XXXVII. Prooem. & L. XXXII. cap. 2. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio. Namque ista persuasione gentium constant.* Add. IDEM L. IX. c. 17. in fin. c. 34. L. X. c. 29. L. XII. c. 14. 17. 19. L. XIII. 15. L. XXXVII. c. 4. IDEM L. VI. c. 17. de Serico: *Tam multiplici opere, tam longinquo Orbe petitur, vt in publico matrona transluceat.* Quin stultitia hominum in eo praeclarum quid esse autumat, si res quaepiam magno constiterit [3]. LAMPRIDIVS de Heliogabalo: [c. 29. in fine.] *Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin conuiuio hanc esse asserens.* IVVENAL. Sat. XI. [vers. 16.] *Magis illa iuuant, quae pluris emuntur.* CVRTIVS L. VIII. c. 9. *Aestimantur purgamenta aestuantis freti pretio, quod libido constituit.* SENECA Consolat. ad Heluiam c. 11. *antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum.* Hodie succino apud nos modicum, in Oriente ingens pretium. De tulipis memorat Ianus Nicius * ERYTHRAEVS Pinacot. III. c. 17. in vita Ioannis Barclaii, qui earum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreque iacuisse; inde in vrbem allatas; ob nouitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, vt bulbi earum quidam singuli centenis numis aureis, & amplius venierint. Post tamen cum se multiplicassent, ita earundem pretia concidisse, vt vix vilius quid illis haberetur. Add. IDEM loco dicto c. 24. Scilicet in talibus, *qui est modus cupiditatis, idem est & aestimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini feceris.* CICERO L. IV. [c. 7.] in Verrem. Referendum quoque huc illud PLINII L. XXXIII. Prooem. *Murrhina & crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, haec vera luxuriae gloria existimata est, habere quod posset statim perire.* SENECA de Beneficiis L. VII. c. 9. *Video crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso, quo fugari debet, periculo crescit.* Et est sane inter stoliditates gentis humanae non minima, quam quondam *miratus est Philosophus Ariston, quod eos, superuacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant necessariis & vtilibus,*

2) Nicol. BVRGVNDVS L. III. Histor. Belgic. ad A. 1565. loquutus de Christi statua, Antonii Helmontii opere: *Huius*, inquit, *nobilissimam artem etiam in reliquiis colimus, atque infra pecuniam voluptas taxauit. Quippe harum rerum pretia, non ex ementium commodo, sed pro cuiusque voluptate aut curiositate extenduntur.* H.

3) *Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. Difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris.* CICERO in Verrem L. IV. c. 7. Quam propter cupiditatem eunuchus artifex in *L. 3. princ. C. Comm. de legatis,* Aureos LXX. Medicus autem LX. tantum valet.

vtilibus, vti eſt apud PLVTARCHVM in Catone Maiore. [pag. 346. E. Edit. Wechel.] Et recte STRABO L. II. [pag. 127. Ed. Parif. 189. C. Ed. Amſtel.] de lapillis, qui tanto pretio petuntur: *Eorum inopibus nihilo deteriorem, quam abundantibus eſſe vitam.* Vnde & recte inter ſtolidas vulgi opiniones refertur, res aeſtimare vel ex nouitate, vel ex raritate, vel ex difficultate, vel ex peregrinitate, ni eaedem bonitate & vtilitate commendentur. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. & L. II. c. 10. n. 2. Facit quoque huc illud AGATHARCHIDIS de mari rubro. c. 49. de Alilaeis & Caſandrinis, copioſam auro regionem incolentibus. *Cum triplo aere aurum commutant: & pro ferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet. Modus enim aeſtimationis comparatur ad rationem abundantiae & raritatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam vſus neceſſitatem reſpicit.* Res vero quotidiani vſus, & quae potiſſimum ſpectant victum, amictum, & arma, praecipuam pretii ſui intenſionem nanciſcuntur, quando raritas earundem coniungitur cum neceſſitate; vti ſolet fieri in annonae caritate, & in obſidionibus aut lentis nauigationibus, vbi fames ſitisque quouis pretio deliniri, vitaque ſeruari poſtulat. QVINTILIANVS Declam. 12. *In magna inopia quicquid emi poteſt vile eſt.* PLINIVS N. H. L. VIII. c. 57. memorat, *veniſſe murem CC. numis, Caſilinum obſidente Annibale, eumque qui vendidit, fame interiiſſe, emtorem vixiſſe.* Pretia rerum artificialium praeter raritatem quam maxime ſolent intendi ex ſubtilitate & elegantia artis, quam prae ſe ferunt [5]. Circa quam aeſtimandum adeo rudis fuit L. Mummius, *vt, capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, ſi eas perdidiſſent nouas eos reddituros;* apud Vellei. PATERCVLVM L. I. c. 13. Nonnullis multum opinionis accedit a fama artificis. Nonnulla propter prioris poſſeſſoris praeſtantiam magni fiunt. Sicuti LVCIANVS aduerſus indoctum [p. 386. T. II. Ed. Amſtel.] memorat, aliquem Epicteti lychnum fictilem trecentis denariis mercatum eſſe, *ſperans, futurum ſcilicet, vt ſi noctu ad iſtam lucernam legiſſet, mox Epicteti ſapientiam ſomniaret.* Sic apud Peruuianos quondam vrbis Cuſco tanta erat dignatio, vt etiam ſemina, quae prope eandem prouenerant, maioris aeſtimarentur, quam quae alibi enata erant, vtut de caetero bonitate non praecellerent. Garcilaſſus de la VEGA Comment. Reg. L. III. c. 20. Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & ſimilia. CICERO Bruto: [c. 73.] *Athenienſium plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Mineruae ſignum ex ebore pulcerrimum: tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisque poſſit, ſed quanti quisque ſit, ponderandum eſt, praeſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere: operarii autem aut baiuli deeſſe non poſſint.* Sic Nicias talento emiſſe ſeruum dicitur, qui argentifodinis praeeſſet.

4 Q 2 Apud

4) De immani earum pretio in Belgio eiusque cauſis plura habet MVNTINGIVS Libro de Plantis, Belgice ſcripto, & extat in BARLAEI L. III. Elegiar. carmen in Barbari floris, quem Tulipam vocant, variam fortunam, quod ita finit:
Excidit e pretio flos barbarus, excidit auro,
Qui ſtolida diues conditione fuit. H.

5) Imo res artificiales, in quibus ſubtilitas & elegantia ingenii ſuſcipiendae ſint, vel ſic raris adnumerantur, ideoque hae qualitates non bene ab Auctore raritati opponuntur. Vid. THOMASIVS de Pretio affectionis. c. 1. §. 11.

Apud XENOPHONTEM Memor. L. II. [pag. 435. in fine Ed. H. Steph. c. 5. num. 2. Ed. Ox.] Operarum denique & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, vtilitas, necessitas, agentium raritas, eminentia seu dignitas, libertas actionem intermittendi, & si quae sunt alia. Huc spectat & illud ARISTOTELIS. Polit. I. c. 7. (11.) Ἐισὶ δὲ τεχνικώταλαι μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπȣ ἐλάχισον τύχης. βαναυσόταται δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλισα. δȣλικώταται δὲ, ὅπȣ τȣ̃ σώματος πλεῖσαι χρήσεις. ἀγενέσαται δὲ, ὅπȣ ἐλάχισον προσδεῖ ἀρετῆς. *Sunt operationes illae artificiosissimae, in quibus minimum fortunae est: illae sordidissimae, in quibus maxime inquinantur corpora: illae seruilissimae, in quibus corporis est vsus plurimum: illae vero ignobilissimae, in quibus minimum requiritur virtutis.* IDEM L. VIII. Polit c. 2. *Vile autem exercitium putandum, & ars & disciplina, quaecunque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & vsum virtutis inutilem reddunt.* Ad aestimationem autem operae plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamen operas obseruandum quoque illud SENECAE de Benefic. L. VI. c. 15. *Quaedam pluris sunt, quam emuntur. Emis a medico rem inaestimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant, mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt.* Add. QVINTILIANVS Inst. Or. L. XII. c. 7.

§. VII. SED & illud contingere solet, vt certae quaedam res non communiter, sed a singulis magni aestimentur, ex peculiari aliquo affectu: id quod vocari solet pretium affectionis. Quo pertinet dictum cuiusdam Arabis, quod refert LEO Africanus L. III. *Quicquid charum, quamuis carum, si pulcrum, carum non est: neque nimio constitisse dicendum est, quod animo arridet.* LIBANIVS Declam. 41. Δωρεὰ πᾶσα τῇ τȣ̃ λαμβάνοντος ἡδονῇ κρίνεται. *Omne donum pro accipientis voluptate aestimatur.* Atque hoc inprimis circa animantia euenit ex quadam quasi familiaritate [1], aut quia genio nostro sese aliquomodo adplicare norunt; aut quia eorum ope magnum malum effugimus; aut quia insignis euentus monumentum sunt. Multas res quoque auctor, abs quo in nos sunt translatae, commendat, vt nolimus pro pluribus rebus, eiusdem caetera bonitatis, illas permutare. CATVLLVS: [carm. 12. vers. 11. 12. 13.] *Mihi linteum remitte; quod me non mouet aestimatione, Verum est* μνημόσυνον *mei sodalis.* OVIDIVS Epist. Heroid. XVI. [I. vers. 71. 72.] *Acceptissima semper Munera sunt, auctor quae pretiosa facit.* Multi quoque res magni aestimant, quia a magnis illas aestimari vident, quibus praecipue ipsi placere volunt. Sic

§. VII. 1) Hunc locum praeeunte Cl. BARBEYRACO, restituimus ex Offic. H. & C. L. I. c. 14. §. 4.

2) *Si seruum meum occidisti, non adfectiones aestimandas esse pretio (veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles) sed quanti omnibus valeret.* Sextus quoque Pedius ait, *pretia rerum non ex adfectione nec vtilitate singulorum, sed communiter fingi*, L. 33. D. ad Legem Aquiliam. THOMASIVS de Pretio adfectionis c. 3. §. 12. 13.

3) Si quis inuitus vendere cogatur, regulariter tale pretium constituendum, quale a tertio haberi potest, vulgo existimant. Vid. TIRAQVELLVS de Retract. lignag. §. 1. gloss. 18. n. 4. & in

Sic saepe certo cibi aut vestimenti generi pretium accedit, quod Rex eo delectetur. Vbi tamen aliqui obseruant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu [2] emtoris: nisi aliae causae pretium intendentes concurrant [3]. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanae attendi volunt in restitutione damni, sine dolo malo dati [4]. Vid. *L. 63. ad D. L. Aquil.* Etsi mercatoribus non infrequens sit, ex affectu & inclinatione emturientium pretium augere. Sic DIODORVS Siculus L. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari sibi auaritia temulentiam Gallorum in quaestum suum vertunt. Hi vinum ad eos deuehunt, & inaestimabile inde pretium reportant. Pro cado enim vini puerum recipiunt, potu ministrum permutantes.* IDEM dicto loco c. 17. a Balearibus vnam foeminam quaternis viris aestimatam refert, ob procliuitatem in Venerem. Potest tamen pretium intendi ex affectu venditoris; modo hunc emtori significet. Nam in emtoris gratiam desiderium rei sibi perdilectae concoquere est vtique aliquid aestimabile. Add. *L. 62. §. 1. L. 63. D. ad L. Falcidiam.* Aliquando denique pretia rerum aut operarum insigniter augentur [5] ex vitio quodam animi; puta ex vana gloria, crudelitate & aliis. Quanti capita hostium veteribus Gallis aestimata sint, vid. apud DIODORVM Siculum L. V. c. 29. & STRABONEM L. IV. [pag. 136. 198. init. Ed. Paris. 302. in fin. Ed. Amst.]

§. VIII. ET isthaec quidem in vniuersum pretia rerum intendere solent; vt iisdem contraria eadem remittunt. Enimuero in pretiis rerum singularium heic & nunc determinandis, & ad iustam quantitatem redigendis alia quoque considerari solent. Et initio quidem obseruandum, inter eos, qui in naturali libertate viuunt [1], cuique licere rei suae pretium pro lubitu statuere, quippe cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator. Nam si vel maxime alius rei meae tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit eiusdem aestimationem admittere vel reiicere, adeoque reuera ipse eius rei ero aestimator. Ac licet rei meae pretium forte infinitum ponam, nemo tamen super eo queri potest, cum nullius intersit, quantas mihi ipsi diuitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius sit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo si quis vtique rem meam velit habere, necessum est, vt quantum mihi pretium fuerit visum afferat. Sicut contra, si ego meas merces extrudere velim, oportet vt accipiam, quantum emtori fastidioso dare placuerit. Igitur non nisi tunc iusta querendi causa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio inuidiaque indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recusat, vel non nisi durissimis conditionibus

in praefat. de Retract. conuent. FRANTZKIVS L. III. Resol. 2. n. 62. H.

4) V. supra L. III. c. 1. §. 11. L. VIII. §. final. cum leg. seq. D. Rerum amotar. H.

5) Affectum quoque ciet, si res meae sit vicina, ex iunctione commoditatem aut ornamentum allatura. Hinc votum illud apud HORATIVM II. Satyr. 6.

- - *O si angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum.

PLINIVS ep. 19. *Solicitat primum ipsa pulcritudo iungendi: deinde quod non minus vtile quam voluptuosum, posse vtraque eadem opera, eodem viatico inuisere, sub eodem procuratore ac pene iisdem actoribus habere.* H.

§. VIII. 1) Vid. quae dicemus infra ad cap. 3. §. 9. H.

bus vendere vult. Ex quibus consequitur, in statu naturali quarumuis rerum pretia ex conuentione contrahentium definiri; nec contra morem commerciorum peccasse quenquam argui, si, modo inhumanitas in egenos absit, occasione data lucro suo non defuerit. Vid. Genes. XLI, 49. XLVII, 13. seqq. Enimvero in ciuitatibus pretia duplici modo definiuntur; vno modo per decretum superiorum, seu per legem; altero modo per communem hominum aestimationem & iudicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Prius aliqui solent vocare pretium legitimum, alterum commune seu naturale. Pretium legitimum regulariter cum iustitia & aequitate praesumitur congruere, nisi manifeste contrarium adpareat. Nam interdum & heic supina ignorantia, saepius odium aut gratia aduersus ementes aut vendentes, aliaue corruptio, vel etiam proprii amor lucri interuenire possunt. Consistit porro pretium legitimum fere in στιγμῇ siue in puncto, nec latitudinem habet, sed quantulocunque excessu iniustitia committitur. Et quidem, vti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud taxatur, venditori non licet vltra quid exigere [2]; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris [3], tunc emtor non poterit recte vrgere venditorem ad minus accipiendum: etsi hic, vbi velit, minus possit accipere, cum cuiuis commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, vt operae in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum. Quo loco tamen obseruandum, alicubi subtiliori modo caueri, ne certarum rerum pretia nimis intendantur. Sicuti in ciuitatibus Graeciae receptum erat [4], vt venditores piscium non sedere deberent, sed stare; vt illi standi taedio, lassitudineque confecti, quam recentissimos, & pretio aequo venderent.

§. IX. Ast pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusue possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est Seneca de Benefic. L. VI. c. 15. *Quid intersit quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit; Pretium cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Et L. 63. D. ad L. Falcidiam. *Pretia rerum non ex affectu, nec vtilitate singulorum, sed communiter funguntur*, id est, tanti sunt, quanti omnibus valerent. Conf. *L. 33. D. ad L. Aquiliam.* Huc etiam facit locus Aristotelis Nicom. IX. 1. *Quibusdam locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissoluere, quemadmodum societatem iniit. Iustius enim*

2) Quoniam propter publicam vtilitatem tale pretium constitui solet, H.

3) Vti fit in emtione annuorum redituum. Nam qui annuos reditus constituunt, hoc plerumque faciunt in summa necessitate. H.

4) Eam legem Stratonicum, quo nemo post Solonis tempora legum auctor extiterit prudentior, tulisse scribit Alexis Comicus Lebete:

Νυνὶ δὲ καινὸν εἰσφέρει νόμον τινὰ
Χρυσοῦν· τὸ μὴ πωλεῖν ἔτι καθημένους
Τοὺς ἰχθυοπώλας, διὰ τέλους δ' ἑστῶτας.
Et nunc rogationem sciuit auream,
Ne desidentes in foro piscarii
Obsonia vendant, totum sed stantes diem. H.

enim esse putat, vt cui permissum est, is statuat, quam qui permisit. Nam plerunque non aequi aestimant qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & quae dant digna multo pretio videntur. Sed retributio tamen tanta fit, quantam statuerunt illi, qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti aestimare, quanti apparet alicui, cum habet; sed quanti aestimabat, antequam haberet. Caeterum propter dictam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum seu pium, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendique potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in vniuersum definiri non potest. Neque quidquam expeditius dixeris, quam illud esse iustum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo referre possis illud VARRONIS de Ling. Latina L. IV. *Pretium est, quod aestimationis emtionisque causa constituitur: dictum a peritis, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamuis eam deriuationem SALMASIVS de Vsuris irrideat.

§. X. CAETERVM in communi illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis [1]. Nam hoc praecipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de iis duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere iudicantur. Vnde non audietur mercator, si ideo maioris velit aestimare suas merces, quod dum illas aduehit, ipse crus fregerit, aut graui morbo conflictatus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit; nisi simul hoc casu raritas mercium prouenerit. Multo minus, si istas quoque impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & praeter leges prudentiae mercatoriae fecit. Omnino autem abs mercatoribus aestimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, seruandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necessum habeant. Et valde inhumanum foret, simulque opprimendae hominum industriae idoneum, ex negotiatione, aut quouis alio vitae genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tolerandas ipsius necessitates sufficit. In aestimationem quoque venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diuersus pecuniae & mercium valor in diuersis locis. Praeterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minutiores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui magna in copia easdem simul distrahunt. Nam istis maior molestia adhibetur; & lucrosius est simul, ingentes pecuniae summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniae,

§. X. 1) AVGVSTINVS ad Psalm. LXX. *Sed ait ipse mercator: affere ex longinquo merces; mercedem laboris mei, vnde viuam, peto: dignus est enim mercenarius mercede sua. Possunt etiam esse quaedam rei accidentia aestimabilia, ob quae res supra aut infra commune periculum ematur vendaturve, puta, ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in alterius gratiam res vendatur ematurve, alioquin non emenda aut vendenda; quae ipsa accedentia, ei, cum quo agitur, indicanda sunt. Eius quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata, aut antiquata nascitur.* H.

niae, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniae, ex causa particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. TACITVS A. VI. [c. 17. num. 4. Ed. Rycquii,] *copiam vendendi secuta vilitate.* Contra emturientium & pecuniae copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. Vid. SOCRATES Hist. Eccles. L. III. c. 15. ab initio. [Intenditur [2] quoque pretium, vbi venditor vltro rogatur, alias non venditurus.] Sic quoque ad pretium minuendum facit, si venditor eas vltro rogando emtoribus offerat, seu quando merx quaerit emtorem. Praesertim vbi obseruatur regula illa oeconomica Catonis Maioris, quam refert PLVTARCHVS in ipsius vita: [pag. 338.] in fin. Ed. Wechel. T. I.] Μηδὲν ἔυωνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ᾽ ὃ τις ȣ̓ δέεται, κἂν ἀσσαρίȣ πιπράσκηται, πολλȣ̃ νομίζειν. *Nihil vilis esse pretii, quod superfluum sit; sed quo non indigeas, etiamsi vel asse veneat, carum ducere.* In prouerbium quoque abiit: *merx vltronea pudet.* Eius rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi est raritas emturientium; quae pretium minuit. Quo accedit, quod heic res, quae venditur, saepe parum sit necessaria emendi, ac talis, qualem non esset emturus, nisi hac occasione paruo emendi. Quin saepe quis non tam in suam, quam venditoris gratiam tali in casu emit. Inde quoque est, quod in auctionibus, & quando res sub hasta veneunt, saepe longe minoris addicantur res, quam quanti alias erant [3]. Scilicet quia iste vendendi modus hanc legem habet, vt res addicatur plurimi licitanti. Etsi quandoque etiam feruor & aemulatio licitantium supra commune pretium adscendat; quia & alias copia emturientium pretium intendere solet. Denique & in commune pretium potest imputari damnum consequens, aut lucrum cessans, quod venditori per istam venditionem conciliatur; idque cumprimis, quando emtor vltro se offert. Nam stultum foret rem meam alienare, nisi tali conditione, vt saltem ipse nullum inde damnum sentiam. Maxime item potest & solet imputari illud lucrum cessans, aut crescens, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Nam sane & dies est pars pretii [4] & plus est statim aliquid dare, quam post interuallum [5], quippe cum interim ex isto pretio aliud lucrum possit comparari. Vid. MARTIALIS L. VI. Ep. 30. Hinc POLYBIVS in Excerptis Peirescianis maximopere extollit liberalitatem Scipionis iunioris, quod quam sororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die soluendam, statim soluerit, & quidem Romae, *qua in vrbe nemo quidquam alteri sponte de suo donat*, & vbi *ne vnum quidem talentum ante praestitutum diem quisquam soluat.* Τοιαύτη τις ἐςὶ καὶ τηλικαύτη παρὰ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διαφέρον, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τὸν χρόνον· *Tantam vnusquisque diligentiam in pecunia, vtilitatem in tempore collocat.* Add. GROTIVS L. II. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themistocles, fundum vendens, praeconem indicare iusserit: *Commodum eius esse vicinum* [6]. PLVTARCHVS Apopht.

2) Adiecit hanc periodum Cl. BARBEYRACVS supplementi ergo ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 6.

3) Vid. infra c. 5. §. 6.

4) Vid. *L. 4. §. 6. & L. 15. in fine D. de in Diem addict.* CLAVDIANVS:

- - Omne futurum
Despicitur, suadensque sui praesentia fructum. H.

5) *Nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis*, L. 1. §. 2. D. de Edendo, L. 4. §. 6. L. 15. in fine D. de in Diem addict.

6) Ex

Apopht. [Lacon. p. 185. D. T. II.] SADVS Rosar. Persic. c. IV. *Aedes, quae tui instar,* (nequam Iudaeum significat,) *habent vicinum, decem drachmas argenti adulterini valent. Ast ista spe animus est erigendus, Te quondam defuncto mille drachmis eas aestimatum iri.* Ergo pretium fundi intendit bonus vicinus [7]. Praesertim sicubi obtineat mos Spartanorum, de quo est apud EVNDEM Institutis Laconicis. [p. 238. E. Edit. Wechel.] *Vicinorum seruis, itemque canibus & equis, nisi domini vsu eorum indigerent, vti licebat, tanquam propriis. Sed & rure, si quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde necessaria auferebat, penuque obsignatum relinquebat.* Sed & rara, ac non parum ex crudelitate trahens causa augendi pretia mancipiorum refertur a IVSTINO L. XI. c. 4. *Thebanorum captiuorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur.*

§. XI. ENIMVERO postquam pleraeque gentes a primaeua simplicitate desciuere, facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbrescentibus. Nam & sola permutatione commercia constabant, & operae aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam multarum rerum indigentiam nostrae nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calentium sole deliciis inhiamus; haut sane cuiuis in procliui fuit eiusmodi res possidere, quas alter suis, a nobis desideratis, mutare vellet; aut quae alterius rebus aequiualerent. Et in ciuitatibus cultis, vbi ciues variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quae si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut aegre admodum queant. Sicuti constat, ab operosiore vitae cultu alienas esse gentes, quae numi vsum ignorant. Vid. Auger. BVSBEQVIVS Epist. 3. vbi de Colchorum moribus * agit, add. *L. 1. princ. D. de Contrah. emtione.* Inde suauiter somniat MAXIMVS TYRIVS Differt. 36. quando ait: *Ac cibos quidem potumque & amictum, reliquaque corpori necessaria homines aeris inter se ferrique commutatione comparant; & quae maiora habentur, auro argentoque. Vitio quidem illorum: sine vllo enim metallorum vsu gratis inter se communicare poterant, mensura omnium aequissima: vt is, qui re aliqua egeat, quo necessitati suae consulat, rem a possidente mutuetur: is, qui eadem abundet, ea lege dimittat, vt ab eo vicissim expectet, quae reddi sine reprehensione possunt.*

§. XII. HINC visum fuit plerisque gentibus, queis amplior vitae cultura arridebat, conuentione quadam pretium aliquod *eminens* certae rei imponere, ad quod caeterarum rerum pretia vulgaria mensurarentur, & in quo eadem

6) Ex quo exemplo Themistoclis adparet, interna etiam rei qualitate pretium eius intendi posse, quod latius exsequitur Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §.

7) COLVMELLA L. I. de Re rustica c. 3. dementem vocat, *qui nequam vicinum suis numis parat.* Adde etiam tempora belli vel pacis, quae magnum saepe momentum habent ad intendenda vel minuenda rerum pretia. H.

§ XI. * Adde & de aliis populis GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 3. in not. H.

dem eminenter continerentur [1]. Adeo vt interueniente illa quis quamlibet rem venalem sibi comparare, & quaeuis commercia atque contractus commode posset exercere. Quam in rem ita disserit ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. cum indigentia induxisset rerum permutationem, praesentem quidem indigentiam vtcunque simplici rerum permutatione potuisse expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum simus desideraturi; igitur vt certi esse in antecessum possemus, nobis deinceps quoque facultatem fore res, quibus opus sit futurum, comparandi, *νόμισμα* seu numum fuisse introductum; qui est quasi *ἐγγυητὴς*, sponsor seu fideiussor, cuique adeo hominum conuentione ea vis imposita, vt vbi quis eum adferret, pro eodem quaeuis venalia posset accipere. (*Ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσαι, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐσιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.*) Hinc IDEM Nicom. IX. I. *Πεπόρισαι κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται. Communis mensura numus comparatus est, ad quem omnia referuntur, quoque mensurantur omnia.* IDEM Polit. L. c. 6. (9.) *Cum a remotioribus quaereretur auxilium, importando illa, quibus indigebant, & exportando illa, quibus abundabant, necessario numi introductus est vsus. Non enim faciliter deferri possunt singula ad vitam necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid composuerunt inter se dare & accipere, quod vtilium quidpiam exsistens, haberet vsum commutandi facilem ad vitam: ceu ferrum, & argentum, & si quid aliud tale, primo simpliciter definitum quantitate & pondere, postmodum vero etiam signo impressum, quo a mensura liberi essent. Nam signum positum est ad quantitatem demonstrandam* [2]. IDEM Nicom. V. c. 8. *Omnia ea, quorum est permutatio, comparabilia esse quodam modo debent, ob quod numus in vsum venit, qui quodam modo medium (μέτρον) efficitur; metitur enim omnia. Indigentiae loco ex pacto quasi substituitur numus; vnde etiam νόμισμα adpellatur, eo quod non natura, sed νόμῳ, id est, instituto & lege constet; in nobisque sit cum mutare atque inutilem reddere. Pretio cuncta aestimata esse oportet, ita enim semper erit permutatio: at si ea fuerit, societas (κοινωνία) quoque sit necesse. Numus igitur, vtpote medium, commensurabiles inter se efficit res, atque ita adaequat. Neque enim vlla esse societas potest, nisi sit permutatio; neque permutatio, nisi sit aequalitas; neque aequalitas, nisi etiam commensuratio sit.* Huc quoque facit locus EIVSDEM Magnorum Moral. L. I. c. 34. *Quoniam aedificator suo opere plura meretur, quam eo quod sutor praestat; difficile quoque erat, vt aedificator eum*

§. XII. 1) Qua in re conuentione nulla opus fuit, quum simplex consensus & insequuta propter vtilitatem imitatio & inde nata consuetudo solae suffecerint. Erudite de nummo signato & primis eius inuentoribus egit Cl. WACHTERVS Archaeologiae nummariae c. 4. qui primum nummum signatum esse censet a Phidone, Argiuorum Rege, anno ante C. N. DCCCXCV; alterum a Lycurgo, Spartanorum Legislatore, tertium ab Alyatte, Rege Lydorum. Laudati Phidonis nummum, quem in Cimeliarchio Berolinensi inuenerat, primus delineauit & publicauit BEYERVS Thes. Brandenb. Gr. Numism. p. 279. sed quem suppositis accensent SPERLINGIVS de numis non cusis p. 11. & SPANHEMIVS de Vsu & praestant. Numism. T. I. p. 19. 20. Edit. Londin. Sed quibus obuiam iuit Io. Carolus SCHOTTVS in Disquisitione antiquaria de numo Phidonis.

2) Conf. Iac. PERIZONIVS de Aere graui §. 11. p. 6. sequ.

3) Ἐπεὶ δὲ ὁ οἰκοδόμος πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον ἢ ὁ σκυτεύς, καὶ ἦν ἔργον ἀντικαταλλάττεσθαι καὶ τῷ σκυτεῖ πρὸς τὸν οἰκοδόμον, ἀνθ' ὑποδημάτων δ' οὐκ ἦν οἰκίαν λαβεῖν. ἐνταῦθα ἤδη ἐνόμισαν ταῦτα πάντα ὠνητά. καὶ τι ἀργύριον προσαγορεύσαντες νόμισμα, τούτῳ χρῆσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀξίαν ἕκαστον διδόντας τὴν ἀλλαγὴν ποιεῖσθαι παρ' ἀλλήλων, καὶ τούτῳ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν συνέχειν.

cum ſutore faceret permutationem: neque enim pro calceis par fuerit domum capere. Hinc iam inſtituerunt, quo haec omnia venalia ſint, argento vti, quod nomiſma vocant: vt pro aeſtimatione & pretio cuiuslibet fiat inter ipſos inuicem contrahentes permutatio, quae ciuilem communicationem contineat [3]. IDEM Rhetor. L. II. c. 16. Ὁ πλῦτος οἷον τιμή τις ἐςι τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων. διὸ φαίνεται πάντα ὤνια εἶναι αὐτῷ. *Pecunia eſt quaſi aeſtimatio valoris aliarum rerum. Vnde omnia ipſi venalia videntur* [4].

§. XIII. PORRO eum in finem plerisque gentibus commodiſſimum fuit viſum adhibere metalla nobiliora, & non ita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus, docet PLINIVS N. H. L. XXXIII. c. 3. circa finem [1],) argentum & aes. Nam vti nemo fideiuſſorem accipit, niſi virum ſpectatae fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis putatur: ita pro re vbique occurrente, puta, pro manipulo terrae aut arenae, nemo rem ſuam erat permutaturus, quae ipſi magno labore aut induſtria fuerat comparata. Ergo numum conſtare oportebat ex materia, quae & ad cuſtodiam eſſet habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut conſtipari poſſent. Adde, quod ſubſtantiam habeant valde compactam metalla, ſic vt vſu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea ſint. Quod vtrumque ad rem, in commerciis hominum communis menſurae vicem obituram, valde opportunum eſt. Cum tamen iſtud munus pecuniae competat non ex neceſſitate aliqua naturae, ſed ex hominum impoſitione & conuentione (add. PHILOSTRATVS in Vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 3.) alias quoque materias per neceſſitatem aut vltro poſſe adhiberi, & quandoque adhibitas conſtat. Sic corium, charta, aut ſimile quid, certo ſigno impreſſum, numi vicem non ſemel ſubiit in magnis neceſſitatibus; quae tamen hiſce depulſis ordinariis numis iterum permutata ſunt. Vid. POLYAENVS Strateg. L. III. [c. 10. num. 1. vbi conferatur Maaſuicius,] de Timotheo & Demetrio. SENECA de Beneficiis L. V. c. 14. in fine. Sic loco pecuniae certo genere conchularum maritimarum vtuntur incolae regni Congo & Tombutto in Africa [2], (teſte LEONE Africano L. VII.) & multi populi Americae ſeptentrionalis; certo genere granorum alborum & nigrorum Apalachitae, populus Floridae, de quo vid ROCHEFORT. Deſcript. Antillarum Part. II. c. 8. n. 8. Incolas prouinciae Caniclu maſſulis ſalis loco monetae minutae vti, refert M. Paulus VE-

4R 2 NETVS

4) Originem pretii ſatis bene detegit PAVLVS in L. 1. D. de Contrah. empt. *Orige*, inquit, *emendi, vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus: neque aliud* merx *aliud* pretium *vocabatur: ſed vnusquisque ſecundum neceſſitatem temporum, ac rerum vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper nec facile concurrebat, vt, cum tu haberes, quod ego deſiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia eſt, cui rei publica ac perpetua aeſtimatio difficultatibus permutationum, aequalitate quantitatis ſubueniret: eaque materia forma publica percuſſa, vſum dominiumque non tam ex ſubſtantia praebet, quam ex quantitate; nec vltra* merx vtrumque, ſed *alterum* pretium *vocatur*. Quem locum erudite exponit DVARENVS Diſp. anniu. L. 6.

§. XIII. 1) Scilicet auro datus eſt Principatus non ob pondus aut colorem, ſed quia non aliud metallum laxius dilatatur aut numeroſius diuiditur; nullum vſu minus deteritur, aut rubiginem ſentit minus, vni rerum quoque igne nihil deperit.

2) Douſam, cum Heſperidum inſulas omnemque Africam Oceano adiacentem legeret, pecuniam e conchis mirabundum inſpexiſſe, memorat H. GROTIVS L. VIII. Hiſt. Belgic. ad A. 1599. H.

NETVS L. II. c. 38. Idem in regno Abyssinorum fit, teste Franc. ALVAREZ[3]. c. 46. Quamquam eiusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneae sint. Sic in regno Siam grandior moneta est ex argento puro, ac minoris monetae loco vtuntur certo genere conchularum. vid. Iod. SCHOVTEN in Descript. regni Siam. Add. POLYDORVS VIRGIL. de Inuentor. rer. L. II. c. 20. ALEXAND. NEAPOLIT. L. IV. c. 15. BVDAEVS ad L. I. de Contrah. emtione. Vbi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla praestantissimum iudicasse ferrum; aurum, & argentum vilius duxisse: quod haec exiguo sint vsui, ex illo autem vtilissima ad vitae culturam instrumenta fieri queant. Apud Aethiopes quoque omnium rarissimum & pretiosissimum fuisse aes, refert HERODOTVS Thalia. Et sane si vsum pecuniae remoueas, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit[4]. Sic GARCILASSVS Comment. regii L. I. 11. memorat: Peruuianos in magna felicitatis parte habuisse, quod Europaei ferrea instrumenta ipsis attulissent; ac vnus ex primoribus eius gentis non poterat forfices, per Hispanos importatas, satis admirari, dicens: si Hispani nihil aliud fecissent, quam vt nouaculas, forfices, pectines, & specula ipsis attulerint, hoc sufficere posse ad se obligandos, vt istis vicissim omne suum aurum & argentum vltro traderent. Nam antea capillos sibi cultris, e silice factis, secabant, non sine ingenti dolore. Iidem aurum, argentum & gemmas regibus offerebant, tanquam dona, non tanquam tributum. IDEM ibid. L. V. c. 7. Add. Th. MORI Vtopia L. II. Sed & in certa Arabiae regione aes ac ferrum aequali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere incolae abundarint, illo caruerint; refert DIODORVS Siculus L. III. c. 45. add. STRABO L. XVI. [pag. 778. Ed. Paris. 1124. A. Ed. Amstel. Almelou.] Apud LVCIANVM in Charonte eo nomine ferrum auro pretiosius asseritur, quod hoc per illud defendatur. Et PLINIVS N. H. L. XXXIV. c. 14. Caeterum metalla quondam adpendi moris erat[5]. Vid. PLINIVS L. XXXIII. c. 3. Vnde etiam adhuc multas apud gentes vocabula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, vt cuiusque reipublicae Principes certae quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde

Concisum argentum in titulos faciesque minutas.

IVVENALIS Sat. 14. [v. 291.] Vbi & obiter notandum, quod de Alexandro Seuero tradit LAMPRIDIVS: [c. 39.] *Formas binarias, ternarias, & quaternarias, & denarias etiam, atque amplius vsque ad bilibres quoque & centenarias, quas Heliogabalus inuenerat, resolui praecepit, neque in vsu cuiusquam versari, atque ex eo his materiae nomen inditum est; cum diceret, plus largiendi hanc Imperatori esse*

3) Et LVDOLPHO L. IV. Histor. Aethiopic. c. 7. n. 9. & sequ. H.

4) Propter multiplices vsus, quibus vitae humanae inseruit. H.

5) AVCTOR de Regimin. Princip. L. II. c. 13. obseruauit, in partibus Teutoniae & regionibus circumstantibus, cum de loco in locum transeunt, massam auri vel argenti secum deferre, & quantum in commutationibus rerum venalium indigent, tantum vendere. H.

§. XIV. 1) Conf. B. BRANCHV Obseruat. c. 11. 12. 13. 14. & GVNDLINGIANA P. XXXI. n. 3.

esse causam, si cum multos solidos minores dare possit, dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.

§. XIV. QVANQVAM autem valor auri argentique ac numorum ex impositione & conuentione hominum dependeat: penes rectores tamen ciuitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas nouimus, gentes iam receptum, vt aes ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; vtque argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud PLATONEM in Hipparcho [sub fin. p. 514. C. Edit. Wechel.] est: Ἐάν τις χρυσίε σαθμὸν ἥμισυ ἀναλώσας, διπλάσιον λάβη ἀργύριον, ἀντὶ δωδεκαστασίε διστάσιον αὐτῷ καθίσαται τὸ χρυσίον. *Si quis dimidiam auri libram erogans, duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capit.* In foedere Romanorum cum Aetolis concessum est hisce, vt pro decem minis argenti vnam auri darent, apud POLYBIVM Excerpt. legat. XXVIII. c. 5. Add. BODINVS de Republ. L. VI. c. 3. p. m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter ciues, sed & inter hos atque exteros. Igitur rector ciuitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia suorum ciuium cum exteris reddet inutiles [1]. Nam circa ciues inuicem locum habet illud ARRIANI Epict. L. III. c. 3. *Caesaris numum nec argentario, nec hortulano adprobare licet, sed ostenso eo, siue nolit, siue velit, mercem suam tradere necesse est.* Vbi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, saltem vt exterorum, quibuscum nobis commercium, moneta non sint inferiores, commercia ciuium cum exteris valde sufflaminabit, non nisi permutatione mercium iisdem relicta. Per quam solam commercia hautquidquam substinebuntur, nisi tantundem, aut plus a nobis exportetur, quam importetur, & illi ipsi, quorum mercibus non indigemus, nostris vicissim indigeant. Vid. quoque POLYBIVS L. VI. c. 47. in fine. Et quia, vbi a bonis immobilibus fuit discessum, praecipuum census fundamentum consistit in pecunia: adparet hoc valde subrui, si numis, saltem grandioribus, tantum ex ignobiliori metallo admisceatur [2], vt suam tenuitatem ipsi erubescere cogantur. Inde quod apud POLYAENVM. [L. VI. c. 47. in fine.] refert de *Leucone*, ipsum *pecuniae indigentem iussisse ciues omnes suos conferre numos, vt alia excusi forma valerent: inde iisdem signum impressisse, duplicique pretio valere vnumquemque numum iussisse, & sic ipsum dimidiam partem lucratum citra ciuium iniuriam:* id per necessitatem quidem excusari poterit [3], eadem depulsa emendandum Add. BODINVS de Rep. L. VI. c. 3. GREGORIVS THOLOSANVS Syntagm. iur. vniuersi L. XXXVI. c. 2. Ast nullum colorem admittit, quod *Zonaras* & alii de Nicephoro.

2) Vid. BVCHANANVS L. XII. Rer. Scotic. sub Iacobo IV. MARIANA L. XIII. de Reb. Hispanic. c. 11. de temporibus Regis Alfonsi in Castella Et L. III. de Rege & Regis Instit. c. 8. vbi post insignem dissertationem subiicit: *Illud ad extremum monitos Principes velim, commercii fundamenta prima, pondera, mensuras, monetam si remp. saluam volunt, ne attingant. In specie vtilitatis praesentis fraus multiplex latet.* Confer CAMDENVM Hist. Elisabeth. ad Annum MDLX. H.

3) Plane vt illud iam olim quoque vsurpatum intendere aestimationem monetae, cum eroganda pecunia; deiicere rursus infra iustum, cum fuerit corroganda. H.

phoro Phoca memorant, qui leuiorem monetam praeter ordinariam grauiorem cudit, & quae aerario inferenda erant, in grauiore moneta exegit; ipse autem solutionem in leuiore fecit. Add. Io. MARIANA Histor. Hispan. L. XV. c. 9. Et si nonnulli legislatorum hac ratione auaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminatum iuerint, introducta vili moneta. Apud PLVTARCHVM [in Lyc. p. 44. 45. Edit. Wechel.] Lycurgus Spartae *monetam omnem auream & argenteam antiquauit, soli ferro auctoritatem tribuit; eiusque magno ponderi & moli exiguum assignauit pretium, vt occuparet decem minarum summa amplum in aedibus armarium, & plaustrum duorum boum ad vehendum. Hoc corollario multae scelerum formae Lacedaemone sunt eiectae. Nam quis furari, quis venalis muneribus esse, quis defraudare aut rapere sustineret id, quod non posset tegi, cuius nemo possessione esset beatior, sed nec conflatum, vllum vsum praestaret. Verum aceto (vt dicitur) candentis aciem ferri restinguens, altum eius vsum resecuit, reddiditque eneruatum & inhabile.* Eadem opera extinctae artes vanae, cum nullam ibi lucrandi inuenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Graecia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nerui luxuriae succidebantur. Add. IDEM in Lysandro, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo auaritiam inuexit. Sed & apud alios homines ex vsu pecuniae auaritiam creuisse constat. Quamdiu enim opes tantum consistebant in frumento, pecore, & similibus, infinitum quaerendi studium tandem sistebatur mole istarum rerum, & difficultate tractandi atque custodiendi, & quod facile corrumperentur. Sed nunc, moneta aurea & argentea inuenta, etiam milliones complecti auaritiae facile est. Sic PLATO quoque de Legibus L. V. [pag. 848. E Edit. Wechel.] vt in sua ciuitate ciues a nimio quaestu auocet, vetat, *ne quis priuatus aurum aut argentum habeat: vt pecunia, qua ciues inuicem vtuntur, a caeteris gentibus non aestimetur, sed apud ipsos solas valeat: vt ciuitas tamen numos possideat Graecis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: vt peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum ciuitatis numis commutent, & ciuitati restituant.* Memorat quoque M. Paulus VENETVS L. II. c. 21. Magnum Cham in vrbe Cambalu immensam vim pecuniae cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in suo regno sub capitis poena licuerit recusare, aut aliam cudere, vel expendere. Exteros quoque in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisque & gemmis, quas adportarint, id genus monetae sibi commutasse, ac iterum discessuros iisdem numis merces coëmisse, easque exportasse. Quo pacto illum principem immensam vim auri argentique cumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus Rex ciuibus obtruserat, vocata fuit *Schebreua*, quasi diceres: *monetam regis arbitria subditis obtrusam. Hinc quoque illa remansit monetae istius memoria, vt cum regis alicuius iniquitatem notare volunt, eum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant.* G. GENTIVS ad Sadi Rosarium Persicum c. 3. Add. BVCHANANVS Hist. Scoticae L. XII. p. m. 450. Ex

§. XV. 1) Hanc enim multa mala consequuntur. V. THVANVS L. VIII. ad A. MDLI. circa extrem. L. CXXIX. Histor. ad A. MDCII. REIDANVM Lib. V. Annal. Belgic. ad A. MDLXXXVI. H. GROTIVM L. IV. Histor. Belgic. ad A. MDXCV. H.

Ex aduerſo ſummopere commendandum Senatus Veneti in ſubditos ſtudium. Cum enim immenſa vis minoris monetae adulteratae irrepſiſſet, nec alia ratione ea lues expurgari poſſet, SCto demum cautum fuit, vt certo praeſtituto tempore qui ad aerarium deferrent, tantundem pretii argento vel auro reciperent, quam in rem ex aerario erogata ſunt ſupra quingenta aureorum millia. Andr. MAVROCENVS Hiſt. Venet. L. XIV. p. 641. Obiter quoque addendum, quod refert PLINIVS N. H. L. VI. c. 22. *Regem Taprobanes Romanorum iuſtitiam vel maxime ſuſpexiſſe, quod pares pondere denarii eſſent in captiua pecunia, cum diuerſae imagines indicarent a pluribus factos.* Conf. SOLINVS c. 66.

§. XV. CVM autem numus ſit menſura pretii aliarum rerum, facile patet, in valore numorum non debere fieri mutationem [1], niſi ſumma reipublicae vtilitas id ſuaſerit; quae tamen mutatio quo modeſtior fuerit, eo minus rationes ciuium perturbabit. Inde PAVLVS in L. 1. D. de Contrah. emt. ad promouenda commercia dicit, materiam electam, cuius publica & *perpetua* aeſtimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis ſubueniret. Add. MORNACIVS ad dictum locum. Eſt nihilominus obſeruandum circa perpetuam numorum aeſtimationem, quod tradit GROTIVS dicto loco §. 17. *pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia ſola, neque in ſpeciali adpellatione aut forma, ſed in genere magis communi, qua ſcilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime neceſſarias.* Cuius loci ſenſus hic eſt: quod certus numus heic & nunc tantum valeat, certaeque rei aequipolleat; (nam haec eſt functio pecuniae, vt non ſolum vnus numus ſubire poſſit vicem numi alterius, eiusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliae quoque res, quae fungibiles vocantur, obtinent, ſed vt etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non eſt ex ſola materia, puta, quod ſit aureus vel argenteus, neque ex ſpeciali appellatione, aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus: aut quod certa imagine ſit inſignitus [2]: (in *L. 1. D. de Contrah. emt. pecunia vſum praebet non tam ex ſubſtantia quam quantitate*, item *L. 94. §. 1. D. de Solution. in pecunia non corpora cogitantur, ſed quantitas:)* ſed reſultat illud ex comparatione eiusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & imprimis illis, quae ad vitam maxime neceſſariae ſunt. Tales autem ſunt praecipue fundi, quippe cum ex hisce mediate aut immediate proueniant pleraque, queis mortalium vita ſuſtinetur. Quorum & prouentus cum ſint ſatis aequabiles, vnius anni ſterilitatem alterius vbertate penſante, pretium naturale intelliguntur habere admodum ſtabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, ſaltem quibus luxuria aut ſtultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam vt pretia rerum, quae ex fundis proueniunt, aut aluntur, ad ipſorum fundorum pretia in vniuerſum intendantur aut minuantur, conueniens vtique eſt. Ergo cum hisce ſeculis, quando iam vbique fere gentium agri in priuatos ſunt deſcripti, praecipuum fundamentum patrimoniorum ſint fundi: par vtique eſt, vt valor pecuniae intendatur aut remitta-

2) Imo ſententia Grotii, vt poſt Gronouium obſeruat Cl. BARBEYRACVS in not. 2. haec eſt, pecuniam naturaliter functionem recipere in genere communi, quia pro omnibus aliis rebus, veluti frumento, vino, oleo expendi & accipi poteſt.

mittatur, prout in respectu ad fundos ista rara esse, aut copiosa deprehenditur. Nam cum in ciuitatibus gentium cultiorum duo potissimum sint genera hominum, vnum quod excolendae terrae, alterum quod variam per industriam vitae commoditatibus promouendis sese adplicat; siquidem in magna pecuniae abundantia modicum esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terrae cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonae prouentus, & inde vilitas exsistit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus fertilibus in vsu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans prouentus parum iuuare deprehenditur. Atque idem incommodum premit opifices, quando in annonae caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime inuicem comparata videantur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; praesertim vbi regio aliqua non sola mercatura & nauigatione, sed domesticis praecipue copiis subsistit.

§. XVI. Ex quibus adparet, an aequum sit, verbi gratia, fundum, qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoque non pluris taxari, caeteris paribus? An quae salaria ante totidem annos lauta sat fuerunt, hodie non sint iusto tenuiora? Heic non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere & metalli qualitate antiquis esse pares, idemque nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quam maxime est considerandum, per bina iam fere secula tantam vim auri atque argenti ex Africa, & Indiis in Europam inuectam, ipsas quoque Europae mineras tam vbertim argentum fudisse, vt paulatim numorum valor insigniter decreuerit *. Sic vt Bodinus de Rep. L. VI. c. 2. p. m. 1028. tradat: pretia rerum nunc decuplo maiora esse, quam olim fuerint, propter auri argentique copiam. Ergo ad eandem proportionem, caeteris paribus, & pretia antiqua fundorum, & salaria fuerint augenda. Add. quoque Valer. Maximus L. IV. c. 3. §. 12. Nam ponamus, in aliqua regione commercia tantum simplici permutatione peragi, in qua parum vini, multum autem frumenti proueniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis, vinum largius prouenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in vniuersum pecuniae raritas est in comparatione caeterarum rerum, multae vtique res pro exigua pecuniae summa erunt dandae. Gliscente contra pecunia pro iisdem rebus plus pecuniae fuerit soluendum. Nam materia pecuniae, cum aeque ac aliae merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat,

§. XVI. * Pontanus L. IX. Histor. Gelriae memorat, Arnheimenses Ducem suum Arnaldum cum coniuge & comitatu hominum CLXVI. festis epulis excepisse, quarum sumtus constiterint infra summam aureorum Arnheimensium LVII. Add. Lehmann. L. VII. Chr. Spirens. c. 84. & c. 97. H.

leat, vtique eiusdem pretii intenſionem & remiſſionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgare metallorum neceſſario numorum pretium eminens ſequitur; cum inconueniens ſit, eandem quantitatem, verbi gratia, argenti longe diſpar habere pretium apud eosdem, ſi conſideretur vt merx, quam vbi numi vicem ſubit; adeoque eandem rem in menſuram ſui adhibitam, ſeipſam ſuperare, prout conſideratur tanquam menſuratum. Quae ratio quoque eſt, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore diſceſſerint ob pecuniae copiam; auro tamen atque argento idem quod olim pretium remanſit, dum, verbi gratia, vncia argenti aeque hodie, atque olim numo imperiali aeſtimatur. Nam ſi rudis quoque argenti pretium, vti aliarum rerum, foret, verbi gratia, quadruplicatum, pro vna vncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi. Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proueniret. Igitur accurate eſt diſtinguendum, quando pretium vnius & eiusdem rei mutatum dicitur, vtrum proprie valor rei, an valor pecuniae ſit mutatus. Prius enim contingit, quando perſiſtente eadem pecuniae copia, ipſa res abundantius aut parcius ſolito incipit exſiſtere: poſterius autem, quando perſiſtente ſolito rerum prouentu, pecunia vniuerſaliter creſcit, aut minuitur. Hinc, verbi gratia, quod in vbertate annonae modium tritici poſſim emere vno imperiali, in eiusdem caritate non niſi tribus, cauſa eſt, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus iam ducentos valet, qui ante ſeculum centum valebat, proprie non valor fundi, ſed pecuniae variatus eſt. De Auguſto SVETONIVS c. 42. *Inuecta vrbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam numariae rei effecit, vt foenore deminuto plurimum* (duplum dicit OROSIVS) *agrorum pretiis acceſſerit.* Add. IOSEPHVS de Bello Iudaico L. VI. c. 32. Franc. Lopez de GOMARA Hiſt. gen. Ind. c. 117. Non eo minus tamen pecunia menſurae vicem ſubire poteſt, quae alias inſtabile quid eſſe non debet. Nam iſta mutatio in pecunia non eſt ita repentina, & quaſi praeceps, vti aliarum rerum, quas incerta tempeſtatum, aut fortuita caſuum ſaepe enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis eius pretium minuitur, ita vt non decreſcere idem, ſed longo poſt tempore decreuiſſe ſentiamus. Add. Iac. GOTHOFREDI Diſſert. de mutatione & augmento monetae aureae.

CAPVT II.

DE CONTRACTIBVS, QVI PRETIA RERVM PRAESVPPONVNT, IN GENERE.

CONSEQVENS est, vt videamus de contractibus, qui fine dominio rerum, earundemque pretio non intelliguntur. Vbi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 9. contractus vocatur *actio duorum aut plurium mutuo sua iura transferentium.* Sed cum *in omni contractu vel vterque statim praestet id, de quo est conuentum, ita vt alter alteri nihil credat;* vel *alter praestet, alteri credatur; vel denique neuter statim praestet, sed vterque alteri fidem inuicem habeat:* prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse iubet;

§. II. 1) Pactum *autem a pactione dicitur - - - Et est pactio duorum pluriumue in idem placitum consensus. Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique caussa consentiunt, qui inter se agunt.* L. 1. §. 1. 2. 3. D. de Pactis. CVIACIVS II. Obseru. 15.

2) Rectius alii, vocabulo causae intelligunt συνάλλαγμα siue negotium, quod in ipsa conuentione continetur, propter vtilitatem suam in ciuitatem Romanam receptum. H.

3) *Non obesse tibi poterit, quod dici solet, ex pacto obligationem non nasci: tunc enim hoc iure vtimur, cum pactum* nudum *est*, L. 10. C. de Pactis. *Nam si conuentio placiti fine stetit, ex* nudo *pacto perspicis actionem iure nostro nasci non posse* L. 27. C. de Locato & Conducto. Verum exceptio tamen ex pacto simplici nascebatur, qua actio alias valida infirmaretur, vt obseruat Auctor §. sequente. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem [&] in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur*, L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat &c.* L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Igitur* nuda *pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem*, L. 7. §. 4. D. de Pactis. *Si paciscar* ne [pro] iudicati vel incensarum aedium agatur *hoc pactum valet - - - Nam &* de furto pacisci lex permittit. *Sed & si quis paciscatur*, ne depositi agat: *secundum*, Pomponium *valet pactum.* §. 13. 14. 15. Ibid. *Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: vt iniuriarum, item furti. De pignore Iure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor*, Ne petam L. 17. §. 1. 2. j. L. 27. §. 2. D. eod. Quod a Praetoribus videtur introdu-

bet; illos autem, vbi vel alteri, vel vtrique creditur, & vbi is, cui creditur, promittit se praestiturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimuero isthaec differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat exsecutionem. Et a communi vsu abhorret, illam quidem, verbi gratia, emtionem, quae Graeca fide peragitur, contractum; hanc autem, vbi in praesens quidem merx praestatur, pretium autem deinceps soluendum promittitur, pactum vocare.

§. II. INTERPRETES iuris Romani in hoc fere consentiunt; quod *pacto* generis locum adsignent, illudque in vniuersum definiant consensum, vel conuentionem duorum pluriumue in idem placitum. Dein pactum diuidunt *in pactum specialiter sic dictum*, *& contractum*. Illud ipsis est *duorum pluriumue in idem placitum conuentio*, *destituta & nomine* [1] *& causa*; seu quod eodem putant recidere [2], *destituta vi intrinseca ciuiliter obligandi* [3]. Idque iterum diuidunt *in nudum*, & *non nudum:* quod posterius iterum subdiuiditur in *legitimum*, & *adiectum*. Vbi obiter monendum, cordatiores recte abstinere a vocabulo *pactorum vestitorum* [4]. Non enim quia dicitur, verbi gratia, ex nuda gratia, ex nuda beneuolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita [5]. Vlterius tradunt: conuentiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam; vel propter externam legis ciuilis confirmationem, seu extrinsecam eius adsistentiam; qua subnixae conuentiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsecam porro illam naturam ex duplici ratione prouenire. Quosdam quippe generali nomine conuentionum non stare, sed transire in proprium nomen contractus [6]. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam [7], id est, promissi implementum, seu dationem rei, vel facti praestationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari iustum & aequum visum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem [8] & pacta, quae

 contra-

troductum, qui, quum Iure Ciuili soli Contractus actionem producerent, reuerentia eiusdem emollire quidem rigorem eius ausi sunt, non autem tollere.

4) Pactum vestitum sine vlla ratione & inuita iurisprudentia excogitasse Imperatores, ait Coll. Argent. *ad tit. D. de Pactis.* §. 85. Enimuero horum aures nimis delicatas esse oportet. Cur enim pacta, quae actionem producendi vim & effectum continent, vel natura sua, vel ob robur extrinsecus accedens, vestita non vocentur, ad discrimen pactionum, quae id non habent, causam equidem idoneam non video. H.

5) Imo Vestita haec pacta AZO vocat non a vestimentis, vt quidam, qui Auctori imposuerunt imperiti linguae Langobardicae putarunt, sed a *vestiendo*, hoc est, Constituendo, firmando, vt belle obseruat Gu. FORNERIVS de Feud. p. 33. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad ff. VIII. §. 4. nota 2.

6) *Veluti Venditi, Locati, Societatis, Mutui, Depositi.* [Conuentiones] *quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes contractus*, L. 7. §. 1. D. de Pactis. Vid. infra §. 7.

7) *Sed & si in alium Contractum res non transeat, subsit tamen caussa: eleganter* Aristo Celso *respondit, esse obligationem: vt puta, dedi tibi rem, vt mihi aliam dares: dedi*, vt aliquid facias, *hoc συνάλλαγμα, id est*, contractum *esse, & hinc nasci ciuilem obligationem*, §. 2. d. l.

8) *Haec verba* [ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS] *non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio*, L. 7. §. 12. D. Eod. Vid. infra §. 5. nota 1.

contractibus bonae fidei adiiciuntur [9], de vi & natura contractuum participare [10].

§. III. ENIMVERO cum productio actionis in foro ciuili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam diuisionem ita presse sequi nobis heic non licet. Nam quod ius ciuile actionem in foro ciuili possit denegare, etiam conuentionibus cum causa, manifestum est [1]. Sic enim STRABO L. XV. [p. 709. Edit. Paris. 1035. Ed. Amst.] *Indi nec commissi* [2], *nec depositi iura vlla habent, nec testibus indigent, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et SENECA de Benefic. L. III. c. 15. optat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare. Circa illud autem, quod ius Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem*, distinguendum est inter pacta affirmatiua & negatiua. Pactorum negatiuorum seu quibus conuenitur de non petendo, in iure naturae aeque, ac ciuili, haec est vis, vt non actionem, sed exceptionem duntaxat producant [3]. Cum enim haec tantum prosint reo, ne quid ab ipso per alterum queat exigi; alium vtique vsum producere nequeunt, quam vt petitionem actoris repellant, id est vt exceptioni inseruiant. Pactis autem nudis affirmatiuis in se haut quaquam vis pariendi obligationem deest; vid. supra L. III. c. 5. §. 9. 10. 11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendae detraxerunt leges Romanae, vt vastam litium segetem in herba opprimerent [4]. Praesertim cum iudicarent, quaedam ex animo

9) Modo Contractui in continenti adiecta sint. Aliud enim dicendum fuerit, si adiecta sint ex interuallo. *Solemus enim dicere, pacta conuenta inesse bonae fidei iudicii. Sed hoc sic accipiendum* est, vt, *siquidem ex continenti pacta subsequuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt.* §. 5. eod. Vid. §. 8. & cap. 10. §. 7. Quod autem ad contractus stricti iuris adtinet, pacta nuda, etiamsi contractui in continenti addita, actionem non producunt, quando iis obligatio intenditur. Quodsi contra minuatur ea, prosunt ad exceptionem.

10) Quibus praeterea accedunt pacta legitima siue lege aliqua firmata. *Legitima conuentio est, quae lege aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel Senatusconsulto adiuuatur* L. 6. D. eod. Ita Edicto Praetoris, quod pedetentim legis vim & potestatem nactum est, ex hypotheca nata est actio hypothecaria, quamuis nudo ea niteretur pacto. Vid. *L. 17. §. 2. D. eod.* & NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 8. Similiter dos quoque, quamuis nudo pacto constituta, peti poterat *L. 5. C. de Dotis promiss.* Denique, vt rem inter viuos nudo pacto donatam, etsi non traditam habere liceat, comparata est condictio ex *L. 35. §. 5. C. de Donat.* quae Constitutio Iustiniani est, a quo Sacerdotes, augendis opibus Ecclesiasticis intentos eam, impetrasse, Cl. BARBEYRACVS monet. Cui coniecturae haec verba dicto loco fauere videntur: TANTOQVE MAGIS HAEC FIRMA ESSE, *si piis actibus vel* RELIGIOSIS PERSONIS *donatio deputata sit . . . . ne in praefatis* [*piis*] *caussis ex quibusdam machinationibus non solum indeuotus, sed etiam* IMPIVS DONATOR *intelligatur:* POENASQVE *non solum legitimas, sed etiam* COELESTES EXSPECTAT. &c.

§. III. 1) V. supra L. III. cap. 4. §. 6. & in not. H.

2) Ἐπιθήκης, pro qua voce Casaubonus mallet συνθήκης. Quamcumque adoptes lectionem longe nobis eruditissima videtur obseruatio Cl. BARBEYRACI. Animaduertit enim, lucem Straboni adfundi a Nicolao Damasceno ap. STOBAEVM Sermone XLII. qui Παρ' Ἰνδοῖς, inquit, ἐάν τις ἀποστερηθῇ δανείου ἢ παρακαταθήκης, οὐκ ἔστι κρίσις, ἀλλ' αὑτὸν αἰτιᾶται ὁ πιστεύσας. *Apud Indos si quis Mutuo aut Deposito fraudetur, Creditor aut qui deposuit actionem in iudicio nullam habet contra debitorem, vel depositarium, sibi enim imputare debet, quod fidem alterius sequutus sit.* Miratur deinde, cur Iac. PERIZONIVS in notis ad Aelianum L. IV. c. 1. p. 300. haec verba ita interpretetur, ac si *rarum* modo fuerit hoc genus iudiciorum, quod sane *nullum* penitus fuisse, satis indicant & verba DAMASCENI, Οὐκ ἔστι κρίσις & ea STRABONIS οὔτε γὰρ ἐπιθήκης οὔτε παρακαταθήκης ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΣ. Alium deinde locum eiusdem Strabonis adducit adhuc magis apposi-

animo parum confiderato fuiffe profecta; (alias enim facile erat folennia ftipulationum adhibere:) quaedam autem nullius effe vfus, vtpote quae deftituantur caufa, id eft, negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim fignificationem effe vocabuli *caufae*, quod heic ICtis familiare eft, patet ex PLAVTI Afinaria Act. 3. fc. 1. [v. 17.] *Sola ego in cafteria Vbi quiefco, omnis familiae caufa confiftit tibi*, id eft, omne emolumentum, quod ex familia capis [5]. Sic fi quidam pacifcantur, verbi gratia, ne intra certum tempus manus lauent, aut caput pectant, indufiumue mutent, (quod diffolutos quofdam feciffe percepimus,) quid opus eft tali conuentione violata praetorem fatigari? Quanquam & naturali iure eiufmodi pactis parum fanctitatis infit [6].

§. IV. NOBIS difcrimen pactorum in fpecie, & contractuum ab obiecto potiffimum petere [1] placet; fic vt contractus vocentur, qui verfantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoque dominia & pretia rerum praefupponunt; quae circa alia ineuntur conuentiones, communi pactorum nomine cenfeantur. Hoc modo pacta preffe dicta erunt omnes conuentiones negatiuae, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros pacifcimur [2], quod facere vel petere poteramus. Item illae conuentiones, quae pro obiecto habent motus facultatum naturalium, quatenus ifti nude tendunt ad mutuam vtilitatem, aut commodum, & prout finguli per fe confiderantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem aeftimantur. Verbo, quando

4S 3

pofitum, quo fcilicet is refert, Indos, qui Muficaeno paruerint, actionem non habuiffe, nifi propter *caedem* vel *iniurias*, idque duplici de cauffa: quarum prima fit, quod ab aliorum infultibus cauere fibi nemo poffit, vt cauere poteft, ne in contractu circumueniatur, in animo fecum verfans, perfonam, quacum ei res fit: cui altera accefferit ratio, qua non indulgendum effe vifum fit glifcenti litium numero. Οὐκ ἔστ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα· τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ· ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον, καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. Ex quibus fatis adpareat, publice apud Indos receptum fuiffe, ne cui Actio ex contractu daretur. Cui fententiae vt addit V.Cl. profunt verba ARISTOTELIS Ethic Nicom. L. VIII. c. 15. Διὸ παρ' ἐνίοις τούτων ΟΥΚ ΕΙΣΙ ΔΙΚΑΙ & alia eiusdem Ἐνιαχοῦ τ' ΕΙΣΙ ΝΟΜΟΙ τῶν ἑκουσίων συμβολαίων, ΔΙΚΑΣ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. Ethic. Nicom. L. IX. c. 1. GROTIO L. II. c. 18. §. 13. & CVIACIO Obferu. laud. L. XI. c. 19. Quibus accedat, quod idem Aelianus, quando narrat, otiofos apud Sardes in iudicium vocari potuiffe, vt iudices edocerent, qua ratione vitam tolerarent, fimili loquendi modo vtitur τῶν δὲ αὐτῶν, inquit, ἐστι νόμος τοιοῦτος· Ἀργίας ΗΣΑΝ ΔΙΚΑΙ καὶ τὸν ἀργῶς ζῶντα ἔδει κρίνεσθαι, καὶ διδόναι τὰς εὐθύνας, ἀποδείκνυντα ὅθεν ζῇ. Additur locus PLATONIS de Legibus L. XI. pag. 920. D. Tom. II. Ed. Steph. Ὅσα τις ἂν ὁμολογῶν ξυνθέσθαι, μὴ ποιῇ κατὰ τὰς ὁμολογίας, πλὴν ὧν ἂν νόμοι ἀπείργωσιν, ἢ ψήφισμα, ἢ τινος ὑπὸ ἀδίκου βιασθεὶς ἀνάγκης ὁμολογήσῃ, καὶ ἐὰν ὑπὸ τύχης ἀπροσδοκήτου τις ἄκων κωλυθῇ, δίκας εἶναι τῶν ἄλλων ἀτελοῦς ὁμολογίας ἐν ταῖς φυλετικαῖσι δίκαις.

3) Vid. fupra §. 2. nota 3.

4) Vid. fupra Lib. III. c. 5. §. 11. nota 3.

5) Imo omne emolumentum, vnde fubfiftit familia tua. Vid. GRONOV. IV. Obferu. 26. pag. 419. Ceterum hic fignificatus cauffae praecipue in iudiciis realibus obtinet, vtpote in quibus cauffa eft omnis vtilitas, quae occafioni rei percipi poteft, *L. 20. D. d. R. V.* adeoque & qualitates rei, veluti immunitatem, bonitatem, conditionem vfucapiendi *§. 3. Inft. de Offic. iud.* & omnes fructus naturales & ciuiles, *L. 38. §. 7. D. h. t.* & ea, quae in fructu non funt, vt partus ancillae & foetus fecundos, complectitur, *L. 8. D. h. t.* In perfonalibus contra, veluti in condictione cauffa data, cauffa non fecuta *res* fimpliciter cauffae nomine venire videtur, omiffa contemplatione, vtrum accipienti vtilis fit, nec ne.

6) Vid. nota 2. ad Lib. III. c. 5. §. 9.

§. IV. 1) Enimuero Iure Naturae inter pactum & contractum nihil intereft, fed difcrimen hoc omne Inftitutis Iuris Ciuilis nititur.

2) Exempli gratia, pactum quo remittitur iniuria. H.

do conuenitur de praestanda opera non mercenaria. Etsi non paucae dentur conuentiones, circa res non versantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: vti est illa, qua matrimonium initur [3].

§. V. CONTRACTVS diuiduntur [1] in *μονοπλεύρους vnilateres* [2], & *διπλεύρους bilateres*, & qui *mediae* videntur *naturae*. Illi & ab initio ex vno tantum latere ad aliquid praestandum obligant, nec ex postfacto conditionem mutant [3]; vt sunt mutuum, & [4] stipulatio. Isti vltro citroque ad aliquid praestandum obligant [5], & in iis par vtriusque contrahentis in obligatione constituenda est ratio; vti est emtio venditio, locatio conductio, societas. Intermedii generis sunt, commodatum [6], depositum, pignus. Hi natura comparati sunt ad vnum duntaxat obligandum, eum nempe, qui accepit, vti ostendit finis principalis contrahentium, neque ab initio dantem similiter obligant. Fit tamen heic saepe ex postfacto & accidenti, vt ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur; puta, si accipiens in rem acceptam necessarias impensas fecerit, aut per rem illam damnum passus sit, quod domino possit imputari. Vbi impensas refundi, damnumque sarciri aequum fuerit.

§. VI. FAMILIARIS quoque ICtis Romanis est diuisio contractuum in *reales* [1], *consensuales*, *literales*, & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa

3) Nuspiam tamen reperias ICtos Romanos matrimonium insigniuisse contractus vocabulo, etsi dixerint, matrimonium contrahi, vt in *L. 22. D. de R. N.* Quanquam quae matrimonio accedunt pacta de dote, donatione propter nuptias similibusue, annumerari contractibus queunt. Hinc IVSTINIANVS Nouell. 119. c. 1. sponsalitiam largitatem inter contractus speciales retulit. H.

§. V. 1) Mihi a fine summa contractuum diuisio videtur repetenda. Etenim quibusdam id agitur, vt dominium transferatur. SENECA V. de Benef. 10. *Venditio alienatio est rei suae, iurisque sui in alium translatio. Quemadmodum vendere, sic dare aliquid a se dimittere est, & id, quod tenueris, habendum alii tradere,* ARISTOTELES I. Rhetor. 5. *Λέγω δὲ ἀπαλλοτρίωσιν δόσιν καὶ πρᾶσιν. Alienationem autem voco donationem & venditionem.* Eodem pertinent etiam contractus do vt des, permutatio, do vt facias, mutuum, pro-mutuum siue solutio indebiti, dotis datio, contractus quibus vtile, quod vocant, dominium transfertur, contractus qui aleam continent. Aliis res communicantur, vt in societate & communione, quam AVCTOR supra L. IV. c. 4. §. 2. positiue talem dixit. Aliis possessio tantum vel vsus conceditur, vt in commodato, precario, locatione. SENECA I. de Benef. 5. *Conduxi domum a te in hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est; vsus rei meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente. Nec conductum meum, quamuis sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces.* Aliis rerum cura vel administratio suscipitur, vt in deposito, mandato, negotiorum gestione, contractu facio vt facias, facio vt des. Aliis securitas aut firmitas contractibus iam factis conciliatur, vt contractu pignoratio, fideiussione. Notandum tamen, interdum in vno negotio fines hosce commisceri. Ita in mandato alius est contractus, qui inter mandantem & mandatarium, alius qui inter hunc & tertium fit. Similiter in Societate. In cambio quoque duplex contractus vertitur, vnus inter me, quem tractantem vulgo vocant; & illum, qui mihi dat pecuniam vel repromittit, & campsor siue remittens dicitur; alter in me & campsarium, cui scribo, vt pecuniam tertio illi siue campsori, qui tum praesentans appellatur, pendat. Ex qua implicatione fit, vt difficilis sit quaestionum quarundam resolutio; puta si tractans siue qui alio loco solui mandauit, decoxerit; aut campsarius, siue is cui mandatum est, soluere, & literas cambii acceptauit, solum vertat. De fideiussione v. AVCTOR infra §. 10. Caeterum contractuum horum omnium alii sunt *μονόπλευροι* alii *δίπλευροι*: porro alii benefici, alii onerosi, alii mixti: quidam denique pacta adiecta habent, quidam non. H.

2) Quae diuisio recentioribus Iuris Ciuilis interpretibus debetur. Imo, si Labeonem audimus apud Vlpianum in *L. 19. D. de V. S.* contractus omnis vltro citroque obligationem producit. Sed vid. VINNIVS ad §. 2. Inst. de Obligat.

3) Confer, quae mox ab AVCTORE adiicientur de contractibus mixtis. Add. VINNIVS ad §. 2. Inst. Quib. mod. contrah. oblig. n. 2.

4) In qua olim verbis solennibus opus erat.

VER-

circa rem aliquam versantur, (cum & reliqui contractus id faciant;) sed quia, vt peti queat id, ex quo isti denominationem sunt sortiti, necessum est traditionem rei antecessisse. Vid. *L. 17. D. de Pactis.* Sic, vt ex mutuo obligatus intelligar, necesse est, me rem fungibilem accepisse [2]. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VIII. c. 2. §. 2. Sic depositum, & commodatum nemo a me potest reposcere, antequam rem mihi tradiderit. Aliud autem est contractus mutui; aliud, pactum aut promissum de mutuo danda in posterum re fungibili. Aliud est commodatum, aut depositum; aliud promissum de commodando, aut recipiendo rem deponendam [3]. *Consensuales* dicuntur, non quod reliqui contractus citra consensum perficiantur; sed quia statim obligationem dandi aut praestandi generant, quando vtraque pars consensum idoneis signis indicauit, neque necessum est, rem prius esse traditam, aut operam praestitam. Contractus *verbalis* seu stipulatio [4], quatenus certis & solennibus interrogandi ac respondendi formulis constat, iuri naturae est ignotus. Nec minus eidem iuri aduersatur, aliquem, qui rem non accepit, ex sola scriptura aeque obligari, ac si eam rem accepisset [5]. Iuris Romani heic ratio clara est. Cum enim iudex non possit cognoscere de crediti veritate, nisi ex instrumentis, & aliis probationibus; igitur quando literae extant, creditum fatentes, non potest non is pro eiusdem crediti veritate praesumere [6], donec contrarium fuerit probatum. Et

VERBIS *obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur .... In hac re olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo; promittis? promitto; fideiubes? fideiubeo; dabis? dabo, facies? faciam.* Princip. Inst. de verborum obligat.

5) Et ex iisdem iure Romano vtrinque actio directa datur. H.

6) Adde mandatum, negotiorum gestionem. Ex his iure Romano vni directa, alteri contraria datur. H.

§. VI. 1) *Harum [obligationum, quae ex contractu sunt] aeque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu.* §. 2. Inst. de Obligation.

2) *Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit.* L. 17. princip. D. de Pactis, tot. tit. Inst. Quibus modis re contrah. obligatio.

3) Quales sunt, Emtio Venditio, Locatio Conductio, Societas & Mandatum. *Consensu fiunt obligationes in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque praesentia omnimodo opus est. At nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire.* §. vn. Inst. de Consens. obligat. Quibus deinde accessit Emphiteusis.

4) Vid. nota 4. ad §. praeced.

5) Ante Iustinianum exceptio non numeratae pecuniae per quinquennium dabatur, sed, ne creditores pecuniis suis temere defraudarentur, laudatus Imperator constituit, vt vltra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur, *§. vn. Inst. de literar. oblig.* Quae exceptio querela non numeratae pecuniae adpellatur & onus probandi in actorem reiicit, *L. 10. C. de Non num. pec. Quum inter eum, qui factum adseuerans, onus subiit probationis, & negantem numerationem (cuius naturali ratione probatio nulla est) & ob hoc ad petitorem eius rei necessitatem transferentem magna sit differentia*, L. 10. C. de Non numer. pec. Quod tamen minus naturale est, quia 1) actori prodest praesumtio iuris nascens ex instrumento; quia 2) rarenter chirographus ante numeratam pecuniam tradi solet, & quia 3) reus, si pecunia ei absque testibus numerata sit, pecuniam numeratam, tanquam non numeratam, per difficultatem probationis facillime lucrari potest.

6) Vbi scilicet intra biennium qui scripsit, seu instrumentum dedit, de non numerata pecunia conquestus non fuit: nam errant valde, qui existimant, ante biennii lapsum literarum obligationem fuisse contractam. Imperat. in §. vnic. Inst. de Literar. obligat. dicit: *Dum queri non possio, quem scriptura obligari:* Ergo intra biennium est tantum praeparatio contractus. Adde quae dixi de querela non numeratae pecuniae *L. 3. c. 5. §. 16.* Literarum obligationem, vt describitur iure Romano ius Sueticum ignorare, testis est LOCCENIVS Synops. iur. Suet. Diss. 10. §. 21. 22. H.

Etsi hoc omnes contractus commune habeant, vt scriptura illis possit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in scripto fit [7], seu consensus omnino scripto declaratur, quo casu contractus demum perfectus fit, quando scriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potissimum consensualibus, & quae his similia sunt, pactis obtinet. Vel etiam scriptura est tantum monumentum contractus iam perfecti. Quorum posterius in dubio praesumitur [8]. Vid. GROTIVS L. II. c. 16. §. 10.

§. VII. EORVNDEM est diuisio contractuum in *nominatos & innominatos* [1]. In priori classe censentur, qui ob vsum frequentiorem proprium & speciale nomen erant nacti, & tale, quod ipsius negotii formam, & summam exprimeret, seu quo prolato statim intelligeretur, quid actum esset. (Nam etsi permutatio [2], quae inter contractus innominatos reiicitur, nomine non videatur destitui; tamen id nomen est commune, & eo expresso non statim intelligitur, an contractus do vt des, an emtio venditio [3], aut similis contractus sit celebratus.) Qua de causa etiam in foro Romano certae & perpetuae de illis erant proditae actionum formulae; cum in caeteris contractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod expresse dictum erat: ac proinde non communis aliqua & vsitata, sed accommodata ad ipsum factum dabatur formula. Vnde quas illi producebant actiones *praescriptis verbis* [4] nuncupabantur. Vid. GROTIVS [5] L. II. c. 12. §. 3.

§. VIII. NOSTRO proposito cumprimis congruit distinctio contractuum in *beneficos*, & *onerosos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; vti est commodatum, mandatum, depositum [1]. Hi autem vtramque partem ad aequale onus adstringunt. Heic enim eo fine praestatur, aut datur aliquid, vt tantundem recipiatur. Huic distin-

7) Inter conditiones pacis Nabidi a Romanis praescriptas est apud LIVIVM L. XXXIV. c. 35. *Ex qua die conditiones pacis editae Nabidi forent, ea die, vt induciarum principium foret.* H.

8) Hoc enim naturae contractus est conuenientius, & vt plurimum fit. Add. praeter Auctores a Grotio d. l. in not. adductos MEVIVM Part. 8. Dec. 342. n. 4. Hinc Mithridatis legatis, foedera obiicientibus, Murena male respondebat: *Se nulla videre foedera*: nulla enim Sylla conscripserat, sed executione pactorum contentus discesserat. Vt memorat APPIANVS Alexandrin. de bellis Mithridat. Apud eundem paulo post dicebat Mithridates: *Romanos ideo differre foedus scribere, vt renouare bellum per occasionem integrum sibi relinquerent.* H.

§. VII. 1) Vid. supra §. 2. nota 6. 7.

2) Vid. *L. 1. §. 2. D. de Rerum permutatione.*

3) In APVLEII Apologia est: *Panem pretio mutaui*, id est, emi; & apud COLVMELLAM de Re rustica: *Porcus lactens aere mutandus est*, id est, *vendendus.* H.

4) Veluti, si rem alicui, certo constituto pretio vendendam dem, adiecta ea lege, vt quo pluris vendiderit, sibi habeat. *Cum deficiant vulgaria atque vsitata actionum nomina, praescriptis verbis agendum est: in quam necesse est confugere, quotiens contractus exsistant, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae sunt. Natura enim rerum conditum est, vt plura sint negotia, quam vocabula. Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem, vt quo pluris vendidisses, tibi haberes, placee neque mandati, neque pro socio esse actionem, sed in factum quasi alieno negotio gesto.* L. 2. 3. 4. 13. princ. D. de Praescr. verbis. Ceterum de contractibus innominatis confer. TITIVS ad Lauterb. Obs. DCXX.

5) Vbi recte docet, ius naturae discrimen hocce contractuum ignorare, & praesertim quod in iis ante implementum ex vtraque parte secutum poenitere liceat qui dedit. In Capitular. Francor. est L. VI. c. 152. & 417. *Commutatio, si non fuerit per vim & metum extorta, talem, qualem & emtio, habeat firmitatem.* Idem cautum LL. BAIVVARIOR. tit. 15. c. 8. & in LL. WISIGOTHICIS L. V. tit. 4. c. 1. H.

§. VIII.

distinctioni videtur inniti altera illa, qua alii contractus dicuntur *bonae fidei*, alii *stricti iuris*. Cuius in iure Romano hic erat effectus, vt illi quidem producerent actionem bonae fidei, in qua iudici liberior erat potestas ex aequo & bono rem arbitrandi & aestimandi; hi autem actionem stricti iuris, vbi iudex ad certam formulam adstringebatur [2], a qua discedere non liceret. Ipsa tamen naturalis ratio ostendit, contractus onerosos esse bonae fidei, seu laxiorem admittere interpretationem ex aequo & bono [3]; ideo quod cum aequa in illis versetur obligatio, exinde neuter contrahentium grauetur. Contra autem benefici contractus stricti iuris videntur [4], nec laxam eiusmodi interpretationem admittunt, aut vt quis ad quid amplius, quam quod expresse significauit [5]; adstringatur; ne scilicet alicui benignitas sua nimis onerosa reddatur. Add. Arnold. VINNIVS ad §. 28. Instit. de actionibus.

§. IX. ONEROSI contractus ad quatuor haecce capita sat commode reuocantur; *do vt des* [1], *facio vt facias*, *do vt facias*, *facio vt des*. Vbi vocabulum facio ita late sumitur, vt etiam comprehendat admissionem actus alieni. GROTIVS dicto loco tria tantum facit capita, & omittit, *do vt facias*, quod crederet, coincidere illud cum altero, facio vt des. Et sane non videtur inter duo ista reale discrimen esse, cum vtrinque opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Nisi quod in *do vt facias* contractus velut incipiat a traditione rei, quam praestatio operae sequatur: in altero autem praestatio operae praecedat, sequatur rei datio; adeoque in vno faciens sit velut auctor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus δίπλευροι hoc habent, vt licet aequalis vtrinque sit obligatio, ab vno tamen velut auctore contractus proficisci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis a conductore, &c. Ad *primam* porro classem pertinent illi contractus, in quibus

§. VIII. 1) Omisit hic AVCTOR Donationem, quae inter viuos fit, eandemque non minus in quarto capite praeterit: vbi quae de ea dici poterant, a nobis vicaria opera supplentur.

2) Vbi *quod petebatur, ad libellum adscribendum erat*. Vti loquitur CICERO pro Roscio. H.

3) *Tantundem in bonae fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio*. L. 7. D. de Negotiis gestis. Ceterum de numero contractuum bonae fidei lis ingens inter Doctores, de qua videantur interpretes ad § 28. Inst. de Actionibus. TITIVS ad Lauterb. Obseru. MCXLVIII. & seqq. & BOEHMER de Actionibus Sect. 1. c. 3. §. 18.

4) CELSVS L. 99. D. de Verb. obligat. *Quicquid adstringendae obligationis est, id, nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est. Et fere secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit, verba late concipere*. Vid. supra L. III. c. 7. §. 10. & in not. *L. 7. pr. de Donation. L. 25. pr. de Probation.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 16. §. 11. H.

5) Quod tam rigide obseruabatur, vt, si vel vnum nummum aliquis amplius petiisset, quam ei deberetur, caussa caderet. *Hic tu, si amplius HS. nummo petisti, quam tibi debitum est, caussam perdidisti, propterea quod aliud est iudicium, aliud arbitrium*. CICERO Orat. pro Q. Roscio Comoedo c. 4. *Si quis agens, intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, caussa cadebat, id est rem amittebat; nec facile in integrum restituebatur a Praetore, nisi minor erat viginti quinque annis*. §. 33. Inst. de Action. Vid. PLAVTVS Mostellau. Act. III. Scen. 1. vers. 123. SVETONIVS Claud. c. 14. SENECA Epist. 48. ibique interpp. Tam scrupulosa ceterum accuratio pro parte inde oriebatur, quod qui de caussis ciuilibus cognoscebant, iudices plerumque pedanei erant, quorum potestas potestate Praetoria limitata & circumscripta erat. Vid. NOODTIVS de Iurisd. & Imperio L. I. c. 13.

§. IX. 1) *Totus ob rem dati tractatus - - in his competit speciebus. Aut enim* do tibi, vt des - - - aut do vt facias: *aut* facio, vt des: *aut* facio, vt facias. *L. 5. princ. D. de Praescr. verb.*

quibus datur res pro re; vt in permutatione presse sic dicta. Vbi obseruandum discrimen sat subtile [2] inter contractum do vt des generalem, & inter permutationem presse dictam; quod nempe ille sit, quando datur incerta species pro incerta [3], vt aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, vt aliquis equus pro hoc boue; aut certa pro incerta, vt oleum pro frumento in genere. Quando autem species certa datur pro certa, verbi gratia, hic bos pro hoc equo, permutatio est. Vid. MORNACIVS ad L. 5. *D. Praescriptis verbis.* Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecunia pro pecunia, vel diuersae speciei, vel diuersis in locis. Quod vocatur hodie cambium, Graece collybus. Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita vt sit emtio venditio [4]; vti PLINIVS L. XXXIII. c. 3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico aduectum, mercis loco fuisse habitum [5]. Quando datur res pro pecunia, dicitur emtio venditio. Datur & vsus rei pro re; vt si alteri equum meum ad aliquot dies concedam, vt mihi det librum. Aut vsus rei pro vsu rei; vt si domum te meam patiar inhabitare, & vt agro me tuo vti frui permittas. Aut vsus rei pro pecunia; quae proprie vocatur locatio conductio. Datur denique, vt interposito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Altera classis*, facio vt facias, innumeras potest habere species, prout est infinita varietas actionum, aliis hominibus vtilium aut iucundarum, quae inuicem velut permutari, & hae pro illis praestari possunt. AMMIANC MARCELLINO L. XVI. c. 10. hocce genus contractus *pactum reddendae vicissitudinis* dicitur [6]. Apud APVLEIVM in Apologia [pag. 20. Ed. Pricaei, cuius vide notas] est: *An ipse mutuarias operas cum vicinis tuis cambias* [7]? *Ad tertiam classem*, do vt facias, spectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianae vtilitatis. Item ille contractus, quo pro pecunia praestatur indemnitas aliis merces transuehentibus, qui vulgo dicitur assecuratio, seu auersio periculi. Item si detur quaecunque res fungibilis aut non fungibilis [8], vt factum aliquod praestetur. *Ad quartam classem*, facio vt des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque praestatur, vt ab altero detur res, aut vsus rei. Et si qui sunt alii. Vid. t. t. *D. Praescri-*

ptis

2) Alii discrimen in eo collocant, quod in contractu do vt des res detur vt illa ipsa, vel tota, pro parte; vel sola, vel cum alia reddatur. Vid. de dote *L. 6. C. de Iure dotium.* Interdum sponsiones ita fiunt, vt res data in conditionis appensae euentum retineatur, in contrarium cum auctario, puta dimidio, altero duplo tanto restituatur. H.

3) Huc fere pertinet ἀντιδόσις Athenis vsitata. Ibi classis erat vna CCC. virorum, qui censebantur ditissimi totius ciuitatis, & munia difficillima in casibus & periculis repentinis obire debebant. Si quis autem alium se locupletiorem extra classem hancce monstrare vellet, & is negaret, poscebatur idem cum isto permutare facultates. Quam in rem extat DEMOSTHENIS Ortatio aduersus Phaenippum, & ISOCRATIS Orat. περὶ ἀντιδόσεως conf. Vbb. EMMIVM de Rep. Atheniens. p. 61. sequ. & p. 131. seq. edit. Elzeuir. H.

4) Quoties pecunia spectatur vt corpus, vt fit in numis vetustis aut peregrinis. H.

5) Vid. NOODTII Probabilia iuris L. IV. c. 4. vbi emendationem parat *L. vlt. D. de Condict. caussa data caussa non sec.* & ostendit, permutationi quam emtioni negotium similius visum fuisse, si quis pro seruo nummos peregrinos dedisset. Add. BRISSONIVS Select. Antiquit. L. I. c. 8.

6) *Hos sequebantur potestate proximi Reges numero quinque, Regalesque decem, & Optimatum series magna, armatorumque millia triginta & quinque, ex variis nationibus partim mercede, partim* pacto vicissitudinis reddendae *quaesita.* MARCELLINVS vbi supra.

7) *Ego*

ptis verbis. Poteſt & dari contractus, qui ad nullam harum claſſium referri queat, ideo quod disiunctionem complectatur; vti eſt contractus aeſtimatorius, de quo vid. *L. 1. D. de Aeſtimatoria actione* [9]. Add. PLAVTVS Captiu. Act. 2. ſc. 3. v. 18. ſeqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud Moſcouitas, de qua ita tradit Sigismund. Baro in HERBERSTEIN. *Inuitati ad nuptias munera ſponſae mittunt, quae ſingula ſponſus diligenter notata reponit. Finitis nuptiis depromta rurſus ordine conſpicit: atque ex iis, ſi quae placent, ea mittit ad forum, iubetque ſingula ab his, qui rebus pretia imponunt, aeſtimari; reliqua omnia donatoribus remittit cum gratiarum actione. Ea quae ſeruauit, in anni ſpatio iuxta aeſtimationem pecunia, aut re aequalis valoris compenſat. Si quis donum ſuum pluris fecerit, ſponſus ad iuratos aeſtimatores recurrit, illumque horum aeſtimatione ſtare cogit. Si ſponſus poſt elapſum annum non ſatisfecerit, aut munus non reſtituerit, in duplum damnatur. Si donum iuratis aeſtimandum dare neglexerit, ex arbitrio eius, qui dedit, reponere cogitur. Atque hunc morem vulgus ipſum in omni liberalitate ſeu donationis genere obſeruare ſolet.* Idem circa xenia, quae Perſae peregrinis offerre & dare liberaliter ſolent, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. pro quibus, ni pretioſius donum reponatur, non queritur ſolum donator, ſed & ſaepe quod dedit, aut eius pretium repetit. Habent autem hi contractus iſtud commune, quod vbi ex vtraque parte impleti ſunt, partibus deinceps nihil, ex iſto quidem capite, negotii intercedat. Quamob cauſam GROTIO dicto loco vocantur *diremtorii*, & opponuntur contractibus *communicatoriis* [10], per quos partes aliqua communione iunguntur; quorumque adeo impletio in hoc conſiſtit, vt partibus inter ſe aliquid ſit negotii. Vti eſt contractus ſocietatis, quando duo pluresue aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad vtilitatem communem. Atque hi, adiunctis beneficis, fere ſunt contractus ſimplices.

§. X. SED & dantur quidam contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compoſiti, verbi gratia, ſi ſciens rem maioris emam , & quod plus eſt in pretio venditori condonem; aut ſi ſciens rem minoris vendam, & reliquum

 pretii

7) *Ego adeo, ſeruos tu an habeas ad agrum colendum, an ipſe mutnarias operas cum vicinis tuis cambias, neque ſcio, neque laboro.* APVLEIVS vbi ſupra.

8) Qualis eſt contractus ille Argyrippi cum Claereta in PLAVTI Aſinaria. H.

9) *Cum res aeſtimata vendenda datur - - - aeſtimatio periculum facit eius, qui ſuſcepit: Aut igitur ipſam rem debebit incorruptam reddere, aut aeſtimationem, de qua conuenit,* princ. & §. 1. L. I. D. de Aeſtimatoria.

10) Vbi antea legebatur *commutatoriis* aliter ac apud GROTIVM. Praeterea AVCTOR verba GROTII, *Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt*, ita accepiſſe videtur, *ac ſi dirimere partes*, idem eſſet ac *dirimere eos qui contrahunt*, quum GROTIVS hoc verbum, obſeruante id Cl. BARBEYRACO, conuenientius Genio linguae Romanae, ad res diuidendas referat.

§. X. 1) VLPIANVS L. 38. D. de Contrah. emtion. *Si quis donationis cauſa minoris vendat, venditio valet: toties enim dicimus, in totum venditionem non valere, quoties vniuerſa venditio donationis cauſa facta eſt.* Quoties vero viliore pretio res donationis cauſa diſtrahitur, dubium non eſt, venditionem valere. Conf. *L. 5. D. Locati conducti. L. 46. eod. L. 66. de iure dot. L. 23. C. Mandati.* Valent ſane contractus hi, modo ne fiant in fraudem legis (vid. *L. 4. C. Theodoſ. de Donat.*) aut alterius. Vid. REINKING. de Retract. conſanguin. quaeſt. 5. n. 54. ſequ. H.

pretii emtori condonem, erit partim donatio, partim emtio venditio [2]. Sicuti Caesar Dictator Seruiliae amplissima praedia ex auctionibus hastae numo addixit. SVETONIVS Iulio c. 50. Si alicui salarium amplius constituam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causa interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicuius, quam quanti reuera est, contractui liberalitate admista. Add. Matth. XX, 9. L. 12. §. 3. *D. de Administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operae meae mercedem mihi solui patiatur, reliquum condonem. Add. VALER. MAXIMVS L. V. c. 2. §. 10. Si aurifabro pecuniam promittam, vt ex suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Ita quidem GROTIVS dicto loco §. 5. Quanquam aliis ea emtio videatur; quippe cum in emtione pretium non materiae soli, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species iam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, vbi corpus ipsum non datur ab eo, cui id conficitur. Vid. *L. 20. D. de Contrah. emt. §. 4. Inst. de Locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphiteuticus* mixtus videtur ex emtione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignauerit lex Zenonis. Sic in contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quae pro eo est praestanda: sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo praestat, inde trahit aliquid ex contractu facio vt facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do, vt facias. Quod si autem concessioni feudi accedat quoque onus certae pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Foenus denique nauticum, quod communes alias vsuras longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & auersi periculi seu assecurationis. In societate autem, etsi contingat, vt alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neque enim mixtio proprie ex diuersis praestationibus resultat, (verbi gratia, si aliquem conduxero, vt & vineam fodiat, & agrum conserat, & hortum plantet, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod vna & eadem conuentione in plura negotia diuersarum naturarum consentiatur. GROTIVS dicto loco §. 6. mixtum quoque contractum oriri putat *ex accessione ad alium actum*, vti in fideiussione, & pignoris datione. Quod non satis accuratum videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resultet. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem coniungitur, tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fideiussore & pignore; sed cauetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum a principali debitore exigi nequeat. In

2) Modo pretium solutum non nimis recedat a vera rei aestimatione. Quodsi enim vno Philippico emamus rem, quae sit Philippicorum XL. donatio, tecta emtionis nomine facta videbitur, quod Romanis appellabatur nummo addicere. *Si quis donationis caussa minoris vendat, venditio valet. Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens vniuersa venditio donationis caussa facta est: quotiens vero viliore pretio res, donationis caussa distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter ceteros: inter Virum vero & Vxorem, donationis caussa venditio facta*

In ipſa tamen fideiuſſione accurate loquendo duo ſunt contractus [3], qui vnius tantum ſpeciem prae ſe ferunt, ideo quia eidem fideiuſſori cum vtroque tam creditore, quam debitore negotium eſt. Nam inter fideiuſſorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promiſſio intercedere: accurate tamen loquendo promiſſio illa tantum eſt cauſa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam cauſa, ob quam debet, eſt principalis contractus, ex quo obligationem velut in ſubſidium per promiſſum in ſe deriuauit fideiuſſor. Adeoque promiſſio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fideiuſſio acceſſit. Neque vero iſta fideiuſſio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fideiuſſore nihil lucretur; ſed duntaxat idoneam viam nanciſcatur ſuum obtinendi. In quo etſi ipſi conſulatur, ob id tamen fideiuſſori hautquidquam creditor gratiam tenetur agere, ſed debitor. Nam iſte absque fideiuſſione ad contrahendum non deſcendiſſet. Inter fideiuſſorem autem & debitorem, vbi ſolutio ab iſto facta eſt, creditum videtur interuenire, cum fingatur [4], fideiuſſorem pecuniam dediſſe debitori, quam ipſe deinceps creditori ſoluat. Etſi in effectu perinde ſit, ſi fideiuſſori debitorem ex mandato ad reſtituendum id, quod ſolutum eſt, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in ſe eſt actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputare creditori poſſit debitor, cum citra pignus iſte huic non fuiſſet crediturus.

 CAPVT

facta pretio viliore, nullius momenti eſt, L. 38. D. de Contrah. emt. L. 10. §. vlt. L. 41. & 47. D. de Adquirenda vel amittenda poſſeſſione.

3) Forte igitur Grotius voluit, fideiuſſionem eſſe contractum beneficum intuitu debitoris, pro quo fideiubet quis vel ex mandato, vel negotiorum geſtione. vid. Siracid. XXIX, 19. 20. 21. Oneroſum vero contemplatu creditoris, cui fideiuſſor ſpondet, ſe id ſoluturum, quod debitor debet. H.

4) Qua fictione in Iure Naturae opus non eſt. Ex ſolis enim regulis aequitatis patet, debitorem principalem, quod fideiuſſor pro eo ſoluit, reddere ei teneri, quia alias damno eius locupletaretur.

CAPVT III.

DE AEQVALITATE IN CONTRACTIBVS ONEROSIS OBSERVANDA.

I. *In contractibus onerosis debet esse aequalitas.*

II. *Ideo vitia rei indicanda sunt.*

III. *Id quod requirit ipsa natura contractus.*

IV. *An quae rem per se non contingunt, indicanda?*

V. *Nota vtrinque vitia indicari necessum non est.*

VI. *Ad contrahendum metu nemo adigendus.*

VII. *In Contractibus beneficis aequalitas locum non habet.*

VIII. *In contractu oneroso nihil donari praesumitur.*

IX. *Inaequalitas emergens quatenus corrigenda?*

X. *An circumuentio in emtione naturaliter licita?*

HABENT hoc omnes [1] contractus onerosi, & quibus nihil beneficii admixtum, qui praesertim ineuntur, vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta, vt in illis versari debeat aequalitas, seu vt vterque tantundem nanciscatur; & vbi inaequalitas interuenerit, alteri, qui minus accepit, ius nascatur ad postulandum, vt suppleatur, quod sibi deest, [aut [2] ad contractum plane abrumpendum.] Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim isti ineuntur, vt pro re vel opera mea aliquid aequipollens ab altero recipiam, quod certas ob causas possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea supersedere. Quanquam nec accuratior demonstratio desit. Cum enim contractibus opus sit ad illa obtinenda, quae ab altero iure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit, eadem in me transferre; vel non; & vero praesupponatur, non velle aliquem gratis in me con-

§. I. 1) Latet hic vitium in ordine. Quum enim in capite V. & sequentibus de Contractibus demum *onerosis* agatur, lectoris intererat, de contractibus *beneficis* hoc loco agi, deinde vero de aequalitate in contractibus *onerosis* obseruanda. Bene igitur rationibus suis consulet lector, qui lectionem c. 4. lectioni capitis huius praemiserit.

2) Adiecimus haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO, supplendi sensus ergo, ex AVCTORIS Officiis hominis & ciuis L. I. c. 15. §. 3.

§. II. 1) Quae verba OVIDII ad prudentiam potius & circumspectionem emtoris pertinent, qua vti debet, ne circumscribatur, quam ad obligationem venditoris, qua is mercis suae vitia detegere obstrictus sit. De reliquo linea ab hinc supra quarta inseruimus verba, *quae aliquod momentum habeant*, sequuti versionem Cl. BARBEYRACI, qui ea ex Officiis hom. & ciu. perspicuitatis caussa suppleuit.

2) Seruitutes *L. 61. D. de Aedilit. edict. L. 15. §. final. D. de Euiction.* pensitationes insolitas. *L. 41. D. de Contrah. emtion. L. 9. C. eod.* Ex quibus legibus intelligimus, propter talia etiam ignorantes venditores, quanti minoris alias alter emturus erat, teneri. H.

3) Quae aperte profiteri Iure Romano iubetur vendi-

conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua aequipollens recipere se iudicat: & consequenter ex contractu non potest quis ius nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso iudicatur aequipollere rei, quam pro eadem accipit. Vid. Deuter. XXV. 13. seqq. *L. 52. §. 22. de Furtis. L. 6. §. 1. 2. D. de Extraord. crimin. L. 32. §. 1. D. de Falsis.*

§. II. PORRO ad isthanc aequalitatem inueniendam & determinandam requiritur, vt vtrique contrahentium res ipsa, & qualitates [quae aliquod momentum habeant] rei, de qua contrahendum est, aeque sint cognitae. EVRIPIDES Cyclope vers. 137. *φῶς ἐμπολήμασι πρέπει lux contractibus convenit.* OVIDIVS de Art. amandi L. I. [v. 250. 251.] *Consule de gemmis, de tincta murice lana, Consule de facie corporibusque diem* [1]. Ex quo consequens est, quod is, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debeat non solum qualitates rei aestimabiles, sed & priuationes earundem [2], siue vitia [3], quantum quidem ipsi constat. Citra hoc enim iustum pretium liquido constitui non potest [4]. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Act. emt. vend. L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt.* item totus titulus *de Aedilit. edicto*, vbi sigillatim recensentur vitia, quae in iumentis & mancipiis venalibus sunt indicanda, & quae dissimulata redhibitioni locum faciunt. Add. GELLIVS L. IV. c. 2. CICERO Offic. III. [c. 16.] *Ac de iure quidem praediorum*, inquit, *sancitum est apud nos iure ciuili, vt his vendendis vitia etiam dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabulis satis esset cautum, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret; a ICtis etiam reticentiae poena est constituta. Quicquid enim inest praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* Add. exemplum, quod h. l. sequitur. AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quae veneunt, prodi iubentur; ac nisi intimauerit venditor, quamuis in ius emtoris transscripserit, doli actione vacuantur,* (etsi quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non satis quadret.) LACTANTIVS L. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit,* (puta, si viderit, eum per errorem tradere mercem pretiosiorem, quam de qua conuentum erat,) *vt paruo emat; aut qui non profitetur fugitiuum seruum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, vt Carneades volebat,*

venditor. *Dolum malum a se abesse praestare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi caussa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat*, L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt. Quod & seruitutum contemplatione in fundo ab herede vendito placuit. *Venditor, si, cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignorauit. Omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem & celare, sic accipimus, non solum si non admonuit, sed & si negauit, seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum*, L. 1. §. 1. D. de Action. empt. Conf. t. t. Pand. de Aedilit. edicto, sub quo recensentur vitia mancipiorum & iumentorum, propter quae redhibitioni, vel actioni quanti minoris locus sit. Neque tamen omnia ad viuum hic resecanda sunt, sed sufficit, ea vitia indicari, quae alicuius momenti sint. *Res bona fide vendita propter minimam caussam inempta fieri non debet*, L. 54. D. de Contrah. empt. Quam legem recte huc vocat NOODTIVS Obseru. L. II. c. 11.

4) Seu potius, *Citra hoc enim emptor minus rei pretium staturus esset.* AVCTORI sedet, rei ipsi certum inesse pretium, vltra quod vendi nequeat. Sed vide quae dicentur ad §. 4.

bat, sed callidus & astutus. PLATO de LL. L. XI. [p. 916. A. B. T. II. Ed. H. Steph. pag. 965.] *Quando quis seruum vendidit, phrenesi, vel calculo, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quauis plurimis occulta, & longa, & aegre sanabili corporis siue mentis aegritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori cuiuis veritatem praedixerit. Sin autem artifex aliquis huiusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii eius, quo vendidit emtori, condemnatus persoluat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur.* Eleganter quoque IDEM dicto loco. Ἔπαινος ὅρκος τε περὶ παντὸς τῦ πωλυμένυ ἀπέςω. *Laus rei cuiuslibet venalis & iuramentum longe absit.*

§. III. NECESSITAS autem vitia isthaec indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id iustum pretium statui nequit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines inuicem ligantur [1]; arctius adstringatur, aut quod societas aliqua inter contrahentes constituatur, ad alia quaepiam officia, praeterquam quae ex natura contractus requiruntur, adstringens. Neque enim, contractu vtrinque completo, sentimus, nos alteri plus debere, quam cuiuis homini; nisi quod saepe per contractus eiusmodi ad amicitiam fiat transitus. Vnde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salua communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus ineundis nobis licere possit. Adeoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuiuis rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in contractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare; etsi ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur, verbi gratia, si in loco aliquo deserto, qui nullius est, gemmas inueniri sciam, non obligor, vt id alteri cuipiam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. Vid. Matth. XXIII, 44. (heic enim si de thesauro indicasset [2] emtor, tam paruo agrum non emisset [3]). Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. Huc facit historia de Anica rustico, Samaiedorum detectore, de quo est apud LONDORPIVM in Continuatione Sleidani ad annum 1607. Et recte CICERO Offic. III. [c. 10.] *Nec tamen nostrae nobis vtilitates omittendae sunt, aliisque tradendae, cum his ipsi egeamus, sed suae cuique vtilitati, quod*

§. III. 1) Quae, quamuis ita sint, adhuc recte se habet sententia GROTII, qua is Lib. II. c. 12. §. 9. num. 1. inter eos, qui contractum ineunt, arctiorem quandam societatem esse existimat, quam qua alias homines inter se iungantur. Nascuntur enim ex contractibus officia *noua* ad mutua solorum contrahentium commoda comparata, etsi partes contrahentes in ceteris in contractu non expressis, eodem, quo omnes homines vinculo ligentur.

2) Imo, si thesaurus ad priuatum fundi dominum pertineret, vtique fraudis & furti reus esset emtor. Apud Hebraeos priuatis thesauros cessisse ex hac ipsa Parabola a Matthaeo relata colligit GROTIVS ad l. c. quod argumentum non omni exceptione maius videtur Cl. BARBEYRACO in nota 2. ad h. §. Potius verbis Christi aptissimam habebis speciem, si fingas, thesaurum cedere inuentori: Tunc enim soli fortunae iudicio suaque reticentia thesaurum lucratus videbitur emtor, quia venditor hanc veteris pecuniae depositionem nondum inuenerat.

3) Nimirum ita id est in thesauro, quippe qui pars fundi non est, nec a domino fundi possidetur.

quod sine alterius iniuria fiat, seruiendum est. Scite Chrysippus, vt multa: qui studium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, vt vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertinet ad vsum, non iniquum est: alteri surripere ius non est. Quem locum etiam expressit AMBROSIVS Off. L. III. c. 4. Enimuero in contractibus obtinet illud VALERII MAXIMI L. VIII. c. 2. n. 1. *Bonae fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Huc quoque spectat illud PLATONIS de LL. L. XI. [pag. 968. D. Ed Wechel.] *Quod venditori de rerum venalium pretio lex consuluit, idipsum opifici quoque consulit. Caueat ergo, ne pluris, quam aequum est, ipse suum taxet opus: sed quam simplicissime, & vt dignum est, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus suum sit. Nec debet in libera ciuitate artifex arte ipsa, quae aperta res est, & a mendacio longe remota, rudes decipere* [4]. Possis etiam huc adplicare, quod ex Aspasia sese audiuisse dicit Socrates ap. XENOPHONTEM Memor. L. II. [p. 439. Ed. H. Steph. L. II. c. 6. §. 36. Ed. Oxon.] *Bonas pronubas, quae cum veritate bona de aliis commemorent, plurimum ad conciliandam inter homines adfinitatem valere: quae vero mentirentur, eas laudando nihil aliis prodesse. Fieri enim, vt qui decepti sunt, sese oderint mutuo, atque etiam conciliatrices ipsas* [5].

§. IV. CAETERVM vti de eo dubium non est, quin indicanda sint illa vitia, quae proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quae extra rei substantiam posita sunt, & tamen ad aestimationem eius facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris, quam venditoris necessum sit, iam inter antiquos disceptatum fuit. Quam in rem ita CICERO Off. III. [c. 12.] *Si*, inquit, *vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia & fame summaque annonae caritate; si idem sciat, complures mercatores ab Alexandria soluisse, nauesque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit; dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Heic visum fuit Antipatro omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor norit,* (ad rem subiectam vllo modo spectans) *emtor ignoret. Diogeni Babylonio contra videbatur, venditorem quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere oportere; caetera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime,* (cum suo emolumento) *vendere. Aduexi, exposui; vendo meum non pluris quam caeteri; fortasse etiam minoris, cum*

tur. Hinc plerique ICti affirmant recte, aduersus emtorem huncce nec enormis laesionis querelam locum habere. Apud HORATIVM, est II. Satyr. 6.

O si vrnam argenti fors qua mihi monstret; vt illi,
Thesauro inuento qui mercenarius agrum,
Illum ipsum mercatus arauit: diues amico
Hercule. H.

4) Καὶ ἀναιρουμένῳ δ' ἔργον ξυμβουλευτὴς νόμος, ἅπερ τῷ πωλοῦντι ξυνεβούλευε μὴ πλέονος τιμᾶς διὰ πηρώμενον, ἀλλ' ὡς ἁπλούστατα τῆς ἀξίας· ταυτὸν δὲ προστάττει καὶ τῷ ἀναιρουμένῳ. γιγνώσκει γὰρ ὅγε δημιουργὸς τὴν ἀξίαν. ἐν ἐλευθέρων οὖν πόλεσιν οὐ δή ποτε χρὴ τέχνῃ, σαφεῖ τε καὶ ἀψευδεῖ φύσει πράγματι διαπειρᾶσθαι τῶν ἰδιωτῶν τεχνάζοντα αὐτὸν τὸν δημιουργόν.

5) Τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας, μετὰ μὲν ἀληθείας τ' ἀγαθὰ διαγγελλούσας, δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν, ψευδομένας δ' οὐκ ὠφελεῖν ἐπαινούσας. τοὺς γὰρ ἐξαπατηθέντας, ἅμα μισεῖν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην.

cum maior est copia. Heic opponit Antipater: quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, celabis homines, quid iis adsit & commoditatis, & vtilitatis? Cui regerit Diogenes: aliud est celare, aliud tacere; neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas. Respondet iterum Antipater; imo vero necesse est; siquidem meministi inter homines natura coniunctam societatem. Diogenes contra; memini, sed num illa societas talis est, vt nihil sit cuique suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Heic Cicero [c. 13.] ipse videtur in Antipatri sententiam propendere [1], dum eam mercatoris dissimulationem dicit esse *hominis non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* Et tamen ipse Cicero a doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit, *quando aliud est simulatum, aliud actum* [2]. Id quod in praesentem casum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem iniuste non fecisse dissimulantem de nauibus subsequentibus. Nam iustitia hoc tantum requirit, vt ea indicentur, quae rem subiectam per se contingunt, verbi gratia, si domus sit pestilens, si a magistratu iam deiici iussa; quae exempla eo loco Cicero subiicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in propatulo adparebat; & tunc quando contractus inibatur, reuera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Nec ius proprie dictum habebant Rhodii, vt ex mercatore hoc scirent; quippe quicum super ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiae, & humanitatis fecerit, alia quaestio est; quam itidem non facile affirmarim. Vt enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem tenear, requiritur, vt ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe fama opulentiae apud antiquos celebres. Sed neque tunc dare beneficium teneor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de

§. IV. 1) Imo si quis CICERONEM ipsum inspiciat, statim ei manifestum erit, Diogenis Babylonii sententiam ei probari. Qua de re ne quis haesitet, verba eius adponimus. *Si (exempli gratia) vir bonus* Alexandria Rhodum *magnum frumenti numerum aduexerit, in* Rhodiorum *inopia & fame summaque annonae caritate: si idem sciat, complures mercatores* Alexandria *soluisse, nauesque in cursu frumento onustas petentes* Rhodum, *viderit, dicturusne sit id* Rhodiis, *an silentio suum quam plurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de eius deliberatione & consultatione quaerimus, qui celaturus* Rhodios, *non sit, si id turpe iudicet, sed dubitet, an turpe non sit. In huiusmodi caussis aliud* Diogeni Babylonio *videri solet*, magno & graui Stoico, *aliud* Antipatro, *discipulo eius homini acutissimo.* Antipatro *omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor nôrit, emtor ignoret:* Diogeni *venditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quam optime vendere. Aduexi, exposui, vendo meum non pluris, quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia. Cui fit iniuria? Exoritur* Antipatri *ratio ex altera parte: Quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, & ea habeas principia naturae, quibus parere & quae sequi debeas, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, vicissimque communis vtilitas tua sit, celabis homines, quid iis adsit commoditatis & copiae? Respondebit* Diogenes *fortasse sic: Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas: sed non quicquid tibi audire vtile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquiet ille) necesse est, si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista societas talis est, vt nihil suum cuius-*

de classe ventura significanti, quam frumenti emtoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit distractum, singulis parum decedebat soluto antiquo pretio: sin vnus aut alter omne coëmit, auaritiae suae imputet, dum itidem grandi lucro intempestiue inhiat. Et sane rigida nimis officiorum exactio in eiusmodi negotiis a vitae communis consuetudine abhorret. Facile mercatoribus beneficentiae necessitatem remittere possumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. V. AT VERO vitia rei, emtori iam nota, dici minime attinet, scientia enim vtrinque par, pares quoque facit contrahentes. Sicut & ob vitia a venditore indicata emtio non potest rescindi; quippe cum in ista velut consensisse emtorem manifestum sit. Quo facit illud CICERONIS Off. III. [c. 16.] *Gratianus Sergio Oratae vendiderat aedes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. Hae Sergio seruiebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Crassus vrgebat; quod vitii venditor non dixisset sciens, id praestari oportere: aequitatem Antonius: quoniam id vitium Sergio ignotum non fuisset, qui illas aedes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret* [1]. Scilicet vti VLPIANVS ait L. 1. §. 1. *D. de Act. emt. non videtur esse celatus, qui sciuit; neque certiorari debuit, qui non ignorauit.* Add. *L. 43. §. 1. L. 57. §. 3. D. de Contrab. emt. L. vlt. D. de Aedilit. edicto* [2]. Huc pertinet illud HORATII II. Epist. 2. [vers. 13. & seqq.] vbi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum post eius enumeratas virtutes, hoc quoque addidisset: *Semel hic cessauit, & vt fit, In scalis latuit metuens pendentis habenae.* (add. *L. 1. §. 33. D. de SCto Silaniano L. 17. D. de Aedilit. edicto.*) *Des numos, excepta nihil te si fuga laedat. Ille feret pretium poenae securus, opinor, Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.* Eidem fundamento innititur sententia Marii apud PLVTARCHVM Mario; [p. 427. E. Ed. Wechel.] & VALERIVM

cuiusque sit? Quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. CICERO de Offic. L. III. c. 12. *Non igitur videtur - - - frumentarius ille* Rhodios - - - *celare debuisse. Neque enim id est celare, quidquid reticeas: sed quum, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui caussa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* IDEM ibid. c. 13.

2) *Cum ex eo* [Aquillio] *quaereretur, quid esset dolus malus: respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum.* Ibid. c. 14. Vid. NOODTIVS de forma emendandi doli mali c. 2. vbi docet, hanc definitionem more veterum a potissimo exemplo compositam esse. Quare ea ad amussim nostrae Logices exigi nequit. Sufficit eos, quos dissimulando aliquid celamus, iure id rescissendi destitui, quae species aderat in casu Ciceronis.

§. V. 1) In qua lite Crassus lege XII. Tabularum nitebatur, qua cautum erat, vt in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori vitia dicerentur, & qui aliquid dissimularet, reticentiae poenam ferret. *Nam quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret: a iureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est & praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* CICERO de Offic. III. 16.

2) *L. 1. §. 6. L. 3. L. 4. pr. L. 14. §. vlt. L. 48. §. 3. 4. L. 55. D. eodem.* Pertinet huc quod a Diogene Babylonico dictum apud CICERONEM III. de Officiis: *Vbi iudicium emtoris est, ibi fraudem venditoris esse non posse.* Ita pronunciatum apud MEVIVM P. IV. Dec. 49. BRVNNEMANN. Cent. 3. Dec. 10. II.

MAXIMVM L. VIII. c. 2. §. 3. *Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio, quae cum diuortio facto dotem, quae lauta erat, repetebat, ille adulterium ei obiecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in iudicio agitata, quum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, diuque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbauit, virumque iussit dotem ei restituere, mulieri infamiae damnatae quatuor asses multam dixit.* Conf. *L. 13. §. 9. 10. D. ad L. Iuliam de adult.*

§. VI. PRAETEREA quod in omnibus pactis locum habet, id vel maxime etiam in contractibus obtinet, vt neuter contrahentium alteri ad contractum ineundum iniustum metum incutiat. Inde recte quondam Lacedaemonii iudicarunt, rescindendam esse emtionem agri, quam Elei possessoribus metu extorserant, *γνόντες, μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους, ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. Arbitrati, nihilo iustius esse infirmioribus per emtionis titulum, quam vi mera rem extorquere.* XENOPHON L. III. rerum Graecar. [pag. 228. Ed. H. Steph. c. 2. §. 22. Ed. Oxon.] Spectat quoque huc illud CICERONIS IV. in Verrem. [Orat. 9. c. 5.] vbi de signis & tabulis ab ipso ex Sicilia sublatis agit. Huic accusationi Verres vno se vocabulo satisfacturum putabat, dicens: *emi.* Sed Cicero reponit: *Sapienter a maioribus fuisse institutum, vt qui in prouincias mitterentur, ab omnibus emtionibus remouerentur. Inde ipsis de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset Romae alicuius dignitatis, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in prouincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In prouincia intelligebant, si is, qui esset cum imperio & potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, fore vti quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret.* Add. *L. 46. L. 62. D. de Contrah. emt.* [1] *L. penult. §. 1. D. ad L. Iul. repetund. L. 6. C. eod. L. 11. C. de His, quae vi metusue causa.* Constitut. SICVLARVM L. I. tit. 88. §. 1. TACITVS A. XIV. [c. 14. in fine.] *Merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.* Huc spectat, quod DIO CASSIVS L. XLII. refert de Caesare, *qui post victum Pompeium mutui nomen ei pecuniae, cui exigendae probabilis alia ratio non extabat, praetexuit: quanquam vi alioquin eas non secus ac debitas sibi poscebat, neque redditurus vnquam erat.* Frequentius tamen contingit, vt subditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potissimum venditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, vt vendant id, quo respublica maxi-

§. VI. 1) Nouellam 17. c. 1. H.
2) *L. 1. C. Vt nemini liceat in emtione species L. X.* Aur. Bulla Caroli IV. tit. 1. §. 3. Add. *L. vnic. C. Vt nemini liceat in emtione.* H.
3) Vid. notata supra ad L. II. c. 6. §. 8. H.
4) Vid. supra L. III. c. 3. §. 12. H.

§. VII. 1) Id quod Iure Romano iam diserte cautum fuit ratione Mandati. *In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et, (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium, iis casibus, interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi.* §. 13. Inst. de Mandato.
2) Ita hoc praemium adpellatur in *L. 1. princip. D. Si Mensor falsum modum dixerit & in L. 1. §. 10. D. de Extraordin. cognitionibus.* Honorarium

maxime indiget [2]; aut vt operas suas, vehicula, & naues locent [3]. Id quod vbi vtilitas aut necessitas publica requirit, & pretium mercesque iusta persoluitur, recte fieri potest. Non insolens quoque est in ciuitatibus [4], vt quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. VII. Satis autem clarum est, in contractibus beneficis isthanc aequalitatem locum non habere. Heic enim vbi aequalis operae merces constituitur, in aliud negotii genus transitur. Vid. *§. fin. Instit. de Mandato* [1] *L. 1. §. 9. D. Depositi.* Vbi autem aliquid honorarii [2] aut praemii vicem sustinens adiicitur, contractus mixturae aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens, aequalitas obseruabitur, vt si quid praeter operam sumtuum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur; quippe cum in his contractibus de opera duntaxat gratuita conuentum fuerit; sumtus autem velut ex tacito [3] contractu mutui erunt refundendi [4]. Vid. *L. 12. princ. D. Depositi.*

§. VIII. Ast vero in contractibus onerosis vsque eo ista aequalitas est obseruanda, vt quod quis heic amplius aequo accepit, titulo praesumtae donationis nequeat excusare. Neque enim hic solet esse animus tales contractus ineuntium, vt quid alteri velint donare. Adeoque mixtura contractus cum donatione non [1] praesumitur, nisi expresse hoc ab altero fuerit dictum [2], aut nisi adpareat, alterum sciuisse, rem aut operam minoris esse. Exemplum est apud Plinivm VII. Ep. 14. In praecedente epistola XI. dixerat, *sese amicitiae causa eos agros minoris vendidisse.* De caetero dignum laude est factum Scaeuolae apud Ciceronem Off. III. [c. 15.] qui *cum postulasset, vt sibi fundus, cuius emtor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se pluris aestimare; addiditque decem millia.*

§. IX. Ex istis consequitur, etsi omnia rei vitia, quae nota fuerant, sint exposita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen si post in re ipsa deprehendatur inaequalitas sine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio sit erratum,) eam quoque corrigendam esse, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Add. *L. 13. princ. §. 1. 2. 3. 4. D. de Act. emti. L. 1. §. 2. D. de Aedilit. edicto.* Neque de iure naturae requiritur, vt illa inaequalitas dimidiam partem iusti pretii excedat. Nam famosa illa *L. 2. C. de Rescindenda vendit.* [1] qua minus pretium, ob quod ad

rium autem a mercede sic differt, quod 1) haec conuentione definitur: illud vltro offertur, quod 2) mercedem admittunt operae tantum *illiberales*: honorarium autem *liberales* & quae aestimationem non recipiunt.

3) Qua fictione minime opus habemus. Impensas enim in rem Deponentis aut negotium Committentis factas, vel sola aequitatis ratione deducit Depositarius & Procurator.

4) Potius dixerim ex tacito mandato. Qui enim vult aliquid, vult quoque quae ex natura negotii vel probabiliter consequuntur. H.

§. VIII. 1) Vid. nota 2. ad §. 10. cap. praeced.

2) Vid. *L. 36. & 38. D. de Contrah. emtione. L. 3. L. 9. C. eod.* H.

§. IX. 1) *Rem maioris pretii, si tu, vel pater tuus minoris distraxerit: humanum est, vt vel pretium, te restituente emtoribus, fundum venundatum*

ad rescissionem contractus, aut ad supplementum iusti pretii possit agi, definitur, *si nec dimidia pars veri pretii soluta sit*; est mere positiua; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunque minutam laesionem praetor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, vt qui nolit decipi, oculos aperiat. Praesertim cum, quanticunque venditor suas merces aestimet, tamen vltima demum pretii determinatio ex voluntate emtoris constituatur. Quo & adplicari potest illud CICERONIS Offic. III. [c. 15.] *Leges ciuiles iniqua tollunt, quatenus teneri manu possunt, Philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Quanquam reuera ista decisio sit iusto crassior. Nam vtut in exigui momenti negotiis praetor non sit fatigandus: tamen cur iste subsidium suum velit denegare, vbi quis grauiter, etsi intra dimidium, fuerit laesus, ratio non est, verbi gratia, si domum, quae 900. erat, pro 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde vti & inter eos, qui solo naturae & gentium iure reguntur, exigua laesio, quae citra dolum contrahentium interuenit, rescissioni aut querelae sat idoneam causam non praebet; ita vbi grauior illa fuerit, licet dimidium iusti pretii non attingens, recte postulatur contractum vel rescindi [1], vel quod iusto pretio deest suppleri. Grauitas autem laesionis aestimatur vel ex ipsa pretii magnitudine, vel ex tenuibus laesi facultatibus, quas damnum opulentiori negligendum quandoque vehementer affligit. Imo etiam in ciuitatibus [2], vbi dicta lex obseruatur, salua conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem laesionis enormis, infra dimi-

datum recipias, auctoritate iudicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipias. Minus *autem* pretium *esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.* Vid. THOMASIVS de Aequitate cerebrina *L. 2. C. de Rescind. vendit.* & eius vsu practico, qui vsum rescripti huius nullum esse contendit propter incertitudinem pretii communis. Qua in re sola veri specie falli THOMASIVM censet Celeb. OTTO ad Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 4. Praesto enim esse elegantissimam speciem apud COMINAEVM V. c. 2. „Fuere inquit COMINAEVS ex versione Caspari BARTHII, qui magno numero supellectilem conuiuialem argenteam vili pecunia pro stannea venderent. Adamas ipsius (Caroli Audacis) maximorumque orbis Christiani vnus, cum appendente insigni vnione, ab homine infimae sortis repertus, in dactylothecam suam remissus est: mox sub plaustrum quoddam coniectus: vbi tandem requisitum floreno cuidam Sacerdoti vendidit. Hic magistratui misit, qui tribus Francis redemit. Insignes alias opificio & specie gemmas adepti sunt, inter quas tres fuere totidem fratrum nomine celeberrimae: vna Flandriae titulo illustris, qua non fuit alibi aestimatior, cum infinitis bonis aliis, quae docuerunt agrestes homines pretium pecuniae optimque.“ Solent eius generis venditiones infra dimidium veri pretii hodienum a militibus ex spoliis hostium fieri, sed merito THOMASIVS rescissioni in iis, perinde ac in specie Cominaei locum esse neget. Tacite enim id agitur inter contrahentes, vt inter arma leges sileant, & venditor, pretio stannei vasii, pro vase argenteo exsoluto, suadente id vt plurimum pecuniae in bellis penuria, contentus sit.

2) Imo AVCTOR supra c. 1. §. 8. pluribus docuit: „Inter eos qui in naturali libertate viuunt, cuique licere, rei suae pro lubitu pretium statuere, cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator.“ Et hoc cap. §. 1. sententiam suam restringit, *vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta.* Consentit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 26. *inaequalitatem*, inquiens, *rerum in quam consensum est, vbi nec mendacium intercessit, nec eius quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro aequalitate haberi.* Conf. L. III. c. 21. §. 27. Et hoc vtique verius est. Quanquam officium humanitatis, ex quo tamen nulla coactio oritur, interdum aliud suadeat. H. [Add. HERTIVS de Lytro Sect. II. §. 32. & THOMASIVS d. l. c. 2. §. 15. & seqq. qui, obseruante id Cl. BARBEYRACO, perperam Tribonianum Iuris cum humanitate confusi postulat, quum veteribus saepe *humanum* dicatur quod sit iustum, vt in *L. 8. C. de Legibus & SCtis.*]

dimidium adhuc subsistentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam Praetorem litium multitudine subleuare. Eadem tamen lex efficit, ne ex laesione ista aduersus conciuem ius aut actio detur. Recte autem ICti, qui legis istius beneficium non venditori solum, sed & emtori adplicandum, nec minus ad alios quoque contractus extendendum docent [4]. SELDENVS L. VI. c. 5. annotat: *Si quis Iudaeus Iudaeum in emtione & venditione, bona fide facta, sexta parte pretii fraudasset, siue emtor siue venditor, id eum debuisse restituere; non autem si minus sexta parte. Sed si sexta parte maior foret laesio, licuisse emtori statim, seu quamdiu nondum finita esset negotiatio, contractum rescindere, & actione redhibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, seminum, & similium. Verum huius legis beneficio Iudaeus tantum si laesus fuisset, non autem Gentilis a Iudaeo fraudatus fruebatur.*

§. X. CVM hactenus traditis Interpretes iuris Romani valde laborarunt, vt conciliarent *L. 16. §. 4. D. de Minoribus* [1]: *in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire.* Add. *L. 22. §. 3. D. Locati.* Nobis maxime arridet explicatio GROTII L. II. c. 12. §. 26. vbi ostendit, *licet & necessum esse* non semper notare id, quod fas est, sed quod ita duntaxat permittitur [2], vt nullum contra sit proditum remedium in eum, qui se pacto velit defendere; seu qui adpellatus de iniquo pretio, respondere nihil aliud velit,

3) Idem post Couarruuiam & alios sensit FRANTZKIVS ad tit. D. de Contrah. emt. n. 235. sequ. H.

4) Quod Iure Romano non admittendum esse, contendit CVIACIVS Obseruat. XVI. 18. & XXIII. 32.

§. X. 1) Optime hunc nodum soluit interpres Iuris Romani castissimus Gerardus NOODT ad tit. Pand. de Rescind. vendit. Edit. L. B. 1724. p. 410. a. „Porro, inquit, adiiciamus aliquid de errore in pretio: nam is quoque, an, & quemadmodum emptioni noceat, quaestioni est, propter naturam emptionis: eo spectantis; vt permutatione mercis & pretii temporariae indigentiae subueniatur, hoc fieri suadet ratio tuendae societatis: ideoque sicut alias in commerciis, ita emtione & venditione, aequalitatem inter contrahentes obseruari: & si quando erratum sit, quod inaequale est, emendari. Sed vsus commerciorum dat industriae contrahentium; (non improbante ARISTOTELE, Lib. IV. Eudemior. c. 2. in fin. & ex nostris Pomponio apud VLPIANVM L. 16. §. 4. D. de minoribus & Paullo L. 22. §. 3. D. locati) vt in pretio emptionis & venditionis naturaliter liceat contrahentibus se circumuenire. Naturaliter autem illis est, quod Iustiniano Nouell. 97. c. 1. est, negotiatiue: id est, secundum morem negotiantium; vel vt in *L. 8. C. de Rescind. vendit.* aiunt Diocletianus & Maximianus, secundum substantiam contractus: praefati, quod emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant. PLAVTVS, Persa IV. 4. sic exprimit: SA. Vin' bene emere? DO. Vin' tu pulchre vendere. TO. Ego scio hercle vtrumque velle. Quid ergo est? Veteres noluerunt, perfectam emptionem rescindi per Caussam soluti pretii paulo minoris: sapienter arbitrati, praestare exigua laesione castigari lenitatem ad rem non attendentis; quam lites crescere in infinitum: si quali quali praetextu circumuentionis in pretio temere resolueretur emptio, alioquin bona fide contracta. Caeterum humanum esse, succurri circumscripto; si appareat, eum plus quam tolerabile sit, esse deceptum: quasi in tale damnum non fuerit consensum, non intellecto vero pretio, certe non ferat bona fides nimiam inaequalitatem in contractu, res humanas mutua vtilitatis permutatione consolaturo. Fueritque eo iustior haec interpretatio: quia exactam veritatem vbiuis explorare, non est cuiusuis: saepe re, loco, tempore, id non patiente: quare ne passim vita stet sine actu, etiam cum agi necesse sit aliquid: omne hac via procedit officium; vt magis quod verisimile est, quam quod verum, sequamur.

2) V. supra L. I. c. 7. §. 2. H.

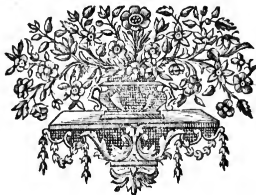
velit, quam ita inter ipsos conuenisse: & qui non vult aperire oculos, aperiat crumenam; quod vernaculo prouerbio dicimus. Add. Lex BAIVVARIORVM tit. 15. c. 9. §. 1. & Capitulare CAROLI L. V. c. 210. Sicuti & apud XENOPHONTEM de Dictis & Factis Socratis L. II. [in fine] haec regula traditur: Οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλοῦ ἄξιον μικροῦ ἐξῇ πρίασθαι, τότε φασὶν δεῖν ὠνεῖσθαι· *Boni oeconomi, cum liceat magni pretii rem paruo emere, tunc dicunt esse emendum.* Addatur facetum dictum Ciceronis apud GELLIVM L. XII. c. 12. Vid. quoque SENECA de Beneficiis L. VI. c. 38. vbi disputat, an recte *Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnarit, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat.* Add. Capitulare CAROLI L. I. c. 131. Circa factum tamen Iacobi Genes. XXX, 37. [3] notari potest, solertiam istius eo magis esse fauorabilem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscribere agitabat: quique duram legem ipsi imposuerat, vt pro custodia mercedem non aliam recipiens, quam foetuum partem, casus omnes praestaret. Genes. XXXI, 39. Sic & vox *naturaliter* non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum iure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. Vti 1. Cor. XI, 14. [4] Etsi τὸ κομᾶν possit quoque accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod foeminae velut suo iure sibi vindicant, & quod in viris effoeminati quid sapit, iuxta illud: *Sint procul a nobis iuuenes, vt foemina, comti.* Quanquam & reuera naturalis ratio dictat, turpe esse viro illum vsurpare habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis a masculino distinguitur [5]. Facit etiam huc L. 8. C. de Rescind. vendit. *Haec est emtionis & venditionis substantia,* (i. e. perpetuus mos,) *quod emtor viliore comparandi* [6], *venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones paulatim venditore de eo, quod petierat detrahente, emtore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Nec absurde Anacharsis apud DIOGENEM LAERTIVM [L. 1. §. 105.] forum vocat ἀφωρισμένον τόπον εἰς τὸ ἀλλήλους ἀπατᾶν καὶ πλεονεκτεῖν, *locum ad fallendum inuicem, atque ad dandas auaritiae manus destinatum*, & vbi aequum creditur, *quemque ad suum quaestum esse callidum.* Add. tamen *L. 18. L. 19. D. de Aedil. edicto.* Scilicet naturali habendi libidine homines ad quaestum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter ciues consistere posse, nisi solertiae mercatoriae locus relinqueretur. Vid. *L. 71. D. de Contrab. emt.* Quin & vltro irridetur, qui imponi sibi passus est PLINIVS L. I. epist. 24. *Mala emtio semper ingrata est, eo maxime, quod exprobrare stultitiam domino videtur.* HORATIVS I. Sat. 2. [v. 103. 104. 105.] *An tibi mauis Insidias fieri, pretiumque auellier ante, quam mercem*

3) Vid. CLERICVS ad Genes. XXX, 12.

4) Ad quem locum extat Dissertat. Iacobi GOTHOFREDI, & SALMASII liber de Coma, occasione controuersiae in Belgio exortae scriptus. Vid. & supra L. II. c. 3. §. 9. AVGVSTINVS L. III. de Doctrin. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

5) Qua ratione Apostolus PAVLLVS 1 Cor. XI, 14. natura ignominiosum esse dicit, si vir comam nutriat. *Aut nonne ipsa Natura docet vos, quod vir quidem, si comam alat, pudori illi*

dem ostendi? Accedere quoque videtur tacita contrahentium indulgentia, qui cum exactissimam aequalitatem scrutari vix queant, modicam ab exacta illa aequalitate defectionem sibi mutuo condonare videntur. Ergo in communem velut fori legem receptum [7], vt cuique liberum foret, quam optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non interuenerit. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. Alias enim locum habebit illud FVLGENTII Mytholog. L. I. [c. 23.] qui Mercurium ideo & mercaturae & furum praesidem tradit, *quod nihil intersit inter negotiantis rapinam atque periurium, furantisque deierationem ac raptum.* Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisset, multasse; addita ratione, quod cum iuuenis esset, acerrimo lucri studio teneretur, apud AELIANVM V. H. L. XIV. c. 44. MORNACIVS ad dictum locum inepte *τὸ naturaliter* explicat [8] per *εὐφυῶς, dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumuenire*, sed cum *licet* cohaeret.

CAPVT

illi sit? Mulier contra si comam alat, gloria ipsi est: quia coma illi pro velamine data est.

6) *Dicit enim emtor omnis: vile vile est; at vbi emerit, putat se bene emisse.* Vt est in prouerbiis SALOMONIS XX, 14. H.

7) SENECA VI. de Benef. 15. ait; *Nibil venditori debet, qui bene emit.* H.

8) Alii *ex natura negotii*, plane vt Imperat. IVSTINIANVS Nouell. 79. extulit ἐμπορικῶς ἀλλήλους περιάγειν. H.

* *

CAPVT IV.

DE CONTRACTIBVS BENEFICIS IN SPECIE.

I. *Mandatum quid?*
II. *Eius singularis apud Romanos religio.*
III. *Mandatarius debet adhibere summam diligentiam.*
IV. *Quatenus idem indemnis debeat praestari?*
V. *An mandatum expleatur per aequipollens?*
VI. *De commodato; & in quo hoc differat a precario?*
VII. *De deposito.*

PROXIMVM est, vt de praecipuis contractibus quaedam specialius consideremus. De quibus licet ab interpretibus iuris Romani vbertim sit traditum: tamen cum pleraque ex iure naturae & gentium desumta sint; ea merito genuinae suae sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum [1] locum tribuimus *Mandato* [a], quo quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda suscipit. Etsi hic contractus

§. I. 1) Quum AVCTOR, vt ad c. 2. §. 4. n. 1. obseruatum fuit, in falsa ea sententia versaretur, Contractum etiam Iure Naturae a Pacto diuersum esse, donationes, vt ad c. 2. §. 8. n. 1. diximus, cum Iuris Ciuilis Doctoribus ad pacta retulisse, ideoque hic inter Contractus omisisse videtur. Ecce enim opponit *de Offic. Hom. & Ciu. L. 1. c. 14.* palam translationes, quae *gratis* fiunt, iis, quae fiunt *interposito contractu.* Verum, quandoquidem haec liberalitas Iure Naturae vtique contractus beneficus est, recte atque ordine fecisse videtur Celeb. BARBEYRACVS, quod quae de donatione dici poterant, hic suppleuit. Neque morari nos debet, quod ciuilia magis, quam naturalia Instituta sequi videtur: selegit enim ex Iure Ciuili ea placita, quae rationem habent naturalem, eoque Iuris studiosis gratiorem praestitit operam, quam si regulis Metaphysicis & ab vsu vitae Ciuilis alienis vsus esset. Sequemur igitur eius exemplum. *Donatio igitur est contractus beneficus, quo rem aliquam gratis in alterum accipientem transferimus.* Quod non tantum fit, quoties rem statim tradimus, sed interdum etiam quando possessionem eius, vel vsumfructum retinemus. Qui contractus Iure Romano etiam nudo pacto inire potest, *Vid. c. 2. §. 2. n. 6* Reuocari autem nequit sine sontica caussa: „Aliae autem donationes sunt, quae sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas *inter viuos* adpellamus - - - quae si fuerint perfectae, temere reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem, scriptis aut sine scriptis, manifestauerit, *§. 2. Inst. de Donat.* Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti, & propter nullam aliam caussam facit, quam vt liberalitatem & munificentiam exerceat: haec proprie donatio adpellatur *L. 1. princ. D. eodem.* Absenti siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere, eum iubeas, donari recte potest. Sed si nescit - - - - donatae rei dominus non fit. *L. 10. D. eod.* Non potest liberalitas nolenti acquiri.“ *L. 19. §. 2. D. eod.* Qualis nolens est 1) donatarius, qui conditioni non paruerit, sub qua facta sit donatio: *Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibatasque manere, si non - - - quasdam conuentiones, siue in scriptis donationi impositas, siue sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spopondit, minime implere voluerit,* L. 10. C. de Reuoc. donation. Eodem. 2) refertur insignis donatarii ingratitudo, veluti si donatoris vitae vel famae periculum aliquod intulerit, si iniurias in eum atroces effuderit, si manus ei impias intulerit, aut damnum non leue substantiae donatoris, dederit, *d. l. 10. C. de Reuoc. donat.* Similiter 3) reuocatur donatio ob superuenientiam liberorum: praesumitur enim dona-

tractus directe & per se dominia, & pretia rerum non praesupponat, sed duntaxat ex accidente, quatenus a mandante refundendae sunt impensae, quas mandatarius in commissum negotium praeter promissam gratis operam fecit. Quod si autem quis alterius ignorantis negotia suscepisset, eaque vtiliter [3] gessisset, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum gestorum*, cuius fundamentum non incommode possumus vocare mandatum [4] tacitum [5]. Sicuti & illam obligationem, quae inter tutorem & pupillum versatur [6]. Vid. *L. 5. princ. §. 1. D. de Oblig. & action.*

§. II. MANDATI apud Romanos quondam singularis velut religio & sanctimonia censebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quae maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quarum obtentu aliquem; de ipsius probitate optime sentientem, in fraudem inducere merito detestabile habetur. Vid. *L. 1. D. de His qui not. inf. L. 1. §. 4. D. Mandati* *. CICERO pro Sexto Roscio. [c. 38. 39.] *In priuatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum maiores summum admisisse dedecus aestimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, & quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia re est magis vtilis. Idcirco amicitiae comparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis*

4 X 2 *man-*

donator liberis suis, quam extraneo bona sua relinquere maluisse, eoque tacita hac conditione donasse, vt nulla esset donatio, si liberos suscIperet. „Si vnquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, & postea susceperit liberos, totum quicquid largitus fuerat, reuertatur, in eiusdem donatoris arbitrio ac ditione mansurum," *L. 8. D. eod.* Quae lex quanquam in iure ciuili soli patrono ius donationem reuocandi concedit, vtpote cui libertas cum libertate omnia sua debeat, ratione tamen nititur naturali, modo patronus bona sua omnia, aut certe maiorem eorum partem donauerit, inprimis si Laribus & sepulchro auicto carendum sit ei, a quo donatio reuocetur. Pro parte denique 4) recte reuocatur donatio, si qua sit inofficiosa, id est, si portionem legitimam adedat eorum, quibus ea integra relinqui debebat, quo pertinent tituli Codicis *de Inofficiosis donationibus* & de *Inofficiosis dotibus*. Donationem mortis caussa Auctor attigit. L. IV. c. 10. §. 9.

2) Vid. dicta ad L. III. c. 9. & NOODTII Probabilia Iuris L. IV. c. 12. & vlt.

3) Id est, ita, vt verisimiliter ipse gessisset, si prudenter gessisset Et contenta sunt iura vtili gerentis consilio, etsi effectu destitutum fuerit, quum tam incerti sint euentus in negotiis optima etiam animi destinatione susceptis. OVIDIVS Ep. 2. Heroid. v. 85.

- - careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta notanda putet.

„Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vtiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium: & ideo si insulam fulsit, vel seruum aegrum curauit, etiamsi insula exusta est vel seruus obiit: aget negotiorum gestorum." *L. 10. §. 1. D. de Negot. gest.*

4) Conf. L. IV. c. 13. §. 5. nota 10.

5) Vid. supra L. III. c. 6. §. 2. & ibi dicta L. IV. c. 13. & hoc Libro c. 3. §. 7. Sunt & alia exempla mandati taciti in *L. 6. §. 2. L. 18. D. Mandati.* Adde MEVIVM Part. V. Dec. 173. 174. & sequ. & ad Ius Lubecens. L. III. tit. 6. art. 20. n. 32 seq. H.

6) Imo Mandatum tacitum ne fingi quidem potest inter pupillum & tutorem, quum id respuat conditio pupilli, hominis sui plerumque nondum compotis. Sufficit, & tutorem pupillo ad fidem, & hunc tutori ad indemnitatem obligari ex regula aequitatis plenissima, quod Nemo locupletari debet cum damno alterius. Vid. dicta ad Lib. III. c. 6. §. 2.

§. II. * *Mandatum, nisi gratuitum, nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interueniente enim pecunia, res ad locationem & conductionem potius respicit.*

mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis & obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. PLAVTVS Mercatore Act. 2. sc. 3. [vers. 42.] *Rei mandatae omnes sapientes primum praeuorti decet.*

§. III. EANDEM etiam ob rationem Romanis legibus exactissima diligentia [1] in exsequendo mandato requiritur, vtut solius mandantis causa illud fuerit susceptum [2]. Vid. Iacob GOTHOFREDVS ad L. 23. *D. de Reg. iuris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat Cornel. NEPOS in eius vita c. 15. *Quicquid rogabatur religiose*, id est, magna cum cautione & circumspectione, *promittebat, quod non liberalis, sed leuis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset.* (conf. TERENTIVS Andria Act. 4. sc. 1. v. 5. seqq.) *Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, vt non mandatum, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius.* Quanquam heic videtur considerandum; qualem de alicuius industria & diligentia ante gesta, & communis vitae ipsius tenor praesumtionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quae in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad eiusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella [3] apud SADVM Rosar. Persici c. 6. Quidam oculis laborans mulomedicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo iumenta solebat, istius quoque inunxit oculos

§. III. 1) Media tamen sine *leui* contentum videtur ius nouum: *exactum* enim officium tantum poscit Constantinus in *L. 21. C. Mandati*, quum leuissima culpa *exactissimae* diligentiae nomine excludatur in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Sane hic quoque mediocris diligentiae gradus sufficere videri possit in amici quidem negotio, sed *gratis* suscepto. Sanctius cultae fuerunt amicitiae leges libera Republica, ad cuius mores & instituta pertinent loci adducti ab HVBERO Praelect. ad Instit. tit. Mandati §. 7. & WESTENBERGIO ad tit. eundem Pandectarum §. 30. Quae sententia nostra etiam aptissime cohaeret amussi ab VLPIANO traditae in *L. 5. §. 2. D. Commodati.* Equidem rem omnem de culpa in cura rei alienae hac regula complectitur Celeb. BARBEYRACVS, *Semper ita esse curandam rem alienam, vti curamus nostram*, verum iam GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 302. §. 83. obseruat, plus sic virum celeberrimum exigere, quam quidem ipse exegerit contrahens. Quotusquisque enim est eorum, qui res suas apud alios deponunt, qui singularem a Depositario diligentiam exigat, neque saepe satisfactum sibi putet, si hic patiatur, rem in domo sua collocari. Quare etiam Romani praestationem culpae hac parte latae tantum desiderant. Parum porro extricant, qui, quum de Culpae praestatione quaeritur, intentionem contrahentium inspici volunt. Nam quid in dubio Iuris sit, inter Iureconsultos quaeritur, vbi de contrahentium mente non constet. Et hic tolli difficultas omnis potest, si rationes Iuris noui Institutionum & Codicis probe separentur a rationibus Iuris veteris Pandectarum, vnde fit, vt scrupulos quos THOMASIVS mouit in dissertatione *de vsu practico doctrinae difficillimae de culparum praestatione*, omnes vnius faciamus assis.

2) Mihi hoc nec Romano iuri, nec rationi rectae congruere visum L. I. Paroem. iur. Germ. 35. §. 3. H.

3) In quo exemplo adducendo nimiam ab Auctore diligentiam poni praeclare indicat nunquam satis laudandus Dn. BARBEYRACVS. Illepidum enim id, & non satis dignum viri grauis

oculos vnguento. Sed coecus inde fit. Lite ad iudicem delata, ita hic pronunciat: *In medicum nullam farciendi damni habetis actionem: hic enim nisi asinus fuisset, mulomedicum nunquam adiisset* [3].

§. IV. Ex adverso mandatarius indemnis debet praeftari a fumtibus in rem fibi commiffam factis. Nam de hifce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nifi operam, induftriam, & fidem gratis promifit. Ac inciuile foret, ftudium alicui fuum nimis onerofum reddere. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod quis ex *caufa* rei mandatae incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex *occafione* eiusdem prolapfus eft. Adeoque illa duntaxat damna erunt a mandante farcienda, quae proprie ex ipfo negotio mandato profluxere: non autem, quae velut transuerfim intercurrerent, dum negotium iftud obitur. Quo facit *L. 26. §. 6. D. Mandati. Mandatarius non omnia, quae impenfurus non fuit, nifi iftud mandatum fuiffet, mandanti imputabit, veluti quod fpoliatus fit a latronibus, aut naufragio rem amiferit, vel languore fuo fuorumque adprehenfus quaedam erogauerit. Nam haec magis cafibus fortuitis, quam mandato imputari oportet.* Scilicet vti quis fponte, fola beneuolentia motus, alterius negotia exfequenda fufcipit, cenfetur fuo periculo effe velle cafus fortuitos [1], qui in vitam noftram improuifo folent incurrere. Aliud tamen videtur pronunciandum [2], fi pro imperio quis alterum ad rem fuam expediendam ablegauerit. Nam ibi iubenti maior incumbit neceffitas indemnem praeftandi eum, qui iuffum detrectare non potuit [3]. Quod fi quis fufcipiat negotia cum periculo coniuncta, is, nifi aliud expreffe actum fit, cenfetur in fe quoque fufcepiffe communes cafus, qui eiusmodi negotia comitari folent [4]. Conf. Mornacius ad dictam legem *26. §. 6. D. Mandati.* Facit quoque huc *L. 52. §. 4. D. pro Socio.*

4X 3 §. V.

tuis perfona videtur. Rectius enim monuiffet Avctor, ab homine ignoto eam tantum diligentiam exigi poffe, quam is in tuendis rebus fuis adhibere foleat. Hanc enim fola frons ipfius folam promittere videtur. Quodfi quis, de genere humano nimis liberaliter fperando, maiorem, quam par erat, homini incognito fidem habuerit, fibi imputabit, fi deinde meritas fimplicitatis fuae poenas dederit. Aliud tamen dicendum erit, fi eiusmodi homo maiorem alicui culpae gradum diferte praeftare promiferit, fi id deinceps Punica fide feruauerit.

§. IV. 1) Imo, quales nunc funt homines, *operam folam* gratis collorare velle praefumendus erit mandatarius: nec enim temere quisquam fic fui obliuifcitur, vt aliena de cauffa gratis periculum cafus fortuiti fubeat. Sane eodem iure negotium quis fuum impenfis alterius perfici defideret. Et quidni cafum dominus ferat, qui eidem ipfi obnoxius fuiffet, fi ipfe negotium fuum curaffet.

2) Hinc legatus, cum obiret legationem, captus publica pecunia redimendus. Dixi Comment. de Lytro fect. 2. §. 10. H.

3) Proinde, fi iuffu tuo hoc iter fufceperit mandatarius, adhuc farciendum erit damnum a latronibus ei illatum, aut naufragio factum, quoniam fi domi manfiffet Procurator, nec latronum incurfui, nec tempeftatibus expofitus fuiffet. Itaque haec damna inter fumtus itineris referri patietur dominus. Quid fi dum in itinere eft, in morbum inciderit mandatarius? Ex vitio antea contracto hanc valetudinem ortam negotiorum Dominus dicet; & erit procuratori difficile, refellere hanc calumniam eius. Humanius tamen videtur, iftud faltem ei refundi, quod minus impendiffet, fi Penates fuos non reliquiffet.

4) Hoc quoque argumentum Iure Naturae inuertendum videtur. Quo enim magis periculi plenum negotium fuerit, eo minus id fufcepturus videtur mandatarius, nifi illud fine fuo damno futurum confifus fuiffet, quod & ICti Romani adgnouerunt, quando eum, indemnem effe iufferunt.

§. V. Est et circa mandatum celebris quaestio, an illud possit expleri per aequipollens? Quam eleganter disceptatam inuenimus apud Gellivm L. I. c. 13. *Quaeri solet*, inquit, *an negotio tibi dato, & quid omnino facere definito, contra quid facere debeas, si eo facto videri possit res euentura prosperius, exque vtilitate eius, qui tibi negotium mandauit?* Qui negant, dicunt, *esse non paucos* [1], *qui sententiam suam vna in parte defixerint. Igitur re semel deliberata statutaque ab eo, cuius negotium id potissimum esset, nequaquam contra dictum eius esse faciendum, etiam si repentinus aliquis casus rem commodius agi posse polliceretur; ne, si spes fefellisset, culpa impatientiae, & poena indeprecabilis subeunda esset: si forte res melius vertisset, diis quidem gratia habenda, sed exemplum tamen intromissum videtur, quo bene consulta consilia religione mandati soluta corrumperentur.* Alii contra existimauerunt, *incommoda prius, quae metuenda essent, si res aliter gesta foret, quam imperatum est, cum emolumento spei pensitanda esse: & si ea leuiora, minoraque, vtilitas autem contra grauior & amplior spe quantum potest firma ostenderetur: tum posse aduersum mandata fieri censuerunt, ne oblata diuinitus rei bene gerendae occasio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, si rationes huiuscemodi duntaxat non adessent.* Adiunguntur dein praecepta prudentiae: *inprimis esse respiciendum ingenium naturamque illius, cuius ea res praeceptumue esset, ne ferox, durus, indomitus, inexorabilisque sit.* Qualis erat Cn. Piso apud Senecam de Ira L. I. c. 16. Nam si tali praeceptori sit reddenda ratio, tutissimum erit nihil facere, quam quod praeceptum est. Additur exemplum de P. Crasso Mutiano, qui cum architectum misisset ad afferendum ex duobus malum maiorem construendo arieti, hic minorem, quem commodiorem iudicabat, attulit: qua de causa virgis ipsum cecidit: *corrumpi atque dissolui officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.* Pro architecto tamen dici posset, dum Crassus hominem peritum artis mittit, illique significat, cui vsui malum vellet adhibere, in aliquam deliberationis partem *ipsum* admissum videri. Add. Mich. Montaigne Essais L. I. c. 26. Contra inter exempla lenitatis refertur a Xiphilino Epit. Dionis, & Zonara Tom. II. in Imperatore Adriano, quod cum aliquando, populo ferocius quid postulante, praeconem iussisset proclamare; *tacete*: hic metuens vocis asperitatem & insolentiam, cum manu extensa silentium fecisset, ita pronunciauit; *hoc ipsum vult Imperator*. Quo facto imperator offensus non fuit. Lampridivs in Commodo [c. 1.] *Cum hic tepidius forte lotus esset, balneatorem in fornacem conijci*

§. V. 1) Apud A. Gellium hic legitur: *Sunt enim non pauci, qui sententiam suam &c.* quod tam ad adfirmantes, quam negantes pertinet. In verbis porro, *neque timendum exemplum &c.* latere mendum monuit Io. Frider. Gronovivs, sed quod per se fere manifestum.

2) „Mandaui in haec verba, Lucius Titius Gaio suo salutem. Peto, & mando tibi, vt fidem dicas pro Publio Maeuio apud Sempronium: quaeque a Publio soluta tibi non fuerint, me repraesentaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio, quaero si non fideiussisset, sed mandasset creditori, & alias egisset, quam [quod] ei mandatum esset, an actione madati teneretur? Respondit, teneri.“

3) Qvintilianvs Declam. 12. *Faciat fortuna quod voluerit, legatus a praecepto non recedat.* Iulius Caesar L. III. de B. C. c. 51. loquutus de Sulla, quem Caesar discedens castris praefecerat. „Plerique existimant, si acrius insequi voluissent bellum eo die potuisse finiri. Cuius consilium reprehendendum non videtur: aliae enim

coniici iussit, quando a paedagogo, cui hoc iussum fuerat, veruecina pellis in fornacem coniecta est, vt fidem poenae de foetore nidoris impleret. GROTIVS L. II. c. 16. §. 21. putat mandatum expleri posse per aeque vtile, si constet, id, quod praescriptum erat, non praescriptum fuisse sub speciali sua forma, sed sub consideratione generali, seu intuitu vtilitatis alicuius, quae alio quoque modo aeque possit obtineri. Scilicet ita se res habet. Aliquando in mandato solum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquitur. Quo collineat prouerbium: *Mitte sapientem, & nihil ipsi dicas.* Interdum autem modus quidem exprimitur, sed magis in vicem consilii, & quod mandanti commodissime videatur rem ita posse confici; vt tamen mandatario non sit prohibitum sua vti dexteriate, si commodior adparuerit modus, vbi in rem praesentem fuerit peruentum. Aliquando denique ea conditione modus praescribitur, vt ab eo omnino quis discedi nolit, vtcunque res ceciderit. Hic satis adparet, non in tertio, sed secundo duntaxat casu per aequipollens mandato posse satisfieri. Allegatur eam in rem *L. vlt. §. 1. D. Mandati*, vbi talis casus proponitur: Mandaui tibi, vt fideiuberes pro Titio apud Sempronium, tu non fideiussisti, sed mandasti Sempronio, vt crederet Titio. Si aliquid eo nomine praestiteris, an me conuenire possis, quaeritur? Id quod affirmatur [a]. Nam obtinui finem meum, qui erat, vti crederetur pecunia Titio a Sempronio. Id siue tua fideiussione, siue mandato contigerit, mihi perinde est; cum aeque ex illa, quam ex hoc tibi sim obstrictus restituere, quod ex ea causa expendisti. Enimuero, quod iam animaduersum est BOECLERO, Dissertat. de Religione mandati, omnino distinguendum est inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; seu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperium superioris, & quod ex contractu vltroneo suscipitur. Quae duo diuersissima sunt, & praeter vocabulum nihil commune habent. Adeoque imperitum est, quae ICti de contractu mandati inter priuatos tradunt, illa ad iussa imperantium adplicare. Nam in priuatis negotiis facile est, vt modus expediendi negotium alteri praesumatur praescriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiae mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram exsecutionem iniunxisse, adeoque non licebit a modo praescripto discedere , nisi hic per expressam clausulam, vti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quae res & tempus postulant: aut nisi

enim sunt legati partes atque Imperatoris: alter omnia agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet." Agesilaus apud Cornel. NEPOTEM in eius vita c. 4. „multo gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam." TACITVS Annal. IV. c. 19. & 20. „Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni Claudii literae redduntur. Ille re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex Imperatore, contemtio ex barbaris, ludibrium apud socios: nihil aliud prolocutus, quam beatos quondam Duces Romanos, signum receptui dedit." Conf. TACITVM IV. Ann. 23. Cornel. NEPOS in Datame c. 4. CLAVDIANVS L. II. in Ruffinum de Stilichone iam ad praelium se parante:

Illa dies potuit nostris imponere finem
Cladibus, & sceleris caussas auferre futuri:
Inuida, proh, quantum rapuit Fortuna triumphum!
Inter equos, inter tubas mandata feruntur
Regia, & armati veniunt ductoris ad aures.
Obstupuit simul ira virûm, simul obruit ingens
Moeror,

nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, iuxta rectae rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicuius voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Et si huic praeter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis euanescat, & saepe respublica in casum detur, si proprio ausu minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud TACITVM H. I. c. 83. *Si vbi iubeantur, quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Et apud EVNDEM II. H. c. 39. maligna laus est militis; *qui interpretari iussa ducum malit, quam exequi.* Add. *L. 3. §. 15. D. de Re militari;* & LIVIVS L. XLIV. 34. Aliquando tamen magna auctoritate praediti ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. Vid. 2. Regum. XVIII, 14. XIX, 6. VALER. MAX. L. III. c. 8. §. 1. Cornel. NEPOS Epaminonda c. 7. 8. BVSSIERES Hist. Franc. L. XI. p. m. 391. de Baualano imperatam sibi a Duce Clissonii necem differente. Insignis quoque est in eam rem locus apud Hieron. OSORIVM de gest. Emanuel. L. XI. vbi Prorex Indiae vrbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obstaret; cum tamen quantiuis esse debuerit eius vrbis adquisitio.

§. VI. COMMODATVM, quo rei nostrae vsum alicui gratis concedimus, hisce fere legibus constat: vt quis eandem solicite seruet [1], eaque cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. *L. 5. §. 5. D. commodati* [2]. Dein res commodata non est ad alios vsus adhibenda, aut vlterius, quam

Moeror, & ignauo tantum licuisse nocenti.
Miratur. Dubios anceps sententia voluit
Euentus: peragat pugnas, an fortia coepta
Deserat? Illyricis ardet succurrere damnis:
Praeceptis obstare timet. Reuerentia frangit
Virtutis stimulos. Hinc publica commoda suadent.
Hinc motus inuidiae.

Adde AELIANVM VI. Var. Histor. 5. vbi de Atheniensibus. Anton. Mariam GRATIAN. L. V. de Bello Cyprico p. 480. & de Alphonso Peresio Sidonio Duce STRADIVM Decad. II. L. 10. ad A. 1588. & H. GROTIVM L. I. Hist. Belgic. p. 119. ad d. A. H.

§. VI. 1) „Alias tamen [is qui vtendum accepit] exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur: nec sufficit ei, eamdem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit," *L. 1. §. 4. D. de Obligat. & Action. i. l. 5. §. 5. D. Commodati.* Commodatarius Iure Naturae praestat culpam leuissimam, quod solidissime probat Celeb. BARBEYRACVS in nota 2. ad h. §. Et naturalem rationem sequitur Gaius in lege adducta, sed cuius sententia a Iustiniano reiecta est propter rationem ciuilem, de qua Vid. Lib. I. c. 7. §. 16. nota 2.

2) „Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare."

3) Alias furtum Vsui committitur. „Siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est; furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi caussa commodatum sibi longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset." *§. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nascuntur.* „Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia furtum sine adfectu furandi non committitur, *§. 7. Inst. eod.*

4) Cuius historiam respexit IVSTINIANVS §. *6. I. de Obligat. quae ex delict. nasc.* vbi proinde pro *in aciem* legendum *Ariciam.* H. [Addi poterat SYMMACHVS Lib. VIII. epist. 69. Aricia autem obseruante Celeb. OTTONE in notis Criticis ad §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. primum ab excessu Romae oppidum erat in via Appia. HORATIVS Lib. I. Sat. 5. princ.
Egressum magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico.

Et

quam commodans [3] concessit. Vid. VALERIVS MAXIMVS [4] L. IIX. c. 2. §. 4. & GELLIVS L. VII. c. 15. *L. 5. §. 8. in fin. D. Commodati. L. 45. §. 1. de Furtis*. Ac demum eadem illaesa est restituenda, & prout accepta fuit; vid. *L. 3. §. 1. D. Commodati*, nisi quantum per ordinarium vsum eidem decessit [5], hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. Add. *L. vlt. D. d. t.* Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non praeuiso, repetenti rem protinus citra tergiuersationem alter restituere debet [6]. Nam nemo res suas gratis alteri concedere praesumitur, nisi quantum iisdem ipse commode potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse eo opus sit habiturus, non nisi dissoluti est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus adiicitur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea ea re vehementer indiguero. Extra hunc casum repetitio commodati intempestiue fieri non debet [7]. Vid. *L. 17. §. 3. 4. D. Commodati.* Quo loco addendum erit, in quonam conueniat, & differat commodatum a precario. Conueniunt ergo respectu rerum & vsus. Quae enim res recipiunt commodatum, eaedem quoque recipiunt precarium. Et vtrobique res conceditur gratis vtenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est [8], illud est *δίπλευρον*, vtrinque obligatorium, hoc *μονόπλευρον* potius. Commodato res ad certum tempus vel finem conceditur: precario quam diu concedens patitur [9]. Commodatarius omnem culpam praestat; is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam [10]. Vid.

Et praeiuerant HERTIO, in coniectura sua, CVIACIVS in notis posterioribus & WISSENBACHIVS, ad tit. D. de Furtis §. 8. Sed receptam lectionem sequitur THEOPHILVS & VLPIANVS quoque in *L. 5. §. 7. D. Commodati* equi ad Bellum educti meminit.

5) „Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, nisi, quod interest, praestetur." *L. 3. §. 1. D. Commod.* „Si commodauero tibi equum, quo vtereris vsque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit," *L. 23. eod.*

6) Ex rationibus, quibus AVCTOR vtitur, facile responderi potest dissentienti TVIDENO ad tit. C. commodati n. 2. Nam subest heic vtique tantum pactum ex natura negotii. Et quod donator rem donatam reuocare non possit, licet ipse indigeat, inde est; quoniam in donatione ius omne & dominium a nobis abdicamus, nec volumus, vt res nobis reddatur. Conf. MVELEN Part. III. Fori consc. quaest. 38. H.

7) „Sicut autem voluntatis & officii magis, quam necessitatis est, Commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem praescribere & retro agere atque intempestiue vsum commodatae rei auferre, non officium tantum impedit, sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium inuicem . . . . Igitur, si pugillares mihi commodasti, vt debitor mihi caueret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem *L. 17. §. 3. D. eod.*

8) At in disciplina hac verius est, esse contractum, & quidem *δίπλευρον*: nam precarium vtique supponit dominium; & si expensae non modicae in rem precario acceptam fuerint factae, actio aduersus precarium dantem dabitur. V. supra §. 1. & c. 2. §. 4. H.

9) „Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu, is, qui concessit patitur." *L. 1. princ. D. de Precario.*

10) *Illud adnotatur, quod culpam non praestat is, qui precario rogauit, sed solum dolum praestat, quamquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat. Nec immerito dolum solum praestat is, qui precario rogauit: cum totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precario concessit: & satis sit, si dolus tantum praestetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit*, L. 8. §. 3. D. eod. Vid. CVIACIVS Obseru. IV. 7. Quod ad

Vid. WISSEMBACH. ad D. disp. 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei aestimationem, aut aliam eiusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem auertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant [11]. Vid. *L. 1. §. 4. D. de Oblig. & action.* Ego tamen putauerim distinguendum [12], an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio. Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur aequitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si praeter vsum gratuitum re quoque ipsa mihi sit carendum, quam non eram perditurus, absque altero si fuisset [13]. Neque adparet, cur ipse magis, quam alter, infortunium praestare debeam, cum hic vtique occasionem praebuerit, vt idem rem meam incurrere posset. In *L. 21. L. 22. Commodati*, rei commodatae furto sublatae aestimatio soluenda dicitur. Atqui nonnulla furta etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Etsi, vbi quis, verbi gratia, per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam redactus fuerit, durum foret, commodati pretium reposcere. Et vbi casus isti sat frequenter solent intercurrere, vti naufragium nauigantibus, praesumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putauerim limitandam *L. 18. princ. L. 5. §. 4. & 7. D. Commodati.* Sicut nec probauerim *L. 20. D. d. t.* quicum etiam non satis videtur conspirare *L. 12. §. 1. D. d. t.* Multo magis autem tenebitur [14] commodatarius, si cum ex periculo, verbi gratia, incendii, naufragii, posset rem commodatam eripere, suam praetulit, vtut pretiosiorem. Nam licet vitio verti ipsi nequeat, quod maluerit

ad reliqua, differentia omnis inter precarium & commodatum Iuris Ciuilis, non naturalis est, vt plenius ostendit THOMASIVS de Culparum praestatione in contractibus, c. 1. §. 48. & seqq.

11) Et recte. Res enim quaeuis domino perit. Praeter l. c. adduci solet *L. 5. §. 4. D. Commodati.* „Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit; nisi aliqua culpa interueniat. Proinde etsi incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur: nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit. " In qua memorabilia verba postrema, *Nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit*, e quibus vulgo inferunt, Commodatarium rem commodatam etiam *vilissimam* rei suae, etiam *pretiosissimae* indistincte praeferre teneri, quia praestet culpam leuissimam. Sed haec non est sententia Vlpiani, ICti ad aequitatem procliuis. Exigit is a Commodatario culpam tantum leuem in *L. 13. §. 1. D. de Pignorat. act.* (quam sententiam Iustinianus probauit in *§. 2. Inst. Quib. mod. re contr. oblig.* Vid. L. I. c. 7. §. 16. nota 2.) & sine dubio hanc exceptionem subintelligit, *Nisi res ipsius Commodatarii sit pretiosior*, refragante alias sensu communi. Ecce enim, quamuis rem meam pretiosiorem rei viliori commodantis praetulerim, & huic suae rei pretium soluerim, damnum tamen minus feci, quam si rem ipsius praetulissem. Incassum hic laborat TITIVS, cuius interpretatio, qua „commodatarium tum demum culpae reum censet, si satis temporis superfuerit, vt & rem propriam & commodatam in tuto collocaret, & is suam tantum seruauerit " minus naturalis est, etsi obseruante Cl. BARBEYRACO, qua haec interpretatio iuuari possit, occurrat figura apud VIRGILIVM XII. Aeneidos, vers. 143. 145. *Scis vt te cunctis vnam - - - Praetulerim.* (Exagitauerat enim Iuno, cuius haec verba sunt, pellices omnes Iouis, nullam, vt facile creditu aequo animo ferens) & illis CVRTII L. VI. c. 6. n. 18. *Mare Caspium dulcius caeteris* (sunt enim prae sale amara omnia.) Sed quis eiusmodi Veneres quaerat in homine Syro Semi-Latino, qualis Vlpianus, suppetente sensu alio, per se manifesto?

12) Eadem distinctione vsus est MORNACIVS ad L. 1. C. Commodati. H.

13) *Et sit iniquum, damnosum cuique esse officium suum*, L. 7. D. Testamenta quemadm. aperiantur. Qua ratione recte Cl. BARBEYRACVS in nota 9. Auctoris sententiam contra impetum Titii tuetur.

14) Vulgo tamen dissentiunt, si res commodatoris

maluerit rem viliorem perire: tamen cum periculo ea poſſet eripi, eamque compendii ſui cauſa perire paſſus fuerit commodatarius, non eſt, quare commodans illud damnum ſentiat. *L. 5. §. 4. D. Commodati.* Vid. quoque Exodi XXII, 13. 14. 15. & *L. 18. princ. D. Depoſiti. L. 1. § 35.* E contrario non minus aequum eſt, vt ſi quid vtilium aut neceſſariarum impenſarum in rem commodatam factum ſit extra eas, quae alias vſum rei ordinarie comitantur, a domino refundatur. Add. *L. 18. §. 2. D. Commodati* [15].

§. VII. In *Depoſito*, quo rem noſtram, aut ad nos quocunque modo ſpectantem, alterius fidei committimus [1], vt eandem gratis cuſtodiat [2], hoc inprimis requiritur, vt res concredita diligenter cuſtodiatur, & quandocunque deponenti placuerit, eadem reſtituatur. Vid. *L. 12. §. 3. D. Depoſiti* [3]. Quanquam interdum propter certas circumſtantias depoſitum repoſcenti non ſtatim ſit reſtituendum. Philo Iudaeus de Plantatione Noë: [p. 228. Ed. Pariſ. A. B.] *Depoſitum quod accepiſti a ſobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris. Nam qui ſic ſua recipit, ab eorum vſu excluditur iniquitate temporis. Neque debitoribus aut ſeruis reddendum eſt, quibus foeneratores inſidiantur, & domini. Proditio enim eſt haec, non redditio.* Cicero Offic. III. [c. 25.] *Si gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens: reddere peccatum ſit; non reddere officium. Quid ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriae, reddatne depoſitum? non credo, facies enim contra rempublicam, quae debet eſſe cariſſima* [4]. Seneca de Benefic. L. IV. c. 10. *Depoſitum reddere per ſe res expetenda eſt:*

4 Y 2 non

toris eſt vilior; quin ob eam ſeruatam a commodatario rei pretioſioris amiſſae nomine agi poſſe aſſerunt, quaſi is commodatoris negotium geſſerit. Aequa valde eſt Wisigothorvm lex L. V. tit. 5. l. 3. *Qui commendata vel commodata ſuſceperit, & de ruina, aut de incendio vel hoſtilitatis* (legendum videtur *hoſtilitate ſeu*) *naufragio, ſeu quolibet ſimili caſu ſua omnia liberauerit & aliena perdiderit, quod accepit ſine aliqua excuſatione cogatur exſoluere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberaſſe cognoſcitur, ille, cuius res ſecum habuerat, iuxta modum perditae rei vel liberatae reſtituat, qualem iudex ratione deducta aeſtimauerit portionem. Si autem ſua omnia perdidit, eum liberaret aliena, & de liberatis & deperditis rebus ſimul ratio deducatur, vt partem arbitrio iudicantis, qui liberauit, accipiat. Iuſtum eſt enim in ſimili caſu, vt ille non damnum ſimul accipiat, qui ſe grauioribus obiecit periculis, & dum aliena minora conatur liberare, ſua maiora perdidiſſe cognoſcatur.* H.

15) *Poſſunt iuſtae cauſſae interuenire, ex quibus cum eo, qui commodaſſet agi deberet: veluti de impenſis in valetudinem ſerui factis, quaeue poſt fugam requirendi, reducendique eius cauſſa factae eſſent: nam cibariorum impenſae, naturali ſcilicet ratione, ad eum pertinent, qui vtendum accepiſſet.*

§. VII. 1) Quae ſi litigioſa eſt, vocatur ſequeſtrum voluntarium. Vid. de Valle Tellina, quam apud Pontificem Romanum depoſiti iure eſſe, inter Galliae & Hiſpaniae Reges conuenerat, Gramondvm L. XIII. Hiſt. Gall. ad A. MDCXXIII. H.

2) „Depoſitum eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt - - - Si veſtimenta ſeruanda balneatori data perierunt, ſi quidem nullam mercedem ſeruandorum veſtimentorum accepit, depoſiti eum teneri, & dolum dumtaxat praeſtare debere puto: quod ſi accepit ex conducto.“ *L. 1. princ. & §. 8. D. Depoſit.*

3) „Praeterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depoſiti quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur.“ *§. 3. Inſt. Quib. mod. re contrah. oblig.*

4) Plato, ſententiam Simonidis explicans, qua iuſtitia in eo conſiſtit, vt ſuum cuique tribuatur, dicit, depoſitum ei reddi debere, qui depoſuerit, niſi furore agatur: quoniam inter homines, qui inimici non ſint, hoc non ſit debitum reddere, ſi ex redditione & reddenti & ei, cui redditur, malum naſcatur. Τί φὴς κατὰ Σιμωνίδην λέγοντα, ὀρθῶς λέγειν περὶ δικαιοσύνης; Ὅτι (ἦδ' ὅς) τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι, δίκαιόν ἐστι. - - δῆλον γὰρ ὅτι ἐν τοῦτο λέγει ὅπερ ἄρτι ἐλέγομεν, τὸ τινὸς

non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum inficier, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. AMBROSIVS Off. L. I. c. vlt. haec exempla adfert: *Si quis contra patriam opem barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat; aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furenti restituas, cum seruare non queat; si insanienti gladium depositum non negas, nonne soluisse contra officium est? si furto quaesita sciens suscipias, vt fraudetur, qui amiserat, nonne contra officium est?* Quod si autem conuentum fuerit, vt ad certum tempus restituatur, etiam ante elapsum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. Vid. *L. 1. §. 45.* [5] *46. D. Depositi.* Cui repugnare videtur illud apud QVINTILIANVM Declamat. 245. *Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? vt acciperes, cum luxuriari desisses. Quo tempore repetebas, tunc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negauit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti.* Vbi dicendum videtur, si is ipse, qui petebat, deposuit, non potuisse id negari. Sed si alius deposuerat, puta cuius haeres iste erat, tempore nondum elapso, ante exutam luxuriam depositarius ad restituendum non tenebatur. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 5. inter externa. De gradu porro diligentiae in deposito custodiendo adhibendae communiter traditur, sufficere vulgarem diligentiam, quae dolum & latam culpam excludit; idque tum, quia hic contractus deponentis tantum causa initur, eiusque apud quem deponitur nulla heic vtilitas versatur; tum quia ipse culpa non vacat, qui homini dissoluto rem suam concredidit. Et ob posteriorem rationem in deposito a culpa excusatur, qui in eo custodiendo ad suum modum curam praestiterit, seu eandem, quam in rebus suis solet, licet illa satis remissa sit. Vid. *L. 1. §. 5. D. de Obligat. & action.* Enimuero cum regulariter in deposito aliquid amicitiae intercurrat; (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum [6], aut de cuius probitate bene iudicat:) in vniuersum iudicauerim, in quouis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res solent adhibere [7]. Imo & exactissima quandoque cura est adhibenda, non solum quando super ea expresse fuit

τινὸς παρακαταθεμένου τι ὁτῳοῦν, μὴ σωφρόνως ἀπαιτοῦντι, ἀποδιδόναι. καίτοιγε ὀφειλόμενόν που τοῦτό ἐστιν, ὃ παρακατέθετο - - - τοῖς γὰρ φίλοις οἴεται ὀφείλειν τοὺς φίλους ἀγαθὸν μέν τι δρᾷν, κακὸν δὲ μηδέν. Μανθάνω ἦν δ' ἐγώ, ὅτι οὐ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδίδωσιν, ὃς ἂν τῷ χρύσιον ἀποδῷ παρακαταθεμένῳ, ἐάνπερ ἡ ἀπόδοσις καὶ ἡ λῆψις βλαβερὰ γίγνηται, φίλοι δὲ ὦσιν ὅ, τε ἀπολαμβάνων, καὶ ὁ ἀποδιδούς. De Republica Lib. I. pag. 331. 332. Tom. II. Ed. Steph. Qui locus a Celeb. BARBEYRACO adductus addi potest iis, quos exhibet NOODTIVS Probab. L. III. c. 2.

5) „ Si deposuero, apud te, vt post mortem tuam reddas, & tecum & cum herede tuo, possum depositi agere: possum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. " Add. §. 46.

6) ARISTOTELES, Probl. sect. 29. quaest. 2. *Οὐδεὶς γὰρ παρακατατίθεται μὴ πιστεύων. Nullus enim quicquam deponit, nisi credens confidensque.* H.

7) Quae sententia quoque Neruae fuit in L. 32. D. Depositi. *Quod Nerua diceret, latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam & si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salua fide minorem iis, quam suis rebus diligentiam praestabit:* Adparet enim ab eo exigi culpam, quam Doctores leuem in concreto adpellant. Quare Nerua a Depositario iam eundem exigit culpae gradum, qui exigitur a Mandatario. Vid. nota 1. ad §. 3. eoque concidit scrupulus, quem hae par-

1e

fuit conuentum, ſed & vbi rei depoſitae conditio id requirit; puta, ſi ſit pretioſiſſima, aut ſi ex ea omnes alicuius fortunae dependeant. Add. AMBROSIVS Offic. L. II. c. 29. Iſta tamen diligentia non in eo conſiſtit, vt quis noctu diuque eidem rei cuſtos aſſideat; ſed vt eam loco, quem habet, munitiſſimo recondat, & vbi minime corrumpi poteſt. Vnde etſi legibus amicitiae ſatisfecerim, ſi res amici aeque curem, ac proprias; neque vt meas alterius rebus poſthabeam, ſi vtraeque paris ſint pretii, quiſpiam ſalua fronte poſtulare queat: aequum tamen fuerit, vt quando vtraque ſeruari nequit, ego potius rem meam viliorem negligam, & pretioſiorem depoſitam ſeruem, verbi gratia, incendio oborto, quis non iudicauerit potius ſeruandam eſſe ciſtam auro aut aliis pretioſis rebus, vel magni momenti inſtrumentis literiſque plenam, quam vilem ſupellectilem? Ita tamen vt deponens teneatur mihi reſtituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipſius res prae meis ſeruatum eo: non ſecus atque alias impenſas in depoſitam rem factas, aut damna, quae per illam accepi. Quod ſi tamen quis rem ſuam viliorem depoſito pretioſiori praetulerit, vbi de tali diligentia & cura non fuit conuentum, amicitiae duntaxat & humanitatis iura violaſſe cenſebitur, a praeſtanda rei perditae aeſtimatione immunis [8]. Nam neque inde factus eſt locupletior; & intermiſſa nudae amicitiae & humanitatis officia ad refuſionem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanae laxiorem diligentiae gradum in depoſito, quam in mandato requiſiuerint, eſt; quia mandatum per ſingularem noſtrum actum expeditur, quemque adeo iuxta ſingula velut momenta in noſtro arbitrio dirigere eſt ſitum. Sed in depoſito nemo me velit obligatum, vt ipſe continuo exſomnis apud rem depoſitam excubias agam. Vnde ſufficit, ſi eandem in locum commodum incluſerim [9], & non niſi quando peculiaris aliqua ratio ſuaſerit, inſpiciam; ſicut circa res proprias facere ſolemus, corruptionis periculo non obnoxias, quibus ad vſus noſtros non indigemus. Legi, quae extat Exodi XXII, 12. GROTIVS hanc gloſſam addit: *ſi lata culpa adfuerit, quae a dolo non longe abeſt* [10]. Sed & illud ſolet quaeri, an depoſito depoſitarius queat vti? Id non licere, ſiquidem res vllo modo vſu fiat deterior, citra deponentis conſenſum manifeſtum eſt [11]. Scaeuola apud GELLIVM L. VII. cap.

te Iuris Ciuilis ſtudioſis mouebat THOMASIVS de Culparum praeſtatione in contractibus c. 1. §. 42. Sed probauit IVSTINIANVS in §. 3. Inſt. Quib. mod. re contrahitur, ſententiam Gaii proditam in *L. 1. §. 5. D. de Oblig. & Action.* qua a Depoſitario tantum culpa lata ſarcienda eſt, fractaque adeo fuit Iuris veteris Analogia, Principis auctoritate, in qua, non quid aequum, ſed quid ſcriptum ſit, quaeri ſolet.

8) Imo, ſi Deponens tenetur mihi reſtituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipſius res prae meis ſeruaui, vtique Depoſitarius rem alienam pretioſiorem ſuae viliori praeferre cogitur. Sic recte rationes ſubducit THOMASIVS de Culparum praeſtatione in Contractibus, §. 44. Interdum tamen iudicis arbitrio hic aliquid dari poterit, vt oſtendit Cl. BARBEYRACVS in nota 8.

9) Imo Depoſito quoque, pro Natura rei, plus minusue cuſtodiae impendendum eſt. Alia enim eſt cuſtodia Domus, alia cuſtodia Virginis, alia cuſtodia Gemmae, vel Vnionis, alia cuſtodia paratae Pecuniae, alia denique cuſtodia Mercium, quibus nemo facile inſidietur, & quae tutae ſint, modo quis eas in horreo collocari ſiuerit. Vid. THOMASIVS d. l. §. 43.

10) Imo hanc legem Diuinam de eo caſu accipiendam eſſe, quo furtum conſcio Depoſitario factum ſit, praeclare oſtendit Io. CLERICVS Comment. in Exod. p. 110. Add. HEINECCIVS Elem. I. N. & G. L. I. §. CCCXXXXIII. in Scholio.

11) Quod ſi vero hic conſentiat, vt depoſitarius

cap. 15. *Quod cui seruandum datum est, si eo vsus est, siue quod vtendum acceperit ad aliam rem, atque acceperit, vsus est, furti se obligauit.* Add. *§. 6. Instit. de Oblig. quae ex del. nasc.* [12] Quod si autem per vsum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclauis, aut vt hospiti honoratiori propinetur, non video, quare hactenus non possit eo vti depositarius; dummodo non peculiariter domini intersit, ne ab aliis depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi praestanda fore quaeuis pericula, in quae res deposita ob eum vsum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus a domino fuit inclusa. Add. *L. 1. §. 36. D. Depositi.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promtu sit ipsi, quandocunque deponenti placuerit, eiusdem generis rem eadem quantitate ac qualitate restituere [13]: cum saepe eiusmodi rebus tantopere indigeamus, vt alias res pro iisdem accipere nolimus. Denique & illud a legibus Romanis bene constitutum, vt in duplum [14] condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolose detrectauerit restituere; cum vtique poenam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quaerere non verentur. Vid. *L. 1. §. 1. 2. 4. D. Depositi.* QVINTILIANVS Decl. 245. addit: *Depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, citra probationem* [15]. Add. Exod. XXII, 7. 8. 9. Levit. VI, 2. seqq. Imo crediderim, turpius esse flagitium [16], depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum ius dominii & iustitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. NICOLAVS DAMASCENVS: *Grauissimum apud Pisidas iudicium depositi agitur, quod qui fraude inuertere conuictus fuerit, morte afficitur.* Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio praebeatur eandem interuertendi, quae alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas inuolandi astute captet, ac praeterea communem illam sanctionem, qua cuique sua domus tutissimum receptaculum habetur, infringat. Neque enim leuius deliquisse iudicatur tutor, qui pupillam, suae fidei commissam, & in proprias aedes receptam ipse stuprauerit. Addatur ARISTOTELES [17] Problem. Sect. 29. Quaest. 2. & 6. Item *L. 1. §. 2. L. 67. princip. D. de Furtis.* Illud

rius re fungibili deposita vti queat, depositum migrat in mutuum, vel statim, si id post initum contractum placuit; vel quam primum vtitur depositarius, vbi ab initio ita pacti sunt. *L. 34. D. Depositi. L. 9. §. final. L. 10. de Reb. credit.* Cur tam varie? Nimirum illic permissio vtendi facta censetur rogatu depositarii ob eius necessitatem: hic conditio inest tacite, si depositarius voluerit, & propterea factum eius siue vsus accedere debet, vt sit reuera mutuum. H.

12) *Sine is, apud quem res deposita est, ea re vtatur, . . . furtum committit*, §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. Add. A. GELLIVS L. VII. c. 15.

13) ALFENVS L. 31. D. Locati: *Si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, vt neque clausam, neque obsignatam traderet; sed adnumeraret: nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantumdem pecuniae solueret.* H.

14) *Praetor ait: Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii caussa depositum sit, in simplum: ex earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt in ipsum in duplum, actionem dabo. Nam cum exstante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen.* L. 1. §. 1. 4. D. depositi. Sed quale hoc duplum dicemus, mixtumne an merum? Possit videri, merum id dicendum esse, quia quilibet depositarius rem deposi-

Illud planum eſt, cum in depoſito cuſtodia duntaxat gratis praeſtetur, refundi debere ſumtus in depoſitum factos. Ex quo fundamento etiam recte *L. 12. princ. D. Depoſiti* pronunciat: *Si in Aſia depoſitum ſit, vt Romae reddatur, videtur id actum, vt non impenſa eius id fiat, apud quem depoſitum ſit, ſed eius, qui depoſuit.*

CAPVT V.

DE CONTRACTIBVS ONEROSIS IN SPECIE, ET PRIMO QVIDEM DE PERMVTATIONE, EMTIONE ET VENDITIONE.

I. *De permutatione.*
II. *Quando contractus emtionis venditionis ſit perfectus?*
III. *De periculo & commodo rei venditae.*
IV. *De pactis venditioni adiici ſolitis.*
V. *Quid emtor venditori & hic illi praeſtare debeat?*
VI. *De emtione ſpei.*
VII. *De monopoliis.*

INTER contractus oneroſos merito primus locus defertur permutationi, quia antiquiſſimis temporibus ante inuentam pecuniam commercia per iſtam ſolam exercebantur. TACITVS German. [c. 5. num. 6.] *Interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur.* Vbi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; vno, cum res ipſae aeſtimantur pecunia [1], & loco velut pecuniae inuicem traduntur: altero, quando nude res inuicem comparantur. Prior eſt velut reciproca emtio venditio, vbi vtrinque res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieque eſt vſitatiſſimus. Vnde non eſt ſufficienti argumento, Troiani belli tempore ſolam permutationem in vſu fuiſſe, vti plerisque fuit perſuaſum, locus Iliad. η. v. 482.

"Ενθεν

poſitam dolo malo in vſus ſuos conuertens furti tenetur, *L. 20. D. Depoſiti.* Quod & repetitur in Nemeſi Carolina *art. 110.* Sed quia tamen proprie ex contractu deſcendit, mixtum eſt hoc duplum per *§. 17. Inſt. de Action.*

15) IDEM Decl. 312. *Cum quidem aliquis dicat, depoſui apud te, ſcis ipſe: quid aliud videtur aduocare quam teſtes Deos?* H.

16) Idem CICERO ſenſit Orat. pro Roſcio Amerino: *Perditiſſimi,* inquiens, *eſt hominis, ſimul & amicitiam diſſoluere, & fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi credidiſſet.* Chriſtiani, teſte PLINIO L. X. ep. 97. ſacramento ſe obſtrinxerunt, *ne fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent.* H.

17) Vbi pluribus rationibus probat, maiorem eſſe perfidiam depoſitarii, quam debitoris ex mutuo H.

§. I. 1) Errant enim MANTICA L. IV. de tacit. & amb. conuent. tit. 19. n. 4. & alii, qui rerum aeſtimatarum negant eſſe permutationem, & eam emtionem eſſe contendunt. Sane vt emtio ſit, requiritur pro re pretium eſſe promiſſum, & aeſtimatio quae fit ad praeparationem futuri contractus, non facit emtionem; ſecus ſi aeſtimatio facta venditionis gratia, vt accipiens conſtituatur quantitatis debitor. *L. 5. L. 10. C. de Iure dotium.* H.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ, ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν, ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. Sic enim PLINIVS L. XXXIII. c. 1. *Vtinam posset e vita in totum abdicari aurum, sacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proscissum conuitiis ab optimis quibusque & ad perniciem vitae repertum: quantum feliciore aeuo, cum res ipsae permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit. Ita enim, vt opinor, commercia victus gratia inuenta. Alios coriis boum, alios ferro, capitiuisque rebus emtitasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum aestimationes rerum ita fecit, vt centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis nouem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore [2] constat, etiam Romae.* Enimuero hodie quoque nihil est frequentius, quam vt milites res praedando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in praedam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoque non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Troiani tempore nullum fuisse vsum pecuniae. Nam vtique talentorum auri apud *Homerum* aliquoties fit mentio, verbi gratia, Illiad 1. pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum *δέκα χρυσοῖο τάλαντα*. Odyss. θ. singuli principum Phaeacum Vlyssi donant *χρυσοῖο τάλαντον τιμήεντος*. Et licet id aurum Odyss. ν. vocetur *χρυσὸς πολυδαίδαλος*, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neque adparet, quomodo tantam *τιμὴν*, auro tribuat Homerus, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum [3]. Et *πολυδαίδαλος* etiam significare potest rem, quae idonea est, vt ex eadem multa affabre fiant. Quod autem HOMERVS arma Glauci aurea vocat *ἑκατόμβοια*, Diomedis aerea *ἐννεάβοια*, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximae diuitiae in pecoribus erant sitae; inter quae cum principem obtinerent locum boues, agriculturae quoque instrumentum maxime necessarium, moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idque in communem sermonem receptum tunc quoque non statim exoleuit, quando iam numus res omnes metiri coepit. Inde DYDIMVS ad dictum locum Homeri Iliad. ζ. vers. 236. annotat, ab antiquis *παρθένους ἀλφεσιβοίας*, quasi diceret, *boum quaestrices* vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia a sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Graecos non fuit in vsu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere vsus auri & argenti appensi. Caeterum ante Troianum bellum compluribus populis vsum pecuniae receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat.

2) DYONIS. HALIC. Lib. X. p. 674. *τὸ μέντοι τίμημα . . . αὐτοὶ τὴν ἀξίαν ὥρισαν, μέγιστον ἀποδείξαντες ὅρον, ζημίας δύο βόας καὶ τριάκοντα πρόβατα. Mulctae tamen modus . . . ab ipsis praefinitus, ne scilicet mulcta, quantumuis grandis, duos boues & triginta oues excederet.* Ex quo loco emendari debet FESTVS in voce Peculatus, qui, renitente sensu communi, poenam grauissimam duarum ouium & triginta boum fuisse ait.

3) Quod argumentum sententiam eorum premit, qui pecuniam signatam multo serius introductam censent; & eorum opinioni prodest, qui Siclos, quorum in Historia Sacra diu ante Homeri tempora mentio fit, de monetae genere accipiunt.

4) Qua ratione & ANACREON verbo *πέπρακε*, quod significat *vendere* permutationem designat in Oda IX. vers. 10. & sequ.

Πέπρακέ μ' ἡ Κυθήρη
Λαβοῦσα μικρὸν ὕμνον.

Ven-

ſtat. Sed & idem HOMERI locus admonet de controuerſia, agitata quondam inter Sabinum, Caſſiumque *L. 1. D. de Contrah. emt.* an ſine numis hodieque poſt receptam pecuniam poſſit dici venditio, velut ſi ego tunicam dedi, vt togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex dicto loco HOMERI, quaſi exercitus Graecorum aere, ferro, hominibusque vinum emerit. Enimuero *ἐνίζεσθαι* non ſignificat proprie vinum emere, ſed quocunque modo vinum comparare; ſicut apud Latinos pabulari, lignari, frumentari in genere ſignificat talem materiam congerere, quocunque id fiat titulo. Quanquam contraria ſententia viſa potior, quod *aliud ſit emere, aliud vendere; alius emtor, alius venditor; aliud ſit pretium, aliud merx, quod in permutatione diſcerni nequeat.* Vtrumque autem emtorem & venditorem fuiſſe, & vtramque rem pretii & mercis nomine datam, abſurdum videri. Heic ex eo, quod iam iam de duplici modo permutationis dicebamus, reponi poteſt; vbi res numo prius aeſtimatae permutantur, reciprocam videri emtionem fieri, adeoque nihil abſurdi eſſe, eundem diuerſo reſpectu emtoris & venditoris locum ſubire [4]. Eſt & hoc obſeruandum, voce permutationis venire interdum reciprocam donationem, quae inter amicos valde frequens eſt; quae cum contractus non ſit, aequalitatem quoque non requirit. Quo referenda proprie eſt permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, apud HOMERVM Il. ζ. quae propter inaequalitatem forte ſtultitiae nomine ex parte Glauci, non tamen iniuſtitiae ex parte Diomedis argui poteſt: Sicuti & MAXIMVS TYRIVS Diſſert. 23. dicit, Glaucum *Ξυμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὅπλων τὴν ἀνταλλαγήν; aeſtimaſſe occaſione, non pretio permutationem armorum* [5]. Et IDEM Diſſert. 24. de eodem facto: *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum vtroque praeclare actum eſt: cum materiae illa inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſt.* Add. ISOCRATES ad Nicoclem in princip. Apud Ruſſos forum eſt imaginum ſanctarum, quas illi dicunt ſe non *emere*, ſed *pro pecunia permutare.* OLEARIVS Itin. Perſic. L. I. c. 1. [6]

§. II. ENIMVERO poſt introductum pecuniae vſum, contractus emtionis venditionis coepit fieri longe frequentiſſimus; qua id agitur, vt pro certa pecunia [1] rei alicuius dominium, aut eidem aequipollens ius adquiratur. Vbi primo quaeritur, quando hicce contractus ita ſit perfectus, vt nihil amplius ſuperſit, quam vt venditor vacuam rei poſſeſſionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Iuxta leges Romanas hic contractus perfectus cenſetur, ſtatim

Vendidit me illi Venus,
Quum ab eo breuem hymnum accepiſſet.

Confer. Euerardi FEITHII Antiquit. Homericae L. II. c. 10.

5) Ad quem locum videatur adnotatio *Dauiſii.*

6) Plura loca veterum huc pertinentia apud GROTIVM L. II. c. 12. §. 3. num. 3. inueniri, monet Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ſimul laudans Ioannis de WITT Magni Hollandiae Penſionarii Commentarios, (Memoires) *de Commerciis Celtarum, Vandalorum, Hunnorum, Gothorum Gallice editos 1709.*

§. II. 1) *Et ſiquidem pecuniam dem, vt rem accipiam: emptio & venditio eſt*, L. 5. §. 1. D. de Praeſcr. verbis. *Sine pretio nulla venditio eſt*, L. 2. §. 1. D. de Contrah. emptione. Poſſunt etiam emi vendi ſeruitutes, hereditates, nomina, vno verbo, actiones & iura omnia. Vid. *Tit. Digeſt. de Hereditate vel actione vendita L. XVIII. tit. 4.*

ftatim atque in pretium rei venalis vtrinque fuit pure confenfum [2]: & tunc ftatim nafcitur actio, emtori quidem, vt venditor rem tradat; venditori autem; vt emtor rem accipiat, foluto pretio vel ftatim, vel eo, quo conuentum eft, tempore. Add. *L. 19. L. 34. §. 5. 6. L. 35 §. 1. 5. 6. 7. D. de Contrah. emtione.* Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio nafcitur, cenfetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit, vbi vtriusque, emtoris & venditoris, confenfus nondum in vnum conuenit [3], fed adhuc de eodem in vnum redigendo laboratur, feu quando adhuc intra terminos tractatus, vti vocant, verfantur. Vbi liberum eft poenitere, & tractatum abrumpere, obligatione nondum contracta; modo fraus aut propofitum alterum illudendi abfuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Pofteriori autem ratione in pendenti erit efficacia obligationis, vbi contractui conditio fuerit addita [4], fiue expreffe, fiue fubintellecta; puta, fi merx vifu aut guftu [5] prius fit exploranda [6]. Heic enim cenfetur tacita fubeffe conditio; fi quidem res ita deprehendatur, prout a venditore defcripta fuerat, aut fi quidem tunc ea nobis arrideat. Nam & alias cognitio rei, quam maxime eft neceffaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adfpexeris, vbi de fide venditoris certus non fis. Aft mercis determinatio per pondus, menfuram, aut annume-

2) *Quamuis nondum pretium numeratum fit, ac ne arrha quidem data fuerit*, princ. Inft. de Empt. vend. L. 19. 34. §. 6. 35. §. 5. 6. 7. D. de Contrah. empt. *Eft autem emtio iuris gentium: & ideo confenfu peragitur, & inter abfentes contrahi poteft, & per nuntium, & per litteras*, L. 1. §. 2. D. de Contrah. emt.

3) *Illud conftat, imperfectum effe negotium, cum emere volenti fic venditor dicit*, QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM, L. 35. §. 1. D. de Contrah. empt. Ex fola autem conuentione de emendo vendendo nemo obligari videtur, vt oftendit THOMASIVS in Differtatione de Arrhis Emptionum §. 23. quoniam haec promiffio femper vaga eft, & ex qua, quid emtoris interfit, oftendi non poffit. Neque aliud Iure ftricto dicendum erit, etiamfi quis mercatorem de fide obteftatus fit, renitente eadem ratione. Honeftum tamen videbitur, mercatorem hoc cafu pudori aliquid dare & confcientiae.

4) *Conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio*, L. 7. princ. D. eod. Id quod non fingulare eft emtioni venditioni, fed contractibus omnibus commune. Vid. Lib. III. c. 8. *Quodfi fub conditione res venierit, fi quidem defecerit conditio, nulla eft emptio, ficuti nec ftipulatio*, L. 8. princ. de Periculo & commodo rei venditae.

5) *Guftus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat*, L. 34. §. 5. D. de Contrah. empt. *Difficile autem eft, vt quisquam fic emat, vt ne deguftet*, L. 4. §. 1. D. de Peric. & commodo rei vend.

6) Apud EVRIPIDEM Cyclope verf. 149. Vlyffi interroganti:

Βύλῃ σε γεύσω πρῶτον ἄκρατον μέθυ;
Viune vt primum tibi meum merum guftandum praebeam?

Refpondet Silenus:

Δίκαιον· ἡ γὰρ γεῦμα τὴν ὠνὴν καλεῖ.
Aequum, hoc eft: *profecto enim praeguftatio emtionem vocat.*

Haec cauffa eft, quamobrem, fi emtio a vifu pendeat, aut res ad guftum fit vendita, interea emtori a contractu refilire liceat, & huius intuitu emtio claudicet. Quod fecus eft in venditione ad quantitatem aut menfuram. Etenim vifu aut guftu, qualis fit res, adeoque an placeat; menfura, quanta ea fit, probamus. Vid. *L. 34. §. 5. D. de Contrah. emtion.* Nicol. BVRGVNDVS de Pericul. & culpis c. 7. n. 21. fequ. H.

7) Veluti fi quis pannum veftimento conficiendo emerit, & portio vendita vlnas pauciores contineat, quam quot opus fit ad veftimentum conficiendum.

8) *Si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum fit, & pretium, & pure venit, perfecta eft emptio.* L. 8. princip. D. de Peric. & commodo rei vend. „ In his quae pondere, numero, menfurave conftant, - - - fi omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque effet, vno pretio venierit, idem iuris eft, quod in ceteris rebus. Quodfi vinum ita venierit,

annumerationem proprie in se conditionem non habet, nisi forte ita res sit comparata, vt nisi sub certa quantitate mihi sit inutilis [7]. Ad exsecutionem autem contractus omnino pertinet assignatio per mensuram, numerum, aut pondus, cum non nisi hoc modo tales res quasi specificentur, & a reliquo aceruo rerum homogenearum separentur [8]. Sicuti & nonnisi intercedente tali mensuratione traditio fieri, dominiumque transire intelligitur; cum citra hanc nesciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Nisi venditio facta fuerit ad corpus [9], & mensura, quantitasue alia demonstrationis, non taxationis causa fuerit adiecta. Tunc enim traditionem mensuratio non necessario antecedit. Aliud quippe est, verbi gratia, vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod est X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Denique & imperfecta erit venditio, si inter partes specialiter sit conuentum, vt consensus exprimatur [10] per scripturam [11], & haec nondum confecta fuerit. Aliud autem est, si memoriae duntaxat aut testificationis causa venditio in scripturam redigatur. Quid apud Ebraeos quondam circa hunc contractum obseruatum fuerit, curiose notauit SELDENVS L. VI. c. 1. & 4. Add. locus Theophrasti apud STOBAEVM Serm. 42. [12]

rit, vt in singulas amphoras; item oleum, vt in singulas metretas; item frumentum, vt in singulos modios; item argentum, vt in singulas libras certum pretium diceretur - - - & de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum: *Sabinus* & *Cassius* tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensaue sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, vt in singulas metretas, aut in singulos modios, quos quasue admensus eris; aut in singulas libras, quas adpenderis; aut in singula corpora, quae adnumeraueris, " *L. 35. §. 5. D. de Contrah. empt.* In hoc tamen genere emptionum venditionum emptori a Contractu recedere non licet, antequam facta sit admensuratio, adpensio vel annumeratio. Plane enim similes sunt conuentioni sub conditione admensurationis, adpensionis vel annumerationis factae.

9) Ita iuniores vocant, veteres rectius insigniuerunt emtionem per auersionem, cum venditor & emtor, velut auersi & quasi micantes in tenebris, vno pretio rem decidunt: per auersionem enim siue ἐν ὁμάδι emere nihil aliud est, quam emere rem sicuti est, vel si res plures venduntur, ἀϑρόως, simul atque aceruatim vno pretio. Vbi ante omnia respiciendum ad contrahentium voluntatem, non vero ad ordinem scripturae, nisi de voluntate dubitetur. Vid. ARIAS PINELL. Part. III. ad Rubr. L. 2. C. de Rescind. vendit. c. 2. n. 4. sequ. Casus practicos, qui amplitudinem argumenti huius ostendant, habent SVRDVS Decis. 257. RIMINALDVS Conf. 448. BESOLD. Conf. 267. RICHTER. Vol. II. Conf. 94. CONSVLTAT. HOLLAND. Part. I. Conf. 263. BRVNNEMANN. Conf. 84. MEVIVS P. VI. Dec. 309. n. 6. H.

10) Quod ipsum quoque Emtioni Venditioni non singulare, sed cum omnibus reliquis Conuentionibus commune est. „ Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari [non] est necessarium, dationis etiam arrharum, vel alterius cuiuscunque caussae, [quas tamen] in scriptis fieri placuit: transactionum etiam, quas in instrumento recipi conuenit; non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata; & si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, & postremo a partibus absoluta sint, " *L. 17. C. de Fide instrumentorum. princ. Inst. de Emptione & Venditione.* Id autem, quod sedulo notandum, in hoc §. AVCTOR agit, vt sententias, quas refert, ICtorum Romanorum, ad simplicitatem naturalem exigat. In Foro ceterum, vt contractus in scriptis initus dicatur, expressa partium conuentio necessaria est, qua testentur, sine Scriptura se obligari nolle. Vid. Celeb. LEYSERI Medit. ad Pand. Spec. CCLXXII. n. 1. 2. & Spec. CCCVII. n. 4.

11) Vid. supra c. 2. §. 6. H.

12) Quod praesumi solet, nisi aliud actum esse, manifeste adpareat. *Fiunt enim de his [obligationibus, quae consensu contrahuntur] scripturae, vt quod actum est, per eas facilius probari possit: & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem, sicut & nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.* L. 4. D. de Fide instrumentorum.

§. III. NOBIS ante omnia heic diſtinguendum videtur inter ipſum contractum, & eius exſecutionem. Ipſe contractus perfectus erit [1], vbi pure ſuper merce & pretio fuerit conſenſum citra aliquam conditionem, quae obligationem ſuſpendat, & ſi nihil ſit additum, ex quo intelligatur poenitentiae locum eſſe. Exſecutio autem contractus in hoc conſiſtit, vt emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simpliciſſimum autem eſt, vt contractu perfecto ſtatim ſequatur eius exſecutio, ſeu vt ſtatim, vbi de pretio conuenit, emtor, hoc tradito, mercem accipiat. Quod olim dicebatur, Graeca fide mercari. Vid. PLAVTVS Aſinar. Act. 1. ſc. 6. [v. 47.] Sicuti & PLATO de LL. L. XI. [T. II. p. 915. D. E. Ed. H. Steph. pag. 965. A. Edit. Wechel.] in ſua ciuitate ita conſtituit: *Quaecunque emendo & vendendo commutantur, in ſtatuto fori loco permutentur dando accipiendoque vltro citroque rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi.* Μηδ᾽ ἐπὶ ἀναβολῇ πρᾶσιν μηδὲ ὠνὴν ποιεῖσθαι μηδενός. *Nulla vero emtio venditioque ad terminum fiat.* Sed vbi inter contractum perfectum, & eius exſecutionem ex parte venditoris, id eſt, rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit; ſolet quaeri: ad quem interim periculum & commodum rei venditae ſpectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum eſt, ius Romanum [2] ſtatim ac emtio perfecta eſt, periculum rei venditae attribuere emtori, licet res nondum ſit tradita [3], ac venditor adhuc dominus ſit. Per periculum autem intelligitur caſus fortuitus, qui in re vendita contingit, ſi illa pereat tota, aut ex parte, per vim extrinſecam, aut interno vitio, ex cauſis naturalibus proueniente, aut ſi illa iniuſte fuerit ab altero ſurrepta. Vid. t. t. *de Peric. & commodo rei venditae.* Vbi difficultas oritur, quomodo heic ad emtorem poſſit pertinere periculum rei, cuius ipſe nondum eſt dominus; cum tamen alias res domino ſuo pereat, ſeu damna illa, quae rem, ab alio detentam, incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundent. Ad quod aliqui reſpondent; tritum illud, *rem perire ſuo domino* [4], locum duntaxat habere,

§. III. 1) Notandum heic, triplici aſpectu emtionem venditionem dici perfectam, qua conuentionem, qua obligationem, & qua implementum. Emtio qua conuentionem eſt perfecta, vbi de re & pretio ſimpliciter conuenit. Ergo imperfecta eſt, vbi placuit in ſcriptis eam fieri, aut vinum deguſtari, aut equam prius inſpici. Qua obligationem eſt perfecta, vbi conditio, per quam antea ſuſpendebatur, extiterit. Denique qua implementum eſt perfecta, vbi traditio vtrinque inſecuta. Quare quando AVCTOR ſcribit, ad contractus huius perfectionem requiri, vt pure ſit conuentum, id pertinet ad perfectionem obligationis: nam adiectio conditionis non impedit perfectionem conuentionis; quoniam ea pendente poenitere non licet. H.

2) „Quum autem emptio & venditio contracta ſit - - - periculum rei venditae ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis laeſus fuerit, aut aedes totae, vel aliqua ex parte, incendio conſumptae fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue etiam inundatione aquae, aut arboribus turbine deiectis, longe minor aut deterior eſſe coeperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt.“ §. 3. *Inſt. de Emptione & Venditione.* Negligentia enim, quam praeter dolum ſarcire debeat emptor & venditor, culpa leuis dicitur, eique diligentiae opponitur, quam bonus pater-familias rebus ſuis adhibere ſolet. Haec enim induſtria exigitur, quoties vtrinque commodum & onus ſuſcipitur. Celeb. BARBEYRACVS a venditore culpam leuiſſimam praeſtari vult per rationem, de qua dictum ad c. 4. §. 3. nota 1.

3) „Imo etiamſi venditor eam tradiderit, modo nondum ſolutum ſit pretium, aut fides habita fuerit, aut arrha data, vel promiſſa cautio. Sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe

bere in illis contractibus [5], ex quibus res contrahentis eſt apud alterum; non autem in illis, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui ſic efferunt: verum eſſe illud effatum, vbi dominus opponitur iis, qui ſimplicem habent rei vſum & cuſtodiam, non qui ius in re habent, & poteſtatem tanquam domini eam auocandi. Rationem eius diſcriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor ſtatim potuerit ac debuerit rem auocare, & pretium ſoluere, quo facto, res apud ipſum periiſſet; igitur emtoris moram ac negligentiam venditori nocere non poſſe. Aliqui dicunt: periculum rei venditae ante traditionem ad emtorem ſpectare, non quia dominus eſt, ſed quia venditor poſt contractum perfectum reſpectu emtoris non tam vt dominus, quam vt debitor potius conſideratur, & quidem certae ſpeciei, qua absque dolo illius & culpa perdita, omnino ab obligatione liberatur [6]. Verum ex hiſce nondum liquida adparet ratio, quare cum venditoris ſit vacuam in emtorem transferre poſſeſſionem, antequam hoc ſuum debitum expleuerit, non ipſe potius, quam emtor periculum rei praeſtare debeat. Neque ad rem facit, quod promiſſor ſpeciei eius interitum non praeſtet, iuxta *L. 33. L. 83. §. 7. D. de Verb. oblig. L. 30. §. 4. D. ad L. Falcid. L. 18. in fin. D. de Dolo malo.* Nam promiſſarius rem erat adquiſiturus titulo lucroſo. Vbi abſurdum & iniquum futurum erat, ſi cum promiſſor certam ſpeciem promiſiſſet, ea perdita, iſtius inſuper aeſtimationem cogeretur praeſtare. Id quod negotii natura, quae ſtrictam requirit interpretationem, minime admittit. Aſt quare heic emtor, cui nondum a venditore ex contractu debita exhibitio facta eſt, re careat, & venditori pretium inſuper ſoluat? Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem aequitatem [7] expeditiſſimum videtur, ſi diſtinguatur, vtrum mora, quae inter contractum perfectum & traditionem intercedit, ſit neceſſaria ad rem in loco ſiſtendam, aut ex mora venditoris proueniat [8], an vero per emtorem ſteterit, quo minus ipſe non traditam poſſideat.

4Z 3 ſideat.

ipſe dominus eſt, *d. §. 3. in fine Inſt. de Empt. & Vend.* Venditae vero res & traditae, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit: velut expromiſſore, aut pignore dato." *§. 41. Inſt. de R. D.*

4) *Res Domino ſuo perit.* L. 9. D. de Pignorat. act. *Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipſi perire in dubium non venit.*

5) Duplex ἁμάρτημα translatoris Angli hic notat Cl. BARBEYRACVS.

6) Poterat adiicere, idem de Iure Romano CVIACIO ad Africanum L. VIII. viſum fuiſſe, interpretanti *L. 30. D. Locati*, de cuius pace cum opinione interpretum recepta, deſperat Cornelius van ECK, in principiis, Iuris Ciuilis ad tit. de periculo & commodo rei venditae, §. 10. Sed tu, vide ſis NOODTIVM in Comment. ad Pand. p. 416. & ſequ. admittentem in Africani ſpecie exceptionem a Regulis Iuris *propter iniuriam venditori re ſalua humano facto contingentem; nulla aut naturali, aut ciuili ratione, cur iniuria ei facta eius perſonam egrediatur.*

7) Eadem diſtinctione vſus eſt SALIS in Siciliment. *ad L. 4. C. de Pericul. & commod. rei vendit.* Intelligendus autem AVCTOR de venditione rei certae: nam genus venditum perire non poteſt. Deinde in venditione qua conuentionem aut obligationem imperfecta, verbi gratia, ſi pendente conditione res pereat, potius eſt, vt ad venditorem periculum ſpectet. H.

8) Quo caſu ICti Romani aiunt, id quod intereſt a venditore praeſtari debere, id eſt, indemnem ſeruandum eſſe emtorem, non tantum ratione damni, quod mora venditoris fecerit, ſed etiam lucri intercepti. „Si res vendita non traditur, in id, quod intereſt, agitur: hoc eſt, quod rem habere intereſt emptoris . . . . Cum per venditorem ſteterit, quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in aeſtimationem venit: quae modo circa ipſam rem conſiſtit. Neque enim, ſi potuit ex vino (puta) negotiari, &

lucrum

fideat. Prior casus talis esse potest; si ego ab aliquo pecora, in pascuis remotis agentia, emissem, eaque dum ad me a venditore adducuntur, a latronibus, lupis, aut alio casu sint intercepta. Heic quin ratio iubeat damnum esse venditoris, dubium non est. Sic & venditoris erit damnum, si rem debitam iusto tempore tradere neglexit. Vbi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit [9], aequum fuerit ipsius periculo rem perire. Nam eo ipso momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non stetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum ius & facultatem moralem notat, in emtorem transibat, resque ad ipsum solum pertinere incipiebat. (vid. supra L. IV. c. 9. §. 5.) Eius rei custodiam sibi ab emtore non commendatam vbi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipso etiam praestationem fortuitorum casuum requirere. Quod si autem emtor venditori tantisper rei venditae custodiam commiserit, intelligitur res apud ipsum esse, non tanquam dominum, sed tanquam depositarium [10], abs quo praestatio casuum fortuitorum postulari nequit. Quo casu traditio facta censebitur per fictionem breuis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatae aut locatae occurrit. Illic enim per fictam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria [11]. Haec porro, quae de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditae debent adplicari [12].

§. IV. Porro frequentissimum est, vt hic contractus variis pactis adiectis temperetur, arbitrio contrahentium, aut ex dispositione legum ciuilium. Qua super re nihil aliud iure naturae praecipitur, quam vt, quod contrahentibus placuit, seruetur, modo nihil absurdi aut iniqui contineat; & vt legibus

lucrum facere, id aestimandum est, non magis quam si triticum emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum, consequitur. " *L. e. princ. & 21. §. 3. D. de Action. empt. & vend.*

9) Imo hoc casu vinum venditori effundere licet secundum VLPIANUM in *L. 1. §. 3. D. de Peric. & Comm. rei venditae*, modo prius emtori denunciauerit, vt vinum tolleret. *Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, priusquam testando denunciet emptori, vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur.* Adiicitur, *si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius . . . . commodius est autem, conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, vt quam minimo detrimento sit ea res emptori.* In quibus verbis praeceptum honestatis regulis stricti Iuris opponi videtur. Conf. Ger. NOODT in Iulio Paulo c. 10. & 11. Summum enim ius inter viros bonos hic reprehensione non careat. Aliter GROTIO visum, qui *licere* hic dici existimat, quod *rectum ex omni parte pinnque sit*, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabalius.

10) Errant enim HOTOMANNVS & WESENBECIVS, qui venditorem rei venditae custodia suscepta, ad casum fortuitum adstringi existimant. H.

11) Enimuero, quum Iure Naturae dominium & sine traditione in emptorem transeat, & saepius emtor, quam venditor in mora sit, periculum in regula emptori tribuendum videtur, vtpote cuius fuisset, statim pretium soluere & rem sibi habere. Quare venditorem hoc periculum non aliter manserit, quam si ipse in mora, adeoque in culpa fuerit.

12) Cuius est onus, eius etiam commodum esse debere, constans iuris regula est. Igitur emptoris quoque lucro est, si quid fundo empto adiectum sit per alluuionem. *Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est.* §. 3. Inst. de Emt. & vendit.

§. IV. 1) *Quod si fugerit homo qui veniit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit animaduertendum erit, an custo-*

legibus ciuilibus se quisque ciuis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro ciuili validum esse cupit. Sic nihil tritius, quam vt de pretio post interuallum demum a re tradita soluendo conueniatur. Nec minus conueniri solet, vt ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente [1]. Vsitata quoque est *addictio in diem* [2], qua res ita venditur, vt liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblatam, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri [3], vel vt perfecta sit emtio, sed sub conditione, vbi scilicet melior sit oblata occasio, resoluatur: vel si id fuerit actum, non adparente conditione, demum contractus perficiatur. *L. 2. D. de in Diem addict.* Priori casu dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem [4], quousque contractus fuerit completus. *Legem commissoriam* vocant [5], quando ita conuenit, vt si ad certum diem pretium non soluatur, res sit inemta [6]. Quanquam autem duplici modo contrahi possit, vel vt venditor rem statim tradat, & eandem, solutione non facta, cum omni causa recipiat; vid. *L. 5. D. de Lege commiss.* vel vt solutione non facta, rem tradere non teneatur: adparet tamen, modum posteriorem longe tutiorem esse [7]. Nam regulariter tale pactum in sui fauorem ideo adiicere solet venditor, ne multum molestiae in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quae aeque suscipienda est, si a moroso solutore res semel tradita sit reuocanda. Vid. *L. 2. L. 3. D. d. t.* Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges ciuiles circa certa bona adiici pactum de retrouertendo seu *retractu* [8]. Id quod diuersis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur [9], vt si pretium quandocunque, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emtam venditori

custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit, securus est, d. §. 3. Inst. de Emt. vendit.

2) Quae sic describitur in L. 1. D. de in Diem addictione. *In diem addictio ita fit:* ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA KALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDITIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT.

3) *Nam si quidem hoc actum est, vt meliore allata conditione, discedatur, erit pura emptio, quae sub conditione resoluitur: sin autem hoc actum est, vt perficiatur emptio, nisi melior conditio adferatur, erit emptio, conditionalis,* L. 2. D. eod.

4) Quoniam ex contractu qua obligationem imperfecto dominium transire nequit. H.

5) De qua agitur in tit. 3. Lib. XVIII. Digestorum. SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT, *ita accipitur, quia id venditoris caussa caueretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, vt dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset. Nam legem commissoriam, quae in venditionibus adiicitur, si volet, venditor exercebit: non etiam inuitus . . . . Sed si fundus reuenisset,* Aristo *existimabat*, venditori *de his [fructibus] iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset*, L. 2. 3. 4. D. de Lege Commiss.

6) Si venditori id visum fuerit: vtpote in cuius fauorem lex Commissoria emtioni venditioni adiicitur. Alias enim si res sub Clausula commissoria vendita in potestate eius constituta fuisset, ibique periisset, in arbitrio emtoris esset, facere, vt euanesceret contractus. Modo enim pretii solutionem recusaret, & pretium & res venditori periret.

7) Aut potius nihil hic periclitatur venditor, quum in priori modo discrimen eius maximum sit.

8) *Vid. L. 9. §. 1. D. de Admin. rerum ad Ciuit. pertinentium.* Praeter Retractum tamen *pactitium* datur & retractus *legalis*, siue per leges indultus. Pactitius autem siue conuentionalis adfinis est contractui pignoris. vid. THOMASIVS de Vsu practico accuratae distinctionis inter emptionem cum pacto de Retrouendendo, & Contractum Pignoratitium.

9) *Si fundum parentes sui ea lege vendiderunt; vt siue ipsi, siue heredes eorum emptori pretium* quan-

ditori eiusue haeredibus teneatur emtor. Vbi iterum certum tempus diuersa intentione exprimitur, vel vt terminus, ex quo redemtio sit licita; vel vt terminus, vltra quem illa non sit amplius concedenda. Vbi obseruandum, vti ius redimendi in se in fauorem venditoris est introductum, qui interdum vrgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud Iulium CAPITOLINVM [in Marco c. 17.] Imperator Marcus: cum vrgente pecuniae penuria, supellectilem imperatoriam vendidisset; *postea dedit potestatem emtoribus, vt si quis vellet emtor reddere, atque aurum recipere, sciret licere:)* ita quod ei iuri certus terminus praefigitur, in fauorem emtoris cedit, cui commodum est, si neque breui nimis tempore cogatur re aliqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, conuenitur, vt emtor quandocunque libuerit, aut certo tempore [10] venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. LIVIVS L. XXXI. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant ius *προτιμήσεως*, est, quando pacto venditionis additur, vt si emtor rem vltro velit vendere [11], priori venditori potius, quam alteri eodem pretio, quod alius solueret, vendere debeat. Compluribus etiam in locis per leges certis personis ius retractus, seu *προτιμήσεως* est indultum, puta dominis directis [12] in re emphiteutica, creditoribus in bonis [13] debitoris hastae subiectis, vicinis [14] in praedio vicino vendito, sociis in re communi [15], & consanguineis in bonis propinquorum [16], qui peculiariter vocatur *Retractus gentilitius*. Quid [17] super retractu agrorum lex diuina disposuerit, legi potest Leuit. XXV, 14. seqq. Cuius constitutionis ratio [18] desumta est a forma istius reipublicae per Mosen instituta. Scilicet debebat in ea aequabilis vigere libertas; cui maxime fini inseruit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus praecipua opum fundamenta sunt sita, reliquosque patrimonio exutos sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere. (Nam quae a GROTIO ad dictum locum

v. 29.

quandocunque, vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur; *teque parato satisfacere conditioni dictae, heres emptoris non paret, vt contractui fides seruetur, actio praescriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur*, L. 2. C. de Pactis inter emptorem & venditorem compositis.

10) *Si conuenit*, vt res, quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, *ex empto actio est*, L. 6. D. de Rescind. vendit. L. 3. D. de Contrah. empt. L. 31. §. 22. D. de Aedilit. Edicto.

11) *Qui fundum vendidit, vt eum certa mercede conductum ipse habeat, vel*, si vendat, non alii sed sibi distrahat, *vel simile aliquid paciscatur; ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere poterit*, L. 75. D. de Contrah. emt.

12) *Et si quidem dominus hoc dare maluerit, & tantam praestare quantitatem, quantam ipse re- uera emphyteuta ab alio recipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare*, L. 3. D. de Iure Emphyt.

13) *Quo casu is creditor potior erit, cui maior pecunia debebatur. Cum bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, & eius, qui creditor cognatusue sit, potior habetur creditor cognatusue: magis tamen creditor, quam cognatus: & inter creditores potior is, cui maior pecunia debebitur*, L. 16. D. de Rebus auctorit. iudic. possid.

14) Vid. Nouella Graeca ROMANI dicti LECAPENI, cuius summam exhibet CVIACIVS Feud. L. V. tit. 15. Similiter per L. vn. C. *Non licere habitatoribus metrocomiae, loca sua ad extraneum transferre*, incolae metrocomiae fundos suos extraneo vendere interdicitur. Quod ius, *Retractus* & *Congrus* adpellatur, & in Germania etiam passim obtinet. Nobilem eius speciem, qua fauore littorum muniendorum, is vicinus hoc iure gaudet, qui ex plaga occidentali accolit, & *cui id Sol, vt loquuntur, ipso addicere videtur*, adduxi in Notitia Iuris Brunsuico - Luneburgici p. 149.

15) Veluti Donatariis aut Legatariis communibus, *L. 24. §. 2. Feudorum L. V. tit. 14. & seqq.*

v. 29. affertur ratio, *quod facilius sit habitationem alicubi reperire, quam alimenta,* mihi non satisfacit [19]. Nec minus frequens est, ex praediis venditis sibi aliquam particulam, aut eius vsum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris spatium ad sepulturam sibi solebant recipere. Vnde multi explicandum putant illud MARONIS Eclog. 3. [v. 103. 104.] *Die quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres pateat coeli spatium non amplius vlnas?* Sic Menius cum domum suam venderet Catoni & Flacco censoribus, vt ibi basilica aedificaretur, exceperat sibi ius vnius columnae, super quam tectum proiiceret ex prouolantibus tabulatis, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod tunc in foro dabatur. Vnde Menianorum nomen eius eiusmodi proiectis adhaesisse creditur. Ascon. PEDIANVS in Diuinat. Cicer. in Verrem. [c. 16. p. 238. Ed. Graeu.] Quem itidem finem sibi propositum habebat Lycurgus [20], vniuerso Spartanorum agro in partes aequales tricies nouies mille diuiso, & illis partibus sorte assignatis, quas inter se augeri, minui, subdiuidi, venundari vetuit. HERACLIDES de Politiis: Πωλεῖν γῆν Λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας, οὐδὲ ἔξεστι. *Terram vendere apud Lacedaemonios de maiorum haereditate turpe habebatur, nec licebat.* Est quoque non infrequens genus emtionis, quod vocant [21] *per auersionem* [22], quando multae res disparis pretii non sigillatim aestimatae, sed coniunctim & velut confuse taxatae emuntur. Denique & illud non inusitatum, vt res ad certum tempus ematur, quo elapso, illa ad venditorem redeat, citra refusionem accepti pretii. Sicuti in Anglia Nobilibus solitum [23] est areas suas vendere ad 30. & 35. annos ea conditione, vt emtores ibi aedificia modo conuento extruant. Qui contractus tamen emphyteusi cognatus est.

§. V. PORRO quid emtor & venditor sibi inuicem debeant praestare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adiectis facile innotescit. Emtoris scilicet est dare pretium conuentum, conuento tempore, & quidem ita, vt num-

16) Vid. lex adducta supra in nota 13. ad hunc §. *j. L. 35. D. de Minoribus L. 62. princ. D. de Contrah. empt.*

17) Hunc versum cum tribus insequentibus, qui apud AVCTOREM aliquanto post legebantur, praeeunte Cl. BARBEYRACO ordinis rationem habentes, huc transtulimus.

18) Eam pluribus illustrat Petr. CVNAEVS L. I. de Rep. Hebraeor. c. 3. nec ignorauit H. GROTIVS, nam adducta ex eodem ab AVCTORE ratio respicit differentiam, quare apud Hebraeos aedes in perpetuum vendere licuerit, non agros. H.

19) Sed GROTIVS hanc rationem ideo tantum adducit, vt ostendat, cur praedium vrbanum quidem in perpetuum vendere licuerit, non autem rusticum.

20) Perperam ei contrariam legem adscripsit ARISTOTELES. Cuius erroris caussam erudite detexit Vbbo EMMIVS de Rep. Lacedaemonior. Aliorum populorum similia instituta commemorat idem ARISTOTELES II. Pol. 5. & VI. Pol. 4. H.

21) Nimis stricte hac voce vtitur AVCTOR v. supra ad §. 2. H.

22) De qua rursus quaedam monentur initio §. 6. Vnde hic de ea loco alieno agi videtur. Quare hunc versum praetermisit Cl. BARBEYRACVS in versione sua.

23) Idem tradit MONCONIS Itinerar. Anglican. Est autem reuera hoc ius in superficie temporarium. Nam apud Romanos in superficie, si ad tempus non modicum ea conduceretur, ius in re constituebatur. *L. 1. §. 3. D. de Superficieb.* Et hodie apud Gelros moris esse consueuit, vt ius in superficie duret, quoad aedes exurantur, teste Friderico a SANDE ad Consuetudines feudales Gelriae. H.

nummos faciat accipientis, seu vt suam det pecuniam [1], non alienam. Quodsi alienos nummos dederit, iique fuerint vindicati, alios dabit, simulque id, quod venditoris interfuit, istos non fuisse vindicatos. Venditoris autem est dare rem [2], de qua conuentum est, iis cum qualitatibus, quae ex communi contractus natura, aut peculiari conuentione requiruntur, idque tempore praefixo. Add. *L. 11. §. 1. seqq. D. de Act. emti.* [3]. Quod si post perfectam emtionem [4], antequam rem tradiderit, poenitentia ductus pro ipsa re velit restituere pretium, & id quod interest, inuitus emtor [5] id non cogitur acceptare, sed eum omnino ad ipsam rem tradendam poterit adigere; nisi forte ratio humanitatis mitius agendum suaserit. Vbi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit restituendum, & id quod interest [6]. Quid iuris sit, si venditoris nulla versetur culpa; supra diximus. Quod si autem quis eandem rem duobus vendiderit, vbi eadem neutri adhuc erit tradita, sine dubio praeualebit emtor, qui prior contractum iniuit. Nec minus, si priori iam res fuerit tradita. Ita tamen vt fraudulentus venditor posteriori praestet id, quod intereat, sibi vano contractu non fuisse illusum. Enimuero vbi traditio fuit facta illi, qui posterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti praeferendum ex rationibus iuris ciuilis clarum est [7]; quia rem ex iusto titulo a domino accepit. Ac priori isti contra hunc nulla competit actio, neque realis, quia nondum fuit dominus rei, neque personalis, quia nihil ipsi negotii cum isto intercessit. Sed nec venditori datur praetextus, vt rem ab eodem iterum reuocet. Add. *L. 9. §. 4. D. de Publiciana in rem actione.* GROTIVS quoque dicto loco §. 15.

eundem

§. V. 1) Emptor autem nummos venditoris facere cogitur, *L. 2. §. 2. D. de Actionibus empti L. 7. C. eod.* Quodsi moram in soluendo fecerit emptor, ex tempore morae vsuras soluit. Ex vendito actio venditori competit ad ea consequenda, quae ei ab emptore praestari oportet. *Veniunt autem in hoc iudicium infra scripta: In primis pretium quanti res venit: item vsurae pretii post diem traditionis: nam cum re emptor fruatur, aequissimum est, cum vsuram pretii pendere* L. 13. §. 19. 20. D. vbi supra. Vid. NOODT de Foenore & Vsuris L. III. c. 6.

2) Quae traditionis necessitas venditori etiam Iure Ciuili incumbit, *§. 2. Inst. de Donat.* ita, vt solutione eius, quod interest, neque Principis Rescripto, *L. 3. C. de Resc. vend.* neque duplum offerendo, liberetur, *L. 6. C. eod.* sed res ipsa tradenda sit. Aliud enim pro alio inuito creditori solui non potest, *L. 16. D. de Solut.* VINNIVS ad Institut. L. III. tit. 24. princ. HVBERVS Praelect. ad Pand. tit. de Actionibus empti & venditi, §. 5. NOODTIVS Comm. ad Pand. tit. eod. p. 419. a. Inter Doctores tamen, qui non illotis manibus Ius Ciuile tractauerunt, liberari venditorem, si id praestet, quod emptoris intersit, censet Cornelius van ECK, Princip. Iur. Ciu. secundum ordinem Digestorum tit. de Actionibus empti & venditi. §. 9. Quanquam addit, non videri hanc controuersiam iudicum subsellia, aut Jureconsultorum atria multum turbasse, vel exercuisse: quoniam credibile non sit, facile euenire posse, vt quis loco rei, id quod interest, praestare malit, quod rei valorem tum aliis in casibus, tum in ipsa quoque emtione excedere possit & soleat. Illud constat, emptorem aestimatione contentum esse debere, si res empta seruando seruari non possit. Finge: iactum retis emisti, & piscator quod piscium extraxit, reddere tibi non vult. Aestimari debebit, quod extraxit. Dum enim piscator in ius vocatur, dum citatio decernitur, dum reus litem contestatur, dum condemnatur, pisces sine dubio computruerint. Idem dicendum, si carnes emptae fuerint. Nam nec hae diuturnae possideri queunt.

3) *Ex empto actione is, qui emit, vtitur. Et inprimis sciendum est, in hoc iudicio id demum deduci, quod praestari conuenit. Cum enim sit bonae fidei iudicium,* nihil magis bonae fidei conuenit, quam id praestari, quod inter contrahentes actum est: *Quod si nihil conuenit, tunc ea praestabuntur, quae naturaliter insunt huius iudicii potestate. Et in primis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est tradere: quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: si non fuit, tan-*

tum

eundem priori hanc ob rationem praeferendum iudicat, quia per praesentem dominii translationem, seu traditionem a venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id autem non fieri per promissionem de vendendo. Vbi nescio, an *Is* satis sibi constet. Equidem *promissio de vendendo* venditio non est. *Ipse* tamen dicto loco asseruerat, dominii translationem fieri posse ipso contractus momento, etiam citra traditionem. Ergo tali venditione celebrata, nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, vt res in manus emtoris perueniat. Et consequenter, si quos praeterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo iure nitentur, adeoque fraudi esse ei non poterunt, qui prius ius in ea re quaesitum habuit. Quibus positis, valde dubium est, an fauor possessionis contra ius traditae priori emtori semper nocere queat. Porro quia ius in re nuda possessionis amissione non extinguitur, & vero contingere potest, vt quis rem alienam bona fide possideat; ideo dum eiusmodi possessor rem tertio vendit, domini ius non suffocat, nec plus in emtorem iuris transferre potest, quam ipse habuit [8]. Ergo quanquam emtoris intentio sit dominium rei adquirere; tamen quia saepe a sciente aut ignorante res aliena venditur, sufficit, si venditor emtori tradiderit vacuam rei istius possessionem, eumque constituerit in conditione vsucapiendi [9], eique euictionem praestet [10] vbi res fuerit vindicata. Add. PLAVTVS Persa Act. IV. sc. 4. & t. t. *D. de Euictionibus.*

§. VI. EST ET peculiare genus emtionis, qua non certa res, sed probabilis tantum spes emitur; cui ex conuentione contrahentium pretium

5 A 2 consti-

tum euictionis nomine venditorem obligat: si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum.

4) Idem obtinet, licet emtor cum amissione arrhae velit ab ea recedere. Hoc enim arrhae datione actum non censetur. Theophrastus apud STOBAEVM titulo de legibus notat: *Emtionem venditionem ratam esse ad traditionem, cum venditor arrham acceperit. Sic enim plurimorum legibus institutum esse.* Σχεδὸν γὰρ οὕτως οἱ πολλοὶ νομοθετοῦσιν. H.

5) Itaque vt venditor rem tradere, sic emptor eam accipere, & pretium soluere cogitur. Interdum autem arrhae dantur, de quarum iure in singulari dissertatione scite egit THOMASIVS, qui de iisdem etiam conferri potest in notis ad Institutiones III. 24. p. 227. & ad Pandectas XVIII. 1. 196. Quid Iustiniano de iis visum sit, exponitur in princ. Inst. de Emtione venditione. *Nam quod arrhae nomine*, inquit, *datur, argumentum est emptionis & venditionis contractae - - - Ita tamen impune eis [emptori & venditori] recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit: si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit.*

6) *Nec videtur abesse [dolus malus] si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. Erit ergo ex empto actio, non, vt venditor vacuam possessionem tradat; cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt - - dolus malus eius aestimaretur.* L. 68. §. 2. D. de Contrah. Empt.

7) *Quotiens duobus in solidum praedium iure distrahitur: manifesti iuris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem*, L. 15. C. de Rei vindicatione, L. 9. §. 4. D. de Public. in rem actione.

8) *Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert: si non habuit, ad eum qui accipit, nihil transfert*, L. 20. princ. de Acquir. rer. domin.

9) *Quod sine vllius damno pars, quae putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit.* L. 43. princ. D. de Adquir. vel amitt. possess.

10) *Siue tota res euincatur, siue pars, habet regressum emptor in venditorem*, L. 1. D. de Euictionibus.

constituitur. Neque vitiatur talis emtio, vbi postea ipsa res pretium superauerit, aut multum infra [1] fuerit. Sicuti & idem in emtionibus [2] per auersionem [3], & in auctionibus obtinet [4], quod huiusmodi emtionibus & venditionibus aliquid aleae sit admistum. Vid. *L. 9. princ. D. de Publicanis.* Add. tamen PLINIVS L. VIII. Epist. 2. Huc pertinet ludicra venditio, Augusto in conuiuiis vsurpata, apud SVETONIVM Augusto c. 75. in fine. De iactu retis a piscatoribus [5] emto vid. *L. 8. §. 1. D. de Contrah. emt. L. 11. §. vlt. L. 12. D. de Act. emt.* Ex qua orta est quondam notissima illa lis inter piscatores Milesios, & iactus retis emtorem: (PLVTARCHVS Solone [p. 80.] habet, inter Coos piscatores, & hospitem Milesium: DIOGENES LAERTIVS Thalete, [L. II. §. 28.] inter Ionicos quosdam adolescentes, & piscatores Milesios:) qui extractam verriculo piscatorio mensam auream suam esse oportere ex lege emtionis contendebat; se enim omnia, quae extraherentur, seu fortunam iactus redemisse. Piscatores contra excipiebant, super sola piscium captura fuisse conuentum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non vtique de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alea quaedam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem ad quoduis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequebatur legem thesaurorum [6]. Illa autem oraculi decisio, qua sapientissimo eandem adiudicabat, non obscure sacerdotum redolet astutam auaritiam; eaque sibi tam pulcram praedam conciliatum ibant; iuxta illud SOPHOCLIS Antigone: [p. 257. Edit. H. Steph.] Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος. *Vates omnes captant pecuniam* [7]. Quis enim mortalium principis sapientiae titulum velit agnoscere? vid. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 7. inter externa. MORNACIVS ad L. 12. *D. de Action. emt.*

§. VII. SOLET & hoc loco agi de monopoliis, anne illa omnia cum iure naturae pugnent? Nam & inuisum est illud nomen, & leges multarum ciuita-

§. VI. 1) Imo etsi prouentus inde nullus esset. *Aliquando tamen & sine re venditio intelligitur: veluti, cum quasi alea emitur, quod fit, cum captus piscium, vel auium, vel missilium emitur. Emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei emptio est,* L. 8. §. 1. D. de Contrah. empt.

2) Etiamsi quantitas demonstrationis tantum gratia sit expressa. Vbi tamen quidam (vid. FRANTZKIVS ad tit. *D. de Action. emt. vendit. n. 119.*) ex *L. 42. d. tit.* contendunt, distinguendum esse, an maior quantitas reperiatur, & commodum esse emtoris; an minor, & venditorem supplere debere, quod quantitati expressae deest. Hunc enim merito sibi imputare, quod maiorem quantitatem expresserit, & teneri vel propter dolum, si sciuit; vel propter culpam, si ignorauit, quod scire facile poterat. Emtoris vero ignorantiam esse probabilem. H.

3) Cuius iam in Iure Romano mentio fit. *Res in auersione empta. si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiamsi res adsignata non sit.* CVIACIVS Obs. VIII. 15.

4) Quoniam id iustum & verum rei pretium censetur, quod populo ad licitationem admisso fuit constitutum; & iniquum videtur, iis succurri, qui studio vincendi insaniunt; cum nulla volenti fiat iniuria. Adde, si plures res auctioni subiiciantur, vtut vna vel altera earum vilior vendatur, ita alias calore licitantium carius emi. Apud Romanos venditio sub hasta retractari haut poterat, si subhastationem praecessisset publica rei aestimatio aliaque solennia adhibita fuissent. *L. 16. C. de Rescind. vendit.* Quod hodie moribus Gallorum, Lusitanorum, Hollandorum obtinet, ceu apud quos subhastationes accuratissima solennitate peraguntur. Vid. GROENWEG. ad d. L. 16. C. & A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 16. n. 37. sequ. Add. BERLICHIVM Dec. 126. & MEVIVM Part. VII. Dec. 206. H.

ciuitatum id grauiter notant. Heic multa ex inuidia monopoliorum eximenda [1], quae talia reuera non sunt. Nam sane id nullo iure est prohibitum, neque monopolii nomine venire potest, si vnicus ciuis in aliqua vrbe certum genus mercium solus norit conficere, aut si quis in agro suo certum genus fructuum solus habeat [2]: aut si in sola aliqua regione certa quaedam res proueniat. DIODORVS Siculus L. V. c. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proueniat, quod magnum tamen vsum habet, non abs re monopolium habent Liparaei, auctisque pro arbitrio pretiis, incredibiles inde quaestus faciunt.* Monopolium quippe hoc inuoluit, vt alii quoque potuerint habere facultatem istiusmodi merces vendendi, nisi quis soli sibi earundem vendendarum facultatem arripuisset. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione solus merces quasdam aduehit; modo reliquis non sit prohibitum, quo minus & ipsi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri potest; vt populus, cui peculiaris cuiusdam mercis copia est, cum altero populo paciscatur, quod ipsi soli id genus mercium velit [3] vendere [4]. Nam vtique cuilibet sua licet vendere, quando, & cui velit; nisi forte illa nobis supersint, alter autem iis carere nequeat. Quo casu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto sua conditio reddatur deterior. At vero si quis citra tale pactum cum domino mercium proprio ausu viam sibi ad monopolium velit sternere, alios per vim aut clandestinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipso emere necessum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & caeterorum libertatem proterue inuolare manifestum est. Circa monopolia autem, quae exercentur aduersus ciues, obseruandum, non esse illicitum, si non cuiuis quoduis negotiationis genus exercere conceditur; sed illis duntaxat, quia ad idem exercendum iuxta instituta ciuitatis sibi ius quaesiuerunt. Quemadmodum in plurimis rebuspublicis Europaeis certa quaedam praestitisse oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec sufficit eius negotii solam obtinere scientiam. Sed & fieri potest, vt a summa potestate vni ciui, aut societati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis aduehere,

 exclusis

5) *Veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positis a venatore, vel pantheram ab aucupe.* L. 11. §. 18. D. de Action. empti & venditi.

6) Vid. supra L. IV. c. 6. §. 13. Conf. BRVNNEMANNVS *ad l. 8. D. de Contrah. emtion. n. 10.* Caeterum interdum dubitatur, vtrum emtio spei sit contracta. Vbi tenendum, si venierint res naturaliter futurae, verbi gratia, fructus, emtionem rei intelligi; sin apparenter tales, aut quae ratione contrahentium tantum futurae dicuntur, spem emtam censeri *L. 8. pr. & §. 1. D. de Contrah. emt.* LAVTERBACHIVS Tract. synoptic. ad d. tit. §. 1. n. 10. vbi alios profert. H.

7) Conf. van DALE in Operibus suis de Oraculis, & de Idololatria & superstitione.

§. VII. 1) Lucidioris doctrinae caussa distinguendum, an monopolium exerceatur in naturali statu, an in ciuitate: deinde in hac, an a summo imperante, an a subditis, iisque vel singulis, vel in vniuersitates collectis: postremum an in necessariis rebus, an in aliis, maxime ad voluptatem facientibus. H.

2) Quo pertinet etiam, si summus imperans reditus quosdam ex certis regalibus percipiat; & exteros similes res importare vetet. Ita in Gallia sal, ex Aquitania in Belgicam ac Celticam fere omnem subuectum, in regia horrea certis locis disposita reconditur, poena capitis in eos sancita, qui alicunde, quam ex illis horreis emerint. THVANVS L. V. Histor. ad A. MDXLIIX. H.

3) Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. & Lib. IV. c. 5. §. 10.

4) Talia pacta Bataui cum Indiae populis inierunt. GROTIVS L. XI. Histor. Belgic. ad A. MDCII. Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. L. IV. c. 5. §. 10. H.

exclusis reliquis; cuius priuilegii concedendi variae possunt esse causae. Nam commercia, quae ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus; & ancipiti euentui initio sunt obnoxia. Ergo auctoribus talium commerciorum cauendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipiant. Ac praeterea eiusmodi societates priuilegiatae opibus suis reipublicae exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac maiorem copiam mercium hoc modo posse aduehi. Neque de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut aerarium redactum aequalibus portionibus distribuitur [5]. Ast illud prudentiae rectoriae circa concedenda eiusmodi priuilegia conuenit, vt ea non dentur, nisi circa res, quae ex remotissimis locis, & qua cum periculo aditus patet, aduehuntur; & quae non tam ad necessitates vitae, quam ad culturam eius superuacuam spectant. Neque mercatoribus indulgendum, vt pro lubitu suo talium rerum pretia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis ciuibus occasionem praebere enormes corradendi opes ex fortunis caeterorum, quando ex istis in rem publicam nulla singularis vtilitas redundat. Denique & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolae merces, industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, ciues cumprimis, distrahant. Hoc modo enim opes ciuitatis in paucos confluere non sine oppressione caeterorum patet. Obiter & hoc obseruandum, a GROTIO L. II. c. 12. §. 16. pro monopoliis non satis recte adduci exemplum de Iosepho, Aegypti prorege. Nam neque rex prohibuerat, quominus alii fertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec Alexandrinis apud STRABONEM L. XVII. [p. 549. Ed. Geneu. Casaub. 798. Ed. Paris. 1149. Ed. Amst.] μονοπωλείαν mercium Indicarum & Aethiopicarum priuilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero a priuatis monopolium proprie dictum, quodque vim priuilegii habeat, institui nequit. Quo modo enim priuatus directe possit prohibere, ne alii quoque ciues certum genus mercium tractent, cui neque imperii quid competit, neque vim adhibere licet? Igitur a priuatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quae vim iuris aut priuilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Puta, si qui astu prohibent, ne reliqui ciues ad ea loca, vnde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces aduehant, aut si qui coitione facta omnes eius generis merces coëmunt [6], premuntque, vt sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. In hos quadrat illud Apollonii Thyanaei

5) H. GROTIVS d. L. XI. inter causas Indicanae Societatis a Belgis refert, *quod multa mercatorum collegia Indiam frequentarint, quorum aemulationes illic rerum pretia accenderent, hic* (in Belgio) *contra imminuerent, neque possent diuersi & infirmi conatus Hispanis viribus obniti.* Confer. idem GROTIVS L. XV. Histor. Belgic. ad A. MDCVI. p. 496. H.

6) In L. 2. D. de lege Iulia de annona est: *Lege Iulia de annona poena statuitur aduersus eum, qui contra annonam, fecerit, societatemque coierit, quo*

anaei apud PHILOSTRATVM L.I. c. 12. Ἡ γῆ πάντων μήτηρ. δικαία γάρ· ὑμεῖς δὲ ἄδικοι ὄντες πεποίηθε αὐτὴν αὐτῶν μόνων μητέρα. *Terra communis omnium mater est, quia iusta est: vos autem iniusti exsistentes, eam vestram duntaxat matrem fecistis.* Talium improbitas non minus coërcenda, atque illorum, qui, vt in Velabro olearii, de compacto id agunt, vt rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conuentum pretium merces vendat [7]. Quam nequitiam operarii & opifices interdum imitantur. Add. PLINIVS L. IIX. c. 37. de Erinacio L. vn. C. de Monopol. L. 6. D. de Extraord. crimin. & CVIACIVS X. obs. 19. Minus vituperabilis solertia Thaletis circa conducenda omnia ἐλαιουργεῖα, olearia, cum ex astrologia magnam olei vbertatem futuro anno praeuidisset. ARISTOTEL. Polit. L. I. c. 7. (11.) DIOGENES LAERT. L. I. §. 26.

CAPVT

quo annona carior fiat. Est in tales grauis inuectiua CHRYSOSTOMI Homil. 39. ad 1 Corinth. 15. Idem Homil. 17. ad 1 Corinth. 8. Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείῃς σῖτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνῃς, καὶ ἑτέρας καπηλείας ξένας ὁδοὺς ἐπινοῇς, ποίαν ἕξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; *At vero cum & frumentum comprimis, & pretium auges, & insitatas cauponandi rationes comminisceris, ecqua iam tibi salutis spes futura est?* H.

7) Similis improbitas in *L. vn. C. de Conditis in publicis horreis* occurrit, cuius suasor in crimen Dardanariatus incidisse videri posset, si quid sub Imperatoribus valuissent leges in libera Republica latae.

* *

CAPVT VI.

DE LOCATIONE CONDVCTIONE.

I. *Locationi cum emtione communia.*

II. *Definitus rei vsus interceptus est damno locatoris:*

III. *Incertus regulariter damno conductoris.*

IV. *An eadem opera pluribus simul locari possit?*

LOCATIO conductio, qua pro mercede alteri vsus rei aut opera additur [1], emtioni venditioni est vicina [2], iisdemque fere regulis consistit [3]. Respondet enim pensio, seu merces pretio; & dominium quod emtione adquiritur, facultati rei vtendi. Et vti emtio perfecta est, quando de pretio conuenerit; sic & locatio, vbi de mercede [4]. *L. 2. D. Locati.* Quae tamen quomodo & tacite prorogetur [5], vid. *L. 13. §. 11. L. 14 D. h. t.* Et vti si res in venditoris gratiam ematur, vilius, si in alterius gratiam vendatur, carius solet emi: ita & in locatione conductione, qui velut superuacuus conducitur, modica mercede contentus esse cogitur; qui vltro ambitur, magni suam operam imputare potest. Denique sicut in emtione pretium indicare est regulariter penes venditorem (PLAVTVS Persa [Act. IV. sc. 4. v. 37.] *tua merx est, tua indicatio est.*) vltimum autem de eo statuit emtor: ita & in locatione

§. I. 1) Hinc locatio alia est rei siue faciendi; vbi qui rem dat locator; qui vtendam accipit & mercedem praestat, conductor; singulatim aedium inquilinus, praediorum colonus vocatur. Alia operis; vbi qui opus aliquod siue ἀποτέλεσμα faciendum suscipit, diuerso respectu locator & conductor nuncupatur, locator scilicet operarum suarum, & conductor operis. Alia denique operarum; vbi qui praestat operas, locator; cui praebentur conductor dicitur. Porro locatio est vel publicarum rerum vel priuatarum. Ita apud Romanos a Censoribus locabantur, partim sarta tecta operum publicorum per Italiam; partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum; denique omnia, quae ditione Romana continebantur. Vt notauit POLYBIVS L. VI. Histor. c. 15. Conf. A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 1. A modo etiam distinguitur locatio: fit enim vel auersione, cum res plures aut opus vno pretio locantur: vel in singulas operas, singulosue pedes aut mensuras. *L. 35. pr. & leg. sequu. L. 11. §. penult. L. 58. in fine locati. L. f. §. f. ad L. Rhodiam de Iactu.* Ad priorem modum pertinent redemtores. Nam ita Festus: *Redemtores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui cum quid publice faciendum aut praebendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant.* His similes hodie sunt admodiatores atque arendatores. Ratione temporis alia locatio fit in breue tempus, alia in longius: & quidem apud Romanos vt plurimum in quinquennium siue lustrum. V. VARRONEM L. V. de Lingua Latin. *L. 24. §. vlt. L. 33. L. 60. Locati conducti L. 3. §. 6. Cum quinquenium D. de Iure fisci.* Haec locutio barbara Latinitate dicta *ad firmam* maxime si fieret in perpetuum. V. DOMINICVS de Praerogatiu. allodior. c. 17. §. 5. & sequ. H.

2) Hinc verbum emendi & vendendi saepe locationem conductionem significat. Ita mancipes & publicani etiam emere & redimere, dicebantur. CICERO V. Verrinar. locationem decumae aliquoties venditionem vocat, & qui opus faciendum conducunt, saepius redemtores quam conductores appellantur. Contra locandi quoque verbum pro emtione vsurpatum, legimus: vt Nonius notat ex illo Plauti in Aulularia: *caedundum*

tione contingit. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. IX. 1. *Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστί; τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ. Dignitatem rei ſtatuere vtrius eſt? eiusne qui prius contulit, an eius, qui prius accepit? ille enim qui confert, ei videtur permittere. Id quod etiam aiunt Protagoram facere conſueuiſſe; cum enim qualiacunque docuiſſet, ei qui didicerat iubebat aeſtimare, quanti viderentur eſſe digna ea, quae ſciebat, & tantum accipiebat.* Quanquam de Protagorae more ita ipſe apud PLATONEM in Dialogo cognomine [pag. 228. D. Edit. Francof. Wechel.] *Exactionis meae haec eſt conditio; poſtquam aliquis a me didicit, ſi vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingreſſus templum iureiurando praeſtito aeſtimat, quanta mercede digna ſibi mea documenta videantur, tantamque exponit* [6]. Enimuero ſicut qui merces emit, non prius conſtituto certo pretio, intelligitur ſe obligare ad dandum commune iſtarum pretium: ita & qui alteri operam ſuam accommodat [7], antequam merces fuerit determinata, aequitati conductoris id committit, ita tamen, vt non minus detur, quam communiter ſolet dari. Vid. Matth. XX, 4. 7. Cauillatorius autem eſt modus ſoluendi operam delectabilem, cuius mentio fit apud ARISTOTELEM Nicom. IX. c. 1. & PLVTARCHVM de Auditione [p. 41. D.] & de Fortuna Alexandri. [Orat. II. princ. p. 333. 334.] Citharoedo quis quanto melius caneret, tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipſi promiſſum, voluptatem [8] pro voluptate reddidiſſe ſe dixit. Sed recte ARISTOTELES: *Ὅμοιον τῷ μηδὲν γίγνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. Perinde eſt ac ſi nihil fiat, cum id non conſequitur quiſpiam, quod cupit.* Rectius ſimilem cauillationem adhibuit Bocchoris apud PLVTARCHVM Demetrio [p. 901. D.] *Quum quidam amaret Thonidem meretricem, popoſcit illa ingentem pecuniae ſummam. Adoleſcens inde, quum in ſomnis ſibi viſus eſſet cum illa concumbere, liberatus eſt libidine. Ob id mercedem ab illo inſtitit*

dandum agnum ego conduxi. Quae omnia obſeruauit A. MATTHAEI L. II. de Auction. c. 5. n. 11. H

3) „Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iisdemque iuris regulis conſiſtit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio conuenerit; ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti; *princip. Inſtit. de Locat. conduct.* Quaeri ſolebat de locatione & conductione, ſi forte rem aliquam vtendam ſiue fruendam tibi aliquis dederit. *§. 2. eod.* At cum do vt facias; ſi tale ſit factum, quod locari ſolet, puta: vt tabulam pingas, pecunia data, locatio erit." *L. 5. §. 2. D. de Praeſcr. verbis.*

4) „Qui impleto tempore conductionis, remanſit in conductione, reconduxiſſe videbitur .... Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum reconduxiſſe videri, ita accipiendum eſt, vt in ipſo anno, quo tacuerunt, videantur eandem locationem renouaſſe, non etiam in ſequentibus annis." *L. 13. §. 11. D. Locati conducti.*

5) HYGINVS de Limit. conſtitut. *Quos dominus in poſſeſſionibus ſuis manere paſſus eſt, eorum conditionem mutaſſe non videtur.* H.

6) Vid. CVIACIVS Obſeru. XXIII. 31. „Et vt in Emptione Venditione pretium naturaliter in immenſum intendere licet, ſic in Locatione-conductione merces in quamuis quantitatem excreſcere poteſt. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter conceſſum eſt, quod pluris ſit minoris emere; quod minoris ſit, pluris vendere, & ita inuicem ſe circumſcribere: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris eſt," *L. 22. §. 3. D. Locati conducti.*

7) Sicut enim nemo donare, ita nec gratis operam praeſtare cenſetur. Quod interdum etiam ex quarundam perſonarum conditione colligitur, de quibus v. Iacob GOTHOFRED. de Salario c. 2. §. 15. & ſequ. c. 3. per tot. c. 5. §. 12. Hinc valet etiam incerti promiſſio, quicquid aliqui ex diſciplina Romani iuris dixerint. Add. L. I. Parocm. iur. Germ. 42. MEVIVM ad L. III. Iur. Lubec. tit. 8. art. 7. H.

8) Quam Citharoedus ex ſpe praemii ceperat.

inſtitit Thonis iudicio exigere. Cognita cauſa iuſſit Bocchoris illi, quantum poſtulauerat Thonis argenti, in vaſe numeratum huc atque illuc manu iactare, ac meretricem vmbra frui. Quanquam ſententiam hanc arguit Lamia iniquitatis. *Neque enim*, inquit, *ademit meretrici vmbra pecuniae cupiditatem, ſomnium vero amore adoleſcentem expediuit.* Illud quoque ineſt huic contractui, vt ſi quid detrimenti acciderit conductori, dum opus abſoluere nititur, ipſius damno, non locatoris ſit [9]. Vid. *L. 2. §. 1.* [10] *L. 6. D. de Lege Rhodia* [11]. Eſt & notatu digna lex de architectis apud Epheſios quondam recepta, vbi ſi ſupra quartam partem ſumtuum, quos architectus praedixerat, in opus foret impenſum, de ſuo id iſte praeſtare tenebatur. Apud VITRVVIVM de Architect. L. X. praefat.

§. II. ILLA heic quaeſtio expedienda: num caſus, qui intercipiunt vſum rei, aut deteriorem reddunt, conductori, an locatori ſint damno, ac de penſione poſſint detrahi? Alii paucis reſpondent [1], vti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adiecta ſterilitatem, & alios caſus, qui vſum intercipiunt, eſſe damno conductoris; & locatorem ius habere a conductore penſionem conuentam exigendi, etiamſi hic fortaſſe minus, quam quanta eſt penſio, ex re conducta fructuum perceperit. Locatorem quippe dediſſe conductori facultatem vtendi re ſua, cuius fructuum ſpes eo tempore, quo contractus inibatur, tanti aeſtimabatur, adeoque cum iſte ſuum praeſtiterit, hunc quoque penſionem, quam promiſit, praeſtare aequum eſſe. Quanquam ſubtilius haec quaeſtio videatur deducenda. Id igitur certum eſt, quando res citra conductoris culpam plane periit [2], non ſolum hunc non teneri ad eandem reſtituendam, ſed & ex eo tempore penſionem ceſſare. Nam vt integra merces poſtulari queat, praeſupponitur, rei exſiſtentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius exſiſtente, contractus exſpirat. Vid. *L. 9. §. 4. D. Locati.* Huc facit inſtitutum Seſoſtris, regis Aegyptii, quo ſi cui de aſſignata

9) Hinc equus, quo colonus in commodum locatoris vſus, colono perit, vt pronunciatum apud MEVIVM Part. 5. Dec. 189. H.

10) *Nam & ſi faber incudem, aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locauerit opus.* vbi ſupra.

11) *Nauis aduerſa tempeſtate depreſſa, ictu fulminis deuſtis armamentis, & arbore, & antemna,* Hipponem *delata eſt, ibique tumultuariis armamentis ad praeſens comparatis*, Oſtiam *nauigauit, & onus integrum pertulit. Quaeſitum eſt, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant?* Reſpondit, *non debere: hic enim ſumptus inſtruendae magis nauis, quam conſeruandarum mercium gratia factus eſt.*

§. II. 1) Inter quos eſt GROTIVS L. II. c. 13. §. 18. Vid. Cl. BARBEYRACVS in nota 1.

2) *Si ager terrae-motu ita corruerit, vt nusquam ſit, damno domini eſſe: oportere enim agrum praeſtari conductori, vt frui poſſit.* L. 15. §. 2. D. in fine Locati conducti. *Si capras latrones citra tuam fraudem abegiſſe probari poteſt, iudicio locati caſum praeſtare non cogeris: atque temporis, quod inſecutum eſt, mercedes, vt indebitas, recuperabis.* L. 9. §. 4. D. eod.

3) Eſt qui diſtinctionem hanc commentitiam vocat. Ego nihil cauſae video, quamobrem ea retineri non debeat. H.

4) *Qui fundum, fruendum, vel habitationem alicui locauit, ſi aliqua ex cauſſa fundum vel aedes vendat, curare debet, vt apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is, aget cum eo ex conducto*, L. 25. §. 1. D. Locati.

5) „ Habitatores non, ſi paulo minus commode aliqua parte coenaculi vterentur, ſtatim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem eſſe, vt, ſi quid tranſuerſarium

ſignata agri portione vis fluminis quid abraſiſſet, penſio impoſita proportionaliter minuebatur; apud HERODOTVM Euterpe. [ſeu L. II. pag. 81. Ed. H. Stephani.] Deinde diſtinguendum eſt inter res [3], quarum certum, & definitum vſum locator praeſtare poteſt & debet: & inter eas, quarum vſus, quoad quantitatem eſt incertus, & aliquid aleae habet; adeoque in certa quantitate a locatore praeſtari non ſolet, nec debet. Prioris generis eſt, verbi gratia, domus ad inhabitandum conducta, cui vſui vt ſit idonea locator efficere debet [4]. Inde ſi illa vi turbinum ſit deiecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum vſus domus ipſi factus fuit deterior. Nam penſio ſeu merces fuit determinata ſecundum iſtum vſum, quem eo, qui in praeſens erat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Vſu ergo citra conductoris culpam deminuto, penſionem quoque pro rata deminui par eſt; niſi in priſtinam integritatem domus ſtatim reparetur citra notabile incommodum [5] & detrimentum conductoris. Vid. *L. 15. §. 1.* [6] *L. 30. D. h. t.* [7] Sic ſi inquilinus, aut colonus ex conducta domo, agroue fuerit eiectus [8], itidem penſionem non deberi conſtat; quia hoc caſu moraliter res domino periit; quouſque hoſtes iterum ſint expulſi [9]. Fructus autem iam collecti, vbi ab hoſte fuerint ablati, conductoris damno ſunt. Circa conductionem autem operarum obſeruandum; ſi quis momentaneam & velut tranſeuntem alicuius operam conduxit, vbi hic caſu aliquo impeditus fuerit, quo minus conuentam operam repraeſentare poſſet, conductor mercedem ſoluere non tenetur [10]. Verum ſi quis continuam alicuius operam conduxit, vbi hic ad modicum ſaltem tempus morbo aut alio caſu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus [11], humanum eſt, ipſum ſua functione non eiicere, nec de mercede quid detrahere, praeſertim vbi ſpes ſit, iſtam, quae caſu intercepta eſt, operam ſubſecuta diligentia penſari poſſe [12], aut vbi antegreſſa opera talem humanitatem merita ſit.

ſarium incidiſſet, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulam incommodi ſuſtineret; non ita tamen, vt eam partem coenaculi dominus aperuiſſet, in qua magnam partem vſus habitator haberet." *L. 27. princ. D. Locati conducti.*

6) „Ex conducto actio conductori datur. Competit autem ex his cauſſis fere: vt puta, ſi re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia poſſeſſio ei aut totius agri, aut partis non praeſtatur, aut villa non reficitur, vel ſtabulum, vel vbi greges eius ſtare oporteat, vel, ſi quid in lege conductionis conuenit, ſi hoc non praeſtatur, ex conducto agetur."

7) „Si vitiatum aedificium neceſſario demolitus eſſet, pro portione, quanti dominus praediorum locaſſet, quod eius temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci & tanti litem aeſtimari."

8) Vid. *L. 33. D. in fine & L. 35. princ. D. eod.*

9) CICERO in Orat. de Prouinc. Conſular. *Qui publico frui non potuit, hic tegitur ipſa lege Cenſoria.* H.

10) Si tamen caſus contigit circa opus ipſum, notandae *L. opus 36. L. ex lege. 51. §. 1. L. 59. L. fin. D. Locati conducti.* H.

11) Vid. *L. 4. §. 5. D. de Statu Lib.*

12) *Nam*, vt COLVMELLA ait, L. XII. de Re ruſtic. c. 1. *ex huiusmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quin etiam fidelius, quam prius, ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt aegris adhibita diligentia.* Vid. Iacob GOTHOFRED. de Salar. c. 6. §. 18. Clericus beneficiarius aegrotus integre percipit fructus beneficii ſui. c. 1. X. de Clericis aegrotant. vbi plura notat GONZALÉZIVS. Militibus captiuis menſtrua ſtipendia hodie non detrahi, teſtis eſt GROENEWEGIVS ad *L. 1. C. de Re militari.* H.

§. III. AT VERO circa illas res, quarum prouentus incertus est, quales sunt agri, horti, vineae, flumina ad piscandum, & similia, vti exuberans prouentus conductoris lucro, ita malignus eiusdem damno est; nec stricto iure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum, praesertim cum vnius anni sterilitas alterius vbertate soleat pensari. Non est enim boni patrisfamilias eiusmodi res ad vnum duntaxat annum locare, aut conducere. Vid. *L. 16. §. 4. D. h. t.* Neque opponi potest heic tritum illud: cum damno alterius neminem fieri debere locupletiorem. Nam idem posset occinere locator in vbertate insigni ad agendam pensionem; qui tamen non auditur. Et quia inaequales solent esse diuersorum annorum prouentus, ideo locator certum quid, & mediocre mauult habere, quam ab incerta annorum vbertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, spe lucri incerti; quae si ipsum fefellerit, sibi debet imputare [1]. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propositum in *L. 15. §. 2. D. h. t.* [2] vbi damno locatoris esse dicitur, *si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, sturnorum, si incursus hostium fiat, si vredo fructum oleae corruperit, aut solis feruore non adsueto* id contigerit. Ratio additur, *ne colonus supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare*, adeoque duplex damnum ferre *cogatur. Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, aut si nihil extra consuetudinem contigerit, damnum coloni esse.* Vbi adparet, temperamentum aequitatis consistere in diuisione casuum, queis fructus possunt intercipi, in frequentiores & rariores [3]. Iungatur *L. 25. §. 6. D. h. t.* vbi recte additur; *modicum damnum aequo animo debet ferre colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.* Alioquin enim si ob quoduis damnum aliquid pensioni foret detrahendum,

§. III. 1) Continuis tamen sterilitatibus se de remissionibus cogitare cogi PLINIVS ait Epist. L. X. 24. etsi post magnas remissiones adhuc reliqua creuisse, adfirmet L. IX. Epist. 37. Sed videtur id Plinius fecisse laudis studio. Gloriatur enim Lib. VIII. Epist. 2. regione tota & nouitatem remissionis cuiusdam suae & formam laudari. Forsitan ideo simul hae remissiones ab eo factae sunt, ne coloni, persolui reliqua posse desperarent.

2) Seruius *omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait: vt puta fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit: aut si incursus hostium fiat. Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si raucis aut herbis segetes corruptae sint. Sed & si labes facta sit, omnemque fructum tulerit; damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. Sed & si vredo fructum oleae corruperit, aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum. Si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciuiam aliquid abstulit.* L. 25. §. 2. D. eodem. Vid. CVIACIVS Obseru. XV. 28. HOTMANVS Obseru. IV. 7. MENAGIVS Amoenit. Iur. Ciu. c. 38. Vis maior, *quam Graeci θεοῦ βίαν, id est,* vim diuinam *adpellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur:* L. 25. §. 6. D. Locati conducti. Add. TITIVS Obseru. ad Lauterb. DCX. & Cornelius van BYNKERSHOEK Obseru. L. II. c. 13.

3) Ita, vt *frequentiorum* nomine & soliti & insoliti, *rariorum* autem adpellatione insolitissimi veniant. Ad *solitos igitur* pertinebit Naufragium, Tempestas, Mors, & Cessiones, quae a debitoribus fiunt bonorum. Insolitorum exempla praesto, si amplioris magnitudinis grando cadat, cuius lapides gallinarum oua superent, si flumina tanto impetu alueos excedant, vt nemora frangant, vt montes subruant, tecta decutiant, homines & armenta obruant. *Insolitissimus* tandem casus est, qui in omni hominum memoria est inauditus, vt ne prudentissimi quidem de eo cogitare potuerint. Talis casus est nauis in balaenam sub fluctibus latitantem incidentis, vel currus onusti, qui violentia ventorum de ponte in flumen praecipitatur, vel famis non vulgaris sed inauditae, quae nihil homini relinquat, praeter hominem. Vid. Celeb. OTTO

dum, perplexarum litium magna seges esset pullulatura. Et ideo pensiones fundorum ad mediocrium annorum prouentus determinantur, ne ex modico damno coloni querelas mouendi causam habeant. Quantum tamen praecise debeat esse damnum, ob quod de pensione aliquid est remittendum, ex arbitrio boni viri, consideratis singulis rerum circumstantiis, quam ex vniuersali aliqua regula, rectius definietur [4]. Circa colonos & illud est obseruandum, fundos illis quandoque hac lege locari, vt loco pensionis exsoluant id, quod laborem in excolendis istis positum excedit. Vbi colonus, qui velut mercenarius est, pretium sui laboris primo loco detrahit [5]. Et sic sterilitas plerumque est damno solius domini. Quod si autem conductor primus re conducta vti fuerit impeditus quocunque casu, & locator eandem rem alteri deinceps locauerit, aut quacunque ratione ex eadem vsum, alias conductori debitum, perceperit; is quidquid consecutus inde fuerit, rependere debebit primo conductori; aut pro pensione in solutum accipere, si modo hic pensionem soluere sit paratus. Caeterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam locatam praestare debeat, docetur in *L. 9. §. 2. 3. 5. L. 11. L. 12. L. 13. L. 25. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. L. 30. §. 4. L. 38. L. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. L. 61. princ. D. h. t.* [Debet [6] nimirum ad boni patrisfamilias modum re conducta vti & quae ipsius culpa perierunt, restituere. Qui autem opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem praestat.] Huc quoque spectat lex Aegyptiorum de Medicis, qui si ex praescripto codicis publici aegrotum curassent, eo mortuo, indemnes erant; sin contra praescriptum egissent, capitis iudicium subibant [7]. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 82. Obiter quoque notari

OTTO de Praestat. cas. soliti, insoliti & insolentissimorum.

4) Senatum Romanum, si quae interuenerit calamitas, mercedum parte publicanos releuare, Auctor est POLYBIVS L. VI. Histor. c. 15. Caesar publicanos mercedum parte tertia releuauit, teste SVETONIO in eius vita c. 20. De Catone CICERO III. de Offic. 22. „Nimis mihi praefracte videbatur aerarium vectigaliaque defendere; omnia publicanis negare, multa sociis: cum in hos benefici esse deberemus: cum illis sic agere, vt cum colonis nostris soleremus.“ H.

5) Distinguendus a colono partiario, qui prouentuum partem tantum tollit, & sic sterilitatem cum domino diuidit. Hanc locationem omnium vtilissimam censet PLINIVS IX. Ep. 37. *Medendi* inquit, *vna ratio, si non nummo, sed partibus locem.* Adfinis locatio, qua res in eodem genere restituenda, *Socidam eam* adpellant, de qua exstat insignis dissertatio TABORIS Op. Vol. I. p. 127.

6) Quae verba vncis inclusa, praeeunte Cl. BARBEYRACO, ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 10. hic a nobis inserta sunt: „Conductor autem omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege praetermissum fuerit, id ex bono & aequo praestare. Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem, aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet: quam si praestiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.“ *§. 5. Inst. de Locat. conduct.* Celsus *etiam imperitiam culpae adnumerandam - - - scripsit. Si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid, poliendumue conduxit, culpam eum praestare debere, & quod imperitia peccauit, culpam esse: quippe vt artifex (inquit) conduxit.* L. 9. §. 5. D. Locati j. §. 2. & 3. & L. 11. 12. 13. 15. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. 30. §. 4. L. 38. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. & L. 61. princ. eodem. Culpam autem Conductor leuem praestat ex regula generali, ab Vlpiano tradita in *L. 5. §. 2. D. Commodati*, excepto vsu vestimentorum, argenti & iumentorum, vtpote in quo, tanquam rerum, quae facile pereunt, culpa leuissima sarcienda, *d. §. 5. Inst. de Locat. conduct.* cuius verba modo adduximus.

7) Aliter ac apud nos, vbi discunt periculis nostris & experimenta per mortes agunt, Medicoque tantum hominem occidisse, impunitas summa est, quod olim PLINIVS Lib. XXIX. cap. 1. de Medicis Romanis dixit.

tari poteſt modus contrahendi cum Medicis in regno Tunquin, quem refert Alexand. de RHODES Itiner Part. II. c. 30. vbi cum medico ſub initio morbi ſuper mercede conuenitur; ſed quam iſte non accipit, niſi morbo curato: ſi aeger moriatur, gratis operam inſumſit Medicus. Hac quippe ratione Medici diligentiam putant intendi. Quo loco etiam memorat exemplum Medici, qui ad curandum morbum accerſitus, cum ſuper mercede tractatur, dicebat: ſi aegrotus iuuenis foret, ſe non minoris quam pro centum ſcutatis ipſum curaturum; ſed cum idem aetate iam prouecta ſit, viginti ſe fore contentum. Nam vitam, quam ipſi daret, diu durare non poſſe.

§. IV. ILLVD quoque heic quaeritur, an, ſi eadem opera mea, puta itineris ſuſceptio, pluribus ſimul poſſit eſſe vtilis, & ego eam vni pro iuſta & aequipollente mercede addixero, ab altero aut pluribus aequalem mercedem poſſim exigere? GROTIVS L. II. c. 12. §. 19. putat recte, id poſſe fieri, vbi lex ciuilis non obſtat. Nam id eſſe extrinſecum contractui, quem cum primo iniui, quod opera mea alteri quoque eſt vtilis; neque inde eandem primo illi fieri minoris. Enimuero vix videtur talem contractum aequitati & humanitati congruere, vtut forte ſtricto iuri non repugnet. Nam quando alicui tantum ſoluitur ab vno, quanti opera iſta in ſe eſt; reſpectu caeterorum, quibus eadem ſimul ita prodeſt, vt tamen non laborioſior exſiſtat, quam ſi vni duntaxat adhibeatur, tanquam res innoxiae vtilitatis aeſtimatur, quae praeſtantem non grauat; alteri vero prodeſt [1]. Quia tamen durum videtur, vt ille, qui mercedem ſolidam promiſit, ſolus oneretur, caeteris immunibus, aequum erit, vt huic caeteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens eſt, vt quando ego, verbi gratia, nauem ſolus conduxi, me inuito locator non poſſit alios recipere [2], ac ſi ego quoſdam velim admittere; mihi commodo id cedat. In artificiis tamen, quae ex paucitate artificum, & raritate aeſtimationem capiunt, recte quis abs ſingulis ſolidam mercedem ſtipulari poterit, etſi eadem opera plures informare queat. Nam eiusmodi artes pluribus communicatae vileſcunt. Ergo licet opera mea pluribus ſimul adplicata mihi non ſit laborioſior; id tamen recte imputare poſſum, quanti ſcientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris eſt. Quanquam ſint, qui nolint eſſe locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus ſalarium accipit, cum doctrina non ſit numo aeſtimabilis: ſed eſſe contractum innominatum, facio vt des *L. 1. D. de Extraord. cogn.* conf. tamen SENECA de Benef. L. VI. c. 15. In iſto qua ratione ſaepe circumueniantur miſeri magiſtri, docetur apud LVCIANVM de Mercede conductis. Quicquid huius ſit, habet tamen id iſte contractus commune cum locatione operae, in qua fides tantum & induſtria, non autem euentus ſemper praeſtari poteſt, vt licet labor irritus perierit, merces tamen conuenta peti poſſit. IVVENALIS Sat. 7. [verſ. 159. & ſeqq.]

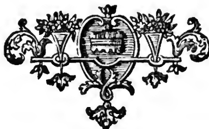
Mer-

§. IV. 1) Obſeruationes Cl. BARBEYRACI in nota 1. & 2. ipſe praeoccupaſſe videtur AVCTOR, ius ſtrictum a regulis aequitatis & humanitatis ſecernens, & quaeſtionem, ſecundum has ſolas, negans.

2) SENECA VII. de Benef. 5. *Abs te ſi rhedam condu-*

Mercedem appellas? quid enim ſcio? culpa docentis
Scilicet arguitur, quod laeua in parte mamillae
Nil ſalit Arcadico iuueni.

Aut quando adplicari ipſi poteſt illud PLINII N. H. L. VIII. c. 33. de tarando: *cum libuit ſui coloris eſſe, aſini ſimilis eſt.* Et bene EVRIPIDES Hippol. Coron. [verſ. 921. 922.] Δεινὸν σοφιστὴν εἶπας, ὅστις εὖ φρονεῖν τοὺς μὴ φρονοῦντας δυνατός ἐστ᾽ ἀναγκάζειν. *Mirum doctorem dixeris, qui vt recte ſapiant amentes, poſſit mortales cogere.* LIBANIVS Declam. 29. ἔστι βιαιότερον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις. *Natura violentior ac valentior eſt diſciplina.* Etſi quandoque non immerito reponi queant illa, quae habentur apud LVCIANVM in Hermotimo Tom. II. p. m. 293. Notatu quoque digna eſt oratio, quam Magnus Mogol Aureng Zebe ad praeceptorem quondam ſuum habuit, apud BERNIER de rebus in regno Mogolis geſtis, Part. vlt. p. m. 57. Caeterum contrarium plane huic contractum iniuit Aeſchines, quem Diogenes LAERTIVS [L. II. §. 62.] ſcribit ἐμμίσθους ἀκροατὰς ποιεῖσθαι, *auditores mercede ſibi quaeſiuiſſe* [3]. Quod Romae poſtea imitati ſunt ambitioſi ſcriptores, qui precibus, numis, & ſportulis ad recitationes ſuas auditores conquirebant. Neque inſuper habendum eſt inſtitutum Socratis aqud XENOPHONTEM Apomnem. L. II. [Ed. H. Steph. p. 426. c. 6. Ed. Oxon.] qui ab auditoribus ſuis pecuniam non exigebat. Admirabatur vero, ſi quis cum ſe profiteatur magiſtrum eſſe virtutis, pecuniam exigat, & non arbitretur maximum habiturus lucrum, ſi bonum adipiſcatur amicum: ſed timeat, ne is, qui bonus & honeſtus ab ipſo eſt factus, non maximas gratias illi, qui ei benefecit, habeat.

CAPVT

conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. H.

3) Imo verba adducta LAERTII contrarium ſignificant: obſeruat enim poſt Aldobrandinum, Cl. BARBEYRACVS in nota 4. Aeſchinem mercedem *ab auditoribus* accepiſſe.

* *

CAPVT VII.

DE MVTVO.

In mutuo [1] datur alicui res fungibilis ea lege, vt is poſt interuallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. *L. 3. D. de Rebus credit.* Vocantur autem res, quae mutuo dantur, fungibiles [2], ſeu quae functionem in ſuo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex iſto genere vice alterius ita fungitur, ſeu alterius vicem ſubit, vt qui ex eodem genere, eadem qualitate & quantitate receperit, idem recepiſſe cenſeatur. In quo mutuum differt a commodato & locato, quod heic ea ipſa ſpecies, quae data fuit, reſtituenda ſit, nec aliud pro alio inuito creditori ſolui poſſit [3]. Idque non tantum, quia eiusmodi res plerumque ſunt inaequalis valoris, ſed & quia expreſſe hoc actum fuit, vt meam ſpeciem recipiam. Contra ſi, verbi gratia, pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alium modium pari bonitate recepero, meum me recepiſſe iudicor. Dicuntur porro eaedem res conſtare pondere, numero, & menſura, quippe quibus determinantur & ſpecificantur; cum reliquae ab ipſa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob cauſam

§. I. 1) „Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quae pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, aere, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eaedem res, ſed aliae eiusdem naturae & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum adpellatum eſt, quia ita a me tibi datur, vt ex meo tuum fiat." *princip. Inſt. Quibus mod. re contrah. obligatio.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. XI. 31.

2) Nomen ipſum *Rei fungibilis* in Iure Romano non inuenitur Dicuntur tamen in *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* res quaedam ſolutionem recipere per FVNCTIONEM, etſi dubium ſit Cl. BARBEYRACO, vtrum ICti veteres eas res, quas hodie fungibiles adpellant, hanc functionem recipere dixerint. Subſcribit enim interpretationi, qua vtitur BYNKERSHOEKIVS Obſ. I. 10. ante verba, *quam ſpecie*, voculam *tam* ſubintelligens. Verba integra dictae legis haec ſunt: *Mutui datio conſiſtit in his rebus, quae pondere, numero, menſura conſtant: quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire,* QVAE *in genere ſuo* SOLVTIONEM *recipiunt per* FVNCTIONEM *quam ſpecie.* Vulgari legis acceptioni fauet adnotatio H. AVGVSTINI qui Emendat L. IV. c. 8. voculam *potius* ſubintelligi mauult, vt res indicentur, quae functionem recipiant potius in genere, quam in ſpecie.

3) „Nam

cauſam & res fungibiles peculiariter vocantur *qantitates*; aliae autem res, quibus in creditum non imus, *ſpecierum* nomine veniunt. Vbi tamen obſeruandum, non ideo, verbi gratia, boues eſſe res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boues vendere poſſum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non ſpecificantur per numerum, ſed numerus quantitatem ſpecierum exprimit. Add. Iacobi GODOFREDI Diſſert. de Aequalitate & functione in mutuo.

§. II. ILLAE porro res duplicem praebere poſſunt vſum, ordinarium, & extraordinarium. Vſus extraordinarius [1] talium rerum poteſt eſſe hic, vt aliquis alteri diues rebusque iſtis vbertim inſtructus adpareat, verbi gratia, quia ſenibus procis ad puellarum ſibi amorem pignerandum opinio diuitiarum multum prodeſt, ideo poteſt quis parum pecunioſus ab aliquo ſummam pecuniae commodato accipere, quam tantiſper intra arcam ſuam oſtentet, dum amaſiam ſpectandis aedibus circumducit. Heic cum commodato tantum ſumti ſint numi [2], hautquaquam accipientis facti ſunt, & eadem corpora, ſeu ſpecies reſtitui debent. At vero ordinarius vſus eiuſmodi rerum in abuſu conſiſtit; ſeu tales res directe in vſus meos adplicare nequeo, niſi easdem conſumam, ita vt ſaltem mihi pereant, ſeu ex numero rerum mearum remoueantur. De frumento, vino, aliisque rebus, quae in alimenta corporis adhibentur, res plana eſt. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut diſſoluenda debita adhibere non poſſum, niſi vt eam a me abdicem ac remoueam. Quo facto vtut ſubſtantia numorum apud alium duret; tamen quantum ad me illi conſumti cenſentur [3]. Quamobrem vbi iſtiusmodi res ob ordinarium vſum in alium ſunt transferendae, non animo permutandi, ſed vt idem recipiatur; quia ſpecies, quae data fuit, eſt conſumta, igitur reſtitutio neceſſario in eodem genere eſt facienda [4].

§. III. SVNT autem communiſſimae res fungibiles, & quidem quae numero determinantur, pecunia *; quae pondere, aurum & argentum rude, panis; quae menſura, frumentum, ſal, vinum, cereuiſia, oleum, vid. *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* Et in genere omnia cibaria, verbi gratia, carnes, oua, lac, imo

3) „Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non poſſumus, quia aliud pro alio inuito creditori ſolui non poteſt." *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.*

§. II. 1) „Non poteſt commodari id, quod vſu conſumitur: niſi forte ad pompam vel oſtentationem quis accipiat. Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant." *L. 3. §. 6. D. Commodati.*

2) CAIVS L. IV. D. Commodati: *Saepe ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant.* H.

3) Ciuiliter ſc. cum aliae res naturaliter conſumantur. H.

4) Rerum fungibilium indoles ea eſt, vt vſu conſumantur. Eſt autem conſumptio haec alia *Naturalis*, alia *Ciuilis*. Hanc Iuſtinianus reſpexiſſe videtur, cum veſtimenta Quaſi-vſuiſfructui acceuſeret in *§. 2. Inſt. de Vſufructu*, cui proinde tanquam iuri nouiori non amplius opponenda eſt *L. 15. §. 4. D. eod.* & quae proinde non indigebat noua diſpunctione Gerardi NOODT Probab. L. I. c. 4. j. Obſeruatt. L. II. c. 16. & de Vſufructu L. I. c. 21. Sic libri, inter Eruditos res non fungibiles ſunt, reddendi in eadem ſpecie, inter bibliopolas autem pro rebus fungibilibus ſaepe habentur, vtpote, qui frequenter exemplaria aliquot mutuo ſumere & in eodem genere reddere ſolent.

§. III. * Ita, vt alia ſpecies pro alia reddi poſſit, veluti aurum pro argento, & contra, modo non aliter conuenerit. Corn. van BYNKERSHOEKIVS. Obſ. I. 9.

imo & integra ac viua animalia, quatenus tanquam cibaria considerantur. Nam si mihi verbi gratia epulum sit instruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero vtique a vicino mutuo sumere non solum oua, aliquot libras carnium, sed & pisces, cancros, lepores, gallinas, anseres, imo oues & vitulos, ea lege, vt deinceps talia in suo genere restituam. Add. PLINIVS N. H. L. IX. c. 55. Sub censum rerum fungibilium quandoque etiam venire potest charta pura, quae vsu consumitur, quatenus vbi semel conscribillata est, aliam scripturam non admittit. Imo quoduis genus mercium, certa mensura determinari aptum, quod aequali bonitate passim inuenitur, quodque genuino ac principali adhibitum vsui in priorem & integram formam reuocari nequit. Istiusmodi enim res, etsi regulariter vendi soleant: tamen quandoque etiam vsu venit, vt iis in creditum eamus, verbi gratia, si ego certam quantitatem panni ad futuros vsus meos comparassem & vero amico repente tali panno opus sit, nec statim eius emendi copia suppetat; possum vtique pannum meum illi dare ea lege, vt alium eiusdem quantitatis & qualitatis restituat.

§. IV. SOLET porro mutuum contrahi, non tantum expresse, sed etiam tacite, puta si alicui per errorem soluero, cui non debebam, vel si alicui dedi ob aliquam causam, quae causa deinde secuta non est. Vnde in iure Romano prodita est *condictio indebiti, & condictio causa data, causa non secuta.* Cum enim non animo donandi datum sit, sed vel quia deberi credebatur, vel vt aequipollens adquireretur; quod autem ita datum est, factum fuerit accipientis: igitur perinde habetur, ac si istae res mutuo essent datae, eodemque modo possunt repeti. Hinc fundamentum istarum condictionum non incommode vocari poterit mutuum [1] tacitum [2]; quod alias ICtis dicitur Quasi-contractus [3]. Apud Paul. WARNEFRIDVM de Gest. Longobardorum. Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulsione Longobardorum ex Italia dederat, postquam ille cum hisce pacem fecisset. Etsi *ille virium suarum potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit.* Obiter quoque heic notandum, quod refert PLVTARCHVS Quaest. Graec. *Cur apud Gnossios moris erat, vt mutuam foenore pecuniam accipientes, eam raperent?* Ἢ ὅπως ἀποστερῶντες, ἔνοχοι τοῖς βιαίοις ὦσι, καὶ μᾶλλον κολάζωνται; *an vt creditorem frustrantes, rei violentae actionis eo grauius punirentur?* Sic vt ea ratione fraus fieret legi

§. IV. 1) Cuius Mutui taciti commentum fusque deque haberi potest in Iure Naturae. Satis enim per se patet, creditorem, cui indebitum soluitur, non debere locupletari cum damno soluentis. In eo praecipue Mutuo simile est *indebite solutum*, quod perinde ac Mutuum in eodem genere reddi potest.

2) CVIACIVS & alii quidam ICti Promutuum vocant. H.

3) Ipsa quidem aequitas, per factum solum indebite soluentis ostendit, eum, qui accepit, ad restitutionem obligari, pecuniamque solutam inde ab eo repeti posse; neque tamen ideo ingenii laude fraudandum esse commentum Iuris Ciuilis, quo Indebiti solutio Quasi-contractibus accensetur, alibi monitum fuit. Adpellatur enim Iuris Ciuilis Doctoribus fundamentum, horum Quasi-contractuum, eadem aequitas, quae in iure, quod ex Natura est, regnat.

§. V. 1) De Salmasio ouans Vrbem quoque iniit GOESIVS in Vindiciis pro recepta de Mutui alienatione sententia editis *Lugduni Batauorum* MDCXLVI. *in 4to.* Quem ab Hertio praetermitti video. Et fuit sane haec pugna cum Salmasio

egi de non accipiendis vsuris, vt si alter, quod abstulerat, cum foenore non redderet, rapinae arcesseretur.

§. V. DISCEPTATVM fuit superioribus annis inter Cl. SALMASIVM [1], & nonnullos ICtos [2], *an Mutuum sit alienatio?* Vbi id planum est, cum regularis vsus rerum, quae mutuo dantur, in abusu consistat, translationem a creditore in debitorem ea lege fieri debere, vt hic plenissimam ea de re disponendi accipiat facultatem, ipsumque adeo dominium, sine quo potestas rem consumendi intelligi nequit. Quia tamen iste ea lege dat, vt idem recipiat, & hic ea lege accipit, vt idem restituat; ideo neque illius patrimonium decreuisse, neque huius auctum censetur, nisi quod isti in locum rei successit actio personalis, quae ob molestiam & incertum euentum exactionis minus quam ipsa res iudicatur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoque numerantur; ita tantum quisque habere intelligitur, quantum detracto ac dissoluto aere alieno est retenturus. Et qui plus debet, quam ipsius est patrimonium, illum minus nihilo habere non absurde dixeris. Hinc Caesaris apud APPIANVM de Bello ciuili L. II. [p. 432. B. Edit. H. Steph.] dictum: *Bis millies & quingenties HS. opus sibi esse, vt nihil habeat.* Inde aes quoque mutuo sumtum *alienum* dicitur [3], non quod quis eius dominium non habet, sed quia id ab altero est acceptum sub lege tantundem restituendi. Contra qui nullis grauatur debitis, dicere potest: *Meo sum diues in aere.* Verbo: qui pecuniam alteri credit, reuera quidem numos alienat: sed ita, vt neque suo patrimonio quid detrahere, neque debitoris aliquid addere velit.

§. VI. MAIORIS momenti est illa quaestio [1]; si in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & solutioni interiicitur, vtrum [2] sit respiciendus valor numorum, qui tempore mutui contracti fuit, an vero qui est tempore solutionis? Plerisque heic videtur distinguendum inter bonitatem monetae intrinsecam & extrinsecam; quarum illa consistit in certae materiae certa quantitate; haec in publica taxatione, seu impositione valoris a magistratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, si de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit nisi in deterius,) putant monetam ad eam, quae fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actum censetur, vt non solum eadem

5C 2 res

masio valde cruenta. Spolia opima tulit Car. Hannibal FABROTVS, quae tristis deditio sequuta, qua aeternae seruituti addicta fuit Salmasii sententia, quod recte & bene factum nouissime Iure gloriantur Celeb. Institutionum interpretes, HEINECCIVS & OTTO, vbi de Mutuo agunt.

2) Hi sunt Carolus Hannibal FABROTVS, Ioh. Iacob WISSENBACH, Cyprianus REGNERVS, I. Otto TABOR, Polycarp. SENGEBER, & alii pecul. libris. Add. H. GROTIVM in Appendic. Epistol. 486. Verbo dici potest, mutuum ipsum non esse alienationem, hoc enim proprium est modorum acquirendi; sed in mutuo id agi, vt dominium transferatur, sc. per subsecutam traditionem. Vid. supra ad c. 2. §. 3. H.

3) Et HORATIVS *nummos conductos* pro foenori acceptis dixit. H.

§. VI. 1) Saepissime in Germania superiori seculo disceptata. Vid. & de regno Poloniae PIASECIVM Chronic. rer. gestar. ad A. MDCXXXII. Et haec quaestio non tantum locum habet in contractibus sed & in testamentis. Vid. CARPZOV. L. VI. Responf. Elect. 21. & Part II. Const. 28. def. 8. H.

2) Vid. Franc. HOTMANVS Quaest. illustr. 15. & 16. qui hanc quaestionem aliter decidit, sed rationibus vtens parum validis.

res in ſuo genere, ſed & in eadem bonitate reſtituatur [3], alias enim non eadem quantitas reſtituitur. Inde, verbi gratia, ſi numis recens percuſſis quarta pars intrinſecae bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate reſtituendi fuerint recentium 125. Similiter ſi alicui centum mutuo dedero, dimidia ſui parte aere conſtantes, vbi poſt illa mixtura fuerit proſcripta, & aeris loco argentum ſurrogatum, 50. tantum erunt ſoluendi. Nam licet penes ſummum imperium ſit, valorem numorum ex eadem materia conſtantium intendere, aut remittere: tamen vbi iſte extrinſecus valor ab interna numorum bonitate multum diſcrepauerit, & quia exterorum quoque ratio habenda, ni commercia cum illis ad ſolam permutationem redigere velimus, pretia mercium magis ad intrinſecam bonitatem [4], quam valorem iſtum externum, & vocabula numorum determinabuntur [5]. Et ſic detracta quarta materiae parte, iam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram. Vnde ſi quis pro C. antiquae notae numis mihi iam totidem recentis commatis vellet reſtituere, reuera quarta parte minus daret.

§. VII. Qvodsi autem ſalua intrinſeca bonitate externus valor numorum ſit mutatus in maius aut minus, tunc putant valorem numorum conſiderandum [1], prout fuit tempore initi contractus. Sic vt augmentum & decrementum eius valoris lucro & damno cedat debitori, verbi gratia, ſi alicui mutuo dedero C. imperiales in ſpecie, vti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. numorum alborum; poſt autem eorum valor aſcenderit ad 52. albos; ſi ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales non plus poſſe imputari, quam 48. albos. Quod ſi autem ſolutio fiat imperialibus in ſpecie, de ſingulis poſſe detrahi valorem 4. alborum, ſic vt non plus quam 92. imperiales in ſpecie ſint ſoluendi. Et vice verſa, ſi eorum valor ad 44. albos decreuerit, ac ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales 48. albos computandos. Sed ſi imperiales in ſpecie ſoluantur, ſingulos ſupplendos eſſe 4. albis; ſic vt 108. imperiales in ſpecie iam ſint ſoluendi. Enimuero ne ſic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem caſum poteſt excipere creditor [2], ſi ipſe ſuos retinuiſſet imperiales, incrementum ſibi fuiſſe ceſſurum; quo ſi iam carere cogatur,

3) *Cum quid mutuum dederimus, etſi non eanimus*, vt aeque bonum nobis redderetur, *non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere ſit, reddere: veluti vinum nouum pro vetere: nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum eſt: id autem agi intelligitur, vt einsdem generis & eadem bonitate ſoluatur, qua datum ſit*, L. 3. D. de Reb. cred. Adde, quod, ſi argentum a Creditore non fuiſſet exſolutum, nihil is per nummorum deteriorationem amiſiſſet: quae contemplatio in alienationibus regulae vicem tuetur. *Alienatio quum ſit, cum ſua cauſſa dominium ad alium transferimus, quae eſſet futura, ſi apud nos ea res manſiſſet: Idque toto iure ciuili ita ſe habet, praeterquam ſi aliquid nominatim ſit conſtitutum.* L. 66. D. de Contrah. empt. Modo mutatio pecuniae facta non ſit durante mora creditoris, accipere detrectantis. Haec enim vtique ei nocet, *L. 172. §. 2. D. de R. I.*

4) *Pro imminutione, quae in aeſtimatione ſolidi forte tractatur, omnium quoque pretia ſpecierum decreſcere oportet*, L. 2. C. de Vet. numiſm. pot.

5) Vid. *L. 2. C. de Veter. numiſmat. poteſt.* H.

§. VII. 1) Quorum ſententia a plurimis ICtis & in ſummo Imperii iudicio, quod Camerae vocamus, eſt recepta. Viginti tres pro ea rationes adduxit Alemannvs Conſultat. 8. quaeſt. 2. Add. Richter Deciſ. 72. Mynsing. Cent. 4. Obſ. 1. Cothmann. Vol. I. Reſponſ. 33. Mevivs pag. 6. Dec. 389. Berlich. Part. II. Concl. 36. n. 5. ſequ. H.

2) Accedit, dum creſcit numi valor, pretia ſimul rerum augeri: & cauſam aucti valoris in numo

gatur, ſuo cum detrimento alterum lucrum facere. Parem querelam circa poſteriorem caſum debitor mouebit. Ergo vlterius eſt inſpiciendum, an certum genus numorum, verbi gratia, imperiales in ſpecie dati ſint, vt totidem in ſpecie reſtituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati ſint ad modum vulgaris & currentis, quam vocant, monetae. Deinde an vniuerſa moneta mutationem ſubierit, an tantum vnica illa ſpecies. Priori caſu ſine dubio totidem corpora reddenda. Secundo caſu ante dicta deciſio locum habet: quam ob cauſam etiam in eiusmodi mutuo valor, verbi gratia, imperialium ad aliud monetae genus ſolet referri, verbi gratia, tot imperiales 48. numos albos valentes. Tertius caſus, vbi mutatio in vniuerſa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus eſt ex iis, quae ſupra h. L. c. 1. §. vlt. tradidimus. Etſi communi vſu hactenus vix receptum, vt iſta vniuerſalis mutatio monetae in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum caſum obſeruandum, quando vnum monetae genus, ſalua eadem bonitate intrinſeca, valore augetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius [3]. Sic, verbi gratia, quando imperialium, perſiſtente eorum bonitate intrinſeca, valor, qui antea fuit 48. numorum alborum, ad 52. aſcenderit, indicio eſt, de horum intrinſeca bonitate aliquid deceſſiſſe. Heic ergo ſi dati fuerint imperiales in ſpecie, & ſolutio ſit facienda numis albis, in ſingulos illorum non 48. horum, ſed 52. erunt computandi. Sed vbi vulgaris ſiue currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; niſi magnitudo ſummae aut enormitas mutationis aliud ſuaſerit. Enimuero circa alias res fungibiles, modo tempore & loco conuento reſtituantur, non attenditur, an ipſarum pretium interea creuerit, an decreuerit; ſed & aucti pretii commodum & deminuti incommodum ad creditorem pertinet; niſi ſecus conuentum fuerit. Quod ſi autem debitor ſit in mora, & interea rei pretium mutetur, anxie diſquiritur ab interpretibus iuris Romani, ad *L. Vinum 22. de Rebus creditis* [4], cuius temporis & loci fieri debeat aeſtimatio. Vbi aequiſſimum videtur, vt aeſtimatio fiat pro tempore & loco ſolutionis; ſed ſi interea, dum debitor moras nectit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno ſit. Add. *L. vlt. D. de Condict. triticaria. L. 3. D. de Eo, quod certo loco* [5].

5C 3 §. VIII.

mmo plerumque eſſe deprauationem materiae in alterius generis numis. Ob quas aliasue rationes ab illis, quos ſupra in alteram partem protulimus, diuerſum ſentiunt COVARRVVIAS de Numiſmat. c. 7. §. vnico. Anton. TESSAVRVS Deciſ. 174. CARPZOV. L. V. Reſponſ. Elector. 93. & Part. 2. Conſt. 28. def. 5. VINNIVS ad pr. I. Quib. mod. ex Contract. obligat. n. 12. H.

3) Locus hic haut dubie mendoſus eſt, vtut cum prima editione, quae Londini in Scania prodiit, conueniat. Legendum videtur: *Valore augetur ob reliquam monetam &c.* H. [Editionem Suecicam, & Francofurtenſem ſequutus HERTIVS hic pro *valore augetur*, exhibebat valore agetur. Manifeſtum tamen eſt mendum, & vera iam lectio, quam ſequuti ſumus, praeſto eſt, monente Cl. BARBEYRACO in Editione Hollandica A. 1658. Hertii igitur emendatione hoc loco non vtimur.]

4) *Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum eſt: quaeſitum eſt, cuius temporis aeſtimatio fieret - - -* Sabinus *reſpondit, ſi dictum eſſet, quo tempore redderetur, quanti tunc fuiſſet: ſi non, quanti tunc, cum petitum eſſet. Interrogaui, cuius loci pretium ſequi oporteat? Reſpondit, ſi conueniſſet, vt certo loco redderetur, quanti eo loco eſſet: ſi dictum non eſſet, quanti vbi eſſet petitum.* Quam legem M. LYCLAMA eleganti commentario illuſtrauit, qui prodiit Leouerdiae 1644. in 12. Singulari hanc legem diſſertatione, ab A. A. PAGENSTECHERO quoque illuſtratam fuiſſe, didici ex HEINECCII Elementis Iuris Ciuilis ſecundum Pandectas P. III. §. 83.

5) *L. 3. §. 2. D. Commodat.* Vbi VLPIANVS ait:

§. VIII. CIRCA mutuum etiam operose disquiritur, anne vsurae, quas pro illo dari moris est, iuri naturali & diuino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exoleuit illa Persarum opinio, quam refert PLVTARCHVS de vitando aere alieno. [p. 829. C. Edit. Wech.] *Πέρσαι τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἁμαρτημάτων, πρῶτον δὲ, τὸ ὀφείλειν. ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις. Persae secundum locum inter peccata adsignant mendatio, primum aeri alieno, quia & debentibus saepe contingit, vt mentiantur.* Etsi HERODOTVS Clio, mea sententia rectius, priori loco ponat *mentiri*, secundo loco, *aes alienum debere* [1]. Quomodo igitur legem diuinam circa vsuras, quae extat Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. XIX, 14. Deut. XXIII, 19. antiqui Ebraei explicarint, late docet SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 9. Scilicet credebant isti, non accipere solum vsuras, sed & dare inter Ebraeos [2] esse illicitum, & quidem vt reatum quoque contraherent scribae, actuarii, & testes, interuenientes contractui vsurario, nec non proxenetae. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, vt de lucro, quod inde faceret, daret orphano; damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo vsurae genera; vna erat vsura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus: & haec lege diuina interdicta censebatur. Altera dicebatur puluis vsurae, maiorum duntaxat scitis illicitus. Vsurae propriae dictae crimen admittebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis, verbi gratia, pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solueretur mutuum: aut si minoris conduceret, quam alias vsus villae valebat: aut si ex pignore vsus quid mutui nomine caperet. Iuxta illorum tamen mores ob vsuram acceptam in foro nemo vapulabat, vti ob violatas alias leges diuinas fieri suuerat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogebatur. Mortuo autem illo, qui vsuram acceperat, heredes non adigebantur restituere pecuniam foenore lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, vsurae nomine accepta, idque in honorem defuncti, & seruandae eiusdem famae postumae: & quidem si palam erat, eum ob id poenituisse & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec haeredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoque erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat iuris peritis; quia hi censebantur praeceptum de vsura non voluisse violare, sed id accepisse tanquam simplex donum non in vsurae vicem. Per puluerem vsurae vetabantur accipere quodcunque commodum & beneficii agnitionem, quae extra mutui contractum, seu extra eiusdem contracti tempus qualicunque mutui respectu creditori posset praeter sortem intra diem soluendi obuenire. Huius pulueris duas species faciebant;

ait: *In commodati actione, ceu in caeteris bonae fidei iudiciis, rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruari: in stricti iuris iudiciis litis contestatae tempus pr[illegible].* Conf. VINNIVM L. I. Quaest. iur. 39. H.

§. VIII. 1) Et Plutarchi & Herodoti locus commode ab AVCTORE omitti poterat, quandoquidem vterque non ad mutuum *dantem*, sed ad mutuum accipientem pertinet, adeoque ab hoc loco alienus est, vtpote quo quaeritur, an mutuum *danti* vsuras accipere integrum sit.

2) Quod

ciebant; vnam, quae ad discrimen temporis attinet, quo incrementi aut commodi nomine quid a debitore praestatur; alteram, quae ad contractus diuersitatem respicit. Priorem iterum distinguebant in antecedentem, & consequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, a quo petierit, sub spe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor post mutuum acceptum muneris nomine donauerit creditori, vt sibi dies soluendi ante praestitutus comperendinetur. Imo ne humanitatis quidem officia volebant creditori postmodum a debitore praestari, nisi ante mutui dationem inter eos in vsu fuissent. Posterius genus pulueris vsurae putabatur spectari in tali modo contrahendi, verbi gratia, vbi venditor dixerit, si hodie emeris, vendam tibi XC. siclis; si nolis ante diem crastinum emere, dabis C. In tali enim contractu adiectio morae simul cum pretii incremento visa est innuere, decem velut vsurae nomine soluendos. Caeterum hic puluis vsurae non erat restituendus, nec actio prodita, qua rite in foro peti posset. Etsi qui contra haec maiorum scita pecasset, plagis aut alio modo plecteretur. Sic non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum sub censu iterum domino locare; quippe cum census ille videretur vsuram imitari. Et haec duntaxat inter Ebraeos inuicem valebant. Verum a gentili vsuras exigere putabant licitum esse per Deut. XXIII, 19. imo praeceptum id credebant; scilicet vt opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, a Deo excidio alias destinatae. Etsi Leo Mutinensis de Ritibus Hebraicis Part. II. c. 5. tradit, dictum istud esse tantum intelligendum de septem populis, terrae Canaan incolis, non autem de aliis gentibus, a quibus itidem vsuras capere nefas sit. Per miserias tamen longae captiuitatis, & ob negatam praediorum possessionem, honestioremque rem quaerendi facultatem, plerosque a legalitate Israëlitica degenerasse. Falsum tamen protestatur esse, quod aliqui disseminant, Iudaeos quotidie iurare, se Christianis decipiendis operam daturos; idque confictum tradit odiis in ipsos inflammandis.

§. IX. Haec tam curiose ab Ebraeis obseruata, an iuris naturalis sint, an iuris diuini positiui, & quidem quod non peculiariter populo Iudaico, sed vniuersis gentibus fuerit latum, iam dispiciendum. Equidem de illis, quae per Iudaeorum magistros fuerunt addita, liquidum est, ea esse iuris positiui, ad praecludenda diuerticula, eludendae legi per homines male solertes inuenta. Sed in vniuersum de lege circa vsuras arbitramur, siquidem illae non contineant iniquam oppressionem & arrosionem egenorum, sed respondeant lucro, quod vel nos potuissemus interea facere, vel quod ex nostra pecunia debitor capit, vbi praesertim hic non tam necessitatis, quam lucri faciendi caussa mutuatus fuerit: istam non esse naturalem [1] neque iuris diuini, quod omnes gentes

2) Quod certum, & a Deo per rationes, genti Iudaicae singulares vetitum est, de quibus Avctor infra aget. Dictum Lucae VI, 33. a nobis explicabitur in nota 4. ad §. IX.

§. IX. 1) Quod per ipsam legem Mosis aliunde manifestum. Vetat enim ea opprimere peregrinos, eosue adficere iniuria Exodi XXII, 21, XXIII, 9. Deuteron. XXIII, 7. XXVII, 19. Vid. Gerardus Noodt de Foenore & vsuris L. II. c. 9. De vsuris ceterum & quatenus eae licitae sint,

gentes obligat, ſed poſitiuam, quaeque populo Iudaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente SELDENO, l. c. communiter Rabbini ſenſerunt, foenus ſcilicet naturali iuri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur conſenſu & contractu hominum libero. Sed ex ratione ſatis manifeſta idem videtur euinci poſſe. Nam vtut arctiori dilectionis gradu ex praecepto diuino Ebraei inter ſe iuncti erant; tamen communia legis naturalis officia aduerſus quoslibet alios exercere vtique tenebantur. Vnde & IVVENALI Sat. 14. [v. 103. 104.] non immerito perſtringitur:

Non monſtrare viam eadem niſi ſacra colenti:
Quaeſitum ad fontem ſolos deducere verpos.

Atqui ſi omnis vſura repugnat legi naturae, non video, quomodo ſanctiſſimum Numen populo, quem peculiariter ſanctum volebat, expreſſe indulſerit, & velut eum monuerit violare aliquod praeceptum iuris naturae in homines, qui nulla ipſos iniuria laceſſierant; ſiquidem Deut. XXIII, 19. vtique non de Cananaeis duntaxat, ſed quibusuis gentibus ſit intelligendus [2]. Ratio autem eius legis videtur fuiſſe duplex [3], vna petita ex genio populi, altera ex forma reipublicae ac conditione eius ſeculi. Scilicet non minus olim atque hodie ardentiſſima habendi ſitis eam nationem vexauit, ac opibus abundare ſummae felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege praecauere voluit. Ne tamen ingenio ipſorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere ſolertiam permiſit. Deinde ſatis adparet, Moſen voluiſſe inſtituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cuius inter regulas haec eſt ex praecipuis, vt quantum fieri poteſt, aequalitas opum inter ciues ſeruetur. Ei fini inſtitutae leges de anno iubilaeo & remiſſionis Leuit. XXV, 14-31. Deut. XV, 2. & de non alienandis in perpetuum fundis. Add. Numer. XXXVI. cui ſimilis lex Solonis, vt filia ἐπίκληρος, ſeu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio iſtorum temporum aliam oſtendit rationem legis vſurariae. Simplici modo rem tunc faciebat iſte populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manuariis. Mercatura itidem ſimplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla nauigatione. Talis vbi eſt ciuitatum ſtatus, nemo mutuum accipit, niſi inopia preſſus. Vnde Deut. XXIIX, 12. argumentum maximae felicitatis memoratur: *Tu multis mutuo dabis, abs nemine accipies.* Add.

ſint, curioſe agunt Cl. SALMASIVS de Vſuris, de modo vſurarum & de foenore Trapezitico. Martinus SCHOOKIVS in diſſertatione de vſura Trapezitica contra Salmaſium edita, quae inter eius diſſertationes iunctim excuſas, & THOMASIVS not. ad Lancellotum IV. 7. nota 275. p. 2024.

2) Quod vtique dicendum, vt euincit CLERICVS ad h. l. Ambroſium, qui in libro, de Tobia c. 15. contrarium tuetur, hanc ſcilicet legem ad ſolos Cananaeos pertinere, parum probabiliter diſputare, oſtendit NOODTIVS de Foenore & vſuris, L. I. c. 10.

3) Quas duas rationes plenius exponit & ornat laudatus NOODTIVS dicto loco. Addatur Io. Frid. GRONOVIVS de Centeſimis & vnciis vſuris Antexeg. I. pag. 465. & ſeqq. ad calcem libri de Seſtertiis Ed. 1691.

4) Per ea, quae dicta ſunt, adparet, Dauidem, quum Pſalmo XV, 5. & Ezechielem, quum c. XVIII. v. 13. & XXII, 12. vſuras inter res deteſtandas numerant, de foenore loqui, quo Iudaeus Iudaeum arto-

Add. Deuter. XV, 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, vt quamuis modica vsura debitores vehementer grauet. Et cum mutuo sumta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob easdem rationes tantis olim turbis inuoluta fuit ciuitas Attica per foenus, vt ei aliter succurri quam per Solonis σεισάχθειαν non posset. Vid. PLVTARCHVS Solone. Quod malum quoque Roma adhuc modica sensit. GROTIVS ad Lucam VI, 35. rationem legis Deuter. XXIX, 13. inter alias hanc affert: *Potissimus Hebraei populi quaestus in agricultura & pecunia situs erat. Quare cum finitimi plerique Iudaeorum ex mercatura magnum quaestum facerent, foenus in illos permitti; in Ebraeos non permitti summa poscebat ratio. Nam & aliorum populorum odiosum est foenus, quod in agricolas exercetur.* Addendum tamen & hoc est, Moysen eximiam quoque caritatem in populo Iudaico ea lege sancire voluisse; cuius vsus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modicae summae, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus mutuo sumi solerent. Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam auaritiaeque sordidae detestationem [4] eandem legem refert PHILO Iudaeus libro de Caritate [p. 701. 702.] Quam virtutem multis aliis legibus sancit summus legislator, verbi gratia Exodi XXI, 10. 11. XXII, 22. 23. 25. 26. 27. XXIII, 4. 5. 9. 11. 12. Leuit. XIX, 9. 10. 13. 33. XXXIII, 22. XXV, 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39. seqq. Deuteron. XIV, 28. 29. XV, 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXIII, 24. 25. XXIV, 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI, 12. 13. Enimuero alio fine hodie frequentissime pecunia mutuo sumitur; scilicet vt materia accipiatur rem suam insigniter augendi, aut vt aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre possit. Hoc fine pecunias mutuo sumenti nulla est ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas [5], me in partem lucri non velle admittere. Nam ipse interea excludor ab illo lucro [6], quod pecunia mihi mea parare poterat, si eandem in proprios vsus conuertissem. Cumque minus sit habere actionem quam rem, omnino est aliquid aestimabile, & modica vsura pensandum, quod in locum rei actio personalis subeat, quae nunquam sine molestia instituitur; postquam non omnes considerant illud MARTIALIS II. Epist. 13. *Et iudex petit, & patronus. Soluas censeo Sexte creditori.* Et vt sors mihi pereat [7], multi casus incidere possunt. PYNDAR Olymp. od. 10. [v. 9. & seqq.] Ἕκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος ἁμὸν κατήχυνε βαθὺ

arrodat. Verba autem Christi Lucae VI, 34. *Mutuum date, nihil inde sperantes*, ad sortem hominibus indigis *credendam* pertinent, etiam si redditionis spes nulla sit, quoniam hominem beneficio adfici humanitatis intersit. Est igitur hoc praeceptum Christianae virtutis, qua, frequentes qui esse iubentur in erogandis stipibus, interdum etiam mutuum, dubia spe restitutionis credere debent. Quod manifeste suadent verba praecedentia: *Si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis?*

5) Iustitiam vsurarum lucratiuarum egregie adseruit Cl. BARBEYRACVS in nota 7. Cui si quis adiecerit NOODTIVM de foenore & vsuris L. I. c. 5. & 6. tollere is facile poterit scrupulum cum puluisculo, qui vulgo hac de re animis hominum insidere solet.

6) Pecunia enim, si mihi mansisset, mihi futura erat non inutilis, emto agro aut domo fructum datura. Quod ergo in alterius gratiam eo commodo cariturus sum, id ipsi imputabo. H.

7) Quod periculum etiam in contractu suscepti

βαθὺ χρέος, ὅμως δὲ λύσαι δυνατὸς ὀξεῖαν ἐπιμομφὰν ὁ τόκος ἀνδρῶν. */ Nam a longo interuallo superueniens tempus cunctans, meum dedecorauit magnum debitum; sed tamen soluere potest vsura acutam reprehensionem hominum.* Imo ne creditum pereat, aliquando debitor ambitiose colendus; ac nonnulli, vt alios sibi obnoxios haberent, pecuniis mutuo ab ipsis sumtis effecerunt. Vid. DIODORVS SICVLVS L.XIX. c.24. PLVTARCHVS Eumene p. m. 591. C. (edit. Franc. anno 1620.) Apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Rupelaurus ita rebellionem suam excusat: *Non Mayennium se, sed suam pecuniam sequi; malum nomen fore debitorem suum, nisi creditoris vestigio prematur.* Nec pauca dantur mala nomina, in quae congruit illud MARTIALIS I. Epigr. 76. *Dimidium donare Lino, quam credere totum Qui mauult; mauult perdere dimidium.* Non multum abs hisce abit sententia illorum, qui iudicant, e republica esse, vt sub vsuris nemini pecunia locetur, nisi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum industriam ali, eosque ad frugalitatem compelli, qui per aes alienum superfluos sumtus tolerare non verentur. Pecuniosi autem, dum nolunt pecunias suas iacere steriles, aut ipsi mercaturae sese addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipso commercia non sine magno emolumento reipublicae glifcent. Add. Lud. SEPTALIVS de Ratione status L. II. c. 15. Quod autem GROTIVS ad Lucam VI, 35. tradit, *quantitatem licitae vsurae non esse metiendam ex eo, quantum lucri faciat, qui pecuniam sumsit, sed quantum ei absit, qui alteri pecuniam numerauit. Sicut & in emtionibus & aliis contractibus nunquam facienda est aestimatio ex eo, quod intersit accipientis, sed ex eo, quod desit danti. Abest autem tantum, quantum quisque pro vitae suae genere ex pecunia compendi facere solet ac potest, detracta aestimatione periculi, quod in aliis rebus maius, in aliis minus est:* id hactenus tantum admittitur, quod super laesione queri nequeat, qui pecuniam locauit, si alter ex mutuatitia pecunia enorme aut improuisum lucrum fecerit. Sed quin recte maiores vsuras stipulari possim ab eo, cui quaestuosa, quam cui sterilior negotiatio exercetur, dubitandum non est.

§. X. AD argumenta in contrarium facilis est responsio. Frustra dicitur, mutuum ex sua natura gratuitum esse debere, quia commodatum est gratuitum. Quin potius vti rem meam duplici modo alteri vtendam possum concedere gratis, & pacta certa mercede [1], quorum prius commodatum, alterum locatio est: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri possim credere gra-

periculi (assecurationem vocant) aestimari solet. Adde aequum esse, vt qui multos numos perpetuo in alienos vsus expositos habent, multorumque in id ministerio vtuntur, etiam aliquid sinantur addere pro operarum mercede. H.

§. X 1) Confer. NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 6.

2) *Scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti, & congregas, vbi non sparsisti.* Quorum tamen verborum sensus, obseruante Cl. BARBEYRACO, non is est, inhumanum esse, vsuras ex pecunia mutuo data, tanquam e re sterili accipere. Prouerbiali loquutione id potius significatur, a nemine plus exigendum esse, quam in viribus eius situm sit. Vid. recentissimi interpretes ad hunc locum. Maiorem lectori fructum tulisset Auctor, si obseruasset, vel ex his verbis Christi confieri, mutuum vsurarium carere peccato. Nam, si illicitum esset foenus, Paterfamilias, sub cuius persona Deus isthic sistitur, vers. 26. & 27. non sic compellasset seruum nequam: *Serue male & piger. Sciebas, me metere, vbi non seminaui & congregare, vbi non sparsi: oportebat ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & venien*-

re gratis, aut pro certa pensione. Quod si quis pertinaciter contendere velit, id solum proprie mutuum esse, quando gratis pecunia creditur: hoc tantum efficiet, vt in aliud contractus nomen transeat, quando pro pecunia lucri quid stipulamur; non vt id fiat illicitum. Frustra quoque obiicitur, quod numus sit res sterilis, (conf Matth. XXV, 24. [2]) neque ad vsum vitae quid faciens, vti vestis, aedificium, iumentum; igitur inconueniens esse pro vsu eius aliquid exigi. Etsi enim numus non gignat alterum; tamen postquam in eundem pretium eminens fuit collatum, mediante industria hominum redditur vtique foecundissimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & ciuiliter fructiferis. Vnde vsurae non inter naturales, sed ciuiles fructus referuntur [3]. De quibus tamen sat acerbe SENECA de Beneficiis L. VII. c. 10. *Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid foenus, & Kalendarium, & vsura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentae centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiae somnia.* ARISTOTELES I. Polit. 7. (10.) sat iniquus quoque est vsuris [4]. *Meritissimo odio*, inquit, *habetur ars foenerandi*; (ἡ ὀβολοστατική) *quia sit quaestus ex ipso numo, non ex eo, cuius gratia repertus est; permutationis namque gratia exstitit; foenus autem ipsum auget. Vnde & nomen hoc accepit: genita enim similia sunt gignentibus ipsa: foenus autem fit numus numi*, (ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος.) *quare & maxime contra naturam est hic quaestus.* Sed huic reponi potest, in foeneratione non omnino contra vsum suum adhiberi pecuniam. Nam saltem mutuo accipiens numos quaerit μεταβολῆς χάριν, propter permutationem. Et est primitus dominium inuentum, vt sua cuique res immediate vsum praeberet. Neque tamen contra naturam est, aliis suam rem locare. Illud paulo subtilius est, quod dicunt, in rebus fungibilibus, & quae vsu statim consumuntur, dominium ab vsu non distingui; adeoque non posse alicui eiusmodi rei vsum ita concedi, vt non simul tradatur dominium, & vice versa frustra tradi dominium, ni & vsus simul concedatur. Nam vt, verbi gratia, substantia frumenti, carnis, vini destruitur, vbi in vsus hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in vsus meos erogo; quippe quae ex patrimonio meo remouetur. Atqui arguunt, cum vsus heic a re ipsa non

niens ego recepissem vtique quod meum est, CVM VSVRIS. Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 7. 8. vbi obiectionibus, quae ab Auctore hoc loco proponuntur, pluribus satis fit. Idem sententiam Senecae in loco prolixo, qui mox a Nostro recensebitur discussit.

3) Obmoueri solet, Vsuras industriae fructum esse, quam debitor ponat in locanda pecunia, & quam ideo solus capere debeat. Verum vt industria, sine pecunia debitori parum prodesset, sic facile adparet, vtramque coniungi, & inde nascentem reditum communem esse oportere, ita vt partem eius debitor pro solertia, alteram autem partem creditor pro pecunia praestita ferat. Plane vt pro vsu rei locatae, etsi in se sterilis iure conductor locatori mercedem soluit.

4) Εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατική, διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν, καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη· μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν· ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον· ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦθ' εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστιν. Add. Ger. NOODT. de Foen. & vs. L. I. c. 7. vbi Aristotelem ex Aristotele refutat.

possit distingui, inde pro vsu recte nihil posse exigi, sed sufficere, si res ipsae in suo genere restituantur. Vbi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse vsumfructum a substantia illarum distinctum [5]. Vid. *L. 1. & 2. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consumuntur.* Ex eo tamen non sequitur; ergo ius consumendi rem fungibilem cum obligatione post interuallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio aestimabile. Nam habet id omne mutuum, vt non nisi post interuallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur [6], possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quaerere. Sic si post interuallum mihi sint restituendae res ad victum necessariae, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, verbi gratia, ad frumentum comparandum, vtque pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter obseruandum, quod refert ARISTOTELES Oeconom. L. II. c. 1. *Cypselus cum omnia bona Corinthiorum diis vouisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsoluit.* Hic sane stricto iure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicunque interpretatione subleuari fauorabile sit. Dictum Catonis apud CICERONEM Off. [II. in fine.] qui foenerationem latrocinio aut homicidio aequiparandam iudicabat, intelligendum est de vsura mordente [7], qua tenues ciues ad incitas rediguntur, & insatiabili auaritiae pabulum suggeritur. Eiusdem CATONIS de Re rustica [princ.] est: *Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.* Etsi & ipse foenus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud PLVTARCHVM Catone Maiore. Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notauit, quod pecunias leuioribus vsuris mutuati grauiore foenore collocassent. SVETONIVS Augusto c. 39. APPIANVS ALEX. L. I. de Bello ciuili [p. 382. B. Ed. H. Steph.] ait, Romanos priscos, & Graecos abhorruisse a foenore, Ὡς καπηλεύειν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι καὶ δύσερι καὶ ἐχθροποιὸν, *vt negotiatione molesta pauperibus, & litium inimicitiarumque materia:* Persas autem, ὡς ἀπατητέν τε καὶ φιλοψευδὲς· *vt non aliena a fraude & mendacio* [8]. Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas vsurae nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar eleemosynae habet.

5) Solet praeterea plerumque non personae, sed facultatibus debitoris eredi. MARTIALIS Lib. XII. Epigr. 25.

Quod mihi non credis veteri, Telesine, sodali,
Credis colliculis, arboribusque meis.

6) Satis ergo est, quod mora temporis aestimari possit. Iam & in rebus fungibilibus, vt pecunia, frumento, vino, ius illud recipiendi idem genere est vice dominii. Vid. supra §. 5. H.

7) Quod plenius ostendit NOODTIVS de Foen. & vsur. L. I. c. 21.

8) Vid. NOODTIVS d. l. c. 2. & L. II. c. 4.

9) Vid. pluribus CASAVBONVS ad Theophrasti Characteres. Caeterum quia nulla res est, cuius saepius egeant homines quam pecunia mutua, & paucissimi sunt, qui aequa vsus sibi abscedentis compensatione contenti sint, hinc factum putat H. GROTIVS Epistol. 953. quod non Latini tantum, sed & Graeci Patres inuehantur in malum foenebre, spectantes scilicet id, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. H.

§. XI. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 12. quo ostendit, Mores rigorem Iuris Canonici circa vsuras inflexisse ad aequitatem Iuris Gentium, non omnino improbantibus eius interpretibus. Pro auctoribus Iuris Canonici dici potest, vetuisse eos rem in se indifferentem propter abusum, qui plerumque cum ea coniunctus esse solet, & inde postea, poscentibus id rebus humanis facile occasionem nactos esse remittendi subinde aliquid ex seueritate pristinae regulae. Idem in Falsiloquio contigisse, supra obseruatum fuit.

bet. Vid. Sirac. XXIX, 1. 2. feqq. Pfal. XV. Quin infignem commendationem meretur mos Graecorum fubleuandi amicos pauperes, dum amici inter fe fodalitates inibant, quibus communis erat arca, in quam quot menfibus certum quid a fingulis pendebatur. Ex ea arca dabant fummam aliquam citra vfuram, fi quis ex fodalitate aduerfa premebatur fortuna, ea lege, vt eam reftitueret, vbi res magis fecundae arrififfent. Et ifta ftips collatitia vocabatur ἔρανος [9].

§. XI. Isthaec vlterius confirmantur, quod & ab illis, qui vfuras impugnant, nonnulli contractus [1] adprobantur, qui in effectu cum vfura coincidunt. Sic ponamus Caium effe inftructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Seius cupit, fed a numis deftituitur. Rogatu igitur Seii Caius emit fundum, eumque Seio locat. Nemo negat iuftum hunc effe contractum. At vero fiquidem Caius Seio mutuo det pecuniam, vt eundem fibi emere poffit, & quantum penfionis daturus fuerat pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis fit non adparet. Imo hic contractus magis in emolumentum cedit Seio, quam prior: quippe cum heic fibi proprietatem fundi adquifierit. Sic fi quis pecuniam fuam apud probum virum collocet, vt fibi non certam fummam vfurae nomine ftipuletur, fed contentus fit aequam partem lucri, ex ea pecunia redacti, percipere [2], nemo in hoc contractu iniqui effe quid iudicabit. Aft quantum ad aequitatem nihil intereft, fi quis pro incerto lucro certam fibi, eamque moderatam vfuram ftipuletur. Apud Muhammedanos vfura quoque legibus Alcorani interdicta; Mauritanis tamen id pacti vfitatum, vt qui ab altero pecuniam mutuo fumit negotiationis & lucri quaerendi caufa, creditori dimidiam partem lucri det; vbi fors perierit, debitor praeter fortem nihil reftituere teneatur. Si pars tantum fortis perierit, ex lucro partis fuperftitis fors fuppleatur. Sic nihil vitii habere iudicatur antichrefis [3], qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. Add. *L. 8. D. In quibus cauf. pignus tacite contrah.* [4] Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non acceffit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris refpondeat? Apud Perfas vfura eft vetita, fed antichrefis licita, etiam fub lege commifforia. Ad. Olearivs Itin. Perf. L. V. c. 36. Sic & Grotivs L. II. c. 12. §. 21. vocabulum vfurae profcribit, rem ipfam

2) Bene dicit *aequam partem lucri.* Non enim fubfiftit pactum (quod paffim per Italiam in vfu effe teftatur Felicivs de Societat. c. 17. n. 5. Add. Borgn. Cavalcanvs Part. II. Decif. 13. n. 57. n. 70. fequ. Mevivs ad Ius Lubecenf. L. 3. tit. 9. art. 2.) cum quis alteri pecuniam ita dat, vt accipiens ei praeter fortem, finita focietate reftituendam, lucri loco, absque calculo & computatione, quicunque etiam cafus inciderit, certam fummam quotannis perfoluat. Quandoquidem ifto pacto facillime euenire poteft, vt qui pecuniam accipit, eaque negotiatur, non modo partem lucri nullam ferat, fed & alter, quod intolerabilius eft, magisque naturae focietatis aduerfum, etiam quando nullum verum adeft, habeat lucrum: adhoc accipiens, forte quamuis citra culpam fuam amiffa, ipfe non tantum operis fuis carere, fed & fortem alteri reftituere, atque adeo periculum folus fubire damnaque caetera ferre teneatur. Hinc conuentionem huiusmodi mutuum vfuraria prauitate infectum effe ftatuerunt Felicivs d. c. 17. n. 20. fequ. c. 18. n. 7. fequ. Mantica de Tacitis & ambig. conuent. L. VI. tit. 6. n. 2. 11. fequ. n. 18. & tit. 7. poft Gailium & alios. H.

3) Dicetur de ea infra c. X. §. 14.

4) *Cum debitor gratuita pecunia vtatur, poteft creditor de fructibus rei fibi pigneratae ad modum legitimum vfuras retinere.*

ipsam retinet, dum tradit: *Esse quaedam, quae ad vsurae speciem accedunt, ac vulgo vsurae videantur, cum tamen sint pacta alterius generis; vt de pensando damno, quod facit, qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto tamen incerto spei*, seu quod idem lucrum speratum per varios casus possit intercipi aut minui, vt *& labore, qui subeundus fuerat*, si quis ipse eas pecunias tractaret. Sicut & *vsuram veram non esse, si quid exigitur pro impensis eius, qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittendae sortis, vbi idonee non cauetur.* Atqui moderatas vsuras, quas stipulamur ob pecuniam creditam non egeno, sed tali, qui ex eadem lucrum est facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per absentiam eius pecuniae lucrum nobis cessat; & quia pensatione aliqua dignum est, quod pro re iam actionem habeamus; vtque veniamus in partem lucri, ex pecunia nostra quaesiti, quam alteri neque ex iustitia, neque ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus super vocabulis litem mouerit? Et quis non rideat eos, qui vsuras se non exigere testantur, sed tantum id quod interest [5]. Praeterquam quod superstitiosa haec subtilitas ad decreta iurisprudentiae non quadrat, iuxta quae vsurae certae sunt, quas in antecessum stipulamur [6], id autem quod interest solet inter alias causas exigi ob moram, seu quod res nobis debita iusto tempore tradita non sit; eiusque mensura est damnum actu nobis datum, quantumcunque id fuerit: etsi quia difficulter demonstrari potest, quanti intersit, istud saepe ad regulares vsuras [7] redigitur. Vid. *L. 17. §. 3. D. de Vsuris.* Atqui si liceat exigere id quod interest ob moram, seu quia lucrum nobis cessat, & damnum emergit, ob non solutam conuento tempore pecuniam: quare non liceat in antecessum certi quid stipulari, ideo quia pecunia nostra interea est penes alium, vbi id damnum facere aut lucrum negligere in alterius gratiam hautquidquam tenebamur. Add. BACO Sermon. fidel. c. 39.

§. XII.

5) Quo nomine fere intelligitur cum DAMNVM emergens, tum LVCRVM cessans. *Si commissa est stipulatio*, ratam rem dominum habiturum: *in tantum competit, in quantum mea interfuit: id est quantum mihi abest, quantumque lucrari potui.* L. 13. D. Ratam rem haberi. NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 12. L. II. c. 6.

6) *Respondit* [Africanus] *pecuniae quidem creditae vsuras, nisi in stipulationem deductas, non deberi.* L. 24. D. de Praescr. verb. *Si pactum nudum de praestandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti.* PAVLLVS Sentent. L. II. tit. 14. Add. NOODTIVS L. II. c. 3. & seqq. L. III. c. 1. 2. 3. 4. 5.

7) „In eiusmodi stipulationibus, quae quanti res est, promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque interfit, & ad exiguam summam deducitur.„ *L. 11. D. de Stipulat. praetor.* Vid. NOODTIVS L. II. c. 6. & GRAVINA origg. iur. Ciu. L. II. §. 47.

§. XII. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 6. Necessitatem praeterea foenoris, experientia duce, satis didicit Imperator LEO Philosophus. Cum enim pater ipsius, BASILIVS Macedonicus omnes omnino vsuras vetuisset, nemoque gratis Mutuum dare vellet, necessitate cogente, legem paternam tanquam nimis seueram, abrogare coactus fuit. *Propter paupertatem res illa non in melius* (quem tamen finem Legislator proposuerat) *sed contra in peius vertit. Qui enim ante vsurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere possint, in eos, qui pecuniis indigent, difficiles atque immites sunt - - - - propterea quod Humana Natura ad illius* [*legis*] *sublimitatem non perueniat, egregium*

§. XII. DENIQVE cum fatis adparet, non inueniri poſſe, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitae ratio, & commercia requirunt [1], prout ea nunc inter plerosque cultiores populos agitantur; varia paſſim diuerticula inuenta [2] aut tolerata ſunt, quibus decreta iuris canonici ſuper vſuris eluſa fuerunt. Quae inter referenda eſt *emtio cenſus annui* [3], vbi data pecunia ex re quadam immobili, pro cenſus exſolutione mihi obligata, certam penſionem pecuniae aut fructuum recipere queam; idque in perpetuum, vel ad tempus, certum aut incertum, ſeu ad vitam creditoris. Eorum cenſuum alii a debitore ſoluta ſorte redimi poſſunt, alii non. Imo interdum quando res, qua pro cenſu cauebatur, peremta fuerit, obligatio cenſum exſoluendi perſonam debitoris ſequitur. Sed emtionem hanc cenſus annui [4] non niſi vocabulo, & colore ab vſura differre nemo non videt. Add. Franc. HOTOMANNI [5] Obſeruat. L. II. c. 1. Io. LABARDAEVS Hiſt. de reb. Gall. L. VI. p. 393. Imo animaduerſa modicarum vſurarum vtilitate ipſi Pontifices ſplendido ſub nomine permiſere *montes*, quos vocant, *pietatis* [6]: quorum leges hae fere ſunt, vt ad tres ſcutatos pauperibus detur ſine pignore & vſura: pro amplioribus ſummis pignoribus caueatur, & in ſingulos menſes modicum quid pendatur. Vbi intra annum pignus non reluitur, auctioni id ſubiicitur, & quod debitum excedit, domino reſtituitur. Etſi non minus pie vſuras exercuit Alexander Seuerus, de quo apud LAMPRIDIVM: [c. 21.] *Foenus publicum trientarium exercuit, ita vt pauperibus plerisque ſine vſuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus.* Similem fere naturam, (excepto quod nihil ſine pignore & gratis datur) habent *Lombardiae*; quod nomen inde deductum eſt, quia olim in Gallia, qui foenus exercebant, plerique erant Longobardi & Iudaei; quos poſtea publicum ob odium regno illo expulere. Vid. Henr. STEPHANVS Introduct. ad Apolog. pro Herodoto L. I. c. 6. Eas poſt multam diſceptationem [7] demum tanquam rem vtilem reipublicae & licitam in Belgio publice adprobarunt; eaſdem exercentibus etiam ad

gium illud praeſcriptum abrogamus. Nou. LXXXIII.

2) Perſae, vt Muhammedis legem vſuras ſimpliciter vetantem, vel eludant, vel praetextu aliquo conſcientiae ſuae conſulant, primum ſuper ſorte mutuo data inſtrumentum conficiunt: mox alio inſtrumento rei nullius pretii, puta, vili linteo vendito, pretium ſtatuunt, quod Romanorum centeſimas aequat. Vt refert TAVERNIER Noua relatione de interioribus aulae Turcicae cap. 10. vbi Perſas malos Caſuiſtas vocat. Conf. ſupra §. 4. in fine. H.

3) Approbata etiam a Pontificibus Martino V. & Calixto III. c. 1. Extrauagant. commun. de emptione & vendit. Adde *L. Eximi §. cumque annui reditus de V. S.* [Add. Nou. IVSTINIANI CLXI. & NOODTIVS de Foenore & vſuris L. I. c. 12.]

4) Vt bene demonſtrat Petrus FRIDERVS L. II. de Mandat. iudic. c. 72. §. 5. & ſequ. H.

5) Hic annuorum redituum emtionem cum emtione ſub pacto de retrouendendo confundit. Nimirum huius etiam colore interdum vſuraria prauitas velatur. Vt ICti noſtri paſſim docent. Vid. BERLICHIVM Part. II. concl. practic. 1. H.

6) Extant de his peculiares libri. Apud alios Europae populos alia habent nomina, non diſſimili multum inſtituto. In Germaniae Ciuitatibus quibusdam audiunt Leyhehäuſer. H.

7) Extant enim in vtramque partem libri cum Theologorum tum Politicorum. Cloppenburgio breuiter reſpondit H. GROTIVS Append. Epiſtol. 395. Noue contra menſas haſce Lombardicas ob enormes vſuras, quae ab egentibus vt plurimum accipiuntur, quamuis pignus dantibus, grauiter ſcripſit Vlricus HVBERVS Eunom. Romana ad L. 4. §. 1. de Foenore nautico. H.

ad functionem presbyterorum admissis. Quantopere legi vsurariae a mercatoribus per *cambia*, quae vocantur [8], *ficca* [9], illusum sit, periti artis mercatoriae norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo [10] vocant *Mohatra* [11], quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem soluendo a mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo reuendit. Vid. MONTALTIVS Lit. prouincial. 8. & ad eam WENDROKIVS not. 3. Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita vt solutioni pretii laxum praefigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro praesenti pecunia. Qua pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere, vt tempore elapso optima conditione debitum exsolui possit. Quem contractum in Moscouia frequentem esse tradit Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. III. c. 7. Omnino tamen commendandae leges ciuiles, quae vsuras ad libidinem priuatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum praescribunt: nisi quod non iniquum videatur, vsuras paulo ampliores [12] stipulari, vbi ad exiguum tantum tempus pecunia mutuo sumitur. Vid. LEONIS Nouella 84. Quas inter referenda lex Aegyptia apud DIODORVM SICVLVM L. I. c. 79. quae vltra duplum per vsuram augere sortem vetabat, & vsuras de facultatibus duntaxat obaeratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat: bona illorum arbitrata esse, qui vel labore comparassent, vel alio iusto titulo adquisiuissent. Sed corpora ciuitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisque munia vtantur.

CAPVT.

8) Reuera enim sunt mutuum palliatum. Vid. MARQVARD. de Iure mercator. L. II. c. 12. n. 27. H.

9) Quod in eodem loco post cum vsuris soluitur, vbi Sors antea soluta, & hodie in Emporiis in primis admodum frequens est. Conf. de eo Io. de HEVIA in Labyrintho commercii terrestris & naualis L. I. c. 2. n. 15. Raphaël de TVRRI de Cambio Disp. I. quaest. 29. num. 13. 14. & LVDOVICI de Processu Cambii c. 4. §. 91. Opponitur id Cambio *reali* quod vel *minutum*, vel locale est. Illud in specierum permutatione consistit, veluti si argentum pro auro detur, interueniente lucello. Hoc contra dicitur, quando pro pecunia loco quodam soluta, praestito foenore quodam eadem summa alibi exsoluitur. Quae species foenori Nautico fere accedit. Cambii Sicci species est cambium *maritimum*, in Italia praecipue vsitatum. Soluuntur eo mutuum danti a mutuum accipiente contemplatione periculi, quod in maritimo itinere subeat nauis, in portu, vnde egrediatur singulis semestribus sex vel plura aut pauciora pro centum. Egit de hoc Cambio Maritimo Ioannes CLERICATVS, Praepositus Patauinus, cuius Commentarius prodiit Venetiis MDCCXI.

10) Legibus Castellae sub poena perditionis officiorum & 5000. dupondiorum prohibitus, teste SCACCIA de Commerc. §. 1. quaest. 1. n. 566. Hoc genus negotiatores Carolus MOLINAEVS de Vsura c. 14. piratis & barbaris illis, totius humanitatis hostibus, naufragio eiectos defraudantibus, exaequat. Itali similem contractum habent, quem Stocchi seu stoccoli vocant, vt auctor est idem Scaccia. Legi de hoc contractu meretur Dissertatio Caspar. ZIEGLERI. H.

11) De quo egit ZIEGLERVS in singulari dissertatione. De eodem conferendus STRYKIVS in Cautelis contractuum Sect. II. c. 1. §. 31.

12) Etsi enim vsurae hae prima contemplatione enormes videri possint, exiguae tamen saepe sunt, si commodo comparentur, quod mutuans inde capit. Adde, quod, cum eiusmodi mutuum ad breue plerumque tempus sumatur, ad nihilum fere redigerentur vsurae modo legitimo solutae, vnde earum caussa operae pretium minime facturus videretur creditor. Accidit quoque, vt durante hoc breui temporis spatio, creditori occasio incidat, credendi pecuniam suam ad tempus longius, aut insigne ex ea capiendi lucrum, quod sine caussa amisisset, si ex mutuo ad breue tempus dato, ei non liceret capere vsuras solitis ampliores. De Bodmeria, contractu foenori Nautico adfini, conf. HERTIVS L. V. c. 9. §. 8. nota, & HEINECCIVS Elem. Pandect. P. IV. §. 112. 113. & Elem. Iur. Germ. L. II. §. 426. & 450. seqq.

* *

CAPVT IIX.

DE SOCIETATE.

I. *Societas quot modis ineatur?*
II. *Collatio pecuniae cum opera diuersimode fit.*
III. *Societas irregularis.*
IV. *Societas omnium bonorum.*

CONTRACTVS societatis est [1], quo duo pluresue inter se pecuniam, res, aut operas conferunt [2], eo fine, vt quod inde redit lucri [3] inter singulos pro rata diuidatur. Vid. *L. 83. D. pro Socio.* Nec minus si quid proueniat damni, a singulis pro rata feratur [4]. Vid. *L. 52. §. 3. 4. L. 60. §. 1. D. h. t.* [5] Heic igitur si omnes aequalem pecuniam contulerint, singulorum partes in damno & lucro erunt aequales simpliciter: vbi inaequalem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis Geometricae partes feret. ARISTOTELES Nicom. L. IIX. c. 16. Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνειν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω· *in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt.* In eundem sensum est explicanda *L. 29. D. h. t.* *Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat*

§. I. 1) Quem Contractum mixtum adpellat GROTIVS. Sed videatur Noster supra c. 2. §. 10. *Interdum autem tacite Societas contrahitur veluti si res communiter empta non diuidatur, sed emptores communiter ea vtantur fruantur & quisque eorum, redituum partem capiens, impensas quoque pro rata fert. Societatem coire & Re, & verbis & per nuncium, posse nos, dubium non est,* L. 4. pr. D. pro Socio. Inuigatur HERTIVS de Societate facto contracta, Commentat. & Opusc. T. III.

2) Ita distinguitur contractus societatis a communione positiue tali, de qua AVCTOR L. IV. c. 4. §. 2. Quanquam & haec ipsa societas vocatur, (v. *L. 25. §. 16. D. Famil. hercisc.*) ad discrimen illius *incidens*, dicta a Dd. Notandum autem societatem, quae verus est contractus, non verbis tantum, sed & factis contrahi posse: de quo dixi pluribus Dissertat. de Societate facto contracta. H.

3) *Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contigit.* L. 52. §. 4. D. pro Soc. Quodsi autem socius quaedam negligenter in Societate egerit, etsi eam in aliis negotiis plerisque auxerit, compendium cum negligentia non compensatur, quoniam societatem augendo id fecit, quod finis contractus poscere videbatur. *Si socius quaedam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia.*" L. 26. D. eod.

4) QVINTILIAN. Declamat. 320. „Sacra res est & quaedam fraternitas propositorum animorum. Consortes enim potest facere casus. Caeterum quidem cum duo homines omnes suas fortunas contulerunt, omnes casus miscuerunt; vnum quoddam factum est: quid est iustius, quam compositum patrimonium habere conditionem vnius? (societatis enim haec est vnitas) vides ergo & damna & lucra communia esse debere: & nihil non aequum est, quod vtrique parti scriptum est." H.

5) „Socius, cum resisteret communibus seruis venalibus, ad fugam erumpentibus, vulneratus est, impensam, quam in curando se fecerit, non consequuturum pro socio actione Labeo ait: quia id non in societatem, quamuis propter societatem impensum sit." Sed rectius apud VLPIANVM in L. seq. legitur. „Et quod medicis pro se datum est, recipere potest." Quae sententia etiam in simili specie recepta fuit. „Quidam sagariam negotiationem coïerunt: alter ex his ad merces comparandas profectus, in latrones incidit, suamque pecuniam perdidit; serui eius vulnerati sunt

ſtat [6]. Idem obtinebit, ſi duo pluresue operas [7] duntaxat conferant aequales, aut inaequales; aut alter operam, alter pecuniam [8], aut vtramque ſimul conferat [9].

§. II. CAETERVM ſocietate ſoluta, ſi vterque pecuniam [1] tantum contulit, manifeſtum eſt, poſt diuiſum lucrum quemque recipere, quantum contulerat. Aſt vbi pecunia cum opera confertur, diſpiciendum eſt, qua ratione collatio ſit facta. Nam vbi opera confertur cum ſolo vſu pecuniae, is qui pecuniam confert, hautquidquam in partem dominii [2] eiusdem pecuniae ſocium admittit, ſed duntaxat pro rata cum eo diuidit lucrum, quod ex ea pecunia & adiuncta opera redit. Et hoc caſu vti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, ſoluta ſocietate; ita alteri ſoli tanquam domino ſors ea ſalua eſt, peritque. In huiusmodi ſocietate comparatur cum opera non ſors, ſed periculum amittendae ſortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea ſperari poterat. Adeoque quando partes lucri ſunt diſtribuendae, non inſtituenda eſt comparatio inter operam & ſortem, ita, verbi gratia, qui contulit operam, quae C. eſt, ſi alter contulerit ſortem M. iſte decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera eſt comparanda cum eo, quanti eſt, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter ſperabatur, quod vbi tantum C. valuerit, aequales vterque lucri partes feret. Etſi expeditiſſimum ſit, id periculum, & eam ſpem lucri aeſtimare ad vulgares vſuras, quae pro pecunia mutua dari ſolent. Sic ponamus vſuras dari ſemiſſes, heic vbi quis operam contulit, quae eſt LX, & alter pecuniam, quae eſt M, vterque aequales lucri partes habebit. Alter autem modus eſt, quando opera confertur cum pecunia,

reſque proprias perdidit: Dicit IVLIANVS damnum eſſe commune, ideoque actione pro ſocio damni partem dimidiam agnoſcere debere, tam pecuniae, quam rerum ceterarum, quas ſecum non tuliſſet ſocius, niſi ad merces communi nomine comparandus proficiſceretur." *L. 52. §. 4. D. eod.*

6) „Conueniens eſt, viri boni arbitrio, vt non vtique ex aequis partibus ſocii ſimus, veluti ſi alter plus operae, induſtriae, pecuniae in ſocietatem collaturus ſit." *L. 6. D. pro Socio, j. L. 80. D. eod.*

7) „Duo ſocietatem coïerunt vt Grammaticam docerent, & quod ex eo artificio quaeſtus feciſſent, commune eorum eſſet." *L. 70. princ. D. eod.*

8) „Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitamus, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſaepe opera alicuius pro pecunia valet," *§. 2. Inſt. de Societ. L. 2. §. 1. D. pro Socio.*

9) *Veluti ſi duo mercatores eorumdem negotiorum cauſſa ſocietatem inierint.* Vid. L. 52. §. 4. D. pro Socio, quam recenſuimus in nota 5.

§. II. 1) Quae de pecunia ab AVCTORE dicuntur, intelligenda etiam ſunt de mercibus, & vno verbo de rebus omnibus ab opera diſtinctis, & quae in numero bonorum ſint ſocii alicuius.

2) Non magis quam in partem Dominii admittitur Colonus partiarius, aut paſtor, cui pro opera & induſtria, pars lanae, lactis & reliquorum gregis fructuum addicitur. *Si in coeunda ſocietate .... artem operamue pollicitus eſt alter, veluti quum pecus in commune paſcendum aut agrum politori* (*pro quo olitorem*, mauult BYNKERSHOEKIVS Obſeru. III. 9.) *damus in commune quaerendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa praeſtanda eſt*, L. 52. §. 2. D. pro Socio.

3) Quod ipſum quoque in aliis rebus, quam in pecunia numerata, locum habet. *Sed* ſi puerum docendum *vel* pecus paſcendum *tibi dedero, vel* puerum nutriendum, ita vt ſi poſt certos annos veniſſet, pretium inter nos communicaretur, *abhorrere, haec ab area .... Ergo ſi quis areae dominium non tranſtulerit, ſed paſſus ſit, te ſic aedificare, vt communicaretur vel ipſa, vel pretium, erit ſocietas.* L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

4) Et quos profert STRVVIVS Exercit. 22. §. 33. H.

§. III. 1) *Contra* Quinti Mucii *ſententiam obtinuit, vt illud quoque conſtiterit, poſſe conuenire.*

nia [3], ſic vt qui operam contulit, ipſum quoque dominium pecuniae ex parte nanciſcatur. Vbi pretium operae habetur, quaſi ſorti adiectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipſa ſorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in vnam velut maſſam coaluerit. Circa quem tamen modum praeſupponitur, pecuniam fuiſſe impenſam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impenſa, verbi gratia, ponamus, me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iſte pannos conficit, eiuſque opera itidem valet C. Conſtat pannos illos vtrique ex aequis partibus communes, & vbi venditi fuerint, pecunia inde redacta aequaliter diuidetur; neque ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrahere, & reliquum duntaxat cum altero diuidere. Conf. GROTIVS [4] L. II. c. 12. §. 24.

§. III. OBSERVANDVM & illud, poſſe citra iniuſtitiam iniri talem ſocietatem, vt ſociorum aliquis ſit particeps lucri, ſed immunis damni. Vid. *L. 29.* [1] *§. 1. D. h. t.* Verum erit iſta ſocietas irregularis [2], & contractus mixtus ex ſocietate, & contractu periculi auerſi. In quo ita ſeruabitur aequalitas [3], ſi tanto plus lucri ferat is, qui periculum in ſe ſolus recepit, quanti eſt ab incertis caſuum alios ſocios in totum aut ex parte indemnes praeſtitiſſe. At vero vt quis damnum ſentiat ſine lucro; id vero a natura ſocietatum abhorret [4]; quippe quae niſi ob vtilitatem aliquam iniri non ſolent. Vid. *L. 29. §. 2. D. h. t.* [5]

§. IV. SED & contingit [1], vt aliqui vniuerſorum bonorum inter ſe ſocietatem coëant. Haec quamdiu durat [2], quilibet ſociorum pro conditione

5 E 2 ſua,

nire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligi oportet, vt ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit: compenſatione facta, ſolum quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe. §. 2. Inſt. de Societate, L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

2) Eam iniuſtam non eſſe, probat contra Sotum Henr. ZOESIVS ad tit. D. pro Socio n. 25. Caeterum verius eſt, etiam in collatione aequali partes lucri & damni ex conuentione inaequales eſſe poſſe. Manet enim ſocietatis eſſentiale; licet, quod in ea naturale eſt, vel ob ſingularem affectum, quem ſociorum vnus erga alterum habet, vel litium amputandarum gratia, fuerit mutatum. Modo ſub ſpecie ſocietatis contrahentes mutuum, vſuraria labe infectum, non velauerint. Quod non raro vſuuenire, notauimus ſupra ad c. 7. §. 11. H.

3) „Quod ita demum valebit, . . . ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt: plerumque enim tanta eſt induſtria ſocii, vt plus ſocietati conferat, quam pecunia; item ſi ſolus nauiget, ſi ſolus peregrinetur, pericula ſubeat ſolus.“ *dicto loco D. pro Socio.* Modo nihil aliud expreſſe convenerit. Partium enim conuentione ſuppletur portionum inaequalitas. „Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, aequales ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſae fuerint partes, hae ſeruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint, vt ad vnum quidem duae partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.“ *§. 1. Inſt. de Societate.*

4) Quae proinde leonina vocatur. Nota fabula apud PHAEDRVM L. I. Fab. 6. H.

5) Ariſto *refert*, Caſſium *reſpondiſſe, ſocietatem talem coiri non poſſe, vt alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret, & hanc ſocietatem* leoninam *ſolitum adpellare . . . . Iniquiſſimum enim genus ſocietatis eſt, ex qua quis damnum, non etiam lucrum ſpectet.* §. 2. dicta lege 29. D. pro Socio.

§. IV. 1) *Societates contrahuntur ſiue vniuerſorum bonorum, ſiue negotiationis alicuius, ſiue vectigalis, ſiue etiam rei vnius*, L. 5. D. eod.

2) Societas vniuerſalis omnium bonorum ſiue vniuerſarum fortunarum habet aliqua ſingularia: nam primo licet collatio ſit inaequalis, lucrum & damnum inter ſocios diuiditur aequaliter: quoniam haec ſocietas aleae nonnihil continet, *& non quod hinc aut illinc obuenit, ſed quod probabiliter ſperari poterat, computandum eſt*, vt loquitur

ſua, & quantum leges frugalis oeconomiae ferunt, ex communi maſſa ſumere poteſt, quae ad ſui, ſuorumque [3] honeſtam ſuſtentationem requiruntur. Verum quia multi caſus interuenire poſſunt, vt iſtis in ſocietate diutius permanere diſpliceat, vid. *L. 70. D. h. t.* [4] ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, ſocietate ſoluta, accipere debeat. Vbi monet GROTIVS dicto loco heic comparandum eſſe, non quod hinc aut illinc actu obuenit, ſed quod probabiliter ſperari potuit; ſeu lucri partes ita ſolere deſignari, prout ſperatur ex cuiuslibet bonis, aut eorundem acceſſionibus multum aut parum prouenturum; non autem ita, vt quilibet bona ab initio collata, & quod inde prouenit, in diuiſione auferat. Nam ea intentione plures bona ſua conferunt, vt in partem lucri, quod ex alterius bonis prouenit, vocentur. Ceterum etſi pacis interſit, ne quis inuitus in ſocietate manere cogatur; tamen cum inter ſocios eximius fidei gradus inuicem requiratur [5], non debet aliquis intempeſtiue, & in fraudem aliorum ſocietatem abrumpere. Vid. *L. 65. §. 3. ſeqq. D. h. t.* [6] Super fide inter ſocios adhibenda grauiter diſſerit CICERO pro Sex. Roſcio [c. 40.] *In rebus* etiam *minoribus* ſocium *fallere turpiſſimum eſt: neque iniuria; propter ea, quod auxilium ſibi ſe putat adiunxiſſe, qui cum altero rem communicauit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animaduertenda peccata maxime, quae difficillime praecauentur. Tecti eſſe ad alienos poſſumus: intimi multa apertiora videant neceſſe eſt. Socium vero cauere qui poſſumus? quem etiam ſi metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. QVINTILIAN. Declamat. 320.

CAPVT

tur GROTIVS d. c. 12. §. 24. conf. MANTICA L. VI. de Tacit. & ambig. conuention. tit. 10. n. 4. Blaſ. MICHALOR Part. II. de Fratrib. c. 21. n. 1. & ſequ. c. 35. n. 20. Deinde is, qui minus contulit, interdum plus ob neceſſarios vſus familiae ſuae ex communi maſſa ſumere poteſt. Vt recte hic AVCTOR docet & STRVVIVS Ex. 22. §. 27. H.

3) *Si ſocietatem vniuerſarum fortunarum ita coierint*, vt quicquid erogaretur, vel quaereretur, communis lucri atque impendii eſſet, *ea quoque, quae in honorem alterius liberorum, erogata ſunt, vtrimque imputanda*, L. 73. D. eod.

4) *Nulla ſocietatis in aeternum coitio eſt.* L. 70. D. eod. Quod & locum habet, etiamſi expreſſe conuenerit, ne ſocietas vnquam ſoluatur. *Si conuenerit inter ſocios*, ne intra certum tempus communis res diuideretur, *non videtur conueniſſe*, ne ſocietate abeatur! *an valeat? Eleganter* Pomponius *ſcripſit, fruſtra hoc conuenire, nam etſi non conuenit, ſi tamen intempeſtiue renuncietur ſocietati, eſſe pro ſocio actionem. Sed etſi conuenit, ne intra certum tempus ſocietate* abeatur, *& ante tempus renuncietur, poteſt rationem habere renunciatio: nec tenebitur pro Socio, qui ideo renunciauit, quia conditio quaedam, qua ſocietas erat coita, ei non praeſtatur: aut quid, ſi ita iniurioſus & damnoſus ſocius ſit, vt non expediat eum pati.* L. 14. D. eod. Vid. nota vltima ad hunc Paragraphum. *Quas* [diſcordias] *materia communionis ſolet excitare*, L. 77. §. 20. D. de Leg. & Fideic. II.

5) *Venit autem in hoc iudicium pro ſocio bona fides*, L. 52. §. 1. D. pro Socio. *Cum in ſocietatis contractibus fides exuberet* L. 3. C. pro Socio. *Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpae, id eſt, deſidiae atque negligentiae nomine: quaeſitum eſt. Praeualuit tamen, etiam culpae nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim, talem diligentiam communibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit; de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.* §. 9. Inſtit. de Societate. Nodum, quem hic Gordium necti queritur THOMASIVS de Culparum praeſtatione in contractibus c. 1. §. 24. ſi §. noſtro conferatur L. 32. D. Depoſiti,

CAPVT IX.

DE CONTRACTIBVS QVI ALEAM CONTINENT.

I. *Pacta forte mixta.*
II. *Locum habent tam in pace,*
III. *Quam in bello.*
IV. *Contractus sponsionis.*
V. *Contractus ludi.*
VI. *De contractu lotariae.*
VII. *De olla fortunae.*
VIII. *De contractu assecurationis.*

ADDENDVM demum est de illis contractibus, quibus super incerto euentu [1] conuenitur, & quae ancipitem velut aleam continent, aut in quibus a partibus consentitur, & quasi compromittitur in casum incertum, cuius euentu sese vtrinque staturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam sine pretio possint intelligi: tamen quia plurimi super rebus pretio aestimatis ineuntur, omnes coniunctim huc referre visum [2].

§. II. TALIA ergo pacta, sorte seu alea mixta [1], publice & priuatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem sors diuisoria apud complures populos recepta [2], in iudicibus legendis, in prouinciis assignandis, in officiis distribuendis [3], quando competitores sunt aequa-

 les

sui, solueris facile; si quod iam aliquoties faciendum monuimus in Iure R. Ius recentius Institutionum iuri Pandectarum praeferas simpliciter. Iuris autem Romani nouissimi dispositio minime abludere videtur a ratione naturali. Nam Iure Naturae quoque Societas quoddam fraternitatis in se habet. *Damna autem, quae in prudentibus accidunt* [ita pro imprudentibus legendum censet BYNKERSHOEKIVS Obs. II. 10.] hoc est, damna fatalia, *socii non coguntur praestare*, L. 52. §. 3. D. pro Socio.

6) „Labeo . . . . scribit, si renunciauerit societati vnus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione. Nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem caussam meam facis, teneri te pro socio iudicio" L. 65. §. 5. D. pro Socio.

§. I. 1) Quam propter incertitudinem is, cui non fauet euentus, de rei, cui sponte se submisit, exitu, queri nequit.

2) Pertinet etiam huc emtio spei, de qua supra cap. 5. §. 6. & species contractus in cap. 8. §. 3. Adde contractum crebro vsitatum de pensitatione ad dies vitae, pro certo pretio statim exsoluto, praestanda. V. infra c. 10. §. 5. in calce. Horum contractuum est proprium, laesionem in iis non attendi, idque propter euentum damni & lucri incertum. V. infra §. 7. & si lubet L. I. Paroem. iur. Germ. 43. H. [Addantur HERTII Paroemiae Iuris L. I. c. 43.]

§. II. 1) Illustrandis hisce non parum profecerit Thomae GATAKERI Angli Liber de Natura & vsu sortium. [c. 4. & 5.] H.

2) Conf. Hadr. IVNII Animadu. L. II. c. 5. editionis quae prodiit A. MDCCVIII.

3) Etiam sacris. VIRGILIVS II. Aeneidos,
Laocoon ductus Neptuno forte Sacerdos.

Vbi SERVIVS ex Euphormione: *Laocoon Thymbraei Appollinis Sacerdos forte ductus est: vt solet fieri, cum deest Sacerdos certus.* Et PLATO VI. de LL. Sacerdotum electionem Deo committi voluit, vt quemadmodum ei placuerit, ita fortium euentum moderetur, V. 1 Paralip. XXIV. 5. & Acta Apostol. I. 25. H.

les tam quoad ius, quam quoad qualitates seu artes ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inaequali iure nitantur, iis quorum ius praestantius, si inaequalibus artibus praediti, reipublice male consulitur. Nam, vti ISOCRATES Areopagitico [p. 248. Ed. Min Paris.] loquitur: Ἐν τῇ κληρώσει ἡ τύχη βραβεύει, *sortitionis gubernatrix fortuna est.* Et CALLIMACHVS Hymno in Iouem. [v. 63. 64.] Ἐπ' ἰσαίῃ γὰρ ἔοικε πήλασθαι, *de re enim aequali conuenit sortem mittere.* PHILOSTRATVS de Vita Apollon. Thyan. L. III. c. 9. Κλῆρος προνοεῖ οὐδὲν, καὶ γὰρ καὶ τῶν φαυλοτέρων τις αἱρεθείη ὑπὸ τοῦ κλήρου. *Sors prudentiae nihil habet* [4], *ita vt etiam pessimus quisque possit sorte eligi.* Praesupponunt autem omnes eiusmodi sortitiones pactum, seu compromissum, quod sine querela velint adquiescere [5], prout sors ceciderit, siquidem vltro ad sortiendum fuerit descensum. Vid. IVSTINVS L. I. c. 10. XIIX. c. 3. Sed vbi a superiore sors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat iniungere, ipse vltro se determinat ad sequendum id, quod sors ostenderit, ne aliquid affectibus dedisse videatur. Caeterum finis sortium non est aut esse debet extraordinario modo [6] Dei voluntatem inquirere [7]; nisi vbi ipse lege sua eas adhiberi praecepit. Prou. XVI, 33. sed vt tollantur lites & discordiae; (vid. Prouerb. XIIX, 18.) & vt qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, inuidiam alterutrius partis, quae spe sua excidit, declinet, ac remouendis querelis super iniquitate sententiae, aut ambitione superioris. In eiusmodi tamen litibus, ex quibus partem victam poena manet, sortem aut sorti quid mixtum adhibere, absurdum est; cum illa non nisi ex prauo facinore, eoque liquidis argumentis probato promanare debeat. Sors autem vtcunque cadat, efficere nequit, vt quod ab aliquo factum est, non sit factum, & vice versa; neque in se rei veritatem discernere apta est. Ast vt in aequali omnium crimine, vbi vniuersos plecti inconueniens est, sorte designentur, qui poenas luant, nihil prohibet. In priuatis quoque negotiis maximus sortis est vsus in partibus haereditatis adsignandis: item si inter plures aequali iure aut obligatione praeditos vni eorum bonum quoddam, aut onus indiuisibile sit attribuendum. Add. Numer. XXXIV, 13. Ios. XIV, 2. [8] Psal. XVI, 6.

§. III.

4) *Sorte & vrna mores non discerni*, est apud TACITVM IV. Histor. 7. H.

5) Nisi laesio ex re ipsa veniat. Verior enim est sententia, etiam diuisionem per sortem factam rescindendam ob inaequalitatem: quoniam attributio rerum sorti commissa, non diuisionis inaequalitas, vnde laesio exoritur. H.

6) Qui in Sorte iudicium Dei extraordinarium quaerunt, vti solent Prouerb. XVI, 33. *In sinum proiicitur sors, sed a IEHOVAH (est) omne iudicium eius.* Quae verba tamen, per Idiotismum linguae Hebraicae id tantum significant, exitum sortis non esse in manu hominis.

7) Quo pertinet κληρομαντεία, non tantum Paganis, sed & Christianis quibusdam populis olim vsitata. Vid. BERNEGGERI, Obs. miscell. 27. H.

8) Qui duo loci ad Sortem, quam Deus singulari prouidentia rexit, pertinent. Tribuuntur enim iactu eius vnicuique Tribui eae abscisse partes Palaestinae, quas eis destinauerat Iacobus, Geneseos XLIX. & Moses, Deuter XXXIII.

§. III. 1) Conf. infra Lib. VIII. c. 8. §. 5.

2) Vbi disquirit de iustitia praeliorum, quae definito numero condicuntur, belli finiendi causa. Conf. L. II. c. 23 §. 10. Verum qui in alteram partem disputant, aiunt, nihil interesse, quo numero aduersus hostes pugnetur: nam si praelium iustum, perinde iustum videri, siue duorum, siue plurium manu, siue singulari certamine cum expeditione transigatur. BODINVS IV. de

§. III. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non solum vbi totius belli finis in euentum pugnae [1] integrorum exercituum, aut duorum pluriumue vtrinque lectorum confertur; (vid. Grotivs L. III. c. 20. §. 43. [2]) sed & vbi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. Vid. Homervs Iliad. η. v. 171. Imo omnia fere bella solennia, saltem in quae reiecta vtrinque pacifica compositione descensum est, eiusmodi conuentionem supponere videntur, vt scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, a cuius partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat opponere exceptionem metus [3]. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controuersiam posset componere, intelligitur eiusdem decisionem aleae Martis commisisse; adeoque nequidquam deinde queri potest, quam-illi-cunque conditionem ancipites belli vices dispensarint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni vtrinque belligerantes in compositione pacis quoad iustitiam belli censeantur pro aequalibus, & quod quae vtrinque damna data sunt, condonentur, veluti ex conuentione hoc fieri licuerit. Similem conuentionem ineunt, qui controuersias euentui duellorum decidendas committunt. Quae conuentio inter alia efficit [4], ne occisor alterius vxori & liberis de damno, ex illa caede accepto, satisfacere teneatur. Idque quia vterque sponte & ex condicto in periculosam pugnam descenderat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Haec tamen, vbi a priuatis proprio ausu suscipiuntur, cum directe repugnent fini iudiciorum ciuilium, merito grauissimis poenis coërcentur [5]. Sed & absurde plane, & contra indolem ciuilium iudiciorum quondam eiusmodi duella permissa, vel ad purgandum obiectum crimen, vel ad ius suum, quod in dubium reuocabatur, demonstrandum. Vid. *t. t. X. de purgatione vulgari.* Et passim *Codex legum antiqu.* Lindenbrogii, eiusque Glossarium in vocabulo *campio*, & *duellum* [6]. Sic & quondam in Germania minus recte quaestio iuris duello decidenda fuit commissa [7] patruus, an ex priori fratre defuncto nepos ad aui hereditatem prior sit. Apud Sigebertvm Gemblacensem ad Annum 942. [8]

§. IV.

de Republ. 7. Boxhorn. Differt. de Tullo Hostil. de quo alio loco pluribus. H.

3) Vid. infra L. VIII. c. 7. §. 2. [& c. 8. §. 1.] H.

4) Vid. supra L. III. c 1 §. 7. H.

5) Vid. Auger. Bvsbeqv. Ep. 3. A. 1570. Vbi memorabile exemplum. H.

6) Et Caroli Cangii Glossar. d. vocib. Add. Ioach. Iohann. Maderi Dissertatio de Duello, vt Ordalei quondam specie, & Cornelii de Alckemade Liber de iure duelli, lingua Belgica A. MDCXCIX. editus. H.

7) At in Scotia memorabile est exemplum insignium inimicitiarum, inter duas potentes familias certamine singulari compositarum, apud Bvchananvm L. X. Rer. Scoticar. sub Rege C. I. siue Roberto III. H.

8) „De Legum quoque varietate facta est conuentio, fuereque, qui dicerent, quia filii filiorum non deberent computari inter filios, haereditatemque legitime cum filiis sortiri, si forte patres eorum obiissent auis superstitibus. Vnde exiit edictum a Rege, vt vniuersalis populi conuentio fieret apud villam, quae dicitur *Stela*, factumque est, vt caussa inter arbitros iudicaretur debere examinari. Rex autem meliori consilio vsus, noluit viros nobiles ac senes populi inhoneste tractari, sed magis rem inter *gladiatores discerni* iussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum, computabant inter filios: & firmatum est, vt aequaliter cum patruis hereditatem diuiderent pacto sempiterno. Wittichindvs Ann. L. II. p. 644. „Orta dissensione inter Principes de varietate

§. IV. Ad contractus, quibus alea aut fors inest, etiam referuntur [1] sponsiones [2], quando vel futurum euentum, vel etiam praeteriti euentus nondum notorii, saltem illis, qui inter se contendunt [3], aut alterius rei exsistentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore vtrinque deposito [4], quod illi cedat, cuius assertioni euentus aut res congruere deprehendatur. Videntur autem istae sponsiones reciprocae promissiones seu stipulationes conditionatae; quibus ideo alea est admixta, quia vt euentus exsistat vel non, a contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponsionem videtur spectare aenigma a Samsone propositum Iudic. XIV, 12. seqq. cum fuerit certamen ingenii, an hic obscurius posset rem proponere, an caeteri argutius resoluere. Vbi isti conuiuae dolose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponsa aenigma soluissent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certaminum fuit, quod aenigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut euentu aliquo communi; cum fere impossibile sit, eiusmodi facta particularia coniectando assequi [5].

§. V. Hvc spectant quaelibet ludorum genera [1], in quibus aliquo pretio certatur; qui itidem inuoluunt conuentionem, aleae multum aut parum habentem. Et quidem minus aleae habent ludi, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiae, aut roboris continent; eatenus duntaxat ancipiti subiecti euentui, quod quae vtrinque vires sint, quaeue solertia, nondum liquido constat; & quia saepe aliquid fortuiti casus solet interuenire; (vid. Virgilivs Aeneid. V. v. 328.) aut denique quia non pari semper vigore ingenium, viresque hominum sese exserunt. Plerique ex alea atque ingenio sunt mixti, vt est certamen chartarum lusoriarum, & similes. Alios denique nuda fere fors regit, vti est ludus tesserarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent [2] iniqui [3]: Nam & mutuo consensu ad eos descenditur, & vterque rem suam aequali

tate legis, vtrum deberent auis superstitibus filii filiorum post parentes defunctos haereditare, an exhaeredatis fatruelibus deberet haereditas ad patruos redire, ex regis Ottonis omniumque principum sententia cognitio veritatis commissa est gladiatorio iudicio, cessitque victoria his, qui censebant, fratrum filios debere cum patribus haereditare."

§. IV. 1) Exempla veterum adduxit H. Grotivs Sparf. Flor. *ad L. Si rem tibi D. de Praescr. verb.* H.

2) Quae etiam Iure Ciuili licitae, modo fiant de rebus honestis & non illicitis. *Si quis sponsionis caussa annulos acceperit, nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit - - - Plane si inhonesta caussa sponsionis fuit, sui annuli dumtaxat repetitio erit.* L. 17. §. 5. D. de Praescr. verbis, j. L. 3. D. de Aleatoribus. Quod ad reliqua, quando conditio in factum praeteritum confertur, vt obseruat Titivs ad Lauterb. Obseru. CCXCIV. sponsio adhuc valet, etsi alteri spondentium de veritate facti quam certissime constiterit. Sibi enim imputet alter, necesse est, quod incertitudinem suae scientiae contulerit cum certitudine alterius. Quod adhuc magis admittendum videtur, si prior professus sit, rem sibi exploratissimam esse. Idem contra Doli reus erit, si de re interrogatus, veritatem eius dissimulauerit, nulla alia de caussa, quam vt alterum ad spondendum induceret.

3) Si enim alteruter certo sciat, non valebit sponsio; modo is dolo scientiam suam reticuerit, aut dissimulauerit. Vid. Zoesivs *ad tit. D. de Aleator. n. 10.* H.

4) De quo *L. 17. §. 5. D. de Praescript. verb.* & exemplum est apud Virgilivm Ecloga 3. Interdum tamen fit ea nuda promissione, dum vltro citroque promittitur, ni ita se res habeat, vel non habeat. Qualis illa Valerii & Luctatii apud Valerivm Maximvm L. II. c. 8. §. 2. Qui modus hodie est receptissimus, & nihil vitii habet: nam causa, qua sponsiones destitui quidam asserunt, est vel praeteritum, de quo non eadem est sententia, vel futurum incertum, hone-

aequali periculo exponit, & verſantur circa res proprias, de quibus vtique diſponere penes nos eſt. Enimuero quia reipublicae intereſt, ne quis re ſua male vtatur, & vero per eiusmodi conuentiones ac ludos facile quis bonis euerti poteſt, vbi magnis ſummis certatur, *neque loculis comitantibus itur ad caſum tabulae, poſita ſed luditur arca*; quia etiam *luſus Perdere rem caram tempora noſtra ſolent*. OVIDIVS Triſt. II. [v. 483. 484.] & multa alia inde prouenire mala poſſunt [4]; igitur penes rectores ciuitatum eſt diſpicere, quousque ludi permittendi ſint, aut quantae ſummae deponi debeant [5]. Vid. *tit. D. de Aleatoribus, & ibi iuris Romani interpretes*. PHOTIVS Nomocan. tit. XIII. c. 29. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 11. In genere tamen obſeruandum, recte eo plus fauoris habere ludos, quo minus aleae, ac plus ſolertiae continent, & vice verſa. Alcoranus capite de menſa, vna cum vino prohibet luſus aleam habentes [6], tanquam ſemina odiorum continentes. In quouis autem ludi atque certaminis genere valet illud AMBROSII Officior. L. III. c. 4. *Qui in ſtadio currunt, ita feruntur praeceptis informari atque inſtrui, vt vnusquisque celeritate, non fraude contendat, curſuque quantum poteſt ad victoriam properet, ſupplantare autem alterum, aut manu deiicere non auſit.* Quod expreſſum eſt ex dicto Chryſippi apud CICERONEM Off. II. [7] [c. 10.]

§. VI. EST quoque non infrequens *Lotaria* *, quam vocant, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, poſt ſorte decernunt, cui ſoli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miſcentur. Nam reſpectu eius, qui rem ſuam ita ſortientibus exponit, eſt ſpecies venditionis. Reſpectu autem eorum, qui ſortiuntur, eſt contractus ſortis diuiſoriae, dum ita inter ipſos conuenitur, vt cui ſors fauet, ille ſolus rem habeat, & reliqui ſuae ſymbolae diſpendium faciant. Eius contractus haec eſt lex, vt tota ſumma collatitiae pecuniae ſimul adaequet, non excedat, valorem mercis, & ipſi ſortientes omnes aequaliter vtrique fortunae, lucri & amiſſionis, ſubiiciantur.

§. VII.

ſtati & bonis moribus haut contrarium; de cuius euentu contenditur; nec non certum pretium, illi à quo ſtabit rei veritas, vel cui exitus reſpondebit, ceſſurum. Vid. HVBERVS in Eunom. *ad L. 37. D. de Reb. credit.* Sponſiones ſuper publico aut alio incerto euentu, quae nullum aliud negotium vel ſynallagma continent, propter inanem animorum concertationem in Brabantia reprobari, teſtatur STOCKMANN. Decif. Brabant. 134. Add. GROENWEGIVM ad *L. 108. D. de Verb. Obligat.* H.

5) Vid. Io. CLERICVS ad h. l.

§. V. 1) Quod argumentum plenius excuſſit Cel. BARBEYRACVS dans ſon Traité du Jeu.

2) Vid. Thomas GATAKER de Natura & vſu ſortium, c. 6. 7. & 8. qui in capite 9. leges recenſet, ſub quibus liciti videri poſſint Ludi.

3) Aliud viſum CARPZOVIO Praxi Criminali quaeſt. 134. n. 2. ſequ. & BRVNNEMANNO *ad L. 3. C. de Aleatoribus & Alearum luſu n. 27. ſeq.* Qui ſi loquuntur de naturali iure per abuſionem ita dicto, de quo ſupra L. II. c. 3. §. 22. nolim repugnare. Alioquin mallem cum AVCTORE facere. H.

4) De quibus dixi L. I. Paroem. Iur. Germ. 26. H.

5) Romae certe nihil ea videbatur turpius. Quod ab hac arte fraus & mendacium atque periurium raro abeſſet, poſtremo & odia inde naſcerentur, & damna rerum. Vnde HORATIO Carm. III. 24. v. 58. *Vetita legibus alea dicitur.* Decembri tamen menſe licitus erat hic ludus. MARTIALIS IV. 11. 7. ſeq.

Dum blanda vagus alea December
Incertis ſonat hinc & hinc fritillis.

6) Vid. St. OLON. de Statu Imperii Marocani p. 56. H.

7) Verba ipſa ab AVCTORE exhibentur, L. V. c. 3. §. 3.

§. VI. * A Belgico Loten, *ſortiri.* Longolius aleam hanc vaſculariam maluit appellare, ab argenteo vaſorum ad abaci ornamentum apparatu. H.

§. VII. *OLLAM fortunae* [1] vocant, quando deiecto in vrnam certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita vt extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio prae se fert: Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit [2], etsi affatim aleae sit admixtum. Eius lex est, vt pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi; & contingere potest, vt pretiosissima quaeque primo loco vrna exeant, remanentibus plerisque schedulis inanibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollae, ad colligendam pecuniam publicis operibus insumendam, vel etiam subleuandae aliorum egestati; vbi multo largius solet esse pretium schedularum iunctim sumtarum, quam rerum, quae ibi expositae sunt. Excessus autem iste rationem habet tributi cuiusdam vltronei aut eleemosynae, hilari modo elicitae. Add. Martinus DELRIO Disq. magic. L. IV. c. 4. In vniuersum autem ad aequitatem ludorum non id tantum requiritur, vt quae vtrinque periculo exponuntur, sint aequalia, sed vt etiam periculum amittendi, & spes lucrandi vtrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, verbi gratia, in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si vnius dexteritas alterius dexteritatem duplo superauerit, par est, vt hic quoque duplum pretium deponat. Sic verbi gratia decem sunt, quorum singuli aureum deponunt, atque ea lege certant, vt qui plurimum iecerit, omnes, auferat. Heic quidem iniquum videri possit, vt qui vnius tantum aurei periculum fecit, nouem lucretur. Sed illud simul cogitandum est, heic nonecuplo maius esse periculum perdendi, quam spem lucrandi. Ex quo fundamento etiam aliqui dixerunt, inane esse metuere fulmina. Ex duobus enim millionibus hominum ne vnum quidem fulmine interimi. Ergo non solum magnitudinem mali, sed & verisimilitudinem contingentiae spectandam esse.

§. VIII. AFFINIS hisce contractibus est assecuratio siue contractus periculi auertendi, quo quis, accepta certa mercede, in se suscipit & praestat pericula, quae subiturae sunt merces in alia loca potissimum mari transportandae; ita vt si has interire contigerit, assecurator earundem pretium domino restituere teneatur. Hic contractus nullus est, siquidem assecurans rem, cui cauetur, saluam iam peruenisse, quo debebat, aut mercator eandem iam periisse

§. VII. 1) Vid. Cl. BARBEYRACI Tractatus de Ludo L. II. c. 2. §. 2. vbi AVCTOREM artis cogitandi refellit, qui L. II. c. 2. §. 11. Lotarias iniustitiae nefariae & euidentis damnauerat. Ceterum Celeb. hic interpres Lotariam, quam in prima editione versionis suae recte la Blanque ou la Loterie adpellauerat, in secundis curis perperam la Rafle nominare videtur, quum haec designatio Ollae fortunae melius conueniat.

2) Ioann. LOCCENIVS Synops. iur. Suetic. Diss. 10. quaest. 6. iniustum censet: esse enim verae aleae speciem quandam, & modum lucrandi, vt nunc exercetur, a Deo non praescriptum; imo, experientia teste, cum Dei tentatione, blasphemia, maledictis, fraudibus, emunctione proximi, & aliis vitiis plerumque coniunctum, & sic pugnare cum prima & secunda Decalogi tabula, & propterea non tolerandum in republica. Ad haec, si quis lucretur, aut suae solertiae, aut fortunae fauori; sin perdat, eiusdem iniquitati adscribere; in vtroque vel gaudio vel dolore vel indignatione nimium. Denique lucrum mercatoribus debitum ab illis circumforaneis intercipi, & non

tiſſe nouerit. Nam materia huius contractus eſt damnum ſub ratione incerti, ſeu periculum incertum. Atqui ſi aſſecurans ſciuerit, rem iam ſaluam in portum perueniſſe, nullum praeſtat periculum. Vbi autem dominus mercis ſciuerat, eam iam periiſſe [1], periculum praeſtari ab altero non poteſt, quia periculo res niſi exſiſtens ſubiecta non eſt [2]. Quantum autem mercedis pro praeſtando eiusmodi periculo ſit dandum, ex communi aeſtimatione, aut conuentione ipſorum contrahentium eſt petendum. Id manifeſtum eſt, eo ampliorem mercedem poſſe exigi, quo pluribus & grauioribus periculis aliqua res ſubiicitur. Sic plus exigi poteſt, ſi mare hoſtibus aut piratis ſit infeſtum, quam ſi tantum incerta tempeſtatum metuuntur; & intuitu harum plus hieme, quam aeſtate. Add. LOCCENIVS de Iure maritimo L. II. c. 5. Hunc autem contractum ideo huc retulimus, quod in eo ex parte aſſecurantis maxime alea verſetur. Exemplum aſſecurationis etſi gratuitae eſt apud LIVIVM L. XXIII. c. 49. vbi qui veſtimenta & frumentum in Hiſpaniam deuehenda conducunt, poſtulant: *Vt quae in naues impoſuiſſent, ab hoſtium, tempeſtatisque vi, publico periculo eſſent.* Circa hanc quid fraudis interuenerit, docet IDEM L. XXV. c. 3. [3]

non parum pecuniae extra fines efferri. Verum omnia haec ad abuſum pertinent. Ipſe admittit, ſi vrna ſortis absque fraude inſtituatur, vel ad pauperum vſum, vel ad neceſſaria quaedam aedificia publica exſtruenda. H.

§. VIII. 1) Vel ex fama, vel ex vno teſte aliiſue veriſimilibus coniecturis. H.

2) *Exſiſtens* ſaltem opinione contrahentium: Nam in huiusmodi conuentionibus etiam ſpes loco rei eſſe poteſt. V. L. 1. Paroem. iur. Germ. 43. §. 4. ſeq. vbi plures quaeſtiones ab AVCTORE omiſſae excutiuntur. Caeterum aſſecurationi finitima eſt Bodmeria, quae ita vulgo dicitur a Germanico Boden, ſiue carina nauis. Etenim vtrobique ſpes lucri & periculum vertitur. Differunt tamen: quoniam bodmeria pecuniae propriae alii creditae, cum maximo foenore, ſi nauis ſalua redierit, reddendae ſuſcipitur: aſſecuratione autem quis in ſe pro certa mercede transfert periculum mercium alienarum, alio transportandarum. H.

3) Quod ex ARTE cogitandi P. IV. c. 16. & vlt. illaudato rurſus AVCTORE, Puſendorfius hauſit.

* *

CAPVT X.

DE PACTIS ACCESSORIIS.

POST contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoque est de pactis accessoriis, quae per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adiiciuntur. Illa in duas classes commode possunt dispesci. Quaedam enim aliis contractibus adiiciuntur, vt simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo *, quod naturaliter ipsis inerat. Solentque a ICtis vocari *pacta adiecta.* Alia autem contractibus iam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem afferunt.

§. II. CIRCA pacta adiecta distinguere solent Interpretes iuris Romani ad *L. 7. §. 5. D. de Pactis*, inter ea, quae ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adiiciuntur, ita vt cum contractu principali videantur

§. I. * Vnde pacta adiecta sunt vel *augentia*, vel *detrahentia.* A fine autem speciali distinguuntur porro in *confirmatoria*, quae iam existentia in contractu confirmant; *informatoria*, quae speciem contractus non mutant, sed relinquunt, eam tamen aliquo modo informant, ita vt insit aliquid, quod sua natura non inest, vel non insit, quod alias inest natura; *reformatoria* seu *renouantia*, quae priorem contractum ita immutant, vt in contractum non quidem specie, sed tamen numero diuersum migret; *transformatoria*, quibus prior contractus ita mutatur & tollitur, vt in eius locum alius nouus specie diuersus substituatur; *deformatoria*, quibus prior contractus ita inficitur, vt in conuentionem reprobatam incidat, & ipsum negotium destruat; & denique *resolutiua*, quibus negotium prius resoluitur. H.

§. II. 1) Vid. supra c. 2. §. 2. nota 8.

2) Qualis est consensus partium contrahentium, in quo essentia contractus consistit. Qui consensus in Emtione nominatim & venditione cum determinatione pretii, & mercis designatione, necessàrio coniunctus esse debet.

3) Ita contractibus naturale est, vt vnusquisque contrahentium damnum culpa sua datum sarciat Conueniri tamen potest, vt nulla penitus, vel minor culpa praestetur, quam quae praestari deberet ex legibus contractus. Vid. infra §. 5.

4) Veluti si Emtor stipuletur, Quadruplum pretii sibi restitutum iri, si res euicta fuerit, vel quando

tur velut coalescere; & inter ea, quae ex interuallo demum adiiciuntur. Deinde iterum disquirunt, vtrum sint adiecta contractibus bonae fidei [1], an stricti iuris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an vero accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit [2]: ista regulariter contractum consequuntur [3], etiamsi non exprimantur, ita tamen, vt salua essentia super iisdem aliter possit conueniri: haec denique ex contractus essentia non fluunt [4], sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse iudicant, vtrum sint adiecta augendae [5], an vero minuendae obligationis gratia.

§. III. Svper hisce omnibus sequentes formari possunt conclusiones. I. Pactum essentialia contractus ita afficiens, vt ille contra leges bonosque mores sit [1], inualidum est. Nam conuentiones turpes non valere, iam supra ostensum est [2]. Sic inualidum foret pactum, si sponsa contractui matrimoniali vellet adiicere, vt sibi liceat alios quoque viros admittere. Aut si oeconomus hanc conductioni suae legem velit addere, vt sibi liceat, res domini sui fraudulenter dissipare. Sic absurdum foret, si qui pactum ineunt, expresse profiteri vellent, se vi metuque iniusto coactos contractum iniuisse. Aut si quis in quocunque contractu protestari velit, sese dolum minime praestiturum [3]. Add. *L. 1. §. 7. 35. D. Depositi.*

§. IV. II. Si pactum essentialia contractus ita afficiat, vt in aliam plane negotii formam abeat, videndum est, quaenam contrahentium mens fuerit. Si enim serio id voluerunt agere, quod verbis expresserunt, adparet, pactum esse nullum: quippe cum nemo simul possit velle, quae sese inuicem destruunt, simulque nequeunt consistere. Sic absurdi forent, si qui serio emtionem sese celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui statim adiicerent, ne vnquam emtor pretium soluere teneatur, aut venditor mercem: aut si locationem cum isthoc pacto inirent, vt conductor dominium rei locatae habeat: aut si ita societatem aliqui inter sese inirent, vt tamen neque lucrum, neque damnum ex re communi ad ipsos perueniat. At vero si contrahentes serio quidem rem egerunt, sed aut in nomine duntaxat per imperitiam errauerunt,

5F 3 aut

quando Contractui Cautiones accedunt aut pignora. Conf. d. §. 5.

5) Add. infra §. 6. 7. & Cviacivs Obs. XIV. 28. & Fr. Hotmanvs Quaest. illustr. 36. 37. Solet ceterum haec quaestio variis, ab interpretibus hodiernis, implicari difficultatibus, propter spinosissimas subtilitates arbitrarias, quibus & his id agebant Iureconsulti veteres, vt in latenti esset scientia eorum, quampropter altissimis, hic omnia tenebris circumfusa sunt. Lucem iis adtulit Thomasivs in Dissertat. de Vsu Practico accuratae distinctionis inter emtionem cum pacto de retrouendendo, & contractum pignoris c. 2. §. 10. seqq.

§. III. 1) Quorsum Romani etiam retulerunt pactum vt sociorum vnus solum lucrum, damni nihil ferat. *L. 29. §. 2. D. pro Socio.* vt haeres socii succedat in societatem. *L. 52. §. 9. & 11. eod.* vt ne liceat a communione recedere. *L. 14. §. 2. D. Commun. diuid.* Vt ne depositum pro lubitu reposcatur. *L. 1. §. 45. D. Deposit.* aut ne precarium pro lubitu concedentis reuocetur *L. 12. D. de Precario.* Vt in contractu mutui plus quam a creditore datum est, a debitore restituatur. L. 11. §. 1. D. de Rebus credit. Carpzov. Decis. illustr. 146. H.

2) Vid. nota 1. ad §. 6. c. 7. L. III.

3) Quod iam ICtis veteribus placuit: *Illud non probabis, dolum non esse praestandum, si conuenerit: nam haec conuentio contra bonam fidem, contraque bonos mores est: & ideo nec sequenda est.* L. 1. §. 7. D. Depositi j. §. 35. &. L. 23. D. de R. I.

aut si certis ex adspectibus improprie loqui maluerunt, modo totum negotium legibus non repugnet, subsistet id, quod actum est *, neque propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc spectat *L. 80. §. vlt. D. de Contrah. emtione. L. 6. D. Praescriptis verbis. L. 5. §. vlt. pro Socio. L. 1. §. 8. D. Depositi. §. 2. in fin. Instit. Quibus mod. re contrah. obligatio.*

§. V. III. PACTA, quae in continenti quibusuis contractibus adiiciuntur, modo legibus non repugnent, siue sint praeter essentiam contractus, siue circa naturalia aliquid disponant, siue accidentibus quibusdam contractum vestiant, valida sunt. Nam cum circa talia disponendi facultas competat contrahentibus, quod supponitur, vtique tenebuntur iidem ad id, in quod libere consenserunt. Huc pertinet *L. 1. §. 6. L. 24. L. 26. §. 1. D. Depositi. §. 1. 2. Instit. de Societate. L. 7. §. 1. L. 79. D. de contrab. emtione. L. 11. §. 1. D. de Act. emti & venditi. L. 7. §. 5. D. de Pactis.* Sic cum alias naturalis sit emtioni venditioni praestatio euictionis; de ea tamen secus a contrahentibus pacto adiecto conueniri potest [1]. Sic & praestatio culpae intendi vel minui potest [2] praeter id, quod alias communis cuiusque contractus natura fert. Atque idem quoque obtinebit in contractibus consensualibus [3], si post contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adiiciatur; cum perinde hoc sit, ac si nouus contractus ineatur. Vid. *L. 7. §. 6.* [4] *L. 58. D. de Pactis. L. 72. D. de Contrah. emtione. L. 2. L. 3. D. de Rescind. vendit. L. 1. C. Quando lic. ab emt. discedere.* Caeterum de pactis in continenti adiectis circa naturalia contractuum, seu eorundem adminicula videri quoque potest *L. 11. L. 13. C. de Pactis. L. 6. §. 1. D. de Act. emti. L. 2. C. de Pactis inter emtorem & vendit.* Quo pertinent integri tituli *de Lege commissoria* [5], *& de in Diem addictione.* Item pactum de retrouendendo *L. 2. C. de Pact. int. emt. & vend.* Item vt res, si displicuerit, sit inemta [6]. *L. 7. C. eod.* Huc etiam referri potest illa species mutui [7], qua certa pecuniae summa foenori locatur ea lege, vt certo homini vsurae inde soluantur, quamdiu is viuit, & hoc mortuo, sors maneat penes eum, qui mutuum accepit; cum alias natura mutui sit, vt possit repeti ab eo, qui dedit, eiusue heredibus.

§. VI.

§. IV. * Id quod in dubio praesumendum, ne contrahentes nihil egisse censeantur. *Contractus enim non tam nomine, quam animo contrahentium aestimantur.* Vt est in *L. 15. §. Papinianus D. Locati.* V. & *L. 24. L. 26. D. Depositi.* H. [Plane nihil tale occurrit in laudata L. 15. & Bartolisticum quoque est argumentum, quod ex dubus legibus adiectis ab HERTIO ducitur. Solent enim Bartolus & qui more eius sapiunt, quando similitudines casuum, quos prae manibus habent in legibus sectantur, latius saepe a verbis & sententia earum euagari, alludendo ad voculas quasdam, quae subobscuram saepe, rei de qua loquuntur, sistant imaginem.]

§. V. 1) Vbi tamen obseruandum, quod IVLIANVS ait *L. 11. §. vlt. D. de Action. emt. vendit. Etsi aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine praestitum iri, pretium quidem deberi re euicta: vtilitatem non deberi.* Et sane euictio vt plurimum praestatur in contractibus onerosis; iam vero probabile non est, alterutrum contrahentium donare voluisse. *Turpissimum genus damni est inconsulta donatio:* ait SENECA IV. de Benef. 10. maxime vbi alia tractatus causa, commutatio scilicet rei & pretii. Itaque, velut in obscuro, illud quod minimum est accipi & pacti efficaciam tantum ad interesse restringi, aequitas omnino suadet. Nisi alia mens contrahentium manifeste appareat. *d. L. 11. §. final. verb. Nisi forte.* H.

2) Et periculum siue casus fortuitus pacto suscipi. *L. 9. §. 2. Locati. L. 13. §. 5. L. 36. eod. L. 1. C. Commodat. c. vnic. X. de Commodato L. 1. C. Deposit. L. 6. C. de Pignoratir. action. L. 6. vers. Quamuis D. de Pactis dotal.* H.

§. VI. IV. PACTA ex interuallo adiecta quibuscunque contractibus, si sint negatiua, & obligationi aliquid detrahentia, adeoque in fauorem debitoris siue rei cedant, caeteris paribus sunt valida, reoque ad exceptionem prosunt. Sic post mutuum reipsa contractum ex interuallo conueniri potest inter creditorem & debitorem de differenda solutione, de mutando loco solutionis, de natura pecuniae, de remittendis vsuris, &c. *L. 72. de Contrah. emtione. L. 7. §. 5. D. de Pactis.*

§. VII. V. NATVRALI iure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex interuallo contractibus adiecta, quae obligationem augent, adeoque actori prosunt, possunt esse valida. Nam rationem illam, ob quam hoc ius Romanum in *ll. proxime citatis* negat, ne nempe ex pacto nudo affirmatiuo detur actio, ius naturale ignorat. Sic ponamus [1], me emisse quid certo tempore tradendum, si postea conuenerit, vt traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus ex posteriori pacto traditio petatur. Sic pone, me tibi aedes locasse ad biennium, si postea inter nos conuenerit, vt post annum statim locatio expiret, sane expleto anno aedibus erit cedendum: ita tamen vt alterius anni pensio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de constituta pecunia, vti tempus solutionis differre potest, ita & antecipare idem nequeat [2]. Vid. *L. 3. §. 2. D. de Constituta pecunia.* Imo licet non detrahatur, quantum interest debitoris solutionem esse maturius factam; iniuria tamen illi non fiet, si libere ita pactus fuerit. Manifestum tamen est, inuito debitore eiusdem obligationem augeri non posse; adeoque naturaliter quantum per subsequens pactum ipsi adiiciatur, tantundem alibi esse detrahendum. Sic si creditor velit, vt alio, quam quo conuentum fuit, loco soluam, recte vice versa exigere possum, vt de summa tantum mihi detrahere liceat, quanti interest, me priori loco soluisse. Sed & hoc patet, esse contra naturam contractuum onerosorum & permutatoriorum, vt illis ab initio aut post addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita vt deinceps in illo contractu emergat inaequalitas. Sic si primum conuenerit inter emtorem & venditorem de pretio mercis, tanquam eidem aequipollente, & post tamen conuenerit, vt emtor plus soluat,

3) Vid. supra c. 2. §. 6.

4) *Vt constet, in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis, re nondum secuta posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars eius pactione mutari potest? - - - vt quodammodo quasi renouatus contractus videatur.*

5) Vid. supra c. 5. §. 4. H.

6) Cui interdum addi solet, vt in casum poenitentiae poena vel a venditore, vel ab emtore praestetur. Vid. BERLICH. Decis. 43. 44. H.

7) Conuentionem de censu vitalitio vocant. De qua plura habet Nicol. HENELIVS Libr. de Dotalit. c. 6. §. 11. H.

§. VII. 1) Fac porro, in emtione & venditione sub pacto de retrouendendo conuenisse ex interuallo contrahentes, vt emtori liceat pretium repetere, valebit pactum & ad pretium repetendum dabitur actio. Vid. TIRAQVELL. de Retract. conuention. in praefat. n. 6. sequ. H.

2) Imo id antecipare vtique potest, vt adparet ex lege sequente. Vtramque ne quis dubitet de re certa, adpono. L. 3. *Adiicit* Labeo, *vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta: quam sententiam non inuitus probarem: habet enim vtilitatem, vt ex die obligatus, constituendo, se eadem die soluturum teneatur.* Sequitur L. 4. *Sed &*, si citeriore die *constituat se soluturum, similiter tenetur.* Vnde manifestum, Principiis suis sic satis hac parte cohaerere conclusiones Iuris Romani, aliter ac visum Cl. BARBEYRACO in nota 2. Doctrinam autem omnem de constituta pecunia satis diligenter exposuit GVNDLINGIVS Gundlingianorum P. IV. Dissertat. 4.

ſoluat, quam quanti merx eſt; niſi mixtura fiat ex emtione & donatione non adparet, quomodo id ſuperfluum tanquam ex vendito peti poſſit. Conf. Arnold. VINNIVS Tract. de Pactis c. 9. ſeqq.

§. VIII. HVC etiam commode referri poſſe iudicauerim *Fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, vt iſtam nobis remancipet [1]. Hanc ideo inter pacta adiecta potius, quam principales contractus retulerint, quod ſemper traditioni rei alteri factae accedat [2]. Ideo autem fiduciae vocabulum ei pacto tributum videtur [3], quod cum alias, in quem dominium re alicuius translatum fuit, de ea pro lubitu diſponere, adeoque eandem ſibi in perpetuum retinere, vel in quemcunque transferre queat; adiecto iſthoc pacto tantam de eius pudore ac fide fiduciam concipiamus, fore vt idem dominio ſuo non aliter, atque conuentum fuit, vtatur, eoque lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc eius pacti apud Romanos ſolennis erat iſthaec formula: *Vti inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione;* apud CICERONEM in Topicis [c. 10.] & ad Famil. L. VII. Ep. 12. & Off. [III. c. 17.] Et quia tam exuberans velut fides heic interueniret, ideo legibus Romanis infamia ſequebatur eum, qui fiduciae iudicio condemnatus fuiſſet. CICERO pro Q. Roſcio: [c. 6. pag. 49. T. I. Ed. Graeuii.] *Tria ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, ac paene capitis, fiduciae, tutelae, ſocietatis* [4]. IDEM Topicis: *Si tutor fidem praeſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam accepit.* IDEM pro Caecina, [c. 3.] *qui per fiduciae rationem fraudauit quempiam, maturo iudicio condemnatur.* Caeterum in quibus negotiis apud Romanos fiducia interpoſita fuerit, paſſim Romani iuris interpretes docent. De fiduciario patre vid. CAIVS Inſtit. L. VI. Sic & fiducia contrahebatur in emancipatione liberorum [5] circa ſucceſſionem in horum bona. Vid. *§. vlt. Inſtit. de Legitima agnatorum ſucceſſione. L. vlt. C. de Emancipat. liber.* De fiduciaria poſſeſſione vid. BVDDAEVS ad L. 2. *D. de Orig. iuris.* Greg. THOLOSANVS Synt. iuris L. XXIII. c. 5. §. 2. De tutela fiduciaria vid. BACHOVIVS ad d. t. Inſtit. De fiducia circa pignus contracta vid. ISIDORVS Etymol. L. V. c. 25. CVIACIVS ad Pauli recept. ſentent. L. II. tit. 13. Sic & in fidei-commiſſis inſtar fiduciae intercedit. Vid. *Princ. Inſtit. de Fideicommiſſ.* & ibi BACHOVIVS, aliique interpretes. Alia quoque exempla fiduciae paſſim extant. Apud LI-

§. VIII. 1) *Veluti ſi quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cum tempus, quod ſuſpectum eſt, praeterierit, reddat: haec mancipatio fiduciaria dicitur, idcirco quod reſtituendi fides interponitur.* Quod exemplum, perinde ac definitio ab ipſo AVCTORE adlata, BOETHII eſt ad Topica Cicer. c. 10. De Pacto autem Fiduciae legi meretur Vir Cl. Franc. Carolus CONRADI in duabus Diſſertationibus editis Helmſtadii 1732. & 1733.

2) Et quaedam pignoris ſit ſpecies: nam fiducia erat, cum res ſumendae pecuniae mutuae gratia non tantum creditori dabatur, verum inſuper ei mancipabatur, vel in iure cedebatur, ita tamen vt remanciparetur, ſi videlicet debitor ad diem pecuniam ſolueret. Vid. PAVLVS L. II. Sentent. tit. 13. §. 3. & L. III. tit. 6. §. 74. BOETHIVS in Topica Ciceronis & omnino Iacob. GOTHOFREDVS *ad L. vnic. C. Theod. de Commiſſor. reſcindend.* Vbi argutias Salmaſii refellit. H.

3) Vid. Io. MENARDVS ad Orationem Ciceronis pro Q. Roſcio Comoedo c. 6 p. 49. Edit. Graeuii T. I. & I. Vincentius GRAVINA Origg. I. C. L. II. §. 82.

4) *Aeque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

LIVIVM L. XXXII. c. 38. *Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiae vrbibus regionis abs se diuersae, & magis tamen de Argis, quam de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet.* Sic apud Paulum WARNEFRIDVM de Gest. Langobard. L. II. c. 7. *Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, vt si quo tempore Langobardis necesse esset reuerti, sua rursus arua repeterent.* Apud CVRTIVM L. V. c. 9. Nabarzanes Dario suadet, vt ipse temporis gratia regnum in Bessum transferat. *Compositis rebus, iusto Regi tibi fiduciarium restituet imperium.* Apud DIODORVM SICVLVM L. IV. c. 33. *Hercules, Sparta vi subacta, Tyndarum, Dioscurorum patrem, in regnum reduxit, quod, vt hasta partum, hac conditione fidei eius depositi loco permisit, vt Herculis illud liberis sartum tectumque conseruaret.* BOETHIVS in Topica Ciceronis tale exemplum adfert: *Si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, redditura, cum tempus illud dubium praeterierit.* Sic apud Turcas, si quis iurauerit, sese vxorem suam dimissurum, licet mox poenituerit, vtique tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, vt is eam ducat, & mox post consummatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post diuortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reuerti non potest. MONCONYS Itiner. Tom. I. p. 465. Conf. Ad. OLEARIVS [6] Itiner. Pers. L. V. c. 23. Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam, verbi gratia, si quis a vectigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. IX. PORRO quod attinet pacta, quae securitatem aut firmitatem aliis pactis iam determinatis & formatis adiiciunt; primo frequentissimum est, vt vnus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita vt nisi principalis debitor eidem satisfaciat, hic ipsius vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. In obligationibus circa praestandas res & actiones pretio aestimabiles, maxime inter priuatos. 2. In criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus; qui proprio vocabulo dicuntur [1] vades. 3. In obligationibus publicis [2], quibus cauetur per sponsores & obsides [3]. Ad naturam fideiussionis intelligendam iam

5) Apud veteres Romanos pater filium emancipaturus, ter eum per aes & libram vendebat: tertiae autem mancipationi plerumque addebatur pactum *Fiduciae*, vt Emptor imaginarius filium remanciparet patri, quo hic potius, quam ille eum manumitteret, qui ideo pater fiduciarius adpellaretur. GAIVS Instit. I. 6. ROSINVS Antiq. Roman. L. IX. c. 10. HEINECCIVS Elem. Instit. §. 195. Verum hae venditiones fiduciariae postea abolitae fuere, cautumque, vt liberi vel per *Rescriptum Principis* ad Acta insinuatum, vel *apud competentem iudicem* a parentibus manumitterentur, §. 6. *Inst. Quib. mod. ius pat. pot. soluitur.* Effectus autem emancipationis ante Nouellam CXVIII. is erat, vt parentes, ex Edicto Praetoris in bonis eiusmodi filii vel filiae, qui quaeue emancipati essent, eadem iura haberent, quae Patrono in bonis liberti competerent, *d. §. 6. Inst. Quib. mod. ius pat. pot. solu. §. 8. Inst. de Legit. Agnatorum successione & L. 6. C. de Emancipat. liberorum.*

6) Et infra L. VI. c. 1. §. 27. H.

§. IX. 1) Vid. supra L. II. c. 4. §. 18. & §. 12. huius capitis.

2) Vid. infra L. VIII. c. 9. §. 12. 13.

3) Vid. infra L. VIII. c. 8. §. 6.

iam ſupra quaedam tradita ſunt L..V c.2. §. vlt. Quibus heic addimus, nos per fideiuſſionem alterius obligationem velut in ſubſidium ſuſcipere, ita vt ſiquidem ab illo non praeſtetur, quod ex qualicunque negotio debetur, numo aeſtimabile, a nobismet ipſis impleatur: ita tamen, vt ad principalem debitorem habeamus regreſſum, ipſumque expenſas, & damna repoſcere queamus. Cum autem fideiuſſio ſit tantum acceſſio alterius contractus, patet, naturaliter non poſſe fideiuſſorem in plus obligari, quam principalem [4] debitorem [5]. Adeoque ſi hic ſub conditione debeat, non poteſt ille pure debere, antequam conditio extiterit. Sic nec loco nec tempore plus ille, quam hic debere poteſt. Par quoque eſt, vt exceptiones debitoris, ex ipſo negotio fluentes, fideiuſſori proſint. Vid. *L. 6. D. Si quis cautionibus* [6] *L. 32. D. de Pactis* [7]. *L. 51. D. de Procurator. L. 9. §. 3. de SCto Macedon. L. 4. L. 5. D. de Compenſat.* Fideiuſſoribus aequipollent [8] mandatores [9], ſeu qui alicui mandant, vt quis alteri credat; nam eo ipſo fidem ſuam interponere intelliguntur. Vbi contingere poteſt, vt quis alicui mandet, quo tertio M. credat, qui tamen non niſi D. voluit accipere. Quo caſu mandator in maiorem ſummam creditori non tenebitur, quam quantam iſte accepit. Senſus enim mandati hic eſt, mea fide potes illi credere ad M. vſque. Hoc tamen nihil prohibet [10], vt fideiuſſor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta ſi pro parte tantum debiti interuenerit, aut pro debito puro ſub conditione fideiuſſerit, aut tempus ſolutionis ſibi prorogauerit, locumue ſibi commodiorem ſibi conſtituerit. Sed & illud ex fine interpoſitae fideiuſſionis colligitur, fideiuſſorem debere eſſe virum locupletem ac fide dignum, & quicum creditor facile experiri iudicio queat; id quod adprobatione creditoris iudicatur [11]. Inde apud HOMERVM Odyſſ. θ.[v.

4) *Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſorio poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fideiuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.* §. 5. Inſt. de Fideius. *Qui* certo loco dari *promiſit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam ſi pure interrogatus fuiſſet, nullo enim loco alio, quam in quem promiſit, ſoluere, inuito ſtipulatore poteſt. Quare ſi reum pure interrogauero, & fideiuſſorem cum adiectione loci accepero, non obligabitur fideiuſſor.* L. 16. §. 1. D. de Fideiuſſoribus. Quae Regula tam ſtricte accipiebatur, vt fideiuſſor, qui maiorem ſummam promiſiſſet, quam quae deberetur, plane non teneretur. *Illud commune eſt in vniuerſis, qui pro aliis obligantur: quod, ſi fuerint in duriorem cauſſam adhibiti, placuit eos omnino non obligari: in leuiorem plane cauſſam accipi poſſunt. Propter quod in minorem ſummam recte fideiuſſor accipietur.* L. 8. §. 7. D. eod. Vid. VINNIVS ad Inſt. §. 5. de Fideiuſſ.

5) Quod vſque adeo Romano iure obtinuit, vt fideiuſſio, quantitatem debiti excedens, omnino eſſet nulla *L. 8. §. 7. D. de Fideiuſſor.* Quanquam naturali rationi conuenientius, eam quoad congruentem quantitatem valere. Vid. H. PISTOR. L. III. Qu. Pr. 10. H.

6) „Si is, qui fideiuſſorem dedit, ideo non ſteterit, quod Reipublicae cauſſa abfuit; iniquum eſt, fideiuſſorem ob alium neceſſitate ſiſtendi obligatum eſſe, cum ipſi liberum eſſet, non ſiſtere“.

7) „*Ex perſona rei, & quidem inuito reo, exceptio & cetera rei commoda fideiuſſori*, ceterisque acceſſionibus *competere poteſt.*

8) „Adhiberi autem fideiuſſor tam futurae, quam praecedenti obligationi poteſt: dummodo ſit aliqua, vel naturalis futura obligatio.“ *L. 6. D. de Fideiuſſ.*

9) Hinc his eadem, quae illis Romano iure beneficia tribuuntur, vt ordinis, *Nouell. 4. c. 1.* MEVIVS pag. IV. Decif. 187. diuiſionis, *L. final. C. de Conſtit. pecun.* H.

10) Vid. nota 2. ad h. §.

θ. [v. 351. & seqq.] Vulcanus, cum Neptunus sponsorem se pro Marte offerret: Δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι, *miserae pro miseris etiam sponsiones ad spondendum. Quo pacto ego te vincire possum inter immortales deos, siquidem Mars abierit, debito & vinculis euitatis?*

§. X. Id tamen a ratione non abhorret, vt efficacius & velut arctius obligari possit fideiussor, quam principalis debitor. Nam is ad maiorem securitatem principalis contractus vltro accessit, citra quem alter in istum contractum non consensisset. Et saepe quis necessitate vrgente ad contrahendum descendit. Fideiussorem autem sola animi liberalitas, & beneficentiae ostentatio, opumque fiducia alieno negotio immiscet. Vnde non absurde creditores quandoque acrius irascuntur fideiussoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illi in caussa fuerunt, cur hisce crederent: & culpa non caret, qui citra necessitatem onus in se deriuat, cui sustinendo se parem non esse, nosse debebat. Sicuti & passim sapientiae magistri a nimia fideiubendi facilitate dehortantur, quibus mala non necessaria declinare cordi est. Prouerb. VI, 1. seqq. XI, 15. XVII, 18. XXII, 26. 27. XXVII, 13 Sirac. XXIX, 24. 27. Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *sponde, sed noxa praesto est*, Chilonis dictum est [1]. Quin & benigne leges Romanae foeminarum facilitati per *SCtum* [2] *Velleianum* iuuere prospectum [3]. Quo pertinet illud, quod iuxta leges Romanas debitori concedebatur per cessionem bonorum [4] toto se debito, licet bona illa excedente, exsoluere; quod beneficium fideiussoribus non [5] indulgebatur [6]: quipe cum & eo fine fideiussores sint sumti, vt si debitor bonis esset euersus, creditor vtique suum per illos consequeretur. Etsi alias modus hic per cessionem bo-

5G 2 norum

11) *Fideiussor in iudicio sistendi caussa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate.* L. 2. princ. D. Qui satisdare cogantur. Sed quam primum aliquis fideiussor acceptus est, recusari amplius nequit: nisi, calamitate quadam superueniente, pauperior factus sit. *Qui ex caussa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat; multoque magis si sua voluntate accepit fideiussores, contentus his esse debet. Quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit; caussa cognita ex integro satisdandum erit.* L. 10. §. 1. D. eod.

§. X. 1) Simile EPICHARMI:

Ἐγγύα θυγάτηρ μὲν ἄτας, ἐγγύας δὲ ζημία.
Sponsio Furiae, iactura sponsionis filia est. H.

2) Cuius summam sistit L. 1. princ. §. 1. D. ad Senatusconsultum Velleianum. VELLEIANO, inquit PAVLVS, SENATVS CONSVLTO *plenissime comprehensum est.* Ne pro vllo feminae intercederent. *Nam sicut moribus ciuilia officia ademta sunt feminis, & pleraque ipso iure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris.* Conf. THOMASII Dissertatio de vsu exiguo SCti Velleiani in foris Germaniae.

3) At in Gallia id Henricus M. aboleuit, teste MORISOTO in Henrico M. c. 47. in Gelria quoque locum non habet, nec Antverpiae. Testis de illa PONTANVS L. I. Histor. Gelric. de hac STOCKMANNVS Decis. Brabant. 142. H.

4) Qua tamen cedens nisi solidum creditores recepissent, non liberabatur. In eo enim tantum hoc beneficium ei proderat, ne iudicatus detraheretur in carcerem, aut ne diutius eo detineretur, Neque tamen impediebat flebile hoc beneficium, quo minus in eum, qui bonis cessisset, si deinde aliquid acquisiisset, quod idoneum emolumentum haberet, ex integro in id, quod facere posset, creditores experirentur: inhumanum enim videbatur, spoliatum fortunis suis in solidum damnari. *L. 1. D. Qui bonis cedere possunt. §. 40. Inst. de Actionibus. L. 4. 6. 7. D. de Cessione bonorum.*

5) „Sane quaedam exceptiones non solent his [fideiussoribus] accommodari. Ecce enim debitor si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem: *Si bonis cesserit.* Sed haec exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi.“ *§. 4. Inst. de Replicat.*

6) §. vlt. Inst. de Replicat. H.

norum debito fefe exfoluendi iuri naturali fit ignotus [7]; nifi quod illud humanitas [8] dictitet [9], vt fi quis fatali calamitate, non per luxuriam aut focordiam foluendo effe defierit, fufficere debeat, fi patrimonio fuo exuatur, nec corpore quod reftat luere cogatur. Sed & arctior fit fideiufforis [10], quam principalis debitoris obligatio, fi quod hic fimpliciter promifit, ifte fub iuramento, aut adiecta poena in fe receperit. Sic in quibusdam locis moris eft, vt fi conuento tempore folutio non fit facta, fideiuffores ad certum locum teneantur fe fiftere [11], neque inde difcedere, donec creditori fit fatisfactum; quod vocant obftagium [12]. Quanquam ob abufus heic interuenientes alicubi ifthoc pactum fit prohibitum [13].

§. XI. Caeterum quia fideiuffio eft acceffio alterius debiti, naturale vtique eft, vt primo loco conueniatur principalis debitor [1], & tunc demum quando ab ifto debitum non poteft obtineri, ad fideiufforem eatur, Qvintilianvs Declamat. 273. *Periculum fponforis miferabile eft: bonitate labitur, humanitate conturbat. Non aliter faluo pudore ad fponforem venit creditor* [2], *quam fi recipere a debitore non poffit.* Leges Romanae beneficium excuffionis & ordinis [3] vocant. Vbi autem fideiuffori eft foluendum, creditor in fideiufforem transferet omne fuum ius, quod ipfe aduerfus debitorem habuit [4], feu actiones fuas fideiuffori cedet [5], fi forte hae efficaciores aut fauorabiliores fint, quam queis fideiuffor contra iftum agere fuo nomine poteft; inprimis fi ifti pignoribus quoque ex parte cautum. Nam & haec in fideiufforem tunc transferenda. Sed & fi plures coniunctim pro vno fideiufferint, neque finguli in folidum

7) V. fupra L. III. c. 7. §. 3. H.

8) Vid. fupra L. III. c. 7. §. 3.

9) Seneca VII. de Benef. 16. *Maiores noftri intellexerunt iniquiffimum effe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore accepit, libidine aut alea abfumfit; & eum, qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo cafu triftiore, aliena cum fuis perdit.* H.

10) Iure praeterea Romano, fideiuffor fine auctoritate Tutoris vel confenfu Curatoris pro Pupillo, furiofo, demente aut prodigo, cui interdicta effet bonorum adminiftratio, acceptus, vtique ciuiliter obligatur, etfi naturaliter tantum obligentur hae perfonae ipfae principales, & nulla contra ipfas actio detur. MARCELLVS *fcribit: fi quis pro pupillo, fine tutoris, auctoritate obligato, prodigoue, vel furiofo fideiufferit: magis effe, vt ei non fubueniatur, quoniam his actio Mandati non competit.* L. 25. D. de Fideiuffor.

11) Non Fideiuffores tantum, fed & debitores principales. H.

12) Vfitatum olim in Germania etiam inter Principes viros. V. Maderi Antiqu. Brunfuicenf. Syllog. IV. n. 12. vbi conuentio inter Ottonem IV. Imp. & Theodoricum Marchionem Mifniae A. MCCXII. & n. 11. vbi vnio inter eundem Ottonem & Albertum Marchionem Brandenburg. Anni eiusdem. Nicol. Schaten. L. XI. Annal. Paderbornenf. ad A. MCCXXX. vbi transactio inter Henricum Archiep. Colon. & Hermannum Abbatem Corbeyenfem; & ad A. MCCXLVII. & ad A. MCCLXIV. H.

13) Sanctione in conuentu Imperii Auguftae A. MDXLIIX. condita & repetita A. MDLXXV. in conuentu Imperii Francofurt. H.

§. XI. 1) Romae tamen, diu licuit, fideiufforem ante debitorem principalem conuenire, ex correali obligatione. *Iure noftro eft poteftas creditori, relicto reo, eligendi fideiufforos, nifi inter contrahentes aliud placitum doceatur.* L. 5. C. de Fideiuff. & mandat. Sed Ivstinianvs in Nou. IV. c. 1. conftituit, vt creditores primo loco conuenirent debitorem principalem. Vnde nafcitur beneficium Ordinis. In ea tamen litium diuturnitate, qua hodie vtimur, vis fideiuffionis hoc beneficio plerumque fufflaminatur; quum debitori principali nihil plerumque facultatis, nihil neruorum fit.

2) Cicero XVI. Ep. ad Attic. 15. *Sponfores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν.* Eft igitur hoc ius naturale magis indicans & fuadens, quam praecipiens. Apud Ebraeos fane licuit creditori conuenire fideiufforem, non conuento principali. V. Prouerb. Salom. XX, 16. & XVII, 13. Idem olim apud Germanos obtinuit. V. *& L. 3. L. 5. C. de Fideiuffor.* H. [Dicta Salomonis, obferuante Cl. Bar-

solidum sese obstrinxerint, adparet, naturaliter ad diuisionem eos posse prouocare [6], & pro rata duntaxat conueniri; nisi forte quis eorum soluendo non sit. Tunc enim huius portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime fine plures sint sumti, vt si forte vnus vel alter deficiat, per caeteros creditori satis sit cautum. Add. quoque PHAEDRVS L. I. fab. 17. A fideiussoribus diuersi sunt expromissores [7], qui alienam obligationem plane in se transferunt [8], eamque suo nomine implendam recipiunt. Vnde & ab illo, cui quid debetur, tanquam principales debitores conueniuntur. An autem, & quomodo, quod sic erogatum est, isti ab altero recuperare queant, iudicandum est ex eo negotio, quod ipsis cum eo intercessit, pro quo soluerunt. Quod interdum est liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compensatio, aut simile quid. Solet etiam fieri; vt fideiussor sibi curet caueri per alium fideiussorem, quod per hunc sit recuperaturus, quae creditori soluit, vbi a principali debitore ea nequiuerit: quem solent vocare fideiussorem indemnitatis [9]. Huius & erga priorem fideiussorem obligatio, & aduersus principalem debitorem ius aut actio eadem est, quae istius erga hunc & creditorem.

§. XII. CIRCA vades, qui pro aliorum delictis, & resultantibus inde obligationibus sese interponunt, obseruandum, veterum complures credidisse, eo vsque hominem vitae suae esse dominum, vt solo consensu suo eam pro alterius vita possit oppignorare, cum hoc effectu, vt pro alieno delicto capite quoque plecti possit [1]. ANDOCIDES Orat. de Mysteriis [Siue Orat. I. p. 193.

BARBEYRACO, nihil faciunt ad probandum id, quod de moribus Iudaeorum HERTIVS dicit. Prioris sententia eodem redit, quo ea posterioris. Huius autem verba haec sunt: *Sume vestem eius, quando spospondit alienus, & pro aliena oppignora eum.*]

3) Quae Vocabula Interpretibus debentur, non ipsis legibus Romanis. Ratio nominis in eo sita est, quod excutere aliquem videmur, quando experimur, sit ne soluendo, necne.

4) Aut confideiussores, ceu contra quos totum soluens sine cessione actionem nullam erat habiturus. H.

5) „Potuisti, sane, cum Fisco solueres, desiderare, vt ius pignoris, quod Fiscus habuit, in te transferretur: & si hoc ita factum est, cessis actionibus vti poteris. Quod & in priuatis debitis obseruandum est.“ *L. 11. C. de Fideiussor.*

6) Iure Romano antiquo, a singulis fideiussoribus, tanquam ipsis quoque eiusdem pecuniae reis, solidum peti poterat. Sed Hadrianus constituit, vt singuli tenerentur pro rata, si reliqui confideiussores essent praesentes & soluendo,“ *L. 26. D. de Fideiuss. §. 4. Inst. de Fideiuss.* Quae exceptio beneficium Diuisionis adpellatur. Vid. NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 1. Sed haec quoque noua interpellatio exitus litis vehementer retardat.

7) Quum fideiussor contra *Adpromissor* diceretur. *L. 5. §. 2. D. de V. O. L. 43. D. de Solut.* Verba legis exhibebuntur ad cap. seq. §. 1. not. 5. Interdum tamen in hac voce lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eo deducta est, vt Adpromissor pro *Expromissore*, & Expromissor pro *Adpromissore* poneretur.

8) Liberato prorsus debitore. *L. vlt. D. de SCt. Maced.* H.

9) Confundit AVCTOR fideiussorem indemnitatis cum fideiussore, quem succedaneum vocare possumus, plane vt *tergum succedaneum* dixit PLAVTVS Epidico. Hic enim in gratiam fideiussionis accipitur, siue fideiussoris obligationi accedit, eamque fide sua esse iubet. *L. 27. §. 2. & 4. D. de Fideiussor.* Ille autem volente creditore, in huius gratiam, pro principali debitore tantum in subsidium sine eatenus se obligat, quatenus creditor debitum suum vel omnino non, vel non integrum consequi potest. Vid. LAVTERBACHII Dissertatio de Fideiussore indemnitatis. H. [Et THOMASIVS de Fideiussore indemnitatis §. 2.]

§. XII. 1) Paul. VOETIVS Sect. V. de Statut. c. 2. §. 22. id iure fieri contendit exemplis illorum, qui apud Romanos se inscribebant in crimen. *L. final. C. de Accusat.* Commentariensium, de quibus *L. 12. D. de Custod. & exhibit. reor. L. 4. D. eodem.*

193. 194. Ed. Wechel.] tradit, Manthiteum, & Apſephionem iuxta aram ſediſſe, ne torquerentur, ſuppliciter orantes, & vt datis vadibus iudicarentur, vixque hoc potitos, poſtquam vades dederunt, conſcenſis equis ad hoſtes transfugiſſe, Καταλιπόντας τὺς ἐγγυητὰς ὃς ἔδει τοῖς αὐτοῖς ἐνέσχεσθαι ἐν οἷσπερ ὃς ἠγγυήσαντο, *Vadibus relictis, qui mala ſubire coacti fuerunt, quae illi ſubituri erant, pro quibus ſpoſponderant.* De Damone & Pythia (qui *Phintias* dicitur a DIODORO SICVLO in Excerptis Peireſcianis p. 244.) hiſtoria ex CICERONE de [Offic. L.. III. c. 10.] notiſſima eſt. In quos MANILIVS Aſtron. L. II. [pag. 48. verſ. 1. 2. Ed. Scalig.] dicit:

Et duo qui potuere ſequi vadimonia ſponſi:
Optauitque reum ſponſor non poſſe reuerti,
Sponſoremque reus timuit, ne ſolueret ipſum.

Gemina de Maero & Selinuntio referuntur ab HYGINO Fabula 257. Similis hiſtoria extat apud MARTINIVM Hiſtor. Sin. L. IV. c. 11. Add. QVINTILIANI Declam. XVI. quae inſcribitur, *Amici vades* [2]. Enimuero ſaltem ad regulas iuſtitiae vindicatiuae, inter homines inuicem exercendae, non quadrat, vades hoc ſine dari, vt ex ſolo conſenſu poſſint ſubire poenam corporalem nocenti alias infligendam: niſi quis forte doloſe ſe ſubſtituerit, vt alteri praeberetur occaſio iudicium ſubterfugiendi. Tunc enim merito luit, quanti fuerat magiſtratui, nocentem poenae non fuiſſe ſubtractum; quod aliquando morte taxari poteſt, praeſertim vbi qui effugit, multa mala deinceps daturus eſt. Vid. 1 Reg. XX, 39. De caetero eiusmodi vicaria mors in foro ciuili illicita eſt, tum quia tanta poteſtas homini in propriam vitam nequidquam competit, vt ex nudo conſenſu, nullo bono publico, eandem abiiciat, ne alter, quod meritus eſt, patiatur: tum quia hoc modo non obtinetur finis poenarum, qui eſt, delinquentem, aut alios emendare. Nam neque ipſe vas deliquit, neque actu ſuo reatum delicti in ſe deriuauit. Neque a peccando deterrebitur, qui videt pati innocentem: ſed aut miſericordia tangetur, aut in admirationem amoris & conſtantiae, mortem pro altero ſubire non renuentis, rapietur. Add. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. XLVIII. D. tit. 14. c. 2. §. 13. ſeqq. Adparet igitur, hactenus tantum vades in criminibus recte interponi, vt vel pro-

dem. ſe pro aliis ſub amiſſione vitae obligantium, ob id in ſacris literis non increpitorum. Geneſ. XLII, 37. XLIII, 9. Ioſuae IX, 14. VI, 22. 23. Add. 1 Reg. XX, 38. ſeqq. pro vtilitate patriae ſe deuouentium; Obſidum etiam, qui pro fide ciuium ſuorum ſpondeant; populorum denique, qui velut tacito conſenſu pro iure talia admiſerint: celebrata eſſe exempla Damonis & Eucrisi; Obſides legi interemtos; in regno Neapolitano pro capitalium delictorum reis admiſſos Fideiuſſores, & Kennemerlandiae ſtatutis quondam idem obtinuiſſe. Addit, tales pro nocentibus haberi, quippe qui in locum delinquentium ſuccedant ſua voluntate, conſentiente Reip. Rectore, & id ſuadente publica vtilitate. Ad quae breuiter reponimus: non leue crimen eſſe alios per calumniam accuſare: Commentarienſes puniri ob dolum vel culpam contra legem officii; eoque etiam pertinere exemplum, de quo 1 Reg. XX, 38. ſequ. exempla caetera in diuinis literis non eſſe obligantium ſe pro criminum reis. Amorem ſui cedere amori publicae rei. Iudicia populorum & aliorum vel innixa fuiſſe falſae hypotheſi, quaſi ius vitae & necis penes quemcunque ſit, vel nihil probare. Poſtremum quo minus vades pro nocentibus habeantur, obſtare rationes, quibus AVCTOR vtitur. H.

2) Conf. ſupra L. II. c. 4. §. 17. 18.

3) Ita Megaleas Dux Philippi Regis Macedonum, ab eo multatus, pro ſe fideiuſſore debiti Leontio conſtituto, a carcere liberatus eſt. POLYBIVS L. V. Hiſtor. c. 16. H.

promittant iudici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarturos [3], multamque pecuniariam soluturos: vel caueant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum, tanquam conuictum, aliquid statuatur; aut si praesens sit, & in carcerem coniectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Vbi tamen conuenientissimum fuerit; in antecessum dictari a magistratu certam pecuniae summam, quae exsoluenda sit fideiussori, si forte reus per fugam iudicium eluserit; vt possit iste deliberare, anne facultates suae ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidum obligatio, cum citra foedera & imperium ciuile vix cognoscatur, infra commodius excutietur [4].

§. XIII. FREQVENTISSIMVM quoque est, vt creditori in securitatem debiti tradatur, aut assignetur certa quaepiam res, pignoris vel hypothecae nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cuius finis est, non solum vt debitor ad exsoluendum debitum vrgeatur [1] desiderio possessionis rei suae recuperandae; vid. *L. 35. §. 1. de Action. pignerat.* sed &, vbi debitum non exsoluitur, habeat, vnde suum nanciscatur; vtque creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi supersedere queat. Inde & pignus ordinarie pretium debiti aequare, aut superare sueuit. Cum porro pignora inuenta sint ob securitatem debitorum, quae pretio vulgari aut eminenti constant, conueniens vtique est, pignora parem cum istis habere indolem. Sic vt probari non possit mos Aegyptiorum, qui parentum suorum condita cadauera oppignerare solebant [2]; etsi eum, qui ista reluere neglexisset, maxima ignominia, & defunctum priuatio sepulturae consequebatur. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 93. Inde & ab humanitate alienum videtur [3], obaeratos sepultura prohibere, eaque contumelia ipsorum coniunctos ad solutionem, ad quam alias non adstringebantur, adigere. Obiter quoque notandum, in regno Pegu creditoribus vxorem & liberos oppignerari posse [4]. Sed vbi creditor cum eiusmodi oppignerata vxore aut filia concubuerit, credito suo excidit, & pignus restituere cogitur, nulli praeterea poenae obnoxius. Caspar. BALBI Itiner.

§. XIV. SVNT autem res, quae pignori opponuntur, vel fructuosae, vel steriles. Circa priores frequens est, vt adiiciatur pactum [1] *ἀντιχρήσεως* [2], seu

4) L. VIII. c. 8. §. 6. H.

§. XIII. 1) *Pignus vtriusque gratiae datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum.* §. 4. Inst. Quib. mod. re contrah. obligatio. Vid. THOMASIVS de Distinct. inter empt. cum pacto de retrouend. & Contractum pignoris c. 2.

2) Infra c. 11. §. 12. H.

3) Sub grauibus etiam poenis vetitum a IVSTINIANO Imp. Nou. 60. c. 1. & Nou. 115. c. 5. §. 1. H.

4) Aliter atque apud Romanos, qui pignoris constitutionem in filiosfam. adeo vetabant, *vt creditor etiam, qui eum sciens a patre pignori acceperat, relegaretur. L. 5. D. Quae res pignor.* Conf. *L. 6. C. eod.* H.

§. XIV. 1) *Si ἀντίχρησις, id est,* mutuus pignoris vsus *pro credito, facta sit, & in fundum aut in aedes aliquis inducatur: eo vsque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur; cum in vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque.* L. 11. §. 1. D. de Pignor. & Hypoth. Add. NOODTIVS Obs. L. II. c. 9. THOMASIVS autem cit. loc. c. 2. §. 9. & sqq. contendit, solo iure naturae Antichresin tacite semper subintelligi, ita, vt creditor, ne ad reddendas rationes quidem administrationis suae adigi queat.

2) Quanquam & *ἀντίχρησις* sine pignore esse possit. Vt constat ex *L. 6. C. Quod cum eo qui in alien. potest. L. 14. L. 17. C. de Vsuris. L. 9. §. vlt. de Supell. legat.* Errant enim vulgo, dum existimant, antichresin esse speciem pignoris, nec sine pignore existere. H.

ſeu vt creditor loco vſurae fructus iſtius pignoris percipiat in ſolidum, aut pro rata, eo quod excedit domino reſtituto [3]. Aſt ſterilibus pignoribus ſaepe ſolet addi lex commiſſoria, vt niſi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non eſt iniquum [4], in primis [5] vbi pignus non pluris ſit, quam debitum, & vſurae intermedii temporis: aut ſi quod excedit, domino reſtituatur. Etſi legibus Romanis ea lex commiſſoria ſit vetita [6], quod per auaritiam creditorum egeni ac neceſſitate preſſi debitores rebus ſuis facile exui poſſint, dum pignori opponunt; quae multo pluris quam debitum ſunt [7]. Recte quoque ita conueniri poteſt, vt pecunia deſtinato die non ſoluta [8], pignus velut emtum eſſe debeat iuſto pretio, tunc arbitrio boni viri conſtituendo, aut ante conſtituto; vel etiam vt tunc pignus recte aeſtimatum in ſolutum detur. De caetero vti creditor pignus ſolutione facta debet reſtituere; ita interea non minorem [9] quam propriis rebus illi cuſtodiam debet [10], & niſi pactum antichreticum acceſſerit, ſitque talis res, quae vſu atteratur, inuito domino eadem vti non poteſt. Vnde ſi quid detrimenti id capiat, aut prorſus pereat per ipſius dolum, aut defectum diligentiae ſaltem communis, eiusdem id periculo & damno contingit.

§. XV. COMMVNITER traditur [1], pignora non poſſe vſucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris ſit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, ſed ſemel vbi commodum fuerit [2]. Accedit quod vſucapiones potiſſimum ſint introductae ad extinguendas lites infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum ſint in incerto. Id quod circa pignora non eſt metuendum. Nam de illorum domino non poteſt oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum ſatis conſtet, quare dominus iſta relinquat apud creditorem, non poteſt praeſumi, illum eadem pro derelictis habere. Nihilominus videtur caſus dari, vt debitor a luitione pignoris recte excludatur. Qualem GROTIVS ponit L. III. c. 20. §. vlt. ſi quis cum luere vellet, impeditus id ſilentio transmiſiſſet tanto tempore, quod ad conſenſus coniecturam ſufficere poſſit.

3) Niſi fructus ſint incerti prouentu, vel aeſtimatione, vel vtroque; vti ſit in fructibus praediorum ruſticorum. CICERO V. Verrin. *Totae res ruſticae eiusmodi ſunt, vt eas non ratio, non labor, ſed res incertiſſimae, venti tempeſtatesque, moderentur.* Vid. *L. 17. C. de Vſuris.* H.

4) CICERO L. XIII. Ep. 56. *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluuio dedit: hae commiſſae ſunt.* Valetque etiam nunc in terris, vbi leges Romanae receptae non ſunt, vt in Dania. Docet id CRANZIVS Saxonicor. X. & eſt hiſtoria eo pertinens in Excerptis legat. Priſci, vbi de Attila. Et pactum huiusmodi eſt in pacificatione inter Guſtauum Adolphum Sueciae Reg. & Chriſtianum IV. Dan. Regem, apud LOCCENIVM L. VIII. Hiſtor. Suecan. ad A. MDCXIII. De Iure Suetico vid. LOCCENIVS Synopſ. iur. Diſſ. 19. quaeſt. 2. H.

5) Quae reſtrictiones ſuperuacuae ſunt iudice THOMASIO, c. l. §. 13. 14. Debitor enim, inquit, rem vendidiſſe hoc caſu intelligitur, pro quantitate mutuo data, ideoque creditor, elapſo termino ſolutionis, plenus & irreuocabilis rei pignori datae dominus ſit, aequo animo laturus, ſi rem deinde minore quantitate vendiderit, quam quae ab ipſo credita eſſet, quia plerumque maioris pretii eſt, idque adeo raro contingit.

6) *L. vnic. C. Theodoſ. de Commiſſor. reſcindend.* vbi Iacob. GOTHOFREDVS pluribus contra Salmaſium diſputat; & *L. vlt. C. de Pactis pignor.* H.

7) Rationes hasce illuſtrat GONZALEZ ad *c. 7. X. de Pignor. n. 9. & 10.* H.

8) *Poteſt ita fieri pignoris datio, hypothecaeue,* vt ſi intra certum tempus non ſit ſoluta pecunia, *iure emptoris poſſideat rem, iuſto pretio tunc aeſtimandam, hoc enim caſu videtur quodammodo conditionalis eſſe venditio* L. 19. §. 9. D. de Pignor. & hypothec.

9) Caſum fortuitum non praeſtat. Etſi maioris cautionis cauſa ita conuentum inter Ericum Ducem Saxoniae & Margaretham Dan. Reginam, apud PONTANVM L. IX. Hiſtor. Danic. ad A. MCCCCXI. H.

poſſit [3]. Quin & ſi dilata in infinitum ſolutio creditori damnum ſit allatura, non iniquum eſt, hunc pignus velut in ſolutum retinere, praeſertim vbi per temporis diuturnitatem monetae valor ſit mutatus; quo efficitur, vt creditor longe minus, quam dedit, recipiat, ſi reluitio pignoris tanto poſt fiat, verbi gratia, credidit quis alicui M. ante C. annos, oppoſito pignori fundo cum pacto antichretico, qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetae dimidio decreuit. Heic ſi tantum M. reddantur, creditor recipit ſummam, qua iam vix dimidium poſſit fundum comparare, cum tempore contractus initi integrum poſſet.

§. XVI. Solet ius Romanum diſtinguere inter pignus ſpecialiter ſic dictum [1], & hypothecam; quorum illud conſtituitur rei traditione, haec autem conſtat nuda aſſignatione boni alicuius potiſſimum immobilis, ex qua, ſolutione non facta, ſuum nanciſci poſſit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconueniens eſt, cum facile poſſint remoueri, & ſic creditori nequeant ſecuritatem praeſtare. Circa hanc diſtinctionem notandum, illam vtiliter locum poſſe habere inter ciues eiusdem reipublicae. Nam cum frequens vrgeat neceſſitas mutuum ſumere, cuius ſolutio ſaepe in diem ſolet differri; neque ſemper ea rerum mobilium copia ſit, quae ſufficiens praeſtare pignus queant: inde durum nimis foret, ſtatim ad traditionem rerum immobilium, puta aedium aut fundorum adigi: (conf. etiam Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. Iob. XXII, 6. XXIV, 3. Prou. XX, 16. *L. 6. 7. D. de Pignor.* Diodor. Sicvlvs L. I. c. 79. L. 8. & Authent. Agricultores C. *Quae res pign. oblig. poſſ.* igitur ſufficiebat rem immobilem deſignari, qua creditori caueatur; quae neque auferri, & in quam per iudicem immiſſio ſemper obtineri poſſit [2]. Aſt inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt [3], nudae hypothecae ſunt inutiles. Nam vbi vltro debitor ſoluere renuerit, vi vtique & armis erit inuadenda poſſeſſio hypothecae. Atqui etiam citra aſſignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris inuadere licebat.

CAPVT

10) *Ea igitur, quae diligens paterfamilias in ſuis rebus praeſtare ſolet, a creditore exiguntur.* L. 14. D. de Pignorat. act. Vid. Noodtivs Probab. Iur. L. I. c. 4. L. IV. c. 3. & Obſ. L. II. c. 13. Sed, ſi pignus, ſine culpa ipſius, caſu pereat fortuito, ius creditoris in reliqua debitoris bona transfertur. Aliter Thomasivs c. 1. §. 17. & 18. qui ius creditoris, inprimis in re frugifera penitus exſtingui exiſtimat, quia dominium, etſi reuocabile, penes eum reſederit.

§. XV. 1) Diſſentiunt hic interpretes Iuris Romani. Pleriſque tamen placet, vtique Praeſcriptioni in pignore locum eſſe. Vid. Grotivs L. II. c. 4. §. 15. ad cuius ſententiam Avctor adludere videtur. Conferri quoque meretur Gvndlingivs in I. Nat. p. 328.

2) Verba ſunt H. Grotii L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 16. Et licet debitor ipſo iure, ſiue actu primo, vt in ſcholis loquimur, pignoratitiam actionem habeat; tamen cum ea, nondum ſoluto pignoris vinculo, reapſe ſiue actu ſecundo intentari nequeat, praeſcriptio, ob impedimentum iuris intrinſecus inhaerens, locum non habebit. Plane vt ſtipulatori in diem, licet ei actio ipſo iure quaeſita ſit, praeſcriptio non obſtabit. Vid. *L. 7. §. 4. C. de Praeſcript. 30. vel 40. annor.* Vid. Parvtvm Hiſtor. Venet. L. VII. & Inſtrument. Pacis Weſtph. A. MDCXLIIX. art. 5. §. 25. H.

3) Nam & hoc modo res merae facultatis praeſcriptione acquiri poſſe, vulgo exiſtimatur. Vid. Rosenthal. c. 5. de Feudis concl. 23. Mevivs Part. VII. Dec. 267. H.

§. XVI. 1) „Pignoris adpellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quae ſine traditione, nuda conuentione tenetur proprie hypothecae adpellatione contineri dicimus,“ *§. 7. Inſt. de Action.* Addatur Noodtivs Probab. Iur. L. I. c. 8. L. IV. c. 10. 11. & Obſ. L. II. c. 8. vbi oſtendit, hypothecam nudo pacto conſtitui ſolitam fuiſſe.

2) Et ius in re ſit conſtitutum; ceu abs quo hypotheca nullum ſui vſum praebere poſſet. H.

3) Neque tamen deſint exempla hypothecarum

* *

CAPVT XI.

QVIBVS MODIS SOLVANTVR OBLIGATIONES, QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

RESTAT vt videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundae dissoluantur. Inter quos maxime naturalis est expletio eius [1], de quo fuit conuentum. Eo enim peracto, partibus nihil amplius inuicem est negotii. Obseruandum autem est, quasdam obligationes ita personae

nudo pacto constitutarum. Ita A. MDCXXV. Foederati Belgae Regi M. Britanniae chirographo obligabant *prouincias, ciuitates earumque incolas, subditos, tam vniuersos, quam singulos, suas ipsorum personas, & bona mobilia atque immobilia,* apud Leon. ab AIZEMA Histor. tractat. Pac. Belgic. p. 38. Add. AVCTOR L. VI. Rer. Brandeb. §. 82. ad A. MDCLVII. vbi de praefectura Drahimensi Electori Brandenburgico a Polonis pignoris iure obligata AVCTORIS ratio nihil efficit. Quid enim si res ita obligata perueniat ad tertium? De quo insignis casus est in Consultationibus Hollandicis Part. III. Consult. 1. Forte potior est ratio, quod sola conuentio secundum ius naturae nec dominium nec aliud ius in re transferat. Vid. supra L. IV. c. 9. §. 5. seq. H.

§. I. 1) *Tollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur,* Princ. Inst. Quibus modis tollitur obligatio tot. tit. D. de Solutionibus & liberationibus.

2) Veluti, si vestimentum faciendum locauerim, aut fabricandam cistam. Nihil enim interest, vtrum sartor, vel faber ipse opus fecerit, an per alium eiusdem opificii artificem faciendum curauerit: nisi diserte conuenerit, vt ipsi opere persungerentur, aut inter eorum studium & eius qui fecerit, insignis sit differentia. *Si cui locauerim faciendum, quod ego conduxeram, constabit, habere me ex locato actionem,* L. 47. princ. D. Locati conducti. *Inter artifices longa differentia est & ingenii, & naturae, & doctrinae, & institutionis. Ideo* si fabricandam nauem a se *quis promiserit, vel* insulam aedificandam, fossamue faciendam, *& hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat; fideiussor ipse aedificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit reum.* L. 31. D. de Solut. & liberat.

3) Etiamsi dissentiat debitor. „Nec interest quis soluat; vtrum ipse qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio soluente; siue sciente siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat.“ *princ. Inst. Quib. mod. toll. oblig.* „Quoniam meliorem quidem conditionem alterius, etiam inuito eo reddere licet. Soluere pro ignorante & inuito cuique licet: cum sit iure Ciuili constitutum, licere etiam ignorantis, inuitique meliorem conditionem facere.“ *L. 53. D. de solut. & liberat. j. L. 23. & 40. D. eod. & L. 30. de Negot. Gest.*

4) Et soluens habet condictionem indebiti. *L. 19. §. 1. L. 65. in f. D. de Condict. indebiti.* H.

nae inhaerere, vt ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, vt nihil interſit eius, cui quid debetur, per quemcunque eadem expleatur. Quales vtplurimum ſunt contractus, quibus conuenitur de praeſtanda aliqua opera mercenaria [2], & vulgari, & quae aeque commode ab vno, quam ab altero obiri poteſt. Item, quibus conuenitur de praeſtandis rebus fungibilibus, & quibuscunque aliis, quae vndecunque ad nos perueniant, noſtra nihil intereſt. In talibus ergo etſi maxime naturale ſit, vt ipſi debitores ſoluant, aut praeſtent conuentum, aut illi, qui ab ipſis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquieſcere, ſi alius quiuis debitoris nomine [3] velit ſoluere, *(nam quod quis ſuo nomine ſoluit, non debitoris, debitorem non liberat* [4]. *L. 3. D. de Hered. petit.* [5]) & ſi iſtud acceperit, ab iſthoc nihil amplius poſtulare poterit [6]. Quo loco circa fideiuſſorem obſeruandum: ſiquidem principalis debitor ſoluerit, tam hunc, quam fideiuſſorem liberari. Aſt ſi fideiuſſor ſoluerit, principalem quidem debitorem a creditore [7] liberari, ſed fideiuſſori contra idem debere incipere [8], vtut hic inſcio debitore ſoluerit [9].

§. II. QVANDO autem quaeritur, an & quatenus qui pro alio ſoluit, qui neque fideiuſſor eſt, neque mandatarius, id quod ſoluit repetere queat; diſtinguere ſolent, an pro inuito & contradicente, an vero tantum pro ignorante ſit ſolutum. Priori caſu nullam ipſi repetitionem competere conſtat [1]. Nam quomodo obligationem, quae ex conſenſu oritur, mihi inuito quis poſſit impingere? Quia tamen nemo temere praeſumitur ſua iactare, igitur vlterius videndum, an quis creditori id, quod ſoluit, donare voluerit, an vero minus. Priori caſu debitori nihil accedit aut decedit. Poſteriori caſu nihil ſupereſt, quam vt ipſum hoc egiſſe dicamus, quo creditoris ius & actionem contra debitorem in ſe transferret. Et vtut creditor forte ab initio neſciuerit, eum qui ſol-

5) Ceterum animaduerti oportet, loquendi more ICtis familiari, quos commode in hoc capite AVCTOR ſequitur, nomina *Debiti* & *Solutionis*, *Debitoris* & *Creditoris*, non ad pecuniam tantum numeratam referri, aut aliam rem fungibilem, ſed in genere ad promiſſiones omnes pertinere, rei cuiuscunque, veluti locatae, aut depoſitae. „Creditorum adpellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, ſed omnes, quibus ex qualibet cauſſa debetur.“ *L. 11. D. de V. S.* „Credendi generalis adpellatio eſt: ideo ſub hoc titulo Praetor, & de Commodato & de Pignore edixit: nam cuicunque rei adſentiamur, alienam fidem ſequuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere*, dicimur.“ *L. 1. D. de Rebus creditis.* „Solutionis verbo ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet: ſoluere enim dicimus eum, qui fecit, quod facere promiſit.“ *L. 176. D. de V. S. j. L. 54. D. de Solut. & Liberat.*

6) Etſi pro inuito ſolutum. *L. 23. & L. 53. D. de Solution.* H.

7) „Item, ſi reus ſoluerit, etiam ii, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.“ *Princ. Inſt. Quib. mod. toll. oblig.* „In omnibus ſpeciebus liberationum etiam acceſſiones liberantur; puta adpromiſſores, hypothecae, pignora: praeterquam quod inter creditorem & adpromiſſores, confuſione facta reus non liberatur.“ *L. 43. D. de Solut. & liberat.*

8) Vbi multum refert, an creditor nomen ſuum ceſſerit fideiuſſori, an non. Si prius factum; ſufficit fideiuſſori a creditore remiſſum eſſe debitum. *L. 10. §. vlt. D. Mandati.* Sin poſterius; non aliter ille habebit actionem mandati vel negotiorum geſtorum, quam ſi reuera ſoluerit. *L. 4. pr. D. de Fideiuſſor. L. 14. C. eodem.* Nihil autem vetat, fideiuſſorem pro inuito debitore ſoluere, modo pro volente ipſo fideiuſſerit: quoniam mandato de fideiubendo continetur quoque mandatum de ſoluendo, quod re non amplius integra reuocare mandatori haut licuit. Caeterum fideiuſſor ſoluens repetere poterit omne illud, quod fideiuſſionis nomine neceſſario aut vtiliter expendit, vel quod ipſi propter fideiuſſionem abeſt. Vid. *L. fideiuſſor. 29. D. Mandati.* MEVIVS Part. VI. Dec. 329. H.

9) Vid. L. 29. & 40. D. Mandati.

§. II. 1) Praecipue, ſi debitum non fuerit legitimum, aut non ſatis liquidum.

ſoluit hoc agere, illudque velut debitoris nomine ſolutum acceptum tulerit: tamen vbi hic vltro a debitore quod ſoluit recuperare nequit, aequitas dictitat, aut creditorem, quod accepit, huic debere reſtituere, ſalua ſua in debitorem actione; aut eidem actionem ſuam in debitorem cedere. Praeſertim cum is, qui pro altero ſoluit, praeſumatur credidiſſe, ſolutionem ſuam debitori gratam futuram. Quam ob rationem & huic leges Romanae dederunt actionem negotiorum geſtorum [2]. *L. 43. L. vlt. D. de Neg. geſtis* [3]. Quatenus tamen debitor excipere poteſt, ſibi gratum non fuiſſe, quod iſte ſuo nomine ſo'uerit, ſeque nolle ipſi hoc beneficium debere; ſimpliciſſimum eſt, vt ei, qui pro ignorante [4] ſoluit, creditor actionem ſuam ceſſiſſe intelligatur [5]. Si autem quis alias in res ignorantis vtiliter quid erogauit, aut operae quid impendit, ni melioratio inde detrahi poſſit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet , quouſque quod impenſum fuit ſibi ſarciatur .

§. III. SOLVTIO porro, & quaeuis obligationis expletio debet fieri ei ipſi, cui [1] debetur: aut quem hic delegauerit [2], vt ipſius nomine debitum recipiat. Quod ſi autem alteri [3] per errorem fuerit ſolutum, haut quidquam ideo creditori iſte debere deſinit; verum illud tanquam indebitum qui ſoluit repetere poterit. Praeſupponitur quoque eum, cui ſoluitur, & habere bonorum ſuorum adminiſtrationem , & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effuſio, quam ſolutio facta intelligetur, collato, quod ad vtilitatem procurandam erat deſtinatum in eum, qui eiusdem finem aut diſſolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. IV. PRAETEREA ſoluendum eſt illud ipſum, de quo conuentum fuit, non aliud eius loco: (add. *L. 99. D. de Solution.* [1]) integrum, non mutilum, non pars [2] duntaxat, non diuiſum: loco [3] item & tempore [4] conuento,

2) Imo, ſi pro inuito ſolutum fuit, actionem negotiorum geſtorum ſimpliciter negabant. *L. 8. §. final. D. de Negot. geſtis. L. 40. Mandati. L. final. C. de Negot. geſt.* Niſi prohibitio pietati aut publicae vtilitati aduerſetur; qualis eſſet, vt ne cura funeris ſuſcipiatur. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumt. funer.* Vnde BARTOLVS & COSTALIVS ad d. L. 8. inferunt: repeti poſſe pecuniam, pro alieno, licet prohibente, qui in periculo vitae & famae conſtitutus fuit, ſolutam. Caeterum qui ceſſione nomen ſibi comparauit, actionem habet, non vt ſoluens, ſed vt procurator in rem ſuam, quem vulgo ceſſionarium vocant. H.

3) *Cum pecuniam eius nomine ſolueres, qui tibi nihil mandauerat, negotiorum geſtorum actio tibi competit: cum ea ſolutione debitor a creditore liberatus ſit: niſi ſi quid debitoris interfuit, eam pecuniam non ſolui.* Sed in hac lege de eo agitur, qui *inſcio* debitore ſoluerit, quum AVCTORI de illo ſermo ſit, qui ſoluerit pro debitore prohibente. Negotiorum tamen geſtori, vt rectiſſime obſeruat HERTIVS in nota 2. contra dominum *prohibentem* nulla competit actio. Vnde probabiliter eo decurrit Cl. BARBEYRACVS, in nota ſua 3. vt dicat, miſceri hic ab AVCTORE ſpecies debitoris *inſcii* & *prohibentis*: niſi ſane, quod praeſtat, eum benignius interpretari & dicere velimus, excidiſſe hic quaedam culpa Typothetae. Vid. Nota ſequens.

4) Imo, pro *inuito*, vel pro *inuito & ignorante*, quod contextus ſuadet, vt rectiſſime monuit diligentiſſimus Interpres, qui hoc Opus Gallico ſermone elegantiſſime transſcripſit. Vid. nota praecedens.

5) Imo ceſſio non fit tacite. Rectius AVCTOR ſupra c. 4. §. 1. dixit, fundamentum actionis negotiorum geſtorum eſſe mandatum tacitum. H.

6) V. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. H.

7) Vid. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. De reliquo ſuperuacua videtur haec Periodus: adeo parum cohaeret cum ſuperioribus.

§. III. 1) *Solutam pecuniam intelligimus, vtique naturaliter, ſi numerata ſit creditori. Sed & ſi iuſſu eius alii ſoluitur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei donaturus erat: abſolui debet.* L. 49. D. de Solut.

2) Quo pertinet etiam adiectus. De quo v. *§. 4. I. de Inutil. ſtipulat. L. 9. & L. 11. D. de Solution.* H.

to, imprimis vbi illius, cui debetur, interfit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore folui aut praeftari. Nam & tempus pars pretii eft. Vid. MARTIALIS L. VI. ep. 30. Nifi tamen noua conuentione alia res pro re debita fuerit fubftituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem fubftitutionem aut mutationem faepe creditores confentire neceffum habent [5], quando per impotentiam aut malitiam debitoris fatius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, poft interuallum, quam nunquam. Etfi & aequitas faepe requirat, vt tempus vel prolongetur debitori, vel praeftationes velut diuidantur, quando folutio in praefens, aut fimul fieri nequit. Sic cum Athenienfes Dianae votum feciffent, tot illi fe capras immolaturos, quot hoftes occidiffent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuiffent, quotannis D. mactare decreuerunt, apud XENOPHONTEM Περὶ ἀναβάσεως τοῦ Κύρȣ. L. III. [c. 2. §. 7. Ed. Oxon.] Alias circa tempus folutionis obferuari etiam folet L. 105. D. h. t. Saepe quoque, vbi iudex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam vt rei conuentae loco ad quid aequipollens debitor condemnetur. Id quoque manifeftum eft, eum duntaxat, cui debetur, poffe aliquid de debito remittere, aut fuper eo tranfigere; quod creditoris miniftro aut difpenfatori citra mandatum non competit. Verum vbi debitoris minifter cum creditore tranfegerit, & minore fumma, quam quae reuera debebatur, eidem fatisfecerit, id lucro cedet non miniftro, fed ipfius domino [6]. Et fpeciem furti aut peculatus habet, fi minifter debitoris, qui in minorem fummam cum creditore tranfegit, integram in rationes referre velit, fibique referuare, quod minus folutum eft. Sed & id pro folutione habetur, fi pignus a creditore vel ipfum in folutum fuerit acceptum, vel ex lege adiecta in commiffum ceciderit, vel fi pre-

 tium

3) *Indebitum eft non tantum, quod omnino non debetur, fed & quod alii debetur, fi alii foluatur,* L. 65. §. 9. D. de Condict. indebiti.

4) *Ita pupillo folui, fine tutoris auctoritate non poteft,* L. 6. D. de Solut.

§. IV. 1) Vid. verba legis recenfitae ad c. 7. §. 1. nota 3. Et fic is, qui pecuniam debet, loco eius inuito creditori nomen debitoris fui offerre nequit. *Eum a quo mutuam fumfifti pecuniam, in folutum nolentem fufcipere nomen debitoris tui, compelli iuris ratio non permittit.* L. 16. C. eod. Conf. c. 7. §. 3. nota vn. & §. 6. 7. vbi de mutatione fpecierum agitur, qua folutio pecuniae mutuo datae fieri poteft. Add. THOMASIVS de Pretio affect. in res fungibiles non cadente c. 2. §. 3. & feqq.

2) Quod tamen admittitur in L. 21. D. de Rebus creditis. „Quidam exiftimauerunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua perfequi: neque eum, qui fundum fuum diceret, partem dumtaxat iudicio perfequi. Sed in vtraque cauffa humanius facturus videtur Praetor, fi actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cum ad officium eius pertineat lites diminuere." Qua in re tamen aliquid Actoris arbitrio dandum videtur, *Quia faepe & folutio & exactio partium, non minima incommoda habet.* L. 3. D. Famil. ercifcundae. Add. L. 41. §. 1. D. de Vfuris L. 19. D. de Pignor. & Hypoth. & VINNIVS ad Inftit. L. III. tit. 30. princ. num. 5. & feqq.

3) *Qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promifit, foluere, inuito ftipulatore poteft,* L. 9. D. de Eo, quod certo loco.

4) Vid. fupra c. 1. §. 10. in fine. *Ante diem tamen folui poteft, quod certa die promiffum eft, vel ftatim dari poteft: totum enim medium tempus ad foluendum promiffori liberum relinqui, intelligitur.* L. 70. D. de Solut. & liber. Nifi dies in fauorem creditoris adiectus fuerit.

5) Vt tamen eius, quod intereft, petitio falua maneat. H.

6) PAVLVS L. 20. D. Mandati. *Ex mandato apud eum, qui mandatum fufcipit, nihil remanere oportet.* Conf. L. 10. §. 3. eod. L. 58. pr. de Adminiftrat. & periculo tutor. H. [E quibus legibus ratio fimilitudinis a tutoribus & procuratoribus duci tantum poteft ad miniftros vel difpenfatores.]

tium ex eodem distracto redactum, loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod si autem quis, multiplici debito obstrictus, partem soluerit [7], fauorabile iudicatur, pro eo debito id esse solutum, quod odiosius videtur. Vid. *L. 1. 3. 4. 5. 7. 8. L. 89. §. 2. L. 97. D. h. t.* Ille tamen modus solutionis est plane irregularis, quo vsus legitur Vitellius apud XIPHILINVM Epit. Dionis, cuius creditores, qui eum in Germaniam proficiscentem vix datis fideiussoribus dimiserant, eo mox Imperatore facto, Romamque reuerso, sese occultarunt. Quibus requisitis ipse dicebat, *se reddidisse salutem pro credita pecunia*, tabulasque contractuum reposcebat.

§. V. EST & vsitatissimus modus tollendi obligationes per compensationem, quae est crediti & debiti inter se contributio, *L. 1. D. de Compensat.* [1] seu quando ideo aliquid deberi desinit, quia eidem ipse creditor rem eiusdem generis, & quae tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem sit idem, & vero, vbi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi; igitur ad redigendas in compendium inutiles solutiones commodissimum est, vtrumque suum retinendo solutione defungi. Praesertim cum omnem fere exactionem aliqua molestia comitetur; & valde imprudens sit, per solutionem non necessariam id efficere, vt alter in suo aduersum me debito eo facilius possit tergiuersari. Vid. *L. 2. L. 3. D. h. t.* [2] Adparet autem, compensationem duntaxat locum habere inter eos, qui inuicem sunt creditores & debitores; non autem si quid a tertio quopiam mihi debetur [3], id alteri inuito velut in solutum obtrudere possum. Nisi forte talis inter quosdam sit societas, vt ipsorum obligationes & iura inuicem sint communia [4]. Sic si inter duos sit omnium bonorum societas, & eorum vni ego tantam summam pecuniae debeam, quantam alter mihi, recte isti, debitum me poscenti, compensationem oppono [5]. Nam horum bona pro vno patrimonio habentur. Imo si certae duntaxat rei inter aliquos sit societas, compensatio locum habebit, si & creditum, & debitum ex eadem

7) „*Quoties quis debitor ex pluribus caussis vnum debitum soluit; est in arbitrio soluentis dicere, quod potius debitum voluerit solutum; & quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod soluimus. Quoties vero non dicimus id quod solutum sit; in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus, id est, in id debitum, quod non est in controuersia, aut in illud, quod pro alio quis fideiusserat, aut cuius dies nondum venerat - - Et magis, quod meo nomine, quam quod pro alio fideiussorio nomine debeo: & potius quod cum poena, quam quod sine poena debetur - - - potior habebitur caussa eius pecuniae, quae sub infamia debetur - - - quae sub hypotheca, vel pignore contracta est - - - vetustior contractus ante soluetur.*„ L. 1. 4. 97. D. de Solut. & liberat.

§. V. 1) *Si caussa, ex qua compensatur, liquida sit, & non multis ambagibus innodata, sed possit iudici facilem exitum sui praestare.* L. 14. §. 1. C. de Compensat. Dicitur autem compensatio a vetusto aeris appendendi more, & bellissime ab HEINECCIO Iur. N. L. I. §. CCCCLX. *solutio breui manu facta* dicitur.

2) „Vnusquisque creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summouet, si paratus est, compensare. Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere.“

3) Deficit enim compensationis principale requisitum, mutuum scilicet debitum: deinde deficit aequitatis ratio, quae est, ne quis suum soluere & aliud petere cogatur. Accedit multum interesse creditoris, ne compensetur, maxime ratione vsurarum: nam & iure naturae compensatio retrotrahitur ad tempus debiti vtrinque constituti. Vide MEVIVM Part. VII. Decis. 262. H.

4) *Cre-*

eadem re, cuius inter eos societas fuit contracta, resultet; quia & hactenus isti velut pro vno stare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei heredi debeo, compensatione tolli potest [6], & vice versa, quod mihi antecessoris mei creditor debet. Compensationem autem etiam inuito creditori posse opponi patet; cum valde impudens sit, idem alterum poscere, quod ipsi praestare detrectes. Exinde etiam, quia compensatio locum non habet inter eos, qui sibi inuicem non debent, deducitur; si quid ego alteri debeam, me non posse ipsi obtrudere creditum eius, cuius ipse procurator sum [7], quamdiu illud in me non fuit translatum [8]. Nam dum quis suis me negotiis praeficit, non statim ipsius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare possum; praesertim cum saepe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec si cui mea negotia committo, statim ipsius quoque onera & obligationes in me deriuare volo. Sic, verbi gratia, si mihi Caius iniunxisset, vt credita sua ipsi exigerem ab Seio, cui ipse debeo: inuito Caio neque Seius poterit debiti mei compensationem obiicere, & eo praetexto solutionem recusare; (quid enim Caio cum meis debitis?) neque ipse me Caio debitorem pro Seio substituere possum. Sic debitor pupilli non potest in compensationem deducere creditum tutoris [9], nec tutor suo se debito exsoluere, offerendo creditori suo in compensationem creditum, quo hic pupillo tenetur. Vid. *L. 23. D. h. t.* Contra recte tradunt, fideiussorem, si a creditore ex causa fideiussionis conuenitur [10], non solum in compensationem deducere posse, quod creditor ipsi, sed & quod principali debitori debet, etiam hoc inscio & inuito [11]. Nam siquidem ipse principalis debitor soluisset, compensationem sui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fideiussori id non prosit? Et improbus foret debitor, si fideiussorem vellet prohibere, quo minus sui debiti compensatione defungatur; cum vtique quod hic pro ipso soluerit, restituere teneatur.

§. VI. REGVLARITER autem compensatio locum habet in rebus fungibilibus eiusdem generis [1], quorum soluendorum tempus iam praesens, aut

4) *Creditor compensare non cogitur, quod alii, quam debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur, ob debitum proprium, velit compensare*, L. 18. §. 1. D. de Compensat. Add. L. 16. princ. D. & L. 9. C. de Compensat.

5) „Si duo rei promittendi socii non sint: non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet," *L. 2. D. de Duob. reis constituendis.*

6) Quod Iure Ciuili locum habet, etiam si heres hereditatem, cum Beneficio inuentarii adierit, quia adhuc defunctum repraesentat, & inde saltem vltra id, quod in hereditate est, compensare nequit. Vid. *L. 31. §. 4. 9. D. de Iure deliberandi.* Vno verbo compensatio ex persona tertii fit, quoties Debitor aut Creditor in ius alienum subit.

7) Ita saepe iudicatum v. Consultat. Hollandic. Part. I. Consult. 274. HVBERVS *Praelect. ad tit. D. de Compensat.* §. 9. H.

8) Quo casu Procurator in rem suam dicitur ICtis Romanis. „In rem suam procurator datur, post litis contestationem, si vice mutua conueniatur, aequitate compensationis vtetur," *L. 18. D. de Compensat.*

9) „Id quod Pupillorum nomine debetur, si Tutor petat, non posse compensationem obiici eius pecuniae, quam ipse Tutor suo nomine aduersario debet." *L. 23. D. eod.*

10) „Si quid a fideiussore petatur, aequissimum est, eligere fideiussorem, quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit: sed &, si vtrumque compensare velit, audiendus est," *L. 4. j. L. 5. D. eod.*

11) Cum in huius potestate non sit, ius quaesitum fideiussori auferre. Vid. *L. 4. D. de Compensat.* MEVIVS Part. I. Decis. 116. p. 4. Decis. 261. & pag. 7. Decis. 52. H.

§. VI. 1) Compensatio enim debito respondere debet, & debitor rem in eadem bonitate reddere

aut elapſum eſt. (Non quae in diem debentur. vid. *L. 7. D. h. t.*) Vnde recte compenſari nequeunt quantitates cum quantitatibus diuerſi generis, aut diuerſae qualitatis; puta, modius tritici, cum modio auenae [2], amphora vini Rhenani cum amphora vini Hiſpanici. Neque diuerſae ſpecies, puta hic equus cum hoc boue. Neque res diuerſi generis, puta ouis cum anſere. Neque ſpecies cum genere, aut quantitate; puta Bucephalus cum quouis equo, aut amphora olei. Etſi Interpretes iuris Romani admittant compenſationem [3] inter corpora in genere debita, ſeu quando vtrinque idem genus eiusdem qualitatis debetur, verbi gratia, ſi tibi equum in genere promiſiſſem, ac tu illi, qui mihi in genere equum legauit, ſucceſſiſti; compenſatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in iſtis, vt vtriusque debitoris conſenſu diuerſae res in ſuam aeſtimationem reſoluantur, & ſic demum vtrinque compenſatione tollantur. Quanquam etiam in reciprocis debitis frequens ſit, vt non tam tollatur, quam ſuſpendatur obligatio per retentionem [4], qua quod alteri debebam exhibere, tantiſper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, praeſtiterit. Minime autem compenſari poſſunt operae inuicem debitae [5], aut opera cum re, quando momentum illud temporis iam inſtat, quo illae inuicem ſunt praeſtandae aut exhibendae. Nam id repugnat ſcopo contractuum, eosque reddit plane inutiles [6]. Quod ſi autem vterque alteri debitae operae aut rei praeſtationem remiſerit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo diſſenſu. Sicuti etiam, quod ego praeſtare non tenear, quando alter, qui prior praeſtare debebat, id omiſit, non ad compenſationem eſt referendum; ſed quia conditio, ſub qua ego praeſtare tenebar, non extat. Quod ſi autem operae tempore conuento praeſtari ſint neglectae, adparet easdem in aeſtimationem ſuam poſſe reſolui, adeoque per compenſationem tolli. Sed & debito opponere poſſum damnum aequipollens a creditore datum, vt & multam

reddere tenetur. *Cum quid mutuum dederimus, etſi non tauimus*, vt aeque bonum nobis redderetur, *non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere ſit, reddere: veluti, vinum nouum pro vetere. Nam in contrahendo quod agitur pro cauto habendum eſt. Id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate ſoluatur.* L. 3. D. de Reb. cred. Quod ad quantitatem adtinet, etſi inaequalia ſint debita reciproca, ita vt vniuerſim compenſari nequeant; compenſationi tamen locus eſt pro ſumma concurrente. „Si conſtat, pecuniam inuicem deberi, ipſo iure pro ſoluto compenſationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab vtraque parte debetur, vtique quoad concurrentes quantitates, eiusque ſolius, quod amplius apud alterum eſt, vſurae debeatur, ſi modo petitio earum ſubſiſtit." *L. 4. C. de Compenſationibus.*

2) *Quod in diem debetur, non compenſabitur, antequam dies venit, quanquam dari oporteat.* L. 7. D. de Compenſat.

3) Perperam diſſentiente PEREZIO *ad tit. C. de Compenſat. n. 10.* & aliis: nam genus eſt tantum in obligatione, in quod non, vt in certam ſpeciem, peculiaris cadit affectio: deinde ſi res hae aeſtimentur, ad aequalitatem poterunt reduci. H.

4) Quae vox e Iure Romano depromta eſt, quo *Retentioni* locus datur in pluribus caſibus. Vid. CVIACIVS Obſeru. VIII. 2. XV. 12. XVIII. 10. VINNIVS ad Inſtitut. L. IV. tit. 6. §. 37. & NOODTIVS Probab. Iur. L. III. c. 9.

5) *Inter artifices enim longa differentia eſt & ingenii, & naturae, & doctrinae, & inſtitutionis*, vt eſt in *L. 31. D. de Solution.* H.

6) Carent enim operae futurae certitudine aeſtimationis, qua vtrinque contributio fieri poſſit. Poſſit enim vel praeſtantiſſimus artifex aliquid remittere de diligentia ſolita, indeque minus ſcite elaboratum opus naſci.

7) „Si duo dolo malo fecerint inuicem, de dolo non agent, *L. 36. D. de Dolo malo.* Viro atque vxore mores inuicem accuſantibus cauſſam repudii dediſſe vtrumque pronunciatum eſt. Id ita

tam mihi exsoluendam, in quam ob iniuriam mihi datam iudex creditorem condemnauit. Id quoque recte monet GROTIVS L. III. c. 19. §. 19. si quid inter litigantes conuenit, ei quod promissum est, opponi lite manente non posse aut actionem, de qua lis erat, aut litis damna & impensas: verbi gratia, est mihi lis cum aliquo de haereditate: ea lite pendente ego ipsi domum vendo. Heic sane in solutum iste mihi imputare nequit eam haereditatem, aut sumtus in eius petitionem factos; quippe cum nondum sit liquidum, an haereditas illi debeatur. Et negotii natura ostendit, conuenisse inter nos, seposita ea lite: alias enim nihil actum fuisset. De eo genere compensationis, qua debitum gratiae pro beneficio referendae tollitur per sequentem iniuriam ab eodem illatam, prolixe tradit SENECA Epist. 81. & de Benefic. L. VI. c. 4. seqq. Sicuti & aequales vtrinque iniuriae [7] per compensationem recte tolluntur, saluo tamen eo, quod magistratus interest.

§. VII. TOLLITVR quoque obligatio condonatione eius, cui quid debebatur, & cuius interest obligationem fuisse expletam. Nam iure suo posse aliquem cedere tralatitium est. Ast quod ex obligatione in alterum translatum fuit ius, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et vti ab initio non contrahitur obligatio, si alter, cui quid offertur, id respuerit: ita nec illa me amplius stringit, quando alter vinculum, quo ipsi tenebar, vltro laxauerit. Addendum tamen est, nisi & tertii alicuius intersit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere solus non potest, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solet autem eiusmodi condonatio fieri vel expresse, vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *Acceptilatio* [1], qua quis fatebatur se accepisse, quod reuera non acceperat. Item, *stipulatio Aquiliana* [2], qua per nouationem quandam

ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur." *L. 39. D. Soluto matrimonio.* Ex priori lege adparet, compensationi locum esse, si ego sciens ignoranti equum claudum vendiderim, & ignorans a sciente emerim equum coecum. Perinde si duo mutua furta fecerint, neuter ab altero petere quicquam potest. Plane si res alterutrius maioris vel minoris pretii sit, residui nomine petitioni locus est. Quod vero in secunda lege dicitur, malos mores vtrinque accusatos, in neutro coniuge vindicari, aequum est contemplatione persequutionis priuatae, etsi, quando de adulterio quaeritur, Iure Romano maius sit admissum mulieris quam mariti, indeque iustior diuortii caussa oriatur. Vid. c. 1. L. VI. Neque tamen eo vigor disciplinae publicae impeditur. Sed si duo inuicem mutuis delictis peccauerint, ambo plectuntur. „Quotiens ex maleficio oritur actio, vt puta ex caussa furtiua, ceterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, compensatio locum habet," *L. 10. §. 2. D. de Compensat. j. L. 2. §. 2. & 13. §. 5. D. ad Leg. Iul. de Adulter. coërcendis.*

§. VII. 1) „Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit, *Titius* remittere, poterit sic fieri, vt patiatur haec verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? Et *Titius* respondeat HABEO. Quo genere, vt diximus, tantum eae soluuntur obligationes, quae ex verbis consistunt, non etiam ceterae." *§. 1. Inst. Quib. mod. toll. oblig.*

2) „Est [autem] prodita stipulatio, quae vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est. QVIDQVID TE MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRAESENS, IN DIEMVE: QVA-

dam quarumuis rerum obligatio in ſtipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages ius naturae ignorat, in quo etiam re, aut quocunque modo contracta obligatio nudo alterius conſenſu, rite ſignificato, extinguitur [3]. Signum quoque condonatae obligationis habetur, ſi ſciens [4] debitori tradam, (non ex cauſa depoſiti, aut ſimili,) inſtrumenta aut chirographa, citra quae inter homines debita non poſſunt probari. *L. 2. D. de Pactis.* Quod ſi autem alia inſtrumenta extent, ex quibus debitum aeque liquido poſſit probari, vnius duntaxat traditione debitum remiſſum non cenſetur [5]. Quod autem leges Romanae docent, redditione chirographi iudicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea ſubtilitas itidem iuri naturae eſt ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat ſolutione, ſed & nuda condonatione poteſt aboleri [6]. Tacite autem condonata cenſetur obligatio, ſi quis impediat, aut in cauſa ſit, quo minus, quod debetur, poſſit praeſtari. Sic & vbi cum aliquo ita mihi conuenerit, quod ipſum ſim admoniturus, vbi opera erit obeunda; admonitione a me omiſſa iſtam cenſebor remiſiſſe. Vti etiam, quando alium, eiusdem vices obiturum, ſubſtituero.

§. VIII. Vti autem priori modo ſoluuntur potiſſimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quae vtriusque partis praeſtatione conſtant, re adhuc integra, mutuo diſſenſu [1] ſolent diſſolui. Nam id maxime naturale videtur, vt quod ſolum ſuffecit ad obligationem contrahendam, eius contrarium ſufficiat ad eandem diſſoluendam, vbi aliud quid non interuenerit, quod obligationem ſemel contractam abrumpi vetet. Nam quin lege poſitiua in certo nego-

QVARVMCVNQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST: QVAEQVAE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST ERITVE QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, [DOLOVE MALO FECISTI QVO MINVS POSSIDEAS] QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT, NVMERIVS NIGIDIVS: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERET NE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT, AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. De auctore huius formulae C. Aquilio Gallo ſingulari oratione egit HEINECCIVS, quam vide inter opuſcula eius p. 766.

3) Quum in Iurisprudentia Romana quatuor numerentur Contractuum genera, *Reales, Conſenſuales, Litterales & Verbales.* Vid. ſupra c. 3. §. 6 Acceptilationi autem in ſolis ſtipulationibus locus erat, in quos proinde transfundi debebat quaeuis alia obligatio per formulam Aquilianam, antequam acceptilatione tolli poſſet. *Quo genere, vt diximus, tantum eae ſoluuntur, obligationes, quae ex verbis conſiſtunt, non etiam ceterae.* princ. Inſt. Quib. mod. toll. oblig.

4) *Ea lege fundum locaui*, vt ſi non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locaſſem, hoc mihi praeſtaretur: [*nec conuenit, vt ſi pluris locaſſem, hoc tibi praeſtaretur.*] *Videtur autem in hac ſpecie* id ſilentio conueniſſe, *ne quid praeſtaretur, ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus, id eſt, vt haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.*

5) Non temere heic praeclari ICti diſſentiunt, ſi modo certum ſit, creditorem vnam tabularum debitori reddidiſſe: potius enim ex facto, quam non facto quid colligimus: & cum nemo prudens fruſtra aliquid agere cenſeatur, neque alius finis appareat, in dubio ex redditione remiſſi debiti coniecturam capimus. H.

6) Supra L. III. c. 6. §. 2. Verum ratio AVCTORIS parum ſtringit: nam donatio omnis fit conuentione vel expreſſa vel tacita. H.

§. VIII. 1) „Eae obligationes, quae conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi TITIVS & SEIVS inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum, emptum SEIVS haberet

negotiorum genere [2] interdici poſſit, ne quod ſemel placuit, etiam re integra diſpliceat, dubium non eſt [3]. Quod ſi autem res non ſit amplius integra, ſed ab altera parte iam quid praeſtitum; tunc nudum diſſenſum adparet non ſufficere [4] ad tollendam obligationem; (vid. *L. 2. L. 3. D. de Reſcind. vendit.*) ſed ſi alias obligatio ſit ſolubilis, accedere oportet condonationem eius, qui iam aliquid praeſtitit, & cui quid ex aduerſum erat praeſtandum; aut illud alia ratione ſarciendum [5]. V. *L. 58. D. de Pactis.*

§. IX. PRAETEREA non tam ſoluitur, quam abrumpitur obligatio alterius partis perfidia, adeoque quando vnus non praeſtat, de quo conuenit, neque alter tenetur id praeſtare, quod reciproce & intuitu praeſtationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non abſolute & gratis, ſed intuitu eius, quod alter ſe praeſtiturum recepit, promiſerit; inde praeſtationes vtrinque ſibi inuicem inſunt per modum conditionis [1], quaſi dictum foret, praeſtabo, ſi tu praſtiteris prius. Iam autem quae conditioni ſuperſtruuntur, ea non adparente corruere conſtat. THVCYDIDES L. I. [c. 123. Ed. Oxon.] *Foedera violant, non qui obuiam iniuriae eunt, ſed qui vim priores intentant.* Vnde indebita, ſi modo non fabuloſa eſt, religioſitas illius Indi, *cui cum alter mulierem contra ius omne farque ei abſtuliſſet, foedera tamen violare noluit, quod tam ſancte pieque iuraſſe ſe diceret, vt ne iniuriam quidem paſſus, detrimenti quidpiam illi vellet afferre;* apud PHILOSTRAT. L. III. [c. 20. Ed. Olear. 1709.] de vita Apollon. Thyanaei. Vid. GROTIVS L. III. c. 19. §. 14. Haec autem locum habent [2], ſi iſte ſuum non praeſtiterit, qui priore loco praeſtare debebat, aut qui ſimul cum altero [3]. Nam an & quatenus ſolus

5 I 2 metus,

haberet centum aureis, deinde re nondum ſequuta, id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur." *§. 4. Inſt. eodem.*

2) Puta in matrimonio. H.

3) Qua ratione matrimonium hodie, bona vtriusque gratia tolli nequit, quum id fieri poſſet apud Romanos.

4) Veluti ſi in Contractu Empti Venditi, Emptor pretium iam praeſtiterit, ſed Venditor rem nondum tradiderit, vel Venditor rem quidem iam tradiderit, ſed pretium nondum nactus ſit. „Sed non poterimus eadem ratione vti poſt pretium ſolutum emptione repetita, cum poſt pretium ſolutum infectam emptionem facere non poſſumus. *L. 2. D. de Reſc. vend. j. L. 2.* „Ab Emptione Venditione, Locatione Conductione, ceterisque ſimilibus obligationibus, quin integris omnibus, conſenſu eorum, qui inter ſe obligati ſint, recedi poſſit, dubium non eſt. ARISTONI hoc amplius videbatur, ſi ea, quae me ex empto tibi praeſtare oporteret, praeſtitiſſem, & cum tu mihi pretium deberes, conueniſſet mihi tecum, *vt rurſus praeſtitis* [*mihi*] a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praeſtitiſſem, pretium mihi non dares, tuque mihi [*ea*] praeſtitiſſes: pretium te debere deſinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. Nec quicquam intereſt, vtrum integris omnibus, in quae obligati eſſemus, conueniret, vt ab eo negotio diſcederetur; *an in integrum reſtitutis his, quae ego tibi praeſtitiſſem, conſentiremus*, ne quid tu mihi eo nomine praeſtares." *L. 58. D. de Pactis.*

5) Idque locum habet, etiamſi conſanguineus, retractu vti velit: modo contrahentes in fraudem eius a contractu non reſiliant. De quo tamen DD. diuerſe ſentiunt, vt videre eſt apud STRVVIVM Ex. 23. Synt. Iuris ciu. §. 67. H.

§. IX. 1) GROTIVS L. III. c. 21. §. 11. conf. L. II. c. 13. §. 16. H.

2) Quo pertinet vulgatum illud: Qui pactum ſiue contractum ex ſua parte non adimplet, alterum quoque vt adimpleat, quae in pacto contractuue continentur, poſcere non poſſe, *L. Cum proponas 21. C. de Pactis.* Quod pluribus illuſtrat Hieronym. PANZSCHMANN. Part. I. quaeſt. 21. pr. V. & MEVIVM Part. V. Deciſ. 20. & pag. 8. Deciſ. 173. & 174. H.

3) „Nec aduerſario tuo transactione vti conceden-

metus, ne, vbi ego meum praestitero, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, supra traditum fuit [4]. Sed quid iuris erit circa particulas rerum iam praestitarum, vbi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diuersis casibus distincte erit pronunciandum. Si enim ipse quod priori loco debebam praestiterim, & alter mox tergiuersari velit, mihi ius erit ipsum quouis modo licito ad contractum implendum adigendi. Quod si autem meipsum, vbi aliquam obligationis partem impleui, in eadem implenda pergere taedeat, non possum alterum adigere, vt quod praestiti, eiusue aestimationem iste restituat: sed ni ego, de quo praestando conuenit, consummare velim, tuto licebit isti, quod abs me accepit, retinere. Neque heic opponi poterit tritum illud: non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Eius quippe damni non habetur ratio, quod quis suo dolo sibi arcessiuit. Et quoties per eum, cuius intererat conuenta impleri, steterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac si eadem fuerint impleta. Neque si postea poenitentia temeratae fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio semel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta absoluerit; quae nisi noua conuentione instaurari nequit. Sic verbi gratia, si ego operam alicuius in annum conducam, mercede in antecessum soluta [5], post ante annum finitum citra ipsius culpam eundem expulero; non tenetur mihi de mercede restituere, quanti erat residui temporis opera. Quod si autem quae vtrinque praestita fuerunt, paria sint, ante conuentum tamen terminum non licebit alterutri pactum abrumpere; sed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum ad amussim fuisse impletum.

§. X. EXPIRANT quoque obligationes, quando statum, in quo eaedem vnice fundabantur, mutauerit persona [1], tam quae praestare, quam cui praestari debebat. Sic magistratus defensionem subditorum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic qui magistratui obsequium promi-

cedendum est, nisi ea, quae placita sunt, adimplere paratus sit." *L. 22. C. de Pactis.* „Frustra sibi fidem quis postulat ab eo seruari, cui fidem a se praestitam seruare recusat." *L. 75. D. d. Reg. iur.*

4) L. III. c. 6. §. 9. H.

5) „Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestet." *L. 38. D. Locati, j. L. 19. §. 9. 10. eodem.*

§. X. 1) Statum *caussam* appellat AFRICANVS L. 38. pr. de Solution. *Tacite inesse haec conditio stipulationi videtur, si in eadem caussa maneat.* Caute autem AVCTOR quod dicit, restringit *ad statum, in quo obligatio vnice fundabatur.* V. infra c. 12. §. 20. H. [Verba *legis 38. D. de Solut.* haec sunt: „Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis esse ait, vt ita demum recte Titio solui dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur. Ceterum siue in adoptionem, siue in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum, vel seruus factus sit: non recte ei solui dicendum, tacite enim inesse haec conuentio stipulationi videtur, si in eadem caussa maneat." Quod tamen mere ciuile est.]

2) Sic administratorio nomine contrahens, finita administratione, non obstringitur amplius. *L. final. D. de Institor. action. L. 26. C. de Administrat. tutor. L. 1. C. Quando ex facto tutor.* CARPZOV. I. Const. 32. def. 14. & L. IV. Respons. Elect. 80. & L. V. Respons. Elect. 77. BRVNNEMANN. Cent. 2. Decis. 39. MEVIVS P. VI. Decis. 44. BVRGER. Cent. IV. Obs. militar. 17. H. [Nec Tutor, finita Tutela.]

3) Vid. BAELIVS, dans sa Reponse aux Questions d'un Prouincial T. I. c. 60. vbi quaerit: An *Gebhardus Truchses* Iure Archiepiscopatum Coloniensem sibi vindicare potuerit, postquam vxorem duxisset?

4) Quod, obseruante Cl. BARBEYRACO non-

promisit, non amplius tenetur, vbi subditus ipse esse, aut hic magistratus desierit [2]. Ast vero vim tollendi obligationem non habet eiusmodi mutatio in subiecto, quae quidem eandem, quo minus susciperetur, impediisset, siquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitisset, ac in praesens subiecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorsus inhabile illud ad eandem implendam reddat [3]. Nam nisi eiusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inserta, ius irreuocabiliter quaesitum firmum persistet, vtut alteri sors molestia quaedam inde creetur. Qui enim libere & vltro ad contrahendum accessit, sibi imputet, quod casus, qui probabiliter praeuideri poterant, ab initio non praecauerit. Sic populus aliquis absolute se regi subiiciens [4], etiamsi post, ingenio mutato, in aliam reipublicae formam maiori inclinatione feratur, hautquidquam regis ideo obsequium exuere potest. Sic multi, si antea matrimonii incommoda intellexissent, vitam caelibem exacturi fuerant; quibus tamen, vbi semel eo se vinculo induerint, vtcunque sors tulerit, obdurandum est.

§. XI. Sed & ipso tempore expirant [1] obligationes, quarum duratio a puncto aliquo temporis suspensa fuit [2]. Quod si continuari casdem placuerit, noua conuentione opus est; quae tamen non semper expresse, sed quandoque tacite facta intelligitur [3]. Vid. *L. 13. §. fin. L. 14. D. Locati.* Verum vt solo temporis tractu euanescat obligatio, ita vt non debuerit intra eundem tractum vim suam exserere, id absurdum est. Inde nihili est obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen, vt neque interea temporis, neque elapso eodem spatio eos me poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quae nullum sortitur effectum, antequam exspiret, neque post se vllum effectum relinquit. Aliud autem est, si ita dicam; nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthaec enim est conditio obligationi adposita, qua non adparente, illa euanescit. Sic & moris est, vt fideiussor ad certum duntaxat tempus sese obliget [4], eo nimirum fine, vt mature, & quamdiu adhuc soluendo est, debitorem creditor vrgeat, ne in infinitum iste obstrictus haereat.

5I 3 §. XII.

non temere eueniet, nisi Princeps potestate sibi concessa immaniter abutatur; vbi vtique populus Imperio eum priuare possit. Idem, etiam post generationes aliquot, ferente id status mutatione, vel variante gentis Genio, aliam a populo formam Reipublicae introduci posse censet. Bonum enim publicum, addit, cuius contemplatione Imperium omne constituatur, exceptionem his casibus tacitam admittere, quia de pactis cum Principe initis non perinde iudicari possit, ac de pactis, quae fiant inter priuatos.

§. XI. 1) Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 15. in Offic. H. & C. L. 1. c. 16. §. 7. haec restrictio adiicitur: Necessum est tamen, vt intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

2) V. infra L. VII. c. 8. §. 15. H.

3) V. supra c. 6. §. 1. H.

4) De cuius effectu non eadem est sententia Dd. MEVIVS Part. IX. dec. 167. rationi putat consentaneum, distingui, quomodo tempus adiiciatur, vtrum vt post illud desinat obligatio; an vt per illud limitem habeat, quousque vim suam extendat; seu vt aliqui aliter exprimunt, an vt etiam qua praeteritum tempus desinat; an vt saltem qua futurum seu insequens. Vbi tempus non finit, sed limitat saltem obligationem, eius ea quidem potestas est, vt quicquid post tempus obligationi accedit, non obliget fideiussorem, vtpote saltem ad illud vsque tempus obligatum. Ideo quae postea ex stipulatione vel mora deberi incipiunt vsurae, interesse, damna, non onerant fideiussorem. At quando eo animo tempus adiectum, vt penitus obligationem finiat, seu vt ea post illud desinat, vtique non tantum non de futuris, sed nec de praeteritis vltra fideiussor obligatur, postquam illud fuit elapsum. Habet tunc temporis adiectio vim conditionis, qua desinente desinit obligatio omnemque vim amittit. Conf. COTHMANN. Vol. V. Respons. 49. Iohannes a SANDE L. III. Decis. Frisic. tit. 10. def. 5. H.

§. XII. MORTE denique soluuntur obligationes in persona alicuius radicatae [1], subiecto quippe sublato accidentia quoque extingui necessum est: ac praestatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen VALERIVS MAXIMVS L. II. c. 6. §. 10. Et Pomponius MELA L. III. c. 2. *negotiorum ratio, & exactio crediti differebatur ad inferos*, (de veteribus Gallis loquitur.) Sic in Iaponia Bonzii persuadent hominibus, qui pecuniam ipsis heic dederit, eum decuplum [2] in altera vita recepturum; ac in id chirographa sua creditoribus dant, quae isti diligenter asseruant, secumque sepeliri iubent. Vid. Bern. VARENIVS de Religione Iapon. p. m. 35. Frequens tamen est, vt defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, vtque hi in istorum locum subeant. Idque vel quia superstes vltro, vt defuncti famae consuleretur, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quae cum istis bonis, naturali velut hypotheca oneratis [3], in haeredem simul transeunt [4]. Quod si quis moriatur, neque tantum in bonis relinquat, quantum debet, aduersus istum creditoris actionem simul mortuam esse adparet. Quid enim exanimi cadaueri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud PLVTARCHVM Solone, [pag. 189. E.] qua mortui contumeliis affici vetantur. Add. *L. 1. §. 4. 6. L. 27. D. de Iniuriis.* Etsi apud Aegyptios receptum, eorum qui soluendo non erant cadauera in creditorum aedibus condi; quae postea haeredes opibus aucti redemta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in vsu,

§. XII. 1) Non aliae. Vid. AVCTOR supra L. III. c. 1. §. 11. H.

2) Cl. BARBEYRACVS exhibet duplum, *le double* in nota 1.

3) Vid. supra L. III. c. 1. §. II. & L. IV. c. 10. §. 13.

4) Vid. supra L. IV. c. 11. §. 19. H.

5) Vid. supra c. 10. §. 13. H.

§. XIII. 1) *Delegare est vice sua alium reum dare creditori, vel cui iusserit.* L. 11. D. de Nouationibus.

2) Confundit AVCTOR cessionem nominis, de qua verum est, quod hic dicit, & delegationem, quae debitoris quoque delegandi consensum requirit. Licet enim etiam apud Romanos hi duo modi in quibusdam inter se conuenerint: quoniam & cessione facta debitor cedens liberatur. *L. pupillo 69. §. soror D. de Solut.*; & tam in delegatione quam cessione bonum nomen praestari non erat necesse: *Nam & pecuniae male creditae exactio est*: vt ait SENECA IV. de Benefic. 39.: tamen in reliquis eos inter se differre, negari nequit. Quod in hac disciplina insuper haberi non debebat. Angli cessionem nominis vetuerunt, vt Auctor est Thomas CRAGIVS L. I. de Feud. Scot. c. 13. addens rationem, ne Angli nimium faciles redderentur ad litigandum; non & delegationem. Porro debitor cessus, antequam sciat cessionem esse factam, aut certior de ea factus fuerit, soluere potest cedenti, soluendoque ab obligatione liberatur. Denique cessionario, siue, vt eum Romani vocabant, procuratori in rem suam, etiam secundum ius naturae opponi possunt exceptiones, quae cedentem repellebant. Quae vtique aliter se habent in delegatione. Vid. & THEODORICI Ostrogoth. Regis edict. c. 127. H.

3) Quod Iure Romano secus se habebat. *Delegatio debiti nisi consentiente & stipulante promittente debitore, iure perfici non potest.* L. 1. C. de Nouation. Igitur negotium, quod Romanis Cessio erat, Auctori delegatio dicitur. Differentias Delegationis & Cessionis eleganter exhibet Celeb. OTTO ad Pufend. Offic. H. & C. L. I. c. 16. §. 9. Summa haec fuerit: Delegare 1) est alium debitorem vice sua alicui assignare. *Cedere vero est ius antiquum in nouum creditorem nouatione transferre.* L. 2. C. de Nouat. Io. Frid GRONOVIVS I. Obs. 20. 2) Delegans delegatione liberatur, non Cedens, cuius ius solum in Cessionarium transfertur, *L. 3. C. de Nouat.* 3) In Cessione verus debitor praestari debet, in Delegatione quilibet sufficit, etiam pupillus, *L. 26. §. 2. D. Mandat.* 4) Ad cessionem debitoris consensu opus non est, qui vtique requiritur in delegatione *L. 3. C. de Hered. vend.* 5) Delegatus deleganti soluere nequit, quod potest cessus, qui si ignarus cessionis cedenti soluerit, liberatur. *d. l. 3. C. de Nouat.* Quae tamen differentiae ad vnam omnes

vſu [5], vt liberi parentum conditorum cadauera oppignorarent. Haecce qui non luiſſent, eos ignominia maxima, & poſt exceſſum e vita ſepulturae priuatio conſequebatur. Vid. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 92. 93. LVCIANVS de Luctu. HERODOTVS Euterpe.

§. XIII. PER delegationem ſubſtituit quis creditori ſuo conſentienti debitorem ſuum, vt hic loco ipſius debitum exſoluat, ſeu vt delegantis creditori ſoluat, quod deleganti debebat [1]. Vbi creditoris quidem conſenſus requiritur, non autem tertii iſtius debitoris [2], quem etiam ignarum [3] & inuitum alteri delegare poſſum. Nam nihil intereſt, vtri quis ſoluat; multum autem, a quo quis debitum exigat.

§. XIV. DE confuſione non eſt quod multa addamus. Nam cum idem non poſſit eſſe ſuus creditor & debitor [1]; adparet, ſi quis debitoris ſui haeres fiat [2], actionem illam perire, cum obiectum, erga quod ſeſe exſerat, inuenire nequeat.

§. XV. NOVATIO [1] autem iuris ciuilis [2] poſitiui propria eſſe videtur [3], nec ad ius naturae & gentium ſpectare. Nam poſſunt quidem antiquae obligationes conuentione partium reformari; puta, vt non amplius debeat praeſtari interitus rei propter moram, a debitore interpoſitam; vt deſinat deberi

omnes Iuris Ciuilis eſſe videntur, vt recte monuit GVNDLINGIVS Iur. Nat. c. 22. §. 104. Differentia poſtrema praecipua eſt. Vera eius vt & reliquarum ratio in eo ſita, quod delegatio per ſtipulationem fiebat, & ICti veteres maiorem arti ſuae dignitatem conciliatum iri confiderent, ſi ei ideo plenam ſecuritatem tribuerent, qua carebat ceſſio, vtpote quae ſine formula fiebat, & in qua ſibi id imputare deberet Ceſſionarius, ſi ceſſus cedenti ſoluerit, quoniam neglexiſſet Iuris adhibere ſolennitates.

§. XIV. 1) Latius patet confuſio quam putauit AVCTOR. Quid enim ſi fideiuſſor debitori aut retro hic illi, aut correus correo ſucceſſerit? Vbi notanda *L. 5. D. de Fideiuſſor.* „ Generaliter Iulianus ait, eum qui heres exſtitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex cauſa acceſſionis, & ſolummodo quaſi heredem rei teneri. Reum vero reo ſuccedentem ex duabus cauſis eſſe obligatum. Nec enim poſſe reperiri, quae obligatio alteram perimat: at in fideiuſſore & reo reperiri, quia obligatio rei plenior ſit.“ Quod ibi pluribus illuſtrat. Conf. *L. Si reus 13. D. de Duob. reis. L. Si duo rei 93. pr. D. de ſolution.* H.

2) „ Aditio hereditatis nonnunquam iure confundit obligationem: veluti ſi creditor debitoris vel contra debitor creditoris adierit hereditatem.“ *L. 95. §. 2. D. de Solut.*

§. XV. 1) „ Nouatio eſt prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem, vel naturalem transfuſio atque translatio: hoc eſt, cum ex praecedenti cauſſa ita noua conſtituitur, vt prior *perimatur.* Nouatio *enim a* nouo *nomen accepit, & a noua obligatione.*“ L. I. D. de Nouat.

2) Imo & Iuris Naturalis. Quid enim prohibet, quo minus ii quoque qui in libertate naturali viuunt, formas conuentionum varient. Nouandi certe facultatem, Iure Gentium cum Antiocho agentes Romani ſibi adſeruant, apud Liuium L. XXXVIII. c. 30.

3) Mihi minime. Nouationem AVCTOR heic intelligit in ſpecie ita dictam, quae fit abſque interuentu nouae perſonae. Hac vel obligatio prior penitus tollitur, transfuſa in nouum contractum (quam nouationem transmutatiuam vocat MANTICA) vel adiectio tantum alteratur. (Adminiculatiuam nominat idem MANTICA.) Vtroque hocce modo ſolui priorem obligationem, illo penitus & omnino, hoc in tantum, etiam iure naturae in aperto eſt. Vid. ſupra c. 10. §. 7. In foedere Rom. cum Antiocho inito eſt apud LIVIVM L. XXXVIII. c. 38. *Si quid poſtea addi, demi, mutarine placuiſſet, vt id ſaluo foedere fieret.* H. [Conf. TITII Ius priuatum Romano-Germanicum, L. V. c. 16. §. 10. 11. 12.]

beri poena aut vſura ob moram, [&] vt pignora remittantur, aut fideiuſſores liberentur, dum creditor ſola debitoris fide deinceps ſeſe contentum fore declarat. Sed intra ſimplicitatem iuris naturae verſantibus non opus eſt heic fingere, priori obligationi, quae periit, aliam ſucceſſiſſe. Cum reuera nihil aliud heic actum ſit, quam quod vel creditor partem ſui iuris remiſerit, vel diuerſae praetenſiones in vnam confuſae ſint. Quod autem vna actio prae altera priuilegio quopiam gaudet [4], id iuris poſitiui eſt; cum iure naturali, quae aeque efficaciter debentur, aeque efficaciter quoque peti queant. Sed quod leges Romanae tradunt de nouatione, quae per litis conteſtationem fit, (quam neceſſariam vocant [5], vti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad ius naturale adplicari poteſt. Nimirum vt in foro ciuili, qui iudicio vicit, actionem iudicati [6] contra aduerſarium habet, qua id petit, quod iudex addixit, quomodocunque ſeſe prius ius habuerit: ita vbi ſuper aliqua controuerſia bello diſceptari coepit, exigi poteſt non ſolum prima illa praetenſio, ex qua bellum fuit ortum, ſed quicquid, bello finito, in pace fuerit definitum [7].

CAPVT

4) Enimuero haec ratio non efficit, nouationem iure naturae non eſſe modum tollendae obligationis. Nam & hoc vult, nouatione transmutatiua priorem obligationem cum ſuis priuilegiis, ſi quae habeat ex iure ciuitatis, & acceſſionibus ipſo iure extingui, ni aliud conuenerit. *L. 48. D. de Nouat. L. 4. C. de Fideiuſſ. L. Solutum 11. §. 1. D. de Pignoratit. action.* Caeterum inter modos tollendarum obligationum omitti non debet interitus rei in ſpecie debitae (nam genus non perit) ſine culpa aut mora debitoris. *L. 23. D. de Verbor. obligat.* Et quod AVCTOR L. IX. Rer. Brandenb. §. 6. ad A. MDCLXI. notauit: „ Qui ſuper pacto aliquo valido in nouam tractationem deſcendat, ius ex eo quaeſitum remiſiſſe videri. Et hinc foedere aliquo ſeſe exſoluturos nouos tractatus ordiri ſolere; quibus citra concluſionem abruptis, priore ſe obligatione liberatos credant. " Quod aliis diſcutiendum nunc relinquo. H.

* *

CAPVT XII.

DE INTERPRETATIONE.

I. *Ratio ordinis.*
II. *Rectae interpretationis necessitas.*
III. *Verba regulariter intelligenda ex proprietate populari:*
IV. *Verba artis ex arte.*
V. *Per coniecturas eruitur sensus, si verba sint ambigua:*
VI. *Aut repugnent vel repugnare videantur.*
VII. *Coniecturae petuntur ex materia substrata:*
VIII. *Ex effectu:*
IX. *Ex coniunctis, origine, aut etiam loco.*
X. *Quomodo ex ratione legis eius sensus colligatur.*
XI. *Quaedam vocabula habent significationem latam & strictam.*
XII. *Res quaedam sunt fauorabiles, quaedam odiosae.*
XIII. *Ex hisce distinctionibus regulae formantur.*
XIV. *Exemplum in duobus, qui simul ad metam peruenerunt.*
XV. *Quomodo interpretandum, ne quis iniussu alterius bellum gerat.*
XVI. *De verbis; Carthaginem fore liberam.*
XVII. *Coniectura, propter quam legis fit extensio.*
XVIII. *De his, quae in fraudem legis fiunt.*
XIX. *Coniectura, propter quam legis fit restrictio, idque vel ex defectu voluntatis originario:*
XX. *(Circa coniecturam hanc obseruatio.)*
XXI. *Vel ex casus emergentis repugnantia cum voluntate, vbi iste est vel illicitus.*
XXII. *Vel nimis grauis, habita ratione actus.*
XXIII. *Quid si diuersae leges casu aliquo inter se collidi videantur?*

POST pacta in genere, & partim in specie, iam de eorundem interpretatione dispiciemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quae vltro ab hominibus arcessuntur, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa ista in diuersos quandoque sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quae imperium ciuile praesup-

5) „Aliam caussam esse nouationis voluntariae, aliam iudicii accepti, multa exempla ostendunt.“ *L. 29. D. de Nouat.*

6) Iudicati actio. V. *L. 3. C. de Vsuris rei iudicatae.*

7) *Modis his, quibus obligatio tollitur*, omnibus, addi poterat is, quo res, quae in *specie* debebatur, perierit, sine culpa aut mora debitoris. Exemplum eius praesto in *L. 23. D. de Verbor. obligat.* „Si ex legati caussa aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius tenearis mihi, quam si per te steterit, quo minus viuo eo eum mihi dares: quod etiam fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.“ Add. *L. 73. §. 1. & 83. §. 7. D. eod. j. L. 0. C. Si certum petatur*, & TITII Ius priuatum Romano-Germanicum L. V. c. 16.

praeſupponunt, & pleraque [dicenda [1]] etiam ad leges pertineant: tamen cum neque hanc materiam diuidere, neque ad finem vſque reiicere conueniens videatur, contra leges methodi non adeo peccaſſe iudicabimur [2], ſi eandem hoc loco vniuerſam expoſuerimus: ſecuti fere *κατὰ πόδα* GROTIVM L. II. c. 16. qui in iſthac materia exponenda ſubtiliter valde eſt verſatus [3].

§ II. SI igitur ſpectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui vltro ſeſe obſtrinxit, ad id, in quod voluit, obligari. Praeſupponitur enim ipſum vltro & libere obligationem ſuſcepiſſe, & quidem circa rem, cuius praeſtandae neceſſitas ei antea non incumbebat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus poſſit teneri, quam quo vſque ipſe voluit. In quem ſenſum accipiendum illud CICERONIS Offic. L. I. [c. 13.] *In fide quid ſenſeris, non quid dixeris cogitandum* [1]. Ea eſt porro natura hominis, vt interni ipſius actus per ſe alteri non ſint ſpectabiles; iidemqne ab exterioribus actibus, & ſignis diſcrepare poſſint. Et tamen liquido eſt decernendum, ad quid quiſque teneatur, quidue iure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur

§. I. 1) Hanc vocem inſerui maioris perſpicuitatis cauſſa, praeeunte Cl. BARBEYRACO.

2) Non tamen negandum, interpretationem legum multum differre ab interpretatione pactorum & contractuum. In legibus enim vnus loquitur, in pactis aut contractibus duo vel etiam plures. In legibus locum habet interpretatio, quam vocant, authentica; at neutiquam in pactis & contractibus. Hinc de legum interpretatione agendum erat infra libro octauo, vt liqueret, quae ſummi Imperantis quae Iuriſconſultorum in ea re partes ſint. H.

3) Et ibi tradita L. III. c. 20. §. 11. ſequ. & c. 21. §. 14. ſequ. ad ſpeciales caſus applicuit. Si cui autem nimia eius ſubtilitas videatur, libet illam doctrinam paulo clarius proponere. Nimirum in pactis vel contractibus (nam de his nunc vnice agemus) duo ſunt, ſignum & ſignatum, vt in ſcholis loquimur. Signum ſunt verba vel facta, ſaepe tantundem valentia ac verba. Signatum ipſum negotium, quod agitur. Verba ſiue vocabula haut dubie ſunt notae rerum. Enim vero heic vſuuenit, quod ARISTOTELES obſeruauit L. I. de Reprehenſ. Soph. c. 1. *Nomina quidem finita ſunt & orationum multitudo: res vero numero infinitae ſunt: neceſſe eſt igitur plura eandem orationem & nomen vnum ſignificare.* Hinc ſi aequaliter ſignificant vniuoca dicuntur, ſi minus aut plus (res enim eodem recidit) analogica, ſi nihil praeter nomen, aequiuoca ſeu homonyma. Ad quae pertinet, quod verba habeant vel latam vel ſtrictam ſignificationem. V. AVCTOR §. 11. Verborum quoque complexiones ſiue orationes ſolent habere ambiguitatem ſiue ἀμφιβολίαν. Cuius exempla plura vbique occurrunt & notum eſt illud VIRGILII. *Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe.* Conf. ARISTOT. III. Rhetor 5. AVCT. §. 5. Negotium quod geritur, hoc eſt conuentio, quatuor habet cauſas, ex quibus ſiue ſingulatim ſiue coniunctim ſumenda interpretatio, eaque vel extendens, vel coarctans. Inter cauſas, primo occurrit loco finis, qui vel generalis eſt vel ſpecialis. Ad generalem finem pertinet paciſcentes, velut homines recta ratione praeditos, fruſtra quicquam agere voluiſſe minime cenſeri. Hinc eoſdem nec impoſſibilia nec repugnantia, nec abſurda voluiſſe. V. AVCTOR §. 8. & 19 Finis ſpecialis proprius & aedaequatus non minus magnum habet momentum ad veram interpretationem inueniendam. V. AVCTOR §. 10. §. 13. §. 17. §. 19. ſeq. Obiectum ſiue materia ſunt res vel ſauorabiles, vel odioſae, vel mixtae. Vid. AVCTOR §. 12. ſeq. In forma ſiue modo contrahendi conſideranda locus, tempus, antecedentia, ſub quibus etiam continetur, cauſa impellens, diuerſa a cauſa finali, de qua diximus, & conſequentia. V. AVCTOR. §. 9. Cauſa efficiens ſunt ipſi paciſcentes ſiue contrahentes. Quorum character ſiue conditio non minus efficax ad eruendam veram interpretationem. Eo inter alia pertinet, ſi obſcuritas tolli aliter nequeat, faciendam eſſe interpretationem contra illum, qui verba ambigua vel obſcura protulit, cuiuſque in poteſtate fuit, legem contractus apertius dicere vel ſcribere. *L. 39. D. de Pactis. L. 21. L. 33. D. de Contrah. emtione.* H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 26. Addantur his regulae de vocabulis generales, quas AVCTOR habet in §. 3. & §. 4. & ſane nihil erit, quorum non commoda interpretatio, ex cauſis inueſtigari poſſit. Caeterum prudentiam eſſe in interpretando exemplum docere poteſt apud PHAEDRVM L. IV. Fab. 4. H.

§. II. 1) Quae verba partem faciunt loci prolixi, qui deeſt in antiquiſſimis CICERONIS edi-

tur obligatio, si quisque sensum, quem velit, sibi affingendo sese liberare posset, pertendendo suam sententiam diuersam fuisse ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dictitat, vt ei, cui promissum quid est, Ius sit cogendi promissorem ad id, quod recta signorum interpretatio suggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipsum est [2], signa autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro absurdo habetur. Quo pertinet antiqua in foederibus vsurpari solita formula [3] apud LIVIUM L. I. c. 24. *sine dolo malo, vtique ea heic hodie rectissime intellecta sunt.* Est autem interpretationis rectae norma & mensura, collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Signa illa sunt duum generum, verba, & alia coniecturae; quae considerantur aut seorsim, aut coniunctim [4].

§. III. De verbis haec est [1] regula: Si nulla sit sufficiens coniectura, quae ducat alio, verba intelligenda sunt in proprio suo, & famoso, vt loquuntur, significatu [2], quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia Grammatica, quam popularis vsus, *quem penes arbitrium est, & ius & norma loquendi.*

editionibus, & Codicibus plerisque manu scriptis.

2) Quippe animae semet ipsam alloquentis sermo. H.

3) Et solennis illa in Graecorum foederibus apud THVCYDIDEM L.V. *Δικάιως, κ) ἀβλάβως, κὰι ἀδόλως, κ) ὀ παραβήσομαι τέχνῃ, ὀδὲ μηχανῇ ὀδεμιᾷ. Recte, innocue & bona fide: neque arte vlla aut machinatione faciam contra foedus.* Quo pertinet etiam quod apud GREGORIVM TVRONENSEM L. IX. c. 20. iurarunt, *se omnia absque vllo dolo & fraudis ingenio inuiolabiliter seruaturos.* Adde Matth. PARISIENSEM in Henrico II. & Carolum Cangium in Gloss. voce ingenium malum. H.

4) Id est ita, vt coniecturae ducantur vel ex verbis solis, vel ex affini circumstantia, quae ratione eorum contineatur.

§. III. 1) Praeponere hic videtur AVCTOR, eos, qui interpretationem Legum & Conuentionum suscipiunt, regulas generales nouisse artis Criticae, vtpote quarum cognitio saepe necessaria est, ad detegendum verum verborum sensum, siue ea litteris contineantur, siue ore prolata sint. Inter quae Axiomata memorabilia sequentia. „Si I. de interpretatione sermonis quaestio sit, editi ab homine, qui minus distincte pronuntiet, mori eius loquendi adsueti esse debemus, quemadmodum litteras pingendi consuetudinem perspectam habere debemus, si verum sensum scripturae implicite, ideoque abscondite scribentis detegere velimus.“ Qua de re iure Romano ita cautum est: „Si testator, qui solum seruum habebat *Cratistum* testamento ita cauerit, Seruus meus *Cratinus* liber esto, libertati Cratisti nihil obesse, quod in Syllaba errarit,“ *L. 54. princ. de Manum. testam.* Excitauit hoc exemplum, qui de Interpretatione omnium accuratissime egit, THOMASIVS Instit. Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 22. Idem paullo post §. 25. obseruat, vsum Notarum & Siglarum (de quarum differentia eleganter egit HEINECCIVS Hist. Iur. L. I. §. XLVIII. in Scholio) rectissime interdictum fuisse ab Imperatore Iustiniano, optandumque fuisse, ne Scribae legem tam sani sensus vmquam migrassent. *Satis II. scire debemus linguam, qua loquens vel scribens, aliquis vtitur,* simulque 3. *cognitum habere stilum ipsi singularem, modosque loquendi, eo quo vixerit aeuo, tantum vsitatos.* Praeterea III. *probe callere nos oportet, ritus, consuetudines & receptas opiniones ad quos allusisse potest, de cuius verborum obscuritate quaeritur.* Saepe quoque IV. *ex Secta Auctoris, vel placendi eius studio, charactere ingenii fineque, quem propositum sibi habuerit, obscurioribus verbis eius lux parari potest.* Qua in sententia autem scriptor fuerit, ex ceteris scriptis, factis, dictis, animo, atque vita eius colligi consentaneum est. Quodsi V. *de Diplomate vel Instrumento quodam agatur, indagandum erit, sit ne id verum an suppositum, &. si verum videatur, sitne ei fraudulenter aliquid adiectum, vel detractum, aut mendum aliquod irrepserit vitio Auctoris, vel negligentia Scribae. Nam si librarius in transscribendis stipulationis verbis errasset: nihil nocet, quo minus & reus & fideiussor teneatur.* L. 92. D. de R. I. *Ante omnia autem* VI. *expeditae nobis esse debent latebrae omnes, omnesque recessus rei, de qua agitur.* Dantur etiam alia interpretationis adminicula, quae multo assiduoque vsu addiscuntur. Praeiuerunt hic CLERICVS in Arte Critica, & contemplatione Iuris Romani BESTIVS de ratione emendandi leges.

2) ARISTOTELES de Arte poëtic. c. 21.
Λέγω δὲ κύριον μὲν, ᾧ χρῶνται ἕκαστοι.
Dico proprium, quo vtuntur singuli.

Quam-

quendi. QVINTILIAN. Inst. Orat. L. I. c. 6. *Consuetudo certissima loquendi magistra: vtendumque plano sermone, vt numo, cui publica forma est.* DIO CASSIVS L. LIX. *Tiberius eum in edicto voce non Latina vsus esset, Ateius Capito dicebat; tametsi nemo ante ipsum eo vocabulo vsus fuisset, nunc nihilominus in gratiam Tiberii inter antiqua referendum. Ibi Marcellus quidam subdidit: hominibus Caesarem ciuitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse.* PROCOPIVS Vandal. L. I. cum dixisset, imperatorem partim e suis, partim e foederatis militem scripsisse, addit: *Foederatorum nomine olim soli dicebantur barbari, qui non seruilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum ciuibus iure sub imperium venerant, a foederibus, quae pepigerant, sic nominati. At nostra aetate in hocce nomen venire nemo vetatur, vt mos est temporis non in quo primum reperta sunt sensu vocabula seruare, dum pro suo arbitratu res ipsas immutant homines, quibus eae primum vocibus nancupatae sint nihil soliciti.* THEMISTIVS Orat. 4. Τοῦ ὀνόματος, ὥσπερ νομίσματος μετέπεσεν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους. *Vocabuli* (Sophistae) *vis, sicut numi, mutata est posteriori tempore.* Apud POLYBIVM L. XII. c. 4. Locri in extremam Calabriae oram delati ex Graecia, regionem eam inuenerunt a Siculis possessam. Hi improuiso eorum aduentu perterriti, eos receperunt, & in haec verba foedus cum illis iniuerunt: *Amicitiam cum Siculis Locrenses seruaturos, & regionem hanc pro communi ambobus populis habituros, quamdiu terrae huic pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent.* Haec cum ita conuenissent, Locrenses ad praestandum iuramentum accesserunt, postquam in calceamentorum sola terram iniecissent, humeris autem aliorum capita ita supposuissent, vt non adparerent: deinde e calceis terram excusserunt, & capita aliorum abiecerunt; ac mox vbi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 42. Ed. Oxon.] Boeotii cum Spartanis foedus icerant, in quo inter caetera cautum erat, vt Boeotii Spartanis traderent Panactum. Verum illi prius Panactum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum a Tarentinis in vsum ad diem noctemqne petitum repetentibus non redderet, interdiu reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. STRABO L. VI. [pag. 183. Edit. Geneu. Casauboni 265. Paris. 406. Amst.] Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Euboea capta alicui promisisset, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Sic cum quidam regulus Indiae ad regem Persarum confugisset, & rex Indorum istum sibi misso legato tradi posceret, Persa, dum legatus admittitur, supplicem corbi impositum ex arbore trántisper suspendit; & deinnegat, supplicem in sua terra esse. Ad.

OLE-

Quamobrem autem a proprietate verborum in dubio recedendum non sit, causa est: quoniam eum vocabula ferme multiplices habere significatus soleant, metus semper esse posset, vt ne hoc vel illo modo intelligantur, atque ita vsus sermonis inter homines periret. V. AVCTOR supra L. IV. c. 1. §. 6. & sequ. Deinde ICtorum verbum est: naturalia semper praesumi. Naturale autem vtique est, intelligere vocabula in significatu, quem habent ex recepto, siue vsu populari. H.

3) Conf. AVCTOR L. IV. c. 2. §. 11. H.

§. IV. 1) Vid. supra L. IV. c. 1. §. 6. Modo is, qui

OLEARIUS Itin. Perſ. L. IV. c. 30. Sic non nemo conſtanter negauit, ſe ſacerdoti manus inieciſſe; nam baculo verberauerat, & pedibus eum proculcauerat. Sic Temures cum praeſidiariis vrbis Sebaſtiae pepigit, vt dedita vrbe, ſanguis non effunderetur. Sed iſte, eluſa pacti formula, captiuos defodi viuos imperauit. Verum eiuſmodi cauillationes, vti ſunt nimis apertae & friuolae, ita illis *periurium magis adſtringi*, *quam diſſolui* recte pronunciat CICERO [3] Off. III. [c. 32.]

§. IV. CIRCA vocabula artium propria, quae vulgus vix capit, obſeruandum eſt, vt illa explicentur ſecundum definitiones prudentum cuiusque artis [1]. CICERO Quaeſt. Academ. L. I. [c. 7.] *Dialectorum verba nulla ſunt publica; ſuis vtuntur, & id quidem commune eſt omnium fere artium.* Exemplum ſit in vocabulo *exercitus* [2], verbi gratia, ſi in foedere aliquo cautum ſit, ne quis cum exercitu alterius fines tranſeat. Vbi diſpiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. GROTIUS putat, exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quae palam fines hoſticos inuadere auſit, vel etiam aperte hoſti ingruenti ſeſe obiicere. Nam paſſim apud hiſtoricos opponitur id, quod iuſto fit cum exercitu, & quod furtim fit, ac more latrocinantium. In vniuerſum tamen non poteſt definiri, quanta manus vbique & ſemper exercitum conſtituat; ſed reſpiciendae ſunt vires tum hoſtium, tum noſtrae. Si tenuibus rebus publicis inuicem ſit negotium, modicae copiae exercitus inſtar habere poſſunt; quae inter magna regna pro manipulo praedantium habebuntur. Hinc, quando VEGETIUS de Re militari L. III. c. 1. dicit, *exercitum eſſe tam legionum, quam auxiliorum, nec non & equitum ad gerendum bellum collectam multitudinem;* non deſcribit exercitum in genere, ſed qualis tunc apud Romanos cenſebatur. Nam dantur vtique exercitus ex ſolis ciuibus, aut meris peregrinis, ſiue ſociis, item ex ſolo peditatu, aut equitatu conſtantes. CICERO in Paradoxo 6. refert dictum M. Craſſi, qui negabat *diuitem eſſe aliquem, niſi qui exercitum ſuis fructibus poſſet alere.* Exercitum autem definit *ſex legionibus, & magnis ſociorum auxiliis.* POLYBIUS L. VI. Romanorum exercitum ait plerumque conſtitiſſe XVI. M. ciuium & XX. M. ſociorum. Quanquam & minor numerus quandoque apud hos exercitus nomen implebat. In *L. 2. §. 1. D. de His, qui not. infam.* exercitui praeeſſe dicitur, etiam qui vnam legionem adminiſtrat. Sed & alia quaeſtio ſuper hoc vocabulo moueri poterit; an foedus, quale dixi, violarit, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non iunctim, ſed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in vno loco eum congregatum habet,

qui loquitur, & Artis, & Vocabulorum eius technicorum non penitus fuerit ignarus: tunc enim ex ſerie orationis & aliis circumſtantiis indicandum eſt, quae vera eius animi fuerit ſententia.

2) Aliud exemplum ponit H. GROTIUS L. III. c. 20. §. 23. in nominibus regionum, quae accipienda eſſe monet ex vſu praeſentis temporis non tam vulgi, quam peritorum: quoniam a peritis negotia talia tractari ſoleant. V. GUICCIARDIN. L. V. Hiſtor. ad A. MDII. vbi memorat inſignem diſceptationem, an vetus appellatio prouinciarum in diuiſione regni Neapolitani, vt volebant Galli, an vero praeſens conſuetudo quemadmodum Hiſpani contendebant, ſpectari debeat. H.

bet, & qui copias ita disperſit, vt tamen eas breui contrahere poſſit; vlterius conſiderandum, quo fine haec conuentio ſit inita. Si enim hoc tantum ſpectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparet, foedus non violari, vbi ſparſim tranſeunt, nec intra fines noſtros colliguntur. Verum ſi alterius vicini ſecuritatem id ſpectat, ne iſte per noſtros fines inuadatur, etiam ſparſis concesso tranſitu foedus violabitur. Eandem ad *claſſem* quoque adplicari poſſunt, ſi forte in aliquo foedere poſitum ſit, ne quis in certa maris parte cum claſſe nauiget, aut alterum nauigare patiatur. Nam heic non ſolus nauium numerus conſideratur, ſed & earundem magnitudo, & vires maritimae populorum, quorum intereſt. Huc pertinet illud FLORI L. I. c. 11. *Extant & de Antio parta ſpolia, quae Maenius in ſuggeſtu fori capta hoſtium claſſe ſuffixit; ſi tamen illa claſſis. Nam ſex fuere roſtratae. Sed hic numerus illis initiis nauale bellum fuit.* Add. ALBER. GENTILIS de Iure belli L. III. c. 20. Sic ſi quid de *arce* fuerit cautum, puta ne intra certum ſpatium ab alicuius finibus illa extruatur; ſaepe arcem nouimus accipi pro inſigni iuxta ac munitiſſimo aedificio: ſaepe etiam pro loco munito, qui arcere hoſtilem exercitum poſſit, etſi vilibus aedificiis exculto. Vbi ſi conuentionis ſcopus fuit, ne quis munitus locus noſtris finibus immineat, manifeſtum eſt, pactum violari, ſi munimentum duntaxat terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 21. Quod ſi autem vocabula artium a diuerſis diuerſimode definiantur, expedit ad praeſcindendas lites, vt popularibus verbis exprimatur, in quonam ſignificatu iſta vox eo loco capiatur [3].

§. V. VBI verba ſimplicia, aut verborum complexio plures ſignificationes recipiunt, aſſumtis coniecturis opus eſt, vt genuinus ſenſus eruatur. Rhetores hunc locum vocant ἐξ ἀμφιβολίας, ex ambiguo: Dialectici ſubtilius, ſi in vna voce plures ſint ſenſus, ὁμωνυμίαν, ſi in complexione verborum, ἀμφιβολίαν. Prioris exemplum poteſt eſſe, quod TERTVLLIANVS de Velandis virginibus c. IV. vocabulum *mulierum* in dicto 1 Cor. VII. ad virgines quoque extendendum docet. Etſi aliquando mulier virgini opponatur, verbi gratia, in illo Ciceronis: *Cras mulier erit.* Poſterioris exemplum a CICERONE de Inuent. L. II. [c. 40.] ponitur. In teſtamento ſuo quidam tale legatum

3) Quam cautionem AVCTORIS a ſcopo eius abludere recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXIX. quum ea non pertineat ad interpretationem voluntatis dubiae, ſed ad animi ſenſa perſpicue exprimenda, litesque adeo ex hac ambiguitate orituras praecauendas.

§. V. 1) *Quotiens ſerui electio vel optio datur, Legatarius optabit, quem velit. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem acciperet, ad Legatarium pertinet.* L. 2. princ. & §. 1. D. de Optione vel electione legata.

2) *Cum illa aut illa res promittitur, rei electio eſt, vtram praeſtet*, L. 10. §. 6. D. de Iure dot. j. L. 25. princ. de Contrahenda emptione & L. 21. §. 6. D. de Action. empti & vend. Et ſane eius, qui alterum obligatione adſtringere volebat, erat, clarius & ſine ambiguitate loqui. *Quicquid adſtringendae obligationis eſt, id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt. Ac fere ſecundum promiſſorem interpretamur, quia ſtipulatori liberum fuit, verba late concipere.* L. 99. D. de Verborum obligat. Vnde regulae generalis vice adſumendum eſt, *in dubio verba interpretationem contra ſtipulatorem faciendam eſſe*, quum ſatis ICtus, naturalem ſequutus rationem, innuat, hunc clarius loqui & potuiſſe, & debuiſſe. Addit,

tum conſtituerat: *Haeres meus vaſorum argenteorum pondo centum nouercae, quae volet, dato.* Heic nouerca magnifica & ſcite caelata poſcebat; contra haeres praetendere, ea tantum deberi, quae ipſe dari vellet. Poterat euitari ambiguitas, addita voce *ipſe* vel *ipſa.* Etſi ex iure Romano conſtet, regulariter optionem eſſe penes legatarium [1]. Id quod etiam naturali aequitati congruit. Nam ſi haeredis eſſe debebat optio, non opus erat, addere clauſulam, *quae volet.* Quae enim abſolute mihi praeſtanda iniunguntur, vbi diuerſis [2] modis mea obligatione poſſum defungi, electio penes me intelligitur [3]. Sed vbi clauſula de optione eſt adiecta, praeſumitur eam tendere in fauorem eius, qui aliquid eſt accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipſi impingat. Add. AVCTOR ad Herennium L. I. [c. 12.] QVINTILIANVS Inſt. orat. L. VII. c. 9. Sed quod attinet notiſſimam illam deciſionem, Ducis de Oſſuna, Proregis Neapolitani, qua totam haereditatem filio addixit contra ſacerdotes, haeredes ea cum clauſula ſcriptos, vt filio darent, *quae ipſi vellent:* eam non tam apices iuris, quam odium auaritiae hominum alienis imminentium defendunt. Huc pertinet quod Carolus V. legato Regis Franciſci Ducatum Mediolanenſem petenti reſpondit; *& prorſus idem mihi placet, quod fratri meo Regi Galliarum.* Id quod legatus praepropere domino ſuo reſcripſit, velut re obtenta. MARSELAER Legato L. II. c. 39.

§. VI. CONIECTVRAE quoque adhibendae ad genuinum ſenſum eruendum, quando occurrit ἐναντιοφάνεια, ſeu ſpecies repugnantiae; vt quae partes inuicem pugnare videntur, concilientur, ſi modo id fieri poſſit [1]. Nam vbi certa & manifeſta eſt repugnantia, quod poſterius inter contrahentes placuit [2], derogabit prioribus. *L. 4. D. de Conſtitut. princ. c. 3. X. de Reſcriptis* [3]. LIVIVS L. IX. c. 34. *Vbi duae contrariae leges ſunt, ſemper antiquae obrogat noua.* Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluiſſe; & ea eſt natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, ſeu quibus alteri nullum eſt ius quaeſitum, vt nouo voluntatis actu inde diſcedi poſſit. Etſi vt mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat, interdum ea ex vna duntaxat parte requiritur, puta, in legibus ciuilibus, in teſtamentis, & ſimilibus: interdum ex vtraque parte adeſſe debet, vti in pactis, quae, vbi lex non obſtiterit, non niſi vtriusque paciſcentium [4] conſenſu poſſunt diſſolui. Ex quibus etiam obiter

Addit, *Nec rurſum promiſſor ferendus eſt, ſi eius intererit de certis potius vaſis forte, aut hominibus actum.* Stipulatori ab VLPIANO in L. 39. D. de Pactis Venditor comparatur & Locator. *Veteribus*, inquit, *places, pactionem obſcuram vel ambiguam venditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit poteſtate Legem apertius conſcribere.* Add. L. 21. & 33. D. de Contrah. empt. & L. 172. princ. D. de R. I.

3 Hinc ſcitum Romani iuris auctorum eſt: in obligatione alternatiua electionem eſſe penes debitorem. *§. 34 I. de Actionib. L. 10. §. vlt. D. de Iure dotium.* H.

§. VI. 1) Vid. A. FABRVM L. VIII. C. tit. 23. def. 9. vbi de clauſulis pugnantibus in contractu. H.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Sicut leges poſteriores & pacta nouiſſima derogant prioribus.* PLVTARCHVS Sympoſ. IX. Ἔντε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔντε συνθήκαις, καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα καὶ ὕστερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis, & in legibus, & in contractibus ac pactis, poſteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.* H.

3) Addatur locus PLVTARCHI, quem exhibebimus in nota 6. ad §. 9.

4) Conf. §. 8. capitis praecedentis.

obiter patet, qua ratione Lycortas incogitantiam suam excusare potuerit, quod cum foedus Achaeorum cum Aegypti rege iuisset renouatum, non expresse mentionem fecisset, quodnam ex pluribus, quae extabant, foederibus renouaret. Nam dicere debuisset, omnia ea foedera fuisse renouata, in quantum consentirent. Sed circa ea, quae discreparent, postremum repetitum. Vid. POLYBIVS Excerpt. legat. 41. Exemplum legum duarum, quae sibi repugnare videntur, tale adfertur. Lex vna est: *Tyrannicidae statua ponatur in gymnasio:* altera, *ne mulieri in gymnasio statua collocetur. At foemina est, quae tyrannum occidit.* Iudicauerim tamen, pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio est, vt iuuentus, quae in gymnasio virtuti praeparatur, per eiusmodi honores ad similia accendatur: posterioris autem, quod propriae mulieribus virtutes sint extra necessitatem aut decus virilis aemulationis. In hoc igitur casu quia mulier sexus sui audaciam excessit, eo magis in gymnasio statuam meretur, quo maiores ad aemulandum stimulos viris eius sexus imbecillitas potest iniicere. Aliud est apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 49.] *Lex est, qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, tyranno occiso quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occupauerat, vxor sua Thebe noctu, cum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere* [5]. Exemplum, quo duae partes eiusdem legis collidi videntur, hoc adferunt: *Rapta raptoris mortem eligat aut nuptias. Est qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit* [6]. Heic ratio legis viam decidendi monstrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur raptae, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum suorum mortem optaturas: sed misellae consultum ibat legislator, ne in caelibatu degere perpetuo cogeretur, postquam & raptor, deflagrante primo amoris impetu, eam fastidire coepisset, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod sibi contra leges indulsisset; nec facile inueniendus erat, qui sciens ab altera defloratam vellet ducere. Vnde illa praeferetur, quae raptoris nuptias elegit. Nam hoc & ad scopum legis, quae magis foeminarum commodum, quam raptoris poenam spectat, quadrat; & eo modo saltem vni raptarum honesti matrimonii fit copia; cum vbi raptor morte fuerit affectus, vtraque viduo iacere loco cogatur. Et valet etiam heic, quod vbi pares sunt sententiae, mitior pars debeat praeualere. Etsi in contrariam sententiam videantur discedere plerique declamatores apud M. SENECAM L. I. Con-

5) Elegans est obseruatio Cl. BARBEYRACI, eos, qui ita dicant, vehementer falli. Nam barbara & iniusta est lex, quae occidi propinquos tyranni iubet, neque tamen alius eius finis esse potuit, quam vt, vel vindictae propinquorum locus praescinderetur, aut scelus eorum puniretur tamquam eiusdem admissi sociorum. Iam vero in hoc casu, eo fortitudinis progressa mulier, vt tyrannum maritum occideret, filium suum ideo praemii sibi loco deposcere videtur, quod cum alio animo futurum crederet, quum quo pater eius fuerit.

6) Quod argumentum est V. Controuersiae SENECAE. Declamatores fere omnes, quorum fragmenta a Seneca referuntur, raptorem hunc morti addicunt.

7) Pertinet etiam huc controuersia magna contentione disceptata inter Sanpetri percussores apud THVANVM L. XLI. ad A. MDLXVI. H.

8) Legem ipsam SENECA sistit Controuers. XXXI. & Excerpt. Controuers. L. X. Declam. 2. vt & GELLIVS Noct. Attic. L. IX. c. 16. sed species his locis aliter proponitur.

Controuerſ. 5. [6] Vbi eiusdem legis verba in aliquo duntaxat caſu ſecum pugnant, tale exemplum adferunt [7]. Eſt lex: *Vir fortis, quod volet poſcito. At ſunt iam duo viri fortes, qui eandem poſtulant virginem* [8]. Cum vterque voti non poſſit fieri compos, quaeritur, vter alteri praeferendus? Heic respondendum, quod is debeat praeferri, qui prior optauit: vbi ſimul optauerunt, res forti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita eſt reſtringenda; ſiquidem viri fortis deſiderio commode ſatisfieri queat. Aliud exemplum proponitur apud PHILOSTRATVM de Vitis Sophiſtarum L. I. in Secundo [9]. [L. I. in fine c. 26. Ed. Olear. 1709.] Qui ſeditionem incepit, poenas luat. Idem ſeditionem incepit ac finiuit, & praemium petit. De quo caſu ita neruoſe Secundus: *De quibus rebus male meritus es, da poenas: de quibus vero bene meritus, ſi potes, praemium cape.* Et in hiſce quidem caſibus euidens verborum obſcuritas [10] ad coniecturas cogit recurrere. Enimuero interdum coniecturae ſunt ita euidentes, vt genuinus ſenſus ſeſe vltro ingerat, etiam contra receptiorem & communiorem verborum ſignificatum. Quem locum Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *ex ſcripto & ſententia ſcripti.* In eam rem haec lex frequentatur: *Peregrinus, qui moenia adſcenderit, capite plectatur. Eſt qui in obſidione muros adſcendit, & hoſtem ſubeuntem ſcalis deiecit* [11]. Peregrino aduerſatur τὸ ῥητὸν, patrocinatur διάνοια, ſecundum quam ſine dubio iudicium ferendum. Nam ſcopus legis hic erat, ne peregrinus moenia adſcendens exploraret, qua parte facillimus in vrbem eſſet adſcenſus, quae ratio in praeſenti caſu ceſſat. Add. *L. 15. D. de Publicanis.* Monendum tamen & hoc, aliquando haberi ἀντινομίαν, vbi reuera nulla eſt; quando videlicet verba extra ſtrictam ſignificationem, in qua a proferente capta ſunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud IOSEPHVM Archaeol. X. 10. vbi Zedechias rex Prophetis Ieremiae & Ezechieli [12] ideo fidem derogat, quod crederet ipſos ſibi contradicere. Illum enim aſſeuerare, quod Babylonem ſit abducendus; hunc autem negare, quod terram Babylonicam oculis ſuis ſit viſurus. Cum tamen iſti optime ſibi conſtarent; erat enim vtique Babylonem abducendus, ſed oculis prius erutis.

§. VII. CAETERVM a Grotio tres loci conſtituuntur, ex quibus coniecturae voluntatis promuntur, quando verba obſcura ſunt, aut ambigua: *Ex ſubiecta materia, ex effectu, & ex coniunctis.* De illa paſſim iactatur a ICtis, *verba debere intelligi ſecundum ſubſtratam materiam* [1]. Exempla afferunt ex *L. 15. §. 4. D. Locati. L. 43. D. Damni infecti. L. 17. C. de Act. emt. & vend.* [2] vbi licet vendi-

9) Ὁ ἄρξας στάσεως, ἀποθνησκέτω, καὶ, ὁ παύσας στάσιν, ἐχέτω δωρεάν, ὁ αὐτὸς, καὶ ἄρξας καὶ παύσας, αἰτεῖ τὴν δωρεάν· τὴν δὲ ὑπόθεσιν ὧδε ἐβραχυλόγησεν. δυοῖν, ἔφη τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν· τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. δοὺς οὖν, ἐφ' οἷς ἠδίκεις, τιμωρίαν, τὴν ἐφ' οἷς εὖ πεποίηκας δωρεάν, εἰ δύνασαι λάβε.

10) Imo in his caſibus verba ipſa ſatis perſpicua ſunt. Difficultas vero inde naſcitur, quod legiſlator earum ſpecierum immemor fuit, quae ſuadente id aequitatis ratione exceptionem a lege impetraſſent.

11) QVINTILIANVS L. VII. c. 6.

12) Vid. Ieremiae XXXVIII, 17. & ſeqq. & Ezechiel XII, 13.

§. VII. 1) Vid. REINKINGIVS L. I. de R. S. & E. cl. 1. c. 1. n. 3. & ſequ. L. II. cl. 2. c. 11. n. 19. & ſequ. H.

2) *Quoties in ſtipulationibus ambigua oratio eſt,* *commo-*

venditor promiserit emtori [3], quod ipsum velit defendere in re emta contra quemcunque, non tamen intelligitur promisisse, se defensurum eundem a violentia extraiudiciali [4]. Putauerim quoque, isthanc regulam adplicari posse ad votum Iephthae, Iudic. XI, 31. & Agamemnonis apud CICERONEM Off. III. [c. 25.] *cum deuouisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* Nam qui de sacrificando loquitur, praesumitur supponere materiam sacrificio idoneam [5]. Add. EVERHARDI Loc. legal. 40. qui est *de materia subiecta.* Sic si induciae factae sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui definiuntur spatio 24. horarum aequalium, non qui mora solis supra horizontem. Vnde friuola erat cauillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argiuis pactus, cum explorasset eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necauit, partim cepit. Cumque ei periurium exprobraretur, negabat se vna cum diebus noctes in eo complexum fuisse. PLVTARCHVS Apophth. Laconicis. Simili commento contra Boeotios vsos Thraces scribit STRABO L. IX. [pag. 277. Edit. Geneu. Casaub. pag. 401. Edit. Paris. 616. Amst.] Frustra quoque conabatur Mycerinus Aegypti rex falsitatis conuincere oraculum, quod sex tantum annos vitae ipsi promiserat, dum accensis noctu lucernis noctu aeque atque interdiu voluptatibus indulget, quasi hoc modo noctes ad dierum instar vsurpans ex annis sex posset facere duodecim. HERODOTVS Euterpe. [p. 89. Ed. H. Steph.] Sic vox *armorum*, quae aliquando instrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro substrata materia in hunc aut illum sensum est accipienda, verbi gratia, si ita conuentum sit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifestum est, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicuius praesidii conueniatur de tradendis armis, aut iisdem in loco relinquendis, militibus discedendi facultas conceditur, instrumentis bellicis relictis. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 20. Sic Plataeenses, cum promisissent, se captiuos Thebanos reddituros, male ipsos non viuos, sed mortuos reddiderunt. THVCYDIDES L. II. [c. 5. 6.] Nam agebatur de viuis hominibus, non de cadaueribus mortuorum. [OVIDIVS Trist. L. III. Eleg. XI. v. 27. 28.] *Hector erat tunc cum bello certaret, & idem Tractus ab Aemonio non erat Hector equo.* Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, vt ipsi ferrum deponerent; postea eosdem pacti violati insimulauit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in laciniis vestimentorum gerebant. *Lex est, qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum Magistratus alligauit.* QVINTILIANVS Inst. Or. L. VII. c. 6. Sic improbe lusit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex foedere partem nauium dimidiam tradere deberet, omnes naues medias dissecuit, vt regem tota classe spoliaret. VALER. MAXIMVS L. VII. c. 3. quanquam LIVIVS L. XXXVIII.

commodissimum est, id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit. L. 80. D. de Verborum obligat. j. L. 67. D. de R. I. ibique Gothofredus.

3) *Expulsos vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere ius in eo negatis, profitentes, nullam vobis aduersus eum, ex cuius conditione fundum possidetis, actionem competere probatis.*

4) *L. final. C. de Action. emti venditi L. 11. D. L. 8. C. de Euiction.* vid. Nicol. BVRGVNDVM de Euiction. c. 7. H.

5) Quid

L. XXXVIII. c. 38. de sectione nauium sileat. POLYAENVS L. VI. [c. 15.] Campani foedus cum hostibus pepigerunt ea lege, vt eis dimidiam armorum partem traderent, & dissectis armis dimidium eos recipere iusserunt. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis in Caracalla, [ad ann. 217.] cum duo milites vtrem vino plenum, quem inter praedandum rapuerant, iussi essent diuidere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati iurat, nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox eum iniecta multa veste necat. TACITVS Ann. XII. [c. 47.]

§. VIII. SAEPE quoque effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Vbi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, a receptiore sensu paulisper deflectendum, vt euitetur nullitas aut absurditas *L. 19. D. de Legibus* [1]. Exemplum est apud GVICCIARDINVM Hist. L. V. p. m. 134. in foedere, quo protectionem vrbis Bononiae, eiusdemque reguli Bentiuoglii Ludouicus XII. Galliae Rex receperat, saluis Papae iuribus. Quod tamen paulo post alio modo cauillatur Ludouicus *ad modum rabulae, non regis.* Ibid. p. m. 146. Sic absurde negabant Athenienses apud THVCYDIDEM L. IV. [c. 98.] agrum esse Boeotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cauillatione Alexander oblatas a Dario conditiones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum iacet. Alexander respondet: *Quae post Euphratem sunt liberaliter donat. Vbi igitur me affamini? nempe vltra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, vt sciam, vestrum esse, quod ceditis.* CVRTIVS L. IV. c. 11. Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumque prioris domini concessione eundem possidere. Sic conuenerat Ludouicus XII. cum Legato Pontificis, vt Episcopatuum, qui morte Episcoporum vacaturi essent in Francia, collatio ad Regem spectaret. Contigit Episcopum quendam Gallum mori Romae; in cuius locum Pontifex suffecit alterum, nec segnius Rex alterum. Quae res graui dissensioni ansam dedit [2]. Ego non dubitem pro Rege pronunciare. Nam vt officium aliquod vacare dicatur, nihil interest, quo loco decessor mortuus sit. Et admissa ea cauillatione, ius Regis variis modis eludi poterat. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 38. Conf. EVERHARDVS II. Legal. 8. *ab absurdo.* Vbi memorat Bononiae fuisse statutum, vt quicunque in platea alteri sanguinem elicuerit, grauissimas poenas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse praecise, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud QVINTILIANVM Declam. 332. talis proponitur casus:

5L 2 *Pauper*

5) Quid enim, si Iephtae occurrisset canis aut asinus? Legi meretur de voto hocce Ludouici CAPPELLI elegans dissertatio, quae extat quoque in Criticis sacris Anglicanis. H.

§. VIII. 1) *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret: praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.* Recte etiam CICERO monet, nullam esse legem, quae aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit. De Inuent. L. II. c. 47.

2) Eadem fuit Leoni cum Carolo V. Imper. vt Hispaniae Rege. Vid. P. BEMBI L. XVI. Ep. 16. H.

Pauper & diues amici erant. Diues testamento alium amicum bonorum instituit haeredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Apertae sunt tabulae pauperis: omnium bonorum instituerat haeredem. Petit totam diuitis haereditatem. Ille qui scriptus erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper. Heic pro haerede scripto id cum primis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quae etiam inter praecipuas causas fuit, quare *lex Falcidia* [3], & *SCtum Pegasianum* [4] haeredi vtique quadrantem [5] assignauerint. Sic enim vtrique tam haeredi, quam legatario & fideicommissario consulitur. Sed & circa interpretationem legum ciuilium insigniter valet illud CICERONIS de Inuent. L. II. [c. 38.] *Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quae in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reipublicae.*

§. IX. MAGNAM quoque ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si haec cum aliis componantur, quae affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis [1], vbi idem de simili agit materia, aut cum [2] antecedentibus [3], & consequentibus [4]. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens, igitur vbi quis vno in loco clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoque loco ac tempore sibi constare praesumitur; nisi expresse mutatio adpareat. CICERO de Inuentione L. II. [c. 40.] *Qua in sententia scriptis fuerit, ex caeteris eius scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adiectione mensurae, haec quidem stipulatio imperfecta est, *L. 115. D. de Verb. obl.* [5] Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certaeque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expresso etiam in ipsa stipulatione est habendum. *L. 94.* [6] *D. eod. Ziegl. ad Grot.* dicto loco §. 7. Illustre est exemplum apud HOMERVM Iliad. γ. & δ. circa certamen singulare Menelai cum Paride. Conuentum fuerat, vt victori cederet Helena. Paris succum-

3) Vid. supra L. III. c. 4. §. 5. nota 1.

4) Tempore Neronis, L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coss. suffectis SCtum factum est, *vt, si hereditas ex caussa fidei-commissi restituta esset, omnes actiones, quae Iure Ciuili heredi vel in heredem competerent, ei & in eum, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas, darentur.* Sed quia sic lucrum nullum, aut valde exiguum ad heredem redibat, & hinc nihilo minus Fideicommissa pleraque exstinguebantur, sub Vespasiano, Pegaso & Pusione Coss. suffectis, cautum est, *vt rogatus hereditatem restituere, perinde quartam retinere posset, ac ex Legatis per Legem Falcidiam: & si quis hoc lucrum adspernatus adire nollet, is ad adeundum, restituendumque cogeretur.* Sed IVSTINIANVS, exploso SCto Pegasiano auctoritatem omnem SCto Trebelliano tribuit. *tit. Inst. de Fideic. hereditatibus.*

5) Vitiose antea hic legebatur *dodrantem.* Vocatur autem Quarta Trebellianica etiam interdum Quarta Falcidia, quoniam Quarta Trebellianica id est contemplatione heredis *fiduciarii*, quod Quarta Falcidia ratione heredis cuiusuis. Videatur verbi gratia *L. 41. §. 3. D. de Vulgari & pupillari substitut.*

§. IX. 1) *Si enim non appareat, quod actum est, sequimur id, quod in regione, in qua actum est, frequentatur.* Vt est in L. 34. D. de Reg. Iur. Hinc in dubio contrahentes mensuram non rei sitae, sed loci vbi contrahitur, respexisse censeri, verior est multorum ICtorum sententia. H. [Imo apud AVCTOREM non de loco, Contractus, sed de *alio* loco, quo quid simile a Scriptore relatum sit, sermo est.]

2) Recte, apte, bene iudicarunt ICti Romani, quamuis partem obscuram legis alicuius interpretationem nancisci, ex verbis antecedentibus & consequentibus. *Inciuile est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere* L. 24. D. de Legibus. L. 134. §. 1. D. de Verbor. obligat.

3) Hinc inter brocardica ICtorum est: Verba procemii

ſuccumbens fuga ſibi conſulebat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur iudicium Iouis *Iliad. δ. v. 13.* Ἀλλ' ἤτοι νίκη μὲν ἀρηιφίλου Μενελάου. Addi poteſt, potiorem eſſe orationem eius, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere. Conditio autem non de caede & morte fuerat, ſed de victoria. Debuit enim Helena eſſe praeſtantioris; is eſt autem qui vincit. Alias ſaepe melior a deteriore interficitur. Contra diſputatur, in decretis, legibus, foederibus, pactis, ſemper poſteriora prioribus plus valere [7]. Poſterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. καταπέφνῃ. Ita & eam acceperat Priamus: *Nouit Iupiter hoc, & cetera numina coeli, Vtrum Parcarum triſti vis deſtinet Orco.* Prius quoque foedus in poſteriore comprehendi. Qui enim interfecit, vtique vicit: non ſtatim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propoſitam non aboleuiſſe, ſed explicaſſe, non mutauiſſe, ſed adieciſſe, quod erat potiſſimum, in necando victoriam ponens. Haec enim eſt plena victoria, reliquae adhuc controuerſiam habent. *Vt ergo in veris legum repugnantiis iudices id amplectuntur, quod nihil habet controuerſiae, obſcuriore repudiato: ita heic id pactum cenſeamus potius eſſe, & plus valere, quod finem certaminis exprimit notum, & nulli obnoxium praeſcriptioni.* PLVTARCHVS Sympoſ. L. IX. quaeſt. 13. [8]

§. X. PRAECIPVAM quoque vim heic habet ratio legis, ſeu cauſa illa, & reſpectus, qui ad legem ferendam latorem mouit [1]. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum haec nihil aliud ſit, quam ſententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in ſuſibdium adſumitur. Caeterum huic fini validiſſima eadem eſt, ſiquidem certo conſtet, aliqua ratione tanquam cauſa vnica motam fuiſſe voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et heic valet tritum illud: *Ceſſante ratione legis, ceſſat ipſa lex* [2]. Verum vbi legis plures fuerint rationes, non ſtatim vna earum ceſſante, reliquae expirant, aut minus validae ſunt ad ſuſtinen-

5 L 3 dam

prooemii probant cauſam finalem, & in prooemio declaratur voluntas diſponentis. CRAVETTA L. II. conſ. 301. n. 2. MYNSINGER. Dec. 1. Reſponſ. 10. n. 46. MERCKEBACH apud Klockium. IV. conſ. adopt. 1. n. 572. Georg. EVERARD. I. conſ. 64. n. 7. Plane vt PAVLVS L. 134. §. 1. de V. O. ait. *Plerumque quae praefationibus conueniſſe. Concipiuntur etiam in ſtipulationibus repetita creduntur.* Retro: ſequela facti demonſtrat, qualis fuerit praecedens conuentio. MENOCHIVS Conſ. 748. n. 18. ſequ. EVERARDVS conſ. 17. II. n. 56. MANTICA L. II. de Tacit. & amb. conuent. tit. 1. n. 3. CRAVETTA Conſ. 133. n. 3. H.

4) Iidem ICti animaduertunt, non eſſe nouum, vt priores leges ad poſteriores trahantur. Sed & poſteriores leges ad priores pertinere, niſi contrariae ſint, idque multis argumentis probari aiunt. *L. 26. & 28. D. de Legibus.*

5) „Imperfecta erit ſtipulatio . . . ſi quod pondere, numero, menſura continetur, ſine adiectione ponderis numeri, menſurae, ſtipulatus eſſem.“

6) „Triticum dare oportere ſtipulatus eſt aliquis. Facti quaeſtio eſt, non iuris. Igitur ſi de aliquo tritico cogitauerit, id eſt, certi generis, certae quantitatis: id habebitur pro expreſſo.“

7) Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων.

8) Ὥσπερ οὖν ἐν ταῖς ἀληθιναῖς ἀντινομίαις οἱ δικασταὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες. Οὕτως ἐνταῦθα τὴν ἀπερίφραστον καὶ γνώριμον τέλος ἄγουσαν ὁμολογίαν, βεβαιοτέραν χρὴ καὶ κυριωτέραν νομίζειν.

§. X. 1) Vid. not. 5. ad §. 19. in qua oſtenditur, quando lex ob deficientem rationem reſtringenda ſit.

2) Quod alii ita efferunt, cauſa finali adaequata omnino & in totum ceſſante, ceſſare ius. Caeterum cum fine non confundenda cauſa προκατ-

αρ-

dam legis efficaciam. Imo interdum generalis quaepiam ratio aliud fuadere videtur [3], vbi tamen voluntas pro libertate fua aliter fefe determinat; adeoque fubiectis pro ratione effe iubetur [4]. In quo etiamfi quandoque a legibus prudentiae aberratur: tamen ad producendam obligationem fufficit iftiufmodi voluntas clare fignificata. Porro ex hifce recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere [5], & iam factam poffe reuocari aut condici, quando nuptiae non funt fecutae [6], imprimis culpa eius, cui donatio eft facta. Quanquam alias in donationibus inter viuos ratio donandi [7] vim conditionis non habeat; vbi expreffe id dictum non fuit, vt ea ceffante donatio fit reuocabilis. Sic non iniufte Olynthii detrectabant reftitutionem agrorum, quos Amynthas rex Macedoniae ipfis donauerat, cum ab Illyriis victus fpem regni defendendi abieciffet. Vid. DIODORVS SICVLVS L. XV. c. 9. Etfi certis in cafibus conditionis vicem fubire lex poffit. Vid. *tit. C. de Reuoc. donat.* Sic CICERO Orat. pro A. Cecina [c. 19.] [8] recte difputat ad interdictum, *vnde vi*, in quo inter alia haec verba erant; *vnde tu, aut familia, aut procurator tuus* [9]: etiamfi vnicus villicus non fit familia, tamen fi is vnicus me deieciffet, me effe reftituendum ex ratione edicti fatis adparere: neque intereffe, vtrum procurator, an alius meo nomine alterum deiecerit. Addit; *non alia eft ratio iuris in hoc genere duntaxat, vtrum me tuus procurator deiecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius, qui in Italia non fit, abfitue reipublicae caufa, quafi quidam pene dominus, hoc eft, alieni iuris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quiuis, qui illam vim, deiectionemue tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.* Add. *L. 12. D. de Legibus* [10]. Ex ratione legis videtur quoque decidendus cafus, qui proponitur ab AVTORE ad Herennium L. I. [c. 11.] *Lex eft, qui propter tempeftatem nauim reliquerunt, omnia perdant: eorum nauis caeteraque fint, qui in naui remanferint. Magnitudine tempeftatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in fcapham confcenderunt, praeter vnum aegrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Cafu nauis in portum incolumis delata eft. Illam aegrotus poffidet. Nauim petit ille, cuius fuerat.* Heic fane ratio legis fuit, vt qui ob nauim feruandam vitam fuam periculo expofuit, aliquo praemio gaudeat.

αιρετική fiue impellens, ceu quae commouet tantum ad hunc vel illum finem appetendum. H.

3) Quod ita expreffit AVCTOR in Opere minore, L. 1. c. 17. §. 8. *Saepe quoque fola voluntas legislatoris fufficit, vtut ratio legis fubiectos lateat.*

4) V. fupra c. 4. §. 5. Cum Coff. Romani edixiffent, ne quis extra ordinem in hoftem pugnaret, vt ne Refp. detrimentum pateretur, nihilo excufatior fuit T. Manlius, iniuffu confulis cum Genimio Metio Latino feliciter aut Q. Fabius Magifter equitum abfente Dictatore cum Samnitibus feliciffime depugnans. Vt pluribus narrat LIVIVS L. VIII. c. 7. c. 30. & fequ. Habet etiam aliquando locum quod eft apud SENECAM VII. de Benef. 16. *Satius eft a paucis etiam iuftam excufationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

5) Vid. fupra L. IV. c. 9. §. 4. nota 6.

6) Confer. L. 6. pr. D. de Condict. cauf. dat. cauf. non fecut. L. 1. C. de Condict. ob cauf. dat. H.

7) *Et generaliter hoc in Donationibus definiendum eft, multum intereffe, caufa donandi fuit, an conditio. Si cauffa fuit, ceffare repetitionem. Si conditio, repetitioni locum fore.* L. 3. D. de Donat.

8) Ad quem locum conferendus HOTMANVS.

9) Quod Interdictum in Digeftis ita legitur: *vnde tu illum vi deiecifti, aut familia tua deiecit, de eo quaeque ille tunc ibi habebit, tantummodo intra annum, poft annum de eo quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium dabo.* L. 1. princip. de Vi & vi armata.

10) *Non poffunt omnes articuli fingillatim aut Legibus, aut Senatus-confultis comprehendi: fed cum*

gaudeat. Quod aegrotus hic praetendere non poteſt, qui neque eo fine in naui remanſit, neque ad eam ſeruandam quidquam contulit.

§. XI. OBSERVANDVM praetera eſt, multa eſt vocabula, quae plures habeant ſignificationes, alteram laxiorem, alteram ſtrictiorem; id quod multis de cauſis euenit. Saepe nomen generis peculiariter vni ſpecierum adhaereſcit, vt in vocabulis adoptionis [1], & cognationis [2]. In nominibus animalium, vbi deſunt communia, maſculina etiam notant foeminina [3], & vice verſa. Interdum etiam vſus artis latius patet, quam vſus populi; vti *mors* in iure Romano ad deportationem producitur [4], cum apud populum tantum ſeparationem animae a corpore ſignificet. Huc etiam referre poſſis ambiguitatem, quae ineſt vocabulo *mei* & *tui*. Qua luſit MARTIALIS L. II. ep. 20. *Carmina Paulus emit, recitat ſua carmina Paulus. Nam quod emas, poſſis dicere iure tuum.* IDEM L. VI. ep. 12. *Iurat capillos eſſe, quos emit, ſuos Fabulla; nunquid, Paule, peierat?*

§. XII. EST & hoc notandum; in promiſſis, pactiſque, nec non in priuilegiis alia eſſe fauorabilia, alia odioſa, alia media ſeu mixta. Fauorabilia ſunt, quae aequalitatem in ſe habent, ſeu in quibus vtriuſque aequalis eſt conditio, & vtrique aeque conſulitur, quaeque communem vtilitatem ſpectant. Quae vtilitas quo maior eſt, quoque latius patet, eo maior eſt promiſſi fauor. Fauorabilia item ſunt, quae ſocietates, & quoslibet actus conſeruant [1]. Huc & facit illud QVINTILIANI [2] Inſt. Or. L. VII. c. 4. *Incommoda vitantis melior, quam commoda petentis eſt cauſa.* Sic & eorum, quae ad pacem faciunt, maior eſt fauor, quam quae ad bellum; & belli defenſiui, quam offenſiui. Odioſa contra ſunt, quae vnam tantum partem, aut quae vnam magis, quam alteram grauant: item quae poenas in ſe continent, & quae actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus conſtitutis aliquid immutant; item quae amicitiam & ſocietatem dirimunt. Quod ſi autem aliquid ſit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, ſed tamen pacis cauſa, id pro magnitudine boni,

eum in aliqua Cauſſa ſententia eorum manifeſta eſt, is qui iuriſdictioni praeeſt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere debet . . . . Quotiens lege aliquid, vnum vel alterum introductum eſt, bona occaſio eſt, cetera, quae tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iuriſdictione ſuppleri. L. 12. & 13. D. de Legibus Add. L. 27. D. eod.

§. XI. 1) Quod inde eſt, quia generali Adoptionis adpellatione & Adoptio in ſpecie ſic dicta & Arrogatio continentur. Illa filius familias in patris naturalis poteſtate conſtitutus adoptatur, haec homo ſui iuris. Vid. *Tit. Inſt. de Adopt.*

2) Generali nomine omnes propinqui Cognati vocantur. In ſpecie vero cognatos dicimus, quotquot alicui a matre iunguntur, qui Agnatis, ſiue a patre *cognatis* opponi ſolent. §. *1. Inſt. de Legitima agnatorum tutela.*

3) *Verbum hoc, Si quis, tam maſculos, quam foeminas complectitur*, L. 1. D. de V. S.

4) *Deportatos enim mortuorum loco habendos.* L. 1. §. 8. D. de Bon. poſſeſſ. contra tab. Vid. ſupra L. III. c. 6. §. 3. nota 6.

§. XII. 1) Ita pactiones de reddendis bello captis plus fauoris habent; quae mutuae ſunt, quam quae claudicant, deinde quae de hominibus; quam quae de rebus: & inter eas, quae de rebus hae, quae agris plus, quam quae de rebus mobilibus: & quae de his quae penes publicum ſunt, quam quae penes priuatos: & inter eas, quae penes priuatos plus illae, quae reddi iubent titulo lucratiuo poſſeſſa, quam oneroſo, vt quae emtionibus, quae dotibus tenentur. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 21. H.

2) Et 4. I. O. c. 1. *Naturalis fauor eſt pro laborantibus.* H.

boni, aut mutationis modo odiosum, modo fauorabile censebitur; ita tamen, vt caeteris paribus, fauor potior censeatur.

§. XIII. Hisce sequentes regulas superstruit Grotius: I. In non odiosis [1] sumenda sunt verba secundum totam proprietatem vsus popularis; & si plures eiusdem vocis in populari vsu sint significationes, illa est sumenda, quae est latissima. Quale est, vt masculinum sumatur pro genere communi, verbi gratia, si duo vicini inter se conueniant, vt vterque in alterius agro venari quaslibet feras possit, vt tamen cerui excipiantur; sub iis ceruas quoque comprehendi [2] rationis est. In eiusmodi materia etiam locutio indefinita valebit [3] pro vniuersali [4]: verbi gratia, si in pacificatione conuentum sit, vt captiui vtrinque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic Cicero pro Caecina [c. 25.] disputat, in interdicto *vnde vi*, verba, *vnde quis deiectus est*, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. Add. *L. 3. §. 8. D. de Vi & vi armata.* Neque hic sensus naturae vocabuli repugnat; & maxime fauorabile est aliquem in possessionem suam restitui [5]. Deiicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem coeptam deinceps continuare queat. Add. *L. 3. §. 5. D. h. t.* Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, vt quis nullo momento pedem extra portam profe-

3) Haec distinctio inter *Fauorabilia*, *odiosa* & *mixta*, a Grotio quoque proposita L. II. c. 16. §. 10. parum in recessu habet. Omni certe fundamento destituuntur definitiones, quas Grotius & Avctor suppeditant. In promissionibus enim & Conuentionibus non minus, quam in Priuilegiis de rebus *indifferentibus* agitur, de quibus, quae produntur verba, ea nec extendi, nec restringi oporteat aliter, quam si loquentis id suadeat intentio. Sunt praeterea hae definitiones ex parte contradictoriae. Dicuntur enim, verbi gratia, ea fauorabilia, quae tendant ad vtilitatem publicam, & odiosa contra, quae contineant poenam. Neque tamen eo minus omnis poena vtilitatis publicae caussa infligitur. In iuribus *Positiuis* quidem vtique dantur res fauorabiles & odiosae, sed neque hic fauor & odium naturae rei inhaeret, sed fere ex intentione nascitur legislatoris. Ita in iure Romano caussis fauorabilibus accensentur 1) *Libertas*, §. 2. Inst. Quib. ex caussis manum. non licet 2) *Iura dotium*, L. 68. 70. D. de Iure dotium, cum e contrario nuptiae secundae inter Odiosa referantur apud plerosque populos. Vid. *Nou. Iustiniani II. c. 2. §. 1.* Verum non incerta tantum, sed etiam inutilis est haec diuisio. Nascitur enim ex proprietate fere verborum. Ita, si inter vicinos conuenerit, vt alteri in alterius fundo venari integrum sit, quaslibet feras, exceptis ceruis: si quaeratur, an sub ceruis etiam ceruae comprehendantur, interpretatio inde petitur, quod negotium *bilaterale*, veluti fauorabile late sit explicandum. Sed subest fallacia caussae. Vera enim ratio sic faciendae interpretationis e natura nascitur vocabuli, quod vtrumque sexum complectitur.

§. XIII. 1) Id est, secundum Thomasium c. I. §. 173. in caussis *mixtis*, in quibus fauorabile & odiosum concurrunt. Addi debet, *ita tamen, vt fauorabile in iis dominetur.* Thomasii accurationem in hoc argumento iam commendauimus. Respondit is in Appendice huic capiti subiecto, Vincentio Placcio contranitenti.

2) Vid. nota 1. ad §. 3. Vera rei ratio haec est, quod genus nobilius, quando de animalibus loquimur, sequiorem sexum complectitur, nisi ex circumstantiis adpareat, masculinum sexum feminino opponi.

3) Quod ipsum quoque non ex natura caussae fauorabilis fluit, sed quoniam *recepto loquendi more* loquutiones indefinitae idem valent quod loquutiones vniuersales, nisi ratio ostendatur, quae eas restringi suadeat, qualis quidem hoc loco deficit. Quid autem nos moueret, vt si in pacis tabulis conuenerit, vt captiui vtrinque restituantur, pacis tempore quidam retineantur. Secundum Grotii principia is, qui maiorem captiuorum numerum habet, singulos cum singulis permutari volet, aiens, alias redditionem sibi odiosam esse, quoniam inaequalis sit redditio reciproca. Alter e contrario monebit, omnes dimittendos esse, quia pax rebus fauorabilibus accenseatur, & huius fauoris ergo verba conuentionis extendi debeant. Adest ecce conflictus rationum, in quo per hanc distinctionem fauorabilium & odiosorum nihil omnino extricari potest. Imo haec distinctio

proferat. Igitur perinde eſt, ſiue me quis in fundo verſantem extruſerit, ſiue dum ad alia negotia pauliſper egreſſus reuertor, accedere prohibuerit [5]. Add. *L. 29. D. Locati.* Ex vi huius regulae quoque eſt, quod in dubio in materia fauorabili annus inceptus habeatur pro completo, vbi Ius alterius non laeditur. Vid. BVSSIERES Hiſt. Franc. L. XIX. p. m. 39. Contra hancce regulam impingebat CALIGVLA apud Suetonium c. 38. *dum negabat iure ciuitatem Romanam vſurpare eos, quorum maiores ſibi poſteriſque eam impetraſſent, niſi filii eſſent. Neque enim intelligi debere* poſteros *vltra hunc gradum* [7]. Addatur *L. 4. D. de Iure immunitatis.* Neſcio tamen, an non nimis laxe fauore vſa ſit Dido, quae emto loco, qui corio bouis tegi poſſet, corium in tenuiſſimas partes ſecari iubet, atque ita maius ſpatium, quam petierat, occupat. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. VIRGILIVS Aen. I. v. 371. & CERDA ad h. l. Pari aſtu Iuarus [8] tantum ſibi arui petiit, quantum equino tergore complecti poſſet, & poſt corio in exiles corrigias ſciſſo, locum vrbi condendae capacem complexus eſt; apud SAXONEM GRAMMATICVM L. IX. Et POLYDOR. VIRGILIVM Hiſtor. Anglic. L. V. II. In fauorabilibus, ſi is, qui loquitur, iuris ſit peritus ipſe [9], aut iuriſperitorum conſiliis vtatur, verba laxius ſunt ſumenda, ita vt non ſolum ſignificent id, quod in vulgari eſt vſu, ſed & includant ſignificationem, quae in diſciplina iuris habetur, aut quam lex ciuilis impoſuit. III. Ad

ctio ſententiae loquentis manifeſte ſaepe contraria eſſet. Ponamus, Principem graui ſub poena vetuiſſe, ne frumenta efferrentur, & extuliſſe aliquem farinam. Contra veram ſententiam legis puniendus non videbitur, ſecundum ſententiam GROTII. Agitur enim de re odioſa, in qua locus non eſt interpretationi extenſiuae, & odioſum dicendum eſt Interdictum, 1) quod libertas efferenti imminuta eſt, 2) quod prohibitio coniuncta cum ſanctione poenali.

4) Ita cum Lubecenſes priuilegium haberent, durante inter Liuonos ac Moſcos bello licere ſibi in Ruſſiam proficiſci; Liuonis id de terreſtri profectione non maritima intelligendum eſſe contendentibus, Imperator pro Lubecenſibus pronunciauit. THVANVS L. XXXVI. Hiſtoriar. ad A. MDLXII. H.

5) *Si autem, cum dominus veniret in poſſeſſionem, armati eum prohibuerunt, qui innaſerant poſſeſſionem: veluti eum armis deiectum,* L. 3. §. 8. D. de Vi & vi arm.

6) *Siue autem corpore, ſiue animo poſſidens, quis deiectus agro ſuo, vel de domo proceſſiſſet, nemine ſuorum relicto, mox quis eum in medio itinere detinuerit, & ipſe poſſederit: vi deiectus videatur, ademiſti enim ei poſſeſſionem; quam animo retinebat, etſi non corpore,* L. 1. §. 24. D. eod. In hac autem lege quoque ſignificatus vocis *deiicere* naturalis idem praeſtat, quod diſtinctio fauorabilium & odioſorum. Omnia enim hic a ratione legis pendent, qua vis omnis priuata interdicitur. Franciſcus tamen HOTMANVS contendit, Ciceronem cauſſae inſeruire, in Orat. pro Caecina. Vid. Diſſert. SCHVLTINGII de Iurispr. M. Tullii Cicer. pag. 283.

7) Hoc quoque eſt ex naturali vocis ſignificatu. Nihil enim magis commune eſt, quam Deſcendentium voce intelligi omnes eos, qui in linea recta per omnes gradus ab aliquo deriuantur. Cauſſa proinde fauorabili hic minime opus eſt, vt ſenſus vocis vltra primum gradum extendatur. Dudum id obſeruauit MODESTINVS ratione immunitatis perſonae alicui & poſteris eius conceſſae. *Immunitates generaliter tributae eo iure, vt ad poſteros transmitterentur, in perpetuum ſuccedentibus durant,* L. 4. D. de Iure immunit.

8) Et Hengiſtus Saxonum Dux. Vid. SIGEBERTVS GEMBLACENSIS ad A. CCCCXXXIV. H.

9) Sed quare idem locum quoque non haberet in Donationibus, verbi gratia, quae tamen rebus odioſis accenſentur a GROTIO & AVCTORE noſtro. Vtique enim Donator, perſpectam habens vim & poteſtatem verborum, quibus vtitur omnem, vti iis cenſeri debet ſine vlla reſtrictione, niſi alia ratio doceat, minus eum dare voluiſſe, quam promiſerit, quo caſu ei aliquid remittitur, non ex natura oneroſa donationis, ſed quod veriſimiliter minus promiſiſſet, ſi euentum praeuidiſſet, aut futurum crediidiſſet, quod & ipſe AVCTOR paullo poſt cum GROTIO adgnoſcit.

III. Ad ſignificationes vocis plane improprias non eſt recurrendum, niſi alioquin abſurdum, aut inutilitas pacti, legisue ſequeretur [10]. Quia natura talium negotiorum requirit, vt plane & perſpicue ſenſa animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere praeſumitur. IV. Contra verba etiam ſtrictius, quam alias ipſorum proprietas requirit, erunt intelligenda, ſiquidem id neceſſarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut abſurditatem. V. Si non neceſſarium eſt ob vitandam iniquitatem, vt verba intra proprietatem ſumantur; nihilominus tamen manifeſta ſit [11] vtilitas in reſtrictione, ſubſiſtendum erit intra arctiſſimos terminos propriae ſignificationis, niſi circumſtantiae aliud ſuadeant. VI. In odioſis etiam ſermo figuratus aliquantulum poteſt admitti [12], vt onus vitetur. Inde in donatione, & iuris ſui ceſſione verba quantumuis generalia reſtringi ſolent [13] tantum ad ea, de quibus veriſimile eſt fuiſſe cogitatum. Quo referri poteſt illud apud CICERONEM in Topicis. [c. 3.] *Non ſi vxori* [14] *vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco quae in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt in arca poſitum ſit argentum, an in tabulis teneatur. Sic Aurelianus eo tempore, quo proficiſcebatur ad bellum Orientale biiibres coronas populo promiſit, ſi victor rediret; & cum aureas populus ſperaret, neque Aurelianus aut poſſet, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc ſiliginei vocantur, & ſingulis quibusque donauit.* FLAVIVS VOPISCVS in Aureliano. [c. 35.] Imo vſu fori receptum [15], vt licet praemittatur particula vniuerſalis, & ſequatur ſpecialis enumeratio partium [16], non cenſeatur translatum, quod non ſpecialiter fuerit expreſſum. Sic in foedere, quo vna tantum pars auxilia promiſit, intelligendum eſt [17] ea debere mitti impenſis eius, qui poſtulauit [18], niſi expreſſe aliter fuerit conuentum. Sic foedus, quod initum eſt pro defenſione ditionis, domino in poſſeſſione exſiſtente, non extenditur ad eandem recuperandam, poſtquam iſte fuit eiectus. Vid. GVICCIARDINVS Hiſt. L. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium perſonae efficit, vt ſtricta, & cauillationi propior interpretatio excuſetur. Exemplum poteſt eſſe in Tarpeia arcis Romanae proditrice, quae pacta ſibi, quod in ſiniſtris brachiis ferrent Sabini, armillas intelligens, ſcutis fuit oppreſſa. Vid. PLVTARCHVS in Romulo [19].

§. XIV.

10) Quae regula, perinde vt ſequentes, cauſſis fauorabilibus non ſunt ſingulares, vt ipſa earum inſpectio docet. Pertinent eae ad actus omnes, animo deliberato ſuſceptos.

11) Apud GROTIVM legitur, *Niſi manifeſta ſit aequitas aut vtilitas*, e quibus verbis vox, *aequitas* apud AVCTOREM noſtrum excidit, negligentia ipſius, vel culpa typothetae. Quod ad regulam ipſam adtinet, ſi qua ratio aequitatis ſignificatum vocis reſtringi ſuadeat, adhuc, ſola ſufficiente aequitatis ratione, ſuperuacuus eſt reſpectus fauoris. Vtilitatis autem conſideratio penitus hinc remouenda videtur, niſi adpareat Legiſlatorem, vel Contrahentes, reapſe de ea laboraſſe.

12) Modo veriſimile fuerit, eum, qui loquutus ſit, hoc onus ſubire noluiſſe. Nam ſi ſponte ſua id ſuſcipere voluerit, quid eſt, quod nos mouere debeat, vt voluntatem eius inſuper habeamus?

13) Vid. MEVIVS Part. II. Deciſ. 226. n. 4. H.

14) *Non ſi Vxori Vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet; idcirco quae in nominibus fuerunt, legata ſunt: multum enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.* CICERO Top. c. 3. Quando de pecunia loquimur, nomina regulariter hoc nomine non ſubintelligimus. Itaque ſenſus verborum teſtatoris hoc loco ex ſignificatu vocis ordinario ducitur, non autem ex Natura Legatorum, vel Donationum.

15) Vid. SIXTINVS de Legal. L. I. c. 5. n. 85. Rurſus, ſi ſpeciebus quibusdam iurium imperii quae conceduntur enumeratis ſubiiciatur cl. generalis,

§. XIV. Istarum regularum adplicationem vno atque altero exemplo proponit Grotius. Et quidem quaeritur, an praemium propositum ei, qui primus ad metam peruenisset, debeatur vtrique, si duo simul peruenerint, an neutri? Sane primus significat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoque pares gradu habere queat. Dicimus igitur, si illi ipsi, qui cursu certant, praemium velut sponsione facta constituerint, vbi simul metam attigerint, neutrum ab altero quidquam posse petere. Sic & vbi duobus cursu certantibus spectatores, vti fieri sueuit, sponsione certent, pro huius aut illius victoria, vbi vterque simul ad metam peruenerit, neutrius pignus est commissum. Enimuero vbi a tertio quodam praemium sit propositum ad excitandam certantium alacritatem, verius est, qui aequales fuerint, ad praemium concursuros, si modo res talis sit, quae diuisionem admittat, aut simul possideri queat. Alias forti res committetur, aut denuo certabitur [1]. Nam malignitate non caret, ideo vtrumque praemio spoliare, quia neuter alteri potuit succumbere. Et praemia virtutis laxiorem postulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutae, qui solida praemia tribuerunt idem facinus simul perpetrantibus, cui ex ipsorum promisso aut per leges praemium aliquod debebatur. Vid. Livius L. XXVI. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Augustus decies HS. exsoluit Coracotae latroni, qui vbi eam pecuniae summam in suum caput constitutam audierat, seipsum Caesari obtulit, apud Dionem L. LVI. [2]

§. XV. In pace, qua bellum Punicum secundum componebatur, haec erat clausula: *Ne Carthaginenses bellum in Africa, neue extra Africam iniussu populi Romani gererent.* Livius L. XXX. c. 32. Polybius L. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud Eundem L. XXXIII. c. 30. Quaeritur heic an *bellum gerere* sit intelligendum de bello duntaxat offensiuo, an defensiuo quoque? Heic vtique prius est affirmandum; quippe cum clausula illa sit odiosa, & cum diminutione summi imperii coniuncta. Ac durum nimis est, illam quoque naturalis libertatis partem alicui circumscribere, qua contra vim sibi illatam defensionem sui licet

 susci-

ralis, ea tantum exaudienda est de similibus, non quae maiora sunt expressis. Sixtinus d. l. n. 88. sequ. H.

16) Sed enumeratio partium, sua tum potestate & indole indicat, loquentem, particula vniuersali non in omni latitudine sua vsum esse.

17) In quo exemplo animaduertendum est, promissionem auxiliorum, ex vsu recepto non id continere, vt suppetiae sumtibus promittentis praestentur. Itaque, etsi auxilia rebus fauorabilibus annumerare velimus, eo vsque extendi conuentio haec nequit, vt sumtibus ferentis praebeantur, nisi id diserte cautum fuerit. Exemplum sequens quoque male huc ab Auctore refertur. Quando enim cum Principe aliquo foedus initur, pro defensione ditionum ipsius, loquutio haec sola, nisi aliud ex adiectis colligi possit, nulla ratione ad recuperandas eas trahi potest, quibus is eiectus & spoliatus fuerit.

18) Vid. pluribus Rumelinus ad Auream Bullam Part. II. D. 4. §. 14. H.

19) Conf. Buddei Iurisprudentiae Historicae specimen §. 11. & seqq. inter eius Selecta Iuris Naturae & Gentium, vbi haec species discutitur.

§. XV. 1) Alciatus L. IX. Parerg. c. 10. vult quemlibet solidum habere. Perperam. Tertius enim nonnisi vnum praemium voluit ponere. H.

2) Vid. Thomasius in dissertatione de prioritate ac posterioritate temporis dubia atque incerta, c. 3. Est ea quinta inter Dissertationes eius Lipsienses, & pertractatur ea quaestio in hoc capite proposita, cum aliis compluribus memoratu dignis controuersiis non indiligenter.

suscipere [1]. Add. Livius L. XLII. c. 41. circa finem. Suadet quoque hanc interpretationem scopus Romanorum [2], qui non erat, Poenos aut Macedonem vicinorum iniuriis exponere, aut propriis viribus iisdem securitatem praestare; sed tantum eos ita constringere, ne per bella fines suos dilatare, viresque augere possent. Add. Livius L. XLII. c. 23. Foederi Romanorum cum rege Antiocho [3] haec clausula expresse inserta legitur: *Si quae vrbes aut gentes, aduersus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc foedere cautum est, ipsi vltro bellum inferent, bellandi ius esto Antiocho.* Apud Polybium Excerpt. legation. 35. c. 4. & Livium L. XXXVIII. c. 38. ita habetur: *Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.*

§. XVI. Promiserant Romani Poenis, *Carthaginem fore liberam.* Mox postulabant, vt eadem diruta, nouam sibi vrbem, a mari disiunctam, extruerent: causati, non aream, in qua vrbs sita erat, Carthaginem esse. Vid. Appianvs [de bello Punico pag. 45. & seqq. Ed. Steph. 74. & seqq. Ed. Amst.] Heic etsi libertas, quam Poenis promiserant Romani, de plena libertate non posset intelligi, quippe quibus iam antea non parum de summa potestate foret delibatum; saltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, vt ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus exscindere, alioque migrare. Equidem libertas seu *αὐτονομία* est attributum populi, non vrbis, quatenus tectis & moenibus constat, & vti Nicias loquitur apud Thvcydidem L. VII. [c. 77. in fin. Ed. Oxon.] *Viri ciuitas sunt, non moenia, aut naues hominibus inanes:* Add. Ivstinvs II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, *Carthago erit libera*, non Carthaginenses erunt liberi, (qua locutione forte magis suam fraudem colorare potuissent Romani,) sensus communis vtique hoc insinuat; populum libertate fruiturum in vrbe Carthagine, quae tunc erat, adeoque ipsa vrbis tecta salua esse debere. Quanquam Polybivs Excerpt. legat. 142. memoret, Senatum Carthaginensibus promisisse *τὴν δ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτῆσιν, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν.* *Libertatem, leges & agrum insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quae ad rempublicam aut ad priuatos pertineret.* Vbi statim Poenis suspectum fuit visum, quare mentio *vrbium* facta non esset. Sed sane,

§. XV. 1) Maxime cum eam potestatem etiam Praesides prouinciarum habeant. Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 10. H.

2) Cui rationi soli tanta vis inest, vt superfluum sit, decurrere ad distinctionem fauorabilium & odiosorum.

3) *Si qui sociorum Populi Romani vltro bellum inferent* Antiocho, *vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livivs L. XXXVIII. c. 38. Add. Polybivs Excerpt. Legat. XXXV. c. 4.

§. XVI. * Vrbs enim funditus excisa: eadem aliis omnibus oppidis illata vastitas, quae in parte Poenorum per id bellum fuerant: ager illorum sociis populi Romani dono datus: caeteris, quorum neque officium neque iniuria insignis fuerat, tributum impositum in agros & capita: factaque est prouincia, quam missus quotannis ab vrbe Praetor obtineret. Nunquid horum libertatem conseruare est? H.

§. XVII. 1) Imo necesse non est, vt legis ratio, per quam verba eius extenduntur, semper sit vnica. Vt enim vnius rei plures esse possunt fines, sic & plures rationes, quarum vel singulae aeque principales fuerint, vel vna primaria, reliquae secundariae. Quodsi omnes *aeque principales* fuerint, cunctae in extensione quoque expendendae erunt, ne fallacia committatur diuisionis, ita,

ne, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adhibuerint Romani, in aprico eſt *.

§. XVII. Dantvr & aliae coniecturae, ortae extra ſignificationem eorum verborum, quibus promiſſio aut pactum continetur; quae efficiunt, vt interpretatio quandoque ſit extendenda, quandoque coarctanda. Vbi tamen obſeruandum, facilius dari rationes, quae ſuadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet vti in omnibus rebus, vt effectus non ſequatur, ſatis eſt vnam cauſarum deeſſe; ſed vt naſcatur, omnes conuenire oportet: ita in actibus obligationem producentibus, vt interpretatio reſtringatur, ſatis eſt, vnam cauſarum deficere; ſed vt extendatur, omnes congruere neceſſum eſt. Ac multo difficilius heic extenſio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia fauorabili verba interdum aliam ſignificationem, etſi minus receptam, admittere. Nam cum verborum vnicus ſit vſus, animi ſenſa exprimere, non improbabile eſt, illum verborum ſenſum animo loquentis fuiſſe obuerſatum, qui ab vſu communi non penitus abhorret. Verum heic quaeruntur tales coniecturae, quae euincant, loquentis eam fuiſſe mentem, quam verba nulla ſui parte prae ſe ferunt; quas ſane oportet eſſe quam certiſſimas. Neque ſufficit extendendae, verbi gratia, legi alicui, ſi in aliquem caſum quadret ratio, ſimilis illi, quae in iſta lege eſt; ſed oportet, vt ratio ſit eadem. Imo nec hoc ſemper ſatis eſt. Nam interdum ſola voluntas pro lubitu ſeſe determinat; id quod ad producendam obligationem ſufficit. Vt ergo extenſio talis in lege recte fiat, liquido debet conſtare, rationem, ſub qua venit caſus, eſſe cauſam vnicam [1] & efficacem, quae legislatorem mouerit, eamque rationem ab eo conſideratam in ſua generalitate, ita vt eandem ad praeſentem quoque caſum voluiſſet adplicare, ſiquidem eum praeuidiſſet, aut de eo cogitaſſet: idque quia alioquin lex futura fuiſſet inutilis, aut iniqua. Huc referenda ſunt, quae a Rhetoribus traduntur περὶ συλλογισμοῦ, *de ratiocinatione*, quando res, de qua non eſt propria lege cautum, colligitur ex re ſimili [2], de qua ſtatutum eſt lege propter identitatem rationis; ſeu vti Qvintilianvs Inſt. Orat. L. VII. c. 8. loquitur, *vbi ex ſcripto ducitur, quod ſcriptum* [3] *non eſt.* Quo loco iſthaec exempla ponuntur [4], *aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oues vexit. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur; matrem occidit.*

ita, vt caſus in lege non expreſſus, ad quem, propter rationis ſimilitudinem, lex extenditur, omnes recipiat. Quodſi vero earum vna primaria fuerit, ſufficit, ſi vel ea ſola ad caſum ſimilem applicari poſſet. Conf. Thomasivs Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 90. & ſeqq.

2) Conf. leges laudatae ſupra §. 10. nota 8.

3) *Hic ſtatus* [Syllogiſmi] *ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt: quod quoniam ratiocinatione colligitur*, ratiocinatiuus *dicitur* - - - *Quod in toto, idem in parte:* Aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit - - - *Quod in parte, idem in toto* Lanas vehere *Tarento* non licet; oues vexit - - - *Maioris pugnae eſt, ex ſcripto ducere, quod ſcriptum non eſt.* Qui patrem occiderit, culeo inſuatur; matrem occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis educit. Qvintilianvs L. VII. c. 8. *j. L. 7. §. 7. §. 7. D. ad legem Aquil.*

4) Adde & illud: Vetitum eſt edicto, exportari frumentum, at exportatur farina. Vbi haut dubie propter bonum publicum ex ſententia edicti ſub frumento continetur farina. Vivivs L. II. Recept. Opin. 766. Mastrillvs Dec. 139. Soarez. Theſaur. recept. ſentent. lit. F. n. 364. ſequ. Marqvardvs L. II. de Iure mercat. c. 1. n. 87. Idem dicendum de leguminibus. Vid. A. Mat-

occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis eduxit. Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Huc spectat casus a LUCIANO defensus in declamatione, quae inscribitur Tyrannicida. [T. I. pag. 693. & seqq. Ed. Amst.] *Lex est, tyrannicida praemio afficiatur. Est qui in arcem adscenderit, vt tyrannum necaret. Ast tyrannum non reperit, sed filium eius, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Aduenient mox tyrannus, vt filium vidit occisum, prae dolore animi eodem se gladio interfecit.*[4] *Is, qui filium tyranni sustulerat, praemium petit tanquam tyrannicida.* Contradicentis partes defendit ERASMVS. Suadet tamen ratio legis, vt praemium tribuatur non ei tantum, qui manu sua ipsum tyrannum interfecit, sed & qui id praestitit, ex quo proxime mors tyranni sit secuta. LVCIANVS dicto loco. Διαφέρει δέ τι, ἢ αὐτὸν ἀνελεῖν, ἢ τοῦ θανάτου παρασχεῖν τὴν αἰτίαν; *Nunquid interest, vtrum ipse interimas, an mortis causam ministres?* Cum dubium non sit, quin & huic praemium legislator fuerit decreturus, siquidem de tali casu in mentem ipsi venisset. Lex est, qui vxorem occiderit, morte plectitor. Aliquis in Gallia volens amoliri vxorem, mulae per triduum potum non dedit; quarto die in campum progressus velut recreationis causa, vxorem sitibundae mulae imposuit. Quae cum fluuio propinquasset magno cum impetu in eum irruit, & foeminam in aquas effudit, in queis illa periit. Quo possis trahere illud SENECAE Hercule Oetaeo. [vers. 859. 860.] *Quicquid in mortem [trabit], telum est abunde.*[5] Sic frustra credebant fratres Iosephi, se minore peccato obstringi, si istum in foucam proiicerent, fame moriturum, quam eodem trucidato, apud IOSEPHVM Archaeolog. L. II. c. 3. Sic pactum est inter duos vicinos populos, ne intra certum spatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit;[6] si satis constet, prohibendi muros vnicam fuisse causam, ne iste locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in suo testamento ita disposuit: Titius haeres esto, si postumus meus sit mortuus; quem vtique testator expectabat. Contingit illi testatori mortuo nullum postumum nasci. Etiam hoc casu Titius haeres erit: quia constat, voluntatem testatoris, vt Titium haeredem scriberet, motam fuisse sola considera-

A. MATTHAEI L. XLVIII. de Criminib. tit. 2. c. 5. n. 16. Quanquam contrarium statuatur in CONSVLT. HOLLAND. Part. IV. cons. 58. H.

5) Animaduertendum tamen est, quod ad imputationem adtinet moralem non sufficere, si id, quod factum sit, caussa accidentalis euentus fuerit. Quod vtique hic locum habet, vt eleganter probat Erasmus Vid. THOMASIVS Instit. Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 89. 99. & supra not. 4. ad §. 3. c. 5. L. I.

6) V. Carol. SIGONIVM L. XIV. de Regno Ital. ad A. MCLXVII. vbi refert: Mediolanenses qui iurarunt, vrbem se nunquam muris munituros, fossis aggeribusque ingentibus eam confirmasse. H.

7) Et *L. si quis sine 11. C. de Vectigal. & commiss.* vbi deciditur insignis quaestio, si quis conduxerit vectigalia, nulla facta commissorum mentione, an commissa quoque ad conductorem pertineant? Nimirum commissa ad mancipes, hoc est, publicanos pertinere: quoniam hi per conductionem in locum fisci quodammodo succedunt. V. Ant. MATTHAEI L. II. de Auction. c. 4. n. 12. H.

8) Ibidem ait: *Nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis recte posse administrari, si vnusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere.* H.

9) *Scriptum Legis angustum est, interpretatio diffusa est: quaedam vero tam manifesta sunt, vt nullam cautionem desiderent.* SENECA Controu. XXVII. Vid. LYSIAS Orat. X. contra Theomnest. II. c. 2. & LIBANIVS Declam. XXXI.

ſideratione non extiturae prolis: adeoque ſi praeſciſſet, poſtumum ſibi non naſciturum, citra conditionem ipſum haeredem fuerat ſcripturus. Add. *L. 28. D. de Inoff. teſtam.* [7] M. SENECA L. IV. Controuerſ. 27. *In lege multa, quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa eſt: quaedam vero tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent.* CICERO pro Caecina [c. 18.] *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quae res igitur valuit? voluntas; quae ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur: quia id non poteſt, verba reperta ſunt, non quae impedirent, ſed quae indicarent voluntatem.* IDEM de Inuent. L. II. [8] [c. 42.] *Non omnia ſcriptis, ſed quaedam, quae perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus cauentur.* LYSIAS Orat. II. contra Theomneſt. *Nimis graue fuiſſet legislatori omnia eiusdem ſignificationis vocabula lege comprehendere, ſed quod de vno expreſſit, de reliquis intelligi voluit.* IDEM Orat. I. contra Theomn. Sic lex Exodi XXI, 33. recte extenditur ad quoduis animal manſuetum; & vocabulum *putei* ad quamcunque foſſam [9]. QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit eſſe eorum, qui leges componebant, vt omnes ſpecies criminum complecterentur. Nam & ſemper cauentes nequitia viciſſet: & ius ita multiplex atque diffuſum eſſet, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & ſpectarent ipſam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur.* Add. LIBANIVS Declam. 31.

§. XVIII. INSIGNEM quoque vſum habet interpretatio, extendens circa reprimendas fraudes, quae a male ſolertibus hominibus excogitari ſolent [1] eludendis legibus; vti & circa diluendas quasuis cauillationes. *L. 29. L. 30. D. de Legibus* [2]. *L. 19. D. ad Exhibendum. L. 76. D. de Condit. & demonſt. L. 33. §. 1. D. ad L. Iuliam de adult.* Fraudium eiusmodi quatuor faciunt ſpecies Interpretes iuris Romani; dum aliam dicunt fieri commutatione rerum. *L. 3. §. 3. & L. 7. §. 3. D. de SCto Macedon.* [3] aliam commutatione perſonarum [4] L. 5. D. de Donat. inter vir. & vx. Add. LIVIVS L. XXXV. c. 7. aliam commutatione contractuum [5]. *L. V. §. 5. D. eod.* [6] aliam denique in modo contrahendi. *L. 8. §. 14. D. ad SCt. Vellei.* [7] Notiſſimum eſt exemplum de Licinio Stolo-

§. XVIII. 1) Talis fraus circumſcriptio ſolet vocari, quae, vt ait SENECA L. VI. Epit. controu. 3. ſemper crimen ſub ſpecie legis inuoluit. *Quod enim apparet in illa, legitimum eſt: quod latet, inſidioſum. Semper circumſcriptio per ius ad iniuriam venit.* In contractibus etiam frequens eſt, aliud agi, aliud ſimulari. V. ſupra c. 7. §. 12. H.

2) *Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero qui, ſaluis verbis Legis, ſententiam eius circumuenit. Fraus enim legi fit, vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod diſtat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, id eſt,* dictum a ſententia, *hoc diſtat, fraus ab eo, quod contra legem fit.*

3) *Sed ſi fraus ſit Senatus conſulto [Macedoniano] adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo, mutuo dato, vt his diſtractis fructibus vteretur pecunia, ſubueniendum eſt filiofamilias.*

4) Ita Scholiaſtes Iuuenalis notat, apud Romanos maritos fideicommiſſo grauatos, vbi mulieres vetitae erant capere. Conf. *L. 10. D. de His quae vt indign.* H.

5) Puta vbi ſpecie donationis emtio. *L. 13. C. Mandati.* Vid. ſupra ad c. 2. §. 10. aut ſub ſpecie emtionis contractus pignoratitius ad velandam vſurariam prauitatem. V. SCHILTERVS Prax. analyt. de Iure retrouendit. Part. III. c. 10. §. 10. ſequ. H.

6) Iulianus, *minoris factam venditionem nullius eſſe momenti,* ait. V. ſupra c. 2. §. 10. nota *t.*

7) *Si, quum eſſem tibi contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipſa potius contraham: videtur interceſſiſſe.* THOMASIVS Inſtit. Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 102. inter hanc & praecedentem ſpeciem fraudis parum intereſſe contendit. Suſpicatur praeterea, dari fraudium genera, quae ad nullam harum claſſem referri poſſint.

Stolone, apud VALER. MAX. L. IIX. c. 6. *qui cum lege sanxisset, ne quis amplius, quam quinquaginta agri iugera possideret, ipse mille comparauit, dissimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipauit. Quam ob causam a M. Popilio Loenate accusatus primus sua lege cecidit; ac docuit, nihil aliud praecipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperauit.* Idem refert PLINIVS L. XIIX. c. 3. Apud QVINTILIANVM argumentum Declamationis 264. est, fraus legis Voconiae. *Ne liceat mulieri nisi dimidiam partem bonorum dare. Quidam duas mulieres dimidiis partibus instituit haeredes. Testamentum cognati arguunt.* Fraudes circa eludendam legem Papiam Poppaeam memorat SVETONIVS Augusto c. 34. & Tiberio 35. in fine. Et TACITVS Ann. XV. 19. Quo sophismate Romani vsi sint circa extinguenda sacra priuata, cum haereditate alias in haeredem transitura, docet SALMASIVS ad Plauti Bacchides Act. 4. sc. 9. voce *coëmtionalem senem.* Apud AMMIANVM MARCELLINVM L. XXII. c. 16. refertur, insulam Pharon Rhodiorum vectigali obnoxiam fuisse. Id cum istorum publicani exactum venissent, regina eos interea sub specie feriarum detinuit, ac iactis molibus Pharon continenti iunxit, ac postea Rhodios repulit, velut insularum, non continentis vectigalia exigentes. Sic apud Athenienses, cum *meretrix quaedam nomine Leaena tyrannum occidisset; quia nefas erat, simulacrum constitui meretricis in templo, animalis effigiem posuerunt, cuius nomen gerebat.* LACTANTIVS de Falsa religione c. 20. Sic Rhodii, quod nefas esset tropaea tollere, tropaeum ab Artemisia in ipsorum contumeliam erectum, aedificio texerunt. VITRVVIVS de Architect. L. II. c. 8. Non inficeta quoque est illa cauillatio apud PLVTARCHVM Pericle [p. 168. D. Tom. II. Ed. Wech.] cum Spartani peterent aboleri decretum Atheniensium, quo Megarenses ipsorum emporiis arcebantur, Pericles legem obtendebat, κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν· *quae tabulam interdiceret, in quam plebiscitum esset relatum, reuellere,* excepit vnus legatorum; Σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἴσω τὸ πινάκιον, ὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ τῦτο κωλύων. *Tu vero ne reuulseris, sed conuerte tabulam intro, cum non sit hoc quae impediat lex vlla.* Sic cum Rex Lusitaniae certas ob causas vellet Clericis interdicere vsum mulorum, & illi sua priuilegia obtenderent, Rex omnibus fabris ferrariis sub poena capitis interdixit, ne vlli mulo soleas ferreas adplicarent. Sic Clerici vltro mulus abdicarunt. Cauillationis quoque exemplum memoratur ab AVCTORE ad Herennium L. II. [c. 28.] *Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterius immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem; nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano; aut perinde quasi non omnes, quibus*

8) ZIEGLERVS Differt. de Episcopo milite. H. §. XIX. 1) *Non ergo omnia scripsis, sed quaedam, quae perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri.* CICERO de Inu. L. II. c. 47.

2) Quae diuisio THOMASIO Instit. Iurispr. diu. L. II. c. 12. §. 104. 105. obscura, & quodammodo perplexa videtur. Omnis enim interpretatio, inquit, fieri debet secundum probabilem voluntatem eius, qui loquutus est, aut scripsit, aestimandam ex tempore quo loquutus est, aut scripsit, non ex tempore anteriori, aut posteriori. Igitur interpretatio restrictiua nunquam nasci potest ex casus emergentis subsequenti aliqua cum voluntate legislatoris aut contrahenti-

bus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Addatur factum Tiberii apud TACITVM Ann. V. [c. 9.] & SVETONIVM Tiberio c. 61. *quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vittatae prius a carnifice, dein strangulatae.* Apud HERODOTVM Erato, [pag. 230. Ed. H. Steph.] Corinthii cum dono dare naues lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. Add. *L. 54. D. de Obligat. & action.* TACITVS A. II. [c. 30.] *Quia vetere Senatus-consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet: scilicet vt in Libonem ex seruis saluo SCto quaereretur.* Etsi id commentum DIO L. LV. Augusto adscribat. Impudentiore cauillatione aduersus Theramenem vsus est Critias apud XENOPHONTEM Rerum Graecarum. L. II. [p. 275. Ed. H. Steph. c. 3. §. 20. Ed. Oxon.] Putida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, *tesserarii* cupiebant adpellari; *inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones*; vti loquitur AMMIAN. MARCELLINVS L. XXIIX. c. 9. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis Tiridates a Nerone iussus gladium deponere, id quidem recusauit, sed gladium vaginae clauis affixit. BVCHANANVS Rerum Scoticarum L. XIV. *Sacerdotium Robertus Carnicrucius, homo pecuniosus, a Rege, tunc a pecunia inopi, redemit, nouo genere fraudis elusa lege ambitus, quae sacerdotia venire vetat: sponsione scilicet victus, qua, magna pecunia deposita, contenderat, regem non eum proximo sacerdotio vacuo donaturum.* Sic temporibus Philippi Augusti Regis Galliae in praelio contra Ottonem IV. *Philippus, Bellouacensis Episcopus, ab ense abstinuit, & cruori vt parceret claua pugnauit, pluresque hostium ceu victimas mactans, excusauit Praesulem, an illusit.* BVSSIERES Hist. Franc. L. IIX. *

§. XIX. AST vt verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur [1], id contingit aut ex defectu voluntatis originario, aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat [2]. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hocce Fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter Protagoram & Euathlum apud GELLIVM L. V. c. 10. DIOGENEM LAERT. L. IX. [§. 56.] APVLEIVM Floridorum L. III. & SEXTVM EMPIRICVM aduersus Mathemat. L. II. [p. 81.] Nam etsi in genere conuentum fuisse videatur, vt magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit

hentium repugnantia, in oppositione defectus originarii voluntatis. Rursus, quum restrictiua interpretatio fere intendat, legislatorem plus loquutum esse, quam senserit, & de casu, de quo sermo sit, non cogitasse; casus emergens, in quo hac interpretatione opus sit, semper, prima saltem specie voluntati loquentis contrariari debet. Quibus consequenter non adparet, quomodo defectus voluntatis originariae repugnantiae casus emergentis opponi possit. Add. TITIVS Obseru. CCCCXXXVIII. vbi plures naeuos in hac Grotii diuisione, quem Auctor nimis adstricte sequutus est, notat.

nuerit ſi tamen hicce ea in actione a iudicibus ad ſoluendam mercedem fuiſſet condemnatus, hautquidquam ſeſe exceptione iſtius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hocce cogitatum non fuerit; & abſurdum ſit, aliquem ſuo pacto hoc egiſſe, vt illud ipſum obſtet, quominus obtineri poſſit, quod ex eodem debebatur. Geminum eſt, quod de Ariſtide narrant, qui denarium promiſerat ei, qui veritatem ipſi dicturus eſſet. Cui Sophiſta dicebat: tu promiſſum denarium mihi non dabis. Dubitatur, quid Ariſtidi faciendum. Si dat, dedit ei, qui veritatem non dixit: ſi non dat, veritatem iſte dixit, & Ariſtides promiſſum non ſeruat. Sicuti etiam huc pertinet illa ICtorum regula [3], *in generali ſermone ſemper excipi perſonam loquentis.* Inde mendacii non poterit argui *Epimenides Cretenſis*, ex proprio dicto, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι. *Cretenſes ſemper mendaces.* Neque probari poteſt illud LVCRETII L. IV. [v. 471. 472.] *Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit; An ſciri poſſit, cum ſe nil ſcire fatetur.* Nam qui dicit, *nil ſciri poſſe*, is vtique profitetur [4], ſe hoc vnum ſcire, quod nihil ſciatur. APVLEIVS Apologia: [pag. 89. Ed. Pricaei.] *Abſurde facit, qui tacere ſe dicit, quod idem dicendo tacere ſeſe, non tacet, & ipſa profeſſione, quod profitetur infirmat.* Add. LACTANTIVS L. III. c. 6. vbi addit, in ſcholis proponi ſolitum aſyſtati generis exemplum: *Somniaſſe quendam, ne ſomniis crederet.* Nam quicunque illi genius hoc immiſerat, huic ſaltem ſomnio eatenus credi volebat, ne deinceps vlli alij crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud GELLIVM L. IX. c. 16. ita facienda eſt reſtrictio, vt lex ipſis viris fortibus ſua praemia non eripiat. 2. Defeciſſe quoque ab initio voluntas cenſetur, quando ratio ceſſat, quae ſola plene & efficaciter mouit voluntatem [5]. Cui enim rei in lege contentae ratio additur, aut vbi de eadem ſatis iam conſtat, ea non amplius nude conſideratur, ſed quatenus ſub ea ratione venit. Exemplum eſt in *L. 6. §. 2. D. de Iure patronatus*, vbi patronus prohibetur adigere iureiurando libertum, ne vxorem ducat, aut liberos tollat, adiicitur; *quamuis in lege nulla perſona excipiatur; tamen intelligendum eſt de his legem ſentire, qui liberos tollere poſſunt. Itaque ſi caſtratum libertum quis iureiurando adegerit, dicendum eſt, non puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis erat, ne dum patronus auaritiae ſuae velificatur [6], ſobolis multiplicatio impediretur; quae a caſtrato nulla poteſt expectari. 3. Ex defectu materiae. Nam materia, de qua agitur, ſemper intelligenda eſt obuerſari animo loquentis, etſi verba videantur latius patere, verbi gratia, ſi feudum conceſſum ſit alicui pro ſe & deſcendentibus maſculis, non intelliguntur nepotes ex filia [7], quia

3) BARBOSA in Theſaur. locor. crimin. voce generalis Axiom. 14. H.

4) Et eo ipſo, quod ſibi rationem ſufficientem ſuppetere ait, cur credat, nihil omnino ſciri, admittit, hoc ipſum, ideoque omnino aliquid ſciri poſſe, ſimulque negat, nihil omnino ſciri.

5) Imo hic quoque diſtinguendum eſt, vtrum vna fuerit legis ratio, an plures. Euenire enim hic quoque ſolet, perinde, vt in interpretatione extenſiua, vt legislator, vel contrahentes plures, quam vnum finem prae oculis habuerint. Porro ſi plures adfuiſſe videantur rationes, explorandum, an omnes aeque principales fuerint. Quod ſi ſit, Reſtrictioni locus erit, ſi vel vna earum deficiat. Contra, ſi vna quidem ratio principalis adfuiſſe videatur, plures autem ſecundariae, deficientibus quibusdam ex harum numero, Reſtrictioni nondum locus eſt, quamdiu illa ſubſiſtit, quum contra, deficiente hac, omnes reliquae vim ſuam amittant. Datur praeterea alia exceptio ratione interpretationis reſtrictiuae. Ceſſante ſcilicet in totum ratione legis, lex quidem ipſa quoque ceſſat: ſed eadem vigorem ſuum retinet, ſi certis dumtaxat caſibus ratio ceſſet. Sic, quamuis aliquando impubes ante pilos ſapiat, non ideo tamen

quia natura eiusmodi feudi repugnat, quae foeminas, & deſcendentes ex illis plane excludit.

§. XX. MONET tamen GROTIVS circa ſecundum membrum, *ſub ratione comprehendi ſaepe quaſdam res non ſecundum exſiſtentiam, ſed ſecundum potentiam moraliter conſideratam; quae vbi locum habet, reſtrictio non eſt facienda.* Senſus eſt: conuentio, in qua rationem aliquam reſpexerunt paciſcentes, puta, vt periculum aut incommodum euitarent, non ſolum in iis caſibus valet, quando iſtud reuera erat ſecuturum; ſed in illis quoque, ex quibus probabiliter, aut ſaltem non adeo difficulter exſiſtere poſſe creditur: verbi gratia, ſi inter duos populos foedere cautum ſit, ne exercitus aut claſſis intra certum locum deducatur; licet ratio conuentionis fuerit, vt ne inde damnum actu alicui inferretur; hautquidquam tamen licebit claſſem aut exercitum deducere, vtut animus nocendi abfuerit. Nam ſufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum verſatur. Quippe cum hoc pacto non damnum modo, ſed & probabilem damni metum euitari placuerit. Ita ſi lex ſit [1], ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excuſatur quis, ſi dicat, ſe ita circumſpecte iisdem vti, vt nemini damnum inde proueniat [2]. Solet & hoc diſputari, an promiſſa in ſe habeant tacitam hanc conditionem, ſi res maneant eo, quo ſunt loco. Id quod in genere eſt negandum [3]. Nam cum haec conditio ſit odioſa [4], vtpote irritum reddens promiſſum, non facile eſt praeſumenda, vbi non fuerit addita. Niſi forte hoc apertiſſime pateat, ſtatum rerum praeſentem in vnica illa, quam diximus, ratione eſſe incluſum. Sicut paſſim in hiſtoriis legimus, legatos a ſuſcepto itinere domum rediiſſe, deſerta legatione, quod apud eos, ad quos mittebantur, talis mutatio obtigiſſet, vt tota legationis cauſa expirarit. Vid. TACITVS Hiſt. II. ab init. vbi Titus occiſo Galba regreditur.

§. XXI. QVOD autem caſus, qui poſtea emergit, cum voluntate eius, qui aliquid conſtituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo ſigno voluntatis. Diiudicandae voluntati ex naturali ratione ARISTOTELES Nicom. V. c. 10. propriam virtutem, ſeu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνώμην ſeu εὐγνωμοσύνην, quaſi diceret, aequiprudentiam ſeu intelligentiam aequi; in voluntate vero ἐπιείκειαν, ſeu ſtudium ſectandi aequitatem. Conf. *L. 61. §. 5. D. de Furtis.* Bene autem IDEM ad

tamen magis teſtari poteſt, quam reliqui eiusdem aetatis adoleſcentes.

6) Improle enim mortuo liberto, bona eius omnia, aut certa eximia eorum pars Patrono, ſiue manumiſſori deferebantur. Vid. *tit. Inſt. de Succeſſione libertorum.*

7) Etſi feudum quis acceperit pro ſe & haeredibus; ſub nomine haeredum foeminae non veniunt, ex eadem ratione. Vid. STRVVIVS Syntagm. feudal. c. 9. aph. 8. n. 11. H.

§. XX. 1) Aliud exemplum habet AVCTOR infra L. VIII. c. 6. §. 11. H.

2) Vid. aliud exemplum infra L. VII. c. 6. §. 11.

3) Hinc brocardicum illud ICtorum; conuentionem omnem intelligi, rebus in eodem ſtatu permanentibus, ſiue, vt loquuntur, rebus ſic ſtantibus. Vid. CAMDENVS ad A. MDXCV. p. 692. ZEPPERVS in Cynoſur. legali. c. 59. cum grano ſalis accipi debet: generaliter enim intellectum perículoſum foret, eoque omnis fides inter mortales eleuari poſſet. Vt ait vere SCHILTERVS L. III Inſt. Iuris publ. tit. 3. §. 3. H.

4) Hoc non inde eſt, quod conditio videatur odioſa, ſed quia, ſi conditio quauis promiſſione contineri dicatur, nulla plane inuenietur, qua ſecure uti queamus.

Nicom. L. V. c. 14. [1] (add. IDEM Magnor. Moral. L. II. c. 1. 2.) definit aequitatem per correctionem eius, in quo lex deficit ob vniuerſalitatem; ſeu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione oſtenditur, caſum quendam peculiarem [2] ſub lege vniuerſali non comprehendi, eo quod alias abſurdi quid inde ſequeretur. Id quod ad teſtamenta quoque, & pacta ſuo modo referri debet. Vbi quoque non inſuper illud notatum GROTIO ad Campanellae Politica. Aequitatem in lege naturali locum habere non poſſe [3], cum natura non loquatur vniuerſalius, quam lex exigit. Aſt legem natura non prout in ſe eſt, ſed vt ab hominibus nimis [4] vniuerſaliter enunciatur, opus habere poſſe interpretatione ἐπιεικείας, verbi gratia, ſuum cuique reddendum, intellige vtenti ratione, & niſi ex iure ſuperiore adſit impedimentum. SENECA L. IV. Controu. 27. *In lege, inquis, nihil excipitur. Sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur; & ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa: quaedam vero tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent.* QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit eſſe eorum, qui leges componebant, vt ſpecies criminum complecterentur. Nam & ſemper cauentes nequitia viciſſet; & ius ita multiplex & diffuſum eſſet, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & ſpectarent ipſam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur.* Nam quia potiſſimum in legibus nec praeuideri omnes caſus poſſunt, neque ob infinitam varietatem exprimi; (XENOPHON Hipparchico: Γράψαι δὲ πάντα ὁπόσα δεῖ ποιεῖν, οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τέ ἐστιν, ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι. *Mandare literis quae facienda ſunt omnia, non magis facile eſt, quam omnia futura ſcire:)* ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad ſpeciales caſus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam poſſint a lege eximere, & excipere illos caſus, peculiaribus circumſtantiis veſtitos, quos excepturus fuerat ipſe legiſlator, ſi praeſens adeſſet, aut tales caſus praeuidiſſet. Vid. *L. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. D. de Legibus.* Exemplum eſt apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 42. j. c. 32.] *Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coëgit. Quaeſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere.* IBIDEM [5] *Cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quidam in bello, & auxilia in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quod prope muros hoſtes caſtra haberent.* Quanquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni ſeſe actus arbitrum faciat; (quandoque enim

§. XXI. 1) Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου ᾗ ἐλλείπει διὰ τοῦ καθόλου. Add. H. GROTII libellus de Aequitate, qui in editione Latina Cl. BARBEYRACI Operi eius de Iure Belli & Pacis ſubiicitur.

2) Aequitatis rationi tam in interpretatione Extenſiua quam Reſtrictiua locus eſt. Et adplicari hic poteſt dictum MENANDR. Fragm. collect. Cleric. p. 56.

Οἱ νόμοι σφόδρ' εἰσὶ καλόν, ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης μοι φαίνεται.

Bella ſane res ſunt leges; ſed qui iuſto ſtrictius verbis earum inhaeret, calumniator et rabula mihi videtur. IDEM p. 96.

Τὸ καλῶς ἔχον που κρεῖττόν ἐστι καὶ νόμου.
Praeſtat aequitas legum verbis.

3) Recte. Eſt enim aequitas ius naturale ipſum, & aſpectu iuris poſitiui ita dicitur. Vid. not. ad L. I. c. 6. §. 17. H.

4) Antea hic *minus* legebatur, manifeſto mendo. Nec tamen aliter hic locus exhibetur in ea ipſa editione, quam HERTIVS curauit A. MDCCVI.

enim ſtricte literae legis inhaerendum eſſe volunt legislatores [6], iuxta *L. 12. §. 1. D. Qui & a quib. manumiſſi*, *quod quidem perquam durum eſt, ſed ita lex ſcripta eſt;* (Add. Lex WISIGOTH. L. II. tit. 1. c. 12.) [7] ſed ſufficientia oportet indicia adſint. Inter quae certiſſimum eſt, ſi adpareat illicitum eſſe, id eſt, repugnare legibus naturalibus & diuinis, ſi quis literam legis praeciſe ſequatur. Ad talia enim cum nemo poſſit obligari, nemo quoque rationis compos alium voluiſſe obligare praeſumitur. GROTIVS ad Eſther. c. 4. 16. *Sunt quaedam tam violentae περιστάσεις, vt in iis legem ſeruare velle ſit in leges praecipuas peccare.* Add. VALER. MAXIMVS L. III. c. 7. n. 1. c. 8. n. 6. Porro in alio ſenſu aequitas capitur, quando, verbi gratia, cauſa aliqua ex aequo & bono definiri dicitur, vbi nempe iuri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam priuati aequitatem dicuntur adhibere, quando iuri ſuo erga aduerſarios ſuos non ita rigide inſiſtunt, ſed aliquid remittunt. Aliquando denique ex aequo & bono definiri cauſae dicuntur, quando lex ciuilis non extat, aut eius ἀκρίβεια non attenditur, ſed ex arbitrio bonorum virorum ſententia fertur.

§. XXII. ALTERVM autem indicium, ob quod vniuerſalis aliqua lex ſit reſtringenda, eſt, ſi non quidem per ſe & omnino illicitum ſit verba expreſſa ſequi; ſed tamen rem humaniter aeſtimanti id nimis videatur graue & intolerabile; ſiue abſolute ſpectetur communis conditio humanae naturae, ſiue comparetur perſona & res, de qua agitur, cum ipſo fine actus. Quaedam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur, quaedam certis perſonis; quaedam negotia talia ſunt, vt propter iſta magnam ſubire moleſtiam ſtolidum ſit. Atque haec eo magis valent, ſi non ſolum lex poſitiua ſit, ac eius materia non probabile reddat, legislatorem quantauis cum moleſtia, per accidens incidente, eius obſeruantiam exigere: ſed & ſi neglectus legis in iſto caſu, quo eius obſeruantia duriſſima futura erat, in contumeliam & deſpectum legislatoris non vergat. Add. GROTIVS ad Matth. [1] XII, 3. Hinc ſine dubio ſtulta eſt religio Abyſſinorum, qui tempore quadrageſimae tantopere ſeſe ieiunio macerant, vt animi & corporis viribus defecti, hoſtibus, eo tempore incurrentibus, reſiſtere non valeant. Vnde alicui id temporis impune ipſorum regiones percurriſſe memorantur. Franc. ALVAREZ Deſcript. Aethiop. c. 13. Sic qui rem ad dies aliquot commodauit [2], intra eos dies eandem repetere poteſt, ſi ipſe valde egeat: quia actus tam benefici ea eſt natura, vt non credendus

5N 3 ſit

5) *In quo* [genere] *non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto & euentu, ad tempus interpretanda dicitur - - - Vt in eum, qui cum lex aperiri & q. ſ.*

6) Et duritiem legum manifeſtam nemo praeter ſummum imperantem emendare poteſt. *L. 1. L. 9. L. vlt. C. de LL.* Exemplum eſt in *L. 32. D. ad L. Iul. de Adult.* Vid. & MEVIVM Part. VII. Dec. 314. Perículoſe errant, qui ex *d. L. 1. C. de LL.* inferunt: Supremas curias ex bono & aequo iudicare poſſe & debere. Vid. WISSENBACH. Irner. errant. §. 11. H.

7) Porro rationem legis non ſemper inueſtigandam eſſe, ICti etiam veteres monuerunt. *Non omnium, quae a maioribus conſtituta ſunt, ratio, reddi poteſt. Et ideo rationes eorum, quae conſtituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quae certa ſunt ſubuertuntur.* Conf. NOODTII Obſeruat. L. I. c. 2.

§. XXII. 1) Et L. I. de I. B. & P. c. 4. §. 7 H.
2) Vid. ſupra c. 4. §. 7. H.

ſit quiſpiam ad magnum ſuum incommodum ſeſe voluiſſe obligare. Sic qui auxilium foederato promiſit, excuſabitur [3], quamdiu ipſe domi periclitatur, iiſque copiis ad ſui defenſionem opus habet. Nam cum quilibet Princeps primo omnium loco ſuum populum tueri teneatur, in omnibus promiſſis; quae extraneis facit, hanc ſubintelligit conditionem; quantum ſalus propriae reipublicae admittit. Sic conceſſio immunitatis, vectigalium & tributorum intelligenda eſt de tributis quotidianis & anniuerſariis, non autem de iis, quae ſumma & praeſens neceſſitas extra ordinem requirit [4], & quibus carere non poteſt respublica. Inde nimis laxe videtur dixiſſe CICERO Off. I. [c. 24.] *Promiſſa non eſſe ſeruanda, quae inutilia ſint iis, quibus promiſeris; nec ſi plus tibi noceant, quam proſint illi, cui promiſeris.* Nam an res promiſſa vtilis ſit futura ei, cui eſt promiſſa, non ſemper eſt promiſſoris iudicare [5]; niſi forte hic in iſtum habeat imperium, eiusue ſaluti procurandae ſit praepoſitus. Et vt promiſſum promiſſorem non obliget, non ſufficit quodlibet nocumentum aut onus in promiſſorem redundans; (nam omnis praeſtatio promiſſi gratuiti cum onere eſt coniuncta:) ſed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Vti eſt in illo exemplo a CICERONE adducto dicto loco. *Si conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem praeſentem eſſe venturum, aeque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non ſit contra officium non facere, quae dixeris.* Add. SENECA de Benefic. L. IV. cap. 35.

§. XXIII. DENIQVE ſunt & alia ſigna voluntatis, quae oſtendunt, certum caſum a lege aut pacto vniuerſaliter concepto eſſe eximendum. Nempe ſi verba alio loco poſita cum praeſenti lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam haec eſt ἀντινομία,) ſed tamen per incidentem caſum, peculiarem & velut inſperato rerum euentu inter ſe committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duae leges diuerſae extant, quae inuicem non pugnant, ac diuerſo tempore commode ſeruari, & impleri poſſunt, ac debent; verum quibus ſatisfieri nequit, quando caſu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Conf. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 37. n. 5. Heic ergo certae ſunt tenendae regulae, vt conſtet, quaenam lex, aut quod pactum alteri cedat, ſi vtrique ſimul nequeat ſatisfieri. GRO-

3) Vid. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 15. §. 13. MYLERVS de Princip. Imp. c. 18. §. 9. & ſequ. H.

4) GROTIVS d. L. II. c. 16. §. 27. MEVIVS Part. VIII. Deciſ. 1. n. 1. & Deciſ. 454. n. 6. BRVNNEMANN. Cent. 2. Deciſ. 66. H.

5) Sed, vt obſeruat I. Fr. GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 16. §. 27. not. 2. ea Ciceronis mens non eſt. Loquitur is de re nociua, quae talis ſit ex iudicio hominum omnium ſanae mentis, non autem ex errore tantum promittentis. Id vtique certum eſt, nihil in verbis Ciceronis occurrere, quod huic interpretationi obſit.

§. XXIII. 1) Iubendi autem vocabulo etiam *prohibitio* continetur.

2) Ex quo loco Ciceronis GROTIVS regulas ſuas hauſit, quas tamen meliori ordine propoſuit. Eundem locum ſuis Axiomatibus AVCTOR ſubſtruxit, & non tantum integrum recenſuit in fine capitis, ſed etiam regulis particulatim ſubiecit. Neque tamen ad omnes hoc inſtitutum ſuum exſequutus eſt, eoque occaſionem nobis praeſtitit ſupplendi hunc defectum. Poterit ſic CICERONIS locus & per partes, & integer expendi, quamuis integro ei adducendo parcere potuiſſet AVCTOR ſi partes eius omnes accurate retuliſſet. Ceterum, vt recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXLI. haec prima iam regula nullius eſt momenti, niſi iuſſus ſpecialis, permiſſio vero generalis fuerit. Nam ſi regulam inuertas, permiſſio ſpecialis praeualebit

GROTIO istae placent: 1. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei, quod iubetur* [1]. AVCTOR ad Herennium L. II. [c. 10.] *Plus valet sanctio permissione. Id* enim, *quod imperatur, necessarium, illud quod permittitur, voluntarium est* [2]. Vti IDEM de Inuentione L. II. [c. 49.] habet. QVINTILIANVS Declam. 374. *Semper potentior lex est, quae vetat, quam quae permittit. Hoc etiam in magistratuum potestate seruatur: & plus potest vnus, qui vetat, quam omnes, qui iubent. In permittente enim libera potestas: in vetante poena est.* Nam permissioni tantum inest libertas faciendi vel omittendi; iussum inuoluit necessitatem, faciendi & in praesenti casu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum est certo tempore, praefertur ei, quod quouis tempore fieri potest* [3]. Seu, vbi in vnum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum vni non nisi certo, eoque praesenti tempore recte satisfieri potest, alteram autem quouis alio tempore impleri nihil interest; hac in aliud tempus dilata ista stato tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non esse vni & eidem iniungenda, quae neque simul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod PLVTARCHVS Quaest. Rom. [in fin. p. 291. C.] disquirit, quare Flaminibus Dialibus non liceat magistratum gerere: *Cum enim certae sint & ordine definitae actiones sacerdotum, regum vero ordine carentes & infinitae, fieri non poterat, vt qui rex simul, sacerdosque esset, diuersi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis vtrumque procuraret; sed necesse erat futurum, vt vtroque vrgente alterum omitteret.* Nam istis sacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud: honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transscribere. 3. *Affirmatiuum praeceptum cedit* [4] *negatiuo* [5], seu quando alicui praecepto affirmatiuo non potest satisfieri, nisi per violationem alicuius praecepti negatiui, tunc impletio praecepti affirmatiui erit omittenda, aut differenda, quousque cum violatione negatiui praecepti non concurrat. Ratio petenda est ex natura praeceptorum affirmatiuorum, & negatiuorum, quod horum obligatio sit perpetuo vniformis, & aequabiliter efficax; illa autem occasionem praesupponant, quae non adesse intelligitur, vbi quid citra legis violationem fieri nequit. Vnde talia moraliter impossibilia rebus sic stantibus iudicantur. Hinc nemo potest alterum iniuria afficere, fidemue fallere, vt suorum commodum promoueat [6], aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciscatur. Praeposterum genus pietatis, corium

bit iussui generali, sic, vt facile liqueat, legis praerogatiuam ex specialitate & generalitate, non vero ex iussu & permissione esse aestimandam. Inueniuntur tamen casus, in quibus permissio perinde, ac iussus, si soli verborum cortici inhaereamus, generales sunt, vt in sequenti exemplo, quod ZIEGLERVS adduxit ad Grotium p. 395. „Omnibus ciuibus permissum est habere concubinam, sed omnibus militibus interdictum est, vllam in expeditione secum habere mulierem." Prohibitio enim in hoc casu generalis est ratione ciuium, qui militiam sequantur, & omnes & singuli militiam sequi possunt.

3) *Deinde ex Lege, vtrum statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram & sustentationem. Nam id quod statim faciendum est, perfici prius oportet.* CICERO de Inuent. d. L. II. c. 49.

4) *Deinde vtra Lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Ib. Vid. supra L. I. c. 3. §. 8. L. II. c. 6. §. 2. & L. III. c. 7. §. 5. vbi rursus distinguere conuenit, sitne iussus aut prohibitio legis generalis an specialis. Vid. supra nota 1.

5) Vid. Supra L. II. c. 6. §. 2. Add. Christ. THOMASIVS L. II. Ipr. diuin. c. 1. §. 143. sequ. H.

6) PLVTARCHVS in Agesilao, qui in expeditione in Aegyptum deserebat socium, & Nectanabo se iungebat, vere iudicat: *ipsum absurdo & indigno facinori commodum praetexuisse patriae, & hoc quidem velamento detracto, nomen istius facti verissimam fuisse proditionem.* H.

corium furari, & calceos pauperibus eleemosynae loco dare. CICERO de Inuent L. II. [c. 49.] *Lex saepe ea quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Sic & Muhamedes in *Alcorano* prohibet ex bonis male adquisitis dare eleemosynam. Nescio tamen quam recte Scach Abas, rex Persiae, qui nullam pecuniam libentius in eleemosynam erogare voluit, quam tributum, ex lupanaribus collectum; quod hoc promto animo solutum diceret, cum reliqua gementibus fere subditis extorqueantur. Non decere autem, taliter expressam pecuniam pauperibus dare. Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L.V. c. 31. MARIVS VICTORINVS in Exposit. in 2. Rhetor. Cicer. *Maior est auctoritas legis, quae vetat, quam illa, quae imperat, omnis enim lex quae vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quae aut permittit, aut imperat.* Huc aliquo modo pertinet, quod tradit LEO MVTINENSIS de Ritibus Ebraicis Part. V. c. 5. §. 1. Foeminis prohibitum esse, quicquid maribus praecepto negatiuo interdictum: sed circa praecepta affirmatiua declarasse Rabbinos, quod omnibus illis, quae tempus certum praefixum habent, foeminae non teneantur, ob imbecillitatem sexus, & quod imperio maritorum obnoxiae degant. 4. *Inter conuentiones legesque caetera aequales peculiaris praefertur generaliori, & quae propius ad rem accedit* 7). Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. CICERO de Inuent. Lib. II. [c. 49.] *Lex quae in partem aliquam, & quae in certam aliquam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Quod autem GROTIVS subiungit 8), in prohibitionibus, quae poenam adiunctam habet, praeferri illi, quae poena vacat; & quae poenam maiorem minatur ei, quae minorem: id non ita liquidum est. Nam nullius videtur momenti esse prohibitio, quae nulla poena, expressa aut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia siue peccata proprie adplicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod vbi casus emergat, vt vni ex duabus prohibitionibus sit contraueniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex vna est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro praesto sit. Tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in

7) *Deinde vtra Lex de genere omni: vtra de parte quadam: vtra communiter in plures: vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quamdam rem scripta est, promtius ad caussam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Ibid.

8) Quae regula non minus, quam reliquae, ex Cicerone depromta est: *Deinde*, inquit TVLLIVS, *in vtra Lege, si non obtemperatum sit, poena adficiatur, aut in vtra maior poena statuatur.* Ibid.

9) *Primum igitur Leges oportet contendere, considerando, vtra Lex ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si Leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur.* Ibid.

10) Reiicitur haec regula a a TITIO Obseru. CCCCXLV. & a Cl. BARBEYRACO in nota 7. qui casum de eo fingunt, qui duobus rem eamdem, aut vni duas diuerso tempore promiserit, ac si AVCTOR sui immemor, Grotii sententiam, qua is iuriiurando etsi accessorio vim tribuit extra negotii principalis indolem, coeco impetu sequutus

in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causa a magistratu euocetur. *5. Inter duas praestationes certo temporis articulo inuicem collisas, quarum vna causas magis honestas aut vtiles habet, quam altera, hanc isti cedere rationis est* [9]. Nam inferiori velut obligationi haec exceptio intelligitur addita; vt praestetur, si per maioris momenti obligationem fieri queat. *6. Quando duo pacta, iuratum & iniuratum simul nequeunt impleri, illud huic cedet; nisi pacto iurato iniuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum* [10]. Nam iuramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non necessarias, excludit; quas facilius pacta iniurata admittunt. Apud EVRIPIDEM Medea, [v. 743. 744.] cum haec ab Aegeo petiisset, vt hospitio ipsam reciperet, neque deposcentibus inimicis dederet, vult iureiurando hoc confirmari, probante Aegeo, qui dicit: Ἐμοί τε γάρ τάδ᾽ ἐστὶν ἀσφαλέστερα, Σκῆψιν τιν᾽ ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι. *Mihi enim haec quoque tutiora sunt, si ostendere possim aliquam excusationem tuis inimicis.* v. 743. Addi possunt & isthaec. *7. Obligationi perfectae mutuae* [11], *homines vtrinque respiciens* [12] *cedit obligatio imperfecte mutua.* Sic quae ex contractu debentur, potius soluenda sunt, quam quae ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, aut alia virtute, si vtraque simul expleri nequeant. Sic cum a Phocione flagitarent congiarium ad sacrificium quoddam, hic reposuit: *Hosce poscite diuites; me vero puderet, vobis si largirer, huic non soluere*, monstrans Calliclem foeneratorem. PLVTARCHVS Phocione [p 745. C.D.] *8. Lex beneficentiae cedit legi gratitudinis, caeteris paribus;* vtut alias vtraque imperfectam duntaxat obligationem inferat. Fauorabilius quippe est debitum grati animi, quam beneficentiae; cum illa requirat, vt reddas ideo, quia accepisti, haec vt prior des: adeoque tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiae obiectum deesse intelligitur. Quod eousque valet, vt beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratum animum esse debeat; nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit coniuncta. *9. Inter leges, quae a potestatibus subordinatis proficiscuntur, lex inferioris potestatis cedit legi superioris, vbi vtrique simul satisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire quam hominibus [13] Actor. IV. 19. Et iussa regum iussis patrum-familias praeponderant. 10. *Prout cuiusque legis materia aliam nobilitate, vtilitate, aut necessitate superat, ita regulariter vna alteri praeponderat* [14]. 11. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis coniungitur,*

tus esset. Sed bellissime hic Auctori suppetias tulit Illustr. OTTO ad Offic. H. & C. c. 17. §. 13. n. 6. speciem quaerens in eo, qui alteri aliquid iurato, alteri aliud simpliciter promiserit, nec vtrique propter casum improuisum satisfacere possit.

11) Iure contra miratur Cl. BARBEYRACVS, fugisse AVCTOREM nostrum, reliquas regulas omnes quinta contineri, vtpote cuius consequentiae merae sunt. Quare melius eae a PVFENDORFIO omissae fuerunt in minori opere, de Officiis hominis & ciuis.

12) Vid. explicatio huius distinctionis supra L. III. c. 4. §. 9.

13) Socrates apud PLATONEM in Apologia. Ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον καὶ ὑμῖν. *O viri Athenienses, diligo vos equidem atque amo: Deo tamen parere malo, quam vobis.* Idem fere dicebant Achaei ad Romanos apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. V. & GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 26. §. 3. H.

14) V. AVCTOR supra L. I. c. 3. §. 8. & L. III. c. 7. §. 5. H.

iungitur [15], *eo praestationes, quae ipsi debentur, aliis praeponderant, caeteris paribus.* Galat. VI, 10. 1 Corinth. IIX, 13. 1 Timoth. V, 8. CICERO Off. I. [c. 17.] vbi de gradibus societatis hominum agit. Huc pertinet quoque insignis locus apud EVNDEM L. II. de Inuentione. [c. 49.] *Ex contrariis*, inquit, *legibus controuersia nascitur, cum inter se duae videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex: tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu eum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. Heic primum leges oportet contendere, considerando, vtra ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possunt, quia discrepent inter se: ea maxima conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posterius lata sit. Nam postrema quaeque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id quod imperatur necessarium, illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur, aut in vtra maior poena statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quae diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam; vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quandam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet.*

15) Conf. BVDDEI Exercitatio de Comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur in Selectis Iuris Nat. & Gent. p. 680. seqq.

CAPVT

* *

CAPVT XIII.

DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE NATVRALI.

I. *Quae aliis debentur, vltro sunt implenda.*
II. *In statu naturali iudex non datur.*
III. *Controuersiae, quae colloquio inter partes expediri nequeunt, ad arbitros sunt deferendae.*
IV. *Inter arbitrum & partes non intercedit pactum.*
V. *Arbitri in dubio intelliguntur adstricti iuri.*
VI. *Arbitris non sufficit pronunciasse super possessione.*
VII. *De mediatoribus pacis.*
VIII. *Quid si instrumenta fuerint amissa?*
IX. *De testibus.*
X. *De exsecutione rei iudicatae.*

I. Ed equidem lex naturalis requirit, vt homines vltro praestent, & exhibeant inuicem ea, quae quocunque nomine aliis debent; vtque damnorum, si quae aliis data sunt, reparationem vltro offerant. Vbi si damnum aut offensa ex dolo malo processit, insuper lex eadem iubet, vt laedens ostendat, sese facti seria poenitentia duci, fidemque det super omittendis deinceps offensis, colendaque amicitia. Qualis poenitentia non per violentiam expressa, sed vltro ex consideratione iustitiae orta, vti sufficienti potest esse indicio de emendato laedentis animo: ita ex aduerso laesus, oblata damni reparatione, & sumta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & poenitenti lubenter ignoscere [1], & pacifice in posterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictae libidinem adspernatur, penes illum abruptae pacis, bellique temere moti culpa erit [2]. Quam ad rem insigniter facit oratio C. Pontii apud Livivm L. IX. c. 1. Inhumanum quippe & belluinum est, non nisi reposito laedenti dolore velle adquiescere, & susceptas semel inimicitias in aeternum alere. Dira est vox Catonis Senioris [3] apud Plutarchum in ipsius vita, cum in adolescentem, qui defuncti patris inimicum inuoluerat infamia, in foro post iudicium ambulantem incidisset, dextra data dixit: *Ita parentibus esse parentandum; non agnis, non haedis, sed inimicorum lacrymis damnationibusque.*

§. II. Enimvero praeterquam quod non omnibus mortalibus ea est ingenii bonitas, vt officium vltro velint explere, aliquando etiam super certitudine

§. I. 1) Conf. supra L. II. c. 5. §. 19.
2) Vid. supra L. II. c. 5. §. 19. H.
3) Orta ex Ethnicorum praua superstitione. V. si libet Dissertat. nostra de haerede occisi vindice Sect. 1. §. 4. H.

tudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia, & exercitio certorum iurium, ſuper regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisque praetenſionibus controuerſiae oriuntur. Heic igitur inter eos, qui in naturali libertate viuunt, iudex non datur, qui lites exortas pro imperio definiat & componat. In quem ſenſum admitti poteſt illud THVCYDIDIS L. I. [c. 77. Ed. Oxon.] *Quibus vi vti licet, iudicio decertare nihil opus habent.* Equidem HOBBES de Ciue c. 1. §. 9. in ſtatu naturali quemlibet negotiorum ſuorum *iudicem* conſtituit. Verum id in hunc duntaxat ſenſum valet, quod qui non habet ſuperiorem, a quo regatur, ſua negotia proprio arbitrio adminiſtret [1], & de mediis ad ſui conſeruationem ſpectantibus proprio ex iudicio conſtituat. Nam ſi vel maxime alius de iisdem velit iudicare; cum tamen ſententiam ſuam pro imperio obtrudere mihi nequeat, ex meo iudicio, atque arbitrio vtique dependebit, an & quatenus iſtius conſilium velim admittere, & ſic vltimo mearum actionum gubernatio a me ipſo dependebit, ad legem tamen naturalem rite attemperanda. De caetero licet in illo ſtatu penes quemque ſit, negligere, an tueri ſuum ius, muſſitare an exſequi iniuriam velit: non tamen de ſuo negotio ſententiam ferre poteſt, qua ſtare teneatur is, quicum ipſi controuerſia intercedit. Nam ſi vel maxime cupiat, idque vel iuratus proteſtetur, ſe pronunciaturum, quod ſibi iuſtum fuerit viſum: cum tamen alter pari dignatione ſuam ſententiam aeſtimare queat, vbi eas contingat diſcrepare, propter aequalitatem, ſtatus naturalis comitem, nihil agetur. Accedit, quod iuxta ARISTOTELEM Polit. L. III. c. 6. Σχεδὸν οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων: *Plerique fere mali ſunt iudices de ſuis rebus.* SALLVSTIVS Catilin. [2] [c. 51.] *Neque cuiquam mortalium iniuriae ſuae paruae videntur: multi etiam eas grauius aequo habuere.*

§. III. HAVT quidquam tamen lege naturali conceſſum eſt, quod quisque ſuo ex iudicio definiuit ius ſtatim armis aſſerere, controuerſiarumque ſuarum arbitrum Martem ſumere, antequam molliora media fuerint tentata [1]. CICERO Off. I. [c. 11.] *Cum ſint duo genera decertandi, vnum per diſceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum; confugiendum eſt ad poſterius, ſi vti non licet ſuperiore.* Add. IVSTINVS L. VIII. c. 1. n. 4. ſeqq Et vbi citra amicam diſceptationem ſtatim ad arma prouolatur, ibi locum habet illud OVIDII Triſt. V. el. 10. *Iniuſtum rigido ius dicitur enſe.* Inde primo omnium

§. II. 1) Vid. ſupra L. II. c. 2. §. 3. & hoc Libr. c. 1. §. 8. Arioniſtus Germ. Rex, legatis Caeſaris reſpondens, *ſi ipſe* inquiebat, *populo Romano non praeſcriberet, quemadmodum ſuo iure vteretur; non oportere ſe a populo Romano in iure ſuo impediri.* Vt narrat CAESAR I. de Bello Gallico c. 36. H.

2) Et SENECA II. de Ira 31. *Regis quisque in ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit in alterum, in ſe nolit.* H.

§. III. 1) Vid. ſupra L. II. c. 5. §. 3. H.

2) Supra c. 9. §. 2. H

3) Exempla controuerſiarum complura hoc modo diremtarum habet Alber. GENTILIS L. I. de Iur. B. c. 3. GROTIVS d. c. 23. §. 8. & L. III. c. 20. §. 46. & in not. AVCTOR *du bouquet hiſtorial. tit. de la iuſtice*, vbi refert, Regem ac Parlamentum Pariſienſe ſaepius ab iis penes quos ſumma rerum fuerat, lectos controuerſiarum arbitros, ac litis, quae Friderico II. cum Papa Innocentio IV. intercedebat, deciſionem illis commiſſam fuiſſe. Adde PONTANVM L. VII. Hiſtor. Danicae ad A. MCCLI. vbi a duodecim arbitris in controuerſia de arce & propugnaculo Rensburgo contra Abelem Regem lata ſententia & L. IX. ad A. MCCCCXXIV. vbi de compromiſſo

omnium conandum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundem mandatariis, controuersia componi queat. Vid. GROTIVS L. II. c. 23. §. 7. Quanquam & saepissime, postquam armis fuit certatum, animorumque rigor belli malis est fractus, controuersia per tractatus & transactionem componi soleat. Vbi negotii natura, & partium facilitas fert, sors facillime liti finem dare potest [2]. Vid. IDEM dicto loco §. 9. Enimuero vbi nec partium disceptatio exitum controuersiae inuenire potest, neque sorti committere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur; proximum est, vt ad arbitrum eatur [3], cuius sententia quod vtique stare velint, partes sese pacto inuicem adstringant. Vbi recte monet GROTIVS L. II. c. 23. §. 11. etsi in causa dubia pars vtraque teneatur quaerere conditiones, quibus bellum vitetur; magis tamen id teneri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso iure naturali fauor prosequatur [4].

§. IV. EX SCOPO autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cuiuslibet de sua causa iudicium suspectum habetur propter insitum illum amorem, quo quis in se suaque regulariter propendet. *L. 10. D. de Iurisdict.* PLVTARCHVS de Adulat. & amic. discern. [init. p. 48. in fin. T. II. Ed. Wechel.] *Αὐτὸς αὐτοῦ κόλαξ ἕκαστος πρῶτος καὶ μέγιστος, quisque sui ipsius assentator est primus atque maximus.* Igitur id cumprimis obseruabit arbiter, vt ne plus fauoris aduersus vnum quam alterum ostentet, nisi quantum ex meritis causae oritur; vtque adeo ius gratiae ne det. Id vbi fecit, non est quod iniquum odium curet eius, qui causa cecidit [1]. Etsi eam ob rationem Bias dicebat: *Malle se inter inimicos, quam inter amicos iudicare: quippe ex amicis alterum prorsus futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* DIOGENES LAERTIVS L. I. [§. 87.] Add. GELLIVS L. I. c. 3. Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriae peculiaris spes maior adparet ex victoria vnius partis, quam alterius; sed cuius peculiariter interest, vnum quocunque modo causam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate obseruare non poterit. ARISTOTELES Polit. L. IV. c. 12. *Πανταχοῦ πιστότατος ὁ διαιτητής· διαιτητὴς δ' ὁ μέσος. Vbique fide dignissimus est arbiter; medius autem est arbiter.* Huic principio innititur quoque illud responsum Amasis regis Aegyptii, cum Elei circa ludos Olympicos

 occupa-

misso in Sigismundum Imperatorem. In quem etiam Cruciferi & Poloni compromisere. Vid. CROMERVS L. XVIII. Rer. Polonic. vbi memorat, ab eodem Sigismundo non expectatam in Polonos latam sententiam, & Vladislaum Poloniae Regem cum Vituodo M. Duce Lithuaniae, decreto perlato, ira & dolore in lacrymas & vlulatum vsque exarsisse. Adde eundem L. XXIV. p. 552. vbi de compromisso Cazimiri Pol. Reg. & Cruciferorum in Albertum Archiducem Austriae. Roger. HOVEDEN in Richardo I. Angliae Rege. *Rex Franciae duos elegit Dictatores* (id est compositores siue arbitros) *& Rex Angliae similiter duos, quorum arbitrio, vel maioris partis, si alter Regum aduersus alterum, vel aliquis hominum suorum, inter se interciperet, emendatio hinc inde fieret intra quadraginta dies.* Adde THVANVM L. XV. ad A. MDLV. vbi Polus suadebat, controuersiam ad arbitros remitti. H.

4) Vid. supra ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

§. IV. 1) Haec & aliae causae circa extrema seculi sexti decimi suspensum tenebant Pontificem, an arbitrium inter Galliae Regem & Sabaudiae Ducem de Salaciarum Principatu acciperet. Vt pluribus memorauit Cardinal. BENTIVOGLIVS in vita sua c. 4. p. 245. H.

occupati, missis legatis, ipsum consuluissent, quo pacto iustissime illos administrarent; *Si Eliensium*, inquit, *nemo in certamen descederet.* DIODORUS SICULUS L. I. 95. Huc spectat quoque flagitium illud populi Romani, cum in controuersia Aricinorum & Ardeatium agrum sibi adiudicaret, apud LIVIUM L. III. c. 72. Add. IUSTINUS L. IIX. c. 3. n. 15. Ex quo etiam consequitur, nullum pactum aut promissum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cuius vi iste teneatur praeter merita causae pronunciare in gratiam partis alterutrius. (conf. HOBBES de Ciue c. 3. §. 14.) Nec aliud *sententiae* ipsius *pretium* esse debet, *quam bene iudicasse*, PLINIUS Paneg. [c. 80.] n. 1. Inde vanum erat compromissum [2] Maximiliani, & Venetorum in Leonem X. Pontificem, dum singuli separatim & clam cum eo paciscuntur, ne laudum pronunciet, in quod ipsi non consenserint; apud GUICCIARDINUM Hist. XI. circa finem. Et L. XII. p. m. 345. Quin etiamsi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur super suscipiendo arbitrio, (nam vti non nisi in volentes arbitrium exercetur, ita nisi volens nemo fit arbiter:) eius tamen pacti hautquidquam ea vis est, vt ex eodem ducat originem obligatio arbitri, qua teneatur ad pronunciandum id, quod aequum sibi videtur. Cuius rei ratio non tam haec est, quod alias per legem naturae sit iniunctum arbitro pronunciare, quod iustum sibi visum fuerit; cuius legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo finis arbitri sumti reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim eiusmodi sic foret concipiendum, vt stare se velle iudicio arbitri partes promittant, siquidem ipse aequam tulerit sententiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil delibatur, hactenus sunt aequales, vt inuicem liceat inquirere, an pacto sit ab altero satisfactum. Quod si itaque post laudum alterutri partium iniquum videatur, aut reuera iniquum sit, iterum oritura foret controuersia circa istius aequitatem. Cuius decisio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium necessario arbitrum erit decurrendum. Quicum vbi simile pactum fuerit initum, & vero de huius quoque sententia dubium oriatur, alius rursum erit adeundus; & sic in infinitum. Ex quo itidem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, pure conceptum esse debere, quod velint stare ea sententia, quam arbiter pronunciauerit; non autem sub hac conditione,

2) Et apud Petr. BEMBUM Histor. L. IV. Venet. p. 62. cum vnus ex principe collegio Patres esset hortatus, afferri ad se libellos iuberent atque inspicerent: ne ignaris ipsis, quid Hercules Ferrariae Dux (arbiter sumtus, vt de bello Pisano, quemadmodum sibi videretur, statueret) iudicaturus esset, sententia proferretur; reprehensus est merito a patribus, qui dicerent: *non esse aequum, data Herculi per Senatum potestate sue arbitrio iudicandi, nunc ei leges velle imponere, si quae scripserit, sint improbaturi: si non sint, frustra inspici, quae non improbentur.* H.

3) *Qualem autem sententiam dicat Arbiter, ad Praetorem non pertinere* Labeo *ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, vt certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium.*

4) *Idem* Pedius *probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiae eum imponere oportet.*

5) DEMOSTHENES in Midiana legem Atticam recitat: *Si quae exsistant inter aliquos controuersiae, quas alicuius arbitrio decidi velint, liceat eis eligere quemcunque volent. Cum autem ea de re conuenerit, iis quae arbiter decreuerit stanto, neque easdem controuersias ad alios iudices deferunto: sed quae ab arbitrio iudicata erunt, rata sunto.* V. PETITI Commentar. in leges Atticas tit. 5. de arbitr. HERALDUS in Animaduers. ad

ne, ſiquidem aequam iſte ſententiam pronunciauerit. Nam hoc modo, vbi ſuper aequitate ſententiae alteruter litigantium dubium moueret, ad alium foret arbitrum eundum, qui ſuper iſta cognoſceret. De cuius aequitate ſi iterum ambigeretur, alius eſſet conſtituendus arbiter; & ſic in infinitum. Vid. *L. 19.* [3] *L. 32. §. 15. 16.* [4] *D. de Receptis.* Et ex his quoque petenda eſt ratio illius apud QVINTILIANVM Declam. 372. *Iudicia iudiciis reſcindi non poſſunt.* Caeterum id manifeſtum eſt, ab arbitris non poſſe prouocari; cum nullus ſit ſuperior iudex, qui ſententiam eorum corrigere queat. LVCIANVS Abdicato [5], [T. I. p. 715. 716. Ed. Amſtelod.] Οἷς ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιον τοῖς ἐγνωσμένοις. • *Si quis, quorum ſententiis initio ſtare non cogebatur, hos ſponte delegerit, iam aequum eſt boni conſulere, quae ſtatuerint.* PLINIVS Nat. Hiſt. praefat. *Adeo ſummum quiſque cauſae ſuae iudicem facit, quemcunque elegit.* Id quod etiam in ciuitatibus obtinet, vbi partes vltro in arbitrum compromiſerint; ſiquidem diſceptetur ſuper cauſa, quam quocunque modo componi rectorum ciuitatis nihil interſit. Quod ſi tamen alicubi ab hiſce quoque licet prouocare, id ex iure poſitiuo eſt. Quanquam in ciuitatibus arbitrorum nomine quandoque veniunt iudices extraordinarii, quibus aliqua cauſa preſſe, & citra ambages fori examinanda & decidenda delegatur. A quibus ſane, quo minus ad ſuperiorem liceat prouocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, ſtandum eſſe ſententiae arbitri, ſiue aequum, ſiue iniquum pronunciauerit, id cum grano ſalis eſt accipiendum [6]. Nam vti ideo quidem a compromiſſo reſilire non licet, quod contra nos fuerit pronunciatum, vtut ipſi largius de noſtra cauſa ſperabamus: ita tunc ſane arbitri ſententia nos non ſtringet, ſi manifeſte adpareat, ipſum cum altera parte colludere, aut ab eadem donis corruptum, aut pactum in fraudem noſtram iniuiſſe [7]. Nam qui aperte ad alterutram ſeſe partem adplicat, arbitri perſonam gerere amplius nequit [8]. Vid. *L. 76. ſeqq. D. pro Socio.* Sed & hoc patet, ſi plures vno arbitri ſumantur, praeſtare, vt ſint numeri impari [9], ne ſi ipſis diſſentientibus pares ſint ſententiae, res non poſſit inuenire exitum.

§. V. MONET porro GROTIVS dicto loco §. 47. [1] in arbitro officio ſpectandum, an electus ſit in vicem iudicis, an vero cum laxiore aliqua pote-

ius Attic. & Roman. L. V. c. 14. Statutum can. CXXIII. Synod. Carthagin. apud BALSAMON. Vnde can. ſane 34. cauſ. 2. quaeſt. 6. emendandus, & inſerta particula *non* legendus. Nicolaus I. Papa in epiſtola apud REGINONEM L. II. Chronic. ad A. DCCCLXVI. *Secundum ſacros canones a iudicibus, quos communis conſenſus elegerit, non licet prouocare.* H.

6) *Arbitrorum enim genera ſunt duo: vnum eiusmodi, vt ſiue aequum ſit, ſiue iniquum, parere debeamus: quod obſeruatur cum ex compromiſſo ad arbitrium itum eſt: alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat.* L. 76. & ſeqq. pro Socio.

7) Quo caſu Iure Romano exceptio doli datur. *Arbitrorum ex compromiſſo ſententiae non obtemperans, ſi ſordes vel euidens gratia eorum, qui arbitrati ſunt, interceſſit; aduerſus filiam ſuam agentem ex ſtipulatu, exceptione doli mali vti poteris.* L. 3. C. de Recept. arbitr.

8) Vid. *L. Arbitrorum 3. C. de Receptis arbitr.* H.

9) *In impari enim numero idcirco compromiſſum admittitur, non quoniam conſentire omnes facile eſt, ſed quia, etſi diſſentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio ſtabitur.* L. 17. §. 6. D. de Recept. arb. Si in duos compromiſſum ſit, vt in caſu diſſenſus tertium eligant, quid Praxi obtineat, docet BOEHMERVS Inſtit. I. Canon. p. 190. §. 7.

§. V. 1) Excitat ibi GROTIVS locum SENECAE

poteſtate, quique ſententiam ſuam non tam ad ius ſtrictum, quam ad aequitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando vtraque pars ad iuſtitiam prouocat; vbi arbiter aeque ac iudex momenta ac merita cauſae expendere debet. Aliquando autem ad arbitrum itur, quando vna pars nititur iure ſtricto, altera autem eiusdem mitigationem & remiſſionem ex humanitate & miſericordia poſtulat; ſeu ad aequitatem prouocat. Quo loco *Aequitas* non proprie ſignificat dextram illam legum interpretationem, de qua cap. antec. dictum, quae etiam ab inferiore iudice adhibenda: ſed rigidi iuris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis, caritatis, miſericordiae, & ſimilium: quam nonniſi ſummo iudici [2], aut arbitro in hanc legem adſcito adhibere licet [3]. In dubio tamen praeſumitur arbitrum ad regulas iudici ſequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & iudicis ille ſumtus ſit; & in dubio id, quod minimum eſt, ſequamur [4]. Facilius autem eſt, vt quis laedatur, ſi arbitro laxa, quam ſtrictior facultas ſit conceſſa. Et iuris ſtricti relaxationem ſuadere illorum potiſſimum eſt, qui citra compromiſſum litigantibus tanquam communes amici ſeſe interponunt. Caeterum illud manifeſtum eſt, vti qui inter ciues ius dicit, regulariter ſequitur leges ciuiles, quibus litigantes ſunt ſubiecti: Ita qui pronunciaturus eſt inter eos, qui communes leges ciuiles non agnoſcunt, ius naturale pro norma habebit [5]. Niſi ipſae partes actum ſuum ad certae ciuitatis leges poſitiuas attemperarint.

§. VI. Idem dicto loco §. 48. quoque monet, arbitros lectos a ſummam poteſtatem habentibus de principali negotio pronunciare debere, non de poſſeſſione. Nam iudicia poſſeſſoria eſſe iuris ciuilis: iure gentium autem ius poſſidendi dominium ſequi. Circa quod pronunciatum nobis ita videtur. Etſi iure naturae & gentium non videatur neceſſarium, vt qui poſſeſſione ſua deiectus eſt, ſtatim in eam reducatur, antequam vlterior cauſae cognitio ſuſcipiatur, praeſertim quando cauſae deciſio ſtatim ſequi poſſit: in multis tamen controuerſiis arbitro prius diſpiciendum, vter poſſeſſor ſit, vt intelligat [1], cuinam potiſſimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris ſit [2], ſuam intentionem liquido demonſtrare; poſſeſſori autem ſufficiat iſtius argumenta confutaſſe; niſi quod quandoque conueniens ſit, ſaltem ex ſuperabundanti, poſſeſ-

NECAE de Benef. L. III. c. 7. ſed in quo non de arbitris, ſed de iudicibus pedaneis agitur, quos Praetor vel Praefectus Vrbi partibus dabat, & qui in iudiciis ſtricti Iuris Ius ſtrictum, in Actionibus contra bonae fidei aequitatem ſequi cogebantur. Vid. NOODTIVS de Iurisdict. & Imp. L. I. c. 13.

2) Vid. cap. praecedens §. 21. nota 6.

3) Quippe aduerſa fronte cum lege pugnantem. Quo ſpectat L. 1. C. de LL. vbi Conſtantinus M. definit, *inter aequitatem iuſque interpoſitum interpretationem ſoli Principi & oportere & licere inſpicere.* Conſ. L. 12. D. Qui & a quib. manumiſſ. SYMMACHVS L. 10. ep. 63. *Alia conditio eſt magiſtratuum, quorum corruptae videntur ſententiae: aliae Diuorum Principum, quos decet acrimoniam ſeueri iuris inflectere.* H.

4) *Semper in obſcuris quod minimum eſt, ſequimur*, L. 9. D. de Reg. Iuris.

5) Etiam vbi agitur de ſucceſſione regni, ſecus ac putauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 11. Vid. quae dixi Diſſert. de Colliſion. legum ſect. 4. §. 33. Tom. I. comm. atque opuſcul. H.

§. VI. 1) *Exitus controuerſiae poſſeſſionis hic eſt tantum, vt prius pronuntiet Iudex, vter poſſideat: ita enim fiet, vt is, qui victus eſt de poſſeſſione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domi-*

possessionis suae titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quae in aprico fere est, ad arbitros soleat prouocari, sed vt principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit [3]. Vt autem cognitione durante nihil innouetur, & petitore non probante secundum possessorem pronuncietur, iuris naturalis vtique est.

§. VII. Arbitri tamen proprie dicti non sunt mediatores [1], quos vocant, qui litigantibus, bellumque parantibus aut iam gerentibus vltro sese interponunt, eosque auctoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesque sopiendas permouere nituntur. Vid. Gvicciardinvs Hist. L IV. vbi disceptatur, an Hercules Ferrariae Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum prae se ferant, praefracte reiicere summa inhumanitas foret; ne quidem ex eo solum praetextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quaedam coniunctio videatur intercedere. Nam penes me vtique est, quantum ea, quae ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc praecipuum esse munus, vt vbi ipsi mecum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Saepe enim aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquae ad ipsos quoque scintillae transuolent, vel vtrumque alteri, aut alterutrum opprimi iisdem periculosum sit. Hos, vt serio restinguendae orienti flammae incumbant, propriae salutis cura subigit. Et tanto ardentius Christianos homines componendis aliorum litibus incumbere decet, quod & inficetus caetera Alcoranvs cap. de Claustris praecipiat, vt si duae nationes & prouinciae Musulmanicae inter se bello certent, reliquae pacem inter ipsos componant, & eum, qui iniuriam facit, compellant ad satisfactionem; qua praestita, eos ex aequo & bono in amicitiam redigant. Vbi & hoc certum est, posse plures, quorum praecipue interest, litem sopiri, pactum inter se inire, super iunctim suscipienda litigantium compositione, ac se mutuo obstringere, quousque singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, vt istorum nemo peculiari teneatur foedere, alterutri litigantium auxilia praestare, siquidem

domino quaeratur. L. 35. D. de Acquir. vel am. possess. Quod ad reliqua, quum saepe magnae praesumtiones pro vna vel altera parte militent, aequitas suadet, partem vi possessione deiectam statim in possessionem remitti, non exspectata discussione iudicii petitorii, quae longa esse potest & impedita: ne, dum de iure in re agitur, detentor fructibus & emolumentis rei possessae quiete fruatur. Vid. Titivs Obseru. in Lauterb. MLXXI.

2) V. dicta ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

3) Livivs L. XL. c. 17. memorat, disceptatores inter populum Carthaginensem & Masinissam *ius possessionis non mutasse.* Et Sabaudiae Dux in controuersia de Saluciarum principatu, quam habebat cum Rege Galliae, aiebat apud Thvanvm L. CXXII. Histor. ad an. MDXCIX. *Principes possessionem iuris potissimam partem reputare; & iuris regulam, spoliatum ante omnia restitui debere, praecipientem, non, vt in priuatorum caussis, sic inter Principes obseruari solere.* H.

§. VII. 1) Pacis procuratores vocat Cicero XII. Philipp. Alii malunt appellare conciliatores siue sequestres. H.

dem in bellum iam res eruperit. Nam quae priori foedere promissa sunt, per posterius foedus cum tertio initum circumscribi nequeunt. Quin & hoc recte fieri videtur posse, vt duo pluresue, quorum interest bellum cessare, expensa vtriusque partis causa, conueniant, in quas leges pacem componi aequissimum ipsi iudicent: easque bellantibus offerant hac cum denunciatione, vt contra eum, qui pacem in istas leges abnuerit, socia arma velint coniungere cum altero, qui easdem acceptauerit. Hoc enim modo quis sese arbitrum inuito alteri hautquidquam obtrudit, aut ipsius litem pro imperio decidendam sumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neque vero partibus eiusmodi placitum offertur eo modo, quasi eodem stare omnino teneantur. Sed cum per ius naturale possit quis arma coniungere cum eo, qui iniuriam fieri iudicat, praesertim vbi ex illa iniuria in ipsum quoque damnum sit redundaturum; tali modo animum aequitatis ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipse optet alios honestis conditionibus transigere, & non prius in bellum descendere velit, quam amica compositionis via ab altero sit repudiata. Add. LIVIVS L. XLIV. c. 19. in fine. IVSTINVS L. VI. c. 6. n. 1. Eo autem magis probandus est iste mediationis modus, quo facilius per eum extingui bella possunt, alias ad internecionem grassatura. Etsi ei, qui eiusmodi mediatorem sese ferre instituit, obseruandum sit illud VELLEII PATERCVLI [2] L. II. c. 50. *Massilia intempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt.* Add. LIVIVS L. IX. c. 14. [3]

§. VIII. FORMAM & processum disceptationum coram arbitris institutarum ipsa communis ratio satis designat, perspecta cuiusque negotii indole [1]. Sic vt putidum foret multis praescribere, quo modo partes intentionem suam debeant proponere, quomodo status controuersiae formandus, quomodo post expensa vtriusque partis argumenta sententia demum sit concipienda. Illud duntaxat monendum, vbi intentio alterutrius alia ratione, quam per instrumenta probari nequeat, & vero illa sint amissa, arbitro nihil superesse, quam vt vni partium cum consensu alterius iuramentum deferat [2]. *Cum consensu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, vt ex aduersae partis conscientia causam suam suspendat. Sicut & hoc penes partes est, aleam fortis, aut duelli [3] tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum [4]. De caetero instrumentorum amissio per se ius non [5] extinguit [6], nisi quod in foro ciuili iudex frustra imploretur, vbi argumenta idonea

2) Nec insuper habenda monita, quae leguntur apud FORSTNERVM ad L. XV. Annal. Taciti c. 26. H.

3) Vid. BOECLERI dissertatio Quies in turbis quae XXXIV. T. I. p. 996. & seqq.

§. VIII. 1) Substantiale autem est, vt vtraque pars audiatur. HESIODVS:

Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς.
Ni prius audieris ambos, ne iudicium fer.

SENECA Medea:

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Aequum licet statuerit, haud aequus fuit.

CICERO: *Causa cognita possunt multi absolui, incognita nemo condemnari potest.* H.

2) Vid. supra L. IV. c. 2. §. 21. H.

3) Conf. infra L. VIII. c. 8. §. 5.

4) Supra c. 9. §. 3. H.

5) Iure Romano tamen casus quidam dabantur excepti, tam in caussis Criminalibus, quam Ciuilibus. Vid. NOODTII Probab. Iuris L. III. c. 5. 6. & INTERPRETES Ciceronis Orat. pro Milone c. 22.

6) Supra L. III. c. 6. §. 16. H.

nea desunt, quibus ius demonstretur. Sed in libertate naturali sufficit ad persequendum meum ius, si de illo mihi ipsi liquido constet, vtut alter id fortasse inficietur [7]. Add. CONNESTAGIVS de Vnione Lusitan. L. V. p. m. 222. Quo facit illud apud QVINTILIANVM Declamat. 312. *Misera conditio mortalitatis, quando omnibus iam, quae agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videri potest probatum, quod duo sciunt.*

§. IX. ILLVD arbitri cum iudicibus habent commune, quod circa quaestiones facti aduersus nudam & iniuratam assertionem partium aequales sese debeant praebere; id est cum contradictoria simul vera asseuerent, neutri credere [1]. Sed vbi signa, (vid. SVETONIVS Galba c. 7.) rationesque & incorrupta in cognitionem veritatis haut perducunt, secundum effata testium sententia erit ferenda. Nam vti ISAEVS loquitur Orat. 7. *Τεκμήρια κρείττω τῶν μαρτυρίων ἐστιν. Argumenta testimoniis sunt meliora.* Et IDEM Orat. 3. inprimis in materia haereditatum instrumenta testibus potiora [2] ostendit. PHILO Iudaeus de Decalogo. [p. 764. A. Edit. Paris.] *Quoties desunt argumenta aut probationes, quae ex scripto fiunt, ad testes recidit controuersia.* Add. Lex WISIGOTHOR. L. II. tit. 4. c. 3. Testes porro erga alterutram partem non oportet ita esse affectos, vt probabile videri queat, gratiam ipsos aut odium, vindictaeque libidinem, ante conscientiam habere. OVIDIVS Trist. L. III. El. 10. v. 35. 36.] *Cum sint praemia falsi Nulla: ratam debet testis habere fidem.* Add. Lex WISIGOTHORVM [3] L. II. tit. 4. c. 12. Huc facit, quod THVANVS L. LI. refert, olim in Britannia consuetudine receptum, vt Angli in Scotum, & Scoti in Anglum testimonium non valeret propter odium inter istas nationes. Id quod tamen CAMBDENVS ad annum 1585. tantum inter Anglos & Scotos limitaneos obtinuisse dicit, vt nullus nisi Scotus in Scotum, & Anglus in Anglum testis admittatur, adeo, vt si singuli Angli, qui adfuissent, homicidium factum suis oculis vidissent, eorum testimonium incassum caderet, nisi aliquis Scotus idem testaretur. Igitur vti aduersarius meos necessarios, sic & ego professos meos inimicos recte possum reiicere. Quanquam interdum per humanitatem a testimonio in causa necessarii sui excluduntur propinqui, ne vel affectus suos, vel conscientiam laedere cogantur. Hinc & apud Romanos testimonii aduersus patronum clienti, vel patrono aduersus clientem dicendi nulla legis, nulla magistratus coactio erat. PLVTARCHVS Romulo. [pag. 25. B. T. I. Ed. Wech.] Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 7. c. 11.

 Quod

7) Quid enim vnquam tam valide ac euidenter probatur, quin refractario, quod speciose oblcquatur, suppetat? ARISTOTELES I. Poster. Analyt. 10. §. 7. Οὐ γὰρ πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἡ ἀπόδειξις ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐν τῇ ψύχῃ. Ἀεὶ γάρ ἐστιν ἐνστῆναι πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἔσω λόγον οὐκ ἀεί. *Non enim ad sermonem externum demonstratio pertinet, sed ad eum, qui est in anima. Semper enim licet obiicere aduersus sermonem externum, sed aduersus internum non semper licet.* H.

§. IX. 1) Apud AESCHYLVM in Diris est:

Ὑμεῖς δὲ μαρτύριά τε καὶ τεκμήρια
Καλεῖσθ' ἀρωγὰ τῆς δίκης ὁρκώματα.
Testes & argumenta vos conquirite,
Quae facere possunt rebus ambiguis fidem. H.

2) Vid. supra L. III. c. 6. §. 16. H.

3) Et BAIVVARIOR. tit. 15 c. 13. *Pacta & placita, quae per scripturam quaecunque facta sunt, vel per testes denominatos tres vel amplius, dummodo in his dies & annus euidenter sit expressus, immutare nulla ratione permittimus.* Conf. Capitular. FRANC. L. VI. c. 149. c. 346. & c. 416. H.

Quod autem apud eosdem non liceret de seruis in dominum quaestiones habere, praeter hanc rationem alia erat, quam adfert CICERO pro rege Deiotaro: [c. 11.] *Vbi id quod intus est, atque nostrum, impune euolare potest, contraque nos pugnare; fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus.* LVCIANVS in Asino. [T. II. p. 80. Ed. Amst.] *Δῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίϛανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά. Serui enim dominorum & honesta & turpia norunt.* Similis est locus apud LYSIAM Orat. de Sacro oliuae trunco. Et inde seruus iste apud PLAVTVM [4] Bacchid. Act. 4. sc. 6. [c. 20. 21.] *Scio me esse seruum, nescio etiam id quod scio.* Non insuper quoque habendus apud ISOCRATEM Trapezitico [p. 634. & seqq. Ed. Paris.] locus de fide quaestionum; & apud ARISTOTELEM Rhetor. ad Alex. c. 17. Spectat quoque huc historia an fabula de Auicenna apud Gabriel. SIONITAM de Vrbib. & moribus Oriental. c. 3. Add. Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 4. c. 14. cui conferatur IBIDEM L. III. tit. 4. c. 10. & *l. 6. t.* 4. c. 3. Capitulare CAROLI L. VII. c. 280. Edictum Regis THEODORICI c. 48. 49. Abusum tamen eius legis, quo aliqui alienos seruos, scelerum suorum conscios emere solebant, ne contra se torqueri possent, prohibuit Edictum Regis THEODORICI c. 101. Sic & recte ARISTOTELES Polit. L. II. c. 6. εὐήθη, *stultam* vocat legem de caedibus apud Cymaeos, *ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. Si accusator testium multitudinem aliquam adducat de suis cognatis, accusatum caedis esse reum.* Denique & id, quod constitutum est Numer. XXXV, 30. Deuter. XVII, 6. XIX, 15. rationi optime congruit, ne vnius testimonium ad causae cuiuslibet decisionem valeat [5], non solum, quia vnus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri potest, quam plures, & quia, vti PLINIVS N. H. L. VIII. c. 22. loquitur, *nullum tam impudens mendacium est, vt teste careat:* sed etiam, quia a cordato iudice mendacia testium deprehendi possunt, si diuersi interrogentur. Vid. Historia SVSANNAE v. 51. *L. 20. D. de Quaestionibus*; cum contra vnus facile sibi constare possit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli iusta sua causa cadant, quia vnico tantum teste res gesta fuit: hocce tamen incommodum minus est, quam quod, diuerso more recepto, omnium saluti & fortunis ab vnius hominis impudentia, & praua ad quaeuis fingenda solertia impendebat. Cum praestet paucos nocentes poenas non dare, quam multos innocentes damnari. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 10. 11. Notat tamen SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 6. contra Noachidam apud Iudaeos suffecisse testimonium vnius. Sic obseruat & GROTIVS ad d. c. XIX, 16. Deuter. vnum testem suffecisse non ad damnandum, sed ad inquirendum: & in pecuniariis ad deferendum reo Iura-

4) Et Epidico.

Plus oportet scire seruum, quam loqui.

Postea:

Namque hominem seruum suos
Domitos habere opertet oculos, & manus,
Orationemque.

EVRIPIDES Busiride:

Δούλῳ γὰρ οὐχ οἷόν τε τἀληθῆ λέγειν,
Εἰ δεσπόταισι μὴ πρέποντα τυγχάνοι.

Seruo profari quemlibet verum nefas,
Visus herilei ferre si verum negant. H.

5) SENECA L. III. Contr. 1. in fine. *Vni enim etiam de minore scelere non creditur.* Add. QVINTILIANVS Decl. 338. Capitular. FRANCOR. L. VII. c. 283. H.

Iuramentum purgatorium. Apud Mauros hodie sufficit testimonium duorum honestorum virorum; sed vbi testes suspecti fuerint, duodecim requiruntur; quod in duodecim qualibuscunque vtique tantum inesse credant fidei, quam in duobus. Quae praeterea in testibus consideranda sint, traduntur in *L. 2. L. 3. princ. §. 1. 2. 3. 4. L. 4. 5. L. 10.* [6] *14. 21. 23. 24. D. de Testibus.* Ex moribus Hebraeorum testes oportebat esse bonae famae. Nec ius testimonii ferendi, habebant amentes, pueri ante 13. annum, fures etiam post restitutionem, qui de alea victitant, publicani qui plus aequo exigunt, caprarii, & si qui alii ea factitant, quae verberibus digna sunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinati sunt, in testimoniis loco trium testium haberi solent. Christ. RICHERIVS de moribus Turcarum. Quibus addatur PLAVTVS Trucul. [Act. 2. sc. 6. vers. 8.] *Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.* LVCIANVS de domo. Ὦτα γὰρ τυγχάνει ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν. *Aures minus fidae existunt, quam oculi.* PHILO Iudaeus de Confusione linguarum: [p. 340. B. C. Ed. Paris.] *In optime constituta republica lege cautum est, ne quis audita dicat pro testimonio, quia iudicium auditus naturaliter facile est corruptoribus* [7]. IDEM de Iudice. [pag. 719. C.] *Oculi rebus ipsis interueniunt, & contrectant quodammodo negotia, totaque percipiunt adiuuante luce, per quam illustrantur, deprehenduntur que omnia. Aures autem minus fidei habent quam oculi, vt quibus non cum rebus ipsis sit commercium, sed cum sermonibus rerum interpretibus non semper veritatem sectantibus.* Inde nihil momenti habent asseuerationes eorum, qui alterius fidem sequuntur [8]. Addendum denique & hoc; etsi maximam pro veritate praesumtionem pariat iuramentum testium; tamen iure naturali nihil obstat, quo minus etiam iuratus testis mendacii possit argui. Quo conuicto ruit sententia super falso istius testimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, vt post iudicia daretur actio falsi testimonii [9]; quod ex DEMOSTHENE Orat. in Euergum ab init. & passim patet. Add. quoque PLATO de LL. L. XI. circa finem. Etsi hoc absurdum videatur, permittere, vt is, contra quem iuratum fuit, contrario suo iuramento istius testimonium possit facere irritum; cum non solum ad periuria hoc modo latissima aperiatur fenestra, sed & propter contradictionem iuramentorum controuersia aeque vt antea maneat in obscuro. Vid. Ebr. VI, 16. Inde pro solita sua stultitia ALCORANVS cap. de Lumine improbe disponit: qui vxorem suam insimulat adulterii, nec testes suppetant, quater iuret, quod veritatem dicat, & quinta vice maledictionem Dei in se imprecetur, si mentiatur. Contra foemina exemta erit, si & illa quater iuret, quod maritus ipsius mentiatur, & quinta vice indignationem Dei in se imprecetur, si verum sit, quod maritus dicit.

5P 3 §. X.

6) L. 9. §. 1. D. de Testibus. *Et nunc manifeste sancimus, vt vnius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae Curiae honore perfulgeat.*

7) Οὗ χάριν καὶ παρὰ τοῖς ἄριστα πολιτευομένοις ἀναγέγραπται νόμος, ἀκοῇ μὴ μαρτυρεῖν, ὅτι φύσει τὸ δικαστήριον αὐτῆς πρὸς τὸ δεκάζεσθαι ταλαντεύει.

8) IOSEPHVS: Πάντα τὰ δι' ἀκοῆς εἰς γνῶσιν ἐρχόμενα μετὰ ἀπιστίας παραγίνεται. *Omnia, quae per auditum ad cognitionem perueniunt, incertam secum adferunt fidem.* SENECA IV. Natural. 3. testes vocat *secundae notae, qui vidisse quidem se negant, sed audisse.* Qualis fides iis tribuenda, iudicis est aestimare. Vid. MENOCHIVM de Arb. iur. Quaest. cas. 475. H.

9) Ψευδομαρτυριῶν, vt actio κακοτεχνιῶν dabatur contra aduersarium, qui testes corruperat & subornarat. H.

§. X. CIRCA exsecutionem rei iudicatae non est quod multa addamus, cum in statu naturali, vbi ab altero non expletur vltro, quod debetur, sibi quisque suis, sociorumque viribus & armis exsecutionem faciat; quae quousque progredi possit, inferius, vbi de bello agemus, latius ostendetur. Illud duntaxat heic monendum, in eiusmodi exsecutione me non solum fieri dominum rei mihi adiudicatae, postquam eiusdem possessionem quocunque modo adprehendi: sed etiam, si ista potiri nequeam, me aliam rem posse, quae tantundem valet arripere, (computatis simul impensis in ipsam exsecutionem factis,) cum hoc effectu, vt eius rei fiam dominus. Nam, vti GROTIVS L. II. c. 7. §. 2. *iustitia expletrix, quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod morali aestimatione est idem.* Quanquam & hoc dici possit, naturaliter res quasuis debitoris, qui vel ex contractu suo, vel ex ipsa re, vel etiam ex iniuria sua tenetur, pro debito tacita quadam hypotheca affectas intelligi [1], vt deficiente expletione directi debiti in huius locum arripi possint. Neque ei, cui quid debetur, sufficit nuda rei detentio; cum saepe haec oneri magis quam commodo sit, ni plene de re possim disponere; neque ius meum expleatur, si loco rei, cuius dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienae custodiam accipiam. Est tamen significandum, qua intentione quis eiusmodi res adprehendat, vtrum, vt earum detentione debitum eo citius extorqueat, an vero, quod eas velut in solutum velit accipere. Imo aequum videtur quandoque, vt quis post rem in potestatem redactam debitori copiam faciat, an velit, re directe debita soluta, isthanc recipere. Caeterum hic exsecutionis modus naturali libertati proprius est, & ab indole ciuilis status abhorret [2]. Vid. *L. 5. D. de Adquir. possess. L. 2. §. 18. D. Vi bonor. raptor. L. 13. D. Quod metus causa. L. 7. 8. D. ad L. Iuliam de Vi priuata.*

§. X. 1) Hoc admitti potest intuitu debitoris, aut eius heredis: minime vero, si bona debitoris ad tertium perueniant. H.

2) CICERO III. de Legibus: *Nihil est exitiosius ciuitati: nihil tam contrarium iuri ac legibus; nihil minus ciuile & humanum, quam composita & constituta republica quicquam agi per vim.* HONORIVS & THEODOSIVS A. A. *L. Nullus 14. C. de Iudaeis. Iccirco indiciorum vigor iurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem.* Vid. & H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 10. n. 4. & in not. H.

FINIS TOMI I.

Priuilegium Caesareum.

Carolus septimus Diuina fauente Clementia electus Romanorum Imperator semper augustus ac Germaniae & Bohemiae Rex, vtriusque Bauariae & superioris Palatinatus Dux, Comes Palatinus Rheni, Archidux Austriae, Landgrauius Leuchtenbergae &c. &c. agnoscimus et notum facimus tenore praesentium vniuersis; Quod, cum Nobis nostra, sacrique Imperii fidelis dilecta, Friderici Knochii quondam Bibliopolae Francofurtensis relicta vidua, humillime exponi curarit, quem in modum Samuelis Pufendorfii Tractatum de Iure Naturae & Gentium cum annotatis Ioannis Nicolai Hertii, Ioannis Barbeyracii et aliorum, praelo committere resoluerit, vereatur autem, ne aemulorum inuidia hanc Editionem imitantium impendii & laboris sui fructu frustretur: Ideoque Nobis demisse supplicarit, quatenus Eius indemnitati Priuilegio Nostro Caesareo succurrere clementissime dignaremur, Nos submissae pariter ac aequae Eius petitioni annuendum censuerimus. Ac proinde authoritate Nostra Caesarea omnibus & singulis Bibliopolis, Bibliopeiis, Typographis & aliis quibuscunque rem librariam, seu negotiationem exercentibus firmiter inhibemus, vetamus & interdicimus, ne quis supranominatum Pufendorfii Tractatum ex toto vel in parte, sub hac, aliaue forma aut titulo per Decem annorum spatium, ab hodierno die computandum intra Sacri Romani Imperii & Regnorum Ditionumque nostrarum haereditariarum fines recudere, vel aliis recudendum dare, aliorsumue impressum apportare, vendere, aut distrahere circa praefatae Impetrantis Viduae, Eiusue haeredum ac successorum voluntatem & assensum in scriptis obtentum ausit vel praesumat; Si quis vero, secus faciendo Priuilegium hoc Nostrum, seu interdictum violare, contemnereque praesumpserit, eum non solum eiusmodi Exemplaribus vbicunque locorum repertis, perperam quippe recusis, seu apportatis (quae dicta Vidua siue propria authoritate, siue Magistratus eius loci auxilio sibi vindicare poterit) de facto priuandum, sed et Decem marcarum auri puri poena aerario, seu Fisco Nostro Caesareo & Parti Laesae ex aequo pendenda, mulctandum decernimus, dummodo tenor huius Nostri priuilegii in fronte Libri impressus reperiatur, & consueta quinque Exemplaria ad Caesareum Nostrum Consilium Imperiale aulicum debite extradantur. Mandamus itaque omnibus & singulis Nostris & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum haereditariorum subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quam secularibus, cuiuscunque status, gradus, dignitatis aut ordinis extiterint, praesertim vero iis, qui in Magistratu existentes, vel suo, vel superiorum suorum loco aut nomine Ius, Iustitiamque administrant, ne quemquam Priuilegium hoc Nostrum Caesareum violare, spernere, aut transgredi patiantur; sed si quos contumaces compererint: Constituta a Nobis mulcta eos puniri, & quibuscunque modis idoneis coërceri curent, quatenus & Ipsi grauissimam nostram indignationem & praedictam poenam euitare voluerint. Harum testimonio literarum manu Nostra subscriptarum, et sigilli Nostri Caesarei appressione munitarum, quae dabantur Francofurti ad Moenum die quinta Aprilis Anno Millesimo septingentesimo quadragesimo secundo, Regnorum Nostrorum Romani et Bohemici primo.

Carolus mppr.

(L. S.)

Vt. Ioannes Georgius Comes a Königsfeld.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae Maiestatis proprium

Matth. Wilhelmus Haan mppr.

